

ΕΛΕΓΧΟΣ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ ΕΤΟΣ 1947 - 1948

ΕΠΕΤΗΡΙΣ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΥΠΟ ΤΗΣ
ΑΝΩΤΕΡΑΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΝΤΟΣ
ΤΑΚΗ Β. ΚΑΝΤΖΙΑ
ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ
ΣΤΡ. Κ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ - ΕΤΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ ΧΑΡΙΛΑΟΥ
ΙΔΡΥΤΟΥ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ
ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Α.Β.Σ. ΠΕΙΡΑΙΩΣ	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΕΣΑΓΩΓΗΣ	5209
ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ	

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Σχολῆς	Σελ.	ζ'
2. Τὸ Διδακτικὸν Προσωπικόν	>	η'
3. Ἡ Σχολικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ἡ Γραμματεία	>	ι'
4. Διατάξεις ἐκ τοῦ Ὁργανισμοῦ	>	ια'
5. Τὰ μαθήματα τῆς Σχολῆς	>	ιδ'
6. Πίναξ Πτυχιούχων τῆς Σχολῆς	>	ιε'

ΜΕΛΕΤΑΙ

1. ΣΤΡ. Κ. ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΟΥ		
Τὸ ἔργον, οἱ σκοποὶ καὶ αἱ κατευθύνσεις τῆς Σχολῆς	Σελ.	1
2. Γ. Ν. ΚΟΦΙΝΑ		
Ἐπαμεινώνδας Χαρίλαος : Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ὁ Βιομήχανος.		
Τὸ ἔργον του	>	42
3. ΣΤ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ		
Νικόλαος Μπερτιάερφ	>	55
4. ΧΡ. ΑΓΑΛΛΟΠΟΥΛΟΥ		
Αἱ κατευθύνσεις τῆς μεταπολεμικῆς διεθνοῦς κοινωνικῆς πολιτικῆς >	63	
5. ΠΑΝ. ΔΕΡΤΙΑΗ		
Ἡ διὰ συμβιβασμοῦ ἐπίλυσις τῶν φορολογικῶν διαφορῶν	>	99
6. ΓΕΩΡΓ. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ		
Ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς ὀργανώσεως ἑνὸς σχεδίου οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως	>	117
7. ΕΥΣΤ. ΜΑΡΓΑΡΙΘ		
Ἡ μέθοδος τῆς συσχετίσεως ἐν τῇ Στατιστικῇ	>	125
8. ΣΩΤ. ΑΓΑΠΗΤΙΔΗ		
Ὁ πληθυσμὸς τῆς Δωδεκανήσου	>	150
9. ΝΙΚ. ΦΩΚΑ		
Κοινωνικαὶ Ἀσφαλίσεις καὶ μέσαι τάξεις	>	162
10. ΝΙΚ. ΔΕΛΟΥΚΑ		
Ἡ προστασία τοῦ ἰδιαιτέρου διασηματισμοῦ προϊόντος ἢ τῆς συσκευασίας αὐτοῦ κατὰ τὴν περὶ βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας Ἑλληνικὴν Νομοθεσίαν	>	201
11. ΚΩΝ. ΣΗΜΑΝΤΗΡΑ		
Περὶ τῆς ὑποχρέωσως τοῦ ἐργοδότητος διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ὑγιεινὴν τῶν χώρων ἐργασίας κατὰ τὸν Ἀστικὸν Κώδικα >	231	

12. ΝΙΚ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ	
Βασικά στοιχεία έποικοδομήσεως του φυσικού κοσμοειδώλου	Σελ. 250
13. ΑΙΚ. ΣΤΡΙΦΤΟΥ - ΚΡΙΑΡΑ	
'Η συμβολή της ψυχολογίας στη μελέτη και την οργάνωση	
της εργασίας	> 263
14. ΣΤ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Πηγές ένεργείας και έλληνικές δυνατότητες	> 278
15. ΕΛ. ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ	
Μέθοδοι προσδιορισμού λίπους εις την γιαούρτην.	> 316
16. ΙΩ. ΧΡΥΣΟΧΟΥ	
Περί έλέγχων από οργανωτικής πλευράς	> 323
17. ΔΗΜ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗ	
'Η ύπερημερία του μισθωτου περί την άποδοχίην της υπό του	
έκμισθωτου προσφερομένης εργασίας	> 341
18. ΠΑΝ. ΠΕΡΔΙΚΑ	
'Εξουσία του δικαστου και καλή πίστις κατά τα άρθρα 281	
και 288 του 'Αστικού Κώδικος	> 366
19. ΜΑΡ. ΤΣΙΜΑΡΑ	
Τò ουδέτερον ή άδρανές σημείον του κύκλου εργασιών	> 410

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟΝ :

- ΤΑΚΗΣ ΚΑΝΤΖΙΑΣ, *Πρόεδρος*.— Πρόεδρος του Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Πειραιῶς, Βουλευτῆς, τ. Ὑπουργός (ὁδὸς Λεωγυῆ 25. Τηλ. 85.321).
- ΜΙΧΑΗΛ ΡΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Α' Ἀντιπρόεδρος*.— Διτηγός, τ. Δήμαρχος Πειραιῶς καὶ Βουλευτῆς (ὁδὸς Ἀγαθοπόλεως 4. Τηλ. 80.221).
- ΛΟΥΚΑΣ ΡΟΥΦΟΣ—ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ, *Β' Ἀντιπρόεδρος*.— Πρόεδρος Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Ἐπιστημονικῆς Ὁργανώσεως, τ. Ὑπουργός (ὁδὸς Κουμπάρη 2. Τηλ. 71.814).
- ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΖΑΚΟΣ, *Γενικός Γραμματεὺς*.— Οἰκονομικὸς Ἐπιθεωρητῆς καὶ Πρόεδρος τῆς ΑΔΕΛΥ (ὁδὸς Λεωγύρου 11. Τηλ. 28.023).
- ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΑΒΑΛΑΣ, *Ταμίας*.— Πρόεδρος τοῦ Βιοτεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Ἑλλάδος (ὁδὸς Ἐλευθερίου Βενιζέλου 46. Τηλ. 24.913).

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ :

- ΚΩΣΤΑΣ ΑΡΓΥΡΟΣ, Διευθυντῆς τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας (ὁδὸς Σπετωῶν 42. Τηλ. 81.720).
- ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ, Διευθυντῆς τῆς Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως (ὁδὸς Κλειτίου 3. Τηλ. 63.597).
- ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΖΑΝΝΟΣ, Σύμβουλος Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν, τ. Γερουσιαστῆς (ὁδὸς Περιελέου 5 [Ἀμαρούσιον] Τηλ. 010.284).
- ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΔΗΜΑΣ, Προϊστάμενος Μελετῶν Ὑπουργείου Κοινωνικῆς Προνοίας καὶ Πτυχιούχος τῆς Σχολῆς (Ζφοδόχου Πηγῆς 6. Τηλ. 31.100).
- ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΚΑΡΑΣ, Μηχανικός, τ. Πρόεδρος τοῦ Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Ἑλλάδος (ὁδὸς Μπουμπουλίνας 28. Τηλ. 62.824).
- ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΑΣΚΑΡΗΣ, Τμηματάρχης ΣΠΑΠ, τ. Γραμματεὺς Γεν. Συνομοσπονδίας Ἐργατῶν (ὁδὸς Κεφαλληνίας 107. Τηλ. 52.463).
- ΠΑΝ. ΜΑΥΡΙΚΗΣ, Γενικὸς Διευθυντῆς Τραπέζης Ἑλλάδος, τ. Ὑπουργός (ὁδὸς Ἡσιόδου 6 Τηλ. 71-518).
- ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΑΚΟΣ, βουλευτῆς, Πρόεδρος τοῦ Ἐπαγγελματικοῦ Ἐπιμελητηρίου Πειραιῶς (ὁδὸς Τσαμαδοῦ 15, Τηλ. 41.511).
- ΛΕΑΝΔΡΟΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΗΣ, Διευθυντῆς τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας (ὁδὸς Καρύδη 10, Τηλ. 64.235) καὶ
- ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ, Πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου τῶν Ἀνονύμων Ἐταιρειῶν, Βιομήχανος (ὁδὸς Ὀμήρου 24, Τηλ. 33.237).

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ

1. *Χρῆστος Ἀγαλλόπουλος*, Γεν. Διευθυντής ΙΚΑ (Ἐργατικὸν Δίκαιον), ὁδὸς Πιπίνου 10—Τηλ. 83-323.
2. *Σωτήριος Ἀγαπητίδης*, Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου Ἀνασυγκροτήσεως (Στατιστικὴ), ὁδὸς Ραβινὲ 6—Τηλ. 72-876.
3. *Μιχαὴλ Ἀναστασιάδης*, Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου (Ἡλεκτροτεχνία), ὁδὸς Ζαΐμη 27—Τηλ. 62-617.
4. *Δημήτριος Γαλάνης*, Διευθυντὴς τῆς Ἐμπορικῆς Τραπέζης, τ. Ὑπουργὸς (Τραπεζικὴ Τεχνικὴ), ὁδὸς Πατριάρχου Ἰωακείμ 25—Τηλ. 30-451.
5. *Νικόλαος Δελούκας*, Δικηγόρος (Ἐμπορικὸν Δίκαιον), ὁδὸς Ρουσβελτ 37—Τηλ. 34-072.
6. *Παναγιώτης Δερελιῆς*, Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου (Δημοσιονομικὴ Νομοθεσία), ὁδὸς Μαυρομιχάλη 39—Τηλ. 21-454.
7. *Δημήτριος Δημητρακάκης*, Δικηγόρος (Ἐγκυκλοπαίδεια Δικαίου), ὁδὸς Ζωοδόχου Πηγῆς 57—Τηλ. 28-074.
8. *Νικόλαος Θεοδώρου*, τ. Γυμνασιάρχης (Φυσικὴ), ὁδὸς Ψυχάρη 3—Τηλ. 81-726.
9. *Σπύρος Καλογερόπουλος—Στράτης*, Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Ἐμπορικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν (Ἐγκυκλοπαίδεια Δημοσίου Δικαίου) ὁδὸς Πιττακοῦ 8. Τηλ. 35-390.
10. *Κωνσταντῖνος Καρανίκας*, Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Ἐμπορικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, ὁδὸς Βαλαωρίτου 4—Τηλ. 23-457.
11. *Δημήτριος Κόλλιας*, Διευθυντὴς Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν (Ἰδιωτικὴ Οἰκονομία), ὁδὸς Ἁγίας Λαύρας 105—Τηλ. 22-427.
12. *Γεώργιος Κοφινᾶς*, τ. Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν (Δημοσίᾳ Οἰκονομία), ὁδὸς Ἄλωπεζῆς 10—Τηλ. 70-108.
13. *Παναγιώτης Κιλίμης*, Καθηγητὴς τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς (Βιομηχανικὴ Γεωγραφία), ὁδὸς Ἀμαζόνων 107 [Καλλιθέα] Τηλ. 968-619.
14. *Ἰωάννης Κουτσογιάννης*, Διευθυντὴς τῆς Ἐνώσεως Ἀσφαλιστικῶν Ἐταιρειῶν (Ἀσφαλιστικά), ὁδὸς Ὑψηλάντου 3—Τηλ. 21-794.
15. *Αικατερίνη Στριφτοῦ-Κριαρᾶ*, Διευθ. τοῦ Ψυχοτεχνικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου (Ψυχοτεχνία), ὁδὸς Πετσόβου 7—Τηλ. 63-860.
16. *Φρῆξος Λέτσας*, Μηχανολόγος (Ὀργάνωσις Ἐργοστασίων), Ξενοδοχεῖον Νέον Ἀγγλίας (Πλατεία Συντάγματος) Τηλ. 30-446.
17. *Εὐστάθιος Μαργαρίτης*, Καθηγητὴς τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου (Οἰκονομικὰ Μαθηματικά), ὁδὸς Σκύρου 55—Τηλ. 34-284.
18. *Στράτος Παπαϊωάννου*, τ. Γενικὸς Γραμματεὺς Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας (Τεχνικὴ Ἐμπορίου καὶ Λογιστικὴ), ὁδὸς Μαυρομιχάλη 71. Τηλ. 63-377.

19. *Γεώργιος Παπακώστας*, Υποδιευθυντής τῆς Ὑγειονομικῆς Σχολῆς (Βιομηχανικὴ Ὑγιεινὴ), ὁδὸς Φυλῆς 134—Τηλ. 81-709.
20. *Παναγιώτης Πέρδικας*, Καθηγητὴς τῆς Παντείου Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν (Ἐμπορικὸν καὶ Βιομηχανικὸν Δίκαιον), ὁδὸς Ὁμήρου 24—Τηλ. 24-289.
21. *Κωνσταντῖνος Σημαντήρας*, Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας (Ἐγκυκλοπαίδεια Ἰδιωτικοῦ Δικαίου), ὁδὸς Ὑψηλάντου 31—Τηλ. 72-379.
22. *Σταῦρος Σταυρόπουλος*, Μηχανολόγος (Μηχανολογία), ὁδὸς Πινδάρου 13 (Πειραιεύς), Τηλ. 43-984.
23. *Στέφανος Στεφανόπουλος*, Ὑπουργὸς Συντονισμοῦ (Κοινωνικὴ Πολιτικὴ), ὁδὸς Μακεδονίας 6—Τηλ. 54-436.
24. *Ἐλευθέριος Συνοδινός*, Διευθυντὴς τοῦ Γενικοῦ Χημείου (Ἐμπορευματολογία), ὁδὸς Φραντζῆ 9Α', Τηλ. 30-204.
25. *Ἀθανάσιος Τριανταφύλλης*, Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας (Ἐμπορικὴ Πολιτικὴ), ὁδὸς Σολωμοῦ 31—Τηλ. 27-407.
26. *Μάριος Τσιμάρας*, Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Ἐμπορικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν (Οἰκονομικὴ τῶν ἐκμεταλλεύσεων καὶ θεωρία τοῦ κόστους, Βιομηχανικὴ Λογιστικὴ), ὁδὸς Ἀβέρωφ 12. Τηλ. 54-424.
27. *Ἰωάννης Φράγκος*, Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν (Τελωνειακὴ καὶ Δασμολογικὴ Νομοθεσία καὶ Πολιτικὴ), ὁδὸς Ἀγγέλου Γέροντα 11. Τηλ. 34-730.
28. *Νικόλαος Φωκᾶς*, Βουλευτὴς (Οἰκονομικὴ Ἱστορία καὶ Βιομηχανικὴ Πολιτικὴ), ὁδὸς Βασιλ. Σοφίας 27—Τηλ. 72-103.
29. *Γεώργιος Χαλκιάπουλος*, Ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου (Πολιτικὴ Οἰκονομία), ὁδὸς Δεληγεώργη 158 α, Πειραιεύς.
30. *Πίνδαρος Χριστοδουλόπουλος*, Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Ἐμπορικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν (Πολιτικὴ Οἰκονομία), ὁδὸς Δαφνομήλη 46—Τηλ. 62-236.
31. *Ἰωάννης Χρυσόχοῦ*, Ἐντεταλμένος Σύμβουλος Τραπεζῆς (Ὁργάνωσις Ἐπιχειρήσεων), ὁδὸς Λομβάρδου 70—Τηλ. 30-634, 30-635

ΕΝΤΕΤΑΛΜΕΝΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ

1. *Γεώργιος Ἀλεξανδρόπουλος*, Διευθυντὴς Λογιστηρίου Βιομηχανικῶν Ἐταιρειῶν (Ἐφαρμογαὶ Βιομηχανικῆς Λογιστικῆς) ὁδὸς Μαντζάκου 8—Τηλ. 62-147.
2. *Δημήτριος Παπαδημητρίου*, Διευθυντὴς Λογιστηρίου Βιομηχανικῶν Ἐταιρειῶν (Ἐφαρμογαὶ Βιομηχανικῆς Λογιστικῆς), ὁδὸς Ἐδουάρδου Αὐθ, Τηλ. 25-378.

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ

- Ἡλίας Τσιτσιλιᾶνος*, (Λογιστικαὶ Ἀσκήσεις), ὁδὸς Ρήγα Φερραίου 17 (Χαροκόπου) Τηλ. 968-207.

ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

διὰ τὰ Ἀκαδημαϊκὰ ἔτη 1948/9—1949/50

Ὁ Διευθυντής : ΣΤΡΑΤΟΣ Κ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Τὰ Μέλη :

ΙΩ. ΧΡΥΣΟΧΟΥ - ΝΙΚ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΔΗΜ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ · ΕΛ. ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ

Γραμματεὺς τῆς Σχολῆς :

ΕΥΑΓΓ. Χ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ

Ὁδὸς Ἰώνων 26

Γραφεῖα τῆς Σχολῆς : Ὁδὸς Φραγκλίνου Ροῦζβελτ (πρόφην Ἀκαδημίας) 84—Τηλ. 32 - 633.

Ὁ Διευθυντής τῆς Σχολῆς δέχεται ἐκάστην Τρίτην, Πέμπτην καὶ Σάββατον 5-7 μ.μ. εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς Σχολῆς.

Τὰ Γραφεῖα εἶναι ἀνοικτὰ καθ' ἐκάστην 11 — 12.30 τὴν πρωΐαν καὶ 4.30 — 8.30 μ.μ.

Τὰ Γραφεῖα εἶναι κλειστὰ κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς ἀργεῖ τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Οἰκονομίας. Ἀπὸ 15 Ἰουλίου μέχρι 31 Αὐγούστου τὰ Γραφεῖα τῆς Σχολῆς εἶναι ἀνοικτὰ μόνον ἐκάστην Τρίτην καὶ Παρασκευὴν 10 π.μ. καὶ ἐκάστην Πέμπτην 5-7 μ.μ.

ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ*

I

Ἡ Ἀνωτέρα Σχολὴ Βιομηχανικῶν Σπουδῶν, ἰδρυθεῖσα κατ' ἀρχὰς ὡς Σχολὴ Ἐπιμορφώσεως ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Ἑλλήνων Βιομηγάνων καὶ τοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἀνωύμων Ἐταιρειῶν, ἀποτελεῖ ἤδη ἀνεξάρτητον κοινῆς ὠφελείας Ἰδρυμα Ἀνωτέρας Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ ἰδίαν διοικήσιν καὶ διαχειρίσιν καὶ ὑπὸ τὴν διοικητικὴν ἐποπτεῖαν καὶ τὸν διαχειριστικὸν ἔλεγχον τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.

Ἡ Α. Σ. Β. Σ. σκοπὸν ἔχει τὴν ἐπαγγελματικὴν κατάρτισιν τῶν προοριζομένων νὰ καταστῶσι διοικητικὰ καὶ διαχειριστικὰ στελέχη τῶν Βιομηχανικῶν Ἐπιχειρήσεων καὶ Ἰδρυμάτων, ὡς καὶ τῶν συναφῶν πρὸς τὴν Βιομηχανίαν Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν καὶ Ὁργανισμῶν, καθὼς καὶ τὴν μετεκπαίδευσιν τῶν ἤδη ὑπηρετούντων ὑπαλλήλων.

Πρὸς τοῦτο ἡ Σχολὴ παρέχει ἀνωτέραν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν μόρφωσιν διὰ τακτικῶν ἀπὸ ἔδρας καὶ εἰς τοὺς τόπους ἐργασίας (ἐργοστάσια, γραφεῖα κ.τ.λ.) μαθημάτων, διὰ διαλέξεων, φροντιστηριακῶν ἀσκήσεων καὶ διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Γραφείου Βιομηχανικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐρευνῶν τῆς Σχολῆς, ἢ παρακολούθησις τῶν ὁποίων εἶνε ὑποχρεωτικὴ διὰ τοὺς σπουδαστάς.

Ἡ διάρκεια τῶν σπουδῶν πρὸς ἀπόκτησιν πτυχίου εἶνε τριετής, διακρινομένη εἰς τρία ἔτη. Τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος ἀρχεται τὴν 1 Σεπτεμβρίου καὶ λήγει τὴν 31 Αὐγούστου. Ἡ ἐν τῇ Σχολῇ διδασκαλία ἀρχεται τὴν 10ην Ὀκτωβρίου καὶ λήγει τὴν 10ην Ἰουνίου.

Τὰ διδασκόμενα μαθήματα ἐν τῇ Σχολῇ διαίρουνται εἰς πέντε κύκλους: α') Οἰκονομικά, δι' ἃ διατίθενται καὶ εἰς τὰ τρία ἔτη σπουδῶν 19 ὥρα καθ' ἑβδομάδα, β') Ἐμπορικά, δι' ἃ διατίθενται 18 ὥρα, γ') Νομικά, δι' ἃ διατίθενται 13 ὥρα, δ') Ἀνθρωπίνου παράγοντος, δι' ἃ διατίθενται 11 ὥρα καὶ ε') Τεχνικά, δι' ἃ διατίθενται 18 ὥρα ἐβδομαδιαίως.

Ἡ Σχολὴ διοικεῖται παρὰ 15μελοῦς Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἀποτελουμένου ἐξ ἀντιπροσώπων τοῦ Κράτους καὶ τῶν ἐνδιαφερομένων Ἐπαγγελματικῶν καὶ Ἐπιστημονικῶν Ὁργανισμῶν. Τὸ Δ. Συμ-

* Ἰδὲ Φύλλον Ἐφημερίδος Κυβερνήσεως ὑπ' ἀριθ. 105 τῆς 26 Ἀπριλίου 1948 — Τεύχος Α.

βούλιον μεταξύ τῶν μελῶν του ἐκλέγει πενταμελὲς Προεδρεῖον.

Οἱ Καθηγηταὶ τῆς Σχολῆς εἶνε ἐπὶ ὠριαία ἀποζημιώσεις, ἐκλέγονται κατὰ τὰς διατυπώσεις τὰς εἰθισμένας εἰς τὰς Ἀνωτάτας Σχολὰς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῶν Καθηγητῶν καὶ διορίζονται ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἐφόσον διὰ συγγραφῶν ἢ προηγουμένων διδασκαλιῶν ἔχουσιν οὔτοι ἀνεγνωρισμένην εἰδικότητα. Ἐκλέξιμοι εἶνε α) οἱ ἐνένεοργεῖα Καθηγηταὶ καὶ Ὑφηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, τοῦ Πολυτεχνείου καὶ ἄλλων Ἀνωτάτων καὶ Ἀνωτέρων Σχολῶν τῆς ἡμεδαπῆς ἢ ἀλλοδαπῆς ἢ οἱ διατελέσαντες τοιοῦτοι καὶ β) εἰδικοί ἐπιστήμονες κεκτημένοι ἀνάλογον διδακτορικὸν δίπλωμα.

Οἱ Καθηγηταὶ ἀποτελοῦσι τὸν Σύλλογον τῶν Καθηγητῶν, εἰς ὃν αὐτοδικαίως μετέχει καὶ ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου.

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ διοίκησις ἀνήκει εἰς τὴν Σχολικὴν Ἐπιτροπὴν, ἀποτελουμένην ἀπὸ τὸν Διευθυντὴν τῆς Σχολῆς, ὀριζόμενον ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καὶ τέσσαρας Καθηγητάς, ἐκλεγομένους ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῶν Καθηγητῶν.

II

Ἐγγράφονται εἰς τὸ πρῶτον ἔτος σπουδῶν, κατόπιν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων, οἱ κεκτημένοι ἀπολυτήριον Γυμνασίου ἢ Πρακτικοῦ Λυκείου ἢ Δημοσίας Ἐμπορικῆς Σχολῆς. Οἱ ὑποψήφιοι πρὸς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Σχολὴν ἐξετάζονται κατὰ τὸ πρῶτον δεκαπενθήμερον τοῦ Ὀκτωβρίου α) εἰς τὴν Ἐκθεσὶν Ἰδεῶν, β) εἰς τὴν Ἀριθμητικὴν, γ) εἰς τὴν Ἀλγεβραν, δ) εἰς τὴν Γεωγραφίαν, ε) εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ ς) εἰς τὴν Χημείαν.

Ἀπαλλάσσονται τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων α) οἱ ἔχοντες βαθμὸν 18 καὶ ἄνω ἐν τῷ ἀπολυτηρίῳ τῆς Μέσης Ἐκπαιδύσεως καὶ διαγωγὴν τοῦλάχιστον κοσμίαν καὶ β) οἱ ἐγγεγραμμένοι εἰς τὸ Β' ἔτος τοῦλάχιστον ἄλλης Ἀνωτάτης συναφοῦς Σχολῆς καὶ μετ' ἀπόφασιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς.

Τριτοετείς τῆς Νομικῆς Σχολῆς, τῆς Φυσικο-Χημικῆς καὶ Φαρμακευτικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, τῶν Σχολῶν Μηχανικῶν, Μηχανολόγων, Ἠλεκτρολόγων καὶ Βιομηχ. Χημικῶν τοῦ Πολυτεχνείου, τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Ἐμπορικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, ὡς καὶ τῶν πρὸς τὰς ἄνω Σχολὰς ἰσοτίμων Σχολῶν τῆς ἀλλοδαπῆς ἐγγράφονται ἄνευ ἐξετάσεων εἰς τὸ Β' ἔτος σπουδῶν.

Οὐδεὶς καὶ δι' οὐδένα λόγον ἐγγράφεται εἰς τὴν Σχολὴν πέραν τῆς 31 Δεκεμβρίου. Πρὸ πάσης ἐγγραφῆς ἀπαιτεῖται ἰατρικὴ ἐξέτασις τοῦ σπουδαστοῦ, ἀποκλειομένων τῶν πασχόντων ἐκ μεταδοτικῶν νοσημάτων. Πρὸς ἐγγραφὴν ἀπαιτοῦνται α) αἴτησις ἐφ' ἀπλοῦ χάριτος, β) τί-

τλος σπουδῶν, γ) πιστοποιητικὸν ἐγγραφῆς εἰς τὸ Μητροῶν Δήμου ἢ Κοινότητος δ) τρεῖς φωτογραφίαι καὶ ε) συμπλήρωσις Δελτίου Πληροφοριῶν, παιδαγωγικῆς καὶ ὑγιεινολογικῆς φύσεως.

Γίνονται δεκτοὶ καὶ ἐγγράφονται ἐν τῇ Σχολῇ ὡς ἀκροαταί, κατόπιν ἐγκρίσεως τῆς Σχολικῆς Ἐπιτροπῆς, οἱ κεκτημένοι πιστοποιητικὸν τοῦλάχιστον δεκαετῶν σπουδῶν, γενικῆς ἢ ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως, καὶ πενταετῆ τοῦλάχιστον δημοσίαν ἢ ἰδιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Οἱ ἀκροαταὶ δύνανται ἐξεταζόμενοι νὰ λάβουν μετὰ τὸ πέρας τῶν μαθημάτων «Πιστοποιητικὸν Ἀκροάσεως».

III

Οἱ σπουδασταὶ ὑποχρεοῦνται εἰς τμηματικὰς ἐξετάσεις εἰς τὸ τέλος ἐκάστου Ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους ἐφ' ὅλης τῆς διδασθείσης ὕλης.

Πρὸς ἀπόκτησιν πτυχίου ὁ ὑποψήφιος δέον α) νὰ ἔχη ἐπιτύχει εἰς τὰς τρεῖς τμηματικὰς ἐξετάσεις, β) νὰ παρουσιάσῃ μίαν μελέτην ἐπὶ θέματος σχετιζομένου πρὸς τὰ διδασκόμενα μαθήματα ἐν τῇ Σχολῇ, γ) νὰ ἔχη περατώσει μίαν τοῦλάχιστον ἐργασίαν τοῦ Γραφείου Βιομηχανικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐρευνῶν τῆς Σχολῆς, δ) ν' ἀποδείξῃ ἐξάμηνον τοῦλάχιστον πρακτικὴν ἀσκήσιν εἰς δημοσίαν ἢ ἰδιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ε) νὰ ἔχη συντάξῃ ὅλας τὰς λογιστικὰς ἀσκήσεις καὶ στ) νὰ ὑποστῇ εἰδικὴν ἐξέτασιν ἐπὶ πτυχίῳ εἰς τὰ κυριώτερα θέματα τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, Ὀργανωτικῆς Ἐπιχειρήσεων, Ὀργανώσεως Ἐργοστασίων, Γενικῆς καὶ Βιομηχανικῆς Λογιστικῆς, Ἐμπορευματολογίας, Μηχανολογίας καὶ Ἡλεκτροτεχνίας.

Οἱ πτυχιούχοι τῆς Σχολῆς, οἱ κεκτημένοι καὶ διετῆ εὐδόκιμον δημοσίαν ἢ ἰδιωτικὴν ὑπηρεσίαν, δύνανται νὰ διορισθῶσι, κατόπιν διαγωνισμοῦ, εἰς διοικητικὰς (μὴ τεχνικὰς) καὶ λογιστικὰς θέσεις Γραμματέων Β' τάξεως καὶ νὰ προαθῶσι κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις «περὶ Δημοσίων Ὑπαλλήλων» μέχρι καὶ τοῦ Διευθυντοῦ Α' τάξεως, προκειμένου περὶ τῶν θέσεων τῶν Διευθύνσεων Ἐμπορίου, Βιομηχανίας, Μεταλλείων, Ἀλυκῶν, Στατιστικῆς, Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαίδευσως, (Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας), Ἐργασίας, Κοινωνικῆς Ἀσφαλίσεως (Ὑπουργείου Ἐργασίας), Τελωνείων, Γενικοῦ Χημείου τοῦ Κράτους, Καπνεργοστασίων (Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν), ἀπασῶν τῶν Ὑπηρεσιῶν τῶν Ὑπουργείων Ἐφοδιασμοῦ καὶ Συντονισμοῦ, ὡς καὶ τῶν συναφῶν θέσεων ἄλλων Ὑπουργείων, καθὼς καὶ τῶν ὑπὸ τὰς Διευθύνσεις ταύτας ὑπαγομένων Ὀργανισμῶν.

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΡΙΑ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΑ ΕΤΗ

Μ α θ ή μ α τ α	Α'	Β'	Γ'	Τὸ ὅλον
Πολιτική Οικονομία (Θεωρητική και Ἐφαρμοσμένη)	3	2	1	6
Δημοσία Οικονομία και Δημοσιονομική Νομοθεσία	—	2	—	2
Τελωνειακή και Δασμολογ. Νομοθεσία και Πολιτική	—	—	2	2
Γενική Ἰδιωτική Οικονομική	—	2	—	2
Οικονομική Ἱστορία (ἰδ:α Βιομηχαν. και Ἐργασίας)	—	1	—	1
Βιομηχανική και Ἐμπορική Πολιτική	—	—	2	2
Στατιστική (Γενική και ἰδία ἐπιχειρήσεων)	—	2	—	2
Τεχνική τοῦ Οικονομικοῦ βίου (Ἐμπορική Τραπεζι- τική - Ἀσφαλιστική)	3	2	—	5
Βιομηχανική Γεωγραφία	—	—	2	2
Λογιστική (Γενική και Βιομηχανική)	4	3	3	10
Οικονομικά Μαθηματικά	3	—	—	3
Δημόσιον Δίκαιον	2	—	—	2
Ἰδιωτικόν Δίκαιον	5	—	—	5
Ἐμπορικόν και Βιομηχανικόν Δίκαιον	—	2	2	4
Κοινωνική Πολιτική	—	2	—	2
Ἐργατικόν Δίκαιον	—	—	2	2
Ὄργανωτική Ἐπιχειρήσεων	1	2	1	4
Βιομηχανική Ὑγιεινή	—	1	2	3
Ψυχοτεχνία και Φυσιολογία τῆς Ἐργασίας	—	—	2	2
Ὄργανωτική Ἐργοστασίων	—	—	3	3
Φυσική	3	—	—	3
Χημεία και Ἐμπορευματολογία	3	3	1	7
Μηχανολογία	—	3	—	3
Ἡλεκτροτεχνία	—	—	2	2
Σύγχρονα Τεχνικά και Κοινωνικά Προβλήματα *	—	—	2	2
Γραφεῖον Βιομηχανικῶν Ἐρευνῶν και Ἀσκήσεις	3	3	3	9
Τὸ ὅλον ὥραι καθ' ἑβδομάδα	30	30	30	90

* Κατὰ τὸ Ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1948)1949 ἡ Σχολὴ θὰ ὀργανώσῃ σειρὰν ἐλευ-
θέρων μαθημάτων μετὰ τὴν συνεργασίαν ἐδικῶν ἐπιστημόνων σχετικῶν μετὰ τὴν καλλι-
έργειαν, τὰς ἀσθενείας, τὴν βιομηχανοποίησιν, τὴν νομοθεσίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν
φορολογίαν, τοὺς ὄρους ἐργασίας, τὴν ὑγιεινὴν, τὴν γεωγραφίαν και τὴν λογιστικὴν
τῶν κυριωτέρων ἑλληνικῶν γεωργικῶν προϊόντων (καπνὰ, σταφίς και οἶνοι, ἔλαια
και βρώσιμοι ἐλαῖται).

Π Ι Ν Α Ξ

ΠΤΥΧΙΟΥΧΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

- ✓ 1. Ἀναστάσιος Ἄνδρ. Ἀναστασίου, Ὑπάλληλος Τραπεζίης Ἀθηνῶν.
- ✓ 2. Ἀντώνιος Κων. Ἀντωνόπουλος, Τμηματάρχης Ἐταιρείας Λιπασμάτων.
- ✓ 3. Θεόδωρος Ἀργ. Ἀναστασόπουλος, Λογιστὴς Χρωματουργείων Πειραιῶς.
- ✓ 4. Εὐάγγελος Κων. Ἀλεξανδρόπουλος, Ὑπάλλ. Ἐταιρείας Λιπασμάτων.
- ✓ 5. Νικόλαος Γεωργ. Ἀθηναῖος, Λογιστὴς Τραπεζίης Ἑλλάδος.
- ✓ 6. Εὐάγγ. Ἰωάν. Βύνιος, Ὑπάλληλος Ὑπουργείου Προνοίας.
- ✓ 7. Γεώργιος Δημ. Γούλας, Ὑπάλληλος Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν.
- ✓ 8. Διονύσιος Γεωργ. Διαμαντόπουλος, Τμημ. Α. Ε. Οἴν. & Οἴνοπνευμάτων.
- ✓ 9. Σπυριδίων Θεοδ. Ζάππας, Ὑπηρετεῖ εἰς τὸ Β. Ναυτικόν.
- ✓ 10. Νικόλαος Δημ. Ἰακωβίτης, Ὑπάλληλος Ὑπουργείου Συγκοινωνίας.
- ✓ 11. Γεώργιος Κων. Καβαδέλλας, Ὑπάλληλος Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν.
- ✓ 12. Ἐλευθέριος Κων. Καβαδέλλας, Ὑπάλληλος Ὑπουρ. Ἐμπορ. Ναυτιλίας.
- ✓ 13. Παναγιώτης Δημ. Καμπέρος, Λογιστὴς Ἐταιρείας Λιπασμάτων.
- ✓ 14. Δημήτριος Χρ. Καραδήμας, Προϊστάμενος Μελετῶν Ὑπουργ. Προνοίας.
- ✓ 15. Βιργίλιος Δημ. Καπνᾶς, Ὑπάλληλος Ἐμπορικῶν Ἐπιχειρήσεων.
- ✓ 16. Ἰωάννης Χρ. Κιούσης, Ὑπάλληλος Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν.
- ✓ 17. Νικόλαος Ἀθ. Κολοτσούρος, Τμηματάρχης Ἐλέγχου Ὑπ. Μεταφορῶν.
- ✓ 18. Χρῆστος Κλεάνθ. Κομνηνάκης, Τμηματάρχης Ἐταιρείας Οἴνων.
- ✓ 19. Ἀριστόδουλος Γεωρ. Κουγιουμτζέλης, Διαχειριστὴς Ἐταιρείας.
- ✓ 20. Χαρίλαος Δημ. Κουμαντζῆς, Ἐπιχειρηματίας.
- ✓ 21. Γεώργιος Ἰω. Κουρτεσόπουλος, Λογιστὴς Ἑλληνικῆς Ὑφαντουργίας.
- ✓ 22. Χρῆστος Γεωρ. Κοῦτμος, Ὑπάλληλος Ἐταιρείας Λιπασμάτων.
- ✓ 23. Κωνσταντῖνος Ἰω. Λιοδάκης, Ὑπάλληλος Δ/σεως Αὐτοκινήτων.
- ✓ 24. Νικόλαος Ἰω. Μακαρέζος, Ὑπάλληλος Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν.
- ✓ 25. Κωνσταντῖνος Μιχ. Μιρμαρᾶς, Λογιστὴς.
- ✓ 26. Κωνσταντῖνος Διον. Μαρούλης, Ὑπάλληλος Ἐταιρείας Λιπασμάτων.
- ✓ 27. Γεώργιος Πάνου Μιχαλόπουλος, Ἐπαρχος Τριχωνίδος.
- ✓ 28. Χρῆστος Πάνου Μιχαλόπουλος, Δικηγόρος.
- ✓ 29. Σωτήριος Κων. Μπεθάνης, Ἐμπορος.
- ✓ 30. Ἀπόστολος Μιχ. Μυρμιρίδης, Ὑπάλληλος Ἐταιρείας Λιπασμάτων.
- ✓ 31. Γεώργιος Δημ. Παπαδημητρίου, Εἰσηγητὴς Ὑπουργείου Προνοίας.
- ✓ 32. Νικόλαος Δημ. Παπαδημητρίου, Τμηματάρχης Ὑπουργείου Τ. Τ. Τ.
- ✓ 33. Χρῆστος Κων. Παπασευαγγέλου, Βιομήχανος.
- ✓ 34. Δημήτριος Κων. Παπαϊωάννου, Ἐμπορικὸς Ἀντιπρόσωπος.

- ✓ 35. *Πολύκαρπος Πέτρον Πασχάλης*, Ὑπάλληλος Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν.
 ✓ 36. *Λεάνδρος Μιχ. Ρέρρας*, Βιομήχανος.
 ✓ 37. *Πέτρος Γεωρ. Σαμολαδάς*, Ὑπάλληλος Ὑπουργείου Δημοσίας Τάξεως.
 + 38. *Ἰωάννης Κων. Σαρχῆς*, Ὑπάλληλος Ἐταιρείας Λιπασμάτων.
 ✓ 39. *Ἰωάννης Γεωρ. Σπαθόπουλος*, Λογιστὴς Ἐταιρείας Οἴνων.
 + 40. *Κωνσταντῖνος Χρ. Σπηλιόπουλος*, Ἐμπορος.
 + 41. *Ἰωάννης Δημ. Σφακιανάκης*, Διευθυντὴς Ἡλεκτρ. Ἐταιρείας Τριπόλεως.
 + 42. *Λεωνίδας Παν. Τζανέας*, Ταμίας Ἱπποκρατείου Νοσοκομείου.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
 ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΚΑΙ ΠΤΥΧΙΟΥΧΩΝ

Π ρ ο ε δ ρ ο ς : *Παπαευαγγέλου Χρῆστος*
 Ἀντιπρόεδρος : *Γιαννόπουλος Παναγιώτης*
 Γεν. Γραμματεὺς : *Κουμαντζῆς Χαρίλαος*
 Ταμίας : *Ταραρᾶς Ἀθανάσιος*
 Ἐφορος : *Κουζελέας Χάρης*

Μ έ λ η : *Γαλάνης Χαράλαμπος, Γούλας Δημοσθένης,*
Σαλαπασίδης Βασίλειος, Στανωτᾶς Ἰωάννης

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΑΝΩΤΕΡΑΣ ΣΧΟΛΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1947 - 1948

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΗΣ ΑΝΩΤ. ΣΧΟΛΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝ. ΣΠΟΥΔΩΝ

ὑπὸ ΣΤΡ. Κ. ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΟΥ

[Ὁμιλία γενομένη τὴν 10ην Φεβρουαρίου 1948
εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας]

I

Ἀντιθετα τὴν ψυχὴν μου πλημμυρίζουν αἰσθήματα, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ἐνῶ προσέρχομαι νὰ ἐκτελέσω τὴν ὑποχρέωσιν, τὴν ὁποίαν ὁ Ὁργανισμὸς τῆς Σχολῆς ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἐκάστοτε Διευθυντὴν νὰ ἐκφωνῇ δημόσια κατ' ἔτος τὸν «προσῆκοντα λόγον» πρὸς τοὺς σπουδαστάς, τοὺς γονεῖς καὶ κηδεμόνας, πρὸς τοὺς ὑποστηρικτάς καὶ φίλους τῆς μορφωτικῆς τῆς Σχολῆς προσπάθειάς.

Αἰσθήματα λύτης, διότι δὲν παρίσταται μεταξύ μας, διὰ νὰ προεδρεύσῃ τῆς σημερινῆς μας συγκεντρώσεως, ὁ Ἐπαμεινώνδας Χαρίλαος, ὁ ἀληθινὸς Ἰδρυτὴς τῆς Σχολῆς, Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ τῆς Συμβουλίου καὶ Καθηγητὴς τῆς Βιομηχανικῆς Ἱστορίας, Οἰκονομίας καὶ Πολιτικῆς.

Χαρᾶς αἰσθήματα ἀντιθέτως κατακλύζουν τὴν ψυχὴν μας, διότι ἡ τόσον ἀθρόα σημερινὴ προσέλευσις τῶν ἐκλεκτῶν τῆς Σχολῆς Φίλων ἀποδεικνύει ὄχι μόνον τὴν ἀγάπην τῶν ὑπὲρ αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν στοργὴν τῶν διὰ τὴν σπουδάζουσαν Νεολαίαν, ἢ ὁποῖα μὲ κόπους καὶ θυσίας, μὲ ὄνειρα καὶ φιλοδοξίας ἀναζητεῖ μίαν ἀνωτέραν μόρφωσιν, διὰ νὰ προαγάγῃ καὶ νὰ βελτιώσῃ τὸν ἑαυτὸν τῆς, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως διὰ νὰ ὑψηρετήσῃ τὸ Ἔθνος.

Κατεχόμεθα ἀπὸ αἰσθήματα χαρᾶς, διότι δίδεται εἰς τὴν Σχολὴν ἡ εὐκαιρία νὰ λογοδοτήσῃ, νὰ ἐκθέσῃ τὰς προσπάθειάς τῆς, νὰ ἐξάρῃ τὴν αὐτοθυσίαν καὶ τὴν δράσιν τοῦ Διδακτικοῦ τῆς Προσωπικοῦ, ἐργασθέντος σχεδὸν ἄνευ ἀμειβῆς καὶ τὸ πολῦτιμον ἐνδιαφέρον τοῦ Διοικητικοῦ τῆς Συμβουλίου, νὰ τονίσῃ τὴν ἐργασίαν τῶν σπουδαστῶν τῆς, ἐργασίαν συντελουμένην μὲ πάθος ὕστερα ἀπὸ τὸν μόχθον τῆς καθημερινῆς ζωῆς, νὰ καθορίσῃ δημο-

σία τὸ πρόγραμμά της, νὰ ἐξομολογηθῇ τοὺς κόπους της, τὰ ὄνειρά της, τὰς φιλοδοξίας της.

Ἐπὶ τὴν χαρὰν μας αὐτὴν διαδέχεται ἡ λύπη διὰ τὴν ἀντίδρασιν, ἢ ὅποια ἐξαπελύθη ἐναντίον τῆς Σχολῆς καὶ ἐξ ἀγνοίας καὶ ἐξ ἀμαθείας καὶ ἐκ συμφέροντος καὶ ἐκ προσωπικῶν παθῶν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς μικρολογίας καὶ τῆς κατακρίσεως, ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς, τὸ ὅποιον εἶναι διὰ τὸν τόπον μας μία βασικὴ αἰτία, ποῦ δὲν τὸν ἀφίνει σταθερὰ νὰ βαδίσῃ εἰς τὸν δρόμον τῆς εὐημερίας καὶ τῆς προόδου.

II. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ἡ Σχολὴ συνεστήθη ἀρχικῶς μὲ τὸν τίτλον «Σχολὴ Βιομηχανικῶν Σπουδῶν» τὸ 1938 ὑπὸ τοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων Βιομηχάνων καὶ Βιοτεχνῶν καὶ τοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἀνωνύμων Ἐταιρειῶν¹ μὲ τὸν σκοπὸν νὰ παράσχῃ μίαν συμπληρωματικὴν εἰδικὴν μόρφωσιν, ἀνεξαρτήτως τυπικῶν προσόντων, ἰδίως εἰς τοὺς ὑπηρετοῦντας ὑπαλλήλους τῶν Βιομηχανικῶν Ἐπιχειρήσεων². Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὁ ἱστορικὸς τῆς κοινωνικῆς μας ἱστορίας θὰ σταθῇ μὲ προσοχὴν καὶ ἐνδιαφέρον πρὸς τῆς μορφωτικῆς αὐτῆς προσπάθειάς τῶν δύο αὐτῶν Ὄργανώσεων, ἀδιάφορον ἐὰν ἡ προσπάθεια αὕτη διὰ ποικίλους λόγους—γενικοῦς, ὀργανωτικοῦς, παιδαγωγικοῦς—δὲν κατέληξεν εἰς τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα³.

Ἄλλ' ὁ καλὸς σπόρος ἔχει ριφθῆ καὶ ἡ γῆ ἦτο γόνιμος. Ἀναντιρρήτως ἐπραγματοποιήθησαν λάθη. Αἱ ἀποτυχίαι εἶναι ἀναπόφευκτοι εἰς τὰ πρῶτα βήματα, γίνονται δὲ γόνιμοι ὅταν ἐξ αὐτῶν ἀντλοῦνται χρήσιμα διὰ τὸ μέλλον διδάγματα. Ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὴν Σχολὴν, ὅτι ἀνεγνώρισε τὰ λάθη τῆς καὶ προσεπάθησε νὰ τὰ διορθώσῃ. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἡ Σχολὴ κατεκρίθη, οὐχὶ διὰ τὰ λάθη, ἀλλὰ διὰ τὰς γενομένας μεταβολάς, ἐνῶ, ἐὰν «τὸ ἁμαρτάνειν εἶναι ἀνθρώπινον, τὸ ἐμμένειν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ, ὡς λέγει ὁ Χρυσόστομος, εἶναι διαβολικόν». Ὄργανισμοὶ δρώντες ὑπόκεινται εἰς λάθη καὶ μόνον οἱ ἀδρανῶντες εἶναι ἀλάθητοι, διαπράττοντες ὅμως τὸ βασικὸν λάθος ν' ἀπρακτοῦν καὶ νὰ κατακρίνουν τοὺς δημιουργοῦντας.

Ἡ Σχολὴ ἀποτελεῖ νέον, πρωτότυπον καὶ ἰδιορρυθμον Ἐκπαιδευτικὸν Ἴδρυμα καὶ ἀπὸ ἀπόψεως σκοπῶν καὶ ἀπὸ ἀπόψεως κατευθύνσεων καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μεθόδων. Μὴ πάσχοντες ἀπὸ τυφλῆν προσήλωσιν πρὸς ὅ,τι ὑπάρχει, ἀναζητοῦμεν διαρκῶς τὸ καλύτερον. Ἡ Σχολὴ ἐξελίσσεται στηριζομέ-

¹ Βάσει τοῦ ἀρθροῦ 10 τοῦ Νόμου 5197/1931 καὶ τοῦ ἀρθροῦ 3 τοῦ Α.Ν.28/1936.

² Ἰδὲ Β. Δ. τῆς 10/12/38 Φ.Ε.Κ. ὑπ' ἀριθ. 483 (1938 ὡς καὶ μεταγενέστερα Β. Δ. τῆς 21/8/39 (Φ.Ε.Κ. 352/1939), τῆς 27/9/1940 (Φ.Ε.Κ. 312/1940) τῆς 28/7/1943 (Φ.Ε.Κ. 247/1943), τῆς 17/1/1944 (Φ.Ε.Κ. 27/1944).

³ Οἱ παρακολουθοῦντες τὰ μαθήματα σπουδασταὶ κατέληξαν νὰ εἶναι ὀκτώ!

νη εἰς τὰ διδάγματα τῆς πείρας καὶ τῆς Ἐπιστήμης, ἐν τῇ προσπάθειά της νὰ ἐξυπηρετήσῃ μεταβαλλομένης συνεχῶς ἀνάγκας καὶ συνθήκας καὶ δὴ εἰς μίαν τόσοσιν μεταβατικὴν ἱστορικὴν τοῦ κόσμου περίοδον.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 27)9) 1945 ἡ Σχολὴ καὶ κατὰ τύπους καὶ κατ' οὐσίαν προσέλαβε τὴν σημερινὴν μορφήν τῆς ἀνωτέρας, ἐιδικῆς, ἐπαγγελματικῆς Σχολῆς, μὲ τὸν σκοπὸν πλεόν μιᾶς «συστηματικῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς μορφώσεως διοικητικῶν στελεχῶν τῆς Βιομηχανίας καὶ τῶν συναφῶν Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν». Τὸ Β. Δ. τῆς 8 Φεβρουαρίου 1945 ὀλοκλήρωσε τὴν σημερινὴν της συγκρότησιν, καθόρισαν ἰδίᾳ τριετὴ κύκλον σπουδῶν καὶ τὰ διδασκόμενα μαθήματα συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκονομικῆς μας ζωῆς⁴ καὶ τὰς ὑποδείξεις τῆς πείρας.

III. ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ἡ Σχολὴ τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν καὶ τὴν καθοδήγησιν τῆς Ὑπηρεσίας Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, διότι τοῦτο ἔχει τὴν ἀρμοδιότητα τῆς μερίμνης διὰ τὴν Βιομηχανίαν, τὴν Μεταλλευτικὴν καὶ Ἐμπόριον τῆς Χώρας. Ἀπὸ τοῦ ἐθήματος τούτου ἔχομεν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξάρωμεν, ἐκτελοῦντες ἐν τούτῳ τὴν ὁμόθυμον ἐντολήν τῶν μελῶν τοῦ Διοικ. Συμβουλίου, τῶν Καθηγητῶν καὶ Σπουδαστῶν, τὴν πολῦτιμον συνδρομήν καὶ τὸ στοργικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ὑπηρεσίας κ. Γ. Βασιλειάδῃ, ὁ ὅποιος τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον τῆς Σχολῆς καὶ ὁ ὅποιος μὲ τὴν πίστιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν του τὴν ἐστήριξεν εἰς δυσκόλους πράγματι στιγμὰς.

Ἡ Σχολὴ διοικεῖται παρὰ Διοικ. Συμβουλίου, ἀποτελουμένου ἀπὸ ἀντιπροσώπους τοῦ Κράτους καὶ ἀπὸ ἐκπροσώπους τῶν ἐνδιαφερομένων ἐπαγγελματικῶν Ὀργανώσεων⁵. Οὕτω δὲν εἶναι μόνον τὸ Κράτος τὸ ὅποιον ἀσκεῖ τὴν ἐποπτεῖαν καὶ τὴν καθοδήγησιν, ἀλλὰ συμμετέχουν ἐνεργῶς εἰς αὐτὴν καὶ αἱ ἐνδιαφερόμεναι διὰ τὴν Σχολὴν διάφοροι κοινωνικαὶ τάξεις. Εἶναι εὐτύχημα ὅτι εἰς τὰς Ἐπαγγελματικὰς Σχολὰς ἀναζοῦν αἱ Σχολικαὶ

⁴ Ἰδὲ Φ.Ε.Κ. 247 7)10)45 Τεύχος Α'.

⁵ Ἰδὲ Φ.Ε.Κ. ὑπ' ἀριθ. 32 27)2)24 Τεύχος Α'.

⁶ Ἡ πλήρης ὀργάνωσις τῆς Σχολῆς γίνεται διὰ τοῦ ὑπὸ δημοσίευσιν νέου Ὄργανισμοῦ της.

⁷ Ὁ νέος Ὄργανισμὸς προβλέπει ὡς μέλη τοῦ Δ. Συμβουλίου ἀνὰ ἓνα ἀντιπρόσωπον τῶν Ὑπουργῶν Ἐθν. Οἰκονομίας, Οἰκονομικῶν, Ἐργασίας, τοῦ Ἀνωτάτου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου, τῶν Ἐμποροβιομηχανικῶν Ἐπιμελητηρίων Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, τῶν Ἐπαγγελματοβιοτεχνικῶν Ἐπιμελητηρίων Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, τοῦ Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Συλλόγου τῶν Βιομηχανῶν, τοῦ Συνδέσμου τῶν Ἀνωνύμων Ἐταιρειῶν, τῆς Γενικῆς Συνομοσπονδίας τῶν Ἐργατῶν, τῆς Ἐταιρείας Ἐπιστημονικῆς Ὄργανώσεως καὶ τοῦ Συνδέσμου τῶν Πτυχιούχων τῆς Σχολῆς καὶ τὸν Διευθυντὴν τῆς Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως.

Ἐφορίαι τοῦ ὑποδοῦλου Γένους, χωρίς τὰ ἐλαττώματά των, διότι ὑπεράνω αὐτῶν εὐρίσκεται τὸ Κράτος, εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκει τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῆς Ἐκπαιδεύσεως τοῦ Λαοῦ. Διὰ τοῦ θεσμοῦ τούτου, ὄχι μόνον ἀσκεῖται συστηματικὴ ἐποπτεία, ἀλλὰ καὶ κινεῖται περισσότερον τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Κοινωνίας διὰ τὸ συντελούμενον μορφωτικὸν ἔργον. Μόνον θεσμοί, διὰ τοὺς ὁποίους ἐπιδεικνύει τὸ προσήκον ἐνδιαφέρον ἡ Κοινωνία, εἶναι δυνατὸν νὰ προκόψουν καὶ ν' ἀποδώσουν τοὺς ἀναμενομένους καρπούς⁸. Καὶ λυπούμεθα ἰδιαιτέρως διαπιστώνοντες περιέργον ἀδιαφορίαν τῶν γονέων, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ὀλίγοι ἐπισκέπτονται τὴν Σχολήν, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὸ πολυτιμώτατον πρᾶγμα, τὸ παιδί των, ἐνῶ χαρὰ μας καὶ καθήκον μας εἶναι νὰ ἐπικοινωνῶμεν μαζύ των καὶ νὰ συνεργαζώμεθα εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ διάπλασιν τῶν παιδιῶν των⁹.

Παραλλήλως πρὸς τὸ Διοικ. Συμβούλιον ὑπάρχει διὰ τὰ καθαρῶς Ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα ὁ Σύλλογος τῶν Τακτικῶν Καθηγητῶν¹⁰ τῆς Σχολῆς, ὁ ὁποῖος ἐκλέγει τὴν Διοικητικὴν Σχολικὴν Ἐπιτροπὴν. Χαίρομεν ἰδιαιτέρως, διότι ἡ ὀργάνωσις αὕτη, ἡ διαχωρίζουσα τὴν διοίκησιν καὶ διαχειρίσιν ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευτικὴν λειτουργίαν, ἀπεδείχθη τόσοσὺν πρόσφορος καὶ τόσοσὺν ἀποδοτικὴ.

IV. Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Τὸ βασικὸν ἐρώτημα, ὅσον βεβαίως τίθεται, εἶναι ἐὰν ἡ Σχολὴ ἐκάλυψεν ἐκπαιδευτικὸν κενόν, ἐὰν ἡ λειτουργία τῆς ἐξυπηρετῇ κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἀνάγκας.

Ἡ Ἐκπαίδευσις δὲν εἶναι, οὐδὲ δύναται νὰ εἶναι αὐθαίρετον κατασκευάσμα, οὐδὲ ἐργάζεται ἐν τῇ κενῷ· ἄλλως καθίσταται ἐξωκοινωνικὸν ἢ μᾶλλον ἀντικοινωνικὸν φαινόμενον καὶ, ἀντὶ νὰ εἶναι συντελεστής προόδου, μεταβάλλεται εἰς ἀποσυνθετικὸν καὶ ἀντιδραστικὸν παράγοντα, ἀληθὲς καρκίνωμα τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ Ἐκπαίδευσις σήμερον εὐρίσκεται εἰς μίαν διασταύρωσιν ὁδῶν. Ὅλοι αἱ ἀβεβαιότητες, ὅλοι αἱ ἐλπίδες καὶ καὶ ὅλοι οἱ φόβοι τῆς συγχρόνου ζωῆς ἔχουν μοιραίαν τὴν ἀντανάκλασίν των εἰς τὴν Ἐκπαίδευσιν.

Ἡ Ἐκπαίδευσις ὀφείλει νὰ στηρίζεται εἰς τὴν πραγματικότητα ἐνὸς τόπου τὴν ὁποίαν προσδιορίζει τὸ παρελθόν του, ἀλλ' ἰδιαίτατα αἱ γεωοικονομικαὶ καὶ γεωπολιτικαὶ του συνθήκαι καὶ αἱ βλέψεις διὰ τὴν μελλοντικὴν

⁸ Ἰδὲ μελέτην μας «Οἱ αὐτοδιοικούμενοι Ὀργανισμοί» Κεφ. V.

⁹ Εἶναι περίεργος ἢ ἀντίληψις τῶν γονέων ὅτι «δὲν πρέπει τὰ ἐνοχλοῦν»(!) τὰς Σχολάς, ἰδίως τὰς Ἀνωτέρας!

¹⁰ Ἀπαντες οἱ τακτικοὶ Καθηγηταὶ εἶναι ἐπὶ ὀριαίᾳ ἀποζημιώσει. Ἐκτὸς αὐτῶν ὑπάρχουν οἱ ἐντεταλμένοι διὰ τὴν διδασκαλίαν εἰδικοῦ τμήματος μαθήματός τινος, ὡς καὶ οἱ Ἐπιμεληταί.

του εξέλιξιν. Ὅφειλε νὰ ἔχη ὡς σκοπὸν νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ζωτικὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας, ν' ἀναβιδάζῃ τὸ πολιτιστικὸν ἐπίπεδον μιᾶς χώρας, νὰ διαπλάσῃ ἀνθρώπους, νὰ καταρτίξῃ ἐπαγγελματίας καὶ νὰ μορφώῃ πραγματικούς τῆς Ἐπιστήμης θεράποντας¹¹.

Τὸ πρῶτον εἶναι ἔργον τῶν Σχολείων τῆς Γενικῆς Παιδείας παντὸς βαθμοῦ καὶ τύπου, τὸ δεῦτερον εἶναι ἐπιδίωξις τῆς Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως, τὸ δὲ τελευταῖον εἶναι ἀποστολὴ τῶν Ἀνωτάτων Ἐπιστημονικῶν Ἰδρυμάτων¹².

Μία καλῶς ὀργανωμένη Κοινωνία πρέπει νὰ ἐνδιαφέρεται καὶ διὰ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ἐκπαιδευτικούς σκοπούς, διότι ἄλλως παρασκευάζει παιδείαν μονόπλευρον καὶ ἐλαττωματικὴν, παιδείαν μὴ ἐξυπηρετοῦσαν ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα καὶ ὅλας τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας. Ἐργον τῆς καλῶς ὀργανωμένης καὶ καλῶς ἠρθρωμένης παιδείας εἶναι ἐξίσου νὰ μορφώῃ ἀνθρώπους, ἐπαγγελματίας, μέλη χρήσιμα καὶ ἀποδοτικὰ τοῦ παραγωγικοῦ μηχανισμοῦ, ἐπιστήμονας συμβάλλοντας εἰς τὴν ἀγωνιώδη ἀναζήτησιν τῆς Ἀληθείας καὶ εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς Τεχνικῆς Προόδου¹³.

Ὑπάρχουν οἱ διατεινόμενοι ὅτι ἡ ὅλη μορφωτικὴ μέριμνα δεόν νὰ εἶναι ἡ ἀνθρωπιστικὴ κατάρτισις. Λάθος βασικόν, διότι οὐδεὶς ἄνθρωπος δύναται νὰ εἶναι — καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι — ἔξω τῆς παραγωγικῆς μηχανῆς. Εἶναι δένδρον σαπρὸν καὶ κατὰ τὴν ὥραιαν φράσιν τοῦ Ἐδαγγελίου «πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται».

Λάθος ὡσαύτως εἶναι νὰ πιστεύωμεν ὅτι μοναδικὸς σκοπὸς τῆς Ἐκπαιδεύσεως εἶναι ὁ ἐπαγγελματίας, διότι δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἠθικῶς προοδεύουσα μία Κοινωνία, ἐὰν ἡ Ἐκπαιδεύσις τῆς δὲν ἐμπνέεται καὶ δὲν καθοδηγεῖται ἀπὸ τὰ ἀνθρωπιστικὰ Ἰδανικά, ἀπὸ τὸ ἀθάνατον κλασσικὸν πνεῦμα δηλ. τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀμερικὴν¹⁴, τὴν Χώραν τοῦ ἀκράτου ἐπαγγελματισμοῦ καὶ τῆς ὀφελιμιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, γίνεται κάθε μέρα ἀντιληπτὸν πόσον εἶναι ἀπαραίτητον νὰ συνδυασθῇ ἡ ἀνθρωπιστικὴ καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ μόρφωσις. Διότι πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνον ἡ Τεχνικὴ Προόδος, ἀλλ' ἡ ἀνύψωσις τοῦ βιοτικοῦ—ὕλικου, πνευματικοῦ καὶ ψυχικοῦ—ἐπιπέδου τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ συμφορὰ τοῦ Ἔθνους μας εἶναι ὅτι ἀπὸ τῆς Βαυαροκρατίας ἡ ἐκπαιδευτικὴ μας πολιτικὴ ὑπῆρξε μονομερῆς, ἀποβλέπουσα ἄθροισμα εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων. Ἐξω τόπου καὶ χρόνου ὁ λογικωτατισμὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος περιεφρόνησε τὴν Ἐπαγγελματικὴν Ἐκπαιδεύσιν καὶ ἐδημιούργησε τὴν ψευδοκλασσικὴν μόρφωσιν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀγραμμά-

¹¹ Ἰδὲ καὶ Ε. Παπανοῦτσου: Ἐπάγγελμα καὶ παιδεία εἰς «Βῆμα».

¹² Ἰδὲ Conferences de l' UNESCO.

¹³ Ἰδὲ Howard Wilson.

¹⁴ Ἰδὲ Ἐκθεσίς τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Harvard καὶ Ab-Keller: Κρίσις εἰς τὴν ἀνωτέραν Ἐκπαιδεύσιν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν.

τωσύνην, τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Γῆς, τὴν θεσιθηρίαν, τὸν παρασιτισμὸν, τὴν μείωσιν κάθε παραγωγικοῦ ἐπαγγέλματος, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προχειρολόγου κριτικῆς καὶ κηκολογίας, ἐνὸς πνεύματος ἀντιδράσεως, τὸ ὅποιον δὲν ἐπέτρεψεν, εἰς μεγάλας μάλιστα στιγμὰς τοῦ Ἔθνους, εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν — παρ' ὅλας τὰς ἀρετὰς του καὶ τὰς πνευματικὰς καὶ ψυχικὰς ἰκανότητάς — γὰ τανύστη, ὅσον ἔπρεπε καὶ ὅσον καινικῶς ἠδύνατο, τὰ πτερά του.

Ὁ ψευδολογιωτατισμὸς ἐστράφη πρὸς τὸ ἀπώτερον παρελθόν, περιφρονῶν τὸ πρόσφατον, τὸ ὅποιον ἐν τούτοις παρεσκεύασεν τὴν Ἑθνικὴν Ἀναγέννησιν καὶ τὴν Μεγάλην Ἐπανάστασιν τοῦ Ἔθνους. Ἐστράφη πρὸς τὸ παρελθόν, ὅχι διὰ τὴν ἀντλήσιν διδάγματα καὶ γὰ διευκολύνη τὸν δρόμον τῶν ζωντανῶν δυνάμεων τοῦ Λαοῦ. Ἐκράτησε ἀπὸ τὸ παρελθόν τὴν τέφραν, ἐνῶ πᾶσα γενεὰ ἔργον ἔχει γὰ διατηρῆ ζωηράν τὴν φλόγα, διότι ἐληθμόνησε καὶ παρείδε τὴν σοφὴν λαϊκὴν παροιμίαν ὅτι «ὁ ποταμὸς ρέων πρὸς τὴν θάλασσαν μένει πιστὸς εἰς τὴν πηγὴν του».

Ἡ Βιομηχανία ἀποτελεῖ μὲ κινήτηριον δύνάμιν 350.000 περίπου ΗΡ τὸν δεύτερον κλάδον τῆς ἐθνικῆς μας οἰκονομίας. Ἀποσχολεῖ τὰ 20 % τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ παρέχει τὰ 12 % τοῦ ἐθνικοῦ μας εἰσοδήματος. Εἰς τὴν χώραν μας λειτουργοῦν ὑπὲρ τὰ 5.000 σοβαρὰ Ἐργοστάσια μὲ παραγωγὴν 14.000.000.000 προπολ. δραχ.¹⁵

Διὰ τὴν ἀναπτυχθῆ καὶ γὰ βελτιωθῆ ἡ Βιομηχανία ἔχει θεδαίως ἀνάγκη δλων τῶν ἐνδεικνυομένων μέτρων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν σφαῖραν τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, ἀλλ' ἐξίσου δεόν γὰ συντελεῖ πρὸς τοῦτο τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα τῆς Χώρας, διότι ἡ Βιομηχανία ἔχει ἀνάγκην τεχνιτῶν, ἐργοδηγῶν, ἐπιστημόνων τεχνικῶν, ὅπως ἔχει ἀνάγκην καὶ εἰδικευμένων διοικητικῶν ὑπαλλήλων (Διευθυντῶν, ὀργανωτῶν, συμβούλων, ἐλεγκτῶν, λογιστῶν, πωλητῶν, ἐπιστατῶν κλπ.). Μετὰ 120 ἐτῶν ἐλεύθερον βίον δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν χώραν μας οὐδὲ μία μέση ἢ κατωτέρα Δημοσία Τεχνικὴ Σχολή, πλὴν τῆς Παπαστρατείου, αἱ δὲ λειτουργοῦσαι ὀφείλονται εἴτε εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, εἴτε εἰς τὴν μέριμναν κοινωφελῶν Ἰδρυμάτων, ἐνῶ καὶ εἰς κωμοπόλεις ἀκόμη εἶναι ἐγκατεστημένα ψευδοκλασσικίζοντα Γυμνάσια.

Ἡ Βιομηχανία, ὡς σύνθετον οἰκονομικὸν - τεχνικὸν φαινόμενον μὲ ποικίλα οἰκονομικὰ, ἐμπορικὰ, διοικητικὰ, ἀνθρωπίνου παράγοντος καὶ τεχνικὰ προβλήματα, ἔχει ἀνάγκην εἰδικευμένου, τόσον τεχνικοῦ ὅσον καὶ διοικητικοῦ Προσωπικοῦ. Εὐτυχῶς διὰ τὰ τεχνικὰ στελέχη ὑπάρχει τὸ Πολυτε-

¹⁵ Ἰδὲ Πρόγραμμα Ἀνασυγκροτήσεως τῆς Χώρας (Τεχνικὰ Χρονικὰ τόμος XXIV), Οἶκον. Ἐπετηρίδα τῆς Ἑλλάδος 1939 καὶ ἔκθεσιν Διοικητοῦ Τραπεζίης Ἑλλάδος 1947.

¹⁶ Ὑπάρχουν ὑπὲρ τὰ 500 Γυμνάσια καὶ ἡμιγυμνάσια, Πρακτικὰ Λύκεια καὶ Ἱερατικὰ Σχολαί. Ἰδὲ καὶ Σ. Παπαδάκη: Ἡ μελλοντικὴ μας ἀγωγή.

χνειόν μας, τὸ ὁποῖον παρασκευάζει ἀρίστους μηχανικούς, μηχανολόγους, χημικούς, ἠλεκτρολόγους, ἀρχιτέκτονας, τοπογράφους.

Ἡ Σχολή μας ἠθέλησε νὰ καλύψῃ τὸ ἀναντιρρήτον ἐκπαιδευτικὸν κενὸν τῆς ἐλλείψεως μιᾶς εἰδικῆς Σχολῆς διὰ τὴν κατάρτισιν βιομηχανικῶν διοικητικῶν στελεχῶν, ἐνημερωμένων εἰς τὰ ποικίλα σύνθετα προβλήματα, τὰ ἑποῖα παρουσιάζει μία σύγχρονος βιομηχανικῆ ἐπιχειρήσις καὶ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἐπομένως ἀναντιρρήτους κοινωνικὰς καὶ οικονομικὰς ἀνάγκας, ὅπως ἐξυπηρετοῦν εἰς τὸ οἰκτεῖον πεδῖον ἡ Ἀνωτάτη Γεωπονικὴ Σχολή, ἡ Ἀνωτάτη Δασολογικὴ Σχολή, τὸ Πολυτεχνεῖον, ἡ Ἀνωτέρα Σχολή τῶν ΤΤΤ.

Κατὰ τὴν πρώτην περίσδον τοῦ καπιταλισμοῦ διοικητικὰ στελέχη ἢ δὲν ὑπάρχουν ἢ ἡ σημασία των εἶναι λίαν περιωρισμένη, διότι οἱ τρόποι τῆς παραγωγῆς εἶναι ἀπλοὶ καὶ ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ὀλίγον ἀνεπτυγμένος. Οὔτε αἱ εἰδικαὶ γνώσεις, οὔτε αἱ εἰδικαὶ ἱκανότητες εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διεύθυνσιν μιᾶς ἐπιχειρήσεως.

Αἱ νέαι τεχνικαὶ μέθοδοι τῆς μεγάλης παραγωγῆς καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ θεσμοῦ τῶν ἀνωγύμων ἐταιρειῶν καὶ τῶν παντὸς εἶδους μεγάλων οικονομικῶν συνασπισμῶν ὡς καὶ ἡ ἐπέμβασις τοῦ Κράτους εἰς τὴν οικονομικὴν ζωὴν μετέβαλον βασικῶς τὰς συνθήκας τῆς διοικήσεως, διευθύνσεως, ὀργανώσεως, ἐλέγχου, ἐποπτείας καὶ καθοδηγήσεως τῶν μεγάλων οικονομικῶν μονάδων. Ὁ ρόλος τῶν κεφαλαίου ὁσημέραι μειώνεται, διὰ τὴν αὐξήσῃ ἀντιστοιχῶς ὁ ρόλος καὶ ἡ σημασία τῶν διοικητικῶν στελεχῶν, τῶν ὁποίων ἡ εἰδικὴ μόρφωσις πρέπει νὰ εἶναι ἐκτεταμένη, διότι οἱ ποικίλλοι συνδυασμοὶ κατὰ τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ προϊόντος ἀπαιτοῦν γνώσεις ἀνταποκρινομένας πρὸς τὸ πολὺπλοκον τοῦ ἐξοπλισμοῦ ἐνὸς οικονομικοῦ ὀργανισμοῦ.

Οὕτω τὸ λειτουργήμα τοῦ διοικητικοῦ στελέχους καθίσταται ὁσημέραι πλέον σύνθετον, πλέον διακεκριμένον καὶ πλέον εἰδικευμένον καὶ συνεπῶς πλέον ἀπαραίτητον εἰς οικονομικὴν ζωὴν.

Πρὸ τοῦ 1923 μία Βιομηχανικὴ Σχολή θὰ ἦτο πράγματι εἰς συντελεστῆς ἀναπτύξεως τῆς Βιομηχανίας τῆς χώρας, μετὰ ταῦτα ὅμως, καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν περιορισμῶν (1933), ἀποτελεῖ πραγματικὴν καὶ ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην τοῦ τόπου, πολὺ δὲ περισσότερον, διότι πάντες γνωρίζουν πόσον διάφοροι εἶναι αἱ σημεριναὶ συνθήκαι τῆς λειτουργίας τῶν Οἰκονομικῶν Ὄργανισμῶν, ἰδίᾳ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ παρελθόν.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν εἶναι ἐπιτόπιον, ἀλλὰ διεθνές, ἐξ οὗ νέων τύπων καὶ κατευθύνσεων Ἐπαγγελματικαὶ Σχολαὶ συνεχῶς δημιουργοῦνται, ἢ δὲ εἰδικεύσις τῆς ἐργασίας, πού εἶναι χαρακτηριστικὸν φαινόμενον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, συντελεῖ εἰς τὴν ἵδρυσιν ἀφαντάστου ποικιλίας τύπων Σχολῶν καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδευτικῆς ἱεραρχίας καὶ ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου.

Μὴ λησμονῶμεν ἐπίσης ὅτι εἶναι παγκόσμιος διαπίστωσις, ἰσχύουσα τόσον εἰς τὴν καπιταλιστικὴν Ἀμερικὴν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ρωσίαν καὶ εἰς τὰς Δημοκρατικὰς χώρας τῆς Εὐρώπης ἢ δυσαναλο-

γος αύξησις τῆς γραφειοκρατίας ¹⁷ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐργαζομένους εἰς τὰς Βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις, γραφειοκρατίας ἢ ὁποῖα τείνει νὰ καταστῇ καὶ αὐτὴ μία νέα κοινωνικὴ τάξις, ἐπηρρεάζουσα τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν.

Πράγματι τὸ διοικητικὸν στέλεχος μιᾶς Βιομηχανίας, διὰ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ ἔργον του καὶ τὴν ἀποστολὴν του, δὲν δύναται πλέον νὰ ἀρκῆται εἰς μίαν ἐγκύκλιον ἢ γενικὴν οἰκονομικὴν καὶ νομικὴν μόρφωσιν. Δὲν δύναται πλέον νὰ νοηθῇ ἀνώτερος διοικητικὸς ὑπάλληλος Ἐργοστασίου, ἐὰν δὲν εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀντιληφθῇ τὴν τεχνικὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν τεχνικὴν λειτουργίαν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐὰν δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιμετωπίσῃ, ἐπαρκῶς ἐφωδιασμένος, τὰ ψυχολογικὰ καὶ νομικὰ προβλήματα τοῦ προσωπικοῦ, ἐὰν δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ δώσῃ τὴν προσήκουσαν λύσιν εἰς τὰ ὀργανωτικὰ ζητήματα, ἐὰν δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπιλύσῃ τὰ λογιστικὰ προβλήματα κόστους καὶ ἐὰν τέλος δὲν εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰ πολλαπλασιαζόμενα θέματα ἐκ τῆς ἀσκουμένης φορολογικῆς καὶ ἀγορανομικῆς πολιτικῆς.

Αὐτὸ τὸ κενὸν ἐπεζήτησε νὰ καλύψῃ ἡ Ἰδρυσις τῆς ἡμετέρας Σχολῆς, ὡς Ἰδρύματα ἄνωτέρας, εἰδικῆς ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς Βιομηχανίας, τῆς καθόλου Οἰκονομίας, τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας. Πιστεύοντες εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τῆς Βιομηχανίας διὰ τὸν τόπον μας, πιστεύομεν κατὰ συνέπειαν καὶ εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς Σχολῆς μας. Τὴν πίστιν μας αὐτὴν θὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς, ἐὰν τὴν μεταδώσωμεν εἰς τοὺς σπουδαστάς μας, εἰς τοὺς γονεῖς καὶ κηδεμόνας των, εἰς τοὺς Φίλους τῆς Σχολῆς.

V. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Δεδομένης τῆς ἀποστολῆς τῆς Σχολῆς καθωρίσθη Πρόγραμμα μαθημάτων καὶ διδασκτέας ὕλης ἀνάλογον πρὸς τὰς συνθήκας καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐθνικῆς μας οἰκονομίας καὶ τὰς παιδαγωγικὰς ὑποδείξεις καὶ τὰ διδάγματα ἐκ τῆς ὀργανώσεως παρομοίων Σχολῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, μετὰ τῶν ὁποίων εὐρισκόμεθα εἰς τακτικὴν ἐπικοινωνίαν ¹⁸.

¹⁷ James Burham: The managerial Revolution. Ὁ ὁμιλητὴς θεωρεῖ λίαν ἐνδιαφερούσας νὰς διαπιστώσεις τοῦ Burham, ἀλλὰ συμφωνεῖ πρὸς τὰς ἀπόψεις τοῦ Blum τὰς περιεχομένας εἰς τὸν πρόλογον τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως. Ἐπίσης Arthur Kästler: Le yogi et le commissaire.

¹⁸ Ἰδίᾳ τῆς Ecole des Hautes Etudes Commerciales τῶν Παρισίων, τῆς Ecole d' Ergologie τῶν Βρυξελλῶν, τῶν Instituts Supérieures de Commerce τοῦ Βελγίου, τῆς Ecole Nouvelle καὶ τοῦ Centre de préparation pour l' administration des affaires τῶν Παρισίων, τῆς Cegos, τοῦ Conservatoire des Arts et Métiers καὶ τῶν Πανεπιστημίων Ohio καὶ Columbia.

1.—Τριετείς σπουδαί

Ἐπειραματίσθημεν κατ' ἀρχάς μὲ διετῆ κύκλον σπουδῶν, ἀλλὰ ταχέως ἐγένετο ἀντιληπτόν, ὅτι ἡ διετὴς φοίτησις δὲν εἶναι ἐπαρκῆς καὶ ἀποβαίνει ἐπικίνδυνος τῶν σπουδαστῶν καταπόνησις. Κατόπιν τούτου ηὐξήσαμεν τὰ ἔτη τῶν σπουδῶν εἰς τρία, ἀνομολογοῦντες ὅτι τὸ πείραμα τῆς διετοῦς μορφώσεως ἀπέτυχεν. Ἡ Σχολὴ κατεκρίθη διὰ τὸν πειραματισμὸν αὐτόν. Ἡ κατάκρισις θὰ ἐδικαιολογεῖτο, ἐὰν οἱ διοικοῦντες τὴν Σχολὴν ἐπέμεναν ἐπὶ ἀποτυχημένου πειράματος.

Ἡ Ἐπιτεταμένη Ἐμπορικὴ Σχολὴ τῶν Παρισίων, τὸ παγκοσμίου κύρους τοῦτο Ἰδρυμα, ἐπὶ δεκαετίας εἶχε διετῆ κύκλον σπουδῶν, πάντες ὅμως ἐπεκρότησαν τὴν αὐξήσιν τῶν ἐτῶν σπουδῆς εἰς τρία ἔτη. εὐθὺς ὡς προσετέθησαν τὰ νέα μαθήματα τῆς Ὀργανώσεως καὶ Διαχειρίσεως τῶν Ἐπιχειρήσεων, τῆς Ὀργανώσεως τῶν Ἐργοστασίων, τῆς Ψυχοτεχνίας καὶ τῆς Βιομηχανικῆς Ὑγιεινῆς, καὶ εὐθὺς ὡς ἐπεξετάθη κατ' ἀνάγκην ἡ διδασκαλία τῶν παλαιῶν μαθημάτων, λόγῳ τῶν νέων συνθηκῶν, λόγῳ τῶν τεχνικῶν προόδων. Διότι οἱ ζῶντες καὶ ὄντες Ὀργανισμοὶ δὲν μουμιοιοῦνται, ἀλλὰ συνεχῶς μεταβάλλονται καὶ προσαρμόζονται, ἀπορρίπτοντες ὅ,τι παλαιὸν καὶ ἄχρηστον, προσθέτοντες ὅ,τι νέον καὶ χρήσιμον.

2.—Διδασκαλία ἀπογευματινῆ

Ἐθεωρήσαμεν ὡσαύτως σκόπιμον ἢ διδασκαλία νὰ γίνεται κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας ¹⁹, διότι ἐνομίσαμεν ὅτι συμφέρει εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς Σχολῆς ἢ προσέλκυσιν νέων ἐργαζομένων, ὥστε νὰ συνδυασθῇ κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον ἡ σχολικὴ ἐργασία μὲ τὴν πείραν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς.

Περιέργως καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη μειονέκτημα διὰ τὴν Σχολὴν καὶ μάλιστα τόσοσ σημαντικόν, ὥστε ἡ πολεμικὴ κατ' αὐτῆς νὰ ἐπωφεληθῇ διὰ τὴν χαρακτηρισμὸν ὡς Σχολὴν κατωτέρας ποιότητος, ἀκόμη καὶ ὡς Φροντιστήριον. Φαρμακερὰ κατὰ τῆς Σχολῆς βέλη, τὰ ὅποια ἀνίδεοι τοξόται ματαίως καὶ εἰς τὸ κενὸν ρίπτουν. Ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ Φροντιστήρια λειτουργοῦν καὶ τὴν πρωΐαν, οἱ ἐπικριταὶ τῆς Σχολῆς φωρῶνται, ἐνῶ ἀσχολοῦνται μὲ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα, ὅτι ἀγνοοῦν κατὰ θάσιν τί εἶναι Σχολὴ καὶ τί Φροντιστήριον καὶ ποῖται αἱ μεταξὺ τῶν οὐσιώδεις ὀργανωτικαὶ καὶ παιδαγωγικαὶ διαφοραί.

Ἐκτὸς τούτων ἀγνοοῦν οἱ ἐπικριταὶ τῆς Σχολῆς α) ὅτι καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ἐπιτετατάς καὶ Πανεπιστημιακὰς Σχολὰς γίνονται μαθήματα καὶ κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς καὶ βραδυνας ὥρας καὶ δὴ τὰ σπουδαιότερα ²⁰ καὶ

¹⁹ Τὰ μαθήματα ἄρχονται ἀπὸ τῆς 3 μ. Μ.

²⁰ Εἰς τὴν Πάντειον τὰ μαθήματα ἄρχονται τὴν 3ην μ.μ. ὡς καὶ εἰς τὴν Σχολὴν μας. Πολλὰ βαικὰ μαθήματα καὶ εἰς τὴν Ἐπιτετατὴν Ἐμπορικὴν, εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν καὶ εἰς τὴν Φυσικο-Μαθηματικὴν γίνονται τὸ ἀπόγευμα ἄλλως τε

β) ὅτι καὶ ἐν Ἑυρώπῃ καὶ ἰδίᾳ ἐν Ἄμερικῇ ἐπισήμως ἔχει ἀναγνωρισθῆ ἡ ἱστορικὴ τῆς πρωϊνῆς καὶ ἀπογευματινῆς ἐργασίας, ἰδίᾳ δὲ τῶν Ἑπαγγελματικῶν Σχολῶν.

Εἶναι ἄραγε τόσον δυσχερὲς νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὅτι ἡ Ἑπαγγελματικὴ Σχολὴ ἀποτελεῖ προέκτασιν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀπασχολήσεως καὶ ὅτι ἐπίσης ἡ ἐπαγγελματικὴ ἀπασχόλησις εἶναι συμπλήρωμα καὶ ὁλοκλήρωμα τῆς Ἑπαγγελματικῆς Σχολῆς ; Δι' αὐτὸ καὶ ἡ Σχολὴ μας, ἡ ὅποια ἠδύνατο κάλλιστα νὰ εἶναι πρωϊνῆ, ἐπιμένει ἐπὶ τῆς ἀπογευματινῆς ἐργασίας, διὰ νὰ συνδυάσῃ τὴν θεωρίαν μὲ τὴν πράξιν.

Ἡ Σχολὴ εἶναι ὑπερήφανος διότι παρέχει τὴν δυνατότητα εἰς τοὺς ἐργαζομένους νὰ σπουδάσουν, νὰ μορφωθοῦν καὶ νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν των. Ἀντιθέτως τοὺς περιβάλλει μὲ ἰδιαιτέραν στοργὴν καὶ ἐκτίμησιν, διότι, ἀντὶ τοῦ καφενοῦ καὶ τῆς ραστώνης, προτιμοῦν τὸ θρανίον καὶ τὴν μάθησιν, διότι, ἀντὶ, μετὰ τὸν μόχθον τῆς ἐπαγγελματικῆς τῶν ἀπασχολήσεως, νὰ παραδίδωνται εἰς τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν διασκέδασιν, προσέρχονται μετὰ συγκινητικῆς προθυμίας καὶ ἀφοσίωσεως εἰς τὰ μαθήματά των. Εἶναι πράγματι ὀδυνηρὸν καὶ ἐκπληκτικὸν ὅτι εἰς τὴν Χώραν, ὅπου διδάσκεται ἡ συγκινητικὴ καὶ ὑποδειγματικὴ ἱστορία τοῦ Φρεάντλη, νὰ ὑποτιμῶνται οἱ νέοι μας, ποῦ ἀκολουθοῦν τὸ παράδειγμά του. Ἡ μόρφωσις δὲν δύναται νὰ εἶναι προνόμιον τῶν ὀλίγων, ἀλλ' ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Κοινωνία ἔχουν χρέος νὰ ὑποβοηθήσουν, ὥστε νὰ καταστῇ κοινὸν κτῆμα ὅλων.

3.—Διδασκαλία συγχρόνως θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ

Ὁ ἀκολουθούμενος τρόπος διδασκαλίας παρουσιάζει ἰδιορρυθμίαν εἰς τὴν Σχολὴν μας. Δὲν ἐπιζητοῦμεν νὰ εἴμεθα εἰς τὴν κορυφὴν τῆς θεωρητικῆς διδασκαλίας κατὰ τὴν παραστατικὴν φράσιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ecole de préparation pour l'administration des affaires, ἀλλ' ἀντιθέτως ὁ Καθηγητὴς προσαρμόζεται πρὸς τοὺς σπουδαστάς, ἀναλύει τὰ ζητήματα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐφαρμογῆς των, συζητεῖ μετ' αὐτῶν, καλλιεργεῖ τὴν σκέψιν των, προκαλεῖ τὰς ἀπορίας των καὶ διοχετεύει γονίμως τὴν παρατηρητικότητά των. Πιστεύοντες μετὰ πάθος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, παιδαγωγούμεν προσπαθοῦντες νὰ πείσωμεν τοὺς σπουδαστάς νὰ ἐκδηλώσουν ἐλευθέρως τὴν σκέψιν των. Σεβόμεθα τὴν γνώμην των, διὰ νὰ τοὺς ἐθίσωμεν νὰ γίνουν πραγματικὰ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι, σεβόμενοι ἑαυτοὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους.

Παρουσιάζει ἡ Σχολὴ ἰδιορρυθμίαν, διότι ἡ διδασκαλία δὲν γίνεται μόνον ἀπὸ ἔδρας, ἀλλ' ἐπεκτείνεται εἰς τοὺς τόπους τῆς ἐργασίας, εἰς τὰ ἐργοστάσια, τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ γραφεῖα, εἰς τὰ καταστήματα, μὲ τὴν ἀποτελεσματικὴν συνεργασίαν ὅλων τῶν ἐδικῶν τῆς πράξεως, ὥστε ὁ συν-

κατὰ κανόνα τὰ ἀπογευματινὰ μαθήματα παρακολουθοῦνται ὑπὸ περισσοτέρων σπουδαστῶν.

δυσασμός τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως νὰ εἶναι πλήρης καὶ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον καρποφόρος.

Παρουσιάζει ἡ Σχολὴ ἰδιορρυθμίαν, διότι παραλλήλως πρὸς τὴν Ἀκαδημαϊκὴν διδασκαλίαν, ἐφαρμόζεται, ὅπου εἶναι δυνατόν, ἡ περιπτωσιακὴ μέθοδος—τὸ case system—ἥτις, κατὰ τὸ πρωτοπόρον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ταύτης περίφημον Ἀμερικανικὸν Πανεπιστήμιον τοῦ Haward, διαγράφεται ὡς ἑξῆς εἰς γενικὰς γραμμὰς²¹.

«Πῶς δύνανται νὰ ἐξασκηθοῦν οἱ νέοι, ὥστε νὰ λαμβάνουν ὑγιεῖς ἀποφάσεις, ὅταν ἀντιμετωπίζουν νέας καταστάσεις, καὶ νὰ μεταμορφώνουν τὰς ἀποφάσεις ταύτας εἰς πράξεις, ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ ;

Αὐτὸ δὲν δύναται νὰ γίνῃ, ὅταν ζητοῦμεν ἀπὸ αὐτοῦς νὰ συλλέγουν καὶ νὰ ἀποστηθίζουν ξηρὰ γεγονότα. Εἰς μίαν τοιαύτην ἐκπαίδευσιν ἐνυπάρχει ὀλίγη σκέψις καὶ καμμία πράξις. Ἡ ἀποστήθισις κανόνων καὶ ἀρχῶν δὲν ἀναπτύσσει ἐπιδεξιότητα εἰς τὴν ἐξάσκησιν.

Πρέπει ὁ καθείς μας νὰ μάθῃ νὰ πράττῃ αὐτενεργῶν. Ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὸ Σχολεῖον, βάσει τῆς περιπτωσιακῆς μεθόδου, βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ ἀποσκοπεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐνεργεῖν, ὑποχρεοῦσα τοὺς σπουδαστὰς νὰ ἐνεργοῦν.

«Περιπτώσεις» εἶναι περιγραφαὶ πρακτικῶν περιστατικῶν ἐπιχειρήσεων, ἅτινα οἱ διοικούντες ταῦτα ἀντιμετωπίζουν καὶ ἐπιλύουν καθημερινῶς.

Τὰ περιστατικὰ ταῦτα προέρχονται κατ' εὐθείαν ἐκ τῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν ὀργανισμῶν καὶ τοῦ Κράτους καὶ παρουσιάζονται πρὸς τοὺς σπουδαστὰς διὰ συζήτησιν ἐν τῇ τάξει καὶ σύνταξιν γραπτῶν ἐκθέσεων.

Ὁ σπουδαστής, ὅστις ἐκπαιδεύεται κατὰ τὴν περιπτωσιακὴν μέθοδον, ἐπανειλημμένως ἀντιμετωπίζει καταστάσεις, ὅπου ὡς διευθύνων πρέπει ὄχι μόνον νὰ ἐκτιμήσῃ τὰς ἐνδείξεις, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ὑπευθύνως.

Καμμία ἄλλη ἐξ ἴσου ἱκανοποιητικὴ μέθοδος δὲν ἀνεκαλύφθη μέχρι σήμερον, ἢ ὅποια νὰ ὑποχρεώγῃ τὸν σπουδαστὴν νὰ ἀντιμετωπίζῃ διαδοχικῶς νέας καταστάσεις, ὅπου νὰ ἐξασκῆται διανοητικῶς μὲ νέους συνδυασμοὺς γεγονότων, ὑποθέσεων καὶ γνωμῶν. Ὁ σπουδαστής δὲν θὰ εὕρῃ ἀπάντησιν τῶν ἀποριῶν του εἰς τὸ βιβλίον ἀσκήσεών του, οὔτε εἰς ἄλλο τι βιβλίον.

Ἀντιμετωπίζων λ.χ. ἐν ἐργατικῶν πρόβλημα, πρέπει νὰ ἀποφασίσῃ μόνος του τί θὰ κάμῃ ἕνας προϊστάμενος εἰς μίαν ὑπαρκτὴν ἐπιχείρησιν καὶ κατὰ μίαν δεδομένην περίστασιν.

Μέσω τῆς μελέτης ἱκανοῦ ἀριθμοῦ εἰδικῶν περιπτώσεων ποῦ περιλείουσι τὴν πείραν πολλῶν ἐπιχειρήσεων, ὁ σπουδαστής ἀποκτᾷ ἕνα ὑπό-

²¹ Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ : Official Register of Haward University Ἰανουαρίου 1947.

διότι γνωρίζομεν ὅτι ἡ ζωὴ ἐξελίσσεται, αἱ ἀνάγκαι πληθύνονται, αἱ συν-
 ῥαφίαι μεταβάλλονται. Δὲν πάσχομεν ἀπὸ σχολικὸν σωδινισμόν καὶ εἴμεθα
 ἔτοιμοι νὰ μεταβάλλωμεν τὸ Πρόγραμμά μας, ἐὰν ἡ ἀνάγκη τὸ ἐπιβάλλῃ.
 Τὰ σχολικὰ προγράμματα δέον νὰ προσαρμόζωνται πρὸς τὴν ζωὴν, διότι ἡ
 ζωὴ δὲν ἐννοεῖ νὰ παραμείνῃ ἀκίνητος καὶ δὲν ἐννοεῖ νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς
 τὰ ἀποστεωμένα προγράμματα καὶ δὴ ἀνθρώπων ἔξω τῆς ζωῆς καὶ ἔξω τῆς
 δράσεως. Γνωρίζομεν ὅτι κατηγορήθημεν δι' αὐτὴν τὴν προσαρμοστικότητά
 μας, ἀλλ' ἐὰν αὐτὸ εἶναι τὸ ἔγκλημα τῆς Σχολῆς, ἄς ἔλθουν οἱ κατήγοροι
 νὰ ρίψουν τὸ λίθον τοῦ ἀναθήματος. Ἡμεῖς θὰ ἐξακολουθήσωμεν, μελετών-
 τες καὶ βελτιοῦντες τὸ Πρόγραμμά μας, νὰ ἐρωτῶμεν ὄχι τοὺς ἀντιδρώντας,
 ἀλλὰ ποῖαι αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι, διὰ νὰ προσαρμόσωμεν πρὸς αὐτάς τὸ
 παιδαγωγικὸν μας ἔργον.

Κατ' εἶδος τὰ μαθήματα κατενεμήθησαν εἰς τέσσαρας κύκλους. α) Οἰκονομικὰ διὰ τὰ ὅποια διατίθενται 36 ὥραι ἐβδομαδιαίως, ἧτοι 45 %
 περιλαμβάνοντα τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν, τὴν Δημοσίαν Οἰκονομίαν, τὴν
 Δημοσιονομικὴν Νομοθεσίαν, τὴν Ἰδιωτικὴν Οἰκονομικὴν, τὴν Βιομηχανι-
 κὴν Ἱστορίαν, τὴν Στατιστικὴν, τὴν Βιομηχανικὴν Γεωγραφίαν, τὴν Λογι-
 στικὴν καὶ τὰ Οἰκονομικὰ Μαθηματικά. β) Νομικὰ, δηλ. τὸ Δημόσιον
 καὶ Ἰδιωτικὸν Δίκαιον, τὸ Ἐμπορικὸν Δίκαιον καὶ τὴν Βιομηχανικὴν Νο-
 μοθεσίαν, ὡς καὶ τὸ Ἐργατικὸν Δίκαιον διὰ τὰ ὅποια διατίθενται 15 ὥραι
 καθ' ἐβδομάδα, ἧτοι 18 %. γ) Ἀνθρωπίνου παράγοντος, ἧτοι:
 τὴν Ὀργανωτικὴν Ἐπιχειρήσεων, τὴν Ψυχοτεχνίαν καὶ Φυσιολογίαν
 τῆς Ἐργασίας, τὴν Βιομηχανικὴν Ὑγιεινὴν καὶ τὴν Κοινωνικὴν Πο-
 λιτικὴν, διὰ τὰ ὅποια διατίθενται 12 ὥραι, ἧτοι 15 %, καὶ δ) Τεχνικὰ
 περιλαμβάνοντα: τὴν Φυσικὴν, τὴν Χημειαν, τὴν Ἐμπορευματολογίαν,
 τὴν Μηχανολογίαν, τὴν Ἠλεκτροτεχνίαν καὶ τὴν Ὀργάνωσιν Ἐργοστασίων,
 διὰ τὰ ὅποια διατίθενται 18 ὥραι καθ' ἐβδομάδα, ἧτοι 22 %.

Ἡ οἰκονομικὴ τῶν σπουδαστῶν μὀρφωσις ἀποτελεῖ τὸ κύριον μέλημα
 τῆς Σχολῆς. Ἡ διδασκαλία ἀποβλέπει εἰς τὴν κατανόησιν τῆς θεωρίας τῆς
 Οἰκονομικῆς Ἐπιστήμης, μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ἐνημέρωσιν τῶν
 σπουδαστῶν εἰς τὰ ποικίλα προβλήματα τῆς ἐν γένει ζωῆς. Ἡ ἀρτία θεω-
 ρητικὴ οἰκονομικὴ κατάρτισις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζε-
 ται ἡ πρακτικὴ ἐξέτασις τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν
 προβλημάτων τῶν σχετιζομένων μὲ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰς συναφεῖς πρὸς
 αὐτὴν ἐπιχειρήσεις. Τοιοῦτοτρόπως ἐπιζητεῖται ὁ ἐξερχόμενος τῆς Σχο-
 λῆς, εἴτε ὡς βιομήχανος καὶ βιοτέχνης, εἴτε ὡς ὑπάλληλος, νὰ εἶναι ἐρω-
 διασμένος μὲ ὅλας τὰς ἀπαραιτήτους θεωρητικὰς καὶ πρακτικὰς γνώσεις,
 ἵνα ἀντιλαμβάνεται τὴν ὀργάνωσιν καὶ λειτουργίαν τοῦ συγχρόνου οἰκονομι-
 κοῦ βίου.

Τὰ ἐν τῇ Σχολῇ διδασκόμενα νομικὰ μαθήματα δὲν ἀποβλέπουν νὰ κα-
 ταρτίσουν νομικοὺς. Σαφῶς ἡ διδασκαλία ἀποβλέπει νὰ δώσῃ εἰς γενικὰς

γραμμὰς τὴν εἰκόνα τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, νὰ παρ-
 ράσχη τὰς ἀπαραιτήτους γενικὰς γνώσεις περὶ τοῦ ἰσχύοντος δικαίου εἰς τὰς
 συναλλαγὰς καὶ νὰ καταστήσῃ τοὺς ἀποφοίτους ἱκανοὺς νὰ ἀντιλαμβάνων-
 ται τὰ νομικὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐπιτρέπεται νὰ κινήται ἡ οἰκονο-
 μική δραστηριότης. Ἐπιζητεῖται δηλοῦντι οἱ ἀπόφοιτοι, ὡς πολῖται καὶ ὡς
 στελέχη τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιλαμβάνωνται πότε
 πρέπει ν' ἀπευθύνωνται εἰς τοὺς ἀρμοδίους νομικοὺς πρὸς κατοχύρωσιν τῶν
 ἐνεργειῶν των καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δικαιωμάτων των, ὡς ἐπίσης νὰ εἶναι
 εἰς θέσιν νὰ ἀποφεύγῃσι τὰς συνεπείας καὶ τὰς εὐθύναις ἐκ τῆς ἀγνοίας
 τῶν βασικῶν διατάξεων, αἱ ὁποῖαι διέπουν τὴν οἰκονομικὴν συναλλαγὴν.
 Ἐκτὸς τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς νομικῆς κατάρτισεως, ἡ Σχολὴ ἰδιαίτε-
 ρως διδάσκει τὸ Ἐργατικὸν Δίκαιον, τὴν Δημοσιονομικὴν Νομοθεσίαν
 ὡς καὶ τὴν Τελωνειακὴν καὶ Δασμολογικὴν Νομοθεσίαν λόγῳ τῆς ἰδιαίτερας
 σημασίας τῶν κλάδων τούτων τοῦ Δικαίου διὰ τοὺς ἀπασχολουμένους εἰς
 τὴν Βιομηχανίαν καὶ τὰς συναφεῖς Δημοσίας Ὑπηρεσίας.

Τὰ μαθήματα τοῦ Ἀνθρωπίνου παράγοντος, ἔχουν πλέον ἀποκτήσει
 ἰδιόζουσαν σημασίαν. Πράγματι ἄλλοτε παρημελεῖτο ἡ σημασία τοῦ ἀνθρω-
 πίνου παράγοντος, ἐνῶ ἡ παραγωγὴ τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ
 συνδυασμοῦ τῶν ὕλικῶν μέσων καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Ἐπὶ τέλους
 ἡ Ἐπιστήμη ἠσχολήθη μὲ τὸν Ἀνθρώπον, διὰ νὰ τὸν καταστήσῃ, ὑπὸ
 ὅσον τὸ δυνατόν καλυτέρους δι' αὐτὸν ὄρους, ὅσον τὸ δυνατόν ἀποδοτικώτε-
 ρον μέτα εἰς τὸν παραγωγικὸν μηχανισμόν. Τὰ μαθήματα αὐτὰ εἶναι ἰδιό-
 ζοντα εἰς τὴν Σχολὴν μας. Αὐτὰ προσδίδουν τὸν ἰδιαίτερον χαρακτήρα τῆς.
 Δὲν ὑπάρχουν εἰς τὰς ἄλλας παρομοίας Σχολὰς, ἐνῶ ἔχουν βασικὴν σημα-
 σίαν διὰ τὴν ἰδικὴν μας Σχολὴν.

Ἡ διδασκαλία τῶν Τεχνικῶν μαθημάτων δὲν ἀποβλέπει νὰ καταρτίσῃ
 τεχνικοὺς. Τοῦτο εἶναι ἔργον ἀφ' ἑνὸς τῶν Πολυτεχνείων καὶ τῶν οἰκείων
 Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν Μέσων καὶ Κατωτέρων
 Τεχνικῶν Σχολείων. Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ Σχολῇ εἶναι, ὄχι ἡ εἰδί-
 κευσις, ἀλλ' ἡ ἐνήμερωσις καὶ ὁ προσανατολισμὸς τῶν σπουδαστῶν εἰς
 τὴν τεχνικὴν ὀργάνωσιν καὶ λειτουργίαν τῶν Βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων,
 οὕτως ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ καὶ εὐχερὴς ἡ ἀμοιβαία κατανόησις τῶν διοι-
 κητικῶν καὶ τεχνικῶν στελεχῶν. Ἡ Σχολὴ κατανοοῦσα τὴν σημασίαν τῆς
 ὁλογὲν ἐξελισσομένης Τεχνικῆς εἰς τὸν καθόλου κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν
 βίον φιλοδοξεῖ οἱ ἀποφοιτῶντες ἐξ αὐτῆς νὰ εἶναι ἀρτίως ἐξωπλισμένοι
 διὰ ν' ἀποδώσιν ἱκανοὶ συνεργάται εἰς τὸ ἔργον τῆς βιομηχανικῆς ἀνασυ-
 κροτήσεως τοῦ τόπου καὶ συνάμα νὰ εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀντιλαμβάνωνται
 τὰς τεχνικὰς προόδους καὶ τὴν ἐπίπτωσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ὀργα-
 νώσεως καὶ τῆς καθόλου λειτουργίας τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς.

Οὕτω πῶς φρονοῦμεν ὅτι ἐπιτυχάγομεν μίαν ἀρτίαν κατάρτισιν τῶν
 σπουδαστῶν, τῶν προοριζομένων νὰ καταστοῦν στελέχη διοικητικὰ τῶν βιο-

μηχανικῶν ἐπιχειρήσεων. Διὸ καὶ καθώρισamen ὡς ἐξῆς τὸν σκοπὸν καὶ τὰς κατευθύνσεις ἐν γένει τῆς Σχολῆς :

1. Ἡ Α.Σ.Β.Σ., σκοπὸν ἔχει τὴν κατάρτισιν τῶν προοριζομένων νὰ καταστῶσι διοικητικὰ (ὄχι τεχνικὰ) καὶ λογιστικὰ στελέχη τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἰδρυμάτων, καὶ τῶν συναφῶν πρὸς τὴν Βιομηχανίαν Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν καὶ Ὄργανισμῶν, ὡς καὶ τὴν μετεκπαίδευσιν τῶν ἤδη ὑπηρετούντων ὑπαλλήλων.

2. Ἡ Α.Σ.Β.Σ. εἶναι Σχολὴ ἐπαγγελματικῆς κατευθύνσεως. Βασίζει τὴν ἐργασίαν τῆς εἰς τὰ τελευταία δεδομένα τῆς Ἐπιστήμης καὶ Τεχνικῆς, ἐπιδιώκουσα ν' ἀτκήσῃ τὴν οἰκονομικὴν σκέψιν τῶν σπουδαστῶν, ν' ἀναπτύξῃ καὶ νὰ κατευθύνῃ τὴν παρατηρητικότητά των ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων καὶ ζητημάτων, νὰ καθοδηγήσῃ εἰς τὴν ὀρθὴν ἐξέτασίν των, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀναζήτησιν πρακτικῶν καὶ σκοπίμων λύσεων διὰ τὰ προβλήματα τῆς οἰκονομίας καὶ ἰδίᾳ τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας καὶ νὰ παρασκευάσῃ αὐτοὺς, ὥστε νὰ ἀντιλαμβάνωνται τὴν τεχνικὴν, διοικητικὴν καὶ ἐμπορικὴν ὀργάνωσιν καὶ λειτουργίαν τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ὡς καὶ τῶν συναφῶν Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν καὶ Ὄργανισμῶν.

Συνοψίζων ἐπομένως τὴν ἐργασίαν τῆς Σχολῆς λέγω :

Τριετῆς κύκλος σπουδῶν. Θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ μόρφωσις. Μαθήματα οἰκονομικά, νομικά, ἀνθρωπίνου παράγοντος καὶ τεχνικά. Διδασκαλία ἀπὸ ἔδρας καὶ εἰς τοὺς τόπους ἐργασίας. Συνδυασμὸς θεωρίας καὶ πράξεως. Συγκερασμὸς τῆς Ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας καὶ τῆς περιπτωσιακῆς μεθόδου.

5.—Γραφεῖον Βιομηχανικῶν Ἐρευνῶν

Καὶ ὡς ἐπιστέγασμα τοῦ ἔργου τῆς Σχολῆς εἶναι τὸ Γραφεῖον Βιομηχανικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐρευνῶν, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἑνὸς ἐκλεκτοῦ ἀνθρώπου, ἀρίστου ἐπιστήμονος καὶ ἀφωτισμένου διδασκάλου, τοῦ κ. Ι. Χρυσοχοῦ.

Τὸ Γραφεῖον Βιομηχανικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐρευνῶν : 1) λειτουργεῖ διὰ τοὺς σπουδαστάς, ἰδίᾳ τοῦ γ'. ἔτους, εἰς δὲ τὰς ἐργασίας του μετέχουσιν ἅπαντες οἱ Καθηγηταὶ καὶ ἰδίᾳ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, Βιομηχανικῆς Οἰκονομίας, Ἰδιωτικῆς Οἰκονομικῆς, Λογιστικῆς, Στατιστικῆς, Μηχανολογίας, Ψυχοφυσιολογίας τῆς Ἐργασίας καὶ Ὄργανώσεως Ἐργοστασίων.

2. Σκοποὶ τοῦ Γραφείου εἶναι : α) Ἡ ἐν τῇ πράξει ἐξάσκησις τῶν σπουδαστῶν ὑπὸ βρους ὅσον τὸ δυνατόν πλησιάζοντας τὴν πραγματικότητα, διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ποικίλων ὀργανωτικῶν προβλημάτων (οἰκονομικῶν, τεχνικῶν, λογιστικῶν, ἐμπορικῶν, ἀνθρωπίνου παράγοντος κλπ.) τῶν ἐπιχειρήσεων. β) Ἡ συλλογὴ καὶ ἐπεξεργασία ζωντανοῦ ὕλικου, καταλλήλου διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῆς Ὄργανώσεως καὶ τῶν συγγενῶν μαθημάτων, κατὰ τὰς νεωτέρας παιδαγωγικὰς ἀντιλήψεις (ἰδίᾳ κατὰ τὴν

περιπτώσιακήν μέθοδον). γ) Ἡ μελέτη καὶ ἔρευνα, εἴτε πρωτοβουλία τοῦ Γραφείου, εἴτε τῇ αἰτῆσει ἐπιχειρήσεων ἢ ὀργανισμῶν, εἰδικῶν ἢ γενικῶν προβλημάτων σχετικῶν μὲ αὐτούς. δ) Εἰδικώτερον ἢ παροχή ἐπιστημονικῆς βοήθειας εἰς τοὺς σπουδαστὰς καὶ τοὺς ἀποφοίτους τῆς Σχολῆς διὰ τὴν ἐπίλυσιν ἢ ὑπόδειξιν μέσων πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἀπασχολούντων αὐτοὺς προβλημάτων Ὄργανώσεως καὶ Λογιστικῆς.

3. Κατευθύνσεις τοῦ ΓΒ καὶ Ε.Ε. εἶναι : α) Νὰ συνεχίσῃ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴν θεωρητικὴν διδασκαλίαν, ἐξ οὗ δέον νὰ ἐπιζητηθῆται ἡ συχνὴ σύνδεσις τῶν πρακτικῶν λύσεων πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς κανόνας. β) Νᾶ ἀποβῇ ἐπιστημονικὸν ἐργαστήριον λειτουργοῦν συμφώνως πρὸς τὴν αὐστηρὰν ἐπιστημονικὴν νοσοτροπίαν καὶ μέθοδον. γ) Νὰ καταστή κέντρον ἀνταλλαγῆς πείρας μεταξὺ τῆς Σχολῆς καὶ τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ὀργανισμῶν.

Τὸ Γραφεῖον Βιομηχανικῶν Ἐρευνῶν ἐξελισσόμενον καὶ ἀναπτυσσόμενον δύναται νὰ προσφέρῃ σημαντικὰς ὑπηρεσίας, οὐ μόνον εἰς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς βιομηχανικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις. Διὰ τὴν ἐπιτελεσθῆναι ὅμως τὸ ἔργον τοῦ ἔχει ἀνάγκη μέσων ὑλικῶν καὶ ἡθικῆς ἐνισχύσεως ἐκ μέρους τῶν ἀμέσως ἐνδιαφερομένων οικονομικῶν ὀργανισμῶν. Μέχρι τῆς στιγμῆς οὐδὲν ἐνδιαφέρον ἐξεδηλώθη, ἐνῶ εἰς πολλοὺς ἐπεδείχθησαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς δράσεως τῶν παρομοίων Γραφείων Ἐρευνῶν τῶν Πανεπιστημίων τοῦ Ohio καὶ τῆς Columbia, διαθετότων ἐννοεῖται τεράστια μέσα. Πάντως ἔχω τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τονίσω ἐναυθὰ τὴν σημασίαν τῶν πολυτίμων ἐκδόσεων τοῦ Γραφείου Ἐρευνῶν καὶ ὅτι εἶναι λυπηρὸν ὅτι ἐλλείψει μέσων δὲν δύναται νὰ τὰς συμπληρώσῃ.

VI. ΠΟΙΟΙ ΕΙΣΑΓΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΧΟΛΗΝ

Εἰς τὴν Σχολὴν εἰσάγονται πτυχιούχοι τὴν Μέσης Ἐκπαιδεύσεως (Γυμνασίων, Πρακτικῶν Λυκείων καὶ Ἐμπορικῶν Σχολῶν) κατόπιν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων. Ἐπεβάλομεν τὰς Εἰσαγωγικὰς Ἐξετάσεις, διότι δυστυχῶς δὲν διαθέτομεν χῶρον ἐπαρκῆ νὰ περιλάβῃ μεγάλον ἀριθμὸν σπουδαστῶν καὶ ὄχι διότι πιστεύομεν εἰς τὸν θεσμὸν τῶν Εἰσιτηρίων Ἐξετάσεων, ὁ ὁποῖος κατ' οὐσίαν ἀποτελεῖ μείωσιν τῆς ἀξίας τοῦ πτυχίου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπομένως ἀμφισβήτησιν τῆς συντελουμένης παρὰ τῶν Καθηγητῶν τῶν Μέσων Σχολείων ἐργασίας²².

Ἐνεωτερίσαμεν ὅμως εἰς δύο σημεῖα : α) ἀπηλλάξαμεν ἀπὸ τὰς εἰσι-

²² Ἴδὲ σχετικῶς τὸ ἄριστον περιοδικὸν «Παιδεία», εἰς ὃ προτείνεται ἡ ἴδρισις εἰδικῶν προπαρασκευαστικῶν τάξεων εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ τὰ μεγάλα ἐπαρχιακὰ κέντρα. Αἱ ἄλλαι λύσεις (ὡς ἡ κατάργησις τῶν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων, ἢ ἴδρισις Προπαρασκευαστικῶν τάξεων εἰς τὰς Ἀνωτάτας Σχολὰς κ.τ.λ.) εἶναι ἢ ἀδύνατοι ἢ ἀσύμφοροι.

τηρίους εξετάσεις τούς ἀριστούχους τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ Ὁργανισμοῦ μας ἐχαρκτηρίσθη ὡς «τερπνὴ» εἰς ἐπίσημον ἔκθεσιν πρὸς τὴν Βουλὴν, ἡμεῖς ὁμῶς τὴν θεωροῦμεν ἐπιβεβλημένην παιδαγωγικῶς, διότι ἀποτελεῖ, ἔστω καὶ μερικὴν, ἀναγνώρισιν τῶν κόπων καὶ τῆς ἱκανότητος τῶν μαθητῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἀναγνώρισιν τῶν κόπων καὶ τῶν φροντίδων τῶν Καθηγητῶν, μέσον πρὸς τόνωσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν μαθητῶν νὰ γίνουσι καλῦτεροι καὶ νὰ ἐπιτύχουν ἕνα βαθμὸν, ὁ ὁποῖος ἐξασφαλίζει τὸ προνόμιον τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν ἐξετάσεων. Εἶναι θεαίως ἀπαράδεκτον, ὅτι μία τοιαύτη παιδαγωγικὴ διάταξις ἐχαρκτηρίσθη «τερπνὴ» ἀπὸ ἀμοίρους τῆς Παιδαγωγικῆς, ὅπως βαθύτατα μᾶς συγκινεῖ ἢ ἐκ μέρους τῶν Παιδαγωγῶν ἐνθουσιώδους ὑποστήριξις τῆς ἐνεργείας μας αὐτῆς ²³.

β) Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῆς ἐπιτυχίας τῶν ὑποψηφίων λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν, ἐκτὸς τῶν τεσσάρων βαθμῶν τῶν ἐξεταζομένων μαθημάτων, ὡς πέμπτον βαθμὸν τὸν ἀναγραφόμενον ἐν τῇ πτυχίῳ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως βαθμὸν τοῦ ὑποψηφίου, ἐπιτυγχάνοντες οὕτω ἕνα συγκερασμὸν, εὐνοοῦντα τοὺς καλοὺς μαθητὰς τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Προσέτι προσθέτομεν τρεῖς μονάδας διὰ τοὺς ὑποψηφίους τοὺς ἔχοντας ὑπερδιετῆ εὐδόκιμον ὑπηρεσίαν, ἀναγνωρίζοντες τοιοῦτοτρόπως τὴν σημασίαν τῆς πρακτικῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς πείρας τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς.

Ὅτι μᾶς συγκινεῖ βαθύτατα καὶ ὅτι μᾶς ἐνισχύει περισσότερο εἰς τὰς προσπάθειάς μας εἶναι ἡ πάγκοινος ἀναγνώρισις καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκπαιδευτικούς κύκλους καὶ ἀπὸ τὸν φοιτητικὸν κόσμον καὶ ἀπὸ τὸν τύπον τῆς ἐπιτυχῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐξετάσεων. Ἰδίως μᾶς συγκινεῖ ὅτι ἀνεγνωρίσθησαν αἱ ἐκδοθεῖσαι «Ὁδηγίαι πρὸς τοὺς ὑποψηφίους», ὡς διαπνεόμεναι ἀπὸ πνεῦμα πραγματικοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἀληθινῆς στοργῆς ²⁴ διὰ τοὺς ὑποψηφίους, οἱ ὅποιοι ἤλθον κατατρομαγμένοι καὶ ὁμῶς εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν Ἐξετάσεων συνήντησαν, ὄχι βλοσυροὺς ἐξεταστὰς, ἀλλὰ φίλους, ἀνθρώπους μὴ λησμονοῦντας ὅτι ὑπῆρξαν καὶ αὐτοὶ κάποτε ἐξεταζόμενοι ²⁵.

²³ Ἡ Σχολὴ ὑπερηφανεύεται ὅτι κατὰ τὸ τρέχον ἔτος χάρις εἰς τὴν διάταξιν αὐτὴν ἐνέγραψε 48 ἀριστούχους τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

²⁴ Ἰδὲ «Παιδεία», «Αἰὼν τοῦ Ἀτόμου», «Νέα», «Βραδυνή».

²⁵ Ἀπόσπασμα ὁδηγίων διὰ τοὺς ὑποψηφίους τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων:

«1. Φροντίσατε νὰ εἰσθε εἰς τὸν τόπον τῆς ἐξετάσεως τὴν 6.30 μ.μ. Ἐὰν βραδύνετε, θὰ ἀποκλεισθῆτε τῶν ἐξετάσεων μὲ μεγάλην μας λύπην. Σκεφθῆτε πόσον αὐτὸ δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ζωὴν σας. 2. Ἀπαγορεύονται αἱ σημειώσεις, τὰ τετράδια, τὰ βιβλία καὶ αἱ ἐφημερίδες καὶ πᾶν ὅτι γεννᾷ τὴν ὑπόνοιαν κακῆς χρησιμοποίησός του. Δὲν θέλομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐρχεσθε ὄχι διὰ νὰ ἐξετασθῆτε, ἀλλὰ διὰ νὰ μᾶς ἀπατήσετε. 3. Καταλάβετε τὴν θέσιν σας μὲ τάξιν καὶ εὐπρέπειαν, ἀνάλογον πρὸς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀνατροφὴν σας. Συμμορφωθῆτε πρὸς τὰς ὁδηγίας τῶν ἐξεταστῶν καὶ τῶν ἐποπτῶν, διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ ἀτιμώσφαιρα ἡρεμίας, ἢ ὅποια σᾶς εἶναι ἀπαραίτητος. Ἀποδείξατε ὅτι εἰσθε πολιτισμένοι ἄνθρωποι, ἀξιοί

Τὰ μαθήματα, εἰς τὰ ὅποια ὑψίστανται ἐξετάσιν οἱ ὑποψήφιοι, εἶναι ἡ Ἐκθεσις Ἰδεῶν, ἡ Ἀριθμητικὴ, ἡ Ἀλγεβρα, ἡ Γεωγραφία, ἡ Χημεία καὶ ἡ Φυσικὴ Πειραματικὴ καὶ βαθμολογούνται ὡς τέσσαρα μαθήματα, διότι εἶναι ἐνιαῖος ὁ βαθμὸς ἀφ' ἑνὸς διὰ τὴν Ἀριθμητικὴν καὶ τὴν Ἀλγεβραν καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν Χημείαν καὶ τὴν Φυσικὴν Πειραματικὴν.

Ἡ κατὰ τῆς Σχολῆς ἀντίθρασις ἀνεῦρεν εἰς τὰς Εἰσιτηρίους μας ἐξετάσεις νέαν εὐκαιρίαν πολεμικῆς. Οἱ μὲν ἐχαρκτήρισαν τὰς Ἐξετάσεις στοιχειώδεις (!), οἱ δὲ ὡς ὑπερβολικὰς (!). Ἀφήγομεν εἰς τοὺς μὲν ν' ἀναιρέσουσιν τὰ λεγόμενα τῶν δέ, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι μία καὶ μόνη, ἐξαγομένη ἐκ τοῦ λεπτομεροῦς Προγράμματος τῆς Ἐξεταστῆς Ὑλῆς. Ἡ Σχολὴ ἐξετάζει τοὺς ὑποψήφιοις μόνον ἐπὶ θεμάτων διδασκομένων εἰς τὴν Μέσσην Ἐκπαίδευσιν καὶ καταδικάζει ἀπολύτως τὸ καθεστὸς τὸ κρατοῦν εἰς τινὰς Σχολὰς, αἱ ὅποιαι ζητοῦν λύσεις ἐπὶ θεμάτων ἔξω τῆς διδασκομένης εἰς τὰ Γυμνάσια ὕλης, ἐξαναγκάζουσαι οὕτω τοὺς ὑποψήφιοις νὰ φοιτῶσιν εἰς Φροντιστήρια.

Ἡ Σχολὴ κατεκρίθη διότι ἐξετάζει τοὺς ὑποψήφιοις εἰς τὰ Φυσικὰ. Τοῦτο ὅμως ἐπιβάλλεται, ὅχι μόνον ἐκ τῆς οἰκονομικοτεχνικῆς φύσεως τῆς Σχολῆς, ἀλλ' ἀκόμη καὶ διότι πιστεύομεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ἀξίαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, ἡ γνῶσις τῶν ὁποίων εἶναι πρωταρχικῆς σημασίας σήμερον διὰ πάντα μορφωμένον ἄνθρωπον, εὐχόμενοι οὕτω νὰ ἐπηρεάσωμεν καὶ τοὺς μαθητὰς τῶν Μέσων Σχολείων νὰ προσέξουν καὶ ν' ἀγαπήσουν τὰ Φυσικὰ μαθήματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται αἱ σημεριναὶ τεράστια τεχνικαὶ κατακτήσεις.

Ὁ Κανονισμὸς τῶν Εἰσαγωγικῶν Ἐξετάσεων ἔχει ἐκτυπωθῆ. Εἶναι φρονοῦμεν ὁ μόνος, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει. Ἐξ ἀφορμῆς τῶν τελευταίων ἐξετά-

μῆς ἀνωτέρας μορφώσεως, 4. Ἀποβάλατε τὸν φόβον καὶ ἐργασθῆτε μὲ ἡρεμίαν. Τοῦτο πολὺ θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν σας. Μὴ ἐνοχλῆτε τὸν διπλάνον σας καὶ μὴ ἐπιτρέψετε νὰ σὰς ἐνοχλοῦν. Μὴ ἀποπειραθῆτε ν' ἀντιγράψετε· θ' ἀποβληθῆτε καὶ θὰ λάβετε βαθμὸν μηδέν. Σεβασθῆτε τὸν ἑαυτὸν σας, τοὺς συνεξεταζόμενους σας καὶ τὴν Σχολὴν. . . . 6. Πρὶν δώσετε τὴν ἀπάντησιν σκεφθῆτε καλῶς καὶ διατυπώσατε μὲ τάξιν, μεθοδικῶς καὶ ἐλευθέρως τὰς σκέψεις σας. Σεβόμεθα πᾶσαν γνώμην, διὰ νὰ σὰς δώσωμεν τὸ παράδειγμα νὰ μάθετε νὰ σέβασθε καὶ σεῖς τὴν γνώμην τῶν ἄλλων. Σὰς βλέπομεν ὡς ἐλευθέρους ἀνθρώπους καὶ ζητοῦμεν νὰ μᾶς ἐκθέσετε τὴν γνώμην σας, ὅχι νὰ μᾶς πληροφρήσετε ὅποια εἶναι ἡ ἰδικὴ μας. . . . 7. Γράψατε εὐανάγνωστα. Βοηθήσατε τὸν ἐξεταστὴν νὰ σὰς κρίνῃ εὐχερῶς καὶ χωρὶς ἐκνευρισμόν, διότι μὴ λησιμονῆτε ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι ἄνθρωπος. . . . 11. Οἱ Ἐξετασταὶ ἐνθυμοῦνται ὅτι καὶ αὐτοὶ ὑπῆρξαν ἐξεταζόμενοι. Βεβαιωθῆτε ὅτι θὰ σὰς κρίνουν μὲ δικαιοσύνην καὶ ἀγάπην. Εἶναι φίλοι ὄλων σας. Αὐτὸ εἶναι καθήκον καὶ εὐχαρίστησις των. . . . 12. Μὴ μεταχειρισθῆτε πλάγια μέσα. Ὁ χρησιμοποιοῦν αὐτὰ ὑποβιβάζει τὸν ἑαυτὸν του, προσπαθεῖ ν' ἀδικήσῃ τοὺς συνεποψηφίους του, ἀποδεικνύει ἔλλειψιν ἠθους καὶ ἐμπιστοσύνης πρὸς τὴν Σχολὴν, παρακωλύει τὸ ἔργον τῆς καὶ βλάπτει γενικώτερον τὴν Κοινωνίαν καὶ τὴν Πολιτείαν, ἀποκλείεται δὲ ἀπὸ τῶν ἐξετάσεων ἢ βαθμολογεῖται μὲ μηδέν.—Σὰς εὐχόμεθα καλὴν ἐπιτυχίαν».

σεων εις τὰς Ἀνωτάτας Σχολὰς ἐγεννήθησαν πλεῖστα παράπονα καὶ ἐγένοντο χρήσιμοι ὑποδείξεις. Ἡ Σχολὴ μὲ δικαίαν ὑπερῆφάνειαν παραπέμπει εἰς τὸν Κανονισμόν τῆς, ὁ ὁποῖος συνταχθεὶς θάσει τῆς κεκτημένης πείρας, νομίζομεν ὅτι, ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ, ἔλαβεν ὄλα τὰ ἐνδεικνυόμενα μέτρα διὰ τὴν καλυτέραν διεξαγωγὴν των, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐγερθῆ εἰς δύο σειρὰς ἐξετάσεων μόνον ἐν παράπονον καὶ αὐτὸ ἀποδειχθὲν πλήρως ὡς ἀπολύτως ἀπτήρικτον.

VII. ΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ ΕΝ ΤΗ ΣΧΟΛῃ

Ὡς ἐλέχθη, τριτεῖς εἶναι αἱ ἐν τῇ Σχολῇ σπουδαί. Κατὰ τὸν Ὁργανισμόν ἢ φοιτησις εἶναι ὑποχρεωτικὴ, τὴν ἐφαρμογὴν δὲ τῆς διατάξεως ταύτης προσπαθοῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν διὰ τῶν «Δελτίων Παρουσίας». Διεπιστώσαμεν μὲ ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν, ὅτι κατὰ τὸ ἀρξάμενον Ἀκαδημαϊκὸν ἔτος τὸ ποσοστὸν τῶν φοιτῶντων κυμαίνεται μεταξὺ τῶν 65—95%, ποσοστὸν πρωτοφανὲς δι' Ἀνώτερα Σχολεῖα. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν σπουδαστῶν εἶναι αὐτόχρονον συγκινητικόν, τὸ χαρακτηρίζει δὲ ἡ φράσις ἐκλεκτοῦ Συναδελφοῦ καὶ Καθηγητοῦ ἄλλου Ἀνωτάτου Ἰδρύματος, ὅτι θεωρεῖ ὅσιν εἰς τὸν ἐκπαιδευτικόν του βίον τὴν διδασκαλίαν του εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς Σχολῆς.

Κατ' ἔτος ὑπάρχουν Τμηματικαὶ ἐξετάσεις, γραπταὶ καὶ προφορικαί. Ὁ Καθηγητὴς ὑποχρεοῦται κατὰ τὸν Ὁργανισμόν εἰς συστηματικὴν ἐξέτασιν. «Μία ἐρώτησις καὶ ἕξω», διὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὴν συνειθισμένην φράσιν, δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν Σχολὴν. Κατεκρίθημεν ὅτι περιορίζομεν τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Καθηγητοῦ. Ναί, διότι δὲν πρόκειται περὶ πρωτοβουλίας, ἀλλὰ περὶ ὀκνηρίας ἢ ἀνισορροπίας, ἢ ὁποῖα καταλήγει εἰς ἀδικίαν εἰς βάρος τοῦ σπουδαστοῦ. Ἐὰν ἡ αὐστηρότης εἶναι ἐπιβεβλημένη, ἡ ἀδικία εἶναι ἀπολύτως καταδικαστέα, διότι πληγώνει τὴν νεαρὰν ψυχὴν καὶ δημιουργεῖ ἐπικινδύνους ψυχικὰς καταστάσεις.

Τὸ καθεστὼς τοῦ πτυχίου παρουσιάζει ὡσαύτως μίαν ἰδιορρυθμίαν. Οἱ ὑποψήφιοι τῆς Σχολῆς ὑφίστανται κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος εἰδικὴν ἐπὶ πτυχίῳ ἐξέτασιν δημοσίᾳ ἐνώπιον Εἰδικῆς Ἐξεταστικῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὰ κυριώτερα θέματα τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, τῆς Ὁργανωτικῆς τῶν Ἐπιχειρήσεων, τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐργοστασιῶν, τῆς Λογιστικῆς, τοῦ Ἐμπορικοῦ, Βιομηχανικοῦ καὶ Ἐργατικοῦ Δικαίου, τῆς Μηχανολογίας καὶ Ἡλεκτροτεχνίας.

Διὰ νὰ ὑποστῆ τὴν ἐπὶ πτυχίῳ ἐξέτασιν ὁ ὑποψήφιος δέον α) νὰ παρασκευάσῃ μίαν μελέτην σχετιζομένην πρὸς τὴν διδασκομένην βλῆν, ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἐπαρκῆς ἀπὸ τὸν ἀρμόδιον Καθηγητὴν καὶ β) νὰ συντάξῃ μίαν τουλάχιστον ἐργασίαν εἰς τὸ Γραφεῖον Βιομηχανικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐρευνῶν, ἰδίᾳ σχετιζομένην μὲ τὴν ὀργάνωσιν μιᾶς ἐπιχειρήσεως καὶ τὰ ἰδιάζοντα εἰς αὐτὴν προβλήματα. Τέλος ὁ ἐπιτυχὼν εἰς τὴν πτυχιακὴν

εξέτασιν, διὰ τὰ λάθη τὸ Πτυχίον, δέον ν' ἀποδείξῃ ὅτι κέντηται ἐξάμηνον τοῦλάχιστον πρακτικὴν ἀσκήσιν, ὥστε πλήρως νὰ ἔχῃ ἐξασφαλισθῇ ὁ συνδυασμὸς τῆς ἐν τῇ Σχολῇ διδασκαλίας μὲ τὴν πρᾶξιν.

Κατηγορήθημεν ὅτι εἴμεθα ὑπερβολικοί. Ἀποδεχόμεθα τὴν κατηγορίαν, διότι φιλοδοξοῦμεν οἱ πτυχιούχοί μας νὰ εἶναι ἀρτίως—θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς—κατηρτισμένοι, διότι ἔχομεν συνείδησιν ὅτι εἴμεθα ὑπόλογοι ἀπέναντι τῆς Κοινωνίας, διότι κατανοοῦμεν, ὅτι ἡ ὑπογραφή μας κάτωθεν τοῦ Πτυχίου ἀποτελεῖ συμβόλαιον μὲ τὴν Κοινωνίαν καὶ τὴν Πολιτείαν καὶ θέλομεν νὰ εἴμεθα συνεπεῖς πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις μας. Βεβαίως καθ' ὅλην τὴν φοίτησιν ἐνδιαφερόμεθα ἐξ ἴσου δι' ὅλους τοὺς σπουδαστάς, ἀλλὰ τὴν στιγμὴν τῆς χορηγήσεως τοῦ Πτυχίου ἀναλογιζόμεθα μόνον τοὺς καλοὺς, οἱ ὅποιοι δικαίως παραπονοῦνται καὶ ἀγανακτοῦν, ὅταν τὰ πτυχία χορηγοῦνται ἐπιεικῶς εἰς τοὺς κακοὺς διὰ τῶν λεγομένων «εὐεργετικῶν», πράγματι ὅμως κακοποιῶν, νόμων, διότι τότε ἡ ἐπιείκεια εἶναι ἀδικία, ἡ ἐπιείκεια εἶναι ἐγκλημα κατὰ τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας, ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τῶν νέων, οἱ ὅποιοι μὲ κόπους καὶ θυσίας ἀπέκτησαν ἐπαξίως τὸ Πτυχίον των. Διότι ἡ ἐπιείκεια εἶναι ἀρετὴ καὶ ὑποχρέωσις εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν, ἀποτελεῖ ὅμως ἐγκλημα εἰς τὸν δημόσιον βίον.

ΙΙΧ. Η ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ

Σφοδρὰ κατὰ τῆς Σχολῆς ἐξαπελύθη ἡ ἀντίδρασις, εὐθὺς ὡς ἤρχισε ν' ἀναγνωρίζεται ἡ συντελουμένη προσπάθεια, εὐθὺς ὡς ἤρχισε ν' ἀποκτᾶ κῦρος, ἐνῶ οὐδεὶς ἠσχολεῖτο μὲ αὐτήν, ὅταν ἦτο μία ἀσήμαντος Σχολὴ ἐπιμορφώσεως, ματαιῶς ἀγωνιζομένη νὰ συγκρατήσῃ ὀλίγους σπουδαστάς. Οὐδεὶς ἠσχολεῖτο, οὔτε διὰ τὴν βοηθήσῃ, οὔτε διὰ τὴν κακολογήσῃ.

Εὐθὺς ὡς τὸ δενδρύλλιον ἤρχισε ν' ἀποδίδῃ εὐχύμους καρπούς, στείρα καὶ κακοποιὸς ἀντίδρασις ἐξαπελύθη. Ἠρνήθησαν τὴν χρησιμότητά της, κατεδίκαναν τὴν ὀργάνωσίν της, ἠμφισβήτησαν τὴν κατεύθυνσίν της.

Ἡ Σχολὴ θλίβεται διὰ τὰς ἐκδηλώσεις αὐτάς, διότι δυστυχῶς ἄλλην μία φορὰν ἀποδεικνύεται πόσον εὐκόλον εἶναι τὸ κριτικὸν πνεῦμα καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως, ἀτίμητα προσόντα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, νὰ μεταβάλλωνται εἰς μεμφίμοιρον κριτικὴν, εἰς στείραν ἄρνησιν, εἰς βασανιστικὴν μικρολογίαν. Οὕτω, ἐνῶ εἴμεθα εἰς μεγάλου Λαοῦ, μεταβαλλόμεθα εἰς ἄτομα δυσφοροῦντα καὶ καταστρεπτικά.

Ἄλλ' ἡ Σχολὴ εἶναι θαύματα εὐγνώμων πρὸς ὅσους ἤσκησαν ἐναντίον της πολεμικὴν, εἴτε ἀπὸ καλὴν εἴτε ἀπὸ κακὴν πίστιν, πρὸς ὅσους ἠδονίζονται μὲ τὴν ἄρνησιν, μὲ τὴν παρεμπόδισιν, μὲ τὴν καταστροφὴν τῶν ὄσων ἄλλοι δημιουργοῦν. Εἶναι θαύματα ἡ Σχολὴ εὐγνώμων, διότι ἀπὸ τὴν ἐναντίον της ἀντίδρασιν ἠντλησεν ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τοῦ ἔργου της, διότι διεφημίσθη ἡ προσπάθειά της, διότι Καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ ἐφανатίσθησαν καὶ ἐχαλυβδῶθησαν αἱ ψυχαὶ των.

1.—Ἡ μονοπωλῆσις τῆς Ἐκπαιδεύσεως

Ἡ πολεμική κατὰ τῆς Σχολῆς ἐξαπελύθη μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι εἶναι περιττή, ἐφόσον ὑπάρχει ἡ Νομικὴ Σχολή, ἡ Ἀνωτάτη Σχολὴ Ἐμπορικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, ἡ Πάντειος, τὸ Πολυτεχνεῖον.

Ἐναντι αὐτῆς τῆς τάσεως νὰ μονοπωληθῇ ἡ Ἀνωτέρα Ἐκπαίδευσις καὶ νὰ περικλεισθῇ ἐντὸς τειχῶν, ὡς εἰς ἀσήμαντος πνευματικὸς ἄνθρωπος, ἔχω τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διατυπώσω ὄχι ἀπλῆν διαμαρτυρίαν, ἀλλ' ἀμείλικτον κατηγορίαν. Δὲν ἀπολογούμεθα. Κατηγοροῦμεν.

Ἡ προσπάθεια νὰ μονοπωληθῇ ἡ Ἐκπαίδευσις εἶναι προσπάθεια ἀντιδραστικῆ, ἀποδεικνύουσα πνευματικὴν ἀποστέωσιν καὶ ψυχικὸν μαρasmus, προσπάθεια ἀποτελοῦσα ἐγκλημα στρεφόμενον κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς νεότητος.

Ἡ προσπάθεια τῆς μονοπωλήσεως τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἀποδεικνύει φόβον τῆς ἀμίλλης, ἀντίδρασιν κατὰ τῆς Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ματαιώσιν δημιουργίας ἐπιστημονικῶν φυτωρίων. Εἶναι ἀξιομελέτητον ἀλλὰ καὶ ἀξιοσρήνητον φαινόμενον, ὅτι εἰς τὸν τόπον αὐτόν, ποῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀκένωτος πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἤντηλε πᾶσα ἐποχὴ καὶ πᾶσα χώρα, νὰ περιστάμεθα μάρτυρες θλιβεροὶ τοῦ ἀλγεινοῦ φαινομένου, καὶ τώρα ὅπως καὶ εἰς τὸ παρελθόν, νὰ ὀρθοῦνται πνευματικαὶ καὶ πολιτικαὶ δυνάμεις, διὰ νὰ ματαιώσουν τὴν Ἱδρυσιν ἢ νὰ ζητήσουν τὸ κλείσιμον ἐνὸς πνευματικοῦ κέντρου, προσδευτικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ, ἀντὶ νὰ τὸ ἐνισχύσουν εἰς τὴν προσπάθειάν του, ἀντὶ νὰ τὸ διευκολύνουν εἰς τὸ ἀνοιγμα νέων δρόμων, ἀντὶ νὰ τὸ συντρέξουν, νὰ τὸ περιθάψουν, νὰ τὸ ἀγαπήσουν.

Μὲ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τῆς μονοπωλήσεως ἐπιζητεῖται νὰ περικλεισθῇ ἡ Ἐκπαίδευσις ἐντὸς κλοιοῦ, ἐνῶ καὶ αὐτὴ εἶναι ἐν ἐξελισσόμενον κοινωνικὸν φαινόμενον ἐξαρτώμενον ἀπὸ τὰς ἐκάστοτε προόδους τῆς Τεχνικῆς καὶ ἀπὸ τὰς νέας κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἀνάγκας καὶ συνθήκας.

Τὸ φαινόμενον δὲν εἶναι νέον. Καὶ ἄλλοτε παρομοίᾳ ἡσκήθη πολεμική, ἢ ὅποια ἐματαιώσε τὴν ἀναγνώρισιν ἐνὸς καταπληκτικῶν πρωτοπόρου Ἐκπαιδευτικοῦ Ἰδρύματος, τῆς Ἐμπορικῆς καὶ Βιομηχανικῆς Ἀκαδημίας²⁶ καὶ οὕτω ἐστερήθη ἡ Ἑλλάς ἐπὶ μίαν σχεδὸν ἰστίαν μιᾶς Ἀνωτέρας Ἐμπορικῆς καὶ Βιομηχανικῆς Σχολῆς, ὅπως ἄλλοτε ὠρθώθη ὁ ψευδοκλασικίζων ἀντιδραστικὸς κόσμος κατὰ τῆς Ἰδρύσεως Ἐμπορικῶν Σχολῶν.

Καὶ ἄλλοτε ἠκούσθη κατακραυγὴ, διότι συνιστάτο ἡ Ἀνωτάτη Ἐμπορικὴ Σχολή, ἢ ὁποία ὅμως τόσας ὑπηρεσίας προσέφερε καὶ προσφέρει, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἤρουν αἱ μέσαι Ἐμπορικαὶ Σχολαὶ καὶ ἡ Νομικὴ Σχολὴ ἢ ἀκόμη περισσότερον, ὅτι ἤρουν τὰ Λογιστικὰ Φροντιστήρια! Καὶ ἄλλοτε ἐξηγέρθη ἡ Χημικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου, ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς Ἰδρύσεως τῆς Σχολῆς Βιομηχανῶν Χημικῶν εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον. Καὶ ἄλλοτε διαμαρτυ-

²⁶ Ἀποτελεῖ χρέος νὰ γραφῇ ἡ ἱστορία τοῦ Ἰδρύματος αὐτοῦ, τὸ ὅποιον ἐτίμησε τὴν Ἑλλάδα.

ρίαι διευτυπώθησαν διὰ τὴν Ἰδρυσιν Γεωπονικοῦ Τμήματος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἤρκει ἡ Ἄνωτάτη Γεωπονικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, ὅπως ἄλλοτε ἡ δικτατορία Μεταξά κατήγγησε τὴν λαμπρὰν μας Ἄνωτάτην Γεωπονικὴν Σχολὴν Ἀθηνῶν, ἰσχυρίζομένη ὅτι ἤρκει ἡ Σχολὴ Θεσσαλονίκης!

Ὁὕτω καὶ τῶρα ἀρνοῦνται τὴν χρησιμότητα μιᾶς Ἄνωτέρας Βιομηχανικῆς Σχολῆς, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὑπάρχουν ἡ Νομικὴ Σχολή, ἡ Ἄνωτάτη Ἐμπορικὴ Σχολή, ἡ Πάντειος, τὸ Πολυτεχνεῖον καὶ διατὶ ὄχι καὶ ἡ Θεολογικὴ Σχολή!

Καὶ ὅμως τὸ Ἐμπορικὸν Ἐπιμελητήριον τῶν Παρισίων παρὰ τὴν Ecole des Hautes Etudes Commerciales συνιστᾷ καὶ τὴν Ecole Supérieure de Commerce καὶ δικαίως εἶναι ὑπερήφανον διὰ τὰς ἰσοτίμους καὶ παγκοσμίου κύρους ταύτας Σχολάς. Καὶ δὲν ἀρκεῖται εἰς ταύτας, ἰδρύει ἐπίσης τὸ Centre de préparation pour l'administration des Affaires, τὸ ὅποιον εἶναι μία παρομοία Σχολὴ πρὸς τὴν ἰδικήν μας, διότι καλῶς κατενόησε, μέσα εἰς τὰ νέα πλαίσια τῆς μεταπολεμικῆς Γαλλίας, ὅτι ἡ ἀναδημιουργία καὶ ἡ προώθησις τῆς γαλλικῆς βιομηχανίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ, παρὰ μόνον ἐὰν στηριχθῇ ἐπὶ εἰδικευμένων διοικητικῶν στελεχῶν, ἐνημερωμένων εἰς τὰς νέας μεθόδους τῆς ὀργανώσεως καὶ διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων. Παραλλήλως τὸ Centre National des Informations ἰδρύει τὴν Ecole Nouvelle, παρομοίαν ὡσαύτως Σχολὴν διοικητικῶν στελεχῶν διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν.

Ἄπλη τῶν προγραμμάτων τῶν ἰσοτίμων ἢ ἀλληλοσυμπληρουμένων τούτων Ἄνωτάτων Σχολῶν παραβολὴ ἀποδεικνύει περιτράνως τὴν ἀνάγκην νὰ συνυπάρχουν Σχολαί, αἱ μὲν ὀργανωμέναι καὶ λειτουργοῦσαι μὲ τὸ παλαιὸν πρόγραμμα καὶ τὰς κλασσικὰς μεθόδους διδασκαλίας, βραδέως ἐξελισσόμεναι καὶ προσαρμοζόμεναι πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας, αἱ δὲ μὲ πρόγραμμα, κατευθύνσεις καὶ μεθόδους νέας καὶ ἀπολύτως συγχρονισμένας, ὅπως προσπαθεῖ νὰ εἶναι ἡ ἡμετέρα Σχολή.

Εἶναι λοιπὸν κοινωρικῶς καὶ ἐκπαιδευτικῶς ἀνεκτὸν νὰ ἀρνούμεθα τὴν χρησιμότητα μιᾶς Ἄνωτέρας Ἐπαγγελματικῆς φύσεως Βιομηχανικῆς Σχολῆς, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὑπάρχουν συγγενεῖς θεωρητικαὶ Σχολαί; Ἡμεῖς ἀντιθέτως ὑποστηρίζομεν ὅτι ἡ χώρα μας ἔχει ἀνάγκην νὰ συμπληρώσῃ, νὰ διαφοροποιήσῃ καὶ νὰ ὀλοκληρώσῃ τὴν ἀνωτέραν τῆς Ἐκπαιδεύσειν. Ὁ τόπος αὐτὸς τῶν γραμμάτων στερεῖται μιᾶς ἀνωτέρας Λογοτεχνικῆς Σχολῆς. Εἶμεθα χώρα ναυτικὴ καὶ ὅμως στερούμεθα μιᾶς Ἄνωτέρας Ναυτιλιακῆς Σχολῆς. Εἶμεθα χώρα κτηνοτροφικὴ καὶ ὅμως στερούμεθα μιᾶς ἀνωτέρας Ζωοτεχνικῆς καὶ Κτηνιατρικῆς Σχολῆς καί, ἐνῶ ἀποζῶμεν ἀπὸ τὸν καπνὸν καὶ τὴν σταφίδα, δὲν ἔχομεν εἰς οὐδὲν Ἄνωτερον Ἐκπαιδευτικὸν μας Ἴδρυμα οἰκονομικῆς μορφώσεως ἔδραν οὔτε Καπνολογίας, οὔτε Σταφιδολογίας, δηλαδὴ Καπνικῆς καὶ Σταφιδικῆς Οἰκονομίας, Νομοθεσίας καὶ Πολιτικῆς

Οὐχι διὰ λόγων, ἀλλὰ δι' ἔργων εἴμεθα κατὰ τῆς μονοπωλήσεως τῆς Ἑκπαιδεύσεως. Τὸ ἀπεδείξαμεν, ὅταν ἐζητήσαμεν νὰ ληφθῇ μέρος διὰ τὴν Ἰδρυσιν Ἀνωτέρας Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ Νομοσχεδίου τοῦ ἀφορῶντος τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἡμετέρας Σχολῆς²⁷.

Διότι τὴν Ἰδρυσιν ἐνός ἀκόμη πνευματικοῦ κέντρου ἐν Θεσσαλονίκῃ τὴν ἐπιβάλλου, ὄχι μόνον αἱ οἰκονομικαὶ συνθήκαι καὶ ἀνάγκαι τῆς Βορείου Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ βασικὸν καθήκον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους πρὸς τὴν γόνιμον καὶ πλουσίαν, ἀλλὰ καὶ μαρτυρικὴν, αὐτὴν περιοχὴν, ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν δύναται ἡ Ἑλλάς νὰ ὑπάρξῃ.

Ὁ Στράβων εἶπεν ὅτι «καὶ ἡ Μακεδονία εἶναι Ἑλλάς». Ἡ σύγχρονος ἀλήθεια, ἡ πηγάζουσα ἀπὸ τὰς γεωπολιτικὰς συνθήκας, τὴν ἱστορίαν, καὶ τὴν δημογραφικὴν πραγματικότητά, εἶναι ὅτι Ἑλλάς εἶναι κυρίως ἡ Βόρειος Ἑλλάς.

Ἡ Σχολὴ ἐμπνεομένη ἀπ' αὐτὴν τὴν πίστιν υπερηφανεύεται ὅτι ἐζήτησε νὰ ἰδρυθῇ παραλλήλως πρὸς τὴν ἰδικὴν μας Σχολὴν καὶ Σχολὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ, διότι δὲν φοβεῖται τὴν ἀμιλλαν, ἀλλὰ τὴν ζητεῖ ὡς γόνιμον καὶ ὡς παρωθοῦσαν πρὸς ἐντονωτέραν δράσιν, διότι δὲν ἡδονίζεται ἀντιδρῶσα, ἀλλὰ τοῦναντίον θέλει νὰ καταστή, παράγων προσόδου καὶ εὐημερίας²⁸.

2.—Ἡ Σχολὴ μας καὶ ἡ Ἀνωτάτη Ἐμπορικὴ

Μας εἶπον ὅτι δὲν χρειάζεται ἡ Σχολὴ, διότι ὑπάρχει ἡ Ἀνωτάτη Σχολὴ Ἐμπορικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν. Ἡ Βιομηχανία—τὸ ἐπαναλαμβάνομεν—ἀποτελεῖ ἰδιότυπον καὶ σύνθετον παραγωγικὸν φαινόμενον καὶ ἐπομένως ἀνάλογος πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐκπαίδευσις, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν δασῶν εἶναι ἰδιότυπον γεωργικὸν φαινόμενον, τὸ ὅποσον ἀπαιτεῖ ἐιδικὴν Δασολογικὴν Σχολὴν,²⁹ συγγενῆ ἀλλὰ πάντως διάφορον τῆς Γεωπονικῆς, ὅπως ἰδιότυπον φαινόμενον εἶναι ἡ κτηνοτροφία, ἀπαιτοῦσα ἐιδικὴν Ζωοτεχνικὴν καὶ Κτηνιατρικὴν Σχολὴν, ὅπως εἶναι ὁ Τουρισμός, ὁ ὅποιος καὶ αὐτὸς ζητεῖ ἀναλόγους Σχολάς.³⁰

Ἀναντιρρήτως δύο λύσεις εἶναι δυναταί. Ἡ μία λύσις εἶναι ἡ δοθεῖσα παρὰ τῆς Ecole des Hautes Etudes Commerciales τῶν Παρισίων, ἡ

²⁷ Ὁ ὁμιλητής, ὅταν ἦτο Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου Ἐθν. Οἰκονομίας, εἶχε συντάξει σχέδιον Νόμου περὶ ἰδρύσεως ἐν Θεσσαλονίκῃ Δημοσίας Ἀνωτέρας Σχολῆς Ἐμπορικῶν καὶ Βιομηχανικῶν Σπουδῶν, τὸ δὲ σχέδιόν του εἶχε γίνει δεκτὸν παρὰ τῆς τότε Ἐθνικῆς Κυβερνήσεως.

²⁸ Δέον νὰ τοιμηθῇ ἐνταῦθα τὸ πολῦτιμον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν Σχολῶν Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης τοῦ Ὑπουργοῦ κ. Στ. Κωστοπούλου καὶ τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης κ. Μ. Δημητράκοπούλου.

²⁹ Ὑπάρχουσαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.

³⁰ Ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἡ Σχολὴ Τουριστικῶν ἑπαγγελμάτων (οἰκονομικο-τεχνικῆς μορφῆς).

ὅποια, μετὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη γενικῆς οἰκονομικῆς καὶ διοικητικῆς μορφώσεως, κατανέμει τοὺς σπουδαστὰς εἰς Τμήματα: Ἐμπορικόν, Βιομηχανικόν, Προξενικόν κτλ. Ἡ δευτέρα λύσις εἶναι τῆς ἰδιαιτέρας Σχολῆς. Ἀμφότεραι αἱ λύσεις εἶναι ὀρθαὶ καὶ σκόπιμοι.

Εἰς τὸν τόπον μας ἡ πρώτη λύσις εἶναι κατ' οὐσίαν ἀνεφάρμοστος. Ἡ Ἐνωτάτη Σχολὴ Ἐμπορικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν ἔπαυσε πρὸ πολλῶν ἔτων νὰ εἶναι ἀνωτάτη ἐπαγγελματικὴ Σχολή. Εἶναι πλέον συμφώνως πρὸς τὸν Ὄργανισμόν της «Ἴδρυμα ἀνωτάτης θεωρητικῆς οἰκονομικῆς καὶ νομικῆς ἐκπαιδεύσεως», Ἴδρυμα δηλονότι πανεπιστημιακοῦ τύπου. Κατηγορεῖται διὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην ἀπὸ πολλοὺς. Δὲν ἀπόκειται εἰς ἔμὲ νὰ γίνω συνήγορος ἢ κατήγορος. Ἐν εἶναι βέβαιον ὅτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς δὲν ὠλοκληρώθη τὸ Τμήμα Πολιτικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς, ἡ Ἐνωτάτη Ἐμπορικὴ Σχολὴ προσεπάθησε νὰ καλύψῃ τὸ ἀναντιρρήτον τοῦτο ἐκπαιδευτικὸν κενόν. Ὑπὸ τοὺς ὅρους ὅθεν αὐτοὺς δὲν εἶναι παιδαγωγικῶς ἐπιτρεπτὴ ἢ συνένωσις δύο Σχολῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία μὲν εἶναι θεωρητικὴ, ἡ δὲ ἄλλη ἐπαγγελματικὴ, δηλ. Σχολῶν διαφόρων ἐκπαιδευτικῶν κατευθύνσεων καὶ ἐπιδιώξεων.

Ὑπάρχουν ἀναντιρρήτως ὁμοιότητες μετὰ τὴν Ἐμπορικὴν Σχολήν, ὑπάρχουν κοινὰ μαθήματα³¹ καὶ ἀκόμη κοινοὶ καθηγηταί. Ἀλλὰ μὴ λησμονώμεν ὅτι, καὶ μὲν τὰ μαθήματα αὐτὰ εἶναι κοινὰ, ἢ ἕκτασις τῶν ὅμως, ὅπως αἱ κατευθύνσεις καὶ αἱ μέθοδοι διδασκαλίας εἶναι διάφοροι. Ἀνεξαρτήτως τούτου εἰς τὴν Σχολήν μας βασικὴν σημασίαν ἔχουν τὰ μαθήματα τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντος, ὅπως ἡ Ὄργάνωσις τῶν Ἐπιχειρήσεων, ἡ Βιομηχανικὴ Ψυχολογία καὶ Ψυχοτεχνία, ἡ Βιομηχανικὴ Ὑγιεινὴ καὶ ἡ Κοινωνικὴ Πολιτικὴ, τὰ ὅποια, καλῶς ἢ κακῶς, δὲν διδάσκονται εἰς τὴν Ἐνωτάτην Σχολήν Ἐμπορικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, ὅπως δὲν διδάσκονται ἢ Φυσικὴ, ἢ Μηχανολογία, ἢ Ἡλεκτροτεχνία, ἢ Ὄργάνωσις τῶν Ἐργοστασίων, τὸ Ἐργατικὸν Δίκαιον καὶ ἀκόμη καὶ ἡ Στατιστικὴ. Τέλος τὰ Νομικὰ μαθήματα εἰς τὴν Ἐνωτάτην Ἐμπορικὴν ἔχουσι ἰδιάζουσαν σημασίαν, διότι παρασκευάζουσι τοὺς φοιτητὰς διὰ νὰ ἐγγραφοῦν εἰς τὸ 4ον ἔτος τῆς Νομικῆς Σχολῆς, ἐνῶ εἰς τὴν Σχολήν μας τὰ Νομικὰ ἔχουν τὴν ἔννοιαν μιᾶς ἀρτίας ἐγκυκλοπαιδικῆς μορφώσεως τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ ἢ τοῦ ἀνωτέρου ὑπαλλήλου μιᾶς ἐπιχειρήσεως.

3.—Ἡ Σχολὴ μας καὶ ἡ Νομικὴ Σχολή

Μᾶς εἶπον ὅτι ὑπάρχει ἡ Νομικὴ Σχολὴ καὶ ἐπομένως τί χρειάζεται ἡ Βιομηχανικὴ. Ἡ Νομικὴ Σχολὴ καλλιεργεῖ τὴν Νομικὴν καὶ Πολιτικὴν

³¹ Π. χ. ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία, ἡ Δημοσία Οἰκονομία, ἡ Ἰδιωτικὴ Οἰκονομική, τὰ Οἰκονομικὰ Μαθηματικά, ἡ Λογιστικὴ, ἡ Γεωγραφία, ἡ Χημεία, ἡ Ἐμπορευματολογία.

Ἐπιστήμην καὶ ἔργον ἔχει νὰ καταρτίξῃ νομικοὺς ἐπιστήμονας, δικαστὰς καὶ δικηγόρους, καθὼς καὶ ἀνωτέρους ὑπαλλήλους, χάρις εἰς μίαν ἀναντίρρητον γενικὴν μόρφωσιν, τὴν ὅποιαν παρέχει ἡ Νομικὴ Σχολὴ μὲ διαπρεπεῖς τῷ ὄντι Καθηγητάς· ἡ Βιομηχανία ὁμῶς καὶ αἱ συναφεῖς Διοικητικαὶ Ὑπηρεσίαι τοῦ Κράτους ἔχουν ἀνάγκην κυρίως ὄχι ἀνθρώπων τυχόντων μιᾶς γενικῆς νομικο-πολιτικῆς μορφώσεως, ἀλλ' ἰδιαίτατα ἀνθρώπων μὲ εἰδικὴν οἰκονομικο-τεχνικὴν κατάρτισιν. Μὲ τὴν Νομικὴν Σχολὴν ἔχομεν κοινὰ μαθήματα τὴν Πολιτικὴν καὶ Δημοσίαν Οἰκονομίαν καὶ τὸ Ἐμπορικὸν Δίκαιον, ἀλλ' εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν δὲν διδάσκονται μαθήματα ἀναγκαῖα εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις, ὡς ἡ Λογιστικὴ, ἡ Στατιστικὴ, τὰ Τεχνικά, τὰ μαθήματα τοῦ Ἀνθρωπίνου παράγοντος, ἐνῶ ἀντιθέτως διδάσκονται μαθήματα, ἀπολύτως ἀπαραίτητα διὰ τοὺς νομικοὺς, περιττὰ ὁμῶς διὰ διοικητικὰ στελέχη τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ὡς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, τὸ Ποινικόν, καὶ ἡ Ἐγκληματολογία, τὸ Ἑλληνικὸν καὶ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον, ἡ Πολιτικὴ καὶ Ποινικὴ Δικονομία κ.τ.λ.

4.—Ἡ Σχολὴ μας καὶ ἡ Πάντειος³²

Μᾶς εἶπον ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ Πάντειος Σχολὴ τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, τὸ δὲ περίεργον εἶναι ὅτι μᾶς τὸ εἶπον, ὄχι οἱ φίλοι καὶ ὑποστηρικταὶ τῆς, ἀλλ' οἱ κατήγοροί τῆς, οἱ διατεινόμενοι ὅτι εἶναι Ἴδρυμα περιττὸν καὶ πολυτελές, Ἴδρυμα ἀποτυχημένον. Δὲν συμφωνοῦμεν, διότι ὁ τόπος ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην ἐνὸς πολιτιστικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου καὶ ὁρθῶς ἡ Πάντειος Σχολὴ ἔχει ἀναγράψῃ ὡς σκοπὸν τῆς «τὴν βῆσιν τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τοῦ Λαοῦ».

Εἶναι περίεργον, ὅσον καὶ θλιβερόν, τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὸν τόπον μας, ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἡ Πολιτικὴ Ἐπιστήμη, εἰς τὸν τόπον μας, ὁ ὅποιος ἀνέδειξε ἕνα Πλάτωνα καὶ ἕνα Ἀριστοτέλη, μὲ τὸσον φανατισμὸν καὶ τὸσην κακότητα, νὰ διασύρεται ἐν ἀνώτερον μορφωτικὸν Ἴδρυμα. Ἐχει ἀτελεῖας βασικᾶς; Ναι, ἀλλὰ τότε, ἀντὶ ν' ἀρνούμεθα κατὰ βᾶσιν τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς Ἀνωτάτης Θεωρητικῆς Σχολῆς Πολιτικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, ἔχομεν ὑποχρέωσιν νὰ τὰς διορθώσωμεν, ὅταν μάλιστα ἡ Σχολὴ αὕτη δύναται νὰ καταστῇ φωτεινὸν ἐλεύθερον πνευματικὸν κέντρον καὶ λαμπρὸν φυτώριον ἐπιστημόνων, ἔξω τῶν ἐπιστημῶν κλασσικῶν ἀκαδημαϊκῶν πλαισίων. Ἡ Κοινωνιολογία καὶ ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας, ἡ Πολιτικὴ Ἐπιστήμη, ἡ Γενικὴ καὶ Διπλωματικὴ Ἱστορία εἶναι μαθήματα διὰ τῶν ὁποίων ἡ Πάντειος Σχολὴ δύναται ν' ἀκτινοβολῇ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Νεότητα καὶ γενικώτερον εἰς τὸν πνευματικὸν καὶ πολιτικὸν μας κόσμον.

Αὕτη εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀποστολὴ μιᾶς Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ τί τὸ κοινὸν πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἐπαγγελ-

³² Παρατίθεται ὁ κατωτέρω συγκριτικὸς πίναξ τῶν μαθημάτων τῆς Βιομη-

ματικήν Σχολήν; Ὑπάρχουν βεβαίως κοινὰ μαθήματα, ἀλλὰ μὲ ἐντελῶς διαφόρους κατευθύνσεις. Τινὰ ἐκ τούτων, ὡς ἡ Λογιστικὴ καὶ ἡ Στατιστικὴ ἔχουν δι' ἡμᾶς μὲν βασικήν σημασίαν, διὰ δὲ τὴν Πάντειον ἀσήμαντον. Ἐναντίρητον εἶναι ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος ἡ Κοινωνιολογία καὶ ἡ Ἱστορία

χανικῆς, Ἐμπορικῆς, Νομικῆς καὶ Παντείου Σχολῆς, ἵνα καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς γίνωσι σαφεῖς αἰὶ ὑπάρχουσαι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἄνω Σχολῶν :

	Βιομηχ.	Ἐμπορ.	Νομ.	Παντ.
1) Πολιτικὴ Οἰκονομία	7	10	7	4
2) Δημοσίᾳ Οἰκονομία	2	4	4	5
3) Ἰδιωτικὴ Οἰκονομικὴ	2	7	2	2
4) Στατιστικὴ	2	—	—	1
5) Τεχνικὴ τοῦ Οἰκονομικοῦ Βίου	5	—	—	—
6) Οἰκονομικὴ Ἱστορία	1	5	1	4
7) Ὁργανωτικὴ Ἐπιχειρήσεων	6	—	—	—
8) Λογιστικὴ	10	13	—	1
9) Γεωγραφία	2	5	—	2
10) Δημόσιον Δίκαιον	2	10	8	7
11) Ἰδιωτικὸν Δίκαιον	5	5	18	4
12) Διεθνὲς Δίκαιον	—	5	7	4
13) Ποινικὸν Δίκαιον	—	—	5	2
14) Ἐγκληματολογία	—	—	3	2
15) Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον	—	—	2	—
16) Δικονομία	—	—	10	—
17) Ἐμπορικὸν Δίκαιον	4	5	6	2
18) Κοιν. Πολιτικὴ καὶ Ἐργατικὸν Δίκαιον	4	—	—	1
19) Τελωνειακὴ Νομοθεσία	2	—	—	—
20) Κοινωνιολογία	—	—	2	2
21) Εἰσαγωγή εἰς τὰς Πνευματ. Ἐπιστήμας	—	—	—	2
22) > > τὸ Δίκαιον	—	—	3	2
23) Ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ	—	—	—	1
24) Διπλωματικὴ Ἱστορία	—	—	—	1
25) Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος	—	—	—	4
26) Γεωργικὴ Οἰκονομία καὶ Νομοθεσία	—	—	—	1
27) Κοινωνικὴ Βιολογία	—	—	—	1
28) Ἐπαγγελματικὴ Ὑγιεινὴ	3	—	—	—
29) Ψυχο-Φυσιολογία Ἐργασίας	2	—	—	—
30) Φυσικὰ	3	—	—	—
31) Χημεία	2	5	—	—
32) Μηχανολογία	3	—	—	—
33) Ἠλεκτροτεχνία	2	—	—	—
34) Ἐμπορευματολογία	5	7	—	—
35) Ὁργάνωσις ἔργοστασίων	3	—	—	—
36) Ἱστορία Δικαίου	—	—	3	—
37) Οἰκονομικὰ Μαθηματικὰ	3	6	—	—
38) Σύγχρονα Τεχν. καὶ Κοιν. Προβλήματα	2	—	—	—
Σύνολον	82	87	81	55

τοῦ Πολιτισμοῦ διὰ πάντα ἀξιοῦντα νὰ καταταχθῆ μεταξὺ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ Βιομηχανία ἔχει πρὸ παντὸς ἀνάγκην στελεχῶν, τὰ ὅποια νὰ γνωρίζουν τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς. Καὶ αὐτὰ τὰ μαθήματα δὲν διδάσκονται ἔρῳ εἰς τὴν Πάντειον, ἐνῶ εἶναι οὐσιώδη μαθήματα εἰς τὴν Σχολὴν μας.

5.—*Ἡ Σχολὴ μας καὶ τὸ Πολυτεχνεῖον*

Μᾶς εἶπον ἀκόμη ὅτι ἀρκεῖ τὸ Πολυτεχνεῖον μὲ τὰς Σχολὰς τῶν Βιοχάνων Χημικῶν, τῶν Μηχανολόγων καὶ τῶν Ἡλεκτρολόγων. Τί ν' ἀπαντήσωμεν; Τὸ Πολυτεχνεῖον δημιουργεῖ Τεχνικούς (μηχανικούς μηχανολόγους, χημικούς, ἠλεκτρολόγους, τοπογράφους) καὶ ἡμεῖς δημιουργοῦμεν διοικητικὰ στελέχη, ἐνημερωμένα εἰς τὴν τεχνικὴν ὀργάνωσιν καὶ λειτουργίαν τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων. Τί τὸ κοινὸν λοιπὸν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων, πού ὁ ἀνταγωνισμὸς, ὥστε νὰ ἐγερθῆ τόσοσ θόρυβος καὶ νὰ δημοσιευθοῦν ψηφίσματα, ἀποδεικνύοντα τοῦλάχιστον ἑλλειψιν ψυχραιμίας; Ὅχι μόνον δὲν ὑπάρχει ἀνταγωνισμὸς, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀμοιβαία συμπλήρωσις καὶ ἐξυπηρέτησις. Συμφέρον τῶν τεχνικῶν ὑπαλλήλων εἶναι νὰ συνεργάζωνται μὲ ἐνημερωμένα καὶ μορφωμένα διοικητικὰ στελέχη, ὅπως συμφέρον τῶν διοικητικῶν ὀργάνων εἶναι τὰ τεχνικὰ στελέχη νὰ μὴ ἔχουν παρωπίδας καὶ νὰ δύνανται ν' ἀντιληφθοῦν τὴν διοικητικὴν ἄποψιν, τὴν διοικητικὴν ὀργάνωσιν καὶ λειτουργίαν. Καὶ προπαντὸς συμφέρον τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ τόπου εἶναι ἡ ὑπαρξίς ἐδικειμένων ὑπαλλήλων, τεχνικῶν καὶ διοικητικῶν, διότι τότε ἐπικρατεῖ πνεῦμα συνεργασίας καὶ ἀμοιβαίας κατανοήσεως, διότι οὕτω αὐξάνει ἢ ἀπόδοσις, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τὸ βασικὸν παραγωγικὸν ζήτημα. Ἐκτὸς ἐὰν θέλωμεν οἱ μονόφθαλμοι νὰ βασιλεύουν εἰς τὴν χώραν τῶν τυφλῶν, ἐκτὸς ἐὰν ὁ τεχνικός, ἐν ὄνοματι δῆθεν τῆς Τεχνικῆς καὶ ἀπαραδέκτων τεχνοκρατικῶν ὀλιγαρχικῶν ἀντιλήψεων, θέλει νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν μονομέρειαν ἢ τὴν ἀγνοίαν του, ἐκτὸς ἐὰν ὁ διοικητικὸς θέλει νὰ ρυθμίξῃ τὴν ζωὴν μιᾶς συνθέτου οἰκονομικο-τεχνικῆς ἐπιχειρήσεως, ἀγνοῶν κατὰ θάσιν τὰ τεχνικὰ προβλήματα τῆς. Ἀνεμέναμεν μ' ἐνθουσιασμὸν τὸ Πολυτεχνεῖον νὰ χαιρετίσῃ τὴν δημιουργίαν τῆς Σχολῆς μας. Δὲν εἶναι λάθος μας ὅτι ἐξέδωκε Ψήφισμα ἐναντίον μας καὶ χαίρομεν ἰδιαζόντως ὅτι ὁ τεχνικός κόσμος ἀντελήφθη εἰς τὴν μεγάλην του πλειοψηφίαν τὴν ἀξίαν τῆς προσπαθείας μας, ἀφοῦ ἄλλωστε εἴμεθα βέβαιοι ὅτι καὶ τὸ Πολυτεχνεῖον θ' ἀντελήφθη πόσον ἐπιζημία ὑπῆρξεν ἢ σπουδὴ του.

6.—*Ζητοῦμεν προνόμια;*

Μᾶς εἶπον ὅτι ἡ Σχολὴ θ' ἀποτελέσῃ βᾶρος διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις, διότι οἱ πτυχιούχοί τῆς θὰ ζητήσουν προνόμια. Κατὰ τὸν πλέον κατηγορηματικὸν τρόπον δηλοῦμεν ὅτι ἡ Σχολὴ οὐδὲν προνόμιον ζητεῖ διὰ τοὺς πτυχιού-

χους της. Θεωρεί τὰ προνόμια ὡς ἀντιδημοκρατικά καὶ ἀντιλαϊκά, ζητεῖ ὁμως καὶ ἰσότητα καὶ δικαιοσύνην. Δὲν ἀνέχεται νὰ ὑπάρχουν προνόμια ὑπὲρ ἄλλων, κτηθέντα μάλιστα εἰς ἀνωμάλους ἐποχάς. Ὑπάρχουν ἐπιχειρήσεις, ἐλάχισται θεθαίως, διεπόμεναι ἀπὸ Ἐσωτερισμοὺς Κανονισμοὺς, ρυθμίζοντας τὴν ὑπηρεσιακὴν κατάστασιν τῶν ὑπαλλήλων. Ἀναντιρρήτως εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτάς — τὰς βιομηχανικὰς ἐννοεῖται — οἱ πτυχιούχοι τῆς Σχολῆς ἀξιοῦν ἰσοτιμίαν μὲ τοὺς πτυχιούχους τῶν ἄλλων Σχολῶν τῆς Ἀνωτάτης Ἐκπαιδεύσεως, ἢ δὲ ἀξιώσεις τῶν καὶ δικαία καὶ εὐλογος εἶναι. Προκειμένου ὁμως περὶ ἐπιχειρήσεων, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ὑπάρχει Κανονισμὸς, ὅπως εἶναι αἱ πλείσται ἐπιχειρήσεις ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς ἐπιχειρηματικῆς ἐλευθερίας, οὐδεμίαν ἀξίωσιν ἔχουν οἱ πτυχιούχοι τῆς Σχολῆς, οὐδὲ κἂν διενεθῆσαν νὰ προβάλλουν τοιαύτην Ἔτερον θέμα εἶναι, ἐν τῷ Κράτῳ, μὲ τὴν ἐπεκτεινομένην συνεχῶς παρέμβασίν του εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, θελήσῃ νὰ λάβῃ μέτρα ὑπὲρ τῶν πτυχιούχων τῶν ἀνωτέρων Σχολῶν, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ταῦτα ἐξυπηρετοῦν τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν, διότι ἡ ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις δὲν δύναται νὰ νοηθῇ πλέον ὡς ὄργανισμὸς ξένος πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ζωὴν καὶ ἔξω ἐπομένως ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς ἐνὸς συγχρονισμένου Κράτους, ἀντιλαμβανομένου τὴν ἀνάγκην τοῦ περιορισμοῦ τῆς λεγομένης ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας, ἐφόσον αὕτη ἀποτελεῖ βλάβην τῶν γενικωτέρων συμφερόντων, ἀντιλαμβανομένου ἐπίσης τὰς ὑποχρεώσεις του ἀπέναντι τοῦ ἀνθρώπου ὡς συντελεστοῦ τῆς παραγωγῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτῇ ἡ Σχολὴ πράγματι ζητεῖ πλήρη ἰσοτιμίαν καὶ φρονούμεν δικαίως.

7.— Τὸ αἴτημα τῆς Σχολῆς

Τί εἶναι λοιπὸν αὐτὸ τὸ αἴτημα τῆς Σχολῆς, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἢ ἀφορμὴ τῆς ἐναντίον της ἐπιθέσεως;

Τὸ Ἐπιτελεῖον Ἐθνικῆς Οἰκονομίας κατήρτισε, κατόπιν διαβήματος τοῦ Συνδέσμου τῶν Πτυχιούχων καὶ Σπουδαστῶν, νομοσχέδιον διὰ τοῦ ὁποῖου λαμβάνονται μέτρα προστατευτικὰ ὑπὲρ τῶν πτυχιούχων.

Ἀναγινώσκω τὴν διάταξιν ὡς τελικῶς διευτυπώθη κατὰ τὰς συζητήσεις τῆς Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ συμφώνως πρὸς τὴν τροπολογίαν, τὴν ὁποίαν ἡ Σχολὴ ὑπέδειξε :

«Οἱ Πτυχιούχοι τῆς Σχολῆς οἱ κεκτημένοι καὶ διετῆ εὐδόκιμον δημοσίαν ἢ ἰδιωτικὴν ὑπηρεσίαν δύνανται νὰ προαχθῶσι εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Γραμματέως β'. ἢ α'. τάξεως ἢ νὰ διορισθῶσιν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον κατόπιν διαγωνισμοῦ. Οὗτοι δύνανται νὰ προάγωνται κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις μέχρι καὶ τοῦ βαθμοῦ Διευθυντοῦ α'. τάξεως, μετ' εὐδόκιμον ὑπηρεσίαν ἐν ἐκάστῳ βαθμῷ, εἰς τὰς Διοικητικὰς (μὴ Τεχνικὰς) καὶ Λογιστικὰς θέσεις τῶν Διευθύνσεων Βιομηχανίας, Μεταλλείων, Ἀλυκῶν, Ἐμπορίου, Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως, Στατιστικῆς, (Ἐπιτελεῖου Ἐθνικῆς

Οικονομίας), Τελωνείων, Γενικοῦ Χημείου, Καπνεργοστασίων (Ἰπουργείου Οικονομικῶν), Ἀγορανομίας (Ἰπουργείου Ἐφοδιασμοῦ), Ἐργασίας καὶ Κοινωνικῆς Ἀσφαλίσεως (Ἰπουργείου Ἐργασίας) καὶ τῶν ἀντιστοίχων θέσεων τοῦ Ἰπουργείου Συντονισμοῦ, ὡς καὶ τῶν Δημοσίων Ὄργανισμῶν τῶν ὑπαγομένων εἰς τὰς ἄνω Ἰπηρεσίας».

α'.) Ἡ διάταξις αὕτη ἀποτελεῖ μίαν ἀναγνώρισιν τῶν κόπων καὶ τῆς ἐιδικῆς καταρτίσεως τῶν σπουδαστῶν, ἐφ' ὅσον πρὸς κατάληψιν τῶν θέσεων ἀπὸ τοῦ Γραμματέως β'. τάξεως καὶ ἄνω ἀπαιτοῦνται ἢ εἰδικαὶ σπουδαὶ ἢ πτυχίον ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως. Ἀναντιρρήτως δὲ εἶναι δίκαιον οἱ πτυχιούχοι τῆς Σχολῆς, οἱ ὅποιοι ἔχουν περατώσει τὴν Μέσην Ἐκπαίδευσιν καὶ ἐσπούδασαν ἐπὶ τριετίαν—ὡς ἄλλως τε καὶ οἱ σπουδασταὶ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῆς Παντείου Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν—να εἶναι ἀπὸ ἀπόψεως τυπικῶν προσόντων ἰσότιμοι πρὸς τοὺς ἀποφοίτους τοῦ Γυμνασίου!

β'.) Ἡ διάταξις αὕτη ἀπαιτεῖ διὰ τὸν διορισμὸν νὰ ἔχῃ ὁ ὑποψήφιος διετή ἐπὶ πλεόν, ἐκτὸς τῆς ἐν τῇ Σχολῇ μορφωσέως του, δημοσίαν ἢ ἰδιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπομένως ἡ διάταξις αὕτη κατ' ἐξοχήν ἐξυπηρετεῖ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, διότι κατὰ τὴν ἀνανέωσιν ἢ τὴν συμπλήρωσιν τῶν στελεχῶν τῶν θὰ προσλάβουν νέους συνδυάζοντας τὴν θεωρητικὴν μόρφωσιν μὲ τὴν πείραν καὶ τὴν πρακτικὴν κατάρτισιν.

γ'.) Ἡ διάταξις αὕτη καθιεροῖ τὴν πρόσληψιν τῶν πτυχιούχων τῆς Σχολῆς μόνον κατόπιν διαγωνισμοῦ καὶ θὰ ἦτο εὐκαίον, ἐὰν ἔλαι αἱ Σχολαὶ ἐπέζητουν νὰ διατυπωθῇ μία παρομοία διάταξις εἰς ὄλους τοὺς Ὄργανισμοὺς τῶν Δημοσίων Ἰπηρεσιῶν, διὰ νὰ ἐκλέγωνται οἱ καλύτεροι καὶ νὰ παύσῃ ἢ συναλλαγῇ, νὰ παύσῃ ἢ καταδυνάστευσις τῶν βουλευτῶν ἐκ μέρους τῶν ζητούντων θέσεις, νὰ παύσῃ ἢ ἐξαχρεώσις τῶν πολιτῶν.

Ἴδου λοιπὸν τὸ περιλάλητον αἴτημα τῆς Σχολῆς, τὸ ὁποῖον ἐξήγειρε ἐπίσης πολιτευσόμενος καὶ βιομηχάνους, καθηγητὰς καὶ σπουδαστὰς ἄλλων σχολῶν ὄλως δὲ ἀνεξηγήτως, διότι μὲ τὴν διάταξιν αὕτην καταργοῦνται τὰ μονοπώλια, μειοῦται ἡ ρουσφετολογία, ἀνυψοῦται ὁ πολίτης ὁ φιλοδοξῶν νὰ εἰσέλθῃ εἰς μίαν δημοσίαν θέσιν, προστατεύονται οἱ ἱκανοὶ καὶ παραμερίζονται οἱ ἀνίκανοι. Νὰ καταργηθῇ λοιπὸν ἡ Σχολὴ διότι εἰσάγει τοιαῦτα καινὰ δαιμόνια;

IX ΤΟ ΚΛΗΚΟΝ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ

Ἀπευθύνομαι, κατὰ τὰ εἰθισμένα, ἰδιαιτέρως πρὸς τοὺς σπουδαστὰς τῆς Σχολῆς, προπαντὸς πρὸς τοὺς πρωτοετείς. Ἡ ἐργασία εἶναι πράγματι σκληρὰ καὶ γίνεται ὑπὸ δυσμενεῖς τῶν ὄντων ὄρους. Στερούμεθα καταλλήλου κτιρίου, στερούμεθα ἐποπτικῶν μέσων διδασκαλίας. Τὸ γνωρίζομεν καὶ θλιβόμεθα καὶ ὡς Διδάσκαλοι καὶ ὡς ἄνθρωποι. Θὰ ἠθέλαμεν ἢ ἐργασία καὶ ἡ

χαρά να είναι αναπόσπαστοι και ή μόρφωσις εύκολος³³. Ἐν ἡ ζωῇ εἶναι δύσκολος και τὰ καλά με κόπους, δάκρυα και θυσίας αποκτώνται.

Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος δυστυχῶς εἶναι πτωχόν, ἀλλὰ και συνάμα ἐστάθη ἀνίκανον νὰ συλλάβῃ τὰ προβλήματα τῆς Νεότητος και δὲν ἠθέλησε νὰ παράσχῃ τὰ μέσα εἰς τὰ παντὸς εἶδους Σχολεία, ὥστε ἡ μορφωτικὴ ἐργασία νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον ἐπίπονος. Πόση ἀθυμία κατέχει τὴν ψυχὴν μου, ὅταν ἀναλογίζωμαι τὰ σχολικὰ μέγαρα ἄλλων κρατῶν, τὰ ἀπίστευτα εἰς πλοῦτον ἐποπτικὰ μέσα διδασκαλίας, τὰς ἀρτίας βιβλιοθήκας, τὴν μέριμναν διὰ τὴν διατροφήν, τὴν ὑγιείαν και τὴν ψυχαγωγίαν τῶν νέων, τὴν ἐξέχουσαν κοινωνικὴν θέσιν τῶν Διδασκάλων.

Ἐγὼ ἐδῶ πᾶσα δαπάνη διὰ τὴν Ἐκπαίδευσιν εἶναι πολυτέλεια και πᾶσα μέριμνα διὰ τὸ παιδί ἀναξία προσοχῆς και μηδαμινῇ κοινωνικῶς ἡ θέσις Ἐκείνου, ποῦ ἀφιερώνει ὀλόκληρον τὴν ζωὴν Του διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν νέων. Εὐτυχῶς ποῦ ὁ Ἑλλην Διδάσκαλος με ὑπερηφάνειαν φέρει τὸν Σταυρόν του, μεστὸς ἀπὸ αὐτοθυσίαν και ἀγάπην διὰ τὴν Νεότητα, με πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς ἀποστολῆς του. Εὐτυχῶς ὅτι ὁ Ἑλλην σπουδαστὴς διαθέτει τὴν ἀνατίρρητον εὐφυΐαν τῆς Φυλῆς και τὴν δημιουργικὴν φιλοτιμίαν, προσόντα εἰς τὰ ὅποια προσπαθεῖ νὰ στηριχθῇ πᾶσα ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια.

Ἡ Σχολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς νέους με στοργὴν πατρικὴν και με ἀληθῆς ἐνδιαφέρον. Καλεῖ τοὺς πεινῶντας και διψῶντας διὰ μάθησιν νὰ χορτασθοῦν, κατὰ τὴν ὥραιαν τοῦ Εὐαγγελίου φράσιν. Διότι τοῦτο εἶναι καθήκον τῶν Διδασκάλων. Καὶ τοῦτο εἶναι συνάμα ἡ ἱκανοποίησις και ἡ εὐχαριστήσις των. Ἀλλὰ συγχρόνως δηλώνει ὅτι ἡ μόρφωσις ἀπαιτεῖ κόπους και θυσίας. Τὸ δίπλωμα πρέπει νὰ εἶναι τὸ στεφάνωμα μιᾶς συστηματικῆς προσπάθειας, κοπιώδους και ὀδυνηρᾶς. Δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα «κακοποιῶν» εὐεργετικῶν νόμων και ἐπιεικειᾶς ἐγκληματικῆς.

Γνωρίζομεν ὅτι αἱ περιστάσεις εἶναι σκληραί. Δι' αὐτὸ ὅμως ἡ προσπάθεια πρέπει νὰ εἶναι μεγαλυτέρα. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἑλλάδα μας μετεβλήθη εἰς μαρτυρίου τόπον δημιουργεῖ μείζονας ὑποχρεώσεις διὰ τοὺς νέους, δι' ὅλους μας. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ Χώρα μας ἔχει μεταβληθῇ εἰς πεδῖον μιᾶς σκληρᾶς διεθνοῦς διαμάχης ἐπιβάλλει εἰς τοὺς σπουδαστὰς ὄχι νὰ ζητοῦν ψευδοδιπλώματα, ἀλλὰ ν' ἀποδεικνύουν τὴν ἀγάπην των και τὴν πίστιν των εἰς τὸν τόπον, ἐργαζόμενοι περισσότερον, μορφωνόμενοι ἀρτιώτερον. Γνωρίζω ὅτι ἡ δυστυχία τοῦ παρόντος δημιουργεῖ βαθεῖαν ἀναταραχὴν εἰς τὰς νεανικὰς ψυχάς. Ἔργον τῶν νέων εἶναι νὰ ἐργασθοῦν, μορφωνόμενοι ἐπὶ τοῦ παρόντος, διὰ νὰ μειώσουν και νὰ ἐξαφανίσουν τὴν δυστυχίαν τῆς αὔριον. Ἡ Ἀνθρωπότης, ἡ ὅποια ἐδημιούργησε τὴν Ἐπιστήμην και τὴν Τέχνην, ἡ ὅποια ἀνέδειξεν ἕνα Αἰσχύλον και ἕνα Πλάτωνα, ἕνα Σαίξπηρ και ἕνα

³³ Ἴδὲ μελέτην μας «Λίγοι στοχασμοὶ γιὰ μερικὰ ἐκπαιδευτικὰ μας προβλήματα».

Γκαίτε, ἓνα Μπετόβεν καὶ ἓνα Μιχαηλάγγελον, ἓνα Ἀριστοτέλη καὶ ἓνα Ντα-
δίντσι, ἓνα Νεύτονα καὶ ἓνα Παστέρ, ἓνα Τολστόϊ καὶ ἓνα Γκάντι δὲν εἶναι
δυνατὸν νὰ σταθῇ ἀνίκανος νὰ δημιουργήσῃ τὴν ὁμαλότητα καὶ τὴν Εἰρή-
νην, τὴν Ἐλευθερίαν καὶ τὴν Κοινωνικὴν Δικαιοσύνην, ποὺ εἶναι αἱ βάσεις
μῆς καλῶς ὀργανωμένης Κοινωνίας.

Γνωρίζω, ἀγαπητοὶ Σπουδασταί, ὅτι ὑπῆρξεν ἐποχή, ὅπου ἄνθρωποι
ἐν ὀνόματι γενικωτέρων Ἰδανικῶν ἠγοροῦντο τὴν Πατρίδα. Ἄλλ' ἤλθεν ἡ κα-
τοχή καὶ οἱ Ἕλληνες ὄλοι — ἐξαιρέσει ὀλίγων προδοτῶν — ἀντελήφθησαν τί
σημαίνει Ἐθνικὴ Ἐλευθερία, τί εἶναι Ἐλευθέρη Πατρίδα, πόσον μεγάλος
καὶ γόνιμος εἶναι ὁ Πατριωτισμός. Ὁρθῶς λέγει ἡ μεγάλη αὐτὴ πνευματι-
κὴ καὶ πολιτικὴ φυσιογνωμία, ὁ Léon Blum, ὅτι «μὲ τὰ δυστυχήματα τῆς
Πατρίδος λαμβάνομεν συνείδησιν πλέον σαφῆ καὶ πλέον ἰσχυρὰν τῆς ἀγά-
πης πρὸς τὴν Πατρίδα, ἀγάπης τὴν ὁποῖαν πολλαῖς παραγνωρίζομεν. Ἡ
πρόσφατος ἱστορία μᾶς διδάσκει ὅτι χρέος μας εἶναι νὰ διατηρήσωμεν τὸ
πατριωτικὸν αἶσθημα εἰς ὅλην του τὴν δύναμιν καὶ εἰς ὅλην του τὴν ἀξίαν
συνδυάζοντές το μὲ τὸν Οὐμανισμόν»⁸⁴.

Πρὸς τοὺς νέους θὰ ὑπενηθυσίω ἀκόμη καὶ θὰ ἐπαναλάβω τὴν φράσιν
τοῦ μεγάλου Zaurés «Δὲν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀγαπᾷ τὴν Ἀνθρωπότητα, ἐὰν
δὲν ἀγαπᾷ τὴν Πατρίδα του. Καὶ δὲν ἀγαπᾷ κανεὶς ἀληθινὰ τὴν Πατρίδα του,
ἐὰν δὲν ἀγαπᾷ τὴν Ἀνθρωπότητα»⁸⁵. Καὶ πολὺ περισσότερον προσθέτω,
ὅταν ἔχη κανεὶς Πατρίδα τὸν τόπον, ποὺ ἡ μοῖρά του — μοῖρα ἔνδοξος καὶ
τραγικὴ — εἶναι ν' ἀγωνίζεται ὄχι μόνον διὰ τὴν ἰδικὴν του Ἐλευθερίαν,
ἀλλὰ διὰ τὴν Ἐλευθερίαν ὅλου τοῦ κόσμου, ν' ἀγωνίζεται διὰ παναθρώπινα
Ἰδανικά καὶ εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ εἰς τὴν Σαλαμίνα, καὶ εἰς τὸ Βυζάν-
τιον καὶ εἰς τὸ 21, καὶ εἰς τὰ Ἀλβανικὰ βουνὰ καὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν μας
Ἀντίστασιν, τὸ ἀτίμητον αὐτὸ κεφάλαιον τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, τὸ ὁποῖον
οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ μονοπωλήσῃ καὶ μάλιστα νὰ τὸ ἐκμεταλλεῖται ἐπ'
ὀφελείᾳ τῶν ἐχθρῶν, ὅπως καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ ρυπάνῃ, ἐξίσου ἐπ'
ὀφελείᾳ τῶν ἐχθρῶν τῆς Πατρίδος.

Σήμερα ἡ Πατρίδα ὑποφέρει. Εἰς λόγος περισσότερος διὰ νὰ γίνωμεν
καλύτεροι. Μέσα εἰς τὸν κύκλον τῆς ἁρμοδιότητός μας νὰ ἐπιτελέσωμεν φα-
νατικά τὸ καθήκον μας, ὥστε ὄλοι νὰ συμβάλωμεν διὰ νὰ διατηρήσωμεν
τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ τόπου, νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὴν
ἀξιοπρέπειάν μας ὡς ἀτόμων καὶ ὡς ἔθλους, διὰ νὰ ἐπιβιώσῃ μετὰ τὴν κα-
ταιγιίδα ἢ Ἑλληνικὴ Φυλὴ, ποὺ εἶναι τὸ ἅλας τῆς γῆς.

Ἔλεγε κάποτε ὁ κόλαξ Ταλλεϋράνδος εἰς τὸν Ναπολέοντα «Εἰσθε,
Μεγαλειότατε, ὁ μόνος μεγάλος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας». Καὶ ὁ Ναπο-
λέων εἰς στιγμὴν ψυχικῆς ἐξάρσεως ἀπήντα «Ὁχι. Πᾶς ἄνθρωπος δύναται

⁸⁴ L. Blum : A. l' échelle Humaine

⁸⁵ J. Zaurés : L' armée nouvelle.

νά είναι μεγάλος εις τόν κύκλον τῶν καθηκόντων του, ἀπό τοῦ ἀπλοῦ τεχνίτου μέχρι τοῦ σοφοῦ ἐπιστήμονος καί ἀπό τοῦ ἀπλοῦ στρατιώτου μέχρι τοῦ στρατηγού». Πραγματικά ὁ σπουδαστής ὁ ὅποιος μοχθεῖ διὰ νά μορφωθῇ, ὁ ἐργάτης ποῦ παράγει τὰ ἀγαθὰ, ὁ ἀγρότης ποῦ καλλιεργεῖ τήν γῆν, ὁ βιοτέχνης καί ὁ ναυτικός, ὁ ἐπιστήμων καί ὁ καλλιτέχνης ὅλοι ἐργάζονται διὰ τήν εὐημερίαν τοῦ κόσμου καί ἐφ' ὅσον ἐκτελοῦν τὸ καθήκον των εἶναι οἱ ἀφανεῖς ἥρωες καί μάρτυρες τῆς ζωῆς, οἱ ἀγνωστοί ἢ γνωστοί σακαπανεῖς τῆς Προόδου. Ὁ μόχθος ὅλων αὐτῶν ἀποτελεῖ τήν πραγματικὴν δημιουργικὴν ἱστορίαν τῆς Ἀνθρωπότητος.

Μεγάλος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὅποιος ἀφιερώνει καί θυσιάζει ὅλα εἰς τήν ἐπιδίωξιν ἑνὸς ἀνθρωπιστικοῦ ἢ ἐπιστημονικοῦ Ἰδανικοῦ. Μεγάλος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος θεωρεῖ ἴδιαν του ὑπόθεσιν τὴν ὑπόθεσιν κάθε ἀδικουμένου. Μεγάλος εἶναι ἐκεῖνος ποῦ μετέχει ἐντατικὰ εἰς τήν κοινωνικὴν ἐργασίαν, πιστεύων ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ Συνόλου εἶναι ἡ εὐτυχία τοῦ ἀτόμου. Μεγάλος εἶναι ὁ καθεὶς ποῦ τολμᾷ νά ἀντιμετωπίσῃ θαρρετὰ τὴν Ἀλήθειαν καί ν' ἀγωνίζεται δι' αὐτήν.

Μεγάλος εἶναι ὁ καθεὶς ποῦ πιστεύει σ' ἕνα Ἰδανικόν. Καί δὲν νοεῖται, ἀγαπητοί μου σπουδασταί, ζωὴ χωρὶς Ἰδανικά. Ἡ Σχολὴ σας δείχνει τὸ Ἰδανικόν νά γίνετε χρήσιμοι Ἀνθρώποι, ἕως ὅτου μίαν ἡμέραν ὑψωθῆτε καί ἀντιληφθῆτε αὐτό, ποῦ τόσο ὠραία καί τόσο ἐπιγραμματικὰ εἶπεν ὁ Ἴων Δραγούμης «Θέλω νά εἶμαι ὠραῖον δεῖγμα Ἀνθρώπου καί Ἑλλήνος. Αὐτὸ ἀξίζει νά εἶναι ὁ σκοπὸς μιᾶς ζωῆς;».

Αἰσθάνομαι τὸ ἐρώτημά σας: Ποία θὰ εἶναι ἡ ἀμοιβή μας; Ἡ ἀμοιβή σας; Ἡ ἀμοιβή εἶναι πάντοτε συνυφασμένη μὲ τὸν κόπον. Ἡ ἀμοιβή σας εἶναι ἡ μόρφωσίς σας, ἡ ὑπερηφάνεια καί ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ εισέρχεται εἰς τὴν ζωὴν ἐφωδιασμένος μὲ τὰ ἀπαραίτητα πνευματικὰ ἐφόδια. Ἡ ἀμοιβή σας εἶναι ἡ χαρὰ, ποῦ δίδει ἡ ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος καί δὲν ὑπάρχει ἀληθινὰ μεγαλύτερα εὐτυχία ἀπὸ τὸ νά ἴσταται κανεὶς εἰς τὸ ὑψηλὸν βᾶθρον τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος.

Ἡ ἀμοιβή σας εἶναι ἡ χαρὰ καί ὑπερηφάνεια τῶν Γονέων σας. Ἐρωτήσατε τὸν ἑαυτὸν σας, ἀν δὲν ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ κάθε κόπον τὸ χαμόγελον, ποῦ θὰ ἀνθίσῃ εἰς τὰ χεῖλη τῆς Μητέρας σας, ποῦ εἶναι τὸ πλέον ἱερόν, τὸ πλέον σεβαστόν καί τὸ πλέον ἀγαπημένον πρόσωπον εἰς τὴν ζωὴν μας. Ἀναλογισθῆτε τὸν πατέρα σας. Ὅταν θ' ἀποδυθῆτε εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, τότε θ' ἀντιληφθῆτε τὰς ἀγωνίας, τοὺς πόγους, τὴν πίκραν καί τὸν μόχθον τοῦ Πατέρα διὰ νά σας ζήσει καί νά σας μορφώσῃ. Καί δὲν ζητεῖ ἀπὸ σας παρὰ νά ἐργάζεσθε, διὰ νά προκόψετε καί νά εὐτυχίσετε.

Ἀπευθύνομαι ἀκόμη μίαν φορὰν πρὸς τοὺς σπουδαστάς μας, διὰ νά τοὺς ὑπενθυμίσω τὴν παραβολὴν τῶν ταλάντων. Ἡ Σχολὴ σας προσφέρει τὸ τάλαντον. Ἐχετε τὴν ὑποχρέωσιν νά μὴ τὸ ἀφίσετε ἀχρησιμοποίητον, νά μὴ τὸ σπαταλήσετε, ἀλλὰ νά τὸ ἐκμεταλλευθῆτε καί νά τὸ πολλαπλασιά-

σετε χάριν τῶν ἐξυτῶν σας, χάριν τῆς οἰκογενείας σας, χάριν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Ὅπως λέγει ὁ Κωστής Παλαμάς, «Παιδί μου τὸ περιβόλι μου, ποῦ θὰ κληρονομήσης, ὅπως τὸ βρεῖς καὶ ὅπως τὸ δεῖς, γὰ μὴ τὸ παρατήσεις. Σκάψε το ἀκόμα πιὸ βαθειὰ καὶ φράξε το πιὸ στέρεα. Γίνου ὄρσοτμος, φυτευτής, διαφεντευτής».

Γνωρίζω καὶ βαθύτατα συναισθάνομαι ὅτι οἱ νέοι μας ἐστάθησαν κατὰ τὴν περίοδον τῆς κατοχῆς σύμβολα θυσίας, ἡρωϊσμοῦ καὶ μαρτυρίου, μὲ πίστιν εἰς τὰ Ἰδανικά, τὰ ὁποῖα κατέκλυζαν τὴν νεανικὴν των ψυχὴν. Κλίνω εὐλαβῶς τὸ γόνυ ἐνώπιον τῶν χιλιάδων νέων, ποῦ ἔπεσαν ὑπὲρ Πατρίδος, ὑπὲρ Ἑλευθερίας.

Ἀπευθύνομαι ἐπομένως πρὸς τὴν νέαν γενεάν, τῆς ὁποίας ἡ ψυχὴ ἐδονήθη ἀπὸ Ἰδανικά καὶ ἡ ψυχὴ ἐχαλυδῶθη ἀπὸ τὸν σκληρὸν αἱματηρὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ τριπλοῦ κατακτητοῦ, διὰ γὰ τῆς ὑπενθυμίσω τὴν φράσιν τοῦ Λέον Βουργοῖς, ὅτι ὁ «ἄνθρωπος γεννώμενος συνάπτει ἕνα συμβόλαιον μὲ τὴν κοινωνίαν πλήρες ὑποχρεώσεων, τὰς ὁποίας ὀφείλει γὰ ἐκτελέσῃ καὶ πλήρες δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα ὑποχρεοῦται γὰ διεκδικήσῃ»³⁶.

Δικαίωμα καὶ ὀφειλὴ τῶν νέων εἶναι γὰ μορφωθοῦν, διὰ γὰ συνεχίσουν εἰς τὸν εὐλογημένον καὶ μαρτυρικὸν αὐτὸν τόπον τὴν βασανιστικὴν προσπάθειαν τῶν περασμένων γενεῶν, αἱ ὁποῖαι μὲ τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματά των συνετέλεσαν, ὥστε ἡ Χώρα αὐτή, ἡ κατεστραμμένη μετὰ τὴν Μεγάλην Ἑθνικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Λαοῦ τὸ 1821, μὲ τὴν ἔκτασιν 47000 τετρ. χιλιομέτρων καὶ μὲ πληθυσμὸν 750 000 κατοίκων, γὰ καταστῆ μία Χώρα 127.000 τετρ. χιλιομέτρων καὶ 8 περίπου ἑκατομμυρίων κατοίκων, ἀγωνιζομένων σκληρὰ ἐναντίον ὄλων διὰ γὰ συντηρηθοῦν καὶ γὰ ἀναπτυχθοῦν.

Ἡ Χώρα αὐτή, ἡ ὁποία ἔδωκεν ἕν ἀνθρωπιστικὸν νόημα³⁷ εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ναζιστικῆς Γερμανίας καὶ τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας, ἡ ὁποία ἔδωκε τὴν πρώτην χαρὰν τῆς νίκης εἰς τὰ Ἠνωμένα κατὰ τῆς βίας Ἑθνη, ἐξῆλθε κατεστραμμένη ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴν τῆς προσπάθειαν, μὲ βαθυτάτην τὴν πικρίαν διὰ τὴν μὴ πραγματοποιήσιν τῶν ἐθνικῶν, ἑδαφικῶν καὶ οἰκονομικῶν τῆς, διεκδικήσεων. Ὅπως λέγει ὁ Σοῦτσος, «Τόσον δάκρυ, τόσον αἷμα, νίκαι τόσαι, μόχθοι τόσοι». Ἐξῆλθε τοῦ ἀγῶνος διὰ γὰ ὠθηθῆ εἰς ἕνα ἐμφύλιον σπαραγμὸν, μὲ ἀποτέλεσμα γὰ συνεχίζεται ἡ καταστροφὴ, μ

³⁶ L. Bourgeois : Le Solidarisme.

³⁷ Ὁ ὁμιλητὴς οὐδέποτε θὰ λησμονήσῃ τὸ γράμμα μιᾶς Μητέρας ἀπὸ τὸ Λιδωρικὸν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἑλληνο-ιταλικοῦ πολέμου «Πονῶ σὰ μάνα γιατί πᾶς στὸν πόλεμο» ἀλλὰ παρηγοριέμαι πὸς μὲ τ' ἄλλα παιδιὰ θὰ πολεμήσης γιὰ τὴν ἐλευθερίαν ὄχι μονάχα τῆς Ἑλλάδας, ἀλλ' ὅλου τοῦ κόσμου». Τὸ γράμμα αὐτὸ θὰ εἶναι αἰώνιον σύμβολον ὄλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς Ἑλευθερίας, ἀδιάφορον ποῦ καὶ εἰς ποίαν παράταξιν ἀνήκον. Τὸ γράμμα αὐτὸ ἀποδεικνύει πόσον ἀνωτέρα εἶναι ἡ νέα Ἑλληνίδα ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Σπαρτιάτισσαν, διότι περικλείει τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ συγχρόνως.

ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἀνασυγκροτηθῆ, νὰ παύσῃ νὰ εἶναι παράγων εἰς τὴν διεθνή πολιτικὴν καὶ ἀκόμη ν' ἀκούῃ τὰ τοσακάλια τῆς Βαλκανικῆς νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης.

Καλῶ τοὺς Νέους νὰ μορφωθοῦν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς χώρας, καὶ ὄχι διὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς εἰς τοὺς ξένους, νὰ ἐργασθοῦν διὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν, τῆς καὶ ὄχι διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς, νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ὀμαλὴν ἐξέλιξιν τῆς, ν' ἀποκαταστήσουν βίον, ποῦ σύμβολόν του δὲν θὰ εἶναι τὸ «μαχαίρι» καὶ ἡ ἀλληλοεξόντωσις, δὲν θὰ εἶναι τὸ αἷμα, διότι οὕτω θὰ καταστῆ ἡ Ἑλλάς αἵματος ποταμὸς ἐκχειλίζων, ποῦ θὰ καλύψῃ ὅλην τὴν χώραν μὲ τὸν βόρβορον τοῦ ἀδελφικοῦ αἵματος. Καλῶ τοὺς Νέους νὰ δημιουργήσουν βίον εἰρήνης καὶ συνεργασίας, προσδοκῶν καὶ εὐημερίας, Ἐλευθερίας καὶ Δικαιοσύνης. Νὰ γίνῃ «Ναὸς ἢ Πατρίδα», ποῦ εἶναι «στὴν γῆν ἐπάνω ἢ πλατυτέρα, τῶν λαῶν καὶ τῶν ἔθνων ἢ θεῖα Μητέρα», κατὰ τὸν στίχον τοῦ Σικελιανοῦ.

Καλῶ τοὺς Νέους ν' ἀγαπήσουν μὲ ἔρωτα, μὲ πάθος τὴν «πολύπαθη Μητέρα», τῆς ὁποίας τὸ δράμα θὰ λήξῃ μόνον μέσα εἰς μίαν εἰρηνικὴν καὶ δημιουργικὴν συνεργασίαν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐθνῶν καὶ νὰ κατανοήσουν ὅτι τὸ Ἔθνος εἶναι ὁ Λαὸς καὶ ὅτι ὁ Λαὸς εἶναι τὸ Ἔθνος. Καλῶ τοὺς Νέους νὰ γίνουν «στολίδια τῆς Πατρίδας», ἀφοῦ ἀπέδειξαν ὅτι ἔχουν «τὴν ἀκατάλυτη ψυχὴ τῶν Σαλαμίνων».

Καλῶ τοὺς Νέους ν' ἀντιληφθοῦν πόσον γόνιμος καὶ πόσον δημιουργικὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς Πατριωτισμὸς, ὅταν πλαισιοῦται καὶ ολοκληρῶνεται ἀπὸ ἓνα ἀνώτερον ἀνθρωπιστικὸν πνεῦμα εὐκρινοῦς συνεργασίας καὶ φιλίας μὲ τοὺς ἄλλους Λαούς. Νὰ ἀντιληφθοῦν ἀντιθέτως πόσον ὑστερικὸς καὶ καταστροφικὸς εἶναι ὁ σωδινισμὸς, καὶ πόσον στείρος καὶ ἀνεδαρτικὸς εἶναι ὁ κοσμοπολιτισμὸς. Ν' ἀντιληφθοῦν ὅτι πραγματικὸς Πατριωτισμὸς σημαίνει συμβολὴ εἰς τὴν κοινὴν τῆς Ἀνθρωπότητος προσπάθειαν, ἀνάτασιν μέχρι τῆς ἰδέας τοῦ γενικωτέρου συμφέροντος, θυσίαν ὑπὲρ τοῦ Συνόλου, συνεργασίαν ἐλευθέραν καὶ συνειδητὴν τῶν πολιτῶν. Καλῶ τοὺς Νέους νὰ κατανοήσουν τὴν ἀξίαν τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανείας καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας ἀπέναντι ὄλων, ἀπέναντι ἐκείνων ποῦ εὐτυχῶς θέλουν νὰ εἶναι φίλοι καὶ ἀπέναντι ἐκείνων ποῦ δυστυχῶς θέλουν νὰ εἶναι ἐχθροὶ μας. Ἀπέναντι ὄλων, διότι ὅλοι ἔχουν χρέος τιμῆς νὰ μὴ λησμονήσουν τί ἔπραξε ὁ μικρὸς αὐτὸς Λαὸς εἰς ἀριθμὸν, ἀλλὰ τρισμέγιστος ὅσον ἀφορᾷ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας. Καλῶ τοὺς Νέους νὰ συναίσθανθοῦν ὅτι ἡ δουλοφροσύνη καὶ ἡ ἀναξιοπρέπεια παρασκευάζουν τὴν ἐθνικὴν μείωσιν καὶ τὴν ταπεινώσιν, νὰ συναίσθανθοῦν ὅτι ἡ ὑποτελεία καὶ ἡ ὑποταγὴ πρὸς τὰ ξένα συνθήματα καὶ τὰ ξένα συμφέροντα προετοιμάζουν τὴν ἐθνικὴν ὑποδούλωσιν καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς φυλῆς καὶ νὰ κατανοήσουν ὅτι ἡ δουλοφροσύνη ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ὑποταγὴ ἀφ' ἑτέρου τοποθετοῦν ἔξω ἢ καὶ ἐναντίον τοῦ Ἔθνους καὶ ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀποτελοῦν ἄρνησιν τοῦ ἀληθοῦς πατριωτισμοῦ.

Καλῶ τοὺς νέους νὰ κατανοήσουν ὅτι ὁ ἀληθὴς πατριωτισμὸς ἐπιζητεῖ τὴν εἰρήνην, τὴν σύμπραξιν καὶ τὴν ἀδελφωσύνην μὲ τοὺς ἄλλους Λαοὺς καὶ ὄχι τὸν πόλεμον, τὴν κατάκτησιν καὶ τὴν ἐξόντωσιν, καὶ ὅτι ὁ γνήσιος πατριωτισμὸς ἀξιοῖ, ὅταν κινδυνεύῃ ἡ Πατρίδα, τὴν ἀντίστασιν, τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν θυσίαν καὶ ὄχι τὴν ἐγκαρτέρησιν, τὴν συνεργασίαν καὶ τὴν ὑποταγήν.

Τὴν ἱερὰν αὐτὴ ἐντολήν πρὸς τοὺς Νέους δίδουν αἱ παρελθούσαι γενεαὶ καὶ αἱ γενεαὶ ποῦ θ' ἀκολουθήσουν, διότι ἄλλως ὁ τόπος αὐτὸς, δὲν θὰ ζήσῃ καὶ δὲν θὰ προώρισται νὰ ζήσῃ, ἀλλὰ θὰ γίνῃ βορὰ τῶν οἰωνόηποτε ξέγων.

Ὁ τόπος μας ὑφίσταται μίαν τρομακτικὴν καταστροφήν, μεταβληθεὶς εἰς πεδῖον διεθνῶν συγκρούσεων Μεγαλώνετε σεῖς οἱ Νέοι μὲ ἠδξημένην τὴν πείραν ἀπὸ τὸ φρικτὸν αὐτὸ θέαμα. Μὴν ἀποβάλετε τὴν ἐλπίδα καὶ αἰσιοδοξίαν Ζῶμεν εἰς τὸ πηκτὸν σκότος ποῦ προαναγγέλλει τὸ ρόδισμα τῆς αὐγῆς. Τὸ ρόδισμα αὐτὸ τὸ βλέπω μέσα εἰς τὰ νεανικά σας μάτια.

Θέλει τόλμην καὶ ἀρετὴν ἡ Ἐλευθερία, λέγει ὁ Κάλβος. Τὸ ἀκριβὲς εἶναι ὅτι ἡ ζωὴ θέλει τόλμην καὶ ἀρετὴν. Ἡ φωνὴ τῆς ματωμένης καὶ πονεμένης Πατρίδος ζητεῖ ν' ἀνοίξουν διάπλατα τὰ παράθυρα τῆς ψυχῆς σας, διὰ νὰ εἰσέλθῃ τὸ Φῶς τὸ ἀληθινόν. Ἡ φωνὴ Τῆς ζητεῖ νὰ τὴν κλείσετε μέσα στὰ στήθη σας, ποῦ «δόξα τῆς ἔχει κάθε πέτρα τῆς καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι», κατὰ τὸν στίχον τοῦ ἔθνικοῦ μας ποιητοῦ, διότι σεῖς οἱ Νέοι πρέπει ν' ἀντιληφθῆτε τὸ φῶς καὶ τὸ νόημά Τῆς, ποῦ εἶναι θυσία ἕως τὴν σήμερον ἀπὸ τὴν ἡμέραν ποῦ εἶπε τὸ ΟΧΙ εἰς τὸν Μέγαν Βασιλέα καὶ τὰ στίφη τῶν Μήδων καὶ τῶν Περσῶν. Σὰς καλεῖ ἡ φωνὴ τῆς Πατρίδος, ποῦ εἶναι «ζαφειρόπετρα στῆς γῆς τὸ δακτυλίδι», ποῦ εἶναι ἡ κρυστάλλινη πηγὴ τοῦ Ἁγαθοῦ, τοῦ Ἀληθινοῦ καὶ τοῦ Ὁραίου.

Πρέπει νὰ λείψῃ ἀπὸ τὴν ψυχὴν σας ὁ ἀποπνικτικὸς λίθας τῆς ἀπαισιοδοξίας, τῆς κοπώσεως, τῆς λιποψυχίας καὶ τῆς φυγῆς, ποῦ ἀπειλεῖ νὰ ξεράνῃ κάθε ἱκμάδα ζωῆς. Τίποτε δὲν πρέπει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ σκεπάσῃ τὴν ζωὴν τῆς Ἑλλάδος, διότι αὐτὸ ἐπιτάσσει ἡ τρισχιλιόχρονη ἱστορία Τῆς, αὐτὸ τὸ μέλλον τοῦ κόσμου. Ἡ ἐλπίς διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐκπηδᾷ μέσα ἀπὸ τὸ μαρτύριον, τὸν ἡρωϊσμὸν καὶ τὴν θυσίαν μυριάδων Ἡρώων καὶ Μαρτύρων, ποῦ τὸ τρισαγιασμένον αἷμά των ἔβαψεν ἄλλην μίαν φορὰν τὴν πολυπαθὸν αὐτὴν Γῆν.

Αὐτὴν τὴν χρυσὴν ἐλπίδα, αὐτὴν τὴν καλὴν ἀγγελίαν, αὐτὸ τὸ μήνυμα χαρᾶς καὶ πεποιοθήσεως θέλω νὰ μεταδώσω εἰς τὴν σπουδάζουσαν Νεότητα εἰς τὴν Σχολὴν μας, διότι ἄνευ τῆς πίστεως αὐτῆς καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν Πατρίδα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Ἀνθρωπότητα, εἴμεθα «χαλκὸς ἡχῶν καὶ κύμβαλον ἀλλαλάζον»³⁸.

³⁸ Ἴδὲ καὶ Conferences de l' UNESCO.

X. ΤΟ ΧΡΕΟΣ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΗΓΕΣΙΑΣ

Ἡ Νεολαία ζητεῖ τὴν ἀνωτέραν μόρφωσιν, πρόθυμος εἰς κόπους καὶ θυσίας, πλάθουσα ὄνειρα καὶ φιλοδοξίας. Τὸ φαινόμενον δὲν εἶναι ἑλληνικόν. Εἶναι φαινόμενον παγκόσμιον³⁹. Παντοῦ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν πλημμυρίζουν οἱ νέοι τὰς Ἀνωτέρας καὶ Ἀνωτάτας Σχολάς. Ἡ ἀναταραγμένη ἐποχὴ μας, ἡ ζυμωμένη μὲ μίσος καὶ ἀγάπην, μὲ ἥρωϊσμόν καὶ μὲ προδοσίαν, μὲ αὐτοθυσίαν καὶ δειλίαν, μὲ ἰδέας καὶ ἄόρθορον, μὲ ἐρείπια καὶ μὲ δημιουργικὸν μόχθον, δημιουργεῖ παντοῦ εἰς τοὺς νέους βαθεῖας καὶ ἰσχυρὰς ἀνησυχίας καὶ ὀρθῶς ἀναζητοῦν οὗτοι εἰς τὰ Σχολεῖα τὴν ἱκανοποίησίν των.

Ὁ κόσμος ὑφίσταται ἀκόμη τὰς συνεπειὰς τῆς τεραστίας πολεμικῆς δίνης, εἰς τὴν ὁποίαν παρεσύρθη ἀπὸ τὸν ναζισμόν καὶ τὸν φασισμόν. Ἡ Ἀνθρωπότης ἀγωνιᾷ ἐνώπιον τῶν μεγάλων ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν προβλημάτων τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου. Ἡ Νεολαία αἰσθάνεται ὀξύτατα τὰ προβλήματα αὐτά. Οἱ πνευματικοὶ ἠγέται ἔχουν χρέος ν' ἀντιληφθοῦν αὐτὴν τὴν ἀγωνίαν, ποῦ ἐκφράζουν τὰ λαμπερά, ἀλλὰ καὶ πονεμένα μάτια τῶν Νέων, ν' ἀντιληφθοῦν τὸ βασικὸν ἐρώτημα, ποῦ κυριαρχεῖ εἰς τὴν ψυχὴν των. Νὰ λύσουν «τὴν ἀπορίαν»⁴⁰ τὴν ὁποίαν ἀντιλαμβάνεται ἡ σύγχρονος συνείδησις ἐνώπιον τῆς ζωῆς καὶ ἐνώπιον τῶν δυνάμεων, ποῦ ἀνεπήδησαν ἀπὸ ἀπροσδόκητα βάθη».

Τὸ τραγικὸν ἐρώτημα εἶναι : ἂν ἡ Ἀνθρωπότης πρέπει καὶ πάλιν γὰ περάσει ἀπὸ ἓνα νέον Μεσαίωνα μὲ κυρίαρχον τὴν τυφλὴν πίστιν καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς συνθήματα ἢ ἂν ὁ κόσμος θὰ βαδίσει πρὸς τὴν Ἀναγέννησιν μὲ φωτισμένην συνείδησιν, χωρὶς ἓνα νέον Μεσαίωνα, ὕστερ' ἀπὸ τὰς θυσίας δύο πολέμων, ὕστερ' ἀπὸ τὰς τεραστίας τεχνικὰς προόδους.

Εἰς τὸ ἀγωνιώδες αὐτὸ ἐρώτημα ἔχομεν χρέος ὡς πνευματικὴ ἡγεσία ν' ἀπαντήσωμεν, ὄχι μὲ τὴν ἀποκαρδίωσιν, ποῦ γεννᾷ ἡ θάναυτος προτροπὴ «γενῆτε σκαφτιάδες», ἀλλ' ἐγκαρδιώνοντες τὰς ψυχὰς τῶν Νέων. Ὅχι μὲ τὴν ἀπαισιοδοξίαν διὰ τὰς δυνατότητας τοῦ τόπου, ἀλλὰ μὲ τὴν αἰσιοδοξίαν διὰ τὸ μέλλον του. Ἐχομεν χρέος ν' ἀπαντήσωμεν ὅτι ἡ σωτηρία δὲν εἶναι ἡ πλατεῖα καὶ εὐκολὸς ὁδὸς τῆς μεσιανικῆς πίστεως, δὲν εἶναι ἡ καλλιέργεια ἑνὸς ἀντιδραστικοῦ πνεύματος δεξιᾶς ἢ ἀριστερᾶς μορφῆς, δὲν εἶναι τὸ μίσος καὶ τὸ μαχαίρι, ἀλλ' εἶναι ἡ πύλη ἡ στενὴ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως καὶ τῆς ἠθικῆς διαπλάσεως, εἶναι ἡ καλλιέργεια πνεύματος ἐλευθερίας καὶ δικαιοσύνης, ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἀλληλοσεβασμοῦ, εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνικῆς.

³⁹ Ἰδὲ G. Govy : Le grand dégoût de la jeunesse française, ὅπου παρατίθενται καὶ οἱ ἐξῆς ἀριθμοὶ διὰ τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων : 29.000 σπουδασταὶ τὸ 1900, 97.000 τὸ 1945 καὶ 125.000 τὸ 1947/48.

⁴⁰ Ἰδὲ Κώστα Στρ. Παπαϊωάννου : Τὸ οὐμανιστικὸν πρόβλημα στὸν XX αἰῶνα.

Πνευματικοί, λόγω θέσεως, ήγείται τοῦ τόπου δὲν ἡδυνήθησαν νὰ συλλάβουν τὸ νόημα τῆς ἐποχῆς καὶ ἐστάθησαν ἀνίκανοι νὰ θέσουν τὸ αὐτῶν εἰς τὴν καρδίαν τῆς Νεότητος καὶ ν' ἀκούσουν τοὺς παλμούς τῆς, τοὺς πόθους καὶ τὰ αἰτήματά τῆς. Πνευματικοί ήγείται κατεδίκανσαν, ἀπὸ ἀντιδραστικὴν καὶ ὀλιγαρχικὴν νοοτροπίαν, δῆθεν ὡς θεσιθηρίαν, τὴν τάσιν τῶν Νέων μας νὰ σπουδάσουν καὶ νὰ μορφωθοῦν, ὡς θεσιθηρίαν, τὴν τάσιν νὰ συμπληρώσουν τὴν μόρφωσιν τὴν ὁποίαν δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς ν' ἀποκτήσουν εἰς τὰ Μέσα Σχολεῖα, ὁ πόλεμος, ἡ κατοχή, τὸ κακὸν καὶ πανάθλιον ἐκπαιδευτικὸν μας σύστημα, ἡ ἀδιαφορία τῆς Κοινωνίας καὶ ἡ ἀστοργία τῆς Πολιτείας.

Κατηγοροῦν τοὺς Νέους ὡς ἀμορφώτους, ἐνῶ ἡ ἀμορφωσιά των ἀποτελεῖ καταδίκην σκληρὰν ἡμῶν τῶν μεγαλυτέρων, διότι ἡμεῖς πταίμεν, ἐὰν οἱ Νέοι δι' ἔλλειψιν Σχολείων καὶ Διδασκάλων δὲν ἐμορφώθησαν.

Καταδικάζουν τοὺς Νέους μας ὡς θεσιθήρας, διότι εἶναι ἀνίκανοι ν' ἀντιληφθοῦν τὰς ἀνησυχίας των, ἀνίκανοι νὰ τοὺς ἐκτιμήσουν, ἀνίκανοι νὰ τοὺς ἀγαπήσουν, ἀνίκανοι νὰ τοὺς καθοδηγήσουν, διὰ νὰ καταστοῦν οἱ Νέοι μας χρήσιμοι "Ἀνθρωποι, καλοὶ "Ἕλληνες, παραγωγικὰ μέλη τῆς κοινωνίας, διὰ νὰ καταστοῦν φορεῖς καὶ συντελεσταὶ ἐνὸς καλυτέρου μέλλοντος διὰ τὸν δῦσμοιρον καὶ πολυαγαπημένον αὐτὸν τόπον.

"Ἐργον τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας δὲν εἶναι τὸ κλείσιμον τῶν θυρῶν τῶν "Ἀνωτέρων καὶ "Ἀνωτάτων Πνευματικῶν "Ἰδρυμάτων, ἀλλ' ἀντιθέτως καθήκον μας εἶναι ν' ἀνοίξωμεν διὰ πλάτα τὰς θύρας εἰς τὴν μόρφωσιν. "Ἐὰν στερούμεθα ὑλικῶν μέσων, χρέος μας εἶναι ν' ἀγωνισθῶμεν νὰ πείσωμεν τὴν Κοινωνίαν καὶ τὴν Πολιτείαν, ὅτι καθήκον καὶ συμφέρον τῆς εἶναι νὰ παράσχῃ τὰ ὑλικά μέσα εἰς τὴν "Ἐκπαίδευσιν, διότι μόνον ἡ μόρφωσις δύναται νὰ δημιουργήσῃ εἰς τοὺς πολίτας συνείδησιν καὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων. Χρέος τῆς Πνευματικῆς "Ἠγεσίας εἶναι ὄχι νὰ ζητῇ, προδίδουσα τὸν ἑαυτὸν τῆς, τὸ κλείσιμον τῶν Σχολείων, ἀλλὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ ἀρτίαν ὀργάνωσιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων παντὸς τύπου καὶ παντὸς βαθμοῦ "Ἐκπαιδευτηρίων.

Μόνον μία χρεωκοπημένη καὶ δουλόφρων πνευματικὴ ἡγεσία δύναται νὰ κραυγάζῃ πρὸς τοὺς Νέους, τοὺς ζητοῦντας μίαν ἀνωτέραν κατάρτισιν «γενήτε σκαφτιάδες», ὡς ἐὰν ἡ μόρφωσις πρέπει ἢ δύναται νὰ εἶναι πρὸς νόμιον μιᾶς ὀλιγαρχίας.

"Ἀνίκανοι νὰ ἴδουν τὸ βάθος τοῦ ζητήματος, νὰ ἀναζητήσουν τὰ μέσα τῆς διορθώσεως, κραυγάζουν ὑστερικῶς : Κλείσατε τὰ Σχολεῖα, διότι παρασκευάζουν θεσιθήρας.

"ὦ τῆς ἀγίας ἀφειλείας ! Ἡ θεσιθηρία ἔχει βαθύτερα τὰ αἷτια. "Οφείλεται εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν ἢ τὴν κακὴν ὀργάνωσιν τῶν παραγωγικῶν ἔργων, ὅφ:ίλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν μιᾶς σχεδιασμένης καὶ συστηματικῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Ἡ θεσιθηρία εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ κακοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας

συστήματος, τοῦ ψευδολογιωτατισμοῦ. Εἶναι ἔργον τῆς συγκεντρώσεως τῶν πάντων εἰς τὴν Πρωτεύουσαν, τῆς ἐλλείψεως αὐτοδιοικήσεως, τῆς περιφρονήσεως καὶ τῆς ἀστοργίας πρὸς τὴν ἐπαρχίαν, πρὸς τὸ ἑλληνικὸ Χωριό.

Ἐπῆρχεν ἡ θεσιθρία καὶ τὴν ἐποχὴν τῶν Βαυαρῶν καὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ Γεωργίου Α'. Ἐξηφανίσθη κατὰ τὰς μεγάλας περιόδους τοῦ Βενιζέλου ἀπὸ τὸ 1912-1915 καὶ ἀπὸ τὸ 1917-1920 μαζὺ μὲ τὴν οἰκονομικὴν τοῦ τόπου ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐδαφικὴν του ἐπέκτασιν. Ἐκτελέσατε παραγωγικὰ ἔργα εἰς τὴν ἐπαρχίαν, δώσατε τὰ μέσα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γεωργικὴν οἰκογένειαν γὰρ ζῆσιν, ἀναπτύξατε πολιτιστικῶς τὸ χωριό, ἀφίσατε τὴν ἐπαρχίαν ν' αὐτοδιοικηθῆ, δημιουργήσατε πραγματικὸν λαϊκὸν σχολεῖον α' βαθμοῦ, ἰδρύσατε ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα παντὸς τύπου καὶ παντὸς βαθμοῦ καὶ τότε ἡ θεσιθρία καὶ μόνον τότε θὰ λείψῃ.

Τότε θ' ἀντιληφθῆτε ὅτι πρέπει νὰ πληθύνετε τὰ Ἄνωτερα Πνευματικὰ Ἰδρύματα καὶ νὰ τὰ ὁλοκληρώσετε, διὰ νὰ μορφωθοῦν πραγματικὰ ἄνθρωποι προωρισμένοι ν' ἀποδείξουν ἄλλην μίαν φορὰν τί δύναται νὰ δημιουργήσῃ ὁ τόπος αὐτός, προωρισμένοι νὰ συντελέσουν εἰς τὴν κοινωνικὴν, πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀνασυγκρότησιν καὶ ἀναγέννησιν τῆς Χώρας, καθὼς καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν τῆς καθαρμόν, χρήσιμοι καὶ παραγωγικοί, καθοδηγοῦντες καὶ διαπαιδαγωγοῦντες λόγῳ μορφώσεως καὶ ἡθους τὸν Λαόν, ἀλλὰ καὶ ἐμπνόμενοι καὶ παλαιότες δι' Αὐτόν, ὁδηγοὶ φωτισμένοι καὶ συγχρόνως πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι ὑπηρεταὶ Του.

XI. Η ΦΙΛΟΔΟΞΙΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ἡ Σχολὴ βαδίζει σὲ νέους δρόμους. Τὸ διακηρύσσει μὲ ὑπερηφάνειαν. Ἐχει ἐπίγνωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς. Κατανοεῖ ὅτι εἶναι ἓνα ἰδιότυπον, πρωτοπόρον καὶ ἐλεύθερον πνευματικὸν κέντρον. Δὲν ἀπορεῖ, οὐδὲ κλονίζεται ἀπὸ τὰς ἀντιδράσεις. Ἡ ἀσκηθεῖσα πολεμικὴ ἐχαλύδωσε τὴν ἀπόφασίν τῆς νὰ ὁλοκληρώσῃ τὴν μορφωτικὴν προσπάθειάν τῆς. Γυμνὴ ἐπιχειρημάτων καὶ ἀνεργάτιστος, κακόπιστος καὶ μικρολόγος ἢ ἀντίδρασις, ἀπέδειξεν ὅτι εἴμεθα εἰς τὸν ὀρθὸν δρόμον. Ἐφανάτισε τοὺς Καθηγητὰς καὶ τοὺς σπουδαστὰς καὶ τοὺς κατέστησεν ὑπερηφάνους. Ἀπέδειξεν ἡ Σχολὴ ὅτι εἶναι ἐν δικαίῳ καὶ ὅτι τὸν καλὸν ὑπὲρ τῶν Νέων ἀγῶνα ἀγωνίζεται.

Ἡ Σχολὴ ἔχει μίαν φιλοδοξίαν καὶ ἐργάζεται καὶ μοχθεῖ διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ μορφωτικὸν Ἰδανικόν τῆς. Φιλοδοξεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἱκανοὺς ἐπαγγελματίας, διὰ νὰ εἶναι μέλη τοῦ παραγωγικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ τόπου, διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ζήσουν μὲ τὴν ἀξιοπρέπειαν, πού μόνον τὰ πραγματικὰ ἐφόδια ἐξασφαλίζουν εἰς τὴν ζωὴν, διὰ νὰ συντελέσουν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ τόπου.

Φιλοδοξεῖ νὰ δημιουργήσῃ καλοὺς Ἕλληνας, διὰ ν' ἀγαπήσουν τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐργασθοῦν διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς, διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ

Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, βέβαιοι πῶς μόνον ἡ εὐτυχία τοῦ Συνόλου ἐξασφαλίζει τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀτόμων, πεισμένοι ὅτι συμφέρον καὶ ὑποχρέωσις τοῦ ἀτόμου εἶναι νὰ μοχθῇ ὑπὲρ τοῦ Συνόλου.

Φιλοδοξεῖ νὰ δημιουργήσῃ χρήσιμους καὶ ἀξιοπρεπεῖς Ἀνθρώπους, μὲ πίστιν εἰς τὰ Ἀθρωπιστικὰ Ἰδανικά, ἀντάξια τοῦ νέου κόσμου, ποῦ παρεσκεύασεν ἡ θυσία, τὸ μαρτύριον καὶ ὁ ἥρωϊσμός ἐκατομμυρίων ἀνθρώπων εἰς τὴν μάχην ποῦ ἔδωσαν τὰ Ἠνωμένα Ἔθνη κατὰ τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ καὶ ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας, κατὰ τῆς βίας καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας, κατὰ τῆς βλῆς καὶ ὑπὲρ τοῦ Πνεύματος, κατὰ τοῦ τυράννου καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀνθρώπου, κατὰ τῆς ὀπισθοδρομήσεως καὶ ὑπὲρ τῆς Προόδου.

Τὴν φιλοδοξίαν αὐτὴν ζητοῦμεν νὰ ἐμπνεύσωμεν εἰς τοὺς σπουδαστάς. Καὶ εἰμεθα βέβαιοι ὅτι ὀλόκληρον τὸ εἶναι τους δονεῖται ἀπὸ τὰ Ἰδανικά αὐτά, τὰ Ἑλληνικά καὶ Ἀθρωπιστικά, διότι γνωρίζουν ὅτι φοιτοῦν μὲν εἰς Ἐπαγγελματικὴν Σχολήν, ἀλλ' ὅτι εἰς αὐτὴν ἐπεξεργάζεται καὶ ἡ ψυχὴ των καὶ τὸ πνεῦμα των συγχρόνως, διότι γνωρίζουν ὅτι φοιτοῦν εἰς Σχολήν, ἣ ὅποια ἔχει ὡς σύμβολον τὴν Ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως καὶ τὴν Ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀτόμου, ἣ ὅποια φιλοδοξεῖ νὰ εἶναι διὰ τοὺς σπουδαστάς τῆς διαρκῆς κίνητρον, ποῦ νὰ τοὺς ἐμπνέῃ καὶ νὰ τοὺς φιλοτιμῇ διὰ κἀτι καλύτερον.

Ὁ διακεκριμένος συγγραφεὺς Deshesne γράφει ὀρθῶς ὅτι «ἡ ἀνάπτυξις τῆς βελγικῆς βιομηχανίας ὑφείλεται, ὄχι μόνον εἰς τὰς φυσικὰς συνθήκας τοῦ Βελγίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ εἰδικευμένον τεχνικὸν προσωπικὸν καὶ προπαντὸς εἰς τὰ διοικητικὰ στελέχη, τὰ ὅποια ἔτυχον μιᾶς ἀνωτέρας ἐδικῆς οἰκονομικο-τεχνικῆς μορφώσεως εἰς τὰ Ἀνώτερα Ἐμπορικὰ Ἰνστιτοῦτα τοῦ Βελγίου»⁹⁹. Ἡ παρατήρησις αὐτὴ ἐφαρμόζεται ἐξίσου τόσον εἰς τὴν καπιταλιστικὴν Ἀμερικὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν σοβιετικὴν Ρωσίαν καὶ εἰς τὰς Δημοκρατικὰς Χώρας τῆς Δύσεως. Τοῦτο τὸ ἀντελήφθησαν πρὸ τοῦ πολέμου οἱ Γερμανοὶ καὶ ἀντιλαμβάνονται σήμερον οἱ Γάλλοι, εἰς τοῦτο δὲ ὑφείλεται καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια τῆς CEGOS (Comité Général de l' Organisation Scientifique) καὶ τοῦ Centre de Perfectionnement dans l' administration des Affaires.

Αὐτὴν τὴν φιλοδοξίαν ἔχει ἡ Σχολὴ μας.

Ἡ Σχολὴ θὰ βαδίσῃ τὸν δρόμον τῆς. Πιστεύει εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς. Ἀντιλαμβάνεται τὴν χρησιμότητά τῆς. Παραβλέπει τὴν ἀντίδρασιν. Ἀντλεῖ δυνάμεις ἀπὸ τῶν ἐνθουσιασμῶν τῶν σπουδαστῶν τῆς καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν φίλων τῆς. Γνωρίζει ὅτι ἐν τέλει θ' ἀναγνωρισθῇ τὸ ἔργον τῆς. Λυπεῖται ὅτι δὲν συναντᾷ ἀπὸ βλοῦς ἐνδιαφέρον καὶ στοργήν. Ἀλλ' ἔχει

⁹⁹ Ἰδὲ καὶ P. Girardet «Les affaires et les hommes», L. Marshall «Business Administration» καὶ ἰδίως τὸ ἐξαιρετικὸν ἔργον τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς I. Χρυσοχοῦ «Ὁργάνωσις τῶν Ἐπιχειρήσεων».

ἐπίγνωσιν ὅτι οὐδὲν καλὸν συντελεῖται ἄνευ κόπων καὶ θυσιῶν. Ἐκείνη ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν κακολογίαν. Ἐπιζητεῖ τὴν γόνιμον κριτικὴν. Ὁλόκληρον τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ προσοχὴ τῆς στρέφεται εἰς ἓν καὶ μόνον: Νὰ καταστήσῃ πραγματικὰ κοινωφελὲς πρότυπον Ἐκπαίδευτικὸν Ἰδρυμα. Νὰ δημιουργήσῃ ἱκανοὺς Ἐπαγγελματίαι, καλοὺς Ἑλληνας, χρησίμους Ἀνθρώπους.

Μακάρι εἰς τὴν προσπάθειάν τῆς αὐτὴν νὰ τὴν συντρέξουν πολλοί, ὅσον τὸ δυνατόν περισσότεροι. Ἐάν αὐτοὶ εἶναι ὀλίγοι, τὸ ἔργον θὰ εἶναι ἐπιπονώτερον, ἀλλ' ἡ τιμὴ διὰ τὴν Σχολὴν θὰ εἶναι μεγαλυτέρα.

XII

Ἀντιλαμβάνομαι ὅτι τὸ περιωρισμένον τοῦ χρόνου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ θέματος καὶ ἡ περιωρισμένη μου ἱκανότης νὰ Σᾶς διαφωτίσω ἀφήκαν πολλὰ τὰ κενά. Ἄλλ' ἔχω πρὸς παρηγορίαν ὑπ' ὅψιν αὐτὸ ποῦ τονίζει ὁ Μοντεσιῆ εἰς τὸ περιλάλητον ἔργον του «Δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἐξαντλώμεν ἐν θέμα καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον, ποῦ νὰ μὴ ἀφίνωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ μόνος του¹¹».

Συναίσθάνομαι ἐπίσης ὅτι Σᾶς ἐκούρασα, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ἀλλ' ἀναλογίζομαι ὅτι εἶπεν Ἐκεῖνος: «ὅπου δύο ἢ τρεῖς εἰσθε συνηγμένοι καὶ γὰρ εἰμι ἐν μέσῳ Ἵμων». Τοῦτο πολὺ περισσότερον ἰσχύει, ὅταν Διδάσκαλοι, γονεῖς καὶ κηδεμόνες καὶ ἄλλοι ἐνδιαφερόμενοι συνέρχωνται διὰ τοὺς Νέους, τοὺς ὁποίους Αὐτὸς δικαίως περισσότερον παντὸς ἄλλου ἠγάπησεν.

Αὐτὴν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν στοργὴν, αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ὑποστήριξιν, αὐτὴν τὴν κατανόησιν καὶ τὴν συνεργασίαν ζητεῖ ἡ σκληρὰ παλαιούσα Σχολὴ μας καὶ ἀπὸ τὴν Κοινωνίαν καὶ ἀπὸ τὴν Πολιτείαν ὑπὲρ τῶν νεαρῶν σπουδαστῶν τῆς.

Ἐπὲρ τῶν Νέων, οἱ ὅποιοι περνοῦν τὴν Νεότητά των μέσα εἰς τόσον χαλεποὺς καιροὺς, καὶ διψοῦν διὰ μάθησιν καὶ βεβαιωθῆτε θέλουν νὰ γίνουν καλύτεροι ἀπὸ ἡμᾶς. Ἐπὲρ τῶν Νέων, οἱ ὅποιοι ἀπέδειξαν τὴν ψυχικὴν των ἀνάτασιν καὶ τὸν θερμὸν των ἔρωτα διὰ τὴν Πατρίδα καὶ τὴν Ἐλευθερίαν, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ἐβροντοφώνησε τὸ «Ὅχι» του εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς ὑποδουλώσεως, καὶ ὅμως τώρα μεγαλώνουν μέσα εἰς τὸ δράμα τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ.

Ἐπὲρ τῶν Νέων οἱ ὅποιοι ἐργάζονται καὶ μορφώνονται. Ἐπὲρ τῶν Νέων τοὺς ὁποίους δὲν πρέπει νὰ δηλητηριάζωμεν μὲ γερωντικὴν ζηλοφθορίαν καὶ κακότητα ὅτι εἶναι χειρότεροι ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς μεγαλυτέρους, ἀλλὰ χρέος μας εἶναι νὰ τοὺς λαθοδηγῶμεν, νὰ τοὺς ἐμπνέωμεν, νὰ τοὺς ἐνθουσιάσωμεν καὶ νὰ τοὺς διαφωτίσωμεν, νὰ τοὺς μορφώνωμεν καὶ νὰ τοὺς διαπλάσωμεν, ὥστε νὰ γίνουν καλύτεροί μας.

¹¹ De l' esprit des Lois : XI/20.

Ἐπεὶ τῶν Νέων οἱ ὅποιοι ζητοῦν καὶ ὑφείλομεν, κατὰ τὴν ὥραίαν τοῦ Εὐαγγελίου φράσιν, νὰ τοὺς δώσωμεν, οἱ ὅποιοι κρούουν καὶ ὑφείλομεν νὰ τοὺς ἀνοίξωμεν διάπλατα τὴν θύραν, ὑπερ τῶν Νέων οἱ ὅποιοι πεινοῦν καὶ διψοῦν διὰ μόρφωσιν καὶ ὑφείλομεν νὰ τοὺς χορτάσωμεν.

Ἐπεὶ τῶν Νέων, ποῦ ἡ νεανική των ψυχὴ ἀγωνιᾷ, καὶ ἔχομεν χρέος ὡς Ἄνθρωποι καὶ ὡς Διδάσκαλοι νὰ χαράξωμεν εἰς τὴν ψυχὴν των τὴν πίστιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. τὴν πίστιν εἰς τὴν Ἀνθρωπότητα. Ἐπεὶ τῶν Νέων, ποῦ φοβοῦνται διὰ τὸ μέλλον των καὶ κατέχονται ἀπὸ ἓνα βαθύτατον αἰσθημα φυγῆς, διὰ νὰ τοὺς ἐμποτίσωμεν μ' ἐμπιστοσύνην καὶ αἰσιοδοξίαν, μὲ θάρρος καὶ αὐτοπεποίθησιν, ποῦ πρέπει νὰ στηριχθῆ μόνον εἰς τὸ Ἕθνος καὶ εἰς τὴν Μόρφωσιν.

Ἐπεὶ τῶν Νέων ποῦ εἶναι θλαστήρια Σας, ἐλπίδα καὶ χαρὰ Σας, ἀλλὰ καί, ἀφ' ὅτου ἔγιναν τρόφιμοι τῆς Σχολῆς μας, εἶναι καὶ δικά μας παιδιὰ, ἐλπίδα καὶ χαρὰ ἐξίσου δική μας.

ΣΤΡ. Κ. ΠΑΠΑ·ΓΩΑΝΝΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ ΧΑΡΙΛΑΟΥ

ΙΔΡΥΤΟΥ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ἑπὶ Γ. Ν. ΚΟΦΙΝΑ

[Γενόμενον ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Ἐμπορικου καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν κατὰ τὴν 16ην Ἰανουαρίου 1948]

Αἱ εὐρύταται ἐκδηλώσεις θαυμάτου πένθους καὶ θλίψεως, αἱ γενόμεναι εἰς μνήμην ἀνδρὸς μακρότατον, ἀλλὰ καὶ σπουδαιότατον, βίον σχόντος, τοῦ Ἐπαμεινώδα Χαριλάου, μοῦ ὑπαγορεύουν τὴν παραμυθίαν τῶν συγγενῶν καὶ τῶν πολυπληθῶν φίλων καὶ θαυμαστῶν του διὰ τῆς ἐξιστορήσεως τῶν μεγίστων ἀγαθῶν πράξεων, τῆς εὐεργετικῆς διὰ τὴν Κοινωνίαν σταδιοδρομίας τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός.

Μεταξὺ τῶν κοινωφελεστάτων ἔργων τοῦ Ἐπαμ. Χαριλάου διακρίνεται ἡ Ἰδρυσις καὶ ἡ λειτουργία τῆς Ἀνωτέρως Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν Ἀθηνῶν.

Κατ' ἐντολὴν τῆς Διοικήσεως τῆς Σχολῆς, ἀποτίω τὸν ὑφειλόμενον φόρον τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης εἰς μνήμην τοῦ ἀειμνήστου εὐεργέτου αὐτῆς.

Ὁ Χαρίλαος καταγόμενος ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης, ἀπὸ τὸν Αἰών, γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1875, εἰς κέντρον σημαντικῶν ἐλληνικῆς ἐμπορικῆς δράσεως, εἰς τὸ Γαλάζιον τῆς Ρουμανίας, παιδίον ἀκόμη ἔρχεται εἰς τὰς Ἀθήνας ὅπου ἐγκατεστάθη ἡ ἀρχοντικὴ πατρικὴ του οἰκογένεια, καταλαβοῦσα ἀμέσως ἐξαίρετον κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἀναπτύξασα σχέσεις μετὰ τοῦ ἀνωτέρου πνευματικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ κύκλου τῆς πρωτεύουσας, τὰς ὁποίας ἐσυνέχισε καὶ ἐκαλλιέργησεν ἡ μελιχιότης, ἡ πραότης, ἡ εὐπροσηγορία, ἡ κοινωνικότης, ἡ εὐστροφία καὶ τὸ θαρραλέον μετὰ πρωτοτυπίας καὶ δημιουργικότητος, αὐτοπεποιθήσεως καὶ αἰσιοδοξίας, ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τοῦ ἀνδρουμένου, ἀεικινήτου καὶ ἀκουράπτου, μόνου ἄρρενος βλαστοῦ τῆς εὐκαταστάτου οἰκογενείας.

Μετά τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐπὶ ἓν ἔτος ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ἐπανέρχεται ὁ Ἐπαμεινώνδας Χαρίλαος ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς Ἀθήνας.

Ἰπὸ τὸ εὐκρατον καὶ εὐήλιον κλίμα τῆς Ἀττικῆς ἐγονιμοποιεῖτο διαρκῶς τὸ τάλαντον, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου ἡ φύσις εἶχεν ἀφθόνως προικίσει τὸν εὐφάνταστον, ἀλλὰ καὶ πρακτικόν, νοῦν τοῦ Ἐπαμεινώνδα Χαριλάου. Τὸν εἴλκυε διηνεκῶς καὶ ὀρμητικῶς ἡ φύσις καὶ τὸν παρέσυρεν εἰς ἀκαταπαύστους στοχασμοὺς καὶ συνδυασμοὺς, τείνοντας, πῶς νὰ κατορθώσῃ νὰ παραγάγῃ ὅ,τι ἡ μήτηρ Γῆ πλουσίως δύναται νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς πιστευόντας εἰς αὐτήν, εἰς τοὺς λατρεύοντας καὶ ὑπηρετοῦντας τὴν γονιμότητά της.

Ἰπὸ τὴν ὀρμὴν τοῦ αἰσθήματος τούτου, ὁ Χαρίλαος ἐγκαταλείπει τὴν νομικὴν ἐπιστήμην, εἰς τὰ νόματα τῆς ὁποίας εἶχεν ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας ἐντρυφήσει, διὰ ν' ἀφωσιώθῃ πρακτικῶς εἰς τὰς οἰκονομικὰς καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας, διὰ νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ καλλιεργήσῃ μετ' ἐπιμελείας καὶ θαθείας ἐρεῦνης καὶ εἰδικότητος πᾶν ὅ,τι ἀφθόνως καὶ προνομιακῶς ἡ ἐγγχώριος γεωργικὴ παραγωγὴ ἀποδίδει κατάλληλον διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρώτη ὕλη εἰς τελειότερον βιομηχανικῶς, καὶ εἰς μεγάλην κλίμακα, ἐπεξεργασμένα προϊόντα, δυνάμενα, οὐ μόνον νὰ ἱκανοποιήσωσι τὰς καταναλωτικὰς ἀνάγκας τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ προάγῃσι τὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐξαγωγὴν καὶ κανανάλωσιν.

Ὁ νομικὸς ἐπιστήμων ἐξελίσσεται εἰς οἰκονομολόγον καὶ εἰς πρακτικὸν ἐπιστήμονα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐξειδικεύεται τελείως καὶ κατὰ τρόπον ἐπιβαλλόμενον καὶ ἐκπλήττοντα καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς κεκτημένους Πανεπιστημιακὰ διπλώματα ἀριστεῖς ἐκ τῶν οἰνοποιῶν καὶ οἰνοπνευματοποιῶν Ἐπιστημόνων. Ἐξοπλίζεται οὕτως ὁ Χαρίλαος μετὰ τὰ ἐφόδια τῆς θαθείας ἐπιστημονικῆς καὶ πρακτικῆς γνώσεως τῶν τεχνικῶν κλάδων τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ἐπιχειρήσεως, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ μεγαλεπίβολος ἐπιχειρηματίας ἀφωσιώθη.

Οἱ ὀρίζοντες τῆς βιομηχανικῆς δράσεως τοῦ Χαριλάου ἐνέχουν πρωτοτυπίαν, ὅλον ἐν διευρύνονται, προσλαμβάνουν χαρακτῆρα «ἐθνικόν», ἀναδεικνύουν αὐτὸν πρωτεργάτην καὶ ἐμψυχωτὴν νέας πλουτοπαραγωγικῆς περιόδου τῆς χώρας, τεινούσης εἰς βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τοῦ γεωργικοῦ καὶ τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ, εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Διὰ τῆς βιομηχανικῆς ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ τῆς ἰδρυομένης ὑπὸ τοῦ Χαριλάου μεγάλης βιομηχανίας καὶ τῆς παρ' αὐτῆς χρησιμοποίησεως τῶν φυσικῶν καὶ ἐκλεκτῶν προϊόντων τῆς χώρας, καὶ δὴ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα πλεονάζουσι, ὑπεραρκοῦσι τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐγγχωρίου καταναλώσεως καὶ ἐπιζητοῦσι, πολλάκις ματαίως, διέξοδον εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὁ Χαρίλαος ἀποβλέπει, τόσον εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν παραγωγῶν τῶν προϊόντων τούτων, ὡς τὸ ἔλαιον, ἢ σταφίς καὶ τὰ λοιπὰ ἀμπελοργικὰ προϊόντα, ὅσον καὶ εἰς

τήν χρησιμοποίησιν τοῦ ὄλον ἐν ἀξάνοντος εἰς πλῆθυσμὸν ἐργατικοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ.

Ὁρμεφύτως ρίπτεται εἰς τὴν συγκρότησιν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων μὲ τὸ ὀργανωτικὸν τοῦ δαιμόνιον τῆς πρωτοβουλίας καὶ τῶν οικονομικῶν συνδυασμῶν, ὑπὸ τοῦ ὁποῦ ἐξαιρέτως ἐνεφορεῖτο, ἐπιχειρήσεων βασιζομένων ἐπὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἐκλεκτῶν προϊόντων τῆς Ἑλληνικῆς Γῆς.

Ἰδρύει κατὰ τὸ ἔτος 1892 τὸ «Σαπωνοποιεῖον καὶ Ἐλαιουργεῖον» τῆς Ἐλευσίνας, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐτέρου μεγαλοεργοῦ βιομηχάνου Νικολάου Κανελλοπούλου, μετὰ τοῦ ὁποῦ συνδέθη δι' ἀδελφικῆς φιλίας. Τὸ ἐργοστάσιον τοῦτο ὑφίστατο μὲν ἀπὸ τοῦ 1872 ἰδρυμένον ὑπὲρ τῶν Χαριλάου (θεοῦ τοῦ Ἐπαμεινώνδα) καὶ Ράλλη, ἀλλ' εὕρισκετο ἐν ἀδρανεῖᾳ. Ἰπὸ τὴν ἀμεστον, διηγετική καὶ δραστηρίαν διεύθυνσιν τῶν δύο συνεργατῶν προσεδόθη εἰς τὴν σαπωνοποιεῖαν ἐπιστημονικὴ μορφή καὶ ἐξελεείχθη αὕτη εἰς πανελληνίον ἐπιχείρησιν. Τὸ «Σαπωνοποιεῖον καὶ Ἐλαιουργεῖον» μετωνομάσθη ἑραδύτερον εἰς ἀνώνυμον «Ἐταιρίαν Χαρίλαος καὶ Κανελλόπουλος» ἢ δ' εὐδοκίμησις αὐτῆς ἐνεθάρρυνε τοὺς ἰδρυτὰς τῆς εἰς τὴν ἐπακολουθήσασαν σύστασιν τοῦ ἐν Ἐλευσίνῃ ἐργοστασίου οἴνοποιίας καὶ ποτοποιίας τῆς κατὰ τὸ 1898 συσταθείσης «Οἴνοποιητικῆς καὶ Οἴνοπνευματικῆς Ἐταιρίας Ἐπ. Χαρίλαος καὶ Σία».

Τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἀφοσίωσις τοῦ Ἐπαμ. Χαριλάου εἰς τὴν ἑταιρίαν ταύτην ὑπῆρξαν πρωτοφανῆ. Ἐγκατεστάθη μονίμως εἰς τὴν Ἐλευσίνα καὶ παρηκολούθη ἐκ τοῦ πλησίον τὰς ἐργασίας τοῦ ἐργοστασίου, μελετῶν τὴν Χημείαν, ἡ ὁποία τῷ ἦτο ἀγνωστος πρότερον καὶ πειραματιζόμενος τῇ βοήθειᾳ τοῦ Ν. Κανελλοπούλου ἐπὶ πέντε συναπτᾶ ἔτη. «Τὰς ἐπιτυχίας μου, ἔλεγεν ὁ ἴδιος, τὰς ὀφείλω εἰς τὴν συστηματικὴν καὶ ἐπίμονον ἐργασίαν μου». (Κ. Π. Τρανακίδου, «Τὸ Χωρονομικὸν καὶ παραγωγικὸν πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος» σελ. 179).

Τὸ σταφιδικὸν καὶ τὸ ὄλον οἰνικὸν ἀποτελοῦν τὸ οικονομικὸν πρόβλημα τῆς Χώρας, συνταράσσον τοὺς σταφιδικοὺς πληθυσμοὺς τῆς καὶ παρέχον πράγματα εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς τὴν δημοσιονομίαν τῆς. Ἡ Ἰδρυσις κατὰ τὸ ἔτος 1905 τῆς «Προνομιούχου Ἀνωνύμου Ἐταιρίας Ἐνιαία» ἐγέννησεν αὐτομάτως τὸ πρόβλημα τῆς βιομηχανικῆς ἐπεξεργασίας τῶν μεγάλων ἀποθεμάτων σταφιδοκάρπου τοῦ παρακρατήματος. Τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος ἐμπνέεται ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Χαριλάου γὰρ ἐπιδιώξῃ, ὑπὸ μεγάλης ἐπιχειρήσεως βιομηχανικῆς κατεργασίας τοῦ ἐκλεκτοῦ προϊόντος, διὰ τῆς συνενώσεως τῶν ἕως τότε λειτουργουσῶν οἴνοποιητικῶν ἐργοστασίων εἰς ἑνιαῖον ὀργανισμόν. Καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον Ἰδρυσε κατὰ τὸ ἔτος 1906 κολοσιαίαν βιομηχανικὴν ἐπιχείρησιν, τὴν ἀνώνυμον «Ἑλληνικὴν Ἐταιρίαν Οἴνων καὶ Οἴνοπνευμάτων».

Ἡ τεραστία αὐτὴ ἐπιχείρησις φέρει τὴν προσωπικὴν σφραγίδα καὶ

συμβολήν τοῦ Χαριλάου. Ἡ Ἑταιρεία αὕτη, χρησιμοποιοῦσα τὴν περὶ τὰ ἐμπόριον τῶν οἴνων πείραν τῆς καὶ τὰ ἐκ τῆς οἰνικῆς κρίσεως τοῦ 1908 διδάγματα, ἀνέλαβε τὴν διαχείρισιν ἑλῶν τῶν πλεονασμάτων τῆς παραγωγῆς τῆς κοινῆς ἀμπέλου καὶ κατώρθωσε, εἴτε ἀπ' εὐθείας, εἴτε διὰ τῶν παρ' αὐτῆς διοργανωθειῶν «Ἐνώσεων ἀμπελοκτημόνων», γὰρ κατασκευάσῃ μεγάλα καὶ τελειότατα οἰνοποιεῖα διευθυνόμενα ἀπὸ ἐπιστήμονας οἰνολόγους, καὶ δεξαμενάς εἰς τὰ σπουδαιότερα κέντρα καί, ἐπικαίρως προβαίνουσα δι' αὐτῶν εἰς ἀγοράς ἀναλόγων ποσοτήτων οἴνων, ἐδημιούργει ἐκάστοτε διέξοδον τῶν περισσευμάτων, τὰ ὅποια ἄλλως θὰ ἐπέζον τὰς τιμὰς τῶν οἴνων, ἔχι μόνον τῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ τῶν τῆς ἐσωτερικῆς καταναλώσεως.

Διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Χαριλάου ὀργανώσεως, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἑταιρείας, τῶν Ἀμπελοουργῶν συνεστάθησαν καὶ εὐδοκίμως ἐλειτούργουν ἀμπελοουργικὸι συνεταιρισμοὶ καὶ ἰδίως ὁ «συνεταιρισμὸς τῆς κοινότητος Μαρκοπούλου», κατορθώσας γ' ἀποκτήσῃ τέλειον οἰνοποιεῖον καὶ γὰρ καταστήσῃ πανελληνίου φήμης τοὺς οἴνους του.

Ἡ ἑταιρεία, ὀργανώσασα τελειότατας ἐγκαταστάσεις, ἐμόρφωνε προσέτι ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένον καὶ ἐξειδικευμένον ἄριστον χημικὸν προσωπικὸν οἰνολόγων, οἵτινες προτέδωκαν τεραστίαν ὤθησιν εἰς τὴν πρόοδον τῆς οἰνοποιίας.

Τὸ ζήτημα δὲ τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῶν οἴνων διεχειρίσθη προσωπικῶς ὁ Χαρίλαος, ὀργανώσας τέλειον δίκτυον ἀντιπροσωπειῶν καὶ πρακτορείων ἐν τῷ ἐξωτερικῷ εἰς τὰ μεγάλα κέντρα καταναλώσεως. Δικαίως δὲ ἐγράφη, ὅτι «ἡ οἰνοποιεῖα ἐν Ἑλλάδι φέρει τὴν σφραγίδα τοῦ Ε. Χαριλάου, διότι τὴν περιέβαλε μὲ στοργὴν καὶ διότι εἰς τὴν προσωπικὴν του ἐργασίαν οἱ Ἑλληνικοὶ οἶνοι κατέλαβον σημαίνουσαν εἰς θέσιν εἰς τὴν διεθνή ἀγοράν» (Κ. Π. Τραναιίδου, «τὸ Χωρνομικὸν καὶ παραγωγικὸν πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος», σελίς 179).

Ἀπὸ τὴν γεωργικο - βιομηχανικὴν πολιτικὴν τοῦ Ἐπ. Χαριλάου ἐνεπνεύσθη ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1918 γενομένη ἐν Καλάμαις Ἰδρυσις τῆς ἀνωνύμου ἑταιρείας «Γεωργικὴ Βιομηχανία», τῆς ὁποίας ἡ ἔδρα βραδύτερον μετεφέρθη εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὸ διοικητικὸν συμβούλιον τῆς ὁποίας ὁ Χαρίλαος μετείχε μέχρι τῶν τελευταίων του ἡμερῶν.

Κατὰ μῆνα Αὐγούστου τοῦ 1930, πρωτοστατεῖ ὁ Χαρίλαος εἰς τὴν Ἰδρυσιν τῆς ἀνωνύμου ἑταιρείας «Ἡνωμένοι παραγωγοὶ οἴνων καὶ οἰνοπνευμάτων τῆς Ἑλλάδος» (Βάκχος) καὶ ἐπιζητεῖ διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἑταιρείαν ταύτην ἐλοκλήρου σχεδὸν τῆς βιομηχανίας οἴνων καὶ οἰνοπνευμάτων τῆς Ἑλλάδος γὰρ θέτῃ τέρμα εἰς τὸν ἐξοντωτικὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν βιομηχάνων τοῦ οἰνοπνεύματος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, γὰρ ἐπιτύχη καθορισμὸν κοινῶν τιμολογίου τῶν οἴνων καὶ τὴν διὰ κοινὸν λογαριασμὸν διάθεσιν αὐτῶν, περιοριζομένων οὕτω τῶν γενικῶν ἐξόδων τῶν συμπραττουσῶν ἐπιχειρήσεων.

Τὸ τέρμα τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου ἐδημιούργησε διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἕνεκα τῆς συρροῆς τοῦ προσφυγικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἕνεκα τῆς σημαντικῆς πλουτολογικῆς ἀυξήσεως τῶν κεφαλαίων τῆς χώρας, νέα καὶ σημαντικὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ὁποίων ἐστράφη ὁ ἀδιαλείπτως κινούμενος, μελετῶν καὶ δημιουργῶν ἐπιχειρηματικὸς νοῦς τοῦ Χαριλάου.

Εὐρίσκει νέον στάδιον δράσεως εἰς τὴν ἑσθέρειον Ἑλλάδα, ἀποβλέπων εἰς τὸν ἔθνικόν σκοπὸν τῆς οὐσιαστικῆς οἰκονομικῆς κατακτήσεως τῶν νέων ἐδαφῶν. Ἰδρύει κατὰ τὸ 1919 τὴν «Πρώτην οἰκοδομικὴν ἑταιρείαν Θεσσαλονίκης» καὶ δι' αὐτῆς ἀνεγείρει, ἐντὸς τῆς πρωτεύουσας τῆς Μακεδονίας, τὸν «Συνοικισμὸν Χαριλάου», ἀποτελούμενον ἐκ 400 οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι παρεχωρήθησαν ἰδίως εἰς τροχιοδρομικοὺς ὑπαλλήλους καὶ πρόσφυγας ἀντὶ ἀποπληρωμῆς ἐντὸς δώδεκα ἐτῶν μὲ μνημιαίας δόσεις καὶ μὲ μικρὸν ἐπιτόκιον. Ἰδρύει προσέτι τὴν «Νέαν οἰκοδομικὴν ἑταιρείαν» καὶ τὸ «Ἀγροτικὸν Γαλλοελληνικὸν Συνδικάτον Μακεδονίας». Ἡ βιομηχανικὴ του δραστηριότης προσλαμβάνει ἐξαιρετὸν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν Οἰκοδομικὴν καὶ πρὸς τὴν Βιομηχανίαν ψύχους. Καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους ἀμέριστος στρέφεται ἡ κοινωνικὴ τοῦ Χαριλάου δραστηριότης καὶ ἐκ τῶν νέων συνοικισμῶν αὐτῆς ὁ τῆς Νικαίας, πρὸς μόνιμον στέγασιν προσφύγων, εἶναι ἔργον ὀργανισμοῦ, τοῦ ὁποίου ψυχὴ ὑπῆρξεν ὁ Χαρίλαος. Ἰδρύει δὲ προσέτι κατὰ τὸ ἔτος 1920 τὴν «Ἀνώνυμον ἑταιρείαν Ψυγεῖα Θεσσαλονίκης Ἐπαμ. Χαρίλαος» καὶ ἑτέραν ἐν Πειραιεὶ, ἑταιρείας ψυγεῖων μὲ τελείας ἐγκαταστάσεις πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἐπιτακτικῶν ἀναγκῶν τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς καταναλώσεως.

Ἀπὸ τῆς νεανικῆς του ἡλικίας, ὡς φοιτητῆς τῆς Νομικῆς ἀκόμη, εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὁ Ἐπαμ. Χαρίλαος, ἕνεκα τῆς οἰκονομικῆς κατὰ τὴν χρηματιστηριακὴν κρίσιν τοῦ 1889 καταστροφῆς τοῦ πατρὸς του, ἀποθανόντος μετὰ διετίαν, σπουδάζων γὰ ἐργάζεται ὡς ὑπάλληλος τῆς ἐν Ἀθῆναις «Τραπεζῆς Βιομηχανικῆς Πίστεως τῆς Ἑλλάδος» καὶ ἡ τραπεζικὴ πείρα του ὑπεβοήθησε τὴν θεωρητικὴν του μόρφωσιν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν κατόπιν σταδιοδρομίαν του. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χαριλάου ἡ «βιομηχανικὴ πίστις» εὐρίσκει ἀπ' ἀρχῆς τῆς σταδιοδρομίας του τὸν ἀντιλήπτορά της, ὑποστηρίζοντα τὸν χωρισμὸν τῆς ἐμπορικῆς ἀπὸ τὴν βιομηχανικὴν πίστιν, ὡς ἐντελῶς διάφορον ἐκείνης. Οὕτω, κατὰ τὸ 1919, ὁ Χαρίλαος ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀνώνυμου ἑταιρείας «Τραπεζῆς Βιομηχανίας», ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθῆξῃ μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν συμφορὰν καὶ τὴν ἐπακολουθήσαν ὑποτίμησιν τοῦ νομίσματος.

Εἰς τὸν κύκλον τῆς δημιουργικῆς δράσεως τοῦ Χαριλάου συμπεριλαμβάνονται προσέτι ἡ «Ἀνώνυμος ἑταιρεία Σιδηροδρόμων Μακεδονίας, Καρατζόβας» καὶ ἡ ἀτυχήσασα «ἀνώνυμος Ἑλληνικὴ ἀσφαλιστικὴ ἑταιρεία Πρώτη».

Εἰς πάσας τὰς δημιουργίας του ταύτας ὁ Χαρίλαος συνδύαζει τὴν

ἐπιχειρήσιν πρὸς οἰκονομικούς, κοινωνικούς καὶ φιλανθρωπικούς σκοπούς, οἵτινες ἐν ταυτῇ ἐγκλείουσι καὶ γενικωτέραν «ἐθνικὴν» πολιτικὴν, ἣ ὅποια πάντοτε προεῖχεν εἰς τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Χαριλάου.

Ἡ ἀποσταλλακτικὴ βιομηχανία ἀποκατασταθεῖσα διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ Χαριλάου καὶ ἰδίως διὰ τῆς ἐταιρίας οἴνων καὶ οἶνοπνευμάτων εἰς μίαν τῶν σημαντικωτέρων μεγάλων βιομηχανιῶν τῆς Χώρας, κατεστάθη ταυτοχρόνως καὶ ὄργανον δημοσιονομικῆς πολιτικῆς. Ὅχι μόνον γονιμοποιεῖ τὰ φυσικὰ ἐκλεκτὰ προϊόντα τῆς Χώρας καὶ τὰ ἐκμεταλλεύεται παραγωγικῶς, εἰς τεραστίαν συμβολὴν τῆς πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος καὶ τροφοδότησιν τῶν ἐργαζομένων τάξεων, ἀλλὰ ταυτοχρόνως χρησιμεύει, ἡ ἀποσταλλακτικὴ βιομηχανία, εἰς τὸ Κράτος ὡς πρόχειρος καὶ ἀσφαλῆς μηχανισμὸς διὰ τὴν ἐπιβολήν, τὴν βεβαίωσιν καὶ τὴν εἰσπραξίν τῆς φορολογίας τοῦ οἶνοπνεύματος καὶ τῶν ποτῶν καὶ τοῦ οἴνου, ἣ ὅποια ἀποδίδει ἤδη ὑπὲρ τὰ 50 δισεκατομμύρια δραχμῶν ἐτησίως. Ἐγένετο δὲ προσέτι ἀφορμὴ ἡ δημιουργία μεγάλης ἀποσταλλακτικῆς βιομηχανίας νὰ διοργανωθῇ καὶ νὰ λειτουργῇ τελείως ἡ Χημικὴ ὑπηρεσία τοῦ Κράτους, κατὰ τρόπον ἱκανοποιούντα πληρέστατα τὴν γενικωτέραν καὶ σπουδαιότατην δημοσιονομικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῆς ἀποστολήν. Ἐπὶ πλέον τὸ οἶνοποιητικὸν συγκρότημα τοῦ Ἐπ. Χαριλάου καὶ ἐν γένει τὸ ἐργαστάσιον αὐτοῦ ἐτροφοδότησαν καὶ τροφοδοτοῦν μὲ στοργὴν πολυάριθμον ὑπαλληλικὸν καὶ ἐργατικὸν προσωπικόν, καθιστάμενα οὕτω σημαντικὸς παράγων κοινωνικῆς πολιτικῆς.

Δὲν διέλαθε τῆς προσοχῆς τοῦ Χαριλάου καὶ ἡ ἐθνικὴ σημασία μιᾶς ἐτέρας σπουδαιότατης βιομηχανίας, τῆς πολεμικῆς. Καὶ δι' αὐτὸ εἶχε καταβαλεῖ μεγίστας προσπάθειάς πρὸς δημιουργίαν ἐγχωρίας βιομηχανίας διὰ τὴν κατασκευὴν ὀβιδῶν καὶ ὄπλων καὶ αἱ προσπάθειαι του αὐταὶ συνέβαλον σπουδαίως εἰς τὴν ἐμφύχωσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι πολεμικῆς βιομηχανίας.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Χαριλάου περὶ προστασίας τῆς βιομηχανίας καὶ δὴ τῆς δασμολογικῆς ἦσαν σαφεῖς καὶ ἔντονοι. Ὅμιλῶν ὁ Χαρίλαος κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 7 Μαΐου 1916 τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ στατιστικῆς ἐτόνιζεν, ὅτι «καὶ ἡ μικροτέρα βιομηχανία εἶναι χρήσιμος καὶ ἐξυπηρετικὴ τῆς ἄλλης. Εἶναι δὲ δυνατόν δέκα νὰ ἀποτύχουν εἰς μίαν διὰ διαφόρους λόγους βιομηχανίαν καὶ νὰ παρουσιασθῇ εἰς, ὁ ὅποιος νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὴν αὐτὴν βιομηχανίαν. Πρέπει νὰ τοῦ δώσωμεν μίαν προστασίαν ταιαύτην, ὥστε νὰ δυναθῇ νὰ ἀναπτύξῃ αὐτὴν τὴν βιομηχανίαν».

Περαιτέρω δὲ ὑπεστήριξε τὰ ἑξῆς: «Ὅμοίως δὲν νομίζω, ὅτι εἶναι ὀρθὸν τὸ λεχθὲν ὅτι βιομηχανίαι, αἵτινες δὲν ἔχουν τὴν πρώτην ὕλην ἐν Ἑλλάδι, δὲν πρέπει νὰ τύχωσι προστασίας». Καὶ ἐνίσχυε διὰ πρακτικῶν παραδειγμάτων τὴν γνώμην του ταύτην, καταλήγων, ὅτι «γενικῶς νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρξῃ λελογισμένη προστασία καὶ δασμολογικὴ καὶ φυσικὰ νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἀπαλλαγὴ διαφόρων δασμῶν, ἰδίως τοπικῶν, οἱ ὅποιοι ἐπιβα-

ρύνουν τὴν βιομηχανίαν πολὺ περισσότερον τῆς εἰσαγωγῆς πρώτων ὑλών». Τοιαῦται ἦσαν ὄντως πρακτικαὶ ἰδέαι τοῦ Χαρίλαου, αἵτινες κατὰ πολὺ ἐπέδρασαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ τελωνειακοῦ δασμολογίου τοῦ ἔτους 1923, διὰ τοῦ ὁποίου σπουδαίως ἐπροστατεύθη καὶ ἀνεπτύχθη ἡ ἐγχώριος βιομηχανία.

Ὁ Χαρίλαος ἀποβλέπει εἰς εὐρύτερους ὀρίζοντας πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας κατὰ τρόπον συγχρονίζοντα αὐτὰ πρὸς τὸ γενικώτερον Εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα, τῆς προόδου καὶ τῆς συνεργασίας ἐν τῇ τῇ ἐσωτερικῇ καὶ εἰς τὰς πρὸς τὴν ἀλλοδαπὴν σχέσεις των. Πρωτοστατεῖ εἰς τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1919 ἔδρυσιν τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν καὶ ἐπὶ μακρὰν σερὰν ἔτων ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του καὶ βραδύτερον εἰς δευτέραν περίσδον ὁ Χαρίλαος ἀναδείκνυται ὁ ρέκτης, ὁ ὀργανωτὴς καὶ ἀντάξις τῆς σπουδαιότητος τοῦ Ἰδρύματος Πρόεδρος αὐτοῦ, παραλλήλως δὲ δρᾷ ὑπὲρ τῶν γενικωτέρων τῆς βιομηχανίας ἀναγκῶν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὡς Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συνδέσμου τῶν βιομηχανῶν.

Κατὰ τὸ Α΄ Πανελλήνιον Συνεδριον τῆς Βιομηχανίας, τὸ συγκροτηθὲν ἐν Ἀθήναις κατὰ Δεκέμβριον 1924 ὁ Χαρίλαος ὠμίλησε διὰ μακρῶν, ἀναπτύξας ἴδιον σχέδιον περὶ ἀμέσου εἰσαγωγῆς χρυσοῦς δραχμῆς.

Παρ' ὅλας τὰς ἀεγλούς ἀπασχολήσεις του ταύτας ὁ Χαρίλαος ὀραματίζεται πάντοτε τὴν μητέραν Γῆν, πῶς εἰμπορεῖ νὰ τὴν ἐξυγιάνῃ, νὰ τὴν γονιμοποιήσῃ, πῶς νὰ δώσῃ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν ἀφθονώτερα τὰ μέσα τῆς διατροφῆς του ἐκ τοῦ ἰδικοῦ του ἐδάφους, πῶς νὰ περιορίσῃ, ὅσον τὸ δυνατόν, τὴν διατροφὴν του ἐκ προϊόντων παραγομένων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ σίτου.

Πεπεισμένος ἐκ τῶν μελετῶν καὶ τῶν μακρῶν εἰδικῶν παρατηρήσεών του, ὅτι ἡ Ἑλλάς, διὰ τῆς ἀξιοποιήσεως καὶ ἐξυγιάνσεως καὶ γονιμοποιήσεως τῶν χέρσων καὶ ἀγόνων ἐδαφῶν τῆς, καὶ διὰ τῆς βελτιώσεως τῆς καλλιέργειας τῶν χρησιμοποιουμένων ἰδίως πρὸς παραγωγὴν δημητριακῶν, δύναται νὰ κατασταθῇ αὐτάρκης περὶ τὴν κατανάλωσιν αὐτῶν, καὶ διὰ νὰ συμβάλλῃ καὶ αὐτὸς προσωπικῶς κατὰ τὸ μέτρον τοῦ δυνατοῦ πρὸς τὸν ἱερὸν καὶ ἔθνικόν τοῦτον σκοπόν, εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, δὲν διστάζει, ὁ Ἐπαμεινώνδας Χαρίλαος, μετὰ θάρρους ν' ἀναλάβῃ δυσχερεστάτην ἐπιχειρήσιν, τὴν ἀποξήρανσιν καὶ ἐξυγιάνσιν καὶ γονιμοποίησιν ἐνός ἕλους τεραστίας ἐκτάσεως, ὀγδοήκοντα χιλιάδων στρεμμάτων, καὶ ἀποτολμᾷ κατὰ τὸ ἔτος 1934 τὴν σύστασιν τῆς ἀνωνύμου ἐταιρίας Λεσίνι, τῆς ὁποίας τὰ ἔργα αὐτὸς προσωπικῶς ὀργανώνει, ἀκούραστος ἀδιαλείπτως παρακολουθεῖ, ἐποπτεύει, ἐλέγχει μέχρι τῶν τελευταίων του ἡμερῶν, μὴ φειδόμενος οὐδ' αὐτῆς τῆς πολυτίμου ἐν βαθεῖ γήρατι ὑγείας του.

Ἡ κοινωνικὴ δράσις τοῦ Χαρίλαου ἐμφανίζεται μὲ ἐξαιρετικῶς πρακτικὸν πνεῦμα, ὑπερόχως φιλαλλος καὶ φιλόανθρωπος, προσδόντα εἰς τὴν προσωπικότητά του βαθυτάτην συμπάθειαν καὶ ἀμέριστον ἐμπιστοσύνην τῆς

Κοινωνίας. Μετά τήν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν πρὸς τὸν Χαρίλαον ἐστράφη ἡ Κυβέρνησις, ἀπηχοῦσα τὴν ἐμπιστοσύνην ταύτην, ὡς τὸν μᾶλλον ἐνδεδειγμένον νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων, διὰ τοῦ ὁποῦ ἐξυπηρετήθησαν σπουδαίως αἱ ἀνάγκαι τοῦ συρρέσαντος εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1922 προσφυγικοῦ πληθυσμοῦ. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου, «δὲν ὑπῆρξε ζήτημα γενικωτέρας φύσεως, εἰς τὸ ὅποιον νὰ μὴν ἰδῆτε τὸ ὄνομά τοῦ ἀναμειγμένον», ὡς δικαίως ἔχει γραφῆ. (Δημητρίου Γ. Ζούγκου «Οἱ οικονομικοὶ μας Ἡγέται», ἔκδ. 1932, σελ. 68).

Ὅτως ὁ Χαρίλαος ἔδρασε καὶ ὡς Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του κατὰ τὸ ἔτος 1925 μέχρι τῶν τελευταίων του ἡμερῶν.

Ἄλλὰ τὸ κορῦμα τῶν προσπαθειῶν τοῦ Χαρίλαου εἰς προώθησιν τῶν βιομηχανικῶν σπουδῶν καὶ τῆς βιομηχανίας ἐν γένει ἔγκειται εἰς τὴν πρωτοβουλία του ἰδρυσιν κατὰ τὸ ἔτος 1943 τῆς ἀνωτέρας Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν Ἀθηνῶν. Ὡς πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς καὶ ὡς Καθηγητῆς αὐτῆς ἐργάζεται καθημερινῶς μετὰ ζήλου μέχρι τῆς προτεραίας τῆς τελευταίας κρίσεως διὰ τὴν ζωὴν του καρδιακῆς προσβολῆς, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν καλὴν λειτουργίαν τῆς Σχολῆς, ὡς κερτὸν τῆς ὁποίας ἐπιδιώκει νὰ ἐπιτύχῃ καὶ προσδοκᾷ τὴν εἰδικὴν μόρφωσιν νέων σπουδαστῶν προσερχομένων ἐνθουσιωδῶς καὶ ἐμπνεομένων ἐκ τοῦ πόθου νὰ ὑπηρετήσωσι μεθοδικῶς τὴν βιομηχανίαν καὶ νὰ κατασταθῶσι βραδύτερον σημαντικοὶ παράγοντες τῆς ἐθνικῆς παραγωγῆς καὶ προόδου.

Ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ ὁ Χαρίλαος δὲν ὑστέρησε νὰ προσφέρῃ πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸ Ἔθνος ὑπὸ τὸ Κράτος κρίσεων περιστάσεων. Κατὰ τὸ 1917, ὅποτε ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ὑπέφερε μεγίστας ἐπισιτιστικὰς στερήσεις, ἔνεκα τοῦ ἐπιβληθέντος τότε ὑπὸ τῶν Συμμάχων ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἡ Κυβέρνησις ἐστράφη πρὸς τὸν Χαρίλαον, ὡς τὸν ἀρμοδιώτερον, λόγῳ τῶν ἱκανότητων του ν' ἀναλάβῃ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ Ὑπουργείου τοῦ Ἐπισιτισμοῦ.

Ὡς Ὑπουργὸς αὐτοῦ ἀντιμετώπισεν ἐπιτυχῶς κατὰ τὸ μέτρον τοῦ δυνατοῦ διὰ τῆς εἰδικότητός του καὶ τῆς δαστηριότητός του τὰς τραγικὰς διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ Λαοῦ ἡμέρας ἐκείνας.

Ἄν καὶ δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν χορείαν τοῦ ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτικοῦ κόσμου, ἡ πρὸς τὸν Χαρίλαον ἐκτίμησις ὑπεργόρευεν εἰς ἐκτάκτους πολιτικὰς κρίσεις νὰ ζητῶνται αἱ γνώμαι του ὡς ἐκπροσώπου τῶν ἐργαζομένων τάξεων παραλλήλως πρὸς τὰς τῶν τὰ πρῶτα φερόντων πολιτικῶν ἀνδρῶν. Ὅτω κατὰ τὸ ἔτος 1923 ὁ Χαρίλαος εἶχε λάβει ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰς γενομένας συσκέψεις πρὸς ἐξεύρεσιν διεξόδου ἐκ τοῦ ἐπαναστατικοῦ καθεστώτος. Διερχομένων κατὰ Σεπτέμβριον 1923 ὁ Χαρίλαος ἀντιλήψας τοῦ Πολιτικοῦ Συνσπαιτισμοῦ τῶν ἐργαζομένων τάξεων παρὰ τῆ Κυβερνήσει τῆς Ἐπαναστάσεως ὑπεστήριξε τὴν ἀνάγκην τῆς δημιουργίας τρίτης καταστάσεως, δι'

ἥς θὰ ἀπεφεύγοντο δξύτητες κατὰ τε τὴν προεκλογικὴν καὶ τὴν ἐκλογικὴν περίοδον. Ἡ πολιτικὴ μετριόπαθεια, ἡ ὀρθοφροσύνη καὶ ἡ ὅλως ἀντικειμενικὴ καὶ γενικώτερα τῶν πραγμάτων τῆς Πολιτείας ἀντίληψις τοῦ Χαριλάου προσέειδε κύρος καὶ σεβασμὸν εἰς τὰς γνώμας του.

Ἐντυπωσθεὶς τὴν Ἑλλάδα ὁ Χαρίλαος εἰς πλεῖστα διεθνή ἐμποροβιομηχανικὰ συνέδρια, ἔτοιμος πάντοτε ν' ἀναδειχθῆ ἀνιδιοτελῶς καὶ νὰ διεξαγάγῃ ἐπιτυχῶς ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους ἔν τε τῇ ἐσωτερικῇ καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ χρησίμους διὰ τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς Χώρας, εἶχε κατασταθῆ ὁ ἐνδεδειγμένος, διὰ τὴν μόρφωσιν, τὴν πείραν, τὴν εἰδικότητα, ἀνιλήπτωρ τῶν κρατικῶν τούτων ὑποθέσεων.

Ἰδίως εἰς κρατικὰς ἀποστολάς καὶ ἀντιπροσωπείας ἐντεταλμένας τὴν διαπραγματεύσειν ἐμπορικῶν συμφωνιῶν καὶ συμβάσεων μετὰ ξένων ἐπικρατειῶν, ἡ συμμετοχὴ τοῦ Χαριλάου ὑπῆρξε πάντοτε περιζήτητος καὶ χρησιμωτάτη διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν γνώσεων καὶ τὸν πλοῦτον τῆς πείρας του περὶ τὴν θεμελίωσιν ἐθνικῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς.

Παρεμβάλλω ἐνταῦθα ἐκ τοῦ μνημειώδους χαρακτηρισμοῦ τὸν ὅποιον ἔγραψε διαπρεπὴς δημοσιογράφος, ὁ κ. Σπύρος Βοβολίνης, γραμμὰς τινάς, εἰς τὰς ὁποίας ἀποκρυσταλλοῦται ἡ ἰδιόρρυθμος καὶ ἐξαιρετικὴ προσωπικότης τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός.

«Τὸ πάθος τῶν ἔργων ἦτο τὸ πάθος τῆς ὑπάρξεώς του. Καὶ τοῦ πάθους τούτου ἀπότοκοι αἱ ἐπιτυχίαι καὶ αἱ ἀτυχίαι του. Μὲ κίνητρον τὸ πάθος τῶν ἔργων ἔδρυσε πλῆθος ἐπιχειρήσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλαι ἠτύχησαν καὶ ἐξηφανίσθησαν, πολλαὶ ἐσταδιοδρόμησαν καὶ σταδιοδρομοῦν καὶ ἐκ τούτων πάλιν ἐλάχισται διετηρήθησαν ὑπὸ τὸν προσωπικόν του ἔλεγχον. Ἄλλὰ καὶ ὑπὸ ἀλλοτρίαν κατοχὴν τὰ ἔργα του διετήρησαν τὴν ἰδικὴν του σφραγίδα. Καὶ ἐνῶ δὲν ἔμενε παραγωγικὸν πεδίων ἐν τῇ χώρᾳ, εἰς τὸ ὅποιον νὰ μὴ διεχύθῃ ἡ προσπάθειά του, δὲν συνεσώρευσε θησαυρούς. Δὲν ἀφήκε τοὺς ἰδικούς του πλουσιωτέρους ἀπ' ὅτι ἦτο ὁ ἴδιος ὅταν ἐξεκίνησε. Διότι, εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς μύθους ποῦ ἀγωνίζονται νὰ καλλιεργοῦν διὰ νὰ νομιμοποιοῦν τὰς πεπλανημένας τῶν θεωρίας μερικοὶ ἐξημμένοι, ἡ φύσις τῆς οἰκονομίας εἶναι λιτὴ καὶ ἰσχνή, καὶ διὰ τοῦτο αἱ περιουσίαι, αἱ ἐλάχισται ἄλλως τε, ὅσαι δὲν ἔχουν σχηματισθῆ ἐκτὸς τῆς χώρας, εἶναι μᾶλλον προϊόντα εὐνοηθείσης, ὑπὸ ἐκτάκτων περιστάσεων κερδοσκοπίας, ἐνῶ οἱ γνήσιοι σκαπανεῖς—καὶ ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ παρατάξῃ ἐδῶ εἰς ἀπόδειξιν τὰ σημαντικώτερα ἐνόματα—δὲν ἀπήλαυσαν εἰμὴ τὴν χαρὰν τῆς δημιουργίας καὶ τὸ συναρπαστικὸν αἰσθημα τῆς δυνάμεως, τὴν μόνην ἀξίαν τῶν γνησίων δημιουργῶν ἀμοιβήν».

Ὁ Ἐπαμεινώνδας Χαρίλαος κατατάσσεται εἰς τὴν χορείαν τῶν εὐαρίθμων ἐκείνων πρωτοπόρων τῆς οἰκονομικῆς ἀναπλάσεως τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τῶν συντελεσάντων σπουδαίως εἰς τὴν δημιουργίαν μεγάλης βιομηχανίας, ἐξυπηρετούσης πολλαπλῶς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐθνικῆς παραγω-

γής και τῆς σημαντικῆς βελτιώσεως τοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ὄλονεν πολλαπλασιαζομένου ἐργατικοῦ, γεωργικοῦ καὶ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ.

Ὁ Χαρίλαος προσέδωκεν ἰσχυρὰν ὤθησιν εἰς σχηματισμὸν σειρᾶς ἀνωνύμων ἐταιριῶν, ἀποβλέπων εἰς τοῦ θεσμοῦ αὐτῶν, ἰδίως τῶν βιομηχανικῶν, τὴν εὐχερεστέραν προσαρμογὴν πρὸς τὴν, διὰ τοῦ τραπεζιτικοῦ κεφαλαίου, ἐνίσχυσιν καὶ εἰς τὴν τολμηρὰν ἐπίδοσιν εἰς ἐπιχειρήσεις ἐπὶ πλεόν δὲ καὶ διότι ἡ ἐργατικὴ τάξις εὕρισκεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συστήματος τῆς ἀνωνύμου ἐταιρίας μείζονα προσαρμογὴν καὶ ἱκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς. Ἐκτὸς δὲ τούτου, καὶ διότι ἡ ἀνώνυμος ἐταιρία ἀπεδεικνύετο ὡς ὁ καλλίτερος συντελεστὴς οἰκονομικο-τεχνικῶν βελτιώσεων τῆς βιομηχανίας.

Ὁ Χαρίλαος διείδε μὲ τὴν ὀξυδερκὴ καὶ θαθεῖαν παρατηρητικότητά του καὶ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς διοργανώσεως, τὸ ὅποιον διέκρινε τὸν μέγαν ἐπιχειρηματικὸν τοῦ Χαριλάου νοῦν, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔχει ἔδαφος ἱκανὸν πρὸς περαιτέρω γονιμοποίησιν καὶ ὑπέροχον διὰ τὴν καλλιέργειάν του Λαὸν καὶ ὅτι τὰ δύο ταῦτα πολύτιμα στοιχεῖα καταλλήλως διαχειριζόμενα δύνανται νὰ καταστήσωσι τὴν πολυαγαπημένην του Γῆν τῆς Ἑλλάδος ἀποδοτικωτέραν, γονιμοτέραν, πλουσιωτέραν, ἀνταξίαν τοῦ περιουσίου Λαοῦ τῆς, τὸν ὅποιον ὁ Χαρίλαος ἐξυπηρέτησε καθ' ὅλην τὴν μακρὰν ζωὴν του μὲ ζῆλον, μὲ ἀφοσίωσιν, μὲ αὐταπάρνησιν, τὸν ὅποιον ἡ γάπησεν ὡς τὸν ἑαυτόν του. (Ραγδαία καὶ παρατεταμένα χειροκροτήματα).

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Σήμερον, ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, αἱ σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα πάντων ἡμῶν στρέφονται πρὸς τοὺς ἡρωϊκοὺς μαχητὰς τῶν ἡπειρωτικῶν ἑρέων. Μὲ τὴν πατροπαράδοτον ἀδάμαστον ἀνδρείαν ἠμύνθησαν καὶ ἀμύνονται νικηφόρως κατὰ τῶν θαρδάρων ἐπιδρομέων. Τιμῶμεν καὶ γεραίρομεν τοὺς θρυλικοὺς πολεμιστὰς τοὺς ἀγωνισθέντας καὶ ἀγωνιζομένους ἀκόμη καὶ σήμερον ὑπὲρ τῆς ἀγαπητῆς Πατρίδος καὶ συνεχίζοντας τὰς ἐνδόξους παραδόσεις τοῦ Στρατοῦ μας καὶ τοῦ Ἔθνους.

Ἀποστέλλομεν πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐκ τῆς αἰθούσης ταύτης τῆς ἐθνικῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς δράσεως, ἐγκαρδίους τοὺς χαιρετισμοὺς ἡμῶν καὶ τὴν ἔκφρασιν τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης συμπάσης τῆς Κοινωνίας μας.

Ἄλλὰ προσέτι δὲν λησιμονοῦμεν, ὅτι ὁ ἱερός καὶ ἔνδοξος αὐτὸς ἀγὼν, ὁ πολεμικός, παρεσκευάσθη καὶ παρασκευάζεται ἀπὸ ἕναν ἄλλον ἐπίσης ἐθνικὸν ἀγῶνα, εἰρηνικὸν μὲν, ἀλλὰ δημιουργικὸν τῶν ὕλικῶν καὶ ψυχικῶν μέσων, τῶν νεύρων τοῦ πολέμου, εἰς τὸν ὅποιον εἶχον ἀφοσιωθῆ ἐπὶ μακρὸν χρόνον οἱ πρωτοπόροι καὶ συντελεσταὶ πνευματικῆς καὶ οἰκονομικῆς προόδου τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τοῦ εἰρηνικοῦ πεδίου, οἱ ἀναδείξαντες τὸ ἱστορικόν

μας Ἔθνος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἱκανὸν γ' ἀντιμετωπίξει νικηφόρος πᾶσαν κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας του καὶ τῆς ἐλευθερίας του ἐπιβουλήν.

Οἱ ἥρωες οὗτοι, οἱ πρωτοπόροι τοῦ εἰρηνικοῦ ἀγῶνος, τῶν ὁποίων αἱ τάξεις δυστυχῶς ὅλον ἐν ἀραιούνται, εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν ὁποίων διέπρεψεν ὁ Ἐπαμεινώνδας Χαρίλαος, ἐξεπλήρωσαν καὶ ἐκπληροῦν τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα καθήκον των κατὰ τρόπον ἐπιβάλλοντα πρὸς αὐτοὺς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας. (Παρατεταμένα χειροκροτήματα καὶ ἐκφράσεις συγχαρητηρίων πολλαπλαῖ καὶ ἰδιαίτερα πρὸς τὸν ὀμιλητήν).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΕΡΝΤΙΑΕΦ

Μ Ε Λ Ε Τ Α Ι

ΕΝΑΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΠΟΥ ΕΞΕΛΙΠΕ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΕΡΝΤΙΑΕΦ

Υπό ΣΤΕΦ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ένας πραγματικός ανθρωπιστής απέθανε τον περασμένο μήνα: ο Ρώσος φιλόσοφος Νικόλαος Μπερντιάεφ. Το μεγάλο ήθικόν του κύρος και την φιλοσοφίαν του, είχε τάξει στην ύπηρεσία δύο ύψηλων ιδανικών: της αξίας του ανθρώπου και της ελευθερίας. Διά την πραγματοποίησίν των, είχε στραφή κατά τα πρώτα χρόνια της νεότητός του προς τον Μαρξισμόν. Γρήγορα όμως απεγοητεύθη όταν τον είδε πώς εφαρμόζεται εις την πράξιν. Τελικά προσκολλήθη στον Χριστιανισμόν, από τας άστειρεύτους πνευματικάς πηγάς του όποιου άνεγνώρισεν ότι μπορεί να άπορρεύση ή δύναμις που θα άνυψώση την περιφρονημένην ανθρωπίνην προσωπικότητα και θα θέση τέρμα στον «άντι-άνθρωπισμόν» που άπειλει τον κόσμον.

Διά τον Μπερντιάεφ, ή πρώτη και άμεσος πραγματικότητα είναι ή «άνθρωπίνη ύπαρξις». Από τα δάθη αυτής μπορεί να προέλθη ή μόνη άληθινή γνώσις. Άρκει να μήν «άντικειμενοποιήσωμεν» την ύπαρξιν. Η «άντικειμενικότης» δέν είναι ή άλήθεια. Ούτε το «ύπάρχον» είναι όρθόν να συγγέεται με το «άντικείμενον». Η «άντικειμενοποίησις» καταστρέφει την ύπαρξιν: διότι την μεταβάλλει εις «όν». Το δέ «όν», δέν είναι μία πρώτη πραγματικότης «Είναι ήδη το προΐόν μιās άντικειμενικής και λογικής γνώσεως, το προΐόν της σκέψεως και των έννοιών». Δι' αυτό ή «ύπαρξική φιλοσοφία» δέν άντικειμενοποιεί. Μέγει εις την ύποκειμενικότητα. «Η ύπαρξική φιλοσοφία είναι γνώσις του Θεού, του κόσμου και του ανθρώπου διά της βαθείας ύποκειμενικότητος της ανθρωπίνης ύπάρξεως και όχι διά της άντικειμενοποιήσεως της σκέψεως». Έπειδή δέ εις την πηγήν της εύρίσκειται ή «πληρότης της ανθρωπίνης ύπάρξεως» πρό του διχασμού σε ύποκειμενον και άντικείμενον, δι' αυτό «είναι και πρέπει να είναι γνώσις καθολική και ζωντανή ή όποια προηγείται της άντικειμενικότητος και της διχοτομήσεως εις ύποκειμενον και άντικείμενον».

Ούσία της «ύπάρξεως» είναι ή ελευθέρα και δημιουργική ένέργεια.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατὰ θάσιν ἐνέργεια. Τὸ σύμπλεγμα τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, ἀποτελεῖ τὴν «κοινωνικὴν ζωὴν». Ἔτσι βλέπομεν τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ἂν τὴν ἐξετάσωμεν «ὑποκειμενικῶς» μὲ τὴν «ὑπαρξικὴν» μέθοδον. Ἀντιθέτως, ἂν τὴν «ἀντικειμενοποιήσωμεν», θὰ ὀδηγηθῶμεν σχετικὰ μὲ αὐτὴν σὲ πλάνας καὶ σὲ ψευδαισθήσεις: Διότι θὰ ἴδωμεν στὴν κοινωνίαν μόνον ἀντικειμενικὰς, ὕλικὰς πραγματικότητας ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑφισταμένας καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξαρτᾶται καὶ εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλει αὐτὸς νὰ ὑποτάσσεται. Ἡ «ἀντικειμενοποιήσις», ὅθεν, τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ἐκπτώσιν, τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος. Ὅταν θεωροῦμεν τὸν ἄνθρωπον ὡς προϊὸν τῶν ἐξωτερικῶν ὕλικῶν πραγμάτων, τῶν δημιουργημάτων του, ἀρνούμεθα εἰς αὐτὸν τὴν δυνατότητα νὰ τὰ μεταμορφώῃ καὶ νὰ τὰ μεταβάλλῃ καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ καὶ τὴν ζωὴν του. Ἀντιθέτως, ὅταν ἀντιμετωπίζωμεν «ὑποκειμενικῶς» τὴν κοινωνίαν καὶ διαπιστώνωμεν εἰς αὐτὴν κατ' οὐσίαν ἐνεργείας καὶ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ἀποκαλύπτομεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀληθινὴν φύσιν τῶν κοινωνικῶν πλαισίων καὶ μορφῶν, τοὺς ἐμπνέομεν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὴν δημιουργικὴν τῶν δυνάμιν καὶ μπορούμε νὰ τοὺς καταστήσωμεν κυριάρχους τῆς κοινωνίας καὶ τῆς φύσεως, ἀντὶ νὰ τοὺς κρατοῦμεν δούλους τῆς. Μὲ τὴν «ὑπαρξικὴν» φιλοσοφίαν, ἢ ἀνθρωπίνην προσωπικότητα, τὸ πρόσωπον, ἀνακτᾷ τὴν θέσιν του καὶ τὴν ἀξίαν του εἰς τὴν παγκόσμιον ζωὴν. Δὲν παύει μόνον νὰ εἶναι εὐτελεὲς μόριον ὕλης. Ἀποκτᾷ ἀκόμη τὴν δύναμιν νὰ δημιουργῇ καὶ νὰ μεταμορφώῃ.

Τὸ «πρόσωπον», ἐν τούτοις, τῆς ὑπαρξικῆς φιλοσοφίας δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸ «ἄτομον». Ὁ Μπερντιάεφ δὲν εἶναι «ἄτομιστής». «Προσωπικότης», εἶναι ἡ ἐλευθέρα καὶ συγκεκριμένη πνευματικὴ ἐνέργεια πού προσδίδει οὐσίαν καὶ προορισμὸν. Εἰς αὐτὴν συμμετέχοντες οἱ ἄνθρωποι ἀποκτοῦν τὴν κοινὴν καὶ πραγματικὴν τῶν φύσιν. Αὐτὴ ἐπιθέτει τὴν σφραγίδα τῆς ἐνότητος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην «πολλαπλότητα». Χάρις εἰς αὐτὴν τὰ πρόσωπα τελοῦν σὲ ὀργανικὴν ἐσωτερικὴν σχέσιν μεταξύ των, σὲ σχέσιν «κοινωνίας». Τὸ «πρόσωπον», παρὰ τὴν ἐλευθερίαν του, εἶναι ἐκ φύσεως «κοινωνικόν». Ἀντιθέτως συμβαίνει μὲ τὸ «ἄτομον», προϊὸν τῆς «ἀντικειμενοποιήσεως» τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ἡ μεταβολὴ αὐτῆς σὲ ἀντικείμενον, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἀφαίρεσιν. Μεταξὺ τῶν ἀτόμων ἐξαφανίζεται κάθε ἐσωτερικὸς ὀργανικὸς σύνδεσμος. Δὲν ἀπομένουν πλέον παρὰ ἐξωτερικαὶ ἀφηρημέναι σχέσεις. Ὁ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς ἐπεζήτησε νὰ συνενώσῃ τὰ ἀπομεμονωμένα ἄτομα σὲ συμπαγῆ ἐνότητα. Τὸ ἐπέδωξεν ὅμως διὰ ἐξωτερικῶν μέσων. Ἐσωτερικῶς τὰ ἄτομα παραμένουν πάντα χωρισμένα μέσα εἰς τὴν μαρξικὴν ὀργάνωσιν. Ὁ δεσμὸς τῶν δὲν γίνεται ὀργανικός: μένει ἐξωτερικὸς καὶ τυπικός. «Ἡ ἀντικειμενικὴ θεωρία τῆς γνώσεως χωρίζει τὰ ἄτομα. Ἡ ὑπαρξικὴ ἀντίληψις ἐνώνει τὰ πρόσωπα». Τὰ πρόσωπα εἶναι ἐλεύθερα καὶ κοινωνικά. Τὰ ἄτομα εἶναι ἀπομονωμένα

και ανταγωνιστικά: δι' αὐτῶν ἐπομένως, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξασφαλισθῆ ἀπόλυτα καὶ σταθερὰ ἢ ἐνότης καὶ ἢ ἀρμονία εἰς τὴν κοινωνίαν.

* *

Ὁ Μπερτιάεφφ, λοιπόν, εἶναι «ὕπαρξιστής». Ὁ ὕπαρξισμὸς τοῦ ὅμως εἶναι ἀδιάσπαστα συνδεδεμένος μὲ πνευματικὰ καὶ θρησκευτικὰ στοιχεῖα. Χωρὶς αὐτὰ δὲν νοεῖται κἄν «ὕπαρξισμὸς»: γίνεται κενὸς καὶ ἀσυνάρτητος. Καὶ τέτοιοι εἶναι ἀκριβῶς ὁ ὕπαρξισμὸς τοῦ Heidegger καὶ πρὸ παντὸς τοῦ περιφήμου Sartre.

Ὁ Sartre ἰσχυρίζεται ὅτι ἐκπροσωπεῖ τὴν ὑπαρξικὴν φιλοσοφίαν. Ἄν καὶ προσεπάθησε νὰ διαμορφώσῃ μίαν «ὄντολογία» διὰ τῆς φαινομενολογικῆς μεθόδου,—ἢ δὲ «ὄντολογία» ὅπως εἶπαμε εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τὸν ὕπαρξισμὸν—ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν προτεραιότητα τῆς ὑπάρξεως ἔναντι τῆς οὐσίας, ὅτι δέχεται τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος εἶναι δι' αὐτὸν ὑποκείμενον καὶ ὄχι ἀντικείμενον. Ἄλλὰ ὁ Sartre κηρύσσει καὶ ἄλλα πράγματα. Δι' αὐτὸν ὁ κόσμος εἶναι παράλογος καὶ χωρὶς ἔννοιαν. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι ταπεινὴ καὶ χυδαία. Τὸ πνεῦμα ἀνύπαρκτον. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως εἶναι ἐλεύθερος! Καὶ διὰ τῆς ἐλευθερίας του ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἐκλέγῃ, νὰ ἀναλαμβάνῃ εὐθύναν, νὰ δημιουργῇ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τοὺς ἄλλους μίαν καλλιτέραν, μίαν ἀνωτέραν ζωὴν! Θὰ μπορούσε ὅμως νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς ἐδῶ: κατὰ ποῖον τρόπον ἀπὸ τὴν χυδαίαν βλῆν, ποῦ κινεῖται μέσα εἰς τὸν κόσμον τῆς ἀναγκαιότητος, μπορεῖ νὰ προκύψῃ καὶ νὰ ἀπορρεύσῃ ἡ ἐλευθερία;

Ὁ Sartre προβλέπει τὴν ἀπορίαν, καὶ προσπαθεῖ νὰ δώσῃ τὴν ἐξήγησιν μὲ τὴν θεωρίαν του περὶ «μὴ ὄντος». Τὸ «μὴ ὄν» (néant) εἶναι δι' αὐτὸν ἢ διάλυσις τοῦ ὄντος. Ἀκολουθεῖ συνεπῶς καὶ ἔπεται τοῦ «ὄντος». Ταῦτο χρόνως ὅμως καὶ προηγείται αὐτοῦ. Ἔτσι τὸ «μὴ ὄν» μπορεῖ νὰ συνδεθῇ μὲ τὴν νῆαν καὶ ἐλευθέραν δημιουργίαν. Ἄν δὲν προηγείτο τὸ «μὴ ὄν», ἀλλὰ τὸ «εἶναι», θὰ ἦτο ἀδύνατον ὁ Sartre νὰ ἐξαγάγῃ τὴν ἐλευθερίαν, ἢ ὅποια θὰ ἦτο ἐξ αὐτοῦ προσδιορισμένη.

Ἄλλὰ τὸ ἐφεύρημα αὐτὸ δὲν σώζει τὴν Σαρτρικὴν φιλοσοφίαν. Ἀφίνει ἀκόμη ἀκέραια τόσα ἄλλα ἐρωτήματα καὶ χωρὶς ἀπάντησιν τόσας ἄλλας ἀπορίας! Ὁ Μπερτιάεφφ δὲν παραλείπει νὰ τὰς σημειώσῃ. Καὶ ἐρωτᾷ: Ὅταν ὁ ἄνθρωπος εἶναι μονάχα βόρβορος καὶ διαφθορά, ἀπὸ ποῦ θὰ προκύψῃ ἡ δημιουργικὴ του δύναμις; «Πῶς εἶναι δυνατόν, μὲ μόνην τὴν ἐλευθερίαν, χωρὶς καμμίαν ἀνωτέραν ἀρχήν, διὰ μέσου ἐνὸς κόσμου χυδαίου καὶ παραλόγου, νὰ ὀδηγηθῇ σὲ μίαν ἀληθεστέραν καὶ καλλιτέραν ζωὴν;» Ἡ ἐλευθερία, χωρὶς προσανατολισμὸν καὶ χωρὶς στήριγμα, «ἀφ' ἑαυτῆς» δὲν μπορεῖ νὰ φθάσῃ στὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἐλευθερία, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ὁ Sartre, ἀφηρημένη καὶ «ἐξεκρέμαστη», εἶναι ἀδύνατον νὰ συνδεθῇ ποτὲ μὲ τὴν ἀλήθειαν. «Δι' αὐτὸ, ἡ ἐλευθερία αὐτῆ, στερεῖται ἀντικειμένου, εἶναι κενή, χωρὶς καμμίαν ἔφεσιν, ... εἶναι ἀρνητικὴ». Κενὸς καὶ ἀρνητικὸς εἶναι ἀκόμη ὁ

άνθρωπος εις τόν ὅποιον ἀναφέρεται. Κενή ἐπίσης καί ἀρνητική καί ἀσυνάρτητος εἶναι ἡ «ὑπαρξική» φιλοσοφία ὅταν δέν συνδέῃ τήν ὑπαρξιν μὲ μίαν ἀνωτέραν πνευματικὴν καί ἠθικὴν ἀρχήν.

Ἄλλὰ καί πρὸς τὸν Μαρξισμόν ἀντιτίθεται σφοδρὰ ὁ «ὑπαρξισμός» τοῦ Μπερντιάεφφ. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Μάρξ εἶναι ὕλιστική. Περιέχει ὅμως καί ὑπαρξικά στοιχεῖα. Εἰς τὰς «θέσεις ἐπὶ τοῦ Feuerbach», ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Σοσιαλισμοῦ, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ θεμελιώδης πλάνη τοῦ παλαιοῦ ὕλισμοῦ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἐξετάζει τὸ πᾶν ἀντικειμενικῶς ὡς πρᾶγμα καί ὄχι ὑποκειμενικῶς ὡς ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν. Ἐπὶ τῇ θάσει τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἀνέτρεψε τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἀστικῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ἐθεώρει τὴν οἰκονομίαν ὡς ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, ἐνῶ ὁ Μάρξ δέν ἐδίδεκεν εἰς αὐτὴν παρά ἐνέργειαν, ἐργασίαν τῶν ἀνθρώπων καί σχέσεις παραγωγικᾶς. Ἡ οἰκονομικὴ θεωρία συνεπεῖα τούτου, διεμορφώθη ἐπὶ τῇ θάσει τῆς «ὑπαρξικῆς» μεθόδου. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὴν θεωρίαν ποῦ ἀναπτύσσει περὶ «φειχτισμοῦ» τοῦ ἐμπορεύματος καί τῶν ἐκ τούτου ψευδαιοθῆσεων. Ἀπὸ τὴν θέσιν ποῦ λαμβάνει ὡς πρὸς τὸ «κεφάλαιον», εἰς τὸ ὅποιον βλέπει σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῆς παραγωγῆς καί ὄχι ὕλικὴν πραγματικότητα ἐξω τῶν ἀνθρώπων. Ἀπὸ τὴν ἀρνησίν του ὅπως δεχθῆ ἀιώνιους οἰκονομικοὺς νόμους. Τὰ «ὑπαρξικά» ὅμως αὐτὰ στοιχεῖα ἀπορροφῶνται καί ἐξαφανίζονται μέσα εἰς τὴν γενικωτέραν ὕλιστικὴν καί ἀθεϊστικὴν του κοσμοθεωρίαν. Ὁ Μάρξ «δέν πιστεύει εἰς τὴν πρωταρχικὴν πραγματικότητα τοῦ πνεύματος καί ἀναγνωρίζει τὴν ὕλην καί τὴν οἰκονομίαν ὡς τὴν πρώτην πραγματικότητα». Δι' αὐτὸ θέτει ὡς βασικὴν ἀρχὴν ὅτι «ἡ οἰκονομία συνιστᾷ τὴν οὐσίαν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, μίαν πρώτην, τρόπον τινα, πραγματικότητα ποῦ καθορίζει ὀλόκληρον τὴν ζωὴν. ... ἐπομένως καί τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν, τὴν δημοσιουργικὴν σκέψιν, ὀλόκληρον τὸν πολιτισμόν». Βέβαια ἐπιζητεῖ νὰ ἐλευθερώτῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων. Ἡ ἀπελευθέρωσις ὅμως αὐτὴ θὰ λάβῃ χώραν εἰς μίαν μελλογονικὴν καί ἀπωτέραν κοινωνίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ, εἰς τὴν σημερινήν, ὑποτάσσει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν οἰκονομίαν, πνίγει τὴν ἐλευθερίαν καί τὴν πρωτοβουλίαν καί συντρίβει τὴν προσωπικότητα.

Ἐν τούτοις ἡ ὕλιστικὴ καί ἀθεϊστικὴ θεωρία, τοῦ Μάρξ, δέν εἶναι οὔτε πλήρης, οὔτε συνεπής. Ὁ Sartre τὸ ἀντιλαμβάνεται καί ἐπιτίθεται σφοδρὰ κατὰ τοῦ Μαρξισμοῦ διότι δέν ὠθεῖ μέχρι τῶν ἐσχάτων ἀναγκαίων συνεπειῶν τὸν ὕλισμόν καί τὸν ἀθεϊσμόν του. «Ἄν ὁ κόσμος εἶναι σύνολον ἀσυνειδήτων ὕλικῶν δυνάμεων, εἶναι πιθανώτερον καί λογικώτερον νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ χάος καί τὸν παραλογισμόν, παρά σὲ κάτι τὸ θετικόν καί τὸ καλόν». Οἱ Μαρξισταὶ ἔσονται καί ἂν ἀρνοῦνται τὸ πνεῦμα καί τὴν συνείδησιν, ἐν τούτοις τρομάζουν νὰ θεωρήσουν τὸ κοσμικόν καί ἱστορικόν «γίγνεσθαι» ὡς «ἐσπερημένον ἐννοίας» καί παράλογον. Ἀντιθέτως δέχονται ὅτι «τὸ καθαρῶς ὕλικόν αὐτὸ σύμπαν ὑπακούει εἰς ἓνα λογικόν νόμον ὁ ὁποῖος τὸ

έδηγει σταθερώς και αυτομάτως προς την πρόοδο, — και προπαντός προς ένα ανώτερο σκοπόν: Τὴν σοσιαλιστικὴν κοινωνίαν». Ὁ Μαρξισμός, μὲ ἄλλα λόγια, «προσδίδει εἰς τὴν ὕλην καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν, τὴν ιδέαν, τὴν ἐλευθερίαν, τὸ λογικόν, τὴν δημιουργίαν, — δηλ πνευματικὰς δυνάμεις», τῶν ὁποίων ἐν τούτοις ἀρνεῖται τὴν πραγματικότητά! Αὐτὰ, λέγει ὁ Sartre, εἶναι ἀντιφατικά, καὶ καταδεικνύουν τὰ ἰδεοκρατικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὅποια ἔχει ἐμποτισθῆ ὁ Μαρξισμός μέσω τῆς Ἑγελιανῆς φιλοσοφίας. «Οἱ Μαρξισταὶ παραμένουν ἰδεοκράται, ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἀρνοῦνται νὰ τὸ ὁμολογήσουν».

Ὁ Sartre, βεβαίως θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν του ὡς ἀπηλλαγμένον ἰδεοκρατικῶν ἐπιρροῶν καὶ τὸν ὑλιστικόν του ἀθεϊσμόν ὡς συνεπέστερον. «Φαντάζεται ὅτι βλέπει τὸν κόσμον ὅπως πραγματικὰ εἶναι: μέτα εἰς τὴν χυδαιότητά του καὶ τὸν παραλογισμόν του». Δὲν διαβλέπει εἰς αὐτὸν καμμίαν ἐνσυνείδητον καὶ πνευματικὴν ἀρχήν. Δὲν ἀναγνωρίζει πουθενὰ ἐντὸς αὐτοῦ «θεῖαν τινα δύναμιν» — ὅπως ἀντιθέτως κάμνει ὁ Μαρξισμός. Καὶ κατὰ τοῦτο εὕρισκει ὅτι εἶναι συνεπέστερος αὐτοῦ.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν Sartre, μποροῦμε ν' ἀπαντήσωμεν, λέγει ὁ Μπερνιαέφφ, ὅτι καὶ αὐτὸς δὲν εἶναι καθόλου συνεπὴς πρὸς τὸν ἀθεϊσμόν του. Διότι ὁμοίως δὲν τὸν προχωρεῖ μέχρι τῶν ἐσχάτων συνεπειῶν του: «τὸν περιορίζει ἀκριβῶς διὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ διὰ τῶν δυνατοτήτων πού διανοίγονται ἐνώπιόν της». Διὰ τὸν Μάρξ τὸ «θεῖον» ἀναφαίνεται εἰς τὸ ἱστορικόν καὶ παραγωγικόν γίνεσθαι. «Διὰ τὸν Sartre οἱ θεοὶ σπινθήρες ἀναπηδῶν ἀιφνιδίως εἰς τὸν ἄνθρωπον». Ὁ ἀθεϊσμός του θὰ ἦτο συνεπὴς ἐὰν ἔδλεπε «τὸν παραλογισμόν, τὸ ἀδιέξοδον καὶ τὴν ἔλλειψιν δυνατοτήτων» τὸσον εἰς τὸ ἄνθρωπον, ὅσον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν κόσμον. Τὸ συμπέρασμα εἶται σαφές. Καμμία ἀθεϊστικὴ φιλοσοφία, ὅταν ἀποφασίσῃ νὰ σκεφθῆ τὸν ἄνθρωπον, δὲν μπορεῖ νὰ παραμείνῃ συνεπὴς καὶ νὰ φθάσῃ χωρὶς ἀντιφάσεις μέχρι τῶν ἐσχάτων ὀρίων τοῦ ἀθεϊσμοῦ της. Ὁ Μαρξισμός καὶ ὁ Σαρτρισμός ἐξ ἴσου τὸ ἀποδεικνύουν.

* *

Ἀπὸ τὰς φιλοσοφικὰς ιδέας τοῦ Μπερνιαέφφ, πού ἐθέξαμεν μονάχα εἰς τὴν γενικότητά των, ἀπορρέουν καὶ αἱ πρακτικαὶ του ὑποδείξεις. Ἡ Ἀνθρωπότης διατρέχει σήμερον περίοδον ἀγωνιώδους κρίσεως. Ἡ κρίσις αὐτὴ δὲν εἶναι μόνον οἰκονομική. Εἶναι προπαντός ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ. Τεραστία ὑπῆρξε κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ ἐξέλιξις τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Ἡ ἠθικὴ ὁμῶς καὶ πνευματικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν τεχνικὴν του δύναμιν. Ὁ ἄνθρωπος παρέμεινε ἀοπλος ἀπέναντι αὐτῆς, «Ἡ μηχανὴ εἶναι δημιούργημα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν κατάρθρωσε νὰ ὑποτάξῃ τὸ δημιούργημά του. Ἀντιθέτως ὑπεδουλώθη ἀπὸ αὐτό». Ὁ ἄνθρωπος ἔχασε τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον. Ἐχασε τὴν ἐσωτερικὴν του ἐνότητα καὶ τὴν ἰσορρο-

πλαν. Κατόπιν τούτου, προσεπάθησε νὰ ἀνακτήρη «ἐξωτερικῶς», τὸ «ἐσωτε-
ρικῶς» ἀπωλεσθὲν ἔδαφος. Καί ἐστράφη «πρὸς τὰ ἔξω διὰ τὴν ἐπιτύχη μίαν
ἐνότητα καὶ ἰσορροπίαν διὰ τῆς ὀργανώσεως». Καὶ βλέπομεν τοὺς ἀνθρώ-
πους «νὰ προσκολλῶνται οἱ μὲν πρὸς τοὺς δέ, νὰ ἐπικοινωνοῦν στενωτέρα
μεταξὺ των καὶ νὰ πυκνῶνουν τὰ μέσα ἐπαφῆς καὶ ἐπικοινωνίας, — καὶ
ἐν τούτοις, παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτὴν ἐξάπλωσιν, αἱ ἐσωτερικαὶ διενέξεις
νὰ ἀυξάνουν καὶ αἱ συγκρούσεις νὰ πολλαπλασιάζονται». Συνεπεία τούτου
ἡ πνευματικὴ ἐνότης ἔχει διασπασθῆ. Ἡ καθολικὴ ἠθικὴ ἔχει καταλυθῆ.
Καὶ ἡ ἀναρχία βασιλεύει παντοῦ. Ἐπὶ πλέον «λόγω» τῆς ἐσωτερικῆς ἀνι-
σορροπίας οἱ ἄνθρωποι γίνονται εὐκολοὶ λεία ὀμαδικῶν παρακρούσεων (ναζι-
σμός, φασισμός) καὶ μεταβάλλονται ἀδίστακτα σὲ ὄργανα καταπίεσεως καὶ
κατακτήσεως».

Ἐὰν ὁ κόσμος, παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφανειακὴν εἰρήνευσιν, ξεσχίζε-
ται ἀπὸ πάθη καὶ ἀντιθέσεις, αὐτὸ σημαίνει ὅτι «τὸ ὄραμα εἶναι ἐσωτερικόν». Βέβαια, μία ριζικὴ ἀναδιοργάνωσις τῆς κοινωνίας εἶναι ἐπιβεβλημένη διὰ
τὴν ἐξασφαλισθῆ ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ διὰ νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὴν
ἐκμετάλλευσιν αἱ ἐργαζόμενοι τάξεις. Ἀλλὰ παραμένει πάντοτε τὸ βασικόν
γεγονός—πηγὴ τῆς ἀνισορροπίας καὶ τῆς διασπάσεως—ὅτι «ἡ ἐσωτερικὴ
ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει πτωχύνει, ἐνῶ ἡ βασιλεία τῆς μηχανῆς καὶ τῆς
τεχνικῆς ἐπεκτείνεται». Διὰ τὴν ἀνεύρη, λοιπὸν ἡ ἀνθρωπότης τὴν ἰσορρο-
πίαν, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἐνότητά της, δὲν ἀρκοῦν ἡ ἐξωτερικὴ ὀργάνωσις
καὶ οἱ κοινωνικοὶ θεσμοί. Δὲν ἀρκεῖ ἡ μεταβολὴ τῶν ἐξωτερικῶν κοινωνικῶν
ὄρων. Πρέπει νὰ μεταβληθῆ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς ὁ ἄνθρωπος. Καὶ τὸ
πρόβλημα εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐπιείγον. Διότι «ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἔχει εἰς
τὴν διάθεσίν του καταστρεπτικὰ ὄπλα τόσον τρομακτικὰ, τὸ μέλλον τῆς
ἀνθρωπότητος ἐξαρτᾶται π λ έ ο ν π α ρ ἄ π ο τ ἔ ἀπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ
πνευματικὴν κατάστασιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν. Δὲν χρειάζε-
ται, ἐπομένως, μία «κοινωνικὴ ἐπανάστασις». Χρειάζεται προπαντὸς μία
«πνευματικὴ ἐπανάστασις». Πρέπει νὰ δημιουργήσωμεν ἕνα νέον ἄνθρωπον
μαζὶ μὲ τὴν νέαν κοινωνίαν. «Μὲ ἀνθρώπινον ὕλικόν κακὸν καὶ διεφθαρμέ-
νον, δὲν μπορούμε νὰ οἰκοδομήσωμεν μίαν κοινωνίαν, ὅπως δὲν εἶναι δυνα-
τὸν νὰ κτίσωμεν ἕνα καλὸ σπίτι μὲ πέτρα πού διαλύεται καὶ μὲ ξύλα σαπι-
σμένα». Πρέπει λοιπὸν ν' ἀντιμετωπίσωμεν προπαντὸς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ
ἀπὸ αὐτὸν ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐπανάστασις. Δι' αὐτὸ, ὁ ἄβρος «κοινωνικὴ ἐπανά-
στασις» πρέπει νὰ διευρυνθῆ. «Πρέπει νὰ λάβῃ τὴν σημασίαν τῆς τροποποι-
ήσεως αὐτῶν τῶν βάσεων τῆς κοινωνίας, τῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων αὐτὴ
ἐδράζεται». Καὶ τοῦτο εἶναι φυσικῶς ἀδύνατον χωρὶς τὴν «μεταμόρφωσιν
τοῦ ἀνθρώπου», χωρὶς τὴν «πνευματικὴν του ἐπανάστασιν». Ἡ πνευματικὴ
δὲ πλευρὰ τῆς ζωῆς «δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν καθὲ
ἀτόμου, ἀλλὰ περιλαμβάνει καὶ ὅλας τὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς
κοινωνίας σχέσεις». Δι' αὐτὸ λέγομεν ὅτι «τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι

βαθύτερον ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνίας, ἂν καὶ τὰ δύο εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένα». Δι' αὐτὸ ἰσχυρίζομεθα ὅτι τὸ πνευματικὸν πρόβλημα προηγείται καὶ περιέχει καὶ τὸ ὕλικόν πρόβλημα.

Πρέπει λοιπόν, παρὰ τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα, νὰ στρέψωμεν προπαντὸς τὴν προσοχὴν μας πρὸς τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι πρόβλημα «ἐξωτερικῆς ὀργανώσεως». Εἶναι πρόβλημα «ἐσωτερικῆς διαμορφώσεως», ἀπὸ ἢ ἀνισότης τοῦ «ἐσωτερικοῦ» ἔναντι τοῦ «ἐξωτερικοῦ» εἶναι ἢ αἰτία του. Διὰ τὴν ἀντιμετώπισίν του χρειάζεται νὰ ἐνισχύσωμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν πίστιν του πρὸς τὴν δημιουργικὴν ἀποστολὴν του. Νὰ ἀποκαταστήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀξίας. Νὰ τοῦ ἀποδώσωμεν τὴν προσωπικότητά του, τὸν «ἀνθρωπισμὸν» τὸν ὁποῖον ἔχασε μὲ τὸν ὕλισμὸν καὶ τὴν ἐκδιομηχάνισιν. Καὶ διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχωμεν, πρέπει κατὰ πρῶτον λόγον ν' ἀνατρέψωμεν τὴν περὶ ἀνθρώπου ἀντίληψιν τῶν ὕλιστικῶν συστημάτων. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἐξακολούθησῃ νὰ πιστεύῃ ὅτι εἶναι μόνον εὐτελοῦς ὕλης, ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς αὐτοῦ κόσμος δὲν ἀποτελεῖ παρὰ τὴν ἀντανάκλασιν τῶν μεταβολῶν αὐτῆς τῆς ὕλης καὶ τῶν φυσικῶν καὶ οἰκονομικῶν τῆς δυνάμεων, ποτὲ δὲν θὰ ἀποκτήσῃ τὴν πεποιθῆσιν ὅτι «ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ κυριαρχήσῃ τῆς φύσεως καὶ τῆς οἰκονομίας καὶ νὰ δημιουργήσῃ κάτι τὸ νέον καὶ ἀνώτερον». Τὸ κατώτερον δὲν μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ τὸ ἀνώτερον, ἐὰν δὲν τὸ περιέχῃ «δυνάμει». Αὐτὸ εἶναι μία φιλοσοφικὴ ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν ματαίως ἀρνεῖται ὁ ὕλισμὸς. Ὁ ἄνθρωπος, κατ' ἀνάγκην, θὰ ἐξακολουθήσῃ συνθλιβόμενος «μεταξὺ δύο ρευμάτων: ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς δίψας πρὸς δημιουργίαν νέων ἀξιῶν καὶ νέας ζωῆς, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἀρνήσεώς του ὡς ἐλευθέρου καὶ δημιουργικῆς ἀρχῆς». Ἡ ἀληθινὴ δημιουργία καὶ ἡ πραγματικὴ νέα ζωὴ θὰ παραμένουν δι' αὐτὸν ἀδύνατοι. Ὁ ὕλισμὸς, εἰς ὅλας του τὰς μορφάς, ἀποδεικνύεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μία φιλοσοφία «ὄχι δημιουργικὴ, ἀλλὰ παθητικὴ καὶ—ἄς μὴ διστάσωμεν νὰ τὸ εἴπωμεν: ἀντιδραστικὴ». Καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι διαφορετικὴ, ἀφ' οὗ «εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν ἄρνησιν τοῦ πνεύματος, δηλαδὴ αὐτῆς τῆς πηγῆς τῆς ἐνεργείας, τῆς δημιουργίας καὶ τῶν ἀνωτέρων κατακτήσεων τῆς ἀνθρωπότητος».

Δὲν θὰ μπορέσῃ συνεπῶς ὁ κόσμος, νὰ εἰσέλθῃ σὲ μίαν νέαν ἐποχὴν, ἐὰν δὲν κατορθώσῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τοῦ ὕλισμοῦ διὰ «νὰ λάβῃ συνείδησιν τῆς ἀξίας του ὡς ἐλευθέρου καὶ δημιουργικοῦ πνεύματος». «Τότε μόνον θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ δεσπόσῃ τῆς ὕλης, ἀντὶ νὰ ὑποδουλωθῇ ἀπὸ αὐτήν». Τότε μόνον θὰ ἐμφανισθοῦν ὁ νέος ἄνθρωπος καὶ μαζί μ' αὐτὸν ἢ νέα ζωὴ, αἱ νέαι ἀξίαι. «Ὁ νέος ἄνθρωπος θὰ εἶναι μία νέα ἐκδήλωσις τοῦ αἰωνίου ἀνθρώπου: θὰ καταστῇ αὐθεντικὸν πρόσωπον, δηλ. ὄν ἐλεύθερον καὶ δημιουργικὸν πού θὰ αὐτοκαθορίζεται ἐκ τῶν ἔσω. Ὅχι βέβαια ἀτομιστικόν, ἀλλὰ ὄν κοινωνικὸν ἀνεξάρτητον τῆς ἐξωτερικῆς κοινωνικῆς αἰτιοκρατίας». Χωρὶς μιά τέτοια πνευματικὴν

μεταβολήν καὶ ἀναγέννησιν, οἰαδὴποτε κοινωνικὴ ἐπανάστασις θὰ πασαμείνη ἄγονος καὶ στεῖρα!

Εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτὴν μεταβολὴν καὶ ἀναγέννησιν θὰ συμβῶσιν κατὰ κύριον λόγον ὁ Χριστιανισμὸς, «ἀναγεννώμενος ὅμως καὶ αὐτὸς σύμφωνά με τὰς ἀνεξαντλήτους πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ καὶ μακρὰν ἀπὸ ὀρισμῆνας ἀκινήτους καὶ στατικὰς ἱστορικὰς μορφὰς του». Ἡ ἀναγεννητικὴ δὴ δυνάμις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ «προφητικὴ»: ἡ δὴ δυνάμις ἐκείνη ποῦ στρέφεται πρὸς τὸ μέλλον καὶ συνεχῶς μεταμορφώνει τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων (Ἐσχατολικὸς Χριστιανισμὸς). Ἡ δὴ δυνάμις αὐτὴ εἶναι πάντα ἐνεργὸς καὶ πάντα ζωντανή. Δὲν ἀποκρυσταλλώνεται, οὔτε ἀκίνητοποιεῖται. Δὲν συνδέεται μονίμως μὲ καμμίαν ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς φάσεις ποῦ διέρχεται ἡ ἀνθρωπότης. Οὔτε δικαιολογεῖται νὰ δεσμεύεται μὲ οἰονδὴποτε πολιτικὸν ἢ κοινωνικὸν καθεστῶς— ἢ ν' ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἐπικράτησιν οἰαδὴποτε κοινωνικῆς τάξεως. «Αἱ πνευματικαὶ τοῦ ἀξίας εἶναι ἐκτὸς καὶ πέραν τῶν τάξεων καὶ παντὸς κοινωνικοῦ καθεστῶτος». Δι' αὐτὸ πρέπει νὰ ὑψώνεται ὑπεράνω τῶν προσκαιρῶν μορφῶν τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων καὶ τῶν παροδικῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συστημάτων. Ἐλευθερὸς καὶ ἐλευθερὸς ἀπὸ οἰονδὴποτε ἀπὸ αὐτά, πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ἕτοιμος, ἀντιθέτως, νὰ τὰ ἐμπένη «καὶ νὰ τὰ ἐμποτίξῃ διὰ νὰ τὰ ἀπολυτρώνη ἀπὸ τὰ δηλητήρια ποῦ διεισδύουν: ἀπὸ τὸ δηλητήριον τοῦ μίτους». Ὡς ἀποστολὴν πρέπει νὰ ἔχη τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου,— τὴν συνεχῆ ἐξύψωσιν τοῦ «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ» πλάσματος αὐτοῦ,— καὶ τὴν συναδέλφωσιν καὶ ἐνοποιήσιν τῶν ἀνθρώπων, «τέκνων τοῦ αὐτοῦ οὐρανοῦ πατρὸς». Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, τὸ κοινωνικὸν καθεστῶς— οἰονδὴποτε ἂν εἶναι, ἀρκεῖ νὰ εἶναι σύμφωνον μὲ τὰς περιστάσεις καὶ μὲ τὰς ἀνάγκας— θὰ καθίσταται «περισσότερον εἰρηνικόν, ἁρμονικόν καὶ ἀνθρωπιστικόν».

Ὁ Μπερντιάεφ μὲ μοναδικὴν ὀξυδέρκειαν διείδε τὴν κρίσιν τῆς ἐποχῆς μας καὶ προεῖπε τὴν ἀγωνίαν ποῦ διέρχεται σήμερον ἡ ἀνθρωπότης. Διέγνωσεν ὀρθῶς τὰ αἷτια καὶ ὑπέδειξε τὰ φάρμακα. Ὁλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἔκρουσε καὶ πάλιν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου. Ἐὰν θέλῃ ἡ ἀνθρωπότης—εἶπε— νὰ προλάβῃ καὶ γέας καταστροφάς, ἐὰν θέλῃ νὰ μὴ περιπέσῃ σὲ γέαν βαρβαρότητα, ὀφείλει νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς πνευματικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἀξίας, νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου. Νὰ παύσῃ ὁ ἀνθρώπος νὰ θεωρῆται καὶ νὰ χρησιμοποιεῖται ὡς μέσον: ὡς μέσον διὰ νὰ ἐξουθενώνεται ὁ ἴδιος ἢ διὰ νὰ ἐξουθενώῃ τοὺς συναθρώπους του. Καὶ νὰ καταστῇ σκοπὸς καὶ κέντρον. Καὶ δι' αὐτὸ θὰ χρειασθῇ ν' ἀγωνισθῶμεν: ὄχι μὲ ὀρθολογικὰς θεωρίας. Αὐταὶ ἔχουν χάσει πλέον τὸ κύρος των. Ἀλλὰ μὲ τὴν δυνάμιν τῆς πίστεως, τῆς πίστεως πρὸς τὸν Χριστόν.

ΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ὑπό ΧΡ. Ν. ΑΓΑΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

§ 1.—ΠΡΟ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Τὸ XIII μέρος (ἄρθρα 387 - 427) τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλιών τοῦ 1919¹ ὡς καὶ τὰ ἀντίστοιχα τμήματα τῶν ἄλλων συνθηκῶν εἰρήνης, διὰ ἑποίων ἑτεροματίσθη ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος ἀποτελοῦν τὸ πρῶτον συστηματικὸν καταστάλαγμα προσπαθειῶν ἐξικνουμένων πολὺ πέραν τοῦ ἑνὸς αἰῶνος διὰ τὴν θεμελίωσιν διεθνoῦς κοινωνικῆς πολιτικῆς. Πράγματι ἀπὸ τοῦ Necker, τοῦ γνωστοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Λουδοβίκου Ιβου, ὅστις ἐφρόνει, ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς Κυριακῆς ἀργίας, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῆ, ἐὰν δὲν ἐτρεῖτο καὶ ἀπὸ ἄλλας χώρας (1788)², τοῦ Sismonde de Sismondi, Robert Owen, Jérôme Adolphe Blanqui, τοῦ Daniel Legrand³ καὶ ἄλλων, τῆς Α' Ἑργατικῆς Διεθνoῦς τοῦ 1864 μέχρι τῶν διασκέψεων, διπλω-

¹ Αἱ περὶ ἐργασίας διατάξεις ἦσαν τελείως ἀνεξάρτητοι τῶν λοιπῶν διατάξεων τῶν συνθηκῶν εἰρήνης, ἐδέσμευον δὲ καὶ χώρας, αἵτινες δὲν εἶχον ὑπογράψῃ τὰς συνθήκας εἰρήνης, εἰς τὰς ὁποίας αὐταὶ περιλαμβάνοντο, ἀλλ' εἶχον προσχωρήσῃ εἰς τὴν Διεθνὴ Ὀργάνωσιν Ἑργασίας μεταγενεστέρως. Διὰ τοῦτο δὲν ἐθεωρεῖτο, πολὺ πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ἀπὸ τοῦ 1934, σκόπιμον νὰ μνημονεύονται διαρκῶς, ὡς XIII τμήμα τῆς Συνθήκης Βερσαλλιών καὶ ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια, ἡ ἀναποκρινομένη καὶ εἰς τὴν νομικὴν πραγματικότητα, νὰ τιτλοφορεῖται τὸ τμήμα ὡς «καταστατικὸς Χάρτης τῆς Δ. Ο. Ε.» καὶ τὰ ἄρθρα του νὰ ἔχουν ἰδίαν ἀρίθμησιν 1—41. Τὸ τμήμα τοῦτο ἀπέκτησε καὶ τελικῶς ἰδίαν νομικὴν ὑπόστασιν μετὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς 29ης Διεθνoῦς Διασκέψεως ἐργασίας (1946) τοῦ Montréal. Πρβλ. Morellet. Les amendements à la Constitution de l'organisation internationale du Travail ἐν Rev. gén. de Droit internat. public, τ. LI 1947, σελ. 66.

² Tilly. Internat. Arbeitsrecht, 1924, σελ. 11 ἐπ.

³ Ποῖος εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ διατυπώσας τὴν ἰδέαν τῆς διεθνoῦς ἐργατικῆς προστασίας πρβλ. Häfner, Motive der Internat. Sozialpolitik, 1922, σελ. 14, σημ. 4 καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομένους συγγραφεῖς.

ματικῶν καὶ μὴ, τοῦ Βερολίνου (1890), Ζυρίχης (1897), Βρυξελλῶν (1897), Παρισίων (1900) κλπ καὶ ἀπὸ τοῦ 1900 κάπως συστηματικώτερον μὲ τὴν σύστασιν τῆς Association Internationale pour la protection légale des travailleurs κατεβλήθησαν ἐπίμονοι προσπάθειαι ἀπὸ διαφόρους πλευρὰς διὰ νὰ τεθοῦν κανόνες τινες διεθνoῦς κοινωνικῆς πολιτικῆς.⁴ Οἱ κανόνες οὗτοι «θ' ἀπετέλουν τὴν μοναδικὴν λύσιν τοῦ μεγάλου κοινωνικοῦ προβλήματος νὰ παραχωρηθοῦν εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν τὰ ἐπιθυμητὰ ὕλικά καὶ ἠθικὰ ἀγαθὰ, χωρὶς νὰ ὑποφέρουν ἐκ τούτου αἱ ἐπιχειρήσεις καὶ χωρὶς νὰ θιγῇ εἰς τὸ ἐλάχιστον ἡ ἀνταγωνιστικὴ ἱκανότης μεταξύ τῶν βιομηχάνων τῶν χωρῶν τούτων» ὅπως ἔγραψε εἰς ὑπόμνημά του εἰς ἕκ τῶν προδρόμων τῆς κινήσεως.⁵ Πλὴν ὁμως ὅλαι αἱ προσπάθειαι αὗται, τῶν ὁποίων τὰ αἷτια ἦσαν ἠθικὰ θρησκευτικά, οἰκονομικά καὶ πολιτικά, οὐχὶ ἀπηλλαγμένα καὶ τῶν κοσμοπολιτικῶν ἐπιδράσεων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, χωρὶς δὲ ν' ἀπορρέουν ἀπὸ μίαν σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ ν' ἀντιμετωπίζουσιν ἐν τῇ συνόλῳ τὰ βασικά προβλήματα τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς⁶ εἶχον ἀποτελέσματα περιορισμένα ἀφ' ἐνός μὲν λόγῳ τῆς μὴ πλήρους ὀργανώσεως τῶν σχετικῶν προσπαθειῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἀντιδράσεως τῶν κρατούντων τότε οἰκονομολόγων τῆς φιλελευθέρας σχολῆς. Πάντως εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐκ τῶν προσπαθειῶν τούτων ἐδημιουργήθη ἓν ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκὸν κλίμα, τὸ ὁποῖον ἐβόηθησε τὴν διὰ τῶν συνθηκῶν εἰρήνης χάραξιν σαφῶν πλέων καὶ εὐρέων σκοπῶν διεθνoῦς κοινωνικῆς πολιτικῆς μὲ σύστασιν μονίμου διεθνoῦς ὄργανου καὶ καθορισμὸν ὀρισμένης μεθόδου πραγματοποιήσεως αὐτῆς. Διασκέψεις κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πρώτου πολέμου ἀντιπροσώπων τῆς διαρκῶς ἐπὶ εὐρυτέρου διεθνoῦς πεδίου ἐπεκτεινομένης καὶ ἐνισχυομένης ἐργατικῆς κινήσεως ὑπῆρξαν οἱ ἔμμεσοι πρόδρομοι τῆς νέας ρυθμίσεως.

Οὕτω μὲ ψυχολογικὴν καὶ ἠθικὴν θάσιν τὴν διαπίστωσιν, ὅτι «μία παγκόσμιος καὶ διαρκῆς εἰρήνη δὲν δύναται παρὰ νὰ στηρίζεται εἰς τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην» ποῦ εὐρίσκεται θαθέως ἐρριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων συνεστήθη ἡ Διεθνὴς Ὀργάνωσις Ἐργασίας.

Τὸ προοίμιον τοῦ σχετικοῦ τμήματος τῆς συνθήκης ἀναφέρει τρία ἐλατήρια, ὡς ἐμπνεύσαντα τὴν δημιουργίαν ταύτης:

α'. Ἐν αἰσθημα κοινωνικῆς δικαιοσύνης, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνέχεται τὴν

⁴ Εἶναι πλουσιωτάτη ἡ βιβλιογραφία ἐν σχέσει μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν προσπαθειῶν τῆς δημιουργίας διεθνoῦς κοινων. πολιτικῆς. Ἐντὶ ἄλλων πρβλ. Albert Thomas. Internationale Arbeitergesetzgebung ἐν Ergänzungsband τοῦ Handw. der Staatswissenschaften, (1929), σελ. 505 ἔπ. Francke. Internat Arbeitsrecht, ἐν Handbuch der Politik, τ. 5, 1922, σελ. 23 ἔπ.

⁵ Tilly, ἔνθ. ἄνωτ. σελ. 13.

⁶ Pribram. Die Probleme der internationalen Sozialpolitik, 1927, σελ. 25 ἔπ. Weddigen. Sozialpolitik, 1933, σελ. 98.

ὑπαρξῖν συνθηκῶν ἐργασίας, αἵτινες ἐπιβάλλουν εἰς μέγαν ἀριθμὸν προσώπων τὴν ἀθλιότητα καὶ τὰς στερήσεις.

β'. τὸν κίνδυνον, τὸν ὅποιον δημιουργεῖ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ἢ κοινωνικῆ ἀδικίας καὶ ἢ δυσαρέσκεια, τὴν ὅποιαν αὕτη προκαλεῖ καὶ

γ'. ἢ ἀνισότης τῶν ὄρων ἐργασίας ἐν τῇ διεθνείῳ οἰκον. τάξει (συναγωνιστικῆ ἰκανότης), διότι ἢ μὴ ἀποδοχὴ παρ' ἑνὸς ἔθνους καθεστῶτος ἐργασίας πραγματικῶς ἀνθρωπίνου, ἀποτελεῖ ἐμπόδιον εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη ἄτινα ἐπιθυμοῦν νὰ βελτιώσων τὴν τύχην τῶν ἰδίων τῶν ἐργαζομένων.

Ὅπως εἶναι γνωστὸν, μεγάλη θεωρητικὴ συζήτησις ὑπάρχει περί τῶν αἰτίων τῆς διεθνούς κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ ἰδιαίτερα, ὡς πρὸς τὸ ἐπιχειρήμα τῆς δι' αὐτῆς διατηρήσεως τῆς συναγωνιστικῆς ἰκανότητος τῶν κατὰ χώρας ἐπιχειρήσεων. Ἀνάλυσις καὶ κριτικὴ ἔρευνα τῶν αἰτίων τούτων ἐξέρχεται τοῦ πλαισίου τῆς παρούσης μελέτης. Πάντως, ὡς ἐν ἀποτέλεσμα θεωρητικοῦ συμπερασμοῦ, οὐχὶ ἀπηλλαγμένον ἀναφάσεώς τινος ἔθεωρήθη καὶ ἡ αἰτιολογία τῆς Δ.Ο.Ε.⁷

Ἦν ὄργανον τῆς διεθνούς κοινωνικῆς πολιτικῆς συνεστήθη, ὡς ἐλέχθη ἢ Διεθνῆς Ὀργάνωσις Ἐργασίας ὡς εἰς ἰδιότυπος μόνιμος διακρατικὸς φορεὺς⁸ μὲ σκοπὸν καθοριζόμενον γενικῶς μὲν εἰς τὸ προοίμιον τοῦ XIII μέρους, εἰδικῶς δὲ περισσότερον ἀκριβῶς, ἀλλὰ κάπως περιωρισμένως, καὶ χωρὶς νὰ συνιστᾷ ἐν πλήρῳ λογικῶς ὠλοκληρωμένον σύνολον εἰς τὸ ἀρθρ. 427 καὶ μὲ μέσα τὰς «συμβάσεις»⁹ καὶ τὰς συστάσεις, ἐνισχυομένας μὲ ἕνα ἰδιόρρυθμον σύστημα ἐλέγχου.¹⁰ Ἡ εἰς τὴν Δ.Ο.Ε. τριμερῆς ἐκπροσώπησις τῶν μελῶν (κυβερνήσεως, ἐργοδοτῶν καὶ μισθωτῶν) καὶ ἡ διὰ πλειοψηφίας λήψις ἀποφάσεων, ἤτοι διεθνῆς δέσμευσις καὶ διὰ μὴ κρατικῶν ἀντιπροσώπων καὶ παρὰ τὴν θέλησιν μιᾶς πολιτείας, ἀποτελοῦν τὰς χαρακτηριστικώτερας ἰδιομορφίας τῆς Δ.Ο.Ε.

Οἱ σκοποὶ τῆς Δ.Ο.Ε. ἀποβλέποντες «εἰς τὴν φυσικὴν, ἠθικὴν καὶ

⁷ Weddigen, ἐνθ' ἄνωτ. 154 ἐπ. E. Günther, Sozialpolitik, 1930, σελ. 154 ἐπ. Περί τῆς θέσεως τῶν μαρξιστῶν ἔναντι τῶν προσπαθειῶν διὰ τὴν διεθνῆ κοινωνικὴν πολιτικὴν πρβλ. Pribram ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 21 ἐπ. A. Günther, Sozialpolitik, 1922 σελ. 399 ἐπ.

⁸ Εἶναι ἑξαιρετικῶς πλουσία ἡ βιβλιογραφία περὶ τῆς Διεθνούς Ὀργανώσεως Ἐργασίας εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας. Δυστυχῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχει γραφῆ μία ὠλοκληρωμένη περὶ αὐτοῦ ἐργασία. Διὰ τὴν νομικὴν του φύσιν, ὄργανωσιν, λειτουργίαν κλπ. πρβλ. ἀντὶ ἄλλων: Mahaim, L'organisation permanente du Travail, 1925, Scelle, L'organisation internat. du Travail, 1930.

⁹ Περί τῆς νομικῆς φύσεως τῶν «συμβάσεων» πρβλ. Scelle, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 181 ἐπ.

¹⁰ J. Zarras, Le contrôle de l' application des conventions internationales du Travail, Paris, 1937 (βραβ. Πανεπ. Παρισίων). Εἰς τὰ εἰσαγωγικά κεφάλαια γίνεται καὶ πλήρης ἐξέτασις τῶν μὲ τὴν φύσιν τῆς Δ.Ο.Ε. συνδεομένων νομικῶν προβλημάτων.

πνευματικὴν εὐημερίαν τῶν ἐργαζομένων μισθωτῶν» θὰ ἰδύναντο νὰ συνοψισθῶσιν εἰς τοὺς ἑξῆς :

α'.) Ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀπλῶς, ὡς ἐμπόρευμα, ἀρχὴ ὑψίστης σημασίας, ἐκφράζουσα σαφῶς ὁλόκληρον κοινωνικοφιλοσοφικὴν θεωρίαν ἐναντίον τοῦ ἀτομιστικοῦ φιλελευθερισμοῦ.

β'.) Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δικαιώματος τοῦ συνεταιριζέσθαι, ὡς πρὸς ἄλλους τοὺς σκοποὺς, τοὺς μὴ ἀντιστρατευομένους εἰς τοὺς νόμους

γ'.) Ἡ πληρωμὴ δικαίου μισθοῦ, ἐξασφαλίζοντος ἐπίπεδον προσηκούσης ζωῆς· ὁ μισθὸς δέον νὰ εἶναι ἴσος, ἀδιαφόρως φύλου, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἐργασίας ἴσης ἀξίας. Ἐπίσης ὁμοιομορφία δέον νὰ διέπῃ καὶ τοὺς λοιποὺς ὅρους ἐργασίας.

δ'.) Ἡ προστασία τῶν μισθωτῶν διὰ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ χρόνου ἐργασίας γενικῶς καὶ ἐιδικώτερον τῶν παιδιῶν, τῶν νεαρῶν προσώπων καὶ τῶν γυναικῶν.

Οἱ ἀνωτέρω σκοποί, οἵτινες εὗρον βαθεῖαν ἀπήχησιν εἰς τὰ συντάγματα τοῦ μεσοπολέμου, ἄτινα πλέον ἐκτός τῶν διατάξεων περὶ πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, περιελάμβανον καὶ βασικὰς οικονομικὰς διατάξεις, ἄλλα γενικωτέρας καὶ ἄλλα ἐιδικωτέρας¹¹, περιορίζοντο ἀπλῶς εἰς τὴν πρόληψιν ἢ τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν καταχρήσεων εἰς βάρος τῶν ἐργαζομένων, χωρὶς νὰ προχωροῦν καὶ περαιτέρω. Ἐστηρίζοντο δὲ εἰς μίαν ἀσαφή ἀντίληψιν τῆς οὐχὶ καθ' ὄλον τὸ πλάτος αὐτῆς καθοριζομένης ἐννοίας τῆς «διρθωτικῆς» κοινωνικῆς δικαιοσύνης¹².

Πάντως ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρω πλαισίου τὸ ἔργον τῆς Δ.Ο.Ε. ὑπῆρξε

¹¹ S v o l o s. Le travail dans les Constitutions contemporaines, 1939. Συλλογὴν τῶν σχετικῶν διατάξεων περιέχει τὸ ὑπὸ τῆς Δ.Ο.Ε. ἐκδοθὲν βιβλίον Constitutional provisions concerning Social and Economic policy, Montréal, 1944.

¹² Ἡ «διορθωτικὴ» δικαιοσύνη κατὰ τὴν κλασικὴν ἀριστοτέλειον διάκρισιν ἀντιτίθεται πρὸς τὴν «διανεμητικὴν», ἣτις κατὰ τὸν Tönnies προϋποθέτει «κοινότητα» (Gemeinschaft), ἐνῶ ἡ πρώτη ἀρκεῖται εἰς «κοινωνίαν» (Gesellschaft). Ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ἀκόμη πλήρης ἀλληλεγγύη τῶν λαῶν, περιορίζεται καὶ ἡ διεθνῆς κοινωνικὴ πολιτικὴ εἰς τὴν «διορθωτικὴν» δικαιοσύνην, ἣτις σκοπὸν ἔχει τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοίαν μεταχειρίσιν ὄλων τῶν λαῶν. Ἡ ἐννοία τῆς «κοινωνικῆς δικαιοσύνης» συνεχῶς ἐξελισσεται καὶ ὑφίσταται μεταμορφώσεις, ἀποτελεῖ δὲ τὴν βάσιν τῆς δεοντολογικῆς διαμορφώσεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου εἰς ἅλας αὐτοῦ τὰς ἐκδηλώσεις. T s e l l e r — N e s t l e. Ἱστορία τῆς ἑλλ. φιλοσοφίας (μετ. καθ. Χ. Θεοδορίδου), 1942, σελ. 244. D u n k m a n n. Soziale Gerechtigkeit, εἰς Handw. der Arbeitswissenschaft (1930) σελ. 2149 ἐπ. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς κοιν. δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰδιαίτης σημασίας αὐτῆς, ὡς συντελεστοῦ τῆς κοινωνικοοικονομικῆς εὐημερίας πρβλ. Ζ. Ζ ο λ ὶ τ α. Οἱ συντελεσταὶ τῆς κοιν. εὐημερίας, 1946, σελ. 17 ἐπ. Περὶ μιᾶς προσπαθείας ἐφαρμογῆς καὶ τῆς «διανεμητικῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης» ἐν τῇ κοιν. πολιτικῇ, πρβλ. κατ. σημ. 41. Διὰ τὴν κοινον. δικαιοσύνην εἰς τὴν φορολογίαὴν Ἰ. Α γ γ. Ἀ γ γ ε λ ο π ο ὔ λ ο υ Δημοσία οικονομική, 1942, σελ. 228 ἐπ.

πλουσιώτατον ἂν καὶ δὲν ἔλλειψαν αἱ ἐπικρίσεις ¹³. Οἱ κανόνες, οἱ περιεχόμενοι εἰς τὰς μέχρι τοῦ δ' . παγκοσμίου πολέμου καταρτισθείσας 67 «συμβάσεις», ἐξ ὧν αἱ 53 ἐτέθησαν εἰς ἰσχὺν καὶ τὰς 66 συστάσεις μαζί με τὸ τεράστιον ἐπιστημονικὸν ἔργον τῆς βαθείας ἐρεύνης ὄλων τῶν προβλημάτων τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, ὅπερ ἐπετέλεσεν ἡ Δ.Ο.Ε., ἦσκησαν μίαν τεραστίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς περαιτέρω ἐξειλιξέως τῆς κοινωνικῆς νομοθεσίας πολυαριθμῶν Χωρῶν.

Πλὴν ὅμως τὸ ἔργον τῆς Δ.Ο.Ε. κρινόμενον ἀπὸ μιᾶς ἀνωτέρας σκοπιᾶς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως ἐπιτυχόν, διότι τοῦ ἔλλειψεν ἡ θάσις, ἐφ' ἧς θὰ ἠδύνατο νὰ στηριχθῆ, δηλ. ἡ δυνατότης ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἰσορροπίαν τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας ¹⁴. Εἰς πολλὰς ἐργασίας του ἐπεδίωξε διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως τῶν μισθωτῶν καὶ διὰ τῆς ἐκτελέσεως δημοσίων ἔργων νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων καὶ οὕτως νὰ καταπολεμήσῃ τὴν οἰκονομικὴν ἀνισορροπίαν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἦτο ἀρκετόν, διότι ἐχρειάζετο ἐν γενικώτερον καὶ συνθετικώτερον συνολικὸν πρόγραμμα, ὅπερ θὰ ἐπέτρεπε ἐνεργότεραν καὶ δραστικώτεραν ἐπέμβασις εἰς τὴν οἰκονομίαν. Ἡ Δ.Ο.Ε. δὲν ἐθεωρήθη ἀρμόδια νὰ ἐξέλθῃ τοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκονομικὴν. Ἐγένετο διαχωρισμὸς τοῦ κοινωνικοῦ ἀπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ. Μεταξὺ ὅμως τῶν δύο τούτων πεδίων εἶναι δύσκολος ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ· ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ εἶναι κλάδος τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς καὶ ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς παραγωγῆς. Πᾶν πρόγραμμα κοινωνικῶν ἀπαιτεῖ ν' ἀντιμετωπιζῶνται μέτρα οἰκονομικὰ πρὸς λύσιν, ὅπως καὶ ἐν οἰκονομικῶν πρόγραμμα παραμένει μοιραίως ἄνευ ἀποτελέσματος, ἐὰν παραμεληθῇ ἡ κοινωνικὴ πλευρὰ τῶν λυτέων προβλημάτων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὑπὸ τοῦ Διεθνoῦς Δικαστηρίου τῆς Χάγης ἀνεγνωρίσθη (1922) ¹⁵, ὅτι ἡ Δ.Ο.Ε. δικαιούται νὰ εἰσέρχεται καὶ εἰς τὸν οἰκονομικὸν τομέα καὶ νὰ προβαίη εἰς τὴν ἐξέτασιν ὅφ' ὄρισμένας ἀπόψεις τῶν μέσων ἢ μεθόδων παραγωγῆς, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ κύριαν ἀρμοδιότητα. Ἡ συμβιβαστικὴ αὕτη λύσις δὲν ἦτο ἀρκετὴ, διότι ἔλειπε ἄλλοτε πάλιν τὸ ὄργανον ὅπερ θὰ ἦτο κατὰ κύριον λόγον ἀρμόδιον νὰ ἐπι-

¹³ Περὶ τοῦ ἐπιτελεσθέντος ἔργου παρὰ τῆς Δ.Ο.Ε. πρβλ. Premier Rapport de l' Organisation Internationale du Travail aux Nations Unies (Rapport et Annexes), 1947. Τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ συνοψισθῆ εἰς μέτρα ἀφορώντα τὰς ὑπηρεσίας ἀπασχολήσεως, τοὺς γενικοὺς ὅρους ἐργασίας (διάρκειαν ἐργασίας, ἐβδομαδιαίαν ἀνάπαυσιν, λήσεως, τοὺς γενικοὺς ὅρους ἐργασίας (διάρκειαν ἐργασίας, ἐβδομαδιαίαν ἀνάπαυσιν, λήσεως, τοὺς γενικοὺς ὅρους ἐργασίας (διάρκειαν ἐργασίας, ἐβδομαδιαίαν ἀνάπαυσιν, λήσεως, τοὺς γενικοὺς ὅρους ἐργασίας) τὴν ἀπασχόλησιν παιδιῶν καὶ νεαρῶν προσώπων, ἐτησίαις ἀδείαις μετ' ἀποδοχῶν), τὴν ἀπασχόλησιν παιδιῶν καὶ νεαρῶν προσώπων, ἰδιαίτερος δὲ τῶν γυναικῶν (προστασία μητρότητος, νυκτερινῆ ἐργασία, ἀνθυγιεινὰ ἐργασίαι), ἐπαγγελματικὴν ὑγιεινὴν, κοινωνικὰς ἀσφαλίσεις, ἐπαγγελματικὰς σχέσεις, ἐπιθεώρησιν ἐργασίας, ναυτικὴν ἐργασίαν, μετανάστευσιν, στατιστικὰ προβλήματα κλπ. Ἐπικρίσεις τοῦ ἔργου πρβλ. εἰς Durant-Jausaud. Traité de droit du Travail, 1947, σελ. 311 ἐπ.

¹⁴ D a m a l a s. La réorganisation de l' Économie mondiale, 1947, σελ. 500 ἐπ.

¹⁵ S c e l l e, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 86 ἐπ.

λαμβάνεται τῶν οικονομικῶν προβλημάτων καὶ νὰ ὠθῆ ταῦτα πρὸς λύσιν. Δὲν δύναται τις νὰ παραγνωρίσῃ ὅτι ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν κατέβαλεν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην προσπάθειάς τινας. Πλὴν ὅμως αὗται ἀσυστηματοποίητοι, ὡς ἦσαν καὶ χωρὶς μόνιμον εἰδικευμένον ὄργανον δὲν ἀπέδωκαν ἄξια λόγου ἀποτελέσματα. Οὕτως αἱ πρῶται διεθνεῖς διασκέψεις, ἡ δημοσιονομικὴ τῶν Βρυξελλῶν (1920) καὶ ἡ τῆς Γενεύης (1922), αἵτινες ἠσχολήθησαν μὲ δημοσιονομικὰ προβλήματα, τὴν νομισματικὴν σταθεροποίησιν, τὸν χρυσοῦν κανόνα καὶ τὴν ἐμπορικὴν πολιτικὴν ἐλάχιστα ἀπέδωκαν διότι ἐτέλουν κυρίως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν θεωριῶν τοῦ οικονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ, τῶν ὁποίων διαπρεπεῖς ἐκπρόσωποι μετείχον εἰς τὰς διασκέψεις. Τὴν αὐτὴν τύχην εἶχον καὶ ἡ διεθνὴς οικονομικὴ διάσκεψις τῆς Γενεύης τοῦ 1927 καὶ ἡ οικονομικὴ καὶ νομισματικὴ διάσκεψις τοῦ Λονδίνου (1933), αὐτὴ δὲν ἐπέτυχαν νὰ χαράξουν κἄν κατευθύνσεις διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν οικονομικῶν προβλημάτων. Οὕτως ἐξηκολούθησε ἡ οικονομικὴ, δημοσιονομικὴ καὶ νομισματικὴ ἀποδιοργάνωσις τοῦ κόσμου, τοῦτο δὲ ὑπῆρξε ἐν ἐκ τῶν θανασίμων πληγμάτων κατὰ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν¹⁶.

Ἐχρειάζετο μίᾳ ριζικῇ ἀλλαγῇ εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν παγκοσμίων κοινωνικῶν προβλημάτων, ἀντιμετωπίσεώς των δηλ. ἐν στενῇ συναρτήσῃ πρὸς τὰ οικονομικὰ τοιαῦτα.

§ 2.—ΑΙ ΔΙΑΡΚΟΥΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ

Διαρκούντος τοῦ δευτέρου πολέμου μεγάλοι οικονομολόγοι ἔθεσαν τὰς βάσεις μιᾶς νέας ρυθμίσεως, μὲ τὰ σχέδιά των. Ταῦτα ἦσαν τὸ κατὰ τὸ 1943 δημοσιευθὲν σχέδιον K e y n e s, διὰ τοῦ ὁποίου προεβλέπετο μηχανισμὸς τοῦ νομίσματος καὶ τοῦ συναλλάγματος, καθορισμὸς ἐμπορικῆς πολιτικῆς, μεθοδικὴ διεύθυνσις τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς διὰ νὰ ἀποφεύγονται αἱ ὑπέρμετροι διακυμάνσεις τῆς συγκυρίας καὶ χορήγησις μακροπροθέσμων καὶ μεσοπροθέσμων πιστώσεων εἰς χώρας εὐρισκομένας ἐν οικονομικῇ ἐξελίξει καὶ τὸ ταυτοχρόνως δημοσιευθὲν σχέδιον W h i t e μὲ τὰς προτάσεις περὶ ἐνιαίου νομίσματος καὶ τῆς δημιουργίας τραπεζῆς ἀνασυγκροτήσεως καὶ οικονομικῆς ἐξελίξεως.¹⁷ Τὰ σχέδια ταῦτα, ὅπως καὶ ἄλλα τινὰ δευτερεύοντα ἀπετέλεσαν τὰς βάσεις τῶν γνωστῶν συμφωνιῶν Bretton-Woods τοῦ 1944, διὰ τῶν ὁποίων ἠκολούθησαν νέοι δρόμοι εἰς τὴν διεθνῆ οικονομικὴν πολιτικὴν καὶ τὴν μελλοντικὴν ὀργάνωσιν τοῦ κόσμου.

Φυσικὸν ἦτο ἐν μέτρῳ τοιαύτης κινήσεως ἰδεῶν νὰ ὑποστῇ τὸν εὐμενεῖ ἀντίκτυπόν των καὶ ἡ διεθνὴς κοιν. πολιτικὴ, δοθέντος μάλιστα, ὅτι οἱ λαοὶ πολλῶν χωρῶν ἰδιαίτερος δὲ τῶν σκληρότερον δοκιμαζομένων ἐκ τῆς πολεμικῆς

¹⁶ D a m a l a s, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 360 ἐπ.

¹⁷ D a m a l a s, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 89 ἐπ. 106 ἐπ.

καταιγίδος, ἐξήτουν κατὰ τρόπον ἐπίμονον, ἕνα ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον συγκεκριμένον καὶ εὐρύτερον καθορισμὸν τῶν κοινωνικῶν σκοπῶν καὶ ἐπιδιώξεων αἰτινες θὰ ἐπηκολούθουν τὴν νίκην καὶ τὴν ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης. Ἡ παγκοσμίᾳ μάλιστα συνδικαλιστικὴ κίνησις ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀμεσον ἀνάληψιν πρωτοβουλίας διὰ τὴν προπαρασκευὴν σχεδίων, ἐν ὧσφι διαρκοὺς καὶ δικαίας εἰρήνης.

Ἡδὴ ἐν μέσῳ τῆς πολεμικῆς θυέλλης ὁ Πρόεδρος Roosevelt εἰς τὸ διάγγελμα τοῦ τῆς 6 Ἰανουαρίου 1941 προεκήρυξε τὰς τέσσαρας ἐλευθερίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐστηρίζετο ἡ μεταπολεμικὴ ὀργάνωσις τοῦ κόσμου. Ἐκ τούτων ἡ τρίτη ἦτο ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην, ἣτις μεταφραζομένη εἰς ὅρους τῆς παγκοσμίου πολιτικῆς ἐσήμαινε: οἰκονομικὰς συμφωνίας, αἰτινες θὰ ἐξασφαλίσουν εἰς ὅλας τὰς χώρας, εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους των μίαν ὑγιᾶ ζωὴν κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰρήνης.

Σαφέστερος ἀκόμη εἶναι ὁ Χάρτης τοῦ Ἀτλαντικοῦ τῆς 14 Αὐγούστου 1941, ὅστις περιέχει σοβαροτάτας διατάξεις. Οὕτως εἰς τὸ σημεῖον τέταρτον ὀρίζει: «Θὰ προσπαθήσουν οἱ συμβληθέντες (Ἡνωμ. Πολιτεῖαι καὶ Μεγ. Βρετανία) σεβόμενοι, ὡς πρέπει, τὰς ὑφισταμένας ὑποχρεώσεις των, νὰ ἐξασφαλίσουν ἐν ἰσότητι εἰς ὅλας τὰς χώρας, μικρὰς καὶ μεγάλας, νικητρίας ἢ ἠττημένας, τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς πρώτας ὕλας, τὰς ἀπαραίτητους διὰ τὴν οἰκονομικὴν των εὐημερίαν». Εἰς τὸ πέμπτον σημεῖον: «ἐπιθυμοῦν νὰ πραγματοποιήσουν εἰς τὸν οἰκονομικὸν τομέα, τὴν πλέον στενωτέραν συνεργασίαν μεταξὺ ὄλων τῶν ἐθνῶν διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς ὅλους τοὺς καλιτέρους ὅρους ἐργασίας, τὴν οἰκονομικὴν πρόσδοον καὶ τὴν παγκόσμιον ἀσφάλειαν». Τέλος εἰς τὸ ἕκτον, «θὰ προσφέρουν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὰ μέσα νὰ παραμείνουν ἐν ἀσφαλείᾳ ἐντὸς τῶν ἰδίων των συνόρων καὶ ἣτις θὰ ἐξασφαλίζῃ εἰς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα εἰς ὅλας τὰς χώρας τὴν δυνατότητα νὰ ζήσουν, προστατευμένα ἀπὸ τὸν φόβον καὶ τὴν ἀνάγκην». Ἐπίσης γενικὴν διάταξιν περιέχει καὶ ἡ § 2 τοῦ μέρους IV τοῦ ἀνακοινωθέντος τῆς συναντήσεως τῶν Μεγάλων εἰς τὴν Γιάλταν τῆς 11 Φεβρουαρίου 1945. Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω σημείων ἐστηρίχθη ὁ Χάρτης τῶν Ἡνωμένων ἔθνῶν τοῦ Ἀγίου Φραγκίσκου, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὀμιλήσωμεν εἰς τὴν § 5.

Ἡ πρώτη γενικὴ ἀποτύπωσις τῶν νέων κατευθύνσεων ἐπὶ τῆς διεθνοῦς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἐγένετο εἰς τὴν προπαρασκευαστικὴν διεθνῆ διάσκεψιν Ἐργασίας εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην τὸ 1941, ἣτις διετύπωσε τὰς μελλοντικὰς ἐπιδιώξεις τῆς Δ.Ο.Ε. Αὗται ὅμως κυρίως ἐξητάσθησαν καὶ ἔλαβον ὀλοκλήρωμένην μορφήν κατὰ τὴν διεθνῆ διάσκεψιν Φιλαδέλφειας τὸ 1944, ὅτε ἐψηφίσθη ἡ γνωστὴ Διακήρυξις, ἐν ἔγγραφον ὑψίστης σημασίας δι' ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἐτέθη εἰς ἕκ τῶν θεμελίων λίθων τῆς εἰρήνης, ὁ λίθος τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἐπ' ἧς καὶ μόνον δύναται νὰ στηριχθῇ ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἐλπίς.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἐξετάσωμεν τὰς κατευθύνσεις, τὰς ὁποίας χάρασσει διὰ τὴν μελλοντικὴν διεθνή κοινων. πολιτικὴν ἢ Διακήρυξις. Πλήρως αὐτὰ δὲν δύνανται νὰ ἐκτιμηθοῦν καθ' ὅλον τὸ κοινωνικὸν αὐτῶν πλάτος, ἂν δὲν συνδυασθοῦν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὰς λοιπὰς μεταπολεμικὰς ρυθμίσεις καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὰς τροποποιήσεις τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῆς Δ. Ο. Ε., ἐν σχέσει δηλ. μὲ τὸ ὄργανον τῆς πραγματοποιήσεως τῆς διεθνοῦς κοινων. πολιτικῆς. Οὕτως θὰ ἐξετάσωμεν: α) τὸ περιεχόμενον τῆς Διακηρύξεως, β) τὰς τροποποιήσεις τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῆς Δ.Ο.Ε. καὶ γ) τὰς σχετικὰς λοιπὰς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς μεταπολεμικὰς ρυθμίσεις.

3.—Η ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ

2. Ἡ «Διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας» τῆς 10 Μαΐου 1944¹⁸ ἀποτελεῖ τμήμα τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῆς Δ.Ο.Ε.¹⁹ καὶ διατυπώνει τοὺς σκοποὺς τῆς ὀργανώσεως, ἀντικαταστήσασα τὸ ἄρθρ. 427, ὅπερ ἀπετέλει τὴν πρώτην ἀτελή, ὡς εἴπομεν, σχεδίασιν τῶν ἐπιδιώξεων τῆς ὀργανώσεως. Ἀντὶ ἑνὸς λεπτομερειακοῦ ἄρθρου, ποῦ ἀνεφέρετο εἰς τὰς παλαιὰς ἀξιώσεις τῶν μισθωτῶν πρὸς πρόληψιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν εἰς θάρος των καταχρήσεων καὶ αἱ ὁποῖαι κατὰ σημαντικὸν ποσοστὸν ἱκανοποιήθησαν κατὰ τὸ διαρρῦσαν ἔκτοτε διάστημα, θέτει ἡ Διακήρυξις μὲ τὴν προοπτικὴν ἑνὸς κόσμου, ὁ ὁποῖος ὑπέστη τεραστίαν κοινωνικὰς μεταβολὰς ἀπὸ τὸ 1919, γενικὰς διατάξεις, αἵτινες διευρύνουν τὸ πρόγραμμα δράσεως τῆς Δ.Ο.Ε. καὶ ἀπ' ἀπόψεως προσώπων καὶ ἀπ' ἀπόψεως ἀντικειμένων, μὲ μίαν νέαν διατύπωσιν ποῦ φέρει αὐτὴν ἐγγύτερα πρὸς τὰ ἀξιώματα τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινων.

¹⁸ Μίαν ἐξαιρέτως ἐνδιαφέρουσαν ἔκθεσιν περὶ τῆς Διασκέψεως τῆς Φιλαδελφείας ἐδημοσίευσεν ὁ κατ' αὐτὴν κυβερνητικὸς πληρεξούσιος κ. Ι. Ζάρρας, ἔνθα ἐκτίθενται μὲ πληρότητα πάντα τὰ ἀφορῶντα αὐτὴν, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Διεθνὴς Συνδιάσκεψις Ἐργασίας τῆς Φιλαδελφείας» 1945. Πρὸβλ. καὶ *La vingt-sixième session de la Conférence intern. du Travail*, ἐν *Revue Intern. du Travail*, τομ. I' (1944) σελ. 1—45. Ὡς προπαρασκευαστικὴ ἐργασία δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῇ ἢ πρὸς Διάσκεψιν ἐργασίας εἰσηγήσει τοῦ Γραφείου ὑπὸ τὸν τίτλον «Principes d' action, programme et statut de l'organisation intern. du Travail», Montréal 1944.

¹⁹ Ὁ τύπος τῆς πανηγυρικῆς «Διακηρύξεως» ἐθεωρήθη ὁ καταλλήλοτερος διὰ διὰ τὴν νέαν διατύπωσιν τῶν σκοπῶν καὶ ἐπιδιώξεων τῆς Δ.Ο.Ε. Μία τοιαύτη «Διακήρυξις» δεικνύει κατὰ τὸν ἐμφαντικώτερον τρόπον τὴν σημαντικὴν νέαν φάσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Δ.Ο.Ε. ἢ ὁποία ἀνοίγει μίαν νέαν κοινωνικὴν περιόδον εἰς τὸν κόσμον. Διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐθεωρήθησαν ἀναπροσάρμοστοι αἱ ἐκ παραδόσεως εἰθισμέναι διαδικασίαι τροποποιήσεως τοῦ καταστατικοῦ χάρτου ἢ ὁ τύπος τῶν διεθνῶν συμβάσεων», πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τῶν συστάσεων. Πρὸβλ. *Principes d' action κλπ.* σελ. 4. Morellet. ἔνθ. ἄνωτ. σελ. 80. Περὶ τῆς ἐνσωματώσεώς της εἰς τὸν Καταστατικὸν Χάρτην καὶ τῆς «καταργήσεως» τοῦ ἄρθρου 427 πρὸβλ. *Questions constitutionnelles*, Part, I, 1946 σελ. 18 ἐπ.

κῆς δημοκρατίας²⁰. Δὲν ἀναφέρεται πλέον εἰς μόνους τοὺς μισθωτοὺς, ἀλλ' εὐρύτερον εἰς ὁ-όκληρον τὸν πληθυσμὸν καὶ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸν κοινωνικὸν τομέα, ἀλλὰ πλατύτερον καὶ εἰς τὸν οἰκονομικὸν καὶ τὸν δημοσιονομικὸν τοιοῦτον. Μὲ τοιαύτην εὐρύτητα, ἀλλὰ καὶ τολμηρὰν διατύπωσιν προσαρμοζομένην πρὸς τὴν σημειωθεῖσαν ἐξέλιξιν τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων, ἡ Διακήρυξις ἐν προοίμιῳ ὑπογραμμίζει τὴν διαρκῆ ἀξίαν τῶν σκοπῶν καὶ ἐπιδιώξεων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ Δ.Ο.Ε. καὶ αἱ ὁποῖαι δέον νὰ ἐμπνεύουν τὴν πολιτικὴν τῶν μετεχουσῶν εἰς αὐτὴν πολιτειῶν. Μόνον, ἐὰν ἡ πολιτικὴ τῶν διαφόρων πολιτειῶν εἶναι προσηνατολισμένη πρὸς τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἐπιδιώξεις τῆς Δ.Ο.Ε. εἶναι δυνατόν νὰ στεφθῆ ὑπὸ ἐπιτυχίας ἢ δραστικῶς αὐτῆς²¹. Εἶναι κάπως περίεργον, πῶς μετὰ τὴν «Διακήρυξιν» διετηρήθη καὶ τὸ προοίμιον τοῦ XIII τμήματος ὅπου εἶναι κατὰ πολὺ στενωτέρου αὐτῆς. Τοῦτο εἶχε λόγον ὑπάρξεως, ἐφ' ὅσον τὸ ἄρθρον 427 ἦτο εἰδικὸν καὶ καθόριζε ἐν περιωρισμένον μεταβατικὸν πρόγραμμα δράσεως τῆς Δ.Ο.Ε. Ἐφ' ὅσον πλέον τοῦτο κατηργήθη καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς εὐρυτάτης «Διακήρυξεως» δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ διατηρηθῆ τὸ προοίμιον, ἐκτὸς ἐὰν ἡ διατήρησις του ὀφείλεται εἰς λόγους ἱστορικοὺς.

Ἡ διακήρυξις ἀποτελεῖται ἐκ πέντε μερῶν.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος θεβαιώνονται ἐκ νέου τὰ θεμελιώδη ἀξιώματα, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ Δ.Ο.Ε. καὶ εἰδικώτερον :

α') Τονίζεται ἡ βασικὴ ἀρχή, ὅτι «ἡ ἐργασία δὲν εἶναι ἐμπόρευμα». Ἡ ἔστω καὶ ἀρνητικὴ αὕτη διατύπωσις εἶναι κατηγορηματικωτέρα τῆς τοῦ ἄρθρου 427, ὅπου ὤριζετο, ὅτι «ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀπλῶς, ὡς ἐμπόρευμα ἢ ἀντικείμενον ἐμπορίας», μία διατύπωσις, ἣτις ἔκτοτε εἶχε προκαλέσῃ τὰς ἐντόνους διαμαρτυρίας ἰδίᾳ τῶν Ἀμερικανῶν²².

β') «Ἡ ἐλευθερία τῆς γνώμης καὶ τοῦ συνεταιρίζεσθαι θεωροῦνται ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις διὰ τὴν πρόοδον».

γ') «Ἡ πτωχεία ὁποῦδήποτε καὶ ἂν ὑπάρχη ἀποτελεῖ κίνδυνον διὰ τὴν εὐημερίαν ὄλων» καί·

δ') «Ὁ ἀγὼν κατὰ τῆς ἀνάγκης δέον νὰ διεξάγεται ἐντὸς ἐκάστης

²⁰ Κατὰ τὰς παραμονάς τῆς Διασκέψεως τῆς Φιλαδελφείας καὶ ἡ Γερμανία καὶ αἱ μετ' αὐτῆς συνεργαζόμεναι Χῶραι πρὸς ἀντιπερισπασμὸν καὶ κατόπιν τῆς διαπιστώσεως, ὅπως ἐλέγετο, τῆς ἀποτυχίας τῶν ἀγόνων καὶ ἀρνητικῶν προσπαθειῶν τῆς Δ.Ο.Ε. κατήρτισαν καὶ αὐταὶ Χάρτην μὲ 17 σημεῖα διὰ τὴν μελλοντικὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τῆς Εὐρώπης. Οὗτος συνεζητήθη καὶ ἐγένετο δεκτὸς ἐν Bad Salzbrunn τῆς Σιλεσίας. Περιέχει ἐκτὸς τῶν γνωστῶν διαπιστώσεων περὶ δικαίου μισθοῦ, κοινωνικῆς ἀσφαλείας, οἰκογενείας, κατοικίας κλπ. καὶ πολλὴν ἐθνικοσοσιαλιστικὴν φιλολογίαν περὶ λαϊκῆς κοινότητος, θεωρίας πέραν Μαρξισμοῦ καὶ καπιταλισμοῦ κλπ. Αἱ ἀποδεχθεῖσαι τὸν χάρτην χῶραι θ' ἀπετέλουν ἕνωσιν ἐξ ἧς θὰ προέκυπτε μιά νέα ὀργάνωσις.

²¹ Principes d' action. κλπ. σελ. 5

²² Francke, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 31.

χώρας με ἀκατάβλητον ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ μιᾶς συνεχοῦς καὶ συνδυασμένης διεθνοῦς προσπαθείας, εἰς τὴν ὁποῖαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐργαζομένων καὶ τῶν ἐργοδοτῶν, συνεργαζόμενοι, ὡς ἴσοι, μετὰ τῶν κυβερνητικῶν ἀντιπροσώπων συμμετέχουν εἰς ἐλευθέρας συζητήσεις καὶ ἀποφάσεις χαρακτῆρος δημοκρατικοῦ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ».

Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν μίαν διαπίστωσιν, ὅτι ἡ εὐημερία ὄλων τῶν λαῶν εἶναι ἀδιάρητος καὶ ἀποτελοῦν μίαν διεύρυνσιν τῆς ἀρχῆς τῆς περιεχομένης εἰς τὸ προοίμιον τοῦ XIII μέρους, καθ' ἣν ἡ μὴ ἀποδοχὴ παρ' οἴου δῆποτε ἔθνους ἐνὸς καθεστῶτος ἐργασίας, πραγματικῶς ἀνθρωπίνου ἀποτελεῖ ἐμπόδιον εἰς τὰς προσπαθείας τῶν ἄλλων ἔθνῶν, τὰ ὁποῖα ἐπιθυμοῦν νὰ βελτιώσουν τὴν τύχην τῶν ἐργαζομένων εἰς τὰς ἰδίας τῶν χώρας²³. Οὕτως τὸ ἐπιχείρημα τῆς διατηρήσεως τῆς συναγωνιστικῆς ἱκανότητος, παρὰ τὰς εἰσαγομένους κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ ἐρ' οὐ ἐστηρίζετο κυρίως ἢ πρὸ τοῦ πρώτου πολέμου θεωρία τῆς διεθνοῦς κοινῶν. πολιτικῆς βαθμῆδὸν ἀτονεῖ καὶ μόνον ἡ ἰδέα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ τὸ κίνητρον αὐτῆς. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἤδη μίαν πρόσοδον εἰς τὴν θεωρίαν τῆς διεθνοῦς κοιν. πολιτικῆς.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τίθενται οἱ γενικοὶ σκοποὶ τῆς ὀργανώσεως, ὅφ' οὓς εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ μία διαρκὴς εἰρήνη. Αὕτη δέον νὰ στηρίζεται εἰς τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην, τῆς ὁποίας δίδεται ἐν εὐρύτερον πλέον περιεχόμενον, ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ, παρὰ στηριζομένη εἰς μίαν ἡγγυημένην εἰρήνην.

Δὲν εἶναι κοινωνικὴ δικαιοσύνη μόνον ἡ ἀποκατάστασις ὄρων ἐργασίας ἱκανοποιητικῶν, ἀλλ' ἔτι περαιτέρω «ἡ ἐξασφάλισις εἰς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα, ὅα δῆποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ φυλὴ των, ἡ θρησκεία των ἢ τὸ γένος των τοῦ δικαιώματος νὰ ἐπιδιώκουν τὴν ὑλικὴν των πρόσοδον καὶ τὴν πνευματικὴν των ἀνάπτυξιν ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ἀξιοπρεπεῖᾳ οἰκονομικῶς ἀσφαλῆ καὶ μετὰ τῶν ἰδίων πιθανοτήτων ἐξελίξεως». Τοῦτο δέον νὰ ἀποτελῇ τὸν κεντρικὸν ἄξονα πάσης ἐθνικῆς καὶ διεθνοῦς πολιτικῆς. Οὕτως ἡ ἔννοια τῶν «μὴ ἀνθρωπίνων ὄρων ἐργασίας» λαμβάνει νέον εὐρύτατον περιεχόμενον, διότι θεωροῦνται, ὡς τοιοῦτοι ἡ οἰκονομικὴ ἀστάθεια καὶ ἡ ἔλλειψις ἰσότητος εἰς τὰς πιθανότητας ἐξελίξεως. Αἱ ἔννοιαι «ἐλευθερία» καὶ «ἀξιοπρέπεια» θεωροῦνται ἀναγκαίως στενῶς συνδεδεμέναι καὶ μόνον μετὰ τῆς οἰκονομικῆς σταθερότητος καὶ τῆς ἰσότητος ὄρων ἐξελίξεως ἀποκτοῦν πραγματικὸν περιεχόμενον.

Ὁ εὐρὺς ὁμοῦς ὁδοὺς σκοπὸς δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ, ὀρίζει περαιτέρω ἡ Διακήρυξις, μόνον ὅταν «ὅλα τὰ προγράμματα δράσεως καὶ τὰ λαμβανόμενα μέτρα ἐπὶ ἐθνικοῦ καὶ διεθνοῦς πεδίου, ἰδίως εἰς τὸν οἰκονομικόν

²³ Ζά ρ ρ α ς, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 16 ἐπ.

κόν και δημοσιονομικόν τοιμέα, εκτιμῶνται και ἀπό τῆς ἀπόψεως ταύτης και γίνονται ἀποδεκτά μόνον, καθ' ὃ μέτρον «δύνανται νά εὐνοήσουν και ὄχι νά παρεμποδίσουν τήν ὀλοκλήρωσιν τοῦ βασικοῦ των ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ».

Ἡ διεθνῆς ὀργάνωσις ἐργασίας δέον νά ἐξετάζῃ και θεωρῇ ἀπό τῆς πλευρᾶς ταύτης, ὑπό τὸ φῶς δηλ. τοῦ θεμελιώδους αὐτοῦ σκοποῦ κάθε πρόγραμμα δράσεως και πᾶν μέτρον οἰκονομικῆς και δημοσιονομικῆς φύσεως. Κατὰ τήν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα τῆς ἐνεπιστεύθησαν, ἡ Δ.Ο.Ε λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν πάντας τοὺς σχετικούς οἰκονομικούς και δημοσιονομικούς συντελεστάς, δύναται νά περιλάβῃ εἰς τὰς συστάσεις της και ἀποφάσεις της πᾶσαν διάταξιν, τήν ὁποῖαν ἤθελε κρίνῃ κατάλληλον. Ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ἐγένετο μέχρι τοῦδε, τεχνητὸς διαχωρισμὸς τοῦ κοινωνικοῦ και οἰκονομικοῦ πεδίου Παρὰ ταῦτα ὁμως ἐσημειώθη παρέκτασις και εἰς τὸν οἰκονομικὸν τοιμέα, ὅπως π.χ. μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ 1937 διὰ τὰ δημόσια ἔργα, ἐνθα προεδρεύετο νά δίδεται εἰς αὐτὰ παρὰ τῶν δημοσίων ἀρχῶν εἰς ρυθμὸς, ὅστις νά τελῇ εἰς σχέσιν μετὰ τὰς οἰκονομικὰς διακυμάνσεις, ὅπως και ἡ χρηματοδότησις τῶν ἔργων τούτων διὰ δανείων εἰς περίοδον ὑφέσεως²⁴.

Ἦδη τὸ ὄνο σημεῖον τοῦ Χάρτου τοῦ Ἀτλαντικοῦ, τὸ ὁποῖον ἀναφέρομεν ἀνωτέρω, καθώριζε τήν στενωτέραν συνεργασίαν εἰς τὸν οἰκονομικὸν τοιμέα πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν καλυτέρων ὄρων ἐργασίας διὰ τήν οἰκονομικὴν πρόοδον. Ἡ προπαρασκευαστικὴ συνδιάσκεψις τῆς Νέας Ἰόρκης τοῦ 1941 εἶχε καταλήξει εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ἀνάγκης, ὅτι θὰ ἔπρεπε ἡ Δ.Ο.Ε. νά ἐξετάσῃ τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐλαμβάνοντο διὰ τὰ προβλήματα, ποῦ θὰ ἐτίθεντο ἀμέσως μετὰ τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν διὰ τὸ ἔργον τῆς ἀνασυγκροτήσεως. Οὕτως ἀνεγνωρίζετο, ὅτι ἡ Δ.Ο.Ε. θὰ ἠδύνατο ν' ἀσχολεῖται εἰς τὸ μέλλον περισσότερον ἀφ' ὅτι εἰς τὸ παρελθὸν μετὰ τὰς οἰκονομικὰς βάσεις τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς. Ὁ Πρόεδρος Roosevelt ἀποτετινόμενος εἰς τὰ μέλη τῆς διασκεψέως ἐκείνης ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν της ἔλεγε «κατενόησαμεν πολὺ καλά, ὅτι τόσον ἐπὶ τοῦ διεθνοῦς πεδίου, ὅσον και ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ τοιοῦτου, τὰ κοινωνικὰ προβλήματα δὲν δύναται νά διαχωρισθῶν εἰς στεγανὰ διαμερίσματα ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ τοιαῦτα. Εἰς τὴν διεθνή ζωὴν ὅπως και εἰς κάθε χώραν, ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ ἔπαυσε ν' ἀποτελῇ ἓνα σκοπὸν καθ' ἑαυτόν. Δὲν εἶναι παρὰ ἓν μέσον διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν κοινωνικῶν σκοπῶν».

Ἡ κατάργησις τῆς πενίας και ὁ ἀγὼν κατὰ τῆς ἀνάγκης εἶναι προβλήματα οἰκονομικῆς πολιτικῆς, τόσον ἐθνικῆς, ὅσον και διεθνοῦς και ὅτι μόνον, ὅταν ἔχῃ ὑπ' ὄψει της ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοὺς ἐπιδιωκτέους κοινωνικοσκοποῦς εἶναι δυνατόν νά καταλήξῃ εἰς θετικὰ ἀποτελέσματα. Συνεπῶς ἡ Δ.Ο.Ε. ἔχει ἄμεσον και κύριον συμφέρον διὰ τὰς δημοσιονομικὰς και οἰκονομικὰς ρυθμίσεις, διότι ἐκ τῶν καλῶν ἢ κακῶν τούτων μέτρων ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα

²⁴ Principles d' action κλπ. σελ. 11.

μέρος και ή δυνατότης επιτυχίας τών κοινωνικών αντικειμενικών αυτης σκοπών. Μία άριστη οικονομική θεωρητική λύσις δύναται να είναι χειρίστη κοινωνικώς. Οί κοινωνικοί σκοποί θ' αποτελούν τού λοιπού τού κριτήριον τής οικονομικής και δημοσιονομικής δράσεως. "Όπως θά ίδωμεν όμως κατωτέρω δέν καθίσταται ή Δ.Ο.Ε. άρμοδία και διά τήν έκπόνησιν οικονομικών και δημοσιονομικών προγραμμάτων, αλλά είτε θά διέδη ώθήσεις πρὸς κατάρτισιν τούτων, είτε θά ἐλέγχει τοιαύτα καταρτιζόμενα και θά παρακολουθεῖ τὰς χαρασσομένας κατευθύνσεις, ὥστε να ικανοποιούνται αἱ κοινωνικοπολιτικά: ἐπιδιώξεις, ὑποδεικνύουσα τούς κινδύνους, όταν είτε δημιουργοῦνται είτε δὲν προλαμβάνονται κρίσεις, αἵτινες δύναται νὰ ἔχουν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τής οικονομικής θέσεως τών λαϊκῶν μαζῶν. Οὕτως θά ἐπιδιώκει, ὅπως ἀναφέρεται και εἰς τὸ τέταρτον μέρος τής Διακηρύξεως, κατὰ τήν ἐπεξεργασίαν σχεδίων διὰ τήν ἀποκατάστασιν ἐνός ικανοποιητικοῦ διεθνoῦς νομισματικοῦ συστήματος ἢ διὰ τήν ἐξάπλωσιν τοῦ διεθνoῦς ἐμπορίου μὲ τήν ἐξαφάνισιν τεχνητῶν φραγμῶν, ποῦ ἐμποδίζουν τήν διέξοδον εἰς τὰς παραγωγικὰς πηγὰς και τήν διατήρησιν μιᾶς ἠϋξημένης και σταθερᾶς ζητήσεως ἐμπορευμάτων ἢ διὰ τήν ἐξέλιξιν τής διεθνoῦς κινήσεως τών κεφαλαίων, ἀλλ' ἀκόμη και κατὰ τήν ρύθμισιν τών πρώτων ὕλων, δημογραφικῶν φαινομένων κλπ. νὰ διατηρηται ἐν σταθερῶν και ὑψηλῶν ἐπίπεδον ἀπασχολήσεως, νὰ μειώνωνται εἰς τὸ ἐλάχιστον αἱ διακυμάνσεις εἰς τήν οικονομικήν δραστηριότητα και νὰ ἐξασφαλίξεται οὕτως διαρκῶς ἠϋξημένος ὄγκος εἰς τήν παραγωγήν. Ταῦτα συνεπάγονται πλέον νέου: προσανατολισμοῦς και βασικῆν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ συστήματος παραγωγῆς και διανομῆς Ἡ νέα παγκόσμιος οικονομική ὁργάνωσις πρέπει νὰ διαφέρῃ βαθέως τής προπολεμικής, ἥτις ἔτεινε νὰ ικανοποιῇ, πολλάκις σκοποῦς ἀντιφατικούς. Ὁ ἔλεγχος τής Δ.Ο.Ε. ἀποκτᾶ ἔλλωσ ἰδιαιτέραν σημασίαν, λόγῳ τής τριμεροῦς συνθέσεως ταύτης, τής ἐκπροσωπήσεως και τών ἐργαζομένων και τών ἐργοδοτῶν, ἥτις δὲν σημειοῦται εἰς τὰς ἄλλας διεθνεῖς ὁργανώσεις.

Ἡ διακήρυξις ἀποφεύγει νὰ εἰσέλθῃ εἰς ὑποδείξεις οικονομικῶν ἢ κοινωνικῶν συστημάτων: ἀρίνει τήν ἐπιλογὴν τούτων εἰς κάθε πολιτείαν: ἀρκεῖ μόνον τὰ ὑπ' αὐτης λαμβανόμενα μέτρα νὰ διέπωνται ἔστον τὸ δυνατόν περισσότερο ἀπὸ τήν ἀρχὴν τής κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἥτις πλέον διὰ τής διακηρύξεως ἀνάγεται εἰς θετικὸν νομικὸν κανόνα.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος καθορίζονται εἰδικώτερον οἱ σκοποὶ τής διεθνoῦς κοινωνικῆς πολιτικῆς. Ὁ καθορισμὸς γίνεται διὰ τής καταρτίσεως ἐνός προγράμματος, περιλαμβάνοντος ὅλα σχεδὸν τὰ προβλήματα κοινων. πολιτικῆς ποῦ ἀνοίγουν εὐρέα πεδία δράσεως και τὰ ὅποια ἔχουν ἀναγνωρισθεῖ παγκοσμίως — ἐξ οὗ και ή ὁμόθυμος ἀποδοχὴ τούτων παρὰ τῶν 41 κρατῶν, τὰ ὅποια ἀντιπροσωπεύθησαν εἰς τήν Φιλαδέλφειαν — ὡς ἔχοντα πρωταρχικὴν σημασίαν και ἐπιβάλλοντα ἐπείγουσαν λύσιν. Διὰ τήν πραγματοποίησιν τούτων δίδει ή Δ.Ο.Ε. τήν ἐπίσημον ὑπόσχεσιν νὰ ὑποστηρίξῃ

μεταξύ των διαφόρων ἐθνῶν τοῦ κόσμου τὴν ἐφαρμογὴν προγραμμάτων κα-
ταλλήλων καὶ περὶ ὧν γίνεται λόγος εἰς τὰ ἄλλα μέρη τῆς διακηρύξεως.

Οἱ σκοποὶ θὰ ἠδύναντο νὰ συνοψισθῶσιν εἰς τοὺς ἑξῆς :

α') Πλήρης ἀπασχόλησις, β') ἀνύψωσις τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς, γ') κατο-
χύρωσις καὶ διεύρυνσις τοῦ συνδικαλιστικοῦ δικαιώματος καὶ δ') κοινωνικὴ
ἀσφάλεια.

Θὰ ἐξετάσωμεν κεχωρισμένως ἕνα ἕκαστον τῶν σκοπῶν τούτων.

α'. Πλήρης ἀπασχόλησις

Ἡ πλήρης ἀπασχόλησις ἀποτελεῖ τὴν θετικὴν πραγματοποίησιν τοῦ
«δικαιώματος πρὸς ἐργασίαν», ὁρῶς δὲ τίθεται, ὡς ἡ πρώτη βασικὴ ἐπι-
δίωξις τῆς Δ.Ο.Ε., ἣτις ποτὲ εἰς τὸ παρελθὸν δὲν διευτύπησε κατὰ τρόπον
θετικὸν καὶ κατηγορηματικὸν τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ταύτης. Δὲν εἶναι πλέον
ἀνεκτὴ κοινωνικὴ ὀργάνωσις, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπιθυμοῦν νὰ
ἐργασθοῦν ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν ἀνεργίαν. Ἡ ἰδέα τοῦ δικαιώματος πρὸς
ἐργασίαν κατ' ἐπανάληψιν ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ
ἀνεγνωρίσθη μὲ διαφόρους διατυπώσεις καὶ παρὰ πολλῶν συνταγμάτων τοῦ
μεσοπολέμου, χωρὶς ὅμως νὰ καταστῇ δυνατὴ παντοῦ ἡ ἐφαρμογὴ του, ἣτις
προϋπόθετε μίαν γενικώτεραν μεταβολὴν εἰς τὴν οἰκονομικὴν διάρθρωσιν²⁶.
Ἰπὸ τὸ κράτος τῶν κλασσικῶν θεωριῶν ἡ ἀνεργία δὲν ἠρευνάτο, ὡς αὐτο-
τελὲς οἰκονομικὸν φαινόμενον· δὲν ὑπῆρχε εἰδικὴ θεωρία περὶ οἰκονομικῶν
κρίσεων, ἀνεργίας καὶ ἀπασχολήσεως, αἱ δὲ σχετικαὶ ἀπόψεις συνεξετάζοντο
μὲ τὴν θεωρίαν περὶ ἐργατικῶν μισθοῦ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς συσσωρευ-
σεως τοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τῶν κερδῶν καὶ τοῦ τόκου²⁶. Ἡ ἀνεργία ἑνὸς
σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἐργατῶν ἐθεωρεῖτο, ὡς ἕν κακὸν ἀναπόφευκτον, ὡς μία
τρόπον τινα φυσικὴ ἀνάγκη, ἣτις ὑπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνι-
σμοῦ διὰ τοῦ καλυτέρου συνδυασμοῦ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς ἐξι-
σορροπεῖτο. Διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ μάλιστα ἡ ἐξέλιξις τῆς οἰκονομικῆς δραστη-
ριότητος, ἐθεωρεῖτο ἀναγκαῖον νὰ διατίθεται μὲ ποῖάν τι α ἐλαστικότητα ἐν
πλεόνασμα ἐργατῶν. Ὑπεστηρίζετο, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχη μία ἐφεδρεία
ἐργατῶν. Τὸ ἔργον τῶν ὑπηρεσιῶν εὐρέσεως ἐργασίας, τῶν ὁποίων ἡ ὁρᾶσις
ἀναπτύσσεται κυρίως μετὰ τὸν α'. παγκόσμιον πόλεμον, συνίστατο μόνον
εἰς τὴν μείωσιν τῆς ἀνεργίας διὰ τῆς εὐρέσεως εὐκαιρίας ἀπασχολήσεως εἰς
ὑφισταμένας ἐργασίας, ἔργον καθαρῶς παθητικὸν ἢ ἀκόμη διὰ τῆς χρη-
γίσεως εἰς τοὺς ἀνέργους ἐπιδοματός τινος ἐκ τῆς ἀσφαλίσεως τῆς

²⁶ Svolos, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 94 ἐπ. Γενικώτερον περὶ τοῦ δικαιώματος
πρὸς ἐργασίαν. Malachowski. Recht auf Arbeit und Arbeitspflicht,
1922, σελ. 26 ἐπ. Lohkamp. Inhalt und Bedeutung des Rechts auf Arbeit
in Vergangenheit und Gegenwart, 1939.

²⁶ Δημ. Κούση. Ἀπασχόλησις καὶ ἀνεργία, 1948. σελ. 34 ἐπ. Γ. Χαλ-
κιοπούλου. Ἡ σύγχρονος θέσις τῆς θεωρίας τῆς ἀνεργίας, 1945.

άνεργίας ἢ ἄλλου τινος κεφαλαίου Σήμερον ἀντιλαμβάνεται κανείς, ὄχι μόνον τὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ καὶ τὴν δυνατότητα τῆς ὀργανώσεως τῆς οἰκονομίας κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀντὶ ἐφεδρείας ἀνέργων ἐργατῶν, νὰ ὑπάρχουν ἐφεδρικαὶ ἐργασίαι πρὸς ἐκτέλεσιν, ποῦ ἀναμένουν τοὺς ἐργάτας.

Μέτρα καθαρῶς κοινωνικὰ δὲν εἶναι ἀρκετά· χρειάζονται μέτρα οἰκονομικά. Ἡ οἰκονομία δὲν πρέπει νὰ δεσπόζεται ἀπὸ τὸν ὕλικόν συντελεστήν, δηλ. τὴν δημιουργίαν πλοῦτου, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινον παράγοντα, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ ὑπὸ τοῦ ἑοῦ δημιουργεῖται ὁ πλοῦτος. Ὁ ρόλος τοῦ κράτους δὲν εἶναι πλέον εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἀνεργίας ὁ παλαιός, ὁ παθητικός, ἀλλὰ καθίσταται ἐνεργητικός. Ἡ παλαιὰ μάστιξ τῆς ἀνεργίας, τῆς ὁποίας τὰς συνεπείας ἰδιαιτέρως ἠρθάνθησαν αἱ ὑψηλῶς ἐκβιομηχανισμένοι χώροι κατὰ τὴν μεσοπολεμικὴν παγκόσμιον κρίσιν, δύναται νὰ περιορισθῇ ἐντὸς μιᾶς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, ἣτις ἐξασφαλίζει τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν λανθανουσῶν παραγωγικῶν ἱκανοτήτων τῆς χώρας. Σημειωτέον, ὅτι αἱ θεωρητικαὶ ἐργασίαι ἐπὶ τῆς ἐρευνῆς τῶν αἰτίων τῆς ἀνεργίας συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἀνεργίας καὶ ὑπέδειξαν σαφῆ μέτρα πρὸς λύσιν αὐτοῦ. Οὕτως διὰ τῆς μεγάλης του ἐργασίας ὁ Keynes τὸ 1936²⁷, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον ἐπίμονον ἐν Ἀγγλίᾳ ἀνεργίαν, ἤσκησε κριτικὴν τῆς παραδεδομένης ἀντιλήψεως, ὅτι ἡ ἀνεργία ἀπορροφᾷ ἑαυτήν, ἐφ' ὅσον ἀφίνει κανείς τὸν οἰκονομικὸν μηχανισμόν νὰ παίξῃ τὸν ρόλον του. Οὗτος κατέδειξεν, ὅτι ἡ ἐμφάνισις τῆς ἀνεργίας ὑφείλεται εἰς ὑπερέττησιν τῆς ἀποταμιεύσεως ἐναντι τῆς ἐπενδύσεως εἰς παραγωγικὰ ἔργα. Ἡ μείωσις τῆς ζητήσεως, ἣτις προκύπτει ἐντεῦθεν, εἶναι ἡ δημιουργοῦσα τὴν ἀνεργίαν αἰτία. Τὸ κράτος δέον νὰ ἐπέμβῃ διὰ πολιτικῆς μειώσεως τοῦ τόκου. Αὐξανόμενης οὕτως τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τοῦ ἐπιτοκίου καὶ τῆς ἐλπυζομένης ἀποδόσεως τῶν ἐπιχειρήσεων, προκαλεῖται μία αὐξησις τῆς ζητήσεως τῶν κεφαλαίων, περιορισμὸς τῆς ἀποταμιεύσεως, αὐξησις τῶν ἐπενδύσεων καὶ τῆς παραγωγῆς καὶ οὕτως αὐξησις τοῦ ὄγκου τῆς ἀπασχολήσεως. Ἐπὶ τῆς σκέψεως τοῦ Keynes ἐστηρίχθη καὶ ἡ μεγάλη ἐργασία τοῦ W. Beveridge (1942)²⁸, ὅστις ἀσχολεῖται γενικώτερον μὲ τὴν ἀποτροπὴν τῆς ἐμφανίσεως τῆς ἀνεργίας εἰς τὴν μεταπολεμικὴν κοινωνίαν, ὡς ἐνός μονίμου φαινομένου εὐρυτάτης ἐκτάσεως. Ὁ Beveridge συνέδεσε τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλειαν μὲ τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν, ἡ ὁποία συμπληρῶνει τὴν πρώτην^{28α}. Τὸ κράτος,

²⁷ Théorie générale de l'emploi, de l'intérêt et de la monnaie (μετφρ. 1942). Ἐπ' αὐτῆς Π. Χριστοδουλοπούλου. Ἀνεργία καὶ ἀποταμιεύσις, 1939. Γ. Ζάροα. Ἀνεργία καὶ ἐκ περιτροπῆς ἐργασία, 1940, σελ. 45 ἐπ.

²⁸ Beveridge. Du travail pour tous dans une société libre (μετ. Laufenburger - Domarchi) 1945. Συντομοτάτην ἐπισκόπησιν τῆς θεωρίας πρὸς βλ. Γ. Χαλκιοπούλου ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 31 σημ. Durant - Jausaud ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 84 ἐπ. Servoise. Le 2e Plan Beveridge, 1945.

^{28α} Δὲν δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ ἐνταῦθα εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ σοβαρωτάτου

έξασφαλίζει: τήν πλήρη απασχόλησιν δι' ενός νέου τύπου προϋπολογισμού («άνθρωπινος προϋπολογισμός») ὁ ὁποῖος ἀποβλέπει νά ἐξασφαλίζη μονίμως τήν δημιουργίαν ζητήσεως καλυπτούσης τά κενά τῆς ἰδιωτικῆς καταναλώσεως καί ἐπενδύσεως, ν' αὐξάνη τήν κοινωνικὴν ζήτησιν. Ὁ Beveridge ἀποδεχόμενος τὸ σημεῖον ἀναχωρήσεως τοῦ Keynes προτείνει ἐν ἄλλο μέσον δράσεως: τήν δημοσιονομικὴν πολιτικὴν. Τὸ δάνειον καί ὁ φόρος θεωροῦνται ὑπ' αὐτοῦ τὰ καλύτερα μέσα νά προκαλέσουν τήν μείωσιν τῆς ἀποταμιεύσεως καί μίαν αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως. Ἡ θεωρία αὕτη κινεῖται ἐντὸς τῆς ἀνάγκης καί τῆς δυνατότητος τῆς μεθοδικῆς πραγματοποιήσεως τῆς πλήρους απασχολήσεως ἐντὸς μιᾶς ἐλευθέρως κοινωνίας.

Πλήρης απασχόλησις δὲν σημαίνει πλήρη ἔλλειψιν ἀνεργίας, δηλ. πᾶν πρόσωπον, ἄνδρας ἢ γυναῖκα, ἱκανὸς καί ἔτοιμος πρὸς ἐργασίαν δέον νά ἐργάζεται παραγωγικῶς ὅλας τὰς ἡμέρας τῆς ἐνεργοῦ ζωῆς του. Ὑπάρχουν περίοδοι, κατὰ τὰς ὁποίας ἐκ κλιματολογικῶν ἢ ἄλλων ἐποχιακῶν λόγων, εἰδικαί ὠρισμέναι μορφαί ἐργασίας εἶναι ἀδύνατον ἢ δύσκολον νά ἐκτελεσθοῦν. Εἰς κάθε προσθετικὴν κοινωνίαν θά λαμβάνουν κατ' ἀνάγκην χώραν μεταβολαί εἰς τήν ζήτησιν τῆς ἐργασίας ἀπὸ ἀπόψεως ποιοῦ, ἀλλὰ καί ἀπὸ ἀπόψεως ποσοῦ. Συνεπῶς θά ὑπάρχουν περίοδοι, καθ' ἃς πρόσωπα μιᾶς εἰδικῆς κατηγορίας δὲν δύναται νά εὑρωσιν ἐπωφελῆ χρησιμοποίησιν εἰς τήν προηγουμένην των απασχόλησιν καί καθ' ἣν περιπίπτουν εἰς ἀνεργίαν μέχρις ὅτου κατορθώσουν νά εὑρουν μίαν νέαν απασχόλησιν, ἣτις τοὺς προσήκει. Μία ἀνεργία ἐκ τῆς μὴ δυνατότητος τῆς ἀμέτου προσαρμογῆς τῆς διαθεσίμου δυνάμεως πρὸς τὰς κενὰς θέσεις εἰς μίαν προσθετικὴν - δυναμικὴν κοινωνίαν ἔστω καί ἂν ἡ ζήτησις τῆς ἐργασίας εἶναι πολὺ μεγάλη, εἶναι κάτι τὸ ἀναγκαστικόν. Πλήρης απασχόλησις σημαίνει, ὅτι ἡ ἀνεργία περιορίζεται εἰς βραχείας περιόδους ἀναιμῆς, ὁ ἐνδιαφερόμενος ἔχει τήν βεβαιότητα νά ἐπαναζητηθῆ εἰς τήν παλαιάν του απασχόλησιν ἢ νά ζητηθῆ εἰς απασχόλησιν νέαν, ἀνταποκρινομένην εἰς τὰς ἱκανότητάς του. Ἡ ἀνεργία δὲν πρέπει εἰς κάθε ἀτομικὴν περίπτωσιν νά ὑπερβαίῃ τήν περίοδον, τήν ὁποίαν δύναται νά καλύψῃ ἢ ἀσφάλιτις ἀνεργίας, χωρὶς τὸν κίνδυνον τῆς μειώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας.²⁹

Μεταξὺ τῆς ζητήσεως τῆς ἐργασίας καί τῆς προσφορᾶς δέον νά ὑπάρχουν δεσμοὶ ποσοτικοί καί ποιοτικοί. Ἡ Δ.Ο.Ε. ἀναγνωρίζουσα τήν πρωταρχικὴν σημασίαν τῆς ὑποχρέωσεως ταύτης, ἀναλαμβάνει τὸ καθήκον νά κατευθύνῃ τὸ πρόγραμμα δράσεως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν λοιπῶν εἰδικῶν ὀργανισμῶν τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, ὅπως εἶναι κυρίως

προβλήματος, ποία πρέπει νά εἶναι ἡ σχέση μετὰξὺ οικονομικῆς προόδου καί κοινωνικῆς ἀσφαλείας, εἰς τήν εὐρυτάτην ἔννοιαν τῆς ὁποίας περιλαμβάνεται καί ἡ πληθῆς ἀπασχόλησις; Ποία πρέπει νά προτιμᾶται; πρβλ. Allan G. B. Fisher, Progrès économique et sécurité sociale, (1945) σελ. 33 ἐπ.

²⁹ Beveridge, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 16.

ή διεθνής οργάνωσις ἐμπορίου καὶ ἀπασχολήσεως. Ἡ ἐνσωμάτωσις τῶν ὑπερσιῶν ἀπασχολήσεως ἐντὸς τοῦ συνόλου τοῦ οἰκονομικοῦ προγράμματος εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ δημοσιονομικὰ μέτρα τῆς Χώρας, θὰ ἐπιτύχῃ τὴν διὰ τήρησιν τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου δεόν νὰ καταρτίζεται κατ' ἔτος εἰς πίναξ προβλέψεων τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν διαθεσίμων εἰς ἐργατικὴν δύναμιν, εἰς δηλ. πραγματικὸς προϋπολογισμὸς τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως.

Ἡ πλήρης ἀπασχόλησις δὲν θὰ εἶναι πράγματι πλήρης, ἐὰν δὲν συμπίπτῃ μὲ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν σοβαροτάτην διαπίστωσιν, διότι θεωρεῖται ὀρθῶς, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ πλήρης ἀπασχόλησις, χωρὶς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς, ὅπως π.χ. θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συμβαίνει διὰ χρησιμοποίησεως εἰς πολεμικὰς παρασκευάς³⁰. Πλήρης ἀπασχόλησις καὶ ἀνύψωσις ἐπιπέδου εἶναι ἐννοιαὶ ἀδιαχώριστοι ἐντὸς ἐνὸς προγράμματος πλήρους χρησιμοποίησεως τῶν παραγωγικῶν πηγῶν.³¹

Ἡ διακήρυξις περαιτέρω μὴ ἀρκουμένη εἰς τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν, ὀρίζει: «τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἐργαζομένων εἰς ἔργα, εἰς τὰ ὅποια θὰ εἶχον τὴν ἱκανοποίησιν ὡς ἀποδώσουσιν τὸ ἅπαντον τῶν ἱκανοτήτων των καὶ τῶν γνώσεών των καὶ νὰ συμβάλουν κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον εἰς τὴν κοινὴν εὐημερίαν». Τοῦτο θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς παροχῆς εἰς πάντας δυνατοτήτων μορφώσεως καὶ τῶν καταλλήλων μέτρων πρὸς διευκόλυνσιν ὑπὸ τὰς προσηκούσας προϋποθέσεις τῆς μετακινήσεως τῶν ἐργαζομένων, περιλαμβανομένης καὶ τῆς μεταναστευτικῆς κινήσεως. Ἡ ἰσότης εἰς τὸ μορφωτικὸν καὶ τὸν σχετικὸν μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν τομέα εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις, ἀρχὴ δημοκρατικῆ ὑφίστησις σημασίας. Ἡ δυνατότης ἐξασφαλίσεως εἰς τὰ τέκνα τῶν λαϊκῶν τάξεων τῆς μορφώσεως καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαίδευσως, ἀσχέτως μὲ τὴν οἰκονομικὴν των καταστασιν, εἶναι ἀναγκαῖος ὅρος δημοκρατικῆς πολιτικῆς εἰς τὸ μέλλον ἀποτελεῖ φυσικὸν τρόπον τινα πλέον δικαίωμα ὄλων τῶν πολιτῶν. Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀποκτᾷ ἐν τῇ σφαιρᾷ ταύτῃ καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ, διὰ τὸ ὅποιον ἡ Δ.Ο.Ε. ἤρχισε νὰ δεικνύῃ ἐνδιαφέρον κατὰ τὰ τελευταῖα προπολεμικὰ ἔτη ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὸν εἰδικευμένον ὀργανισμὸν τῶν Ἠν. Ἐθνῶν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, μόρφωσιν καὶ ἐπιστήμην ὠρθολογισμένους ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμὸς, προσδιορίζων κατὰ τὸν δυνατόν ἀκριβῆ τρόπον, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων τῆς γενικῆς λατρικῆς, τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ψυχιατρικῆς

³⁰ La vingt-sixième session κλπ. σελ. 13.

³¹ Διὰ τὰς προσπάθειάς τῆς Δ.Ο.Ε. διὰ τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν πρβλ. Le problème de l'emploi et la restauration de l' économie de paix, εἰς Rev. Intern. du Travail, LII, No 6 (1945) σελ. 652 ἐπ. Christie Trait. Les travaux d' équipement et la plénitude de l' emploi εἰς Rev. Intern. du Tr., t. LIV, (1946) σελ. 357 ἐπ.

τάς σχέσεις μεταξύ ατόμου και ώρισμένων τομέων τῆς κοινωνικῆς καὶ οικονομικῆς δράσεως εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν ὀλικὴν χρησιμοποίησιν τῶν παραγωγικῶν πηγῶν εἰς τὴν οἰκονομίαν³².

Ἡ πλήρης ἀπασχόλησις συνδέεται ἀκόμη καὶ μὲ τὴν εὐχέρειαν τῆς ἐπαγγελματικῆς καὶ γεωγραφικῆς κινητικότητος τῶν ἐργαζομένων, εἴτε εἰς διάφορα διαμερίσματα τῆς αὐτῆς χώρας, εἴτε καὶ εἰς διαφόρους χώρας διὰ διὰ τῆς διευκολύνσεώς τῆς μεταναστεύσεως, διὰ τὴν ὁποίαν κυρίως ἐνδιαφέρονται χώραι μὲ ὀξύ, ἐνεργητικῶς ἢ παθητικῶς, τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα.

Πάντως παραμένει, ὡς βασικὴ ἀρχή, ἡ ἐλευθερία ἐκλογῆς ἐργασίας καὶ ἐπαγγέλματος. Ἡ Διακήρυξις ὀμιλεῖ «περὶ τῆς ἱκανοποιήσεως, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἐργαζόμενος ἢ ἐπιδείξει τὸ ἅπαντον τῆς ἱκανότητος καὶ τῶν γνώσεών του». Συνεχῶς θ' ἀποφεύγεται ἡ ἀσκησις βίας ἐπὶ τῶν ἐργαζομένων πρὸς ὀρισμένην ἐπαγγελμ. κατεύθυνσιν. Ἡ κατεύθυνσις τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων πρὸς τὰς ἐχούσας ἀνάγκην αὐτῶν ἐργασίας δύναται νὰ γίνεταί διὰ διαφόρων μέσων, κυρίως διὰ τοῦ χειρισμοῦ τῶν ἡμερομισθίων, τῶν παροχῶν ἀνεργίας, συντάξεων καὶ ἄλλων παρεμφερῶν μέτρων.

β'. Ἀνύψωσις τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς

Αὕτη δύναται νὰ γίνῃ, τόσον διὰ γενικῶν μέτρων, ἀνυψώσεως δηλ. τῆς γενικῆς εὐημερίας ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν, ὅσον κυρίως καὶ δι' εἰδικῶν μέτρων. Οὕτως ὀρίζει ἡ διακήρυξις, ὅτι πρέπει νὰ παρέχεται ἡ δυνατότης εἰς ὅλους νὰ συμμετέχουν κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον εἰς τοὺς καρποὺς τῆς προσόδου, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς μισθοὺς καὶ τὰ κέρδη, τὴν διάρκειαν καὶ τοὺς ἄλλους ὄρους ἐργασίας καὶ τῆς ἐξασφαλίσεως ἐνὸς ἐλαχίστου ζωτικοῦ ἡμερομισθίου δι' ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν μίαν ἀπασχόλησιν καὶ τὴν ἀνάγκην μιᾶς τοιαύτης προστασίας. Τοῦτο θέλει συμπληρωθῆ καὶ δι' ἐνὸς προσφόρου ἐπιπέδου διατροφῆς, κατοικίας, μέσων ψυχαγωγίας καὶ συμμετοχῆς εἰς τὰς πολιτιστικὰς ἐκδηλώσεις. Ἡδη ἡ Δ.Ο.Ε. εἶχεν ἀναγνωρίσῃ, ὅτι ἡ ἐργατικὴ προστασία θὰ ἦτο λίαν ἀτελεῆς μέσον δι' ἀντιμετώπισιν τῶν κοινωνικῶν κακῶν, ἐὰν δὲν εὐρύνητο ὁ ἐρίζων αὐτῆς εἰς πλατύτερα ζητήματα, ὅπως ἡ ἀνύψωσις τοῦ τρόπου ζωῆς εἰς ἐπίπεδα ἀνωτέρου πολιτισμοῦ³³.

³² Premier Rapport de l'Organisation du Travail aux N. U., σελ. 28 L'orientation professionnelle (εἰσήγ. πρὸς τὴν Διάσκεψιν Ἐργασίας, 1948) σελ. 6.

³³ Ὁ ὄρος «ἐπίπεδον ζωῆς» εἶναι εὐρύτατος. Περιλαμβάνει α) στοιχεῖα συστατικά τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς: κατοικίαν διατροφήν, ἐνδυμασίαν ὑγίαν καὶ ἱατρικὰς φροντίδας, ἐκπαίδειαν, ψυχαγωγίαν. β) γενικώτερα στοιχεῖα: 1. εἰσόδημα καὶ κόστος ζωῆς (μισθός, κέρδη ἀνεξαρτήτων ἐργαζομένων, ὅπως καλλιερρηταὶ καὶ ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα), οἰκογενειακὰ ἐπιδόματα, κοινων. ἀσφαλίσεις, ἀσφάλισιν ἀνεργίας,

Ἡ ἀνύψωσις τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς καλύπτει ἐν εὐρύτατον πεδῖον δράσεως, εἰς τὸ ὅποιον ἡ Δ.Ο.Ε. ἀνέπτυξεν ἰδιαιτέρως πλουσίαν δραστηριότητα κατὰ τὸν μεσοπόλεμον. Οἱ ὄροι ἐργασίας ὑπὸ τὰς πολυαριθμούς ὑποδιαίρεσεις τῆς ὕλης—κυρίως ἢ διάρκειαι αὐτῆς καὶ ἡ προστασία τῶν μισθωτῶν ἀπὸ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτοῦ κινδύνου—θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ἀποτελοῦν μίαν τῶν κυρίων ἀπασχολήσεων τῆς Δ.Ο.Ε. ἀναφερόμενοι πλεόν οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς μισθωτοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα ἐν γένει ἐργαζόμενον. Ἡ διατύπωσις ἐξ ἄλλου εἶναι εὐρεία καὶ οὐχὶ λεπτομερειακὴ, ὡς ἦτο ἡ τοῦ ἄρθρ. 427, ἰδιαίτερα δὲ ὅσον ἀφορᾷ τὴν διάρκειαν τοῦ χρόνου ἐργασίας. Δὲν ἀναφέρεται πλεόν τὸ ὀκτώωρον, τὸ ὅποιον ἔχει ἤδη γενικευθῆ διὰ «συμβάσεων» τῆς Δ.Ο.Ε., ἀλλ' ἀφίεται ἐλεύθερος ὁ προσδιορισμὸς, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὸς ὁ καθορισμὸς καὶ κατωτέρων ὀρίων, ἐὰν τὸ optimum τῆς παραγωγῆς τῆς ἐργασίας συμπίπτει μὲ κατώτερα χρονικὰ ὄρια. Ἡ πείρα κατέδειξεν, ὅτι ἀριθμὸς τις ὥρων ἐργασίας δύναται μετὰ τινα χρόνον νὰ εἶναι ὑπερβολικὸς διὰ βιομηχανίας ἐχούσας ἀνεπτυγμένην τεχνικὴν, ἔντονον ρυθμὸν ἐργασίας ἢ ἐξαιρετικῶς εἰδικευμένον προσωπικόν.

Τέλος, ἐνῶ ἐμμέσως τὸ προίμιον τοῦ καταστατικοῦ χάρτου, ὡς ἐτροποποιήθη θέτει τὸν κανόνα τοῦ ἀναλόγως τῆς ἀποδόσεως μισθοῦ, («εἰς ἴσην ἐργασίαν ἴσος μισθός») ἡ Διακήρυξις ἐπαναλαμβάνει καὶ τὴν ἀρχὴν, τὴν ὁποίαν περιελάμβανε καὶ τὸ ἄρθρ. 427 μὲ μίαν φραστικὴν παραλλαγὴν περὶ καθορισμὸν «ἐλαχίστου ζωτικῦ ἡμερομισθίου». Προηγουμένως ἐγένετο λόγος περὶ «ἡμερομισθίου διὰ μίαν προσήκουσαν ζωὴν», ὡς νοεῖται εἰς κάθε χρόνον καὶ εἰς κάθε μέρος». Νομίζω, ὅτι διὰ τῆς παραλλαγῆς ἠβελήθη νὰ δοθῇ εὐρύτερον περιεχόμενον εἰς τὸν ὅρον καὶ νὰ περιληφθῇ καὶ ἡ ἱκανοποίησις τῶν ἐκπολιτιστικῶν ἀναγκῶν, ὅπως προκύπτει ἐκ τοῦ ὅλου τμήματος τῆς Διακηρύξεως, εἰς τὸ ὅποιον περιλαμβάνεται ἡ περὶ ζωτικῦ ἡμερομισθίου ρήτρα, ἀντὶ τοῦ ἄχρου ὄρου τῆς «προσηκούσης ζωῆς». Ἐν τῷ «ζωτικῷ ἡμερομισθίῳ» περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἀρχὴ «τοῦ κοινωνικοῦ» μισθοῦ δηλ. ὁ καθορισμὸς τοῦ μισθοῦ θὰ γίνεται οὐχὶ μόνον κατ' ἐξίαν παρεχομένης ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τοῦ μισθωτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ.

γ'. Ἡ κατοχύρωσις καὶ ἡ διεύρυνσις τοῦ συνδικαλιστικοῦ δικαιώματος

Τὸ συνδικαλιστικὸν δικαίωμα εὐρίσκετο πάντοτε εἰς τὸ κέντρον τοῦ

κοινωνικὴν πρόνοιαν, οἰκογεν. προϋπολογισμόν, προστασίαν καταναλωτῶν, οἰκοκυρικήν. 2. Προστασίαν διαρκούσης τῆς ἐργασίας (ὄροι ἐργασίας, ὄροι ἐργασίας, ἐργασία παιδίων καὶ νεαρῶν, προστασία ἐργαζομένων, προστασία ὑγείας τῶν εργατῶν, ἐξασφάλισις τοῦ δικαιώματος ὀργανώσεων καὶ τοῦ δικαιώματος ἀπεργίας). 3. Ζωὴν τῆς οἰκογενείας (γενικὴ προστασία τῆς οἰκογενείας, γάμος, διαζύγιον, διατροφή, γέννησις νόθων, υἰοθεσία, κηδεμονία, ἀνατροφή τῶν γονέων, συμβουλαὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ εὐημερία εἰς τὴν οἰκογ. ἐστίαν).

προγράμματος της Δ.Ο.Ε.³⁴, χωρίς όμως και ή αναγνώρισις του ν' αποτελέσει αντικείμενον «συνδιάσεων». Είς τόν τομέα τούτον ή Δ.Ο.Ε., παρά τήν δραστηριότητά της έδοκίμασεν σημαντικάς άποτυχίας. Ο δεύτερος πόλεμος κατέστησεν τās συνδικαλιστικάς έλευθερίας εκ τών φλεγόντων ζητημάτων, καθ' όσον πλέον έχει διαπιστωθει, ότι ο συνδικαλισμός τείνει να υπερπηδήσει τά ιδιαίτερα συμφέροντα τών μελών και να καταστή ή επί μάλλον και μάλλον ο φορέας του γενικού συμφέροντος και ότι επέφερε θαθείας μεταλλαγάς εις τήν κοινωνικήν και οικονομικήν διάρθρωσιν τών χωρών, εις τās όποιās δίδει πλέον τήν φυσιογνωμίαν του. Ο συνδικαλισμός εκπροσωπών τά παραγωγικά στοιχεία άξιού τήν ευρύτεραν συμμετοχήν εις τήν γενικήν διεύθυνσιν τής οικονομίας. Ούτως, άντι τής προηγουμένης, εις τό άρθρ. 427, άπλής αναγνώρισεως του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι διά πάντα μή αντικείμενον εις τούς νόμους σκοπόν, κυρίως δι' άπεργιακούς άγώνας, δηλ. άρνητικώς, ήδη διά τής Διακήρυξεως αναγνωρίζεται ώρισμένον θετικόν και δημιουργικόν περιεχόμενον εις τό συνδικαλιστικόν δικαίωμα. Αί συνδικαλιστικάί έλευθερίαί δεόν να είναι «πραγματικάι», δηλ. να εξασφαλίζεται ή έλευθέρα δράσις τών συνδικαλισμένων, μακράν τών κρατικών πιέσεων ή έπεμβάσεων, τās όποιās έγνώριζαν κατά τόν μεσοπόλεμον αί συνδικαλιστικάί έλευθερίαί, ιδιαίτερα υπό τό καθεστώς τών ολοκληρωτικών κρατών. Διά τόν πραγματικόν δέ σεβασμόν τών συνδικαλιστικών έλευθεριών εκτός τών κατά χώρας έγγυήσεων συνεζητήθη εις τούς διεθνείς συνδικαλιστικούς κύκλους και ή παροχή έγγυήσεων διεθνούς χαρακτήρος.

Η ευρύτερα συμμετοχή τών εργατικών όργανώσεων εις τήν γενικήν διεύθυνσιν τής οικονομίας θα έπιτευχθή, όπως όρίζει ή Διακήρυξις, «διά τής συμμετοχής εις όμαδικάς διαπραγματεύσεις και συνεργασίας τών εργοδοτών και τών εργαζομένων προς συνεχή βελτίωσιν τής όργανώσεως τής παραγωγής και προς έπεξεργασίαν τής εφαρμογής τής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής». Τούτο αναγνωρίζεται με γενικωτάτους όρους, ως τό περιεχόμενον μιας βασικής δημοκρατικής άρχής, ήτις διέπει τήν όλην Διακήρυξιν. Οί αντιπρόσωποι τών εργατών και εργοδοτών συνεργαζόμενοι εν ίσοτιμία μετά τών κυβερνητικών αντιπροσώπων, συμμετέχουν εις έλευθέρας συζητήσεις και αποφάσεις δημοκρατικού χαρακτήρος προς συνεχή βελτίωσιν τής παραγωγής και προς εφαρμογήν τής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Είς πολλούς τομείς τής κοινωνικής και οικονομικής ζωής είναι δυνατόν να έμφανισθή και να παρουσιάση γονίμους καρπούς ή τιαύτη συνεργασία. Ούτως εκτός τής καταρτίσεως συλλογικών συνδιάσεων εργασίας, αΐτινες

³⁴ Liberté d' association et relations industrielles (έκθ. προς τήν 30 Διάσκεψιν). 1947. Relations industrielles (έκθ. προς τήν 31 Διάσκεψιν). 1947. Méthodes de collaboration entre les pouvoirs publics, les organisations ouvrières et les organisations professionnelles patronales. 1940.

δύναται νά ἐπεκταθοῦν εἰς τὸ σύνολον τῶν μισθωτῶν τοῦ ἐπαγγέλματος, ἀκόμη καί εἰς ἐκείνους ποῦ δὲν εἶναι μέλη των, ἔχουν αἱ ἐπαγγελματικαὶ ὀργανώσεις κανονιστικὸν δικαίωμα, μετέχουν εἰς κρατικὰς ἐνεργείας, εἰς τὴν προπαρασκευὴν καὶ ἐποπτεῖαν ἐφαρμογῆς τῆς κοινωνικῆς νομοθεσίας, συμμετέχουν εἰς συμβούλια ἐργασίας ἢ εὐρύτερα οἰκονομικὰ τοιαῦτα, εἰς τὴν διοίκησιν ὀργανισμῶν κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, εἰς ὄργανα συνδιαλλαγῆς καὶ διαιτησίας, ἐργατικὰ δικαστήρια, ὑπηρεσίας εὐρέσεως ἐργασίας παρακολουθήσεως τῆς μαθητείας καὶ ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως, καθορισμὸν διατιμήσεων, διοίκησιν ἐθνικοποιημένων ἐπιχειρήσεων κλπ.³⁵ Οὕτως αἱ συνδικαλιστικαὶ ὀργανώσεις ἀποτελοῦν πλέον ἀδιάσπαστον τμήμα τῆς κοινων. καὶ οἰκονομικῆς διαρθρώσεως τῆς συγχρόνου δημοκρατικῆς πολιτείας. Εἶναι πλέον ἀπαραίτητος καὶ εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς καταρτίσεως καὶ ἐφαρμογῆς τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς πολιτικῆς ἢ συμμετοχῆ τῶν ἐργατικῶν καὶ ἐργοδοτικῶν ὀργανώσεων.

δ'. Ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεια

Ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεια εἶναι μία ἔννοια «δυναμικῆ», ἣτις ἐπηρεάζει τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν εἰς τὸ σύνολόν της, ὅπως καὶ τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν διότι εἶναι ἓν ἐκ τῶν μέσων τῆς «διαρθρωτικῆς ἀναπροσαρμογῆς»³⁶. Εἰς τὴν εὐρύτεραν της ἐκδοχὴν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ὀλικὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὴν ἀνάγκην³⁷. Σύστημα ἐργασίας ση-ζόμενον ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἀπαιτεῖ τὴν ὀργάνωσιν ἀποτελεσματικῆς προστασίας τῶν ἐργαζομένων ἐναντίον τῶν κινδύνων, οἵτινες δύναται νά κλονίσουν τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν καὶ τῆς οἰκογενείας των³⁸. Τὸ καλῶτερον μέσον διὰ τοιαύτην προστασίαν εἶναι ἡ δημιουργία συστήματος κοι-

³⁵ Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι πλουσιωτάτη πρὸς ἀντί ἄλλων Nigro. Demograzia nell' azienda, 1946. La participation des salariés aux responsabilités de l' entrepreneur, ἔκδ. Pragma, Paris 1947, σελ. 209 ἑπ. James. Les comités d' entreprise, 1945.

³⁶ Allan G. B. Fisher. Progrès économique et sécurité sociale (γαλλ. μετ.) 1945, σελ. 133 ἑπ.

³⁷ Τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας καθώρισεν τὸ πρῶτον ἡ «Διακήρυξις» τοῦ Santiago τῆς Χιλῆς, ἣτις ἐξεδόθη ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴν διάσκεψιν τῆς ἐργασίας τοῦ Santiago (1942). Ὄρισε ταύτην, ὡς ἔβηξ: «Ἀληθῆς καὶ ὀρθολογισμένη οἰκονομία τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιών, ἣτις ἀναπτύσσει τὴν διανοητικὴν, ἠθικὴν καὶ ψυχικὴν ὑγείαν τῶν ἐργαζομένων, προπαρασκευάζει τοὺς δρόμους διὰ τὰς μελλούσας γενεὰς καὶ ὑποστηρίζει τὴν γενεάν, ἣτις ἐξῆλθε τῆς παραγωγικῆς ζωῆς. Πρὸς. «Une structure nouvelle de la sécurité sociale, ἐν Rev. Intern du Tr., τ. XLII (1942), σελ. 745 ἑπ. Τὴν αὐτὴν εὐρείαν ἔννοιαν, μὲ νομιζωτέραν ὅμως διατύπωσιν δίδει καὶ ἡ αἰτιολογικὴ ἔκθεσις τοῦ γαλλικοῦ νόμου τῶν κοινων. ἀσφαλίσεων τοῦ 1945. Perraud-Charmantier. Les assurances sociales, 1946, σελ. 9 σημ. 7.

³⁸ Premier Rapport κλπ. σελ. 34.

νωνικής ασφάλισης, αναγνωρίζοντας εις τούς δικαιούχους δικαιώματα σαφώς καθωρισμένα. Ἡ κοιν. ασφάλις, ὑπὸ τὴν κλασικὴν αὐτῆς μορφήν, ὅπως τὴν διεμέρφωσεν ἀρχικῶς ἡ γερμανικὴ νομοθεσία καὶ ἔλαι σχεδὸν αἰ μετὰ ταῦτα νομοθεσαί καὶ τὴν διεθνοποίησαν αἱ «συμβάσεις» τῶν 1925, 1927 καὶ 1933 εἶχεν μὲ βάσιν τὴν ὑποχρεωτικότητα, ὡς πεδῖον ἐφαρμογῆς τούς μισθωτούς καὶ ὠρισμένας ἄλλας κατηγορίας ἐργαζομένων, προσομοιαζούσας μὲ τούς μισθωτούς καὶ ἐκάλυπτε τούς κινδύνους τῆς ἀναπηρίας, γήρατος, θανάτου, ἐργατ. ἀτυχήματος, ἀσθενείας, μητρότητος καὶ ἀνεργίας, πάσας δηλ. τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐθίγετο, ἀνευ τῆς θελήσεως τοῦ ἡσφαλισμένου, τὸ ἐργατ. εισόδημα. Βάσις ἦτο ἡ εἰσφορὰ τῶν ἡσφαλισμένων, τῶν ἐργοδοτῶν καὶ τοῦ κράτους ἢ τινῶν ἐξ αὐτῶν. Συστήματα δωρεὰν συντάξεων, στηριζόμενα εἰς τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐνδείας ἦσαν ἀπαράδεκτα. Μεμονωμένα ἦσαν τὰ παραδείγματα μιᾶς εὐρυτέρας ἀσφάλισης, ἀφορώσης δηλ. ὀλόκληρον τὸν πληθυσμὸν, ὡς ἐν Σουηδία ἢ Νέα Ζηλανδία. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1939 ἀρχίζει νὰ διαπιστοῦται σαφῶς ἡ τάσις πρὸς ἐπικράτησιν μιᾶς ἐννοίας εὐρυτέρας, τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας. Ἡ νέα αὕτη ἐννοία ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἐργαζομένων ν' ἀπαλλαγῶσι ἀπὸ τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν εἰς τὰς σκληρὰς δοκιμασίας, διαρκούσης τῆς μεγάλης προπολεμικῆς κρίσεως. Πρόκειται περὶ τῆς ἀποκτήσεως καὶ διατηρήσεως ἐργασίας ἢ ἐν ἑλλείψει τοιαύτης, διατηρήσεως ἐνὸς ἐπιπέδου προσηκούσης ζωῆς. Ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεια περιλαμβάνει συμφῶνως μὲ ἓνα ὠραῖον ὄρισμὸν, ποῦ δίδει τοῦ περιεχομένου της τὸ προσῖμιον τοῦ γαλλικοῦ συντάγματος τοῦ 1946 «τὴν ἐγγύησιν εἰς ὄλους, ἰδιαιτέρως εἰς τὸ παιδί, τὴν μητέρα καὶ τούς ὑπερηλίκους τῆς προστασίας τῆς ὑγείας, τῆς οἰκονομικῆς ἐξασφάλισης, τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς μετεργασιακῆς ἀναπαύσεως. Πᾶς ἄνθρωπος, ὅστις λόγῳ τῆς ἡλικίας του, τῆς σωματικῆς ἢ διανοητικῆς καταστάσεως, τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν εὐρίσκειται ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ ἐργασθῆ, ἔχει δικαίωμα ν' ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὴν ὀλότητα νὰ τοῦ ἐξασφαλισθῶν τὰ προσήκοντα μέσα συντηρήσεως». Ὡς μέσα πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ ἀνωτέρω σκοποῦ χρησιμοποιοῦνται ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις, ὑπὸ τὴν τυπικὴν αὐτῆς ἐννοίαν, καὶ ἡ κοινωνικὴ πρόνοια, ἣτις τονοῦται ἰδιαιτέρως εἰς ὠρισμένους τομεῖς, ὅπως εἶναι κυρίως ἡ παροχὴ ἱατρικῶν φροντίδων. Ἡ διαρκούστος τοῦ πολέμου δημοσίευσις τοῦ κατ' ἐντολήν τῆς Βρετανικῆς κυβερνήσεως καταρτισθέντος σχεδίου *Beveridge*,³⁰ ἔπερ ἐφήρμοξε τὴν νέαν ταύτην ἐννοίαν ἐν εὐρυτάτῃ ἐκτάσει, περιλαμβάνουσαν δηλ. ὀλόκληρον τὸν πληθυσμὸν καὶ διὰ τῆς ἀναδιανομῆς μέρους τοῦ ἐθνικοῦ εισοδήματος ἐπιδιώκουσαν τὴν ἐξασφάλισιν τῶν μέσων συντηρήσεως εἰς ὀλόκληρον τὸν πληθυσμὸν, ἐν περιπτώσει ἐπελεύσεως περιστατικοῦ περιορίζοντος τὸ ἀτομικὸν εισόδημα ἢ ἀυξάνοντος τὰς δαπάνας ἐνεφάνισε ὀλοκληρωμένην τὴν νέαν ἐννοίαν. Τὸ σχέδιον τοῦτο συνεπληροῦτο

³⁰ Social insurance and allied services 1942.

μέ εκτεταμένας υπηρεσίας σκοπούσας τὴν προστασίαν τῆς υγείας καὶ τὴν διατήρησιν τῶν ἱκανοτήτων ἐργασίας. Μόνον διὰ μιᾶς τιαύτης κοινωνικῆς ἀσφαλείας ὀλοκληρώνεται ἡ ἔννοια τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως. Τὸ σχέδιον Beveridge τὸ 1942 ὅπερ εἶχε μίαν παγκόσμιον ἀπὸ τῆς ἠκολούθησαν τὸ καναδικὸν σχέδιον Marsh τοῦ 1943 καὶ τῶν Ἑνωμ. Πολιτειῶν Wagner Murray Dinglell καὶ οὕτως ὑπῆρξεν ἀνοικτὸς ὁ δρόμος διὰ τὴν διεθνῆ πολιτογράφειν τῆς νέας ταύτης ἔννοιας.

Ἡ συνδιάσκεψις τῆς Φιλαδέλφειας ἀπεδέχθη συγχρόνως καὶ δύο ἀποφάσεις⁴⁰ αἱ ὁποῖαι δίδουν συγκεκριμένον περιεχόμενον εἰς τὸν γενικὸν ἔρον «κοινωνικὴ ἀσφάλεια» ἂν καὶ οὐχὶ καθ' ἑλθὸν αὐτοῦ τὸ κοινωνικὸν πλάτος καὶ αἷτινες ἀποτελοῦν ἕν πρόγραμμα μακρᾶς πνοῆς, καθορίζον τὰς μελλοντικὰς κατευθυντηρίους γραμμὰς διὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν καὶ βελτίωσιν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως καὶ προνοίας. Αἱ γραμμαὶ αὗται δὲν στηρίζονται μόνον εἰς τὸ παρελθόν, τὴν ὑπισταμένην πείραν καὶ τὰς ἰσχυρούσας νομοθεσίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ νέα σχέδια, τὰ ὁποῖα ἐξασφαλίζουν τὰ μέσα συντηρήσεως καὶ τὴν ἱκανοποιητικὴν παροχὴν τῶν ἱατρικῶν φροντίδων διὰ τὴν ἀνταποκριθῆναι ὅσον τὸ δυνατόν πληρέστερον εἰς τὴν αὐξανομένην κίνησιν τῆς δημοσίας γνώμης ὑπὲρ μιᾶς προόδου, ἀπαλλακτοῦσης τὸν πληθυσμὸν ἀπὸ τὴν ἀνάγκην. Πρόκειται περὶ δύο ἀποφάσεων, ἕξ ὧν ἡ μία ἀφορᾷ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν μέσων συντηρήσεως εἰς πᾶν πρόσωπον, ὑπερκερδίζει μὲ τὴν ἐργασίαν τὴν ζωὴν του καὶ ἡ ἄλλη τὴν παροχὴν ἱατρικῶν φροντίδων ἂμφοτέροι στηρίζονται εἰς τὰς ἐξῆς ἀρχάς, ὅτι: αἱ παροχαὶ δεόν γὰ τίθενται εἰς τὴν διάθεσιν ὅλων ἐκείνων, οἵτινες ἔχουν ἀνάγκην αὐτῶν· αἱ πραγματοποιούμεναι παροχαὶ καὶ φροντίδες θὰ εἶδει γὰ εἶναι ἐπαρκεῖς διὰ τὴν ἀντιμετωπίζουσαν κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν τὰς πραγματικὰς ἢ τεκμαιρομένας ἀνάγκας τῶν δικαιουμένων. Ὑπάρχει ὁμοῦς μεταξὺ τῶν δύο ἀποφάσεων ἡ διαφορὰ, ὅτι αἱ ἱατρικαὶ φροντίδες, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀσφάλισιν εἰσοδήματος, δύναται γὰ χορηγηθῆναι καὶ ὑπὸ δημοσίας ὑπηρεσίας δωρεάν, ὅπως καὶ αἱ ὑπηρεσίαι τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ σύστασις, ἡ ἀφορῶσα τὴν ἐξασφάλισιν τῶν μέσων συντηρήσεως περιλαμβάνει τριάκοντα γενικὰς κατευθυντηρίους γραμμὰς, αἷτινες συνοδεύονται ἀπὸ πλήθος ὑποδείξεων διὰ τὴν ἐφαρμογὴν των. Βάσις θὰ εἶναι τὸ σύστημα τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων ἢ κοινωνικὴ πρόνοια θὰ παίξῃ ρόλον μόνον διὰ τὰς ὑπηρεσίας τὰς σχετικὰς πρὸς τὰ παιδιὰ, χωρὶς γὰ ἀποκλείεται καὶ εὐρυτέρα αὐτῶν δράσις, ἀλλὰ μόνον μεταβατικῶς ἢ συμπληρωματικῶς. Κάθε χώρα θὰ συστήσῃ ὄργανισμὸν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν μέσων συντηρήσεως, περιλαμβάνοντα ἐνοποιημένον σύστημα κοινων. ἀσφαλίσεων ἢ καὶ περισσότερα συστήματα συντονισμένα, ὑπὸ μίαν ἀρχὴν, λειτουργοῦντα

⁴⁰ Ὡς αἰτιολογικὴν ἔκθεσιν αὐτῶν πρβλ. *Securité sociale: ses principes; les problèmes, qui se posent à la suite de la guerre*. Μέρος I. (ἔκδ. Β.Ι.Τ.) 1944.

ἐν στενῇ ἐπαφῇ μετὰ τῶν ἰατρικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν εὐρέσεως ἐργατίας, θὰ πλαισιῶνται δὲ καὶ ὑπὸ συστήματος κοινωνικῆς προνοίας. Ἀντιθέτως ἡ παροχὴ ἰατρικῶν φροντίδων, τόσον τῶν κατασταλακτικῶν ὅσον καὶ τῶν προληπτικῶν δύναται νὰ λάβῃ, ὅπως εἶπομεν ἀνωτέρω, τὴν μορφὴν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως ἢ τῆς κοινωνικῆς προνοίας. Ἡ σχετικὴ ἀπόφασις περιέχει λεπτομερεῖς διατάξεις διὰ πάντα τὰ συναφῆ προβλήματα, εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ὁποίων δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα. Περιλαμβάνει 114 κανόνας διὰ τὰς διαφόρους παραλλαγὰς τῆς ὀργανώσεως καὶ προβλέπει τὴν βαθμιαίαν ἐπέκτασιν εἰς ὀλόκληρον τὸν πληθυσμόν. Ὅσάκις ἀναλαμβάνει τὴν πραγματοποιήσιν τῶν ἰατρικῶν φροντίδων δημοσία ὑπηρεσία, δεόν νὰ περιλαμβάνῃ ὀλόκληρον τὸν πληθυσμὸν καὶ νὰ χρηματοδοτεῖται ἐκ τῆς γενικῆς φορολογίας ἢ ἐνὸς εἰδικοῦ προοδευτικοῦ φόρου. Ἐπίσης καθορίζει καὶ τοὺς ὄρους ἐργασίας τῶν ἰατρῶν. Αἱ ἀποφάσεις αὗται εἶχον μεγίστην ἀπήχῃσιν εἰς ὀλόκληρον τὸν κόσμον καὶ σπεύδουσιν ὅσαι μὲν χῶραι δὲν εἶχον κοινων. ἀσφαλίσεις νὰ τὰς εἰσαγάγουν ὅσαι δὲ εἶχον νὰ τὰς βελτιώσουν καὶ νὰ τὰς διευρύνουν, ὅπως ἡ Γαλλία, τὸ Βέλγιον, ἡ Τσεχοσλοβακία, ἡ Σουηδία κλπ.

Σκέψεις περὶ συστάσεως διεθνoῦς φορέως κοινωνικῆς ἀσφαλείας, ἐπεκτεινομένου εἰς πλείονα κράτη καὶ ὁ ὁποῖος θ' ἀπέβλεπε εἰς μίαν διεθνή διαρθρωτικὴν ἐξισορρόπησιν, ἃν καὶ ἔχουν ἐπισύρη ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν εὐρυτέρων κύκλων δὲν υἱοθετήθησαν παρὰ τῆς Διακηρύξεως. Πρόκειται περὶ ἐνὸς κοινωνικοῦ πειράματος ἐκτάκτως δυσχεροῦς, ἀώρου εἰσέτι καὶ ὀρθῶς ἐθεωρήθη πρόωρος οἰαδῆποτε ἐπίσημος ἀναγνώρισις τῆς ἀρχῆς ταύτης⁴¹.

Εἰς τὸ τ ἔ τ α ρ τ ο ν μέρος ἡ Διακήρυξις ἀναγράφει ἐνδεικτικῶς τοὺς οικονομικοὺς σκοποὺς, τῶν ὁποίων ἡ πραγματοποιήσις θὰ ἐξασφάλιζε τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τῆς Δ. Ο. Ε. Ἀναγνωρίζεται, ὅτι «προϋποτίθεται μία πληρესτέρα καὶ εὐρυτέρα χρησιμοποίησις τῶν παραγωγικῶν πηγῶν τοῦ κόσμου καὶ μόνον μία θαρραλέα καὶ πραγματικὴ συντονισμένη ἐθνικὴ καὶ διεθνῆς δράσις εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο». Δίδονται μερικὰ παραδείγματα τῶν ἀπαιτουμένων μέτρων διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς οὗτος, χωρὶς βέβαια ν' ἀποτελοῦν ἐξαντλητικὸν κατάλογον. Τὰ παραδείγματα ἐξελέγησαν μετὰ τῶν θεμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ Δ. Ο. Ε. ἀπέδωκεν ἰδιαιτέραν σημασίαν, λόγῳ τῆς μεγάλῃς τῶν σοβαρότητος διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἀντικειμενικῶν τῆς σκοπῶν. Ὡς τοιαῦτα ἐθεωρήθησαν τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα τείνουν εἰς τὴν προώθησιν τῆς ἀναπτύξεως τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς καταναλώσεως, πρὸς ἀποφυγὴν σοβαρῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων καὶ πραγματοποίησιν τῆς οικονομικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου τῶν περιοχῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀξιοποίησις εἶναι καθυστερημένη πρὸς ἐξασφάλισιν μεγαλύτερας σταθερότητος τῶν παγκοσμίων τιμῶν καὶ πρώτων ὑλῶν καὶ τροφίμων καὶ παραγωγῆν

⁴¹ Fisher, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 350

διεθνούς ἐμπορίου ηὐξημένου καὶ σταθεροῦ ὄγκου. Εἰδικωτέρας τινας περιπτώσεις ἀναφέραμεν ἀνωτέρω καὶ εἰς τὸ β'. μέρος. Διὰ τὰ προβλήματα ταῦτα ἔχουν τὴν κυρίαν εὐθύνην ἄλλοι ὀργανισμοί, οἵτινες ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τοῦ Χάρτου Ἑνωμένων Ἐθνῶν καὶ ἄλλων διεθνῶν πράξεων καὶ περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Ἡ Δ. Ο. Ε. δίδει τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ συνεργασθῇ μεθ' ἔλων τῶν ὀργανισμῶν, οἵτινες θ' ἀναλάβωσι τὴν εὐθύνην τῆς πραγματοποιήσεως τῶν σκοπῶν τούτων, ἀκόμη δὲ δεβαιῶνει, ὅτι θὰ συνεργασθῇ μεθ' ἔλων τῶν διεθνῶν ὀργανισμῶν, οἵτινες θὰ συσταθῶσι διὰ νὰ παραγάγωσι τὴν ὑγείαν, τὴν μὀρφωσιν καὶ τὴν εὐημερίαν ἔλων τῶν λαῶν.

Εἰς τὸ τελευταῖον μέρος ἐξετάζει ἡ Διακήρυξις τὰς μεθόδους, μετὰς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ καταστῇ ἀποδοτικὴ μία τοιαύτη συνεργασία. Διαβεβαιοῦται, ὅτι «αἱ ἀρχαί, αἱ ἐξαγγελθεῖσαι διὰ τῆς Διακηρύξεως εἶναι ἀπολύτως ἐφαρμοστέαι ἐφ' ἔλων τῶν λαῶν τοῦ κόσμου καὶ ὅτι ἐὰν εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς των, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν προσηκόντως ὁ βαθμὸς τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἐκάστου λαοῦ, ἡ προοδευτικὴ αὐτῶν ἐφαρμογὴ εἰς τοὺς λαοὺς, ποὺ εἶναι ἀκόμη ἐξηρημένοι, καθὼς καὶ εἰς ἐκεῖνους, ποὺ προσήγγισαν τὸ στάδιον τῆς αὐτοδιοικήσεως, τοῦτο ἐνδιαφέρει τὸ σύνολον τοῦ πολιτισμένου κόσμου».

Οὕτως ἀναγνωρίζεται ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀξιομάτων, ποὺ χαράσσει ἡ Διακήρυξις.

Ἡ Διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας εἶχε μίαν παγκόσμιον ἀπήχυσιν. Ὁ Πρόεδρος Roosevelt ἐθεώρησε ταύτην, ὡς ἀπαύγασμα τῶν βλέψεων μιᾶς ἐποχῆς, ἡ ὁποία ἐγνώρισε δύο παγκοσμίους πολέμους καὶ ὡς ἀξιοσημίωτον σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. «Ὁ Χάρτης τῆς Φιλαδελφείας δύναται νὰ προσλάβῃ, εἶπε, διὰ τοὺς λαοὺς σημασίαν ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνην, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας ἡ «Διακήρυξις τῆς Ἀνεξαρτησίας».

Πράγματι ἀπὸ τῆς Διακηρύξεως τῆς Φιλαδελφείας, ὅχι μόνον ἀρχίζουν τὰ νέα συντάγματα νὰ υἱοθετοῦν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἢ παρεμφερῆ διατύπωσιν τὰς ὑπ' αὐτῆς ἐξαγγελθείσας ἀρχάς, ὅπως τὸ Γαλλικόν τοῦ 1946, ἀλλὰ καὶ αἱ διάφοροι χώραι ν' ἀναθεωροῦν καὶ νὰ προσαρμόζωσι γοργῶς τὰς κοινωνικὰς τῶν νομοθεσίας.

Παραλλήλως ὁμοῦ καὶ ἡ Δ. Ο. Ε., διὰ τὴν ἱκανότητα τῆς ὁποίας νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὰς νέας λειτουργίας εἶχον ἐκφρασθεῖ ἀρχικῶς ἀμφιβολίαι τινες, καταβάλλει συντόνους προσπάθειας διὰ νὰ δώσῃ σάρκα καὶ ὅσπῃ εἰς τὰς διατυπωθείσας νέας εὐρείας κατευθύνσεις. Οὐ μόνον κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν Διάσκεψιν τῆς Φιλαδελφείας ἐψηφίσθησαν συστάσεις, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τῆς Διακηρύξεως, ὅπως π.χ. διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν μέσων συντηρήσεως (κοιν. ἀσφάλισις), τὴν παροχὴν ἱατρικῶν φροντιστῶν, τὰς ὑπηρεσίας εὐρέσεως ἐργασίας, τὴν ὀργάνωσιν δημοσίων ἔργων κλπ., ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα ἀνελήφθη ἡ ρύθμισις μεγάλων προβλημάτων,

επως του συνδικαλιστικου, της ευρεσεως εργασιας, του μισθου, του επαγγελματικου προσανατολισμου κλπ. "Ιδιαιτέρας μνείας αξίαι είναι αι «συμβάσεις» και συστάσεις, αι αφορῶσαι την ναυτικήν εργασίαν, δι' ὧν ἐσημειώθη σημαντική πρόοδος εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν ναυτεργατικῶν προβλημάτων⁴² (Συνδιάσκεψις Seatle).

§ 4. ΑΙ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ ΧΑΡΤΟΥ ΤΗΣ Δ.Ο.Ε.⁴³

Μία τοιαύτη επέκτασις του πεδίου της διεθνούς κοινωνικής πολιτικής δὲν θὰ ἴδύνατο ν' ἀποδώσῃ σπουδαίους καρπούς, ἐὰν θὰ συνωδεύετο καὶ ἀπὸ μίαν ἐνίσχυσιν τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ φορέως αὐτῆς, οὐτινος ἢ πείρα καὶ ἡ τεχνικὴ ἐνέπνεε πίστιν εἰς ὀλόκληρον τὸν κόσμον καὶ πρὸ παντὸς ὁ χαρακτήρ του, ὡς ὀργανώσεως εἰς τὴν ὁποίαν μετέχουν ἀντιπρόσωποι καὶ τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἐργοδοτῶν. Οὗτος ἐξησφάλισεν εἰς αὐτὸν μίαν δύναμιν, μὲ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ ἐξισωθῇ ἡ δύναμις κανενὸς νέου ὀργανισμοῦ. Ὅρθως πολλοὶ ἀντιπρόσωποι διετύπωσαν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἀπλὴ ἀποδοχὴ μιᾶς διακηρύξεως ἐκθετοῦσης τοὺς σκοποὺς τῆς Δ.Ο.Ε. ἀποτελεῖ μόνον τὸ πρῶτον βῆμα· θὰ ἔπρεπε νὰ δοθῇ συνέχεια κατὰ τρόπον συγκεκριμένον καὶ νὰ προβλεφθῇ μία δράσις ἱκανὴ νὰ μεταβάλλῃ εἰς πραγματικότητα τὰ ἀξιώματα τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς. Ἡ σκέψις, ἣτις εἶχε διατυπωθῇ παρὰ ἀντιπροσώπων χωρῶν τινῶν κατὰ τὴν σύστασιν τῆς Δ.Ο.Ε. τὸ 1919, νὰ ἔχωσι αὐτομάτως ὑποχρεωτικὴν δύναμιν αἱ ἀποφάσεις τῆς Δ.Ο.Ε. δὲν ἐπανήλθε πρὸς συζήτησιν καὶ διετήρησε ἡ Δ.Ο.Ε. τὸν ἀρχικὸν αὐτῆς χαρακτήρα, ὡς ἐνὸς διακρατικοῦ ὀργάνου, ἀσκούντος τὴν ἀρμοδιότητα αὐτοῦ διὰ μέσου τῶν ἰδιοτύπων μορφωμάτων «τῶν συμβάσεων». Ἀκόμη καὶ μία ἡπιωτέρα πρότασις τῆς συγκροτήσεως διεθνούς ἐπιθεωρήσεως διὰ τὸν ἐλεγχὸν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν «συμβάσεων» προσέκρουσε εἰς ἀρνήσιν, διότι ἐθεωρήθη, ὅτι δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ πολιτικῶς, οὔτε πρακτικῶς ἐφαρμόσιμος ὑπὸ τὰς ὑφισταμένας συνθήκας⁴⁴. Πλὴν ὁμως κατὰ τὰς τροποποιήσεις τοῦ καταστατικοῦ χάρτου, αἵτινες ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ τῆς Διεθνούς Διασκεψέως ἐργασίας τοῦ Μοντρεῶλ (1946) ἐπῆλθε σοβαροτάτη δέσμευσις διὰ τὰ κράτη, ἕτινα ὑποχρεοῦνται καὶ ἂν ἀκόμη δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὴν πλειοψηφίαν τῶν $\frac{2}{3}$, δι' ἧς ἐγένετο δεκτὴ διεθνῆς «σύμβασις» ν' ἀναφέρουν, ἔχι πλέον πῶς ἐπήρρισαν τὰς παρ' αὐτῶν κυρωθείσας «συμβάσεις», ἀλλὰ καὶ διατὶ δὲν ἐκύρωσαν τὰς «συμβάσεις»⁴⁵. Ἡ προστεθεῖσα νέα διάταξις εἰς τὸ ἄρθρ. 19

⁴² Fhelan L' O.I.T. Les activités et ses projets ἐν Bull. des Nations - Unies, Ἰανουάρι. 1948, σελ. 15 ἐπ.

⁴³ Morrelet. ἐνθ' ἀνοτ. σελ. 83 ἐπ., La vingt-neuvième session κλπ. σελ. 12 ἐπ. Αἱ τροποποιήσεις τοῦ καταστατ. Χάρτου τῆς Δ.Ο.Ε. ἐκυρώθησαν παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ νομ. διατάγματος 399 τῆς 23 Αὐγούστου 1947.

⁴⁴ Questions constitutionnelles, Part. I (Rapport de la Délégation de la Conférence) σελ. 63 ἐπ.

ορίζει, ότι «δέον νά υποβάλλεται παρ' ἐκάστου κράτους κατά τὰ ὑπὸ τοῦ Δ. Σ. ὀρισθησόμενα διαστήματα ἔκθεσις ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς νομοθεσίας του καὶ τῆς πρακτικῆς του ἐν σχέσει μὲ τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς συμβάσεως, καθορίζουσα κατὰ ποῖον μέτρον ἔδωκεν συνέχαιαν ἢ προτίθεται νά δώσῃ εἰς τὰς διατάξεις τῆς «συμβάσεως». Παρεμφερές τι ἰσχύει καὶ διὰ τὰς συστάσεις. Ταῦτα ἀποτελοῦν σοβαρὰς καινοτομίας, διότι εἶναι πλέον δυνατὴ ἢ ἐπέμβασις καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς Δ.Ο.Ε. καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἀπόκειται ἤδη εἰς τὸ μέλλον διὰ νά κριθῇ, ἐάν ἢ διάταξις αὕτη θά λάβῃ σάρκα καὶ ὄστα. Πρέπει νά ὁμολογηθῇ, ὅτι ὑπὸ τὴν ἰσχύν τοῦ παλαιοῦ ἄρθρου 408 περὶ ἐλέγχου τῆς ἐφαρμογῆς τῶν «συμβάσεων» καὶ παρ' ἄλλην τὴν ἀπὸ τοῦ 1927 σύστασιν ἐιδικῶν ἐπιτροπῶν ἐπὶ τοῦ ἔλεγχου, δὲν ἐπετεύχθησαν ἀξία λόγου ἀποτελέσματα καὶ δὲν ἐφηρμόσθησαν ποτὲ αἱ προβλεπόμεναι κυρώσεις⁴⁵.

Ἐπίσης θά ἔπρεπε ἀκόμη νά τονισθῶν δύο καινοτομίαι, αἵτινες θά διευκολύνουν κατὰ πολὺ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διεθνoῦς κοινωνικῆς νομοθεσίας. Ἐντὶ τῶν γενικῶν διεθνῶν ρυθμίσεων, αἵτινες ἔθετον κανόνας δι' ἕλας τὰς χώρας καὶ δι' ἕλας τοὺς παραγωγικοὺς κλάδους, ἔστω καὶ μὲ μερικὰς διὰ τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐξαιρέσεις, εἰσῆχθησαν καὶ αἱ κατὰ περιφερείας καὶ κατὰ παραγωγικοὺς κλάδους ἐιδικαὶ ρυθμίσεις, τῶν ὁποίων ἢ δοκιμαστικὴ ἐφαρμογὴ προηγουμένως εἶχεν ἀποδώσῃ ἱκανοποιητικοὺς καρπούς.

α. Ἡ κατὰ περιφερείας δράσις, δηλ. ἢ κατὰ μεγάλα τμήματα τοῦ κόσμου, τελoῦντα ὑπὸ τὰς αὐτὰς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας θέσπισις κανόνων κοινωνικῆς πολιτικῆς. Ἡ ἀρχὴ ἐγένετο ἀπὸ τὸ 1936 ἀπὸ τὴν λατινικὴν Ἀμερικὴν μὲ ἀριστα ἀποτελέσματα, διότι διεπιστώθη, ὅτι ἀποτελεῖ ἐν σοβαρὸν μέτρον, ὅπερ αὐξάνει τὴν εὐκαμψίαν τῆς δράσεως τῆς Δ.Ο.Ε. Ἡδὴ τὸ σύστημα τοῦτο ἐπεξετάθη εἰς τὴν Ἀπὼ Ἀνατολήν καὶ τὴν Ἐγγύς καὶ Μέσην τοιαύτην.

β. Ἡ κατὰ μεγάλους παραγωγικοὺς κλάδους. Διεπιστώθη ἐπίσης ἢ ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεως ἐιδικῶν μηχανισμῶν πρὸς ἐξέτασιν καὶ λύσιν τῶν προβλημάτων, κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν, τῶν γεννωμένων εἰς τὰς μεγάλας παγκοσμίους βιομηχανίας. Τοῦτο θά ἔφερεν εἰς στενωτέραν ἐπαφήν τοὺς ἀμεσώτερον ἐνδιαφερομένους. Ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἣτις ἐφηρμόζετο προηγουμένως εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἐπεξετάθη ἤδη εἰς ὅκτω παραγωγικοὺς κλάδους (βιομηχανίας ἀνθρακος, σιδήρου καὶ χάλυβος, ἐσωτερικὰς μεταφορὰς, μηχανικὰς βιομηχανίας κλπ.). Οὕτω τὰ γενικὰ ἀξιώματα τῆς Δ.Ο.Ε. θά προσαρμόζονται πρὸς τὰ ἐιδικὰ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα ἐκάστου παραγωγικοῦ κλάδου καὶ θά ἐπιτυγχάνεται τὸ μέγιστον τῆς εὐημερίας τῶν χρησιμοποιουμένων ἐργατῶν.

⁴⁵ Zarra s, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 370 ἐπ.

§ 5. Ο ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ ΚΑΙ
ΟΙ «ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΙ» ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ⁴⁶

Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τὸ ἔργον τῆς Δ.Ο.Ε. δὲν ὑπῆρξε ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ εἶναι, διότι περιορίσθη εἰς τὰ καθαρῶς κοινωνικοπολιτικὰ προβλήματα, χωρὶς νὰ δυνηθῆ νὰ κατευθύνῃ καὶ τὴν οικονομικὴν καὶ δημοσιονομικὴν δράσιν τῶν χωρῶν μὲ τὴν χάραξιν γενικῶν γραμμῶν, ἐνῶ εἶναι γνωστόν, κοινωνικὴ καὶ οικονομικὴ πολιτικὴ εἶναι ἔννοια ἀλληλένδετοι. Διὰ τοῦτο ἡ Διακήρυξις χωρὶς νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυρίαν ἀρμοδιότητα τῆς Δ.Ο.Ε., ὑπόσχεται τὴν πλήρη συνεργασίαν αὐτῆς μὲ ὅλους τοὺς διεθνεῖς ὀργανισμούς, οἱ ὅποιοι ἐξετάζουν διὰ συστηματικῶν ἐργασιῶν τὴν προώθησιν τῆς ἀναπτύξεως τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς καταναλώσεως, τὴν ἀποφυγὴν σοβαρῶν οικονομικῶν διακυμάνσεων κλπ. ὅπως εἶπομεν ἀνωτέρω.

Ὁ καταστατικὸς χάρτης τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν τοῦ Ἀγίου Φραγκίσκου τῆς 26 Ἰουνίου 1945, ὁ ὅποιος συνιστᾷ μίαν νέαν παγκόσμιον ὀργάνωσιν, ἀντὶ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν καὶ δίδει συγκεκριμένην μορφήν εἰς τὰ ἰδεώδη, διὰ τὰ ὅποια οἱ λαοὶ διεξήγαγον τὸν τρομερώτερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ πόλεμον, εἰς τὸ προσίμιόν του ὀρίζει, ὅτι :

«Ἡμεῖς οἱ λαοὶ τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν ἀποφασισμένοι, ὅπως σώσωμεν τὰς ἐπερχομένας γενεὰς ἀπὸ τὴν μάστιγα τοῦ πολέμου, ἧτις δις εἰς τὸ διάστημα μιᾶς γενεᾶς ἐπεσώρευσε ἄφατον θλίψιν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὅπως διακηρύξωμεν ἐκ νέου πίστιν εἰς τὰ θεμελιώδη δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν ἰσότητά τῶν δικαιωμάτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ ἔθνῶν μικρῶν καὶ μεγάλων.

Ὅπως καθιερώσωμεν ἔρους, ὑφ' οὗς ἡ Δικαιοσύνη καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις αἰτινες πηγάζουν ἐκ τῶν συνθηκῶν καὶ ἄλλων πηγῶν τοῦ διεθνοῦς δικαίου δύνανται νὰ τηρηθῶσι.

Ὅπως εὐνοήσωμεν τὴν κοινωνικὴν πρόδοον καὶ καλύψωμεν ἐπίπεδα ζωῆς ἐντὸς τῆς μεγαλυτέρας ἐλευθερίας, καὶ

Πρὸς τοῦτο... Νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸν διεθνή μηχανισμόν διὰ τὴν

⁴⁶ Ὁ Καταστ. Χάρτης τῶν Ἠνωμ. Ἐθνῶν ἐκυρώθη παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ Α.Ν. 585 τῆς 29 Σεπτεμβρίου 1945. Σ. Καλογεροπούλου - Στράτη. Διεθνῆς Δημόσιον Δίκαιον, 1946 σελ. 154 ἐπ. D u r a n d - J a u s s a u d, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 270 ἐπ. Εἰς τὴν Διάσκεψιν τῆς Φιλαδελφείας, ἐπὶ τῇ προόψει, ὅτι τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου, θὰ ἐπηρεχολούθουν συνθήκαι εἰρήνης τῆς αὐτῆς ἀρχιτεκτονικῆς, οἷας καὶ αἱ τοῦ προηγουμένου πολέμου, εἶχε καταρτισθῆ πλήρες σχέδιον «κοινωνικῶν καὶ οικονομικῶν διατάξεων», αἰτινες θὰ περιλαμβάνοντο εἰς αὐτάς. Πλὴν ὅμως, ὅπως εἶναι γνωστόν, αἱ μέχρι σήμερον καταρτισθεῖσαι συνθήκαι εἰρήνης δὲν περιέλαβον κοινωνικὰς διατάξεις, διότι ἠκολουθήθη ὀρθῶς ἡ διαδικασία τῆς συντάξεως ἰδίου καταστατικοῦ Χάρτου, εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὁποίου μετέσχον καὶ μὴ ἀναμιχθέντα εἰς τὸν πόλεμον ἔθνη. Πρὸβλ. Ζάρα. Ἡ διεθνὴς Διάσκεψις ἐργασίας τῆς Φιλαδελφείας, 1945 σελ. 20 ἐπ., La ving t - s i x i è m e s e s s i o n κλπ. σελ. 9 ἐπ.

προαγωγήν τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου ἀπάντων τῶν λαῶν.

Ἐπεφασίσασμεν νὰ ἐνώσωμεν τὰς προσπάθειάς ἡμῶν διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τούτων»

Ὅτως ἰδρῦθη διεθνῆς ὄργανισμὸς ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Ἠνωμένα Ἔθνη». Σκοπὸς τοῦτου κατὰ τὸ ἄρθρ. 1 εἶναι ἡ διατήρησις τῆς διεθνούς εἰρήνης καὶ ἡ παρεμπόδισις ἐνὸς νέου πολέμου ἐξ ἐνός καὶ ἐξ ἐτέρου ἢ ὑποβοήθησις τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς προόδου ὅλων τῶν λαῶν. Ἰδιαιτέρως εἰς τὴν § 3 ἀναγράφεται «νὰ ἐπιτυγχάνωσι διεθνή συνεργασίαν ἐπιλύοντα τὰ διεθνή προβλήματα, οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς, ἐκπολιτιστικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς φύσεως καὶ προάγοντα καὶ ἐνθαρρύνοντα τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς θεμελιώδεις ἐλευθερίας διὰ πάντας. Διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἀνωτέρω εἰδικωτέρου σκοποῦ προβλέπεται ἡ ἡ σύστασις ἐνός εἰδικοῦ μονίμου ὄργανου, τοῦ Κοινωνικοῦ καὶ Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου (ἄρθρ. 61)^{10α}. Τοῦτο θ' ἀποτελεῖ τὸ κύριον καὶ κεντρικὸν ὄργανον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῶν Η. Ε. καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἔλλειψις παρὰ τῇ παλαιᾷ Κοινωνίᾳ τῶν Ἐθνῶν ἀπετέλει σοβαρὸν ἀδύτης μειονέκτημα¹¹.

Ἡ πολιτικὴ αὕτη καθορίζεται διὰ τοῦ ἄρθρ. 55 τοῦ Χάρτου εἰς τρία σημεῖα :

α. Ἡ ἀνύψωσις τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς, ἐργασία δι' ὅλους, (πλήρης ἀπασχόλησις) καὶ συνθήκαι κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως.

β. Ἡ λύσις τῶν διεθνῶν προβλημάτων οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν, ὑγίει-

^{10α} Κατὰ τὴν ἐναρκτήριον συνεδρίασιν τῆς α'. συνόδου (Φεβρ. 1946) τοῦ Οἴκτου καὶ Κοινῶν Συμβουλίου ὁ Ἑλληὴν ἀντιπρόσωπος καθ. Βαρθολομαῖος διὰ μακροτάτης τῆς ἀγορεύσεως διέγραψε τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν κατὰ τὸν μεσοπόλεμον κίνησιν τῶν ἰδεῶν, ἧτις ἐπέβαλε, χάριν τῆς ἐσωτερικῆς σταθερότητος καὶ τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ μεγίστου τῆς χρησιμοποίησεως τῶν παραγωγικῶν πηγῶν κάθε χώρας, τὴν στενὴν συνεργασίαν μεταξὺ τῶν ἔθνῶν καὶ τὴν ἀκολούθησιν μιᾶς συνδυασμένης πολιτικῆς. Ἡ αὐτάρχεια καὶ ἀντιοικονομιχὴ εἶναι καὶ ἀρρυθμίαν καὶ μείωσιν τοῦ ὄγκου τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου προκαλεῖ. Ἐπίσης καθώρισε μὲ ἀκριβείαν τὸν ρόλον τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συμβουλίου καὶ τὴν σχέσιν του με τοὺς «εἰδικευμένους» ὀργανισμοὺς Πρὸβλ. Conseil Econom. et Social. Procès-verbaux officiels, sess. I (1946), σελ. 31 - 40.

¹¹ Ἡ προσπάθεια νὰ διατηρηθῇ, ὡς κύριον ὄργανον διὰ τὴν διεθνή κοιν. πολιτικὴν ἡ Δ.Ο.Ε. καὶ νὰ γίνῃ εἰδικὴ μεία αὕτης ἐν τῷ Καταστατικῷ Χάρτῃ ὅπως πρόβλεπε τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ Dumbarton-Oaks δὲν ἐστέρφη ὑπὸ ἐπιτυχίας εἰς τὴν Διάσκεψιν τοῦ Ἀγ. Φραγκίστου, λόγω τῆς ἀντιδράσεως Δυνάμεων, αἵτινες δὲν μετείχον εἰς αὐτὴν, ὅπως κυρίως τῆς Σοβιετ. Ρωσίας. Historique de la Charte. Bull. Hebdom. des N. U. τ. 2, No 24 (1947) σελ. 663. Δὲν φαίνονται νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένα μελλοντικῶν δυσχερειῶν αἱ σχέσεις τῆς Δ.Ο.Ε. καὶ Η.Ε. R o u a s t e t D u r a n d. Précis de législation industrielle 1947, σελ. 56 ἑπ.

νής και άλλων συναφών προδλημάτων, ως και ή διεθνής πνευματική και εκπαιδευτική συνεργασία και

γ. Ὁ καθολικός σεβασμός και διασφάλις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου και τῶν θεμελιωδῶν ἐλευθεριῶν διὰ πάντας, ἀνευ διακρίσεως, φύλης, φύλου, γλώσσης ἢ θρησκείας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι οἱ κοινωνικοὶ σκοποὶ τῶν Ἠνωμ. Ἐθνῶν εἶναι εὐρύτατοι και συμπέτουν ἐν πολλοῖς μὲ τοὺς τῆς Διακηρύξεως τῆς Φιλαδελφείας και τοὺς ὁποίους ἐξητάσαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις. Ἐκεῖνο, ὅπερ προσπίπτει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν ἀντίληψιν, εἶναι ὅτι ὡς ἐλατήρια τῆς κοινωνικῆς ρυθμίσεως ἀναφέρονται ἡ διεθνῆς εἰρήνη και ἡ προαγωγή τῆς οἰκονομικῆς και κοινωνικῆς προόδου ὄλων τῶν λαῶν, χωρὶς νὰ γίνεται μεία και τῆς διατηρήσεως τῆς συναγωνιστικῆς ἰκανότητος τῶν διαφόρων χωρῶν. Ἐπίσης οὐδεμία μεία γίνεται περὶ μισθωτῶν· τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν χαρακτηριστικὴν διεύρυνσιν τῶν ὀρίων τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, ἣτις ὑπερπηδᾷ οὕτω τὰ ὄρια μέτρων ὑπὲρ μίαν τάξεως, καθισταμένη γενικὴ πολιτικὴ. Ἡ τεχνικὴ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν κοινωνικοπολιτικῶν ἐπιδιώξεων τῶν Η. Ε. εἶναι διάφορος τῆς τῆς Δ.Ο.Ε., διότι οὕτε τὸ μέσον τῶν ἰδιορρυθμῶν «συμβάσεων» διαθέτει, οὕτε τὴν τριμερῆ σύνθεσιν ἐκείνης ἔχει. Τόσον ἡ Γεν. Συνέλευσις τῶν Η. Ε. ὅσον και τὸ Οἰκονομικὸν και Κοινωνικὸν Συμβούλιον ἀποτελοῦνται ἐκ κυβερνητικῶν ἀντιπροσώπων⁴⁸.

Τὸ Οἶκον. και Κοινων. Συμβούλιον ἐκπληροῖ τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ, εἴτε διὰ τῶν σχετικῶν ὑπηρεσιῶν και τῶν πολυαριθμῶν παρ' αὐτῷ ἐπιτροπῶν⁴⁹, ἢ ἀκόμη και διὰ περιφερειακῶν ὀργανισμῶν⁵⁰, εἴτε διὰ τῆς συνεργασίας μὲ τοὺς εἰδικοὺς ὀργανισμοὺς. Οὕτω τὸ ἄρθρον 57 τοῦ καταστ. χάρτου ὀρίζει, ὅτι «οἱ διάφοροι εἰδικοί ὀργανισμοί, οἵτινες συνεστήθησαν διὰ διακυβερνητικῶν συμφωνιῶν και ἔχουν εὐρέα διεθνή καθήκοντα, ὡς καθορίζεται διὰ τῶν καταστατικῶν αὐτῶν πράξεων, εἰς τὸν οἰκονομικόν, κοινωνικόν,

⁴⁸ Ἀκόμη και ἡ ἡπιωτέρα προσπάθεια, νὰ καταρτίζωνται ἐπιτροπαί, περὶ ὧν προβλέπει τὸ ἀρθρ. 68 τοῦ Καταστ. Χάρτου ἐξ ἐμπειρογνομῶν, ὅπως ὤριξε τὸ προσχέδιον τοῦ Dunbarton-Oaks, δὲν ἐπέτυχε και ἡ Διάσκεψις τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου διέγραψε τὴν σχετικὴν διάταξιν. Οὕτως ἀφέθη ἐλεύθερον τὸ Οἶκον. και Κοινων. Συμβούλιον νὰ καταρτίξῃ τὰς ἐπιτροπὰς, ὅπως θέλει, και εἶναι ἐλεύθερον και οὐχὶ ὑποχρεωμένον, νὰ καλῆ και νὰ συμβουλευέται ἀντιπροσώπους τῶν διεθνῶν ὀργανισμῶν και τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων. Durand et Jaussaud, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 273.

⁴⁹ Manuel du conseil économique et sociale, ἐν Bull. hebdom. des N. U. τ. 2, No 9 (1947) σελ. 244 ἐπ. La structure du conseil économique et sociale, ἐν τῷ αὐτῷ Bull. III No 4 (1947) σελ. 124 ἐπ., τ. IV No 3 (1948) σελ. 101 ἐπ.

⁵⁰ Τοιοῦτοι εἶναι τὸ ὑπὸ τῆς διασκέψεως τοῦ Chapultepec (1945) συσταθὲν «οἰκονομικόν και κοινωνικόν συμβούλιον» παρὰ τῇ Παναμερικανικῇ Ἐνώσει διὰ τὴν κοινωνικὴν πρόοδον και ἀνάφωσιν τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς τῶν ἀμερικανικῶν λαῶν ἐπίσης ἡ Ligue des États arabes, ὡς και περιφερειασαί ἐπιτροπαί διὰ τὰ ἐξηρητημένα ἑδάφη. Τελευταίως συνέστησε τὸ Οἶκον. και Κοινων. Συμβούλιον οἰκονομικὴν

πνευματικὸν κλπ. τομέα θὰ τίθεται εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν Ἑθνῶν. Εἰς δὲ τὸ ἄρθρον 63 ὀρίζεται, ὅτι τὸ Οἰκονομικὸν καὶ Κοινωνικὸν Συμβούλιον θὰ προέρχεται εἰς συμφωνίας μετὰ τῶν εἰδικευμένων τούτων ὀργανισμῶν, τῶν ὁποίων θὰ συντονίζει ὡς κεντρικὸν ὄργανον διὰ συστάσεων καὶ συνεννοήσεων μετ' αὐτῶν τὸ ἔργον ἥδη ἔχει συνάψῃ μεθ' ἄλλων σχεδὸν τῶν ὑφισταμένων ὀργανισμῶν τοιαύτας συμφωνίας.

Κατὰ τὸ διαρεῦσαν ἀπὸ τῆς συστάσεώς του βραχὺ σχετικῶς διάστημα, τὸ Οἶκον. καὶ Κοινων. Συμβούλιον ἠσχολήθη κυρίως μὲ μελέτας, αἵτινες θὰ προαγάγωσι τὴν λύσιν τῶν μεγάλων κοινωνικῶν προβλημάτων, ὅπως εἶναι ἡ βελτίωσις τῶν ὄρων ζωῆς, ἡ πλήρης ἀπασχόλησις, ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις καὶ σταθερότης. Ἰδιαιτέρως δεόν νὰ ἐξαρθῶν αἱ προσπάθειαι διὰ τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν, ἐνθ' ἀντιμετωπίζεται, ἐκτὸς ἄλλων καὶ ἡ δυνατότης συντάξεως διεθνoῦς κώδικος τοποθετήσεως τῶν κεφαλαίων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ κατανομῆς καὶ ἐλέγχου τῶν σπανίων βασικῶν προϊόντων, εἶτα διὰ τὴν θέσιν τῆς γυναικός, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἀποκαταστάσεως πλήρους ἰσότητος δικαιωμάτων μεταξὺ τῶν φύλων^{50α} καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὴν σύνταξιν διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν βασικῶν ἐλευθεριῶν αὐτοῦ, ἀνευ διακρίσεως φύλου, γένους ἢ θρησκείας. Εἰδικὰ ἐπιτροπαί, ἐργασθεῖσαι ἐπὶ μακρὸν καὶ λαβοῦσαι ὑπ' ὄψιν τὰ συντάγματα καὶ τὰς νομοθεσίας ἄλλων τῶν χωρῶν, κατέληξαν εἰς τὴν σύνταξιν δύο προσχεδίων, ἅτινα θὰ τεθοῦν ὑπ' ὄψιν τῆς προσεχοῦς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἑθνῶν. Εἰς τὸ σχέδιον τῆς διακηρύξεως, ἐκτὸς τῶν διατάξεων, αἵτινες ἐξασφαλίζουν τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας, ὑπάρχουν καὶ σοβαρώταται οἰκονομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ διατάξεις, ὅπως π. χ. πᾶν πρόσωπον ἔχει δικαίωμα πρὸς ἐργασίαν, τῆς πολιτείας ἐχοῦσης ὑποχρέωσιν νὰ παρέχῃ τὴν δυνατότητα ἐκτελέσεως μιᾶς χρησίμου ἐργασίας καὶ νὰ λαμβάνῃ πᾶν μέτρον πρὸς πρόληψιν τῆς ἀνεργίας (ἄρθρ. 23). Πᾶς ἐργαζόμενος ἔχει δικαίωμα εἰς ἀμοιβὴν ἀνάλογον μὲ τὰς ἱκανότητάς του. Ἀναγνωρίζεται τὸ συνδικαλιστικὸν δικαίωμα διὰ τὴν προστασίαν τῶν συμφερόντων τοῦ ἐργαζομένου καὶ τὴν ἐξασφάλισιν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του ἐνὸς ἐπιπέδου προσηκούσης ζωῆς. Ἐπίσης διακηρύσσεται ἡ ἰσότης τῶν γυναικῶν πρὸς τοὺς ἀνδρας (ἄρθρ. 24). Πᾶν πρόσωπον, ἔχει δικαίωμα, ἀσχέτως κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς του θέσεως νὰ τοῦ προστατεῖται τὴν ὑγείαν του, χάρις εἰς διατροφήν, ἐνδυμασίαν, κατοικίαν καὶ

ἐπιτροπὴν διὰ τὴν Λατινικὴν Ἀμερικὴν, ἐκτὸς τῶν ἤδη λειτουργουσῶν διὰ τὴν Εὐρώπην, τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἄπω Ἀνατολήν. Ἐναντίον τῆς δημιουργίας πολλῶν περιφερειακῶν ὀργάνων, διὰ τῶν ὁποίων καθίσταται πολὺπλοκος καὶ διαπανηρὰ ἡ λειτουργία τοῦ ὀργανισμοῦ διεμαρτυρήθη ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωσις. Περβλ. Bull. des N. U., τ. IV, No 5 (1948) σελ. 178. ἔπ.

^{50α} La situation de la femme dans le monde, ἐν Bull. hebdom. des N. U., τ. IV, No 3 (1948) σελ. 91 ἔπ. Pour améliorer le statut de la femme, ἐν Bull. hebdom. κλπ. σελ. 97 ἔπ.

ιατρικές φροντίδας επιπέδου ὅσον τὸ δυνατόν ὑψηλοτέρου, τὸ ὅποιον ἐπιτρέπουν οἱ κρατικοὶ πόροι (ἄρθρ. 25) καὶ τέλος πᾶν πρόσωπον ἔχει δικαίωμα διὰ κοινωνικὴν ἀσφάλειαν. Τὸ κράτος ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ λάβῃ τὰ προσήκοντα μέτρα διὰ τὴν προστασίαν τοῦ ἀτόμου κατὰ τῶν συνεπειῶν τῆς ἀνεργίας, τῆς ἀναπηρίας, τοῦ γήρατος καὶ ἄλλων τῶν ἄλλων περιπτώσεων ἀπωλείας τῶν μέσων συντηρήσεως ἐκ λόγων ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεώς τους. Εἰδικὴ πρόνοια δέον νὰ ληφθῇ διὰ τὴν προστασίαν τῆς μητρότητος καὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας (ἄρθρ. 26).

Ἡ διὰ διεθνούς πράξεως διακήρυξις τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἀποτελεῖ γεγονός ὑφίστιης σημασίας, διότι ἡ παραβίασις τῶν δικαιωμάτων τούτων παρά τινος πολιτείας θὰ θεωρεῖται, ὡς ἀπειλή τῆς εἰρήνης καὶ θὰ δύναται νὰ προκαλέσῃ τὰς κυρώσεις, τὰς προβλεπομένας ὑπὸ τοῦ Καταστ. Χάρτου. Εἰρήνη ἐξωτερικὴ καὶ ἐλευθερία ἐσωτερικαὶ εἶναι ἔννοια ἀλληλένδετοι, ἐν γεγονόσ, ποῦ δεσπάζει τὴν ἐξέλιξιν τοῦ συγχρόνου δημοσίου δικαίου. Ἐμφότεροι πλέον τελοῦν ὑπὸ διεθνή προστασίαν⁵¹.

Τὰ διακηρυσσόμενα κοινωνικὰ δικαιώματα ὑπολείπονται κατὰ τὴν τῆς Διακηρύξεως τῆς Φιλαδελφείας, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον εἶναι εὐρύτερον, ὄχι μόνον, ὅπως εἶδομεν, εἰς τὴν συνδικαλιστικὴν τομέα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ προβλήματα τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας καὶ ἄλλα. Τούτο ἐξηγεῖται ἴσως διότι ἡ μὲν Διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας περιλαμβάνει κατευθύνσεις, ἐνῶ ἡ Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου περιλαμβάνει θετικούς κανόνας.

Οἱ εἰδικευμένοι ὀργανισμοὶ⁵² τῶν ὁποίων τὰς ἐνεργείας⁵³ θὰ συντονίζει εἰδικὴ ἐπιτροπὴ καὶ εἰς τοὺς ὁποίους δύναται ν' ἀναθέτῃ τὸ Οἶκον καὶ Κοινων. Συμβούλιον τὴν μελέτην προβλημάτων τῆς ἀρμεδιότητός των εἶναι :

⁵¹ Ἡ διατύπωσις τοῦ καταστ. Χάρτου (ἄρθρ. 2 § 7) εἶναι κάπως ἀόριστος καὶ εἶναι δυνατόν νὰ γεννησῇ πολλὰ ἐρμηνευτικὰ ζητήματα, ὡς πρὸς τὴν διεθνή κατοχύρωσιν τῶν διεθνῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων. Ὁρθῶς ἐρμηνεύει τὰς σχετικὰς διατάξεις, ἀποδεχόμενος τὴν ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερομένην ἀποψιν Mirkin e G u e t z e v i t c h, La défense des droits de l' homme et la Charte des Nations Unies, ἐν Rev. Cahier du monde nouveau, ἔτος γ', No 6 (1947) σελ. 167 ἐπ. Τὰ διάφορα προσχέδια τῆς Διακηρύξεως ἴδε ἐν Bull. hebdom. des N. U. τ III No 2 (1947) σελ. 56 ἐπ. 2, No 23 (1947), σελ. 641 ἐπ. IV, No 2 (1948) σελ. 73 ἐπ. A l d o u s H u x l e y, Les Droits de l' homme, Bull hebdom., τ. III, No 19 (1947) σελ. 594 ἐπ.

⁵² Περὶ τῆς νομικῆς φύσεως τῶν «εἰδικευμένων» ὀργανισμῶν καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν ἔναντι τοῦ ὀργανισμοῦ Ἠνωμένων Ἐθνῶν πρβλ. G. B l a u, Les institutions spécialisées., ἐν Rev. Gén. de droit internat. public τ. LI, (1947) σελ. 155 ἐπ. Οὗτοι παραμένουν ἐκτὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ὀργανισμοῦ Ἠνωμ. Ἐθνῶν καὶ δὲν καθίστανται ἀπλᾶ ὄργανα αὐτοῦ. Ἐχουν καταστατικὴν ἀυτονομίαν. Ὑπὲρ μιᾶς συγκεντρώσεως τῶν ὀργανισμῶν, ἧτις θὰ καθίστα στενωτέραν τὴν ἀπαραίτητον μεταξὺ των συνεργασίαν καὶ θὰ προελάμβανε τοὺς ἀνταγωνισμούς, δεδομένου ὅτι οὗτοι ἔχουν χαρακτηριστὰ τεχνικῶν καὶ πρέπει νὰ ἐντάσσωνται εἰς ἓν σύνολον, ὅπερ ν' ἀκολουθεῖ ἑνιαίαν πολιτικὴν ἐκκηρύχθη κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν σχέσεων τούτων μετὰ

α) ἡ Δ. Ο. Ε. μεθ' ἧς ὑπεγράφη σχετικὴ συμφωνία τῆς 30 Μαΐου 1946⁵⁴ καθορίζουσα ὅλας τὰς σχετικὰς λεπτομερείας τῆς συνεργασίας αὐτῆς μετὰ τῶν Ἑθνῶν. Προσπάθεια, ἣτις ἐγένετο νὰ διαφυλαχθῇ ἰδιόζουσα θέσις διὰ τὴν Δ. Ο. Ε. καὶ νὰ παραμείνῃ, ὡς τὸ κύριον ὄργανον τῆς διεθνούς κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ νὰ μὴ ἔχῃ τοιαύτην εὐρείαν ἀρμοδιότητα τὸ Οἶκον καὶ Κοινων. Συμβούλιον ἀπέτυχεν ὡς εἴπομεν ἐξ ἀντιδράσεως Μεγ. Δυνάμεων, αἵτινες δὲν μετέχουν εἰς αὐτὴν καὶ αἰ ἐποιοὶ ἀντέστησαν καὶ βραδύτερον, εἰς τὴν ἀνάθεσιν εἰς αὐτὴν μελέτης μεγάλων προβλημάτων, ὅπως ἦτο τὸ συνδικαλιστικόν.

β) Οἱ ὀργανισμοὶ τοῦ Bretton-Woods⁵⁵, οἵτινες εἰδικώτερον ἔχουν σκοπὸν νὰ μελετοῦν τὰ προβλήματα τῆς ἀνισορροπίας τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας καὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ ὑποδείξουν τὴν δραστικωτέραν λύσιν.

Τοιοῦτοι ὀργανισμοὶ εἶναι :

αα) Τὸ διεθνὲς νομισματικόν ταμεῖον. Τοῦτο ἔχει σκοπὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν νομισματικὴν σταθερότητα τῶν μετεχουσῶν χωρῶν καὶ νὰ προλαμβάνῃ τὴν νομισματικὴν ὑποτίμησιν, ὡς μέσον συναγωνισμοῦ. Εἶναι ἓν διεθνὲς μόνιμον ἴδρυμα, ὅπερ διευκολύνει τὴν διεθνήν συνεργασίαν διὰ τῆς παροχῆς συμβουλῶν ἐπὶ τῶν διεθνῶν νομισματικῶν ζητημάτων, διὰ τῆς ὑποβοηθήσεως τῆς ἐξαπλώσεως καὶ τῆς ἰσορροπημένης αὐξήσεως τοῦ διεθνούς ἐμπορίου καὶ νὰ συμβάλῃ οὕτω εἰς τὴν αὐξήσιν καὶ τὴν διατήρησιν ὑψηλῶν ἐπιπέδων ἀπασχολήσεως καὶ πραγματικῶν εἰσοδημάτων, νὰ ἐξελέγῃ τὰς παραγωγικὰς πηγὰς ὄλων τῶν μελῶν του. Συνεπῶς ὁ σκοπὸς του δὲν εἶναι μόνον αὐστηρῶς νομισματικός, ἀλλὰ πολὺ εὐρύτερος καὶ συντελεῖ εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς διαρκείας καὶ τὴν μείωσιν τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀνισοκλήσεως τῶν διεθνῶν ἰσοζυγίων πληρωμῶν τῶν μελῶν.⁵⁶

ββ) Ἡ διεθνὴς τράπεζα ἀνασυγκροτήσεως καὶ ὀκονομικῆς ἀναπτύξεως συνεργάζεται εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν καὶ ἀξιοποίησιν τῶν ἐδαφῶν τῶν χωρῶν—μελῶν διὰ τῆς διευκολύνσεως τῆς τοποθετήσεως κεφαλαίων πρὸς παραγωγικοὺς σκοποὺς, τὴν προσαρμογὴν τῶν μέσων παραγωγῆς εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς εἰρηνικῆς περιόδου καὶ τὴν ἐνθάρρυνσιν τῆς ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ τῶν πόρων εἰς τὰς χώρας εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐκμετάλλευσις εἶναι καθυστερημένη, ὅπως ἐπίσης

τοῦ Οἴκου καὶ Κοινων. Συμβουλίου ὁ παρ' αὐτῶ τότε Ἑλληὴν ἀντιπρόσωπος καθῆγ. Κ. Β α ρ β α ρ ε σ ο σ. Περὶ. Conseil économ. et social. Procès-verbaux officiels. Sess I (1946) σελ. 48 ἑπ.

⁵³ Περὶ τῆς δράσεως τῶν «εἰδικευμένων» ὀργανισμῶν κατὰ τὸ 1947 ὅρα διάφορα ἄρθρα τῶν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, ἐν Bull. des N.U. τ. IV, No 1 (1948) σελ. 15 ἑπ.

⁵⁴ Premier Rapport γλπ. Annexes, σελ. 22 ἑπ. Durand-Jausaud, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 308.

⁵⁵ Αἱ σχετικαὶ ἰδρυτικαὶ πράξεις ἐκυρώθησαν παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ Α.Ν. 766 τῆς 27 Δεκεμβρίου 1945.

⁵⁶ Damalas ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 116 ἑπ.

εὐνοεῖ τὸς ἰδιωτικὰς τοποθετήσεις ξένης προελεύσεως διὰ παροχής ἐγγυήσεων καὶ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ δάνεια ἢ εἰς ἄλλας ἰδιωτικὰς ἐπενδύσεις. Ἐπίσης εὐνοεῖ τὴν αὐξήσιν ἰσοζυγιζμένου διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἰσορροπίας εἰς τὰ ἰσοζύγια πληρωμῶν διὰ τῆς ἐνσχύσεως τῶν διεθνῶν τοποθετήσεων χάριν τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν παραγωγικῶν πόρων τῶν μελῶν, συμβάλλουσα οὕτω εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγικῆς ἰκανότητος, τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς καὶ τῶν ὄρων ἐργασίας εἰς τὰς περιοχὰς των. Ἡ τράπεζα δέον νὰ καιευθύνῃ τὰς ἐνεργείας τῆς λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὸν ἀντίκτυπον τῶν διεθνῶν ἐπενδύσεων ἐπὶ τῶν συνθηκῶν ἐργασίας εἰς τὰς χώρας τῶν μελῶν—κρατῶν.⁵⁶

γ) Ὁ ρ γ α ν ἰ σ μ ὸ ς ἐ π ἰ σ ἰ τ ἰ σ μ ο ῦ καὶ γ ε ω ρ γ ῖ α ς τ ῶ ν Ἦ ν. Ἐ θ ν ῶ ν. Οὗτος σκοπὸν ἔχει νὰ βελτιώσῃ τὰς κοινὰς βιοτικὰς συνθήκας διὰ τῆς ἀναπτύξεως κεχωρισμένων καὶ συλλογικῶν ἀπὸ μέρους των ἐνεργειῶν διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῶν ἐπιπέδων διατροφῆς καὶ τῶν βιοτικῶν ἐπιπέδων τῶν λαῶν, τὴν ἐξασφάλισιν βελτιώσεως εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν κατανομήν ἀπάντων τῶν τροφίμων καὶ γεωργικῶν προϊόντων καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ὄρων ζωῆς τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν καὶ οὕτως θὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας.⁵⁷

δ) Ὁ ρ γ ἄ ν ω σ ἰ ς τ ῶ ν Ἦ ν Ἐ θ ν ῶ ν διὰ τὴν ἐ κ π α ἰ δ ε υ σ ἰ ν, τὴν ἐ π ἰ σ τ ῆ μ ῆ ν καὶ τὴν μ ὄ ρ φ ω σ ἰ ν. Αὕτη σκοπὸν ἔχει, ὅπως ὀρίζει τὸ προοίμιον τοῦ καταστατικοῦ της χάρτου, νὰ ἐδραιώσῃ τὴν Εἰρήνην ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς τῆς ἀνθρωπότητος ἀλληλεγγύης. «Τῶν πολέμων δημιουργουμένων ἐν τῷ πνεύματι τῶν ἀνθρώπων, ἐν τῷ πνεύματι τῶν ἀνθρώπων δέον ὡσαύτως νὰ ὑψωθῇ ἡ ἀμυνα τῆς εἰρήνης», καὶ ὅτι «ἡ μὴ ἀμειβαία τῶν λαῶν κατανόσεις ὑπῆρξε πάντοτε κατὰ τὸν ροὺν τῆς ἱστορίας, ἡ πηγὴ τῆς ὑποψίας καὶ τῆς δυσπιστίας μεταξὺ τῶν ἔθνων, διὰ τῆς ὁποίας αἱ διαφωναίαι αὐτῶν πολὺ συχνὰ μετετέτραπην καὶ κατέληξαν εἰς πόλεμον. Ἐπίσης ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτεῖ τὴν διάδοσιν τῆς μορφώσεως καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς ὅλους, ἐν ὄψει τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰρήνης. Ἰδιαιτέρα διατυπώνει ἔντονον προώθησιν εἰς τὴν λαϊκὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν διάδοσιν τῆς μορφώσεως, ὑποδεικνύουσα τὰς καταλλήλους ἐκπαιδευτικὰς μεθόδους «πρὸς παρασκευὴν τῶν παιδίων ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν εὐθυνῶν τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου». Προβλήματα ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ καὶ ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως περιλαμβάνονται εἰς τὸ πεδίον τῆς δράσεώς της.⁵⁸

⁵⁶ D a m a l a s, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 127 ἐπ.

⁵⁷ Ὁ ὄργανισμὸς ἐκυρώθη παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ ν. δ. 410 τῆς 2 Σεπτεμβρίου 1947.

⁵⁸ Ὁ ὄργανισμὸς ἐκυρώθη παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ Ν.Δ. 184. τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1946. Πρὸβλ. L a v e s. Rapport sur l' Unesco, ἐν Bull. des N.U. τ. III No 15 (1947) σελ. 462.

ε'. Παγκόσμιος ὀργάνωσις ὑγείας. Σκοπός της εἶναι ἡ διατήρησις τῆς ὑγείας—τῆς πλήρους φυσικῆς, διανοητικῆς καὶ κοινωνικῆς εὐεξίας καὶ οὐχὶ ἀπλῶς τῆς ἐλλείψεως ἀσθενείας ἢ ἀναπηρίας—εἰς τὴν καλυτέραν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν δύναται τις γὰρ ἐπιτύχει «ἡ ὑγεία, ὅπως ὀρίζει τὸ προσίμιον τοῦ καταστατικοῦ τῆς χάρτου, ἀποτελεῖ ἐν τῶν βασικῶν δικαιωμάτων παντὸς ἀνθρωπίνου ὄντος, οὐαδῆποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ καταγωγὴ του, ἡ θρησκεία του, αἱ πολιτικαὶ του πεποιθήσεις καὶ ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ του θέσις». Εἰς τὸ πρόγραμμά της περιλαμβάνονται ἡ καταπολέμησις τῶν κοινωνικῶν νόσων, ὁ διεθνὴς ἔλεγχος τῶν ἐπιδημιῶν, ἡ βιολογικὴ τακτοποίησις καὶ ἐνοποιήσις τῆς φαρμακοποιίας, κύκλοι διεθνοῦς ὑγειονομικῆς ἐκπαιδεύσεως κλπ.⁵⁹

στ. Ἡ διεθνὴς ὀργάνωσις ἐμπορίου καὶ ἀπασχολήσεως. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1946, τὸ Οἰκονομικὸν καὶ Κοινωνικὸν Συμβούλιον υἱοθέτησε ἀπόφασιν ἰδρύουσαν ἐπιτροπὴν προπαρασκευαστικὴν διεθνοῦς διασκέψεως τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἀπασχολήσεως, ἡ ὁποία θὰ εἶχε τὴν ἀποστολὴν τῆς δημιουργίας διεθνοῦς ὀργανώσεως ἐμπορίου. Αὕτη θεωρεῖτο, ὡς «ἀπαραίτητος συμπλήρωσις τῶν ἤδη ληφθέντων μέτρων οἰκονομικῆς συνεργασίας μὲ νέα διεθνή μέτρα ἔχοντα ἄμεσον ἐφαρμογὴν κατὰ τῶν προσκομιμάτων τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ κατὰ τῶν προνομιακῶν μεταχειρίσεων, αἱ ὁποῖαι παρακωλύουν τὴν ἀνάπτυξιν πολυμερῶν συναλλαγῶν» ὡς ἐξ ἴσου ἀπαραίτητος ἀναφέρετο καὶ «ἡ ἀνάληψις ὑποχρεώσεως ἐκ μέρους διαφόρων χωρῶν, ὅπως ἐπιδιώξουν τὴν πραγμάτωσιν πλήρους ἀπασχολήσεως». Ἡ διεθνὴς ὀργάνωσις ἐμπορίου, ἔλεγεν ὁ Πρόεδρος Truman, «θὰ φέρει εἰς τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις τὰς αὐτὰς ἀρχὰς ἰσότητος, τὰς ὁποίας ἐφαρμύζουσι τὰ Ἠνωμ. Ἐθνη εἰς τὰ πολιτικὰ ζητήματα. Ἄντι νὰ εἶναι τελείως ἐλεύθερα νὰ διαπράττουν πράξεις οἰκονομικῆς ἐπιθέσεως, τὰ μέλη των θ' ἀκολουθήσουν ἀρχὰς οἰκονομικῆς ἠθικῆς καὶ θὰ ὑποχρεωθῶν νὰ τὰς σεβασθῶν⁶⁰». Μετὰ μακρὰς συζητήσεις ἐν Λονδίῳ κατ' ἀρχὰς, Lake Success καὶ Γενεύῃ μετὰ ταῦτα καὶ τέλος ἐν Ἀβάνα ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας ἡ μεγαλύτερα προσπάθεια, ἥτις ἐπεχειρήθη ποτὲ διὰ τὴν τακτοποίησιν τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου. Ἡ νέα διεθνὴς ὀργάνωσις, ἥτις συνιστᾶται καὶ ἥτις ἐμφανίζει ἰδιορρυθμίαν ἐν σχέσει μὲ τὰς ἄλλας διεθνεῖς τοιαύτας, ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκην τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως, ὡς ἐγγυήσεως τῆς διεθνοῦς σταθερότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν συναλλαγῶν. Διὰ νὰ προσδιορισθῇ, ὅτι ἡ πλήρης ἀπασχολήσις δὲν πρέπει νὰ εἶναι μόνον ἐπιφανειακὴ, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικῶς ἀποτελεσματικὴ, ὀρίζει ὁ καταστατικὸς Χάρτης ὅτι εἰς τὴν πλήρη ἀπασχολήσιν δέον νὰ ἀνταποκρίνεται μία παραγωγὴ ἐπαρκῶς

⁵⁹ La lutte de l' O.M.S. contre la maladie ἐν Bull. N. U τ. IV. No 5 (1948) σελ. 196. L' oeuvre de l' O.M.S. se développe, ἐν Bull. N. U. τ. IV, No 3 (1948), σελ. 110.

ύψηλή. Τὰ μέτρα, ἅτινα θὰ ληφθοῦν παρ' ἐκάστου κράτους ἐν σχέσει μὲ τὴν πραγματοποίησιν τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως θὰ συμπληρώνονται διὰ μιᾶς κοινῆς δράσεως ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Οἰκονομικοῦ καὶ Κοινωνικοῦ συμβουλίου. Ὁ καταστ. Χάρτης δὲν προβλέπει καμμίαν κύρωσιν κατὰ κράτους, ὅπερ δὲν ἐπιτυγχάνει νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν πλήρη ἀπασχολήσιν ἐντὸς τῆς χώρας του. Ζητεῖ ἀπλῶς νὰ καταβάλλῃ κάθε κράτος προσπάθειαν πρὸς ἀποκατάστασιν καταστάσεως εὐημερίας. Πρὸς ἐπίτευξιν τῆς προσπάθειας ταύτης, δύναται νὰ ὑπολογίζῃ ἐπὶ τῆς πρακτικῆς βοήθειας τῶν ἄλλων κρατῶν—μελῶν τῆς διεθνοῦς ὀργανώσεως ἐμπορίου. Τὰ κράτη ὑποχρεοῦνται ν' αὐξάνουν ἐντὸς τοῦ ἐδάφους των τὴν παραγωγικότητά των καὶ νὰ συνεργάζωνται μεταξὺ των εἰς τὴν γενικὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν, χωρὶς κανὲν κράτος νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ λάβῃ ἄνευ λόγου μέτρα διὰ νὰ στερήσῃ ἄλλας χώρας ἀπὸ πρώτας ὕλας, ἐργατικὰς χεῖρας ἢ τὰ ἀναγκαῖα κεφάλαια. Ἡ ἀνύψωσις τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου καὶ ἡ τόνωσις τῶν προϋποθέσεων τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως θὰ συνδυασθῇ μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παραγωγῆς, τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῆς καταναλώσεως τῶν προϊόντων. Ἡ δημιουργία καὶ παγίωσις ὑψηλοῦ καὶ συνεχῶς ἀνερχομένου ἐπιπέδου ἐνεργοῦ ζήτησεως καὶ πραγματικοῦ εἰσοδήματος εἰς ὅλας τὰς χώρας, θὰ συμβαδίσῃ μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παγκοσμίων οἰκονομικῶν πόρων, τῆς ἐλαττώσεως τῶν δασμῶν καὶ ἄλλων προσκομμάτων τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ τὴν κατάργησιν παντὸς συστήματος διακρίσεων καὶ προτιμήσεων εἰς τὸ διεθνὲς ἐμπόριον⁶¹.

ζ'. Διὰ φοροὶ ἄλλοι διεθνεῖς ὀργανισμοί. Οὗτοι ἔχουν ἕμμεστον σχέσιν μὲ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα πάντως ὅμως ἐν τῇ πεδίῳ τῆς δράσεώς των συμβάλλουν εἰς τὴν τακτοποίησιν καὶ πρόοδον τῆς οἰκονομικῆς μεταξὺ τῶν λαῶν συνεργασίας. Τοιοῦτοι εἶναι: ἡ διεθνὴς ταχυδρομικὴ ἔνωσις, ἡ διεθνὴς ὀργάνωσις τηλεπικοινωνίας, διεθνὴς ὀργάνωσις πολιτικῆς ἀεροπορίας, ἡ διεθνὴς ὀργάνωσις προσφύγων κλπ.

Ἐκτὸς τῶν «εἰδικευμένων» ὀργανισμῶν ὑπάρχουν καὶ «εἰδικοί ὀργανισμοί», ὡς εἶναι τὸ διεθνὲς ταμεῖον βοήθειας πρὸς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν⁶².

Τέλος πλὴν τῶν ἀνωτέρω κατὰ τὸ ἄρθρον 71 τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῶν Ἦν. Ἐθνῶν δύναται νὰ συμβουλευέται τὸ Οἰκονομικὸν καὶ Κοινωνικὸν συμβούλιον καὶ ὀργανισμοὺς μὴ κυβερνητικοὺς, οἵτινες ἀσχολοῦνται μὲ προβλήματα προάγοντα τοὺς σκοποὺς του.⁶³ Τοιοῦτοι ὀργανισμοὶ εἶναι ἀνα-

⁶⁰ Λόγος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Baylor (Φεβρ. 1947). Bull. des N. U. τ. III No 9 (1947) σελ. 271.

⁶¹ Μ. Γ. Διεθνὴς ὀργάνωσις ἐμπορίου ἐν'Επιθ. Οἶκον. καὶ Πολιτ. Ἐπιστημῶν ἔτος β'. τεύχ. Α'. σελ. 99 ἐπ. D a m a l a s, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 163 M a x S u e t e n s. L'organisation internationale du commerce, Bull. des N. U. τ. III, No 9 (1947) σελ. 271.

⁶² Vers une Charte de l'enfance. Bull. des N.U. τ. III No 11 (1947) σελ. 325 ἐπ.

⁶³ Le statut consultatif. Les relations entre le conseil économique et social

γνωρισθέντες ἤδη μὲ εὐρυτάτην συμβουλευτικὴν ἀρμοδιότητα εἶναι α) ἡ διεθνῆς συνεταιριστικὴ ἔνωσις, β) παγκόσμιος συνδικαλιστικὴ ὁμοσπονδία, γ) ἀμερικανικὴ ὁμοσπονδία τῆς ἐργασίας, δ) διεθνὲς ἐμπορικὸν ἐπιμελητήριον⁴¹. ε) διεθνῆς ὁμοσπονδία γεωργικῶν παραγωγῶν, στ) διεθνῆς ὁμοσπονδία χριστιανικῶν συνδικάτων καὶ ζ) διεθνῆς ὀργάνωσις βιομηχάνων. Οἱ ὀργανισμοί, τοὺς ὁποίους δύναται νὰ συμβουλευέται τὸ Οἶκον καὶ Κοινων. συμβούλιον ὑποδιαιροῦνται εἰς τρεῖς κατηγορίας, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως, ἣτις δίδεται εἰς τὴν ἀρμοδιότητα αὐτῶν.

* * *

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω συντόμου ἐπισκοπήσεως προκύπτει, ὅτι μετὰ τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον διεμορφώθη ἐν ὀλοκληρωμένον σύστημα πραγματοποιήσεως εὐρυτάτων ἐπιδιώξεων ἐν τῇ διεθνῇ κοινωνικῇ πολιτικῇ. Ὅχι μόνον καθωρίσθησαν σκοποὶ ἀφορῶντες ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ἀλλὰ καὶ διεμορφώθη ἓνα σύμπλεγμα ὀργανισμῶν, κατευθυνόντων καὶ συντονιζόντων συμφῶνως πρὸς κοινωνικὰς ἀρχὰς καὶ τὴν ὅλην οἰκονομικὴν καὶ δημοσιονομικὴν πολιτικὴν. Οὕτως εἶναι δυνατόν νὰ ἐλπίσῃ κανεὶς, ὅτι ὁ αὐριανὸς κόσμος θὰ εἶναι κόσμος στηριγμένος εἰς τὴν πραγματικὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην ποῦ εἶναι τὸ στερεώτερον θεμέλιον τῆς διεθνοῦς Εἰρήνης. Πρὸς τοῦτο ἕμως πρέπει οἱ διεθνεῖς ὀργανισμοὶ νὰ περιλάβουν ὅλα τὰ κράτη, τὰ ὅποια εἰλικρινῶς νὰ θελήσουν νὰ συνεργασθοῦν καὶ ν' ἀποδοῦν πραγματικῶς παγκόσμιον, διότι, ὡς προσφυῶς ἐλέχθη, δὲν ὑπάρχει διεθνῆς οἰκονομία, ἀλλὰ μίᾳ οἰκονομία. Μετὰ πολλῆς ἱκανοποιήσεως δύναται τις νὰ σημειώσῃ, ὅτι παρὰ τοὺς ταραγμένους καιροὺς, τοὺς ὁποίους ζῶμεν, κατόπιν ἐνός τρομακτικοῦ σεισμοῦ καὶ τὸν μοιραῖον ἀντίκτυπον τῶν πολιτικῶν γεγονότων ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, τὴν πολὺπλευρον δράσιν, ἣτις ἀνεπτύχθη παρ' ἄλλων τῶν ὀργανισμῶν, οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν νέων προβλημάτων. Σταθεραὶ πρόοδοι σημειοῦνται καθ' ἑκάστην πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις. Οὕτως δύναται τις νὰ εἶναι βέβαιος, ὅτι ἐπικρατούσης αὐριον πλήρως τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, θὰ δημιουργηθῇ μίᾳ ἔκτονος παραγωγῇ, ἣτις θὰ καταστήσῃ γόνιμον τὴν ἐργασίαν διὰ τὸ καλὸν καὶ μόνον ἔλκων τῶν ἀνθρώπων. Ὅρθως ὁ πρῶτος Διευθυντῆς τῆς Δ.Ο.Ε. Albert Thomas ἔλεγε εἰς τὴν Διεθνῇ Διάσκεψιν Ἐργασίας τοῦ 1923, ἀντιστρέφων τὸν γνωστὸν ἀφορισμὸν:

Fiat justitia et floreat mundus.

et les organisations non gouvernementales: Bull. des N. U. τ. 2 No 9 (1947) σελ. 235. Rapport du C.E. et S. à la II session de l'Assemblée générale (1947) σελ. 132 ἑπ.

⁴¹ Rev. L' économie internationale. Les nations Unies et le monde économique, τ. XII, No 3 (1947).

Η ΔΙΑ ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΥ ΕΠΙΛΥΣΙΣ ΤΩΝ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ

Υπό ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Β. ΔΕΡΤΙΛΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βάσει, ως γνωστόν, τῆς ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας φορολογικῆς ἀρχῆς βεβαιώσεως τῆς φορολογικῆς ὀφειλῆς διὰ καθορισμοῦ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς φορολογίας ὡς καὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ φόρου, ἀποτελεῖ ἡ συγκέντρωσις καὶ ἀπόδειξις τῶν πραγματικῶν προϋποθέσεων, ὡς καὶ τῶν νομικῶν γεγονότων, ἅτινα κατὰ τὸν οἰκτεῖον φορολογικὸν νόμον ἀποτελοῦν τὴν γενεσιουργὸν αἰτίαν τῆς φορολογικῆς ἐνοχῆς. Τὰ νομικὰ ταῦτα γεγονότα καὶ πραγματικαὶ προϋποθέσεις εἴτε συλλέγονται καὶ ἐλέγχονται ὑπὸ τῆς βεβαιωτικῆς ἀρχῆς οἰκθεν εἴτε παρέχονται ὑπὸ τοῦ φορολογουμένου διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ὑποβολῆς σχετικῆς δηλώσεως¹. Καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας ὁμοῦ περιπτώσεις εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνακύψουν διαφωνίαι μεταξὺ φορολογικῆς ἀρχῆς καὶ φορολογουμένου, εἴτε τῆς πρώτης ἐλεγχούσης ὡς ἐλλειπῆ ἢ ἀνακριβῆ τὰ στοιχεῖα τὰ ἐν τῇ δηλώσει τοῦ φορολογουμένου παρεχόμενα διὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς φορολογικῆς ὀφειλῆς, εἴτε τοῦ φορολογουμένου ἀμφισβητοῦντος τὴν ἀλήθειαν τῶν οἰκθεν ὑπὸ τῆς φορολογούσης ἀρχῆς συλλεγέντων στοιχείων, ἅτινα συνιστοῦν τὴν φορολογικὴν ὀφειλὴν του. Ἡ διαφωνία αὕτη δυσχεραίνουσα τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων συνεργασίαν παρακωλύει τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς διαδικασίας πρὸς ἔριστικὸν καθορισμὸν τῆς φορολογικῆς ἐνοχῆς.

Εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν τοῦτον σκοπὸν ἀποβλέπουσα ἡ δημοσιονομικὴ διοίκησις παρ' ἡμῖν καὶ ἀλλαχού² ἠθέλησε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν μεταξὺ φορο-

¹ Βλέπε σχετικῶς Π. Β. Δερτιλή, Σύστημα Δημοσίας Οἰκονομικῆς τ. Α', σελ. 413 καὶ ἐπ.

² Ἐν Ἰταλίᾳ ὁ θεσμὸς τοῦ φορολογικοῦ συμβιβασμοῦ διεμορφώθη εἰς ἰδίαν μορφήν βεβαιώσεως τοῦ φόρου. Βλ. Α. D. Giannini, Diritto tributario, Milano 1938 σελ. 147 κ. ἐπ., καὶ αὐτόθι μνημονευομένην βιβλιογραφίαν, Mario Pugliese, Istituzioni di diritto finanziario, Padova 1937 σελ. 178—190 καὶ αὐτό-

λογουμένου και φορολογούσης αρχής συνεργασίαν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς συστήματος, σκοποῦντος τὸν ὀριστικὸν προσδιορισμὸν τῆς φορολογικῆς ὀφειλῆς διὰ τῆς στενοτέρας συνεργασίας φορολογούσης αρχῆς καὶ τοῦ φορολογουμένου, καταληγούσης εἰς συμφωνίαν μεταξὺ τούτων, ἔσον ἀφορᾷ τὴν ὑπαρξίν καὶ ἔκτασιν τῆς πρὸς τὸ Δημόσιον φορολογικῆς ὀφειλῆς τοῦ φορολογουμένου.

Ἡ συμφωνία αὕτη διαπιστοῦται διὰ πράξεις, ὑπογραφομένης ὑπὸ τῆς φορολογούσης βεβαιωτικῆς αρχῆς καὶ τοῦ φορολογουμένου. Τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς φορολογικῆς ὀφειλῆς κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἑλληνος νομοθέτου ἔλαβε τὸν χαρακτηρισμὸν «τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῶν φορολογικῶν διαφορῶν», ἐν Ἰταλίᾳ δὲ τοῦ συμβιβασμοῦ (concordato).

Ἐπειδὴ ὁμως ἀφ' ἑνὸς μὲν περὶ τὸν νομικὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ συστήματος τούτου τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς φορολογικῆς ὀφειλῆς ἰδίως ἐν Ἰταλίᾳ ἀνεπτύχθησαν πολλαὶ ἀπόψεις καὶ δὴ ἀντιμαχόμεναι πρὸς ἀλλήλας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπειδὴ τὸ θέμα τοῦτο ἀπετέλεσε παρ' ἡμῶν ἐσχάτως ἀντικείμενον συνεχῶν νομοθετημάτων, κρίνομεν σκόπιμον νὰ ἀσχοληθῶμεν συντόμως περὶ τούτου εἰς τὴν παρούσαν μελέτην.

I. Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΥ ΕΝ Τῷ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚῷ ΔΙΚΑΙῶ

Ἡ νομικὴ φύσις τοῦ συμβιβασμοῦ ἰδιαιτέρως στασιάζεται ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου. Εἰδικώτερον ἐν Ἰταλίᾳ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρως ἐπεξεργασίας ἔτυχε ὁ συμβιβασμὸς εἰς τὰς φορολογικὰς διαφοράς.

Κατὰ μίαν παλαιὰν θεωρίαν ὁ φορολογικὸς συμβιβασμὸς εἶναι συναλλακτικὴ σχέσηις ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἔχουσα στενὴν ὁμοιότητα καὶ ἀναλογίαν πρὸς τὸν συμβιβασμὸν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.³ Μερικωτέρα ἀπόψις τῆς γενικῆς ταύτης θεωρίας ἐμφανίζει τὸν φορολογικὸν συμβιβασμὸν ὡς συμβιβαστικὸν συνάλλαγμα, μὴ ἔχον διμερῆ ἐν τεχνικῇ ἔννοίᾳ χαρακτῆρα, ἀλλὰ τελειούμενον εἰς χωριστὰ στάδια, ἦτοι τὸ στάδιον τῆς ἐκδόσεως μονομερῶς ὑπὸ τῆς διοικήσεως τῆς συναλλακτικῆς διοικητικῆς πράξεως καὶ τὸ στάδιον τῆς ἐπιγενομένης συναίνεσεως τοῦ ἂν ἀφορᾷ ἢ πράξις αὕτη φορολογουμένου. Ἡ συναίνεσις τοῦ φορολογουμένου εἶναι ἀπαραίτητος κατὰ τὴν ἀποψίν ταύτην οὐχὶ διὰ τὸ κῆρος τῆς διοικητικῆς πράξεως, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀποτελεσματικότητα αὐτῆς.

Ἄλλαι νεώτεραι ὁμως ἀπόψεις ἀποκλείουσιν, ὅτι ὁ φορολογικὸς συμβιβασμὸς ἔχει ὁμοιότητα καὶ ἀναλογίαν στενὴν πρὸς τὸν συμβιβασμὸν—συνάλλαγμα—τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.⁴ Ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὁπαδοὶ δημοσιονόμοι, οἱ θεωροῦντες τὸν φορολογικὸν συμβιβασμὸν ὡς συνάλλαγμα δη-

ἢ μνημονευομένην βιβλιογραφίαν, G. Ravanaglia, Dell accertamento del valore dei beni, Cedam, Padova 1940, σελ. 214 καὶ ἑπ.

³ Βλέπε κατωτέρω σελ. 106 ὑποσημ. 10.

μοσίου δικαίου, διαφωνούν περαιτέρω ως πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συμβιβασμοῦ εἰς τὰς φορολογικὰς διαφορὰς. Συγκεκριμένως ἐρωτᾶται, ἂν ἡ ἔκτασις τῆς ἰσχύος τοῦ συμβιβασμοῦ τούτου ἐκτείνεται καὶ εἰς τὰς φορολογικὰς διαφορὰς, τὰς ἐχούσας ἀντικείμενον καὶ νομικὰ ζητήματα ἢ μόνον εἰς τὰς ἐχούσας ἀντικείμενον τὰ πραγματικὰ ζητήματα, τὰ ἀποτελοῦντα τὴν νόμιμον προϋπόθεσιν ἐφαρμογῆς εἰς συγκεκριμένην τινὰ περίπτωσιν τοῦ φορολογικοῦ νόμου. Κρατοῦσα ἰδίως κατὰ τὸ παρελθόν⁴ ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἄποψις, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ συνάλλαγμα τοῦ συμβιβασμοῦ δύναται νὰ ἔχῃ ὡς ἀντικείμενον καὶ τὴν ἐπίλυσιν διαφορῶν ἐπὶ νομικῶν ζητημάτων. Δεδομένου ὅτι—ὑποστηρίζουν συναφῶς οἱ ὅπαδοί τῆς ἀπόψεως ταύτης—αὐτὸς οὗτος ὁ νομοθέτης ἐξασφαλίζει εἰς τὸν φορολογούμενον μίαν σφαῖραν ἐξ ἀντικείμενου δικαίου, ἰδίως εἰς τὸ δικαιοδοτικὸν σπᾶδιον τῶν φορολογικῶν διαφορῶν ἐντὸς τῆς ὁποίας οὗτος εὐρίσκειται εἰς θέσιν ἀπολύτου ἰσότητος πρὸς τὴν φορολογικὴν διοίκησιν, οὐδενὸς τυπικοῦ ἢ οὐσιαστικοῦ ἀπολαμβανούσης προνομίου, συνέπεται ὅτι εἶναι ἐσφαλμένος ὁ ἰσχυρισμός, ὁ προτεινόμενος εἰς ἀντίκρουσιν τῆς ἀνωτέρω ἀπόψεως περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ φορολογικοῦ συμβιβασμοῦ, κατὰ τὸν ὅποιον τὸ Κράτος ἐν τῇ σχέσει τοῦ φόρου διατελεῖ εἰς θέσιν ὑπεροχῆς ἐναντι τοῦ φορολογουμένου καὶ συνεπῶς δὲν εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀνάγκην, ὅπως διαπραγματεύεται μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὁρίων καὶ τρόπου ἀναπτύξεως τῆς ἰδίας φορολογικῆς ἐξουσίας. Ἐναντι τῆς ὁποίας ὁ Pugliese⁵ φρονεῖ, ὅτι αἱ διαφοραὶ τοῦ φορολογικοῦ δικαίου, αἱ ἀντικείμενον ἔχουσαι νομικὸν ζήτημα τοῦ φορολογικοῦ δικαίου, δὲν εἶναι ἐπιδικαστικαὶ συμβιβαστικῆς λύσεως οὔτε διὰ τῆς παροδοχῆς οὔτε διὰ τῆς ἐπινοήσεως ἐνδὲς συναλλάγματος δημοσίου δικαίου, ἔστω καὶ ἂν δεχθῶμεν, ὅτι τὸ συνάλλαγμα τοῦτο παρὰ τὰς σημαντικὰς διαφορὰς, αἱ ὁποῖαι τὸ διακρίνουν ἀπὸ τῆς συμβάσεως συμβιβασμοῦ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, θὰ εἶχεν ἐν τούτοις κοινὰ βασικὰ χαρακτηριστικά, δηλαδή τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἢ τὸν αὐτὸν σκοπὸν μιᾶς συμβάσεως συμβιβασμοῦ. Τὸ πραγματικὸν ἀντικείμενον μιᾶς διαφορᾶς ἐπὶ νομικοῦ ζητήματος ἀνάγεται ἐν τέλει εἰς ὠρισμένην ἐρμηνείαν ἢ ὠρισμένον τρόπον ἐφαρμογῆς συγκεκριμένης φορολογικῆς διατάξεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ἐπιλέγει ὁ Pugliese, δύο τινὰ δυνατὸν νὰ συμβοῦν, ἢτοι π ρ ὠ τ ο ν ἢ λύσις τῆς διαφορᾶς νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν νόμον, ὁπότε περιττεύει νὰ ὁμιλῶμεν περὶ συμβιβασμοῦ ἐν τεχνικῇ ἐννοίᾳ ἢ δ ε ὑ τ ε ρ ο ν ἢ λύσις τῆς διαφορᾶς δύναται νὰ ἐπιτυγχάνεται συμβιβαστικῶς ὑπὸ τῶν μερῶν οὐχί, διότι κρίνουν, ὅτι ὁ φορολογικὸς νόμος πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ἢ ἐφαρμοσθῇ καθ' ὠρισμένον τρόπον, ἀλλὰ διότι κρίνουν προσήκον, ὅπως ἐκάτερον τῶν μερῶν παραιτηθῇ ἐν μέρει τῶν ἀπόψεών του, ὁπότε καθίσταται ἐμφανές, ὅτι μία τοιαύτη συμφωνία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ παραδεκτὴ ἐν τῷ φορολογικῷ δικαίῳ, ἐφ' ὅσον ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς καὶ τῆς

⁴ Πρὸβλ. M. Pugliese, op' cit. σελ. 173.

αὐτῆς φορολογικῆς διατάξεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ περιπτώσεως εἰς περίπτωσιν ἀπὸ τῆς μεγαλυτέρας ἢ μὴ ἐπιτηδειότητος τοῦ φορολογουμένου εἰς τὴν διεξαγωγὴν διαπραγματεύσεων μετὰ τῆς φορολογούσης ἀρχῆς. Τοιαύτη τις συνέπεια ἀντιστρατεύεται καὶ πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς, αἵτινες πρέπει νὰ διέπουν πᾶν δημοσιονομικὸν σύστημα, ἤτοι τὴν ἀρχὴν τῆς δεβαιότητος τῶν ἐσόδων ἐκ φόρων καὶ τῆς ἰσότητος τῆς θυσίας.

Οὕτε εἶναι κρίσιμον τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ὁ εἰς νομικὰ ζητήματα συμβιβασμὸς ἔχει ἀποσαφηνιστικὴν σημασίαν τῆς ἀμφισβητουμένης ἐννοίας συγκεκριμένης διατάξεως καὶ οὐχὶ λειτουργίαν συστατικὴν δικαιωμάτων, διότι ὅπως ἔρθῃς παρατηρεῖ ὁ Pugliese, ἐὰν ὁ συμβιβασμὸς ἔχει ἐπιβεβαιωτικὸν χαρακτήρα προϋπαρχόντων αὐτοῦ δικαιωμάτων, χάνει πᾶσαν λειτουργίαν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ δημοσίου δικαίου, καθ' ὅσον ἡ δημοσία διοικήσις δὲν ἐπιβεβαιοῖ ἢ ἀναγνωρίζει δικαιώματα διὰ συναλλαγμάτων, ἀλλὰ διὰ διοικητικῶν πράξεων. Εἰς νομικὰ θέματα ἢ φορολογικῆς διοικήσεως—προσθέτει—δὲν συμβιβάζεται εἰς ἀλλὰ τροποποιεῖ, ὡς ὀφείλει, μίαν θεβαίωσιν, βασιζομένην ἐπὶ ἐσφαλμένων νομικῶν προϋποθέσεων. Δὲν διατυπώνει οὐδὲν συμβιβαστικὸν συνάλλαγμα, ἀλλὰ νέαν πράξιν θεβαίωσεως.

Ἐν τέλει ὁ καθηγητὴς Pugliese, ἀναχωρῶν ἀπὸ τὴν ἀποψιν τοῦ Carnelutti, ὅτι ἀξιώσις δὲν εἶναι τὸ δικαίωμα, ἀλλ' ἡ δόξα δικαιώματος ὀπισθεν τῆς ὁποίας δυνατὸν νὰ μὴ ὑφίσταται δικαίωμα, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ φορολογικὸς συμβιβασμὸς ἀκριβῶς ἐπιτυγχάνει τὴν μετάστασιν τῶν ἀντιθεμένων ἀξιώσεων εἰς θέσιν δικαιώματος, ἀπορρέοντος ἐκ τῆς ἀμοιβαίας ἀναγνώσεως τούτων ὑπὸ τῶν συμβιβασομένων. Ὁ συμβιβασμὸς ἔθεν εἰς τὸ φορολογικὸν δίκαιον συντελεῖ εἰς τὴν σύστασιν ἄλλως εἰς τὴν ἀναγνώρισιν οὐσιαστικῶν καταστάσεων δικαίου, αἵτινες ἔχουν ἀντικείμενον σχέσεις τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ ἀφοροῦν τὸν τρόπον καὶ τὰ ὄρια τῆς παρὰ τῆς φορολογικῆς διοικήσεως ἀσκήσεως τῆς φορολογικῆς ἐξουσίας. Οὕτως δέχεται ὁ καθηγητὴς Pugliese, ὅτι ὁ φορολογικὸς συμβιβασμὸς εἶναι συμβιβαστικὸν συνάλλαγμα δημοσίου δικαίου, ἀντικείμενον ἔχον τὴν ἐπίλυσιν διαφορῶν ἐπὶ πραγματικῶν ζητημάτων ἢ ζητημάτων ἐκτιμήσεως καὶ οὐχὶ ἐπὶ νομικῶν ζητημάτων.

Ἄλλος ἐξ ἄλλου καθηγητῆς, ὁ Giannini⁶ ἀναγνωρίζει εἰς τὴν φορολογικὴν συμβιβασμὸν μόνον τὴν λειτουργίαν τῆς διαγνώσεως τῆς ὑπάρξεως τῶν πραγματικῶν ἐκείνων γεγονότων, ἅτινα ἀποτελοῦν τὰς νομίμους προϋποθέσεις τῆς ἐπιβολῆς τοῦ φόρου καὶ ἅτινα μὴ ὄντα ἀφ' ἑαυτῶν προσδιοριστὰ δὲν προσδιορίζονται εἰμὴ δι' ἐκτιμήσεως ἐπὶ τῇ θάσει ἐμπειρικῶν ἢ τεχνικῶν κριτηρίων. Ὁ συμβιβασμὸς, κατ' αὐτόν, δὲν ἀποβλέπει εἰ μὴ εἰς τὴν συνεργασίαν φορολογούσης ἀρχῆς καὶ φορολογουμένου διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν πραγματικῶν τούτων στοιχείων, ἐπιδικητικῶν μίᾳς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ

⁶ Πρὸβλ. A. D. Giannini, op. cit. σελ. 148 καὶ ἐπ.

ἦττον ὑποκειμενικῆς ἐκτιμήσεως, προσδιορισμὸν ὅστις ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν μιᾶς συνήθους διαδικασίας βεβαιώσεως τοῦ φόρου. Ὁ συμβιβασμὸς ἔθεν κατὰ τὸν Giannini δὲν εἶναι εἰ μὴ τρόπος ἀναπτύξεως τῆς διαδικασίας βεβαιώσεως τοῦ φόρου. Τὰ πραγματικὰ στοιχεῖα, τὰ προαπαιτούμενα διὰ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ φόρου, ἅτινα ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον τῆς συμφωνίας τῶν μερῶν, τελικῶς προσδιορίζονται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ μὲν φορολογουσα ἀρχὴ ὑφείλει νὰ ἔχῃ ταῦτα ὡς βάσιν τῆς διαδικασίας προσδιορισμοῦ τοῦ φορολογικοῦ χρέους, ὁ δὲ φορολογούμενος δὲν δύναται νὰ προβάλλῃ κατὰ τοῦ τοιούτου προσδιορισμοῦ ἀντιρρήσεις μὴ συμβιβαζομένας πρὸς τὴν εἰς τὸν συμβιβασμὸν περιεχομένην συναίνεσίν του".

Ἐποικροῦε ἕμως σαφῶς τὴν ἀποψιν, τὴν διαγιγνώσκουσαν ἐν τῇ φορολογικῇ συμβιβασμῷ μίαν σύμβασιν (contratto) δημοσίου δικαίου ἢ ἓνα διακανονισμὸν (transazione) ἐπὶ τῇ λόγῳ, ὅτι ἡ φορολογικὴ ἐνοχὴ καθορίζεται ἐξουσιαστικῶς ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ εἰς αὐτὸν εὐρίσκει ἀποκλειστικῶς νομικὴν θεμελίωσιν, μὴ δυναμένη νὰ ἐπαρθεῖ εἰς τὴν ἐν τῇ συμβιβασμῷ διατυπωμένην θέλησιν τῶν μερῶν, ἐνῶ ὡς γνωστὸν, ἡ σύμβασις ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν καὶ τὸ μέτρον τῶν ὑποχρεώσεων τῶν συμβαλλομένων καὶ ὅταν ἀκόμη σκοπὸς τῆς συμβάσεως εἶναι ὁ προσδιορισμὸς ἢ ἀναγνώρισις ἐνοχῆς προκυπτούσης ἐξ ἄλλης πηγῆς.

Ἐνεπύξαμεν λίαν συντόμως τὰς διαφορὰς ἀπόψεις ἐπὶ τοῦ νομικοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ ὑπὸ μελέτην θεσμοῦ. Ἀσχολούμενοι κατωτέρω μὲ τὴν φορολογικὴν νομοθεσίαν μας, τὴν σχετικὴν μὲ τὴν συμβιβαστικὴν λύσιν τῶν φορολογικῶν διαφορῶν, προσδιερίζομεν τὴν νομικὴν φύσιν τοῦ ὑπὸ μελέτην θεσμοῦ, ὡς οὗτος διαμορφοῦται παρ' ἡμῖν. Ὅπωςδὴποτε καθ' ἡμᾶς δὲν νοεῖται συμβιβασμὸς φορολογικῶν διαφορῶν ἐπὶ νομικῶν ζητημάτων, καθ' ἕσον ἐκτὸς τῶν ὅτων ἀνωτέρω ἀναπτύσσονται ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Pugliese καὶ Giannini, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ φορολογικὴ ἐνοχὴ δὲν θὰ ἦτο ἀποκλειστικῶς φορολογικὴ ἐνοχὴ ex lege, ὡς ὁμοφώνως εἶναι δεκτὸν εἰς τὸ δημοσιονομικὸν δικαίον.⁷

Καὶ ἡδὴ ἐξετάζομεν συγκριτικῶς τὸν ὑπὸ μελέτην θεσμὸν.

II. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Α'. Γαλλία

Ἐν Γαλλίᾳ, ἐξ ὅτων γνωρίζομεν, ἡ φορολογικὴ νομοθεσία δὲν ἀντιμε-

⁷ Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο κατὰ τὸν Giannini ἐπιτυγχάνεται καὶ ὅταν ὁ προσδιορισμὸς τοῦ φορολογικοῦ χρέους γίνεται συμφώνως πρὸς τὴν δηλώσιν αὐτοῦ τοῦ φορολογουμένου, ἐλεγχομένην εἰλικρινοῦς παρὰ τῆς οικονομικῆς ὑπηρεσίας. Θὰ ἐδυσχεραίνετο ὅμως ὁ σκοπὸς οὗτος, εἰ ἀν συνεχωρεῖτο εἰς τὸν φορολογούμενον νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν γενόμενὴν δὴλῶσιν εἰς τὰς ἀποδεκτὰς γενομένας ἀπόψεις τῆς ὑπηρεσίας.

⁸ Πρὸς Π. Β. Δερτιλή, τὸ δημοσιονομικὸν δίκαιον ὡς ἴδιος κλάδος δικαίου, Ἀθῆναι 1940 σελ. 76, τοῦ ἰδίου, Φορολογικὰ δικαστήρια, τεύχος Α', σελ. 16, τοῦ ἰδίου, Σύστημα Δημοσίας Οἰκονομικῆς τ. Α', σελ. 405 καὶ ἐπ.

τωπίζει τὸν συμβιβασμὸν ὡς θεσμὸν τοῦ φορολογικοῦ δικαίου καὶ ἰδιαίτερον τρόπον βεβαιώσεως τῶν φόρων. Εἰσάγει ἐν τούτοις τὸν κατόπιν ὑποβολῆς αἰτήσεως θεραπείας ὑπὸ τοῦ φορολογουμένου πρὸς τὴν φορολογούσαν ἀρχὴν προσδιορισμὸν ὑπὸ τῆς φορολογούσης ἀρχῆς τῆς φορολογικῆς ὀφειλῆς καθ' ἃ σημεῖα ἠτιολογημένως ἢ βεβαιωτικῇ ἀρχῇ ἀποδεχθῆ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ φορολογουμένου ⁸.

Β'. Γερμανία

Ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς βεβαιώσεως τοῦ φόρου διὰ συμβιβασμοῦ, ὅστις ἐν Ἰταλίᾳ εἶναι μία δευτέρα μορφή βεβαιώσεως παρά τὴν πρώτην, τὴν συντελουμένην διὰ μιᾶς μονομεροῦς πράξεως τῆς φορολογικῆς ἐξουσίας, εἰς τὴν Γερμανικὴν νομοθεσίαν καὶ ἐπιστήμην ἀποδίδεται μεγαλυτέρα προσοχὴ ὡς πρὸς τὴν ἀναγνώρισιν ἀποτελεσματικότητος ἐπὶ τῶν συμφωνιῶν μεταξὺ τῶν φορολογικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν εἰς φόρον ὑποχρέων. Συντελοῦνται βεβαίως καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ὡς ἴσχυε πρὸ τοῦ πολέμου, συμφωνίαι μεταξὺ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν φορολογουμένων, ἀλλὰ ἡ νομολογία τοῦ Ἀνωτάτου Γερμανικοῦ Φορολογικοῦ Δικαστηρίου (Reichsfinanzhof) ἀρνείται εἰς τὰς συμφωνίας ταύτας τὴν δύναμιν δεσμεύσεως τῶν φορολογικῶν ἀρχῶν καὶ τὴν δύναμιν μεταβολῆς τῆς νομικῆς ὑποχρεώσεως. Μόνον ἡ βεβαίωσις τοῦ φόρου, ἣτις ἀκολουθεῖ ἕνα τοιοῦτον συμβιβασμὸν καὶ ἣτις οὐσιαστικῶς τὸν υἰοθετεῖ, ἔχει τὴν σημασίαν ἐνδὸς ἐγκύρου προσδιορισμοῦ διὰ τὸ φορολογικὸν δίκαιον, οὕτως ὥστε ἡ βεβαίωσις δὲν δύναται γὰ προσβληθῆ ἐπὶ τῇ λόγῳ, ὅτι αὕτη ἀντίκειται πρὸς ἐπισυναφθέντα συμβιβασμὸν. Εἰς τὴν ποινικὴν φορολογικὴν διαδικασίαν μόνον γίνεται, οὕτως εἶπεῖν, ὑπαινιγμὸς τις τοιούτων συμβιβασμῶν. Οὕτω συμφῶνως πρὸς τὴν § 445 τοῦ Reichsabgabenordnung—δηλαδὴ τοῦ ὄργανικοῦ φορολογικοῦ νόμου—ὕφισταται μία διαδικασία ὑποβολῆς εἰς ποινάς, καθ' ἣν ἡ φορολογικὴ ποινὴ ἐπιβάλλεται ἄνευ τῆς διατυπώσεως μιᾶς δικαστικῆς διαδικασίας. Διὰ τὸν προσδιορισμὸν ὅμως τῆς ποινῆς προαπαιτεῖται, ὅπως ὁ εἰς φόρον ὑπόχρεως ἀναγνωρίσῃ τὸ φορολογικόν του χρέος καὶ γὰ ἔχῃ παραιτηθῆ τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνδίκων μέσων προσβολῆς τῆς γενομένης βεβαιώσεως, ⁹

⁸ Ἐν σχέσει μὲ τὰ ἐν Γαλλίᾳ ἰσχύοντα βλέπε ἀρθρα 360—367 τοῦ Code général des impôts directs et taxes assimilées καὶ G. Chaudat, Le contentieux des impôts directs dans sa phase administrative, Paris 1938 σελ. 57 καὶ ἐπ. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἐν Γαλλίᾳ περιορίζει τὴν ἁρμοδιότητα ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου τοῦ οικονομικοῦ ἐφόρου ἐπὶ τῶν διαφορῶν μόνον, αἰτινες ἀφοροῦν τὸ ποσὸν τοῦ φόρου, εἰς τὰς ἄλλας δὲ περιπτώσεις αἱ διαφοραὶ πρέπει γὰ φέρωνται ἀπ' εὐθείας ἐνώπιον τοῦ Conseil de Préfecture—πρωτοβαθμίου διοικητικοῦ δικαστηρίου.— Ἀπόφασις τοῦ Conseil d'Etat 28 Ἰανουαρίου τοῦ 1935.

⁹ Δανεζιόμεθα τὰ ἀνωτέρω ἐκ τῆς μελέτης τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ τοῦ φορολογικοῦ δικαίου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κολωνίας O t t m a r B ü h l e r, δημοσιευθείσης ὑπὸ τὸν τίτλον *Fundamentali caratteristiche del diritto tributario*

Γ'. *Ἰταλία*

Ὁ Ἰταλὸς φορολογικὸς νομοθέτης ἐθέσπισε τὸν φορολογικὸν συμβιβασμὸν ὥς μέσον προληπτικὸν γενέσεως μιᾶς φορολογικῆς διαφοράς, ὅσον καὶ ὡς μέσον ἐπιλύσεως μιᾶς ἤδη γενομένης τοιαύτης. Ὁ συμβιβασμὸς δύναται νὰ ἐπέλθῃ ὥς κατὰ τὸ διοικητικὸν στάδιον διαμερψώσεως τῆς φορολογικῆς ἐνοχῆς, πρὸ πάσης κοινοποιήσεως γενομένης βεβαιώσεως ἢ καὶ μετὰ τοιαύτην κοινοποίησιν, ὅσον καὶ κατὰ τὴν τριακονθήμερον προθεσίαν τῆς μετὰ κοινοποίησιν ὀριστικοποιήσεως τῆς γενομένης βεβαιώσεως ἢ καὶ μετὰ τὴν ἄσκησιν σχετικῆς ἐνστάσεως.

Ἀμφισβητεῖται ὅμως ἐὰν εἶναι δυνατὸς ὁ συμβιβασμὸς καὶ μετὰ τὴν ἐκδόσιν ἀποφάσεως δικαιοδοτικῶν ὀργάνων ἐπὶ φορολογικῶν διαφορῶν. Ἡ Ἰταλικὴ ἐπιστήμη καὶ νομολογία ἀποφαίνεται ἐν προκειμένῳ σαφῶς ἀρνητικῶς.

Ἐν Ἰταλίᾳ ὁ φορολογικὸς συμβιβασμὸς ἀντιμετωπίζεται ὡς θεσμὸς τοῦ φορολογικοῦ δικαίου μεγάλης πρακτικῆς καὶ νομικῆς σημασίας. Τεχνικῶς ὁ συμβιβασμὸς προσλαμβάνει τὴν μορφήν μιᾶς ἐγγράφου δηλώσεως, εἰς τὴν ὅποιαν καταχωρεῖται ὁ μεταξὺ φορολογικῆς διοικήσεως καὶ φορολογουμένου ἐπελθὼν ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ φορολογητέου ἀντικειμένου συμβιβασμὸς, τοῦ ἀναλογουντος φόρου καὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν οὗτος καθίσταται ἀπαιτητὸς. Ἡ δήλωσις πρέπει νὰ υπογράφηται, ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος αὐτῆς, ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς φορολογικῆς διοικήσεως καὶ τοῦ φορολογουμένου. Ἐπὶ φορολογουμένου ἀγραμμάτου υπογράφουν ἀντ' αὐτοῦ δύο μάρτυρες, γενομένης σχετικῆς μνείας εἰς τὴν δήλωσιν. Σχετικαὶ ἐν προκειμένῳ εἶναι αἱ διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 81 τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 560 ἀπὸ 11 Ἰουλίου 1907 Διατάγματος τῆς φορολογίας «ἐπὶ τοῦ κινητοῦ πλοῦτου», ἐπίσης ἐφαρμοζόμεναι καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν φόρων (π. χ. τέλη καταχωρήσεως ἀρθρον 41 τοῦ νόμου τοῦ 1924 καὶ ἀρθρον 14 τοῦ ἀπὸ 7 Αὐγούστου 1936 ὑπ' ἀριθμ. 1639 Β. Διατάγματος).

Κατ' ἀρχὴν ὁ συμβιβασμὸς, ὁ ἀφορῶν τοὺς ἀμέσους φόρους, ἰσχύει ἐπὶ μίαν τετραετίαν. Μόνον ὁ φορολογούμενος δύναται μετὰ διετίαν ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ συμβιβασμοῦ νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναθεώρησίν του. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως ταύτην καὶ ἡ διοίκησις δικαιούται νὰ ζητήσῃ αὐξήσιν τοῦ διὰ τοῦ ἀρχικοῦ συμβιβασμοῦ καθορισθέντος φόρου. Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμ. 1639 καὶ ἀπὸ 7 Αὐγούστου 1936 Β. Διατάγματος, βασικοῦ νομοθετήματος ἐπὶ τοῦ συμβιβασμοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, δυνάμει τοῦ ἀρθροῦ 10 αὐτοῦ ὁ συμβιβασμὸς εἰς τὰς φορολογίας κινητῶν ἀξιῶν κατηγ. Β'. 2—1 καὶ ἐπὶ τῶν γεωργικῶν προσόδων ἰσχύει ἐπὶ διετίαν δι' ἀμφοτέρα τὰ μέρη.

dell'Italia rispetto a quello Germanico εἰς τὴν Rivista di diritto finanziario e scienza delle finanze ἔτους 1942 σελ. 161 καὶ ἐπ. καὶ εἰς τὴν Γερμανικὴν Ἐπιθεώρησιν Steuer und Wirtschaft 1941 σελ. 899 καὶ ἐπ.

Ἐν σχέσει μὲ τὸν φόρον αὐτὸν βλέπε εἰς Π. Δερετιλῆ, ὁ φόρος ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος (μελέτη ἰδίᾳ συγκριτικῆ), Ἀθῆναι 1936 σελ. 42 καὶ ἐπ.

Εἰς τὸ πρόβλημα τῆς νομικῆς φύσεως τοῦ συμβιβασμοῦ αἱ γινῶμαι τόσον τῆς ἐπιστήμης, ὅσον καὶ τῆς νομολογίας ἐν Ἰταλίᾳ μεγάλως διίστανται, ὡς ἀναπτύσσεται ἀνωτέρω εἰς σελίδα 100 καὶ ἐπ. Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῶν ἀμέσων φόρων ἐμμόνως ὑπεστήριξεν, ὅτι ὁ φορολογικὸς συμβιβασμὸς ἔχει τὸν χαρακτῆρα ἐνὸς ἰδιωτικοῦ συμβιβασμοῦ καὶ συνεπῶς ἐφαρμοστέαι τυγχάνουσι αἱ ἐν προκειμένῳ ἀντίστοιχοι διατάξεις τοῦ Ἰταλικοῦ ἀστικοῦ κώδικος ¹⁰.

Ἡ ἀποφῆς αὕτη ἠκολουθήθη ἐπ' ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα καὶ ὑπὸ τῆς πολιτικῆς δικαιοσύνης. Τελευταίως ὁμῶς τὸ Ἄνωτατον Ἀκυρωτικὸν συμφώνως καὶ πρὸς τὰς τάσεις τῆς ἐπιστήμης προσανατολίζεται πρὸς ὅλως ἀντίθετον ἀντίληψιν, ἀπονέμον εἰς τὸν φορολογικὸν συμβιβασμὸν — πολλὸ ὀρθῶς — τὸν χαρακτῆρα μιᾶς διοικητικῆς πράξεως θεδαιώσεως καὶ οὐχὶ τοιοῦτον ἐνὸς ἰδιωτικοῦ συμβιβασμοῦ ¹¹.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀποκρυσταλλωθείσαν ἀποφῆν τῆς Ἰταλικῆς ἐπιστήμης τοῦ φορολογικοῦ δικαίου ὑπογραμμίζονται ἐν συμπεράσματι τὰ κάτωθι χαρακτηριστικὰ τοῦ φορολογικοῦ συμβιβασμοῦ :

1) Ὁ συμβιβασμὸς δὲν δύναται νὰ ἔχη ὡς ἀντικείμενον τὴν ἐπίλυσιν διαφορῶν ἐπὶ νομικῶν ζητημάτων.

2) Δὲν ἔχει τὸ κῆρος μιᾶς ὀριστικῆς καὶ ἀμετακλήτου δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἐφ' ὅσον δυνάμει τοῦ ἀρθροῦ 43 τοῦ νόμου ἐπὶ τῆς φορολογίας τοῦ κινήτου πλοῦτου ἢ πρωτοβάθμιος δικαιοδοτικῆς Ἐπιτροπῆ δύναται οἰκοθεν νὰ ἐγγράψῃ εἰς τὸν φορολογικὸν κατάλογον νέας προσόδους ἢ νὰ τροποποιήσῃ τὰς ἤδη ἐγγραφεύσας καὶ ἂν ἀκόμη εἶχε συνομολογηθῆ προηγουμένως συμβιβασμὸς μεταξὺ φορολογικῆς διοικήσεως καὶ φορολογουμένου.

3) Ὁ φορολογικὸς συμβιβασμὸς δὲν ὑπόκειται εἰς σιωπηρὰν διαλυτικὴν αἴρεσιν ὡς ὁ συμβιβασμὸς τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου (ἀρθρον 116ῦ τοῦ κώδ. ἀν.)

4) Ἀπὸ ἀπόψεως τυπικῆς ὁ φορολογικὸς συμβιβασμὸς προσλαμβάνει τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς μονομεροῦς διοικητικῆς πράξεως, προϋποθετούσης διὰ τὴν ἀποτελεσματικότητά της τὴν δήλωσιν τῆς βουλήσεως προσχωρήσεως τοῦ φορολογουμένου, διαφερούσης ἐν τούτοις σαφῶς τοῦ ἰδιωτικοῦ συμβιβασμοῦ, διὰ τὴν συνομολόγησιν τοῦ ὁποίου εἰς ἐμπορικὰ θέματα, ὡς ὑποστηρίζεται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἀρκεῖ ἀπλή καὶ ἄτυπος συναίνεσις τῶν μερῶν.

5) Δὲν ἀποτελεῖ ἀντικείμενον ἐγκρίσεως ἢ ἐλέγχου, ὅπως πᾶσαι αἱ λοιπαὶ συμβάσεις, αἱ συνομολογούμεναι παρὰ δημοσίας τινὸς διοικήσεως, δυνάμει τῶν ἀρθρῶν 26 καὶ ἐπ. τοῦ περὶ τοῦ δημοσίου λογιστικοῦ τοῦ Ἰταλικοῦ

¹⁰ Βλέπε τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν λόγῳ Ἐπιτροπῆς 191)1879, 753)1890, 74359) 1915, 71306)1927, 50785)1934 καὶ ἄλλας ἐν Pugliese, op' cit σελ. 115, Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιτροπὴ ἐν Ἰταλίᾳ εἶναι δικαιοδοτικὸν ὄργανον ἐπὶ φορολογικῶν διαφορῶν. Σχτικῶς βλέπε εἰς I. Einaudi, Il Sistema tributario Italiano, Torino 1939 σελ. 339 καὶ ἐπ., Π. Β. Δερτιλῆ, op' cit τ. Γ', σελ. 81.

¹¹ Τοιαῦται αἱ ἀποφάσεις τῆς Ἰταλικῆς Corte di Cassazioni τῆς 2)3)1934, 14)12)1934, 17)5)1935, 12)3)1937 ὡς καὶ ἄλλαι μᾶλλον πρόσφατοι.

Δημοσίου ἀπὸ 23 Μαΐου 1924 ὑπ' ἀριθμ. 828 Διατάγματος καὶ τῶν ἄρθρων 5 καὶ ἐπ' τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2440 ἀπὸ 18 Νοβρίου 1923 Β. Διατάγματος. Εἰς σπανίας μόνον περιπτώσεις οἱ Ἰταλικοὶ φορολογικοὶ νόμοι ἀπαιτοῦν διὰ τὴν τελείωσιν τοῦ συμβιβασμοῦ ἔγκρισιν αὐτοῦ παρ' ἄλλης ἀρμοδίας κρινοῦσης ἀρχῆς ¹².

6) Τέλος γίνεται δεκτόν, ὅτι ὁ συμβιβασμὸς πληροῖ εἰς τὸ φορολογικὸν δίκαιον τὴν τεχνικὴν λειτουργίαν μὴς πράξεως ὀριστικῆς βεβαιώσεως, λειτουργίαν προφανῶς μὴ ἐπιδεκτικὴν παραλληλισμοῦ πρὸς τὰς δυναμμένας νὰ πληρωθῶσι παρὰ τῶν συμβιβαστικῶν συναλλαγμάτων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου.

III. ΤΟ ΘΕΤΙΚΟΝ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΥ

Ἡ πρώτη προσπάθεια πρὸς περιορισμὸν τῶν φορολογικῶν δικῶν διὰ τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῶν μεταξὺ φορολογούσης ἀρχῆς καὶ φορολογουμένου διαφορῶν ἀνήκει εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῆς διοικήσεως. Πράγματι εἰς τὴν φορολογίαν κληρονομιῶν, δωρεῶν καὶ προικῶν τοῦ νόμου 1641/1919 εἰς τὴν πρᾶξιν, ὁ μὲν οἰκονομικὸς ἔφορος μετὰ τὴν κοινοποίησιν πρὸς τὸν φορολογούμενον τοῦ πορίσματος τοῦ ἐλέγχου ἐπὶ τῆς φορολογητέας περιουσίας καὶ τῶν προσκλήσεων κατὰ τὰ ἄρθρα 30 καὶ 32 τοῦ νόμου τούτου, ὅπως ὑποβάλλῃ ἐκπρόθεσμον ἢ συμπληρωματικὴν δήλωσιν, εὐρισκόμενος τυχὸν πρὸ εασίμων ἀντιρρήσεων, τροποποιεῖ ἀναλόγως τὸ πόρισμα τοῦ ἐλέγχου, ὁ δὲ φορολογούμενος ἀποδέχεται τὸ διὰ συμπτώσεως τῶν ἀπόψεων τῶν διαμορφωθῆν πόρισμα δι' ἐγχειρίσεως σχετικῆς δηλώσεως καὶ καταβολῆς τοῦ ἀναλογούντος φόρου καὶ τελῶν, τερματιζομένης τῆς σχετικῆς διαδικασίας βεβαιώσεως ¹³. Ἡ πρακτικὴ αὕτη, ὀδηγοῦσα εἰς συμβιβασμὸν τῶν ἀπόψεων τῶν ἐν φορολογικῇ σχέσει μερῶν καὶ ἐπιταχύνουσα τὴν διαδικασίαν περαιώσεως τῆς βεβαιώσεως καὶ τὴν εἴσπραξιν τοῦ φόρου, δὲν εὐρίσκει νομικὴν θεμελίωσιν εἰς θετικὴν τινα διάταξιν, ἐξυπηρετεῖ ὅμως σπουδαιότητα σκοπιμότητα.

Βραδύτερον ἢ διοικήσις ρητῶς συνέστησε τὴν συμβιβαστικὴν λύσιν τῶν διαφορῶν εἰς τὴν φορολογίαν καθαρῶν προσόδων διὰ τῆς ἀπὸ 28 Νοεμβρίου 1930 ὑπ' ἀριθμ. 29782 ἐγκυκλίου διαταγῆς τῆς.

Τῶν ἀντιλήψεων τούτων διὰ θετικῆς διατάξεως καθιέρωσιν ἀποτελεῖ ἡ § 9 τοῦ ἀπὸ 6 Φεβρουαρίου 1932 νόμου 5420 «περὶ κυρώσεως, τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως κλπ.», προσθέσασα εἰς τὸ ἄρθρον 38 τοῦ κώδικος φορολογίας καθαρῶν προσόδων τὰς παραγράφους 2 καὶ 3, καθ' ἃς, διαρ-

¹² Οὕτως ἐν ἄρθρῳ 18 τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 549 ἀπὸ 23/12/2717 ἐκτελεστικοῦ τοῦ νόμου ἐπὶ τῶν τελῶν καταχορήσεως Διατάγματος.

¹³ Πρὸβλ. ἐπίσης Σ.π. Βαρουξῆ, Ἡ ἐν Ἑλλάδι φορολογία τῶν κληρονομιῶν, δωρεῶν καὶ προικῶν, Ἀθῆναι 1936 σελ. 151 καὶ ἐπ.

κούσης προθεσμίας πρὸς ἀσκησιν ἐνστάσεως διὰ προσόδους ἐξ οἰκοδομῶν ἢ γαιῶν ἢ διὰ συνολικὴν πρόσδοσιν, ἐπιτρέπεται ἢ ἐπίδοσις ἀντὶ ἐνστάσεως ἐκπροθέσμου δηλώσεως, ἐλεγχομένης ἀνευ ἀναβολῆς ὑπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου καὶ παραλαμβανομένης, ἐφ' ὅσον αὐτὰς πεισθῆ περί τοῦ εἰλικρινοῦς τῆς δηλώσεως. Ἐν τῷ αὐτῷ περιπτώσει ὁ οἰκονομικὸς ἔφορος τροποποιεῖ ἀναλόγως τὸν φορολογικὸν κατάλογον καὶ ἐπιβάλλει προσαύξησιν μόνον λόγῳ τοῦ ἐκπροθέσμου τῆς δηλώσεως. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ἀσκηθείσης ἤδη ἐκπροθέσμου ἐνστάσεως ἐπιτρέπεται μέχρις ἐκδικάσεως αὐτῆς ἢ ἐπίδοσις ὁμοίας ἐκπροθέσμου δηλώσεως, τῆς ὁποίας ἢ παραλαβὴ ὑπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου ματαιώνει τὴν ἐκδίκασιν τῆς ἐνστάσεως. Ἐν σχέσει μὲ τὰς διατάξεις ταύτας παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ νομοθέτης ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερος νὰ ἀποφευχθῆ ἢ ἐπιμηκυνσις τῆς διαδικασίας βεβαιώσεως διὰ τῆς προσφυγῆς τοῦ φορολογουμένου εἰς τὰ φορολογικὰ δικαστήρια, καὶ ἐπὶ τῇ τέλει ἀκριβῶς τούτῳ, τῆς μὴ ἀσκήσεως ἢ ἀκόμη τῆς μὴ ἐκδικάσεως ἀσκηθείσης ἤδη ὑπὸ τοῦ φορολογουμένου ἐνστάσεως, δέχεται τὴν τροποποίησιν τῆς ἐν τῷ φορολογικῷ καταλόγῳ ἐγγραφῆς, ἐφ' ὅσον ὁ φορολογούμενος ὑποβάλλει ἐκπρόθεσμον δήλωσιν. Προφανῶς ἐνταῦθα, ἂν καὶ οὐχὶ ἀπεριφράστως καὶ ρητῶς, ὁ νομοθέτης εἰσάγει τὴν συμβιβαστικὴν λύσιν τῆς μεταξὺ οἰκονομικοῦ ἐφόρου καὶ φορολογουμένου διαφορᾶς, διότι εὐνόητον εἶναι ἄφ' ἐνὸς μὲν ὅτι διὰ νὰ παραιτηθῆ ὁ φορολογούμενος τῆς ἐνστάσεως καὶ νὰ προτιμήσῃ τὴν ὑποβολὴν ἐκπροθέσμου δηλώσεως θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐπιτύχῃ τροποποίησιν τῆς ἐγγραφῆς του εἰς τὸν φορολογικὸν κατάλογον ἐπὶ τοσοῦτον δι' αὐτὸν εὐνοϊκῆν, καθ' ὅσον μέτρον περίπου προσδοκᾷ τῷ αὐτῷ παρὰ τοῦ δικαιοδοτικοῦ ὄργανου, ἄφ' ἑτέρου δὲ ὁ οἰκονομικὸς ἔφορος, μὴ ὄν βέβαιος, ἐκδικαζομένης τῆς ἐνστάσεως τοῦ φορολογουμένου, ὅτι θὰ ἐπικυρωθῆ, ἢ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἐγγραφή εἰς τὸν φορολογικὸν κατάλογον κατὰ τε τὴν βᾶσιν καὶ τὸ μέτρον τοῦ ἐπιβαλλομένου φόρου καὶ ἐνδιαφερόμενος πρὸς τούτοις καὶ διὰ τὴν ταχεῖαν ὁλοκλήρωσιν καὶ καταβολὴν τῆς φορολογικῆς ἐνοχῆς, τότε μόνον θὰ ἀποδεχθῆ τὴν ἐκπρόθεσμον δήλωσιν τοῦ φορολογουμένου, ὅταν αὕτη συνεπάρχεται, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐκδικάσεως τῆς ἐνστάσεως ἀναμένει περίπου τροποποίησιν. Αἱ ἐν προκειμένῳ καὶ ἐπὶ τῶν ἀντιστοιχῶν ἀπόψεων διαπραγματεύσεις μεταξὺ οἰκονομικοῦ ἐφόρου καὶ φορολογουμένου καταλήγουσιν εἰς τὴν συμβιβαστικὴν ἀποδοχὴν μέσης τινὸς λύσεως διὰ τοῦ ἀμειβαίου περιορισμοῦ τῶν ἐπὶ τῶν πραγματικῶν προϋποθέσεων τοῦ φόρου ἀπόψεων των.

Εἰς τὴν πρώτην αὐτῆν εἰσαγωγὴν τοῦ θεσμοῦ τοῦ φορολογικοῦ συμβιβασμοῦ, ὁ νομοθέτης εἰσάγει δύο σοβαροὺς περιορισμοὺς, ἧτοι πρῶτον περιορίζει αὐτὸν μόνον ἐπὶ τῆς φορολογίας καθαρῶν προσόδων καὶ δὴ οὐχὶ ἀπασῶν τῶν κατηγοριῶν, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῆς ἐκ γαιῶν ἢ οἰκοδομῶν καὶ τῆς συνολικῆς προσόδου καὶ δεύτερον περιορίζει τὴν συμβιβαστικὴν λύσιν μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ φορολογούμενος οὐδόλως ὑπέβαλεν

δηλώσιν οὐχὶ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ὑπέδαλεν ἀνακριθῆ ταυτήν.

Προφανῶς δικαιολογητικὸς λόγος τοῦ τελευταίου τούτου περιορισμοῦ εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τῆς ἐλλείψεως δηλώσεως τοῦ φορολογουμένου ἀμφιβάλλει περισσότερον ἢ φορολογικὴ ἀρχὴ διὰ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὸ μέτρον τῆς ὑπ' αὐτῆς διαγνωσθείσης φορολογικῆς ἐνοχῆς καὶ ἔχει συνεπῶς μεγαλυτέραν ἀνάγκην τῆς συνεργασίας τοῦ φορολογουμένου.

Κατηγορηματικώτερος εἶναι ὁ νομοθέτης ἐν παραγράφῳ 8 τοῦ ἀρθροῦ 10 τοῦ ἀπὸ 30 Μαρτίου 1937 Β. Διατάγματος «περὶ ἐκτελέσεως τοῦ νόμου 5117 περὶ φορολογίας ἐπιτηδεύματος», ἐνθα σαφῶς ὀρίζει, ὅτι διαρκούσης τῆς πρὸς ἄσκησιν ἐντάσεως προθεσμίας ἐπιτρέπεται ἢ ἐπίδοσις ἐκ μέρους τοῦ ἐπιτηθευματίου τῆς αἰτήσεως συμβιβαστικῆς λύσεως τῆς διαφορᾶς. Ἐπίσης ὁ ἐπιτηθευματίας δύναται νὰ αἰτησῆται τὴν συμβιβαστικὴν κατάργησιν τῆς διαφορᾶς καὶ ἐν περιπτώσει ἀσκήσεως ἐνστάσεως ἐκ μέρους τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου, ἐτέρου οἰκονομικοῦ ὑπαλλήλου ἢ καὶ παντὸς τρίτου. Ἐνδιαφέρον χαρακτηριστικὸν τῶν ἀναφερομένων διατάξεων εἶναι, ὅτι ἡ αἴτησις τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῆς φορολογικῆς διαφορᾶς δὲν κρίνεται ὑπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Δημοσίου, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς ἐπὶ τῆς κατατάξεως ἐπιτηθευματίων ἐπιτροπῆς. Ἡ ἀπόφασις τῆς διαιτησίας, ἢ αἰτῆσις ἐννομον κῆρος, πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ὑπὸ τοῦ φορολογουμένου, ἄλλως συνεχίζεται ἡ διαδικασία τῆς ἐκδικάσεως τῆς ἀσκηθείσης ἐντάσεως¹³.

Νομοτεχνικῶς ἀρτιώτερον καὶ οὐσιαστικῶς πληρέστερον διαμορφώνουν τὸν θεσμὸν τοῦ συμβιβασμοῦ τὰ δύο τελευταῖα Ν. Διατάγματα ἧτοι :

1) Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1793)1942 «περὶ συμβιβαστικῆς λύσεως φορολογικῶν διαφορῶν καὶ θεβαιώσεως τοῦ φόρου πρὸ τῆς ὀριστικοποιήσεως τῶν φορολογικῶν ἐγγραφῶν κλπ.» εἰς τὰς φορολογίας καθαρῶν προσόδων, ἀναλυτικῶν κατηγοριῶν καὶ συνθετικοῦ, ἐπιτηδεύματος ἐπὶ τῇ βάσει κατατάξεως καὶ τῶν εἰδικῶν κατηγοριῶν, ἐκτάτων κερδῶν Ν. Διατάγματος 441)1941, κύκλου ἐργασιῶν, πωλήσεως ἐμπορευμάτων καὶ ὑπηρεσιῶν Ν. Διατάγματος 442) 1941, καὶ ἀσφαλιστρῶν ἑλων τῶν κλάδων καὶ

2) Τὸ ὑπ' ἀριθ. 2156)1943 Ν. Διάταγμα περὶ συμβιβαστικῆς λύσεως διαφορῶν εἰς τὰς φορολογίας μεταβιβάσεως ἀκινήτων καὶ αὐτομάτου ὑπερτιμήματος ἀκινήτων.

Συμφώνως πρὸς τὸ Ν.Δ. 1793)1942 ἰσχύον δίκαιον ἐπὶ τῶν προαναφερθεσῶν κατηγοριῶν φόρου, διαρκούσης τῆς πρὸς ἄσκησιν ἐντάσεως προθεσμίας καὶ ἐντὸς ταύτης ὁ φορολογούμενος δύναται νὰ αἰτησῆται τὴν συμβιβαστικὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς, τῆς σχετικῆς αἰτήσεώς του ὑποβαλλομένης ἢ ἐγχειριζομένης εἰς τὸν οἰκονομικὸν ἔφορον. Ἡ αἴτησις συμβιβασμοῦ ἀναστέλλει τὴν ἐκδικασιν τυχὸν ἀσκηθείσης ἐνστάσεως μέχρι πραγματοποιή-

¹³ Ἄρθρον 10 § § 8—14 τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 30 Μαρτίου 1937 «περὶ ἐκτελέσεως τοῦ νόμου 5117 περὶ φορολογίας ἐπιτηδεύματος».

σεως ἢ ματαιώσεως τοῦ αἰτουμένου συμβιβασμοῦ. Ἀντικείμενον τοῦ συμβιβασμοῦ εἶναι τὸ εἰς τὸ φύλλον ἐλέγχου ἢ τὴν ἀπόφασιν κατατάξεως ἀναφερόμενον φορολογητέον ποσὸν καὶ τὸ ποσὸν τῆς διὰ τῆς συμπληρωματικῆς ἐγγραφῆς ἐπιβαλλομένης προσαυξήσεως. Τῆς τελευταίας ταύτης δυνατὸν νὰ γίνῃ μείωσις μέχρι τοῦ ἐνὸς δεκάτου ταύτης. Ὁ οἰκονομικὸς ἐφόρος ἀνακοινῶσι προφορικῶς εἰς τὸν φορολογούμενον τὰς ἀπόψεις τοῦ Δημοσίου, διαμορφουμένας κατόπιν ἐξετάσεως τῶν ἐν τῇ φακέλλῳ τῆς ὑποθέσεως στοιχείων καὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ φορολογουμένου. Ὁ συμβιβασμὸς τελειοῦται διὰ τῆς διατυπώσεως καὶ ὑπὸ τῶν μερῶν ὑπογραφῆς ἠτιολογημένης πράξεως συμβιβασμοῦ, τῆς ἐπίδοσεως σχετικῆς δηλώσεως ὑπὸ τοῦ φορολογουμένου καὶ καταβολῆς τοῦ ἀναλογούντος φόρου καὶ καθορισθεῖσης προσαυξήσεως.

Ἡ τελείωσις τοῦ συμβιβασμοῦ συνεπάγεται τὴν ματαίωσιν τῆς τυχόν ἀσκηθείσης ἐνστάσεως, ἐνῶ ἀντιστρόφως ἡ ματαίωσις αὐτοῦ συνεπάγεται τὴν συνέχισιν τῆς διαδικασίας ἐκδικάσεως ταύτης.

Ἐνδιαφέρουσα καινοτομία εἶναι ἡ εἰσαγομένη διὰ τοῦ ἀρθρου 3 τοῦ ἐν λόγῳ Ν. Διατάγματος, καθ' ἣν ἐπὶ συμπληρωματικῶν ἐγγραφῶν κατατάξεων, γενομένων βάσει ἀποφάσεων τῶν οἰκείων ἐπιτροπῶν, αἱ σχετικαὶ περὶ συμβιβασμοῦ αἰτήσεις δύνανται νὰ διαβιβάζωνται ὑπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου, ὅπως κριθοῦν ὑπὸ τῶν ἐπιτροπῶν τούτων, ἐφαρμοζομένων ἀναλογικῶς τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων ἐπὶ τῶν ἐνώπιον τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου τελειουμένου συμβιβασμοῦ.

Ἐνδιαφέρουσαι ὁμοίως εἶναι αἱ διατάξεις τῶν §§ 1 καὶ 3 τοῦ ἀρθρου 6, τοῦ ἐν λόγῳ Ν. Διατάγματος, τῆς μὲν πρώτης ὀρίζουσας, ὅτι ὁ συμβιβασμὸς ἐφαρμόζεται καὶ ἐπὶ ἐκκρεμῶν ὑπεθέσεων παρελθόντων οἰκονομικῶν ἐτῶν τῆς δὲ ἐτέρας προβλεπούσης τὴν δυνατότητα τῆς διὰ Διαταγμάτων ἐπεκτάσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῶν διαφορῶν καὶ ἐπὶ ἄλλων φόρων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναπτυχθεισῶν διατάξεων ἐμφαίνεται, ὅτι ὁ φορολογικὸς συμβιβασμὸς παρ' ἡμῖν ἢ μᾶλλον ὁ θεσμὸς τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῶν φορολογικῶν διαφορῶν διαμορφοῦται ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ φορολογικοῦ νομοθέτου τοῦ προμνησθέντος ὑπ' ἀριθ. 1793)1942 Ν. Διατάγματος ὡς ἰδιαίτερος τρόπος βεβαιώσεως τῆς φορολογικῆς ὀφειλῆς, προκαλούμενος προαιρετικῶς ὑπὸ τοῦ φορολογουμένου καὶ ἔχων μᾶλλον τὴν ἐννοίαν τῆς ἀναγνωρίσεως φορολογικῆς ὀφειλῆς ὑπὸ τοῦ φορολογουμένου ἐναντι τοῦ Δημοσίου.

Ἀντιθέτως ὁ διὰ τοῦ ἐτέρου μνημονευθέντος ὑπ' ἀριθμ. 2156)1943 Ν. Διατάγματος εἰσαγόμενος φορολογικὸς συμβιβασμὸς ἢ μᾶλλον θεσμὸς τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῶν φορολογικῶν διαφορῶν ἐμφανίζεται ὡς τμήμα μιᾶς ὑποχρεωτικῆς ὑπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου ἀκολουθουμένης διαδικασίας προσδιορισμοῦ τοῦ ὀφειλουμένου φόρου εἰς τὰς φορολογίας μεταβιβάσεως ἀκινήτων καὶ αὐτομάτου ὑπερτιμήματος ἀκινήτων.¹⁴

¹⁴ Βλέπε ἀρθρον 1 τοῦ νόμου τούτου.

Συμφώνως πρὸς τὰς μερικωτέρας διατάξεις τοῦ ἐν λόγῳ Ν. Διατάγματος, ἐὰν ὁ ἀγοραστὴς καὶ πωλητὴς μεταβιβαζομένου ἀκινήτου, δὲν ἀποδεχθῶν τὴν κατόπιν προεκτιμήσεως¹⁵ καθορισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου ἀξίαν τοῦ μεταβιβαζομένου ἀκινήτου, ἐνεργεῖται ἐποχρευτικῶς δευτέρα ἐκτίμησις τοῦ ἀκινήτου. Ἐὰν καὶ ἡ μετὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἐκτίμησιν καθορισθεῖσα ἀξία δὲν γίνῃ ἀποδεκτὴ παρὰ τῶν ἐνδιαφερομένων ἐν τῇ μεταβιβάσει προσώπων, ὁ οἰκονομικὸς ἔφορος ὑποχρεοῦται νὰ προτείνῃ ἐν ταῦτοις συμβιβαστικῇ λύσει τῆς διαφορᾶς, προτείνων τὴν μείωσιν τῆς οὕτω καθορισθείσης ἀξίας κατὰ ποσοστὸν οὐχὶ κατώτερον τοῦ ἐνὸς τοῖς ἑκατὸν καὶ οὐχὶ ἀνώτερον τῶν εἰκοσιπέντε τοῖς ἑκατὸν.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διάταξις τοῦ ἀρθροῦ 4 § 2 τοῦ ἐν λόγῳ νόμου τούτου¹⁶, καθ' ἣν ὁ οἰκονομικὸς ἔφορος προκειμένου νὰ διαμορφώσῃ τὰς προτάσεις του πρὸς τὸν φορολογούμενον ἐκτιμᾷ ἀφ' ἐνὸς τὰ εἰς χεῖρας τῆς ὑπηρεσίας στοιχεῖα καὶ σταθμίζει ἀφ' ἑτέρου τὰς πιθανότητας τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων τούτων ἀποδοχῆς ἢ μὴ τελικῶς ὑπὸ τῶν φορολογικῶν δικαστηρίων τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὑποστηριζομένων ἀπόψεων εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ματαιουμένης τυχὸν τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῆς διαφορᾶς, ἤθελε ἀχθῆ αὕτη δι' ἀσκήσεως ἐνστάσεως ἐνώπιον τούτων.

Ἀντικείμενον ὅθεν τοῦ συμβιβασμοῦ εἶναι ἡ ἀξία τοῦ μεταβιβαζομένου ἀκινήτου, αἱ δὲ σχετικαὶ συνεννοήσεις ὀφείλου νὰ περιορισθῶν ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ νόμου καθοριζομένου ὅριου.

Ἐπιβλοῦσης συμφωνίας μεταξὺ τῶν μερῶν ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀκινήτου περαιουταὶ ὁ συμβιβασμὸς διὰ τῆς ἐκδόσεως ὀριστικοῦ φύλλου προσδιορισμοῦ, ὑπογραφομένου, ὡς γνωστὸν, παρὰ τῶν ἐνδιαφερομένων πωλητοῦ, ἀγοραστοῦ καὶ οἰκονομικοῦ ἐφόρου καὶ τῆς καταβολῆς τοῦ ἀναλογουντος φόρου, ἀνευ ὑπολογισμοῦ οὐδεμιᾶς προσαυξήσεως λόγῳ τυχόν ἀνακριθείας δηλώσεως.

Ἐὰν ἀντιθέτως δὲν ἐπιτευχθῇ συμβιβασμὸς, ὁ οἰκονομικὸς ἔφορος ἐκδίδει προσωρινὸν φύλλον ἐλέγχου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δηλωθείσης ἀξίας, ἀλλὰ συγχρόνως κοινοποιεῖ πρὸς τὸν φορολογούμενον τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, δι' ἣς καταλογίζονται εἰς αὐτὸν οἱ φόροι, οἱ ἀναλογουντες ἐπὶ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς δηλωθείσης καὶ διὰ τῆς δευτέρας ἐκτιμήσεως προσδιορισθείσης ἀξίας.

¹⁵ Κατ' ἀρχὴν ἐπὶ ἀκινήτων δηλουμένης ἀξίας ἄνω τῶν 200.000 δραχ. κατ' ἑλευθέραν δὲ κρίσιν τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου ἐπὶ ἀκινήτων κατωτέρας δηλουμένης ἀξίας (ἀρθρα 2 καὶ 7).

¹⁶ Κατὰ τὴν νομολογίαν τοῦ Σ. τ. Ε. προκειμένου περὶ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ φόρου τούτου λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ πραγματικὴ ἀξία τοῦ ἀπαλλοτριουμένου ἀκινήτου Σ. Ε. 146, 960, 1145 τοῦ 1934, 547)1936, 569)1939 Ε. Σ. 437)1935, 525)1936. Ἀντιθέτως ὅμως ἀπεφάνθη τὸ Σ. τ. Ε. εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμ. 369)1942 ἀπόφασίν του, ὅπου δέχεται ὅτι τὸ εἰλικρινῶς συμφωνηθὲν τίμημα λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ φόρου τούτου. Τέλος ὅμως εἰς τὸ ἀρθρον 13 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1033)1942 Ν. Δ. ρητῶς ἀκολουθεῖται ἡ ἀνωτέρω μνημονομημένη νομολογία τοῦ Σ. τ. Ε.

ὡς καὶ τῶν σχετικῶν προσαυξήσεων τῆς διαφορᾶς ταύτης. Ὁ φόρο-
 λογούμενος οὕτω καταβάλλει τὸν φόρον, τὸν ἀναλογοῦντα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ
 προσωρινοῦ φύλλου προσδιορισμοῦ καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ διὰ τῆς κοινοποιουμένης
 εἰς αὐτὸν πράξεως καταλογιζομένου κυρίου φόρου μεταβιβάσεως καὶ αὐτο-
 μάτου ὑπερτιμήματος¹⁷ καὶ δικαιούται ἀκόμη νὰ ἀσκήσῃ ἔνστασιν κατὰ
 τῆς πράξεως ταύτης. Ἡ προθεσμία ἀσκήσεως ἐνστάσεως καὶ ἡ τυχόν ἀσκη-
 θεῖσα ἔνστασις ἀναστέλλει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς καταλογιστικῆς πράξεως ὡς
 πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ ποσὰ κυρίων καὶ προσθέτων φόρων

IV. ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΙΒΑΣΤΙΚΗΣ ΛΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ

Τὸ σύστημα τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῶν φορολογικῶν διαφορῶν,
 τόσον εἰς τὴν θεωρίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν πράξιν, παρὰ πολλῶν ἐπιγνήθη καὶ
 παρὰ πολλῶν ἐπεκρίθη.

Ὁ συμβιβασμὸς εἰς τὰς φορολογικὰς διαφορὰς ἐμφανίζει πράγματι πολ-
 λὰ πλεονεκτήματα καὶ πολλὰ μειονεκτήματα¹⁸.

Ἐπὲρ αὐτοῦ προβάλλεται κυρίως, ὅτι συντελεῖ εἰς τὴν ταχύτεραν
 πρόδον τῆς διαδικασίας θεβαιώσεως καὶ ὀριστικοποιήσεως τῆς φορολογικῆς
 ἐνοχῆς διὰ τῆς ἀπλουστερίας καὶ ὀλιγώτερον δαπανηρᾶς ἐπιλύσεως τῶν φορο-
 λογικῶν διαφορῶν διὰ τῆς διοικητικῆς ὁδοῦ.

Ἡ ταχέια αὕτη ὀριστικοποιήσις τῆς φορολογικῆς ἐνοχῆς καὶ ἡ ἀπο-
 φυγὴ τῆς συγκεντρώσεως ἐκκρεμοτήτων, ἐπαυξανμένων καὶ διαιωνιζομένων
 διὰ τῆς ἀλλεπαλήλου ἀσκήσεως ἐνδίκων μέτων μέχρι ἐξαντλήσεώς των, εἶναι
 ἐξόχως ὠφέλιμος διὰ τὸ Δημόσιον ἀπὸ ταμειωτικῆς ἀπόψεως, ἐπιτυγχανομέ-
 νης τῆς εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον εἰσαγωγῆς τῶν ἐκ φόρων ἐσόδων ἐγκαί-
 ρως. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐξυπηρετεῖ περισσότερο τὸ συμφέρον τοῦ Δημο-
 σίου εἰς περιόδους συνεχοῦς πληθωρισμοῦ, ὅτε ἡ ἔγκαιρος εἰσπραξις τῶν
 δημοσίων ἐσόδων εἶναι περισσότερο ἐπιβεβλημένη, διότι ὅσον ἐπιβραδύνεται
 ἡ εἰσπραξις αὕτη, ἡ συνεχιζομένη ὑποτίμησις τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος,
 ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ἀνάλογον πραγματικὴν καὶ συνεχῆ μείωσιν τῶν ἐσό-
 δων τοῦ προϋπολογισμοῦ¹⁹.

¹⁷ Ὡς πρὸς τὸν ὅποιον ἡ πράξις τοῦ Ἐφόρου εἶναι ἀμεσῶς ἐκτελεσθῆ (ἄρθρον 5)

¹⁸ Βλέπε ἐπίσης παρ' ἡμῶν σχετικὰς ἀποφάσεις τοῦ Θ. Ρόζου εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 39 τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ Οἰκονομικὰ Νέα, ὁμοίως τοῦ Εὐαγγ. Φραγκάκου εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 40 τεῦχος τοῦ ἰδίου περιοδικοῦ καὶ τοῦ Δ. Λυμπερίδου εἰς Μ. Ο. καὶ Κ. Ἐπιθεώρησιν τῆς Ἑλλάδος μηνὸς Ἰανουαρίου 1939 σελ. 9, ἐνθα ὑποστηρίζει ὅτι ὁ οἶκον. ἔφορος δέον νὰ αἰτιολογήσῃ τὴν τροποποίησιν τῆς ἐγγραφῆς διὰ σαφοῦς καὶ ἐμπεριστατωμένης ἐκθέσεώς του, ὀρθῶς δέ, ἀφ' ἐνός μὲν διότι ἡ πράξις τοῦ συμβιβασμοῦ, ὡς πᾶσα διοικητικὴ πράξις δέον ἐπαρκῶς νὰ αἰτιολογήσῃ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι μόνον οὕτως ἡ πράξις τοῦ συμβιβασμοῦ ἐκτιμᾶται καὶ εὐχερῶς ἐλέγχεται. Ὁμοίως Θ. Τσάτσου εἰς Οἰκονομικὰ Νέα μηνὸς Ἰουνίου 1939.

¹⁹ Ἐν σχέσει μὲ τὴν εὐαισθησίαν τῶν φόρων κατὰ τὴν περίοδον τοῦ πληθω-

Ἄλλὰ καὶ τὰ συμφέροντα τῶν φορολογουμένων ἐξυπηρετεῖ ἢ ταχεῖα καὶ ὀριστικὴ διεκπεραίωσις τῶν φορολογικῶν ὑποθέσεων των, διότι ἀπαλλάσσονται τῆς ἀβεβαιότητος εἰς τὰς συναλλαγὰς των, ἥτις δημιουργεῖται ἐξ ἐκκρεμοῦς φορολογικῆς των ὑποχρεώσεως Ἡ ἐκκεμότης αὕτη κατὰ τὰς περιστάσεις δυνατόν νὰ ἔχῃ ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τοῦ κύρους τῆς ὑπ' αὐτῶν συνομολογουμένης πράξεως.

Τέλος αἱ πρὸς συμβιβασμὸν συνεννοήσεις φορολογουμένου καὶ φορολογούσης ἀρχῆς συντελοῦν εἰς τὴν προσέγγισιν τῶν δύο τούτων παραγόντων τῆς διαμορφώσεως τῆς φορολογικῆς ἐνοχῆς ὡς καὶ εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς συνεργασίας των, ἥτις καὶ τὴν φορολογοῦσαν ἀρχὴν μεγάλως διευκολύνει καὶ τὸν φορολογούμενον πολλαπλῶς ἐξυπηρετεῖ, προσδίδει δὲ ἀκόμη εἰς τὸν φόρον χαρακτῆρα τῆς ἐνσυνειδήτως καὶ προθύμως ὑφισταμένης θυσίας.

Ἐξ ἄλλου ὡς μειονεκτήματα τοῦ συμβιβασμοῦ προβάλλονται τὰ κάτωθι :

Ἐν πρώτοις ὑποστηρίζεται γενικῶς, ὅτι δεκτοῦ γενομένου, ὅτι ὁ συμβιβασμὸς ἐκτείνεται ἐπὶ διαφορῶν εἰς πραγματικὰ οὐχὶ καὶ νομικὰ ζητήματα, οὐχὶ ἤττον δημιουργεῖται ἢ ἐν-ὑπῶσις εἰς τοὺς φορολογουμένους, ὅτι κατὰ τελευταῖον λόγον τὸ μέτρον τῆς φορολογικῆς ἐπιβαρύνσεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἱκανότητα ἐνὸς ἐκάστου, ὅπως διαπραγματευθῆ τὴν διαφορὰν μετὰ τοῦ ἀρμοδίου ὄργανου τῆς φορολογικῆς ἀρχῆς ἐπὶ μεγίστῃ ζημίᾳ τῶν σκοπῶν τοῦ φόρου καὶ τῆς ἠθικῆς θεμελιώσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς φορολογικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσότητος κατὰ τὴν κατανομήν των δημοσίων βαρῶν. Προϋποθέτει συνεπῶς ἢ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος τούτου ὄργανα τῆς φορολογούσης ἀρχῆς: θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς πλήρως κατηρτισμένα, ἀδέκαστα εἰς τὴν κρίσιν των καὶ ἐμπνεόμενα ὑπὸ ἀνωτέρου πνεύματος πραγματώσεως τῶν εἰδικῶν καὶ καθολικῶν σκοπῶν τῆς φορολογίας, ἐλεύθερα δὲ πάσης στενοκάρδου καὶ γραφειοκρατικῆς ἀντιλήψεως τῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων των.

Ἐπειδὴ αἱ προϋποθέσεις αὗται δὲν εἶναι εὐχεροῦς ἐκπληρώσεως, ὑποστηρίζεται: ἐν συνεχείᾳ κατὰ δευτέρον λόγον, ὅτι ἕνεκα τούτου τὸ σύστημα τοῦτο δὲν παρέχει τὰς ἐγγυήσεις, τὰς παρεχομένας ὑπὸ τοῦ συστήματος τῆς δικαστικῆς ἐπιλύσεως τῶν φορολογικῶν διαφορῶν. Ὁ φορολογούμενος ὅθεν, δύσπιστος κατ' ἀρχὴν ἐναντι τοῦ συστήματος τούτου ἐλάχιστον δεικνύει *animus* συμβιβασμοῦ εἰς φορολογικὴν του διαφορὰν, προτιμῶν τὴν ὁδὸν τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ὅταν μάλιστα διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου ἀποβλέπῃ εἰς τὴν πραγματικὴν μείωσιν τοῦ φορολογικοῦ χρέους του πρὸς τὸ Δημόσιον ἰδίως εἰς περίσδον συνεχοῦς νομισματικοῦ πληθωρισμοῦ.

Ἐξ ὧν γράφομεν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο δὲν ἀποκλείει τὴν ἀυθαιρεσίαν τῆς διοικήσεως καὶ τὴν μεροληπτικὴν αὐτῆς

ἐνέργειαν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑφίσταται τὸ ἀσθενὲς σημεῖον τοῦ ὑπὸ μελέτην θεσμοῦ καὶ ἐνδείκνυται ἡ ἰδιαίτερα προσοχὴ τῆς διοικήσεως διὰ τῆς παρακολουθήσεως τῶν πράξεων τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου, τῶν σχετικῶν μὲ τὴν λύσιν τῶν φορολογικῶν διαφορῶν διὰ τοῦ συμβιβασμοῦ²⁰.

Ὅπως δὴποτε ὁμως ὡς ἐκ τῆς ἰδιαίτερας σημασίας, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζουν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ὑπὸ μελέτην θεσμοῦ ἐνδείκνυται ἡ μετὰ προσοχῆς ἀνάπτυξις αὐτοῦ.

V. ΝΟΜΙΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΥ ΕΠΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ

Ἡ διοίκησις διὰ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς φορολογικῆς ἐνοχῆς κατὰ τὸ σύστημα τοῦ ὑπὸ μελέτην θεσμοῦ ἐπιδιώκει νὰ θεραπεύσῃ τὸ δημόσιον συμφέρον, ὡς προβλέπεται εἰς τὸν ἐφαρμοζόμενον φορολογικὸν νόμον. Ἡ θεραπεία δὲ τοῦ δημοσίου συμφέροντος δὲν νοεῖται κατὰ διάφορον τρόπον ἐκείνου, ὅστις προκύπτει ἐκ τῆς πιστῆς καὶ ἀντικειμενικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ φορολογικοῦ νόμου ἔναντι πάντων τῶν φορολογουμένων. Βεβαίως ἡ ταχεῖα εἴσπραξις τοῦ φόρου εἰσέρχεται εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ δημοσίου συμφέροντος. Δὲν ἔπεται ὁμως, ὅτι πρὸς τοῦτο κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐν λόγῳ θεσμοῦ πρέπει νὰ φθάσωμεν ὅπως δὴποτε καὶ διὰ τῆς παρανόμου ἐφαρμογῆς τοῦ φορολογικοῦ νόμου, τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοῆ ὁ φορολογικὸς νομοθέτης, διότι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ συνέπεια τῆς φορολογικῆς λύσεως τῆς φορολογικῆς διαφορᾶς εἶναι ἡ παροχὴ χαριστικῆς πράξεως πρὸς τὸν φορολογούμενον, μὴ συγχωρουμένης ὡς τριαύτης, ἐφ' ὅσον σαφῶς ἐκ τοῦ νόμου δὲν προκύπτει, ὅτι ἐξουσιοδοτεῖται νὰ ἐνεργήσῃ ταύτην ἡ φορολογικὴ ἀρχή.

Ἐνεργουμένη κατὰ τὸν νόμον ἡ πράξις τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῆς φορολογικῆς διαφορᾶς κατ' ἀρχὴν εἶναι ἀμετάκλητος. Τὸ Δημόσιον δεσμεύεται διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ νόμον ἀναληφθεισῶν ὑποχρεώσεων. Ἐν Ἰταλίᾳ μόνον αἱ πρωτοβάθμιοι ἐκδικαστικαὶ ἐπιτροπαὶ δύνανται νὰ τροποποιήσουν βεβαίωσιν φόρου γενομένην ἐπὶ τῇ βάσει συνομολογηθέντος συμβιβασμοῦ. Ὡς ἐκ τοῦ ἀμετακλήτου τῆς πράξεως τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῆς φορολογικῆς διαφορᾶς δὲν σημαίνει ὁμως, ὅτι ἡ φορολογικὴ διοίκησις ἐμποδίζεται εἰς τὴν τροποποίησιν τῆς ἡδὴ γενομένης ἐγγραφῆς ἢ τὴν διενέργειαν νέας βεβαίωσης συμπληρωματικῆς, ὡσάκις διαπιστοῦνται ἐξαιρετικὰ πραγματικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα δὲν ἴτο δυνατόν νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν τῆς ἡ διοικήσεως κατὰ τὴν ὑπογρα-

²⁰ Βλέπε σχετικῶς καὶ τὴν μελέτην ἡμῶν ὑπὸ τὸν τίτλον Φορολογικὰ Δικαστήρια τεῦχος Γ', σελίς 78, ἐνθα πραγματευόμεθα τὸ θέμα τῆς παρακολουθήσεως τῶν πράξεων τῶν συμβιβαστικῶν λύσεων μεταξὺ οἰκονομικοῦ ἐφόρου καὶ φορολογουμένου ἐπὶ ἐκκρεμῶν φορολογικῶν διαφορῶν. Ὅμοίως βλέπε τὴν μελέτην μας ὑπὸ τὸν τίτλον τὰ Φορολογικὰ Δικαστήρια ἐν Ἑλλάδι εἰς τὸ Δελτίον τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης μηνῶν Ἀπριλίου καὶ Μαΐου 1948 σελ. 201.

φῆν τῆς πράξεως τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῆς φορολογικῆς διαφορᾶς καὶ τὰ ὅποια μεταβάλλουν εἰς βαθμὸν σημαντικὸν τὴν φοροδοτικὴν ἱκανότητά του φορολογουμένου.

Ἐν προκειμένῳ πρέπει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ἡ φύσις τῶν διαπιστωθέντων νέων γεγονότων. Ἐὰν ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὴν κατὰ τὸν χρόνον τῆς συνομολογήσεως τοῦ συμβιβασμοῦ συνήθη οἰκονομικὴν δρᾶσιν τοῦ φορολογουμένου, ἡ πράξις τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῆς φορολογικῆς διαφορᾶς δὲν ὑπόκειται εἰς ἀναθεώρησιν. Ἀντιστρόφως διαγνωσθέντα πραγματικὰ γεγονότα παραγωγικὰ μὴ συνήθων εἰς τὸν φορολογούμενον κερδῶν (ὡς π.χ. εἶναι τὰ κέρδη ἐκ λαχείου, ἔναρξις ἀσκήσεως νέου ἐπιτηδεύματος) καθιστοῦν δεδικοιολογημένην τὴν ἀναθεώρησιν ἢ καὶ τὴν ἀνάκλησιν τῆς πράξεως τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ ἐνδεχομένως τὴν συμπληρωματικὴν ἐγγραφὴν τοῦ φορολογουμένου. Ἀντιθέτως ἢ ἀνάκλησις ἢ καὶ ἀναθεώρησις κατὰ νόμον ἐπιτευχθέντος συμβιβασμοῦ, ἐφ' ὅσῳ δὲν συντρέχουν νέα ὡς ἄνω γεγονότα, ἀντιβαίνει ἀκόμη πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς χρηστῆς διοικήσεως καὶ ἐπιφέρει ἀστάθειαν εἰς τὰς φορολογικὰς σχέσεις. Ὁ συμβιβασμὸς ὁμῶς δὲν ἀποτελεῖ δεδικασμένον, διότι ἡ ἔννοια αὕτη προϋποθέτει μεταξὺ ἄλλων δικαστικὴν ἰσόφασιν, ἐνῶ ἡ πράξις τοῦ συμβιβασμοῦ ἐπὶ φορολογικῶν διαφορῶν ἀποτελεῖ τυπικὴν καὶ οὐσιαστικὴν διοικητικὴν πράξιν, δι' ἧς ἡ φορολογικὴ ὀφειλή, ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθιμένας ἐπιφυλάξεις, καθίσταται ὀριστικὴ καὶ ἀμετάκλητος²¹.

Ὁ φορολογούμενος ὁμῶς δὲν δύναται συμφῶνως πρὸς τὰ ἐν τῷ Ἰταλικῷ δικαίῳ ἰσχύοντα νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναθεώρησιν τῆς πράξεως τῆς συμβιβαστικῆς λύσεως τῆς φορολογικῆς διαφορᾶς πρὸ τῆς παρελεύσεως διετίας ἀπὸ τῆς συνομολογήσεώς του, ἐνῶ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν φορολογικὴν νομοθεσίαν δὲν τίθεται τοιοῦτον χρονικὸν ὄριον.

Πρέπει ὁμῶς νὰ τονισθῇ, ὅτι τὸ ἀμετάκλητον τῆς συνομοληθείσης πράξεως συμβιβασμοῦ ἀφορᾷ μόνον τὴν φορολογικὴν θάσιν καὶ οὐχὶ τὸ ἀπόλυτον ποσὸν τοῦ φόρου. Εἰς περίπτωσιν ὅθεν καθ' ἣν ληφθῶν νομοθετικὰ μέτρα ἀυξάνοντα ἢ μειοῦντα τὰ ποσοστὰ ἐνὸς φόρου, ἐπιβάλλοντα νέους ἢ προσθέτους φόρους, θεσπίζοντα ἐκπτώσεις ἢ ἀπαλλαγὰς, ποικίλλει ἀναλόγως καὶ τὸ ἀπόλυτον ποσὸν τοῦ ὀφειλομένου φόρου, καίτοι διὰ τῆς πράξεως τοῦ συμβιβασμοῦ καθωρίσθη ἤδη διὰ συγκεκριμένην περίοδον ἀμετακλήτως ἡ φορολογικὴ θάσις. Ὄταν ὡσαύτως νέος φορολογικὸς νόμος μεταβάλλῃ τὸν τρόπον ὑπολογισμοῦ τῆς φορολογικῆς θάσεως, ἀυξάνων π.χ. τὸ ἐκ τῆς φορολογητέας προσόδου ἐκπιπτόμενον ποσόν, πρέπει νὰ γίνῃ παραδεκτὸν

²¹ Ἐν σχέσει μὲ τὸ δεδικασμένον εἰς τὰς φορολογικὰς διαφορὰς βλέπε εἰς Μ. Β. Δερτιλή, Φορολογικὰ δικαστήρια, τ. Γ', σελ. 129 καὶ αὐτόθι μνημονομένην βιβλιογραφίαν καὶ νομολογίαν. Ἐπιμένομεν ἐπὶ τῆς διακρίσεως τοῦ δεδικασμένου, διότι ἐνῶ δὲν προσήκει ἐπὶ πράξεως συμβιβασμοῦ, συνήθης εἶναι ἡ χρησιμοποίησις τῆς λέξεως δεδικασμένου κυρίως εἰς τὰ ὑποβαλλόμενα ὑπομνήματα ἐπὶ φορολογικῶν διαφορῶν.

καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, ὅτι ἡ βούλησις τοῦ νομοθέτου ὑπερισχύει τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀμετακλήτου τοῦ συμβιβασμοῦ.

Πράγματι ὁ συμβιβασμὸς ἔχει συνεπειὰς μόνον εἰς τὸν τομέα τῆς ἀπλῆς ἐκτιμῆσεως. Εἰς τὸν τομέα τῆς συνθέτου ἐκτιμῆσεως, καὶ τοιαύτη εἶναι ἐκείνη εἰς ἣν διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς φορολογικῆς βάσεως δὲν ἀρκεῖ νὰ γίνῃ χρήσις ἀπλῶς κριτηρίων καὶ στοιχείων ὑπολογισμοῦ, ἀλλὰ καὶ νομικῶν κριτηρίων, τὸ συμβιβαστικὸν συνάλλαγμα δὲν δύναται νὰ παραλύσῃ πλήρως τὴν νομοθετικὴν βούλησιν. Παραμένει φυσικὰ καθωρισμένον τὸ ἀπόλυτον ποσὸν τῆς φορολογητέας προσόδου ἢ ἀξίας, ὡς αὕτη ἢ ἐκείνη καθωρίσθησαν διὰ τῆς πράξεως τοῦ συμβιβασμοῦ, πρέπει ὁμοίως τοῦτο νὰ διαμορφωθῇ εἰς φορολογικὴν βᾶσιν διὰ πλήρους ἐφαρμογῆς τῶν νέων διατάξεων τοῦ φορολογικοῦ νόμου, εἴτε τοῦτο ἀποβαίνει ἐπ' ὠφελείᾳ, εἴτε ἀποβαίνει ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ φορολογουμένου.

ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ ΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Υπό Γ. Β. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ

1. Το έρώτημα, εις το όποιοι θα επιδιώξη να δώση απάντησιν ή παρούσα έργασία εις τας γενικάς του γραμμάς, είναι: Πώς πρέπει να σκεφθίη κανείς και τι μέτρα πρέπει να λάβη δια να επιτύχη, εις το μεγαλύτερον δυνατόν μέτρον και εις τήν άριστην αναλογίαν προς τας απαιτήσεις της καταναλώσεως, τήν άφιέρωσιν των παραγωγικών μέσων μιας χώρας εις τήν αύξησιν του κεφαλαιουχικού της έξοπλισμού και τήν ανάπτυξιν των παραγωγικών της δυνατοτήτων;

Η απάντησις εις το έρώτημα αυτό δεν στερείται, νομίζομεν, παρ' ήμιν πρακτικής σημασίας έστω και αν περιορισθίη εις τήν διαγραφήν του γενικού εκείνου οικονομικού μηχανισμού του όποιου ή κίνησις προϋποτίθεται δια τήν πραγματοποίησιν προγράμματος επενδύσεων. Διότι, παραλλήλως προς τήν τεχνικήν έρευναν του προβλήματος, το πρωτεύον δια τήν οργάνωσιν ενός ττοιούτου προγράμματος είναι ο σαφής καθορισμός των μέτρων κινητοποίησεως της οικονομίας προς τον σκοπόν της αύξήσεως του πραγματικού της κεφαλαίου.

Ας σκεφθώμε, χωρίς να θελήσωμε να φθάσωμεν εις ανάλυσιν ειδικών περιπτώσεων, με τήν βοήθειαν μόνον όσων αποτελούν σήμεραν τα πρώτα στοιχεία της οικονομικής επιστήμης.

Υποθέτομεν ότι έχει μελετηθίη και καθορισθίη ποίαι επενδύσεις πρέπει κατ' αρχήν να γίνουν μετά από έρευναν των σχετικών δυνατοτήτων από άπόψεως φυσικού πλούτου της χώρας, διαθέσεως εις τήν έσωτερικήν και έξωτερικήν αγοράν των προϊόντων των νέων παραγωγικών μονάδων κλπ.

Επίσης κάνομεν άφαιρέσιν της δυνατότητας οικονομικής βοήθειας εκ του έξωτερικού.

2. Το πρώτον που έχει να κάμη εκείνος ο όποιος θα χαράξη τήν οικονομικήν πολιτικήν του Σχεδίου είναι να καταρτίσθιη ένα προϋπολογισμόν της διαθέσιμου έργατικής δυνάμεως. Να διαπιστώσθιη ποίος ο αριθμός των ίκανών προς έργασίαν, συνολικώς και κατ' κατηγορίας επαγγέλματος. Πόσοι

ἐξ αὐτῶν ἀπασχολοῦνται καὶ πόσοι εὐρίσκονται ἐκτὸς ἀπασχολήσεως καὶ ἀκόμη—προκειμένου περὶ χώρας ὅπου ἡ πτωχεία τοῦ ἐν ἐκμεταλλεύσει φυσικοῦ καὶ παρηγημένου κεφαλαίου ὁδηγεῖ εἰς ἡμιαπασχόλησιν ἢ «παρασιτικήν», ἀνευ παραγωγικῆς ἀξίας, συμμετοχὴν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ἐν γένει μεσολαθητικὰς ἐργασίας—πόσοι οὐσιαστικῶς πλεονάζουν εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους παραγωγῆς.

Ἐπίσης εἰς τὸ πρῶτον αὐτὸ βῆμα τῆς ὀργανώσεως τοῦ προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ποῖα περιθώρια παρουσιάζονται διὰ τὴν αὐξησιν τῆς διαρκείας τῆς ἐργασίας κατὰ τὴν περίοδον τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ προγράμματος ὡς καὶ τὸ μέτρον τῆς δυνατῆς αὐξήσεως τῆς συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν.

Ἐν συνεχείᾳ, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸν ὑφιστάμενον ἤδη καὶ τὴν βαθμιαίως δημιουργηθησόμενον τεχνικὸν ἐξοπλισμὸν τῆς χώρας, τὰς φυσικὰς συνθήκας κλπ., θὰ πρέπει νὰ κάνωμεν ἕναν γενικὸν ὑπολογισμὸν τῆς μέσης ὥριαίας ἀποδόσεως ἐκάστου ἐργάτου εἰς τὰς διαφόρους κατηγορίας παραγωγῆς.

Ὅτω θὰ καταλήξωμεν εἰς διαπίστωσιν τοῦ εἰς ἐργασίαν δυναμικοῦ καὶ τῆς παραγωγικῆς ἐκάνότητος τῆς χώρας, σχηματιζομένην ὡς ἑξῆς:

Διαθέσιμοι μονάδες ἐργασίας

Χρησιμοποιούμενοι διὰ τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν καταναλώσεως	Χρησιμοποιούμενοι εἰς ἐπενδύσεις	Ἐξ ἀνεκμεταλλεμένην ἢ μὴ ἀνεκμεταλλεμένην	Ἐξ αὐξήσεως χροονίων ὀρίων ἐργασίας	Ἐξ πρόσθετου ἐργασίας γυναικῶν
---	-------------------------------------	--	--	-----------------------------------

3. Διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ Σχεδίου, ἢ ὅποια σημαίνει αὐξησιν τῆς παραγωγῆς κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν, πρέπει νὰ ἐπιτευχθῇ πληρესτέρα ἀπασχόλησις τῆς ἐργασίας ἢ (καὶ) ἀνακατανομὴ τῆς μεταξὺ παραγωγῆς ἀγαθῶν ἐπενδύσεως καὶ ἀγαθῶν καταναλώσεως. Ἐπίσης πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ ἀνακατανομὴ τῆς ἐργασίας μεταξὺ τῶν καθ' ἕκαστον κλάδων παραγωγῆς ἀγαθῶν ἐπενδύσεως καὶ πιθανῶς καταναλώσεως πρὸς συμμόρφωσιν τῶν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Σχεδίου.

Σκοπὸς θὰ εἶναι ἡ ἀπασχόλησις εἰς τὸ maximum ὅλης τῆς διαθέσιμου ἐργασίας. Ποῖον ὅμως θὰ εἶναι τὸ ἄριστον σημεῖον τῆς ἀπασχολήσεως θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὸ ὄριον πέραν τοῦ ὁποίου κρίνεται ὅτι ἡ αὐξήσις τῆς διαρκείας τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ἐξωοικιακὴ ἀπασχόλησις τῶν γυναικῶν θὰ ἔχῃ δυσμενεῖς συνεπείας διὰ τὸ μέγεθος τῆς παραγωγῆς.

Κατ' ἀρχὴν, χάριν τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν, θὰ πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἀπελευθέρωσις ἐργασίας ἀπὸ τὴν παραγωγὴν

ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ ἡ ἀφιέρωσις εἰς τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν ἐπενδύσεως. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη ὑπὸ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην μορφήν πλεονάζουσα ἐργασία ἄνευ παραγωγικῆς ἀπασχολήσεως, δὲν ἀποκλείεται ἡ περίπτωσης τῆς μὴ τοιαύτης μεταθέσεως μέρους τῆς ἀπασχολομένης ἐργασίας. Ἀντιθέτως, προκειμένου ἰδίᾳ περὶ πτωχῶν χωρῶν, δυνατόν νὰ κριθῆ σκόπιμος διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου ἐπενδύσεων ἡ παράλληλος ἐνίσχυσις τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως—διὰ τῶν διαθέσιμων ἀποθεμάτων ἐργασίας. Πάντως τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων τῆς μείωσης τῆς καταναλώσεως θὰ ἐξαρτηθῆ ἀπὸ τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὅποιον κρίνεται ὅτι περαιτέρω μείωσις τῆς καταναλώσεως ὁδηγεῖ εἰς κάμψιν τῆς παραγωγικῆς προσπάθειας τοῦ λαοῦ.

Ὅτι δυνατόν νὰ καταλήξωμεν, βάσει τῶν ἀνωτέρω, ὅτι διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ προγράμματος οικονομικῆς ἀναπτύξεως ἡ ἐξῆς, π. χ., αὐξήσις τῆς ἀπασχολήσεως καὶ ἀνακατανομῆ τῆς ἐργασίας εἶναι ἀναγκαῖα :

Ἀπασχολούμεναι μονάδες ἐργασίας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ σχεδίου

Εἰς τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν καταναλώσεως	Εἰς τὴν παραγωγὴν ἐπενδύσεως	Πλεονάζουσαι μονάδες ἐργασίας
---------------------------------------	------------------------------	-------------------------------

Ἀπασχολούμεναι μονάδες ἐργασίας κατὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου

Εἰς τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν καταναλώσεως	Εἰς τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν ἐπενδύσεως
---------------------------------------	-------------------------------------

4. Τὸ κρίσιμον ὅμως ζήτημα εἶναι πῶς θὰ ἐπιτευχθῆ ἡ αὐξήσις αὕτη τῆς ἀπασχολήσεως καὶ ἡ ἀνακατανομῆ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν συμπληρωματικῶν τῆς παραγωγικῶν μέσων.

Τοῦτο εἶναι πρόβλημα ἐξουσιάζσεως τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς. Διὰ τὴν ἐπίλυσίν του δύο κατὰ βᾶσιν ὁδοὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἀκολουθηθοῦν. Ἡ μία μέθοδος εἶναι ἡ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν καὶ τῆς ἐλευθέρου ἀγορᾶς. Ἡ μέθοδος ἀφ' ἐνὸς τῆς ἐνισχύσεως τῆς ζήτησεως ἀγαθῶν ἐπενδύσεως διὰ νεοδημιουργουμένης προσθέτου ἀγοραστικῆς δυνάμεως (νομισματικῆ ἀποταμίευσις) καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἀποσπάσεως ἀγοραστικῆς δυνάμεως ἐκ τῆς ζήτησεως ἀγαθῶν καταναλώσεως (δημοσιονομικῆ ἀποταμίευσις) καὶ

ἀφιερώσεως αὐτῆς εἰς τὴν ζήτησιν κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν (ἀναγκαστικῆ ἐπένδυσις). Δι' αὐτῆς ἐπιδιώκεται ἡ προσέλκυσις εἰς τὴν παραγωγὴν πραγματικοῦ κεφαλαίου ἐργασίας μέχρι τοῦδε ἀδρανοῦσης ἢ οὐσιαστικῶς πλεοναζούσης καὶ ἡ στροφή εἰς τὸν τομέα αὐτὸν τῆς παραγωγῆς ἐργασίας ἀπελευθερουμένης ἐκ τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως.

Ἡ μέθοδος αὕτη χρησιμοποιοῖ ὡς ὄργανον τὴν δημοσιονομικὴν καὶ πιστωτικὴν πολιτικὴν.

Ἡ ἄλλη μέθοδος εἶναι ἡ τοῦ κρατικοῦ ἐλέγχου τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς καταναλώσεως. Ἡ διὰ σειρᾶς κρατικῶν διαταγῶν ρύθμισις τῆς ἐργασίας, τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς καταναλώσεως.

Ἄς ἴδωμεν μιᾶς ἐκάστης τὰς δυνατότητας καὶ τὰς συνεπείας. Δι' ἀμφοτέρως, ὡς ἐκ τῶν ἀκολουθῶν θὰ προκύψῃ, ὁ βασικὸς κίνδυνος εἶναι μὴπως, ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς ἐξουσιάζσεως καὶ μεταθέσεως τῆς ἐργασίας, προκαλέσουν πληθωρισμὸν ὁ ὅποιος, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἤθελεν ματαιώσῃ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ προγράμματος τῶν ἐπενδύσεων.

Ὁ κίνδυνος οὗτος προέρχεται ἐκ τῆς ἀνάγκης ὅπως ὄχι μόνον τὸ μέγεθος τοῦ ἀθροίσματος τῶν ἀτομικῶν χρηματικῶν εἰσοδημάτων ἰσοῦται πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ συνολικοῦ πραγματικοῦ εἰσοδήματος (κατανάλωσις + ἐπένδυσις) ἀλλὰ καὶ ὅπως ὑπάρχει σταθερὰ ἀντιστοιχία μεταξὺ τῆς κατανομῆς τῆς ἐγχρημάτου ζήτησεως εἰς ἀγαθὰ καταναλώσεως καὶ ἀγαθὰ ἐπενδύσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀναλογίας παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ ἀγαθῶν ἐπενδύσεως ἀφ' ἑτέρου.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ Κράτος θὰ ἐξασφαλίσῃ (εἰς τὰς ὑπηρεσίας του καὶ τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις) τὰς ἀπαιτούμενας πιστώσεις διὰ τὴν ζήτησιν ἐργασίας καὶ τῶν συμπληρωματικῶν τῆς μέσων πρὸς δημιουργίαν ἀγαθῶν ἐπενδύσεως θὰ πρέπει συγχρόνως νὰ ἐξασφαλίσῃ ὅπως τὰ ἐκ τῆς συνολικῆς παραγωγῆς δημιουργούμενα εἰσοδήματα στρέφονται εἰς τὴν καταναλωσιν μόνον καθ' ὃ μέτρον ἀντικρύζονται ὑπὸ παραγωγῆς ἰσαξίων ἀγαθῶν καταναλώσεως. Ὁ κίνδυνος δηλαδὴ ὁ ὅποιος ὑφίσταται καὶ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος ἐπενδύσεων εἶναι ὅπως μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς τοῦ ἐπιδιωκομένου διὰ τῆς πιστωτικῆς πολιτικῆς μεγέθους ἐπενδύσεως καὶ καταναλώσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς ζήτησεως ἀγαθῶν καταναλώσεως παρουσιασθῇ ἡ ἐξῆς διάστασις:

Ἐπιδιωκόμενον μέγεθος ἐπενδύσεως καὶ καταναλώσεως

Ἄξια παραγομένων ἀγαθῶν καταναλώσεως	Ἄξια παραγομένων ἀγαθῶν ἐπενδύσεως
--------------------------------------	------------------------------------

Τάσις κατανομῆς τοῦ εισοδήματός των ὑπὸ τῶν καταναλωτῶν

Ἐγγρήματος ζήτησις ἀγαθῶν καταναλώσεως	Ἀποταμίεωσις
---	--------------

*Ἐπὶ πλέον τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως
ἐγγρήματος ζήτησις αὐτῶν*

	Πλεονάζουσα ἀγοραστικὴ δύναμις
--	-----------------------------------

Ἡ ἐμφάνισις τῆς τοιαύτης πλεοναζούσης ἀγοραστικῆς δυνάμεως θὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν τάσιν ὑψώσεως τῶν τιμῶν τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως μὲ συνεχῆ πίεσιν πρὸς αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς των εἰς ὄραρον τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν ἐπενδύσεως.

Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦτου ἡ πρώτη μέθοδος διαθέτει τὸν φορολογικὸν μηχανισμόν, ἡ δευτέρα τὸν ἔλεγχον ἀφ' ἑνὸς τῆς διαθέσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῶν συμπληρωματικῶν αὐτῆς παραγωγικῶν μέσων καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς καταναλώσεως.

Ἐφαρμοζομένης τῆς πρώτης θὰ πρέπει νὰ ἀφαιρεῖται ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν καταναλωτῶν κάθε ἀγοραστικὴ δύναμις ἡ ὅποια θὰ ἦτο ὑπερτέρα τῆς ἀξίας τῶν παραγομένων ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ τὴν ὅποιαν οὗτοι δὲν θὰ ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἀποταμιεύσουν. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι τόσο ἀπλοῦν οὔτε ἀπολύτως ἀσφαλές διὰ τὴν ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου τοῦ πληθωρισμοῦ. Ἐν πρώτοις ἡ ἄμεσος φορολογία, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἰς καθυστερημένας χώρας παρουσιάζει πολλὰς δυσχερείας ἐντυτέρας ἐφαρμογῆς, δὲν εἶναι κατ'ἀλληλος διὰ τὴν ἀφαίρεσιν ὅχι τῆς ἀποταμιευομένης ἀγοραστικῆς δυνάμεως ἀλλὰ τῆς στρεφομένης εἰς εἶδη συντηρήσεως.

Φορολογία σκοποῦσα τὴν μείωσιν τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως τῶν ἐντυτέρων μαζῶν πρὸς περιορισμὸν τῆς καταναλώσεώς των πρέπει νὰ ἐπιπέσῃ ἐπὶ τῆς καταναλώσεως ταύτης. Ἄλλ' ἡ ἔμμεσος φορολογία, εἰς πτωχὰς ἰδίαις χώραις, ἀποτελεῖ πέραν ὀρισμένου σημείου, ὅχι μόνον ἄνισον ἀλλὰ καὶ δυσκόστακτον ἐπιβάρυνσιν τῶν ἐχόντων τὰ μικρότερα εισοδήματα, δεδομένου ὅτι ἐπιβαρύνονται ἐξ ἴσου καὶ οἱ μόλις ἐξασφαλίζοντες τὸ ἐλάχιστον συντηρήσεως. Εἰς χώρας δὲ ὅπου αἱ ἐργατικαὶ ὀργανώσεις εἶναι ἰσχυραὶ εἶναι

λίαν δυσχερές νὰ ἀποτραπῆ ὑψώσεις τῶν μισθῶν κατόπιν τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν τὴν ὁποίαν ἀναγκαίως προκαλεῖ ἡ αὔξησις τῆς ἐμμέσου φορολογίας.

Ἐνῶ δὲν εἶναι σκόπιμον νὰ ἀφαιρεθῆ δι' ἐξαντλητικῆς φορολογίας τοῦ εἰσοδήματος πᾶν χρηματικὸν κίνητρον τῆς παραγωγικῆς προσπάθειας, δὲν εἶναι εἰς ὄφελος αὐτῆς, διατηρουμένης τῆς ἀνισότητος εἰσοδημάτων, ἡ καταθλιπτικὴ ἐπιδράνουσις τῶν μικροτέρων ἐξ αὐτῶν.

Ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν μέθοδον αὐτὴν, ὁ ὅλος μηχανισμὸς τῆς ἐλευθέρας ἀγορᾶς πιθανὸν νὰ παρουσιάσῃ ἀδυναμίαν ταχείας καὶ ἀπροσκόπτου ἀναπροσαρμογῆς τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν προβλεπομένην ὑπὸ τοῦ σχεδίου διάρθρωσιν. Τὸ χρηματικὸν κίνητρον δυνατὸν αὐτὸ καὶ μόνον νὰ μὴν εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρὸν διὰ νὰ προσελκύσῃ εἰς τὰς νέας κατηγορίας παραγωγῆς τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὴν ἐργασίαν, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ δυσκινήτου ἀγροτικού πληθυσμοῦ. Ἡ ἐνίσχυσις του δὲ διὰ πληρωμῆς ἐξαιρετικῶς ὑψηλῶν ἀμοιβῶν καὶ τιμῶν ἀγαθῶν ἐπενδύσεως ἀποτελεῖ συγχρόνως παράγοντα ἐνισχυτικὸν τῆς πληθωρικῆς πιέσεως.

Εἰς τὴν δευτέραν μέθοδον τῆς ἐλεγχομένης οἰκονομίας ἐὰν βεβαίως ὑφίσταται ἰσότης ἀτομικῶν εἰσοδημάτων καὶ τὸ ἄθροισμά των δὲν εἶναι ἀνώτερον τῆς ἀξίας τῶν παραγομένων ἀγαθῶν καταναλώσεως (ὀλοκλήρου τῆς ἀποταμιεύσεως πραγματοποιουμένης ὑπὸ τοῦ Κράτους ὑπερ εἶναι καὶ ὁ ἰδιοκτητῆς τῶν ἐπενδύσεων) ἢ, ἀκόμη περισσότερο, ἐὰν δὲν ὑφίσταται χρῆμα καὶ ἕκαστος τῶν ἐργαζομένων λαμβάνει ὠρισμένην ποσότητα ἀγαθῶν, δὲν προκύπτει ζήτημα πληθωρισμοῦ καὶ ἐκτροπῆς τῆς παραγωγῆς ἀπὸ τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ προγράμματος ἐπενδύσεων (ἐνῶ φυσικὰ δημιουργοῦνται ἄλλα προβλήματα). Ἀλλὰ ἐὰν ὁ μηχανισμὸς τῶν τιμῶν παύσῃ μὲν νὰ ἐπιτελῆ τὴν λειτουργίαν τῆς κατευθύνσεως τῆς παραγωγῆς—τῶν κυβερνητικῶν διαταγῶν καθοριζουσῶν ποῦ θὰ ἐργασθῆ ἕκαστος καὶ εἰς ποίας ἐπιχειρήσεις θὰ χορηγηθοῦν αἱ πρῶται ὕλαι κλπ.—διατηρηθῆ ὁμοίως, ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ διαφορισμοῦ τῶν ἀμοιβῶν τῆς ἐργασίας καὶ ποιᾶς τινος ἐλευθερίας καταναλώσεως, ὡς κίνητρον κυρίως πρὸς αὔξησιν τῆς παραγωγῆς, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἀντιμετωπισθῇ τὸ πρόβλημα τῆς πλεοναζούσης ἀγοραστικῆς δυνάμεως εἰς χεῖρας τῶν καταναλωτῶν, ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς διὰ δελτίου χορηγήσεως τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως εἰς ὠρισμένας τιμὰς τῶν ὁποίων τὸ σύνολον ὑπολείπεται τοῦ μὴ ἀποταμιευομένου εἰσοδήματος τῶν καταναλωτῶν. Ἡ ἐξ ὀλοκλήρου διὰ φορολογίας ἀφαιρέσις τῆς πλεοναζούσης ταύτης ἀγοραστικῆς δυνάμεως θὰ ὠδήγῃ οὐσιαστικῶς εἰς πλήρη ἐξίσωσιν τῶν εἰσοδημάτων ἐξουδετεροῦσαν τὸν διαφορισμὸν τῶν ἀμοιβῶν μὲ δυσμενεῖς συνεπείας ἐπὶ τῆς ἀποδοτικότητος τῆς μισθωτῆς καὶ ἐπιχειρηματικῆς ἐργασίας. Ἐὰν ὁμοίως πάλιν ἀφεθῆ ἀκάλυπτος ἢ ἐκ τῆς τοιαύτης πλεοναζούσης ἀγοραστικῆς δυνάμεως ζήτησις, θὰ εἶναι ἐξαιρετικῶς δυσχερὴς ἡ διατήρησις τοῦ ἐλέγχου τῆς καταναλώσεως (ποσώσεως καὶ σταθερότητος τιμῶν) ὡς ἐκ τῆς συνεχοῦς πιέσεως τῆς τοιαύτης ζήτησεως ἐπὶ τῶν ἐλεγχο-

μένων αγαθών καταναλώσεως. Διά να δοθῆ διέξοδος εἰς τὴν πλεονάζουσαν ταύτην ἀγοραστικὴν δύναμιν δυνατόν νὰ προκρίθῃ ἢ ἀνευ δελτίου διάθεσις ὠρισμένων εἰδῶν ἀνωτέρας καταναλώσεως. Ἐπειδὴ ὁμῶς ἢ ἐπ' αὐτῶν συγκέντρωσις ἐξαιρετικῶς μεγάλης ζητήσεως θὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν τάσιν δυσαναλόγου ἀυξήσεως τῆς παραγωγῆς τῶν ἀντιθέτου πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ Σχεδίου καὶ μὴ ἀνταποκρινομένης πρὸς τὴν πραγματικὴν κλίμακα τῶν προτιμήσεων τῶν καταναλωτῶν, θὰ πρέπη νὰ συνδουασθῆ μὲ ἰδιαιτέρως βαρεῖαν φορολόγησιν τῶν.

5. Οὕτω ὁ πυρὴν τοῦ προβλήματος τῆς χρηματοδοτήσεως τοῦ προγράμματος ἐπενδύσεων, τῆς ἀυξήσεως τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τῆς ἀνακατανομῆς τῆς ἐργασίας πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς παραγωγῆς πραγματικοῦ κεφαλαίου εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς διατάσεως ἢ ὁποία ἐμφανίζεται μετὰξὺ ἀφ' ἑνὸς τοῦ μεγέθους τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως εἰς χεῖρας τοῦ κοινοῦ τὴν ὁποίαν τοῦτο τείνει νὰ ἀφιέρωσῃ εἰς τὴν ζήτησιν καταναλωτικῶν αγαθῶν καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος τὸ ὁποῖον κρίνεται ὅτι εἶναι σκόπιμον, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ προγράμματος τούτου, νὰ λάβῃ τὴν μορφήν αγαθῶν καταναλώσεως. Διότι πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐπενδύσεων ἀυξάνομεν τὴν ἐργασίαν (ἴσως καὶ τὴν ἀμοιβὴν αὐτῆς), τὴν παραγωγὴν καὶ τὰ χρηματικὰ εἰσοδήματα ἀλλ' ὄχι καὶ τὰ διαθέσιμα δι' ἄμεσον ἴκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν καταναλώσεως ἀγαθῶν.

Εἰς τὸ βῆθος τὸ πρόβλημα ἔχει τὴν μορφήν διαστάσεως μετὰξὺ τῶν προτιμήσεων τῶν καταναλωτῶν, οἵτινες τείνουσιν νὰ ἐπιβάλουν αὐτὰς ὡς διαθέτοντες τὴν ἀγοραστικὴν δύναμιν καὶ οὕτω προσδιορίζοντες τὴν κατεύθυνσιν τῆς ζητήσεως, καὶ τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Σχεδίου οἵτινες ἀποβλέπουσιν νὰ διοχετεύσουν τὴν ζήτησιν καὶ τὴν παραγωγὴν συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα ἐπενδύσεων. Δηλαδή μετὰξὺ τῆς ἀναλογίας καταναλώσεως—ἀποταμιεύσεως τὴν ὁποίαν προκρίνουσιν οἱ καταναλωταὶ καὶ ἐκείνης τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκει τὸ Σχέδιον. Καὶ ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τούτου εἰς τὴν οὐσίαν τῆς εὐρίσκειται εἰς τὸν καταναγκασμὸν τῶν καταναλωτῶν νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ Σχεδίου, ἀναζητουμένης τῆς προσφορωτέρας μεθόδου διὰ τὴν ἀναγκαστικὴν ἀποταμίευσιν μέρους τοῦ εἰσοδήματός των.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἀναλογίας καταναλώσεως—ἀποταμιεύσεως ἢνπροϋποθέτει τὸ Σχέδιον δὲν σημαίνει ὅτι αὕτη εἶναι ἀναγκαίως ἀνιήτος πρὸς τὴν θέλησιν τῆς κοινωνίας ἐν τῇ συνόλῳ τῆς. Διότι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτῇ, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα ζητήματα οἰκονομικῆς πολιτικῆς, δυνατόν τὰ μέλη τῆς κοινωνίας, ἐρωτώμενα ἂν θὰ ἤθελον νὰ περιορίσουν συλλογικῶς τὴν κατανάλωσιν των χάριν μεγαλυτέρας ἐπενδύσεως, νὰ ἀποδεχθοῦν τοῦτο, ἐν ἑκάστον ὁμῶς αὐτῶν ἀνταγωνιζόμενον τὰ ἄλλα εἰς τὴν ἐπίρριψιν τῆς μειώσεως τῆς συνολικῆς καταναλώσεως, νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ μέγεθος τῆς ἀτομικῆς του καταναλώσεως τὸ ὁποῖον περισσότερο ἐπιθυμεῖ, ἐκκινουδν ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν ὅτι δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἰδικῆς του

συμπεριφορᾶς ἢ ἐπίτευξις τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀναλογίας συνολικῆς καταναλώσεως—ἐπενδύσεως. Ἄλλο θεδαίως εἶναι τὸ ζήτημα ἐὰν ἢ ὑπὸ τοῦ Σχεδίου ἐπιβαλομένη συνολικὴ ἀποταμίευσις δὲν ἀναποκρίνεται οὔτε εἰς τὴν συλογικὴν προτίμησιν τῆς κοινωνίας διὰ τὴν κατανομήν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος μεταξὺ ἀμέτρου ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν καὶ ἐνισχύσεως τῶν μελλοντικῶν παραγωγικῶν δυνατοτήτων τῆς χώρας.

Ἐμφότεραι αἱ ὡς ἄνω μέθοδοι πρὸς περιορισμὸν τῆς δυνατῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν τοῦ παρόντος ὑπὲρ τῆς αὐξήσεως τῶν παραγωγικῶν δυνατοτήτων τῆς οἰκονομίας εἰς τὸ μέλλον ἔχουν κοινωνικῶς ἐξ ἴσου προοδευτικὸν χαρακτήρα ἐφ' ὅσον ἐπιτυγχάνουν μεγαλύτεραν μείωσιν τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν τρεχουσῶν ἀναγκῶν τῶν πλουσιωτέρων χάριν τῆς αὐξήσεως τοῦ συνολικοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος: ἢ μὲν πρῶτη, ἢ τῆς φορολογίας, ἐφ' ὅσον ἐπιβαρύνει κατὰ προοδευτικὴν ἀναλογίαν τὰ ἀτομικὰ εἰσοδήματα, ἢ δὲ δευτέρα, ἢ τῆς ποσοστῶσεως τῆς καταναλώσεως, ἐφ' ὅσον περιορίζει τὴν διαφορὰν τῆς καταναλώσεως κατὰ τάξεις (διότι σημαίνει ὅτι, ἐκτὸς τῆς διαθέσεως χρήματος, διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως ἀπαιτεῖται καὶ ἑτέρα «ἀγοραστικὴ δύναμις» ἢ ὅποια ὅμως εἶναι ἐξ ἴσου διανεμημένη εἰς ὅλους).

6. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ ὡς ἄνω πρόβλημα καὶ αἱ ἄνωτέρω δυνατὰ μέθοδοι ἐπιλύσεώς του ἐμφανίζονται ὑπὸ τὴν αὐτὴν οὐσιαστικῶς μορφήν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς οἰκονομίας πολέμου, εἰς τὴν περίπτωσιν δηλαδὴ τῆς ἐπιδιώξεως αὐξήσεως τῆς συνολικῆς παραγωγῆς ἢ (καὶ) τῆς μειώσεως τῆς καταναλώσεως χάριν μεγαλύτερας παραγωγῆς πολεμικοῦ ὕλικου.

Κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον εἰς τὰς μεγάλας χώρας ἐφηρμόθησαν καὶ αἱ δύο ἄνωτέρω μέθοδοι. Παρ' ἡμῖν, ὡς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀνεξελίτους οἰκονομικῶς χώρας, τὸ πρόβλημα τῆς ἐξευρέσεως τῶν μέσων διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου, ἔχον οὐσιαστικῶς τὴν μορφήν τῆς ἀνάγκης αὐξήσεως τῶν εἰσαγωγῶν, ἀντιμετώπισθη κατὰ μέγα μέρος δι' ἐξωτερικῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἢ ἐκ τῆς πολεμικῆς κινητοποιήσεως πληθωριστικὴ πίεσις — σχετικῶς περιορισμένη ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς μειώσεως τῆς παραγωγῆς ὡς ἐκ τῆς προϋπαρχούσης ὑποαπασχολήσεως καὶ τῆς μὴ ὑπάρξεως ἀνάγκης σημαντικῆς μετατροπῆς τῆς βιομηχανίας— συνεκρατήθη ἔν τινι μὲν μέτρῳ διὰ τοῦ ἐλέγχου τῶν τιμῶν κυρίως ὅμως διὰ τῆς ἐκουσίας αὐξήσεως τῆς ἀποταμίεψεως καὶ τῆς μειώσεως τῆς ταχύτητος τῆς νομισματικῆς κυκλοφορίας χάρις εἰς τὴν ἐπὶ βραχὺν μόνον σχετικῶς χρόνον διάρκειαν τοῦ πολέμου.

Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΣ ΕΝ ΤΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ

ὑπό ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ Δ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ

Η ΣΥΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

1. Εἰσαγωγή

Ἡ σύγκρισις τῶν στατιστικῶν δεδομένων εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλέον γονίμους ἐπιδιώξεις τῆς στατιστικῆς ἐρεῦνης καὶ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν τελικὴν φάσιν τῆς στατιστικῆς ἀναλύσεως, ἥτις ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἀνεύρεσιν νόμου τινὸς διέποντος τὰς σχέσεις δύο ἢ περισσοτέρων ὑπὸ ἐξέτασιν φαινομένων. Διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν στατιστικῶν σειρῶν δύναται ὁ ἐρευνητὴς νὰ διδῇ τὰς ὁμοιότητας ἢ τὰς διαφοράς, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν δύο φαινόμενα καὶ νὰ ὑποπτευθῇ τοὺς δεσμοὺς ἢ τὰς σχέσεις ἐξαρτήσεως τὰς ὑφισταμένας μεταξὺ τῶν φαινομένων τούτων. Τοῦτο δύναται νὰ συμβῇ εἴτε πρόκειται περὶ φυσικῶν φαινομένων, εἴτε περὶ οἰκονομικῶν τοιούτων.

Ἡ πρώτη παρατήρησις ἣ ὁποία δεόν νὰ γίνῃ, σχετικῶς πρὸς τὴν σύγκρισιν τῶν στατιστικῶν δεδομένων, εἶναι ὅτι μόνον ἐπὶ πραγμάτων ἐπιδεκτικῶν συγκρίσεως δύναται νὰ νοηθῇ αὕτη. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς παρουσιάζεται μία δυσκολία. Διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ σχέσις ἐξαρτήσεως μεταξὺ τῶν διαφορῶν φαινομένων (φυσικῶν ἢ οἰκονομικῶν) εἶναι πολυσύνθετος, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι δύο, τρία ἢ περισσότερα φαινόμενα ἀντενεργοῦν ἐνίοτε τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ. Ἐν τούτοις συμβαίνει πολλάκις ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ παρατηρῇ τις ὅτι φαινόμενόν τι Α εὐρίσκεται εἰς στενὴν σχέσιν ἐξαρτήσεως πρὸς ἄλλο φαινόμενον Β, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τὸ βαρομετρικὸν ὕψος καὶ ἡ βροχὴ Αἰ Φυσικαί Ἐπιστήμαι, τὰ Μαθηματικά, ἡ Ἀστρονομία, ἡ Χημεία, ἡ Βιολογία παρέχουν ἄπειρον ἀριθμὸν παραδειγμάτων μηκῶν, ἐπιφανειῶν, ὄγκων πιέσεων, τάσεων ρεύματος κ.λ.π., τῶν ὁποίων ἡ τιμὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τιμῆς, ἢν λαμβάνουν δύο ἢ περισσότερα ἄλλα στοιχεία τὰ ὁποῖα παίζουσιν τὸν ρόλον τῶν ἀνεξαρτήτων μεταβλητῶν. Οἱ τύποι οἱ

όποιοι εκφράζουν τὰς σχέσεις τὰς συνδεούσας τὰς τιμὰς μιᾶς ἢ περισσοτέρων μεταβλητῶν (ἀνεξαρτήτων), εἶναι ἀπολύτως σταθεροὶ καὶ ἀποτελοῦν οὕτως εἰπεῖν, νόμους.

Αἱ ἀρραγεῖς αὐταὶ σχέσεις δὲν ὑφίστανται προκειμένου περὶ φαινομένων ἀναγομένων εἰς τὴν σφαῖραν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ὅπου ἡ θέλησις τῶν ἀνθρώπων ἐπιρεάζει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὸν μηχανισμόν τῆς ἐμφανισέως τῶν. Ἐν τούτοις καὶ ἐκεῖ ἡ Στατιστικὴ παρέχει ἱκανοποιητικὰς ἐνδείξεις ἐπὶ τῆς πορείας τῶν φαινομένων τούτων. Τὸ σύνολον τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ρυθμοῦ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ὑπόκειται σήμερον εἰς θαυτοτάτην στατιστικὴν ἔρευναν καὶ ἀποδίδεται μεγίστη σημασία εἰς τὰς διαπιστώσεις τῆς στατιστικῆς προγνώσεως (c o n j o c t u r e). Τὰ οἰκονομικὰ βάρόμετρα ἀποτελοῦν ἓνα ἀξιόλογον τομέα ἐφαρμογῆς τῆς στατιστικῆς μεθόδου εἰς τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα. Ἡ στατιστικὴ πρόβλεψις, ἣτις ἀποτελεῖ τὸν πρωταρχικὸν σκοπὸν τῆς στατιστικῆς μεθόδου, πρέπει νὰ θεμελιωθῇ ἐπὶ ἐνὸς νόμου, ὃ ὅποιος θὰ ἀποκαλυφθῇ διὰ τῆς στατιστικῆς συγκρίσεως δύο ἢ περισσοτέρων φαινομένων, εἴτε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν μεταβολῶν αὐτῶν, εἴτε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν μεγεθῶν τῶν.

Εἰς τὰς μεγάλας ἰδίως ἐπιχειρήσεις, ἐμπορικὰς, βιομηχανικὰς, τραπεζικὰς, ἀσφαλιστικὰς κ. λ. π., εἶναι ἀναγκαῖον οἱ διευθύνοντες αὐτὰς νὰ γνωρίζουν ποῖα σχέσις ἐξαρτήσεως ὑφίσταται μεταξὺ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῶν διαφόρων συντελεστῶν, οἱ ὅποιοι ἐπιδροῦν ἐπὶ τῆς δραστηριότητος ταύτης.

Μία ἐπιχειρήσις ὅμως παρουσιάζει πάντοτε πλήθος ἑτερογενῶν στοιχείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει κοινὸν μέτρον. Εἰς μίαν ἑταιρείαν σιδηροδρόμων π.χ. παρουσιάζονται τὰ ἑξῆς δεδομένα :

1ον Κεφάλαια ἐκφραζόμενα εἰς νομισματικὰς μονάδας τοῦ τόπου.

2ον Ἐν δίκτυον ἐκφραζόμενον εἰς χιλιόμετρα σιδηροδρομικῶν γραμμῶν καὶ γηπέδων (εἰς τετραγωνικὰ μέτρα).

3ον Τεχνικὰ ἔργα (γέφυραι—σήραγγες) καὶ ποικίλα ὑλικά διαχειρίσεως.

4ον Ἐλικτὸν κινούμενον, εἰς μηχανὰς καὶ βαγόνια.

5ον Ἐργοστάσια ἐπισκευῶν.

6ον Προσωπικόν.

Τὸ σύνολον τῆς ἐπιχειρήσεως ἔχει ὡς ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν μεταφορὰν ἐμπορευμάτων καὶ ἐπιβατῶν.

Μεταξὺ τῶσων ἑτερογενῶν στοιχείων ἡ σύγκρισις ἐκ πρώτης ὄψεως καθίσταται ἀνέφικτος. Ἐν τούτοις τὸ πρόβλημα τῆς συγκρίσεως τῶν στατιστικῶν δεδομένων ἐπιδέχεται λύσιν ἀρκεῖ νὰ ὑπολογίσωμεν πάντα τὰ ἀναφερόμενα ἀνωτέρω στοιχεῖα εἰς ἑκατοστιαῖα ποσοτὰ τῶν ὄσων ὑπῆρχον εἰς μίαν προγενεστέραν ἐποχὴν, τῆς ὁποίας ἡ ἐκλογή ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὰς περιστάσεις. Δυνατὸν ὡς ἐποχὴ βάσεως διὰ τὴν σύγκρισιν νὰ ληφθῇ ἡ χρονολογία ἐνάρξεως τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ μία ἄλλη χρονολογία, κατὰ τὴν ὁποίαν

εσημειώθη μία αξιόλογος αναδιοργάνωσις αὐτῆς. Δυνατὸν νὰ ληφθῆ ὡς βάσις μία τῶν πλέον ἀποδοτικῶν ἐτηρίων χρήσεων ἢ ἐν ἀνάγκῃ μία μέση τιμὴ περισσοτέρων ἐτῶν κ.ο.κ. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς συγκρίσεως ἀναφαίνονται πιστότερον διὰν γίνουσι αἱ σχετικαὶ χρονολογικαὶ καμπύλαι, ὅποτε διαπιστοῦται ἡ ἀναλογία ἢ μὴ, ἢ ὑφισταμένη μεταξὺ τῶν καταβληθεισῶν προσαθειῶν καὶ τῶν ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων.

2. Ἡ γραφικὴ σύγκρισις τῶν σειρῶν

Ἡ γραφικὴ παράστασις ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν προσπάθειαν ἀνευρέσεως μιᾶς σχέσεως ἐξαρτήσεως μεταξὺ δύο φαινομένων Α καὶ Β, τὴν ὁποίαν σχέσιν δύναται νὰ προεικάζῃ κανεὶς ἐκ διαφόρων ἄλλων ἐνδείξεων κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν σύγκρισιν τῶν στατιστικῶν σειρῶν.

Ὁὕτω μετροῦντες π.χ. τὸ ἀνάστημα καὶ τὸ βάρος τοῦ σώματος ομάδος τινος ἀνθρώπων δύναμεθα νὰ παρουσιάσωμεν τὰ δεδομένα τῆς μετρήσεως ταύτης, τὰ ἐκφράζοντα τιμὰς δύο μεταβλητῶν, δι' ἑνὸς γραφικοῦ διαγράμματος, ἐνθα αἱ μονάδες σημειοῦνται δι' ἑνὸς στίγματος ἢ σταυροῦ (στικτὸν διάγραμμα)

Ἡ ἐπὶ τοῦ στικτοῦ διαγράμματος διάταξις τῶν σημείων λαμβάνει ἰδιάζουσαν ἐκάστοτε μορφήν, ἀνπλόγως τῆς μεταξὺ τῶν δύο μεταβλητῶν ὑπαρχούσης σχέσεως. Εἰς τὸ προηγούμενον παράδειγμα (ἀναστήματος καὶ βάρους) ὑπάρχει ὄντως μία θετικὴ ἐξάρτησις τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ἄλλου καὶ τὰ στίγματα διατάσσονται κατὰ τρόπον κανονικὸν περὶ τὴν διχοτόμον τῆς γωνίας τῶν ἀξόνων, ὅπου σχηματίζουν χαρακτηριστικὸν ἐλλειψοειδὲς σχῆμα.

Δὲν συμβαίνει ὁμοίως τοῦτο ὅταν εἰς τὸ στικτὸν διάγραμμα σημειοῦται π.χ. ἀνάστημα καὶ ἐτήσιον εἰσόδημα ἀτόμων τινῶν. Τότε τὰ σημεία διατάσσονται ἀδιαφόρως καὶ ἄνευ τάξεώς τινος εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ διαγράμματος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν παρουσιάζεται σχέσις ἐξαρτήσεως μεταξὺ τῶν δύο τούτων μεταβλητῶν.

Ἐὰν τέλος εἰς τὸ διάγραμμα σημειοῦται ἡλικία μεχρι τοῦ 20ου ἔτους καὶ ποσὸν ἐτήσιος ἀυξήσεως τοῦ ἀναστήματος θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὰ στοιχεῖα τοῦ διαγράμματος σχηματίζουν καὶ πάλιν ἐλλειψοειδές, οὗτινος ὁ μέγας ἄξων θὰ εἶναι κάθετος πρὸς τὴν διχοτόμον τῶν ἀξόνων. Τὸ στικτὸν δηλ. διάγραμμα ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ, ἂν ὑπάρχῃ σχέσις τις ἐξαρτήσεως μεταξὺ δύο μεταβλητῶν καὶ ἂν ἡ σχέσις αὕτη εἶναι θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ. Ἐκτὸς τῶν στικτῶν διαγραμμάτων κατὰ τὴν γραφικὴν παράστασιν τῶν τιμῶν δύο μεταβλητῶν γίνεται χρῆσις τῶν συνήθων χρονολογικῶν καμπύλων ἢ γραμμικῶν διαγραμμάτων, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἡ μία καμπύλη νὰ πίπτῃ ἀπὸ τῆς ἄλλης καὶ νὰ καθίσταται προφανὴς ὁ συγχρονισμὸς ἢ μὴ τῶν μεταβολῶν τῶν δύο σειρῶν αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν τὰς τιμὰς τῶν δύο μεταβλητῶν.

Κατὰ τὴν χάραξιν τῶν γραφικῶν τούτων διαγραμμάτων χρειάζονται ὡρι-
σμένοι προφυλάξεις ἵνα ἐπιτευχθῇ ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς τῆς θέσεως μιᾶς
καμπύλης ἐπὶ τῆς ἄλλης. Ἐστὼ ἐπὶ παραδείγματι ὅτι ἔχομεν γὰ συγκρίνωμεν
τὴν τιμὴν τοῦ γαιάνθρακος πρὸς τὸ ὕψος τῶν ἡμερομισθίων τῶν ἐργατῶν
ἀνθρακωρῶν ἐν Γαλλίᾳ, ὅπως δίδονται ὑπὸ τοῦ ἀκολούθου στατιστικοῦ πίνα-
κος διὰ τὰ ἔτη 1901 ἕως 1910 :

Πίναξ 1

Ἔτη	Τιμὴ γαιάνθρακος	Δείκτης μισθῶν
1901	158	101
1902	146	96
1903	141	96
1904	134	95
1905	130	95
1906	137	100
1907	150	103
1908	158	104
1909	153	104
1910	145	105

Ἡ μέση τιμὴ κατὰ τόννον ἐκφράζεται εἰς δεκάδας ἑκατοστῶν ἤτοι ἡ
τιμὴ ἢ ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὸ ἔτος 1901 εἶναι 15,80 Frs.

Διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ γραφικοῦ διαγράμματος λαμβάνομεν τὴν μέσην
ἀριθμητικὴν τιμὴν τῶν δύο σειρῶν. Αὕτη εἶναι κατὰ προσέγγισιν 145 διὰ
τὴν πρώτην σειρὰν καὶ 100 διὰ τὴν δευτέραν· εἶτα χαράσσομεν τὰς καμπύ-
λας, λαμβάνοντες ὡς βᾶσιν τοῦ διαγράμματος τὴν μέσην αὐτῆν τιμὴν, ἐπὶ δύο
κλιμάκων ἐξ ὧν ἡ πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἶναι ἡ κλιμαξ τῶν τιμῶν καὶ ἡ πρὸς
τὰ δεξιὰ ἡ κλιμαξ τῶν μισθῶν. Ἡ διπλῆ αὕτη κλιμαξ συντελεῖ εἰς τὴν το-
ποθέτησιν τῆς μιᾶς καμπύλης ἐπὶ τῆς ἄλλης, ἐπιτυγχανομένης οὕτω μιᾶς
κατακορύφου ἕξομολύψεως (Ajustement vertical) Αἱ δύο μέσαι ἀριθμητι-
καὶ τιμαὶ τοποθετοῦνται οὕτως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὕψους. Αἱ τιμαὶ αἱ ὁποῖαι ὑπερ-
βαίνουν τὴν μέσην τιμὴν καὶ διὰ τὰς δύο σειρὰς σημειοῦνται ἄνω τῆς γραμμῆς
βάσεως, αἱ δὲ τιμαὶ ὁποῖαι εἶναι μικρότεροι τῆς μέσης σημειοῦνται κάτω
τῆς γραμμῆς ταύτης. Πρὸκύπτει οὕτως τὸ ἀκόλουθον γραφικὸν διά-
γραμμα ¹ (σχ. 1) (βλ. ἐπομένῃ σελ.).

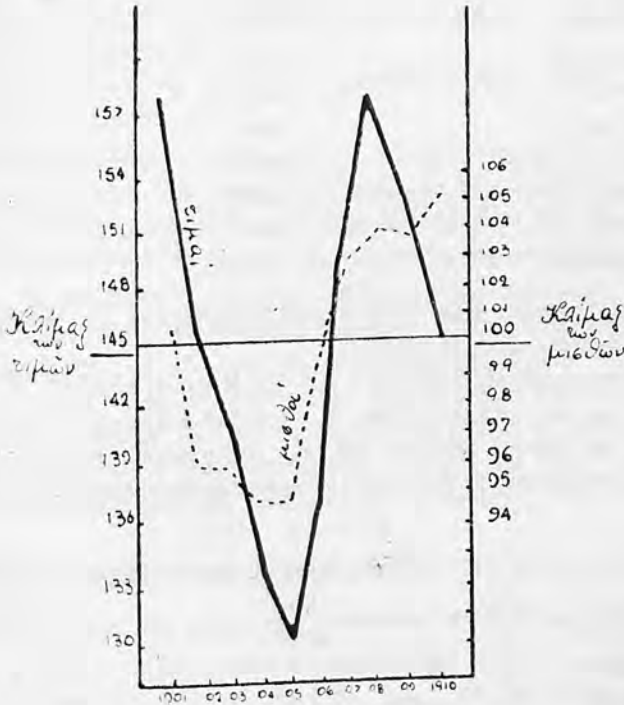
¹ Ἄντι ἐπὶ τῶν δύο κλιμάκων γὰρ σημειοῦνται τὰ ἀπόλυτα δεδομένα τῶν
δύο σειρῶν εἶναι δυνατόν γὰ εὐρωμεν τὰς ἀποκλίσεις ἀπὸ τῆς μέσης ἀριθμη-
τικῆς, τὰς ὁποίας γὰ ἐκφράσωμεν εἰς ἑκατοστιαῖα ποσοτὰ, καὶ ταύτας γὰ
ἀναγράψωμεν ἐπὶ τῶν δύο κλιμάκων.

Δυναμέθα ἐπίσης ἀντὶ τῶν μέσων ἀριθμητικῶν τιμῶν γὰ λάβωμεν ὡς

¹ MARCHAL, Economie politique et technique statistique p. 203.

ἀρχὴν καὶ διὰ τὰς δύο κλίμακας τὸ 0. Ἐκαστος ἕρος τῆς σειρᾶς ὑπολογίζεται εἰς ἑκατοστὰ τῆς μέσης ἀριθμητικῆς τιμῆς καὶ ἀναγράφεται εἰς τὴν σχετικὴν κλίμακα.

Πολλάκις εἶναι ἀπλούστερον ὡς βᾶσιν καὶ διὰ τὰς δύο κλίμακας νὰ λάβωμεν τὸ 100

Σχ. 1

3. Αἰσθητὴ δυσκολία παρουσιάζεται διὰ τὴν γραφικὴν παράστασιν ὅταν μία σειρά ἐμφανίζει μεγάλας μεταβολάς, ἐνῶ ἢ μετ' αὐτῆς συγκρινόμενη ἐμφανίζει ἀσθενεῖς τοιαύτας.

Ἡ χρησιμοποιοῦμένη μέθοδος, διὰ νὰ καταστοῦν αἱ μεταβολαὶ αὐταὶ ἐπιδεικτικαὶ συγκρίσεως, εἶναι νὰ διαιρεθοῦν τὰ δεδομένα ἐκάστης σειρᾶς διὰ τῆς μέσης τετραγωνικῆς ἀποκλίσεώς της σ (écart type).

Ἄς ἐργασθῶμεν ἐπὶ ἐνός συγκεκριμένου παραδείγματος. Ἐστω ὅτι ἔχομεν νὰ συγκρίνωμεν τὴν ἐξαγωγὴν βάμβακος ἐκ τῶν Βρετανικῶν Ἰνδιῶν εἰς Κίταν καὶ Ἰταλίαν, ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1933 μέχρι Αὐγούστου 1934. Τὰ ἀρχικὰ δεδομένα εἶναι τὰ ἀκόλουθα, εἰς τόντους τῶν 2140 λιμπρῶν, συμφώνως πρὸς τὴν Στατιστικὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Διεθνoῦς Ἰνστιτούτου Ἐμπορίου:

Πίναξ II

Μήνες		Ἐξαγ. πρὸς Κίναν	Ἐξαγ. πρὸς Ἰταλίαν
Σεπτέμβριος	1933	1595	2251
Ὀκτώβριος	»	1017	3114
Νοέμβριος	»	6411	3375
Δεκέμβριος	»	12372	4324
Ἰανουάριος	1934	6107	5020
Φεβρουάριος	»	5702	2921
Μάρτιος	»	8426	6987
Ἀπρίλιος	»	3347	3371
Μάϊος	»	4831	3496
Ἰούνιος	»	4438	3028
Ἰούλιος	»	4861	2782
Αὐγούστος	»	521	3786

Ὁ ὑπολογισμὸς δίδει τὰ ἀκόλουθα ἐξαγόμενα διὰ τὴν μέσην τετραγωνικὴν ἀπόκλισιν τῶν δύο σειρῶν:

Μέση τετραγωνικὴ ἀπόκλισις τῶν διὰ Κίναν ἐξαγωγῶν: $\sigma_1=3163$.

Μέση τετραγωνικὴ ἀπόκλισις τῶν διὰ Ἰταλίαν ἐξαγωγῶν: $\sigma_2=1209$
 Διαιροῦντες τὰ ἀρχικὰ δεδομένα διὰ τῆς ἀντιστοίχου μέσης τετραγωνικῆς ἀποκλίσεως εὐρίσκομεν τὰ ἐν τῷ ἀκολουθῶνί πινάκι ἀναγραφόμενα ἀποτελέσματα:

Πίναξ III

Μήνες		Ἐξαγ. πρὸς Κίναν	Ἐξαγ. πρὸς Ἰταλίαν
Σεπτέμβριος	1933	0,5	1,8
Ὀκτώβριος	»	0,32	2,5
Νοέμβριος	»	2	2,8
Δεκέμβριος	»	3,9	3,5
Ἰανουάριος	1934	1,9	4,1
Φεβρουάριος	»	1,7	2,4
Μάρτιος	»	2,6	5,7
Ἀπρίλιος	»	1	2,7
Μάϊος	»	1,5	2,9
Ἰούνιος	»	1,4	2,3
Ἰούλιος	»	1,5	2,5
Αὐγούστος	»	0,1	3,1

Μετὰ τὸν μετασχηματισμὸν αὐτῶν τῶν δύο σειρῶν, ὅτε τὰ ἀρχικὰ δεδομένα ἀντικαθίστανται μὲ τὰ σχετικὰ δεδομένα, τὰ ἐκφραζόμενα εἰς μέτας τετραγωνικὰς ἀποκλίσεις, ἀρξεται ἡ ἀρχικὴ δυσκολία καὶ εἶναι εὐχερὲς νὰ παρουσιάσωμεν τὰς δύο χρονολογικὰς καμπύλας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γραφικοῦ διαγράμματος, τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης.

Τέλος ἄς ἀναφέρωμεν μίαν μέθοδον, ἡ ὁποία εἶναι πολὺπλοκος καὶ ἀπαι-

τει ἀριθμητικούς ὑπολογισμούς μακρούς, δυναμένους νὰ ἐκτελεσθοῦν ταχέως, μόνον μὲ ὑπολογιστικὴν μηχανήν. Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην ὑπολογίζομεν πρῶτον τὴν μέσσην ἀριθμητικὴν τιμὴν ἐκάστης σειρᾶς, δεῦτερον τὴν μέσσην τετραγωνικὴν ἀπόκλισιν σ , τρίτον τὴν ἀπόκλισιν ἐκάστου ὄρου ἀπὸ τῆς μέσης τιμῆς καὶ τέταρτον τὰ πηλίκια ἐκάστης τῶν ἀποκλίσεων διὰ τῆς μέσης τετραγωνικῆς ἀποκλίσεως. Τὰ πηλίκια ταῦτα (θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ) ἀντικαθίστουσιν τὰ ἀρχικὰ δεδομένα καὶ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν χάραξιν τῶν γραφικῶν διαγραμμμάτων.

Αἱ δύο χρονολογικαὶ καμπύλαι εὐρίσκονται οὕτω τοποθετημέναι ὥστε εἶναι δυνατὴ ἡ σύγκρισις αὐτῶν.

Ὅπως ἐχρησάσθη μία κατακόρυφος ἐξομάλυνσις διὰ νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος, ἀπὸ τιγος γραμμῆς θάσεως, αἱ δύο καμπύλαι, οὕτω εἰς μερικὰς περιπτώσεις χρειάζεται ὀριζοντία ἐξομάλυνσις ὅταν αἱ κινήσεις τῆς μιᾶς σειρᾶς προηγούνται ἢ ἔπονται χρονολογικῶς τῶν κινήσεων τῆς ἄλλης.

Ἐκ τῶν γραφικῶν διαγραμμμάτων, τῶν ὁποίων περιγραφὴ ἐγένετο ἀνωτέρω, συνάγονται αξιόλογοι ἐνδείξεις διὰ τὴν ἐξέτασιν ὑπαρχούσης τυχόν σχέσεως ἐξαρτήσεως μεταξὺ τῶν δύο συγκρινόμενων σειρῶν. Ἄλλ' ἢ γραφικὴ αὕτη σύγκρισις εἶναι μὲν ἀναγκαία, ὡς προπαρασκευαστικὴ ἐργασία, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπαρκής. Διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν σαφεστέρως ἐνδείξεις καὶ νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰς τυχόν παρουσιαζομένας ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς εἶναι ἀνάγκη νὰ προχωρήσωμεν εἰς ἀριθμητικὰς συγκρίσεις.

ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΟΛΩΝ

3. Σύγκρισις ὡς πρὸς τὴν φορὰν τῶν μεταβολῶν. Δείκτης ἐξαρτήσεως.

Ἄς λάβωμεν τὸ προηγούμενον παράδειγμα τῶν δύο σειρῶν, αἱ ὁποῖαι παρέχουσι τὰ δεδομένα ἀπὸ τοῦ 1901 ἕως τοῦ 1910 τῆς τιμῆς τοῦ γαιάνθρακος καὶ τοῦ δείκτου τῶν μισθῶν τῶν ἀνθρακωρῶν ἐν Γαλλίᾳ. Τὸ γραφικὸν διάγραμμα, ὅπερ ἐχαράχθη ἀνωτέρω, δεικνύει σαφῶς ὅτι ὑπάρχει μία θετικὴ συσχέτισις μεταξὺ τῶν δύο σειρῶν. Διὰ νὰ μετρήσωμεν τὸν βαθμὸν τῆς συσχέτισεως ταύτης ἐφαρμόζομεν μίαν μέθοδον, ἣτις ὀφείλεται εἰς τοὺς Fechner καὶ Lucien March καὶ μᾶς παρέχει τὸν λεγόμενον δείκτην ἐξαρτήσεως διὰ τοῦ τύπου:
$$i = \frac{c-d}{n}$$
 ἔνθα i ὁ δείκτης ἐξαρτήσεως, c τὸ πλῆθος τῶν ὁμοιοτήτων, d τὸ πλῆθος τῶν διαφορῶν καὶ n τὸ πλῆθος τῶν παρατηρήσεων.

Μὲ τὸ σύμβολον c (τὸ πλῆθος ὁμορρόπων μεταβολῶν) ἐννοοῦμεν τὸ πλῆθος τῶν μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι γίνονται κατὰ τὴν ἴδιαν φορὰν καὶ εἰς τὰς δύο σειρὰς, ἐνῶ μὲ τὸ σύμβολον d τὸ πλῆθος τῶν μεταβολῶν αἱ ὁποῖαι γίνονται κατ' ἀντίθετον φορὰν. Διὰ νὰ κατανεηθῇ ἡ σημασία των συμπληροῦμεν τὰ δεδομένα τοῦ πίνακος ὡς ἑξῆς:

Εἰς τὴν πρώτην στήλην ἀναγράφονται ὡς εἶδομεν τὰ ἔτη ἀπὸ 1901 ἕως 1910. Ἡ δευτέρα καὶ τρίτη σειρὰ περιέχουν τὰ δεδομένα τῶν δύο σειρῶν (τιμὴ γαιάνθρακος — δεικται μισθῶν). Εἰς τὴν τετάρτην στήλην γράφομεν τὸ σημεῖον + ἢ — ἕναντι ἐκάστου ἔτους, καθόσον οὗτος εἶναι μεγαλύτερος ἢ μικρότερος τοῦ προηγουμένου του. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς τὴν πέμπτην στήλην μὲ τοὺς ἔτους τῆς δευτέρας σειρᾶς. Τὰ γινόμενα τῶν σημείων τῶν στηλῶν 4 καὶ 5 δίδουν τὰ ἐξαγόμενα τῆς 6ης στήλης. Ἐκαστον σημεῖον + τῆς στήλης ταύτης δεικνύει τὴν αὐτὴν φορὰν μεταβολῆς εἰς τοὺς δύο διαδοχικοὺς ἔτους τῶν σειρῶν. Ἀντιθέτως τὸ σημεῖον —. Ὑπάρχει λοιπὸν ὁμόρροπος φορὰ (concordance) ὅταν τὸ γινόμενον εἶναι θετικόν, καὶ ἀντίρροπος (discordance) ὅταν τοῦτο εἶναι ἀρνητικόν. Τέλος ἀριθμοῦμεν τὸ πλῆθος τῶν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν σημείων τῆς στήλης 6 καὶ τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰν διαιροῦμεν διὰ τοῦ ἑλικικοῦ πλῆθους τῶν παρατηρήσεων. Ὁ πίναξ διαμορφώνεται τελικῶς ὡς ἑξῆς :

Πίναξ IV

Ἔτη	Τιμαὶ	Μισθοὶ	Σημεῖα		Γινόμενα
			μετ. τῶν τιμῶν	μετ. τῶν μισθῶν	
1901	158	101			
1902	146	96	—	—	+
1903	141	96	—	0	0
1904	134	95	—	—	+
1905	130	95	—	0	0
1906	137	100	+	+	+
1907	150	103	+	+	+
1908	158	104	+	+	+
1909	153	104	—	0	0
1910	145	105	—	+	—

Ἐχομεν λοιπὸν 5 σημεῖα +, 1 σημεῖον — καὶ 3 γινόμενα ἴσα μὲ 0.

Ὁ δείκτης ἐξαρτήσεως $i = \frac{5-1}{9} = +0,44$.

Ποία ἢ σημασία τοῦ δείκτου τούτου ; Ἐὰν εἶχομεν $c=0$, $d=0$ τότε $i = \frac{9-0}{9} = +1$. Ἐὰν ἀντιθέτως $c=0$, $d=9$ τότε $i = -1$.

Ἡ συσχέτισις λοιπὸν εἶναι ἰσχυροτέρα ὅσον ὁ δείκτης πλησιάζει περισσότερο πρὸς τὴν θετικὴν μονάδα καὶ τόσο ἀσθενεστέρα ὅσον ὁ δείκτης πλησιάζει πρὸς τὴν ἀρνητικὴν μονάδα.

Ὡς ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παραδείγματος καταφαίνεται ὁ δείκτης ἐξαρτήσεως εἶναι περιορισμένης σημασίας διότι μᾶς ἐπιτρέπει τὴν σύγκρισιν τῶν μικρῶν διακυμάνσεων, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦνται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος εἰς τὰς ἑτησίαις σειρᾶς, ἀπὸ μηνὸς εἰς μῆνα εἰς τὰς μηνιαίας καὶ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν εἰς τὰς ἡμερησίας σειρᾶς.

Πρόκειται δηλ. περί διακυμάνσεων τῶν γειτονικῶν ὄρων τῶν σειρῶν.

Ἡ δεικτῆς, ὡς εἶναι φανερόν, κυμαίνεται μεταξύ δύο ὀρίων -1 καὶ $+1$.

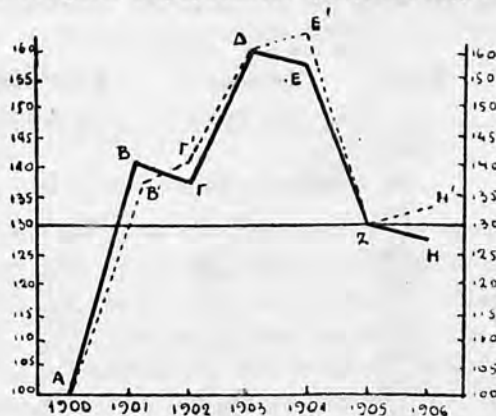
Ἡ δεικτῆς οὗτος δὲν μᾶς παρέχει ἀφ' ἑτέρου τὴν ἔντασιν ἢ τὸ εὖρος τῶν μεταβολῶν. Κάθε μεταβολή, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἢ ἔντασις τῆς ἐκφράζεται μὲ ἓν σημεῖον $+$ ὅταν αὕτη εἶναι αὐξουσα καὶ μὲ ἓν σημεῖον $-$ ὅταν εἶναι φθίνουσα. Τὸ μειονέκτημα τοῦτο τοῦ δείκτου ἐξαρτήσεως καθίσταται ἀκόμη σαφέστερον ἂν λάθωμεν ὡς παράδειγμα μίαν διακύμανσιν ἀπὸ 100 ἕως 2000 καὶ μίαν τοιαύτην ἀπὸ 180 ἕως 181. Ἀμφότεραι ἐκφράζονται ἀπλῶς μὲ τὸ σημεῖον $+$. Μία δὲ σημαντικὴ μεταβολὴ πρὸς τὰ ἄνω ἐξουδετεροῦται ἀπὸ μίαν μεταβολὴν πρὸς τὰ κάτω. Εἰς τὸ κατωτέρω παράδειγμα, ὀφειλόμενον εἰς τὸν κ. Aftalion, διακρίνεται σαφέστατα πόσον ἢ ἀξία τοῦ δείκτου ἐξαρτήσεως δύναται νὰ ἀποβῇ ἀπατηλὴ.

Πίναξ V

Ἔτη	1η σειρά	2α σειρά	Μεταβολαί		Γινόμενα
			1ης	2ης	
1900	100	100			
1901	140	138	+	+	+
1902	138	140	-	+	-
1903	160	160	+	+	+
1904	158	162	-	+	-
1905	130	130	-	-	+
1906	128	132	-	+	-

Ἡ δεικτῆς ἐξαρτήσεως εἶναι: $i = \frac{3-3}{6} = 0$. Τὸ ἀριθμητικὸν τοῦτο

ἀποτελέσμα δεικνύει ὅτι δὲν ὑφίσταται ἐξάρτησις μεταξύ τῶν δύο σειρῶν. Καὶ ὅμως ἂν τὰ δεδομένα παρασταθοῦν γραφικῶς (σχ. 2) δεικνύουν μίαν

Σχ. 2

¹ MARCHAL, Economie κλπ., σελ. 205.

Ισχυράν συσχετίσιν, ή όποία άναιρεί τελείως τó εύρεθén προηγούμενως άποτέλεσμα. Τó προηγούμενον άποπον άριθμητικόν άποτέλεσμα διορθούται άν άπό τού δευτέρου έτους και έφεξής λάβωμεν τήν μέσην άριθμητικήν τιμήν των δύο διαδοχικών έτων. Έχομεν ούτω τόν άκόλουθον πίνακα :

Πίναξ VI

	1η σειρά	2α σειρά	Σημεία μεταβ.1ης	Σημεία μεταβ.2ας	Γινόμενα
1900	100	100			
Μέση : 1901—1902	139	139	+	+	+
» : 1903—1984	159	161	+	+	+
» : 1905—1906	129	139	—	—	+

Ό δείκτης ήδη είναι $i=3:3=+1$. Τό άποτέλεσμα τούτο δεικνύει μίαν Ισχυράν συσχετίσιν και έπετεύχθη διότι μετά τόν ύπολογισμόν τής μέσης τιμής των δύο διαδοχικών έτων έξουδετερώθησαν πλήρως αί μικραί έτήσιαι μεταβολαι άντιθέτου φορās και μόνον αί εύρεται τοιαύται άπέμειναν.

4. Συντελεστής έξαρτήσεως.

Διά τού συντελεστού τούτου δέν έξετάζεται μόνον ή φορά τής μεταβολής αλλά και ή έντασις αυτής. Έκάστη μεταβολή πρós τά άνω ή τά κάτω θά έκφράζεται ούχι μόνον άπό έν σημειον αλλά άπό έν άριθμητικόν έξαγόμενον θετικόν ή άρνητικόν. Ό συντελεστής έξαρτήσεως I δίδεται ύπό τού τύπου : $I = \frac{C-D}{C+D}$ ένθα C τó άθροισμα όλων των θετικών έρων και D τó άθροισμα όλων των άρνητικών κατ' άπόλυτον τιμήν και $C+D$ τó άθροισμα των άπολύτων τιμών. Ούτω εις τó έξετασθέν άνωτέρω παράδειγμα ó πίναξ των δεδομένων λαμβάνει τήν άκόλουθον μορφήν.

Πίναξ VII

Έτος	Τιμαί	Μισθοί	Μεταβολαι των τιμών	Μεταβολαι των μισθών	Γινόμενα
1901	158	101			+ —
1902	146	96	- 12	- 5	+60
1903	141	96	- 5	0	0 0
1904	134	95	- 7	- 1	+7
1905	130	95	- 4	0	0
1906	137	100	+ 7	+ 5	+35
1907	150	103	+13	+ 3	+39
1908	158	104	+ 8	+ 1	+ 8
1909	153	104	- 5	0	0 0
1910	145	105	- 8	+ 1	- 8
					+149 — 8

Ὁ συντελεστής εξαρτήσεως

$$I = \frac{C - D}{C + D} = \frac{149 - 8}{149 + 8} = \frac{141}{157} = +0,89$$

Ὁ ἀντίστοιχος δείκτης εξαρτήσεως ὑπελογίσθη ἀνωτέρω ἴσος μὲ +0,44 καὶ εἶναι μικρότερος τοῦ συντελεστοῦ εξαρτήσεως.

Ἄν λάβωμεν καὶ τὸ δεῦτερον παράδειγμα ἔνθα ὁ δείκτης i ὑπελογίσθη ἴσος μὲ 0 θὰ ἔχωμεν διὰ τὸν συντελεστὴν I τὴν τιμὴν +0,99 ὡς δεικνύει ὁ ἀκόλουθος πίναξ :

Πίναξ VIII

Ἔτη	1η σειρά	2α σειρά	Μεταβολαὶ 1ης σειράς	Μεταβολαὶ 2ας σειράς	Γινόμενα +	+
1900	100	100				
1901	140	138	+40	+38	+1520	
1902	138	140	-2	+2		-4
1903	160	160	+22	+20	+440	
1904	158	162	-2	+2		-4
1905	130	130	-28	-32	+896	
1906	128	132	+2	+2		-4
					+2856	-12

Ὁ συντελεστής εξαρτήσεως εἶναι

$$I = \frac{2856 - 12}{2856 + 12} = \frac{2844}{2868} = +0,99$$

Τὸ ἀριθμητικὸν αὐτὸ ἐξαγόμενον ἀνταποκρίνεται πλήρως εἰς τὸν βαθμὸν συσχετίσεως, τὸν ὅποιον ἡ γραφικὴ παράστασις ἐδείκνυε. Πᾶσαι αἱ ἐκτεθεῖσαι ἀνωτέρω μέθοδοι περιορίζονται εἰς τὴν σύγκρισιν τῶν γειτονικῶν μεταβολῶν τῶν ἔρων τῶν σειρῶν. Ὁ δείκτης εξαρτήσεως καὶ ὁ συντελεστής εξαρτήσεως ὑπολογίζονται χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει ἡ μεταβολὴ εἰς τὸ σύνολον τῆς σειράς.

Η ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΟΛΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ

5. Ἡ σύγκρισις ἀπὸ ἀπόψεως φορᾶς μεταβολῶν.

Ἐὰν εἰς ἑκατέραν τῶν πρὸς σύγκρισιν σειρῶν ὑπολογισθῇ ἡ μέση ἀριθμητικὴ τιμὴ καὶ τεθῇ εἰς ἕκαστον ἔρον τῆς σειράς τὸ σημεῖον +, ἐφ' ὅσον οὗτος ὑπερβαίνει τὴν μέσην τιμὴν καὶ τὸ σημεῖον -, ἐφ' ὅσον εἶναι μικρότερος τῆς μέσης τιμῆς, τότε ἐργαζόμενοι ὡς καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ δείκτου εξαρτήσεως i ὑπολογίζομεν νέαν τιμὴν τοῦ δείκτου τούτου προσεγγίζουσαν περισσότερο εἰς τὸν βαθμὸν συσχετίσεως τὸν δεικνυόμενον ἀπὸ τὸ σχετικὸν γραφικὸν διάγραμμα Ἡ μέθοδος ὀφείλεται καὶ πάλιν εἰς τὸν τέως Γενικὸν Διευθυντὴν τῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Γαλλίας κ. March

καὶ ἔτυχεν εὐρυτάτης ἐφαρμογῆς εἰς διαφόρους μελέτας. Εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ ὁποῖου ἐγένετο ἐπανειλημμένως χρησιμοποίησις ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὁ δείκτης οὗτος ὑπολογίζεται ὡς δεικνύει ἡ ἀκόλουθος διάταξις τοῦ πίνακος :

Πίναξ IX

Ἔτη	Τιμαὶ	Μισθοὶ	Μεταβολαὶ		Γινόμενα	
			τιμῶν	μισθῶν	+	-
Μέσαι τιμαὶ	145	100				
1901	158	101	+	+	+	
1902	146	96	+	-		-
1903	141	96	-	-	+	
1904	134	95	-	-	+	
1905	130	95	-	-	+	
1906	137	100	-	0	0	0
1907	150	103	+	+	+	
1908	158	104	+	+	+	
1909	153	104	+	+	+	
1910	145	105	0	+	0	0

Ἡ τιμὴ τοῦ δείκτη ἐξαρτήσεως εἶναι :

$$i = \frac{c-d}{n} = \frac{7-1}{10} = \frac{6}{10} = +0,6.$$

Ἡ τιμὴ αὕτη ὑπερβαίνει τὴν ἀντίστοιχον τιμὴν +0,44 ὑπολογισθεῖσαν κατὰ τὴν ἀρχικὴν περίπτωσιν, ὅτε μόνον αἱ μεταβολαὶ τῶν γειτονικῶν ὄρων ἐκάστης σειρᾶς ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψει.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ διαφορά τῆς οὕτω ὑπολογιζομένης τιμῆς πρὸς τὴν ἀρχικὴν τιμὴν τοῦ i εἰς τὸ δεῦτερον παράδειγμα κατὰ τὸ ὁποῖον εὐρέθη $i=0$, ὅπως δεικνύει ὁ ἀκόλουθος πίναξ :

Πίναξ X

Ἔτη	1η σειρά	2α σειρά	Μεταβολαὶ		Γινόμενα	
			1ης σειρᾶς	2ας σειρᾶς	+	-
Μέσαι τιμαὶ	136	137				
1900	100	100				
1901	140	138	-	-	+	
1902	138	140	+	+	+	
1903	160	160	+	+	+	
1904	158	162	+	+	+	
1905	130	130	-	-	+	
1906	128	132	-	-	+	
					<hr/>	<hr/>
					7	0

$$\text{Ὅθεν: } i = \frac{c-d}{n} = \frac{7-0}{7} = +1$$

Τὸ ἀριθμητικὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα εὐρίσκεται εἰς πλήρη ἁρμονίαν τόσον ὡς πρὸς τὸν δεσμὸν συσχετίσεως τῶν δύο σειρῶν, τὸν ἐμφαινόμενον ἀπὸ τὸ σχετικὸν γραφικὸν διάγραμμα, ὅσον καὶ πρὸς τὴν ὑπολογισθεῖσαν ἀνωτέρω τιμὴν τοῦ i , ὅταν διὰ τὰ ἔτη ἀπὸ 1901 καὶ ἐφεξῆς ἐλάβομεν τὴν μέτρην τιμὴν ἀνά δύο.

δ. Ἡ σύγκρισις ἀπὸ ἀπόψεως φορᾶς καὶ ἐντάσεως τῶν μεταβολῶν.

Ἡ προηγουμένως ἐφαρμοσθεῖσα μέθοδος διὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ δείκτου ἐξαρτήσεως i , ἀμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν μεταβολῶν τοῦ συνόλου τῆς σειρᾶς, ἐπεκτείνεται καὶ διὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ συντελεστοῦ ἐξαρτήσεως I . Ἐνταῦθα ὁμοῦς ἀντὶ τῶν σημείων $+$ καὶ $-$ ἀναγράφονται οἱ θετικοὶ καὶ ἀρνητικοὶ ἀριθμοὶ οἱ ἐκφράζοντες τὰς ἀποκλίσεις ἀπὸ τῆς μέσης ἀριθμητικῆς τιμῆς ἐκάστου τῶν ὄρων τῶν σειρῶν. Ἡ διάταξις τῶν δεδομένων τοῦ πίνακος VIII, διὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῆς νέας ταύτης τιμῆς τοῦ I , γίνεται ὡς ἀκολούθως :

Πίναξ XI						
Ἔτη Μέσα:	Τιμαὶ	Μισθοὶ	Μεταβολαὶ	Μεταβολαὶ	Γινόμενα	
			τιμῶν	μισθῶν	+	-
τιμαὶ	145	100				
1901	158	101	+13	+1	+13	
1902	146	96	+1	-4		-4
1903	141	96	-4	-4	+16	
1904	134	95	-11	-5	+55	
1905	130	95	-15	-5	+75	
1906	137	100	-8	0	0	0
1907	150	103	+5	+3	+15	
1908	158	104	+13	+4	+52	
1909	153	104	+8	+4	+32	
1910	145	105	0	+5	0	0
					+258	-4

Ἡ τιμὴ τοῦ συντελεστοῦ ἐξαρτήσεως εἶναι :

$$I = \frac{C-D}{C+D} = \frac{258-4}{258+4} = \frac{254}{262} = +0,97$$

Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν διὰ τῆς πρώτης μεθόδου εἶχεν εὐρεθῆ τιμὴ : $I = +0,89$ (πίναξ VI). Ἀμφότεραι αἱ τιμαὶ αὗται δεικνύουσι μίαν στενὴν συσχέτισιν μεταξὺ τῶν δύο σειρῶν. Διὰ τὴν ἀκριβεστέραν ὁμοῦς ἐκτίμησιν τοῦ δεσμοῦ συσχετίσεως τῶν δεδομένων δύο σειρῶν χρησιμεύει ὁ συντελεστὴς συσχετίσεως (coefficient de correlation), τοῦ ὁποίου ὁ ὑπολογισμὸς στηρίζεται ἐπὶ μιᾶς ἀρκούντως ἐνδιαφερούσης θεωρίας, τῆς ὁποίας αἱ γενικαὶ γραμμαὶ ἐκτίθενται ἐν τοῖς κατωτέρω.

ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΣ

7. Ἀντιστοιχία μεταξὺ δύο φαινομένων.

Δύο φαινόμενα τῶν ὁποίων θέλομεν νὰ σπουδάσωμεν τὴν ἀλληλεξάρτησιν μετροῦνται ἔστω διὰ τῶν ἀριθμῶν :

$$X_1, X_2, \dots, X_n, \quad (\text{πρῶτον φαινόμενον})$$

$$\Psi_1, \Psi_2, \dots, \Psi_n, \quad (\text{δεύτερον φαινόμενον}).$$

Κατὰ πρῶτον θὰ ὑπολογίσωμεν τὰς μέσας τιμὰς.

$$\alpha = \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n}{n} \quad \text{καὶ} \quad \beta = \frac{\Psi_1 + \Psi_2 + \dots + \Psi_n}{n}$$

καὶ ἀντὶ τῶν ἀριθμῶν X, Ψ θὰ λάβωμεν τὰς ἀποκλίσεις αὐτῶν ἀπὸ τῆς μέσης τιμῆς των.

$$\chi_1 = X_1 - \alpha, \quad \chi_2 = X_2 - \alpha \dots \dots \chi_n = X_n - \alpha$$

$$\psi_1 = \Psi_1 - \beta, \quad \psi_2 = \Psi_2 - \beta \dots \dots \psi_n = \Psi_n - \beta$$

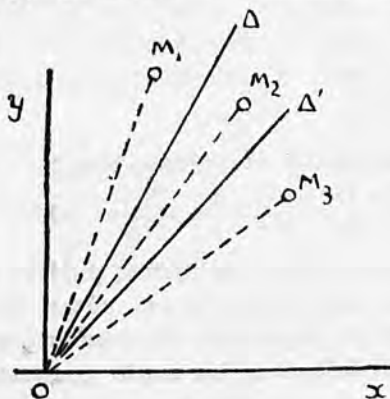
κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε τὰ ἀθροίσματα τῶν τιμῶν αὐτῶν νὰ ἀποβαίνουν (δι' ἐκάστην μεταβλητὴν) ἴσα μὲ τὸ μηδὲν ἤτοι $\Sigma\chi = 0$ καὶ $\Sigma\psi = 0$. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται ἔταν ὡς ἀρχὴ τῶν ἀξόνων ληφθῆ τὸ σημεῖον O (α, β). Οὕτω αἱ δύο ἀρχικαὶ σειραὶ τῶν τιμῶν τῶν μεταβλητῶν X καὶ Ψ ἀντικαθίστανται ὑπὸ τῶν σειρῶν :

$\chi_1, \chi_2 \dots \chi_n$ καὶ $\psi_1, \psi_2 \dots \psi_n$ τῶν ὁποίων τὰ ἀθροίσματα εἶναι ἴσα μὲ μηδὲν ἤτοι

$$\Sigma\chi = \chi_1 + \chi_2 + \dots + \chi_n = 0 \quad \text{καὶ} \quad \Sigma\psi = \psi_1 + \psi_2 + \dots + \psi_n = 0 \quad (1).$$

8. Ἐὰς θεωρήσωμεν τὰ σημεῖα :

$M_1(\chi_1, \psi_1), M_2(\chi_2, \psi_2) \dots M_n(\chi_n, \psi_n)$ καὶ ἂς φέρωμεν τὰς εὐθείας $OM_1, OM_2 \dots OM_n$, ὡς δεικνύει τὸ ἀκόλουθον σχῆμα (σχ. 3). Εἶναι

Σχ. 3

δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν εὐθείαν OD , ἣτις ἔχει μίαν μέτρην τοποθετήσιν ἐν σχέσει μὲ τὰς εὐθείας $OM_1, OM_2 \dots OM_n$.

Ἐάν ἐπί παραδείγματι :

$$\psi = \alpha_1 \chi, \quad \psi = \alpha_2 \chi, \dots \dots \psi = \alpha_n \chi \quad (2)$$

εἶναι αἱ ἐξισώσεις τῶν εὐθειῶν

$$OM_1, \quad OM_2, \dots \dots OM_n$$

Ἐυνάμεθα νὰ λάβωμεν ὡς ἐξίσωσιν τῆς εὐθείας ΟΔ τὴν

$$\psi = \frac{\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n}{\nu} \chi$$

9. Μέσαι εὐθεῖαι.

Διὰ νὰ ἐρίσωμεν εὐθεῖαν ΟΔ μέσης θέσεως ὡς πρὸς τὰς εὐθείας (2) ἐφαρμόζομεν τὴν μέθοδον τῶν ἐλαχίστων τετραγώνων εἰς τὸ σύστημα.

$$\psi_1 = \alpha \chi_1, \quad \psi_2 = \alpha \chi_2, \dots \dots \psi_n = \alpha \chi_n \quad (3)$$

Ἐπερ λαμβάνομεν θεωροῦντες ὅτι ἡ εὐθεῖα $\psi = \alpha \chi$ (4)

διέρχεται διὰ τῶν σημείων $M_1, M_2, \dots M_n$ τῶν ὁποίων αἱ ἀντίστοιχοι συντεταγμέναι εἶναι $\chi_1, \psi_1, \chi_2, \psi_2, \dots \chi_n, \psi_n$

Ὁ συντελεστὴς α εἶναι ὁ προσδιοριστέος ἄγνωστος διὰ τῆς μεθόδου τῶν ἐλαχίστων τετραγώνων βάσει τῶν σχέσεων (3).

Πρὸς τοῦτο γράφομεν τὰς σχέσεις :

$$\chi_1 \psi_1 = \alpha \chi_1^2, \quad \chi_2 \psi_2 = \alpha \chi_2^2, \dots \chi_n \psi_n = \alpha \chi_n^2 \quad (5)$$

εἶτα δὲ προσθέτομεν ταύτας ὅτε λαμβάνομεν

$$\chi_1 \psi_1 + \chi_2 \psi_2 + \dots + \chi_n \psi_n = \alpha (\chi_1^2 + \chi_2^2 + \dots + \chi_n^2) \quad \eta \quad \Sigma \chi \psi = \alpha \Sigma \chi^2$$

$$\text{ἔξ ἧς ἔπεται :} \quad \alpha = \frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2} \quad (6)$$

Ἡ εὐθεῖα ΟΜ ἢ Δ, ἣτις ἔχει ὡς γωνιακὴν συντελεστὴν $\frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2}$ εἶναι μία εὐθεῖα μέσης θέσεως ὡς πρὸς τὰς εὐθείας $OM_1, OM_2, \dots OM_n$. Λέγομεν δὲ συντόμως ὅτι ἡ εὐθεῖα αὕτη Δ εἶναι μέση εὐθεῖα ὡς πρὸς τὰς $OM_1, OM_2, \dots OM_n$.

10. Ἀντὶ τοῦ συστήματος (3), δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἰσοδύναμον σύστημα.

$$\chi_1 = \frac{1}{\alpha} \psi_1, \quad \chi_2 = \frac{1}{\alpha} \psi_2, \dots \chi_n = \frac{1}{\alpha} \psi_n \quad (7)$$

καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν μέθοδον τῶν ἐλαχίστων τετραγώνων πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ $\frac{1}{\alpha}$. Πρὸς τοῦτο πολλαπλασιάζομεν τὰς ἐξισώσεις (7) ἐπὶ $\psi_1, \psi_2, \dots \psi_n$ ἀντιστοίχως καὶ λαμβάνομεν

$$\chi_1 \psi_1 = \frac{1}{\alpha} \psi_1^2, \quad \chi_2 \psi_2 = \frac{1}{\alpha} \psi_2^2, \dots \chi_n \psi_n = \frac{1}{\alpha} \psi_n^2 \quad (8)$$

και μετα την πρόσθεσιν ἔχομεν : $\Sigma\chi\psi = \frac{1}{\alpha} \Sigma\psi^2$

και $\frac{1}{\alpha} = \frac{\Sigma\chi\psi}{\Sigma\psi^2}$ ἢ $\alpha = \frac{\Sigma\psi^2}{\Sigma\chi\psi}$ (9)

Ἡ τιμὴ αὕτη (9) τοῦ α δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν τιμὴν (6) ἐκτὸς τῆς ἐξαι-
ρητικῆς περιπτώσεως καθ' ἣν

$$\frac{\Sigma\chi\psi}{\Sigma\chi^2} = \frac{\Sigma\psi^2}{\Sigma\chi\psi}$$

Ἡ σχέσις αὕτη (9) ὀρίζει μίαν δευτέραν μέσην εὐθεΐαν Δ' ὡς πρὸς τὰς OM_1, OM_2, \dots, OM_n .

Διαιροῦντες τὰ κλάσματα τὰ ὁποῖα δίδουν τὰς τιμὰς τοῦ α εἰς τὰς σχέσεις (6) και (9) λαμβάνομεν :

$$\frac{\Sigma\chi\psi \cdot \Sigma\psi^2}{\Sigma\chi^2 \cdot \Sigma\chi\psi} = \frac{\Sigma\chi\psi \cdot \Sigma\chi\psi}{\Sigma\chi^2 \Sigma\psi^2} = \left(\frac{\Sigma\chi\psi}{\sqrt{\Sigma\chi^2 \cdot \Sigma\psi^2}} \right)^2$$

Τὸ κλάσμα τῆς παρενθέσεως, τὸ ὁποῖον εἶναι βάσις τῆς δυνάμεως παριστῶ-
με μετὸ γράμμα r και καλεῖται συντελεστῆς συσχετίσεως
ἢ παράγων συσχετίσεως. Ὡστε ἔχομεν :

$$r = \frac{\Sigma\chi\psi}{\sqrt{\Sigma\chi^2 \cdot \Sigma\psi^2}} \quad (10)$$

Τὸ τετράγωνον τοῦ συντελεστοῦ συσχετίσεως ἰσοῦται πρὸς τὸ πηλίκον
τῶν γωνιακῶν συντελεστῶν τῶν δύο μέσων εὐθειῶν Δ και Δ'.

Ἡ θεωρία τῆς συσχετίσεως, ἥτις ἀναπτύσσεται ἐν τοῖς ἐπομένοις, βασί-
ζεται κυρίως ἐπ' αὐτῆς τῆς χαρακτηριστικῆς ιδιότητος τῶν μέσων εὐθειῶν
Δ και Δ'.

Ἀριθμητικὸν παράδειγμα

Ἐστω $\chi_1 = -4, \chi_2 = 1, \chi_3 = 3$ ($\chi_1 + \chi_2 + \chi_3 = 0$)
 $\psi_1 = 2, \psi_2 = -1,5, \psi_3 = -0,5$ ($\psi_1 + \psi_2 + \psi_3 = 0$)

Ἐνταῦθα ἔχομεν : $\Sigma\chi = -11, \Sigma\chi^2 = 26, \Sigma\psi^2 = 7,5$

Ὁ γωνιακὸς συντελεστῆς τῆς εὐθείας Δ εἶναι $\frac{\Sigma\chi\psi}{\Sigma\chi^2} = -\frac{11}{26}$ και τῆς εὐ-

θείας Δ' εἶναι $\frac{\Sigma\psi^2}{\Sigma\chi\psi} = \frac{7,5}{11}$. Τὸ πηλίκον τῶν δύο τούτων γωνιακῶν συντελε-

στῶν εἶναι : $-\frac{11}{26} : \frac{7,5}{11} = -\frac{11}{26} \times \frac{11}{7,5} = \frac{11 \times 11}{26 \times 7,5} = \frac{121}{195}$. Ὡθεν $r^2 = \frac{121}{195}$

και $r = \sqrt{\frac{121}{195}}$.

11. Ἀναλυτικὴ σημασία τῶν $\frac{\Sigma\chi\psi}{\Sigma\chi^2}$ και $\frac{\Sigma\psi^2}{\Sigma\chi\psi}$.

Ἐξετάσωμεν πάλιν τὰς ἐξισώσεις (5) και (8) αἱ ὁποῖαι μᾶς ἐχρησί-
μευσαν πρὸς ὑπολογισμὸν τῶν τιμῶν (6) και (9) τοῦ α.

Ἐκ τῆς μεθόδου τῶν ἐλαχίστων τετραγώνων εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ τιμαὶ αὐταὶ τοῦ α εἶναι οἱ ἀριθμοὶ η_1 καὶ η_2 οἱ ὅποιοι καθιστοῦν ἐλάχιστα τὰς παραστάσεις

$$\left(\frac{\psi_1}{\chi_1} - \eta_1\right)^2 + \left(\frac{\psi_2}{\chi_2} - \eta_1\right)^2 + \dots + \left(\frac{\psi_v}{\chi_v} - \eta_1\right)^2,$$

$$\left(\frac{\chi_1}{\psi_1} - \eta_2\right)^2 + \left(\frac{\chi_2}{\psi_2} - \eta_2\right)^2 + \dots + \left(\frac{\chi_v}{\psi_v} - \eta_2\right)^2.$$

Καλοῦντες δ_1 τὴν ἀπόστασιν τοῦ σημείου χ_1, ψ_1 ἀπὸ τυχούσης εὐθείας $\psi = p\chi$ ἔχομεν :

$$\delta_1^2 = \frac{(\psi_1 - p\chi_1)^2}{1+p^2} = \frac{p^2\chi_1^2 - 2p\chi_1\psi_1 + \psi_1^2}{1+p^2}$$

Δι' ἄλλα σημεία $\chi_2, \psi_2 \dots \chi_v, \psi_v$ κείμενα εἰς ἀποστάσεις $\delta_2, \dots \delta_v$ ἀντιστοίχως ἀπὸ τῆς εὐθείας $\psi = p\chi$, ἔχομεν ἐμμέως

$$\delta_2^2 = \frac{p^2\chi_2^2 - 2p\chi_2\psi_2 + \psi_2^2}{1+p^2}, \dots \delta_v^2 = \frac{p^2\chi_v^2 - 2p\chi_v\psi_v + \psi_v^2}{1+p^2}$$

καὶ ἀθροίζοντες λαμβάνομεν : $\Sigma\delta^2 = \frac{p\Sigma\chi^2 - 2p\Sigma\chi\psi + \Sigma\psi^2}{1+p^2}$

Ἡ παράγωγος τοῦ ἀριθμητοῦ, θεωρουμένη ὡς συνάρτησις τοῦ p , εἶναι : $2p \cdot \Sigma\chi^2 - 2\Sigma\chi\psi$ καὶ μηδενίζεται διὰ $p = \frac{\Sigma\chi\psi}{\Sigma\chi^2}$. Ἡ δευτέρα παράγωγος, $2\Sigma\chi^2$, εἶναι θετικὴ. Ὅθεν ἡ πρώτη τιμὴ τοῦ α (6) καθιστᾷ ἐλάχιστον τὸν ἀριθμητὴν τοῦ $\Sigma\delta^2$.

Ἐὰν ἀντὶ p θέσωμεν $\frac{1}{q}$, ὁ προηγούμενος τύπος γίνεται

$$\Sigma\delta^2 = \frac{q^2\Sigma\chi^2 - 2q\Sigma\chi\psi + \Sigma\psi^2}{1+q^2}$$

ἐνθα δ τώρα εἶναι ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς εὐθείας $\chi = q\psi$.

Ἡ παράγωγος $2q\Sigma\psi^2 - 2\Sigma\chi\psi$ τοῦ ἀριθμητοῦ μηδενίζεται διὰ $q = \frac{\Sigma\chi\psi}{\Sigma\psi^2}$. Ἡ δὲ δευτέρα παράγωγος $2\Sigma\psi^2$ εἶναι θετικὴ. Ὡστε ἡ δευτέρα τιμὴ τοῦ α (9) καθιστᾷ ἐλάχιστον τὸν ἀριθμητὴν $q^2\Sigma\psi^2 - 2q\Sigma\chi\psi + \Sigma\chi^2$ τοῦ $\Sigma\delta^2$.

Ἀποδεικνύεται εὐκόλως ἡ θεμελιώδης ἰδιότης : ὅτι ἂν αἱ δύο εὐθεῖαι Δ καὶ Δ' , αἱ ἔχουσαι γωνιακοὺς συντελεστὰς $\frac{\Sigma\chi\psi}{\Sigma\chi^2}$ καὶ $\frac{\Sigma\psi^2}{\Sigma\chi\psi}$, ταυτίζονται μετὰ μιᾶς εὐθείας E , τὰ σημεία χ, ψ κείνται πάντα ἐπὶ τῆς E . Ἀντιστρόφως : Ἐὰν τὰ σημεία χ, ψ κείνται πάντα ἐπὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας E (διερχομένης ἀναγκαίως παρὰ τοῦ κέντρου τῶν μέσων ἀποστάσεων τῶν

σημείων χ_i, ψ_i , ὅπερ κέντρον τῶν μέσων ἀποστάσεων λαμβάνεται ὡς ἀρχὴ τῶν συντεταγμένων) αἱ εὐθεῖαι Δ καὶ Δ' ταυτίζονται μετὰ τῆς E .

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω θεμελιώδους ιδιότητος συνάγεται τὸ πόρισμα ὅτι :

Ἡ ἀναγκαία καὶ ἰκανὴ συνθήκη ἵνα ἡ παρ-
ράστασις

$$\frac{(\Sigma \chi \psi)^2}{\Sigma \chi^2 \cdot \Sigma \psi^2}$$

ἰσοῦται μὲ τὴν μονάδα 1, εἶναι ὅπως αἱ χ καὶ ψ συνδέονται διὰ μιᾶς γραμμικῆς σχέσεως τῆς μορφῆς $\psi = \lambda \chi$, ἥτοι πρέπει νὰ ὑπάρχουν αἱ σχέσεις : $\psi_1 = \lambda \chi_1, \psi_2 = \lambda \chi_2, \dots, \psi_n = \lambda \chi_n$.

1ον Ἐστω πράγματι

$$\frac{(\Sigma \chi \psi)^2}{\Sigma \chi^2 \cdot \Sigma \psi^2} = 1$$

Τότε αἱ δύο τιμαὶ $\frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2}$ καὶ $\frac{\Sigma \psi^2}{\Sigma \chi \psi}$ τοῦ a εἶναι ἴσαι, αἱ εὐθεῖαι Δ καὶ Δ' ταυτίζονται καὶ τὰ σημεῖα χ, ψ κείνται ἐπὶ τῆς εὐθείας E τῆς προκυπτούσης ἀπὸ τὴν σύμπτωση τῶν δύο εὐθειῶν Δ καὶ Δ' . Ἐφ' ὅσον ὁμοῦς τὰ σημεῖα (χ, ψ) κείνται ἐπὶ εὐθείας E διερχομένης διὰ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀξόνων, αἱ συντεταγμέναι τῶν σημείων τούτων συνδέονται ἀναγκαίως διὰ μιᾶς γραμμικῆς σχέσεως

$$\psi = \lambda \chi$$

2ον Ἐὰν αἱ συντεταγμέναι τῶν σημείων χ, ψ συνδέωνται διὰ γραμμικῆς τινος ἐξισώσεως $\psi = \lambda \chi$, τὰ σημεῖα ταῦτα κείνται ἐπὶ εὐθείας τινος E , διερχομένης διὰ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀξόνων, ὅτε αἱ παραστάσεις $\frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2}$ καὶ $\frac{\Sigma \psi^2}{\Sigma \chi \psi}$

ἔχουν τὴν αὐτὴν τιμὴν καὶ κατὰ συνέπειαν ἐκ τῆς ἰσότητος :

$$\frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2} = \frac{\Sigma \psi^2}{\Sigma \chi \psi}$$

συνάγεται ἡ σχέσηις :

$$(\Sigma \chi \psi)^2 = \Sigma \chi^2 \Sigma \psi^2$$

$$\eta \frac{(\Sigma \chi \psi)^2}{\Sigma \chi^2 \cdot \Sigma \psi^2} = 1.$$

12. Σπουδὴ ἐνὸς ἀριθμητικοῦ παραδείγματος.

Ἐστω ὅτι ἔχομεν :

$\chi_1 = -56, \chi_2 = -47, \chi_3 = -31, \chi_4 = 14, \chi_5 = 18, \chi_6 = 27, \chi_7 = 40$
καὶ $\psi_1 = -12, \psi_2 = 0, \psi_3 = 3, \psi_4 = 17, \psi_5 = 11, \psi_6 = 18, \psi_7 = 26$

Ἐπολογίζομεν τὰς συντεταγμένους a, b τοῦ κέντρου τῶν μέσων ἀποστάσεων :

$$a = \frac{-58 - 47 - 31 + 14 + 18 + 27 + 40}{7} = -5, \quad b = \frac{-12 + 3 + 17 + 11 + 18 + 26}{7} = 9$$

αἱ ἀποκλίσεις εἶναι ἡδὴ :

$\chi_1 = -51, \chi_2 = -42, \chi_3 = -26, \chi_4 = 19, \chi_5 = 23, \chi_6 = 32, \chi_7 = 45$
 $\psi_1 = -21, \psi_2 = -9, \psi_3 = -6, \psi_4 = 8, \psi_5 = 2, \psi_6 = 9, \psi_7 = 17$

Τὰ σημεῖα χ_i, ψ_i ἔχουν ἀναχθῆ εἰς τὸ κέντρον των τῶν μέσων ἀποστάσεων. Ἐχομεν ἐπομένως :

$$\Sigma \chi = \chi_1 + \chi_2 + \chi_3 + \dots + \chi_7 = 0, \quad \Sigma \psi = \psi_1 + \psi_2 + \dots + \psi_7 = 0$$

$$\Sigma \chi y = 2856, \quad \Sigma \chi^2 = 8980, \quad \Sigma y^2 = 996.$$

$$\text{Ὁθεν} \quad \frac{\Sigma \chi \psi}{\sqrt{\Sigma \chi^2 \cdot \Sigma \psi^2}} = 0,96 \text{ καὶ } \frac{(\Sigma \chi \psi)^2}{\Sigma \chi^2 \cdot \Sigma \psi^2} = 0,91.$$

13. Ἡ τιμὴ τῆς παραστάσεως $\frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2}$ ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν μονάδων, αἱ ὁποῖαι μετροῦν τὰ χ_i, ψ_i .

Ἐὰν θέσωμεν ἀντὶ χ καὶ y τὰς τιμὰς $\lambda \chi$ καὶ μy ἢ παράστασις γίνεταί $\frac{\Sigma \lambda \chi \mu y}{\Sigma \lambda^2 \chi^2} = \frac{\Sigma \chi \psi \mu}{\Sigma \chi^2 \lambda}$.

Δυνάμεθα γὰρ ἐκλιξόμεν τὴν μονάδα μετρήσεως τῶν τεταγμένων κατὰ τρόπον ὥστε $\frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2} = 1$.

Πράγματι ἂν θέσωμεν $\psi = \mu \psi'$ ὅτε $\frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \psi^2} = \frac{\Sigma \chi \cdot (\mu \psi')}{\Sigma \chi^2} = \mu \cdot \frac{\Sigma \chi \psi'}{\Sigma \chi^2}$.

Διὰ τὰ εἶναι $\frac{\Sigma \chi \psi'}{\Sigma \chi^2} = 1$ πρέπει νὰ λάβωμεν :

$$\frac{1}{\mu} \cdot \frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2} = 1 \quad \text{ἤτοι} \quad \mu = \frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2}.$$

Ἐφαρμογὴ εἰς τὸ προηγούμενον παράδειγμα. Μὲ τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τοῦ προηγουμένου παραδείγματος ἔχομεν :

$$\mu = \frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2} = \frac{2856}{8980}. \quad \text{Θέτοντες } \psi = \frac{2856}{8980} \psi' \text{ λαμβάνομεν } \psi' = \frac{8980}{2856} \psi \text{ ὅποτε}$$

αἱ τιμαὶ τῶν συντεταγμένων τῶν σημείων γίνονται :

$$\chi_1 = -51, \quad \chi_2 = -42, \quad \chi_3 = -26, \quad \chi_4 = 19, \quad \chi_5 = 23, \quad \chi_6 = 32, \quad \chi_7 = 47$$

$$\psi'_1 = -66,0 \quad \psi'_2 = -28,3 \quad \psi'_3 = -18,9 \quad \psi'_4 = 25,2 \quad \psi'_5 = 6,3 \quad \psi'_6 = 28,3 \quad \psi'_7 = 53,5$$

καὶ ἡ τιμὴ τῆς παραστάσεως $\frac{\Sigma \chi \psi'}{\Sigma \chi^2}$ ἀποβαίνει ὄντως ἴση μὲ 1 διότι

$$\frac{\Sigma \chi \psi'}{\Sigma \chi^2} = \frac{\Sigma \chi \cdot \frac{8980}{2856} \psi}{\Sigma \chi^2} = \frac{8980}{2856} \cdot \frac{\Sigma \chi \psi}{\Sigma \chi^2} = \frac{8980}{2856} \cdot \frac{2856}{8980} = 1.$$

14. Ἀξιοσημείωτος μορφή τοῦ συντελεστοῦ συσχετίσεως.

Ἐὰν εἰς τὸν τύπον $r = \frac{\Sigma \chi \psi'}{\sqrt{\Sigma \chi^2 \cdot \Sigma \psi'^2}} = \sqrt{\frac{\Sigma \chi \psi'}{\Sigma \chi^2} \cdot \frac{\Sigma \chi \psi'}{\Sigma \psi'^2}}$ τεθῆ $\frac{\Sigma \chi \psi'}{\Sigma \chi^2} = 1$ τότε ὁ συντελεστὴς συσχετίσεως λαμβάνει τὴν ἀπλοποιημένην μορφήν :

$r = \sqrt{\frac{\Sigma \chi \psi'}{\Sigma \psi'^2}}$ ἢ $r = \sqrt{\frac{\Sigma \chi^2}{\Sigma \psi'^2}}$. Λαμβανομένου δὲ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ συντελεσταὶ κατευθύνσεως τῶν δύο εὐθειῶν Δ καὶ Δ' , περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνωτέρω,

είναι $\alpha = \frac{\Sigma\chi\psi}{\Sigma\chi^2}$, και $\alpha = \frac{\Sigma\psi^2}{\Sigma\chi\psi}$, εις τὴν ἐξεταζομένην ἡδὴ μερικὴν περίπτωσιν γίνονται : $\alpha = \frac{\Sigma\chi\psi'}{\Sigma\chi^2} = 1$ διὰ τὴν εὐθεῖαν Δ, ἥτις οὕτω ἀποβαίνει ἡ διχοτόμος τῆς πρώτης γωνίας τῶν ἀξόνων και $\alpha = \frac{\Sigma\psi'^2}{\Sigma\chi\psi'} = \frac{1}{r^2}$ διὰ τὴν δευτέραν εὐθεῖαν Δ'.

Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς πρώτης διχοτόμου δὲν ἔχει ἔννοιαν ὅταν $\Sigma\chi^2 = 0$, ἐπειδὴ $\mu = \frac{\Sigma\chi\psi}{\Sigma\chi^2}$, ἀλλ' ἡ περίπτωσις αὕτη δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ διότι ἡ σχέσις $\Sigma\chi^2 = 0$ δηλοῖ ὅτι αἱ τιμαὶ τῆς μεταβλητῆς τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν φαινομένων εἶναι πᾶσαι 0 δηλ. τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν ὑπάρχει κἂν Ὁμοίως ἀποκλείεται ἡ περίπτωσις $\Sigma\psi^2 = 0$. Ἐὰν ἡ συσχέτισις εἶναι τελεία ὅλα τὰ σημεῖα M (χ_i, ψ_i) κείνται ἐπὶ τῆς πρώτης διχοτόμου και ὁ συντελεστὴς $r^2 = 1$.

Ἡ περίπτωσις τῆς τελείας συσχέτισεως ($r^2 = 1$) δὲν παρουσιάζεται ποτὲ εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἡ περίπτωσις ἀφ' ἑτέρου $r^2 = 0$, καθ' ἣν ἡ συσχέτισις εἶναι μηδενικὴ δὲν παρουσιάζεται ποτὲ κατὰ μείζονα λόγον. Εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ συσχέτισις εἶναι λείαν ἀσθενῆς (ἔχι μηδέν) αἱ δύο μορφαὶ τοῦ r^2 :

$$r^2 = \frac{\Sigma\chi\psi'}{\Sigma\psi'^2} = \frac{\Sigma\chi^2}{\Sigma\psi'^2} \text{ δεικνύουν ὅτι } \frac{\Sigma\chi^2}{\Sigma\psi'^2} \text{ εἶναι πολὺ πλησίον τοῦ μηδενός.}$$

Οὕτω συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ συσχέτισις $\frac{\Sigma\chi\psi'}{\sqrt{\Sigma\chi^2 \cdot \Sigma\psi'^2}}$ εἶναι :

1ον. Λείαν ἰσχυρὰ ὅταν ὁ λόγος $\frac{\Sigma\chi^2}{\Sigma\psi'^2}$ προσεγγίζει τὴν μονάδα 1.

2ον. Λείαν ἀσθενῆς ὅταν ὁ λόγος οὗτος προσεγγίξῃ τὸ μηδέν.

Εἶναι λοιπὸν ἐντελῶς φυσικὸν νὰ λαμβάνεται τὸ r^2 ἢ τὸ r ὡς μέτρον τῆς συσχέτισεως, δεδομένου ὅτι ἡ συσχέτισις αὕτη ἀποβαίνει τοσοῦτο μᾶλλον ἰσχυρὰ, ὅσον ἡ συμπύκνωσις τῶν σημείων περίξ τῆς διχοτόμου ἀποβαίνει μεγαλύτερα.

15. Συντελεστὴς συσχέτισεως και συντελεστὴς σχέσεως.

Ὁ συντελεστὴς συσχέτισεως ὀρισθείς, ὡς ἀνωτέρω ἀνεπτύχθη, εἶναι :

$$r = \frac{\Sigma\chi\psi}{\sqrt{\Sigma\chi^2 \cdot \Sigma\psi^2}}$$

Οὗτος εἶναι θετικὸς ἢ ἀρνητικὸς. Θετικὸς μὲν ἂν τὰ τμήματα τῆς μιᾶς μιᾶς γραμμῆς (καμπύλης τῆς μιᾶς μεταβλητῆς) $M_i M_{i+1}$

είναι κατά το πλείστον τῆς αὐτῆς φορᾶς μὲ τὰ ἀντίστοιχα τμήματα τῆς ἄλλης $N_i N_{i+1}$. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἢ συσχετίσις λέγεται εὐθεΐα συσχέτισις. Ὁ συντελεστὴς συσχέτισεως εἶναι ἀρνητικὸς ὅταν τὰ τμήματα $M_i M_{i+1}$ ἔχουν, κατὰ πλειονότητα, ἀντίθετον φορὰν τῶν ἀντιστοίχων τμημάτων $N_i N_{i+1}$. Ἡ συσχέτισις τότε λέγεται ἀντίστροφος.

Ὁ συντελεστὴς συσχέτισεως μεταβάλλεται ἀπὸ $+1$ ἕως -1 .

Ὅταν αἱ τιμαὶ τοῦ r εἶναι κλάσμα τῆς μονάδος μικρόν ὡς $r=0,30$ ἢ $r=0,20$ εἶναι προτιμώτερον νὰ λαμβάνωμεν ὡς μέτρον τῆς συσχέτισεως τὸ r^2 διότι ἂν $r=0,3$ τὸ $r^2=0,09$ καὶ ἡ τιμὴ αὕτη $0,09$ ὡς λίαν μικρὰ δὲν δίδει τὴν ἐντύπωσιν διὲν ὑπάρχει ὄντως συσχέτισις.

Ὁ κ. R. DE MONTESSUS DE BALLORE εἰδικῶς ἐρευνήσας τὸ θέμα τῆς συσχέτισεως εἰς πλείστας ἐφαρμογὰς προτείνει ὅπως τὸ r^2 κληθῆ ἀπλῶς συντελεστὴς σχέσεως (coefficient de relation).

Ἐν συμπεράσματι δὲ υἱοθετεῖ τοὺς ἀκολούθους ὁρισμοὺς :

1ον. Συντελεστὴς συσχέτισεως $r = \frac{\Sigma \chi\psi}{\sqrt{\Sigma \chi^2 \cdot \Sigma \psi^2}}$, οὗ ἡ τιμὴ κυμαίνεται μεταξὺ $+1$ καὶ -1 , τῶν περιπτώσεων $r=0$ καὶ $r=\pm 1$ πρακτικῶς ἀποκλειομένων.

Συσχέτισις εὐθεΐα ἂν $r > 0$ ἀντίστροφος ἂν $r < 0$

Συσχέτισις ἀνύπαρκτος ἢ ἀνευ ἐνδιαφέροντος ἂν $-0,30 < r < +0,30$

Συσχέτισις ἀσθενῆς ἂν $-0,50 < r < -0,30$ ἢ $0,50 > r > 0,30$

Συσχέτισις μέση ἂν $-0,70 < r < -0,50$ ἢ $0,70 > r > 0,50$

Συσχέτισις ἰσχυρὰ ἂν $-0,80 < r < -0,70$ ἢ $0,80 > r > 0,70$

Συσχέτισις λίαν ἰσχυρὰ ἂν $-1 < r < -0,80$ ἢ $1 > r > 0,80$

2ον. Συντελεστὴς σχέσεως $r = \frac{(\Sigma \chi\psi)^2}{\Sigma \chi^2 \cdot \Sigma \psi^2}$, οὗ τιμὴ κυμαίνεται μεταξὺ 0 καὶ 1 , τῶν περιπτώσεων $r=0$ καὶ $r=1$ πρακτικῶς ἀποκλειομένων.

Συσχέτισις ἀνύπαρκτος ἢ ἀνευ ἐνδιαφέροντος ἂν $r^2 < 0,10$.

Συσχέτισις ἀσθενῆς ἂν $0,10 < r^2 < 0,25$

Συσχέτισις μέση ἂν $0,25 < r^2 < 0,50$

Συσχέτισις ἰσχυρὰ ἂν $0,50 < r^2 < 0,65$

Συσχέτισις λίαν ἰσχυρὰ ἂν $0,65 < r^2 < 1$

Ὁ συντελεστὴς συσχέτισεως $r = \frac{\Sigma \chi\psi}{\sqrt{\Sigma \chi^2 \cdot \Sigma \psi^2}}$ δύναται νὰ λάβῃ τὴν μορ-

φήν $r = \frac{\Sigma \chi\psi}{\nu \cdot \sigma_\chi \cdot \sigma_\psi}$ ἔνθα σ_χ καὶ σ_ψ αἱ μέσαι τετραγωνικαὶ ἀποκλίσεις.

Πράγματι τὸ κλάσμα $\frac{\Sigma \chi\psi}{\sqrt{\Sigma \chi^2 \cdot \Sigma \psi^2}} = \frac{1}{\nu} \cdot \frac{\Sigma \chi\psi}{\sqrt{\frac{\Sigma \chi^2}{\nu^2} \cdot \frac{\Sigma \psi^2}{\nu^2}}} = \frac{1}{\nu} \cdot \frac{\Sigma \chi\psi}{\sqrt{\frac{\Sigma \chi^2}{\nu} \cdot \frac{\Sigma \psi^2}{\nu}}}$

Ἄλλ' ὡς γνωστὸν $\sqrt{\frac{\sum \chi^2}{\nu}} = \sigma_\chi$ εἶναι ἡ μέση τετραγωνικὴ ἀπόκλισις τῆς μεταβλητῆς χ καὶ $\sqrt{\frac{\sum \psi^2}{\nu}} = \sigma_\psi$ ἡ μέση τετραγωνικὴ ἀπόκλισις τῆς μεταβλητῆς ψ , καὶ $\frac{\sum \chi \psi}{\nu}$ εἶναι ἡ μέση ἀριθμητικὴ τιμὴ δλων τῶν στοιχείων τῆς σειρᾶς, τὴν ὁποῖαν τιμὴν λαμβάνομεν σχηματίζοντες τὰ γινόμενα τῶν ἀντιστοίχων ὄρων τῶν δύο πρὸς σύγκρισιν σειρῶν.

Δυνάμεθα ὅθεν νὰ εἰπωμεν ὅτι, τοποθετοῦντες τὸ κέντρον βάρους ἐκάστης σειρᾶς (μέσην ἀριθμητικὴν τιμὴν) εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἀξόνων ἀνάγομεν ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει τὴν ἀναζήτησιν τοῦ συντελεστοῦ συσχετίσεως εἰς τὴν εὑρεσιν τῶν δύο μέσων τετραγωνικῶν ἀποκλίσεων καὶ μιᾶς μέσης ἀριθμητικῆς τιμῆς.

16. Τεχνικὴ διάταξις κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν.

Ἐστω ὅτι ζητοῦμεν τὸν συντελεστὴν συσχετίσεως εἰς τὸ ἀρχικόν μας παράδειγμα τοῦ πίνακος VI.

Ἡ διάταξις ἐμφαίνεται εἰς τὸν ἀκόλουθον πίνακα XII :

Πίναξ XII

Ἔτη	Τιμαί	Μισθοί	Ἀποκλ. τιμῶν	Ἀποκλ. μισθῶν	$\chi\psi(+)$	$\chi\psi(-)$	χ^2	ψ^2
1901	158	101	+13	+1	+13		169	1
1902	146	96	+1	-4		-4	1	16
1903	141	96	-4	-4	+16		16	16
1904	134	95	-11	-5	+55		121	25
1905	130	95	-15	-5	+75		225	25
1906	137	100	-8	0	0		64	0
1907	150	103	+5	+3	+15		25	9
1908	158	104	+13	+4	+52		169	16
1909	153	104	+8	+4	+32		64	15
1910	145	105	0	+5	0		0	25
Ὅλικά	1.452	999			+258	-4	854	149
Μέσαι					+254			

τιμαί : 145 : 100

$$\Sigma \chi \psi = 254 \text{ καὶ } r = \frac{254}{\sqrt{854 \cdot 149}} = \frac{254}{357} = 0,71.$$

Ὁ οὕτω ὑπολογισθεὶς συντελεστὴς συσχετίσεως διαφέρει οὐσιωδῶς τῶν ἐν προηγουμένοις ἐξετασθέντων δείκτου (i) καὶ συντελεστοῦ (I) ἐξαρτήσεως, καθόσον κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν αὐτοῦ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν αἱ μεταβο-

λαί, ἐν τῷ συνόλῳ τῶν σειρῶν καὶ θεωροῦνται ὡς ἀμελητέαι αἱ τοιαῦται τῶν γειτονικῶν ἢ διαδοχικῶν ὄρων.

Ὡς ἐδείχθη ὁμοίως ὑπὸ τοῦ στατιστικολόγου Yule, ὁ συντελεστὴς συσχέτισεως δύναται νὰ ὑπολογισθῇ κατ' ἄλλον τρόπον, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν μόνων τῶν γειτονικῶν μεταβολῶν. Ἀρκεῖ μόνον εἰς τὰς δύο πρώτας σειρὰς αἱ τιμαὶ τῶν ὄρων νὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ τὰς διαφορὰς ἐκάστου ὄρου ἀπὸ τοῦ προηγούμενου του (κατ' ἀπόλυτον τιμὴν). Εἰς τὸ προηγούμενον παράδειγμα ἡ τιμὴ τοῦ r εὑρίσκεται, ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτάς, ἴση μὲ $+0,63$.

Τὰ δεδομένα τοῦ προηγούμενου παραδείγματος διατάσσονται ὡς ἀκολούθως:

Πίναξ XIII

Ἔτη	Ἀποκλίσεις τιμῶν	Ἀποκλίσεις μισθῶν	χ	ψ	$\chi\psi(+)$	$\chi\psi(-)$	χ^2	ψ^2
1901	»	»	»	»	»	»	»	»
1902	12	5	+5	+3	+15		25	9
1903	5	0	-2	-2	+4		4	4
1904	7	1	0	-1	0		0	1
1905	4	0	-3	-2	+6		9	4
1906	7	5	0	+3	0		0	9
1907	13	3	+6	+1	+6		36	1
1908	8	1	+1	-1		-1	1	1
1909	5	0	-2	-2	+4		4	4
1910	8	1	+1	-1		-1	1	1
Ὅλικά	69	16			+35	-2	80	34
								+33

Μέται τιμαί: 7

2

$$\text{Ὅθεν } r = \frac{33}{\sqrt{80 \times 34}} = \frac{33}{52} = +0,63$$

17. Ἀριθμητικὴ καὶ Γραφικὴ σύγκρισις τῶν μεγεθῶν.

Ὅταν ἡ συσχέτισις εἶναι τελεία μεταξὺ δύο φαινομένων τότε εἰς ἐκάστην μεταβολὴν τοῦ ἑνὸς φαινομένου ἀντιστοιχεῖ μία μεταβολὴ τοῦ ἑτέρου τῆς αὐτῆς φορᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως. Καὶ ἔτι πλέον· εἰς πᾶσαν τιμὴν τοῦ ἑνὸς ἀντιστοιχεῖ μία καθωρισμένη τιμὴ τοῦ ἄλλου. Ἀλλὰ σπανίως ἡ συσχέτισις εἶναι τελεία, ὥστε νὰ ἐκφράζεται μὲ ἓνα συντελεστὴν ἴσον μὲ τὴν μονάδα 1.

Πολλάκις εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν κατὰ προσέγγισιν τὴν τιμὴν μεγέθους ἑνὸς φαινομένου, τὴν ἀντιστοιχοῦσαν εἰς μίαν σταθερὰν τιμὴν μεγέθους ἄλλου φαινομένου. Ἡ τιμὴ αὕτη δίδεται ὑπὸ μιᾶς ἐξισώσεως

ευθείας προσδιοριζομένης, ως ή ευθεία μακρᾶς διαρκείας ή τάσεως. Ὁ συντελεστής τῆς ευθείας ταύτης δίδεται ὑπὸ τοῦ τύπου $a = \frac{\sum \chi \psi}{\sum \chi^2}$.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα συγκρίσεως τιμῶν καὶ μισθῶν ή τιμῆ τοῦ $a=0,3$ ή δὲ ἐξίσωσις τῆς ευθείας ἀποβᾶναι: $\psi=0,3\chi$, ἀναφερομένη εἰς σύστημα ἀξόνων τῶν ὁποίων ἀρχή εἶναι τὸ σημεῖον, ὅπερ ἔχει συντεταγμένας τὰς μέσας τιμὰς τῶν δύο σειρῶν. Εὐκόλως δὲ ἀνάγεται ή ἐξίσωσις αὕτη εἰς τὸν ἀρχικόν σύστημα ἀξόνων καὶ λαμβάνει τὴν μορφήν:

$$\Psi=0,3X+56,5$$

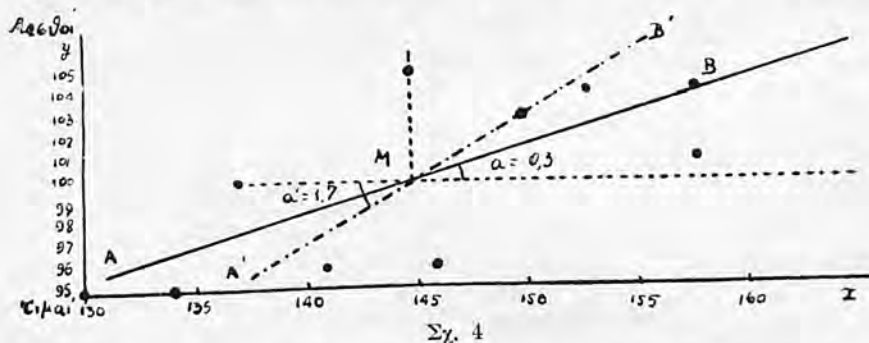
ήτις εἶναι ή ἐξίσωσις τῆς ευθείας τῶν ἐλαχίστων ἀποστάσεως (droite de moindres carrés ή droite de régression) τοῦ Ψ ἐν σχέσει πρὸς τὸ X .

Ὅμοίως προσδιορίζεται ή ἐξίσωσις ευθείας ἐλαχίστων ἀποστάσεων τοῦ X ἐν σχέσει πρὸς τὸ Ψ καὶ ήτις εἶναι: $X=1,7\Psi-25$.

Διὰ τὴν σύγκρισιν τῶν μεγεθῶν X καὶ Ψ χρησιμεύει ὁ συντελεστής:

$$r = \frac{\sigma_{\psi}}{\sigma_{\chi}}$$

ἐνθα r ὁ συντελεστής συσχετίσεως, ὡς προηγουμένως ὑπελογίσθη καὶ σ_{ψ} , σ_{χ} αἱ μέσαι τετραγωνικαὶ ἀποκλίσεις. Τὸ σχ. 4 δεικνύει τὴν γραφικὴν παρά-

στασιν τῶν ευθειῶν AB καὶ $A'B'$ τῶν ἐλαχίστων ἀποστάσεων, περίξ τῶν ὁποίων παρατηρεῖται ή συμπύκνωσις τῶν σημείων τῶν παριστωμένων ἀπὸ τὰ ζεύγη τῶν τιμῶν τῶν δύο σειρῶν.

18. Αἱ ἐφαρμογαὶ τῆς μεθόδου συσχετίσεως

Τὸ πεδίον ἐφαρμογῶν τοῦ συντελεστοῦ συσχετίσεως οἰά τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ ὑπάρχοντος δεσμοῦ ἐξαρτήσεως μεταξὺ δύο φαινομένων εἶναι ἀπέραντον. Εἰς τὴν Μετεωρολογίαν ἰδιαιτέρως, εἰς τὴν Βιολογίαν, εἰς τὴν Ἱατρικὴν, εἰς τὴν Γεωργικὴν ἔρευναν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν ἀκόμη γίνεται εὐρυτάτη χρησιμοποίησις τῆς μεθόδου συσχετίσεως.

Ἐξιλόγος τομεὺς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου εἶναι αἱ ἔρευναι ἐπὶ τῶν

γεωργικῶν ἀποδόσεων ἐν συναρτήσῃ πρὸς τὰς κλιματολογικὰς συνθήκας ὡς καὶ πρὸς τὰ οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα. Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ὁμοῦ τῆς μεθόδου πρέπει ὁ ἐρευνητὴς νὰ ἐνεργῇ μετὰ πολλῆς περισκέψεως διότι ἡ ὑπαρξὶς τοῦ συντελεστοῦ συσχετίσεως δὲν προδικάζει ἕνα δεσμὸν αἰτιότητος. Αἱ παράλληλοι μεταβολαὶ δύο ἢ περισσοτέρων φαινομένων δύνανται νὰ ἐξηγηθῶν ὄχι διὰ τῆς ὑπάρξεως ἀμέσων σχέσεων μεταξύ των, ἀλλὰ διὰ τῆς κοινῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ μίαν αἰτίαν ἄγνωστον. Ὁ ρόλος τοῦ στατιστικολόγου εἶναι νὰ ἀποκαλύψῃ τὰς συσχετίσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ διαφωτίσουν τὸν ἐρευνητὴν ἐπὶ τῶν κατευθύνσεων τὰς ὁποίας δεόν νὰ ἀκολουθήσῃ κατὰ τὰς ἐρεῦνας του. Πολλάκις τὰ ἀριθμητικὰ ἐξαγόμενα τῆς μεθόδου δίδουν ἕνα ἰσχυρὸν συντελεστὴν συσχετίσεως εἰς φαινόμενα τὰ ὁποῖα λογικῶς οὐδένα δεσμὸν ἐξαρτήσεως δύνανται νὰ ἔχουν.

Τὸ οὐσιώδες εἶναι νὰ θέτῃ τις λογικῶς τὸ πρόβλημα εἴτα δὲ νὰ διερευνᾷ τὸ ἀποτέλεσμα. Τίποτε δὲν εἶναι πλέον ἐπικίνδυνον ἀπὸ τὸ νὰ στηρίζεται τις τυφλῶς ἐπὶ τῶν ἀριθμητικῶν ἐξαγομῶν, ὅσον καὶ ἂν ταῦτα ὑπελογίσθησαν ὀρθῶς.

Ὁ διάσημος στατιστικολόγος TSCHUPROW ἀναφέρει διάφορα ἐνδιαφέροντα παραδείγματα ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπατηλὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποῖαν προξενοῦν μερικοὶ δείκται συσχετίσεως εἰς τὰ πλέον παράδοξα φαινόμενα. Εἰς μίαν στατιστικὴν ἔρευναν ἐπὶ τοῦ μεγέθους τῶν ζημιῶν τῶν προκαλουμένων ἐκ πυρκαϊῶν ὑπελόγησεν τὸν συντελεστὴν συσχετίσεως τὸν ὑπάρχοντα μεταξύ τοῦ ὕψους τῶν ζημιῶν καὶ τῆς παρουσίας ἢ μὴ πυροσβεστικῶν ἀντλιῶν. Ἡ ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι αἱ πλέον ἐνδιαφέρουσαι ζημίαι συμπίπτουν γενικῶς μὲ τὴν ὑπαρξὶν τῶν ἀντλιῶν. Πρέπει νὰ καύσωμεν λοιπὸν τὰς πυροσβεστικὰς ἀντλίας ;

Κατὰ τὴν ἀναζητήσιν ὅθεν τοῦ συντελεστοῦ συσχετίσεως ἀναφαίνονται δύο ἀντίθετοι κίνδυνοι. Ὁ πρῶτος εἶναι ἡ ἐμφάνισις μιᾶς ἐντελῶς ἀπατηλῆς συσχετίσεως. Ὁ δεῦτερος εἶναι ἡ ἀπόκρυψις μιᾶς πραγματικῆς συσχετίσεως. Πᾶσαν τοιαύτην περίπτωσιν πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζωμεν μὲ ἀπόλυτον ὀρθολογισμόν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν ἀνεκτίμητον παράγοντα διὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων ἐνὸς οἰουδήποτε ὑπολογισμοῦ.

Ἡ στατιστικὴ δὲν εἶναι ἕν αὐτόματον μηχανήμα εἰς τὸ ἕν ἄκρον τοῦ ὁποῖου τοποθετοῦμεν τὸ ὑλικὸν τῆς παρατηρήσεως διὰ νὰ λάβωμεν εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τὴν ὀρθὴν λύσιν τοῦ προβλήματος λέγει ὁ διάσημος CHARLIER.

Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

ὑπό ΣΩΤ. Ι. ΑΓΑΠΗΤΙΑΝ

ὑπό τὸ ὄνομα Δωδεκάνησος περιλαμβάνονται σήμερον, ὡς γνωστὸν, δέκατέσσαρες κύριαι νῆσοι, ἧτοι αἱ ἕνδεκα ἐκ τῶν δώδεκα προνομιούχων νήσων τοῦ νοτιοανατολικοῦ Αἰγαίου (ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα Δωδεκάνησος)¹, αἱ νῆσοι Ρόδος καὶ Κῶς αἱ ὁποῖαι ἠκολούθησαν κοινήν τύχην μετὰ τῶν προνομιούχων καὶ ἡ νῆσος Λειψός, ἣτις ἀπὸ τινων ἐτῶν ἀπέκτησε κοινοτικὴν αὐτοτέλειαν. Αἱ δέκατέσσαρες νῆσοι τοῦ δωδεκανησιακοῦ συμπέγματος ἀπαριθμοῦνται εἰς τὴν Συνθήκην Εἰρήνης μετὰ τῆς Ἰταλίας (ἄρθρον 14) ὡς καὶ εἰς τὸν ἐλληνικὸν νόμον 516/1948 «περὶ προσαρτήσεως τῆς Δωδεκάνησου εἰς τὴν Ἑλλάδα» κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν: Ἀστυπάλαια, Ρόδος, Χάλκη, Κάρπαθος, Κάσος, Τήλος, Νίσυρος, Κάλυμνος, Λέρος, Πάτμος, Λειψός, Σύμη, Κῶς καὶ Καστελλόριζον².

Ὁ πληθυσμὸς τῶν προσαρτηθεισῶν νήσων, συμφώνως πρὸς τὴν εἰδικὴν ἀπογραφὴν, τὴν ἐνεργηθεῖσαν τὴν 19ην Ὀκτωβρίου 1947, ἀνέρχεται εἰς 115.343 ἄτομα. Αὐξάνει συνεπῶς τὸν ἐλληνικὸν πληθυσμὸν κατὰ 1,5% περίπου.

Ἡ γενομένη ἀπογραφὴ ἀπέβλεψε νὰ ἐξακριβώσῃ, πλὴν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων τῶν νήσων, καὶ τὴν κατανομήν του κατὰ φύλον, φυλὴν, θρησκείαν, ἡλικίαν, οἰκογενειακὴν κατάστασιν, παιδείαν καὶ ἐπάγγελμα, ὡς καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν οἰκοδομῶν. Καίτοι ἡ ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων δὲν ἐπερατώθη ὡς πρὸς τὴν κατανομήν του πληθυσμοῦ κατὰ ἐπαγγέλματα, ἐν τούτοις νομίζομεν ἐνδιαφέρον νὰ προσδώμεν εἰς ὀρισμένας διαπιστώσεις, ἀφ' ἐνὸς συσχετίζοντες μεταξὺ τῶν τὰ συγκεντρωθέντα στοιχεία τῆς προσφάτου ἀπογραφῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου παραβάλλοντες αὐτὰ πρὸς ἐκεῖνα παλαιότερων ἀπογραφῶν ἢ ἐκτιμήσεων.

¹ Ἡ Ἰκαρία, ἣτις συμπεριλαμβάνετο εἰς τὰς δώδεκα προνομιούχους νήσους, ἠνώθη μετὰ τῆς Ἑλλάδος τὸ 1913.

² Ἡ ἐκχωρηθεῖσα εἰς τὴν Ἑλλάδα περιοχὴ περιλαμβάνει ἐκτὸς τῶν 14 νήσων καὶ τὰς παρακειμένας νησίδας.

Α.

Τὰ μέχρι σήμερα προκύψαντα ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δωδεκανήσου τῆς 19 Ὀκτωβρίου 1947 ἐμφαίνονται εἰς τοὺς κάτωθι συγκεντρωτικοὺς πίνακας (βλ. καὶ εἰς τὰς ἐπομένους σελ. 152, 153) ° :

ΠΙΝΑΞ Ι

Νῆσοι	Οἰκοδομαὶ	Οἰογένειαι	Πληθυσμὸς	Ἄρρενες	Θήλειες
1) Ρόδος—πόλις	4.847	5.936	22.344	10.797	11.547
» χωρία	12.627	8.680	32.837	15.809	17.028
Ρόδος - σύνολον	17.474	14.616	55.181	26.606	28.575
2) Κῶς	4.887	4.348	18.545	8.926	9.619
3) Κάλυμνος	4.463	2.949	12.227	5.360	6.867
4) Κάρπαθος	3.159	2.008	7.416	3.106	4.310
5) Λέρος	2.115	1.405	6.161	2.967	3.194
6) Σύμη	2.415	1.146	4.090	1.798	2.292
7) Πάτμος	1.481	688	2.736	1.280	1.456
8) Νίσυρος	898	699	2.499	1.071	1.428
9) Ἀστυπάλαια	675	417	1.800	876	924
10) Κάσος	893	370	1.336	560	776
11) Τήλος	441	326	1.085	507	578
12) Λειψοὶ	250	181	873	452	421
13) Χάλκη	598	218	731	328	403
14) Καττελλόριζον	197	197	663	305	358
	39.946	29.568	115.343	54.142	61.201

Τὰ δεδομένα τῶν πινάκων τούτων ὁδηγοῦν εἰς τὰς κάτωθι σκέψεις :
 α) Ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκοδομῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰογενειῶν εἶναι ὑψηλός, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὰ πολεμικὰ γεγονότα προσέκαλεσαν ἀρκετὰ ἐκτεταμένους καταστροφὰς εἰς οἰκῆματα. Ἡ ὑψηλὴ μέση ἀναλογία (1,35 οἰκοδομαὶ κατὰ οἰογένειαν) ὀφείλεται εἰς τὴν ἀραίωσιν τοῦ πληθυσμοῦ λόγω μεταναστεύσεως μεγάλου τμήματός του καὶ εἰς τὴν συνήθειαν πολλῶν οἰογενειῶν νὰ ἔχουν πλὴν τῆς κυρίας κατοικίας των καὶ ἑτέραν διὰ θερινήν διαμονήν. Τὴν μεγαλυτέραν ἀναλογίαν οἰκοδομῶν κατὰ οἰογένειαν (ἀνωτέραν τοῦ 2 : 1) ἔχουν αἱ νῆσοι, αἱ ὁποῖαι ἀπώλεσαν τὸ πλεῖστον τοῦ πληθυσμοῦ των, ὡς εἶναι ἡ Χάλκη, ἡ Κάσος, ἡ Πάτμος καὶ ἡ Σύμη. Εἰς ταύτας ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοικιῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἀνώτατον ἐπίπεδον πληθυσμοῦ ὅπερ ἐγνώρισαν κατὰ τὰ ἔτη 1910 - 1912, ὅτε καὶ εἶχον

° Τὰ στοιχεῖα μᾶς ἐχορήγησεν εὐγενῶς ἡ Γενικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος.

ΠΙΝΑΞ ΙΙ

Κατανομή του πληθυσμού κατά φύλον και ηλικίαν

Όμάδες ηλικιών	Άρρενες	Θήλειες	Συνόλον	%
0 — 4	7.405	7.266	14.671	12,72
5 — 9	6.446	6.127	12.573	10,90
10 — 14	6.166	5.919	12.085	10,48
15 — 19	5.233	5.323	10.556	9,15
20 — 24	4.642	5.059	9.701	8,41
25 — 29	3.729	4.232	7.961	6,90
30 — 34	3.807	4.385	8.192	7,10
35 — 39	3.960	4.420	8.380	7,26
40 — 44	3.076	3.787	6.863	5,95
45 — 49	2.267	3.105	5.372	4,66
50 — 54	1.711	2.697	4.408	3,82
55 — 59	1.582	2.463	4.045	3,51
60 — 64	1.383	2.051	3.434	2,98
65 — 69	1.195	1.788	2.983	2,59
70 — 74	669	1.121	1.790	1,55
75 — 79	519	869	1.388	1,20
80 — 84	230	334	564	0,49
85 — 89	67	155	222	0,19
90 — 94	15	28	43	0,04
95 — 99	9	13	22	0,02
100 και άνω	1	9	10	0,01
Μή δηλωθέντες	30	50	80	0,07
	54.142	61.201	115.343	100,00

άναπτυχθή οικιστικώς. Το αντίστροφον φαινόμενον υφίσταται σχεδόν μόνον εις τήν πόλιν τής Ρόδου, όπου ο αριθμός των οικοδομών είναι μικρότερος του των οικογενειών (0,81 : 1) λόγω συγκεντρώσεως πληθυσμού εκ των άλλων νήσων και τής υπαίθρου τής Ρόδου. Ίδιότυπος κατάστασις εμφανίζεται εις τὸ Καστελλόριζον, όπου ο αριθμός των οικοδομών συμπύπτει πρὸς τὸν των οικογενειών. Τοῦτο συμβαίνει διότι κατὰ τὸν πόλεμον ἐσημειώθη ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ οἰκημάτων εις τήν νήσον ταύτην, μετὰ τήν ἀπελευθέρωσιν δὲ ἐλήφθη πρόνοια ἀνοικοδομήσεως ἀριθμοῦ κατοικιών ἀντιστοίχου πρὸς τὰς ἐπαναπατριθείσας οικογενείας. Ἄνευ τῶν καταστροφῶν τὸ Καστελλόριζον θὰ συγκατελέγετο εις τήν ομάδα των νήσων με ὑψηλὴν ἀναλογίαν οικοδομῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς οικογενείας, λόγω τῆς εὐρείας προπολεμικῆς μεταναστεύσεως των κατοικῶν τῆς νήσου.

Προπολεμικῶς ὁ ἀριθμὸς των οικοδομῶν ἦτο μεγαλύτερος κατὰ 10·12%, ἦτοι κατὰ τὸ ποσοστὸν τὸ ἀντιστοιχοῦν εις τὰς πολεμικὰς καταστρο-

ΠΙΝΑΞ III

Κατανομή του πληθυσμού κατά οικογενειακήν κατάστασιν και παιδευσιν

	ἄρρενες	θήλειες	σύνολον	ποσοστὸν %
* Ἀγαμοὶ	33.560	31.714	65.274	56,59
* Ἐγγαμοὶ	19.228	21.059	40.287	34,93
Χῆροι	1.130	7.936	9.066	7,86
Διαζευγμένοι	185	419	604	0,52
Μὴ δηλώσαντες	39	73	112	0,10
	<u>54.142</u>	<u>61.201</u>	<u>115.343</u>	<u>100,00</u>
Ἐγγράμματοι	38.574	32.203	70.777	61,36
Ἄγράμματοι	15.500	28.907	44.407	38,50
Μὴ δηλώσαντες	68	91	159	0,14
	<u>54.142</u>	<u>61.201</u>	<u>115.343</u>	<u>100,00</u>
Ἄγράμματοι ἄνω				
τῶν 8 ἐτῶν	6.281	19.822	26.103	
Ποσοστὸν ἐπὶ				
τοῦ συνόλου	11,60%	32,38%	22,63%	

φάς. Αὐταὶ εἰς ὠρισμένας νήτους καὶ δὴ τὸ Καστελλόριζον καὶ κατὰ δευτέρον λόγον τὴν Λέρον καὶ τὴν Σύμην ἦσαν λίαν ἐκτεταμέναι (81%, 21% καὶ 19%). Ἐπιπλέον καὶ μετὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1947 ἐσημειώθη νέα μείωσις εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκοδομῶν λόγῳ τῶν σεισμῶν τῆς Καρπάθου, ἐξ ὧν κατεστράφησαν 194 οἰκοδομαὶ καὶ ἐβλάβησαν ἕτεραι 153⁴.

ε) Ὁ πληθυσμὸς τῆς Δωδεκανήσου ὁ ἀπογραφεὶς κατὰ τὴν 19ην Ὀκτωβρίου 1947, ὡς εἶναι φυσικόν, δὲν ἀποτελεῖ καὶ τὸν μόνιμον πληθυσμὸν τῶν νήσων, δεδομένου ὅτι ἀπ' ἐνὸς ἀπεγράφησαν πρόσωπα εὐρεθέντα ἐκεῖ ἀλλὰ μὴ μονίμως κατοικοῦντα καὶ ἀπ' ἑτέρου παρελείφθησαν οἱ ἀπουσιάζοντες κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Διὰ τοῦτο ἐγένετο διάκρισις μεταξὺ πραγματικοῦ (ἀπογραφέντος) πληθυσμοῦ καὶ μονίμου πληθυσμοῦ. Συμφώνως πρὸς τοὺς σχετικoὺς ἀριθμοὺς τοὺς δημοσιευθέντας εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως (τεῦχος πρῶτον, ἀριθμὸς φύλλου 41 τῆς 16ης Φεβρουαρίου 1948) ὁ μόνιμος πληθυσμὸς τῆς Δωδεκανήσου ἀνέρχεται εἰς 115.743 ἄτομα, ἧτοι μετὰ τὰς προϋπαριθρήσεις ὑπερβαίνει τὸν πραγματικόν (115.343) κατὰ 400⁵.

⁴ Ἴδε λεπτομερεῖας ἐπὶ τῶν ἐν γένει καταστροφῶν, τῆς οἰκιστικῆς καταστάσεως καὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως εἰς τὸ εἰδικὸν τεῦχος ὑπ' ἀριθ. Γ' 2 τοῦ Ἐπιτομίου Ἄνοικοδομήσεως ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἡ Ἄνοικοδομησις τῆς Δωδεκανήσου, Ἀθήναι 1948.

⁵ Ἄξιοσημειώτως εἶναι ἡ σχετικῶς μικρὰ διαφορὰ μεταξὺ μόνιμου πληθυσμοῦ τῆς Δωδεκανήσου κατὰ τὴν ἀπογραφὴν (115.743) καὶ συνολικοῦ ἀριθμοῦ δελτίων

Ο συνολικός αριθμός των Δωδεκανησίων, συνυπολογιζομένων δηλ. εις τούς κατοικοῦντας τὰς νήσους καὶ τῶν ἐγκατεστημένων εις τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικόν, θὰ πρέπει νὰ ἀνέρχεται εις 180.000 - 200.000 άτομα. Ἄτυχως δὲν ὑπάρχουν στατιστικαὶ οὐδὲ τῶν διαμενοντων εις τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Πειραιᾶ Δωδεκανησίων, οἵτινες προέρχονται ἐξ ὄλων τῶν νήσων. Ἰδιαιτέρως ὅμως πυκναὶ εἶναι αἱ παροικίαι τῶν Συμείων, τῶν Καρπαθίων καὶ τῶν Καλυμνίων. Ὡσαύτως ἀξίαι λόγου εἶναι αἱ δωδεκανησιακαὶ παροικίαι τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Αἰγύπτου. Εἰς τὴν πρώτην χώραν ἀντιπροσωπεύονται ἐπαρκῶς ὅλαι σχεδὸν αἱ νῆσοι, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ὑπερέχουν ἀριθμητικῶς οἱ Ρόδιοι, οἱ Συμεῖοι, οἱ Κάσιοι καὶ οἱ Λέριοι. Ἀξιόλογος εἶναι ὡσαύτως ἡ παροικία τῶν Καστελλοριζίων εις τὴν Αὐστραλίαν καὶ τῶν Καρπαθίων εις τὴν Ρωθεσίαν. Δωδεκανήσιοι ὅμως, ὅπως γενικώτερον Ἕλληνας, εἰς μικροτέρας ομάδας ὑπάρχουν εις ὅλας τὰς Ἠπειρούς καὶ εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας. Οἱ Δωδεκανήσιοι τοῦ ἐξωτερικοῦ προώδευσαν ἰκανοποιητικῶς, διακριθέντες εἰς τὸ ἐμπόριον, τὴν ναυτιλίαν καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἐγένοντο δὲ ἀφορμὴ καὶ συνεχοῦς εἰσορῆς χρήματος εἰς τὰς νήσους.

γ) Ἡ ἀριθμητικὴ σχέση τῶν φύλων εἶναι ἀνώμαλος. Ἡ μέση γενικὴ ἀναλογία τῶν ἀρρένων εἶναι 46,9% ἔναντι θηλέων 53,1% ἐπὶ τοῦ συνόλου, ἐνῶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1928 ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς περιελάμβανε κατὰ 49,58% ἄνδρας καὶ κατὰ 50,42% θήλειαις.

Ἡ ἠδηγμένη μετανάστευσις ἀρρένων δικαιολογεῖ κυρίως τὴν δυσαναλογίαν ταύτην, ἡ ὅποια εἶναι διὰ τοῦτο μεγαλυτέρα εἰς τὰς φυσικῶς πτωχοτέρας νήσους (Κάρπαθον, Σύμην, Νίσυρον, Χάλκη, Κάσον). Ἐνίοτε ὅμως ἡ δυσαναλογία εἶναι, τοῦλάχιστον μερικῶς, φαινομενικὴ, διότι ὁ ἡλαττωμένος ἀριθμὸς τῶν ἀρρένων ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπουσίαν πολλῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀπογραφῆς. Τοῦτο συμβαίνει ὡς πρὸς τὴν Κάλυμνον καὶ ἐν μέρει τὴν Σύμην, λόγω τῆς ἀπουσίας ἰκανοῦ ἀριθμοῦ σπογγαλιέων καὶ ἄλλων ναυτικῶν κατὰ τὴν ἀπογραφὴν. Ἐξαίρεσιν τῆς γενικῆς διαπιστώσεως ἀποτελεῖ ὁ πληθυσμὸς τῆς μικρᾶς νήσου Λειψοῦ, ὅπου οἱ ἄρρενες (ἴσως λόγω τῆς συγκεντρώσεως ἀρρένων κτηνοτρόφων ἐξ ἄλλων νήσων) εἶναι περισσότεροι τῶν θηλέων (51,7 : 48,3).

δ) Ἡ γενικὴ μέση σύνθεσις εἰς άτομα τῶν οἰκογενειῶν ὑπολείπεται ἑλαφρῶς τοῦ 1 : 4 (3,90) καὶ κατὰ συνέπειαν εἶναι κανονικὴ. Ἀλλὰ καὶ κατὰ νήσους ἡ μέση σύνθεσις τῶν οἰκογενειῶν κυμαινομένη ἀπὸ 3,32 - 4,82 άτομα, εἶναι ἐπὶ τὸ πλεῖστον κανονικὴ.

Ἡ κατανομὴ κατὰ οἰκογενειακὴν κατάστασιν δεικνύει ὑψηλὸν ποσοστὸν

τροφίμων, ὅστις ἀνήχεται εἰς 117.313 κατὰ Δεκέμβριον 1947, ὅτε εἶχον ἐπιστρέφει καὶ οἱ σπογγαλιεῖς εἰς τὰς ἐστίαις των. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἐκ 1570 ἀτόμων δικαιολογεῖται ἐν μέρει μὲν ἐκ πλεονάσματος δελτίων (διπλᾶ δελτία, διατήρησις δελτίων ἀπόντων κλπ.), ἐν μέρει δὲ ἐκ πολὺ μικρᾶς διαφυγῆς κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τοῦ πληθυσμοῦ.

ἀγάμων (56,6%) καὶ δὴ ἀρρένων καὶ μικρότερον ἀριθμὸν ἐγγάμων ἀνδρῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰς γυναῖκας λόγω τῆς ἠϋξημένης μεταναστεύσεως ἀρρένων. Ἐὰν περιορίσωμεν τὰς παρατηρήσεις μας ἐπὶ τῶν ἀγόντων ἡλικιᾶν ἀπὸ 20 ἐτῶν καὶ ἄνω, θὰ διαπιστώσωμεν ὠρισμένας ἐλαφρὰς διαφορὰς ἐν σχέσει πρὸς τὴν οἰκείαν κατανομήν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1928 :

ΠΙΝΑΞ IV

Κατανομή τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ οἰκογενειακὴν κατάστασιν

	Ἀπογραφή Δωδεκανήσου 1947	Ἀπογραφή Ἑλλάδος 1928
Ἄγαμοι	24,29 %	22,01 %
Ἐγγαμοι	60,93 %	64,27 %
Χῆροι	13,87 %	13,40 %
Διαζευγμένοι	0,91 %	0,32 %
	100,00	100,00

ε) Ἡ κατὰ ἡλικίας κατανομή ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν κατὰ φύλα διαίρεσιν ἀποδεικνύει ὅτι πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ πληθυσμοῦ (51,7%) ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄτομα κάτω τῶν 25 ἐτῶν μὲ ποιάν τινα ὑπεροχὴν τοῦ ἀνδρικοῦ φύλου (29.892 ἔναντι 29.694 θηλέων) καὶ συνεπῶς ἡ διαπιστωθεῖσα ἤδη ἀνώμαλος ἀριθμητικὴ σχέση τῶν φύλων συγκεντρῶται εἰς τὰς μεγαλύτερας ἡλικίας (24 250 ἄρρενες ἔναντι 31 507 θηλέων) μὲ ρυθμὸν, κατὰ φυσικὸν λόγον, αὐξῶντα εἰς τὰς ὁμάδας τῶν ὠριμωτέρων ἡλικιῶν. Ἐναντι φυσιολογικῆς ἀναλογίας 97 ἀρρένων πρὸς 100 θήλειαι εἰς τὰς ὠρίμους ἡλικίας, εἰς τὴν Δωδεκάνησον ἡ ἀναλογία αὕτη εἶναι 77 ἄνδρες πρὸς 100 γυναῖκας ! Ἐτέρα ἀνωμαλία εἰς τὴν κατὰ ἡλικίας κατανομήν τοῦ δωδεκανησιακοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἡ ἀνάδρομος φορὰ τῶν ἀναλογιῶν εἰς τὰς ὁμάδας ἡλικιῶν 25 - 39 ἐτῶν, ἐξηγουμένη προφανῶς ἐκ τῆς ἠϋξημένης μεταναστεύσεως τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς (ἀντίστοιχος ἐλάττωσις τῆς γονιμότητος) καὶ τῆς πιθανῆς ἐξόδου μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν (ἢ μὴ ἐπανόδου ἐξεληθόντων κατὰ τὸν πόλεμον) πολλῶν νέων ἡλικίας 25 - 35 ἐτῶν.

στ) Ἐκ τῆς κατανομῆς τοῦ πληθυσμοῦ εἰς ἐγγραμμάτους καὶ ἀγγραμμάτους συνάγεται ὅτι τὸ ποσοστὸν τῶν γνωριζόντων γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν εἶναι, παρὰ τὰ ἰταλικά μέτρα ἔναντιον τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν κατοίκων τῶν νήσων, ἀρκετὰ ὑψηλὸν (61,4% ἔναντι 41,8% ἐγγραμμάτων τῆς ἀπογραφῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὸ 1928). Ἡ εἰκὼν αὕτη εἶναι πλέον ἱκανοποιητικὴ, ἐὰν ἐντοπίσωμεν τὴν σύγκρισιν εἰς τοὺς ἄνω τῶν 8 ἐτῶν, ὅτε τὸ ποσοστὸν τῶν ἀγγραμμάτων περιορίζεται ἀπὸ 38,5% εἰς 22,6% ἔναντι ἑλληνικοῦ ποσοστοῦ 40,9%. Τὸ ποσοστὸν τοῦτο εἶναι μάλιστα ὡς πρὸς τοὺς ἄρρενας μόνον 11,6%. Ἀλλὰ καὶ τὸ σχετικῶς ὑψηλὸν ποσοστὸν τῶν

ἀγραμμάτων θηλέων ἄνω τῶν 8 ἐτῶν (32,4%) εἶναι πολὺ χαμηλότερον τοῦ τῆς ἐλληνικῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1928 (58%).

Ἡ ἔφρασις τῶν δωδεκανήσιων πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν ἐξεδηλώθη ἀκόλουτος ἅμα τῇ ἀνασυστάσει τῶν ἐλληνικῶν σχολείων μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ παρατιθεμένου πίνακος ἀριθμοῦ μαθητῶν, ὅστις κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1937 - 1948 ἀνῆρχετο εἰς τὸ 20% σχεδὸν τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δωδεκανήσου :

ΠΙΝΑΞ V
Ἀριθμὸς μαθητῶν στοιχειώδους καὶ μέσης ἐκπαίδευσως

Ν ἤ σ ο ι	Στοιχειώδης ἐκπαίδευσις	Μέση ἐκπαίδευσις	Εἰδικὰ Σχολαῖ ^α	Μουσουλμα- νικὰ σχολαῖ	Σύνολον	Ποσοτὸν % ὡς πρὸς πληθυσμὸν
1 Ρόδος	9.192	638	8	605	10.515	19,05
2 Κῶς	2.984	198	—	231	3.413	18,40
3 Κάλυμνος	2.271	287	—	—	2.558	20,92
4 Κάρπαθος	1.210	141	—	—	1.351	18,21
5 Λέρος	1.295	109	—	—	1.404	22,79
6 Σύμη	713	96	—	—	809	19,77
7 Πάτιμος	353	—	62	—	415	15,16
8 Νίσυρος	397	35	—	—	432	17,28
9 Ἀστοπάλαια	355	—	—	—	355	19,72
10 Κάσος	233	—	—	—	233	17,44
11 Τήλος	211	—	—	—	211	19,44
12 Λειψοί	170	—	—	—	170	19,47
13 Χάλκη	152	—	—	—	152	20,79
14 Καστελλόριζον	97	—	—	—	97	14,63
Σύνολον	19.633	1.504	142	836	22.115	19,17

Β'.

Αἱ παλαιότεραι ἀπογραφαὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δωδεκανήσου σπανίζουσι. Ἐὰν ἐξαίρεση τις τὰς ἰταλικὰς ἀπογραφὰς τῶν τελευταίων προπολεμικῶν ἐτῶν καὶ τὰς βάσει αὐτῶν ἐτησίαις ἐκτιμήσεις, οἱ παλαιότεροι ἀριθμοὶ οἱ παρεχόμενοι ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων βασίζονται εἰς ὑπολογισμοὺς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐμπειρικούς. Ἡ ἀκριβὴς γνώσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων εἶναι δυσχερὴς, ὄχι μόνον κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἢ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους, διότι οἱ νησιῶται, ἐχόμενοι στερρῶς τοῦ προ-

^α Ἡτοι Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία Ρόδου, Οἰκοκυριακὴ Σχολὴ Ρόδου καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ Πάτιμου.

γομιακού των καθεστώτος, δὲν ἐδέχοντο καμμίαν ἐπέμβατιν τῶν τουρκικῶν Ἄρχων οὐδὲ διὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ πληθυσμοῦ των. Ἐπιστεύετο, ὅτι τοιοῦτου εἶδους ἐνέργεια θὰ εἶχε δυσμενῆ ἐπακόλουθα διὰ τοὺς κατοίκους, ἰδίως ἐπὶ τοῦ φορολογικοῦ καὶ στρατολογικοῦ πεδίου, δι' ὃ καὶ ἀπεκρούσθη, πολλάκις καὶ μὲ ζωνηρὰ ἐπεισόδια, πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς διενέργειαν ἀπογραφῆς. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς. Διὰ τοῦτο οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς στατιστικὰς ἀριθμοὶ κατοίκων εἶναι κατ' ἐκτίμησιν ἢ κατὰ προσέγγισιν.

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ συνδυάσωμεν τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν νήτων ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι σήμερον¹, δυνάμεθα νὰ καταστρώσωμεν τὸν ἀκόλουθον πίνακα (βλ. ἐπομένην σελίδα):

¹ Ἐπὶ τοῦ πίνακος τούτου ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:

α) Ὁ πληθυσμὸς τῆς Δωδεκανήσου ἐμειώθη σημαντικῶς ἀπὸ τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς (1912) μέχρι σήμερον. Ὁ ἐκπατρισμὸς, ἀρχίσας ἀπὸ τῆς τουρκικῆς μεταπολιτεύσεως (Νεότουρκοί), ἦτις ἠπέλησε θεμελιωδῶς τὸ προνομιακὸν καθεστῶς τῶν νήτων, ἐνετάθη μετὰ τὴν κατάληψιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἰταλῶν, οἱ ὅποιοι συστηματικῶς ἐπεδίωξαν τὸν ἀπελληνισμὸν τῶν νήτων μὲ διάφορα πιστικὰ μέτρα πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς φύσεως. Ἡ σημαντικώτερα μεταβολὴ ἐπῆλθε κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἰταλοκρατίας, ὅτε ἡ μετανάστευσις ἦτο ἐλευθέρα. Οὕτω κατὰ τὸ 1917 ἐμφανίζεται ὁ πληθυσμὸς μειωμένος κατὰ 32%, ἐν σχέσει πρὸς τὸ 1910.

Ἡ παρατηρουμένη ὑπεροχὴ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων τῶν νήτων κατὰ τὸ 1931 ἔναντι τοῦ 1922 καὶ τοῦ 1917 δὲν ἀντικατοπτρίζει ὀλόκληρος πραγματικὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' ὑφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἔλευσιν Ἰταλῶν καὶ εἰς τὴν λίαν συντηρητικὴν ἐκτίμησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν νήτων κατὰ τὸ 1922. Ὡσαύτως ἡ ἐμφαινομένη εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ 1941 συγκράτησις (ἐλαφρὰ μείωσις) τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰ ἐπίπεδα τοῦ 1931 περίπου ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐγκατάστασιν Ἰταλῶν καὶ Λεβαντίνων εἰς τὰς νήσους Ρόδον, Λέρον καὶ Κῶν. Ἀντιθέτως οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῶν νήτων, παρὰ τὰς ἀπαγορεύσεις τῆς μεταναστεύσεως (ἀπηγορεύθη ἡ ἐγκατάστασις των καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα), διέρρευσαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

¹ Πίνακας καὶ ἄλλα στοιχεῖα ἐπὶ τῆς ἐξελιξέως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δωδεκανήσου εὐρίσκει τις εἰς διάφορα συγγράμματα καὶ δὴ εἰς τὰ ἑξῆς:

α) J. Stephanopoli: Les îles de l'Égée, leurs privilèges, avec documents et notes statistiques. Athènes 1912.

β) M. Volonakis. The Island of roses and her eleven sisters. London 1922.

γ) Livi Livio. Storia demografica di Rodi e delle isole dipendenti. Firenze 1944.

δ) Σ. Ἀγαπητίδης. Ἡ κατάσταση εἰς τὴν Δωδεκάνησον. Ἀθήναι 1945

ε) Ὑπουργεῖον Ἀνοικοδομήσεως. Δωδεκάνησος. Τόμος Α' Γενικὴ περιγραφή. Ἀθήναι 1947.

Π Ι Ν Α Ξ VI
 "Εκτάσεις και πληθυσμὸς τῆς Δωδεκανήσου 1821 - 1947"

Ν ἤ σ ο ι	Ἐπιφάνεια Τετρ. Χιλίωμ.	1821 - 1828										Πληθὸν κατὰ τὸ 1910 (κατοικοὶ κατὰ τετρ. χιλίωμετρον)	Πληθὸν κατὰ τὸ 1947 (κατοικοὶ κατὰ τετρ. χιλίωμετρον)
		1850	1900	1910	1912	1917	1922	1931	1936	1941	1947		
1 Ρόδος	1412,0	33.000	43.000	45.000	45.000	36.560	45.000	54.800	59.933	61.567	55.181	31,8	39,0
2 Κάρπαθος	306,0	8.000	8.500	9.500	8.527	6.930	7.500	6.580	7.861	7.231	7.416	31,0	25,9
3 Κως	288,7	12.500	15.700	16.500	14.570	15.070	16.000	21.170	19.845	18.231	18.545	57,1	62,6
4 Κάλυμνος	128,2	7.600	19.400	20.000	23.200	14.950	15.500	16.500	15.439	14.872	12.227	162,2	95,3
5 Ἀστυπάλαια	113,6	3.000	2.500	2.000	1.780	1.380	1.370	11.610	1.754	1.771	1.800	17,6	15,8
6 Λέρος	71,5	4.500	4.600	6.000	6.000	4.880	4.000	5.500	7.159	10.979	6.161	96,5	86,1
7 Κάρσος	69,4	5.250	5.600	6.700	5.700	1.850	1.760	1.920	1.904	1.367	1.336	96,5	19,2
8 Τήλος	64,3	2.000	1.900	1.850	1.300	2.100	1.160	1.230	1.226	1.131	1.085	28,7	16,8
9 Σέμη	63,6	6.250	8.000	19.500	22.450	7.300	7.000	9.460	8.182	4.147	4.090	306,6	64,3
10 Πάρος	57,1	4.500	4.000	3.700	2.720	2.650	2.550	2.990	3.208	2.665	2.736	64,7	47,9
11 Νάυρος	48,0	3.500	4.700	5.000	5.000	4.300	3.160	3.430	3.404	2.592	2.499	104,1	52,0
12 Χάλκη	30,3	1.200	1.500	3.000	3.215	2.200	1.300	1.790	1.470	754	731	99,0	24,1
13 Αεψοί	17,4	—	—	—	—	—	560	960	981	817	873	—	50,1
14 Καστελλόριζον	11,5	2.500	3.500	9.000	4.020	2.000	2.700	2.230	2.269	1.111	663	782,6	57,6
Σύνολον	2681,6	85.000	96.750	142.000	149.530	102180	109560	130830	132638	129285	115343	Μέση πυκνότης 59,7	43,0

Ούτως όχι μόνον ή φυσική αύξησης του πληθυσμοῦ, ἔχοντας ὑψηλήν γεννη-
 τικότητα, δὲν φαίνεται, ἀλλὰ καί οἱ ἀριθμοὶ οἱ ἀντιστοιχοῦντες εἰς τοὺς
 ἔλληνας κατοίκους τῶν νήσων κατὰ τὸ 1931 αἰσθητῶς ἐμειώθησαν.

Αἱ νῆσοι δὲν ὑπέστησαν, ὡς ἦτο φυσικόν, ἰσόμετρον διαρροήν πληθυ-
 σμοῦ. Ὁρισμένοι, ὡς ἡ Σύμη, τὸ Καστελλόριζον, ἡ Κάσος καὶ ἡ Χάλκη,
 πληγείσαι εἰς τὸν κυριώτερον πόρον τῆς οἰκονομικῆς τῶν ζωῆς, τὴν ναυτιλίαν
 καὶ τὴν σπογγαλιείαν, ἀπώλεσαν πληθυσμὸν πολλαπλάσιον τοῦ ἐναπομεί-
 ναντος εἰς τὴν γενέτειραν. Ἄλλαι νῆσοι, ὡς ἡ Ἄστυπαλαία καὶ ἡ Τήλος,
 ἔχουσαι φυσικὰς δυνατότητας διὰ τὴν στοιχειώδη συντήρησιν τοῦ μικροῦ
 πληθυσμοῦ τῶν, ἔχασαν μόνον τὴν καθαρὰν αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοί-
 κων τῶν κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ ἐνεῦθεν περίοδον. Τέλος εἰς ἄλλας
 νήσους, τὴν Ρόδον, τὴν Κῶν καὶ μέχρι τοῦ τελευταίου πολέμου τὴν Λέρον,
 ἠδὲξήθη ὁ πληθυσμὸς, λόγῳ κυρίως τῶν ἔργων, τὰ ὅποια κατεσκευάσθησαν
 εἰς αὐτὰς ὑπὸ τῆς ἰταλικῆς διοικήσεως. Τοῦτο ὁμῶς δὲν σημαίνει, ὅτι καὶ
 αἱ νῆσοι αὗται δὲν ὑπέστησαν διαρροήν πληθυσμοῦ. Ἡ αὐξήσις τοῦ ἀρι-
 θμοῦ τῶν κατοίκων τῶν συνετελέσθη ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως καθο-
 λικῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς εἰσόδου ἐργατῶν ἐκ τῶν ἄλλων νήσων (Σύμης,
 Καλόμνου, Χάλκης κλπ.).

Κατὰ τὴν πολεμικὴν περίοδον ἡ διαρροή τοῦ πληθυσμοῦ τῶν νήσων
 ἦτο ἐξαιρετικῶς σοβαρά. Οἱ νέοι διέφυγον διὰ τὰ καταταχθεὺν εἰς τοὺς ἑλλη-
 νικοὺς σχηματισμοὺς τοῦ στρατοῦ, τοῦ ναυτικοῦ καὶ τῆς ἀεροπορίας τῆς
 Μέσης Ἀνατολῆς. Ἡ προσέλευσις τῶν ὑπῆρξε τόσον ἔγκαιρος καὶ τόσον
 ἀθρόα, ὥστε ἐλέγχθη ἐπισήμως, ὅτι ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῶν σχηματισμῶν
 τούτων. Οἱ Ἑβραῖοι ἐξωντώθησαν διὰ βαρβάρων διωγμῶν. Οἱ Τούρκοι μετέβη-
 σαν εἰς τὴν ἀντίπεραν ἀκτὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι, ἰδίως
 τῶν μὴ γεωργικῶν νήσων, διὰ λόγους ἀσφαλείας καὶ συντηρήσεως, κατέφυ-
 γον ἀρχικῶς κρυφίως καὶ εἶτα τῇ ἀνοχῇ ἢ καὶ τῇ παρακινήσει τῶν ἰταλο-
 γερμανῶν (πρὸς ἐπάρκειαν τῶν τροφίμων ὑπὲρ αὐτῶν) εἰς τὴν Μέσην Ἀνα-
 τολήν. Τέλος οἱ Καστελλορίζιοι μετὰ τὰς καταστροφὰς τῆς νήσου τῶν ἐγκα-
 τέλειψαν ὀλοκληρωτικῶς τὴν πατρίδα τῶν, ἵνα διαφύγουν τὴν μὴν τῶν
 ἰταλῶν καὶ τὸν ἐκ πείνης θάνατον.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἤρχισεν ἡ παλινόστησις τῶν νησιωτῶν μὲ
 ρυθμὸν μᾶλλον βραδύν. Ὅπωςδὴποτε σήμερον ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῶν
 νήσων ἔφθασε περίπου εἰς τὰ θρία τοῦ 1941. Ὁ ἐπὶ ἔλαττον συνολικὸς πλη-
 θυσμὸς τοῦ 1947 δικαιολογεῖται σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ τῆς μειώσεως τοῦ
 ἀριθμοῦ τῶν Ἰταλῶν, τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Τούρκων, ἀντανακλωμένης εἰς
 τὴν ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ρόδου καὶ τῆς Λέρου.

β) Τὸ ποσοστὸν τῶν ἀλλοδόξων (μὴ ὀρθοδόξων) ὑπέστη κατ' ἀνάγκην
 μεταβολήν. Ἐνῶ οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Ἑβραῖοι δὲν ἀντεπροσώπευον κατὰ τὸ
 1912 πλέον τοῦ 7% τοῦ συνόλου, οἱ Ἰταλοὶ ἐν τῇ προσπάθειά τῶν γὰ ἀλλοι-
 ῶσουσιν τὴν σύνθεσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἐπέτυχον διὰ τῆς ἀνθελληνικῆς καὶ τῆς

έποικιστικής των πολιτικής να καταβιβάσουν κατά το 1941 το ποσοστό των Ελλήνων εις 82,5%. Εκ των μη ὀρθοδόξων (17,5% τοῦ συνόλου), ὑπὲρ τὰ 10% (13.085) ἀντεπροσώπευον οἱ καθολικοὶ, τὰ 6% περίπου οἱ Τούρκοι (7.583) καὶ 1,5% οἱ Ἑβραῖοι (1.976). Οἱ τελευταῖοι, ἐγκατεστημένοι σχεδόν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου, ἀνερχόμενοι τὸ 1931 εἰς 4.500 περίπου καὶ ζῶντες μέχρι τινὸς ἁρμονικῶς μὲ τοὺς Ἱταλοὺς, ὑπέστησαν κατὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ἱταλικῆς κυριαρχίας, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀνθεβραϊκῆς πολιτικῆς τοῦ Ἄξονος, ἐξόντωνσιν πολὺ μεγαλυτέραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασε τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Καὶ οἱ Τούρκοι ὁμῶς ἐπίσης, ἐγκατεστημένοι ἀνέκαθεν μόνον εἰς τὰς μὴ προνομιοῦχους νήσους Ρόδον καὶ Κῶν, ἠσθάνθησαν τὸν ἀντίκτυπον τῆς ἐξαπλωτικῆς πολιτικῆς τῶν Ἱταλῶν, δι' ἃ καὶ οὗτοι ἤρχισαν βαθμιαίως νὰ ἐγκαταλείπουν τὰς νήσους.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν νήσων ἤρχισε νὰ διαρρέῃ τὸ Ἱταλικὸν στοιχεῖον, νὰ σπανίζη δὲ καὶ τὸ ἐβραϊκὸν λόγῳ τῆς ἐξοντώσεώς του, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἀριθμὸς τις Τούρκων, μετατοπισθεὶς εἰς Μ. Ἀσίαν, δὲν ἐπανέκαμψε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀναλογία τῶν Ελλήνων (93,1%) ἐφθάσε καὶ τείνει νὰ ὑπερβῇ τὰ παλαιὰ τῆς ἐπίπεδα. Συγκρίνοντες τὴν κατανομὴν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν νήσων κατὰ θρησκευμα βάσει τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1947 πρὸς τὴν τοῦ 1941 ἔχομεν τὸν ἀκόλουθον πίνακα:

ΠΙΝΑΞ VII

Κατανομή τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ θρησκεῦμα

	1941	%	1947	%
Χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι	106.589	82,5	107.390	93,1
» καθολικοὶ	13.085	10,1	1.475	1,3
» διαμαρτυρούμενοι	—	—	33	0,0
Μουσουλμάνοι	7.583	5,9	6.368	5,5
Ἰσραηλῖται	1.976	1,5	71	0,1
	<u>129.233</u>	<u>100</u>	<u>115.343</u>	<u>100,0</u>

γ) Κατὰ μέσον ὄρον εἰς τὴν Δωδεκάνησον ἀναλογοῦν 43 ἄτομα κατὰ ἄπλουν τετρ. χιλ. (ἀνεξαρτήτως δηλ. παραγωγικότητος) Ἄλλοτε ἡ πυκνότης ἦτο μεγαλυτέρα (τὸ 1910 ἦτο 56), συνεβάδιζε δὲ παραλλήλως πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς εὐημερίας τῶν νήσων. Πράγματι ἡ γεωγραφικὴ θέσις καὶ ἡ παράδοσις ἐπεξέτειναν τὴν δραστηριότητα τῶν νησιωτῶν πέραν τῶν ἐδαφῶν τῶν νήσων (ἐμπόριον, ναυτιλία, σπογγαλιεῖα), καὶ συνεπῶς ἡ ἀπλὴ σχέσηις τῆς πυκνότητος δὲν ἔχει διὰ τὰς νήσους, ὅσῃν ἄλλαι περιοχαί, ἀξίαν. Κατὰ νήσους βεβαίως ποικίλλει ἡ πυκνότης τῶν κατοίκων. Αἱ γεωργικαὶ νῆσοι (Ρόδος, Τήλος, Κῶς, Ἀστυπάλαια) ἦσαν καὶ εἶναι πλέον ἀραιοκατοικημένοι, ἐνῶ αἱ ναυτικαὶ (Κάλυμνος, Σύμη, Καστελλόριζον) ἦσαν πάντοτε πυκνοκατοικημένοι. Ἡ Κάλυμνος σήμερον κατέχει τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν πυκνότητα (95,3)

καί μετὰ τὴν ἀπώλειαν σημαντικοῦ τμήματος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Ἀξιοσημείωτον μάλιστα εἶναι καὶ ὅτι ἔχει μόνον αἱ μικραὶ ἀλλὰ καὶ αἱ μεγαλύτεραι ναυτικαὶ νῆσοι Κάλυμνος καὶ Σύμη εἶχον καὶ ἔχουν σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ πληθυσμὸν τῶν συγκεντρωμένων εἰς μίαν πόλιν, ἢ ὁποῖα ἤρθημι εἰς τὸ παρελθὸν κατοίκους περισσοτέρους ἀπὸ τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου. Αὕτη μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν κατέστη ἡ πρώτη πόλις τῶν νήσων. Ὁ πληθυσμὸς τῆς, ἀνερχόμενος κατὰ τὸ 1912 εἰς 12.000 κατοίκους, μέγα μέρος τῶν ὁποίων ἦσαν Τοῦρκοι καὶ Ἑβραῖοι, ὑπερεδιπλασιάσθη κατὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τοῦ πολέμου δεκαετίαν, ἕνεκα τῆς ἐγκαταστάσεως ἀφ' ἑνὸς τῶν κατοίκων τῶν παρακειμένων ναυτικῶν νήσων καὶ δὴ τῆς Σύμης καὶ ἀφ' ἑτέρου καθολικῶν. Καὶ οἱ μὲν τελευταῖοι ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως ἠλαττώθησαν αἰσθητῶς. Οἱ ἐλθόντες ὁμοῦ εἰς Ρόδον ἐκ τῶν ἄλλων νήσων ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν. Οἱ ἐν Ρόδῳ ἐγκατασταθέντες Σωμαῖοι, καθὼς καὶ οἱ Καστελλορίζιοι καὶ οἱ Χαλκίται, εἶναι εἰς ἀριθμὸν περισσότερο τοῦ ζώντων εἰς τὴν γενέτειραν. Τέλος, διὰ μίαν μεταβατικὴν περίοδον, ἡ Λέρος συνεχέντρωσε πολὺν πληθυσμὸν, λόγῳ τῶν ἐκεῖ ἐκτελεσθέντων ἰταλικῶν ἔργων. Ἡ πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ τῆς, ὑπερέβη κατὰ τὸ 1941 τὰ 150 ἄτομα κατὰ τετρ. χιλιόμετρον. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη, ὡς ἄλλωστε καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1910-12, ἡ πυκνότης τῆς νήσου ταύτης εἶναι ὑψηλὴ (26,1).

Ἡ πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ τῶν νήσων δύναται νὰ ἀυξηθῇ ἐπιωφελῶς διὰ τὴν τοπικὴν οἰκονομίαν, καθόσον εἰς μὲν τὰς γεωργικὰς νήσους ὑπάρχουν γαῖαι οὐδόλως ἢ ἀνεπαρκῶς καλλιεργούμεναι, εἰς δὲ τὰς ναυτικὰς δὲν εἶναι δύσκολος ἡ, μερικὴ ἔστω, ἀναβίωσις τῆς παλαιᾶς ἀκμῆς*. Μὲ τὴν κατάλληλον προσπάθειαν δύναται νὰ συγκαταθηθοῦν καὶ νὰ ζήσουν ἱκανοποιητικῶς, πλὴν τῶν σήμερον ἐγκατεστημένων εἰς τὰς νήσους, καὶ οἱ ἀντιστοιχοῦντες εἰς τὴν ἐτησίαν καθαρὰν ἀύξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, ὅστις ἔχει, ὡς εἴπομεν, ὑψηλὴν γεννητικὴν ἰσχύα, νὰ ἐπανέλθουν δὲ εἰς τὰς ἐστίας τῶν καὶ πολλοὶ τῶν ἐκπατρισθέντων.

* Ἰδὲ ἄρθρον Χρ. Εὐελπίδη: «Ἡ οἰκονομία τῶν Δωδεκανήσων» εἰς τὸ «Βῆμα» τῆς 14ης Μαΐου 1948.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΙΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙ ΤΑΞΕΙΣ

ὑπό ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. ΦΩΚΑ

§ 1

Η ΑΣΦΑΛΙΣΙΣ ΤΩΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΩΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΗ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΣ

I

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνεπτύχθη ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις, ἢ ἀρχικῶς ἐργατικὴ ἀσφάλις ἀποκληθεῖσα. Ἐμφανισθεῖσα κατ' ἀρχὴν ὡς ἀντίδρασις καὶ παρέκκλισις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ φιλελευθέρου οἰκονομικοῦ συστήματος τοῦ 19ου αἰῶνος¹, ἀπετέλεσε σὺν τῷ χρόνῳ ἐν τῶν κυριωτέρων μέτρων τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς τῶν διαφόρων κρατῶν, μέτρον θετικῆς προστασίας τῶν ἐκ τῶν ἐργαζομένων οἰκονομικῶς ἀσθενῶν ἐναντίον τῶν ποικίλων κινδύνων ἐπαγγελματικῆς, κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς μορφῆς, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι οὗτοι ἐκτεθειμένοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου των.

Κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς ἐξελίξεώς της ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις ἀπετέλεσεν ἀποκλειστικῶς μέτρον τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ὑπὸ τὴν κυρίαν ἢ στενὴν τοῦ ὅρου τούτου σημασίαν². Ἐπεδιώχθη δηλ. δι' αὐτῆς ἡ ἀμβλυν-

¹ Ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις ἀπετέλεσε παρέκκλισιν, καθ' ὃ μὴ συμβιβασμένη πρὸς τὰς θεωρητικὰς ἀρχὰς καὶ βάσεις τοῦ οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ: ἐννοοῦμεν τὰς ἀρχὰς τῆς πλήρους οἰκονομικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ οἰκονομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐνεφανίσθη καὶ ὡς ἀντίδρασις ἐναντίον τοῦ οἰκονομικοῦ τούτου συστήματος, καθ' ὅσον ἀπεσκόπει εἰς τὴν ἐξαφάνισιν ἢ τουλάχιστον τὸν περιορισμὸν τῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας τὸ σύστημα συνεπίηγετο εἰς βάρος ὀρισμένων κοινωνικῶν τάξεων. Πρβλ. σχετικῶς Emil Lederer, Sozialversicherung ἐν Grundriss der Sozialökonomik, IX Abteilung, II Teil, Tübingen 1927, σ.322—323.

² Περὶ τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου τοῦ ὅρου «κοινωνικὴ πολιτικὴ» ὑπάρχει μεγάλη ἐπιστημονικὴ ἀμφισβήτησις καὶ ἐν πολλοῖς σύγχυσις, εἰς τρόπον ὥστε ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ἀποτελεῖ μίαν τῶν μᾶλλον ἀμφισβητουμένων ἐννοιῶν τῶν κοινωνικοοικονομικῶν ἐπιστημῶν. Εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην συμβάλλει μεγάλως καὶ τὸ γεγονός τῆς ἐπιρροῆς τὴν ὁποίαν ἀσχοῦν ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης ἐξωεπιστη-

σις τῆς κατ' ἐξοχὴν κοινωνικῆς, ταξικῆς, ἀντιθέσεως τοῦ 19ου αἰῶνος μεταξὺ, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν μεγάλων μαζῶν τῶν προσώπων τῶν παρεχόντων ἐπ' ἀμοιβῇ τὴν προσωπικὴν αὐτῶν —σωματικὴν ἢ διανοητικὴν— ἐργασίαν καὶ ἐκ ταύτης κυρίως ἂν μὴ ἀποκλειστικῶς προσποριζομένων τὰ διὰ τὴν συντήρησίν των ἀναγκαῖα οἰκονομικὰ μέσα, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς τάξεως τῶν προσώπων τῶν διαθετόντων τὰ ὄργανα τῆς παραγωγῆς καὶ χρησιμοποιούντων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραγωγῆς τὴν ἐργασίαν τῶν πρώτων.

Ἀπόρροια τοῦ συγχρόνου οἰκονομικοῦ συστήματος καὶ τῆς ἀναπτύξεως τὴν ὁποῖαν προσέλαβεν ἢ κατὰ μάζας παραγωγὴ τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν ὑπῆρξεν ἢ δημιουργία εἰς ὅλας τὰς χώρας μιᾶς πολυπληθοῦς τάξεως προσώπων ἀποβλεπόντων εἰς τὴν παροχὴν μισθωτῆς ἐργασίας ὡς εἰς ἰσόδιον ὀλιγοποριστικὴν ἀπασχολήσιν καὶ δυσχερῶς δυναμένων νὰ μεταπηδήσουν εἰς ἄλλης μορφῆς ἀπασχολήσεις. Περιοριζόμενοι οὕτως οἱ μισθωτοί, διὰ τὴν συντήρησιν ἑαυτῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν των, εἰς τὴν ἀπόληψιν μιᾶς ἀμοιβῆς διὰ τὴν ἐργασίαν των, τῆς ὁποίας τὰ ὄρια σπανίως ὑπερέβαινον τὰς δυνατότητας τῆς καλύψεως τῶν καθημερινῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν, εὐρίσκοντο εἰς ἀδυναμίαν σχηματισμοῦ ἀποταμιευτικῶν κεφαλαίων, ἀπαραιτήτων διὰ τὴν κάλυψιν ἐκτάκτων ἀναγκῶν ἢ ἀκόμη καὶ τῶν συνήθων τοιούτων εἰς περιπτώσιν ἐξ οἰασδῆποτε αἰτίας προερχομένης διακοπῆς —προσωρινῆς ἢ ὀριστικῆς— τῆς ἐπαγγελματικῆς των ἀπασχολήσεως³. Ἐκ τῆς οὕτω δημιουργηθείσης καταστάσεως προέκυψεν ἐπιτακτικῶς ἡ ἀνάγκη τῆς λήψεως μέτρων διὰ παρεμβάσεως τοῦ κράτους, πρὸς προστασίαν τῶν κατηγοριῶν τούτων τῶν προσώπων. Καὶ ἡ προστασία αὕτη, ἐκπορευθεῖσα ὡς γνωστὸν ἐκ Γερμανίας, ἐπραγματοποιήθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς πλείστας χώρας διὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς ὑποχρεωτικῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως⁴.

μονικὰ, ἠθικὰ καὶ πολιτικὰ στοιχεῖα καὶ δεδομένα. Ἡ διάκρισις ἐν τούτοις μεταξὺ εὐθείας καὶ στενῆς ἐννοίας τοῦ ὅρου κοινωνικὴ πολιτικὴ γίνεται μᾶλλον γενικῶς δεκτὴ ὑπὸ τῶν συγγραφέων. Ὡς κοινωνικὴ πολιτικὴ ὑπὸ σνετὴν ἔννοιαν δέον, καθ' ἡμᾶς, νὰ χαρακτηρισθῇ τὸ σύνολον τῶν ἐνεργειῶν καὶ μέτρων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιδιώκεται, ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἡ βελτίωσις τοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τῆς τάξεως τῶν παρεχόντων ἐξηρητημένην ἐργασίαν ἀτόμων. Περὶ τῆς ἐννοίας ταύτης βλ. καὶ τὰς ἡμετέρας παραδόσεις περὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς εἰς τὴν Πάντειον Σχολήν, 1938—1940. Ἐπὶ τοῦ ἐννοιολογικοῦ τούτου προβλήματος εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσα ἡ πραγματεία τοῦ καθηγητοῦ Karl Pribram «Die Wandlungen des Begriffs der Sozialpolitik, ἐν Festgabe für Lujo Brentano zum 80 Geburtstag, II Band, München 1925, σελ. 226—253.

³ Πρὸβλ. σχετικῶς Emil Lederer, ἐνθ. ἄνωτ.

⁴ Διάφοροι προσπάθειαι κατεβλήθησαν εἰς διαφόρους χώρας πρὶν ἢ αὐταὶ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς υποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἐκ τῆς ἀβεβαίας οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν μισθωτῶν ἀπορροευσῶν ἀναγκῶν δι' ἄλλων μεθόδων μᾶλλον συναδουσῶν πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλελευθέρου οἰκονομίας: οὕτω διὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ ὑποβοηθήσεως τοῦ πνεύματος τῆς ἀτομικῆς ἀποταμιεύσεως τῶν λαϊκῶν τάξεων, διὰ τῆς ὀργανώσεως καὶ διαδόσεως τῆς

Διὰ τῆς συνενώσεως δηλ. ὠρισμένων κατηγοριῶν προσώπων εἰς ἀσφαλιστικὰς ομάδας καὶ τῆς συγκεντρώσεως οἰκονομικῶν πόρων πολλαχόθεν προερχομένων—ὕποχρεωτικῶν εισφορῶν τῶν ἰδίων τῶν ἐνδιαφερομένων, εισφορῶν τῶν ἐργοδοτῶν καὶ εισφορῶν τοῦ κράτους—ἐδημιουργεῖτο ἡ ἀπαραίτητος οἰκονομικὴ βάση διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν κινδύνων τῶν ἐπερχομένων ἐκάστοτε εἰς τὰ καθ' ἕκαστον πρόσωπα τῶν ομάδων τούτων.

II

Ἡ ἀσφαλιστικὴ προστασία περιορίσθη κατ' ἀρχὰς εἰς ὠρισμένας μόνον κατηγορίας μισθωτῶν, ἐκείνους, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ κίνδυνοι περὶ ὧν ὠμίλησαμεν ἐνεφανίζοντο πλέον ἀπειλητικοί, εἴτε λόγῳ τῆς μορφῆς τῆς ἐπαγγελματικῆς αὐτῶν ἀπασχολήσεως, εἴτε λόγῳ τοῦ γλίσχρου τῶν ἀποδοχῶν των. Ἄφ' ἑτέρου καὶ διὰ τὰς κατηγορίας ταύτας δὲν ἐξετείνετο ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀπειλοῦντων αὐτὰς κινδύνων ἀλλὰ περιορίζετο εἰς τὴν κάλυψιν ὠρισμένων μόνον ἐξ αὐτῶν

Σὺν τῷ χρόνῳ ὁμοῦς ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις ἀνεπτύχθη εὐρυνομένη πρὸς δύο κατευθύνσεις. Ἄφ' ἑνὸς μὲν ηὔρυνθη ὁ κύκλος τῶν ὑπ' αὐτῆς καλυπτομένων κατηγοριῶν μισθωτῶν, εἰς τρόπον ὧστε, ἐν τέλει, τὸ σύνολον τῶν προσώπων τῶν παρεχόντων ἐξηρητημένην ἐργασίαν, ἀσχέτως τῆς μορφῆς αὐτῆς, ὑπήχθη εἰς τὴν ἀσφαλιστικὴν προστασίαν⁵. Ἄφ' ἑτέρου δὲ ἐπολλαπλασιάσθη

ἰδιωτικῆς ἀσφαλίσεως ὑπὸ τὴν μορφήν κυρίως τῆς λαϊκῆς ἀσφαλίσεως, ἰδίως εἰς τὰς ἀγγλοσαξωνικὰς χώρας, τέλος διὰ τῆς καθιερώσεως τῆς προαιρετικῆς ὑπὸ τὴν μορφήν ἰδίως—ὡς ἐν Γαλλίᾳ—τῆς ἀλληλοβοηθητικῆς ἀσφαλίσεως. Πᾶσαι ὁμοῦς αἱ προσάθειαι αὗται, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν ἐπαινεταὶ καὶ ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον ἀποδίδουσαι καρπούς, παραλλήλως πρὸς τὸ ἔργον τῆς ὑποχρεωτικῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, δὲν ἀπέδωκαν τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα καὶ κατεδείχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἀνεπαρκεῖς διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ κυρίου σκοποῦ, τῆς παροχῆς δηλ. ἀποτελεσματικῆς καὶ οὐσιαστικῆς ἀσφαλιστικῆς προστασίας εἰς τὰς μάζας τῶν μισθωτῶν. Οὕτω εἰς ὅλας τὰς χώρας, τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, κατέκτησε σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ἔδαφος ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, παρὰ τὴν βασικὴν ἀντίθεσιν τῆς πρὸς τὰς φιλελευθέρους ἰδέας καὶ παρὰ τὴν ἀντίδρασιν, τὴν ὅποιαν ἤσκησαν κατ' αὐτῆς κατὰ τὰ πρῶτα ἰδίως στάδια τῆς ἀναπτύξεώς της, διάφοροι κοινωνικαὶ τάξεις μὴδὲ αὐτῆς ταύτης τῆς τάξεως τῶν μισθωτῶν ἐξαιρουμένης. Περὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ἄλλων μεθόδων ἀτομικῆς ἢ ὁμαδικῆς προνοίας, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος πρὸβλ. καὶ Otto von Zwi edineck—Südenhorst, Sozial Politik, Berlin 1911 σ. 377 κ.ἐπ. Εἰδικώτερον, καθότι ἀφορᾷ τὴν προαιρετικὴν ἀσφάλισιν κατὰ τῆς ἀσθενείας βλ. τὴν ἐκτεταμένην μελέτην τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου Ἐργασίας, L' Assurance Maladie libre, Etudes et Documents, Serie M, No 7, Genève 1927. Καθὼς δὲ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ E. L e d e r e r, ἐνθ. ἀν. σ. 326, «ἀκριβῶς ἡ ἀσφάλις ἀσθενείας καὶ ἡ ἐξέλιξις της ἐν Γερμανίᾳ πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ νομικοῦ καταναγκασμοῦ, ἀποτελοῦν ἐν καλῶν παραδειγμα διὰ τὸ γεγονός ὅτι μία μεγάλῃς ἐκτάσεως ἀσφάλις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προαιρετικότητος».

⁵ Τοῦτο ἰσχύει ἰδίως διὰ τὴν ἀσφάλισιν ἀναπηρείας καὶ γήρατος «ἢ ὅποια εἶναι».

καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν κινδύνων τῶν καλυπτομένων ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, εἰς τρόπον ὥστε σήμερον πᾶς κίνδυνος ἀπειλῶν τὴν στέρησιν τοῦ ἐπαγγελματικῆς εἰσοδήματος τοῦ μισθωτοῦ ἢ τὴν ἀσυνήθη ἐξόγκωσιν τῶν δαπανῶν του, νὰ θεωρῆται ἀσφαλιστέος".

III

Ἡ ἐπέκτασις τοῦ πεδίου ἐφαρμογῆς τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως παροῦσας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὀρισμένα προβλήματα πρὸς λύσιν καὶ προσέκλεσε σοβαρὰς συζητήσεις Βεβαίως ἡ βασικὴ ἀρχή, ἀφ' ἧς ἐξεπορεύθη ἡ ἰδέα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως, ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις τῆς ἀνάγκης τῆς ὁμαδικῆς προστασίας ἐναντίον τῶν κινδύνων τῆς ζωῆς ὀρισμένων κατηγοριῶν προσώπων, τῶν ὁποίων ἡ πενιχρὰ καὶ ἀβεβαία οἰκονομικὴ κατάστασις ἀπέκλειε τὴν δυνατότητα τῆς ἀντιμετωπίσεως αὐτῶν διὰ τῶν συνήθων μεθόδων τῆς ἀτομικῆς προνοίας. Καὶ εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην εὐρίσκεται, εἰς τὰς περισσοτέρας χώρας, τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῶν προσώπων τῶν παρεχόντων ἐξηρητημένην ἐργασίαν¹.

Καὶ ἐκτὸς ὁμῶς τῆς τάξεως τῶν μισθωτῶν τὸ στοιχεῖον τῆς ἀβεβαίας οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκῶν οἰκονομικῶν μέσων

συνυφασμένη μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐξηρητημένης ἀπασχολήσεως» *Lederer* ἐνθ' ἄν. σ. 350. Περὶ τῆς τοιαύτης ἐξελίξεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως βλ. τὴν γνωστὴν δημοσίευσιν τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου Ἐργασίας, *L'assurance invalidité—vieillesse—décès obligatoire*. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς δημοσιεύσεώς της, 1933, εἰς 15 περιπου χώρας ἡ ὑποχρεωτικὴ ἀσφάλισις κατὰ τῶν κινδύνων τῆς ἀναπηρείας, τοῦ γήρατος καὶ τοῦ θανάτου ἐκάλυπτε τὸ σύνολον τῶν μισθωτῶν (ορ. cit. σ. 13). Ἐκτοτε ὁμῶς ὁ ῥυθμὸς τῆς διευρύνσεως τοῦ κύκλου τῶν καλυπτομένων ὑπὸ τῶν ἀσφαλιστικῶν τούτων κλάδων μισθωτῶν ἐσυνεχίσθη. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀσφάλισιν κατὰ τῆς ἀσθενείας, εἰς τὴν ὁποίαν παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ ἐξέλιξις, βλ. τὸ ἕτερον δημοσίευμα τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου Ἐργασίας, *L'Assurance maladie obligatoire Etudes et Documents, Série M, Genève 1927*, σ. 15 κ. ἐπ. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς δημοσιεύσεώς του εἰς 18 χώρας ἡ ἀσφάλισις κατὰ τῆς ἀσθενείας ἐκάλυπτε τὸ σύνολον τῶν μισθωτῶν τῆς βιομηχανίας, καὶ τοῦ ἐμπορίου. Πρβλ. ἐπίσης *Alfred Mares Versicherungswesen, Band III, Berlin 1932*, σελ. 189 καὶ 198 κ. ἐπ.

¹ Ὅτῳ τὰ σήμερον ἰσχύοντα συστήματα καλύπτουν συνήθως τοὺς κινδύνους τῆς προσκαιροῦ ἢ διαρκοῦς ἀναπηρείας, τῆς ἀσθενείας, τῆς μητρότητος, τοῦ γήρατος, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀνεργίας.

² Τοῦτο ἰσχύει δι' ὅλας τὰς χώρας, πλὴν ἴσως τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην χώραν τὸ σχετικῶς ὑψηλὸν ἐπίπεδον τοῦ ἐργατικῆς εἰσοδήματος καὶ ἡ οἰκονομικὴ μόρφωσις τῶν ἀτόμων ἀφ' ἑνός, τὸ ἐπικρατοῦν πνεῦμα τοῦ ἀκράτου φιλελευθερισμοῦ ἀφ' ἑτέρου, ἀπετέλουν μέτρι τῶν τελευταίων ἐτῶν ἐμπόδια εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θεσμοῦ τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως. Καὶ ἡ χώρα ὁμῶς αὕτη ἤρχισεν ἐσχάτως νὰ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τοῦ θεσμοῦ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως. Πρβλ. *T. H. Douglas, Social Security in the United States, Chicago 1935*, καὶ *Walter Weddigen, Grundfragen der Sozialversicherungsreform, Jena 1931*, σ. 40.

διὰ τὴν ἀτομικὴν πρόνοιαν παρουσιάζεται καὶ εἰς πλεῖστα πρόσωπα ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς ἄλλας κοινωνικὰς κατηγορίας. Ἐννοοῦμεν τὰ πρόσωπα τὰ ἐργαζόμενα ἀνεξαρτήτως ἢ δι' ἴδιον λογαριασμόν⁸,⁹. Ἐὰν ὁμως εἰς τὰς περισσότερας χώρας, κατὰ τὰ πρῶτα ἰδίως στάδια τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, ἢ ἀσφαλιστικῆ προστασίας περιωρίσθη κυρίως, ἂν μὴ ἀποκλειστικῶς, εἰς τὴν τάξιν τῶν μισθωτῶν¹⁰ τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο λόγους.

1) Ὄφειλεται πρῶτον εἰς τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἢ ἐπέκτασις τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως εἰς κατηγορίας προσώπων ἄλλων πλὴν τῶν μισθωτῶν. Καὶ αἱ δυσχερείαι αὗται εἶναι πολλαπλαῖ. Συνδέονται ἐν πρώτοις μὲ τὰς δυνατότητας ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τοῦ κύκλου τῶν ἀσφαλιστέων προσώπων. Τὸ πρόβλημα θεβαίως τοῦτο δὲν εἶναι ἄγνωστον καὶ προκειμένου περὶ τῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν. Ἡ λύσις του ὁμως εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐχερῆς. Πράγματι, εἰς τὰ ἀσφαλιστικὰ συστήματα τῶν μισθωτῶν τίθεται κατ' ἀρχὴν ὡς θάσις τὸ ἀντικειμενικὸν κριτήριον τῆς παροχῆς μισθωτῆς ἐργασίας ὑπαγομένου εἰς τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς ἀσφάλισιν τοῦ συνόλου τῶν παρεχόντων ἐξηρητημένην ἐργασίαν προσώπων, ἀσχέτως τοῦ ἔψους τῆς ἐκ τῆς ἐργασίας ἀπολαμβανομένης ἀμοιβῆς. Καὶ ἡ θάσις αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι, ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ μισθωτοὶ ἀποζοῦν

⁸ Τὸν ὄρον «ἀνεξαρτήτως ἐργαζόμενοι» — *Travailleurs independants, selbständige Arbeiter*—, θεωροῦμεν προτιμότερον τοῦ ὄρου «αὐτοτελῶς ἐργαζόμενοι», τὸν ὅποιον προτείνει ὁ κ. Μ. Ἀποστολίδης εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ δημοσιεύματος τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου Ἐργασίας, «Αἱ Γενικαὶ Ἀρχαὶ τῶν Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων», Ἀθήναι 1929 καθότι παρουσιάζοντα εὐκρινέστερον τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐξαρτήσεως, τὸ ὅποιο ἐμφανίζει ἢ μισθωτῆ ἐργασία.

⁹ Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀσφαλιστικῆς προστασίας προσώπων ἐργαζομένων ἀνεξαρτήτως εἶχε γίνεαι πολλάκις ἀντιληπτὴ καὶ κατὰ τὸ ἀπώτερον παρελθόν. Οὕτω κατὰ τὸν Μεσαίωνα εἰς τὰς διαφόρους χώρας, τόσον αἱ ἐμπορικαὶ ὅσον καὶ αἱ βιοτεχνικαὶ συντεχνίαι περιελάμβανον μεταξὺ τῶν σκοπῶν των τὴν ἀσφάλισιν, ὑποτυπώδους βεβαίως μορφῆς, τῶν μελῶν των κατὰ τῶν κινδύνων τῆς ζωῆς, ἤτοι τοῦ γήρατος, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀσθενείας. Πρβλ. H. Braun, *Geschichte der Lebensversicherung und Lebensversicherungstechnik*, Nürnberg, 1925, σ. 14—15.

¹⁰ Ἀπὸ τὰ πρῶτα νομοθετικὰ βήματα τῆς ἀσφαλίσεως ἢ ἀρχὴ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀσφαλιστικῆς ὑποχρέωσεως εἰς μόνους τοὺς μισθωτοὺς παρουσιάζει ὀρισμένα εἰρήματα. Αἱ περισσότερα εἰς ὀρισμένων νομοθεσιῶν, ἐπεκτείνουν τὴν ἀσφαλιστικὴν ὑποχρέωσιν εἰς ὀρισμένας κατηγορίας, ἔστω καὶ ἀριθμητικῶς μικρὰς, προσώπων ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων. Ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς τὴν πρωτοπόρον εἰς τὸν τομέα τῆς ἀσφαλίσεως Γερμανικὴν νομοθεσίαν, διὰ τῆς ὁποίας προβλέπεται ἡ ὑπαγωγή εἰς τὴν ἀσφάλισιν—κλάδους ἀσθενείας καὶ συντάξεων— τῶν κατ' οἶκον διὰ λογαριασμόν μὲν τρίτου, ἀνεξαρτήτως ὁμως ἐργαζομένων—*Hausgewerbetreibenden*— καθὼς καὶ ὀρισμένων ἄλλων μικροεπιτηδεματιῶν—*Unternehmer Kleinen Ausmasses*. Πρβλ. Heinrich Rosin, *Das Recht der Arbeiterversicherung*, I Band, Berlin 1893, σ. 175, καὶ Lutz Richter, *Sozialversicherungsrecht*, Berlin 1921, σελ. 49 κ. ἐπ.

κυρίως ἐκ τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας, τὴν ὁποίαν παρέχουν, στερούμενο συνήθως ἄλλης μορφῆς εισοδημάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι τὸ ὕψος τοῦ μισθοῦ, διὰ τοὺς πλείστους τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, εὐρίσκεται εἰς τοιαῦτα ἐπίπεδα ὥστε νὰ δικαιολογῆ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως. Καὶ εἰς ἅς ὁμοῦς περιπτώσεις ὁ νομοθέτης θέλει νὰ περιορίσῃ τὴν ἀσφαλιστικὴν προστασίαν εἰς τὰς κατηγορίας μόνον ἐκείνας τῶν μισθωτῶν, αἱ ὁποῖαι λόγῳ τοῦ περιορισμένου τῶν οικονομικῶν τῶν δυνατοτήτων χρήζουσιν κατὰ τεκμήριον ταύτης, εἶναι σχετικῶς εὐχερῆς ὁ περιορισμὸς τοῦ κύκλου τῶν ἀσφαλιστέων προσώπων διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν μισθωτῶν ἐκείνων, τῶν ὁποίων ὁ μισθὸς ὑπερβαίνει ὀρισμένα ὄρια ¹¹.

Ἄλλως ὁμοῦς προκειμένου περὶ προσώπων ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων. Ἡ ἀναλογία τῶν ἐξ αὐτῶν δεσμένων ἀσφαλιστικῆς προστασίας εἶναι ἀναμφισβητήτως μικροτέρα τῆς τῶν μισθωτῶν. Ἐξ ἄλλου, κάθε προσπάθεια περιορισμοῦ τοῦ πεδίου τῆς ἀσφαλίσεως εἰς ὀρισμένας μόνον κατηγορίας ἐξ αὐτῶν, τοὺς μᾶλλον ἀσθενεῖς οικονομικῶς, προσκρούει εἰς σοβαρὰ δυσχερεῖας προῖορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ εισοδήματος καὶ τοῦ ὕψους αὐτοῦ.

Ἄλλης μορφῆς δυσχερεῖαι χαρακτηριστικῶς ἀπαντῶσαι εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων εἶναι αἱ σχετιζόμεναι μὲ τὴν εἰσπραξίν τῶν ἀσφαλιστικῶν εἰσφορῶν, ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται πρόκειται περὶ εἰσφορῶν τῶν ἐνδιαφερομένων ἠσφαλισμένων. Καίτοι τὸ ζήτημα τοῦτο παρουσιάζει δυσχερεῖας καὶ εἰς τὴν ἀσφάλισιν τῶν μισθωτῶν, ἀποτελεῖ προκειμένου περὶ τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων ἐν τῶν μᾶλλον δυσεπιλύτων προβλημάτων. Πράγματι, εἰς τὴν ἀσφάλισιν τῶν μισθωτῶν, διὰ τῆς συνήθους παρεμβολῆς τῶν ἐργοδοτῶν μεταξὺ τῶν ἠσφαλισμένων καὶ τοῦ ἀσφαλιστικοῦ φορέως, ἐπιτυγχάνεται ἀσφαλεστέρα καὶ ταχύτερα ἢ εἰσπραξις. Ἐξ ἄλλου, καὶ τὸ ποσοστὸν τῆς εἰσφοράς, ἐφ' ὅσον, ὡς συνήθως, πρόκειται περὶ κυμαινομένης τοιαύτης, προσδιορίζεται σχετικῶς εὐχερῶς ἐπὶ τῇ ἐάσει τοῦ ἀντικειμενικῶς διαπιστουμένου εισοδήματος τοῦ ἠσφαλισμένου, δηλ. τοῦ μισθοῦ.

2) Ἐκτὸς τῶν δυσχερειῶν, εἰς τὰς ὁποίας προσκρούει ἡ ὀργάνωσις τῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων, καὶ ἄλλοι λόγοι, καθ' ἡμᾶς, ἐξηγούν τὸν κατ' ἀρχὴν περιορισμὸν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως εἰς τὴν τάξιν τῶν μισθωτῶν. Καὶ οἱ λόγοι οὗτοι πρέπει ν' ἀναζητηθῶν εἰς τὰς διαθέσεις καὶ τὸ πνεῦμα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξεπορεύθη ὁ θεσμὸς τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως.

¹¹ Πλείστοι πράγματι νομοθεταὶ θεσπίζουσιν ἀνώτερα ὄρια μισθοῦ, ἢ ὑπερβασις τῶν ὁποίων δημιουργεῖ διὰ τὸν μισθωτὸν προϋπόθεσιν ἀποκλεισμοῦ ἢ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ὑποχρέωσος πρὸς ἀσφάλισιν. Ἡ ἐξέλιξις ὁμοῦς τῶν τελευταίων ἐτῶν τείνει εἰς τὴν κατάργησιν τῶν μισθολογικῶν τούτων περιθωρίων ἢ τοῦλάχιστον εἰς τὸν καθορισμὸν ἀνωτέρων ὁρίων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εὐρύνεται ὁ κύκλος τῶν ὑποχρεωτικῶς ἠσφαλισμένων μισθωτῶν δημιουργουμένης μεταξὺ τοῦ συνόλου αὐτῶν μιᾶς ἀσφαλιστικῆς ἀλληλεγγύης ἀστέως τῶν διαφορῶν ἐπιπέδου τῶν εισοδημάτων τῶν.

Ὁ θεσμός οὗτος ἀπετέλεσεν ἀναμφισβητήτως ἐν τῶν κυριωτέρων μέτρων τοῦ κράτους ἐν τῇ πλαισίῳ τῆς γενικωτέρας κοινωνικοπολιτικῆς του δράσεως, μέτρον δι' οὗ ἐπεδιώχθη ἡ βελτίωσις τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τῶν μισθωτῶν διὰ τῆς ἀμβλύσεως τῆς οικονομικῆς ἀβεβαιότητος τῆς ὑποστάσεώς των. Καθὼς ὁμως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν πρωτοπόρων τοῦ θεσμοῦ, τὸ κράτος ἀπέβλεψε συγχρόνως εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλισιν ὡς εἰς μέτρον ἀνασταλτικὸν ἐναντίον τῶν σοσιαλιστικῶν καὶ ἀνατρεπτικῶν ἤε μμάτων καὶ τάσεων, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν ἀπὸ τὰ μέτρα κυρίως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εἰς τοὺς κόλπους τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Οὕτω ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλισις ἐθεωρήθη ὡς συνενωτικὸς κρίκος μεταξὺ τῆς μάλον ἐπαναστατικῆς τάξεως τῶν ἐργατῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ κράτους ἀφ' ἑτέρου, ὡς θεσμός ἐνισχυτικὸς τῆς κρατουμένης οικονομικῆς τάξεως. Κατὰ ταῦτα τὸ πεδῖον τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως περιωρίσθη κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην, ἡ ὅποια ἀναμφισβητήτως εἶχε τὴν μεγαλυτέραν ἀνάγκην τῆς προστασίας, ἡ ὅποια ὁμως συγχρόνως λόγῳ τῆς ὁμοιομόρφου συγκροτήσεώς της, τῆς ὀργανώσεώς της, τῆς ἀνεπτυγμένης ταξικῆς της συνειδήσεως καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν της διαθέσεων παρουσίαζε καὶ τὰς μεγαλυτέρας ἀνησυχίας, διὰ τὴν εὐρυθμον ἐξέλιξιν τοῦ κρατούντος κοινωνικοῦ καὶ οικονομικοῦ συστήματος ¹².

Ἐξ ἄλλου, ἡ βραδύτερον συντελεσθεῖσα ἐπέκτασις τοῦ θεσμοῦ τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, ἐντὸς πάντοτε τῶν πλαισίων τῆς τάξεως τῶν μισθωτῶν ¹³, ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὴν δραστηριότητα, τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξαν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι. Διὰ τῆς πίεσεως δηλ., τὴν ὁποίαν κατὰ καιροὺς ἤσκησαν ἐπὶ τοῦ κράτους καὶ

¹² Χαρακτηριστικαὶ τοῦ πνεύματος τούτου εἶναι καὶ αἱ ἐκφράσεις τοῦ περιφήμου διαγγέλματος τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος Γ ο υ λ ι ἐ λ μ ο υ II πρὸς τὸ Κοινοβούλιον ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς εἰσαγωγῆς πρὸς συζήτησιν ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ πρώτου σχεδίου νόμου ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως, τοῦ ἀναγνωσθέντος ὑπὸ τοῦ Bismark τῇ 17 Νοεμβρίου 1881: «Ὅτι τὸ κράτος ἐνδιαφέρεται ζωηρότερον ἢ μέχρι τοῦδε διὰ τοὺς χηρῶντας προστασίας πολίτας του, δὲν εἶναι μόνον μία ὑποχρέωσις ἀνθρωπισμοῦ καὶ χριστιανικοῦ πνεύματος, ἐκ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ διαπνέωνται οἱ κρατικοὶ θεσμοί, ἀλλὰ συγχρόνως μία προσπάθεια συντηρητικῆς πολιτικῆς, ἧτις πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ τὸν σκοπὸν νὰ καλλιεργῇ τὴν ἀντίληψιν καὶ μεταξὺ τῶν ἀπόρων τάξεων τοῦ πληθυσμοῦ, αἱ ὁποῖαι συγχρόνως εἶναι καὶ αἱ πολυπληθέστεραι καὶ αἱ ὀλιγώτερον μορφωμέναι, ὅτι τὸ κράτος δὲν εἶναι μόνον εἰς ἀναγκαῖος ἀλλὰ ἐπίσης, καὶ εἰς ἀγαθοεργός (Wohlthätig) θεσμός. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν πρέπει, δι' ἐμφανῶν καὶ ἀμέσων πλεονεκτημάτων χορηγουμένων εἰς αὐτοὺς διὰ νομοθετικῶν κανόνων, νὰ ἀχθοῦν εἰς τὴν συναίσθησιν νὰ ἀντιλαμβάνονται τὸ κράτος ὡς θεσμὸν ἐφευρεθέντα ὄχι μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς προστασίας τῶν εὐπορωτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας ἀλλὰ ἐξυτηροῦντα καὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀνάγκας καὶ συμφέροντα». Πρβλ. Lutz Richter, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 2, Alfred Manes ἐνθ. ἀνωτ. Band III σελ. 202, Emil Lederer, ἐνθ. ἀν. σ. 323.

¹³ Περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἀνωτ.

τῆς κοινῆς γνώμης αἱ εἰς πλείστας χώρας ἀρτίως καὶ ἰσχυρῶς ὀργανωμένα· εἰς ἐπαγγελματικὰς ἐνώσεις ἐργατικὰς τάξεις ἐπέτυχον τὴν ὑπὲρ τῆς τάξεώς των ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀσφαλιστικῆς προστασίας.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μισθωτοὺς, αἱ λοιπαὶ κοινωνικαὶ τάξεις, καί-
τοι πολλάκις ἠσθάνοντο καὶ δι' ἑαυτὰς τὴν ἀνάγκην τῆς ὑποχρεωτικῆς
ἀσφαλίσεως, οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην ὁμοιογένειαν παρουσίαζον, οὔτε ὁμῶς
καὶ τὴν ἐπαρκῆ ἰσχύϊν τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων διέθετον ὅπως διεκ-
δικήσουν καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἐπέκτασιν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως ¹⁴. Τὰ
σημαντικώτερα τμήματα τῶν τάξεων τούτων, καὶ δὴ οἱ βιοτέχνη, οἱ ἐπαγ-
γελματῆται καὶ οἱ μικροῦμποροὶ, καίτοι ἀπέκτον σὺν τῷ χρόνῳ σαφῆ συναί-
σθησιν τῶν ἀδξουσῶν δυσχερειῶν, εἰς τὰ ὁποίας προσέκρουεν ἡ ἐπαγγελμα-
τικὴ των δραστηριότης, λόγῳ τῆς ἐξελίξεως τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ τοῦ
συναγωνισμοῦ ἐκ μέρους τῶν μεγάλων καὶ μεγίστων ἐπιχειρήσεων, περιορί-
ζοντο μόνον εἰς ἐπανειλημμένας ἐπικλήσεις πρὸς τὸ κράτος πρὸς προστασίαν.
Ἡ προστασία ὁμῶς αὕτη, τῆς ἑποίας ἡ πραγματοποίησις θὰ ἦτο μόνον
ἐπιτυχὴ διὰ τῆς θεσπίσεως φραγμῶν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν, δηλ. διὰ
τοῦ περιορισμοῦ τῆς συνθλιπτικῆς διὰ τὰς μικρὰς ἐπιχειρήσεις ἀναπτυσ-
σομένης οἰκονομικῆς ὑπεροχῆς τῶν μεγάλων καὶ μεγίστων ἐπιχειρήσεων,
εὕρισκετο εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὸ κρατοῦν οἰκονομικὸν πνεῦμα, συγχρό-
νως ὁμῶς καὶ πρὸς τὰ δεδομένα τῆς οἰκονομικῆς πραγματικότητος. Ἦτο
ἐπομένως φρασικόν, ὅπως αἱ ἐπικλήσεις αὗται πρὸς ἀρνητικὴν καὶ ἀντιοικο-
νομικὴν παρέμβασιν τοῦ κράτους παραμένωσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἀνευ ἀπο-
τελέσματος. Ἰουναντίον, ἡ ἀντίληψις περὶ τῶν δυνατοτήτων αὐτοπροστασίας,
μέτρων θετικῆς προστασίας ἐκ μέρους τοῦ κράτους τῶν κλονιζομένων ἐπαγ-
γελμάτων, καὶ ἐτι μᾶλλον ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς σκοπιμότητος τῆς προσωπι-
κῆς ἐξασφαλίσεως ἐκ τῶν ἀντιξοότητων τῆς ζωῆς τῶν προσώπων τῶν ἀνη-
κόντων εἰς τὰς τάξεις ταύτας δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀποτελέσει εἰς τὰς γραμμὰς
των συνειδητῆν ἀνάγκην ¹⁵.

¹⁴ Εἰς παρομοίαν διαπίστωσιν προέβαιεν καὶ ὁ τσεχοσλοβάκος γεροισιαστὴς
H a n s T i c h i, πρόεδρος τῆς ἐνώσεως τῶν Γερμανῶν βιοτεχνῶν τῆς Τσεχοσλοβακί-
κῆς Δημοκρατίας ἐν τῇ ἀνακοινώσει του τῆς 4ης Ἰουνίου 1937 ἐνώπιον τοῦ II Διεθνoῦς
Συνεδρίου τῶν βιοτεχνῶν ἐν Βιέννῃ. Πρβλ. καὶ T h e o d o r B r a u e r, Mittelstands-
politik, ἐν Grudriss der Sozialökonomik, IX Abteilung, II Teil, Tübingen
1927, σ. 375 κ. ἐπ. Ἡ ὄργάνωσις τῶν μέσων τάξεων εἰς ἐπαγγελματικὰς ἐνώσεις
παρουσιάζεται ἱστορικῶς λίαν καθυστερημένη ἔναντι τῆς ἐπαγγελματικῆς ὀργανώσεως
τῶν μισθωτῶν. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν ὅτι διὰ τὸ ἔτος 1913 ὁ M ü f f e l m a n n
ὑπελόγησε τοὺς ἐν Γερμανίᾳ σωματειακῶς ὀργανωμένους βιοτέχνας εἰς 2—3% μόνον
τοῦ συνόλου. Βλ. T h. B a u e r, ἀνθ. σελ. 376. Γενικώτερον περὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς
ὀργανώσεως τῶν μέσων τάξεων πρβλ. J. W e r n i c k e, Kapitalismus und Mittel-
standspolitik, Jena, 1922.

¹⁵ Χαρακτηριστικὴ τῆς καταστάσεως ταύτης εἶναι ἡ ἐπομένη φράσις τοῦ θεω-
ρητικῶς ἐσχάτως ἀσχοληθέντος μὲ τὸ πρόβλημα τῶν μέσων τάξεων, καθηγητοῦ τοῦ
Πανεπιστημίου τῆς Βέρνης, F r i t z M a r b a c h, Theorie des Mittelstandes, Bern

Παρά τὰς δυσχερείας, περὶ ὧν ἄνωτέρῳ ὁ λόγος, ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως καὶ εἰς ὠρισμένας ἄλλας κατηγορίας ἐργαζομένων πλὴν τῶν μισθωτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητος. Καίτοι δὲ κατ' ἀρχήν, τόσον αἱ κρατικάι ἐξουσίαι ὅσον καὶ οἱ θεωρητικοὶ ἐρευνῆται¹⁶ τῶν προβλημάτων τῆς ἀσφαλίσεως ἐθεώρησαν αὐτὴν ὡς θεσμὸν συνυφασμένον πρὸς τὴν ἰδιότητα τοῦ μισθωτοῦ, δὲν ἠθέλησαν ἐν τούτοις νὰ ἀποκλείσουν πλῆρως ἐκ τῶν εὐεργετημάτων τῆς ὠρισμένης ἄλλας κατηγορίας ἐργαζομένων. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἐθεωρήθη ὅτι ἡ καθιέρωσις τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς ἀσφάλισιν δὲν συνάδει πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς ἀτομικῆς εὐθύνης, ἔπερ θὰ ἔπρεπε νὰ διέπῃ τοὺς δι' ἴδιον λογαριασμὸν ἐργαζομένους, ἐπετράπη πολλακίς ἡ εἰσδοχὴ αὐτῶν εἰς τὰ κρατοῦντα συστήματα κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως¹⁷.

Ἡ τοιαύτη προαιρετικὴ ἀσφάλισις ἐμφανίζεται εἰς τὸς διαφόρους νομοθεσίας ὑπὸ δύο τύπους, τὸν τῆς «συνεχιζομένης ἀσφαλίσεως»¹⁸

1942, σ. 54 «Der Kampf gegen die sogenannten Doppelverdiener, Tiefzinsforderungen u.s.w. und der «Laden der armen Witwe» haben jeweils eine grössere Rolle gespielt als die weise Got grundsätzlichere Frage der Einführung der Alters-, Hinterbliebenen- und Invalidenversicherung».

¹⁶ Οἱ ἀρχαιότεροι μάλιστα ἐξ αὐτῶν οὐδὲ κἂν περὶ κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως ὁμιλοῦν ἀλλὰ περὶ «ἐργατικῆς ἀσφαλίσεως». Οὕτω καὶ τὸ περὶ ἀσφαλίσεως κλασικὸν ἔργον τοῦ Γερμανοῦ συγγραφέως Rosin φέρει τὸν τίτλον «Das Recht der Arbeiterversicherung, Berlin 1893 καὶ 1905. Ὁ ὅρος κοινωνικὴ ἀσφάλισις καθιερώθη βραδύτερον, ὅταν διηρυνήθησαν τὰ πλαίσια τοῦ θεσμοῦ, ὑπαχθέντων εἰς αὐτὸν πλὴν τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων.

¹⁷ Ὅσον ἀφορᾷ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως ὁ Manes, Sozialversicherung, Goschen 1928, σελ. 6, ὀρθῶς, καθ' ἡμᾶς παρατηρεῖ ὅτι ἀνάγεται καὶ αὕτη εἰς τὴν καινολογικὴν ἀσφάλισιν. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος διακρίνει μεταξὺ Κ. Α. ὑπὸ εὐρείαν καὶ Κ. Α. ὑπὸ στενὴν ἔννοιαν. Ἡ ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν Κ. Α. περιλαμβάνει πλὴν τῆς καθ' ἑαυτῇ Κ. Α. καὶ τὴν προαιρετικὴν ἀσφάλισιν τὴν πραγματοποιουμένην εἴτε ὑπὸ τῶν φορέων τῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν, εἴτε ὑπὸ τῶν διαφόρων ἰδιωτικῶν ὀργανισμῶν «λαϊκῆς ἀσφαλίσεως» — Volksversicherung. Τουναντίον τὸ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν Κ. Α. ὑπὸ στενὴν ἔννοιαν ἀποτελεῖ ὁ ἀσφαλιστικὸς καταναγκασμὸς, Versicherungszwang. Πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα περὶ τοῦ πλήρους, ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντιζημιενικοῦ ἀσφαλιστικοῦ καταναγκασμοῦ καὶ οὐχὶ περὶ στοιχείων τινῶν ἀναγκαστικότητος, τὰ ὅποια φέρει καὶ ἡ προαιρετικὴ Κ. Α. Πράγματι καθὼς παρατηρεῖ καὶ ὁ Gustav Heinrich, Die Problematik der Sozialversicherung, Berlin 1936, σ. 69 κ. ἐπ. καὶ ἡ προαιρετικὴ ἀσφάλισις εἶναι ὑπὸ τινος ἐπόψεως ἀναγκαστικὴ ἀσφάλισις, πρῶτον διότι ὁ ἀσφαλιστικὸς φορεὺς δὲν δύναται νὰ δυσχεράνη ἢ νὰ ἀρνηθῇ τὴν εἰσδοχὴν τῶν δικαιουμένων προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως, ἐφ' ὅσον οὗτοι συγκεντροῦν τὰς ὑπὸ τοῦ νόμου θεσπιζομένας προϋποθέσεις καὶ δεύτερον διότι ἡ ὑπαγωγὴ μόνον κατὰ τοὺς τύπους τῶν διατάξεων τῶν νόμων δύναται νὰ λάβῃ χώραν.

¹⁸ «Weiterversicherung».

καί τὸν τῆς «ἐκουσίας» ἢ ὑπὸ στενὴν ἔννοιαν προαιρετικῆς ἀσφάλισης¹⁹,²⁰.

1ον) Διὰ τῆς συνεχιζομένης ἀσφάλισης ἐπιτρέπεται εἰς πρόσωπα ὑπαγόμενα εἰς τὴν ὑποχρεωτικὴν ἀσφάλισιν, ἢτοι κατ' ἀρχὴν εἰς μισθωτοὺς, ὅπως διατηρήσουν τὴν ἀσφαλιστικὴν τῶν σχέσιν διὰ τῆς καταβολῆς εἰς τὸν ἀσφαλιστικὸν φορέα τῶν ἀντιστοίχων εισφορῶν, καίτοι ἐξέλιπον αἱ προϋποθέσεις τῆς ὑποχρεωτικῆς τῶν ὑπαγωγῆς εἰς τὴν ἀσφάλισιν διὰ τῆς μεταπηδήσεως ἀπὸ τῆς ιδιότητος τοῦ μισθωτοῦ εἰς τὴν ιδιότητα τοῦ ἀνεξαρτήτως ἐργοζομένου καὶ ἐπομένως μὴ ἀσφαλιζομένου ὑποχρεωτικῶς²¹. Διὰ τῆς παρεχομένης εὐχερείας πρὸς συνέχισιν τῆς ἀσφάλισης ἀποτρέπεται τὸ ἄτοπον τῆς ἀποστερήσεως ἀπὸ ὠρισμένης κατηγορίας ἠσφαλισμένων τῶν εὐεργετημάτων τῆς ἀσφάλισης λόγῳ μεταβολῆς τοῦ εἴδους τῆς ἀπασχολήσεως τῶν καίτοι πολλάκις ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἐξετέλεσαν ἀνελλιπῶς τὰς ὑποχρεώσεις τῶν ἀπέναντι τοῦ ἀσφαλιστικοῦ φορέως.

Τὴν συνεχιζομένην ἀσφάλισιν προβλέπει σχεδὸν τὸ σύνολον τῶν ἐθνικῶν περὶ ἀσφάλισης νομοθεσιῶν Ἐνῶ ὅμως τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐπιτρέπουν τὴν συνέχισιν τῆς ἀσφάλισης²² εἰς πάντας τοὺς ἐξερχομένους τοῦ κύκλου

¹⁹ Selbstversicherung, Assurance Facultative. Ὁ ὅρος Selbstversicherung κρίνεται ἄτοπος ὑπὸ τοῦ Alfred Manes, ἔνθ. ἄνωτ. I Band, σ. 27. καὶ ἄλλων συγγραφέων. Πράγματι γίνεται χρήσις αὐτοῦ ὑπὸ διαφόρους ἐννοίας τόσον εἰς τὴν κοινωνικὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀτομικὴν ἢ ιδιωτικὴν ἀσφάλισιν. Περὶ τῶν διαφόρων τούτων ἐνοιῶν πρβλ. H. W a g e n f ü h r, Wirtschafskunde des Versicherungswesens, ἐν Versicherung und Wirtschaft, Stuttgart 1938. Παρὰ ταῦτα ὁ ὅρος ὅτιοις ἔχει καθιερωθῆ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐν τῇ γερμανικῇ κοινωνικοπολιτικῇ ἐπιστήμῃ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἑλληνικὴν ὀρολογίαν, ὁ ὅρος προαιρετικὴ ἀσφάλισις, ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν προαιρετικὴ κοινωνικὴ ἀσφάλισις, ἀποδίδει πιστῶς τὴν ἔννοιαν.

²⁰ Περὶ τῆς προαιρετικῆς ἀσφάλισης πρβλ. τὰς δημοσιεύσεις τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου Ἐργασίας. Πρβλ. ἐπίσης Heinrich Rosin, ἔνθ. ἄν. Band I, σ. 442 κ. ἐπ. καὶ 460 κ. ἐπ. καὶ Band II σ. 17 κ. ἐπ., Lutz Richter, ἔνθ. ἄν. σ. 52 κ. ἐπ. καὶ Gustav Heinrich, Die Problematik der Sozialversicherung, Berlin 1936, σ. 69 κ. ἐπ. Εἰδικῶς διὰ τὴν προαιρετικὴν ἀσφάλισιν ἐν Γερμανίᾳ βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Hans Engel, Die Freiwillige Versicherung in der Deutschen Sozialversicherung ἐν I.e Assicurazione Sociali, Supplement No IV, 1934, σ. 300—315. Τέλος ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ἡ εἰδικὴ διατριβὴ τοῦ V o i g t, Die Freiwillige Versicherung in der Sozialversicherung, Leipzig, 1924.

²¹ Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ ἄλλαι περιπτώσεις ἐφαρμογῆς τῆς συνεχιζομένης ἀσφάλισης ἀσχετοὶ πρὸς τὰς μεταβολὰς τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀπασχολήσεως, ἢτοι λόγῳ μεταγενεστέρως τοῦ χρόνου τῆς ὑπαγωγῆς εἰς τὴν ἀσφάλισιν ἐπερχομένης ἐκλείψεως ἄλλων ἀσφαλιστικῶν προϋποθέσεων π.χ. ὑπερβάσεις ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ τοῦ ἀνωτάτου ὁρίου ἀσφαλιζομένου μισθοῦ κ.ο.κ. Αἱ περιπτώσεις ὅμως αὗται εἶναι ἄσχετοὶ πρὸς τὸ θέμα τῆς παρούσης μελέτης.

²² Ἐκτὸς βεβαίως τῶν περιπτώσεων διακοπῆς τῆς ἀσφαλιστικῆς σχέσεως λόγῳ ἀναπηρείας.

τῶν ὑποχρεωτικῶς ἠτχαλισμένων προσώπων²³, ἀλλαι πάλιν ἐξαρτοῦν τὴν εὐχέρειαν τῆς συνεχίσεως τῆς ἀσφαλιστικῆς σχέσεως ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ εἰσοδήματος τοῦ ἐνδιαφερομένου. Κατὰ τὰς τελευταίας δηλ. ταύτας ἢ προαιρετικῆς συνέχεις τῆς ἀσφαλίσεως δὲν ἐπιτρέπεται, εἰμὴ μόνον ἐφ' ὅσον τὸ εἰσοδήμα τοῦ αἰτοῦντος δὲν ὑπερβαίνει ὠρισμένα ὄρια εἰδικῶς ἐκάττοτε καθοριζόμενα²⁴.

2ον) Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ὑπὸ στενὴν ἐννοιαν προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως ὁ νομοθέτης ἀναγνωρίζων ὅτι καὶ ὠρισμένα ἀλλαι κατηγορίαι ἐργαζομένων πλὴν τῶν μισθωτῶν παρουσιάζουν ἀνάλογον πρὸς αὐτοὺς κατάστασιν οἰκονομικῆς ἀβεβαιότητος, καὶ χρῆζουσι ὡς ἐκ τούτου τῆς ἀσφαλιστικῆς προστασίας, μὴ προχωρῶν ὁμοως μέχρι τοῦ σημείου τῆς ὑπαγάγῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὑποχρεωτικὴν ἀσφάλισιν, ἐπιτρέπει, ὑπὸ ὠρισμένης συνθήκας τὴν παρὰ τῇ ἀσφαλιστικῇ φορεῖ ἐκουσίαν ἀσφάλισιν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὕφ' οὓς καὶ οἱ ὑποχρεωτικῶς ἠτχαλισμένοι ὄρουσι.

Ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐκουσίαν ἀσφάλισιν αἱ ἐθνικαὶ νομοθεσίαι δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς τρεῖς κατηγορίας. Κατὰ τὴν πρώτην ἢ ἐκουσία ἀσφάλισις, ἐκτὸς τῶν ἀποκλειομένων ἐκ τοῦ κύκλου τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως μισθωτῶν, ἐπιτρέπεται καὶ εἰς ὠρισμένας κατηγορίας ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων προσώπων²⁵.

Κατὰ τὴν δευτέραν πάντα τὰ πρόσωπα τὰ ἀσχοῦντα μὴ ὑποχρεωτικῶς ἀσφαλιστέας οἰκονομικὰς δραστηριότητας δύνανται νὰ ἀσφαλισθοῦν προαιρετικῶς. Κατὰ τὴν τρίτην τέλος, πάντα τὰ πρόσωπα τὰ ἀποκλειόμενα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως, ἀσχέτως τῆς ἀσχίσεως ἢ μὴ ἐπαγγέλματός τινος ἔχουσι δικαίωμα προσφυγῆς εἰς τὴν ἐκουσίαν ἀσφάλισιν²⁶.

Καὶ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας κατηγορίας νομοθεσιῶν ἀλλαι μὲν ἐξαρτοῦν τὴν προαιρετικὴν ἀσφάλισιν ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ εἰσοδήματος τοῦ αἰτουμένου ταύτην ἀλλαι δὲ ἐπιτρέπουσι τὴν ἀσφάλισιν ἀσχέτως τοῦ μεγέθους τοῦ εἰσοδήματος.

Ἡ προαιρετικὴ ἀσφάλισις, ὑπὸ τοὺς δύο ἀνωτέρω ἐκτεθέντας τύπους, ἀνταποκρινομένη ἀναμφισβητήτως εἰς μίαν κοινωνικὴν ἀνάγκην, παρέσχε σοβαρὰς ὑπηρεσίας εἰς ὠρισμένας κατηγορίας προσώπων ἀνεξαρτήτως μὲν ἐργαζομένων πλὴν οἰκονομικῶς ἀσθενῶν. Ἐν τῇ συνόλῳ ὁμοως ἢ ἐφαρμογῇ τῆς δὲν ἀπέδωτε εἰμὴ λίαν περὶωρισμένα ἀποτελέσματα εἰς τὸν κλάδον τῆς ἀσφαλίσεως κατὰ τῆς ἀθθενείας ἔτι δὲ μᾶλλον ἀσήμαντα εἰς τὸν κλάδον τῆς ἀσφαλίσεως κατὰ τῆς ἀναπηρείας — γήρατος — θανάτου.

²³ Οὕτω εἰς τὸ Βέλγιον, τὴν Γερμανίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Αὐστρίαν, τὴν Πολωνίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Τσεχοσλοβακίαν.

²⁴ Οὕτω ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Χιλῇ κλπ.

²⁵ Οὕτω ἐν Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ, Βουλγαρίᾳ, Ἰταλίᾳ, Λουξεμβούργῳ, Οὐγγαρίᾳ κλπ.

²⁶ Οὕτω ἐν Βελγίῳ, Χιλῇ, Ἰσπανίᾳ, Ὀλλανδίᾳ Ἐκοναδόῳ κλπ.

Πράγματι, καθώς προκύπτει από τὰ κατὰ καιροὺς ὑπὸ τοῦ Διεθνoῦς Γραφείου Ἐργασίας δημοσιεύμενα στατιστικὰ δεδομένα, εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων, οἱ ὅποιοι προστέρεζαν εἰς τὴν προαιρετικὴν ἀσφάλισιν παρέμεινεν ἐκτάκτως περὶωρισμένος²⁷. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου θὰ ἰδύνατό τις νὰ ἀχθῆ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλισις δὲν ἀποτελεῖ κοινωνικὴν ἀνάγκην διὰ τὰς τάξεις τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων, οἱ ὅποιοι λόγῳ τοῦ σχετικῶς ὑψηλοῦ ἐπιπέδου τῶν εἰσοδημάτων τῶν δύνανται νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς κινδύνους τῆς ζωῆς δι' ἄλλων μεθόδων, ὡς π.χ. διὰ τῆς ἀποταμιεύσεως ἢ τῆς ἰδιωτικῆς ἀσφαλίσεως. Τὸ ἄτοπον ὅμως τοῦ τοιοῦτου συμπεράσματος καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐπαυλειημένης γενομένης διαπιστώσεως, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν προαιρετικῶς ἠσφαλισμένων εἶναι ἀκριβῶς μικρότερος εἰς τὰς χώρας ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας ἡ γενικὴ οἰκονομικὴ εὐημερία εἶναι ἀγνωστος καὶ τὸ ἐπίπεδον τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐργαζομένων χαμηλόν.

Ἐν τῇ πραγματικότητι οἱ λόγοι τῆς μικρᾶς ἐπιτυχίας τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων δὲν εἶναι διάφοροι τῶν λόγων, οἱ ὅποιοι συνετέλεσαν εἰς ἀποτυχίαν τῶν προσπαθειῶν ὀργανώσεως τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἐργατῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ οἱ ὅποιοι ἐν τέλει ὠδήγησαν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ὑφ' ὅλων τῶν κρατῶν τοῦ θεσμοῦ τῆς ὑποχρεωτικῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως. Καὶ οἱ λόγοι οὗτοι ὑπῆρξαν, ἄφ' ἑνὸς μὲν τὸ χαμηλόν ἐπίπεδον τῶν εἰσοδημάτων τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῶν μισθωτῶν, ἄφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἔλλειψις ἐπαρκoῦς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀντιλήψεως τῶν ἀτόμων²⁸.

²⁷ Τὸ αὐτὸ προκύπτει καὶ ἀπὸ τὰς ἀπαντήσεις τὰς δοθείσας ὑπὸ τῶν βιοτεχνικῶν ὀργανώσεων τῶν διαφόρων χωρῶν εἰς τὸ ἐρωτηματολόγιον τὸ ἀποσταλὲν ὑπὸ τοῦ γερουσιαστοῦ Hans Tich i ἐν ὄψει τῆς συζητήσεως τοῦ προβλήματος τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως τῶν βιοτεχνῶν ἐνώπιον τοῦ Β'. Διεθνoῦς Συνεδρίου τῶν Βιοτεχνῶν. Πρὸβλ. περίληψιν τῶν ἀπαντήσεων τούτων εἰς τὸ περιοδικὸν Das Geverbe, Wien, 15 Ἰουνίου 1937, σ. 8—10. Καθὼς δὲ ἔλεγε συμπεραίνω καὶ ὁ Hans T i c h i εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἡδὴ ἀνακοίνωσίν του ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀσφάλισιν τῶν βιοτεχνῶν: «Ὅλοι ἡμεῖς, οἱ ὅποιοι μελετῶμεν τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ ἔχομεν συγκεντρώσει σχετικὰ παρατηρήσεις κατελήξαμεν εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι μία προαιρετικὴ ἀσφάλισις διὰ τοὺς βιοτέχνας οὐδὲν θὰ ἐσήμαιεν διότι εἰς μίαν τοιαύτην μόνον ἐν μικρὸν τμήμα τῶν βιοτεχνῶν θὰ ἐπράττον ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ κáμνουν δι' ἑαυτοῦς καὶ τὰς οἰκογενείας των».

²⁸ Καθὼς παρετήρη εἰς τὴν ἐκθεσίν της ἡ ὑπὸ τῆς Αὐστραλιανῆς Κυβερνήσεως συσταθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1923 ἐπιτροπὴ διὰ τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος τῆς εἰσαγωγῆς ἐνὸς συστήματος ὑποχρεωτικῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως ἐν τῇ χώρᾳ «τὰ συστήματα προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως τὰ ἐφαρμοσθέντα εἰς διαφόρους χώρας δὲν ἐπέτυχον πλήρως τοῦ σκοποῦ των, καθὼς μαρτυρεῖ ἡ παγκόσμιος τάσις πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν συστημάτων τούτων διὰ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως ... Τὰ μειονεκτήματα τῶν συστημάτων αὐτοῦ τοῦ εἶδους συνίστανται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἐξασφαλίζουν τὴν προστασίαν τῶν μάλλον ἐκτεθειμένων εἰς τὴν δυστυχίαν ἀτόμων, δὲν δύναν-

Πλήν τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν, κατὰ τὰ τελευταῖα προπολεμικὰ ἔτη ἐπεδιώχθη ἐν Μεγάλῃ Βρετανίᾳ ἡ ἐπὶ εὐρυτέρων θάσεων ἀνάπτυξις τοῦ συστήματος τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως προσώπων μὴ παρεχόντων ἐξηρητημένην ἐργασίαν²⁹. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο παρέχεται ἡ εὐχέρεια εἰς πρόσωπα ἀνεξαρτήτως ἐργαζόμενα, τῶν ὁποίων ὅμως τὸ εἰσόδημα εἶναι περιορισμένον, νὰ ἀποκτήσουν δικαίωμα συντίξεως γήρατος καὶ θανάτου ἀνάλογον πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ συστήματος τῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν προβλεπόμενον. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ συστήματος τούτου, εἰς τὸ ὅποιον ἄλλως τε ὀφείλεται καὶ ἡ σχετικὴ ἐπιτυχία του³⁰, εἶναι ἡ σχετικῶς μεγάλη οἰκονομικὴ συνεισφορά τοῦ κράτους. Μόνον διὰ τῆς οἰκονομικῆς ταύτης συμμετοχῆς τοῦ κράτους ἐξασφαλίζεται ἡ οἰκονομικὴ ἰσορροπία τοῦ συστήματος, δεδομένου ὅτι αἱ εἰσφοραὶ τῶν ἠσφαλισμένων διατηροῦνται εἰς ἐπίπεδα μᾶλλον χαμηλά.

Τὸ ἐγκαινισθὲν ἐν Μεγάλῃ Βρετανίᾳ σύστημα προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως εἶναι ἐνδεικτικόν, ἀφ' ἐνός μὲν τῆς ἐξαπλώσεως τῆς ἰδέας τῆς ἀσφαλίσεως καὶ μὴ μισθωτῶν προσώπων εἰς τὰς μᾶλλον ἀντιπροσωπευτικὰς τοῦ οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ χώρας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἀνεπαρκειᾶς τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιτυχία δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ μόνον διὰ σημαντικῶν οἰκονομικῶν ἐνισχύσεων τοῦ κράτους³¹.

V

Ἐν ὄψει τῆς ἀνεπαρκειᾶς τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως ἤρχισεν ἤδη ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἔτη πρὸ τοῦ πολέμου τοῦ 1914—1918 νὰ παρατηρηθῆται εἰς τὰς διαφόρους χώρας ποιά τις κινήσεις ὑπὲρ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κοινο-

ται νὰ ἐφαρμοσθοῦν κατὰ τρόπον γενικὸν καὶ ἀποτελεσματικὸν καὶ δὲν καλύπτουν παρὰ μόνον τὰ πρόσωπα. τὰ ἔχοντα ἀνεπτυγμένον τὸ αἶσθημα τῆς ἀποταμιεύσεως. Πρὸβλ. περὶ τῆς ἐκθέσεως ταύτης τὸ ἐν τῇ Revue Internationale du Travail δημοσιευθὲν ἄρθρον, Un projet d' assurance nationale en Australie, Geneve, Janvier 1926, σ. 76 κ. ἑπ. Ἐπί τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων προσώπων βλ. καὶ G e o r g S e e r, Die Tschechoslowakische Selbständigenversicherung, Prag, 1925, σελ. 10—11.

²⁹ Ἡ προαιρετικὴ αὕτη ἀσφάλις καθιερώθη διὰ τοῦ νόμου τῆς 1ης Ἰουλίου 1937 δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ Γραφείου Ἐργασίας ἐν Serie Legislative, Genève 1937, Grande Bretagne 1.

³⁰ Κατὰ τὸ ἔτος 1938 εἰς τὴν ἀσφάλειν ταύτην ὑπῆγοντο περὶ τὰς 700.000 πρόσωπα.

³¹ Ὁ ἀγγλικὸς νόμος τοῦ 1937 ἀπετέλεσεν ἀπλῶς ἓνα σταθμὸν ἐν τῇ διευρύνσει τῶν πλαισίων τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἐξέλιξις δὲν ἐτεροματίσθη εἰσέτι. Πράγματι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἤρχισεν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐμπεριστατωμένη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ συζητήσεις ἐπὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ὑποχρεωτικῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, προῖον τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ ὑποβολὴ εἰς τὰ ἀρμόδια νομοπαρασκευαστικὰ ὄργανα μακροσκελοῦς μελέτης προβλεπούσης εὐρύτατον σύστημα κοι-

νικής ασφαλίσεως και εις ώρισμένας κατηγορίας ανεξαρτήτως εργαζομένων προσώπων εκ των άνηκόντων εις τὰς λεγομένας «μ ε σ α ς κ ο ι ν ω ν ι κ ᾶ ς τ ᾶ ξ ε ι ς»¹². Ἡ κίνησις ὁμως αὕτη κατέστη ζωηροτέρα μεταπολεμικῶς και εἰδικώτερον μετὰ τὴν παγκόσμιον οικονομικὴν κρίσιν τῶν ἐτῶν 1929—1933. Εἰς τὴν τοιαύτην ἔντασιν τῆς κινήσεως ὑπὲρ τῆς κοινωνικῆς ασφαλίσεως τῶν ανεξαρτήτως εργαζομένων τρεῖς λόγοι συνετέλεσαν κυρίως :

1ον) Οἱ ἄγαθοι καρποί, τοὺς ὁποίους ἀπέδωσεν ἡ ἐφαρμογὴ και συγχρόνως ἡ ἐπέκτασις και ὀλοκλήρωσις τῆς κοινωνικῆς ασφαλίσεως τῶν μισθωτῶν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ θεσμοῦ τῆς κοινωνικῆς ασφαλίσεως ἐξαρτᾶται ἐκτὸς ἄλλων διαφόρων προϋποθέσεων και ἐκ τῆς δημιουργίας εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἠσφαλισμένων τῆς ασφαλιστικῆς συνειδήσεως, τοῦ πνεύματος δηλ. ὀρθῆς κατανοήσεως τῶν σκοπῶν, τῶν δυνατοτήτων και τοῦ προσορισμοῦ τοῦ θεσμοῦ, ἀναγνωρίσεως και στοργῆς τῶν εὐεργετικῶν αὐτοῦ ἀποτελεσμάτων και στενῆς παρακολουθήσεως και ὑποβοηθήσεως ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Ἡ ασφαλιστικὴ ὁμως συνείδησις σπανίως ὑφίσταται μετὰ τῶν ἠσφαλισμένων ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἐφαρμογῆς τῆς κοινωνικῆς ασφαλίσεως. Ἐναπτύσσεται τοὐναντίον προοδευτικῶς βραδύτερον, ἐφ' ὅσον τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τοῦ θεσμοῦ γίνονται ἀμέσως ἀντιληπτὰ ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων.

Ἐκτὸς ὁμως τῆς τάξεως τῶν ἠσφαλισμένων μισθωτῶν, διὰ τῆς ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν λειτουργίας τῶν ὀργανισμῶν Κοινωνικῆς Ἀσφαλίσεως, ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται ἀσφαλιστικὴ συνείδησις και μετὰ τῶν ἄλλων κύκλων εργαζομένων, μὴ περιλαμβανομένων μὲν εἰς τὸν κύκλον τῶν ἠσφαλισμένων, εὐρισκομένων ὁμως λόγῳ τῆς ἰδιότητος τῶν εἰς στενὴν ἐπαφὴν και συνεργασίαν μὲ τοὺς ἀσφαλιστικούς ὀργανισμοὺς τῶν μισθωτῶν. Ἐννοοῦμεν τὰς κατηγορίας τῶν εἰσφερόντων εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλισιν ὑπὲρ τῶν μισθωτῶν τῶν μικροεργοδοτῶν, εἴτε εἰς τὴν βιοτεχνίαν, εἴτε εἰς τὴν γεωργίαν, εἴτε εἰς τὸ ἐμπόριον ἀνήκουσιν οὗτοι. Κατόπιν τῆς συνεχοῦς ἐπαφῆς, πολλάκις δὲ και ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τῶν προσώπων τούτων εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἀσφαλιστικῶν ὀργανισμῶν τῶν μισθωτῶν ἤρχισε νὰ δημιουργηθῆται και παρ' αὐτοῖς ἡ πεποιθήσις περὶ τῶν πλεονεκτημάτων, τὰ ὅποια θὰ παρουσιάξεν ἐνδεχομένη ἐπέκτασις τῆς ἀσφαλιστικῆς προστασίας και εἰς τὰς τάξεις τῶν. Ἐδημιουργήθη οὕτω μία τῶν σημαντικωτέρων προϋποθέσεων τῆς ἐπιτυχοῦς ἐπεκτάσεως τοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς ασφαλίσεως.

2ον) Αἱ κοινωνικαὶ διαταραχαὶ και ἀναστατώσεις, αἵτινες ἀπέρρευσαν ἀπὸ τὸν παγκόσμιον πόλεμον και τὴν ἐπακολουθήσαντα κατὰ τὰ ἔτη 1929—1933 παγκόσμιον οικονομικὴν κρίσιν και αἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν

νωνικῆς ασφαλίσεως. Ἡ μελέτη αὕτη ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ βρεττανοῦ καθηγητοῦ, εἰδικοῦ περὶ τὰ ἀσφαλιστικὰ ζητήματα, W. Beveridge.

¹² Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου «μ ε σ α ς τ ᾶ ξ ε ι ς» βλ. κατωτέρω.

δημιουργίαν πλήρους οικονομικῆς ἀβεβαιότητος καὶ ἀσταθείας καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς μᾶλλον ἀνθηρὰς οικονομικῶς ἐμπειρικὰς καὶ βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις. κατὰ μείζονα δὲ λόγον εἰς τὰς μετρίας ἢ μικρὰς οικονομικῆς θάσεως τοιαύτας. Περὶ τούτου ὅμως πραγματευόμεθα ἐκτενέστερον παρακατιόντες ἐν παραγρ. 2 τοῦ κεφαλαίου τούτου.

30) Ἡ δημιουργία ταξικῆς συνειδήσεως μεταξὺ τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων καὶ ἡ ἀνάπτυξις ζωηρὰς δραστηριότητος ἐκ μέρους τῶν ἐπαγγελματικῶν τῶν ὀργανώσεων ὑπὲρ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως Ἡ ἐκ μέρους τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων—βιοτεχνῶν, ἐμπόρων, γεωργῶν καὶ ἀσκούντων ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα— ἔρευνα τῶν προβλημάτων τῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων καὶ ἡ ἀκτικτικὴ πίεσις ἐπὶ τῶν κρατικῶν ἐξουσιῶν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἤρχισεν ἀναπτυσσομένη ἰδίως μεταπολεμικῶς, καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν πραγματοποίησίν της ³³, ³⁴.

Ἐξ ἄλλου ἡ δραστηριότης αὕτη δὲν περιωρίσθη εἰς τὰ ἐθνικὰ ὅρια τῶν διαφόρων χωρῶν, ἀλλὰ προσέλαβε καὶ μορφήν διεθνῆ ἀκτικτικὴς ὑπὸ ποικίλλων διεθνῶν συνεδρίων συγκεντρούων, εἴτε τοὺς ἐθνικοὺς ἀντιπροσώπους ὀρισμένων ἐπαγγελματικῶν κατηγοριῶν, εἴτε καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ συνόλου τῶν ἐπαγγέλματων τῶν ἀπαρτιζόντων τὰς μέσας κοινωνικὰς τάξεις ³⁵.

³³ Ἡ δραστηριότης αὕτη τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων συνέτεσε μὲ τὴν ἀναζωοπύρωσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῶν μεσῶν τάξεων, ἡ ὅποια διακρίνεται σαφῶς εἰς τὰς διαφόρους χώρας κατὰ τὰ τελευταία ἔτη. Τόσον τὰ κράτη ὅσον καὶ αἱ διάφοροι κοινωνικαὶ ὁμάδες ἐπελήφθησαν σοβαρῶς τῆς ἐρεῦνης εἰδικῶν προβλημάτων τῶν μεσῶν τάξεων καὶ τῶν ἐνδεχομένων μέτρων πρὸς βελτιωσίν τῆς θέσεώς των. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἰσὶ λίαν ἐνδιαφέρουσα ἡ μελέτη τοῦ Fritz M a r b a c h, Theorie des Mittelstandes, Bern 1942, ἰδίως σελ. 46 κ. ἑπ.

³⁴ Περὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς δραστηριότητος τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων τῶν βιοτεχνῶν καὶ τῶν ἐμπόρων βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσαν μελέτην τοῦ T h e o d o r B r a u e r, Mittelstandspolitik ἐν Grundriss der Sozialökonomik, IX Abteilung, II Teil, Tübingen 1927, σ. 368—411. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξέλιξιν ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Τσεχοσλοβακίᾳ βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ F r a n z K u b e l k a, Die Alters—und Invaliditäts Versicherung der Selbständigen und die Notwendigkeit ihrer gesetzlichen Verwirklichung ἐν Deutsche Zeitschrift für öffentliche Versicherung und Volkswohlfahrt Prag No Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου 1935. Ἐπίσης ὡς πρὸς τὴν Γερμανίαν βλ. D r. F e l i x S c h ü l e r καὶ A l b e r t G r i e s s m e y e r, Die Altersversorgung des Handwerksmeisters, Berlin 1939.

³⁵ Οὕτω τὸ πρόβλημα τῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων συνεζητήθη ἐνώπιον τοῦ Β. Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἐπαγγελματικῶν τοῦ συνελθόντος ἐν Βιέννῃ κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1937. Τὸ Συνέδριον ἀνεγνώρισεν ὁμοφώνως τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως τῶν βιοτεχνῶν, δεδομένου ὅτι «εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς λαϊκῆς ἀσφαλίσεως ἡ πείρα διδάσκει ὅτι μόνον μία ὑποχρεωτικὴ ἀσφάλις ἐκπληροῖ τὸν σκοπὸν της». Βλ. σύνοψιν τῶν πεπραγμένων τοῦ Συνεδρίου

Ἐκ τῆς βραχείας ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως προκύπτουν σαφῶς αἱ ἐξελικτικαὶ τάσεις τοῦ θεσμοῦ τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως. Κατὰ τὸ πρῶτον αὐτοῦ στάδιον ὑπῆρξεν οὗτος συνυφασμένος πρὸς ὠρισμένην σχέσιν ἐργασίας (Arbeitsverhältnis). Αἱ ἀσφαλιστικαὶ νομοθεσίαι προβλέπουν τὴν ὑπαγωγὴν εἰς τὴν ἀσφάλισιν ὠρισμένων, σαφῶς περιγραφομένων κατηγοριῶν μισθωτῶν. Κατὰ τὸ δευτέρον στάδιον αἱ διακρίσεις μεταξὺ διαφόρων κατηγοριῶν μισθωτῶν ἀρχίζουσι νὰ ἐξαφανίζωνται. Ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλισις δὲν ἀποτελεῖ πλέον θεσμὸν ὠρισμένης ἐργατικῆς σχέσεως ἀλλὰ θεσμὸν τῆς ἐργατικῆς σχέσεως γενικῶς. Δημιουργεῖται οὕτω τεκμήριον περὶ τῆς σκοπιμότητος τῆς ἐπεκτάσεώς της ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν προσώπων τῶν παρεχόντων ἐξηρημένην ἐργασίαν, ἀσχέτως τῆς μορφῆς τῆς ἐργασίας καὶ ἀσχέτως τοῦ ὕψους τοῦ εἰσοδήματος τῶν προσώπων τούτων. Τέλος ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ἢ ἐξέλιξις τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως εἰσῆλθεν εἰς τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον αὐτῆς στάδιον. Κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο ἡ ἀσφάλισις διαρρηγνύουσα τὰ ἀρχικὰ της πλαίσια παύει νὰ εἶναι συνδεδεμένη πρὸς τὴν σχέσιν ἐργασίας. Ἀποβάλλουσα τὸν ταξικὸν χαρακτήρα, μεταβάλλεται εἰς θεσμὸν ὑποχρεωτικῆς προστασίας ὅλων τῶν πολιτῶν, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ προστασία αὕτη κρίνεται κατὰ τεκμήριον σκοπιμῶς. Ὡς τελευταῖος σταθμὸς ἐν τῇ ἐξελίξει ταύτῃ, πραγματοποιηθεὶς ἄλλως τε ἤδη εἰς ὠρισμένας χώρας, διαφαίνεται ἡ καθολικὴ ἀσφάλισις ὅλων τῶν πολιτῶν, ἡ λαϊκὴ ἢ ἐθνικὴ ἀσφάλισις ἑνομομαζομένη. Θὰ ἦτο ἴσως ριψοκίνδυνον νὰ προβῆ τις ἀπὸ τοῦδε εἰς προελεύσεις ἐπὶ τῆς μεταπολεμικῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως. Ἡ ἐξέλιξις αὕτη θὰ ἐξαρτηθῇ κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν διαμόρφωσιν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ ἀπὸ τὰς περὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἀντιλήψεις τῶν μεταπολεμικῶν κρατῶν. Οὐχ ἦριτον ὅλαι αἱ ἐνδείξεις πείθουν ὅτι ἡ διαπιστωθεῖσα ἐξέλιξις πρὸς διεύρυσιν τῶν πλαισίων τῆς ἀσφαλιστικῆς προστασίας θέλει συνεχισθῆ.

τούτου εἰς τὸ περιοδικὸν «Das Geverbe» No 11, 15 Ἰουνίου 1937, Wien, 6-8-10. Ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τούτου προέβη εἰς ἐνδιαφέρουσαν ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ βιοτεχνῶν ἐν Ἑλλάδι ὁ ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ἑλλήνων βιοτεχνῶν συμμετασχὼν εἰς τὰς ἐργασίας κ. Μιχ. Γουῆτος. Ὁμοίως τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων ἐτέθη καὶ ἐνώπιον γενικωτέρας μορφῆς Διεθνῶν Συνεδριῶν ἀπαρτιζομένων ἐξ ἀντιπροσώπων ὅλων τῶν ἐπαγγελματιῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς μέσας κοινωνικὰς τάξεις. Οὕτω τὸ VI Διεθνὲς Συνέδριον τῶν Μέσων Τάξεων τὸ συνελθὼν ἐν Πράγα 5—7 Μαΐου 1932 ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης τῆς ταχύτερας ἐφαρμογῆς τῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων, συνιστῶν δι' αὐτὴν τὸν τύπον τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως.

ΑΙ ΜΕΣΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ
ΚΑΙ Η ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΣ ΑΥΤΩΝ

I

Ἐκ τῆς εἰς τὴν προηγηθεῖσαν παράγραφον σκιαγραφηθείσης ἐξελίξεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως κατὰ τὴν πρώτην πεντηκονταετίαν τῆς ὑπάρξεώς της προκύπτει σαφῶς ἡ τάσις τῆς διευρύνσεως τοῦ κύκλου τῶν ὑπαγομένων εἰς αὐτὴν προσώπων. Τὸ δεύτερον στάδιον ἐν τῇ ἐξελίξει ταύτης χαρακτηρίζεται διὰ τῆς ὀλοκληρώσεως τῆς ἀσφαλιστικῆς προστασίας τοῦ συνόλου τῶν κατηγοριῶν τῶν προσώπων τῶν παρεχόντων ἐξηρητημένην ἢ μισθωτὴν ἐργασίαν. Ἡ ὀλοκληρώσις ὅμως αὕτη δὲν ἀπετέλεσε τὸ τέρμα ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐξελίξει ἀλλὰ ἀπλῶς ἓνα σταθμὸν πέραν τοῦ ὁποῖου ὁ ὕθμὸς τῆς ἐξελίξεως ὀσημέραι συνεχίζεται διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως καὶ εἰς ἄλλας κατηγορίας προσώπων, αἱ ὁποῖαι τουλάχιστον ἀπὸ ἀπόψεως ἐπαγγελματικῆς οὐδὲν τὸ κοινὸν χαρακτηριστικὸν μὲ τοὺς μισθωτοὺς ἐμφανίζουν. Εἰς τὴν ἀρχὴν «ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις διὰ τοὺς μισθωτοὺς» ὑπακαθίσταται ἢ ἀρχὴ «ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις δι' ὅλους τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην ταύτης».

Ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις παρουσιάζεται πρᾶγματι ὡς μία ζωτικὴ ἀνάγκη ὅχι μόνον διὰ τοὺς παρέχοντας ἐξηρητημένην ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ δι' ὀρισμένας ἄλλας κατηγορίας πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι, καίτοι ἀνεξαρτήτως ἐργαζόμενοι, ἐμφανίζουν ἐν τούτοις ὀρισμένας χαρακτηριστικὰς ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητας μὲ τὴν τάξιν τῶν μισθωτῶν. Πρωτίστως στεροῦνται καὶ αὐτοὶ τῆς ἀπαραιτήτου οἰκονομικῆς εὐσταθείας καὶ θεβαιότητος, εὐρισκόμενοι οὕτω πολλάκις εἰς ἀδυναμίαν ἀκινδύνου ἀντιμετωπίσεως, διὰ τῶν διαφορῶν μεθόδων ἀτομικῆς προνοίας, τῶν ἀντιξοστήτων τῆς ζωῆς. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις ἐμφερεῖται ἀπὸ τὴν ὑγιᾶ ἀρχὴν τῆς προστασίας ὅλων ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις ἀπειλεῖται ἀπὸ τοὺς κινδύνους τῆς ζωῆς, λόγῳ τοῦ ἐπισηαλοῦς τῆς οἰκονομικῆς των καταστάσεως, ἀναμφισβήτητος ἀπορρέει ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπεκτάσεώς της καὶ πέραν τῶν καθαρῶς συμβατικῶν ὀρίων τῆς τάξεως τῶν μισθωτῶν.

Ἐὰν ὅμως οὐδεὶς πλέον σήμερον —ἐκτὸς ἴσως ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων— ἀμφισβητεῖ τὴν χρησιμότητα καὶ σκοπιμότητα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν³⁶, ἐὰν ἡ σχετικῶς ἤδη μακρὰ ζωὴ τοῦ θεσμοῦ

³⁶ Οὕτω ὁ θεσμὸς τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως ἀπαντᾷ ὑφ' ὅλα τὰ γεωγραφικὰ πλάτη καὶ ὑφ' ὅλα τὰ πολιτικά καὶ οἰκονομικά καθεστῶτα, ἀπὸ τῆς κομμουνιστικῆς Ρωσσίας μέχρι καὶ τῶν μᾶλλον φιλελευθέρων Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ὅπου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη σοβαρὰ σημειοῦνται βήματα ὑπὲρ τῆς καθιερώσεως τῆς Κ. Α. Αἱ συζητήσεις τῶν ὁποίων ἢ Κ. Α. ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον κατὰ τὰ μεταπολεμικὰ ἔτη δὲν στρέφονται περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ θεσμοῦ, ἀλλὰ περιορίζον-

κατέδειξε κατὰ τρόπον αναμφισβήτητον τὰς ευεργετικὰς αὐτοῦ συνεπείας, ὅχι μόνον διὰ τὴν τάξιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ προστατευομένων μισθωτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ εὐρύτερον κοινωνικὸν σύνολον, ἐν τούτοις ἢ ἐπέκτασις τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως καὶ εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων προσώπων ἀπετέλεσε καὶ ἀποτελεῖ ἀκόμη σήμερον ἀντικείμενον σοβαρῶν συζητήσεων καὶ ἀμφισβήτησεων ³⁷

Δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν πρὸς τὸ παρὸν μὲ τὰς συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὰς δυσχερείας τεχνικῆς μορφῆς, εἰς τὰς ὁποίας προσκρούει ἡ ὀργάνωσις τῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων. Αἱ δυσχερεῖαι αὗται εἶναι πραγματικαί, δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὡς ἀνυπερβλήτοι, ἐφ' ὅσον ἰδίως ἤθελε προηγουμένως ἀναγνωρισθῆ ὁ ἀπώτερος πολιτικός, οικονομικός καὶ ἰδίως κοινωνικός σκοπὸς τῆς ἀσφαλίσεως ταύτης. Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι ἐξ ἴσου σοβαραὶ ἐθεωρήθησαν καὶ αἱ δυσχερεῖαι τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν πρὸ ἢ ἀκόμη καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐφαρμογῆς τῆς. Ἡ ἀναγνώρισις ὅμως τῶν δυσχερειῶν τούτων οὐδαμῶς ἀπετέλεσεν ἐμπόδιον εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς βαθυτέρας ἴσως κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἐν τῇ μετέπειτα ἄλλως τε ἐφαρμογῇ τοῦ θεσμοῦ αἱ μέθοδοι προσηρμόσθησαν πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν πραγματικῶν δεδομένων καὶ αἱ ἀρχικῶς ὡς ἀνυπερβλήτοι θεωρηθεῖσαι δυσχερεῖαι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξωμαλύνθησαν.

II

Ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ἐκδηλοῦται ὡς γνωστὸν διὰ παρεμβάσεων τῆς κρατικῆς διοικήσεως εἰς τὸν ροῦν τῆς οικονομικῆς ζωῆς. Ὁ σύγχρονος οικονομικός βίος ἐν τῇ ἐξελίξει του παρουσιάζει ὠρισμένας λειτουργικὰς τριβάς καὶ ἀνωμαλίας ὀφειλομένας εἰς τὴν ἐλευθέραν διαμάχην τῶν οικονομικῶν δυνάμεων. Αἱ ἀνωμαλῖαι ὅμως αὗται ἀντιθέτως πρὸς τὰς δοξασίας τῶν ἐκπροσώπων τῆς κλασσικῆς ἢ φιλελευθέρως οικονομικῆς σχολῆς, ἐνδέχεται

ταὶ εἰς κριτικὰς παρατηρήσεις καὶ προτάσεις τροποποιήσεων λεπτομερειῶν ἐκδηλώσεων ἐπὶ τῷ τέλει τῆς ἀποτελεσματικώτερως λειτουργίας αὐτοῦ. Καθὼς χαρακτηρικῶς ἔγραφε καὶ ὁ W. W e d i g g e n εἰς τὸν πρόλογον τοῦ βιβλίου του, Grundfragen der Sozialversicherung, Iena 1931 «niemals wird heute für uns eine B e k ä m p f u n g, sondern immer wird heute für uns eine V e r b e s s e r u n g unserer Sozialversicherung in Frage kommen, können».

³⁷ Βλ. B. I. T., Les principes généraux e.c.t. σ. 24 κ. ἐπ. H e i n r i c h W e b e r, Streit und Wahrheit um die Deutsche Sozialversicherung, Freiburg, 1931 σ. 32. G u s t a v H e i n r i c h, op. cit σ. 121 κ. ἐπ. Τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν ἐρευνᾶται εἰς τὰ συγγράμματα τῶν κλασσικῶν συγγραφέων, οἱ ὅποιοι πρῶτοι ἐπέχειράσθησαν θεωρητικῶς τὴν ὕλην τῆς ἀσφαλιστικῆς πρακτικῆς καὶ διετύπωσαν τὰς ἀρχὰς τῆς ἀσφαλιστικῆς ἐπιστήμης. Διὰ τοὺς συγγραφεῖς τούτους ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις ἀπετέλει ἓνα στενῶς ταξικὸν θεσμὸν συνυφασμένον πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς μισθωτῆς ἐργασίας.

ὅπως ἀναπτυσσόμεναι καὶ ἐπεκτεινόμεναι προσλάβωσιν ἕκτασιν τοιαύτην ὥστε νὰ κλονίσουν ἐκ βάθρων αὐτὸ τοῦτο τὸ οἰκονομικὸν σύστημα. Τὸ κράτος, παρατηρητῆς ἐν ἀρχῇ τῶν οἰκονομικῶν τούτων παθολογικῶν ἐκδηλώσεων, ἀναγκάζεται μεταγενεστέρως ὅπως παρέμβῃ ἐνεργῶς, ἀφ' οὗ πλέον διαπιστώσῃ ὅτι ὑφίσταται πραγματικὴ ἀνάγκη παρεμβάσεως καὶ κατεθύνσεως ἐν τῇ οἰκονομικῇ ζωῇ. Αἱ παρεμβάσεις αὗται τοῦ κράτους, ἀποσκοποῦσαι εἰς τὸ νὰ προσαρμόσουν τὰς κοινωνικὰς συνθήκας πρὸς τὰς συνεχῶς ἐξελισσομένας οἰκονομικὰς τοιαύτας εἶναι δυνατόν νὰ φθάσουν καὶ μέχρι τοῦ σημείου ἀλλοιώσεως ὠρισμένων βασικῶν ἀρχῶν τοῦ κρατοῦντος οἰκονομικοῦ συστήματος ²⁸.

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας, ἐπὶ τῶν ὁποίων θεμελιόυται ὀλόκληρος ἡ κοινωνικοπολιτικὴ δρᾶσις τῶν νεωτέρων κρατῶν καὶ ἐπομένως καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις, ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀσφαλίσεως καὶ εἰς πρόσωπα εὐρισκόμενα κοινωνικῶς ἔκτος τῆς τάξεως τῶν μισθωτῶν εἶναι ἡ προηγουμένη διαπίστωσις τῆς ὑπάρξεως μεταξὺ αὐτῶν πραγματικῆς ἀνάγκης ἀσφαλιστικῆς προστασίας. Ἐκ τῆς διαπιστώσεως ταύτης θὰ ἐξαρτηθῇ κατὰ πρῶτον λόγον καὶ ἡ κρίσις ἐπὶ τῆς σκοπιμότητος τῶν ληπτέων μέτρων.

Ἐρωτᾶται λοιπόν : προκειμένου περὶ προσώπων ἐργαζομένων ἀνεξαρτήτως ἢ δι' ἴδιον λογαριασμὸν ὑφίσταται πραγματικὴ, ἀντικειμενικῶς διαπιστουμένη ἀνάγκη ἐφαρμογῆς τοῦ θεσμοῦ ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως ; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ κατὰ τρόπον γενικὸν καὶ ἀπόλυτον Ἐξαρτᾶται κατ' ἀρχὴν ἀπὸ τὰς κατὰ τόπους κρατούσας κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς συνθήκας. Ἐκ τῆς ἐμπεριστατωμένης ἁμῶς εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας ἐρεύνης τῶν συνθηκῶν τούτων ἀναμφισβήτητον προκύπτει καθ' ἡμᾶς συμπέρασμα ὅτι, πλὴν τῆς τάξεως τῶν μισθωτῶν, ὑπάρχουν πολυπληθεῖς κοινωνικαὶ κατηγορίαι ἐκ τῶν προσώπων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς μέσας τάξεις, διὰ τὰς ὁποίας ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀσφαλιστικῆς ὑποχρεώσεως ἀνταποκρίνεται εἰς ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην καὶ διὰ τὰς ὁποίας, ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης, ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις παρουσιάζει ὑψίστην οἰκονομικὴν, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν σκοπιμότητα.

Ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὰς στατιστικὰς παρατηρήσεις τὰς γενομένας εἰς διαφόρους χώρας, τὸ ὕψος τῶν εἰσοδημάτων

²⁸ Ἐκ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ παρατηρήσεων περὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς δὲν πρέπει νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα περὶ τῆς σκοπιμότητος τοῦ ἰσχύοντος οἰκονομικοῦ συστήματος. Ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου συζήτησις θὰ ἐξήρατο τῶν στενῶν πλαισίων τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης. Αἱ παρατηρήσεις αὗται πηγάζουν ἐκ τῆς πεποιθήσεως τοῦ συγγραφέως ὅτι ἀπότομος κλονισμὸς ἢ μεταβολὴ τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων ἐνδέχεται νὰ συνεπάγονται ἐπιβλαβεῖς διὰ τὸ σύνολον συνεπείας, αἱ ὁποῖαι εὐχερῶς δύνανται νὰ ἀποφευχθοῦν διὰ τῆς ἐγκαίρου παρεμβάσεως τοῦ ὀργανωμένου κοινωνικοῦ συνόλου.

τῶν προσώπων τῶν ἀνηγκόντων εἰς τὰς μέσας τάξεις κυμαίνεται εἰς ἐπίπεδα μᾶλλον χαμηλά. Ἀντιστοιχεῖ συνήθως πρὸς τὰ ἐπίπεδα τῶν ἐκ μισθωτῆς ἐργασίας ἀπολαυῶν, οὐχὶ δὲ σπανίως ὑστερεῖ ἐναντι τούτων. Καὶ τοῦτο εἶναι λογικόν, ἂν σκεφθῆ τις ὅτι τὸ εἰσόδημα τῶν προσώπων τούτων ἀντιστοιχεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ προῖόν τῆς προσωπικῆς ἐργασίας τοῦ ἐργαζομένου, στερούμενον τῶν ἄλλων στοιχείων ὑπεραξίας, τόκου χρησιμοποιοιμένων κεφαλαίων ἢ ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους³⁹. Ἐτέρου τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα κέκτηνται τὰ πρόσωπα ταῦτα, εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, λίαν περιορισμένα ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι τὸ ἐκ τῶν στοιχείων τούτων εἰσόδημα συμπληροῖ ἱκανοποιητικῶς τὸ ἐκ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας τοιοῦτον. Πρόκειται συνήθως περὶ περιουσιακῶν στοιχείων χρησιμοποιοιμένων ὑπὸ τῶν προσώπων τούτων πρὸς ἐπαύξησιν τῆς ἀποδόσεως τῆς προσωπικῆς τῶν ἐργασίας, ὡς αἱ ἐγκαταστάσεις τοῦ ἐργαστηρίου καὶ τὰ ἐργαλεῖα τοῦ βιοτέχνου, τὸ γραφεῖον τοῦ δικηγόρου καὶ τοῦ ἱατροῦ, ὁ ἰδιωτικὸς κλῆρος μετὰ τῶν πρὸς καλλιέργειαν ἀπαραιτήτων ἐξαρτημάτων τοῦ γεωργοῦ, τὸ μικρὸν κεφάλαιον ταῦ μικροεμπόρου κ.ο.κ.

Τὸ γεγονός ἐξ ἄλλου τῆς μορφῆς τῆς ἐπαγγελματικῆς τῶν ἀπασχολήσεως δὲν μεταβάλλει συνήθως τὴν οικονομικὴν κατάστασιν τῶν προσώπων τούτων. Ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία, τῆς ὁποίας ἀπολαμβάνουν κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός των, σπανίως ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς πραγματικὴν οικονομικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Τὸ ἐπιχειρηματικὸν των κεφάλαιον, ἢ τουλάχιστον τμῆμα τούτου, προέρχεται συνήθως ἐκ δανεισμοῦ, εἰς τρόπον ὥστε εὐρίσκονται ἐν οικονομικῇ ἐξαρτήσει, εἴτε ἐκ τοῦ διομηχάνου ἢ χονδρεμπόρου, οἱ ὅποιοι τοὺς παρέχουν ἐπὶ πιστώσει τὰς πρώτας ὕλας καὶ τὰ ἐμπορεύματα, εἴτε ἐκ τοῦ πιστωτικοῦ ἰδρύματος, τὸ ὁποῖον τοὺς παρέχει τὰ ἀπαραίτητα πρὸς κίνησιν τῆς ἐπιχειρήσεώς των κεφάλαια.

Ἐξ ἄλλου, πρέπει νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ἡ προσωπικὴ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ οικονομικὴ ἀνεξαρτησία, τῆς ὁποίας ἀπολαμβάνουν τὰ πρόσωπα ταῦτα ἀντισταθμίζεται ἐν πολλοῖς ἐκ τῆς ἀβεβαιότητος τῆς ἐπιχειρηματικῆς τῶν βάσεως καὶ ἐκ τῶν κινδύνων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι ἐκτεθειμένα αἱ ἐργασίαι των λόγῳ τῶν δραχείας ἢ μακρᾶς διαρκείας διακυμάνσεων τοῦ οικονομικοῦ βίου. Βεβαίως τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο ἀπαντᾷ κατὰ μείζονα λόγον εἰς τὰς τάξεις τῶν μισθωτῶν, οἱ ὅποιοι ὑφίστανται ἐμμέσως τὰς ὀδυνηρὰς

³⁹ Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὕψος τοῦ ἐξ ἐργασίας εἰσοδήματος τῶν ἐπαγγελματικῶν μέσων τάξεων ἐν Ἑλβετίᾳ ὁ F r i t z M a r b a c h ορ cit σ. 220 κ. ἐπ. παρέχει ὄρισμα ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα. Καθὼς ἐξ ἄλλου ἀναφέρεται εἰς μίαν ἔρσην γενομένην κατὰ τὸ ἔτος 1939 μεταξὺ τῶν βιοτεχνῶν καὶ τῶν ἐμπόρων, «γενικῶς προκύπτει προκειμένου περὶ βιοτεχνίας καὶ ἐμπορίου μία εἰκὼν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν κυριαρχοῦν τὰ χαμηλά εἰσοδήματα, εἰς τρόπον ὥστε παρὰ τὸ χαμηλὸν βιοτικὸν ἐπίπεδον, ἔλλειπουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σοβαρὰ περισσεύματα διὰ τὸν σχηματισμὸν ἀποθεματικῶν καὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ γήρατος», σ. 225 ἐνθ. ἄν.

συνεπείας τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων καὶ εἶναι ἐκτεθειμένοι εἰς τὸν κίνδυνον τῆς διακοπῆς ἢ καὶ ἀπωλείας ἀκόμη τῆς βιοποριστικῆς τῶν ἀπασχολήσεως. Ἐνῶ ὅμως πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν τελευταίων τούτων τὰ σύγχρονα κράτη θεσπίζουν σειράν προστατευτικῶν μέτρων, οὐδεμία πρόνοια λαμβάνεται διὰ τοῦς δι' ἴδιον λογαριασμόν ἐργαζομένους, οἱ ὅποιοι ὡς ἐκ τούτου καλοῦνται νὰ ἀντιμετωπίσουν διὰ τῶν ἰδίων γλίσχρων οἰκονομικῶν δυνατοτήτων, πλὴν τῶν φυσικῶν κινδύνων τοῦ βίου καὶ τοῦς ἐπαγγελματικούς τοιοῦτους.

Ἡ ἀβεβαιότης τῆς οἰκονομικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς θέσεως τῶν μέσων καὶ μικρῶν ἐπιχειρήσεων ἀποτελοῦσα χαρακτηριστικὸν φαινόμενον τῆς τελευταίας ἑκατονταετίας, ἐγένετο ἔτι ἐντονωτέρα μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον καὶ τὴν διεθνή οἰκονομικὴν κρίσιν τῶν ἐτῶν 1929—1932. Πράγματι, αἱ κοινωνικαὶ ἀναστατώσεις, τὰς ὁποίας ἐπροκάλεσεν ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἐπακολουθεήσασα περίοδος οἰκονομικῆς ἀβεβαιότητος κορυφωθείσα διὰ τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως, ἡ ἠευστότης τῆς διεθνούς οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ αἱ συνεχεῖς μεταπτώσεις εἰς τὸν ὕψυθμον αὐτῆς κατέστησαν λίαν ἐπισημὰ τὴν θέσιν πλείστων βιοτεχνικῶν, ἐμπορικῶν καὶ γεωργικῶν μικροεπιχειρήσεων καὶ ἐκλόνισαν, πολλάκις δὲ καὶ ἀνέτρεψαν τὰ βάθρα τῆς οἰκονομικῆς ὑποστάσεως τῶν ἐπιχειρηματιῶν τούτων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι συνθλιβόμενοι μεταξὺ τοῦ τύπου τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως, πρὸς τὸν ὅποιον ᾤθεε ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις ὑπὸ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς μεγάλης μάχης τῶν μισθωτῶν ἀφ' ἑτέρου, μόλις καὶ μετὰ πολλῶν θυσιῶν κωπορθῶνουν νὰ διατηρήσουν τὴν οἰκονομικὴν των ἀνεξαρτησίαν περιοριζόμενοι εἰς ἐκτάκτως γλίσχρα εἰσοδήματα ἐκ τῆς ἐργασίας των. Πολλάκις δὲ πάλιν, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοῦς κλονισμούς τῶν γενικωτέρων οἰκονομικῶν κρίσεων, ἐξ ὧν πλήττονται αἱ ἐπιχειρήσεις των, ἢ εἰς τὸν ὀξὺν ἐπαγγελματικὸν ἀνταγωνισμόν, ἀναγκάζονται νὰ ἐγκαταλείψουν προσωρινῶς ἢ ὀριστικῶς τὰς ἐπιχειρήσεις των, μεταπίπτοντες εἰς τὴν τάξιν τῶν μισθωτῶν.

Ἡ τοιαύτη οἰκονομικὴ ἀβεβαιότης καὶ ἀστάθεια τῶν μέσων καὶ μικρῶν ἐπιχειρήσεων παρατηρεῖται μεταπολεμικῶς εἰς τὰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς χώρας. Ἐπιτείνεται δὲ ἀντιθέτως διὰ τοῦ παρατηρουμένου εἰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν ὑπερεπαγγελματισμοῦ, δυσαναλόγου δηλ. πρὸς τὰς πραγματικὰς οἰκονομικὰς ἀνάγκας πυκνώσεως τῶν τάξεων τῶν ἐπαγγελματιῶν τούτων. Τὸ αὐτὸ ἄλλως τε φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ εἰς ὠρισμένας ἄλλας κατηγορίας προσώπων, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς μέσας τάξεις, ἦτοι τοῦς ἀσκούοντας ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα, ὅπως οἱ ἰατροί, οἱ δικηγόροι, οἱ διδάσκαλοι, οἱ ἡθοποιοὶ κλπ. Ὁ ἐπαγγελματικὸς οὗτος πληθωρισμὸς ὑφείλεται βεβαίως κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν ὑπέρμετρον ἐν σχέσει πρὸς τὰς οἰκονομικὰς δυνατότητας αὔξισιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν περισσοτέρων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας, συγχρόνως ὅμως ὑφείλεται εἰς τὴν μεταξὺ

τῶν μᾶλλον ἀνεπτυγμένων μισθωτῶν παρατηρουμένην τάσιν πρὸς μεταπήδησιν ἀπὸ τῆς ἐξερτημένης ἐργασίας εἰς ἀνεξαρτήτους ἀπασχολήσεις ⁴⁰ Ἐξέως ὅμως τῶν λόγων, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ ὑπερεπαγγελματισμὸς οὗτος ὀφείλεται, ἔχει ὡς συνέπειαν τὸν περιορισμὸν τοῦ κύκλου δράσεως τῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ ἐπομένως τὴν σμίκρυνσιν τοῦ περιθωρίου κέρδους αὐτῶν.

⁴¹ Ἀπόδειξις τῆς περιόδου ἀβεβαιότητος, τὴν ὁποίαν διέρχονται αἱ μέσαι τάξεις, εἶναι ἢ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρατηρουμένη εἰς τοὺς κόλπους αὐτῶν ζωηρὰ κίνησις πρὸς τόνωσιν τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ ἢ ἀσκουμένη ἐπὶ τῶν κρατικῶν ἐξουσιῶν πίεσις πρὸς λήψιν προστατευτικῶν ὑπὲρ αὐτῶν μέτρων. Ἰπέκοντα δὲ εἰς τὴν πίεσιν ταύτην καὶ ἀνταποκρινόμενα εἰς μίαν πραγματικὴν ἀνάγκην ὑποστηρίξεως μίας κλονιζομένης τάξεως προσώπων, τὰ σύγχρονα κράτη παρενέβησαν δραστηρίως εἰς τὸν τομέα τοῦτον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς λαμβάνοντα διάφορα μέτρα προστασίας τῶν ἐν λόγῳ κατηγοριῶν προσώπων ⁴¹.

⁴² Ἐὰν ὅμως τὰ διάφορα τούτα μέτρα ἀποβλέπουν εἰς τὴν διατήρησιν

⁴⁰ Καθὼς ἔγραψε καὶ ὁ A. Marshall, *op. cit.*, t. Ier, σ. 516: «ὕπαρχει γενικῶς μία μεγάλη κίνησις ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. Ἴσως ὁ ἀριθμὸς τῶν προσώπων, τὰ ὅποια μεταπηδοῦν ἀπὸ τὴν κατώτασιν τοῦ ἐργατοῦ εἰς τὴν τοῦ ἐργοδότη, δὲν εἶναι τόσο μεγάλος ὅπως ἄλλοτε· εἶναι ὅμως μεγαλύτερος ἀπὸ ἄλλοτε ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων ποὺ ἐξελίσσονται ἐπαρκῶς ἵνα δώσουν εἰς τὰ τέκνα τους τὴν εὐκαιρίαν νὰ γφᾶσουν μέχρι τῶν ἀνωτέρων θέσεων».

⁴¹ Τὸ σύνολον τῶν μέτρων τούτων ἀποτελεῖ τὴν πολιτικὴν τῶν μέσων τάξεων, *Mittelstandspolitik*, διὰ τῆς ὁποίας κατὰ τὸν ὀρισμὸν τοῦ Th. Brauer ἐννοεῖται «τὸ σύνολον τῶν μέτρων, δι' ὧν σκοπεῖται ἡ διαπίστωσις καὶ προστασία τῶν εἰδικῶν συμφερόντων τῶν μέσων τάξεων ὡς δημιουργικὴ ἐνέργεια πρὸς συλλογικοὺς σκοποὺς κατευθυνομένη, εἴτε τὰ μέτρα ταῦτα ἐκπορεύονται ἐκ τῶν δημοσίων ὀργάνων, εἴτε προέρχονται ἐκ τῶν ἐνώσεων τῶν ἐνδιαφερομένων διὰ τῆς μεθόδου τῆς αὐτοδιοικήσεως», *op. cit.* σ. 371. Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην ἡ πολιτικὴ τῶν μέσων τάξεων ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως τμημα τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ὑπὸ τὴν εὐρείαν ἐννοίαν, καὶ ὄχι ἀπλῶς τμημα τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης εἶναι ὀρθὴ ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρατηρουμένη εἰς τὰς διαφόρους χώρας ἐξέλιξις, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἄσκησις τῆς πολιτικῆς τῶν μέσων τάξεων ἀνατίθεται εἰς τὰ αὐτὰ κρατικὰ ὄργανα τὰ ἀσκοῦντα τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν ὑπὸ τὴν στενὴν ἐννοίαν. Οὕτω καὶ ἐν Ἑλλάδι διὰ τοῦ ἀναγκαστικοῦ νόμου 547 ἀπὸ 15(19).3.1937 ἀρθρ. 14 «περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως διατάξεων τινῶν ἐργατικῶν τινῶν νόμων» ἡ ἀρμοδιότης ἐπὶ τῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ βιοτεχνικῶν ζητημάτων ἀφῆρησθη ἀπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, εἰς τὸ ὅποιον μέχρι τότε ὑπῆγετο, ὑπαχθεῖσα ἐφεξῆς εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐργασίας, παρ' ἧ καὶ συνεστήθη ἴδιον τμημα «ἐπαγγελματιῶν καὶ βιοτεχνῶν». Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἐμφορεῖται καὶ ἡ διὰ τοῦ νεοῦ βελγικοῦ νόμου τῆς 10 Ἰουνίου 1937 πραγματοποιηθεῖσα μεταρρύθμισις εἰς τὸν τομέα τῶν οἰκογενειακῶν ἐπιδομάτων, διὰ τῆς ἐπεκτάσεως αὐτῶν καὶ εἰς τοὺς μὴ μισθωτοὺς, περὶ ἧς βλ. Pierre Gossieres, *Les allocations familiales aux non-salaries en Belgique*, Louvain 1939, καθὼς ἐπίσης τὰ ἀρθρα τοῦ G. Duhar εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν *Le Assicurazioni Sociali*, 1937, No V, σ. 510-521 καὶ 1938, No VI, σελ. 355-360.

ἐν ζωῇ τῶν διαφόρων τούτων κατηγοριῶν μικροεπιχειρήσεων, ἐκ τῶν ὁποίων κατὰ μέγα μέρος ἐξαρτᾶται καὶ ἡ οἰκονομικὴ ὑπόστασις τῶν ἀσκούντων αὐτὰς ἐπιτηδευματιῶν, ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τούτων πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ προσωπικὴ αὐτῶν ἐξασφάλισις ἐναντίον τῶν κινδύνων τῆς ζωῆς, οἱ ὅποιοι λόγῳ τῆς ἐπισηφοῦς οἰκονομικῆς των καταστάσεως ἐμφανίζονται λίαν ἀπειλητικοί.

Βεβαίως αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι τῶν προσώπων τῶν ἀπαρτιζότων τὰς μέσας τάξεις δὲν παραγνωρίζονται ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν τῶν κοινωνικοοικονομικῶν προβλημάτων. Οὐχ ἥττον οἱ ὑπέρμαχοι τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀσφαλιστικῆς προστασίας εἰς μόνους τοὺς μισθωτοὺς ἐπικαλοῦνται ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἀποψιν, ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλισις πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν προστασίαν τῶν κατὰ γενικὸν τεκμήριον οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς μειονεκτούντων. Τὸ χαρακτηριστικὸν δὲ τοῦτο ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὰς τάξεις τῶν μισθωτῶν. Καὶ ἐκτὸς αὐτῶν βεβαίως ὑπάρχουν οἰκονομικῶς ἀσθενῆ πρόσωπα, τὰ ὅποια ὅμως δύνανται νὰ ἐξασφαλισθῶν ἀπὸ τῶν κινδύνων τοῦ βίου ἄνευ χρησιμοποίησεως τοῦ κρατικοῦ καταναγκασμοῦ, διὰ τῶν λοιπῶν μεθόδων τῆς ἀτομικῆς προνοίας: προαιρετικὴ κοινωνικὴ ἀσφάλισις, ἀτομικὴ ἀσφάλισις, ἀποταμίευσις.

Ἡ ἐπιχειρηματολογία αὕτη, εἰς τοιοῦτον γενικὸν συμπέρασμα καταλήγουσα, δὲν εὐσταθεῖ καθ' ἡμᾶς. Ἡ εἰς εὐρείαν κλίμακα προσφυγὴ εἰς τὰς ἀτομικὰς μεθόδους αὐτοπροστασίας προϋποθέτει, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν πρὸς τοῦτο οἰκονομικὴν εὐχέρειαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ὑπαρξίν ἀνεπτυγμένου οἰκονομικοῦ καὶ ἀποταμιευτικοῦ πνεύματος¹². Καὶ καθ' ὅτι μὲν ἀφορᾷ τὴν ὑπαρξίν τῆς οἰκονομικῆς εὐχερείας νομίζομεν ὅτι ἐγένετο ἤδη ἐπαρκῆς λόγος, ὥστε νὰ ἀποκλείεται ἡ ἀντίληψις ὅτι, αὕτη ὑφίσταται κατὰ τεκμήριον εἰς τὰς μέσας τάξεις. Ἀρκεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι πλὴν τῶν ἄλλων, αἱ ἀναφερθεῖσαι μέθοδοι ὕστερον ἐναντι τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως καθ' ὃ προϋποθέτουσαι τὴν ὑπαρξίν ἀτομικῆς οἰκονομικῆς εὐχερείας ἐνῶ ἡ ἀσφάλισις βασίζεται ἐν μέρει καὶ ἐπὶ τῆς συλλογικῆς τοιαύτης¹³.

Καὶ ἡ ἄλλη ὅμως προϋπόθεσις, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία τῶν μεθόδων ἀτομικῆς προνοίας, σπανίως πραγματοποιεῖται κατὰ τρόπον ἐκानοποιητικὸν εἰς τὰς περισσοτέρας χώρας. Πράγματι τὸ ἀποταμιευτικὸν πνεῦμα, δηλ. «ἡ συνήθεια τοῦ νὰ προσεξοφλῇ τις τὸ μέλλον εἰς χαμηλὸν ἐπιτόκιον»¹⁴ συνυφασμένον πρὸς τὸ στάδιον τῆς οἰκονομικῆς καὶ ἐκπολιτι-

¹² Βλ. W. Weddigen, Grundfragen κτλ. σ. 40.

¹³ Ἐφ' ὅσον βεβαίως δὲν πρόκειται περὶ κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως βασιζομένης ἐπὶ τῆς αὐστηρᾶς ἀρχῆς τῆς ἀντιστοιχίας μεταξὺ εἰσφορῶν καὶ παροχῶν. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅμως αὐτῆς, ἥτις σπανίως ἀπαντᾷ ἐν τῇ αὐτηρᾷ τῆς ἐφαρμογῆς προσδευτικῶς ἀπομακρύνεται ἡ ἀσφαλιστικὴ πρακτικὴ.

¹⁴ Alfred Marshall, Principes d' Economie Politique, Paris 1906 t. I, σελ. 397.

στικῆς ἐξελίξεως τῶν λαῶν δὲν εἶναι ἐπαρκῶς ἀνεπτυγμένον ἰδίως εἰς τοὺς μᾶλλον καθυστερημένους μεταξὺ αὐτῶν. Εἰς τὸν λόγον ἄλλως τε αὐτὸν ὀφείλεται καὶ ἡ σχετικῶς μικρὰ ἐπιτυχία τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἤδη ἐπαρκῶς λόγος ἀνωτέρω.

Πλὴν ὅμως τῆς οἰκονομικῆς σκοπιμότητος καὶ λόγοι κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς σκοπιμότητος συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως εἰς τὰς μέσας τάξεις.

III

Ἄσχετος πρὸς τὰ πραγματικὰ δεδομένα, ἐξ ὧν προκύπτει ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως καὶ εἰς κατηγορίας ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων προσώπων εἶναι ἡ ἀμφισβήτησις περὶ τῆς κατ' ἀρχὴν σκοπιμότητος.

Τὸ σύγχρονον οἰκονομικὸν σύστημα βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀτόμου, ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας. Ἐντὸς ὅμως τοῦ πλαισίου τῆς ἐλευθέρως ἀσκήσεως τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος περιλαμβάνεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ἀτόμου λήψις μέτρων προνοίας διὰ τὸ μέλλον, μέτρων αὐτοπροστασίας ἐναντίον τῶν ἐπαγγελματικῶν, οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν κινδύνων τῆς ζωῆς. Παρέμβασις ἐπομένως τοῦ κράτους διὰ τῆς ἐπιβολῆς μέτρων καταναγκασμοῦ τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐξασφαλίσεως αὐτοῦ εἴθελεν εἶσθε βασικῶς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ κρατοῦντος οἰκονομικοῦ καθεστῶτος. Τοιαύτη παρέμβασις θὰ ἀπετέλει ἀδικαιοσύνην περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀτόμου καὶ θὰ ἐκινδύνευε συγχρόνως νὰ παραλύσῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὁποίου κατὰ μέγα μέρος βασίζεται ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἐπομένως καὶ ἡ κοινωνικὴ πρόοδος. Ἡδὴ ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις τῶν μισθωτῶν ἀπετέλεσε μίαν παρέκκλισιν, ἕνα βαθὺ ρήγμα εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου. Ἐὰν ὅμως τὸ γεγονός τοῦτο παραμερίσθῃ ἐνώπιον τῶν λόγων ἀπωτέρας πολιτικῆς, οἱ ὁποῖοι ὑπηγόρευαν τὴν λήψιν μέτρων προστατευτικῶν ὑπὲρ μιᾶς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς μειονεκτοῦσης τάξεως, δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ προκείμενου περὶ τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων, τῶν ὁποίων τὰ περιθώρια τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας εἶναι, ἔναντι τῶν μισθωτῶν, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς διαφόρου μορφῆς τῆς ἐπαγγελματικῆς τῶν ἀπασχολήσεως, πολὺ εὐρύτερα.

Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐπιχειρηματολογία δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς εὐσταθούσα. Ἐὰν ἐθεωρεῖτο σοβαρὰ ὑπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ ἀκράτου οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ τῆς παντοδυναμίας τῆς ἀρχῆς τοῦ *laissez faire* τοῦ 19ου αἰῶνος, δὲν συμβαίνει ἐξ ἴσου σήμερον, ὁπότε τὰ κρατοῦντα οἰκονομικὰ συστήματα πολὺ ἀπέχουν τῆς ἀμιγροῦς τῶν μορφῆς τοῦ παρελθόντος. Αἱ συνεχεῖς παρεμβάσεις τοῦ ὀργανωμένου κοινωνικοῦ συνόλου εἰς

τὸν ὄσον καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἀφῆρσαν μέγα τμήμα τῆς οἰκονομικῆς παντοδυναμίας τοῦ ατόμου καὶ περιώρισαν σοβαρῶς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ατομικῆς του πρωτοβουλίας. Αἱ παρεμβάσεις δὲ αὐταὶ θεωροῦνται ἔτι μᾶλλον δικαιολογημέναι, ὡς ἂν πρόκειται περὶ ἐπιβολῆς μέτρων κοινωνικῆς πολιτικῆς, μέτρων δηλ. ἀποσκοποῦντων τὴν ἀμβλύνσιν τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων καὶ τὴν ἀποκατάστασιν κοινωνικῆς ἰσορροπίας. Διότι ὡς μέτρον κοινωνικῆς πολιτικῆς ⁴⁵ θὰ πρέπη νὰ χαρακτηρισθῆ καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων ἢ τουλάχιστον τῶν οἰκονομικῶς ἀσθενεστέρων μεταξὺ αὐτῶν ⁴⁶.

Ἐξ ἄλλου θὰ ἦτο πεπλανημένη ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ ἐξασφάλις τῶν προσώπων τούτων δι' ἑνὸς συστήματος ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως θὰ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ παραλύσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ατομικῆς αὐτῶν πρωτοβουλίας, καθὼς καὶ τὸ αἰσθημα τῆς εὐθύνης διὰ τὸ οἰκονομικὸν αὐτῶν μέλλον ⁴⁷. Ὅπως καὶ προκειμένου περὶ τῶν μισθωτῶν ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις δὲν παρέχει κατ' ἀρχὴν τὸ πλήρες ἀντίκρουσμα τῆς ἐπερχομένης εἰς τοὺς ἠσφαλισμένους διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ κινδύνου θετικῆς ἢ ἀποθετικῆς ζημίας. Ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν ἐξατφάλισιν ἐκ μέρους τοῦ ἀσφαλιστικοῦ φορέως ἑνὸς ἐλαχίστου ὀρίου συντηρήσεως ἀναπαυομένου εἰς τὰς στοιχεῖαι βιωτικῆς ἀνάγκης ^{48 49}. Ὡς τοιαύτη ἐπομένως ἡ ἀσφαλιστικὴ προστασία

⁴⁵ Ἐννοεῖται ὑπὸ τὴν εὐρείαν ἔννοιαν τοῦ ὄρου τούτου ἑννοουμένου ὡς συνόλου ἐνεργειῶν καὶ μέτρων ἀποσκοποῦντων εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος διὰ τῆς ἀμβλύνσεως τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων, ὑπὸ οἰανδήποτε μορφήν καὶ ἂν ἐμφανίζονται αὐταί. Βλ. τὰς ἡμετέρας πολυγραφημένας παραδόσεις τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς εἰς τὴν Πάντειον Σχολήν. Τοιαύτην ἔννοιαν ἔχει ἀναμφισβητήτως, ἐν νῶ ὁ O. H. n a r S p r a n n ὅταν γράφει, ὅτι «ἐν τῇ κοινωνικῇ πολιτικῇ πρόκειται μόνον περὶ παρεμβάσεων ὑπὲρ ὁμάδων καὶ μελῶν, τὰ ὅποια εὐρίσκονται εἰς μειονετικὴν μοῖραν ὄχι λόγῳ μεταβολῶν ἐν τῇ οἰκονομικῇ ὑφῆι ἀλλὰ λόγῳ τῆς θέσεως τῶν ἐν τῷ συστήματι τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων». Die Erweiterung der Sozialpolitik durch die Berufsvormundchaften, ἐν Archiv für Sozialwirtschaft und Sozialpolitik, Bd. 34, Tübingen 1912, σ. 518.

⁴⁶ Καθὼς ὁρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ G e o r g S e e r, Die Tschechoslowakische Selbständigenversicherung, Prag, 1925, σ. 10: «οἱ ἐπιχειρηματῆαι καὶ γεωργοὶ δὲν ἐνδιαφέρονται πολὺ μὲν τὸ ζήτημα εἰς καὶ κατὰ πόσον μῖα ὑποχρεωτικὴ ἀσφάλις εὐρίσκεται ἐν ἀριονίᾳ μὲν τὰς ἀρχὰς τοῦ οἰκονομικοῦ καθεστώτος ἢ ὄχι. Ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς αἰσθάνονται κατὰ μέγα μέρος, ὅτι εὐρίσκονται εἰς ἕξ ἴσου οἰκονομικῶς ἐπιβαλὴ θέσιν μὲ τὸς ἐργάτας, ἐνῶ ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς βλέπουν ποταθόμενα ἀπορροεῖν ἐκ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν. Οὐδὲν φυσικώτερον τοῦ νὰ ἐπιθυμοῦν καὶ δι' ἑαυτοὺς μίαν τοιαύτην ἀσφάλισιν».

⁴⁷ Τὸ ἐπιχειρημα τούτο διευπλώθη εὐθύς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ βίου τῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν, ὑπὸ τῶν ἐπικριτῶν τοῦ θεσμοῦ, διευπλῶνται δὲ ἔτι ἐντονώτερον προκειμένης τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως εἰς πρόσωπα ἀνεξαρτήτως ἐργαζόμενα. Βλ. καὶ G u s t a v H e i n r i c h, σ. 43, ὁ ὅποιος τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ταύτην χαρακτηρίζει ὡς «χονδροειδῆ ὑπερβολήν».

⁴⁸ Βεβαίως τὰ ὅρια τοῦ ἐλαχίστου ὀρίου συντηρήσεως, «exi-

οὐδόλως αποκλείει ἢ παρκαλύει τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν τὴν κατευθυνομένην εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ βιωτικοῦ του ἐπιπέδου. Ἐξ ἀντιθέτου, διὰ τῆς δημιουργίας τῆς στοιχειώδους ἀσφαλείας, ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ ἀτομον τὸ φάσμα τοῦ μέλλοντος καὶ τὸν ἐπιάλτην τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν κινδύνων τῆς ζωῆς, δημιουργοῦσα τοιοῦτοτρόπως μᾶλλον πρόσφορον πνευματικὴν καὶ ψυχολογικὴν κατάστασιν διὰ τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν τῶν προσωπικῶν του δυνατοτήτων καὶ ἱκανοτήτων⁵⁰. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐνισχύεται ἐκ τοῦ διαπιστωθέντος ἤδη γεγονότος ὅτι πανταχοῦ ὅπου ἐφηγηρόσθη ἐπὶ τινα χρόνον ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλισις τὸ πνεῦμα τῆς ἀτομικῆς προνοίας καὶ αὐτοπροστοσίας τῶν ἀτόμων ὄχι μόνον δὲν ἠμβλύθη ἀλλὰ τουναντίον ἐτονώθη. Οὕτω ἡ ἐφαρμογὴ τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως συνεβάδιεν εἰς ὅλας τὰς χώρας μὲ ἀνάπτυξιν τῆς λαϊκῆς ἀποταμιεύσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ἀσφαλίσεως ἀφ' ἑτέρου⁵¹. Ἐὰν ὅμως τοιοῦτον τι παρετηρήθη προκειμένου περὶ τῶν κατὰ τεκμήριον ἀπορωτέρων τάξεων τοῦ πληθυσμοῦ, τῶν ἐργατῶν, οὐδόλως δύναται νὰ ὑποθεθῇ ὅτι ἄλλως πῶς εἴθελε συμβῆῖ προκειμένου περὶ ἄλλων τάξεων, οἰκονομικῶς μᾶλλον εὐρώττων καὶ παρὰ ταῖς ὁποῖαις τὸ πνεῦμα τοῦ οἰκονομικοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ ἐπομένως τὸ συναίσθημα τῆς ἀτομικῆς προνοίας θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι μᾶλλον ἀνεπτυγμένον.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω, πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὰ διάφορα κράτη δὲν προσέφυγον εἰς τὴν θέσπισιν τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως ὑπὲρ προσώπων ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων, εἰμὴ μόνον ἀφ' οὗ διεπιστώθη ἐκ τῶν

st en z m i n i m u m» ἐν τῇ κοινωνικῇ ἀσφαλίσει εἶναι ἄριστά. Οὕτω ὁ G. H e i n r i c h. ορ cit. σ. 40 κ. ἐπ. διακρίνει τρεῖς βαθμοὺς ἐλαχίστου ὁρίου συντηρήσεως, εἰς τοῦ ὁλοῦ τὴν ἐξασφάλισιν δύναται νὰ ἀποβλέπῃ ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλισις: τὸ φυσιολογικὸν ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως, τὸ προλεταριακὸν καὶ τὸ ὑπερπρολεταριακὸν ὄριον συντηρήσεως. Ἐν τούτοις τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων κινουῦνται αἱ ἀσφαλιστικαὶ νομοθεσίαι τῶν μισθωτῶν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα, ὡς θὰ ἀναπτύξομεν κατωτέρω θὰ πρέπει νὰ περιορίζεται καὶ ἡ ἀσφαλιστικὴ προστασία τῶν μισθωτῶν κυμαίνονται συνήθως μετὰξὺ τῶν δύο πρώτων βαθμῶν τοῦ ἐλαχίστου ὁρίου συντηρήσεως ἀποκλειομένου τοῦ τρίτου ὡς ἀσυμβιβάστου πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως.

⁵⁰ Πέραν τοῦ ὁρίου τούτου τὸ ἀτομον παραμένει ἐλεύθερον ὅπως, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν διαφόρων μεθόδων ἀτομικῆς προνοίας πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν κινδύνων τοῦ βίου, βελτιώσῃ τὸ ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως ἐξασφαλισθόσμενον ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως. Βλ. καὶ M a x K r u k, Sparen und Versichern als Mittel der Altersvorsorge, Jena 1941, σ. VI.

⁵⁰ Βλ. καὶ A. M a n e s, ορ cit. I. Bd. σ. 63.

⁵¹ Καθὼς ὀρθῶς γράφει ὁ A. M a n e s, ορ cit. I. Bd. σ. 70. «ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλισις δὲν ἀποτελεῖ ἀνταγωνιστὴν τῆς ἰδιωτικῆς ἀσφαλίσεως, ἀλλὰ τουναντίον ἀναπτύσσει τὴν ἰδέαν τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν τελευταίαν». Ἐν σελ. δὲ 114 ὁ συγγραφεὺς παραθέτει καὶ ἀριθμοὺς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται τὸ ἀκριβὲς τῆς παρατήρησεως ταύτης.

δεδομένων, ότι αί λοιπαί μορφαί ατομικής προνοίας, οἷαι αί τῆς ἀποταμιεύσεως ἢ τῆς ἰδιωτικῆς ἀσφαλίσεως ὑπῆρξαν ἀνεπαρκεῖς διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν προστασίαν τῶν μᾶλλον ἀπόρων μεταξὺ τούτων⁵².

IV

Ἡ σκοπιμότης τῆς ἀσφαλιστικῆς προστασίας τῶν μέσων τάξεων εἶναι δυνατόν νὰ ἐρευνηθῆ καὶ ἀπὸ μιᾶς ἄλλης πλευρᾶς, ἣ ὅποια ἔχει σχέσιν μὲ τὴν οἰκονομικὴν θέσιν καὶ ἀποστολὴν τῶν τάξεων τούτων εἰς τὰς συγχρόνους κοινωνίας. Πράγματι, ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἀφ' οὗ ἤρχισεν ἀναπτυσσόμενον τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα, ἡ σταθερότης τῆς ὑπάρξεως τῶν παραγωγικῶν μέσων τάξεων⁵³ ἀπέτέλεσεν ἀντικείμενον σοβαρῶν συζητήσεων καὶ ἀμφισβήτησεων. Ἡ θεωρητικὴ ἀποψις ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐβασίσθη ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς προσδευτικῆς ἐξαφανίσεως τοῦ εἰς τὰς μέσας τάξεις ἀνήκοντος τύπου τοῦ μικροεπιχειρηματίου, διατυπωθεῖσα ἤδη εἰς τὰς γενικὰς τῆς γραμμᾶς ὑπὸ τοῦ Adam Smith καὶ τῶν λοιπῶν ἐκπροσώπων τῆς φιλελευθέρου οἰκονομικῆς Σχολῆς, ἀπέληξεν εἰς τὴν μνημειωδῶς ὑπὸ τοῦ Μάρξ⁵⁴ διατυπωθεῖσαν θεωρίαν τῆς συγκεντρώσεως.

Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα βασιζόμενον ἐπὶ τῆς χρησιμοποίησεως πολυπλόκων μηχανικῶν μέσων καὶ ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων ἐν τῇ παραγωγῇ τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν⁵⁵, φέρει ἐν αὐτῇ τὰ σπέρματα τῆς ἐξελίξεως πρὸς τὴν μεγάλην καὶ μεγίστην ἐπιχείρησιν, ἣ ὅποια καὶ μόνη δύναται νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς συγχρόνου κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς. Ἐπὶ τὸ φαινόμενον τούτου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀναπόδραστον νόμον τῆς οἰκο-

⁵² Βλ. πλὴν ἄλλων καὶ τὴν προσφάτως δημοσιευθεῖσαν ἐργασίαν τοῦ Max K r u k, Sparen und Versichern als Mittel der Altersvorsorge, 1941, σελ. 67 καὶ ἐπ. καὶ σ. 135. Εἰδικώτερον ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἰδιωτικὴν ἀσφάλισιν εἶναι γενικῶς ἀνεγνωρισμένον ὅτι αὕτη σὺν τοῖς ἄλλοις μειονεκτεῖ ἔναντι τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως λόγῳ τῶν ἠδξημένων διοικητικῶν ἐξόδων, τὰ ὅποια συνεπάγεται ἡ ἀνάγκη διαφημίσεως καὶ προσελκύσεως τοῦ μεγαλειτέρου δυνατοῦ ἀριθμοῦ ἠσφαλισμένων. Βλ. Alfred M a n e s, Versicherungswesen III, Band, Berlin 1932. Ἐπίσης M a x K r u k, op cit, σ. 76 κ. ἐπ.

⁵³ Εἰδικώτερον τῶν βιοτεχνῶν, τῶν μισροεπιπέδων καὶ τῶν ἀγορῶν.

⁵⁴ Βλ. K a r l M a r x, Das Kapital, Bd I, σ. 588—593 Hamburg 1921, 9 Auflage. Ἡ ἐπίδρασις τῆν ὁποίαν ἠσκησεν ἡ θεωρία τῆς συγκεντρώσεως καὶ μεταξὺ τῶν κύκλων τῶν μέσων τάξεων συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἄτονον μορφήν τῆς ἀντιδράσεως τῶν τάξεων τούτων ἔναντι τῶν συνεπειῶν τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως καὶ εἰς τὴν καθυστέρησιν τῆς δημιουργίας ταξικῆς συνειδήσεως μεταξὺ αὐτῶν.

⁵⁵ Ἡ χρησιμοποίησις τῶν μηχανικῶν μέσων καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, ἀπορρέουν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς δημιουργίας καὶ τῆς αὐξήσεως τῆς «σχετικῆς ὑπεροξείας» ἣ ὅποια ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος.

νομικῆς ἐξελίξεως⁵⁶ θὰ ἦτο ἡ ὑπὸ τὰ πλήγματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ προΐουσα ἐξαφάνισις τῆς μικρᾶς καὶ μέσης ἐπιχειρήσεως ἀπὸ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς παραγωγῆς: τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν γεωργίαν. Οἱ δὲ ἀσχολούμενοι εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις ταύτας ἀνεξάρτητοι ἐπαγγελματίαι, ἀποτελοῦντες κοινωνικὴν κατηγορίαν μεταβατικῆς μόνον μορφῆς καὶ μὴ ἀνταποκρινομένην πλέον εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, θὰ μετέπιπτον εἰς τὰς τάξεις τῶν μισθωτῶν.

Τὸ ἐκ τῶν ἀντιλήψεων τούτων προκύπτον συμπέρασμα ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὑπὸ ἔρευναν θέμα εἶναι προφανές. Παρέμβασις τοῦ κράτους διὰ τῆς καθιερώσεως τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως ὑπὲρ προσώπων ἀσκούντων ἐπαγγέλματα καταδικασμένα εἰς ἐξαφάνισιν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην θὰ ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὸν ὀρθὸν οἰκονομικὸν λόγον καὶ ἐπομένως ἄσκοπος. Διότι ἡ διὰ τῆς ἀσφαλίσεως ἐξασφάλισις ἐνὸς ἐλαχίστου ὀρίου συντηρήσεως θὰ συνετέλει εἰς τὴν τόνωσιν τῆς θέσεως τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος προσώπων καὶ εἰς τὴν διατήρησιν, διὰ μέτρων τεχνιτῶν, καταστάσεων μὴ ἀνταποκρινομένων εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς φυσιολογικῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως. Ὡς μόνη σκόπιμος καὶ ἀναγκαία παρέμβασις θὰ ἦτο ἡ ἐκ μέρους τοῦ κράτους μέριμνα διὰ τὴν ὁμαλὴν μεταπήδησιν τῶν στερουμένων τῆς ἐπαγγελματικῆς τῶν ἀπασχολήσεως προσώπων εἰς τὴν τάξιν τῶν μισθωτῶν.

Ἐφ' ἧς ἐποχῆς ἡ θεωρία τῆς συγκεντρώσεως διευτυπώθη εἰς τὸ Κ ε φ ἄ λ α ι ο ν τοῦ Μ ἄ ρ ξ ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον μακρᾶς καὶ ἐμπεριστατωμένης ἐπιστημονικῆς συζητήσεως μεταξὺ τῶν οἰκονομολόγων τῶν διαφόρων Σχολῶν. Συμφώνως ὅμως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐρευνῆς ἡ θεωρία αὕτη δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτὴ ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον μορφὴν τῆς διατυπώσεως, τῆς ὁποίας ἔτυχον ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ κομμουνιστικοῦ μανιφέστου⁵⁷.

Πρῶτον, ἀπὸ ἀπόψεως θεωρητικῆς, ἀμφισβητεῖται ὁ ἀπόλυτος χαρακτήρ τῆς θεωρίας. Ἡ τάσις τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις ὑπὸ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα πρὸς τὴν μεγάλην ἐπιχείρησιν εἶναι ἀναμφισβήτητον οἰκονομικὸν φαινόμενον. Ἡ ἐξέλιξις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἀπερίοριστος. Φραγμοὶ οἰκονομικῆς, κοινωνικοπολιτικῆς καὶ ψυχολογικῆς μορφῆς περιορίζουν τὴν ὑπὸ τῶν θεωρητικῶν τοῦ προλεταριακοῦ σοσιαλισμοῦ προβλεφθεῖσαν ὀλοκλήρωσιν τῆς. Τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια παρουσιά-

⁵⁶ «Das absolute, allgemeine Gesetz des kapitalistischen Geschichtsprozesses», Karl Marx, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 609.

⁵⁷ Ἡ ἐν τῷ κεμένῳ ἔκθεσις καὶ ἀντίρροπος τῆς θεωρίας τῆς συγκεντρώσεως εἶναι κατ' ἀνάγκην συνοπτικὴ. Περαιτέρω ἀνάπτυξις θὰ ἐξέφευγε τῶν ὁρίων τῆς ἀνά χειρας μελέτης. Ἐκ τῆς πλουσίας βιβλιογραφίας ἐπὶ τοῦ θέματος ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς: Karl M u h s, Anti-Marx, Erster Band, σ. 438—459, Jena 1927. Βλ. ἐπίσης F r i t z M a r b a c h, Theorie des Mittelstandes, Bern 1942, σ. 74—91 καὶ σ. 257 κ. ἐπ.

ζει ή μεγάλη επιχείρησις έναντι τής μικρᾶς τοιαύτης ἐκλείπουν, ἀφ' ἧς στιγμῆς ή επέκτασις τής επιχειρηματικῆς μονάδος ὑπερβῆ, ὠρισμένα θρια. Τὰ θρια θεδαίως ταῦτα εἶναι ἄευστά, ποικίλλοντα κατὰ χώρας, ἐντὸς δὲ τής αὐτῆς χώρας κατὰ τόπους καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς παραγωγικοῦ κλάδου εἰς τὸν ἄλλον⁵⁸. Εἶναι ὁμως ἀναντίρρητον ὅτι δι' ἐκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν ὑπάρχει ἓνα ὠρισμένον optimum μεγέθους ἐπιχειρήσεως, ὑπέρβασις τοῦ ὁποίου ἐνδέχεται νὰ μετατρέψῃ τὰ πλεονεκτήματα τής συγκεντρώσεως εἰς μειονεκτήματα⁵⁹. Ἐξ ἄλλου διάφοροι ὑποκειμενικοὶ ψυχολογικοὶ λόγοι ἀποτελοῦν περιοριστικούς παράγοντας εἰς τὴν πρὸς συγκέντρωσιν τάσιν. Μεταξὺ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν τὴν προσπάθειαν τοῦ επιχειρηματίου πρὸς διατήρησιν τής πλήρους προσωπικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ αὐτοτελείας καθὼς καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν επιχειρηματικῶν κινδύνων, τοὺς ὁποίους συνεπάγεται ή επέκτασις τής ἐπιχειρήσεως. Ἐν τέλει πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν τοῦ περιορισμοῦ τής ἐξελίξεως συμβάλλουν καὶ φραγμοὶ τεχνητοὶ θεσπιζόμενοι ὑπὸ τοῦ κράτους καὶ ἀποβλέποντες εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ τύπου τής μικρᾶς ἐκμεταλλεύσεως⁶⁰ ἰδίως εἰς ὠρισμένους παραγωγικοὺς κλάδους ὡς ή γεωργία⁶¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὀμιλῶμεν περὶ ἐνὸς οἰκονομικοῦ νόμου τής συγκεντρώσεως, τοῦ ὁποίου ή ἐνέργεια εἶναι ἀπεριόριστος καὶ ἀπόλυτος, ἀλλ' ἀπλῶς περὶ μιᾶς ἐξελικτικῆς τάσεως μὲ

⁵⁸ Βλ. Alfred Marshall, Principes d' Economie Politique, Paris 1906, t I, σ. 524 κ. ἐπ.

⁵⁹ Βλ. L. D. P e s l, Mittelstandsfragen, ἐν Grundriss der Sozialökonomik, τὴν ἀρχὴν ταύτην ὑπεστήριξεν ἡδη ὁ M a r s h a l l, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 485.

⁶⁰ Χαρακτηριστικὴν ἐκδήλωσιν τής ἐπεβιάσεως τοῦ κράτους εἰς τὸν τομεῖα τοῦτον ἀποτελεῖ τὸ ἀρθρ. 164 τοῦ Συντάγματος τής Βαυαρίας.

⁶¹ Εἰδικῶς ὅσον ἀφορᾷ τὸν γεωργικὸν κλάδον ή ὑπὸ τής ἱστορικῆς ἐξελίξεως προσγενομένη διάψευσις εἰς τὴν θεωρίαν τής συγκεντρώσεως τοῦ M a r x εἶναι προφανῆς. Ἐνδεικτικῶς παραθέτομεν ὠρισμένας ὁμολογίας ἐκ τῶν εἰδικώτερον ἀσχοληθέντων μὲ τὸ θέμα τοῦτο θεωρητικῶν: «Ὅχι μόνον αἱ τάσεις τής συγκεντρώσεως δὲν κατόρθωσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν εἰς τὴν γεωργίαν ἀλλ' ἐτι μᾶλλον ή ἐξέλιξις ὑπῆρξεν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν θεωρητικὴν τοῦ K a r l o l o u M a r x, M u s s e r, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 454—456. «Ἡ Μαρξιστικὴ θεωρία περὶ συγκεντρώσεως εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένη διὰ τὴν γεωργίαν», F r a n z O p p e n h e i m e r Kapitalismus, Kommunismus, Wissenschaftlicher Sozialismus, Berlin und Leipzig, 1919, σ. 129. «Εἰς τὴν γεωργίαν εἶναι ἀκριβῶς αἱ μεγάλαί ἐπιχειρήσεις, αἱ ὅσαι παρουσιάζουν μίαν μείωσιν, ἐνῶ αἱ μέσαι καὶ μικραὶ ἐπιχειρήσεις, ἐμφανίζουν τὴν μεγαλυτέραν αὔξησιν», K a r l D i e h l, Theoretische Nationalökonomie, Bd II, σ. 358, Jena 1924. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκφράζεται καὶ ὁ σημαντικώτερος μεταξὺ τῶν σοσιαλιστῶν θεωρητικῶς τής γεωργικῆς οἰκονομίας D a v i d: «Ἡ Μαρξιστικὴ διδασκαλία ἐπὶ τής συγκεντρώσεως τῶν ἐπιχειρήσεων δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τὴν γεωργίαν, Sozialismus und Landwirtschaft, Bd II, σ. 687.

ὄρια περιγεγραμμένα ἐκ τῶν γενικῶν καὶ εἰδικῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν ⁶².

Ἐκτὸς ὅμως τῶν θεωρητικῶν τούτων παρατηρήσεων καὶ διορθώσεων ἡ θεωρία τῆς συγκεντρώσεως κλονίζεται καὶ ἐκ τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων τῶν τελευταίων ἐτῶν. Πράγματι, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰ στατιστικά δεδομένα τῶν διαφόρων χωρῶν, καὶ δὴ τῶν μᾶλλον οἰκονομικῶς προοδευμένων μεταξὺ αὐτῶν, ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις δὲν ἀποδεικνύει ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς συγκεντρώσεως οὔτε τὴν ἔκτασιν οὔτε τὸν ῥυθμὸν, τὸν ὅποιον προέβλεψεν ὁ Μάρξ. Εἶναι βεβαίως ἀναμφισβήτητον τὸ φαινόμενον τῆς προοδευτικῆς ἐψαθλιώσεως ὠρισμένων ἀναξαρτήτως ἐργαζομένων μικροεπιχειρηματιῶν, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὰ πλήγματα τοῦ οἰκονομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς ὑπεροχῆς τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως ἀναγκάζονται νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἀνεξάρτητον ἀπασχόλησιν μετατοπιζόμενοι κοινωνικῶς ἀπὸ τὰς μέσας τάξεις εἰς τὴν τάξιν τῶν προλεταρίων.

Ἐπὶ πλέον εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν παρατηρεῖται μόνον ἀτομικῶς ἀλλὰ καὶ ὁμαδικῶς: ὁλόκληροι ἐπαγγελματικοὶ κλάδοι, ἀποτελοῦντες μέχρι τινὸς το μονοπώλιον τῶν βιοτεχνικῶν ἢ γεωργικῶν μικροεπιχειρήσεων, εἴτε ἐξηφανίσθησαν ἐντελῶς συνεπεῖα τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως, εἴτε ἀπερροφήθησαν ὑπὸ τῆς μεγάλης κεφαλαιοκρατικῆς ἐπιχειρήσεως.

Παραλλήλως ὅμως καὶ ὑπεράνω τῶν ἀτομικῶν ἢ ὁμαδικῶν τούτων διακυμάνσεων ἢ παρατήρησις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἀποδεικνύει τὴν σταθερότητα τῆς ὑπάρξεως τῶν παραγωγικῶν μέσων τάξεων ⁶³. Ἡ σταθερότης

⁶² Μόνον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν τάσιν διείδεν ὀρθῶς ὁ Μάρξ. Τουναντίον ὑπερετίμησε κατὰ πολὺ τὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς κινήσεως καὶ ἠγνόησε τὰς ἀντιδράσεις οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς μορφῆς, αἵτινες ἀντετάχθησαν εἰς μίαν ἀπεριόριστον πραγματοποιήσιν τῆς τάσεως αὐτῆς καὶ παρήνόχησαν μέγαν, τουλάχιστον μέχρι τινὸς τὴν πραγματοποιήσιν τῆς καὶ οὕτω διετύπωσε μίαν πρόγνωσιν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας καὶ εἰδικῶς διὰ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ κεφαλαίου, ἡ ὅποια οὐδαμῶς ἐπεβεβαιώθη ὑπὸ τῆς ἱστορίας». Max M u l h s ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 439. Βλ. καὶ B e r n s t e i n, Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie, Stuttgart, 1924, σ. 94 κ. ἐπ. O t h m a r S p a n n, der Wahre Staat, Leipzig 1923, σ. 150. Τουναντίον ὁ ἕτερος τῶν μαθητῶν τοῦ Marx, K a u t s k y, Karl Marx' Okonomische Lehren, Stuttgart 1921, σ. 231, προσπαθεῖ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στατιστικῶν δεδομένων νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ πλειθυσὶς τῶν μικροεπιχειρήσεων ὑπῆρξε σχετικῶς μικρότερα τῶν μεγάλων. Τὸ γεγονός ὅμως τοῦτο οὐδαμῶς συμβάλλει εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῆς θεωρίας τῆς συγκεντρώσεως, διὰ τῆς ὁποίας ὑποστηρίζεται ὅτι αἱ μικραὶ καὶ μέσαι ἐπιχειρήσεις θὰ ἀπορροφηθοῦν ὑπὸ τῶν μεγάλων.

⁶³ Κρίνομεν ἀσκόπον νὰ παρατάξωμεν ἐνταῦθα στατιστικὰ στοιχεῖα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐν τῷ κεμένῳ ἐκτιθεμένης ἀπόψεως. Τοιαῦτα εὑρηγται ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὰ στατιστικὰ δημοσιεύματα τῶν διαφόρων χωρῶν. Βλ. καὶ G e o r g N e u h a u s Die Berufliche und Soziale Gliederung der Bevölkerung im Zeitalter des

δὲ αὕτη διατηρηθεῖσα εἰς ἐποχὰς ὀξυτάτων οἰκονομικῶν κρίσεων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀποχῆς ἀπὸ οἰασθῆποτε μορφῆς παρεμβάσεως τῶν κρατικῶν ἐξουσιῶν ἀφ' ἑτέρου ἀποτελεῖ τεκμήριον ἀκλόνητον περὶ τῆς οὐσιαστικῆς συμβολῆς τὴν ὁποῖαν προσφέρει ἡ μορφή τοῦ μικροῦ καὶ μέσου ἐπιτηδευματίου εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ κυκλοφορίαν τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς οἰκονομικῆς σφοπιμότητος, εἰς τὴν ὁποῖαν αὕτη ἀνταποκρίνεται.

Ἰπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας ἡ ἕκ μέρους τοῦ κράτους λήψις προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν κατηγοριῶν τούτων τῶν προσώπων ἀνταποκρίνεται εἰς ἐπιτακτικὴν οἰκονομικὴν ἀνάγκην καὶ ἀποτελεῖ ὑποχρέωσιν τοῦ ὀργανωμένου κοινωνικοῦ συνόλου. Εἰδικώτερον, ἡ ἀσφαλιστικὴ προστασία τῶν μέσων τάξεων, ὄχι μόνον συντελεῖ εἰς τὴν τόνωσιν τῆς θέσεως ὀρισμένων κατηγοριῶν προσώπων, τῶν ὁποίων ἡ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀποστολὴ δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ ἀμφισβητηθῇ, ἀλλὰ καὶ προλαμβάνει τὰς ὀδυνηρὰς καὶ ἐπιζημιούσας διὰ τὸ σύνολον συνεπειὰς τῶν, διακυμάνσεων εἰς τὰς ὁποίας εἶναι ἐκτεθειμένα.

Ἐτι πλέον, ἡ καθιέρωσις τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως καὶ ἡ ἐξασφάλις ὑπὲρ τῶν μέσων τάξεων ἐνὸς ἐλαχίστου ὅριου συντηρήσεως διὰ τὰς περιπτώσεις διακοπῆς τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀπασχολήσεως ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν οἰασθῆποτε «πολιτικῆς τῶν μέσων τάξεων» ἀποσκοπούσης εἰς τὴν ἐξυγίανσιν ὀρισμένων ἐπαγγελματικῶν κλάδων διὰ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ παρατηρουμένου μεταξὺ αὐτῶν πληθωρισμοῦ⁶⁴. Πράγματι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ δύο κυρίως μέτρων ἀλλήλοσυμπληρουμένων ἐν πολλοῖς. Ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς διευκολύνσεως τῆς μεταπηδήσεως ὀρισμένων ἐργαζομένων ἐκ τῶν κεκορεσμένων ἐπαγγελμάτων εἰς ἄλλους ἐπαγγελματικούς κλάδους, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς προαιρετικῆς ἢ ὑποχρεωτικῆς ἀποχωρήσεως ἐκ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀπασχολήσεως τῶν ἐκ τῶν ἐργαζομένων ἀναπήρων ἢ ὑπερηλίκων. Τοῦ τελευταίου ἕως τούτου μέτρου προϋπόθεσιν ἀποτελεῖ ἡ λειτουργία ἀσφαλιστικοῦ συστήματος ἐξασφαλίζον-

Kapitalismus, ἐν Grundriss der Sozialökonomie, IX Abteilung, I Teil, σ. 460—506, Tübingen 1926, Karl M u h s, op cit, σ. 439 κ. ἐπ., B e r n s t e i n op cit, σ. 102 κ. ἐπ. Παρὰ τῷ αὐτῷ συγγραφεῖ, σ. 122 κ. ἐπ. εὑρεται καὶ συνοπτικὴ ἐκθεσις τῶν συζητήσεων τοῦ Verein für Sozialpolitik κατὰ τὰς συνεδριάσεις τοῦ ἔτους 1897 ἐν Κολωνίᾳ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς θέσεως τῆς βιοτεχνίας ἐν Γερμανίᾳ.

⁶⁴ Ὁ ἐπαγγελματικὸς πληθωρισμὸς δὲν ἀποτελεῖ εἰδικὸν πρόβλημα τῶν μέσων τάξεων ἀλλὰ γενικώτερον τοιοῦτον τῆς καθόλου οἰκονομικῆς ἐξελίξεως. Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ὅτι ὁμιλοῦντες ἐνταῦθα περὶ πληθωρισμοῦ δὲν ἐννοοῦμεν τὰς περιοδικὰς ἐμφανίσεις τοῦ φαινομένου τούτου τὰς ὀφειλομένας εἰς τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἀλλὰ τὴν σταθερῶς διαπιστωμένην εἰς ὀρισμένους ἐπαγγελματικούς κλάδους συμφόρησιν συνεπείᾳ ὀργανικῶν μεταβολῶν τῆς ὑφῆς τῆς οἰκονομίας. Περὶ τοῦ πληθωρισμοῦ τῶν μέσων τάξεων βλ. F r i t z M a r b a c h, op cit, σ. 320—335 καὶ 287—293.

τος τὰ στοιχειώδη μέσα τῆς συντηρήσεως εἰς τοὺς ἕκ τοῦ ἐπαγγέλματος ἐξερχομένους (καὶ εἰς τοὺς ἐγκαταλίποντας τὸ διςοριστικόν των ἐπάγγελμα). Διὰ τοῦ μέσου τούτου ἢ εἰς πολλὰ μεσοταξικά ἐπαγγέλματα ὑφισταμένη «ἀφανής κοινωνικὴ πρόνοια»⁶⁵ μεταβάλλεται εἰς ἐμφανῆ κοινωνικὴν ἀσφάλειαν.

V

Ἐπεὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως καὶ εἰς κατηγορίας προσώπων ἀνηκόντων εἰς τὰς μέσας τάξεις συνηγοροῦν, πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἔκτεθέντων, καὶ λόγοι καθάρως ἀσφαλιστικοί, ὀφειλόμενοι εἰς τὴν παρατηρουμένην συνεχῆ διακύμανσιν μεταξύ τῶν τάξεων τῶν μισθωτῶν καὶ τῶν μέσων τάξεων. Εἶναι πράγματι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς αἱ κοινωνικαὶ τάξεις δὲν ἐμφανίζονται ὡς κλειστά—στεγανά—διαμερίσματα, μεταξύ τῶν ὁποίων πᾶσα μετακίνησις εἶναι ἀδύνατος. Τοῦναντίον, ἢ μεταπήδησις ἀπὸ μιᾶς κοινωνικῆς κατηγορίας εἰς τὴν ἄλλην ὠρισμένων ἀτόμων ἀποτελεῖ σύνηθες κοινωνικὸν φαινόμενον. Οὕτω ἢ διαφοροποιήσις τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων εἰς τάξεις δὲν πραγματοποιεῖται συνήθως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν κοινωνιῶν δι' ἀποτόμων μεταβολῶν ἀλλὰ ἐπὶ τῇ θάσει ἐνός ἐξελικτικοῦ ὄυθμοῦ, κατὰ τὸν ὅποιον παρατηροῦνται συνεχεῖς μεταπτώσεις ἀτόμων ἀπὸ μιᾶς τάξεως εἰς ἄλλην. Ἀποτέλεσμα μιᾶς τοιαύτης ἐξελίξεως ὑπῆρξε καὶ ἡ ὑπὸ τὸ σύγχρονον οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστῶς δημιουργηθεῖσα διαφοροποίησις τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων, αἱ ὁποῖαι ἐν σχήματι πυραμίδος, ἀποτελοῦνται εἰς τὴν θάσιν μὲν ἕκ τῆς πολυπληθοῦς τάξεως τῶν μισθωτῶν, εἰς τὴν κορυφὴν δὲ ἕκ μιᾶς μειονότητος προσώπων ἀποτελούντων τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ εἰς τὸ μέσον τέλος ἕκ τῶν διαφόρων κατηγοριῶν προσώπων τῶν χαρακτηριζομένων διὰ τοῦ συλλογικοῦ ὀνόματος τῶν μέσων τάξεων⁶⁶.

Βεβαίως ἕνεκα τῆς μορφῆς τοῦ συγχρόνου οἰκονομικοῦ συστήματος ἢ μεταπήδησις ἀπὸ μιᾶς κατωτέρας εἰς μίαν ἀνωτέραν βαθμίδα τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας παρουσιάζει σοβαράς, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀνυπερβλήτους δυσχερείας. Πράγματι μεταξύ τῆς τάξεως τῶν μισθωτῶν καὶ δὴ τῶν ἀνωτέρων αὐτῆς στρωμάτων παρατηρεῖται μία συνεχῆς τάσις πρὸς κοινωνικὴν ἀνοδόν. Πολλὰ ἄτομα ἀνήκοντα εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν προσπαθοῦν κατόπιν πολυετοῦς πολλάκις ἐργασίας νὰ ἀποκτήσωσι τὰ ἀπαραίτητα οἰκονομικὰ μέσα διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς μισθωτῆς ἐργασίας καὶ δημιουργίαν ἀνεξαρτήτου ἀπασχολήσεως. Οὕτω ἐν μέγα μέρος τῶν μέσων καὶ μικρῶν ἐπιχειρηματιῶν πάσης μορφῆς, ὀφείλει τὴν καταγωγὴν του εἰς τὴν τάξιν τῶν μισθωτῶν.

Ἐὰν ὅμως ἢ ἀνοδος ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν ἐν τῇ οἰκονομικῇ ζωῇ εἶναι σχετικῶς δυσχερῆς, ἢ μετάπτωσις τοῦναντίον ἀπὸ ἀνωτέρας εἰς κατωτέραν

⁶⁵ M a r b a c h, op cit, σελ 283.

τάξιν ἀποτελεῖ σύνηθες κοινωνικόν καί οἰκονομικόν φαινόμενον. Καί ἀπό τῆς ἀπόψεως ταύτης ἡ παρατηρουμένη ἀνέκαθεν ἑυστότης τῶν ὀρίων μεταξὺ τῶν μέσων τάξεων καί τῆς τάξεως τῶν μισθωτῶν εἶναι χαρακτηριστική. Καί ἡ ἑυστότης αὕτη κατέστη ἐντονωτέρα κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας συνεπεῖα τῶν οἰκονομικῶν καί κοινωνικῶν ἀντικτύπων τοῦ μεγάλου πολέμου καί τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων. Ἀπόρροια τούτων ὑπῆρξε ἡ στέρσις τῆς οἰκονομικῆς ἀνεξαρτησίας ἐνός σημαντικοῦ ἀριθμοῦ μικροεπιχειρηματιῶν ἢ καί προσώπων ἀσκούντων ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα καί ἡ μετάπτωσις τούτων παροδικῶς ἢ καί μονίμως εἰς τὴν τάξιν τῶν μισθωτῶν.

Τὰ φαινόμενα ταῦτα τῆς ἑυστότητος καί τῆς συνεχοῦς διακυμάνσεως μεταξὺ τῶν δύο οἰκονομικῶς συνορευουσῶν τάξεων τῶν μισθωτῶν καί τῶν μέσων τάξεων ἀσκοῦν δυσμενῆ ἐν πολλοῖς ἀντικτύπων ἐπὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν, ἐπιδύλλουσι δὲ τὴν ὑπαγωγὴν ἀμφοτέρων εἰς τὴν ὑποχρεωτικὴν ἀσφάλισιν πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν τούτων τῶν ἐνδιαφερομένων, ἔτι πλέον ὁμως καί πρὸς τὸ γενικώτερον συμφέρον τῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν ὡς ὀργανικοῦ συνόλου λαμβανομένης.

Ὅσον ἀφορᾷ πρῶτον τὴν μετακίνησιν ὀρισμένων προσώπων ἀπὸ τῆς κατηγορίας τῶν μισθωτῶν εἰς ἄλλας κατηγορίας ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων προσώπων, ὁ περιορισμὸς τῆς ἀσφαλιστικῆς ὑποχρεώσεως εἰς μόνους τοὺς μισθωτοὺς συνεπάγεται κατ' ἀνάγκην τὴν λύσιν τῆς ἀσφαλιστικῆς σχέσεως. Ἡ διακοπὴ αὕτη τῆς ἀσφαλίσεως εἶναι πολλάκις λίαν ἐπιζημία εἰς τὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια κατόπιν πολυετοῦς συνήθως καταβολῆς ἀσφαλιστικῶν εἰσφορῶν λόγῳ ἐξασκήσεως ὑποχρεωτικῶς ἀσφαλιστέου ἐπαγγέλματος, ἀπόλυσιν τὰ δικαιώματά των ἐπὶ τῆς ἀσφαλιστικῆς παροχῆς, εἴτε λόγῳ μὴ συμπληρώσεως τοῦ προβλεπομένου ὑπὸ τῶν ἀσφαλιστικῶν συστημάτων χρόνου ἀναμονῆς εἴτε ἐξ ἄλλων λόγων. Στεροῦνται οὕτω τῆς ἀσφαλιστικῆς προστασίας, χωρὶς πολλάκις τὸ νέον αὐτῶν ἐπάγγελμα νὰ εἶναι ἐπικερδέστερον τοῦ μισθωτοῦ. Καί εἶναι μὲν γεγονός, ὅτι αἱ πλεῖστοι νομοθεταὶ πρὸς ἀμβλυνσιν τῆς οὕτω ἐπιγιγνομένης ἀδικίας προβλέπουσι διὰ τὰ άτομα τὴν δυνατότητα τῆς συνεχίσεως τῆς ἀσφαλιστικῆς σχέσεως καί τῆς διατηρήσεως τῶν ἀσφαλιστικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, παρέχοντα τὴν εὐχέρειαν πρὸς συνέχισιν τῆς ἀσφαλίσεως ὑπὸ μορφὴν προαιρετικῆν. Εἶναι ὁμως ἐξ ἄλλου ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ διὰ τῆς προαιρετικῆς ἀσφαλίσεως παρεχόμενη προστασία εἶναι πλημμελής, διὰ τοὺς γενικώτερους λόγους διὰ τοὺς ὁποίους εἶναι πλημμελής αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἡ προαιρετικὴ ἀσφάλισις. Ἡ ἐν τῆς διακοπῆς τῆς ἀσφαλίσεως προκύπτουσα διὰ τοὺς ἐνδιαφερομένους ἀδικία τότε μόνον ἀποκαθίσταται πλήρως, ἐφ' ὅσον διευρυνθῇ ὁ κύκλος τῶν

⁶⁶ Πρὸβλ. Gustav Schmoller, Was verstehen wir unter dem Mittelstande? Hat er im 19 Jahrhundert zu=oder abgenommen, Göttingen 1897. I. D. Pesl, op cit σ. 71 κ. ἐπ.

Ύπαγομένων εις τὴν ἀσφάλισιν προσώπων διὰ τῆς ἐπεκτάσεως αὐτῆς καὶ εἰς κατηγορίας ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων προσώπων, εἰς τὰς ὁποίας μεταπηδοῦσι οἱ πρῶην ἠσφαλισμένοι μισθωτοί. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξασφαλίζεται ἢ ἀπρόσκοπτος συνέχισις τῆς ἀσφαλιστικῆς σχέσεως τῶν προσώπων τούτων, μεταδιβαζομένων μόνον τῶν ἀσφαλιστικῶν δικαιωμάτων ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἀσφαλιστικοῦ φορέως εἰς τὸν ἄλλον, ἐάν δὲν ἐφαρμόζηται τὸ σύστημα τοῦ ἐνιαίου ἀσφαλιστικοῦ φορέως δι' ὅλους τοὺς ὑπαγομένους εἰς τὴν ἀσφάλισιν.

Τοῦτ' αὐτὸ πρέπει νὰ παρατηρηθῇ καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις οὐχὶ μονίμου ἀλλὰ προσωρινῆς μεταπηδήσεως ἀπὸ τῆς μιᾶς τάξεως εἰς τὴν ἄλλην, ἔτι δὲ μᾶλλον εἰς τὰς περιπτώσεις ἐπαναλαμβανομένων συνήθως μετακινήσεων. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι σύνηθες δι' ὠρισμένας κατηγορίας προσώπων ἀνεὺ σταθερᾶς ἐπαγγελματικῆς ἀπασχολήσεως. Τῇ πρόσωπα ταῦτα ὠρισμένας μόνον περιόδους τοῦ ἔτους παρέχουν μισθωτὴν ἐργασίαν, ἐπιδιδόμενα κατὰ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον εἰς μὴ ἀσφαλιστέας ἀπασχολήσεις^{οτ}. Βεβαίως τὰ πρόσωπα ταῦτα, ἐφ' ὅσον προέχει εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν τῶν ἀπασχολητῶν ἢ μισθωτῶν ἐργασία ὑπάγονται συνήθως εἰς τὴν ἀσφάλισιν τῶν μισθωτῶν. Ἐπειδὴ ὁμοίως ὁ ἐτήσιος μέσος ὄρος τῆς διαρκείας τῆς ἀσφαλιστέας τῶν ἀπασχολήσεως καὶ ἐπομένως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀσφαλιστικῶν τῶν εἰσφορῶν εἶναι ἀναγκαστικῶς μικρότερος τῶν λοιπῶν ἠσφαλισμένων κατ' ἐπάγγελμα μισθωτῶν καθίσταται δι' αὐτοὺς δυσχερεστέρα ἢ ἀπόκτησις ἀσφαλιστικῶν δικαιωμάτων, ἐπιμηκυνομένων ἐμμέσως τῶν χρόνων ἀναμονῆς. Ἀφ' ἐτέρου ὁμοίως ἐκ τῆς τισαύτης διαλειπούσης ὑπαγωγῆς εἰς τὴν ἀσφάλισιν τῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ μισθωτῶν προκύπτει ζημία διὰ τὸν ἀσφαλιστικὸν φορέα. Πράγματι, τὰ συστήματα τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως θέλοντα νὰ ἀποτρέψουν περιπτώσεις ὁμαδικοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐκ τοῦ δικαιώματος τῶν παροχῶν προβλέπουν συγχρόνως βραχεῖς χρόνους συμμετοχῆς διὰ τὴν ἀπόκτησιν δικαιώματος ἐπὶ τὰς βασικὰς παροχάς. Ἐάν ὁμοίως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἠσφαλισμένων εἶναι σχετικῶς σημαντικὸς, κλονίζεται τὸ ἀσφαλιστικὸν ἰσοζύγιον τῶν φορέων τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως διὰ τῆς πτώσεως τῆς μέσης διαρκείας ἀσφαλίσεως καὶ ἐπομένως καταβολῆς εἰσφορῶν τῶν ἠσφαλισμένων.

Ἐναλόγους κινδύνους διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἰσορροπίαν τῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν ἐμφανίζουσι καὶ αἱ ὁμαδικαὶ μετακινήσεις ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ὀριστικότητος, διαφόρων κατηγοριῶν μικροεπιχειρηματιῶν ἢ προσώπων ἀσκούστων ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα εἰς τὰς τάξεις τῶν μισθωτῶν. Αἱ μετακινήσεις αὗται, συνήθεις εἰς κανονικὰς περιόδους, προσλαμβάνουσι ἰδιαιτέραν ἔκτασιν

^{οτ} Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται ἰδίως εἰς τὰς γεωργικὰς ἐργασίας, εἰς τὰς χώρας κυρίως εἰς τὰς ὁποίας λόγῳ τῆς σμικρότητος τῶν γεωργικῶν κλήρων ἢ συντήρησις τῶν ἀγροτῶν ἐκ τῆς καλλιέργειας τῆς ἰδίας αὐτῶν μόνον ἰδιοκτησίας εἶναι δυσχερῆς.

κατά τὰς περιόδους οἰκονομικῆς ἀσταθείας τὰς προκαλουμένης ἐκ πολεμικῶν γεγονότων ἢ οἰκονομικῶν κρίσεων. Τὰ πρόσωπα ὅμως ταῦτα εἰσερχόμενα τὸ πρῶτον εἰς τὸ πεδῖον τῆς ἀσφαλίσεως εἰς ἡλικίαν σχετικῶς προκεχωρημένην, προκαλοῦν ἀναταραχὴν καὶ πολλάκις ἀνατροπὴν τῶν ἀσφαλιστικῶν ὑπολογισμῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζεται ἡ ἀσφάλις διὰ τῆς σμικρύνσεως τοῦ μέσου ὄρου χρονικῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἀσφάλισιν. Ἡ ἐκ τῶν διαταραχῶν τούτων προκαλουμένη ἐπιβάρυνσις τῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν ἀποφεύγεται ἐφ' ὅσον οἱ ὀψίμως εἰσερχόμενοι εἰς τὴν ἀσφάλισιν τῶν μισθωτῶν εἶναι ἤδη ἠσφαλισμένοι ὡς ἀνεξαρτήτως ἐργαζόμενοι, ὅποτε ἐξασφαλίζεται εὐχερῶς ἡ συνέχισις τῆς ἀσφαλιστικῆς τῶν σχέσεως ἐπὶ τῇ θάσει τῶν ἀρχῶν τῆς συνέχισεως τῆς ἀσφαλιστικῆς σχέσεως εἰς περίπτωσιν μεταβολῆς ἀσφαλιστικοῦ φορέως⁶⁸.

VI

Πλὴν τῆς σκοπιμότητος, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ ὀργάνωσις τῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων ἐξ ἀπόψεως καθαρῶς ἀσφαλιστικῆς, δύναται αὕτη νὰ ἐπιδιώξη καὶ ἄλλους εὐρυτέρους σκοποὺς διὰ τῆς πολιτικῆς τῆς τοποθετήσεως τῶν ὑπ' αὐτῆς συγκεντρουμένων κεφαλαίων.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν ἐκ τῶν κυριωτέρων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ἡ ὀργάνωσις τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως εἶναι ἡ τοποθέτησις τῶν μεγάλων πολλάκις κεφαλαίων τῶν συγκεντρουμένων ὑπὸ τῶν ἀσφαλιστικῶν φορέων⁶⁹. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὰς βασικὰς προϋποθέσεις, εἰς τὰς

⁶⁸ Οὕτω τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Κεντρικοῦ Ἰδρύματος Κοινωνικῆς Ἀσφαλίσεως τῆς Τσεχοσλοβακίας κατὰ τὴν συνεδρίασίν του τῆς 14ης Ὀκτωβρίου 1936 ἀπεφάσισε τὴν ὑποβολὴν ἐνὸς ὑπομνήματος πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ τοὺς Ὑπουργοὺς τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς, τοῦ Ἐμπορίου καὶ Βιομηχανίας καὶ τῆς Γεωργίας, ἐν τῷ ὑποίῳ παρετηρεῖτο ὅτι ἡ ἀθρόα εἰσοδή εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλισιν τῶν μισθωτῶν προσώπων ἀνηκόντων εἰς ἀνωτέρας κλάσεις ἡλικίας μεταπηδόντων ἐξ ἄλλων ἐπαγγελμάτων, συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑψώσιν τοῦ ἀρχικῶς ὑπολογισθέντος μέσου ὄρου ἡλικίας εἰσόδου τῶν ἠσφαλισμένων μισθωτῶν εἰς τὴν ἀσφάλισιν ἀπὸ 20 εἰς 25 ἔτη. Βλ. Memorandum der Zentralsozialversicherungsanstalt an die Regierung, betreffend die Notwendigkeit der baldigen Einführung der Sozialversicherung der selbständig Wirtschaftenden, ἐν Mitteilungen der Zentralsozialversicherungsanstalt, Prag 1936, No 9, σ. 193 κ. ἑπ.

⁶⁹ Ἡ ἔκτασις καὶ ἡ φύσις τῶν συγκεντρουμένων κεφαλαίων ἐξαρτᾶται βεβαίως ἐκ τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τοῦ ἀκολουθοῦμένου ὑπὸ τῶν ἀσφαλιστικῶν φορέων. Βλ. Χ ρ. Ἄ γ α λ λ ο π ο ὐ λ ο υ, Αἱ Κοινωνικαὶ Ἀσφαλίσεις, Ἀθῆναι 1936, σ. 85 κ. ἑπ. Διὰ τὴν ἐν τῷ κειμένῳ ὅμως ἀνάπτυξιν ὑποτίθεται ὅτι τὸ ἀκολουθούμενον οἰκονομικὸν σύστημα εἶναι τὸ τῆς κεφαλαιοποιήσεως, τὸ ὁποῖον ἀπολήγει εἰς τὴν συγκέντρωσιν πολλῶν κεφαλαίων. Τὸ μέγιστον τούτων τμήμα ἀποτελεῖ τὰ τεχνικὰ ἢ τὰ μαθηματικὰ ἀποθεματικά (Reserves Techniques ou Mathematiques), τὰ τοιαύτης δὲ φύσεως ἀποθεματικὰ ἐννοοῦνται κυρίως, ὅσας

όποιας πρέπει να ανταποκρίνεται ή διάθεσις τών κεφαλαίων τούτων πλήρησ σχεδόν κρατεῖ ὁμογνομία ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ⁷⁰.

Αὗται συνίστανται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν ἀσφάλειαν, τὴν ἀπόδοσιν καὶ τὴν ἑυστότητα τών τοποθετουμένων ἀσφαλιστικῶν κεφαλαίων. Ἡ πλήρωσις τών προϋποθέσεων τούτων θεωρεῖται ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἑμαλῆς ἀσφαλιστικῆς λειτουργίας τών φορέων τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως. Πλὴν ὁμως τών ἀνωτέρω γίνεται γενικῶς δεκτὸν ὅτι ἡ τοποθέτησις τών ἀσφαλιστικῶν κεφαλαίων πρέπει νὰ πληροῖ μίαν εἰσέτι προϋπόθεσιν, τὴν τῆς οἰκονομικῆς καὶ καινῶν χρησιμότητος τών τοποθετουμένων κεφαλαίων. Βεβαίως ἡ προϋπόθεσις αὕτη δὲν παρουσιάζει τὴν αὐτὴν σοβαρότητα μὲ τὰς προηγουμένας ἐξ ἀπόψεως στενοῦ οἰκονομικοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ συμφέροντος τοῦ ἀσφαλιστικοῦ φορέως. Προσλαμβάνει ὁμως ἀντιθέτως ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἐφ' ὅσον λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ εὐρύτερα οἰκονομική, κοινωνική καὶ ἐθνική ἀποστολή τών διαθεσίμων κεφαλαίων τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, εἰς τρόπον ὥστε εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι καὶ ἡ ἐπιλογή μεταξὺ τών διαφόρων οἰκονομικῶν συστημάτων ὀργανώσεως τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως καὶ ἡ ἐνδεχομένη προτίμησις τοῦ συστήματος κεφαλαιοποιήσεως θὰ πρέπει ἐκάστοτε νὰ ἐπηρεασθῆ ἐκ τών δυνατοτήτων χρησίμου οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς τοποθετήσεως τών συγκεντρωθησομένων κεφαλαίων ⁷¹.

Ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ πολιτικὴ τοποθετήσεων τών κεφαλαίων τών ἀσφαλιστικῶν ὀργανισμῶν, ὥστε αἱ τοποθετήσεις αὗται νὰ ανταποκρίνονται εἰς γενικωτέρας ἀνάγκας οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς χρησιμότητος εἶναι ζήτημα πραγματικῶν ἐξαρτώμενον ἐκ τών ἐκάστοτε καὶ ἐκασταχοῦ ὑφιστα-

γίνεται λόγος περὶ τῆς πολιτικῆς τοποθετήσεως τών κεφαλαίων τών ὀργανισμῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων.

⁷⁰ Ἡ θεωρητικὴ ἔρευνα ἐπὶ τοῦ κεφαλαιώδους τούτου διὰ τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλισιν θέματος ἀνεπτύχθη μὲν ἐπ' ἐσχάτων. Ἐκ τῆς σχετικῆς εἰδικῆς βιβλιογραφίας βλ. Klumpar, Le placement des fonds des assurances sociales, ἐν Revue Internationale du Travail, Janvier 1933, σ. 55—70, B. Kovrig, Grundsätze der Kapitalanlagepolitik in der Alters—und Invalidenversicherung, ἐν Le Assicurazioni Sociali, Supplement, 1935, No IV, σ. 350—385, Le placement des fonds des institutions d' assurances sociales, notamment dans les pans d' Amerique Latine, ἐν Revue Internationale du Travail, Αὐγουστος 1946, σ. 190—211, C. Dechamp, L' investissement des fonds de l' assurance sociale obligatoire ἐνθ. ἀνωτ., Μάρτιος 1938, σ. 293 κ. ἐπ. Σ π ὑ ρ ο υ Κ α τ η φ ὄ ρ η, Ἡ ἐπένδυσις τών κεφαλαίων τών ὀργανισμῶν κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, ἐν Ἐπιθεωρήσει Κοινωνικῶν Ασφαλίσεων, Δεκέμβριος 1938, σ. 11 κ. ἐπ., Χ ρ. Ν. Ἀ γ α λ ο π ο ὄ λ ο υ, Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπενδύσεως τών κεφαλαίων τών ὀργανισμῶν Κοινωνικῆς Ἀσφαλίσεως, ἐνθ. ἀνωτ., Ἰούνιος 1939, σ. 1 κ. ἐπ. Βλέπε τέλος καὶ τὴν μελέτην τοῦ Διευθυνοῦ Γραφείου Ἐργασίας, L' investissement des fonds des institutions d' assurances sociales, Etudes et Documents, Serie M. No 16, Genève 1939.

⁷¹ Βλ. καὶ Κ α τ η φ ὄ ρ η, ορ. cit. σ. 16.

μένων γενικωτέρων οικονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν. Δύναται ἐν τούτοις νὰ λεχθῆ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὅτι ἀπὸ ἀπόψεως μὲν οικονομικῆς, αἱ τοποθετήσεις τῶν ἀσφαλιστικῶν κεφαλαίων παρουσιάζουσι χρησιμότητα, ἐφ' ὅσον διοχετεύονται πρὸς τοὺς κλάδους ἐκείνους τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὴν μεγαλειτέραν ἐκάστοτε ἀνάγκην ἠευστῶν κεφαλαίων ἀντιμετωπιζομένης οὕτω εὐχερέστερον διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγικότητός των τῆς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως ἀπορροούσης ἀμέσου οικονομικῆς ἐπιβαρύνσεως καὶ ἀποτρεπομένης τῆς ἐντάσεως τῆς εἰς πολλὰς χώρας παρατηρουμένης σπάνειος κεφαλαίων⁷². Ἀπὸ ἀπόψεως δὲ κοινωνικῆς αἱ τοποθετήσεις εἶναι χρήσιμοι ἐφ' ὅσον τὰ κεφάλαια χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν σκοπῶν κοινωνικοπολιτικῶν, ἧτοι τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν πενεστερῶν τάξεων, εἰς τὰς ὁποίας ἄλλως τε ἀνήκουν κατὰ κανόνα τὰ ἠσφαλισμένα πρόσωπα.

Ἐντὸς τῶν διαγραφέντων γενικῶν πλαισίων τῆς πολιτικῆς τοποθετήσεων τῶν ὀργανισμῶν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως τῶν μισθωτῶν, περὶ ὧν ἐγένετο ὁ λόγος, ἔὰ πρέπει βεβαίως νὰ κινήθῃ καὶ ἡ πολιτικὴ τοποθετήσεων τῶν κεφαλαίων τῆς ἀσφαλίσεως τῶν ἀνεξαρτήτως ἐργαζομένων ἢ τῶν μέσων τάξεων, ἐφ' ὅσον βεβαίως ἡ ἀσφάλις τῶν τελευταίων ὀργανοῦται οικονομικῶς ἀνεξαρτήτως τῆς τῶν μισθωτῶν. Εἰδικῶς ὅμως προκειμένου περὶ τῆς ἀσφαλίσεως τῶν μέσων τάξεων ὁ παράγων τῆς κοινωνικῆς καὶ οικονομικῆς χρησιμότητος τῶν τοποθετήσεων δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ σημαντικὸν προσορισμὸν οικονομικῆς καὶ κοινωνικοπολιτικῆς μορφῆς ὑπὲρ τῶν ἀσφαλιζομένων μέσων τάξεων, ἐν συνδυασμῷ βεβαίως πάντοτε πρὸς τὰς λοιπὰς προϋποθέσεις τῆς ἀσφαλείας, τῆς ἀποδοτικότητος καὶ τῆς ἠευστότητος, τὰς ἑποίας πρέπει νὰ πληροῦν αἱ τοποθετήσεις οἰασδήποτε μορφῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως.

Πράγματι εἰς τὰ ἐν τῇ ἀσφαλίσει τῶν μέσων τάξεων ἀσφαλιζόμενα πρόσωπα ἀνήκουν, πλὴν ἄλλων, αἱ πολυπληθεῖς κατηγορίαι τῶν μικρῶν καὶ μέσων ἐπιχειρηματιῶν τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς βιοτεχνίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Εἶναι ὅθεν γνωστὸν ὅτι ἐν ἐκ τῶν κυρίων προβλημάτων, τὰ ὅποια κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀπασχολοῦν σοβαρῶς τὰς κατηγορίας τῶν προσώπων τούτων εἶναι καὶ τὸ τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἀπαιτουμένων ἠευστῶν κεφαλαίων διὰ τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιχειρήσεών των, δεδομένου ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν ἰδίων διατιθέμενα κεφάλαια εἶναι συνήθως ἀνεπαρκῆ. Ἡ ἐξεύρεσις ὅμως τῶν κεφαλαίων τούτων, ἰδίως εἰς χαμηλὰ ἐπιτόκια, προσκό-

⁷² Ὁ φόβος συγκεντρώσεως σημαντικῶν κεφαλαίων ἀφαιρουμένων ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν καὶ ἡ ἔλλειψις προκαθορισμένου προγράμματος χρησιμοποίησός των κατὰ τρόπον ἐπαρκῶς παραγωγικὸν ἀπετέλεσεν ἓνα ἐκ τῶν λόγων τῆς ἀπορρίψεως τοῦ ἐν Ἑλβετίᾳ ὑποβληθέντος σχεδίου περὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀσφαλίσεως κατὰ τοῦ γήρατος καὶ τοῦ θανάτου. Βλ. B. I. T. Informations Sociales, vol XII, No 1, σ. 21.

πτε· εις σοβαράς δυσχερείας λόγω τῆς μικρᾶς καὶ πολλάκις ἐπισηαλοῦς οἰκονομικῆς θάσεως τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν αἱ ἐν λόγω ἐπιχειρήσεις καὶ τῆς περιορισμένης ἐκτάσεως τῆς παρεχομένης εἰς αὐτάς ὑπὸ τῶν συνήθων πιστωτικῶν ἰδρυμάτων πίστεως⁷³. Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι ἡ τόνωσις τῆς πίστεως τῶν διαφόρων τούτων κατηγοριῶν ἐπιχειρηματιῶν δύναται νὰ ἐπιδιωχθῆ διὰ τῆς καταλλήλου χρησιμοποίησεως τοῦ ὄλου ἢ ἐνὸς τμήματος τουλάχιστον τῶν ἐκ τῶν εἰσφορῶν τῶν ἰδίων συγκεντρουμένων παρὰ τοῖς ἀσφαλιστικοῖς ὀργανισμοῖς κεφαλαίων. Οὕτω ἐξασφαλίζεται οἰκονομικὴ ἄρια καὶ κοινωνικὴ χρησιμότης ἐν τῇ ἐπενδύσει τῶν κεφαλαίων. Οἰκονομικὴ μὲν διότι τὰ κεφάλαια ταῦτα συντείνουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ αὐξησιν τῆς παραγωγικότητός των, ἀνισταθμίζοντα οὕτω ἐν πολλοῖς τὴν ἐκ τῶν ἀσφαλιστικῶν εἰσφορῶν ἐπιδάρουνσιν. Κοινωνικὴ δέ, διότι, διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τῶν ἐπιχειρήσεων ἐπιτυγχάνεται ἡ διατήρησις τοῦ βιοποριστικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ἡ βελτίωσις τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς τῶν διαφόρων τούτων ἐπιτηδευματιῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐπαγγελματικὴ ὑπόστασις, ὑπὸ τὰς σήμερον κρατούσας εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας οἰκονομικὰς συνθήκας, εὐρίσκεται συνεχῶς ἐκτεθειμένη εἰς σοβαροὺς κινδύνους.

Ἐὰν ὁμως ἡ χρησιμοποίησις ἀσφαλιστικῶν κεφαλαίων διὰ σκοποὺς πιστωτικῆς πολιτικῆς ὑπὲρ τῶν μέσων τάξεων παρουσιάζεται ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων σκόπιμος, δὲν πρέπει ἐξ ἄλλου νὰ παραγνωρίζωνται καὶ οἱ κίνδυνοι, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι ἐκτεθειμένα κεφάλαια τοποθετούμενα εἰς δάνεια παρεχόμενα εἰς μικροὺς συνήθως ἐπιτηδευματίας. Ἡ κανονικὴ ἐπιστροφή τῶν ἀμέσως ὑπὸ τοῦ ἀσφαλιστικοῦ φορέως δανειζομένων κεφαλαίων ἐξαρτᾶται ἐν πολλοῖς ἐκ τῆς ἱκανότητος πληρωμῆς καὶ τῆς προσωπικῆς φερεγγυότητος τοῦ ὀφειλέτου. Ἄφ' ἑτέρου, ἡ κατ' εὐθειαν ὑπὸ τοῦ ἀσφαλιστικοῦ φορέως ἀνάληψις τοῦ ἔργου τῆς παροχῆς πιστώσεων εἰς ἐπιχειρήσεις θὰ ἀπῆτη τεχνικῶς τὴν ἀνάλογον διὰ τὸ ἔργον τοῦτο διαμόρφωσιν τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ, ἐκτρεπομένου οὕτω τῆς κυρίας αὐτοῦ ἀσφαλιστικῆς λειτουργίας. Εἰς τοὺς ἀναμφισβητήτους δὲ τούτους κινδύνους καὶ τεχνικὰς δυσχερείας ὀφείλεται καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν ἀσφαλιστικῶν νομοθεσιῶν τῶν διαφόρων χωρῶν ἀποκλείει τὴν ἐπένδυσιν τῶν κεφαλαίων τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως διὰ τῆς παροχῆς δανείων εἰς τὰς καθέκαστον ἐπιχειρήσεις, γεωργικὰς ἢ βιομηχανικὰς ἢ βιοτεχνικὰς ἢ καὶ ἐμπορικὰς. Οἱ κίνδυ-

⁷³ Διὰ τὰς πλείους τῶν ἐπαγγελματικῶν κατηγοριῶν τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὰς μέσας τάξεις τὸ πρόβλημα τῆς πίστεως ἐμφανίζεται ἐξαιρετικῶς σοβαρόν. Εἰς τὸ ἄρθρον του «Mittelstandsbewegung» ἐν τῷ Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Bd 4, Jena 1925, ὁ γνωστός γερμανὸς συγγραφεὺς J. Wernicke ἔγραφε: «ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς πίστεως εἶναι ἐν τῶν σοβαροτέρων ζητημάτων. Εἰς τὰς μέσας τάξεις μικρὰ παρέχεται πίστις ὑπὸ τῶν μεγάλων τραπεζῶν. Ἐν τούτοις ἡ ἀνάγκη πίστεως τῶν μέσων τάξεων εἶναι μεγάλη», σελ. 597.

νοι όμως οὔτοι εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτραποῦν, ἐὰν ἡ τοποθέτησις τῶν κεφαλαίων τῆς ἀσφαλίσεως δὲν λαμβάνει χώραν διὰ τοῦ ἀμέτου δανεισμοῦ ἀλλ' ἐμμέσως διὰ τῆς μεσολαβήσεως ἰδρυμάτων ἐπιφορτισμένων μὲ τὴν ἄσκησιν τῆς πιστωτικῆς λειτουργίας. Ταῦτα δύνανται νὰ εἶναι τὰ συνήθη πιστωτικὰ ἰδρύματα ἢ καὶ ἐπὶ τούτῳ συνιστώμενα ἰδρύματα μὲ σκοπὸν πάντοτε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πιστωτικῆς πολιτικῆς ὑπὲρ ὠρισμένων κατηγοριῶν προσώπων, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐνδιαφέρεται ὁ διαθέτων τὰ κεφάλαια ἀσφαλιστικὸς φορέας. Ἐπι μείζον ἀσφάλεια παρέχεται εἰς τὸν ἀσφαλιστικὸν φορέα διὰ τῆς ἀναλήψεως ἐκ μέρους τοῦ κράτους ἀσκήσεως ἐλέγχου ἐπὶ τῶν ἀναφερθέντων πιστωτικῶν ἰδρυμάτων καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ παροχῆς ἐγγυήσεως πρὸς τὸν ἀσφαλιστικὸν φορέα διὰ τὰ ἐπενδυθέντα κεφάλαια. Τὸ κράτος ἐξ ἄλλου ἔχει ἄμεσον συμφέρον ὑπαγορευθὲν τὴν ἀνάληψιν τῆς εὐθύνης τῶν ἐκ τῆς παροχῆς τῆς ἐγγυήσεως ἐνδεχομένων συνεπειῶν. Ἀποδίδει μὲ ἐνδιαφέροντος εἰς τὴν διατήρησιν καὶ τὴν τόνωσιν μιᾶς ὑγειοῦς μέτῃς τάξεως ἐπιχειρηματιῶν, μὴ ἐξευρίσκον δὲ πολλάκις ἐξ ἄλλων πηγῶν τὰ ἀπαιτούμενα κεφάλαια διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἀπαραιτήτου πιστωτικῆς πολιτικῆς ὑπὲρ αὐτῶν, ὀφείλει νὰ χρησιμοποιεῖται πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰ προσφερόμενα ὑπὸ τῆς ἀσφαλίσεως κεφάλαια, παρέχον ὡς μόνον ἀντίκρουσμα τὴν ἐγγυήσιν αὐτοῦ ⁷⁴.

Ἀθήναι 1944

⁷⁴ Βλ. Β. Κονρίγ, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 367 καὶ 368. Ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τούτου ἐκτιθεμένη ἀποψις τῆς ἀναγκαιότητος τῆς χρησιμοποιοῦσεως τῶν ἀσφαλιστικῶν κεφαλαίων διὰ τὴν ἄσκησιν πιστωτικῆς πολιτικῆς ὑπὲρ τῶν βιοτεχνῶν, μικρεμπόρων καὶ γενικῶς μικρῶν καὶ μέσων ἐπιχειρηματιῶν ἀφορᾷ τὰ κεφάλαια τῆς Κ.Α. τῶν μισθωτῶν. Ἐννοεῖται ὅθεν ὅτι ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐπιβάλλεται κατὰ μείζονα λόγον προκειμένου περὶ τῆς χρησιμοποιοῦσεως τῶν κεφαλαίων τῆς ἀσφαλίσεως τῶν μέσων τάξεων. Καὶ ἡ κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1938 συνελθοῦσα ἐν Γενεύῃ διάσκεψις τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἐμπειρογνομόνων ἢ ἀσχοληθεῖσα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐπενδύσεως τῶν κεφαλαίων τῶν ὀργανισμῶν Κοινωνικῆς Ἀσφαλίσεως ἀνεγνώρισε διὰ τῶν ἀποφάσεών της τὴν σκοπιμότητα τῶν τοιαύτης μορφῆς τοποθητήσεων ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως τῆς ἐκ μέρους τοῦ κράτους παροχῆς ἐγγυήσεως πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀσφαλιστικῶν ὀργανισμῶν ἀπὸ τοὺς ἐνδεχομένους κινδύνους. Βλ. παρ. 12 καὶ 13 τῶν ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ληφθεισῶν ἀποφάσεων ἐν τῷ μνημονευθέντι ἤδη δημοσιεύματι τοῦ Δ.Γ.Ε.

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΥ ΔΙΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ ἢ ΤΗΣ ΣΥΣΚΕΥΑΣΙΑΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΝ

ὑπὸ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. ΔΕΛΟΥΚΑ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ — ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ.

1. Ἡ περὶ βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας ἑλληνικὴ νομοθεσία, μὴ ἀκολουθήσασα πάντοτε ἐνιαίον πρότυπον ὡς πρὸς τὰ κατ' ἰδίαν εἰδικὰ νομοθετήματα αὐτῆς, ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲ ἀπομακρυνθεῖσα τοῦ διέποντος τὴν λοιπὴν ἑλληνικὴν ἐμπορικὴν νομοθεσίαν γαλλικοῦ νομοθετικοῦ συστήματος, παρουσιάζει κατὰ κοινὴν ἀναγνώρισιν ἄρκετὰ κενά, ἀτελείας καὶ ἐνίοτε ἀντιφάσεις. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ὄχι ὀλίγον καὶ τὸ ὅτι ὁ Ἕλλην νομοθέτης, μιμηθεὶς, ὡς εἴρηται, νομοθετικὰ πρότυπα ξένων χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας αἱ ἀνάγκαι τῶν συναλλαγῶν εἶχον ἐπιβάλλει σχετικῶς πολὺπλοκον καὶ πλεονωδέστερον σύστημα προστασίας τῆς βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας, προέτρεξε ἐν μέρει τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τῆς ἐγχωρίας ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς συναλλαγῆς. Τοῦτο εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ δικαστήρια, τὰ ὁποῖα τόσῃν κατανόησιν καὶ προσοδευτικότητι ἐπέδειξαν προκειμένου περὶ τῆς ρυθμίσεως ἄλλων ἀναγκῶν τῆς συγχρόνου προηγουμένης οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς (ἀνευ παισίματος εὐθύνη—ἀρχὴ ἐπαγγελματικοῦ κινδύνου), εἰδείχθησαν ἀπ' ἀρχῆς κατ' ἐξοχὴν φειδωλά καὶ συντηρητικὰ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν πρὸς τὴν βιομηχανικὴν ἰδιοκτησίαν συνδεομένων προβλημάτων, ἢ δὲ συντηρητικὴ αὐτῇ τάσις ἐξηκολούθησε καὶ βραδύτερον, ὅτε, ἀναπτυχθείσης τῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς συναλλαγῆς εἰς πλέον προηγμένα ἐπίπεδα, παρίστατο ὡς ἐπιτακτικὴ, χάριν τῆς ἑλληνικῆς πλέον συναλλακτικῆς πραγματικότητος, ἢ ἀνάγκη τῆς προσαρμογῆς καὶ τῆς δικαστικῆς μας πρακτικῆς πρὸς τὰ ἀλλοδαπὰ πρότυπα ¹.

¹ Πρὸς βλ. ἀρτίαν καὶ παραστατικωτάτην τῶν θεμάτων τούτων ἐκθεσιν ὑπὸ τοῦ

Ἐν τῷ κύκλῳ τῶν προβλημάτων αὐτῶν, ἓν ἐκ τῶν σπουδαιότερων καὶ μεγίστην πρακτικὴν ἀξίαν ἐχόντων εἶναι τὸ τῆς σχέσεως τῆς εἰδικῆς περὶ σημάτων νομοθεσίας πρὸς τὸν ν. 146/1913 «Περὶ Ἀθεμίτου Ἀνταγωνισμοῦ». Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σύνολον τῆς μὲ τὸ θέμα τοῦτο ἀσχοληθείσης θεωρίας, ἣτις οὐσσωμος πάντοτε ὑπεστήριξεν, ὅτι ὁ νόμος περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ, ἢ τοῦλάχιστον τὸ ἄρθρον 1 αὐτοῦ, ἀποτελεῖ γενικωτάτην διάταξιν ἐκτείνουσαν τὴν προστασίαν αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῶν σημάτων², ἢ νομολογία μας ἠρνήθη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν συμπληρωματικὴν ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 1 ν. 146 ὡς πρὸς τὰ τελευταῖα³. Ὁ ἀποκλεισμός οὗτος τῶν σημάτων ἀπὸ τῆς προστασίας τοῦ ἄρθρου 1 ν. 146 ἐγένετο συνήθως δι' ἐπικλήσεως τῆς ἀπαγορευτικῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 14 § 2 ν. 146, καθ' ἣν: «Αἱ διατάξεις τοῦ παρόντος καὶ τοῦ προηγουμένου ἄρθρου δὲν ἔχουσιν ἐφαρμογὴν πρὸς προστασίαν τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν σημάτων, ὡς πρὸς ἃ διατηροῦνται ἐν ἰσχύϊ καὶ ἐφαρμόζονται οἱ ἰδιαιτέροι περὶ αὐτῶν νόμιμοι ὅρισμοι». Ἀνεξαρτήτως ὁμοῦς τῆς εἰδικῆς σημασίας τὴν ὁποῖαν ἡ διάταξις αὐτῆ, ληφθεῖσα ἐκ τῆς § 16 τοῦ γερμανικοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ τοῦ 1909, ἔχει διὰ τὸ Γερμανικὸν Δίκαιον⁴, ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς γραμματικῆς καὶ λογικῆς διατυπώσεως αὐτῆς εἰς τὸν ἐλληνικὸν νόμον, θὰ ἠδύνατο τὸ πολὺ νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἀποκλείουσα τὰ σήματα ἀπὸ τῆς εἰδικῆς προστασίας τῶν ἄρθρων 13 καὶ 14 ν. 146, οὐχὶ ὁμοῦς καὶ ἀπὸ τῆς γενικωτέρας προστασίας τῆς παρεχομένης βάσει τῆς γενικῆς ρήτρας τοῦ ἄρθρου 1 αὐτοῦ.

Τὸ ζήτημα ἔχασε βεβαίως ἓνα μεγάλο μέρος τῆς πρακτικῆς του σημασίας μετὰ τὸν τελευταῖον περὶ σημάτων νόμον 1998 τοῦ 1939, διότι ὁ νόμος οὗτος εἰσήγαγε σύστημα πληρεστέρας προστασίας τῶν σημάτων ἐν

Π. Πέριδικα, ἐν ΕΕΝ ζ' (1940) σελ. 289 ἐπ. Ἐν ἀξιολίμητον παράδειγμα εὐρείας ἐρμηνείας ἐν προκειμένῳ ἔδωκεν ἡ νομολογία τοῦ Γερμανικοῦ Ἀκυρωτικοῦ ἣτις, ἐναντίον τῆς ρητῆς διατυπώσεως τῆς παλαιᾶς § 15 τοῦ γερμανικοῦ νόμου περὶ σημάτων τοῦ 1894, ἀνεγνώρισεν ὅτι διὰ τὴν προστασίαν τοῦ διασηματισμοῦ δὲν ἀπαιτεῖται πρόθεσις δημιουργίας συγχύσεως παρὰ τῷ καταναλωτῇ, προετοιμάσασα, οὕτω τὴν νομοθετικὴν μεταρρυθμίσειν τῆς ἐν λόγῳ διατάξεως εἰς τὴν § 25 τοῦ νέου περὶ σημάτων νόμου τῆς 5ης Μαΐου 1936, βλ. κατωτέρω σημ. 20.

² Πρβλ. Η. Ἀναστασιάδην, Ἑλλ. Ἐμπ. Δίκ. τόμ. 1, Ἀθήναι 1937, § 62¹¹ σημ. 24, Γ. Σημίτην, Περὶ Ἀθεμίτου Ἀνταγωνισμοῦ, Ἀθήναι 1929 σελ. 74, Π. Πουλίτσον ἐν ΕΕΝ β' σελ. 129 ἐπ., Ἡλ. Ξηρόν, ἐν Θέμ. δι ΜΗ' σελ. 1047 ἐπ. καὶ ἐν ΕΕΝ στ' σελ. 561, Π. Πέριδικαν, ἐν ΕΕΝ ζ. σελ. 289 ἐπ.

³ Α.Π. 40)1928 Θέμ. ΛΘ' 322 ἢ Δ-κὴ ΣΤ' 206, Α.Π. 340)1939 ΕΕΝ στ' 569 Ε.Α. 607)1927 Θέμ. ΛΘ' 132, Ε.Α. 37)1933 Θέμ. ΜΔ' 555, πλειοψηφ. Πρωτ. Ἀθ. 2652)1927 Θέμ. ΛΘ' 322. Ἀντιθέτως ὑπὲρ τῆς συμπληρωματικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ν. 146 ἀπεφάνθη ἡ μειοψηφία τῆς τελευταίας ταύτης ἀποφάσεως, ὡς ἐπίσης ἢ Ε.Α. 250)1934 ΕΕΝ α' 301 καὶ Πρ. Πειρ. 4219)1929 Δ-νη Η' 60.

⁴ Βλ. κατωτέρω ὑπὸ Π 4.

σχέσει πρὸς τὸ προϊσχύον δίκαιον, τὸ ὁποῖον, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς ἑλλιποῦς προστασίας τὴν ὅποιαν παρείχεν εἰς τὰ σήματα, καθίστα ἐπιτακτικωτέραν τὴν συμπληρωματικὴν βάσει τοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ προστασίαν. Παρὰ ταῦτα δὲν ἔπαυσε νὰ ἀποτελεῖ καὶ μετὰ τὸν ν. 1998 ἕνα σπουδαιότατον θέμα ἐπὶ τοῦ ἑποίου ἡ νομολογία δέον νὰ ἐπανέλθῃ καὶ νὰ ἀναθεωρήσῃ τὴν μέχρι τοῦδε πρακτικὴν τῆς.

2. Ἐνα εἰδικώτερον ζήτημα ὡς πρὸς τὴν σχέσιν μεταξύ νόμου περὶ σημάτων καὶ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ν. 3462)1928, τοῦ κυρώσαντος τὸ Ν. Δ. τῆς 12.11.1927 «περὶ τροποποιήσεως . . . κτλ., τῶν περὶ εὐρεσιτεχνίας καὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ διατάξεων», διετηρήθη ὁμοῦ καὶ ὑπὸ τὸν ν. 1998, εἶναι τὸ ἑξῆς :

Συμφώνως πρὸς τὴν § 3 τοῦ ἄρθρου 13 ν. 146 : «Ὡς ἰδιαιτέρον διακριτικὸν γνῶρισμα θεωρεῖται καὶ ὁ ἰδιαιτέρος διασχηματισμὸς ἢ ἡ ἰδιαιτέρα διακόσμησις τῶν ἐμπορευμάτων, τῆς συσκευῆς ἢ τοῦ περικαλύμματος αὐτῶν, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστὰ εἰς τοὺς σχετικοὺς κύκλους τῶν συναλλαγῶν ὡς διακριτικὰ σημεῖα τῶν ὁμοίων ἐμπορευμάτων ἄλλου τινός» Διὰ τῆς διατάξεως αὐτῆς ὁ νόμος διασπᾷ τὴν εἰς τὰς δύο πρώτας παραγράφους τοῦ ἄρθρου 13 θεθεῖσαν ἀρχήν, καθ' ἣν δυνάμει τῶν ἐν λόγῳ διατάξεων προστατεύεται τὸ διακριτικὸν γνῶρισμα τῆς ἐπιχειρήσεως ἐν γένει καὶ ὄχι τῶν προϊόντων αὐτῆς, οὕτως ὥστε ἀπολαμβάνουν πλέον καὶ ὁ ἰδιαιτέρος διασχηματισμὸς καὶ ἡ ἰδιαιτέρα διακόσμησις κλπ. τοῦ προϊόντος τῆς ἐν παρ. 1 τοῦ ἄρθρου 13 καὶ ἐν παρ. 1 τοῦ ἄρθρου 14 καθιερουμένης προστασίας (ἀγωγή ἐπὶ παραλείψει τῆς παρ' ἄλλου, κατὰ τρόπον δυνάμενον νὰ ἐπιφέρῃ σύγχυσιν, χρησιμοποιοῦντος παρομοίου διασχηματισμοῦ ἢ ἰδιαιτέρας διακοσμήσεως — ἀγωγή ἐπὶ ἀποζημιώσει — ποινικὴ προστασία) ⁵.

Διὰ τοῦ ἄρθρου 5 ὁμοῦ τοῦ ν. 3462 ὠρίσθη ὅτι : «Σήμα θεωρεῖται ὁ διακριτικὸς διασχηματισμὸς τοῦ προϊόντος ἢ τῆς συσκευασίας του», παρομοίαν δὲ διάταξιν περιέλαβε τὸ ἄρθρ. 31 τοῦ ν. 1998, καθ' ἣν : «Ὡς σήμα

⁵ Τὸ κείμενον τοῦ ἄρθρου 13 § 1 ν. 146 ἔχει ὡς ἑξῆς : «Ὅστις κατὰ τὰς συναλλαγὰς ποιεῖται χρῆσιν ὀνόματός τινος, ἐμπορικῆς ἐπωνυμίας ἢ ἰδιαιτέρου διακριτικοῦ γνῶρισματος καταστήματος ἢ βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως ἢ ἐντύπου τινος κατὰ τρόπον δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ σύγχυσιν μετὰ τὸ ὄνομα, τὴν ἐμπορικὴν ἐπωνυμίαν ἢ τὸ ἰδιαιτέρον διακριτικὸν γνῶρισμα, ἅτινα ἕτερος νομίμως μεταχειρίζεται, δύναται νὰ ὑποχρεωθῇ ὑπὸ τοῦ τελευταίου εἰς παράλειψιν τῆς χρήσεως. Ὑποχρεοῦται δὲ πρὸς τούτοις ἀπέναντι τοῦ ζημιωθέντος εἰς ἀνῶρθωσιν τῆς προσγενομένης ζημίας, ἐὰν ἐγγώριζεν ἢ ὄφειλε νὰ γνωρίζῃ ὅτι διὰ τῆς καταχρήσεως ταύτης ἠδύνατο νὰ προκληθῇ σύγχυσις».

Τὸ ἄρθρον 14 παρ. 1 προσθέτει ὅτι, ὁσάκις ἢ κατὰ τ' ἀνωτέρω χρῆσις τοῦ ξένου ὀνόματος, ἐπωνυμίας ἢ διακριτικοῦ γνῶρισματος γίνεται ἐν γένει καὶ ἐκ προθέσεως, ἐπιβάλλεται εἰς τὸν οὕτω χρώμενον φυλάξις ἢ χρηματικὴ ποινὴ ἢ καὶ ἀμφότερα.

προστατεύεται και ή συσκευασία του προϊόντος ή του έμπορεύματος..... κλπ.».

Εγείρεται συνεπώς τὸ ζήτημα, εάν, συνεπέα τῶν τελευταίων τούτων διατάξεων, καθ' ἃς ὁ διακριτικὸς διασχηματισμὸς τοῦ προϊόντος ἢ τῆς συσκευασίας αὐτοῦ ἐξομοιοῦται πρὸς σήμα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀνωτέρω παρατεθεῖσαν διάταξιν τοῦ ἀρθροῦ 14 παρ. 2 ν. 146, (καθ' ἣν τὰ ἀρθρα 13 καὶ 14 ν. 146 δὲν ἔχουν ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῶν σημάτων), τὰ ἐν λόγῳ διακριτικὰ γνωρίσματα (ἰδιαίτερος διασχηματισμὸς ἢ διακόσμῆσις προϊόντος ἢ συσκευασίας) ἐξηρέθησαν πλέον τῆς προστασίας τῶν ἀρθρων 13 καὶ 14 ν. 146 καὶ ὑπήχθησαν εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν προστασίαν τῆς περὶ σημάτων νομοθεσίας. Ἐν ἄλλοις λόγοις τίθεται τὸ ζήτημα, ἐὰν αἱ ἀνωτέρω διατάξεις κατήργησαν τὴν παρ. 3 τοῦ ἀρθρ. 13 ν. 146.

II. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΠΡΟ ΤΟΥ Ν. 1998.

1. Ἐν πρώτοις παρατηρητέον ὅτι, λόγῳ τῆς διαφορετικῆς διατυπώσεως τοῦ ἀρθροῦ 5 ν. 3462 καὶ τοῦ ἀρθροῦ 31 ν. 1998, ἡ λύσις τοῦ ἀνωτέρω ζητήματος εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ μὴ εἶναι ἐνιαία ὑπὸ τὸν νόμον 3462 καὶ ὑπὸ τὸν νόμον 1998. Μολονότι κυρίως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἡ ἀπὸ ἀπόψεως τοῦ ν. 1998 δοτέα λύσις, ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι ὁ ἰσχύων σήμερον νόμος, καταργήσας τὸ ἀρθρον 5 τοῦ ν. 3462, θὰ πραγματευθῶμεν ἐν ἀρχῇ ἐνιαίως τὸ θέμα, λόγῳ τῆς ἐνότητος τὴν ὁποῖαν παρουσιάζει τοῦτο ἀπὸ ὀρισμένων ἀπόψεων, διακρίνοντες ἐν τέλει τὰς ὑπὸ τὸν ν. 1998 διαφοράς.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν μας τ' ἀνωτέρω, πρὶν ἢ προχωρήσωμεν καὶ πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ θέματος, θὰ ἔπρεπε κατὰ πρῶτον νὰ καταστήσωμεν σαφῆ τὴν ἐννοίαν τοῦ ὅρου «ἰδιαίτερος διασχηματισμὸς τοῦ ἐμπορεύματος ἢ τῆς συσκευασίας του». Ἰπὸ τὸν ὅρον αὐτόν, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν γραμματικὴν αὐτοῦ διατύπωσιν εἶναι στενώτερος τοῦ πραγματικοῦ περιεχομένου αὐτοῦ καὶ τὸν ὁποῖον ἐφεξῆς θ' ἀναφέρωμεν ἀπλῶς ὡς «διασχηματισμὸν» (Ausstattung), ὁ νόμος ἐννοεῖ τὸ ἰδιαίτερον διακριτικὸν σχῆμα ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὁ παραγωγὸς ἢ ὁ ἔμπορος παρουσιάζει εἰς τὴν ἀγορὰν αὐτὸ τοῦτο τὸ προϊόν (π.χ. τὸ σφαιρικὸν σχῆμα τῶν σαπῶνων Pear's ἢ τὸ ἐν εἴδει σσιβίου στεφάνης σχῆμα τῶν σακχαροπήκτων καρμελών «Life—Savers») ἢ τὸ δοχεῖον εἰς τὸ ὁποῖον περιέχεται τὸ προϊόν (π.χ. τὸ ἰδιάζον σχῆμα τῆς φιάλης εἰς τὴν ὁποῖαν περιέχεται τὸ γνωστὸν ἀπολυμαντικὸν τοῦ στόματος Odol ἢ τὰ πολυποίκιλα καὶ ἰδιόμορφα φιαλίδια καὶ κυτία εἰς τὰ ὁποῖα συνήθως περιέχονται τὰ γυναικεῖα ἀρώματα) ἢ τὸ περικάλυμμα αὐτοῦ (π.χ. τὰ πάσης μορφῆς περικαλύμματα τῶν ἀρωματικῶν σαπῶνων ἢ ἡ ἰδιαιτέρα ἐμφάνισις τοῦ ἐξωφύλλου μιᾶς σειρᾶς ἐκδόσεων) ἢ ἀκόμη καὶ τὸν ἰδιαίτερον χρωματισμὸν τῶν ἀνωτέρω (π.χ. ὁ ἐρυθροκίτρινος χρωματισμὸς τῶν ἀντλιῶν βενζίνης Shell), καὶ ἐν γένει πᾶσαν ἐπὶ τοῦ ἐμπορεύματος τῆς συσκευασίας ἢ τοῦ περικαλύμματος αὐτοῦ γενομένην προσθήκην δυναμένην νὰ διακρίνη

τὸ ἐμπόρευμα τοῦτο ὡς προσερχόμενον ἐξ ὠρισμένης ἐμπορικῆς, βιομηχανικῆς κλπ. ἐπιχειρήσεως. Ἐνταῦθα κατατάσσονται καὶ ἀντικείμενα τὰ ὅποια δὲν ἀποτελοῦν κυρίως εἰπεῖν περικάλυμμα τοῦ ἐμπορεύματος, ἀλλ' ἀντιθέτως χρησιμεύουν ὡς βάσεις περίεξ τῆς ὁποίας περιελίσσεται τὸ ἐμπόρευμα, π.χ. αἱ χάρτινοι, ξύλινοι ἢ ἄλλοι κύλινδροι περιελίξεως κλωστῶν ἢ αἱ ἐκ χαρτονίου βάσεις τῶν νημάτων κῶκ.^α

Δὲν ἀπαιτεῖται καὶ διαρκῆς σύνδεσις τοῦ ἰδιάζοντος δοχείου ἢ περικαλύμματος πρὸς τὸ ἐμπόρευμα. Οὕτω, δοχεῖα καὶ περικαλύμματα τὰ ὅποια μεταχειρίζεται ὁ ἔμπορος μόνον εἰς τὰς προθήκας του διὰ τὴν προσωρινὴν μέχρι τῆς πωλήσεως ἐπίδειξιν τοῦ ἐμπορεύματος ἐμπίπτουν εἰς τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν τοῦ διασηματισμοῦ (π.χ. ἀντλία Shell)^γ. Τοῦτο ρητῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν § 25 τοῦ γερμανικοῦ νόμου περί σημάτων («feilhält»). Δέον ὅμως νὰ δεχθῶμεν τοῦτο καὶ ὑπὸ τὴν διατύπωσιν τοῦ ἄρθρου 13 § 3 ν. 146, δεδομένου ὅτι ἡ διατύπωσις τῆς διατάξεως ταύτης εἶναι γενικωτέρα^δ.

2. Ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν αὐτὴν συνάγεται ὅτι ὁ διακριτικὸς διασηματισμὸς τοῦ προϊόντος ἢ τῆς συσκευασίας αὐτοῦ δὲν συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς τὴν κοινὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν συνήθως ἀποδίδομεν εἰς τὸ ἐμπορικὸν ἢ βιομηχανικὸν σῆμα, ἀλλὰ παρουσιάζει ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς πρὸς αὐτό^ε.

Ἡ πρὸς τὸ σῆμα βασικὴ ὁμοιότης τοῦ διασηματισμοῦ ἔγκειται εἰς

^α Τὸ Γερμανικὸν Ἀκυρωτικὸν ἐδέχθη, ὅτι ἀποτελεῖ διασηματισμὸν «ἡ ἀστεροειδὴς μορφή τῶν μικρῶν χαρτονίων τὰ ὅποια μίᾶ Νηματουργία ἐχρησιμοποιοῦ διὰ τὴν περιτύλιξιν τῶν ὑπ' αὐτῆς παραγομένων μεταξίνων νημάτων (RGZ. 112, 352).

^γ Δὲν ἀποτελοῦν ἀντιθέτως διασηματισμὸν δοχεῖα εἰς τὰ ὅποια ἐναποτίθενται τὰ ἐμπόρευματα πρὸς μόνιμον ἐναποθήκευσιν πρβλ. Seligsohn, Warenzeichengesetz, 3η ἔκδοσις, Berlin—Leipzig 1925, παρατήρησις 5 ὑπὸ § 12.

^δ «Ὅστις κατὰ τὰς συναλλαγὰς ποιεῖται χρῆσιν...». Ὑπὸ τὸν ὄρον «ποιεῖται χρῆσιν», περιλαμβάνεται ἀναμφισβητικῶς, νομίζω, καὶ ἡ χρησιμοποίησις ἰδιαζόντων δοχείων κλπ. διὰ τὴν ἐπίδειξιν τοῦ ἐμπορεύματος. Οὕτω καὶ § 16 γερμ. νόμου περί ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ τοῦ 1909.

^ε Ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην τοῦ ἔννοιαν ὁ διασηματισμὸς (Ausstattung), κατὰ τὰς ἐν Γερμανίᾳ κρατούσας ἀντιλήψεις, ἀποτελεῖ ἔννοιαν γενικωτάτην περιλαμβάνουσαν καὶ τὸ σῆμα. Ὁ διασηματισμὸς τοῦ προϊόντος καλεῖται εἰδικώτερον ἐν Γερμανίᾳ Aufmachung, ἡ δὲ συσκευασία Verpackung. Γλωσσικῶς πλησιέστερος πρὸς τὸν γερμανικὸν ὄρον Ausstattung εἶναι ὁ εἰς τὸ ἄρθρ. 13 παρ. 3 ν. 146 ἀπαγνῶν ὄρος «διακόσμησις». Χρησιμοποιοῦμεν ὅμως τὸν ὄρον «διασηματισμὸς» πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ ὄρου Ausstattung, διότι ὁ ὄρος «διακόσμησις» δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὸ ἄρθρ. 5 ν. 3462, μολονότι νομίζομεν ὅτι κατ' ἔννοιαν ἡ τελευταία αὕτη διάταξις δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἰσοδύναμος πρὸς τὴν τοῦ ἄρθρ. 13 παρ. 3 ν. 146, περιλαμβάνουσα καὶ τὴν διακόσμησιν. Ἐνταῦθα ὁ διασηματισμὸς λαμβάνεται ὑπὸ τὴν κάπως στενωτέραν αὐτοῦ ἔννοιαν δηλ. τὴν μὴ περιλαμβάνουσαν τὸ κυρίως σῆμα, ἀκριβῶς διὰ νὰ ἐξαρθοῦν αἱ πρὸς αὐτὸ διαφοραί.

τὸ ὅτι ἀμφότερα ἀποτελοῦν διακριτικὸν γνῶρισμα τῆς προελεύσεως ἐνὸς προϊόντος ἀπὸ μίαν ἐμπορικὴν ἢ βιομηχανικὴν ἐπιχείρησιν.

Ἀπέναντι τῆς ὁμοιότητος αὐτῆς ἔχομεν ὅμως καὶ οὐσιώδεις διαφορὰς:

Ἰπὸ τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν τοῦ διασχηματισμοῦ, δηλ. τὴν ἔννοιαν ὑπ' ἣν ἐκλαμβάνουν τοῦτον τὸ ἄρθρ. 13 παρ. 3 ν. 146 καὶ τὸ ἄρθρ. 5 τοῦ ν. 3462, ἡ διαφορὰ μεταξὺ διασχηματισμοῦ καὶ σήματος εἶναι κυρίως ἐξωτερικὴ, συνίσταται δὲ κυρίως εἰς τὸ ὅτι, ἐνῶ τὸ σῆμα εἶναι πάντοτε ἐπίπεδος παράστασις καταλαμβάνουσα δύο διαστάσεις εἰς τὸ διάστημα (μῆκος, πλάτος), ὁ διασχηματισμὸς καταλαμβάνει συνήθως (ἀλλ' ὄχι πάντοτε) ὄγκον, δηλ. ἔχει τρεῖς διαστάσεις. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ κυριώτερος λόγος διὰ τὸν ὅποιον ἐν Γερμανίᾳ ὁ «διασχηματισμὸς» δὲν εἶναι ἐπιδεικτικὸς καταθέσεως εἰς τὸ πρωτόκολλον σημάτων. Διακρίνουν δηλ. ἐν Γερμανίᾳ μεταξὺ κατατεθειμένων σημάτων (eingetragene Warenzeichen) καὶ μὴ κατατεθειμένων τοιούτων (nicht eingetragene Warenzeichen). ὁ δὲ διασχηματισμὸς κατατάσσεται συνήθως εἰς τὰ δεύτερα¹⁰. Σχετικὴ πρὸς τὴν διαφορὰν ταύτην εἶναι καὶ ἄλλη κατὰ τὴν ὁποίαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ κυρίως σῆμα, τὸ ὅποιον εἶναι ἐπακριδῶς καθωρισμένη παράστασις, ὁ «διασχηματισμὸς» ἀποτελεῖ συνήθως μίαν μᾶλλον ἀκαθόριστον γενικὴν ἐντύπωσιν (Allgemein-oder Gesamteindruck) μὴ ἐπιδεικτικὴν εἰδικωτέρου προσδιορισμοῦ. Συνέπεια τούτου εἶναι καὶ ὅτι σημεῖα στερούμενα ἐπαρκοῦς διακριτικῆς ἰκανότητος, ὅπως εἶναι π.χ. ἐνδείξεις τόπου προελεύσεως, ποιότητος, θάρους ἢ ἄλλης τινὸς ἰδιότητος τοῦ προϊόντος καὶ ἄλλα ἐν γένει σημεῖα, τὰ ὅποια καθ' ἑαυτὰ δὲν εἶναι ἐπιδεικτικὰ καταθέσεως ὡς σήματα¹¹, δύναται ἐν τούτοις νὰ ἀποτελέσουν μέρος τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ «διασχηματισμοῦ», καὶ δὴ νὰ ἀποτελέσουν τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς γενικῆς αὐτῆς ἐντυπώσεως τὴν ὁποίαν παρέχει ὁ διασχηματισμὸς¹². Ἐν τῇ παρ' ἡμῖν ἐπικρατησάσῃ πρακτικῇ ἡ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ ν. 3462 εἰσαχθεῖσα κατάθεσις τοῦ διασχηματισμοῦ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς φωτογραφήσεως τοῦ προϊόντος ἢ τῆς συσκευασίας του, ὅποτε πλέον ὁ διασχηματισμὸς μεταβάλλεται εἰς ἐπίπεδον εἰκόνα, τῆς ὁποίας στερεότυπος πλᾶξ καὶ ἀντί-

¹⁰ Βλ. Alex. Elster, Urheber- u. Erfinder-, Warenzeichen-u. Wettbewerbsrecht, 2α ἔκδοσ., Berlin u. Leipzig 1928, § 50 B I, σελ. 365, J. v. Gierke, Handelsrecht u. Schiffahrtsrecht, 5η ἔκδοσ., I, Berlin 1938, § 18 IV, σελ. 150.

¹¹ Τὰ μὴ δυνάμενα νὰ κατατεθοῦν ὡς σήματα σημεῖα ἀπαριθμοῦνται τώρα εἰς τὸ ἄρθρ. 2 τοῦ ν. 1998. Ἐξ αὐτῶν δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ ἀντιβαίνοντα εἰς τὴν ἠθικὴν ἢ τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ τὰ δημιουργοῦντα κινδύνους παραπλανήσεως δὲν δύναται οὔτε τμήμα διασχηματισμοῦ νὰ ἀποτελέσουν. Πρὸβλ. RGZ. 117, 323 καὶ W. Pinzger, Das deutsche Warenzeichenrecht, Muenchen u. Berlin 1937, παρατ. 2 ὑπὸ § 25, σελ. 236.

¹² Elster, ἐνθ' ἄνωτ. § 18 II β 2, σελ. 369.

τυπα κατατίθενται εἰς τὸ οἰκτεῖον τμήμα τοῦ Ἑθνικῆς Οἰκονομίας κατὰ τὰς οἰκείας διατάξεις ¹³.

Κατὰ τὸν γερμανικὸν περὶ σημάτων νόμον καὶ κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ἀρθροῦ 13 παρ. 3 τοῦ ἡμετέρου νόμου 146, ὑφίσταται καὶ μία ἐτέρα οὐσιώδης διαφορὰ μεταξύ κυρίως σήματος καὶ διασχηματισμοῦ: ὅτι ἐπὶ τοῦ διασχηματισμοῦ ἀπαιτεῖται, ὡς προϋπόθεσις τῆς προστασίας του, τὸ «νά εἶναι οὗτος γνωστός εἰς τοὺς σχετικούς κύκλους τῶν συναλλαγῶν ὡς διακριτικὸν σημεῖον τῶν ἐν λόγῳ ἐμπορευμάτων». Ἐνταῦθα ἡ κοινὴ ἀναγνώρισις ἀπὸ τοῦς ἐνδιαφερομένους συναλλακτικούς κύκλους ¹⁴ ἀναπληροῦ τὴν ἐλλείπουσαν κατὰ θέσιν καὶ μάλιστα μὲ κῦρος μεγαλύτερον παρὰ ἡ τελευταία. Διότι ἡ τοιαύτη ἀναγνώρισις ἀποτελεῖ ἤδη ἀναμφισβητήτως τὴν ἐπιδιωκομένην δημοσιότητα, ἐνῶ ἡ καταχώρησις εἰς τὸ οἰκτεῖον μητρώον καὶ τὸ σχετικὸν φῶλλον ἀποτελοῦν μόνον τὸ κήριον (ἔστω καὶ ἀμάχητον) περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς δημοσιότητος ταύτης ¹⁵. Ἐξ ἄλλου τὸ τοιοῦτον προαπαιτούμενον, ἀφ' ἐνός ἀπαιτεῖ συνήθως τὴν πάροδον κάποιου χρόνου ἀπὸ τῆς πρώτης χρησιμοποίησεως, ἀπαραιτήτου διὰ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ παρὰ τῶν συναλλακτικῶν κύκλων, ἀφ' ἐτέρου δὲ δύναται: νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τοπικὸν περιορισμὸν τῆς προστασίας τοῦ διασχηματισμοῦ, ἐὰν οἱ σχετικοὶ συναλλακτικοὶ κύκλοι εἶναι τοπικῶς περιωρισμένοι ¹⁶, τοῦθ' ὅπερ δημιουργεῖ μίαν πρόσθετον διαφορὰν, ἀπὸ ἀπόψεως προστασίας, ἐναντι τοῦ σήματος.

3. Ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἐξωτερικὰς διαφορὰς, δὲν φαίνεται νὰ ὑφίσταται (κατὰ τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ διασχηματισμοῦ ἀποψιν τοῦ γερμανικοῦ δικαίου, ὡς καὶ κατὰ τὴν τοιαύτην τοῦ νόμου 3462, παρ' ἡμῶν), βαθυτέρα ἐσωτερικὴ διαφορὰ μεταξύ διασχηματισμοῦ καὶ κυρίως σήματος ἀναγομένη εἰς τὴν νομικὴν φύσιν καὶ τὸν οἰκονομικὸν σκοπὸν αὐτῶν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν νομικὴν φύσιν τοῦ σχετικοῦ δικαιώματος, πρόκειται εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις περὶ δικαιώματος ἐπὶ αὐλοῦ ἀγαθοῦ συγκεντρούντος στοιχεῖα προσωπικότητος καὶ περιουσιακά. Ὡς πρὸς δὲ τὸν οἰκονομικὸν σκοπὸν, οὗτος ἐπὶ τοῦ «διασχηματισμοῦ» εἶναι ἡ διαδήλω-

¹³ Ὡς πρὸς τὰς διατυπώσεις τῆς καταθέσεως βλ. τῶρα ἀρθρ. 5 ν. 1998.

¹⁴ Ὑπὸ τὸν ὄρον «σχετικοὶ κύκλοι τῶν συναλλαγῶν» νοοῦνται ἐκεῖνοι, διὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχει κίνδυνος νὰ παραπλανηθοῦν ἐκ τῆς ἀπομιμήσεως, τοιοῦτοι δὲ εἶναι κυρίως οἱ τῶν καταναλωτῶν, ἐνδεχομένως δὲ καὶ οἱ κύκλοι τῶν μεσολαβούντων, τῶν λιανοπωλητῶν, ὅχι ὅμως καὶ ἐκεῖνοι τῶν ἀνταγωνιστῶν, διὰ τοὺς ὁποίους βεβαίως δὲν ὑπάρχει κίνδυνος παραπλανήσεως. πρβλ. Pinzger, παρ. 3 ὑπὸ § 25 σελ. 237/238, Ed. Reimer, Wettbewerbs- u. Warenzeichenrecht, I, Berlin 1933, κεφ. 68, 1, σελ. 393.

¹⁵ Πρβλ. Salinger, ἐν Markenschutz u. Wettbewerb τόμ. 12, σελ. 23, Rosenthal, Wettbewerb, 5η ἐκδ., παρ. 74 ὑπὸ § 1.

¹⁶ Seligsohn, παρ. 3 ὑπὸ § 15 σελ. 249, Pinzger, παρ. 12 ὑπὸ § 25, σελ. 243.

σις τῶν ἱκανοτήτων τοῦ προϊόντος καὶ ἡ διάκρισις αὐτοῦ ἀπὸ ἄλλων παρομοίων. Ὁ διασχηματισμὸς διαδηλοῖ ταχύτερον καὶ ἐντονώτερον ἀπὸ τὸ προϊόν αὐτὸ τοῦτο τὴν προέλευσιν καὶ τὰς ιδιότητας τοῦ ἐμπορεύματος, γίνεται ἓνα σὺ μ β ο λ ο ν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς προορισμόν, ὡς καὶ ἀνωτέρω διεπιστώσαμεν, ἔχει καὶ τὸ κυρίως σῆμα.

Τοιοῦτοτρόπως ὅμως, σῆμα καὶ διασχηματισμὸς ἔχουν σκοπὸν καθαρῶς ἀ ν τ α γ ω ν ι σ τ ι κ ὸ ν, δεδομένου ὅτι ἡ δι' αὐτῶν ἐπιδιωκομένη διάκρισις καὶ διακρήρυξις τῶν ιδιοτήτων τοῦ ἐμπορεύματος γίνονται ἀκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διαδόσεως καὶ ἐπικρατήσεως τοῦ ἐμπορεύματος εἰς τὰς συναλλαγὰς. Ἡ διάκρισις καὶ διακρήρυξις μόναι, ἄνευ συσχετίσεως αὐτῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπικρατήσεως, δηλ. τὸν ἀνταγωνιστικόν, δὲν θὰ εἶχαν κανένα λόγον ὑπάρξεως καὶ οὐδένα θὰ ἐνδιέφερον ἢ προστασία αὐτῶν. Ἡ δὲ προστασία τῆς διακρίσεως καὶ ἡ δίωξις τῆς ἀναληθοῦς δηλώσεως, ἐπιδιώκουσαι τὴν πρόληψιν τῆς ἀθεμίτου ἐκμεταλλεύσεως τῶν κόπων καὶ θυσιῶν ἐνὸς ἄλλου ἐπιχειρηματίου, ταυτίζονται ἀπολύτως πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν¹⁷. Μάλιστα ὁ διασχηματισμὸς, ἀκόμη περισσότερον παρὰ τὸ κυρίως σῆμα, ἀνάγεται εἰς θέμα ἀνταγωνισμοῦ, δεδομένου ὅτι ἡ ἐκ τοῦ διασχηματισμοῦ γ ε ν ι κ ἢ ἔ ν τ ὕ π ω σ ι ς, ὡς διακριτικὸν γνῶρισμα τοῦ ἐμπορεύματος, συνδέεται, ὡς εἶδομεν, στενώτερον καὶ ἀμετώτερον πρὸς τὰς ιδιότητας τοῦ ἐμπορεύματος καὶ τὴν ἐντύπωσιν περὶ αὐτῶν, ἣτις δημιουργεῖται παρὰ τῆ καταναλωτικῆ κοινῇ καὶ γενικώτερον παρὰ τοῖς συναλλακτικοῖς κύκλοις θέματα δὲ τοιούτων ἀνακοινώσεων σχετικῶν πρὸς τὰς ιδιότητας τοῦ ἐμπορεύματος γενομένων πρὸς τὸ κοινὸν εὐθέως ἢ καὶ σιωπηρῶς, διὰ συμπερασματικῶν πράξεων, ὅπως εἶναι ἡ διὰ τοῦ διασχηματισμοῦ ἐξωτερικευομένη ἔμμετος ἀνακοίνωσις, ἀνάγονται κατ' ἐξοχήν εἰς τὴν ρύθμισιν τοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ¹⁸.

4. Ἐνταῦθα ἀξίζει νὰ ὑπομνησθῇ τὸ ἱστορικὸν τῆς νομοθετήσεως τῶν σχετικῶν διατάξεων ἐν Γερμανίᾳ καὶ παρ' ἡμῖν¹⁹. Ὅτε ἐνομοθετεῖτο ἐν Γερμανίᾳ ὁ νόμος περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ (1909), ὑπῆρχεν ἤδη ὁ

¹⁷ Πρβλ. Elster, § 49 A II, σελ. 362, Seligsohn, παρατ. 1 ὑπὸ § 15, σελ. 244, Pinzger, παρ. 1 ὑπὸ § 25, σελ. 233.

¹⁸ Πρβλ. τὰ ἄρθρα 3, 4, 5, 6 καὶ 9 ν. 146, ὅπου πρόκειται ἐπίσης περὶ δηλώσεων ἢ ἀνακοινώσεων δυναμένων νὰ προκαλέσουν σύγχυσιν καὶ πλάνην παρὰ τῆ καταναλωτῆ ἐν ταῖς συναλλαγαῖς.

Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ παραβίασις τοῦ ἄρθρου 13 παρ. 3 ν. 146 δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως διασχηματισμοῦ ἀπομμουμένου ξένου τοιοῦτον, ἀλλὰ π.χ. καὶ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς αὐθεντικῆς συσκευασίας ἀπὸ τὰ ξένα προϊόντα καὶ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῆς πρὸς συσκευασίαν τῶν ἰδίων ἢ ἄλλων προϊόντων· περιπτώσεις προσεγγίζουσα πολὺ τὴν ἐν ἄρθρῳ 3 ν. 146 προβλεπομένην περίπτωσιν.

¹⁹ Πρβλ. Πέ ρ δ ι κ α ν. ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 291 VI.

γερμανικὸς περὶ σημάτων νόμος τοῦ 1894, ὅστις διὰ τῶν παραγράφων 14 (προκειμένου περὶ σήματος) καὶ 15 (προκειμένου περὶ διασχηματισμοῦ)²⁰, παρέιχεν εἰς τὸ σῆμα καὶ εἰς τὸν διασχηματισμὸν προστασίαν ἀνάλογον μὲ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἡ § 16 τοῦ γερμανικοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ (ἄρθρ. 13 τοῦ ἡμετέρου) παρέτχεν εἰς τὸ ὄνομα, ἐμπορικὴν ἐπωνυμίαν καὶ διακριτικὸν γνώρισμα τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ Γερμανὸς νομοθέτης ὅθεν, διὰ τὴν μὴ ἐπαναλάβῃ διατάξεις ἰσχυροῦσας ἤδη, καὶ ἀναμφιδόλως ἀπὸ κακῆς νομοτεχνικῆς ἀντιλήψεως ὀριώμενος, ἀνεφέρθη ἀπλούστατα διὰ τῆς διατάξεως τῆς § 16 ἐδ. 3 τοῦ νόμου τούτου εἰς τὰ σχετικὰ ἄρθρα τοῦ γερμανικοῦ νόμου περὶ σημάτων, μὴ ἔχων ἄλλην πρόθεσιν παρὰ τὴν διαπιστώσῃ ὅτι ἀνάλογος προστασία μὲ τὴν παρεχομένην διὰ τοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ εἰς τὸ ὄνομα τὴν ἐπωνυμίαν κτλ., παρέιχετο ἤδη διὰ τῶν παραγράφων 14 καὶ 15 τοῦ τότε νόμου περὶ σημάτων καὶ εἰς τὸ σῆμα καὶ τὸν διασχηματισμὸν. Σημειωθῆτω ἐνταῦθα ὅτι ἡ διάταξις τῆς § 16 ἐδ. 3 περίοδος 2 τοῦ γερμανικοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ ἐξαιρεῖ ὄχι μόνον τὰ σήματα, ἀλλὰ ρητῶς καὶ τὸν διασχηματισμὸν, τῆς προστασίας τῶν λοιπῶν ἐδαφίων τῆς αὐτῆς παραγράφου.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν προϊστορίαν τῆς § 16 τοῦ γερμανικοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ. Ὁ "Ἕλληνας νομοθέτης, παραλαβὼν τὸν νόμον τοῦτον ὡς πρότυπον, παρέβλεψεν κατὰ τὴν ἐπί λέξει σχεδὸν μετάφρασιν τῆς σχετικῆς διατάξεως, ὅτι διάταξις ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν § 15 τοῦ γερμανικοῦ περὶ σημάτων νόμου τοῦ 1894 δὲν ὑπῆρχε οὔτε εἰς τὸν ἐν Ἑλλάδι τότε ἰσχύοντα ν. ΒΡΝΣΤ', οὔτε πούθεν ἀλλαχοῦ τῆς περὶ σημάτων ἑλληνικῆς νομοθεσίας καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἡ διάταξις τοῦ ἁρθροῦ 14 § 2 ν. 146 δὲν εἶχε τὴν αὐτὴν ἔννοιαν καὶ σημασίαν ἐν Ἑλλάδι ὅπως εἰς τὴν γερμανικὴν νομοθεσίαν.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποιον δὲν ἠδύνατο νὰ παρίδῃ ὁ νομοθέτης τοῦ ν. 146, ἦτο ὅτι προστασία τοῦ διασχηματισμοῦ δὲν ὑπῆρχε οὐδὲ κατ' ἀρχὴν, οὐδὲ ὑποτυπωδῶς, ἐν Ἑλλάδι τότε. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον εἰσήγαγε τὴν τρίτην παράγραφον τοῦ ἁρθροῦ 13, ἣτις ἐλλείπει παντελῶς ἀπὸ τὸν γερμανικὸν νόμον περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἐχρησίμευσε ὡς πρότυπον ἡ διάταξις τῆς § 15 τοῦ γερμανικοῦ περὶ σημάτων νόμου τοῦ 1894. Οὕτω ὁ ἡμέτερος νόμος 146 κατέστη συνεπέστερος τοῦ γερμανικοῦ τοῦ προτύπου, ὅσον ἀφορᾷ εἰδικῶς τὴν προστασίαν τοῦ διασχηματισμοῦ, ἣτις, ὡς ἀνεπτύχθη ἀνωτέρω, ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν θέμα ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ²¹.

²⁰ Εἰς τὸν νέον γερμανικὸν νόμον περὶ σημάτων τῆς 5ης Μαΐου 1936 αἱ ἐν λόγῳ παράγραφοι υπέστησαν μεταρρυθμίσεις τινὰς λαβοῦσαι τὴν ἀρίθμησιν 24 καὶ 25.

²¹ Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως ἡ διάταξις τῆς § 3 τοῦ ἁρθροῦ 13 ν. 146 εἰσήγαγεν ἀσυνέπειάν τιναν εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἄρθρον, τὸ ὅποιον κατ' ἀρχὴν ἀπο-

Ἐπίπεδος ἀποτέλεσμα τῆς ἀνταγωνιστικῆς αὐτῆς φύσεως τοῦ διασχηματισμοῦ εἶναι καὶ ἡ ὁμόφωνος ὑπὸ τῆς γερμανικῆς θεωρίας²² καὶ ἤδη καὶ τῆς νομολογίας²³ ἀναγνώρισις ὅτι ἐπὶ τοῦ διασχηματισμοῦ (προστατευομένου, ὡς ἐλέχθη, ἐκεῖ θάσει τοῦ νόμου περὶ σημάτων) ἔχει συμπληρωματικὴν ἐφαρμογὴν ἡ § 1 τοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἡ ταύτης συμπληρωματικὴ § 826 BGB.

Παρ' ἡμῖν, τὸ ἐν λόγῳ ζήτημα, ἀπλοῦν μέχρι τοῦ ν. 3462, ἀφοῦ ἡ προστασία τοῦ διασχηματισμοῦ παρείχεται ἀποκλειστικῶς βάσει τοῦ ν. 146, περιεπλάκη κατόπιν τῆς εἰσαγωγῆς τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ ν. 3462, καθ' ἣν ὁ διασχηματισμὸς «θ ε ω ρ ε ι τ α ι σ ῆ μ α», διότι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, λόγῳ τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρ. 14 παρ. 2 τοῦ ν. 146, ἡ ὑπὸ τῶν ἄρθρων 13 καὶ 14 τοῦ νόμου τούτου παρεχομένη προστασία δὲν ἔχει ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν σημάτων.

5. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ πρὶν ἢ ἐπιληφθῶμεν τῆς κυρίας ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος, ἂν ἡ ἐν λόγῳ διάταξις τοῦ ἄρθρου 5 ν. 3462 ἔσχη ἐπίδρασιν καὶ ποῖαν ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ νόμου τούτου προστασίας τοῦ διασχηματισμοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ λάθωμεν ὑπ' ὄψιν μας ποῖα εἶναι τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποδοχῆς τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀπόψεως. Πράγματι, αἱ θεωρητικαὶ λύσεις καὶ λογικῶς ἀμεμπτοὶ νομικαὶ κατασκευαὶ οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχουν, ἂν δὲν ἀνταποκρίνονται καὶ πρὸς τὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων. Ἡ ἐννοιοκρατικὴ μέθοδος ἔχει πρὸ πολλοῦ καταδικασθῆ ἀνεπανορθῶτως ἐν τῇ νομικῇ ἐπιστήμῃ. Πρὸς τοῦτο ὅθεν, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον, ποῖα ἡ διαφορά τῆς κατὰ τὸν ν. 146 προστασίας τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος, ἐπομένως καὶ τοῦ διασχηματισμοῦ, ἀπὸ τῆς κατὰ τοὺς οἰκείους νόμους προστασίας τοῦ σήματος.

Τινὰς τῶν διαφορῶν αὐτῶν ἐθίξαμεν ἤδη ἀνωτέρω, κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν οὐσιαστικῶν διαφορῶν μεταξὺ σήματος καὶ διασχηματισμοῦ.

α) Εἶδομεν οὕτω, ὅτι, ἐνῶ τὸ σήμα ἢ προστασία ἐκτείνεται ἐν πάσῃ περιπτώσει καθ' ὅλην τὴν Ἐπικράτειαν, ἡ προστασία τοῦ διασχηματισμοῦ, ὡς ἐξαρτωμένου ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως αὐτοῦ ἐν μέσῳ ὠρισμένων συ-

σκοπεῖ εἰς τὴν προστασίαν τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος τῆς ἐπιχειρήσεως λαμβανομένης ὡς συνόλου καὶ ὄχι τῶν προϊόντων αὐτῆς (βλ. ἀνωτ. ὑπὸ I 2). Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι ἡ διάκρισις αὐτὴ εἶναι μᾶλλον θεωρητικὴ, ἐνῶ εἰς τὴν πράξιν τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῶν προϊόντων αὐτῆς συμπλέκονται τόσον στενῶς μεταξύ των, ὥστε νὰ καθίσταται δυσχερὴς ἡ ἀποκλειστικὴ προστασία αὐτῶν βάσει τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης διατάξεως. Πρβλ. Callmann, Der Unlautere Wettbewerb, 2α ἐκδοσ. 1932, παρ. 7 ὑπὸ § 16 σελ. 372.

²² Rosenthal, παρ. 74 ὑπὸ § 1, Elster, § 50 B I σελ. 365, Seligsohn, παρ. 1 ὑπὸ § 15, σελ. 244, Callmann, Einl. B II 3 σελ. 35, Pinzger, παρ. 1 ὑπὸ § 25 σελ. 233.

²³ RGZ. 67, 432, RGZ. 77, 432, RGZ. 100, 25, RGZ. 106, 254, RGZ. 112, 354,

ναλλακτικών κύκλων, είναι δυνατόν να είναι τοπικώς περιορισμένη, εάν και ἐφ' ὅσον οἱ κύκλοι οὗτοι παρ' οἷς ἐπεκράτησεν περιορίζονται εἰς ὄρισμένες τοπικὰς περιφέρειας. Π.χ. Ὁ ἰδιαίτερος διασχηματισμὸς ὄρισμένων πωλουμένων ὑπαιθρίως παγωτῶν, ἢ τοῦ περικαλύμματος αὐτῶν, εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι γνωστὸς μόνον εἰς τὸ καταναλωτικὸν κοινὸν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς, ἐνῶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ὅπου τὰ ἐν λόγῳ παγωτὰ δὲν κυκλοφοροῦν, δύναται νὰ ἀπομιμηθῇ τις τὸν διασχηματισμὸν αὐτὸν χωρὶς νὰ ἐμπέσῃ εἰς τὴν ἀπαγορευτικὴν διάταξιν τῶν ἀρθρῶν 13 καὶ 14 ν. 146. (Ἄλλο ζήτημα εἶναι, ἂν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν παραβιάζεται τὸ ἀρθρ. 1 τοῦ αὐτοῦ νόμου).

β) Ἡ ποινικὴ προστασία τοῦ σήματος εἶναι ἁπλῶς αὐστηροτέρα. Οὕτω, κατὰ τὸ ἀρθρ. 26 τοῦ ν. 1998, ὡς καὶ κατὰ τὸ ἀρθρὸν 6 τοῦ παλαιοῦ ν. ΒΡΝΣΤ' (ὡς τοῦτο ἀντεκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ν.Δ. τῆς 7.9.1925), ἡ χρησιμοποίησις παραπονημένων ἢ ἀπομιμητικῶν σημάτων τιμωρεῖται μὲ φυλάκισιν μέχρις ἐνόσ ἔτους καὶ χρηματικὴν ποινὴν ἢ μὲ μίαν τῶν ποινῶν τούτων, ἐνῶ ἡ φυλάκισις ἐπὶ δολίας χρησιμοποίησεως διασχηματισμοῦ κατὰ τρόπον δυνάμενον νὰ ἐπιφέρῃ σύγχυσιν ἐξικνεῖται, συμφώνως πρὸς τὸ ἀρθρ. 14 παρ. 1 ν. 146, τὸ πολὺ μέχρις ἑξ μηνῶν²⁴.

²⁴ Εἰς τὸ ἀρθρ. 13 παρ. 1 ν. 146 διευκρινίζεται σαφῶς ὅτι ἐνῶ ἡ ἐπὶ παραλείψει ἀγωγὴ δίδεται καὶ ὅταν οὐδὲν πταίσμα τοῦ προσβάλλοντος ὑπάρχει, προκειμένου περὶ τῆς ἀγωγῆς ἀποζημιώσεως ἀπαιτεῖται ὡς στοιχεῖον τῆς ἀγωγῆς ἡ γνώσις ἢ ἀσύγγνωστος ἄγνοια τοῦ χρησιμοποιούντος τὸ ξένον διακριτικὸν γνώρισμα (βλ. ἀνωτ. σημ. 5), δηλ. ἀπαιτεῖται ἡ ὑπαρξίς πταίσματος. Ἀντιθέτως, ἡ διατύπωσις τοῦ ἀρθρ. 24 παρ. 1 ν. 1998 δὲν κάμνει τοιαύτην διάκρισιν μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν ἀγωγῶν: «Ὅστις χρησιμοποιεῖ σῆμα ἀνήκον εἰς ἄλλον δύναται νὰ ἐναχθῇ ἐπὶ παραλείψει ἢ ἀποζημιώσει ἢ καὶ δι' ἀμφοτέρα.....». Συνεπεία τῆς τοιαύτης διατυπώσεως τοῦ νόμου ὑπεστηρίχθη ὅτι, ὑπὸ κράτος τοῦ ν. 1998, ἡ πρὸς ἀποζημιώσιν εὐθύνη τοῦ προσβάλλοντος τὸ ἐπὶ τοῦ σήματος δικαίωμα ἄλλου εἶναι ἀντικειμενικὴ, ὑφίσταται δηλ. ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπάρξεως πταίσματος παρὰ τῷ προσβολῇ (βλ. Ἐ η ρ ὀ ν, ἐν ΕΕΝ, στ' σελ. 565). Ἐὰν τοῦτο εἶχε πράγματι οὕτω, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν καὶ μίαν τρίτην ὑπεροχὴν τῆς κατὰ τὸν νόμον περὶ σημάτων προστασίας ἐναντι τῆς κατὰ τὸν νόμον περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ τοιαύτης καὶ δὴ σημαντικωτάτης, λόγῳ τοῦ ὅτι ἀναφέρεται εἰς θεμελιώδη οὐσιαστικὴν προϋπόθεσιν τῆς ἀσκήσεως τοῦ οὐκείου δικαιώματος.

Ἐν τούτοις νομιζόμεν ὅτι ἡ ἀποψις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, διὰ τοὺς ἐπομένους λόγους. Ἐν πρώτοις κατὰ τὰς γενικὰς περὶ εὐθύνης ἐξ ἀδικοπραξίας ἀρχὰς τοῦ δικαίου μας, ὅπως αὗται διατυπῶνται εἰς τὰ ἀρθρὰ 914 ἐπ. Α.Κ., καθιεροῦται ἡ βασικὴ ἀρχή, ὅτι, διὰ νὰ γεννηθῇ ὑποχρέωσις πρὸς ἀποζημιώσιν, ἀπαιτεῖται κατ' ἀρχὴν νὰ ὑπάρχῃ πταίσμα τοῦ ζημιώσαντος. Αἱ περιπτώσεις καθ' ἃς καθιεροῦται ἀντικειμενικὴ (ἀνευ πταίσματος) εὐθύνη εἶναι ἐντελῶς ἐξαιρετικαὶ καὶ συνεπῶς, ὅπου ὁ νόμος θέλει νὰ καθιερώσῃ τοιαύτην εὐθύνην πρέπει νὰ εἶναι σαφῆς καὶ κατηγορηματικὸς εἰς τὴν διατύπωσίν του. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ προϊσχῶν περὶ σημάτων ν. ΒΡΝΣΤ' καθώριζε ρητῶς ἐν ἀρθρῳ 10 παρ.1 ὅτι ἡ ὑποχρέωσις πρὸς ἀνόρθωσιν ζημίας προξενηθεῖσης κατὰ παράβασιν τῶν διατάξεων αὐτοῦ ἐκρίνετο «κατὰ τὸ κοινὸν δίκαιο».

²Απέναντι τῶν σχετικῶς μικρᾶς σημασίας πλεονεκτημάτων αὐτῶν τῆς προστασίας τῆς παρεχομένης ὑπὸ τοῦ περὶ σημάτων νόμου, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν ἄρθρων 13 καὶ 14 ν. 146 παρεχομένην εἰς τὸν διασχηματισμὸν ἡ τελευταία πλεονεκτεῖ κατὰ τὰ ἀκόλουθα :

α) Ἡ προστασία τοῦ διασχηματισμοῦ δὲν εἶναι ἐξηρητημένη, ὡς εἶδομεν ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωσιν τυπικῶν διατυπώσεων, ὅπως εἶναι ἡ διαδικασία τῆς καταθέσεως τοῦ σήματος. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἕνα μέγα πλεονέκτημα τοῦ διασχηματισμοῦ, διότι γενικεύεται οὕτω σημαντικώτατα ἡ προστασία αὐτοῦ, ἂν καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς παρουσιάζει τὸ μειονέκτημα, ὅτι ἀπαιτεῖται πρόσθετος ἀπόδειξις ἐκ μέρους τοῦ προσβαλλομένου περὶ τοῦ ὅτι ὁ διασχηματισμὸς εἶναι κοινῶς γνωστὸς εἰς τοὺς σχετικοὺς συναλλακτικοὺς κύκλους, ἐνῶ διὰ τὸ σῆμα ἡ δημοσίευσίς του εἰς τὸ Δελτίον Ἐμπορικῆς καὶ Βιομηχανικῆς Ἰδιοκτησίας τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως ἀποτελεῖ πλήρη ἀπόδειξιν.

β) Σχετικῆ πρὸς τὴν ἀνωτέρω διαφορὰν εἶναι καὶ ἡ πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν εὐρυτέρα προστασία, τῆς ὁποίας τυγχάνει ὁ διασχηματισμὸς, δηλ. ὅτι προστατεύονται κατ' αὐτὸν καὶ διακριτικὰ σημεῖα μὴ δεκτικὰ καταθέσεως ὡς σημάτων, ὅπως εἶναι τὰ στερούμενα παντὸς διακριτικοῦ χαρακτήρος ἢ τὰ περιγραφικὰ λεγόμενα σημεῖα ²⁵, τὰ ἐμβλήματα, τὰ ὄνόματα καὶ αἱ εἰκόνας τρίτων προσώπων κ.ο.κ., διότι εἶναι δυνατόν καὶ ταῦτα νὰ ἀποτελοῦν μίαν γενικὴν ἐντύπωσιν ἐπιβληθεῖσαν εἰς ὄρισμένους συναλλακτικοὺς κύκλους ὡς διακριτικὸν σημεῖον τῶν ἐμπορευμάτων ὀρισμένης ἐπιχειρήσεως. ²⁶

γ) Ἐπίσης ἡ κατὰ τὸν ν. 146 προστασία τοῦ διασχηματισμοῦ εἶναι διαρκεστέρα κατὰ χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν οἰκείων νόμων παρεχομένης εἰς τὸ σῆμα. Συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρ. 19 τοῦ ν. 1998 ἡ προστασία τοῦ σήματος διαρκεῖ ἐπὶ μίαν δεκαετίαν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς καταθέσεως,

καὶ ο.ν.» Δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ν. 1998 εἰσήγαγε μίαν τοιαύτης σημασίας καινοτομίαν, μὴ ὑπάρχουσαν μάλιστα οὔτε εἰς τὸ κύριον νομοθετικὸν αὐτοῦ πρότυπον, τὸν γερμανικὸν περὶ σημάτων νόμον τῆς 6.5.1936, χωρὶς νὰ ποιήσῃται κἂν μνεῖαν αὐτῆς εἰς τὴν αἰτιολογικὴν ἐκθεσιν τοῦ νόμου. (Οὔτω Τσιριντάνης, Πανεπιστημιακαὶ Παραδόσεις Ἐμπορικῶν Δικαίου, Ἀθῆναι 1945 σελ. 108).

²⁵ Βλ. ἄρθρ. 2 παρ. 1 β' καὶ γ' ν. 1998. Περὶ γρ α φ ι κ ἂ εἶναι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ νόμου «τὰ συνιστάμενα ἀποκλειστικῶς ἐκ γραμμῶν, ἀριθμῶν, λέξεων, σημείων ἢ ἐνδείξεων ὅταν πάντα ταῦτα δύναται νὰ χρησιμεύωσι πρὸς δήλωσιν τοῦ εἶδους, τῆς ποιότητος, τῆς ποσότητος, τοῦ βάρους, τοῦ προορισμοῦ, τῆς ἀξίας, τοῦ τόπου τῆς προελεύσεως τοῦ ἐμπορεύματος ἢ τοῦ προϊόντος». Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ στερούμενα παντὸς διακριτικοῦ χαρακτήρος, ἂ σ θ ε ν ἡ σημεῖα εἶναι τὰ στερούμενα ἐπαρκοῦς διακριτικοῦ χαρακτήρος. Πρὸβλ. Τ. Ίωάννου, ἐν ΕΕΝ. 1' σελ. 296 σημ. 5, Pinzger, παρ. 9 ὑπὸ § 31, σελ. 270, Seligsohn, παρ. 4 ὑπὸ § 20 σελ. 287., Callmann, παρ. 60 - 64 ὑπὸ § 16.

²⁶ Βλ. ἀνωτ. Π 2.

δυναμένη να παρατείνεται εκάστοτε επί τον αὐτὸν χρόνον ἐπὶ τῇ ἐκπληρώσει ὁρισμένων διατυπώσεων, ἐνῶν ἡ προστασία τοῦ διασχηματισμοῦ κατὰ τὸν ν. 146 εἶναι πάντοτε χρονικῶς ἀπεριόριστος.

δ) Πρὸ τοῦ ν. 1998 ἡ εἰς τὸ σῆμα παρεχομένη προστασία ἐμειονέκτει σημαντικῶς, διότι δὲν παρείχετο ἐν ὄλῃ τῆς τῇ ἐκτάσει ἡ διαδικασία τῶν προσωρινῶν μέτρων ἐπὶ προσβολῆς αὐτοῦ, ὡς παρέχει ταύτην τὸ ἄρθρ. 20 τοῦ ν. 146²⁷. Ἡ κατὰ τὴν διαδικασίαν ταύτην ἐπιδίωξις τῆς ἐπὶ παραλήψει ἀξιώσεως ἔχει σπουδαιότητα ἀξίαν, διότι ἡ διὰ τῆς τακτικῆς ἀγωγῆς ἐπιδίωξις εἶναι πολὺ βραδεῖα καὶ δύναται ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ἐπέλθῃ σημαντικώτατη καὶ πολλακίς ἀνεπανόρθωτος ζημία εἰς τὸν προσβληθέντα. Διὰ τοῦ ἄρθρου 25 τοῦ ν. 1998 παρεσχέθη καὶ ὡς πρὸ τὸ σῆμα ἡ διαδικασία τῶν προσωρινῶν μέτρων ἐνώπιον τοῦ Προέδρου Πρωτοδικῶν διὰ τὴν ἐπὶ παραλείψει ἀξίωσιν καὶ οὕτω ἐξέλιπεν ἡ οὐσιωδεστάτη αὕτη διαφορά.

Καθίσταται φανερὸν ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναπτύξεως, ὅτι ἡ εἰς τὸν διασχηματισμὸν, θάσει τοῦ ν. 146 παρεχομένη προστασία, εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ τῆς πολὺ εὐρυτέρα καὶ ἐπωφελεστέρα ἀπὸ τὴν παρεχομένην θάσει τοῦ περὶ σημάτων νόμου καὶ ἐπομένως ὁ ἐπιχειρηματίας ἔχει ἐνίοτε συμφέρον νὰ προτιμήσῃ τὴν πρώτην.

6. Κατόπιν τῆς προσθήκης ὑπὸ τοῦ ν. 3462 εἰς τὸ ἄρθρ. 1 ν. ΒΡΝΣΤ' τῆς διατάξεως, καθ' ἣν «Σῆμα θεωρεῖται ὁ διακριτικὸς διασχηματισμὸς τοῦ προϊόντος ἢ τῆς συσκευασίας του», εὐλογοφανῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προκληθῇ ἢ ἐντύπωσις ὅτι, λόγῳ τῆς ρητῆς καὶ ἀπεριφράστου διατυπώσεως τοῦ ἄρθρου 14 παρ. 2 ν. 146, καθ' ἣ ἀι διατάξεις τῶν ἄρθρων 13 καὶ 14 τοῦ ν. 146 δὲν ἔχουν ἐφαρμογὴν πρὸς προστασίαν τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν σημάτων, ἢ διάταξις τοῦ ἄρθρ. 13 § 3 τοῦ τελευταίου αὐτοῦ νόμου κατηργήθη καὶ ὅτι τοῦ λοιποῦ ἡ προστασία τοῦ διασχηματισμοῦ θὰ ἐχώρει μόνον κατὰ τὴν περὶ σημάτων νομοθεσίαν²⁸.

Ἡ πρώτη ἔμωσ αὕτη ἐντύπωσις δὲν ἀντέχει εἰς λεπτομερεστέραν θάσανον τοῦ ζητήματος. Ἐν πρώτοις οὐδαμοῦ τοῦ ν. 3462 ἀπαντᾶται ρητῇ κατάργησις τῆς ἐν λόγῳ διατάξεως. Ἀντιθέτως ἡ ἀποψὶς αὕτη ἀντιτίθεται πρὸς τὴν σχετικὴν περικοπὴν τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως τοῦ ν. 146, καθ' ἣν «Διὰ τῶν ἄρθρων 13 καὶ 14 ἐξασφαλίζεται ὄχι μόνον ἡ προστασία τοῦ

²⁷ Πρβλ. Προεδ. Πρωτ. Ἀθ. 11315/1928 Θέμ. Μ' 141. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 4 ν. 3462 εἰσαχθεῖσα συντηρητικὴ κατάσχεσις τῶν προσβαλλόντων τὸ ἐπὶ τοῦ σήματος δικαιώμα προϊόντων κ.λ.π., δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἰσοδύναμος πρὸς τὴν διαδικασίαν προσωρινῶν μέτρων τοῦ ν. 1998. Πρβλ. καὶ αἰτιολογικὴν ἐκθεσιν ν. 1998.

²⁸ Τοιαύτην ἀντίληψιν βλ. παρὰ Η. Alexander — Katz, Das Markenrecht aller Kulturländer, Bd. II, Berlin 1935 (Griechenland II 4) σελ. 132, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ διασχηματισμὸς προστατεύεται ἐν Ἑλλάδι μόνον ἐὰν δηλωθῇ καὶ γίνῃ δεκτὸς πρὸς κατάθεσιν.

ὀνόματος ἢ τῆς ἐμπορικῆς ἐπωνυμίας κατὰ πάσης ἰδιοποιήσεως ἢ ἀπομιμήσεως ἀλλὰ καὶ τῶν διακριτικῶν ἐν γένει γνωρισμάτων ἐπιχειρήσεώς τινος. Τοιοῦτοτρόπως ἡ προστασία τοῦ δικαίου, ἣτις χορηγεῖται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἰσχύοντος νόμου προκειμένου περὶ κατατεθειμένων ἐμπορικῶν σημάτων, ἐπεκτείνεται διὰ τοῦ παρόντος νομοσχεδίου καὶ ὡς πρὸς ἐκεῖνα τὰ ἰδιαίτερα ἐν γένει γνωρίσματα ἐπιχειρήσεως, τὰ ὁποῖα δὲν κατετέθησαν ἢ δὲν δύνανται νὰ κατατεθῶσιν ὡς ἐμπορικὰ ἢ βιομηχανικὰ σήματα».

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἢ μετὰ τὸν ν. 3462 νομολογία μας ἐδέχθη ὅτι μόνον ὁ ὡς σῆμα γενόμενος δεκτὸς πρὸς κατάθεσιν διασηματισμὸς ἐξαιρεῖται τῆς προστασίας τοῦ ν. 146, ἐνῶ κατ' ἀντιδιαστολήν δέον νὰ δεχθῆ τις, ὅτι ὁ μὴ κατατεθείς ὡς σῆμα διασηματισμὸς, καὶ συνεπῶς μὴ ἀπολαμβάνων τῆς προστασίας τοῦ περὶ σημάτων νόμου, προστατεύεται κατὰ τὸν ν. 146²⁰.

Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, οὔτε ἡ ἀποψις αὐτῆ τῆς νομολογίας εἶναι ἐπαρκής. Πράγματι, τοῦ διασηματισμοῦ ἀποτελοῦντος, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν, κατ' ἐξοχὴν θέμα ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ, ἢ εἰς αὐτὸν παρεχομένη προστασία, ἀνεξαρτήτως τῆς θέσεως τὴν ὁποῖαν ἔχει ἐν τῇ ἐσωτερικῇ νομοθεσίᾳ χώρας τινος ἢ σχετικῇ νομοθετικῇ διάταξις, (ἂν δηλ. εὑρίσκειται αὕτη εἰς τὸν περὶ σημάτων νόμον ἢ εἰς τὸν περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ), δὲν δύναται νὰ εἶναι ποτὲ κατωτέρα τῆς πρὸς ἀπόκρουσιν παρομοίων πράξεων ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ παρεχομένης προστασίας. Τοῦτο, δηλ. παροχὴ περίπου ἰσοδύναμου προστασίας, ὡς εἶδομεν, συμβαίνει μὲ τὴν προστατευτικὴν διάταξιν τῆς § 25 τοῦ γερμ. νόμου περὶ σημάτων τοῦ 1936. Δὲν συνδύειν ὁμοίως κατὰ τὴν βάσει τοῦ ν. ΒΡΝΣΤ' παρεχομένην προστασίαν, ὅτις δὲν ἀνεγνώριζεν προσωρινὰ μέτρα πρὸς καταστολήν τῆς προσβολῆς καὶ δὲν συμβαίνει οὔτε μὲ τὸν ν. 1998, οὔτε καὶ μὲ τὸν γερμ. νόμον περὶ σημάτων, ὅσον ἀφορᾷ τὰ λοιπὰ πλεονεκτήματα τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ παρεχομένης προστασίας (διάρκεια κλπ.). Παρεῖδεν δὲ τοῦτο καὶ ὁ νομοθέτης τοῦ ν. 146, δεδομένου ὅτι ἐκ τῆς ἀνωτέρω παρατιθεμένης περικοπῆς τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως τοῦ νόμου τούτου, φαίνεται ὑπολαμβάνων ὅτι ἡ δύναμις τῶν ἄρθρων 13 καὶ 14 παρεχομένη εἰς τὸ ὄνομα, τὴν ἐπωνυμίαν καὶ τὸ διακριτικὸν γνῶρισμα προστασία εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ν. ΒΡΝΣΤ' εἰς τὸ σῆμα παρεχομένην.

Τὸ γεγονός δὲ πάντως εἶναι ὅτι ὁ νομοθέτης τοῦ ν. 146 συνειδητῶς ἤμῃ,

²⁰. Προέδρου Πρωτ. Ἐθ. 11315/1928 Θέμ. Μ' 142 (ἀπομίμησης διακριτικοῦ διασηματισμοῦ τῆς συσκευασίας καραμελῶν «Life — Savers»), Ε.Α. 473/1930 Θέμ. ΜΑ' 925 (ἀπομίμησης κυτῶν σιγαρέττων) Εφ. Ναυπλ. 41/1930 Θέμ. ΜΑ' 696 (σῆμα ἢ συσκευασία (;) λιπασμάτων), σαφέστατα ἢ Πρωτ. Πειρ. 162/1934 ΕΕΝ. α' 529 ἐπιδίως σ. 531 (ἔγχρωμος συσκευασία παστιλλῶν μέντας) Ε.Α.250/1934 ΕΕΝ α' 301, Ε.Α. 1640/1934 ΕΕΝ β' 79 (τριγωνικὸς διασηματισμὸς καὶ συσκευασία εἰδῶν ζαχαροπλαστικῆς).

ήκολούθησεν ὡς πρὸς τὴν προστασίαν τοῦ διασχηματισμοῦ τὴν μόνην ὀρθὴν ὁδόν, παρασχὼν εἰς αὐτὸν ὀλόκληρον τὸ σύστημα προστασίας, τὸ διὰ τὸν ἀθέμιτον ἀνταγωνισμόν προβλεπόμενον.

Ἡ ἔννοια τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ ν. 3462 δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι, ὅτι ἤθελε νὰ μειώσῃ τὴν εἰς τὸν διασχηματισμόν, ἐκείνην τῶν ὑπαρχουσῶν διατάξεων παρεχομένην προστασίαν. Ἰπὲρ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς συνηγοροῦν, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἐπιχειρημάτων σκοπιμότητος, ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς κατὰ τὸν ν. 146 καὶ τὸν νόμον περὶ σημάτων προστασίας καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα τυπικὰ καὶ οὐσιαστικά. Οὕτω, εἶναι ἐν πρώτοις ὀφθαλμοφανῆς ἡ διαφορὰ τῆς διατυπώσεως τοῦ ἐδαφ. 3 τῆς § 16 τοῦ γερμανικοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ, ὅπου ἀναφέρεται ρητῶς ὅτι τῆς προστασίας τῆς παραγράφου ταύτης ἐξαιροῦνται τόσον τὰ σήματα ὅσον καὶ ὁ διασχηματισμός, ἀπὸ τὴν διατύπωσιν τῆς § 2 τοῦ ἄρθρου 14 τοῦ ν. 146, καθ' ἣν μόνον τὰ ἐμπορικὰ καὶ βιομηχανικὰ σήματα ἐξαιροῦνται τῆς ἀντιστοίχου προστασίας. Ἐπειτα καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης τοῦ ν. 3462 φωρᾶται ἐνίοτε μὴ μεταχειριζόμενος αὐστηρῶς ἀκριβῆ ἐπιστημονικὴν ὀρολογίαν π.χ. εἰς τὴν ἀμέσως ἐπομένην περίοδον τοῦ ἄρθρου 5 προσθέτει ὅτι: «Σῆμα θεωρεῖται, ἀλλὰ πρὸς διὰ κρισιν ἐμπορικοῦ ἢ βιομηχανικοῦ καταστήματος καὶ τὸ ἐξ ἀπεικονίσεως συνιστάμενον ἔμβλημα αὐτοῦ τὸ ἐπὶ τοῦ καταστήματος τιθέμενον». Ἡ διάταξις αὕτη, κατὰ γράμμα λαμβανόμενη, ἐπιφέρει διάσπασιν τῆς ἐννοίας τοῦ σήματος, ὅπερ κατὰ τὴν ἀπανταχοῦ γενομένην ἀποδεκτὴν ἐκδοχὴν προορίζεται νὰ διακρίνῃ μόνον τὰ προϊόντα τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ὄχι τὸ κατὰ τὴν αὐτῆς ἄλλως εἶναι ἀντιφατικὴ καὶ ἀκατονόητος. Τοῦτο ἀκριβῶς μᾶς γεννᾷ ἀμφιβολίας, ἂν ὁ νομοθέτης τοῦ ν. 3462 εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ἐν ὄλῃ των τῆ ἐκτάσει τὰς συνεπείας τῆς καινοτομίας του διὰ τῆς καθιερώσεως τοῦ διασχηματισμοῦ ὡς σήματος, καὶ ὅτι ἂν τὰς εἶχεν ὑπ' ὄψιν του δὲν θὰ προέβαινε εἰς ρητὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἐξ αὐτῶν ἀποκρουστέων.

Ἄλλὰ περισσότερο ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐπιχειρήματα, τὰ ὅποια εἶναι μᾶλλον τυπολογικὰ καὶ ὡς ἐκ τούτου ὄχι ἀποφασιστικῆς ἀξίας, ἔχει σημασίαν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ κατὰ τὸν ν. 146 προστασία τοῦ διασχηματισμοῦ ἀπαιτεῖ ἕνα στοιχεῖον ἐπὶ πλέον ἀπὸ τὸ σῆμα, δηλ. τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς σχετικοὺς κύκλους τῶν συναλλαγῶν καὶ τὸ σπουδαιότατον αὐτὸ ἐπὶ πλέον στοιχεῖον δικαιολογεῖ τὴν μείζονα ἔναντι τῶν λοιπῶν συνήθων σημάτων προστασίαν τοῦ διασχηματισμοῦ.

Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ἡ ὀρθότερα κατὰ τὴν γνώμην μου ἀποψις εἶναι, ὅτι διὰ τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρ. 5 ν. 3462 διηυρύνθη μὲν ἡ ἔννοια τοῦ σήματος, ἀφοῦ ἐπετράπη καὶ ἡ κατάθεσις διακριτικῶν γνωρισμάτων συνισταμένων εἰς ὄγκον ἢ εἰς συνολικὴν ἐν γένει ἐντύπωσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ λοιπὰ οὐδὲν μετεβλήθη ἡ προστασία τοῦ διασχηματισμοῦ ἐκείνην τοῦ

νόμου περί αθεμίτου ανταγωνισμού. Ούτω, κατά τήν αντίληψιν αὐτήν, καί μετὰ τὸν νόμον 3462 τὰ σήματα θὰ ἔπρεπε γὰ ἐξακολουθήσουν κατ' ἀρχὴν προστατευόμενα βάσει τοῦ ν. ΒΡΝΣΤ', ἀλλ' ὅσα ἐξ αὐτῶν συγκεντρώνουν ἐπιπροσθέτως, πλὴν τοῦ στοιχείου τῆς καταθέσεως, καί τὰ στοιχεῖα τοῦ ἄρθρ. 13 § 3 ν. 146 (ἀναγνώρισις εἰς τοὺς συναλλακτικούς κύκλους) θὰ ἀπήλαυον παραλλήλως καί προσθετικῶς πρὸς τὴν προστασίαν τοῦ ν. ΒΡΝΣΤ' καί τῆς τοιαύτης τῶν ἄρθρων 13 καί 14 τοῦ ν. 146⁹⁰.

Ἐν ἄλλοις λόγοις μετὰ τὸν ν. 3462 ὁ δικαιοῦχος διασηματισμοῦ τιнос, ἐφ' ὅσον οὗτος ἦτο ἐπιδεκτικὸς καταθέσεως ὡς σήματος, (διότι ἐν προκειμένῳ ἔχουν ἐφαρμογὴν ὅλαι αἱ περὶ ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τῆς καταθέσεως ὡς πρὸς τὰ σήματα διατάξεις, ὅπως ἦτο τὸ ἄρθρ. 7 § 2 ν. 3462 καί τὸ νῦν ἄρθρ. 2 ν. 1998), ἠδύνατο γὰ καταθεσθῆ τοῦτον ὡς σήμα, ἀπαλλασσόμενος τοιοῦτοτρόπως πλέον τῆς ἀποδείξεως τῆς προτεραιότητος περὶ τὴν χρησιμοποίησιν, τῆς κοινῆς ἀναγνώρισεως ἐν ταῖς συναλλαγαῖς καί πάσης ἐν γένει εἰδικῆς προϋποθέσεως προστασίας τοῦ διασηματισμοῦ. Ὅσακις ὅμως ἠθέλε νὰ ἐπωφεληθῆ τῆς ἐπηξημένῃς προστασίας τοῦ ν. 146 ἠδύνατο, ἀποδεικνύων τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις, νὰ ἐπικαλεσθῆ καί ταύτην.

Διὰ τῆς προτεινομένης ἐνταῦθα λύσεως θὰ ἀπεφεύγετο ὡς πρὸς τὸν κατατεθεισόμενον διασηματισμὸν ἢ συμπληρωματικὴ ἀναδρομὴ εἰς τὸ ἄρθρ. 1 ν. 146, τὴν ὁποίαν τόσον πεισμόνως ἠγνήθη ἢ νομολογία τοῦ Ἀκυρωτικοῦ μας.

Θὰ πρέπει ὅμως νὰ τονισθῆ καί πάλιν ὅτι ἡ ἄποψις αὕτη δὲν ἦτο καί ἐκείνη τῆς νομολογίας, ἥτις ἐδέχετο τουναντίον ὅτι μόνον ἐπὶ μὴ κατατεθειμένου διασηματισμοῦ ὑπῆρχεν ἔδαφος ἐφαρμογῆς τοῦ ν. 146⁹¹.

⁹⁰. Ὅτι τοιαύτη σόρευσις προστασίας βάσει περισσοτέρων τῆς μιᾶς διατάξεων εἶναι οὐ μόνον δυνατὴ ἀλλὰ καί συνήθης ἐν τῇ προστασίᾳ τῆς βιομηχανικῆς ιδιοκτησίας βλ. Callman, παρ. 8 ὑπὸ § 16, σελ. 372. Ἡ Ἀγγλικὴ νομοθεσία ρητῶς ἐπιτρέπει τὴν τοιαύτην διπλὴν προστασίαν τῶν σημάτων, ἀφ' ἐνὸς βάσει τοῦ νόμου περὶ σημάτων καί ἀφ' ἑτέρου βάσει τοῦ νόμου περὶ αθεμίτου ανταγωνισμοῦ πρβλ. Alexander - Katz, (Grossbritannien VI) σελ. 145.

⁹¹. Ἀσαφῆς καί ἀντιφατικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ Πρωτ. Πειρ. 4219/1929 ἐν Δικαιοσύνῃ τόμ. Η' σελ. 58. Ἐπρόκειτο περὶ τοῦ σήματος «Origan» κατατεθέντος ὑπὸ ὀρισμένον διασηματισμὸν ὑπὸ τῆς γαλλικῆς βιομηχανίας ἀρωματοποιίας Coty. Ἦτεῖτο δὴ αὕτη τὴν διαγραφὴν τοῦ μεταγενεστέρος κατατεθέντος καί χρησιμοποιηθέντος παρομοίου (κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν καί κατὰ τὸν διασηματισμὸν) σήματος τῆς ἐταιρείας Geo le Jeune. Ἡ ἀπόφασις ἀποφαίνεται: «... οὐδὲ κἀν διὰ τῆς ἀγωγῆς ζητεῖται ἐπίσης ἐὰν καί κατὰ πόσον ἐμπίπτει εἰς τὰς διατάξεις τοῦ αθεμίτου ανταγωνισμοῦ καίτοι ἐν προκειμένῳ, δεδομένου ὅτι πρόκειται περὶ κατατεθειμένων σημάτων, ἐφαρμοστέος τυγχάνει ὁ περὶ προστασίας αὐτῶν εἰδικὸς νόμος ΒΡΝΣΤ' καί οὐχὶ ὁ γενικὸς 146... οὕτως ἢ ἐφαρμογὴ εἶναι ἐπικουρικὴ ὅταν τουτέστι συνυφίσταται συνδρομὴ παραβιάσεως ἀμφοτέρων τῶν νόμων, τότε ἢ

III. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΥΠΟ ΤΟΝ Ν. 1998.

1. Καί ταῦτα μὲ ὡς πρὸς τὰ πρὸ τῆς ἰσχύος τοῦ νέου περὶ σημάτων νόμου 1998 τοῦ 1939. Εἰς τὸν ν. 1998 περιελήφθησαν εἰς τὰ ἄρθρα 31—34 διατάξεις εἰδικαί ὡς πρὸς τὸ ὑπὸ κρίσιν ἐνταῦθα θέμα, ὑπὸ τὸν κοινὸν τίτλον «Συσκευασίαι», αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων εἶναι αἱ ἑξῆς :

Ἄρθρον 31. (Προϋπθέσεις προστασίας) : «Ὡς σῆμα προστατεύεται καὶ ἡ συσκευασία τοῦ προϊόντος ἢ ἐμπορεύματος, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν εἶναι κατὰ τὸν χρόνον τῆς καταθέσεως τόσοσ γνωστὴ ἐν δημοσιευμένων περιγραφῶν ἢ σχεδίων ἢ ἐκ δημοσίας χρησιμοποίησεως ἐν τῇ ἡμεδαπῇ ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἢ χρησιμοποίησις παρὰ προσώπου μὴ εἰδικοῦ».

Ἄρθρον 32. (Κτήσις δικαιώματος) : «Τὸ ἐπὶ τῆς συσκευασίας δικαίωμα γεννᾶται διὰ τῆς καταθέσεως αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ καταθέτου, ἐφ' ὅσον οὗτος εἶναι ὁ δημιουργὸς ταύτης ἢ καθολικὸς ἢ εἰδικὸς διάδοχος τοῦ δημιουργοῦ».

Ἐκ τοῦ πρώτου βλέμματος τὸν ὁποῖον ἤθελε ρίψῃ κανεὶς ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἄρθρων δύο παρατηρήσεις ἀφηνιδιάζουσι τὸν ἀναγνώστην :

1ον) Ἐκ τῶν δύο σκελῶν ὑπὸ τὰ ὅποια συνηγήσαμεν ἀνωτέρω τὴν ἔννοιαν τοῦ «διασχηματισμοῦ» κατὰ τοὺς νόμους 146 καὶ 3462, δηλ. τὸν διασχηματισμὸν τοῦ προϊόντος καὶ τὸν τοιοῦτον τῆς συσκευασίας ὁ ν. 1998 δὲν ἀναφέρει παρὰ μόνον τὸ δεύτερον, τὴν συσκευασίαν, καὶ

2ον) Μεταβάλλονται βασικῶς αἱ προϋποθέσεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ὁ νόμος δέχεται πρὸς κατέθεσιν καὶ προστατεύει τὴν συσκευασίαν

2. Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀνακυπτόντων ζητημάτων, τόσοσ τὸ κείμενον τοῦ νόμου, ὅσον καὶ ἡ αἰτιολογικὴ αὐτοῦ ἔκθεσις, οὐδεμίαν μᾶς δίδουσι νύξιν δυναμένην νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ νομοθέτης ἤθελε νὰ περιλάβῃ ἐνδεχομένως ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «συσκευασία» καὶ τὸν διακριτικὸν διασχηματισμὸν τοῦ προϊόντος. Ὡς ἐκ τούτου καὶ δεδομένου ὅτι ὁ ν. 1998 κατήργησε διὰ τῆς § 6 τοῦ ἄρθρου 38 ρητῶς τὸ ἄρθρον 5 τοῦ ν. 3462, ὅχι ἔμως καὶ τὸ ἄρθρ. 13 § 3 τοῦ ν. 146, θὰ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἀναγκαιῶς α) ὅτι ὁ διασχηματισμὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐμπορεύματος ἔπαυσε μετὰ τὸν ν. 1998 νὰ δύναται νὰ προστατευθῇ ὡς σῆμα, καὶ β) ὅτι ὡς πρὸς τὴν προστασίαν εἰδικῶς τοῦ διασχηματισμοῦ τοῦ προϊόντος ἐπανήλθομεν εἰς τὸ πρὸ τοῦ ν. 3462 καθεστῶς, δηλ. οὗτος προστατεύεται ἀποκλειστικῶς βάσει τῶν ἄρθρων 13 καὶ 14 τοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ.

προστασία ὀλοκληροῦται διὰ τῆς ἐπικουρικῆς συνεφαρμογῆς τοῦ τελευταίου...». Ἐνῶ διὰ τῆς πρώτης τῶν ἀνωτέρω ὑπογραμμισμένων περιόδων ἢ ἀποφασίς φαίνεται ἀποδεχομένη τὴν κρατοῦσαν ἐν τῇ νομολογίᾳ γνώμην περὶ ἀποκλειστικῆς προστασίας τῶν κατατεθειμένων σημάτων βάσει τοῦ περὶ σημάτων νόμου, διὰ τῆς δευτέρας περιόδου φαίνεται ἀσπασομένη ἐκδοχὴν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐν τῷ κειμένῳ ἐνταῦθα ὑποστηριζομένην.

3. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀναφαινομένου ζητήματος θὰ εἶχε νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς τὰ ἑξῆς. Κατὰ τὸ ἐν Γερμανίᾳ ἰσχύον σύστημα περὶ προστασίας τῆς βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας, τὸ ὁποῖον ὡς εἶδομεν βασικῶς ἀκολουθεῖ, προκειμένου περὶ σημάτων καὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ, ἡ ἡμετέρα νομοθεσία, ὁ διασχηματισμὸς τοῦ προϊόντος ἢ τῆς συσκευασίας αὐτοῦ δὲν ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ τὰς ἰδιότητας τῆς νεότητος καὶ τῆς ἰδιοτυπίας (Eigenartigkeit), ἢ κατὰ τὴν γαλλικὴν ἔκφρασιν εἰδικότης (spécialité), διὰ νὰ τύχῃ τῆς σχετικῆς προστασίας³². Βεβαίως κάποιος βαθμὸς ἐν τῶν ἀνωτέρω ἰδιοτήτων ὑπάρχει ἐν τούτῳ ὅτι ὁ διασχηματισμὸς ἀποτελεῖ διακριτικὸν γνῶρισμα τοῦ προϊόντος. Ἄνευ μιᾶς κάποιας δόσεως ἰδιοτυπίας δὲν θὰ ὑπῆρχε ἡ δυνατότης νὰ ἀποτελέσῃ ὁ διασχηματισμὸς διακριτικὸν γνῶρισμα. Ἄλλὰ ἐν πάσει περιπτώσει ἄρκει ἐνταῦθα ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἐλαχίστου ἐκείνου βαθμοῦ ἰδιοτυπίας, ὁ ὁποῖος ἐπιτρέπει ἐκάστοτε εἰς τὸν διασχηματισμὸν νὰ διακρίνῃ ὠρισμένον προϊόν ὡς προερχόμενον ἐξ ὠρισμένης ἐπιχειρήσεως. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἔννοια τῶν χαρακτηρισμῶν «ἰδιαίτερος» καὶ «διακριτικός» τοῦ συνοδείου τὸν ὄρον «διασχηματισμός», ὁ μὲν πρῶτος εἰς τὸ ἀρθρ. 13 παρ. 3 ν. 146, ὁ δὲ δεῦτερος εἰς τὸ ἀρθρ. 5 ν. 3462. Πέραν αὐτοῦ οἱ χαρακτηριστῆρες τῆς νεότητος καὶ ἰδιοτυπίας, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν, δύνανται νὰ ἐπιταχύνουν ἐνδεχομένως τὴν ἐπικράτησιν τοῦ διασχηματισμοῦ «εἰς τοὺς σχετικούς κύκλους τῶν συναλλασσομένων», δὲν ἀποτελοῦν ὅμως προϋπόθεσιν καὶ ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς προστασίας τοῦ διασχηματισμοῦ³³.

Ἐκείνη ὅμως ἡ ἰδιότης τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸ γερμανικὸν πάντοτε σύστημα, πρέπει νὰ μὴ ἔχῃ ὁ διασχηματισμὸς διὰ νὰ προστατευθῇ ὡς τοιοῦτος εἶναι τὸ νὰ εἶναι οὗτος δεδομένος ἐκ τεχνικῆς ἀνάγκης ἢ τὸ νὰ

³² RGZ. 77, 432, Rosen thal, παρ. 75 ὑπὸ § 1, Reimer, κεφ. 69 I 2, σελ. 395, Elster, § 50 II β 2 σελ. 368 ἐπ., Callmann, παρ. 131a ὑπὸ § 16. Ἡ ἰδιότης τῆς νεότητος ἀπαντᾷ ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἕνας διασχηματισμὸς δὲν ἦτο προηγουμένως, δηλ. πρὸ τῆς παρὰ τοῦ δικαιούχου χρησιμοποίησός του, γνωστὸς ὡς συνολικὴ ἐντύπωση εἰς τὰς συναλλαγὰς οὔτε διὰ δημοσιεύσεων οὔτε διὰ χρησιμοποίησός του παρ' ἄλλων.

Ἡ ἰδιότης τῆς ἰδιοτυπίας, ἐν τῇ ἐννοίᾳ πάντοτε τῆς προστασίας τῆς βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας, συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἓνα διακριτικὸν γνῶρισμα, μίᾳ τεχνικῇ ἢ αἰσθητικῇ βελτίωσις κλπ. παρουσιάζεται ὡς τὸ ἀποτέλεσμα ἀτομικῆς πνευματικῆς δημιουργίας, πρβλ. Reimer κεφ. 12, III, 13, σελ. 100.

³³ Καὶ πάλιν δέον νὰ τονισθῇ ὅτι αἱ ἰδιότητες τῆς νεότητος καὶ ἰδιοτυπίας λαμβάνονται ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον ἔννοιαν. Σχετικὴ νεότης ἢ ἰδιοτυπία συνισταμένη εἰς τὸ ὅτι παρόμοιος διασχηματισμὸς δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ συνδεθῇ ἐντὸς τῶν αὐτῶν συναλλακτικῶν κύκλων μὲ παρόμοια προϊόντα ἄλλης ἐπιχειρήσεως πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ διὰ τὴν προστασίαν τοῦ διασχηματισμοῦ. Ὑπὸ τὴν σχετικὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἀπαντῶμεν τὰς ἰδιότητας τῆς νεότητος καὶ ἰδιοτυπίας καὶ ὡς πρὸς τὸ σῆμα. Βλ. Pouillet—Taillefer—Claro, Traité des Marques de Fabrique et de Concurrence Déloyale, 6me éd. Paris 1912, No. 24.

ἀποτελή οὗτος τεχνικήν τελειοποίησιν βιομηχανικῶς ἐκμεταλλεύσιμον³⁴. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ τὴν βασικὴν, τὴν θεμελιώδη διαφορὰν ἢ ὅποια ὑπάρχει μεταξὺ τῶν προϋποθέσεων τῆς προστασίας τοῦ διασχηματισμοῦ ἀπὸ τῶν τῆς ἐφευρέσεως, ὅτι δηλ. ἡ τελευταία διὰ νὰ προστατευθῇ, πρέπει νὰ εἶναι νέα καὶ νὰ εἶναι ἐπιδεκτικὴ βιομηχανικῆς ἐφαρμογῆς³⁵. Ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον ἀπαιτεῖται, ὡς πρὸς τὸν διασχηματισμόν, τὸ ἀρνητικὸν αὐτὸ προαπαιτούμενον τῆς ἐλλείψεως τεχνικῆς ἀναγκαιότητος εἶναι ὅτι δὲν συμφέρει νὰ μονοπωλῆται ἓνας ἐκ τῶν τεχνικῶν ἀναγκῶν δεδομένος διασχηματισμὸς ὑπὸ μιᾶς μόνον ἐπιχειρήσεως, ἀποκλειομένης τῆς χρησιμοποίησεως τούτου ὑπὸ ἄλλων ἐπιχειρήσεων. Τοῦτο ἀντίκειται πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ὀλότητος τῶν ἀνταγωνιστῶν καὶ πρὸς τὸ δικαίωμα αὐτῶν τῆς ἐλευθέρως συμμετοχῆς εἰς τὴν παραγωγικὴν ἀνταγωνιστικὴν προσπάθειαν. Διὰ τὴν τοιαύτην μονοπώλησιν ἐπὶ τοῦ τεχνικοῦ πεδίου ὑπάρχει ἡ προστασία τῶν ἐφευρέσεων καὶ τῶν βιομηχανικῶν σχεδίων καὶ ὑποδειγμάτων. Ἡ παροχὴ ἐφευρέσεων καὶ τῶν βιομηχανικῶν δημιουργίας τῆς προστασίας τοῦ διασχηματισμοῦ, ἢ ὅποια εἶναι χρονικῶς ἀπεριόριστος, θὰ κατέληγεν εἰς καταστρατήγησιν τῆς εἰς τὰς ἐφευρέσεις, τὰ σχεδιάσματα καὶ ὑποδείγματα πάσης φύσεως παρεχομένης προστασίας, ἥτις, ὅπου τοιοῦτη παρέχεται, εἶναι περιορισμένη χρονικῶς. Ἀκριβῶς λοιπὸν διὰ τὴν πρόληψιν τοιούτων καταστρατηγήσεων ἀπαιτεῖται ὁ διασχηματισμὸς νὰ μὴ παρουσιάζῃ τὰ στοιχεῖα τῆς τεχνικῆς ἀναγκαιότητος ἢ τεχνικῆς τελειοποίησεως.

Ὁ διασχηματισμὸς κατὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ἀφορᾷ οὔτε εἰς πρακτικὰ οὔτε εἰς τεχνικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ νὰ ἀπευθύνεται μόνον εἰς τὸ αἰσθη-

³⁴ Πβλ. τὴν παραστατικωτάτην ἐν προκειμένῳ διατύπωσιν τοῦ Γερμ. Ἀκυρωτικοῦ (RGZ. 100, 254: «... ἡ τεχνικὴ λειτουργία τῆς μορφῆς ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸν θέμα τῆς προστασίας τῆς ἐφευρέσεως καὶ τοῦ ὑποδείγματος χρησιμότητος (Gebrauchsmuster) ...». Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποκτήσῃ τις ὑποκειμενικὸν ἀποκλειστικὸν δικαίωμα ἐπὶ μιᾶς βιομηχανικῆς βελτιώσεως, μιᾶς τεχνικῆς διαμορφώσεως ἐκτὸς τῆς προστασίας τῆς ἐφευρέσεως καὶ τοῦ ὑποδείγματος χρησιμότητος. Τοῦτο ὅμως θὰ συνέβαινε, ἐὰν ἡ ἀπλὴ πρόθεσις χρησιμοποίησεως τῆς τεχνικῆς αὐτῆς διαμορφώσεως, παραλλήλως ἢ ἀποκλειστικῶς, ὡς διακριτικοῦ γνωρίσματος ἐμπορευμάτων, ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ διὰ νὰ θεωρηθῇ αὕτη ὡς διασχηματισμὸς (Ausstattung) ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς § 15 τοῦ περὶ σημάτων νόμου ...».

³⁵ Πβλ. ν. 2527)1920 Περὶ διπλωμάτων εὔρεσιτεχνίας, Ἄρθρ. 1: «Παραχωροῦνται δικαιώματα ἀποκλειστικά καὶ κατὰ χρόνον περιορισμένα ὑπὸ τὸ ὄνομα «διπλώματα εὔρεσιτεχνίας» εἰς τὰς νέας ἐφευρέσεις αἵτινες εἶναι ἐπιδεκτικαὶ βιομηχανικῆς ἐφαρμογῆς». Ἄρθρ. 2: «Δὲν θεωροῦνται ὡς νέαι ἐφευρέσεις ἐκεῖναι αἵτινες τὴν στιγμὴν τῆς δηλώσεως πρὸς ἀπόκτησιν διπλώματος εὔρεσιτεχνίας εἶναι ἐπαρκῶς γνωσταὶ ἐν τῷ βασιλείῳ ἢ ἔχουσι περιγραφὴν εἰς δημοσιεύματα ἢ σχέδια εὔρισκόμενα ἐν Ἑλλάδι ὥστε νὰ εἶναι ἐπιδεκτικαὶ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς παρ' ἀνθρώπου εἰδικοῦ». Ἀνάλογον διάταξιν περιλαμβάνει ἡ § 1 ἐδάφ. 1 τοῦ Γερμανικοῦ περὶ διπλ. εὔρεσιτεχνίας νόμου τῆς 5 Μαΐου 1936, ὡς ἄλλωστε καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ σχετικοὶ νόμοι ὅλων τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου. Βλ. L a d a s, L a Protection Internationale de la Propriété Industrielle, Paris 1933 (μεταφρ. A, Conte) § 134 σελ. 257.

τικό στοιχείον εις τήν εμφάνισιν. Ἀπό τῆς ἀπόψεως αὐτῆς παρουσιάζει μίαν ὁμοιότητα πρὸς τὰ λεγόμενα αἰσθητικὰ σχεδιάσματα ἢ ὑποδείγματα (Geschmacksmuster), τὰ ὁποῖα καὶ ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν τεχνικὴν βελτίωσιν ἀλλὰ μόνον αἰσθητικὴν τσιούτην³⁶. Διαφέρει ὁμοίως ὁ διασχηματισμὸς ἀπὸ τὰ τοιαῦτα αἰσθητικὰ σχεδιάσματα ἢ ὑποδείγματα κατὰ τὸ ὅτι τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀποτελοῦν ἀπαραιτήτως πνευματικὴν δημιουργίαν καὶ δεόν νὰ εἶναι νέα καὶ ἰδιότυπα³⁷. Εἰδικὴ προστασία τῶν σχεδιασμάτων καὶ ὑποδειγμάτων δὲν ὑπῆρχεν παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦ ν. 1998. Τὸ ἐνίστε υποστηριζόμενον ὅτι τὰ τοιαῦτα σχεδιάσματα καὶ ὑποδείγματα ἐπροστατεύθησαν διὰ τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 5 ν. 3462³⁸ δὲν εἶναι ἔρθρον, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν ἀνωτέρω διαφορὰς μεταξὺ τῶν τεχνικῶν καὶ τῶν αἰσθητικῶν σχεδιασμάτων καὶ ὑποδειγμάτων ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ διασχηματισμοῦ ἀφ' ἑτέρου, ὅστις καὶ μόνος ἐπροστατεύθη ὑπὸ τῆς ἐν λόγῳ διατάξεως.

4. Τὴν ἀνωτέρω, κατὰ τὸ ὑπὸ τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας ἀκολουθούμενον πρότυπον, εἰκόνα καὶ ἔννοϊαν τοῦ διασχηματισμοῦ τοῦ προϊόντος καὶ τῆς συσκευασίας του μετέβαλεν ἄρθρον 6 ν. 1998 διὰ τῶν προμνηθεϊσῶν διατάξεων τῶν ἄρθρ. 31 - 34 αὐτοῦ ὁὔτω:

α) Διὰ τῆς ἐν ἄρθρῳ 31 διατυπωμένης ἐπιφυλάξεως, καθ' ἣν «ἡ συσκευασία δεόν νὰ μὴ εἶναι, κατὰ τὴν χρόνον τῆς καταθέσεως τόσο γνωστὴ ἐκ δημοσιευμένων περιγραφῶν ἢ σχεδίων ἢ ἐκ δημοσίας χρησιμοποίησεως ἐν τῇ ἡμεδαπῇ κτλ.», εἰσάγονται τὰ στοιχεῖα τῆς νεότητος καὶ ἰδιουτυπίας ὡς προϋπὸθεσις τῆς προστασίας τῆς συσκευασίας, ἔτι δὲ διὰ τῆς φράσεως «. . . ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆς παρὰ προσώπου εἰδικοῦ», εἰσάγεται τὸ τεχνικὸν στοιχείον εἰς τὴν ἔννοϊαν τῆς συσκευασίας.

β) Διὰ τῆς ἐτέρας ἐν ἄρθρῳ 32 παρ. 1 διατυπωμένης ἐπιφυλάξεως «. . . ἐφ' ὅσον οὗτος (ὁ καταθέτης) εἶναι ὁ δημιουργὸς ταύτης ἢ καθολικὸς

³⁶ Ὡς πρὸς τὴν ἔννοϊαν τῶν τοιούτων αἰσθητικῶν σχεδίων καὶ ὑποδειγμάτων βλ. L a d a s, § 250 σελ. 433 ἐπίσης § 2 τοῦ Γερμ. Νόμου τῆς 11 Ἰανουαρίου 1876: «Ἐπὶ σχεδίων καὶ ὑποδειγμάτων κατασκευαζομένων ὑπὸ σχεδιαστῶν, ζωγράφων, γλυπτῶν κτλ. ἐργαζομένων ἐν ἡμεδαπῇ ἐπιχειρήσει κατ' ἐντολήν ἢ διὰ λογαριασμόν τοῦ ἰδιοκτῆτου τῆς ἐπιχειρήσεως». Ἐκ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἐνδεχομένων κατασκευαστῶν τῶν τοιούτων σχεδίων καὶ ὑποδειγμάτων ἐννοεῖ τις ὅτι πρόκειται περὶ αἰσθητικῆς καθαρῶς δημιουργίας.

³⁷ Ποβλ. RGZ, 100, 253, L a d a s § 250 σελ. 433, R e i m e r, Κεφ. 12 ΠΙ 13—15 σελ. 100 ἐπ. Ἐπίσης § 1 τοῦ Γερμ. Νόμου τῆς 11 Ἰανουαρίου 1876. «Τὸ δικαίωμα τῆς μερικῆς ἢ ὀλικῆς ἀναπαραγωγῆς ἐνὸς βιομηχανικοῦ σχεδίου ἢ ὑποδείματος ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν δημιουργὸν αὐτοῦ. Ὡς σχέδια ἢ ὑποδείγματα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ παρόντος νόμου θεωροῦνται μόνον νέα καὶ πρωτότυπα κατασκευάσματα».

³⁸ Ὁὔτω L a d a s, § 249, σελ. 432 σημ. 2

ή ειδικός διάδοχος του δημιουργού» εισάγεται εις την έννοιαν τής συσκευασίας τὸ προσπαιτούμενον τής πνευματικῆς δημιουργίας.

Διὰ τοὺς νεωτερισμοὺς τούτους δὲν δύναται ἀναμφιδόλως νὰ θεωρηθῆ ἄξιος ἐπαίνου ὁ ν. 1998. Ὅπως ἀνεπτύξαμεν ἤδη, αἱ ἀνωτέρω προϋποθέσεις προστασίας ἀφροδῶν κατ' ἐξοχήν τὰς ἐφευρέσεις καὶ τὰ βιομηχανικὰ σχεδιάσματα καὶ ὑποδείγματα³⁹. Οὕτως ὥστε δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι διὰ τῶν ἄρθρων 31—34 ν. 1998 εἰτέθη παρ' ἡμῖν τὸ πρῶτον εἰδική προστασία τῶν τοιούτων σχεδιασμάτων καὶ ὑποδειγμάτων, τής προστασίας τούτων ἐξομοιωθείσης πρὸς τὴν τοῦ σήματος⁴⁰. Ἄλλ' ὡς ἤδη ἀνεπτύχθη, ἡ τοιαύτη ἐξομοίωσις εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ἀντενδείκνυται τόσον ἀπὸ ἐπιτημονικῆς ἀπόψεως, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως γενικωτέρας οἰκονομικῆς σκοπιμότητος. Διότι ἡ προστασία τοῦ σήματος, οὕτα κατ' ἀρχὴν 10ετοῦς χρονικῆς διάρκειας, εἶναι ἀνανεώσιμος ἀπεριρίστως (ἄρθρ. 19 ν. 1998), ἐνῶ ἡ προστασία τῶν βιομηχανικῶν σχεδιασμάτων καὶ ὑποδειγμάτων, ὅπως ἄλλωστε καὶ τής ἐφευρέσεως, πρέπει χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος νὰ εἶναι χρονικῶς περιορισμένη, τούτων καθιερτημένων μετὰ τὴν πάροδον τής ἐν λόγῳ προθεσμίας κτημάτων τής ὀλότητος⁴¹.

Τὸ πρακτικῶς ἀνεφάρμοστον τῶν καινοτομιῶν αὐτῶν καὶ ἡ ἀναστῆταις τὴν ὁποίαν αὐταὶ ἐπροκάλεσαν εἰς τὴν πρακτικὴν τής καταθέσεως καταδεικνύονται ἐν τούτῳ, ὅτι, συμφώνως πρὸς πληροφориαν παρασχεθεῖσαν ἐκ τοῦ Τμήματος Ἐμπορικῆς καὶ Βιομηχανικῆς Ἰδιοκτησίας τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, ἐκ τῶν ὑπερεκατὸν συσκευασιῶν αἵτινες ἐδηλώθησαν αὐτόθι μετὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ ν. 1998 οὐδεμία ἐγένετο δεκτὴ πρὸς κατάθεσιν, κριθέντος ὅτι οὐδεμία ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς προϋποθέσεις τοῦ νόμου⁴².

³⁹ Βλ. ἀνωτ. σημ. 35

⁴⁰ Οὕτω τὸ ὑπὸ τοῦ St. Ladas (βλ. ἀνωτ. σημ. 38) ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ν. 3462 ὑποστηρικθὲν ὅτι ἐν Ἑλλάδι τὰ βιομηχανικὰ σχεδιάσματα καὶ ὑποδείγματα ἐξομοιοῦνται κατὰ τὴν προστασίαν αὐτῶν πρὸς τὰ σήματα, μὴ ὀρθὸν τότε, κατέστη νῦν πραγματικότης ὑπὸ τὸν ν. 1998.

⁴¹ Βλ. ἄρθρ. 1 ν. 2527(1920): «Παραχωροῦνται δικαιώματα ἀποκλειστικὰ καὶ κατὰ χρονον περιορισμένα...». Ἄρθρ. 7: «Ἡ διάρκεια τής ἰσχύος τῶν διπλωμάτων εὐρεσιτεχνίας εἶναι δέκα πέντε ἐτῶν, ἀρχομένη ἀπὸ τής ἐπομένης τής καταθέσεως τής περὶ τής ἀπονομῆς τοῦ διπλώματος δηλώσεως». Κατὰ τὸν γερμ. νόμον περὶ ὑποδειγμάτων χρησιμότητος, ἡ προστασία τούτων διαρκεῖ ἐπὶ 3 ἔτη ἀπὸ τής ἐπομένης τής καταθέσεως, δυναμένη νὰ ἀνανεωθῆ ἐπὶ ἕτερα 3 ἔτη (§ 14), τῶν δὲ αἰσθητικῶν σχεδίων καὶ ὑποδειγμάτων ἡ προστασία διαρκεῖ 3 ἔτη, δυναμένη νὰ ἀνανεωθῆ μέχρις 15 ἐν συνόλῳ ἐτῶν. Καὶ κατὰ τὸν γαλλικὸν νόμον περὶ προστασίας τῶν βιομηχανικῶν σχεδίων καὶ ὑποδειγμάτων τής 14 Ἰουλίου 1909 ἡ εἰς ταῦτα παρεχομένη προστασία εἶναι εἰκοσιπενταετοῦς διάρκειας (ἄρθρ. 7 ἐδαφ. 5), δυναμένη νὰ παραταθῆ, ἀλλ' οὐχὶ πλέον τής 50ετίας ἐν συνόλῳ (ἄρθρ. 7 ἐδαφ. 1).

⁴² Καὶ κατὰ τὸ γαλλικὸν σύστημα περὶ προστασίας τής βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας ὁ διασχηματισμὸς τοῦ προϊόντος ἢ τής συσκευασίας αὐτοῦ (forme du produit,

5. Συμφώνως πρὸς τὰς προϋποθέσεις προστασίας τῆς συσκευασίας, τὰς ὁποίας θέτει ὁ νόμος εἰς τὸ ἄρθρον 31, ἐὰν ἔχουν δημοσιευθῆ ὅπουδῆποτε, δηλ. εἴτε ἐν Ἑλλάδι εἴτε εἰς τὸ ἐξωτερικόν, περιγραφαὶ ἢ σχέδια τῆς δηλουμένης πρὸς κατάθεσιν συσκευασίας καὶ ἐκ τῶν περιγραφῶν αὐτῶν ἢ σχεδίων εἶναι δυνατὸν ἕνας εἰδικὸς νὰ ἀντιληφθῆ καὶ νὰ κατασκευάσῃ ὁμοίαν συσκευασίαν, δὲν εἶναι δεκτὴ ἡ κατάθεσις αὐτῆς. Τὸ αὐτὸ θὰ συμβῆῃ ἐὰν δὲν ἔγινε μὲν δημοσιεύσις περιγραφῶν ἢ σχεδίων τῆς συσκευασίας, εἶναι ὅμως αὕτη κατὰ τὸν χρόνον τῆς καταθέσεως γνωστὴ ἐκ δημοσίας χρησιμοποίησέως τῆς ἐν τῇ ἡμεδαπῇ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο προαπαιτούμενον μᾶς ἐνθυμίζει τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 13 § 3 ν. 146 («... ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστὰ εἰς τοὺς σχετικοὺς κύκλους τῶν συναλλαγῶν...»), ἀλλὰ διαφέρει αὐτῆς βασικῶς α) κατὰ τὸ ὅτι, συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην διάταξιν ἡ συσκευασία δέον νὰ εἶναι γνωστὴ ἀπλῶς ὡς διακριτικὸν σημεῖον ἐμπορευμάτων, ἐνῶ συμφώνως πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 31 ν. 1998 ἡ συσκευασία δέον νὰ εἶναι γνωστὴ ὡς πρακτικὴ (τεχνικὴ) βελτίωσις καὶ β) κατὰ τὴν διατύπωσιν τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 13 § 3 ν. 146 δὲν ἀπαιτεῖται, εἰ συναλλακτικοὶ κύκλοι παρὰ τοῖς ὁποίοις εἶναι γνωστὴ ἡ συσκευασία νὰ εὐρίσκωνται ἀναγκαίως ἐν τῇ ἡμεδαπῇ.

Ἐκ τοῦ ὅτι ὁ νόμος 1998 ἀναφέρει μόνον τὴν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ χρησιμοποίησιν δὲν ἔπεται ὅτι συσκευασία δημοσίως χρησιμοποιουμένη ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ μὴ γνωστὴ ἐκ δημοσιεύσεων δύναται νὰ κατατεθῆ ἐλευθέρως ἐν Ἑλλάδι, διότι ὑπάρχει ἡ ἐτέρα ἐκείνη προϋπόθεσις, καθ' ἣν ὁ καταθέτης δέον νὰ εἶναι συνάμα δημιουργὸς αὐτῆς ἢ καθολικὸς ἢ εἰδικὸς τούτου διάδοχος. Καὶ ναὶ μὲν ὁ νόμος, διὰ νὰ μὴ ἐπιβάλλῃ ὑπέργκον θάρος ἀποδείξεως εἰς τὸν καταθέτην δημιουργεῖ τὸ τεκμήριον ὅτι οὗτος εἶναι καὶ ὁ δημιουργός. (ἄρθρ. 32 § 2), τὸ τεκμήριον ὅμως τοῦτο εἶναι προφανῶς μαχητὸν καὶ ἐπομένως δύναται πᾶς ἔχων ἔννομον συμφέρον, παρεμβαίνων, νὰ καταρρίψῃ τοῦτο ἀποδεικνύων τὸ ἀντίθετον καὶ νὰ ματαιώσῃ τὴν κατάθεσιν, ἢ δύναται τὸ Δικαστήριον Σημάτων νὰ ἀρνηθῆ αὐτεπαγγέλτως τὴν κατάθεσιν, ἂν εἶναι γνωστὸν αὐτῷ ὅτι ὁ καταθέτης δὲν εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς συσκευασίας.

6. Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναπτύξεως κατεδείχθη νομιζόμεν ἐπαρκῶς ὅτι αἱ προϋποθέσεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ὁ ν. 1998 παρέχει τὴν προστασίαν του εἰς τὴν συσκευασίαν εἶναι ἐξαιρετικῶς πολὺπλοκοὶ καὶ ἀπροσάρμοστοι πρὸς τὴν πραγματικὴν φύσιν αὐτῆς. Καὶ προκειμένου μὲν περὶ συσκευασιῶν

enveloppe) κατατίθεται καὶ προστατεύεται ὡς σῆμα. Ἀλλὰ ἐκεῖ ὅπως καὶ ἐν Γερμανίᾳ οὐδὲν ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ ὁ διασηματισμὸς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς νεότητος, ἰδιουπίας (ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτῶν ἔννοιαν, βλ. σημ. 33) καὶ πνευματικῆς δημιουργίας. Βλ. P o u i l l e t — T a i l l e f e r — C l a r o, Nos. 69 ἐπ. Ἰδίᾳ No 70 καὶ No 73. Εὐρυτάτην ἔννοιαν τοῦ σήματος περιλαμβάνουσαν καὶ τὸν διασηματισμὸν τοῦ προϊόντος καὶ τῆς συσκευασίας ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν ἐψήφισε καὶ τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων τοῦ 1910 βλ. L a d a s, § 321 σελ. 535.

αίτινες έγιναν δεκταί πρὸς κατάθεσιν δέον, ἀντιθέτως πρὸς ὅτι ἐδέχθημεν ἀνωτέρω προκειμένου περὶ τῆς προστασίας τοῦ διασχηματισμοῦ ὑπὸ τὴν ἰσχὺν τοῦ ν. 3462, νὰ δεχθῶμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ προστασία τούτων χωρεῖ πλέον ἀποκλειστικῶς βάσει τοῦ ν. 1998 ἀποκλεισμένης τῆς ἐπικουρικής ἐφαρμογῆς τοῦ ἀρθροῦ 13 § 3 ν. 146. Τοῦτο ἐπιβάλλεται νὰ δεχθῶμεν, διότι, ὡς ἐξηγήσαμεν ἤδη, ἡ κατὰ τὸν ν. 1998 προστασία τῆς συσκευασίας ἀφορᾷ ἐν τῇ πραγματικότητι εἰς τὴν προστασίαν τεχνικῆς τελειοποιήσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν θὰ ἦτο σκόπιμος ἡ δυνάμει τοῦ ν. 146 χρονικῶς ἀπεριόριστος προστασία. Ἄλλωστε τοῦτο δὲν εἶναι καὶ πρακτικῶς δυνατόν, διότι ὡς εἶδομεν ἡ ἔννοια τῆς «συσκευασίας» καὶ αἱ προϋποθέσεις τῆς προστασίας αὐτῆς κατὰ τὸν ν. 146 εἶναι τελείως διάφορα ἀπὸ τὴν ἔννοιαν καὶ τὰς προϋποθέσεις τῆς προστασίας τῆς «συσκευασίας» κατὰ τὸν ν. 1998, καὶ συνεπῶς εἶναι δύσκολον νὰ νοηθῇ συσκευασία πληροῦσα τὰς προϋποθέσεις ἀμφοτέρων τῶν νόμων τούτων.

Ὅσάκις ὁμως πρόκειται συσκευασία μὴ κατατεθεῖσα κατὰ τὸν ν. 1998 καὶ πληροῦσα τὰς προϋποθέσεις τοῦ ἀρθροῦ 13 § 3 ν. 146, τότε δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι —τῆς τελευταίας ταύτης διατάξεως μὴ καταργηθείσης ρητῶς ὑπὸ τοῦ ν. 1998— ἡ προστασία τῆς τοιαύτης συσκευασίας χωρεῖ καὶ νῦν ἐπιβάσει τῶν ἀρθρῶν 13 καὶ 14 ν. 146.

Ἡ αὐτὴ λύσις δίδεται ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω καὶ ἐν Γερμανίᾳ ὅπου αἱ συσκευασαὶ προστατεύονται κατὰ τὴν § 25 τοῦ νόμου περὶ σημάτων, παράγραφος ἡ ὅποια κατὰ τὴν ὁμόθυμον ἀποψίν τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸν νόμον περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ, καὶ ἡ ὅποια ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν § 3 τοῦ ἀρθροῦ 13 ν. 146. Ἄλλὰ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου ὁ διασχηματισμὸς τοῦ προϊόντος ἢ τῆς συσκευασίας τοῦ προστατεύεται ὡς σῆμα, ἡ διδομένη εἰς τὸ προκείμενον θέμα λύσις εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀνωτέρω ὑποστηριζομένη. Γίνεται δηλ. δεκτὸν ἐκεῖ, ὅτι ὁ διασχηματισμὸς τοῦ προϊόντος, τοῦ δοχείου καὶ τῆς συσκευασίας ἐν γένει αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει κατατεθῆ κανονικῶς ὡς σῆμα, προστατεύεται, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπομίμησιν αὐτοῦ, κατὰ τὰ περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ διατάξεις⁴³.

IV. ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΣ ΔΙΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΠΡΟΣ ΚΑΤΑΤΕΘΕΙΜΕΝΟΝ ΣΗΜΑ.

1. Τὰ μέχρι τούδε ἐκτεθέντα ἀναφέροντο κυρίως εἰς τὴν προστασίαν τοῦ διασχηματισμοῦ, ὁσάκις ἡ προσβολὴ ἦτο καταφανῶς παράνομος, διότι ὁ προσβολεὺς δὲν ἐνομιμοποιεῖτο κἂν τυπικῶς εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ ἢ παρομοίου διασχηματισμοῦ. Εἶναι ὁμως, εἶδομεν, κάλλιστα δυνατόν ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς περὶ βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας ἡμετέρας νομοθεσίας, νὰ συμβῇ ὥστε ἓνας διασχηματισμὸς τὸν ὅποιον μία ἐπιχειρήσις χρησιμοποιοῖ νὰ ἔχῃ κατατεθῆ ἢ νὰ κατατεθῆ μεταγενεστέρως ὑπὸ ἄλλης ἐπιχειρήσεως ὡς

⁴³ Πρβλ. Pouillet—Taillefer—Claro, Nos 913 ἐπ. ἐν συνδυασμῷ πρὸς No 892.

σήμα. Γεννάται τότε τὸ ζήτημα: τί γίνεται ἐν περιπτώσει τοιαύτης συγκρούσεως διασχηματισμοῦ πρὸς κατατεθειμένον σήμα;

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς παρατηρητέον ὅτι ἡ λύσις δὲν δύναται νὰ ἀναζητηθῆ, κατὰ τὰς συγχρόνους τοῦλάχιστον ἀντιλήψεις, εἰς τυχόν ἀπὸ ἀπόψεως νομικῆς φύσεως διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀντιστοιχῶν δικαιωμάτων. Ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἐξηκριθώσαμεν τὰ δύο αὐτὰ δικαιώματα εἶναι ὅμοια κατὰ τὴν νομικὴν αὐτῶν φύσιν ⁴⁴. Ἡ ταυτότης ὁμῶς τῆς νομικῆς φύσεως δὲν συνεπάγεται ἀναγκασίως καὶ ταυτότητα νομικῆς τυπικῆς ἰσχύος. Καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα αὐτὸ δεόν νὰ ἐξετάσωμεν πλησιέστερον τὸ ὑπὸ κρίσιν θέμα.

2. Ἐν Γερμανίᾳ ἡ παλαιότερα νομολογία τοῦ Γερμανικοῦ Ἀκυρωτικοῦ παραδέχεται ὅτι τὸ κατατεθειμένον σήμα ἦτο ἐπικρατέστερον τοῦ αὐτοῦ ἢ παρομοίου διασχηματισμοῦ, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ κατάθεσις αὐτοῦ ἐγένετο κακοπίστως, ἐπὶ τῇ σκοπῇ ὅπως προκληθῆ ὑγχοῦσι πρὸς τὸν προγενέστερον διασχηματισμὸν ⁴⁵. Ἀργότερον ἡ ἀπόλυτος αὐτῆ ὑπεροχὴ τοῦ σήματος ἀρχίζει νὰ ἀμβλύνεται, ἀναγνωρίζομένου ὅτι δὲν προστατεύεται σήμα, τοῦ ὁποίου ἡ κατάθεσις ἢ χρησιμοποίησις προσκρούει πρὸς τὴν καλὴν πίστιν ⁴⁶. Τὴν ἀποφασιστικὴν ὁμῶς τροπὴν εἰς τὴν ἀξιολογησιν τῆς συγκρούσεως μεταξὺ σήματος καὶ διασχηματισμοῦ ἀποτελεῖ ἡ ἐκ μέρους τοῦ Γερμανικοῦ Ἀκυρωτικοῦ ἀναγνώρισις τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ προστασία τοῦ σήματος δὲν ἀποτελεῖ παρά τμημα τῆς ὑπὸ τὴν γενικωτέραν ἔννοιαν προστασίας τοῦ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ ⁴⁷. Ἀναγνωρίζεται διαδοχικῶς ἡ προτίμησις τοῦ διασχηματισμοῦ ἔναντι τοῦ σήματος, ὅταν τὸ σήμα εἶχε κατατεθῆ ἐν γνώσει τῆς ὑπάρξεως τοῦ ξένου διασχηματισμοῦ ⁴⁸, περαιτέρω ὅταν ἡ μὲν κατάθεσις τοῦ σήματος ἐγένετο ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ξένου διασχηματισμοῦ, πλὴν ὁ δικαιούχος τοῦ σήματος, λαβὼν μεταγενέστερος γνώσιν τοῦ προϋπάρχοντος διασχηματισμοῦ, ἐξακολουθεῖ νὰ ποιεῖται χρῆσιν τοῦ σήματος ⁴⁹, τέλος ἀναγνωρίζεται ἡ ἐπικράτησις τοῦ περιωρισμένης τοπικῶς ἰσχύος διασχηματισμοῦ ἔναντι τοῦ νεωτέρου σήματος. Παρατηρητέον ὅτι, λόγῳ τῆς ἐπὶ τοῦ διασχηματισμοῦ ἐλλείψεως τοῦ τυπικοῦ στοιχείου (καταχωρήσεως) καὶ ὑπάρξεως μόνον τοῦ πραγματικοῦ τοιούτου (ἀναγνώρισις εἰς τὰς συναλλαγὰς), γίνεται ἐν Γερμανίᾳ συνήθως λόγος περὶ νομῆς τοῦ διασχηματισμοῦ (Ausstattungs—Be-

⁴⁴ Βλ. ἀνωτέρω ὑπὸ II 3.

⁴⁵ RGZ. 18, 93, RGZ. 20, 71, RGZ. 25, 114.

⁴⁶ Τὴν ἀπαρχὴν τῆς μεταστροφῆς αὐτῆς τοῦ Γερμανικοῦ Ἀκυρωτικοῦ ἀποτελεῖ ἡ RGZ. 66, 233.

⁴⁷ Πρὸβλ. Ἡ λ. Ξ η ρ ὀ ν, ἐν Ἐφ. Ἑλλ. καὶ Ἀλλοδ. Νομολογίας τόμ. 65 (1946) σελ. 178, Callmann, παρατ. 60 ὑπὸ § 16, Reimer, Κεφ. 53 παρατ. 3, σελ. 324 Ladas, § 318.

⁴⁸ RGZ. 106, 250.

⁴⁹ RGZ. 120, 325.

sitz) ἔγκνυ τοῦ ἐπὶ τοῦ σήματος *δικαιώματα* (*Warenzeichen* — *Recht*), χωρὶς ἐν τούτῳ νὰ συνάγεται μειονεκτικότης τις εἰς βάρος τοῦ διασχηματισμοῦ. Ἡ ἐν τῷ γερμ. νόμῳ τοῦ 1936 γενομένη ἀναθεώρησις τοῦ λεκτικοῦ τῆς παλαιᾶς § 15 τοῦ γερμαν. περὶ σημάτων νόμου τοῦ 1894 ἔδωκεν καὶ τὸ νομοθετικὸν χρῆσμα εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐξελικτικὰ συμπεράσματα τῆς νομολογίας⁵⁰.

Εἰς τὴν γερμανικὴν θεωρίαν τὸ θέμα τῆς συγκρούσεως διασχηματισμοῦ καὶ κατατεθειμένου σήματος λύεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ διάθεσιν ἀκόμη πλέον προοδευτικὴν ἀπὸ τὴν τῆς νομολογίας. Γίνεται διάκρισις, ἂν πρόκειται περὶ διασχηματισμοῦ ἀπεριορίστου ἢ περιορισμένης τοπικῆς ἰσχύος, ἂν ἐγένετο ἢ ὄχι πραγματικὴ χρησιμοποίησις τοῦ κατατεθειμένου σήματος ἐκ μέρους τοῦ δικαιούχου κ.β.κ., καὶ ἀναλόγως τῶν διακρίσεων αὐτῶν δίδεται λεπτολόγος περιπτωσεολογικὴ λύσις, σταθμιζομένων ἐκάστοτε τῶν ἐκατέρωθεν συγκρουομένων συμφερόντων. Τὴν βάσιν τῆς ἀξιολογήσεως αὐτῶν ἐκατέρωθεν καὶ κατὰ πρῶτον λόγον ἢ προτεραιότης τῆς χρησιμοποίησεως ἢ, ἀναλόγως, τῆς καταθέσεως (*Priorität*), ἐξετάζεται ὁμοίως καὶ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ δικαιούχου περὶ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ δικαιώματός του, καὶ ἡ ἐπιμέλεια νὰ ἐπέλθῃ ἐκ π τ ὡ σ ε ω ς ἀπὸ τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ (*Verdynamung*) καὶ συνεπείᾳ ταύτης νὰ προκύψουν ἰσοδύναμα καὶ παραλλήλως ἰσχύοντα δικαιώματα ἐπὶ τοῦ διασχηματισμοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ σήματος⁵¹.

3. Παρ' ἡμῖν αἱ ἀνωτέρω ἐν Γερμανίᾳ διδόμεναι λύσεις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταφερθῶσιν αὐτούσιαι, λόγῳ διαφορᾶς τῶν νομοθετικῶν κειμένων. Πράγματι κατὰ τὸν γερμανικὸν περὶ σημάτων νόμον — ὡς ἄλλωστε παρ' ἡμῖν συνέβαινε ὑπὸ τὸν ν. ΒΡΝΣΤ' (ἄρθρ. 12) —, οὐδὲν χρονικὸν ὄριον τίθεται ἐντὸς τοῦ ὁποίου δέον νὰ ἀσκηθῇ ἢ ἐπὶ διαγραφῇ τοῦ σήματος ἀγωγή "Ἀντιθέτως κατὰ τὸν ν. 1998 (ἄρθρ. 15 § 1 εε") ἢ περὶ διαγραφῆς αἰτήσεις, ὡσάντις αὕτη ζητεῖται ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ κατατεθὲν σῆμα ἀποτελεῖ παραποίησιν ἢ ἀπρομίμησιν διακριτικοῦ γνωρίσματος τοῦ αὐτοῦ ἢ παρομοίου προϊόντος, ὅπερ ἤδη πρὸ τῆς καταθέσεως εἶναι γνωστὸν ἐν Ἑλλάδι, δέον νὰ ὑποβληθῇ ἐντὸς προθεσμίας ἐνός ἢ δύο ἐτῶν, ἀναλόγως τοῦ ἂν πρόκειται περὶ προϊόντος κατασκευαζομένου ἐν τῇ ἡμεδαπῇ ἢ τῇ ἄλλοδαπῇ. Διὰ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ χρόνου καθ' ὃν δύναται νὰ ζητηθῇ ἢ διαγραφῇ τοῦ σήματος, ἐπιδιώκεται ἀκριβῶς ἡ ἐνίσχυσις τῆς τυπικῆς προστασίας αὐτοῦ καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν συνδεομένη σταθερότης δικαίου (*Rechtssicherheit*) εἰς βάρος τῆς πραγματικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀρχαιότερου διακριτικοῦ γνωρίσματος. Τὸ *δημιουργικὸν σύστημα* ἢ

⁵⁰ Βλ. ἀνωτ. σημ. 1 καὶ 20.

⁵¹ Πρβλ. Callmann, παρατ. 32—32f ὑπὸ § 16, Reimer, Κεφ. 53 V σελ. 326 ἐπ.

τοιοῦτον τῆς καταθέσεως, τὸ ὁποῖον διὰ τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων 2 § 2 (ἀπαγόρευσις σήματος οὕτινος ἢ κατάθεσις ἀντίκειται πρὸς τὴν καλὴν πίστιν) καὶ 15 § 1 εε' περίοδος πρώτη ν 199δ, ὑπέστη σημαντικὴν ἐξασθένησιν χάριν τοῦ συστήματος τῆς δημοσίας χρησιμοποιοῦσεως, ἀνακτᾷ διὰ τοῦ ἐν λόγῳ χρονικοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐπὶ διαγραφῇ ἀγωγῆς σημαντικὸν μέρος τῆς ἰσχύος του, καθίσταται δὲ πάντως πολὺ ἀποτελεσματικώτερον παρὰ εἰς τὸν γερμανικὸν νόμον.⁵²

Συνεπεία τούτου θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι, ἐὰν ὁ δικαιούχος διασχηματισμοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ δικαίωμα προσεδλήθη διὰ τῆς καταθέσεως καὶ χρησιμοποιοῦσεως παρομοίου σήματος παρ' ἄλλου, ἀφήσῃ νὰ παρέλθῃ ἄπρακτος ἢ ἐν λόγῳ προθεσμίας, οὗτος δὲν δύναται πλέον νὰ αἰτήσῃται τὴν διαγραφὴν τοῦ σήματος.

Τοῦτο ὁμως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ἀρχαιότερος δικαιούχος τοῦ διασχηματισμοῦ ἀποβάλλει πᾶν δικαίωμα ἐπὶ τοῦ διασχηματισμοῦ τούτου. Καὶ ἀπέναντι μὲν παντὸς τρίτου, πλὴν τοῦ δικαιούχου τοῦ σήματος, διατηρεῖ ἀναμφισβητήτως ὅλα τὰ δικαιώματά του, ἔχει δηλ. πλήρη τὴν προστασίαν τὴν ὁποίαν τοῦ παρέχει ἐν προκειμένῳ ὁ νόμος περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ. Ἄλλὰ καὶ ἀπέναντι τοῦ δικαιούχου τοῦ σήματος δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τοῦ μένει πάντοτε ἢ ἐκ τοῦ ἄρθρου 919 A.K. ἀγωγή ἐπὶ ἀποζημιώσει. Συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 919 A.K., τὸ ὁποῖον ἔχει ἐν πάσῃ περιπτώσει παράλληλον ἰσχὺν πρὸς πᾶσαν ἐκ τοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ ἢ τοῦ νόμου περὶ σημάτων προστασίαν⁵³: «ὅστις ἐκ προθέσεως ἐζημίωσεν ἄλλον

⁵² Περὶ τῶν συστημάτων τῆς καταθέσεως καὶ τῆς δημοσίας χρησιμοποιοῦσεως βλ. εἰδικώτερον Π. Π ο υ λ ί τ σ α ν ἐν EEN β' σελ. 135 ἐπ., Τ σ ι ρ ι ν τ ἄ ν η ν' ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 97 καὶ Ἡ λ. Ξ η ρ ὀ ν ἐν EEN στ' σελ. 561.

Διὰ τῆς ἀνωτέρω διατάξεως τὸ σύστημα τοῦ ἡμετέρου νόμου προσεγγίζει ὑπὸ μίαν ἔποψιν πρὸς τὸ ἀγγλικὸν σύστημα τῆς προστασίας τῶν σημάτων, καθ' ὃ ἐπὶ ὀρισμένον χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς καταθέσεως τὸ σῆμα εἶναι προσβλητὸν παρὰ τοῦ ἔχοντος παλαιότερον ἐπικρατέστερον δικαίωμα, μετὰ δὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τούτου (7 ἔτη) τὸ ἐπὶ τοῦ κατατεθειμένου σήματος δικαίωμα καθίσταται ἀπρόσβλητον. Ἡ διαφορὰ τοῦ ἡμετέρου συστήματος εἶναι ὅτι κατ' αὐτὸ ἢ κατάθεσις ἔχει ἐξ ἀρχῆς δ η μ ι ο υ ρ γ ι κ ῆ ν τοῦ ἐπὶ τοῦ σήματος δικαιώματος δύναμιν μὲ διαλυτικὸν ἐν περιπτώσει διαγραφῆς ἀποτέλεσμα, ἐνῶ κατὰ τὸ ἀγγλικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀκολουθοῦν καὶ πλεῖστα ἄλλα κράτη, ἢ κατάθεσις μέχρι τῆς παρόδου τῆς πρὸς ἰσχυροποίησιν προθεσμίας ἔχει ἀπλῶς δ η λ ω τ ι κ ῆ ν ἰσχὺν. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο καὶ μετὰ τὴν πάροδον τῆς 7ετίας ὁ προχορησάμενος τοῦ σήματος δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ ποιούμενος χρῆσιν τοῦ σήματος του, ἀκόμη καὶ νὰ τὸ καταθέσῃ, δημιουργουμένων οὕτως δύο παραλλήλως συνυπαρχόντων δικαιωμάτων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σήματος, βλ. L a d a s § 337, A l e x a n d e r—K a t z, Markenrecht (Grossbritannien V) σελ. 142 ἐπ.

⁵³ Πρβλ. Π. Π ο υ λ ί τ σ α ν (γνωμ.) ἐν Θέμ. ΜΑ' 173 ἐπ. Καὶ ἐν Γερμανίᾳ γίνεται γενικῶς δεκτὸν ὅτι ἡ προστασία τοῦ διασχηματισμοῦ χωρεῖ βάσει α) τῆς § 25 WZG (νόμου σημάτων) β) τῆς § 1 UWG (νόμου ἀθεμ. ἀνταγωνισμοῦ) καὶ γ) τῆς § 826 BGB ἀντιστοιχοῦσης πρὸς τὸ ἄρθρ. 919 ἡμετέρου A.K.

κατὰ τρόπον ἀντιβαίνοντα εἰς τὰ χρηστά ἦθη, ὑποχρεοῦται εἰς ἀποζημίωσιν». Ἐνταῦθα ὁ νόμος ἀρκεῖται εἰς τὸ ἀ ν ή θ ι κ ο ν τῆς προσβολῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἄρθρον 914 Α.Κ. ὅπου ὡς βάσιν τῆς πρὸς ἀποζημίωσιν ἀξιώσεως θέτει τὸ π α ρ ά ν ο μ ο ν τῆς προσβολῆς⁵⁴. Ὅσακις λοιπὸν α) ὁ δικαιούχος τοῦ διασχηματισμοῦ δυνήθη νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ καταθέτης τοῦ σήματος ἐνήργησε τὴν κατάθεσιν ἐπὶ τῇ προθέσει νὰ τὸν ζημιώσῃ καὶ β) κριθῇ ὅτι ἡ τοιαύτη συμπεριφορὰ τοῦ τελευταίου ἀντιβαίνει εἰς τὰ χρηστά ἦθη, ὁ δικαιούχος τοῦ διασχηματισμοῦ θὰ δικαιωθῇ εἰς ἀποζημίωσιν ἔστω καὶ ἂν δὲν δύναται νὰ προσβάλλῃ τὸ τυπικὸν δικαίωμα τοῦ καταθέτου ἐπὶ τοῦ σήματος, λόγῳ παρόδου τῆς σχετικῆς προθεσμίας. Ἡ ἐκ μέρους τοῦ δικαιούχου τοῦ σήματος ἐπίκλησις τοῦ τυπικοῦ ἐπὶ τοῦ σήματος δικαίωματος του δὲν ἀρκεῖ, νομίζομεν, εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἀθέμιτον τῆς ἐνεργείας του. Ἀλλὰ βεβαίως ἡ ἐκ τοῦ ἄρθρ. 919 Α.Κ. προστασία δὲν καλύπτει τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ κατάθεσις τοῦ σήματος ἐγένετο ἄνευ προθέσεως ζημιώσεως τοῦ δικαιούχου τοῦ διασχηματισμοῦ (π.χ. ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ), ἢ ἐὰν ἡ ὑπὸ τοῦ δικαιούχου τοῦ σήματος χρησιμοποίησις αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιβαίνουσα πρὸς τὰ χρηστά ἦθη ἐν σχέσει πρὸς τὸν δικαιούχον τοῦ διασχηματισμοῦ (π.χ. διότι ὁ τελευταῖος τὸν ἀφῆκε δεδικαιολογημένως νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡδιαφύρει διὰ τὴν τοιαύτην χρησιμοποίησιν).

Ζήτημα θὰ ἠδύνατο νὰ προκύψῃ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκ τοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ παρεχομένην προστασίαν, ἂν δηλ. αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ προβληθῇ κατὰ τοῦ δικαιούχου τοῦ σήματος μετὰ τὴν πάροδον τῆς προθεσμίας πρὸς ἔγερσιν τῆς ἐπὶ διαγραφῇ ἀγωγῆς.

Ἐδῶ ἀκριβῶς ἀποκτᾷ σημασίαν ἡ ἔναντι τοῦ γερμανικοῦ νόμου ἐκτεθεῖσα ἀνωτέρω διαφορά τοῦ ἡμετέρου ν. 1998. Ἐὰν ἠθέλομεν παραδεχθῆ ἔνταῦθα τὴν ἐν Γερμανίᾳ ὑποστηριζομένην ἐπιχειρηματολογίαν, ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ νόμος περὶ σημάτων δὲν εἶναι παρὰ τμήμα τῆς γενικωτέρας περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ νομοθεσίας, ἢ ὑπὸ τοῦ νόμου περὶ σημάτων καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ νόμου περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ παρεχομένη προστασία εἶναι ἰσοδύναμοι ἔναντι ἀλλήλων, θὰ ἐφθάνομεν νὰ ἀρνηθῶμεν πᾶσαν πραγματικὴν ἰσχὺν εἰς τὴν περὶ χρονικοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐπὶ διαγραφῇ αἰτήσεως διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 15 § 1 εε' ν. 1998. Ὁ δικαιούχος τοῦ σήματος θὰ ἀπέκτα ἕνα καθαρῶς τυπικὸν καὶ σκιῶδες δικαίωμα, οὐδέποτε οὐσιαστικῶς ἰσχυροποιούμενον, ἀλλ' ὑποκείμενον διαρκῶς εἰς ὑποχώρησιν ἔναντι τοῦ τυπικῶς ἀσθενεστέρου ἀλλ' ἀρχαιότερου διακριτικοῦ γνωρίσματος, συμπέρασμα ὅπερ εἶναι μὲν σύμφωνον πρὸς τὴν καλὴν πίστιν καὶ τὴν φύσιν τῆς κατὰ τοῦ ἀθεμίτου

⁵⁴ Ἡ διάκρισις μεταξὺ π α ρ α ν ό μ ο υ καὶ ἀ θ ε μ ί τ ο υ εἶναι ἀρχαιοτάτη ἐν τῷ δικαίῳ, δηλοῦται δὲ διὰ τοῦ νομικοῦ γνωμικοῦ τῶν πηγῶν: « non omne quod licet honestum est ».

ἀνταγωνισμού προστασίας, είναι όμως άσφαλώς αντίθετον όχι μόνον πρὸς τὸ γράμμα ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐν λόγῳ διατάξεως τοῦ νόμου 1998, ὅστις ὡς εἶδομεν εἶναι ἡ προαγωγή τῆς σταθερότητος τοῦ δικαίου εἰς βάρος τῆς οὐσιαστικῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἀπώλεια τῆς ἐκ τοῦ ν. 146 προστασίας δέον νὰ θεωρηθῇ ἐνταῦθα ὡς μία κατ' ἀμάχητον νόμιμον τεκμήριον ἐκ πτωσις (Verwirkung) τοῦ δικαιώματος ἐπὶ τοῦ διασχηματισμοῦ ἐναντι τοῦ νεωτέρου σήματος, λόγῳ ἀδρανείας τοῦ δικαιούχου κατὰ τὴν ἀνωτέρω προθεσμίαν πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ δικαιώματός του κατὰ τοῦ δικαιούχου τοῦ σήματος⁵⁵. Ὅτι δὲ ἡ περιοριστικὴ αὕτη τῆς διαγραφῆς διάταξις τοῦ ν. 1998 δὲν εἶναι ἀπλῶς τυπικὸς περιορισμὸς, ἀλλὰ ἔχει καὶ κάποιαν οὐσιαστικὴν (ἀνταγωνιστικὴν) βάση, καταδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ νόμος, διὰ τὴν ἀπόσβεσιν τῆς ἐπὶ διαγραφῆς ἀξιώσεως, δὲν ἀποβλέπει ἀπλῶς εἰς τὴν πάροδον ὠρισμένου χρόνου ἀπὸ τῆς τυπικῆς ἀποκτήσεως τοῦ ἐπὶ τοῦ σήματος δικαιώματος (δηλ. τῆς δημοσιεύσεως εἰς τὸ Δελτίον Ἐμπορικῆς καὶ Βιομηχανικῆς Ἰδιοκτησίας περιλήψεως τῆς ἀποδεχομένης τὸ σῆμα ἀποφάσεως) ἀλλ' ἀπαιτεῖ συγχρόνως καὶ τὴν πραγματικὴν χρησιμοποίησιν τοῦ σήματος διὰ τῆς κυκλοφορίας προϊόντων φερόντων τὸ ἐν λόγῳ σῆμα, οὕτως ὥστε ἐναντίον τοῦ προσβαλλομένου ἀνταγωνιστοῦ δὲν ὑπάρχει μόνον τὸ νόμιμον τεκμήριον γνώσεως ὅπερ δημιουργεῖται διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ σήματος, ἀλλὰ καὶ ἡ πραγματικὴ γνώσις αὐτοῦ εἰς τοὺς συναλλακτικὸς κύκλους⁵⁶, τῆς ἀδρανείας τοῦ δικαιούχου τοῦ διασχηματισμοῦ καθισταμένης οὕτω ἀδικαιολογήτου. Ταῦτα δέον νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἀφοροῦν όχι μόνον τὴν εἰδικὴν προστασίαν ἣν παρέχει εἰς τὸν διασχηματισμὸν τὸ ἀρθρ. 13 § 3 ν. 146 ἀλλὰ καὶ τὴν γενικωτέραν τοιαύτην ἐκ τοῦ ἀρθρ. 1 τοῦ αὐτοῦ νόμου, διότι ἡ τελευταία αὕτη παρίσταται ἐνταῦθα ὡς τὸ ἔλασσον ἐναντι τῆς εἰδι-

⁵⁵ Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἐκπτώσεως ἐν τῷ δικαίῳ τῶν σημάτων, βλ. ἀντι παντὸς ἄλλου Ἡλ. Ξηρόν, Ἡ ἔκπτωσης (Verwirkung) εἰς τὸ δίκαιον τῶν σημάτων, ἐν Ἐφ. Ἑλλ. καὶ Ἄλλ. Νομολογίας, τόμ. 65 (1946) σελ. 178 ἐπ., καὶ γενικώτερον Γ. Σιμωνέτιον ἐν Θέμ. ΝΑ' σελ. 640 ἐπ., ὡς καὶ τὰς παρ' αὐτοῖς παραπομπάς. Ἡ ἔκπτωσης ἔχει ὡς βάση τὰ ἀρθρα 281 καὶ 288 Α.Κ. καὶ συνίσταται ἐν ἀδραϊς γραμμαῖς εἰς τὸ ὅτι: ἐάν τις ἀφήνῃ ἕνα δικαίωμα του ἐπὶ ἕνα διάστημα χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδιώξῃ ἢ χωρὶς νὰ ἀντιταχῇ κατὰ τοῦ προσβάλλοντος αὐτό, οὕτως ὥστε δεδικαιολογημένως νὰ δημιουργηθῇ παρὰ τρίτῳ ἢ πεποιθήσις ὅτι οὗτος δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦτο ἢ ὅτι ἀδιαφορεῖ δι' αὐτό, θεωρεῖται ὅτι ἐξέπεσε τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι δὲν δικαιούται νὰ τὸ ἐπιδιώξῃ κατὰ τοῦ ἐν λόγῳ τρίτου. Εἶναι δηλ. κατὰ ἀνάλογον πρὸς τὸν θεσμόν τῆς estoppel by conduct τοῦ ἀγγλοσαξονικοῦ δικαίου. Πρβλ. Α. Τσιριντάνη, Αὐστηρὸν δίκαιον καὶ ἐπιείκεια ἐν τῇ ρυθμίσει τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, ἐν ΑΙΔ τόμ. Η' σελ. 15 ἐπ., Everest and Strodde, Law of Estoppel, London 1923, N. Deloukas, Die Haftung des Verfrachters aus schuldhafter Unrichtigkeit des Konnossements usw., Rostock 1940, σελ. 66 ἐπ.

⁵⁶ Ὁ ν. 1998 μεταχειρίζεται ἐν προκειμένῳ εἰς τὸ ἀρθρ. 15 παρ. 1 εἰς ἔκφρασιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ ἀρθρ. 15 παρ. 3 ν. 146.

κῆς προστασίας τοῦ άρθρου 13 § 3 ἥτις εἶναι μείζων κατ' ἔντασιν.

Καί ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν σύγκρουσιν δικαιώματος ἐπὶ διασχηματισμοῦ ἔναντι δικαιώματος ἐπὶ κατατεθειμένου σήματος, ἐφ' ὅσον παρήλθεν ἡ προθεσμία τῆς ἐπὶ διαγραφῇ τοῦ σήματος ἀξιώσεως. Πρὸ τῆς παρόδου τῆς προθεσμίας αὐτῆς ὁμως, ἡ κατέναντι ἀλλήλων ἰσοτιμία μεταξὺ τῆς προστασίας τοῦ σήματος καὶ τοῦ διασχηματισμοῦ ὑπάρχει πλήρως καὶ συνεπῶς ἡ προτεραιότης ἀποτελεῖ ἐνταῦθα τὴν κυρίαν βάσιν τῆς κρίσεως τοῦ ἰσχυροτέρου δικαιώματος. Ὁ δικαιούχος τοῦ ἀρχαιοτέρου διασχηματισμοῦ θὰ ἔχη κατὰ κανόνα πάντα τὰ ἐκ τοῦ ν. 146 δικαιώματα κατὰ τοῦ δικαιούχου τοῦ νεωτέρου σήματος (αἰτήσεις ἐπὶ διαγραφῇ τοῦ σήματος, ἀγωγή ἐπὶ παραλείψει καὶ ἐπὶ ἀποζημιώσει, ποινικὴ ἀγωγή).

Ἐξεταστέον ὁμως ἐν ἐκάστη ἐιδικῇ περιπτώσει μήπως ἐχώρησεν ἔκπτωσις τοῦ δικαιούχου ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ διασχηματισμοῦ δικαιώματός του ὑπὲρ τοῦ καταθέτου τοῦ σήματος, λόγῳ ἀδρανείας περὶ τὴν δίωξιν τούτου. Βεβαίως ὑπὸ ὁμαλὰς περιστάσεις ἡ ἐνιαυσία ἢ διετής προθεσμία ἀποκλεισμοῦ τῆς ἐπὶ διαγραφῇ αἰτήσεως θὰ εἶναι μᾶλλον βραχεία διὰ τὰ κριθῆναι ἐχώρησεν τοιαύτη ἔκπτωσις. Ἀλλὰ ἡ προθεσμία τῆς ἐκπτώσεως κρίνεται ἀναλόγως τῆς ἐιδικῆς ἐκάστοτε περιπτώσεως, οὕτως ὥστε ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας, π.χ. ἐπὶ ἐξαιρετικῶς ἐντατικῆς διαφημίσεως καὶ κυκλοφορίας τοῦ νεωτέρου σήματος, δύναται ἡ προθεσμία αὕτη νὰ εἶναι πολὺ βραχεία. Ἐπὶ πλέον ἐπὶ τυχόν ἀναστολῆς τῶν προθεσμιῶν τοῦ ν. 1998 δυνάμει ἐιδικῆς διατάξεως (ἢ ἐὰν δεχθῆ τις τὴν ἄποψιν ὅτι τὸ σύνθετος δικαιοστάσιον ἔχει ἐφαρμογὴν καὶ ἐπὶ τῶν προθεσμιῶν τοῦ νόμου περὶ σημάτων), ἡ προθεσμία ἀποκλεισμοῦ τῆς ἐπὶ διαγραφῇ αἰτήσεως εἶναι δυνατόν νὰ παραταθῆ ἐπὶ μακρὰ ἔτη, ἐνῶ δύναται νὰ τρέχῃ ἐν τῷ μεταξύ ἡ προθεσμία τῆς ἐκπτώσεως καὶ νὰ ἐπέλθῃ αὕτη, δεδομένου ὅτι ἡ ἔκπτωσις βασίζεται ἐπὶ διαφορετικῶν ὅλων κριτηρίων καὶ προϋποθέσεων.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ ἀντίθετος περίπτωσις : δηλ. ὁ νεώτερος διασχηματισμὸς νὰ ἐπικρατήσῃ τοῦ παλαιότερου σήματος, ἢ ἐὰν συντρέχουν αἱ προϋποθέσεις τῆς ἐκπτώσεως ὡς πρὸς τὸ σῆμα⁵⁷. Ἡ ἔκπτωσις ὁμως αὐτῆ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἐν Γερμανίᾳ διδασκόμενα⁵⁸ δὲν

⁵⁷ Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ περίπτωσις τῆς ἐκπτώσεως εἶναι τελείως διάφορος ἀπὸ τὰς περιπτώσεις, καθ' ὅσους ὁ νόμος ἐπιτρέπει τὴν διαγραφὴν τοῦ σήματος λόγῳ τοῦ ὅτι παρήλθεν ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς καταθέσεως, χωρὶς ὁ δικαιούχος νὰ θέσῃ εἰς κυκλοφορίαν προϊόντα φέροντα τὸ σῆμα ἢ ἔπαυσε νὰ κυκλοφορῇ τοιαῦτα προϊόντα ἢ διεκόπη ἡ λειτουργία τῆς ἐπιχειρήσεως (Ἄρθρ. 15 παρ. 1 α, ββ, καὶ γγ). Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐκπτώσεως ἀντιθέτως, τὸ ἀποτέλεσμα ἐπέρχεται καὶ ὅταν ἡ χρησιμοποίησις τοῦ σήματος οὐδέποτε καθυστέρησῃ ἢ διεκόπη.

⁵⁸ Πρβλ. Η. Σηρόν ἐκ Ἐφ. Ἑλλ. καὶ Ἄλλοδ. Νομολογίας, τόμ. 65 σελ. 182, παραπέμποντα εἰς τοὺς Siebert καὶ Baumbach, διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς «ιδιαιτέρας ἐκπτώσεως» παρεχούσης καὶ δικαίωμα πρὸς διαγραφὴν τοῦ σήματος.

δύναται νὰ ὀδηγήσῃ ποτὲ εἰς αὐτοτελῆ ἀγωγὴν ἐπὶ διαγραφῇ τοῦ σήματος λόγῳ τῆς ὑπάρξεως παρ' ἡμῖν τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρ. 15 § 1 εε' ν. 1998⁵⁹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων καθίσταται φανερόν ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις εἶναι δυνατόν νὰ προκύψουν παράλληλα δικαιώματα ἐπὶ διασηματισμοῦ καὶ σήματος, ἐκάτερον τῶν ὁποίων ἀποκλείει μὲν πᾶσαν προσβολὴν ἐκ μέρους τρίτου ἀνταγωνιστοῦ, ἀπέναντι ἀλλήλων ὅμως τὰ σχετικὰ δικαιώματα εἶναι ἀνίσχυρα ἐν ὄλῳ ἢ ὑπὸ τινος μόνον ἐπόψεως.

V. EN ΕΙΔΕΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ.

Διὰ τῆς παρούσης μελέτης ἐπεχειρήθη μία ἀπλὴ σκιαγραφία τῆς προστασίας τοῦ ἰδιαιτέρου διασηματισμοῦ ἢ διακοσμήσεως τοῦ προϊόντος ἢ τῆς συσκευασίας του ἐν Ἑλλάδι, τῆς ἐννοίας ταύτης λαμβανομένης ὑπὸ ἐννοίαν εὐρυτέραν τῆς γραμματικῆς καὶ κυρίως περιλαμβανούσης τὸ μὴ κατατεθειμένον ἢ μὴ καταθέσιμον διακριτικὸν γνῶρισμα τοῦ ἐμπορεύματος. Λόγῳ τῆς ἐν προκειμένῳ ἀνεπαρκειᾶς, ἀσαφείας καὶ ἐνίοτε ἀσυνεπείας τῶν ἡμετέρων νομοθετικῶν κειμένων καὶ τῆς παντελοῦς σχεδὸν ἐλλείψεως συστηματικῆς μέχρι τοῦδε ἐν τῇ θεωρίᾳ ἐπεξεργασίας, ἢ ἐννοία καὶ τὰ μὲ τὸ θέμα τοῦτο συνδεδεμένα εἰδικώτερα ζητήματα δὲν εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ διευκρινισθῶσι κατὰ τρόπον ἐπαρκῆ καὶ ικανοποιητικόν. Ἐξ ἄλλου ἀκριβῶς ἢ ἀκαταλληλότῃς ἐνίων νομοθετικῶν κειμένων, ὡς εἶναι αἱ περὶ συσκευασίας διατάξεις τοῦ ν. 1998, καὶ τὸ ἐνδεχόμενον τῆς προσεχοῦς τροποποιήσεως αὐτῶν, κατέστησαν ἀναγκαίαν τὴν ὑπὸ γενικωτέραν προοπτικὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος, ἐν πολλοῖς καὶ ἐν σχέσει πρὸς κατηργημένης ἤδη διατάξεις. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ παρούσα σύντομος μελέτη τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ δώσῃ νύξεις μόνον διὰ τὴν ἔναρξιν παραγωγικῆς συζητήσεως καὶ συντελεστικῆς ἐρεῦνης ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω θεμάτων θὰ δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν μετρίαν αὐτὴν ἐπιδίωξίν της.

⁵⁹ Ἐπὶ τῶν λόγων τῆς διαγραφῆς ὑπάρχει ἄλλωστε βασικὴ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ν. 1998, ὅστις ἐπιτρέπει ταύτην διὰ τοὺς εἰδικῶς ἐν ἄρθρῳ 15 ἀπαριθμωμένους λόγους, ἀπὸ τὸν γερμανικὸν περὶ σημάτων νόμον, ὅστις ἐπιτρέπει τὴν διαγραφὴν εἰς πᾶσαν περίπτωσιν καθ' ἣν «τὸ σῆμα ὄφειλε νὰ μὴ εἶχε γίνῃ δεκτὸν πρὸς κατάθεσιν» (§ 10 ἐδ. 2).

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΔΟΤΟΥ
ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑΝ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΝΗΝ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟΝ ΚΩΔΙΚΑ

Υπό ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΣΗΜΑΝΤΗΡΑ

Εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς συγχρόνου ἐπιχειρήσεως δικαίως ὡς πρωταρχικῆς σημασίας θεωρεῖται ὁ παράγων ἐργασία. Δι' αὐτῆς οὐ μόνον ἀξιοποιοῦνται τὰ ὑλικά μέσα τῆς παραγωγῆς ἀλλὰ προσδίδεται ἡ πρέπουσα ἀξία εἰς τὴν συμμετοχὴν τῆς ἀνθρωπίνης προσπάθειάς πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν ἐκείνων δι' ἧν προάγεται ἡ οἰκονομία τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἐχὼν συνειδησιν τῆς ὀλονὲν μεγαλυτέρας σημασίας ἣτις κατὰ τὰς συγχρόνους κοινωνικὰς ἀντιλήψεις προσδίδεται εἰς τοὺς φορεῖς τῆς ἐργασίας, ὁ νομοθέτης ἐν τῇ ρυθμίσει τῆς λεγομένης μισθώσεως ἐργασίας ὀλονὲν καὶ ἀπομακρύνεται τῶν παλαιότερων ἀπόψεων τῶν ἀντιμετωπιζουσῶν τὴν σχέσιν ταύτην ὑπὸ τὰ στενὰ πλαίσια τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου κατὰ τὸ ὅποιον οὐδεμία σχεδὸν προσδεδέμετο διάφορος λύσις τῶν σχετικῶν ζητημάτων ἀπὸ τὴν ἀφορῶσαν τὴν μίσθωσιν πράγματος. Σήμερον ὁμοῦς εἶναι ἀπαράδεκτον ἡ ἐργασία γὰρ θεωρεῖται ὡς πρᾶγμα. Ἡ παροχὴ αὐτῆς δι' ἣν ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη καταβάλλεται ἡ χρηματικὴ ἀμοιβὴ ἢ ὁ μισθός, οὐδόλως ὁμοιάζει πρὸς παροχὴν τῆς χρήσεως πράγματος, δεδομένου ὅτι πρὸς καταβολὴν αὐτῆς καὶ ἐκπλήρωσιν τῆς ἐξ αὐτῆς ἀποτελουμένης σχετικῆς παροχῆς διαθέτει ὁ ὀφειλέτης (ὁ ἐργαζόμενος ἢ ἄλλως, κατὰ ὁμολογουμένως κακώηχον νομικὴν ἀκριβολογίαν, ὁ ἐκμισθωτής, ἀρθρ. 648 ἐπ. Α Κ.) αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄτομόν του, ἀφιερῶν τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐργοδότη ἢ μετὰ τοῦ ὁποίου σχέσις περιέχει ὡς ἐκ τούτου ἐμφανῆ τὰ προσωπικὰ στοιχεῖα. Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης φύσεως τῆς μισθώσεως ἐργασίας ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἡ πρόνοια ὅπως κατὰ τὴν ρύθμισιν τῶν σχέσεων ἐργοδότη καὶ ἐργάτου λαμβάνεται κατὰ κύριον λόγον ὑπ' ὄψιν τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τῆς ὑπὸ τοῦ ἐργαζομένου δηλαδὴ ἀφιερώσεως πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποχρεώσεώς

του του προσώπου αυτού. Συνέπεια δὲ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς πρωταρχικῆς σημασίας ἣν ἐν τῇ συμβάσει ἐργασίας κατέχει τὸ πρόσωπον τοῦ ἐργαζομένου ὡς ἀνθρώπου, ὑπῆρξεν ἡ εὐρεία εἰδικὴ προστασία ἣτις ὑπὸ τοῦ νομοθέτου παρέχεται εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸν ἐργαζόμενον ἐν γένει.

Ἐν τῇ πλαισίῳ τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου παρεχομένης τῆς αὐτῆς ἐν γένει προστασίας τοῦ ἐργαζομένου εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ ἀπέναντι τοῦ ἐργοδότη, δὲν παρελήφθη ὑπὸ τοῦ ὑπὸ φιλεργατικῶν πνεύματος ἐμφορουμένου συγχρόνου νομοθέτου νὰ ἀποδοθῇ ἡ δέουσα προσοχὴ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐξασφαλίσεως εἰς τὸν ἐργαζόμενον τῆς προστασίας ἐκείνης ἣτις ἀφορᾷ τοὺς θροὺς ὑφ' οὓς ἐπιβάλλεται νὰ γίνεταί ἡ παροχὴ τῆς ἐργασίας. Πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον ἐξεδόθησαν καὶ παρ' ἡμῖν διάφοροι σχετικοὶ νόμοι, διατάγματα καὶ κανονισμοὶ δι' ὧν προνοεῖται ὅπως λαμβάνωνται τὰ ἐνδεικνύμενα μέτρα ἵνα κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐργαζομένου παροχὴν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ προστατεύεται ἡ ζωὴ, ἡ υἰεία, ἡ σωματικὴ ἀκεραιότης κλπ. κατὰ τῶν ἐπαπειλούντων τὰ ἀγαθὰ ταῦτα κινδύνων τῶν συνυφασμένων πρὸς τὴν παρεχομένην ἐργασίαν.

Ἄναφέρομεν ἰδίᾳ τὸν βασικὸν νόμον Γ.Α.Δ.)1911, τὸ Β.Δ. τῆς 25 Αὐγ.)5 Σεπτεμβρίου 1920 «περὶ κωδικοποιήσεως τῶν περὶ ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας τῶν ἐργατῶν διατάξεων» καὶ τὰ ἐπὶ τῇ δάσει τούτων ἐκδοθέντα σχετικὰ διατάγματα ἀφορῶντα τὰ ληπτέα προστατευτικὰ μέτρα εἰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις. Ἡ τῆς αὐτῆς ἐν τούτοις προστασία δὲν ἦτο ἀπὸ νομοθετικῆς ἀπόψεως καὶ ἀπὸ ἀπόψεως προστασίας τοῦ ἐργαζομένου ἀπολύτως πλήρης. Τὸ ἀσθενὲς αὐτῆς σημεῖον ἦτο ἰδίᾳ δι' αὐτῆς καθιεροῦντο εἰς βάρος τοῦ ἐργοδότη, δημοσίου μόνον δικαίου ὑποχρεώσεις πρὸς λήψιν τῶν σχετικῶν προφυλακτικῶν μέτρων, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἐργαζόμενος ἔδει διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὑπὲρ αὐτοῦ θροὺς ἐργασίας ἐξασφαλίζοντας αὐτὸν ἀπὸ παντὸς κινδύνου, νὰ προσφύγῃ εἰς τὰ ἀρμόδια ἐποπτικὰ τῆς ἐργασίας ὄργανα τῆς δημοσίας ἀρχῆς, χωρὶς νὰ δύναται, ἀποφεύγων τὴν ἔμμεσον αὐτὴν ὁδὸν νὰ στραφῇ ἀπ' εὐθείας κατὰ τοῦ ἐργοδότη ἀπαιτῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τήρησιν τῆς ἐπιβαλλομένης αὐτῷ ὑποχρεώσεως προνοίας¹. Καὶ εἶναι μὲν ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐν τῆς μὴ τηρήσεως τῶν διατάξεων νόμων, διαταγμάτων ἢ κανονισμῶν περὶ τῶν θρῶν ἀσφαλείας κ.λ.π. ἦτο δυνατόν νὰ γεννηθοῦν ἀξιώσεις τοῦ ἐργαζομένου στρεφόμεναι ἀμέτῳ κατὰ τοῦ ἐργοδότη, ὡς π.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἔνεκα τῆς μὴ τηρήσεως ταύτης ἤθελεν ἐπέλθῃ ἀτύχημα ἐν ἐργασίᾳ ἢ ἐπιχειρήσει (ἄρθ. 16 Β.Δ. τῆς 24 Ἰουλ./25 Αὐγ. 1920 «περὶ κωδικοποιήσεως τῶν νόμων περὶ εὐθύνης πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ἐξ ἀτυχή-

¹ Ὑποστηρίζεται ἐν τούτοις καὶ ἡ ἄποψις ὅτι αἱ διατάξεις τῶν νόμων κ.λ.π. περὶ ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας τῶν ἐργατῶν κ.λ.π. δὲν ἀποτελοῦν ἀποκλειστικῶς δημόσιον δίκαιον ἐξ οὗ δημιουργοῦνται ὑποχρεώσεις τοῦ ἐργοδότη μόνον ἐναντι τοῦ Κράτους, ἀλλ' ἀποτελοῦν συγχρόνως καὶ θρον τῆς συμβάσεως ἐργασίας ἐξ οὗ εὐθέως προκύπτουν συμβατικαὶ ὑποχρεώσεις τοῦ ἐργοδότη ἐναντι τοῦ ἐργαζομένου. I. Κ α π ο δ ἰ σ τ ρ ῖ α ἐν Σχολ. ὑπὸ τὴν ἀποφ. Α.Π. 249/1941 Θεμ. ΝΓ' σελ. 140.

ματος ἐν τῇ ἐργασίᾳ παθόντων ἐργατῶν ἢ ὑπαλλήλων»· ἀξίον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἐπίσης ὅτι ἡ νομολογία, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ ὑπὸ τῆς θεωρίας διδασκόμενα, ἀξιεπαίνως προσεπάθησε νὰ ἐδραιώσῃ γενικὴν «ὕποχρέωσιν προνοίας» τοῦ ἐργοδότη, εἰς τὴν νὰ ἀντιστοιχῇ ὑπὲρ τοῦ ἐργαζομένου ἀξίως τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου θεμελιούσα ταύτην εἴτε ἐπὶ τῶν διεπουσῶν τὴν σύμβασιν μισθώσεως ἐργασίας ἀρχῶν τῆς καλῆς πίστεως, (Ε.Α. 846)1912 Θέμ. ΚΕ' 87, Ε.Α. 1)1916 Θέμ. ΚΖ' 613) εἴτε, ὡς μὴ ὄφειλε, ἐπὶ τῶν ἀφοροουσῶν τὴν μίσθωσιν πράγματος σχετικῶν διατάξεων τοῦ βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου, ἀναλόγως ἐφαρμοζομένων (Α.Π. 249)1941 Θέμ. ΝΓ' 136), εἴτε τέλος, εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις, ἐπὶ τῶν διατάξεων τοῦ ἀκουλίου νόμου (Α.Π. 13)107 Θέμ. ΙΗ' 498, Ε.Α. 285)1912 Θέμ. ΚΕ' 137, Ε.Α. 588)1926 Θέμ. ΔΗ' 271, Ε.Α. 240)1932 Θέμ. ΜΔ' 166, Ε.Α. 291).934 Θέμ. ΜΕ' 589, Ε.Π. 230)1936 Θέμ. ΜΗ' 454). Ἐν τούτοις παρὰ ταῦτα ἢ εἰς τὸ πεδίον τοῦτο προστασία τοῦ ἐργαζομένου ἀπὸ ἀπόψεως ἰδιωτικοῦ δικαίου παρουσιάζεε ἀναντιρρήτως σοβαρὰ κενά. Ἄρκεῖ νὰ σημειώσωμεν ὅτι καὶ διὰ τῆς ὑπαρχούσης διατάξεως τοῦ ἀρθροῦ 16 τοῦ ρηθέντος Β.Δ. δὲν ἐπετυγχάνετο ἢ εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἐξασφάλιτις ὑπὲρ τοῦ ἐργαζομένου ἀγωγῆς τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου κατὰ τοῦ ἐργοδότη τοῦ μὴ τηρήσαντος τὴν ἐκ τοῦ νόμου καὶ τῶν σχετικῶν διαταγμάτων ὑποχρέωσιν πρὸς λήψιν τῶν ἀπαιτουμένων προφυλακτικῶν μέτρων, δεδομένου ὅτι εἰς τὴν διάταξιν ταύτην ἐδόθη στενὴ ἐρμηνεία θεωρηθέντος ὡς ἀπαρατήτου ἵνα ὑπάρξῃ παράβασις ἐκ μέρους τοῦ ἐργοδότη ἐπισύρουσα τὴν εὐθύνην αὐτοῦ, ὅπως οἱ ὄροι ἀσφαλείας τῆς ζωῆς καὶ σωματικῆς ἀκεραιότητος τῶν ἐργαζομένων διαγράφονται εἰδικῶς εἰς τοὺς ἰσχύοντας νόμους, διατάγματα καὶ κανονισμοὺς (Α.Π. 29)1945 Θέμ. ΝΣΤ' σελ. 94). Ἐξ ἄλλου ἢ ὡς ἄνω ἀναφερομένη νομολογία οὔτε ὁμοιόμορφος ἦτο οὔτε παγία κατέστη. Ἐκ τῆς ἐλλείψεως μάλιστα σαφοῦς νομοθετικοῦ κειμένου, εὐρέθησαν ἀποφάσεις αἵτινες ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ παρὰ τοῖς ἑλληνικοῖς δικαστηρίοις ἐπικρατοῦν φιλεργατικὸν πνεῦμα, ἀπεφάνθησαν ὅτι «οὐδεμίαν οὐδαμῶθεν» εἶχεν ὁ ἐργοδότης ὑποχρέωσιν νὰ λαμβάνῃ προφυλακτικὰ μέτρα πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐκ τῆς ἐργασίας ἐπαπειλούντων αὐτὸ κινδύνων (Ε.Α. 529)1939 Θέμ. Ν' σελ. 651).

Ἡδὴ διὰ τῆς διατάξεως τοῦ ἀρθροῦ 662 τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος παρέχεται ἀναμφίβολον ἐκ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου ἔρεισμα πρὸς θεμελίωσιν τῆς ἀπέναντι τοῦ ἐργαζομένου ὑποχρέωσης τοῦ ἐργοδότη νὰ προνοῇ διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ὑγιεινὴν τῶν χώρων ἐργασίας.

Τὸ ἀρθρον 662 ΑΚ. εἶχει ὡς ἀκολούθως : «Ὁ μισθωτὴς ὀφείλει νὰ διαρρυθμίζῃ τὰ τῆς ἐργασίας ὡς καὶ τὰ τοῦ χώρου αὐτῆς καὶ τῆς διαμονῆς, τὰ τῶν ἐγκαταστάσεων καὶ μηχανημάτων ἢ ἐργαλείων, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ προστατεύωνται ἡ ζωὴ καὶ ἡ ὑγεία τοῦ ἐκμισθωτοῦ».

Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀναλύσωμεν τὸ περιεχόμε-

νον τῆς ὡς ἄνω διατάξεως. Εἰδικιώτερον θέλομεν ἐξετάσῃ τὴν φύσιν τῆς ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης ὑποχρεώσεως, τὴν ἔκτασιν τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς, τὰ πρόσωπα ἅτινα αὐτὴ ἀφορᾷ, τὸ περιεχόμενον τῆς καθιερουμένης ὑποχρεώσεως καὶ τέλος τὰς νομικὰς συνεπείας τῆς ἀθετήσεως ταύτης.

I

Παρὰ τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου προσδιορισμένον αὐτῆς, ἡ ἐκ τοῦ ἀρθρου 662 ΑΚ. ὑποχρέωσις περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν σ υ μ β α τ ι κ ῶ ν ὑποχρεώσεων ἃς ὑπέχει ὁ μισθωτῆς (ἐργοδότης) ἀπέναντι τοῦ ἐκμισθωτοῦ (ἐργαζομένου) ἐκ τῆς συμβάσεως μισθώσεως ἐργασίας. Καὶ ναὶ μὲν κατὰ τὸ ἀρθρον 648 ΑΚ ἡ ὑποχρέωσις τοῦ μισθωτοῦ συνίσταται εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐκμισθωτὴν καταβολὴν τοῦ μισθοῦ, ὡς μισθὸς δὲ δὲν δύναται ἀναμφιβόλως νὰ θεωρηθῇ ἢ ἐκ τοῦ ἀρθρου 662 ΑΚ παροχῆ. Οὐχ ἦττον ὡς εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐνοχικὴν σχέσιν οὕτω καὶ ἐπὶ μισθώσεως ἐργασίας εἶναι δυνατόν παραλλήλως πρὸς τὴν κυρίαν παροχὴν νὰ προβλέπωνται ὑπὸ τοῦ νόμου ἢ τῶν δικαιοπρακτούντων παρεπόμεναι ὑποχρεώσεις. Τοιαύτη παρεπόμενη ὑποχρέωσις εἶναι καὶ ἡ εἰς τὸν ἐργοδότην ἐκ τοῦ ἀρθρου 662 ΑΚ ἐπιβαλλομένη «ὑποχρέωσις προνοίας». Τὸ ὅτι δὲ ἐκ τῆς ἀθετήσεως τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης εἶναι δυνατόν ὁ ἐργοδότης νὰ ὑπέχη εὐθύνην καὶ ἐξ ἀδικήματος, δὲν μεταβάλλει τὴν φύσιν τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης ὡς σ υ μ β α τ ι κ ῆς.

Προκειμένου κατὰ ταῦτα περὶ συμβατικῆς ὑποχρεώσεως τυγχάνουν ἐφαρμογῆς ὡς πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς οἱ τὴν ἐκπλήρωσιν συμβατικῶν ὑποχρεώσεων διέποντες κανόνες ὡς αἱ διατάξεις τοῦ ἀρθρου 395 Α.Κ. καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἀρθρ. 288 Α.Κ. καθ' ὃ ὁ ὑφειλέτης ὑποχρεοῦται νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν παροχὴν ὡς ἀπαιτεῖ ἢ καλὴ πίστις λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν συναλλακτικῶν ἡθῶν.

Ὁ χαρακτήρ ἐξ ἄλλου τῆς τοιαύτης «ὑποχρεώσεως προνοίας» ὡς παρεπόμενης καταφαίνεται εἰς τὴν περίπτωσιν πρόκειται νὰ ἀσκηθῶσι τὰ ἐκ τῆς συμβάσεως ἕνεκα τῆς μὴ τηρήσεως τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης ἐκπηγάζοντα, κατὰ τὰ κατωτέρω ἀναπτυχθησόμενα, δικαιώματα καὶ ἀξιώσεις. Ταῦτα γεννῶνται μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως ἐγκύρου συμβάσεως μισθώσεως ἐργασίας. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει μόνον αἱ ἐξ ἀδικοπραξίας ἀξιώσεις δύνανται νὰ ἀσκηθῶσι.

Ἡ διάταξις τοῦ ἀρθρου 662 ΑΚ. δι' ἧς καθορίζεται ἡ ὑποχρέωσις προνοίας τοῦ ἐργοδοτοῦ εἶναι δ η μ ο σ ί α ς τ ά ξ ε ω ς. Συμφώνως πρὸς τὸ ἀρθρον 679 Α.Κ. εἶναι ἄκυρος ἢ συμφωνία δι' ἧς περιορίζονται τὰ ἐκ τοῦ ἀρθρου 662 Α.Κ. δικαιώματα τοῦ ἐκμισθωτοῦ (ἐργαζομένου). Δὲν χωρεῖ κατὰ ταῦτα παραίτησις τοῦ ἐργαζομένου ἀπὸ τῆς προστασίας ἣν ὑπὲρ αὐτοῦ προβλέπη τὸ ἀρθρον 662 ΑΚ. Ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης δὲν προκύπτει σαφῶς, ἀν ἢ ἀπαγγελλομένη ἄκυρότης ἀφορᾷ καὶ τὴν παραίτησιν ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τοῦ ἐργαζομένου ἤδη γεγεννημένων κατὰ τοῦ ἐργοδοτοῦ ἀξιώσεων ἐκ

τῆς ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου ἀθέτησως τῆς «ὕποχρεώσεως τῆς προνοίας». Ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ νόμου μᾶλλον συναγεται ὅτι καὶ ἡ ἀπὸ τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν παραίτησις ἐμπίπτει εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἀκυρότητα. Ἐν τούτοις νομίζομεν ὅτι οὐδεὶς ἀποχρῶν λόγος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐπεκτάσεως τῆς ἀκυρότητος ταύτης.

II

Ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 662 Α.Κ. περὶ ἀσφαλείας καὶ ὑγιεινῆς τῶν χώρων ἐργασίας τυγχάνει ἐφαρμογῆς ἐπὶ πάσης ὑφισταμένης σχέσεως μισθώσεως ἐργασίας, ἀδιαφόρως τῆς διαρκείας αὐτῆς.

Εἶναι ὡσαύτως ἀδιάφορον ἂν ἡ σχέσηις αὕτη συνεστήθῃ πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος ἢ μετ' αὐτήν, καθ' ὅσον αἱ διατάξεις τοῦ ἄρθρ. 662 ΑΚ ἐφαρμόζονται κατὰ ρητὴν ἐπιταγὴν τοῦ νόμου (ἄρθρ. 38 ἐδ. 2 Εἰσαγ. Νόμ.) καὶ ἐπὶ τῶν πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος συνομολογηθεισῶν συμβάσεων ἐργασίας

Ζήτημα γεννᾶται ἂν ἡ ὑποχρέωσις προνοίας, ἡ προβλεπομένη ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 662 ΑΚ, ἐν ἐλλείψει ἐιδικῆς περὶ τούτου διατάξεως τοῦ δημοσίου δικαίου, ἀφορᾷ καὶ τὰς σχέσεις ἐκείνας δημοσίου δικαίου ἔνθα πρόκειται περὶ παροχῆς ἐργασίας (π.χ. ἡ δημοσία ὑπαλληλικὴ σχέσηις) ἢ ἐπιβάλλεται μόνον εἰς τὸν ἐργοδότην τὸν συνδεόμενον μετὰ τοῦ ἐργαζομένου διὰ μισθωτικῆς σχέσεως τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Κατὰ τὴν ὀρθοτέραν ἀποψιν ἐν τῇ διατάξει τοῦ ἄρθρου 662 ΑΚ περιέχεται κανὼν δικαίου γενικωτέρας φύσεως ὅστις δέον νὰ τύχῃ ἐφαρμογῆς ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἀλλὰ ἀναλόγως καὶ ἐπὶ τῶν σχέσεων ἐκείνων δημοσίου δικαίου ὡς π.χ. τῆς δημοσίας ὑπαλληλικῆς, αἵτινες προσομοιάζουν πρὸς τὴν μισθωσιν ἐργασίας τοῦ ἀστικοῦ δικαίου. Ὡς τονίζεται, ἀναγνωριζομένης ἐπὶ τῆς ἰδιωτικῆς φύσεως μισθώσεως ἐργασίας τῆς ὑποχρεώσεως προνοίας τοῦ ἐργοδότης θὰ ἦτο ἄτοπον ἐπὶ ἀναλόγων σχέσεων δημοσίου δικαίου νὰ μὴ ἀναγνωρίζεται τοιαύτη καὶ μάλιστα εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν λόγῳ τοῦ ἰδιάζοντος χαρακτῆρος τοῦ πρὸς τὴν Πολιτείαν ὡς ἐργοδότης συνδέσμου τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου.

III

Ἡ ἐκ τοῦ ἄρθρου 662 ΑΚ. ὑποχρέωσις βαρύνει τὸν ἐκ τῆς μισθώσεως ἐργασίας μισθωτὴν (ἐργοδότην). Ἐὰν δὲ οὗτος πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐκ τῆς μισθώσεως ἐργασίας ὑποχρεώσεών του, ἐν αἷς καὶ τῶν ἐκ τοῦ ἄρθρ. 662 ΑΚ. ἐχρησιμοποίησεν τρίτον πρόσωπον, ὑπέχει ὡσαύτως ἐν πάσῃ περι-

² A. Brand, Die Fürsorgepflicht des öffentlichen Dienstherrn ἐν Festschrift für Hedemann (1938) σελ. 124 ἐπ.

πτώσει εϋθύνην καὶ διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ προστηθέντος τρίτου αὐτοῦ προσώπου ἀθέτησιν τῶν ἐν λόγῳ ὑποχρεώσεων. Τὸ ὅτι ἡ εϋθύνη αὕτη εἶναι καὶ συμβατικὴ δὲν ἐνέχει οἶαν εἰς ἄλλα δίκαια³ σπουδαιότερα δεδομένου ὅτι τὸ ζήτημα τῆς εϋθύνης τοῦ προστήσαντος προκειμένου περὶ συμβατικῆς καὶ ἐξ ἀδικοπραξίας εϋθύνης ρυθμίζεται ἐν τῷ Α.Κ. ὁμοιομόρφως, καθιερωθείσης ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν περιπτώσεων τῆς ἀντικειμενικῆς εϋθύνης (ἄρθ. 334 Α.Κ. ἄρθ. 922 Α.Κ.)⁴.

Δικαιούχος ἐκ τοῦ ἄρθρ. 662 Α.Κ. εἶναι ὁ παρέχων τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐκμισθωτῆς (ἐργαζόμενος). Τοῦτο εἶναι ἀναμφοβήτητον εἰς τὴν περίπτωσηιν καθ' ἣν τὴν ὑποχρέωσιν του ταύτην ἐκτελεῖ οὗτος αὐτοπροσώπως. Ἐὰν ὅμως ἐκ τῆς συμφωνίας ἢ ἐκ τῶν περιστάσεων (ἄρθ. 651 Α.Κ.) ὁ ἐκμισθωτῆς (ἐργαζόμενος) δικαιούται πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὑποχρεώσεώς του νὰ χρησιμοποίησθαι βοήθην ἢ ἐν γένει ἕτερον πρόσωπον, τὸ τελευταῖον τοῦτο πρόσωπον, ἐφ' ὅσον δὲν προκύπτει ὅτι συνετελέθη μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐργοδότη ἀμεσος νομικὸς δεσμός ὑπὸ μισθὴν μισθώσεως ἐργασίας, ὁπότε οὐδενίᾳ περὶ ἐφαρμογῆς ὑπὲρ αὐτοῦ τῶν διατάξεων τοῦ ἄρθρ. 662 Α.Κ. γεννᾶται ἀμφιβολία, ἀπολαύει ἔναντι τοῦ μισθωτοῦ τῆς ἐκ τοῦ ἄρθρου τούτου προστασίας μόνον τῇ μεσολαβήσει τοῦ προσλαβόντος αὐτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀρχικοῦ ἐκμισθωτοῦ. Ἄμεσος κατὰ τοῦ μισθωτοῦ προστασία δέον ἐν τούτοις νὰ ἀναγνωρισθῇ εἰς τὴν περιπτωσιν τῆς ἐκ τῆς παραβάσεως τῶν διατάξεων τοῦ ἄρθρου 662 ἐξ ἀδικοπραξίας (ἄρθ. 914 Α.Κ.) εϋθύνης τούτου ἀπέναντι τοῦ ἐκτελέσαντος τὴν ἐργασίαν τρίτου προσώπου, ὡς καὶ εἰς τὴν περιπτωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ ἀρχικοῦ ἐκμισθωτοῦ πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον ἐκχωρήσεως τῆς ἐκ τοῦ ἄρθρ. 662 συμβατικῆς ἀπαιτήσεως.

IV

Κατὰ τὸ ἄρθρ. 662 Α.Κ. ὁ μισθωτῆς ὑφείλει νὰ διαρρυθμίσῃ α) τὰ τῆς ἐργασίας καὶ β) τὰ τοῦ χώρου αὐτῆς καὶ τῆς διαμονῆς, τὰ τῶν ἐγκαταστάσεων καὶ μηχανημάτων ἢ ἐργαλείων. Ἡ τοιαύτη ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 662 Α.Κ. ἐπιβαλλομένη ὑποχρέωσις προνοίας εἰς ὄφελος τοῦ ἐργαζομένου σκοπεῖ τὴν προστασίαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς υγείας τοῦ ἐκμισθωτοῦ (ἐργαζομένου).

Βεβαίως ἡ καθ' ἕκαστον ρύθμισις τοῦ τρόπου παροχῆς τῆς ἐργασίας ἐξαρτᾶται ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα δεδομένα τῆς εἰδι-

³ Ὡς φέρ' εἰπεῖν κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ γερμανικοῦ ἀστικοῦ κώδικος ἔνθα ἐπειδὴ ἐπὶ ἀδικοπραξίας ἀπαλλάσσεται πάσης εϋθύνης ὁ προστήσας ἐν ἐλλείψει ὑπαιτιότητος αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ προστηθέντος (σύστημα τῆς ὑποκειμενικῆς εϋθύνης) (§ 831 γερμ. ἀστ. κώδ.), ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ἀντιστοίχου πρὸς τὸ ἄρθρον 662 Α.Κ. ὑποχρεώσεως τοῦ ἐργοδότη ὡς συμβατικῆς ὑποβάλλει τοῦτον εἰς τὴν διὰ τὰς πράξεις τοῦ προστηθέντος προβλεπομένην ἐκ τῆς συμβάσεως ἀντικειμενικὴν εϋθύνην τοῦ προστήσαντος (§ 278 γερμ. ἀστ. κώδ.).

⁴ Πρὸβλ. Π. Ζέπου. Ἐνοχικὸν Δίκαιον (Κατὰ τὸν Κώδικα) σελ. 97.

κής ἐπιχειρήσεως. Οὐχ ἤττον δύνανται νὰ διαγραφῶν ἐκ τῶν προτέρων ὠρισμένα γενικά μέτρα διὰ τῶν ἐποίων ἐξασφαλίζεται ἡ τήρησις τῶν περὶ ἀσφαλείας καὶ ὑγιεινῆς τῶν χώρων ἐργασίας διατάξεων τοῦ ἀρθρ. 662 ΑΚ.

Εἰδικώτερον ἢ τοιαύτη ὑποχρέωσις τοῦ ἐργοδότη ἀναλύεται εἰς τὰ ἑξῆς :

α) Ὅφειλε ὁὗτος «νὰ διαρρυθμίξῃ τὰ τῆς ἐργασίας» ἤτοι νὰ διαρρυθμίξῃ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας θὰ παρέχεται εἰς αὐτὸν ἡ ἐργασία καὶ νὰ λαμβάνῃ ἅπαντα τὰ ἀπαραίτητα μέτρα ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ζωὴ ἡ ὑγεία καὶ ἡ ἀκεραιότης τῶν ἐργαζομένων. Οὕτω ὁ ἐργοδότης ὀφείλει ἀναλόγως τῆς συγκεκριμένης περιπτώσεως καὶ ἐφ' ὅσον εἰς αὐτὸν ἀνήκει ἡ γενικὴ ἐποπτεία τῆς ἐργασίας, νὰ παρέχῃ τὰς ἀπαιτουμένας τεχνικὰς ὁδηγίας συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας δέον νὰ παρασχεθῇ ἡ ἐργασία αὕτη. Ὅφειλε νὰ παρακολουθῇ τὸν ἐργαζόμενον καὶ νὰ λαμβάνῃ πρόνοιαν εἰς περιπτώσιν καθ' ἣν ἡ ἐργασία εἶναι ἐπικίνδυνος ἢ ἀποκρύπτει πιθανοὺς κινδύνους διὰ τὴν ζωὴν τὴν ὑγείαν ἢ τὴν σωματικὴν ἀκεραιότητα τοῦ ἐργαζομένου, νὰ προειδοποιῇ τοῦτον περὶ τῶν κινδύνων αὐτῶν καὶ νὰ ὑποδεικνύει εἰς αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς ἀποφυγῆς των, λαμβανομένων ἐννοεῖται ὑπ' ὄψιν τοῦ εἶδους τῆς ἐργασίας, τῶν γνώσεων καὶ ἱκανοτήτων τοῦ ἐργαζομένου (ἡλικία, διανοητικὴ κατάσταση κλπ.) ἰδίᾳ πρὸς διάγνωσιν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κινδύνου. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἐπ' αὐτὸν τῆς ἐργασίας εἶναι δυνατὸν ὁ ἐργαζόμενος νὰ ἐκτεθῇ εἰς ὠρισμένους κινδύνους περὶ τῆς ἀποφυγῆς τῶν ὁποίων δέον νὰ προνοῇ ὁ ἐργοδότης διὰ σχετικῶν ὁδηγιῶν καὶ προειδοποιήσεων, π.χ. δι' ἀπαγορεύσεως εἰσόδου εἰς ὠρισμένους χώρους ἢ προσεγγύσεως πρὸς ὠρισμένας ἐγκαταστάσεις κλπ. Σημειωτέον ὅτι αἱ ὡς ἄνω ὑποχρεώσεις τοῦ ἐργοδότη δὲν ἐξαντλοῦνται διὰ τῆς ἐκδόσεως ἀπλῶς τῶν ἐν λόγῳ ὁδηγιῶν, ὀφείλει οὗτος προσέτι νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ παρακολουθῇ καὶ τὴν ὑπὸ τῶν ἐργαζομένων τήρησιν αὐτῶν, διότι ἄλλως δὲν ἀπαλλάσσεται τῆς ἐκ τοῦ ἀρθρ. 662 ΑΚ. εὐθύνης. Ὁ νόμος, φρονῶ, ἠθέλησεν οὐσιαστικὴν οὐχὶ μόνον τυπικὴν τὴν προστασίαν τῆς ζωῆς, ὑγείας κλπ. τῶν ἐργαζομένων.—Κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διαρρυθμίσιν τῆς ἐργασίας ὁ ἐργοδότης, τοῦ ὁποίου ἡ ὑποχρέωσις προνοίας δὲν περιορίζεται εἰς τὴν προστασίαν τοῦ ἐργαζομένου ἔναντι μόνον τῶν ἐκ τῆς ἐργασίας κινδύνων ἐν στενῇ ἐννοίᾳ, ἀλλὰ γενικώτερον κατὰ παντὸς κινδύνου, ὀφείλει ὡσαύτως, προκειμένου περὶ ἐπιμόχθου ἐργασίας, νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν δυνατὴν καταπόνησιν τοῦ ἐργαζομένου εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποτρέπεται ἡ ἐκ ταύτης προσβολὴ τῆς ὑγείας αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ποσότητα καὶ ἔντασιν τῆς παρεχομένης ἐργασίας ἣτις δέον νὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ παρέχοντος ταύτην συγκεκριμένου ἐργάτου, ἔστω δηλαδὴ καὶ ἂν οὗτος ὑπολείπεται κατὰ τοῦτο ἐνός κατ' ἀφηρημένην ἐκτίμησιν ὑγειοῦς ἀνθρώπου.

Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη ρύθμισις τοῦ τρόπου χρη-

σιμοποιήσεως τῶν ἐγκαταστάσεων καὶ μηχανημάτων ἢ ἐργαλείων τὰ ὅποια ὁ ἐργαζόμενος χρησιμοποιεῖ κατὰ τὴν ἐργασίαν του ἢ, μὲ τὰ ὅποια ἔρχεται εἰς ἐπικοινωνίαν. Ὁ μισθωτὴς (ἐργοδότης) ὀφείλει πρὸς τοῦτο νὰ προβλέψῃ καὶ καταστήσῃ γνωστὰ εἰς τὸν ἐργαζόμενον τὰ μέτρα ἐκεῖνα ἅτινα ἐπιβάλλεται νὰ ληφθοῦν πρὸς δυνατὴν προστασίαν τοῦ τελευταίου τούτου ἀπὸ τοῦς κινδύνους οἵτινες εἶναι συνδεδειμένοι μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν διαφόρων ἐγκαταστάσεων καὶ μηχανημάτων. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη τοῦ ἐργοδότη προκύπτει θεβαίως ἐκ τῶν περὶ τῶν ἀσφαλιστικῶν ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων μέτρων, σχετικῶν διατάξεων τοῦ βασικοῦ νόμου Γ.Λ.Δ' καὶ τῶν ἐπὶ τῇ θάσει αὐτοῦ ἐκδοθέντων ἐιδικῶν κανονιστικῶν διαταγμάτων⁵ οὐχ ἦττον, ὡς καὶ ἀλλαγῆς τῆς παρούσης ἀναφέρεται, αἱ διατάξεις αὗται, διὰ τοῦ ἀρθροῦ 662 Α.Κ., κατέστησαν καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἐξειδικεύουσαι ἐν πολλοῖς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκ τοῦ ἀρθροῦ τούτου προστασίας.

δ) Ὁ μισθωτὴς (ἐργοδότης) ὀφείλει νὰ διαρρυθμίξῃ «τὰ τοῦ χώρου τῆς ἐργασίας καὶ τῆς διαμονῆς, τὰ τῶν ἐγκαταστάσεων καὶ μηχανημάτων ἢ ἐργαλείων». Ἐφ' ὅσον ὁ ἐργοδότης, ὡς κατὰ κανόνα συμβαίνει εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιχείρησιν, ἰδίᾳ τὴν βιομηχανικὴν τοιαύτην, παρέχει εἰς τὸν ἐργαζόμενον τὸν χώρον καὶ τὰς ἐγκαταστάσεις πρὸς παροχὴν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ὁ χώρος οὗτος τῆς ἐργασίας κλπ. δεόν νὰ πληροῖ τοὺς ὑπὸ τοῦ ἀρθρ. 662 Α.Κ. ἔρους. Εἶναι ἀδιάφορον, οὐδεμιᾶς γενομένης ὑπὸ τοῦ νόμου διακρίσεως ἂν πρὸς παροχὴν τῶν πρὸς ἐργασίαν χώρων καὶ μηχανημάτων ὑφίσταται σχετικὴ ἐκ τοῦ νόμου, τῆς συμβάσεως ἢ τῆς φύσεως τῆς ἐπιχειρήσεως ὑποχρέωσις τοῦ ἐργοδότη. Οὗτος ὡς ἐκ τῆς ὑποχρεώσεώς του πρὸς διαρρυθμίσειν τῶν τῆς ἐργασίας κατὰ τρόπον ὅστε νὰ προστατεύεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ υγεία τοῦ ἐκμισθωτοῦ, ὑποχρεοῦνται ἐκ τοῦ ἀρθροῦ 662 ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὀφείλων προσέτι, ἐφ' ὅσον ἔχει τὴν σχετικὴν ἐποπτεῖαν τῆς ἐργασίας « νὰ προνοῇ ἵνα καὶ τὰ τυχόν ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐργαζομένου μεθ' ἑαυτοῦ προσκομιζόμενα ἀπαραίτητα πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἐργαλεῖα εἶναι ἀκίνδυνα διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν υγείαν αὐτοῦ ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἐργαζομένων ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ ».

Ὡς χώρος ὅν, προορίζων ὁ ἐργοδότης διὰ τὴν παροχὴν ἐργασίας ὀφείλει οὗτος νὰ διαρρυθμίξῃ, ἦτοι νὰ διευθετῇ καὶ νὰ συντηρῇ καθ' ὅν τρόπον ἐπιβάλλει ἡ διάταξις τοῦ ἀρθρ. 662 Α.Κ., νοεῖται οὐ μόνον αὐτὸς οὗτος ὁ ὑπὸ στενὴν ἔννοιαν χώρος ἐνθα ἐργάζεται ὁ ἐκμισθωτὴς (ἐργαζόμε-

⁵ Ἰδὲ ταῦτα ἐν Ἄ ν τ ὑ π α, Ἑλληνικὴ ἐργατικὴ νομοθεσία σελ. 514 ἐπ.

⁶ Οὕτω οὐχὶ ἐπὶ τοῦ ἱατροῦ τοῦ κομίζοντος μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ἐργαλεῖα του.

⁷ Τὴν ἀντίθετον ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν ὑποστηριζομένην ὑπὸ τοῦ Schö n e n b e r g e r (O s e r), Schw. O.R. Art. 339 No 6 ἄποψιν δυνατόν νὰ στηρίξῃ τὸ ἀντίστοιχον ἀρθρ. 339 Ε.β. Κωδ. Ἐνοχ. ἐνθα δὲν γίνεται ρητὴ μεία τῆς ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη ρυθμίσεως καὶ οργανώσεως τοῦ τρόπου τῆς παροχῆς τῆς ἐργασίας, ὡς συμβαίνει ἐν ἀρθρ. 662 Α.Κ.

νο;) αλλά και πάντες οι χώροι εκείνοι εις ους ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐργασίας εἶναι δυνατόν, κατὰ τὸ συνήθως συμβαῖνον ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει νὰ κινηθῇ ἢ εὐρεθῇ ὁ ἐργαζόμενος, ἀρκεῖ ἡ διαρρύθμισις τῶν χώρων τούτων νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐργοδότη. Τιοιοῦτοι χώροι εἶναι φέρ' εἰπεῖν οἱ διάδρομοι, αἱ κλίμακες, αἱ ἀποθήκαι, τὰ ἐντευκτήρια καὶ ἐστιατόρια τῆς ἐπιχειρήσεως, τὰ ἀποδυτήρια, τὰ λουτρά, τὰ ἀποχωρητήρια καὶ οἱ λοιποὶ χώροι εἰς ους δὲν ἀπαγορεύεται ἡ εἰσοδος εἰς τοὺς ἐργαζομένους. Τούναντίον αἱ δημόσιοι ὁδοὶ καὶ διαβάσεις ἄς ἀναγκαστικῶς, δέον ὁ ἐργαζόμενος νὰ χρησιμοποιήσῃ διὰ τὴν προσέλευσίν του εἰς τὴν ἐργασίαν, δὲν ἐμπíπτουν εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ χώρου τῆς ἐργασίας, ἀφοῦ ἡ διαρρύθμισις αὐτῶν, προσριζομένων διὰ τὸ κοινὸν καὶ ὄχι μόνον διὰ τοὺς ἐργαζομένους τῆς συγκεκριμένης ἐπιχειρήσεως, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐργοδότη.

Τὰ κατ' ἴδιαν προστατευτικὰ μέτρα ἅτινα ὀφείλει ὁ ἐργοδότης νὰ λάβῃ ἐν σχέσει πρὸς τὸν χώρον τῆς ἐργασίας καὶ τῆς διαμονῆς ἵνα μὴ διακινδυνεύῃ ἡ ζωὴ καὶ ἡ υγεία τοῦ ἐργαζομένου ἐξαρτώνται ἀπὸ τὰ εἰδικὰ δεδομένα ἐκάστης περιπτώσεως. Ἐξειδίκευσιν καὶ ἐναυθᾶ τῆς ὑποχρέωσης αὐτῆς περιέχουν αἱ διατάξεις τῆς δημοσίου δικαίου ἐργατικῆς προστασίας (Νόμ. Γ.Λ.Δ' κλπ.) ἐνθα γενικῶς προβλέπεται ὅτι οἱ χώροι τῆς ἐργασίας δέον νὰ εἶναι ἀρκούντως εὐρύχωροι, καθαροί, νὰ πληροῦν τοὺς ὅρους τῆς υγιεινῆς, νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ ὑγρασίαν, νὰ ὑπάρχῃ ἐπαρκὴς ἀερισμὸς καὶ φωτισμὸς κλπ.

Ἐκ τῶν διατάξεων τοῦ αὐτοῦ νόμου καὶ τῶν συναφῶν κανονιστικῶν διαταγμάτων προκύπτει καὶ τὸ εἰδικώτερον περιεχόμενον τῆς ὑποχρέωσης τοῦ ἐργοδότη νὰ διαρρυθμίσῃ τὰ τῶν ἔ γ κ α τ α σ τ ᾶ σ ε ω ν κ α ἰ μ η χ α ν η μ ᾶ τ ω ν ἢ ἐ ρ γ α λ ε ἰ ω ν. Οὕτω ὀρίζεται ὅτι «τὰ μηχανήματα παντὸς εἶδους, οἱ τροχοί, αἱ τροχαλῖαι καὶ οἱ ἱμάντες οἱ μεταδίδοντες τὴν κινήτηριον δύναμιν νὰ εἶναι ἐγκατεστημένα καὶ νὰ λειτουργῶσι ὑπὸ τοὺς καλλιτέρους δυνατοὺς ὅρους, οἵτινες ἀσφαλίζουν τοὺς ἐργάτας κατὰ κινδύνων ζωῆς ἢ σωματικῆς ἀκραιότητος» (πρβλ. καὶ σχετικᾶς εἰδικωτέρας διατάξεις τοῦ Π.Δ. 14)22 Μαρτίου 1934 βλ. ἐπίσης καὶ τὰς περιπτώσεις στ' καὶ ζ' τοῦ ἀρθρ. 1 Νόμ. Γ.Λ.Δ').

Τῆς ἐννοίας τῶν ἐγκαταστάσεων, μηχανημάτων καὶ ἐργαλείων, ἐρμηνευομένης, ὡς νομίζω ἐπιβάλλεται, διασταλτικῶς, δέον νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὁ ἐργοδότης παραβαίνει τὴν ἐκ τοῦ ἀρθρου 662 ΑΚ. ὑποχρέωσίν του ἂν παραλείψῃ νὰ ἐφοδιάσῃ τοὺς ἐργαζομένους μὲ τὰ προστατευτικὰ ἐκεῖνα μέσα ἅτινα θεωροῦνται ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἀπαραίτητα πρὸς ἀποτροπὴν προσβολῶν τῆς υγείας κλπ. αὐτῶν ὡς π.χ. αἱ ἐνδεικνυόμεναι προστατευτικαὶ ἐνδυμασίαι (περιζώματα), εἰδικὰ προφυλακτικὰ μέσα ὀφθαλμῶν, ἀναπνευστικαὶ συσκευαὶ κλπ. (ἰδὲ ἀρθρ. 142 ἐπ. Π.Δ. 14)22 Μαρτίου 1934). Ἐν τῇ πρακτικῇ μάλιστα τῶν γερμανικῶν δικαστηρίων ἡ ἐκ τῆς ἐρμηνείας

τῆς ἀντιστοίχου πρὸς τὸ ἄρθρον 662 Α.Κ. § 618 τοῦ γερ. ἀστ. κώδ. προστασία τοῦ ἐργαζομένου ἐπεκτείνεται καὶ ὡς πρὸς τὰ ἀντικείμενα ἐπὶ τῶν ὀπορίων συντελεῖται ἡ ἐργασία, ὡς π.χ. τῆς κατεργαζομένης ὕλης ἣτις δέον νὰ εἶναι ἀκίνδυνος διὰ τὴν ζωὴν ἢ τὴν ὑγίαν τοῦ μετ' αὐτῆς εἰς ἐπαφὴν ἐρχομένου ἐργάτου ἢ νὰ ἔχουν πρὸς τοῦτο ληφθῆναι τὰ ἐνδεικνύμενα μέτρα (πρὸλ. Oertmann, Komm. § 618 σελ. 933 β).

V

Ἡ ἔκτασις τῆς ἐκ τοῦ ἄρθρου 662 Α.Κ. προστασίας καθορίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἅτινα ἀφορᾷ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὸ μέτρον τῆς πρὸς ἐξασφάλισιν ταύτης εὐθύνης τοῦ ὑποχρέου.

α) Κατὰ τὸ γράμμα τοῦ ἄρθρου 662 Α.Κ. ἡ προστασία ἀφορᾷ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑγίαν τοῦ ἐργαζομένου. Εἰς τὸ ἐπόμενον ἄρθρον 663 Α.Κ. ἐνθα ρυθμίζεται ἡ ὑποχρέωσις προνοίας τοῦ ἐργοδότη ὡς πρὸς τὸν ἐκμισθωτὴν (ἐργαζόμενον) ὅστις «προσελήφθη καὶ διατᾶται ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ μισθωτοῦ» προβλέπονται ὡς προστατευόμενα ἀγαθὰ τοῦ ἐργαζομένου, ἐκτὸς τῆς ὑγείας, ἡ ἠθικῆ, «ὡς καὶ ἡ ἐνάσκησις τῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν καθηκόντων τοῦ ἐκμισθωτοῦ». Ἐκ τῆς διαφόρου αὐτῆς διατυπώσεως τῶν δύο διατάξεων δὲν πρέπει νομίζω νὰ ἐξαχθῆναι τὸ ἐξ ἀντιδιαστολῆς συμπέρασμα ὅτι τὰ εἰς τὸ ἄρθρ. 663 Α.Κ. ἀναφερόμενα ἐπὶ πλέον ἀγαθὰ οὐδεμιᾶς τυγχάνουν προστασίας εἰς τὴν περιπτώσειν συμβάσεως ἐργασίας καθ' ἣν ὁ ἐκμισθωτὴς εἶναι ἐξωτερικός, δὲν ἔχει δηλαδή προσληφθῆναι ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ μισθωτοῦ καὶ δὲν διατᾶται ἐν αὐτῇ. Τοῦναντίον δέον καὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ ἡ διατάξις τοῦ ἄρθρου 662 Α.Κ. νὰ τύχη διασταλτικῆς ἐρμηνείας εἰς τρόπον ὥστε ὄχι μόνον τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ 663 ἀγαθὰ καὶ ἐλευθερίαι νὰ εὐρίσκουν ἐν πάσῃ περιπτώσει προστασίαν, ἀλλὰ ἐνδεχομένως καὶ πᾶν ὅ,τι ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς συγκεκριμένης συμβατικῆς σχέσεως καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐνοχῶν (ἄρθρ. 200 καὶ 288 Α.Κ. ἐφαρμοζομένων ἐν προκειμένῳ ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ συμβατικῆς ὑποχρεώσεως) καὶ συμφώνως πρὸς τὰ συναλλακτικὰ ἦθη, εἶναι εὐλογον νὰ καλύπτῃ ἡ ὑποχρέωσις προνοίας τοῦ ἐργοδότη. Οὕτω ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς αὐτῆς δύναται ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει νὰ κριθῆναι ἂν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη διαρρυθμίσει τῶν τῆς ἐργασίας, ἐκτὸς τῆς διασφάλισεως πέραν τῶν ρητῶν ἐν τῷ ἄρθρῳ 662 Α.Κ. ὀριζομένων ἀγαθῶν καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἐνάσκησεως τῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν καθηκόντων τοῦ ἐκμισθωτοῦ * προστατευόμεναι καὶ ἄλλα ἀγαθὰ ἢ δικαιώματα τοῦ τελευταίου τούτου (τοῦ ἐργαζομένου), ὡς ἰδίᾳ τὸ δικαίωμα ἰδιοκτησίας αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἅτινα

* Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐνάσκησις αὕτη δέον νὰ γίνεται μὲ μέτρον καὶ νὰ μὴν ἀποτελῇ κατάχρησιν, ὑπερβαίνουσαν δηλονότι ὠρισμένα ἐκ τῶν συναλλακτικῶν ἠθῶν καὶ τῆς καλῆς πίστεως ὅρια ἀνεκτικότητος.

ἀναγκαστικῶς ἢ λόγῳ τῆς φύσεως τῆς ἐργασίας ἢν ἐκτελεῖ, φέρεται μὲθ' αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον τῆς ἐργασίας (ἐνδύματα, ἐργαλεῖα κλπ.).

β) Ἐπὶ τῇ ἐλάσει ὡσαύτως τῆς αὐτῆς ἀρχῆς περὶ καλοπίστου ἐκπληρώσεως τῆς ἐνοχικῆς ὑποχρέωσός κρίνεται καὶ μέχρι ποίου σημείου ἐξικνεῖται ἢ ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ὑποχρέωσις προνοίας τοῦ ἐργοδότη. Πιστοποιεῖται οὕτω ὁ «τρόπος» καθ' ὃν ἐπιτυγχάνεται ἢ κατὰ τὸ ἄρθρ. 662 Α.Κ. προστασία τοῦ ἐργαζομένου. Θὰ ληφθῶν πρὸς τοῦτο τὰ προληπτικὰ ἐκεῖνα μέτρα ἅτινα εἴθισται νὰ λαμβάνωνται εἰς παρομοίας περιπτώσεις, ἐν ὄψει τοῦ ἐπιπέδου τῶν ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο τεχνικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ τῶν ἐν γένει πρὸς τοῦτο δυνατοτήτων τοῦ ἐργοδότη. Ἐννοεῖται ὅτι ἐλάχιστον ὄριον ληπτέων τοιούτων προφυλακτικῶν μέτρων ἀποτελοῦν τὰ προβλεπόμενα ὑπὸ τοῦ νόμου Γ' Λ Δ' ὡς συνεπληρώθη καὶ ἐκωδικοποιήθη διὰ τοῦ Β.Δ. τῆς 25 Αὐγ. 1920 καὶ τῶν εἰς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἐκδοθέντων διαταγμάτων καὶ κανονισμῶν τῶν ἀφορώντων διαφόρους ἐπιχειρήσεις καὶ βιομηχανίας ὡς καὶ ἐνδεχομένως, τῶν εἰδικῶν κανονισμῶν τῶν κατ' ἰδίαν ἐπιχειρήσεων (πρὸλ. Ε.Α. 240) 1932 ἐν Θέμ. ΜΔ' σελ. 166). Δὲν ἀποκλείεται δηλαδὴ ἐκ τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν νὰ ἐπιβάλλεται, ὡς ὑποχρέωσις πλέον ἐκ τοῦ ἄρθρου 662 Α.Κ., ὅπως ὁ ἐργοδότης λάβῃ, πέραν τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου προβλεπομένων, καὶ εἰδικὰ προστατευτικὰ μέτρα. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δύναται νὰ ἐξαρτᾶται: ἐξ ὑποκειμενικῶν λόγων συνδεομένων μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ἐκμισθωτοῦ (ἐργαζομένου). Ἐκτὸς τοῦ ὅτι δηλαδὴ ὁ ἐργοδότης ἐν τῇ λήψει τῶν ἀπαιτούμενων σχετικῶν προφυλακτικῶν μέτρων δεόντως νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν του ἕνα σχετικὸν βαθμὸν κούφουρας μὲ τὸν ὅποιον συνηθίζει πᾶς ἄνθρωπος νὰ ἀντιμετωπίζῃ τοὺς διαφόρους κινδύνους οἷτινες τὸν περιβάλλουν, πρέπει ἐνδεχομένως νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν προσαρμογὴν τῆς ἐκ τοῦ ἄρθρου 662 Α.Κ. προστασίας καὶ πρὸς τὰς συγκεκριμένας ιδιότητας τοῦ ἐργαζομένου ὡς φέρ' εἰπεῖν συμβαίνει ἐπὶ μαθητέοις, ἀνηλίκων, ἀπειρωτων καὶ ἀδωῶν εἰσέτι ἐργατῶν οἷτινες ἔχουν ἀνάγκην μεγαλυτέρας παρακολούθησός καὶ ἐπιμελεστέρας καθοδηγήσεως ὡς πρὸς τοὺς ἐκ τῆς ἐργασίας κινδύνους. Ἐννοεῖται ἐξ ἀντιθέτου ὅτι ἢ ὑποχρέωσις τοῦ ἐργοδότη δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὄρια ἐκεῖνα ἅτινα προσδιορίζονται ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἐκ τῆς ἀναλόγως πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν πρὸς αὐτὴν συνυφασμένων κινδύνων ἐπιβαλλομένης νὰ καταβληθῇ ὑπὸ τοῦ ἐκμισθωτοῦ (ἐργαζομένου) προσοχῆς.

VI

Ἐρχόμεθα ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν ποῖαι εἶναι ἀπὸ ἀπόψεως ἰδιωτικῆς οὐδικαίᾳ συνέπειαι τῆς ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ (ἐργοδότη) παραβάσεως τῆς ἐκ τοῦ ἄρθρου 662 Α.Κ. ὑποχρέωσός προνοίας ἐναντι τοῦ ἐκμισθωτοῦ.

Εἰς ἣν περίπτωσιν κατὰ ταῦτα ὁ ἐργοδότης δὲν ἐκπληροῖ τὰς κατὰ

τά άνωτέρω έκ τοῦ άρθρου 662 Α.Κ. έκπηγαζούσας ὑποχρεώσεις άπέναντι τοῦ μεθ' οὗ διά συμβάσεως μισθώσεως ἐργασίας συνδέεται ἐργαζομένου. άναγνωρίζονται εἰς ὄφελος τοῦ τελευταίου τούτου τά ἐξῆς δικαιώματα :

1) Ὁ ἐργαζόμενος δύναται νά ἀναγάγῃ τόν ἐργοδότην πρὸς ἐκ τῆς ἐλ σ ι ν τῶν ἐν τῇ ὑποχρεώσει προνοίας περιλαμβανομένων παροχῶν. Τὸ δικαίωμα τούτου τοῦ ἐργαζομένου εἶναι συνυφασμένον πρὸς τὴν ἐκ τῆς συμβάσεως ἐργασίας έκπηγάζουσαν ὑποχρέωσιν τοῦ ἐργοδότη πρὸς άπασχόλησιν τοῦ προσφέροντος τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐκμισθωτοῦ. Διὰ τὴν άποψιν ἄρα τὴν ἀμφισβητοῦσαν τὴν ὑπαρξιν τοιοῦτου δικαιώματος, παρίσταται προβληματική ἡ ἀξίωσις τοῦ ἐργαζομένου ὅπως ὁ ἐργοδότης προβῆ εἰς τὴν παραχώρησιν χώρου κλπ πρὸς ἐργασίαν καί ὅπως ἐπὶ πλέον ὁ χώρος οὗτος πληροῖ τοὺς εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ὑποχρέωσης προνοίας ἐπιβαλλομένους ὅρους". Ὁρθότερα ἐν τούτοις, ὡς συμφωνοῦσα πρὸς τὰς συγχρόνους ἀντιλήψεις περὶ τῆς σημασίας τῆς ἐργασίας, θεμελιουμένη δὲ ἐμμίσως καί ἐπὶ τῆς διατάξεως τοῦ άρθρου 662 Α.Κ. εἶναι νομίζω ἡ ἐκδοχὴ καθ' ἣν ὁ ἐργοδότης συνάπτων τὴν σύμβασιν ἐργασίας ἀναλαμβάνει δι' αὐτῆς συγχρόνως τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως παράσῃ άπασχόλησιν εἰς τόν προσφέροντα τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐκμισθωτὴν, ὁπότε καί ἀναμφισβήτητος παρίσταται ἡ ἀξίωσις τοῦ ἐργαζομένου νά ζητήσῃ τὴν ἐξασφάλισιν ὑγεινῶν κλπ. ὅρων ἐργασίας. "Ἄλλωτε τὴν ἀξίωσιν ταύτην οὐχὶ ὀρθῶς ἀποκλείει ἡ ἐνταῦθα άπορροισμένη άποψις, δεδομένου ὅτι προϋπόθεσις ταύτης εἶναι οὐχὶ ἡ πρὸς άπασχόλησιν τοῦ ἐργαζομένου ὑποχρέωσις τοῦ ἐργοδότη ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου διάθεσις ὠρισμένου χώρου κλπ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας. Ἐν περιπτώσει ἄρα διαθέσεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πρὸς ἐργασίαν χώρου, ἀδιαφόρως ἂν πράττει τούτο εἰς ἐκτέλεσιν τῆς σχετικῆς ὑποχρέωσης άπασχολήσεως ἢ ἔλευθέρως, παρέχεται εἰς τὸ ἐργαζόμενον ἡ ἀξίωσις νά ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τόν ἐργοδότην τὴν ὡς πρὸς τόν παραχωρούμενον χώρον κλπ. ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποχρέωσης προνοίας αὐτοῦ. Θά ἦτο πράγματι άτοπον νά δεχθῶμεν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐργαζομένου νά ζητήσῃ ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν ἐκ τῆς άθετήσεως τῆς ὑποχρέωσης προνοίας τοῦ ἐργοδότη ἐπανόρθωσιν τῆς ἐπελθούσης εἰς αὐτόν ζημίας, καί νά ἀρνηθῶμεν εἰς αὐτόν ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὡς μέτρον προληπτικόν, τὴν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποχρέωσης ταύτης ἀξίωσιν ἣτις άσκουμένη θά ἠδύνατο νά προλάβῃ τὴν ζημίαν.

Τὸ περὶ τὴν ἀξίωσιν ἐν τούτοις ταύτην σχετικόν ζήτημα ἔχει μάλλον θεωρητικὴν σημασίαν, δεδομένου ὅτι ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως, ὑπερῶν τὰ λοιπά ὑπὸ τοῦ νόμου άναγνωριζόμενα ὑπὲρ τοῦ ἐργαζομένου βοηθήματα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς άπέναντι αὐτοῦ ἐκπληρώσεως τῆς ὑποχρέωσης προνοίας τοῦ ἐργοδότη.

⁹ Hueck—Nippendey, Lehrbuch des Arbeitsrecht (1931) I σελ. 262 σημ. 11.

2) Ὁ ἐργαζόμενος ἔχων πρὸς τοῦτο συμφέρον, ἰδίᾳ ἐφ' ὅσον ἀμφισβητεῖται ἢ δὲν δύναται ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει νὰ συναχθῇ εὐχερῶς τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενον τῆς θαρυνούσης τὸν ἐργοδότην ὑπηρεώσεως προνοίας, δικαιούται νὰ ἐγείρῃ, συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 127 Εἰς. Νομ. Α.Κ. σχετικὴν ἀναγνωριστικὴν ἀγωγὴν ἐν ἕνα ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου δικιστωθῶν καὶ καθορισθῶν αἱ κατ' ἰδίαν ἐνέργειαι ἐκείναι εἰς ἃς ὀφείλει ὁ ἐργοδότης νὰ προβῇ πρὸς ἐκπλήρωσιν ἐν τῇ ὑπὸ κρίσιν περιπτώσει τῶν ἐκ τοῦ ἄρθρ. 662 Α.Κ. ὑποχρεώσεών του.

3) Ὁ ἐργαζόμενος δικαιούται νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἀντιπαροχὴν δηλαδὴ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ μέχρις οὗ ὁ ἐργοδότης προβῇ εἰς τὰς ἐκ τῆς παρεπομένης ὑποχρεώσεως προνοίας αὐτοῦ ἐπιβαλλομένης ἐνεργείας. Τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ ἐργαζομένου εἶναι ἡ ἐνστασις τοῦ μὴ ἐκπληρωθέντος συναλλάγματος (ἄρθρ. 374 Α.Κ.), ἐφ' ὅσον ἤθελε γίνῃ δεκτὸν ὅτι αὐτὴ χωρεῖ καὶ ἐπὶ μὴ ἐκπληρώσεως τῶν παρεπομένων μόνον ὑποχρεώσεων οἷαι αἱ περὶ ὧν πρόκειται. Τὸ ὡς ἄνω δικαίωμα τοῦ ἐργαζομένου συνάγεται ἐν τούτοις καὶ ἐκ τῆς γενικῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρ. 288 Α.Κ. δεδομένου ὅτι ἀντίκειται εἰς τὴν καλὴν πίστιν νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἐργαζόμενον ἢ ὑποχρέωσις νὰ παράσχῃ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ὑπὸ ὄρους προφανῶς ἐπικινδύνους διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν υἰεῖαν αὐτοῦ, μὴ παραβλεπομένου συγχρόνως καὶ τοῦ ἐνδεχομένου, κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς τυχόν εἰς αὐτὸν προσγενομένης ἐκ τούτου ζημίας, νὰ θεωρηθῇ ἢ ὑπὸ τοιούτους ὄρους παροχὴ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ὡς συνιστῶσα συντρέχον πταίσμα αὐτοῦ¹⁰. Κυρίως εἰπεῖν ἢ τοιαύτη ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη ἄρνησις τῆς ἐργασίας ἀποτελεῖ ἄσκησιν τοῦ κατὰ τὸ ἄρθρον 325 Α.Κ. δικαίωματος ἐπισχέσεως «μέχρις ὅτου ὁ δανειστής (ὁ ἐργοδότης ἐν προκειμένῳ) ἐκπληρώσῃ τὴν θαρύνουσαν αὐτὸν ὑποχρέωσιν». Σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς σχετικῆς ὑποχρεώσεως προνοίας δὲν δύναται νὰ τύχῃ ἐφαρμογῆς τὸ ἄρθρον 328 Α.Κ. καθ' ὃ ὁ δανειστής δύναται νὰ ἀποκρούσῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπισχέσεως παρέχων ἀσφάλειαν. Διότι ἀκριβῶς ἢ μόνῃ ἀσφάλεια διὰ τὸν ἐργαζόμενον συνίσταται ἐν προκειμένῳ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποχρεώσεώς του.

4) Ὁ ἐργαζόμενος, ἀρνούμενος νὰ παράσχῃ εἰς τὸν ἐργοδότην τὴν συμφωνηθεῖσαν ἐργασίαν, ἐφ' ὅσον κατὰ τὴν παροχὴν ταύτης δὲν ἐξασφαλίζονται οἱ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 662 Α.Κ. ἀπαιτούμενοι βροί, καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν μὴ παρέχων ταύτην, δικαιούται ἐν τούτοις νὰ ζητήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη καταβολὴν τοῦ μισθοῦ. Τὸ δικαίωμα τοῦτο συνάγεται ἐκ τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 656 Α.Κ. καθ' ἣν «ἐὰν ὁ μισθωτὴς κατέστη ὑπερήμερος περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας ... ὁ ἐκμισθωτὴς δικαιούται νὰ ἀπαιτήσῃ τὸν μισθὸν μὴ ὑποχρεούμενος εἰς παροχὴν τῆς ἐργασίας ἐν ἄλλῳ χρόνῳ». Καθίσταται δὲ πράγματι ὑπερήμερος ὁ μισθωτὴς (ἐργοδότης) περὶ

¹⁰ Ἴδὲ κατωτέρω.

τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας, ἐὰν δὲν προνοήσῃ νὰ προβῇ εἰς τὴν λήψιν τῶν μέτρων ἐκείνων ἅτινα ἐπιβάλλονται πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐκ τοῦ ἀρθροῦ 662 Α.Κ. ὑποχρέωσης προνοίας αὐτοῦ. Ἡ ἐνέργειά του αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν ἐκείνην «πράξιν ἢ σύμπραξιν» αὐτοῦ «ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ ὀφειλέτης δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν παροχὴν». Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ρητῶς ὀρίζεται ἐν ἀρθρῷ 351 Α.Κ. ὅτι «ὁ δανειστής καθίσταται ὑπερήμερος ἐάν, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου δὲν προβαίῃ εἰς τὴν ἀπαιτουμένην τοιαύτην πρᾶξιν ἢ σύμπραξιν». Ἄρκει κατὰ ταῦτα ἐν προκειμένῳ ἢ διὰ δηλώσεως τοῦ ἐργαζομένου προσκλήσις τοῦ ἐργοδότη νὰ φροντίσῃ ὅπως ὡς πρὸς τοὺς ὄρους ἐργασίας ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν κατὰ τὸ ἀρθρον 662 Α.Κ. ὑποχρέωσιν προνοίας αὐτοῦ καὶ λάβῃ πρὸς τοῦτο τὰ κατάλληλα μέτρα — ἄνευ τῆς λήψεως τῶν ὁποίων νὰ μὴ δύναται κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς καλῆς πίστεως νὰ ἀξιώθῃ ἀπὸ τὸν ἐργαζόμενον νὰ παράσχῃ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ— ἵνα ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τοῦ ἐργοδότη ἢ παραλείψεως αὐτοῦ νὰ λάβῃ, τὰ ἐν λόγῳ ἐνδεικνυόμενα προστατευτικὰ μέτρα δικαιούται ὁ ἐργαζόμενος (ἐκμισθωτής) νὰ ἀπαιτήσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ (ἀρθρ. 656 Α.Κ.).

5) Ὁ ἐργαζόμενος δικαιούται νὰ καταγγείλῃ τὴν σύμβασιν ἐργασίας ὅποτεδήπετε ἄνευ τηρήσεως προθεσμίας κατὰ τὸ ἀρθρον 672 Α.Κ. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη ἀθέτησις τῆς ἐκ τοῦ ἀρθροῦ 662 Α.Κ. ὑποχρέωσης προνοίας αὐτοῦ συνιστᾷ ὄντως σπουδαῖον λόγον ἔνεκα τοῦ ὁποίου παρέχεται τὸ κατὰ τὸ ἀρθρον 672 Α.Κ. δικαίωμα καταγγελίας. Δεδομένου δὲ ὅτι ὁ σπουδαῖος οὗτος λόγος ὀφείλεται εἰς ἀθέτησιν συμβατικῶν ὑποχρεώσεων οἷαι εἶναι αἱ ἐκ τοῦ ἀρθρ. 662 Α.Κ. ὑποχρεοῦται ὁ ἀθετήσας, πρὸς τοῦτους, κατὰ τὸ ἀρθρ. 673 Α.Κ. εἰς ἀποζημίωσιν τοῦ καταγγελλαντος τὴν σύμβασιν ἐργαζομένου διὰ ἐνδεχομένην ζημίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀθετήσεως καὶ καταγγελίας.

6) Ὁ ἐργαζόμενος παρέχων τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ὑπὸ ὄρους μὴ ἀνταποκρινόμενος εἰς τὴν ἐκ τοῦ ἀρθροῦ 662 Α.Κ. ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν προνοίας τοῦ ἐργοδότη καὶ ὑφιστάμενος ἐντεῦθεν ζημίαν τινά, δικαιούται (διατηρουμένου τοῦ συμβατικοῦ δεσμοῦ) νὰ ζητήσῃ κατὰ τὰς γενικὰς ἀρχὰς (ἀρθρ. 335 Α.Κ.) ἀποζημίωσιν λόγῳ ἀθετήσεως ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη συμβατικῶν αὐτοῦ ὑποχρεώσεων οἷαι εἶναι, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, αἱ ἐκ τοῦ ἀρθροῦ 662 Α.Κ. ἐκπηγάζουσαι τοιαύται.

Ἡ σημασία τῆς φύσεως τῆς πρὸς ἀποζημίωσιν ἀξιώσεως ταύτης ὡς συμβατικῆς παρουσιάζεται ἀφ' ἑνός μὲν ὅσον ἀφορᾷ τὸν χρόνον τῆς παραγραφῆς τῆς ἀξιώσεως ταύτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἠθικῆς ζημίας¹¹. Οὕτω, ἡ ἀξίωσις αὕτη, ὡς συμβατικὴ,

¹¹ Εἰς τινα δίκαια, ὡς φερεῖ εἰπεῖν τὸ γερμανικόν, τὸ ἐλβετικόν, ἡ φύσις τῆς ἀξιώσεως ὡς συμβατικῆς ἢ ὡς πηγαζούσης ἐξ ἀδικολογίας ἔχει σημασίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς εὐθύνης τοῦ προστήσαντος διὰ τὰς πράξεις τοῦ προστηθέντος, μὴ καθιερουμένης τῆς ἀντικειμενικῆς εὐθύνης εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, ὡς

ὑπόκειται εἰς τὴν τακτικὴν εἰκοσαετῆ παραγραφὴν τοῦ ἀρθροῦ 249 Α.Κ. καὶ οὐχὶ εἰς τὴν πενταετῆ τοιαύτην τοῦ ἀρθροῦ 937 Α.Κ. ἥτις ἀρμόζει εἰς τὰς ἐξ ἀδικοπραξίας ἀπαιτήσεις. Δὲν ὑπόκειται ὁμοίως οὔτε εἰς τὴν βραχυιαν πενταετῆ παραγραφὴν τοῦ ἀρθροῦ 250 περιπτ. 6 ἐπ. Α.Κ., διότι δὲν πρόκειται περὶ ἀξιώσεως μισθοῦ ἢ ἄλλης ἀμοιβῆς. Δεδομένου δὲ ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἡ ἀθέτησις συμβατικῶν ὑποχρεώσεων δὲν προβλέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς περίπτωσις ἔνθα ὑφίεται χρηματικὴ ἱκανοποίησις λόγῳ ἠθικῆς ζημίας (ἀρθρ. 299 Α.Κ.), ἔπεται ὅτι ἡ περὶ τῆς πρόκειται ἀποζημιώσεως δὲν περιλαμβάνει καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἠθικῆς βλάβης.

7. Ἡ ἐκ τῆς παραβάσεως τῶν ἐκ τοῦ ἀρθροῦ 662 Α.Κ. ὑποχρεώσεων προκληθεῖσα εἰς τὸν ἐργαζόμενον ζημία εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ γεννᾷ ἀξίωσιν ἀποζημιώσεως ἐξ ἀδικήματος (πληρουμένων τῶν προϋποθέσεων τοῦ ἀρθροῦ 914 Α.Κ.) ὡς συμβαίνει π.χ. ἐὰν ἐκ τῆς ἀνεπαρκούς προστασίας τοῦ ἐργαζομένου λάβῃ χώραν ἐργατικὸν ἀτύχημα¹². Ἡ ἀξίωσις αὕτη εἴτε ὑφίσταται ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν συμβατικὴν τοιαύτην, ὅποτε πρόκειται περὶ συρροῆς ἀξιώσεων αἰτινες δυνατόν, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν καὶ ὑπὸ τὸν Α.Κ. ἀποψιν, νὰ ἀσκηθῶσιν ἀμφοτέραι συγχρόνως, μὴ τελοῦσαι δηλαδὴ εἰς ἀποκλειστικὴν μεταξὺ αὐτῶν σχέσιν, εἴτε γεννᾶται ἀνεξαρτήτως πρὸς τὴν ὑπαρξίν συμβατικοῦ δεσμοῦ ὡς τὸ μόνον ἔννομον βοήθημα τοῦ ζημιωθέντος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν οὐδεὶς ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ ἐργοδότη καὶ τοῦ παρασχόντος τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ συμβατικὸς δεσμὸς ἢ ὅταν διὰ τινὰ λόγον ἢ σύμβασιν ἐργασίας εἶναι ἀκυρὸς, ἐπίσης ὅταν πρόκειται νὰ ἀποζημιωθῇ τρίτον πρόσωπον κατὰ τὰς διατάξεις τῶν ἀρθρῶν 928 ἐδ. 2 καὶ 929 ἐδ. 2 Α.Κ. Ἡ ἀξίωσις αὕτη ὡς ἀπαιτήσεις ἐξ ἀδικοπραξίας παραγράφεται κατὰ τὸ ἀρθρον 937 Α.Κ. μετὰ πενταετίαν ἀφ' οὗ τοῦ ὁ παθὼν ἔλαβε γνῶσιν τῆς τε ζημίας καὶ τοῦ πρὸς ἀποζημιώσιν ὑποχρέου. Ἀποκλείεται δὲ μετὰ πάροδον εἰκοσι ἐτῶν ἀπὸ τῆς πράξεως. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ ἡ ἀθέτησις τῆς ἐκ τοῦ ἀρθροῦ 662 Α.Κ. ὑποχρεώσεως προνοίας συνιστᾷ ἀδίκημα, δύναται νὰ αἰτηθῇ κατὰ τὸ ἀρθρον 932 Α.Κ. καὶ χρηματικὴ ἱκανοποίησις διὰ τὴν τυχόν προκληθεῖσαν ἠθικὴν βλάβην ἐκτὸς τῆς ἀποζημιώσεως διὰ τὴν περιουσιακὴν ζημίαν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀξίωσιν ἀποζημιώσεως τοῦ ἐκμισθωτοῦ (ἐργαζομένου) κατὰ τοῦ μισθωτοῦ (ἐργοδότη), εἴτε αὕτη ἀπορρέει ἐκ τῆς συμβάσεως, εἴτε θεμελιούται εἰς ἀδικοπραξίαν, ἐφαρμόζονται αἱ γενικαὶ περὶ διαφέροντος ἀρχαί. Ἀπαιτεῖται κατὰ ταῦτα νὰ ὑφίσταται αἰτιώδης συνάφεια μεταξὺ τῆς ἀθετήσεως τῆς ὑποχρεώσεως προνοίας ὡς ζημιογόνου γεγονότος καὶ τῆς ζημίας τοῦ ἐργαζομένου. Δέον πρὸς τούτοις ἢ παράβασιν τῆς ὑποχρεώ-

συμβαίνει κατὰ τὸν ἡμῆτερον Α.Κ. (ἀρθ. 334 καὶ 922). Πρὸβλ. ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἐκτενῶς Π. Ζέπου, Ἐνοχικὸν Δίκαιον σελ. 94 ἐπ.

¹² Ἡ νομικὴ ἔννοια τοῦ ἐργατικοῦ ἀτυχήματος λαμβάνεται ὡς γνωστὴ.

σεως ταύτης νὰ ὀφείλεται εἰς πταῖσμα τοῦ ἐργοδότη μὴ καθιερουμένης διὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην ἀντικειμενικῆς εὐθύνης αὐτοῦ. Πράγματι ἐν ἑλλείψει ρητῆς περὶ τούτου διατάξεως ἰσχύει καὶ ἐνταῦθα ἡ ἀρχὴ τῆς ὑποκειμενικῆς εὐθύνης, ὡς διαγράφει ταύτην τὸ ἄρθρ. 330 Α.Κ.—Συμφώνως πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 297 Α.Κ. ἡ ἀποζημίωσις καταβάλλεται εἰς τὸν δικαιοῦχον κατὰ κανόνα εἰς χρῆμα. Ἐξ ἄλλου χωρεῖ μείωσις ἢ ἄρσις τῆς ὑποχρέωσως πρὸς ἀποζημίωσιν εἰς περίπτωσιν συντρέχοντος πταίματος τοῦ ἐκμισθωτοῦ (ἐργαζομένου) ὡς πρὸς τὴν ἐπέλευσιν τῆς ζημίας ἢ τὴν ἔκτασιν αὐτῆς (ἄρθρ. 300 ἐδ. 1 Α.Κ.). Τοιοῦτον συντρέχον πταῖσμα ὑπάρχει ἰδίᾳ ὅταν ὁ ἐργαζόμενος παρέλειψε νὰ καταβάλλῃ τὴν δέουσαν προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν πρὸς ἀποτροπὴν συνυφασμένων πρὸς τὴν ἐργασίαν κινδύνων οὗς ἠδύνατο καὶ ἐπεβάλλετο νὰ ἀποφύγῃ ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, ἢ ὅταν παρέλειψε νὰ ζητήσῃ τὴν λήψιν ἐιδικῶν προστατευτικῶν μέτρων ἐκεῖ ἐνθα ἦτο δυσχερὲς εἰς τὸν ἐργοδότην νὰ ἀντιληφθῇ ὁ ἴδιος τὸ ἐπικινδύνον τῶν ἐγκαταστάσεων ἢ ὅταν παρέλειψε νὰ ἀναφέρῃ εἰς τὸν ἐργοδότην περὶ τῶν ἀναγκαιουσῶν ἐπισκευῶν κλπ. Δὲν δύναται τούναντίον νὰ θεωρηθῇ ἄνευ ἐτέρου ὡς συντρέχον πταῖσμα ἢ ὑπὸ τοῦ ἐργαζομένου ἀνάληψις ἐπικινδύνου ἐργασίας, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἄμβλυσις τῆς προσοχῆς τοῦ ἐργαζομένου ἢ ὀφειλομένη εἰς τὴν ἐκ τῆς συνεχοῦς πρὸς τοὺς ἐκ τῆς ἐργασίας κινδύνους ἐπαφῆν αὐτοῦ. Δὲν ἐφαρμόζεται ἐν τούτοις τὸ ἄρθρον 300 ἐδ. 1 Α.Κ. ἂν ἐξ οἰκονομικῆς ἀνεχθείας καὶ τῆς ὑπαρχούσης δυσχερείας πρὸς ἀνεύρεσιν ἄλλης ἐργασίας ἦναγκάσθῃ ὁ ἐργαζόμενος νὰ παραμείνῃ ἐργαζόμενος ὑπὸ ἐπικινδύνους ὁρους ¹³.

VII

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει νῦν τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐξ ἀδικήματος ἀξιώσεως πρὸς ἀποζημίωσιν ἐκ τοῦ ἄρθρου 914 Α.Κ. ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ἄρθρον 662 Α.Κ. καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἀναλόγων ἀξιώσεων ἃς χορηγοῦν ἐιδικοί νόμοι καὶ ἰδίᾳ τὸ Β.Δ. τῆς 24 Ἰουλ. 1920 Αὐγ. 1920 «περὶ κωδικοποιήσεως τῶν νόμων περὶ εὐθύνης πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ἐξ ἀτυχήματος ἐν ἐργασίᾳ παθόντων ἐργατῶν ἢ ὑπαλλήλων» (ἄρθρ. 16), καὶ ὁ Νόμος 6298)1934 «περὶ κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων» (ἄρθρ. 45 § 2 καὶ ἄρθρ. 69 § 4). Πράγματι κατὰ τὸ ἄρθρον 38 Εἰσ. Νομ. Α.Κ., ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ νόμοι οὗτοι διετηρήθησαν ἐν ἰσχύϊ καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Α.Κ., ἀφ' ἑτέρου δὲ (ἐδ. 2) μεταξὺ ἄλλων αἱ διατάξεις 660 - 664 Α.Κ. ἐφαρμόζονται καὶ ἐπὶ τῶν πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τούτου συνομολογηθεισῶν συμβάσεων ἐργασίας εἰς τρόπον ὥστε εἰς πᾶσαν περίπτωσιν μισθώσεως ἐργασίας εἴτε αὕτη συνήφθη πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Α.Κ. εἴτε μετὰ ταῦτα, νὰ ἐφαρμόζονται συγχρόνως τόσοσιν αἱ διατάξεις τοῦ Α.Κ. αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ὑποχρέωσιν προνοίας τοῦ ἐργοδότη καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀθετήσεως ταύτης συνεπείας, ὅσων καὶ

¹³ Βλ. Λιτζερόπουλον, ἐν Ἐσμ. Α.Κ. 300 ἀριθ. 18.

αί αντίστοιχοι τοιαῦται τῆς προγενεστέρως νομοθεσίας τοῦ ἐργατικοῦ ἰδία δικαίου.

Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν περὶ ὧν πρόκειται διατάξεων καὶ λαμβανόμενων ὑπ' ὄψιν τῶν πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος ἔσον ἀφορᾶ τὴν σχέσιν μεταξὺ τῶν νεωτέρων νόμων καὶ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου ὑποστηριζομένων ἐν τῇ θεωρίᾳ ἀπόψεων ὡς καὶ τῶν ὑπὸ τῶν δικαστηρίων νομολογηθέντων, ἀγόμεθα εἰς τὴν ἐν τοῖς ἐπομένοις διδομένην ἐρμηνείαν.

Ἐν πρώτοις δεόν νὰ σημειωθῇ ὅτι ἔσον ἀφορᾶ τὴν σχέσιν μεταξὺ τῶν ὡς ἄνω παραλλήλως ἰσχυόντων νόμων, θὰ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν τὴν περίπτωσιν μόνον καθ' ἣν ἢ εἰς τὸν ἐργαζόμενον ζημία ἐπῆλθεν ἔνεκα τῆς μὴ τηρήσεως ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιβαλλομένης ὑποχρέωσης προνοίας εἴτε πρόκειται περὶ τῆς γενικῆς τοιαύτης, τῆς προβλεπομένης ὑπὸ τοῦ ἀρθρ. 662 Α. Κ. εἴτε πρόκειται περὶ τῆς εἰδικῆς ὑπὸ τῶν νόμων, διαταγμάτων καὶ κανονισμῶν καθοριζομένης ὑποχρέωσης περὶ ἔρων ἀσφαλείας καὶ ὑγιεινῆς τῶν χώρων ἐργασίας. Δὲν θὰ ἐπεκταθῶμεν δηλονότι εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ ζητήματος τῆς εὐθύνης τοῦ ἐργοδότη ἐν περιπτώσει ζημίας τοῦ ἐργαζομένου ὀφειλομένης γενικῶς εἰς ἐργατικὸν ἀτύχημα.

Σχετικῶς πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον θέμα, σκόπιμον εἶναι νὰ διακρίνωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἐκ τῆς μὴ τηρήσεως τῶν διατάξεων ἰσχυόντων νόμων, διαταγμάτων ἢ κανονισμῶν περὶ τῶν ἔρων ἀσφαλείας, ἔλαβε χώραν ἐκ βιαίου συμβάντος ἐργατικὸν ἀτύχημα, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἢ ἐκ τῆς ἀθετήσεως τῆς ὑποχρέωσης προνοίας ἢ τῆς μὴ τηρήσεως τῶν διατάξεων περὶ ἔρων ἀσφαλείας προκλήθεισα εἰς τὸν ἐργαζόμενον ζημία δὲν συνιστᾷ «ἐργατικὸν ἀτύχημα».

α) Εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν πρόκειται περὶ ἐργατικοῦ ἀτυχήματος ἐν ἀνωπαρξίᾳ μὲν ὑπαίτιός τῆτος τοῦ ἐργοδότη, ὁ ἐργαζόμενος, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἐργασίας ἢ ἐπιχειρήσεως ἐφ' ἧς ἔχει ἐφαρμογὴν εἴτε ὁ νόμος 6298)1934 «περὶ κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων» ἤτοι τὸ Β.Δ. τῆς 24 Ἰουλ.)25 Αὐγ. 1920 (ν. 551)¹⁴, δικαιοῦται νὰ ἀσκήσῃ τὰς κατὰ τοῦ Ἰδρύματος Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων προβλεπομένας ἀξιώσεις ἢ, εἰς τὰς περιπτώσεις τὰς ὑποκειμένας εἰς τὸ Β.Δ. τῆς 24 Ἰουλ.)25 Αὐγ. 1920, τὴν ἐκ τοῦ Β. τούτου Διατάγματος ἀξίωσιν πρὸς ἀποζημιώσιν, κατὰ τοῦ ἐργοδότη. Ἀντίστοιχος ἀξίωσις ἐκ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου δὲν παρέχεται εἰς αὐτὸν κατὰ τοῦ ἐργοδότη. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἰσχύει τόσον εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν πρόκειται περὶ ἀτυχήματος ἐπελθόντος εἰς ἐργασίαν ἢ ἐπιχείρησιν μὴ ὑπαγομένην εἰς τὸν νόμον περὶ κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων¹⁵, ὅσον καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν τὸ ἀτύχημα ἐπέρχεται εἰς ἐργαζόμεον ἠσφαλισμέ-

¹⁴ Περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν πρὸς ἀποζημιώσιν ἀξιώσεων ἐκ τοῦ Β.Δ. τῆς 24 Ἰουλ.)25 Αὐγ. 1920 (ν. 551), τοῦ ν. 6298)1934 καὶ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἰδὲ Κ α π ο δ ἰ σ τ ρ ι α, Σχολ. ὑπὸ ἀποφ. Α.Π. 236)1947 ἐν Θεμ ΝΗ σελ. 392.

¹⁵ Πρβλ. Κ α π ο δ ἰ σ τ ρ ι α ἐνθ. ἄνωτ.

νον παρά τῷ ΙΚΑ. Εἰς τὴν πρώτην μὲν περίπτωσιν διότι ἐάν μὲν πρόκει-
ται περὶ ἐργατικοῦ ἀτυχήματος ἐμπέμποντος εἰς τὸ ἔδαφος ἐφαρμογῆς τοῦ
Β.Δ. τῆς 24 Ἰουλ.)25 Αὐγ. 1920 (ν. 551), ἢ διὰ τὴν μὴ τήρησιν τῶν ὑπὸ
τῶν ἰσχυόντων νόμων, διαταγμάτων καὶ κανονισμῶν ἐπιβαλλομένων ὄρων
ἀσφαλείας εὐθύνη τοῦ ἐργοδότη προϋποθέτει ὑπαιτιότητα αὐτοῦ καὶ δὴ
δόλον ἢ βαρείαν ἀμέλειαν¹⁶, ἐάν δὲ πρόκειται περὶ ἐργατικοῦ ἀτυχήματος
συμβαίνοντος εἰς ἐργασίας ἢ ἐπιχειρήσεις μὴ ὑπαγομένας οὔτε εἰς τὸ Β.Δ.
τῆς 24 Ἰουλ.)25 Αὐγ. 1920 (ν. 551), ἢ διὰ τὴν ἀθέτησιν τῆς ὑπὸ τοῦ
ἄρθρου 662 Α.Κ. γενικῶς ἐπιβαλλομένης ὑποχρέωσης προνοίας εὐθύνη
τοῦ ἐργοδότη ἀπέναντι τοῦ ἐργαζομένου ὑπάρχει ὡσαύτως μόνον ἐπὶ ὑπαι-
τιότητος αὐτοῦ. Πράγματι, ὡς ἀνωτέρω τονίζεται, διὰ τὴν παράβασιν τῆς
ὑποχρέωσης ταύτης δὲν καθιερῶνται ὑπὸ τοῦ Α.Κ. ἀντικειμενικὴ ἢ εὐθύνη
τοῦ ἐργοδότη. — Εἰς τὴν δευτέραν ἀφ' ἑτέρου περίπτωσιν καθ' ἣν ἐφαρμόζε-
ται ὁ νόμος 6298, 1934 «περὶ κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων», ἢ ἐκ τῆς παραμε-
λήσεως τῶν διατάξεων περὶ ὄρων ἀσφαλείας τῶν ἐργαζομένων εὐθύνη τοῦ
ἐργοδότη, — μὴ καταργουμένη οὔτε ἐκ τοῦ ἄρθρ. 45 § 2 τοῦ Ν. (6298)
1934, ὅπερ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν διαλαμβάνει περὶ τῆς περιπτώσεως
τῆς ἀφορώσεως τὴν ἐνοχλήν τοῦ ἐργοδότη λόγῳ τῆς εἰδικῆς ἀμέλειαν συνι-
στάσεως μὴ τηρήσεως ὑπ' αὐτοῦ τῶν ὄρων ἀσφαλείας δὲν δύναται νὰ θεω-
ρηθῇ, κατ' ἀσφαλῆς ἐξ ἀντιδιαστολῆς συμπέρασμα, ὅτι σκοπεῖ νὰ ἀποκλεί-
σῃ τὴν τοιαύτην εὐθύνην τοῦ ἐργοδότη, οὔτε ἐκ τοῦ ἄρθρου 69 § 4 ὅπερ
ἀπαλλάσσει τὸν ἐργοδότην μόνον τῆς κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Β.Δ. τῆς 24
Ἰουλ.)25 Αὐγ. 1920 (ν. 551) εὐθύνης πρὸς ἀποζημιώσεις οὐχὶ ὁμῶς καὶ
τῆς πρὸς ἀποζημιώσεις ἐπὶ ἀτυχήματος προκληθέντος ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ
ἐργοδότη μὴ τηρήσεως τῶν ὄρων ἀσφαλείας καὶ τῆς ἐκ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου
ἀπορροεῦσης, εὐρυτέρας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατ' ἑκτασιν, εὐθύνης¹⁷ —, προϋπο-
θέτει ὡσαύτως, κατ' ἐφαρμογὴν τῶν διατάξεων τοῦ Β.Δ. τῆς 24 Ἰουλ.)25
Αὐγ. 1920 (ν. 551) (ἄρθρ. 16) καὶ τοῦ Α.Κ., καθ' ὃ μέρος ἢ ἐφαρμο-
γὴ αὕτη ἐπιφυλάσσεται ἐκ τοῦ ν. 6298)1934, ὑπαιτιότητα τοῦ ἐργοδότη.

¹⁶ Ἐάν ὁμῶς ἐν τῇ μὴ τηρήσει τῆς ὑποχρέωσης προνοίας ὑπάρχει
ὁ π α ι τ ι ὅ τ η ς τοῦ ἐργοδότη, ὁ ἐργαζόμενος, ἐκτὸς τῶν ἀξιώσεων τῶν
ἀναγνωριζομένων εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ν. 6298)1934 κατὰ τοῦ Ι.Κ.Α., καὶ ὑπὸ
τοῦ Β.Δ. τῆς 24 Ἰουλ.)25 Αὐγ. 1920 κατὰ τοῦ ἐργοδότη (εἰς ἄς περιπτώ-

¹⁶ Λιττζερόπουλον. Εὐθύνη ἐξ ἐργατικοῦ ἀτυχήματος ἐν ΑΙΔ, τομ. Β' σελ. 256 σῆμ. 78. Ἐν τούτοις ὑποστηρίζεται ἐν τῇ νομολογίᾳ ὅτι ἡ ἀγωγή περὶ ἀποζημιώσεως εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην εἶναι βásiμος ἀνεξαρτήτως ἂν τὸ ἀτύχημα ἀποδίδεται εἰς δόλον ἢ βαρείαν ἀμέλειαν τοῦ ἐργοδότη ἢ τῶν ὑπ' αὐτοῦ προστηθέντων. Πρωτ. Ροδολ. 112)1947 ἐν Θεμ. ΝΗ' σελ. 597 πρὸς βλ. ἐπίσης Ε.Α. 240)1932. Θεμ. ΜΔ' σελ. 166.

¹⁷ Ἴδὲ σχετικῶς ἀποφ. ΑΠ 236)1947 ἐν Θεμ. ΝΗ' σελ. 390, ὡς καὶ τὴν ἐμπε-
ριστατωμένην τοῦ Ε.Α. 175)1948 ἐν Θεμ. ΝΘ' σελ. 311.

σεις εφαρμοζομένων τῶν νόμων αὐτῶν χωρεῖ ἢ ἀσκήσις τοιούτων ἀξιώσεων), δικαιούται νὰ ἀσκήσῃ κατὰ τοῦ ἐργοδότη καὶ τὴν κατὰ τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἀξιῶσιν πρὸς ἀποζημίωσιν¹⁸. Τοῦτο ἐπὶ μὲν τῶν περιπτώσεων τῶν διαπομένων ὑπὸ τοῦ ν. 6298)1934 ἢ τοῦ Β.Δ. τῆς 24 Ἰουλ.)25 Αὐγ. 1920 προκύπτει ἐκ ρητῶν διατάξεων τῶν νόμων τούτων (ἄρθρ. 45 ἐδ. 2 ν. 6298)34, ἄρθρ. 16 Β.Δ. 24 Ἰουλ.)25 Αὐγ. 1920), ἐπὶ τῶν λοιπῶν δὲ συνάγεται ἐκ τῶν γενικῶν περὶ ἀποζημιώσεως (ἐκ δικαιοπραξίας ἢ ἐξ ἀδικοπραξίας) διατάξεων τοῦ Α.Κ. Πρὸς τοῦτο, εφαρμοζομένων τῶν περὶ πταίσματος διατάξεων τοῦ Α.Κ. (ἄρθρ. 330), ὁ ἐργοδότης εὐθύνεται ἐν προκειμένῳ οὐ μόνον διὰ δόλον καὶ βραβεῖαν ἀμέλειαν ἀλλὰ καὶ δι' ἑλαφράν τοιαύτην.

6) Εἰς τὰς περιπτώσεις ἀφ' ἑτέρου ἐνθα ἢ ἐκ τῆς ἀθετήσεως τῆς υποχρέωσης προνοίας ἢ τῆς μὴ τηρήσεως τῶν διατάξεων περὶ ὄρων ἀσφαλείας προκληθεῖσα εἰς τὸν ἐργαζόμενον ζημία δὲν συνιστᾷ «ἐργατικὸν ἀτύχημα» (διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Β.Δ. 24 Ἰουλ.)25 Αὐγ. 1920), ἢ ἐν γένει δὲν ἀποτελεῖ ἀτυχαλιστικὴν περίπτωσιν (διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ν. 6298)1934), ὁ ἐργαζόμενος δικαιούται νὰ ἀξιῶσῃ ἀποζημίωσιν ἀπὸ τὸν ἐργοδότην μόνον ἐὰν ἢ τοιαύτη ἀθέτησις ὑφείλεται εἰς πταῖσμα (δόλος καὶ πᾶσα ἀμέλεια) τοῦ τελευταίου τούτου

VIII

Ἐκ τῶν ἀναπτυχθέντων δυνάμεθα ἐν συμπεράσματι νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος συνεπληρώθη ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἢ ἐννομῶς προστασία τοῦ ἐργαζομένου ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν χώρων ἐργασίας, εἰς τρόπον ὥστε, ἢ ἑλληνικὴ ἐργατικὴ ἐν γένει νομοθεσία, ἢ τις εὐρύτατα ἀπηχεῖ τὰς κοινωνικὰς κατακτήσεις τῶν τελευταίων χρόνων, εὐλόγως νὰ δύναται καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀνταποκρινομένη εἰς τὰ πλέον προοδευτικὰ καὶ φιλεργατικὰ αἰτήματα.

Μάϊος 1948

¹⁸ Ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἂν κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ ποσοῦ τῆς ἀποζημιώσεως καταλογίζονται αἱ ὠφελείαι τοῦ ἐργαζομένου ἐξ ἀσφαλιστικῆς συμβάσεως κλπ. προβλ. Λι τ ε ρ ὀ π ο υ λ ο ν ἐν Ἑρμ. Α.Κ. 298 ἀριθ. 53, 56, 58 ἐπ.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΕΙΔΩΛΟΥ

Υπό ΝΙΚ. Π. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἡ καταπληκτικὴ πρόοδος τῶν κατακτῆσεων τῆς συγχρόνου φυσικῆς ἐρεῦνης δεικνύει μὲ ἀρκετὴν σαφήνειαν ὅτι ὅλοι οἱ δρόμοι ἐπὶ τῶν ὁποίων προωθοῦνται αἱ ἐπὶ μέρους κατακτῆσεις τῆς Φυσικῆς συγκλίνουν τελικῶς εἰς τὴν διατύπωσιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς δι' ὅλα τὰ φαινόμενα βασικῆς καταστάσεως. Τὴν ἀναγωγὴν τῆς ὅλης ποικιλίας τῶν φυσικῶν φαινομένων εἰς μίαν μόνον βασικὴν κατάστασιν ἐπεδίωξεν ἡ Φυσικὴ καὶ εἰς προηγηθεῖσαν ἐποχὴν ἀνθήσεώς της, τὴν ἐποχὴν τῶν Huygens (1629—1695) καὶ Newton (1642—1727). Ἐγὼ ὁμῶς ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπὸ τοῦ Νεύτωνος θεμελιωθεῖσα «κλασσικὴ Φυσικὴ» ἐνόμιζεν ὅτι ὄφειλε νὰ καθορίσῃ τὴν βασικὴν αὐτὴν κατάστασιν σύμφωνα μὲ τὴν νοοτροπίαν τῆς Μηχανικῆς¹, ἢ μετὰ τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος καὶ τὴν θεωρίαν τῶν quanta² ἀνοικοδομοῦμένη Φυσικὴ διδάσκει ὅτι ἡ τελικὴ διατύπωσις τῆς βασικῆς καταστάσεως τότε μόνον θὰ καταστῇ δυνατὴ, ὅταν λυθοῦν καὶ τὰ ἔσχατα προβλήματα αὐτῆς καὶ ὅτι πρὸς τὸ παρὸν πρέπει νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν γνῶσιν καθέκαστα μόνον μερῶν τῆς ὅλης εἰκόνας, μερῶν ποῦ ὡς τόσο δεῖχνον ἀρκετὰ σαφεῖς συνδέσεις μεταξὺ τῶν³.

Διὰ τὴν ἐποικοδόμησιν ἐνὸς φυσικοῦ κοσμοειδώλου ὁ σημερινὸς φυσικὸς χρησιμοποιεῖ ὀλίγα βασικὰ μεγέθη καὶ ἔχει τὴν τάσιν νὰ περιορίσῃ

¹ Huygens, *Traité de la lumière* (Leyden 1690). chapitre I. «Dans la vraie philosophie on conçoit la cause de tous les effets naturels par des raisons de mécanique. Ce qu' il faut faire a mon avis ou bien renoncer à toute esperance de jamais rien comprendre dans la physique».

² Ν. Θεοδώρου, *Ἐπιτομὴ τῆς Νεωτέρας Φυσικῆς* (ἔκδ. Δημητράκου, 1936), Μέρους δεῦτερον καὶ τρίτον.

³ A. S. Eddington, *Die Naturwissenschaft auf neuen Bahnen*, (ἔκδ. ἐκ Ἀγγλικοῦ Vieweg, u. Sohn 1935) II. Kapitel.

ἀκόμη περισσότερον τὸν ἀριθμὸν των. Οὕτω μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σήμερον ὡς βασικὰ σταθερὰ μεγέθη τῆς Φυσικῆς ¹:

Τὸ στοιχειῶδες ἠλεκτρικὸν quantum ἢ ἠλεκτρικὸν φορτίον ἐνὸς ἠλεκτρονίου e	
Ἡ μάζα ἐνὸς ἠλεκτρονίου	m
Ἡ μάζα ἐνὸς πρωτονίου	M
Τὸ στοιχειῶδες quantum δράσεως ἢ Σταθερὰ τοῦ Planck	h
Ἡ ταχύτης τοῦ φωτός	c
Ἡ σταθερὰ τῆς παγκοσμίας ἑλξεως	κ
Ἡ κοσμολογικὴ σταθερὰ	λ

Μὲ τὰ βασικὰ αὐτὰ μεγέθη καὶ τοὺς νόμους τῶν πεδίων τοῦ Maxwell καὶ τοῦ Einstein συντίθεται ἐπαγωγικῶς ἐν φυσικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον εἰς τὰς λεπτομερείας του συμπληρῶνεται μὲ ἄλλα ἐπὶ μέρους σταθερὰ μεγέθη καὶ εἰδικούς νόμους, πού μποροῦν νὰ προκύβουν ὡς ἐξαγόμενα τῶν ἀνωτέρω βασικῶν μεγεθῶν καὶ γενικῶν νόμων τῶν πεδίων.

Ἡ τάσις νὰ περιορισθῇ ἀκόμη περισσότερον ὁ ἀριθμὸς τῶν βασικῶν σταθερῶν μεγεθῶν ᾠδήγησεν εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ ἀνευρεθοῦν μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις, πού θὰ ἐπέτρεπον νὰ προκύπτουν κάποια ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀπέμενον τότε μόνον ὡς βασικὰ μεγέθη ἐποικοδομήσεως τοῦ φυσικοῦ κοσμοειδώλου. Ἡ προσπάθεια αὕτη δὲν ἔχει φθάσει ἀκόμη ὡς τώρα εἰς εὐρύτερον ἀποδεκτὰ ἐξαγόμενα. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐμποδίζει κανένα φυσικὸν νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι αἱ πέραν τῶν ἀνωτέρω φυσικαὶ σταθεραὶ προκύπτουν ἀπὸ αὐτάς, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχῃ εὐρεθῇ ἀκόμη ὁ ἀκριβοῦς τύπος τῆς ἀλληλεξαρτήσεώς των. Ἔτσι π.χ. καὶ πρὶν ἀκόμη μάθωμεν τὴν διαδικασίαν τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ μήκους κύματος τῆς κιτρινῆς γραμμῆς τοῦ φάσματος τοῦ νατρίου, δὲν μᾶς μένει καμμιά ἀμφιβολία ὅτι ὑπάρχει ἕνας ὀρισμένος τύπος, μὲ τὸν ὁποῖον μπορεῖ νὰ ὑπολογισθῇ τὸ μήκος κύματος τῆς γραμμῆς αὐτῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαπιστώσεως ὅτι τὸ ἄτομον τοῦ νατρίου συγκροτεῖται ἀπὸ ἕνα πυρῆνα, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖον περιφέρονται 11 ἠλεκτρόνια, χωρὶς νὰ χρειασθῇ νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον ἄλλα σταθερὰ μεγέθη ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω.

Ἡ προσπάθεια ὅμως ἀνευρέσεως σχέσεων μεταξὺ τῶν βασικῶν σταθερῶν μεγεθῶν πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ δώσῃ ἀπάντησιν εἰς ἐρωτήματα ὡς τὰ: διατεῖ ἡ φυσικὴ μονὰς τοῦ θετικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τὸ ποσιτρόνιον, δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν συχνότητα αὐτοτελοῦς ἐμφανίσεως, πού διαπιστώνεται εἰς τὴν μονάδα τοῦ ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τὸ ἠλεκτρόνιον; Πού ὑφείλεται ὅτι τὸ στοιχειῶδες quantum τοῦ θετικοῦ ἠλεκτρισμοῦ φέρεται ὑπὸ μάζης M, τοῦ πρωτονίου, πού εἶναι περίπου 1840 φορές μεγαλύτερα τῆς μάζης m τοῦ στοιχειῶδους quantum ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ;

¹ A. S. Eddington, Die Naturwissenschaft auf neuen Bahnen, (ἔκδ. ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ Vieweg u. Sohn 1935) σελ. 218.

Ἡ Κυματομηχανικὴ τοῦ Schrödinger ἔρμηνεύει τὴν παρουσίαν ὕλικῶν σωματιδίων μὲ κυματοδέσμους, ἀφήγει ὁμως χωρὶς ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν τὸ ἐρώτημα, διατί ὑπάρχουν δύο εἰδῶν κυματοδέσμαι, ποὺ διαφέρουν οὐσιωδῶς μεταξὺ των μὲ τὸ νὰ ἐκδηλώνουν ὕλικότητα εἰς σχέσιν $\frac{m}{M} \frac{1}{1840}$;

Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ μποροῦν νὰ συνοψισθοῦν εἰς τό : Ποῖαι σχέσεις ὑφίστανται μεταξὺ τῶν βασικῶν σταθερῶν τῆς σημερινῆς Φυσικῆς ;

Κατεβλήθη προσπάθεια νὰ διατυπωθοῦν ἐμπειρικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν διαφορῶν βασικῶν μεγεθῶν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἔτσι θὰ ἀνεκαλύπτοντο τὰ ἴχνη κάποιας διασαφῆσεως τῶν σχετικῶν ζητημάτων Ἐπεδιώχθη πρωτίστως μὲ τὰς σχέσεις αὐτὰς νὰ ληφθοῦν μεγέθη, ποὺ θὰ ἦσαν ἀνεξάρτητα οἰασθήποτε ἀθαιρεσίας, ἀναγκαίαις διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ἀριθμητικῶν των τιμῶν.

Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε διὰ τοῦ συσχετισμοῦ νὰ λαμβάνωνται βασικαὶ σταθεραὶ ἀνεξάρτητοι τῶν ἀθαιρέτως καθοριζομένων βασικῶν μονάδων μετρήσεως, τ. ἔ. τῶν: ἑκατόστομέτρου (cm), γραμμαρίου (gr) καὶ δευτερολέπτου (sec). Ἐπεζητήθη μὲ ἄλλους λόγους νὰ καθορισθοῦν βασικὰ σταθερὰ ποσά, ποὺ προκύπτουν μὲ τοιοῦτον συσχετισμὸν τῶν ἀνωτέρω, ὥστε αἱ διαστάσεις των ὡς πρὸς τὰ βασικὰ μεγέθη τοῦ μετρικοῦ συστήματος CGS νὰ εἶναι [0,0,0], τ. ἔ. νὰ εἶναι ἀνεξάρτητα τῶν μονάδων μετρήσεως, ἐκφραζόμενα μὲ ὀλιγὸς καθαρὸς ἀριθμούς.

Ἐτσι ὁ ἀριθμὸς 1840, ποὺ μᾶς δίδει τὸν λόγον $\frac{M}{m}$ τῆς μάζης τοῦ πρωτονίου πρὸς τὴν μάζαν τοῦ ἠλεκτρονίου, ἀποτελεῖ μίαν ἀπόλυτον (ἀνεξάρτητον τῶν μονάδων μετρήσεως) βασικὴν σταθεράν. Ὁμοίαν βασικὴν σταθεράν ἀποτελεῖ ἡ σταθερὰ τοῦ Sommerfeld ⁵, $\alpha = \frac{2\pi e^2}{ch} = \frac{1}{137}$. Ἡ σταθερὰ

αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς λεπτῆς ὑφῆς τῶν φασματικῶν γραμμῶν ἔχει ὁμως πολὺ εὐρυτέραν σημασίαν ἀκριβῶς ὅπως ἡ ταχύτης τοῦ φωτός ἀποτελεῖ συγδετικὸν κρίκον μεταξὺ μεγεθῶν, ποὺ αἰσθητῶς δὲν ἔχουν τίποτε κοινὸν μὲ τὸ φῶς. Ἡ σταθερὰ τοῦ Sommerfeld μᾶς δίδει τὸν λόγον μεταξὺ δύο διαφορῶν φυσικῶν μονάδων τοῦ ποσοῦ «δράσις». Τὸ μέγεθος τοῦτο ἀνεφάνη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Μηχανικὴν μὲ τὴν «ἀρχὴν τῆς ἐλαχίστης δράσεως» τοῦ Hamilton ⁷, μεγαλυτέραν σημασίαν ἀπέκτησε μὲ τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος ὡς ἓν ἀπὸ τὰ ὀλίγα ἀπόλυτα μεγέθη (invariant) τῆς

⁵ A. Haas, Einführung in die theoretische Physik (Walter de Gruyter Berlin 1930) zweiter Band § 110.

⁶ A. Sommerfeld, Atombau und Spektrallinien, (Braunschweig 1931), Bd I., Βλ. καὶ Θ. Κουγιουμτζέλη, Περηνικὴ Φυσικὴ (Τζάνα—Δελαγαρμιάτικα, 1947), σελ. 28.

⁷ Βλ. συγγραφ. ὑπόσημ. 5. Bd I § 21.

Φυσικήs και ἔφθασε τὸ ἀποκορύφωμα τῆs σηµαντικότητὸs του µὲ τὴν θεωρίαν τῶν Quanta, ὅπου ἡ σταθερὰ τῶν Quanta εἶναι ἡ φυσικὴ μονὰs δράσεωs. Τὸ µέγεθος «δράσιs» προκύπτει διὰ πολυτοµοῦ ἑνὸs ποσοῦ ἐνεργείας ἐπὶ ἕν ποσὸν χρόνου : [δράσιs] = [erg] · [sec]. Ἐκφράζει λοιπὸν τὸ σὸν πολὺ ἢ ἐνέργειαν κατὰ τὴν διάρκειαν τὸ σὸν μακροῦ χρόνου. Ἄν θεωρήσωµεν δύο ἠλεκτρονία (ἢ δύο πρωτόνια) εἰs κάποια ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων, ἐξασκείται µεταξύ των ἀπωστικὴ δύναμιs (ποὺ καθορίζεται ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ Coulomb) καὶ κατὰ συνέπειαν τοῦτου ἔχουν τὰ σωματίδια ταῦτα ἕν ποσὸν ἠλεκτροστατικῆs ἐνεργείας. Πρὸs τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν εἶναι συνδεδεµένον ἕν ποσὸν χρόνου, τ.ἔ. ὁ χρόνος ποὺ χρειάζεται τὸ φῶs (ἄκριβέστερον ἢ ἠλεκτρομαγνητικὴ κύµανσιs) διὰ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὸ ἕν σωματίδιον εἰs τὸ ἄλλο. Τὸ γινόµενον τῆs ἐνεργείας ἐπὶ τὸν χρόνον τοῦτον παρέχει τὴν «δράσιν», ποὺ κατὰ φυσικὸν τρόπον ἐκδηλώνει τὸ θεωρούµενον ζευγὸs τῶν σωματιδίων. Ἡ δρᾶσιs αὕτη εἶναι πάντοτε ἢ αὕτη εἰs οἰανδήποτε ἀπόστασιν καὶ ἂν εὔρισκωνται ἀπ' ἀλλήλων τὰ σωματίδια· διότι, ὅταν ταῦτα εἶναι πλησίον ἀλλήλων, ὅποτε ἢ ἠλεκτροστατικὴ των ἐνέργεια εἶναι µεγάλῃ, ὁ χρόνος µεταδόσεωs αὐτῆs εἶναι ἀντιστοίχως µικρὸs καὶ ὅταν τὰ σωματίδια ἀπομακρύνωνται τὸ ἕν ἀπὸ τὸ ἄλλο, µειώνεται ἢ ἐνέργεια, ἀλλ' αὐξάνεται ἀντιστοίχως ὁ χρόνος. Ἄν εἶναι ὀηλαδὴ d ἢ ἀπόστασιs µεταξύ των δύο ἠλεκτρονίων, τότε ἢ µὲν ἠλεκτροστατικὴ των ἐνέργεια εἶναι : $\frac{e \cdot e}{d^2}$ $d = \frac{e^2}{d}$, ὁ δὲ χρόνος t διαδροµῆs τῆs ἀποστάσεωs αὐτῆs µὲ τὴν ταχύτητα c τοῦ φωτὸs εἶναι : $t = \frac{d}{c}$. Ἐνεκα τοῦτου ἢ δρᾶσιs ποὺ ἐκδηλώνεται ἀπὸ τὸ ζευγὸs τῶν ἠλεκτρονίων εἶναι : $W = \frac{e^2}{d} \cdot \frac{d}{c} = \frac{e^2}{c}$, ἢτοι ἀνεξάρτητος τῆs µεταξύ των ἀποστάσεωs. Ἀποτελεῖ λοιπὸν τὸ σταθερὸν πηλίκον $\frac{e^2}{c}$ µίαν φυσικὴν μονάδα τοῦ ποσοῦ «δράσιs». Ἐξ ἄλλου εἰs τὴν θεωρίαν τῆs ἀκτινοβολίας χρησιµοποιεῖται µία ἄλλη φυσικὴ μονὰs δράσεωs⁸, δηλ. ἢ δρᾶσιs $\frac{h}{2\pi}$. Ἡ νεωτέρα µάλιστα θεωρία προτιµᾷ τὴν μονάδα αὐτὴν ἀντὶ τῆs σταθερᾶs τοῦ Planck h . Ἔτσι προκύπτουν δύο φυσικαὶ μονάδεs τοῦ ποσοῦ «δράσιs», ἢ µία ἀπὸ τὴν ἠλεκτρονικὴν θεωρίαν καὶ ἢ ἄλλη ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῆs ἀκτινοβολίας. Ὁ λόγος µεταξύ των δύο τούτων μονάδων $\frac{e^2}{c} : \frac{h}{2\pi} = \frac{2\pi e^2}{c \cdot h} = \frac{1}{137}$ εἶναι ἢ σταθερὰ α τοῦ Sommerfeld. Ὡστε εἰs ὅλα τὰ προβλήµατα, ποὺ παίζουσι ρόλον σωματίδια καὶ ἀκτινοβολία (τ. ἔ. ὕλη καὶ ἐνέργεια) ἔχοµεν δύο συστήµατα ἀναφορᾶs, τὰ ὅποια διαφέρουν µεταξύ των ἐκ τοῦ

⁸ S. Valentiner, Die Grundlagen der Quantentheorie (Vieweg u. Sohn, 1920) σελ. 66.

ὅτι τὸ ἐν συντίθεται ἀπὸ ἄτομα δράσεως διαφορετικοῦ μεγέθους τῶν ἀτόμων δράσεως, ποῦ ἐποικοδομοῦν τὸ ἄλλο σύστημα.

Ἡ τάσις περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πρωταρχικῶν σταθερῶν στοιχείων ἐποικοδομήσεως τοῦ φυσικοῦ κοσμοειδώλου καθιστᾷ εὐνόητον τὴν προσπάθειαν νὰ ἀνευρεθῇ κάποια σχέσις μεταξὺ τῶν ἀπολύτων (ὡς λόγων ὁμοειδῶν μεγεθῶν) σταθερῶν $\frac{M}{m}$ καὶ $\frac{2\pi e^2}{ch}$ Ποία εἶναι ἡ σχέσις αὕτη;

Ἡ Perles⁹ ἐνόμισε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσῃ εἰς μίαν ἱκανοποιητικὴν διὰ τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπάντησιν ἢ παρατήρησις ὅτι τὸ γινόμενον τῶν σταθερῶν τούτων $\left[\frac{M}{m} \cdot \frac{2\pi e^2}{ch} \right]$ εἶναι μὲ ἀρκετὴν προσέγγισιν ἴσον μὲ τὸ γινόμενον $2\pi(\pi-1)$ ἀλλὰ εἶναι τοῦτο μία ἀναγκαία συνέπεια ἢ ἀπλῆ μόνον σύμπτωσης;

Ἡ Eddington¹⁰ ἐξ ἄλλου ἐπὶ τῆς βάσει θεωρητικῶν σκέψεων, τὰς ὁποίας ἐστήριξε εἰς τὴν γενικὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος, ἔφθασε εἰς τὸ ἐξαγόμενον ὅτι ἡ ἀντίστροφος τιμὴ τῆς σταθερᾶς τοῦ Sommerfeld πρέπει νὰ εἶναι ἴση μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν συνδυασμῶν $16(=4 \times 4)$ ἀντιστοίχως πρὸς τὰς 4 συντεταγμένας τοῦ κόσμου τοῦ Minkowski) στοιχείων ἀνὰ ἓν καὶ ἀνὰ δύο, ἦτοι $16 + \frac{16 \cdot 15}{1 \cdot 2} = 136$. Ἄτυχῶς ἡ διαφορά τῆς τιμῆς ταύτης ἀπὸ τῆς 137 εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ μπορῇ νὰ δικαιολογηθῇ ὡς λάθος κατὰ τὸν καθορισμὸν τῆς σταθερᾶς $a=1/137$ καὶ τοῦτο δικαιολογεῖ τὸν σκεπτικισμὸν μὲ τὸν ὁποῖον ἀντιμετωπίζεται ὑπὸ τῶν πλείστων φυσικῶν ἢ ρηθεῖσα θεώρησις τοῦ Eddington: ὡς τόσο ὁ Sommerfeld¹¹, ὁμιλῶν περὶ ταύτης, ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι, ἂν ἦτο ἐπιτυχής, θὰ ὠδήγει εἰς ἀπλοποίησιν τοῦ φυσικοῦ κοσμοειδώλου, ἀφοῦ μὲ αὐτὴν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προκύπτῃ τὸ στοιχειῶδες ἠλεκτρικὸν quantum ἀπὸ τὰς σταθερᾶς c καὶ h .

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Eddington¹² ἔφθασε καὶ εἰς τὸ ἐξαγόμενον ὅτι ὁ λόγος $\frac{M}{m}$ τῶν μαζῶν πρωτονίου καὶ ἠλεκτρονίου πρέπει νὰ εἶναι ἴσος μὲ τὴν λόγον τῶν ριζῶν τῆς δευτεροβαθμίου ἐξισώσεως: $10m^2 - 136m + 1 = 0$, (ὅπου ὁ συντελεστὴς 10 προκύπτει ὡς ἀριθμὸς τῶν μετ' ἐπαναλήψεως συνδυασμῶν 4 στοιχείων ἀνὰ 2 $\left[\frac{(4+2-1) \cdot (4+2-2)}{1 \cdot 2} = 10 \right]$ καὶ εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατ' Einstein δυναμικῶν βαρύτητος $g_{i,k}$ ($i, k=1, 2, 3, 4$ καὶ $g_{i,k} = g_{k,i}$), ἐνῶ ὁ συντελεστὴς 136 εὐρίσκεται ὡς ἀνωτέρω). Καὶ τὸ ἐξαγό-

⁹ «Naturwissenschaften» 1928, No 51, σελ. 1094.

¹⁰ Proc. Roy. Soc. London, 122, 358, 134, 324. καὶ Phys. Ber. 1932, 6, 611.

¹¹ Plank - Heft der Natuwissenschaften 1929 σελ. 481.

¹² Βλ. συγγ. ὑπόσημ. 3, σελ. 234.

μεγαν όμως αυτό $\frac{13,5^{\circ}6}{0,007357} = 1847,6$ αποκλίνει αισθητώς της κατά τὰ
 εξαγόμενα ακριβῶν μετρήσεων ἰσχυρῆς τιμῆς τοῦ λόγου $\frac{M}{m} = 1838,1$.

Ἐπί ἄλλης τελείως θάσεως ἐπεχείρησεν ὁ R. Fürth ¹³ νὰ ὑπολογίσῃ
 τὴν τιμὴν τοῦ λόγου M/m . Εὐρήκε τὴν τιμὴν 1838,2.

Θὰ ἦτο πολὺ τολμηρὸν νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι μὲ τὰς ὡς
 ἄνω καὶ ἄλλας παρομοίας θεωρήσεις ὀδηγούμεθα εἰς τὴν λύσιν
 τοῦ προβλήματος, μπορεῖ κάλλιστα ὅλαι αὐταὶ αἱ θεωρήσεις νὰ εἶναι
 ἔξω ἀπὸ τὸν δρόμον, πού φέρει εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην λύσιν καὶ
 ὡς ἐκ τούτου νὰ πρέπη νὰ ἀναζητηθῇ κάπου ἄλλοῦ ἢ πρέπου-
 σα λύσις. Ἐγινε ὁμως νύξις τῶν καταβαλλομένων προσπαθειῶν διὰ
 νὰ δειχθῇ πόσον ἐπιτακτικὰ ἔχει τεθῆ εἰς τὴν σημερινὴν Φυσικὴν τὸ πρόβ-η-
 μα τῆς ἀναζητήσεως τῶν μόνων ἀπαραιτῆτων βασικῶν σταθερῶν. Δὲν ὑπάρ-
 χει σήμερον Φυσικός, πού πιστεύει ὅτι μπορεῖ νὰ δεχθῇ πὼς αἱ τιμαὶ τῶν
 σταθερῶν τῆς Φυσικῆς, πού παρέχομεν ἄνωτέρω, εἶναι τυχαῖαι καὶ ἀνεξάρ-
 τητοι ἀλλήλων. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἀποδοχὴν τῆς θέσεως ὅτι αἱ σταθεραὶ αὐταὶ
 τόσον καθ' ἑαυτὰς ὅσον καὶ κατὰ τὰς μεταξὺ των σχέσεις μποροῦν νὰ προ-
 κύψουν θεωρητικῶς, πρέπει κατὰ πρῶτον λόγον νὰ προσδιορίζεται ἡ σταθε-
 ρὰ e ἀπὸ τὰς c καὶ h καὶ ἔπειτα καὶ ἡ σταθερὰ $\frac{M}{m}$. Πέραν ἀκόμη ἀπ'

αὐτὸ εἶναι θάσιμον τὸ ἐρώτημα μήπως ὄχι μόνον ὁ λόγος $\frac{M}{m}$, ἀλλὰ αὐτὰ
 ταῦτα τὰ μεγέθη M καὶ m μποροῦν νὰ προκύψουν ἀπὸ τὰ e , c καὶ h καὶ
 λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ e ἐξάγεται ἀπὸ τὰ c καὶ h , εἰς περαιτέρω
 ἀνάλυσιν μόνον ἀπὸ τὰ c καὶ h . Ἡ σταθερότης τῆς σχέσεως e/m (τοῦ εἰδι-
 κοῦ φορτίου τοῦ ἠλεκτρονίου) συνηγορεῖ διὰ καταφατικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ
 ἐρώτημα. Ἐτσι ἡ σχέσις e/m φαίνεται νὰ εἶναι ἐπίσης μία σταθερὰ, πού
 ἔχει τὰς ρίζας τῆς εἰς τὰς βασικὰς ἀρχὰς τῆς ἀτομικῆς δομῆς τῆς ὕλης καὶ
 εἰς τοὺς νόμους τῶν πεδίων. Μποροῦμε πράγματι νὰ ὑπολογίσωμεν (ἔστω
 καὶ ὑπὸ ὠρισμένης πιθανῆς προϋποθέσεις) τὴν μαζαν, τ. ἔ. τὴν ἀδράνεια,
 τοῦ ἠλεκτρονίου ¹⁴ διὰ τῶν νόμων τῶν πεδίων ἀπὸ τὸ ἠλεκτρικόν του φορ-
 τίον καὶ κατὰ συνέπειαν πρέπει ἡ μαζα αὕτη νὰ εἶναι μέγεθος ὀφειλόμενον
 εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φορτίου καὶ εἰς τὴν φύσιν τοῦ πεδίου.

Ἀλλὰ ἡ τιμὴ τῆς σχέσεως e/m εἶναι ἐξηρητημένη ἀπὸ τὰς μονάδας,
 πού ἔχομεν ἐκλέξει ὡς βασικὰς μονάδας τοῦ μετρικοῦ μας συστήματος. Ἄν
 λοιπὸν ὑφίσταται αὕτη *a priori*, τοῦτο σημαίνει ὅτι ὑφίσταται ἐπίσης *a*
priori μία ἀλληλεξάρτησις μεταξὺ τῶν τριῶν βασικῶν μονάδων (*cm*, *gr*, *sec*)
 τοῦ μετρικοῦ μας συστήματος· ἔτσι ὁμως δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τριῶν, ἀλλὰ

¹³ Fürth, Naturwissenschaften 1929 σελ. 688 καὶ 728.

¹⁴ Bucherer, Einführung in die Elektronentheorie (Teubner, 1924).

μόνον δύο βασικών μονάδων, ακριβώς όπως με την ανεύρεση της συσχέτισης της μονάδος ποσότητας θερμότητας (cal) προς μηχανικά μεγέθη, έπαυσε πλέον αυτή ν' αποτελή ιδιαίτερον μονάδα και ανήχθη εις τὰς μονάδας ενεργείας.

Αν κατόπιν τούτου υποθεθῆ ὅτι ἐπιτυχάνει ἡ προσπάθεια νὰ προκύπτουν ἀπὸ τὰς σταθερὰς c καὶ h πρῶτον τὸ e καὶ ἔπειτα τὰ M καὶ m , γεννᾶται πλέον τὸ ἐρώτημα, πῶς θὰ καταστήσωμεν τὰς c καὶ h ἀνεξαρτήτους τῶν μονάδων, πού ἀποτελοῦν τὰς βάσεις τοῦ μετρικοῦ μας συστήματος; Εἶναι φανερόν ὅτι διὰ τὰς σήμερον ἰσχυούσας τιμὰς τῶν τόσο τὸ c ὅσον καὶ τὸ h ἔχουν συμπεριωματικὴν ἔκφρασιν, ἐφόσον ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰς βασικὰς μονάδας τοῦ μετρικοῦ μας συστήματος, πού, ὡς γνωστόν, ἔχουν ληφθῆ ἀπὸ τὰ αὐθαίρετως ἐκλεγέντα σώματα τῆς Γῆς καὶ τοῦ κυβικοῦ ἑκατοστομέτρου ὕδατος. Ἡ τιμὴ $c=3.10^{10}$ cm/sec μᾶς λέγει ὅτι ἡ Γῆ ἔχει τὴν περιφέρειαν καὶ στρέφεται μετὰ τὴν ταχύτητα, ὥστε νὰ χρειάζεται τὸ φῶς διὰ νὰ διατρέξῃ τὸν Ἰσημερινὸν χρόνον 7,5.24.60.60 φορές μικρότερον ἐκείνου, πού χρειάζεται ἓνα σημεῖον τοῦ Ἰσημερινοῦ τῆς Γῆς. Ὁμοίως ἡ τιμὴ $M=1,16.10^{-24}$ γραμμάρια μᾶς λέγει ὅτι ἐν κυβικὸν ἑκατοστόμετρον ὕδατος (ἢ ἄλλου σώματος τῆς αὐτῆς ἀδρανείας) περιέχει $1/M=61,2.10^{23}$ πρωτόνια. Τὸ ὅτι εἶναι $h=6,55.10^{-27}$ erg.sec σημαίνει ὅτι εἰς δράσιν 1 erg.sec περιέχονται κάπου 150 τετρακισεκατομμύρια κβάντα δράσεως. Μετὰ ἄλλας λέξεις ὅλαι αὗται αἱ ἀριθμητικαὶ τιμαὶ παρέχουν ἀπλῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν φυσικῶν ἐκείνων μονάδων ἢ τῶν παραγῶγων των (μετὰ γινόμενα, πηλίκα κλπ.), πού ἐμπεριέχονται εἰς ὀρισμένα σώματα καὶ ἐπομένως δὲν μᾶς δίδουν τίποτε περισσότερο διὰ τὰς γενικὰς βάσεις τοῦ ὕλικου κόσμου. Ἄς ἀφήσωμεν πού μποροῦμε ἀκόμη μίαν φοράν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν βασίμον ὑπόνοιαν ὅτι μία ἀπὸ τὰς τιμὰς αὐτὰς παριστάνει εἰς τὴν πραγματικότητα μίαν a priori σχέσιν μεταξὺ δύο ἐκ πρώτης ὄψεως τελείως διαφόρων μεγεθῶν, ὅπως εἶναι ἡ σχέσις e/m .

Λαμβανομένου κατόπιν τούτου ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ μέγεθος c ἔχει ἀποκτήσει μετὰ τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος τὸν ρόλον ἑνὸς βασικοῦ μεγέθους, πού ἀποδαίνει ρυθμιστικὸν τῆς τάξεως τοῦ φυσικοῦ κόσμου, εἶναι εὐλόγος ἡ προσπάθεια νὰ ἐκφρασθῆ τοῦτο κατὰ τρόπον ὥστε νὰ εἶναι ἀνεξάρτητον τῶν αὐθαίρετως ληφθειῶν μονάδων μήκους καὶ χρόνου. Ἔτσι συνηθίζεται εἰς τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος νὰ μὴ μετράται ὁ χρόνος εἰς δευτερόλεπτα, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ὥστε αἱ τέσσαρες κοσμικαὶ συντεταγμένα νὰ εἰσάγωνται, εἰς τὰς διαφόρους σχέσεις των μετὰ ὅλως συμμετρικὴν μορφήν. Τοῦτο γίνεται, ἂν ἡ μονὰς μετρήσεως τοῦ χρόνου εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ εἶναι $c=1$ καὶ ἐπομένως ἂν ὡς μονὰς χρόνου ληφθῆ τὸ $1/c$ (ἦτοι τὸ ἐν τριακονταδισεκατομμυριοστὸν τοῦ δευτερολέπτου). Πρέπει ὡς τόσο τότε διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς συμμετρίας¹⁵ νὰ εἰσαγάγωμεν εἰς τοὺς σχετικούς

¹⁵ A. Einstein, Über die specielle und die allgemeine Relativitätstheorie (Vieweg und Sohn) Heft 38, Anhang.

τύπους και τὸν παράγοντα $i = \sqrt{-1}$ διὰ νὰ λαθῶμεν τὸν ἔξω πραγματιστικῆς παρασκευῆς «κοσμικὸν τύπον» τοῦ Minkowski: 3.10^{10} (cm) = i (sec). Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν παύει πλέον νὰ ἐμφανίζεται εἰς τοὺς τύπους ἡ σταθερὰ c . Ἀντὶ τῆς ἀπλοποιήσεως αὐτῆς εἰς πολλοὺς τύπους προβάλλει ἀναγκαίως ὁ παράγων i .

Ἡ ἔκφρασις $h = 6,55.10^{-27}$ (ergsec), τ. ἔ. ἡ ἔκφρασις ὅτι εἰς μίαν συνολικὴν δρᾶσιν 1 (ergsec) περιέχονται εἰς στρογγυλὸν ἀριθμὸν 150 τετρακισκατομμύρια κβάντα, δὲν μᾶς διαφωτίζει διὰ τὴν γενικὴν οὐσίαν τῆς πραγματικότητος. Ἀντιθέτως πρὸς τοῦτο μᾶς ἐνδιαφέρει ὅτι εἰς τὸ μετρικὸν σύστημα, ποῦ ἀντὶ τοῦ μεγέθους c χρησιμοποιεῖ τὸ σύμβολον i , τὸ στοιχειῶδες

ἠλεκτρικὸν quantum παρέχεται ἀπὸ τὴν παράστασιν $\sqrt{\frac{\alpha}{2\pi}} h i$ (ὅπου α εἶναι ἡ σταθερὰ τοῦ Sommerfeld), διότι ἡ παράστασις αὕτη ἀνάγεται εἰς μίαν φυσικὴν ὄντοτητα, τ. ἔ. τὸ ἠλεκτρικὸν φορτίον ἑνὸς ἠλεκτρονίου ἢ ἑνὸς πρωτονίου. Ἐπι πλέον ἡ σχέση $e = \sqrt{\frac{\alpha}{2\pi}} h i$ μᾶς λέει ὅτι ἡ κβάντωσις τῆς δράσεως εἶναι τὸ πρωταρχικόν, ἐνῶ ἡ κβάντωσις τοῦ ἠλεκτρισμοῦ τὸ ἐκ τούτου προκύπτον.

Σύμφωνα τώρα μὲ τὰς θεωρητικὰς ἀπόψεις, ποῦ δικαιολογοῦν τὴν ἰσχὺν σχέσεων ὡς αἰ ἀνωτέρω, μποροῦμε νὰ δεχθῶμεν ὅτι θὰ εἶναι: $h = m \cdot l \cdot i$, ὅπου l παρέχει μίαν «φυσικὴν» μονάδα μήκους, τῆς ὁποίας ἡ τιμὴ (διὰ $m = 9.10^{-28}$ gr) θὰ ἀνήρχεται εἰς 243.10^{-12} cm. Ἄν δεχθῶμεν ὅμως ὅτι ἡ m εἶναι πραγματικῶς μία παγκοσμία σταθερὰ, ἡ ὁποία καθορίζεται (κατ' a priori ἐκδοχὴν) διὰ τοῦ h , θὰ εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ l μία παγκοσμία σταθερὰ. Ἀλλὰ ἡ ἀδράνεια, ποῦ παρέχει τὸ μέτρον τῆς m , εἶναι, ὡς γνωστὸν, μία συνάρτησις τοῦ πεδίου καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν μπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ἡ m ὡς παγκοσμία σταθερὰ, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς μία σταθερὰ τοῦ εἰδικοῦ τούτου κόσμου, ἡ ὁποία θὰ ἔχη γενικῶς ἄλλην τιμὴν εἰς ἕνα ἄλλον κόσμον. Κατὰ συνέπειαν τούτου θὰ ἔχωμεν εἰς ἕκαστον «εἰδικὸν κόσμον» ἰδιαιτέραν «φυσικὴν μονάδα μήκους» καὶ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ διανοίγει νέας ἀπόψεις εἰς τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος. Αἱ ἐξισώσεις τοῦ Einstein συνδέουν τὴν ὕλην μὲ τὸ «μετρικὸν πεδίον» (τῆς τάξεως χωροχρόνου) κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὸν ὅποιον συνδέεται ἕν ἠλεκτρικὸν πεδίον μὲ τὰ ἠλεκτρικὰ φορτία, ποῦ εὑρίσκονται εἰς αὐτό. Αἱ ἐξισώσεις αὗται (διαφορικαὶ ἐξισώσεις 2ου βαθμοῦ) ἐπιδέχονται, ὅπως ἤδη παρετήρησεν ὁ Einstein, διαφόρους λύσεις¹⁸. Μποροῦν νὰ ἰκανοποιηθῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲ τὴν παραδοχὴν ἑνὸς ἀπεί-

¹⁸ De Sitter, «Naturwissenschaften» 1931 Heft 18 σελ. 365 καὶ Freudlich, «Naturwissenschaften» 1933, Heft 4 καὶ 5)7.

πως εκτεινομένου κόσμου με άπειρον πλήθος υλικών τεμαχιδίων, άφ' ετέρου όμως και με την παραδοχήν ενός πεπερασμένου άλλ' άνευ αρχής ή τέλους, εις έαυτόν επανερχομένου κόσμου με άφαντάστως μέγα αλλά πεπερασμένον ποσόν ύλης. Είς τήν δευτέραν περίπτωσην προβάλλει εις τάς εξισώσεις ένας παράγων λ, τόν όποιον καλοϋμεν «κοσμολογικήν σταθεράν» και έχει τιμήν ίσην με τό αντίστροφον του τετραγώνου της ακτίνας R του κόσμου ($\lambda = 1/R^2$). Τότε όμως αί εξισώσεις της θεωρίας της σχετικότητας δέν μάς λέγουν, όπως παρατηρεί ο Eddington, τίποτε περισσότερον του ότι εκείνο τό μέγεθος, πού όνομάζομεν 1 μέτρον εις οίανδήποτε θέσιν του κοσμικού χώρου είναι πάντοτε έν σταθερόν κλάσμα της κοσμικής ακτίνας, (συμπέρασμα, τό όποιον αποτελεί καθ' έαυτό μίαν φυσικήν έκδοχήν). "Αν συμβαίη τούτο, μπορούμε σύμφωνα με τόν Eddington ¹⁷, νά εύρωμεν μίαν σχέσηιν μεταξύ της ακτίνας του κόσμου R, του συνολικού αριθμού N των ηλεκτρονίων (ή πρωτονίων), πού περιέχει ο κόσμος, και των μεγεθών e, c και m. Η σχέση εις αυτή έχει τήν άπλήν μορφήν :

$$\frac{m \cdot e^2}{c^2} = \frac{\sqrt{N}}{R}$$

πρός άλλην εξίσωσιν, πού διετύπωσεν ο Einstein, μπορούν νά καθορισθύν αί τιμαί των R και N. Είς τόν ειδικόν κόσμον, πού χαρακτηρίζουν τά μεγέθη R και N, ή αδράνεια m θά ήτο μία ιδιόζουσα σταθερά, διά τόν καθορισμόν της οποίας δέν θά ήτο αρκετή ή τιμή της σταθεράς h, αλλά θά έχρειάζετο νά προηγηθή ο καθορισμός του συνολικού αριθμού των στοιχειωδών κβάντων, πού περιέχονται εις τόν κόσμον τούτον.

Επί πλέον δέν είναι παράλογον νά δεχθώμεν ότι και ή σταθερά της παγκοσμίας έλξεως κ έμπλέκεται εις τάς άνωτέρω σχέσεις και τούτο σημαίνει ότι ή κ δέν είναι πλέον μία και ή αυτή σταθερά δι' οίονδήποτε κόσμον, αλλά μόνον διά τόν κόσμον, πού διέπεται από τάς σχέσεις αυτές· με άλλας λέξεις είναι και ή σταθερά κ μία συνάρτησις της ακτίνας του Σύμπαντος και του αριθμού των υλικών σωματιδίων και κατά συνέπειαν του αριθμού των κβάντων δράσεως, πού περιέχονται εις τό Σύμπαν τούτο. "Ως τόσο δέν μπορούμε σήμερα νά αποκλειώμεν ότι ή αδράνεια m (και μαζί της ή σταθερά της παγκοσμίας έλξεως) θά ήτο δυνατόν νά προκύπτη από τό στοιχειώδες quantum δράσεως h, χωρίς νά χρειάζεται ή γνώσις άλλων χαρακτηριστικών μεγεθών του Σύμπαντος.

"Αλλά με την θάσιν, επί της οποίας έστηρίχθησαν τά παραπάνω συμπεράσματα, είμεθα υποχρεωμένοι νά δεχθώμεν ότι τά κβάντα δράσεως είναι τό πρωταρχικόν δεδομένον εις τήν Φύσιν. Η κλασσική φυσική μάς συνήθισε νά τοποθετούμεν ως θεμέλιον λίθον του φυσικού κοσμοειδώλου τας αρχάς : 1) της αδρανείας της ύλης και 2) διατηρήσεως της ένεργείας του Σύμπαντος. Είς τήν νεωτέραν όμως Φυσικήν, πού άνθεμελιώθη σύμφωνα

¹⁷ A. Eddington, Die Himmelswelt, 1932 Heft 5/6 και 7/8.

πρὸς τὰ ἐξαγόμενα τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητας καὶ τῆς κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν παραλλήλως ἀναπτυχθείσης θεωρίας τῶν *quanta* αἱ ἀνωτέρω ἀρχαὶ δὲν μποροῦν νὰ διατηρηθοῦν μὲ τὴν αὐστηρότητα, ὑπὸ τὴν ὁποίαν εἶναι διατυπωμένοι. Σύμφωνα μὲ τὴν νεωτέραν Φυσικὴν ἀπαιτεῖται ὄχι μόνον νὰ εἶναι ἡ μάζα καὶ ἡ ἐνέργεια ταυτόσημα μεγέθη, ποὺ μποροῦν νὰ ἐκδηλώνωνται τὸ ἓν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου σύμφωνα μὲ τὴν σχέσιν τοῦ Einstein : $E=mc^2$ ¹⁸, ἀλλὰ πλεόν τούτου νὰ παριστάνουν τόσον ἡ ἐνέργεια ὅσον καὶ ἡ μάζα κατὰ βάσιν μόνον παράγωγα μεγέθη. Τοῦτο γίνεται μὲ τὸ νὰ εἶναι τὰ μεγέθη αὐτὰ προβολαὶ ἐνὸς μεγέθους δράσεως καὶ εἰδικώτερα ἢ μὲν ἐνέργεια προβολὴ εἰς τὸν ἄξονα τῶν χρόνων, ἢ δὲ ἐπιφορὰ ἢ ὄρμη (γινόμενον μάζης ἐπὶ τὴν ταχύτητα τῆς κινήσεως τῆς) προβολὴ εἰς τὸν χῶρον. Μὲ αὐτὸ ἀναμφιβόλως συνδέεται ὁ βασικός, ρόλος ποὺ παίξει εἰς τὴ θεωρητικὴν Φυσικὴν «ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλαχίστης δράσεως» ὡς καὶ ἡ διαπίστωσις ὅτι εἰς τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητας ἡ «δράσις» εἶναι ἐν ἀπόλυτον (*invariant*) μέγεθος (μέγεθος δηλ. ἀνεξάρτητον τόπου καὶ χρόνου), ἐνῶ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ μάζα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ ἐκλεγέν σύστημα συντεταγμένων, (ἂν ὁ παρατηρητὴς κινῆται μαζί ἢ ἡρεμῆ μέσα εἰς τὸ σύστημα).

Θὰ μπορούσε νὰ προβληθῆ ἡ ἀντίρρησης ὅτι εἰς τὸ οἰκοδόμημα τῆς Φυσικῆς ἡ δράσις ὀρίζεται ὡς γινόμενον ἐνεργείας ἐπὶ χρόνον ἢ ὄρμης ἐπὶ διάστημα καὶ συνεπῶς εἶναι παράγωγος ἔννοια. Ἀλλὰ μία τοιαύτη ἀντίρρησης θὰ προήρχετο ἀπὸ παραγνώρισιν τῆς διαφορᾶς μεταξὺ μεθοδικοῦ (διὰ λόγους διδακτικοῦς ἢ ἱστορικοῦς) καὶ συστηματικοῦ ὀρισμοῦ. Εἶναι εὐλογον ὅτι εἰς μίαν ἐπαγωγικῶς ἀναπτυσσομένην διδασκαλίαν τῆς Φυσικῆς, αἱ συστηματικῶς πρωταρχικαὶ ἔννοιαι προβάλλουν καθ' ἱστορικὴν καὶ μεθοδικὴν ἀναγκαιότητα εἰς τὸ τέλος τῆς ἀναπτύξεως, ἀφοῦ πράγματι ἡ φυσικὴ ἔρευνα προχωρεῖ ἀπὸ τὰ δεδομένα φαινόμενα πρὸς τὰς ρίζας αὐτῶν. Μὲ αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ νομισθῆ ὅτι κάθε παράγωγος ἔννοια πρέπει νὰ προτάσσεται συστηματικῶς εἰς ἐκείνας, ἀπὸ τὰς ὁποίας προκύπτει μεθοδικῶς, ἀλλὰ ὅτι τὰ πραγματικῶς πρωταρχικὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου μπορεῖ νὰ ἀνακαλύπτωνται εἰς τὸ βάθος μιᾶς σειρᾶς ὀρισμῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια ἀποτελεῖ τὴν περιοχὴν τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας.

Ἡ ἀντίρρησης λοιπόν, ποὺ ἐκ πρώτης ὄψεως μπορούσε νὰ προβληθῆ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ δράσις, ὀριζόμενη ὡς γινόμενον ἔργου ἐπὶ χρόνον, θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ παράγωγον καὶ ὄχι πρωταρχικόν φυσικόν μέγεθος, δὲν μπορεῖ νὰ εὐσταθῆσῃ ὡς ἐμπόδιον διὰ τὴν ἀντίστροφον τοποθέτησιν. Δημιουργεῖται ἐν τούτοις μὲ αὐτὴν τὴν τοποθέτησιν ἡ ἀνάγκη μιᾶς νέας ἀμοιβαίας θέσεως

¹⁸ Ἡ σχέση αὕτη εἰς τὸ παραπάνω κατανομασθὲν «φυσικόν» μετρικὸν σύστημα, ὅπου $c=1$ λαμβάνει τὴν ἀπλουστεράν καὶ παραστατικωτέραν μορφήν : $E=mv$ ἢ $E+mv=0$.

των μέχρι τούδε ὀρισμῶν τῶν φυσικῶν μεγεθῶν. Ὅλοι οἱ μέχρι τούδε δοθέντες ὀρισμοὶ βασικῶν ἔννοιῶν τῆς Φυσικῆς παραμένουν (ἔστω καὶ ἂν εἶναι τόσο ἀφηρημένοι καὶ προβάλλουν συχνὰ παράδοξοι καὶ ἑλλειπτεῖς εἰς παραστατικότητα) ὡς τόσο μέσα εἰς τὰ πλαίσια τοῦ κόσμου τῶν θεωριῶν μας, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Kant λαμβάνει τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκ τῶν δύο μορφῶν τῶν θεωριῶν Χώρου καὶ Χρόνου καὶ τῶν δύο κυρίων κατηγοριῶν ὕλης καὶ αἰτιότητος. Ἡ μάζα εἶναι μία παραστατικὴ ἔννοια τελικῶς ἔνεκα τούτου, διότι δηλαδὴ μπορεῖ αὕτη νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἔννοιαν «Υλῆς». Ἡ ἐνέργεια εἶναι βέβαια μιὰ κάπως ἀφηρημένη ἔννοια καὶ εἰς τοῦτο ὑφείλεται ὅτι ἐχρησιάσθη νὰ περᾶσσουν πολλὰ χρόνια μέχρις ὅτου οἱ ἄνθρωποι μπορέσουν νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι ἔπρεπε νὰ τῆς παραχωρήσων τὴν θέσιν, ποῦ ὡς τότε κατεῖχε ἡ παραστατικωτέρα καὶ πολὺ περισσότερον ἀνθρωπομορφικὴ ἔννοια τῆς δυνάμεως. Τελικὰ ὡς τόσο μποροῦμε νὰ συνηθίσωμεν εἰς τὴν νέαν τοποθέτησιν, διότι καὶ αὕτη προσαρμόζεται εἰς τὸ διάγραμμα, ποῦ μὲ τὸν καιρὸν οἰκειοποιούμεθα. Ὁ κόσμος ἀποτελεῖται διὰ τὸν ἀφελῆ παρατηρητὴν ἀπὸ ὀρισμένης «ὕλης» τ. ἔ. κάποια «κάτι» ποῦ γεμίζουν τὸν χῶρον καὶ ἀπὸ γεγονότα, τὰ ὁποῖα διαδραματίζονται ἐπάνω καὶ μέσα εἰς τὰς οὐσίας αὐτάς. Τὸ «γίγνεσθαι» αὐτὸ εἶναι κάτι ποῦ δὲν διακόπτεται ὅταν φαίνεται ὅτι παύει εἰς μίαν θέσιν, συνεχίζεται (ἔστω καὶ προσωρινὰ ἀθέατον) εἰς ἄλλην θέσιν ὑπ' ἄλλην μορφήν. Ἐνεκα τούτου μποροῦμε νὰ τὸ μετρήσωμε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον μετροῦμεν τὴν οὐσίαν καὶ ἔπειτα νὰ καθορίσωμεν ὅτι τὸ ποσὸν τοῦ παραμένει εἰς τὸ Σύμπαν ἀμετάβλητον ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὸ ποσὸν τῆς ὕλης. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ νόημα τῆς ἀρχῆς διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας καὶ δι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ τὸ αἰσθανθῶμεν ὡς βίωμα, ἐπειδὴ μποροῦμε νὰ ἔχωμε ἀρκετὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν καθημερινὴν μας ζωὴν, ποῦ μᾶς ὑποβάλλουν τὴν σταθερότητα τοῦ ποσοῦ τῆς ἐνεργείας. Ἡ δυνατότης ὁμως αὕτη τῆς παραστατικότητος παύει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς «δράσεως». Μᾶς εἶναι πολὺ εὐκόλον νὰ ἔχωμε τὴν παραστατικότητα τοῦ εἰς τὴν μονάδα χρόνου ἔργου, ἦτοι τοῦ πηλίκου ἔργου διὰ χρόνου (erg/sec), τ. ἔ. τῆς ἰσχύος. Κάθε μαθητευόμενος χρησιμοποιεῖ ἄνετα τὰ Watt ἢ Kilowatt καὶ τοὺς «ἴππους». Τὸ γινόμενον ὁμως ἔργου ἐπὶ χρόνον (erg.sec) δὲν εὐρίσκει θέσιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην παραστατικότητα, ἐπειδὴ δὲν παρουσιάζεται εἰς τὴν καθημερινὴν πείραν. Ὁ Eddington προσπαθῶν νὰ αἰσθητοποιήσῃ τὸ μέγεθος τῆς δράσεως, εἰσηγείται τὴν ἐξῆς εἰκόνα¹⁷ ; "Ἄν ἀριθμήσωμεν εἰς ἓνα ὀρισμένον χρόνον τοὺς κατοίκους ὀρισμένου χώρου, ἄς ποῦμε τῆς χώρας μας, καὶ τοὺς βροῦμε 8.000.000 ἢ ἔπρεπε, προκειμένου νὰ καθορίσωμεν κάποιον ἐκδήλωσιν τῶν ἀνθρώπων τούτων εἰς διάστημα 10 ἐτῶν, νὰ χρησιμοποιήσωμεν νέον μέγεθος καὶ νὰ ἐκφράσωμεν τοῦτο μὲ 8.000.000 × 10 ἀνθρωποῦν. Καθ' ὁμοῖον τρόπον πρέπει, ὅταν ἐκφράζωμεν ἕν ἄλλο εἶδος περιεχομένου ἐνός

¹⁷ A. Eddington, Das Weltbild der physik (Vieweg u. Sohn 1931).

ώρισμένου χώρου εις μονάδας erg, να έπισημαίνωμεν με ένα αριθμόν erg.sec τὸ περιεχόμενον μιᾶς ώρισμένης περιοχῆς χωρο-χρόνου.

Είναι ως τόνον εὐνόητον, ὅτι με τὸν τρόπον αὐτὸν προσφέρωμεν μὲν κάποιαν παραστατικότητα εἰς τὸ μέγεθος «δράσεις», ἀλλὰ δὲν προάγωμεν ἐπαισθητῶς τὴν θέσιν, ὅτι τὸ μόλις κατανοηθὲν μέγεθος τοῦτο πρέπει κατὰ τὴν σημερινὴν ἀντίληψιν τῆς Φυσικῆς νὰ εἶναι πρωταρχικόν, τ. ἔ. νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὅτι δὲν μπορεῖ σήμερον νὰ νοηθῆ ὡς πρωταρχικόν στοιχείον τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἢ ἐνέργεια, ἀλλ' ὅτι αὕτη εἶναι προβολὴ τοῦ πρωταρχικοῦ στοιχείου (κβάντου δράσεως) εἰς τὸν χρόνον t καὶ ὅτι ἡ μᾶζα ἢ ὄρμη εἶναι προβολὴ τοῦ πρωταρχικοῦ μεγέθους εἰς τὸν χωρὸν (x, y, z) . "Ὅτι αἱ τέσσαρες αὐταὶ προβολαὶ (x, y, z, t) δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς κατηγορίας, ἀλλ' αἱ μὲν τρεῖς (x, y, z) παριστάνουν τὰς συνιστώσας τοῦ ἀνύσματος τῆς ὄρμης ἢ τετάρτη ὄμωσ (t) παρέχει τὸ ὅλως διάφορον μέγεθος ἐνεργείας, ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι δὲν γίνεται ἡ προβολὴ εἰς τὸν ἄξονα t ἀλλὰ εἰς τὸν it .

Ἄλλὰ τί σημαίνει λοιπὸν αὐτὴ ἡ προβολὴ; Εἶναι πάλιν δύσκολον νὰ δοθῆ μίᾳ σαφῆς εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπάντησις. Καὶ ὄμωσ ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ ἡ σχετικὴ προσπάθεια, προκειμένου νὰ σχηματίσῃ ὁ ἀναγνώστης κάποιαν ἰδέαν περὶ τοῦ με ποίας ἀφηρημένης ἔννοιας πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἐργάζεται ἡ σημερινὴ Φυσικὴ, ἔὰν θέλῃ νὰ φθάσῃ εἰς τὰ πρωταρχικὰ στοιχεῖα τῆς ἐποικοδομήσεως τοῦ Σύμπαντος.

Προκειμένου νὰ διασαφηνηθῆ ἡ ἔννοια τῆς προβολῆς τῆς δράσεως ὑποθέτομεν πρὸς στιγμὴν ὅτι ἔχομεν ἀποδείξει, πῶς τὸ Σύμπαν δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον ἀπὸ κβάντα δράσεως, τὰ ὅποια εἶναι διατεταγμένα εἰς τὴν τετραδιάστατον τάξιν τοῦ κόσμου τοῦ Minkowski: Αὐτὸ σημαίνει ὅτι εἰς κάθε κβάντο δράσεως ἀνήκει μίᾳ τετρὰς ἀριθμῶν x, y, z, t με τὴν ὁποίαν διακρίνεται ἀπὸ κάθε ἄλλο κβάντο δράσεως. Κάθε ἀριθμὸς x, y, z, t πρέπει νὰ εἶναι ἓνας ἀκέραιος ἀριθμὸς· ἐπομένως ἔχομεν νὰ κάνωμε ὄχι με μίαν συνεχῆ, ἀλλὰ με ἀσυνεχῆ ποικιλλίαν, τὴν ὁποίαν, ἂν θέλωμε νὰ ἀπεικονίσωμεν γεωμετρικῶς, θὰ τὴν ἀποδώσωμεν με τὰ σημεῖα ὄχι ἐνὸς συνεχοῦς τετραδιαστάτου χώρου, ἀλλὰ με τὰ σημεῖα ἐνὸς τετραδιαστάτου πλέγματος. Λαμβάνομεν τώρα ἀπὸ τὸ πλῆθος αὐτὸ ἓνα ἄρκετὰ μέγαλον ἀριθμὸν κβάντων, τῶν ὁποίων αἱ τετράδες προσδιοριστικῶν ἀριθμῶν περιέχονται μεταξὺ προκαθορισμένων ὀρίων x_1 καὶ x_2 , y_1 καὶ y_2 , z_1 καὶ z_2 , t_1 καὶ t_2 . Τὸ μέρος τοῦτο τῶν κβάντων γεμίζει μίαν περιοχὴν τοῦ χώρου καὶ κατὰ συνεκδοχὴν τοῦ «χωρο-χρόνου», ὁ ὅποιος ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε παρὰ τὸ σύνολον ἐκείνων τῶν ἀριθμῶν τάξεως. Τὴν διαφορὰν μεταξὺ δύο τιμῶν τοῦ x ἢ y ἢ z τὴν καλοῦμεν «γραμμὴν», ἐνῶ τὴν διαφορὰν δύο τιμῶν τῆς συντεταγμένης t τὴν λέμε «χρονικὸν διάστημα». Ἄν τώρα διαιρέσωμεν τὸ σύνολον τῶν κβάντων, ποὺ περιέχονται εἰς τὸν θεωρηθέντα ὄγκον τοῦ κόσμου, διὰ τοῦ χρονικοῦ διαστήματος, θὰ λάβωμεν τὴν εἰς τὸν τριδιάστατον χωρὸν (x, y, z) κατὰ τὸν χρόνον t μετατραπείσαν ἐνέργειαν καὶ τὸ ἀντί-

στοιχόν ισχύει διὰ τὴν ὀρμὴν. Καὶ τὰ δύο λοιπὸν δεδομένα τῶν μεγεθῶν παράγονται μὲ ἀπαριθμησὶν τῶν κβάντων δράσεως κατὰ τὰς τέσσαρας διευθύνσεις. Κατὰ θάσιν εἶναι παρόντα μόνον αὐτὰ ταῦτα τὰ κβάντα καὶ ἡ »τάξις«²⁰ των, τ. ἔ. οἱ ἀριθμοὶ των. Ἡ «τάξις» αὐτὴ μᾶς παρουσιάζεται ὡς Χωρο-χρόνος ἐνῶ οἱ κβαντικοὶ ἀριθμοὶ ποῦ χαρακτηρίζουν τὴν τάξιν αὐτὴν ἐκφράξουν τὴν ἐνέργειαν ἢ ἐπιφορὰν. Τότε πλέον αἱ γνωσταὶ Ἄρχαί τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας ἢ τῆς ἐπιφορᾶς ἀποβαίνουν κοινοτυπία, παίρνοντας τὸν τύπον τῆς προτάσεως «1 μέτρον εἶναι ἴσον μὲ 3,078 πόδας», τ. ἔ. βασίζονται εἰς τὸ ὅτι καταμετρεῖται ἢ αὐτὴ πραγματικότης μὲ διαφορετικὰ μέτρα καὶ φυσικὰ πρέπει κατόπιν τούτου νὰ καθορισθῇ ἡ σχέσις μετὰ τῶν μέτρων τούτων.

Ἡ ἀπεικόνισις τῆς πραγματικότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ὀδηγοῦμεθα μὲ τὰ παραπάνω, δὲν προέκυψε ἀπὸ διαπιστώσεις τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας, οὔτε ἔχει κἄν ὑπὲρ αὐτῆς τὸ συστατικὸν ὅτι μᾶς ὀδηγεῖ εἰς ἐξαγόμενα, τῶν ὁποίων ἢ διαπίστωσις θ' ἀπετέλει ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος αὐτῆς. Ἀποτελεῖ ἐξ ἄλλου μίαν προσπάθειαν, ποῦ καταδεικνύει ὅτι ἡ νεωτέρα Φυσικὴ εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ καταλήξῃ τελικὰ εἰς τόσον ἀφηρημέναν ἐννοίαν, ποῦ μόνον ὕστερα ἀπὸ εἰδικὴν διαπαιδαγώγησιν εἰς τὴν μαθηματικὴν ἀφαίρεσιν μπορεῖ νὰ γίνουσι ἀντιληπταί. Ἡ προσπάθεια ὁμοίως αὐτῇ, ἐλεγχόμενη ὅτι ἔχει ὀρθὴν κατεύθυνσιν, εἶναι δυνατὸν ν' ἀποθῇ ἐξαιρετικὸς ἀγόνισμος διὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς φυσικῆς γνώσεως.

Ὁ Φυσικός, εἶναι ἀληθὲς, δὲν πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ νὰ διαγνώσῃ τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας ἔργον του εἶναι μόνον ἢ προσπάθεια νὰ διαγνώσῃ τὴν ὑφὴν τῆς Δημιουργίας²⁰. Ἡ φυσικὴ ἔρευνα κατατείνει εἰς τὴν ἐξακριβώσιν τῆς τάξεως, ποῦ διέπει τὴν Φύσιν καὶ ἀφήνει τὴν ἀξιοποίησιν τῶν διαπιστώσεων τῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἢ φυσικῆς ἔρευνα δὲν μπορεῖ νὰ περιορίζεται εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς πραγματικότητος, ὅπως αὕτη ὑποπίπτει εἰς τὴν ἄμεσον ἀντίληψιν. Ἐὰν περιωρίζετο εἰς τοῦτο τότε θὰ εἶχε πρὸ πολλοῦ σταματήσει ἢ προαγωγὴ τῆς φυσικῆς ἐρεύνης. Ὅποιος δὲν προσπαθῇ νὰ ἴδῃ πέραν ἀπὸ τὰ φαινόμενα καὶ νὰ εἰκάσῃ τί κρύπτεται πίσω ἀπ' αὐτά, δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζει εἰς τὴν διαλεύκανσιν τῶν προβλημάτων, ποῦ τοῦ προβάλλει ἢ Φύσις. Εἶναι λοιπὸν ὑποχρεωμένος ὁ Φυσικός νὰ προσπαθῇ νὰ συμπληρώσῃ μὲ τὴν φαντασίαν του τὰ κενά, ποῦ παρουσιάζει τὸ ἐξ ἀμέσου ἐμπειρίας ὀρθούμενον πρὸ αὐτοῦ οἰκοδόμημα τῆς Φύσεως. Δημιουργεῖ ἔτσι ἰδανικὸν κατασκευάσμα, τὸ φυσικὸν κοσμοεἶδωλον, ποῦ παρ' ὄλον τὸν κίνδυνον νὰ εἶναι ἀπατηλόν, προάγει εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευναν, ἀποσκοποῦσαν νὰ ἐξακριβώσῃ, ἂν τὸ δημιούργημα τῆς φαντασίας του ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα.

²⁰ M. Hartmann u. W. Gerlach, Naturwissenschaftliche Erkenntnis u. ihre Methoden (J. Springer, Berlin 1937) σελ. 22 κ.ε.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ¹

Υπό ΑΙΚ. ΣΤΡΙΦΤΟΥ - ΚΡΙΑΡΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ἡ ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου ἄρχισε νὰ γίνεται ὑποκείμενο συστηματικῆς μελέτης ἀπὸ τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ περασμένου αἰῶνα. Ἦδη ἀπὸ τὸ 18ο αἰῶνα φυσικοὶ, ὅπως ὁ Euler, ὁ Lavoisier, ὁ Coulomb κ. ἄ., ἄρχισαν νὰ μελετοῦν τὴν ἐργασία ἀπὸ φυσιολογικὴ ἄποψη, ἀλλὰ οἱ προσπάθειες αὐτὲς στάθηκαν μεμονωμένες καὶ μόνο ἀργότερα, ὅταν μὲ τὴν πρόοδο τοῦ βιομηχανικοῦ πολιτισμοῦ τεχνικοὶ ἀρχίζουν νὰ μετέχουν στὴν ὀργάνωση τῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ σχετικῆς ἐρευνες γίνονται συστηματικώτερες μὲ σκοπὸ τὴν αὐξηση τῆς παραγωγῆς. Ἡ προσοχὴ τῶν τεχνικῶν στρέφεται στὴ μελέτη τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν, τὴν τελειοποίηση τοῦ ἄψυχου ὕλικου, τῆς μηχανῆς, τῶν ἐργαλείων καὶ ἀγνοοῦν τὸν ἄνθρωπο ποὺ θὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ. Τοὺς ἀπασχολεῖ ἡ κατασκευὴ ὅσο τὸ δυνατόν πρὸς τέλειων καὶ οἰκονομικῶν μηχανῶν καὶ ἡ κατάλληλη ἐγκατάστασή τους, ὥστε μὲ λιγώτερη φθορὰ νὰ ἔχουν μεγαλύτερη ἀπόδοση. Ἔτσι ἡ μηχανὴ καὶ γενικὰ τὸ ἄψυχο ὕλικο τῆς ἐργασίας μελετήθηκαν σὲ ὅλες τὸς λεπτομέρειες καὶ μὲ τρόπο ἐξονυχιστικὸ καὶ γιὰ τὴν καταλληλὴ διαρρύθμιση τῶν ἐγκαταστάσεων ὀργανώθηκαν σὲς μεγαλύτερες ἐπιχειρήσεις συχνὰ πολύπλοκες ὑπηρεσίαι καὶ εἰδικὰ ἐργαστήρια.

Ἐνῶ ὁμως τὸ τεχνικὸ μέρος στὴν ἐγκατάσταση καὶ τὴ λειτουργία τῶν ἐπιχειρήσεων μελετήθηκε ὡς τὶς τελευταῖες τοῦ λεπτομέρειαι, ὁ ἀνθρώ-

¹ Μὲ τὸν ὄρο ὀργάνωση τῆς ἐργασίας δὲν ἐννοοῦμε ἐδῶ μόνο τὴν ὀργάνωση τῆς ἰδίας τῆς ἐργασίας μέσα στὸ ἐργοστάσιο, ἀλλὰ περιλαμβάνομε σ' αὐτὸν καὶ ὅ,τι γενικώτερα συντελεῖ στὴν κατάλληλη ὀργάνωσή της, ὅπως εἶναι ἡ μελέτῃ τῆς ἀτομικότητας τοῦ ἐργάτη, ἡ ἐκπαίδευσή του, ἡ κατάλληλη ἐκλογὴ ἐπαγγέλματος κ.τ.λ.

πινος παράγων, ὁ ἐργάτης, ἀγνοήθηκε καὶ σὰν αὐτόνομος ψυχροβιολογικός ὄργανισμὸς καὶ στὶς ἀμοιβαῖες σχέσεις του μὲ τὴ μηχανή. Δίνοντας δηλαδὴ οἱ τεχνικοὶ ἅλη τους τὴν προσοχὴ στὴ συστηματικὴ ἀπὸ τεχνικὴ ἀποψη ὀργάνωση τῆς ἐπιχείρησης, δὲν ἐνδιαφέρθηκαν ἀν' ἡ μηχανή, τὸ ἐργαλεῖο καὶ γενικὰ τὸ ἄψυχο ὕλικὸ προσαρμόζονται στὸν ἐργάτη οὔτε ἀν' ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἔχη τις φυσιολογικὲς, ψυχολογικὲς καὶ ἄλλες προϋποθέσεις ποῦ ἀπαιτεῖ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὕλικου αὐτοῦ. Τηρώντας τις ἀναλογίες, παρατηροῦμε ὅτι στὴν ὀργάνωση τῆς ἐργασίας συμβαίνει κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν παιδεία. Ὅπως δηλαδὴ τὸ σχολεῖο παλιότερα — πρᾶγμα ποῦ ἐξακολουθεῖ ὡς ἕνα σημεῖο ἀκόμα καὶ σήμερα — φρόντιζε νὰ φορτώνη μὲ γνώσεις τοὺς τροφίμους του χωρὶς νὰ τὸ ἀπασχολῇ ἀν' τὸ μορφωτικὸ ὕλικὸ ποῦ προσπαθοῦσε νὰ τοὺς μεταδώσῃ ἦταν ἀνάλογο μὲ τις πνευματικὲς καὶ φυσικὲς τοὺς ἱκανότητες καὶ ἀν' ἀνταποκρινόταν σ' αὐτὰ ἐνδιαφέροντά τους, ἔτσι καὶ οἱ πρῶτοι ὀργανωτὲς τῆς ἐργασίας δὲν πρόσεξαν τὸν ἀνθρώπινον παράγοντα, τις δυνατότητές του, τὴν ἀτομικὴ του ἰδιοσυστασία. ἀλλὰ περιορίστηκαν στὴν τελειοποίησις τῆς μηχανῆς καὶ τὴν ἀπόδοσὴ τῆς.

Οἱ πρῶτες συστηματικὲς προσπάθειες γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ μελέτη καὶ ὀργάνωση τῆς ἐργασίας ὀφείλονται στὸ F. W. Taylor, Ἕλληρικανὸ μηχανικὸ, ποῦ θεωρεῖται πρωτοπόρος τῆς τεχνικῆς προσόδου καὶ σημειώνει σταθμὸ στὴν ἱστορία τῆς μελέτης τῆς ἐργασίας. Καὶ ὁ Taylor ὁμοίως, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ Fayol καὶ ὁ Ford κ. ἄ., θέλοντας νὰ ὀργανώσῃ ὀρθολογιστικὰ τὴν ἐργασία, πρόσεξε τὸ τεχνικὸ μέρος μὲ σκοπὸ τὴν αὔξησις τῆς παραγωγῆς καὶ στηρίχθηκε στὴν προσαρμογὴ τοῦ ἐργάτη στὴ μηχανή.

Ἡ βασικὴ ἀρχὴ ποῦ διέπει τὸ σύστημα τοῦ Taylor, ποῦ πρῶτος προσπάθησε νὰ ἀντιμετωπίσῃ μὲ τρόπο ἐπιστημονικὸ τὰ προβλήματα ποῦ προβάλλει ὁ ἀνθρώπινος παράγων στὴ μεγάλη βιομηχανία, εἶναι νὰ μπῆ τάξις στὴν παραγωγή, ποῦ νὰ στηρίζεται σὲ μιὰ τεχνικὴ ρυθμισμένη καὶ ὀργανωμένη μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται ὅσο τὸ δυνατό μεγαλύτερη ἀπόδοσις στὸ δυνατό λιγώτερο χρόνον καὶ μὲ τὴ μικρότερη φθορὰ ὕλικου. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ φρόντισε νὰ ὑποβάλλῃ σὲ συστηματικὴ ἀνάλυσις καὶ μελέτη τις κινήσεις ποῦ πρέπει νὰ κάνῃ ὁ ἐργάτης σὲ μιὰ ὀρισμένη ἐργασία, νὰ θρῆ τις πιὸ κατάλληλες ἐνέργειες στὴν ἐκτέλεσις τῆς ἐργασίας αὐτῆς, νὰ ἐξουδετερώσῃ τις ἀνωφελεῖς καὶ παρασιτικὲς κινήσεις καὶ τὰ νεκρὰ διαστήματα καὶ γενικὰ νὰ κανονίσῃ τὸ ρυθμὸ καὶ τὴν πορεία τῆς ἐργασίας ὡς τις τελευταῖες τους λεπτομέρειες.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ σύστημα τοῦ Taylor δημιούργησε σχολὴ καὶ θερμοὺς ὁπαδοὺς καὶ εἶχε μεγάλη ἀπήχησις ὄχι μόνο στὴν Ἕλληρικὴ, ἀλλὰ καὶ στὴν Εὐρώπη. Παρὰ τὴ μεγάλη ὁμοίως ἐπιτυχία ποῦ σημείωσε ἔχει καὶ ζωηροὺς ἐπικριτὲς καὶ στὶς ἀγγλοσαξωνικὲς χῶρες καὶ στὴν Εὐρώπη*. Εἶναι

* Κριτικὴ τοῦ τεύλορισμοῦ βλ. στὰ παρακάτω βιβλία τοῦ G. Friedmann:

αλήθεια ότι το «Scientific Management», όπως εφαρμόστηκε από τον Taylor και τους μαθητές του, ενώ παρουσιάζει σημεία σωστά, που μπορούν να θεωρηθούν σαν άφετηρία στις προόδους που έχει σημειώσει σήμερα ή επίσημη στο πεδίο αυτό, παρουσιάζει και ένα βασικό μειονέκτημα. Επιμένει στην τεχνική και μόνο στην τεχνική, αναλύοντας λεπτότατα την ανθρώπινη εργασία, αλλά αγνοεί όλους τους άλλους παράγοντες, φυσιολογικούς, ψυχολογικούς, κοινωνικούς, ηθικούς, που επηρεάζουν τον εργαζόμενο άνθρωπο. Πρόσεξε την εργασία και όχι τον άνθρωπο που τον θεωρεί σαν ένα παράγοντα ανάμεσα στους άλλους που εξασφαλίζουν την παραγωγή.

Η πρόοδος των επιστημών που μελετούν και ενδιαφέρονται για τον άνθρωπο, της βιολογίας, της φυσιολογίας, της ψυχολογίας κ.τ.λ., καθώς και οι οικονομικοί και κοινωνικοί όροι που δημιούργησαν ο βιομηχανικός πολιτισμός και οι δύο μεγάλοι παγκόσμιοι πόλεμοι, έδωσαν μεγάλη ώθηση στη μελέτη των προβλημάτων της εργασίας και βοήθησαν ώστε να αρχίσουν να μελετώνται τα ζητήματα αυτά και ο άνθρωπος στην εργασία κάτω από ένα άλλο πρίσμα. Οι ειδικοί κατάλαβαν ότι το άψυχο υλικό χωρίς τη συμμετοχή του ανθρώπου, όχι μόνο σωματική αλλά και ψυχική, δεν μπορεί να δώσει τα αποτελέσματα που περίμεναν οι τεχνικοί με τους πρώτους ένθουσιασμούς και την απόλυτη πίστη στην παντοδυναμία της μηχανής. Έγινε δηλαδή φανερό ότι οι δυνατότητες της τελευταίας δεν είναι απερίοριστες— όπως νομίστηκε για μια στιγμή— και ότι και στις εργασίες ακόμα τις απόλυτα μηχανοποιημένες απαραίτητα είναι όχι μόνο το χέρι, αλλά και ο νους και η ψυχή του εργάτη, για να κατευθύνουν, να ρυθμίζουν, να τροφοδοτούν τη μηχανή. Χωρίς την άμοιβαία προσαρμογή έμφυχου και άψυχου υλικού το αποτέλεσμα μεταφράζεται σε φθορά του υλικού, ανεπαρκή ποσοτικά και ποιοτικά απόδοση, επαγγελματικά ατυχήματα κ.τ.δ., που γίνονται σε βάρος και του εργοδότη και του εργάτη και φυσικά του συνόλου.

Αυτόνομο είναι ότι η μηχανή δεν είναι το ίδιο παραγωγική σε όλα τα χέρια. Απαραίτητη προϋπόθεση για την καλή της απόδοση είναι η κατάλληλη χρησιμοποίησή της. Για να τηρηθεί όμως ο πρωταρχικός αυτός όρος δύο απαιτήσεις προβάλλουν επιτακτικές. Και η μηχανή, το εργαλείο και γενικά το υλικό πρέπει να εκπληρώνουν ώρισμένες προϋποθέσεις κατασκευής, οικονομίας, διαρρύθμισης και τοποθέτησης για την κατάλληλη χρησιμοποίησή τους από τον εργάτη και ο τελευταίος αυτός απαραίτητο είναι να έχει και τις ικανότητες και τη θέληση για να τα χρησιμοποιήσει κατά τον πιο κατάλληλο τρόπο και να τα κάνει παραγωγικά. Έτσι φτάνουμε στην απαίτηση ότι για την κάθε εργασία πρέπει να βρίσκεται ο κατάλληλος εργά-

La crise du progrès; esquisse d'une histoire des idées (1895—1935). Paris, 1936.—Problèmes humains du machinisme industriel. Έκδ. Β'. Gallimard, 1946. Επίσης για το ίδιο ζήτημα βλ. L. W a l t h e r, La psychologie du Travail. Ed. du Mont—Blanc [1946].

της ή αντίστοιχα ό κάθε έργάτης πρέπει νά εκτελή τήν έργασία πού ταιριάζει στην άτομικότητά του. Καί οι δύο αυτές απαιτήσεις οδηγούν στο ίδιο τέρμα: τήν προσαρμογή του έργάτη στην έργασία. Η διαφορά έγκειται στο ότι ή προσαρμογή αυτή στις δύο περιπτώσεις γίνεται μέ μέθοδο διαφορετική: στή μιá μέ τήν επίλογή, στην άλλη μέ τόν επαγγελματικό προσαρμοτισμό³

Καί τώρα θά ρωτήση κανείς: Ποιές είναι οι προϋποθέσεις οι απαραίτητες για τήν προσαρμογή του ατόμου σ' ένα έργο; Οι προϋποθέσεις αυτές είναι πολλές καί ποικίλες. Μπορούμε όμως νά τις κατατάξουμε σε πέντε μεγάλες κατηγορίες, πού αντιπροσωπεύουν πέντε βασικά προβλήματα τής επαγγελματικής ζωής. Από τή σύντομή τους εξέταση, πού επιχειρούμε άμέσως παρακάτω, έλπίζουμε ότι θά γίνη φανερός ό σημαντικός ρόλος πού παίζει ή ψυχολογία στην επαγγελματική ζωή των ατόμων καί ειδικά στή μελέτη καί τήν εργάνωση τής εργασίας, αλλά καί οι μεγάλες προεκτάσεις πού μπορεί νά έχη ή ευεργετική της επίδραση όχι μόνο στα άτομα αλλά καί γενικώτερα στις κοινωνίες.

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

1. Η μελέτη τής άτομικότητας του εργαζομένου.

Είναι καιρός νά γίνη συνειδητή ότι αν δέν γνωρίσωμε καλά καί βαθιά τόν άνθρωπο δέν θά μπορούμε νά τόν καταλάβωμε καί αν δέν τόν καταλάβωμε δέν είναι δυνατό νά βρούμε λύση σε κανένα από τα βασικά προβλήματα πού ρυθμίζουν καί τήν επαγγελματική καί τήν κοινωνική ζωή.

Ο ρόλος των επιστημών πού μελετούν τόν άνθρωπο — καί ιδίως τής ψυχολογίας πού μάς ενδιαφέρει εδώ — είναι γι' αυτό εξαιρετικά σημαντικός. Ιδιαίτερη έντελώς είναι ή συμβολή τής Πειραματικής Ψυχολογίας καί τής Ψυχολογίας των άτομικών διαφορών στις πολλαπλές εφαρμογές τους, γιατί υποβάλλουν τόν άνθρωπο σε λεπτομερή ανάλυση καί έρευνα μέ μεθόδους αντικειμενικές σε όλες τις περιόδους τής ζωής του καί σε όλες τις εκδηλώσεις του, καθώς καί κάτω από τις πολλές καί ποικίλες συνθήκες πού δημιουργούν στο άτομο καί ή άτομική του ιστορία καί ή ιστορία του είδους.

Ξέρομε πόση σημασία έχει για τή βαθειά γνώση του ανθρώπου ή διαπίστωση καί ανάλυση των πρώτων του εκδηλώσεων, των πρώτων του αντιδράσεων από τή νηπιακή κιόλας ηλικία. Η γενετική ψυχολογία δίνει στο σημείο αυτό έντελώς ιδιαίτερη προσοχή. Καί στο σχολείο άργότερα προβάλλει έπιτακτική ή απαίτηση νά έχη για βάση στην παιδευτική καί τή μορφωτική του εργασία τήν άτομικότητα των παιδιών. Μόνο τότε. θά μπορή νά επιδρά άπάνω τους αποτελεσματικά καί μόνο τότε θά είναι σε

³ Βλ. καί σελ. 268-69.

θέση να ανακαλύπτη και να εξελίσση όλες τις ικανότητες των τροφίμων του. Γιατί και το λιγότερο προικισμένο παιδί έχει μέσα του μια δυνατότητα. Αυτή τη δυνατότητα πρέπει να ανακαλύψουμε και αυτή να ενισχύσουμε για να ετοιμάσουμε και να δπλίσωμε το παιδί για τη ζωή.

Η ψυχολογική όμως μελέτη και παρακολούθηση του ατόμου δεν πρέπει να περιορίζεται στα χρόνια της ανάπτυξης, τα παιδικά και τα εφηβικά. Και αυτός ο εργαζόμενος άνθρωπος είναι ανάγκη να γίνεται υποκείμενο πολύπλευρης ανάλυσης και μελέτης. Ειδικά ενδιαφέρουν ή σωματική του διάπλαση και υγεία, ή ψυχοφυσική του κατάσταση, οι πνευματικές του ικανότητες και ιδιορρυθμίες, ο χαρακτήρας του, τα ενδιαφέροντα και οι προτιμήσεις του, οι κλίσεις και διαθέσεις του. Με δυό λόγια ενδιαφέρει ό,τι του δίνει τον ιδιαίτερο τόνο του και αποτελεί την ατομικότητά του.

Η γνώση της ατομικότητας δεν πρέπει να είναι τυχαία, αλλά είναι ανάγκη να γίνεται συστηματικά και επιβάλλεται να αγκαλιάξη, όπως θα δούμε παρακάτω, όλα τα στάδια της επαγγελματικής ζωής : και το στάδιο της εκλογής επαγγέλματος και την περίοδο της προετοιμασίας στο επάγγελμα και τα χρόνια της εξάσκησης του επαγγέλματος.

Για να γνωρίση όμως κανείς βαθιά τον άνθρωπο και να σχηματίση ιδέα σωστή για τα σημεία που απαρτίζουν την ατομικότητά του δεν αρκεί ή τυχαία και επιπόλαιη και χωρίς σύστημα παρατήρηση, αλλά απαιτείται ή εφαρμογή ειδικών επιστημονικών μεθόδων που επιτρέπουν τη συγκέντρωση αντικειμενικών δεδομένων και την κατάλληλη επεξεργασία τους. Έργασία δύσκολη και λεπτή, που προϋποθέτει για την εκτέλεσή της ειδικούς ψυχοτεχνικούς με άρτια ψυχολογική μόρφωση, που να είναι και κάτοχοι της τεχνικής των ψυχολογικών εξετάσεων⁴.

2. Η εκλογή του επαγγέλματος.

Δε χωρεί αμφιβολία ότι για τη ζωή του ατόμου βασική σημασία έχει ή κατάλληλη εκλογή επαγγέλματος, δηλ. ή εκλογή επαγγέλματος που να προσαρμόζεται στις ψυχοφυσικές του ικανότητες και που συγχρόνως να αποσπά αμέριστο το ενδιαφέρον του.

Όπως ξέρομε, ή κατάλληλη εκλογή επαγγέλματος εκτός από τη σημασία που έχει για το άτομο παρουσιάζει και γενικώτερο κοινωνικό ενδιαφέρον, αφού ή επιτυχία του ατόμου στο επάγγελμα και ή προκοπή του έχουν αντίκτυπο στην εθνική οικονομία και στην ευημερία του συνόλου. Στην αντίληψη άλλωστε αυτή βασίζονται όλες οι πρόσθετες αμοιβές και διακρίσεις, υλικές και ήθικες, που χορηγούνται στον εργαζόμενο για να τονώσουν μιάν ανώτερη ποσοτικά και ποιοτικά απόδοση.

⁴ Για το ρόλο των ψυχοτεχνικών στα διάφορα στάδια της επαγγελματικής ζωής θα γίνη λόγος στα παρακάτω κεφάλαια.

Δύο είναι οι τρόποι έκλογής επαγγέλματος: ο ένας εμπειρικός, υποκειμενικός και ο άλλος αντικειμενικός και επιστημονικός. Ο πρώτος είναι σε όλους γνωστός, γιατί καθημερινά τον ζούμε. Τήν έκλογή τήν όρίζουν παράγοντες τυχαίοι, υποκειμενικοί, λόγοι οικογενειακοί και οικονομικοί. Ο τρόπος αυτός ισχύει ακόμα σχεδόν αποκλειστικά στον τόπο μας, αλλά και σε χώρες πολύ πιο προοδευμένες από τεχνική και επιστημονική άποψη, μολονότι καταβάλλονται μεγάλες προσπάθειες να περιοριστή, επικρατεί ακόμα σε αρκετή κλίμακα, ιδίως όσον αφορά τα λεγόμενα ανώτερα επαγγέλματα. Ο δεύτερος τρόπος είναι αντικειμενικός, ψυχολογικός, επιστημονικός. Στηρίζεται στην έκλογή επαγγέλματος που να προσαρμόζεται στις Ικανότητες, τις τάσεις και γενικά τήν ψυχοβιολογική σύνθεση του ατόμου, χωρίς βέβαια να παραγνωρίζονται και οι κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψη. Τόν τρόπο αυτό μπορούμε να τον καλέσωμε όρθολογιστικό. Είναι περιττό να έπιμείνωμε στα έλοφάνερα μειονεκτήματα που παρουσιάζει ή τυχαία και άλόγιστη έκλογή επαγγέλματος. Στις πιο προοδευμένες χώρες καταβάλλεται προσπάθεια τις τελευταίες δεκαετίες να όργανωθή συστηματικά τό δεύτερο είδος, έτσι που ή έκλογή του επαγγέλματος να γίνεται όχι με κριτήρια υποκειμενικά και τυχαία, αλλά με γνώμονες αντικειμενικούς και επιστημονικούς. Με τόν τρόπο αυτό και τα άτομα δέν άδικούνται και το σύνολο δέν υφίσταται τα έπακόλουθα από μιάν άλόγιστη κατανομή των ατόμων στα διάφορα επαγγέλματα.

"Όπως είναι γνωστό, ή συστηματική κατεύθυνση των ατόμων στο έπάγγελμα μπορεί να γίνη με τήν έπιλογή ή με τόν έπαγγελματικόν προσανατολισμό⁵.

"Η έπιλογή έχει έργο να διαλέγη για ένα όρισμένο έπάγγελμα τα άτομα που παρουσιάζουν τις μεγαλύτερες έγγυήσεις ότι έχουν τις Ικανότητες που άπαιτεί ή έξασκησή του. "Από τή φύση της ή έπιλογή είναι μέτρο σκληρό, γιατί ανάμεσα σε πολλούς υποψηφίους για ένα έργο ξεχωρίζει τους πιο Ικανούς, ένω τους άλλους τους άπομακρύνει, χωρίς φυσικά να ένδιαφέρεται για τήν τύχη τους". Ο επαγγελματικός προσανατολισμός αντίθετα ξεκινάει από τό άτομο και θέλει να ανακαλύψη για ποιο έπάγγελμα ή κατηγορία επαγ-

⁵ Πόση είναι ή σημασία που δίνεται σε άλλες χώρες στο θεσμό του επαγγελματικού προσανατολισμού, φαίνεται από τις πολυάριθμες μελέτες και έρευνες πάνω στα ζητήματα αυτά και από τή μεγάλη δραστηριότητα που παρατηρείται στις χώρες αυτές για τόν πολλαπλασιασμό των κέντρων επαγγελματικού προσανατολισμού, τήν ίδρυση ειδικών ίνστιτούτων, τή μόρφωση μεγάλου αριθμού ψυχοτεχνικών, τή όργάνωση συνεδρίων κ.τ.λ. κ.τ.λ. Για τή σχετική κίνηση πλούσιες πληροφορίες βρίσκει κανείς στο μηνιαίο Bulletin που εκδίδει στο Παρίσι τό Institut National d' Etude du Travail et d' Orientation Professionnelle.

⁶ "Η έπιλογή άρχισε να εφαρμόζεται στα επαγγέλματα άσφαλείας (μεταφορές, συγκοινωνίες κ.τ.λ.), όπου ή εφαρμογή της είναι πιο έπιτακτική.

γελμάτων παρουσιάζει το άτομο τις άπαρχίτητες δεξιότητες. Έτσι ό επαγγελματικός προσανατολισμός, που έχει άνθρωπιστικό χαρακτήρα, όταν γίνεται συστηματικά άχρηστεύει ως ένα σημείο την έπιλογή, γιατί κατευθύνει τους νέους έγκαίρως στο έπάγγελμα που τους ταιριάζει.

Ό ρόλος της ψυχολογίας και στην έπιλογή και στον επαγγελματικό προσανατολισμό είναι έντελώς πρωταρχικός σε όλα τα στάδια της έφαρμογής τους, γιατί και ή πρώτη και ό δεύτερος στηρίζονται κοντά σε άλλες και σε ψυχολογικές ιδίως έξετάσεις; συχνά πολύπλοκες και πολύ λεπτές για την άνάλυση της ατομικότητας του ύποψηφίου⁷. Ό επαγγελματικός προσανατολισμός έχει επί πλέον και το έργο, στο συμβουλευτικό στάδιο της κατεύθυνσης, να πείση τον ύποψηφιο και την οικογένειά του για το έπάγγελμα που πρέπει να ακολουθήσει, έργο λεπτότατο και συχνά δύσκολο.

Και ή έπιλογή και ό επαγγελματικός προσανατολισμός προϋποθέτουν έπιστήμονες ειδικούς —τους ψυχοτεχνικούς— με άρτια ψυχολογική μόρφωση και με πολύ τάκτ, που να γνωρίζουν βαθιά και να αγαπούν τον άνθρωπο και που παράλληλα να είναι καλά κατατοπισμένοι στην κίνηση και το περιεχόμενο των διαφόρων επαγγελμάτων⁸.

3. Έπαγγελματική μόρφωση.

Η κατάλληλη προετοιμασία του άτόμου για το έπάγγελμα που πρόκειται να έξασκηση έχει πρωταρχική σημασία. Αυτόνοήτο είναι ότι έσσεδήποτε ικανότητες και αν έχη το άτομο, αν δέν έφοδιασθή με τις άπαιτούμενες θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις για την εκτέλεση ενός έργου και αν δέν έχη κατακτήσει την τεχνική του έργου αυτού σε όλες της τις λεπτομέρειες δέν είναι δυνατό παρά να άποτύχη στην έξάσκησή του. Και στο για τα λεγόμενα άνώτερα έπαγγέλματα από παλιότερα έχει δοθή μεγαλύτερη προσοχή και, όπως είναι γνωστό, ή επαγγελματική μόρφωση που προετοιμάζει τα άτομα στα έπαγγέλματα αυτά γίνεται σε άνώτερες σχολές και σε ειδικά έπιστημονικά κέντρα. Δέ συμβαίνει όμως το ίδιο με τα πρακτικά έπαγγέλματα και ιδίως τα χειρωνακτικά και βιομηχανικά. Παλιότερα ή εκμάθηση των επαγγελμάτων αυτών γινόταν έντελώς έμπειρικά από πατέρα σε γιο ή κοντά σ' ένα βιοτέχη. Η πρόσδος όμως της τεχνικής, οι άλλεπάλληλες οικονομικές κρίσεις και οι γενικές και ειδικές συνθήκες που δη-

⁷ Για το ρόλο της ψυχολογίας στον επαγγελματικό προσανατολισμό βλ. και R. Meili, *Psychologie der Berufsberatung*, Basel, Karger, 1945. (*Psychologische Praxis. Schriftenreihe für Erziehung und Jugendpflege*, τεύχ. 4).

⁸ Σχετικά με το τελευταίο αυτό σημείο, στίς χώρες όπου έφαρμόζεται ό επαγγελματικός προσανατολισμός, ό ψυχοτεχνικός έχη στη διάθεσή του πλούσιες μονογραφίες των διαφόρων επαγγελμάτων, καθώς και στατιστικά και άλλα στοιχεία σχετικά με την κίνηση και γενικά με ό,τι άφορα το έπάγγελμα (ζήτηση και προσφορά, κέντρα για εκπαίδευση, δυνατότητες σταδιοδρομίας κ.τ.λ. κ.τ.λ.).

μιούργησαν οι παράγοντες αυτοί έκαναν φανερή την ανάγκη να οργανωθεί συστηματικώτερα ή επαγγελματική εκπαίδευση με βάση τα πορίσματα της νεώτερης τεχνικής και τα δεδομένα της Παιδαγωγικής και της Ψυχολογίας. Προβάλλεται δηλαδή σήμερα ή απαίτηση να συνδυάζη ή επαγγελματική εκπαίδευση τις οικονομικές ανάγκες με τις παιδαγωγικές. Δεν έχουμε σκοπό να εξετάσωμε εδώ ούτε να κρίνωμε τους διάφορους τύπους τεχνικής εκπαίδευσης είτε πρόκειται για επαγγελματικές κρατικές σχολές είτε για εργαστήρια είτε για σχολεία που οργανώνουν μεγάλες επιχειρήσεις για τις ανάγκες τους". "Απλώς θέλωμε να σημειώσωμε την ιδιαίτερη σημασία που δίνεται σήμερα στις διάφορες χώρες για την τεχνική εκπαίδευση και την προσπάθεια που καταβάλλεται να μὴν περιορίζεται στή στενή προετοιμασία των νέων για ένα επάγγελμα, αλλά παράλληλα να μορφώνη ανθρώπους με γενικές ικανότητες, που να τους επιτρέπουν να έχουν γενικώτερη θεώρηση επαγγελματική και να μπορούν να προσαρμόζονται σε καινούργιες τεχνικές και επαγγελματικές συνθήκες. Η τεχνική εκπαίδευση δὲν πρέπει να παρέχη απλώς επαγγελματική μόρφωση, αλλά να είναι συνάμα και πραγματικό σχολείο ζωής"⁹.

Η ωφέλεια από μιὰ τεχνική εκπαίδευση με τέτοιο πνεύμα είναι πολλαπλή: Έξυψώνει τὸ γενικό επαγγελματικό επίπεδο τοῦ εργαζομένου, ἐνώ συγχρόνως παρουσιάζει και οικονομικά ωφελήματα. Γιατί όταν ή εκμάθηση γίνεται συστηματικά είναι πιὸ ἄρτια και ἀπαιτεῖ μικρότερο χρονικό διάστημα.

Και τώρα θὰ ρωτήση κανείς: Ποιὰ μπορεί να είναι ή συμβολή της ψυχολογίας στην τεχνική εκπαίδευση, όταν τή διέπει τέτοιο πνεύμα; Για να την καταλάβωμε, ας δοῦμε ποιές ἀπαιτήσεις προβάλλει ή επαγγελματική μόρφωση που στηρίζεται στις παραπάνω ἀρχές.

Δύο είναι οι πιὸ βασικές:

α) Η γνώση της ψυχοφυσικής ιδιοσυστασίας τοῦ μαθητευομένου και ή προσαρμογή της εργασίας σ' αὐτήν και

β) Η κατάλληλη ἐκλογή της ὕλης και ή χρησιμοποίηση των ἐνδεικνυομένων μεθόδων για την εκμάθηση τοῦ ἐπαγγέλματος.

⁹ Στο Παρίσι λειτουργεί «Κέντρο ψυχοτεχνικών μελετῶν και ἐρευνῶν» που ὀργανώθηκε από κοινού από τὸ γαλλικό ὕπουργεῖο Ἐργασίας και τὸ «Ἐθνικό κέντρο ἐπιστημονικής ἐρευνας» με σκοπὸ τὴν μόρφωση εργατῶν κατὰ τρόπο ἐπιστημονικό. Στο κέντρο αὐτὸ ψυχοτεχνικοί, τεχνικοί και γιατροὶ συνεργάζονται για την ἐπιστημονική ἀνάλυση και μελέτη της εργασίας και για τὸν καθορισμὸ τοῦ πιὸ κατάλληλου τρόπου ἐξάσκησης τοῦ εργατῆ στην ἐκτέλεσή της.

¹⁰ Πρὸβλ. και Η. L u c, Les problèmes actuels de l' enseignement technique. Presses de l' Ecole Estienne, 1939.—Επίσης S. G r a e m i g e r, Erziehung zum Beruf. Erziehung im Beruf. Gedanken eines Ingenieurs über Erziehung, Berufswahl und Berufsausbildung, Basel. Helbing und Lichtenhahn, 1945.

Στὰ σημεῖα αὐτὰ ἡ συμβολὴ τῆς ψυχολογίας εἶναι ἐντελῶς πρωταρχικῆς σημασίας. Ὅπως στὰ σχολεῖα γενικῆς μόρφωσης ἔτσι καὶ στὰ ἐπαγγελματικὰ ὄλη ἡ ἐργασία πρέπει νὰ προσαρμόζεται στὴν ἀτομικότητα τοῦ μαθητευομένου. Ἐργασία πολὺ λεπτή, γιατί ἡ ψυχολογία τοῦ μαθητευομένου διαφέρει ἀπὸ τὴν ψυχολογία τοῦ μαθητῆ. Δὲν πρέπει νὰ ξεχάσῃμε ὅτι ὁ μαθητευόμενος δὲν εἶναι πιά μαθητῆς χωρὶς νὰ εἶναι ἀκόμα καὶ ἐργάτης. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ψυχολογία του καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας μέσα στὸ ἐργαστήριον καὶ ἡ ζωὴ του στὴν τάξιν προβάλλουν λεπτότατα προβλήματα, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ θροῦν κατάλληλη λύση χωρὶς τὴ συμβολὴ τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ τοῦ ψυχολόγου.

Ἄλλὰ καὶ γιὰ τὴ μέθοδον τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης ἀνάγκη εἶναι νὰ χρησιμοποιήσωμε τὰ διδάγματα τῆς ψυχολογίας. Ἡ ἐκλογὴ τῆς ὕλης, τὸ ποσό της, ὁ τρόπος ποὺ θὰ μεταδοθῆ καὶ γενικὰ ἡ μέθοδος καὶ τὸ πνεῦμα ποὺ θὰ διέπῃ ὄλη τὴν ἐργασία δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὀργανωθοῦν καλὰ χωρὶς τὴ γνώσιν καὶ τὴν ἐφαρμογὴ θεμελιωδῶν ψυχολογικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ἀρχῶν ποὺ ὀρίζουν τοὺς κατάλληλους ὁρους γιὰ τὴ μάθησιν καὶ τὴν ἐξάσκησιν τῶν πνευματικῶν καὶ τεχνικῶν δεξιότητων¹¹. Οἱ ἀπαιτήσεις αὐτὲς ἔχουν σήμερον ἀναγνωριστῆ καὶ γι' αὐτὸ οἱ εἰδικοί στὰ ζητήματα τῆς ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας καὶ τῆς τεχνικῆς ἐκπαίδευσης ζητοῦν γιὰ τὰ ἀντίστοιχα σχολεῖα ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τεχνικοὺς καὶ τοὺς δασκάλους καὶ εἰδικούς ψυχολόγους, ψυχοτεχνικούς. Προτείνουν δηλ. γιὰ τὰ σχολεῖα αὐτὰ κάτι ἀντίστοιχο μὲ τὸ σχολικὸ ψυχολόγο ποὺ ἀπὸ χρόνια τώρα καταβάλλεται προσπάθεια νὰ καθιερωθῆ στὰ σχολεῖα ποὺ δίνουν γενικὴ μόρφωσιν.

4. Ἐπιστημονικὴ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας.

Ὅταν μιλοῦμε γιὰ ἐπιστημονικὴ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας, ἐννοοῦμε τὸν κανονισμὸ τοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ εἶδους τῆς ἐνεργείας ποὺ καταβάλλει ὁ ἐργαζόμενος καὶ γενικὰ τὴ ρύθμισιν τῆς μεθόδου ἐργασίας στὸ σύνολον καὶ στίς λεπτομέρειές της ὄχι ἐμπειρικὰ καὶ τυχαῖα, ἀλλὰ συστηματικὰ μὲ βάση τὰ διδάγματα τῆς νεώτερης τεχνικῆς καὶ τὰ πορίσματα τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς φυσιολογίας τῆς ἐργασίας.

Ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας ἔχει σκοπὸ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ποσοτικὰ καὶ ἀνώτερη ποιοτικὰ ἀπόδοσιν τοῦ ἐργάτη μὲ τὴν ὅσον τὸ δυνατό μικρότερη καταβολὴ δυνάμεων καὶ τὴ φθορὰ λιγώτερον ὕλικου.

¹¹ Σημειῶνω ἐδῶ τὴ γνωστὴ μέθοδον τοῦ Ἑλβετοῦ ψυχοτεχνικοῦ Carrard, ποὺ διαπνέεται ἀπὸ τίς τεύλορικὰς ἀρχὰς ὀρθολογιστικῆς μάθησις, ἀλλὰ βασίζεται στὴν τήρησιν ὀρισμένων ψυχολογικῶν νόμων. Βλ. σχετικὰ Dr Carrard, L' apprentissage et la psychotechnique. Περιοδ. L' Enseignement Technique, No 2, Μάιος 1938.—Τοῦ ἴδιου, Le développement de la psychotechnique en Suisse. Hofer et Cie, S. A. Zürich.

Είδαμε στην αρχή της μελέτης μας ποιό ήταν το χαρακτηριστικό που διέπετε την οργάνωση της εργασίας στα πρώτα χρόνια του βιομηχανικού πολιτισμού. Η ορθολογιστική οργάνωση της εργασίας, όπως την είχε συλλάβει ο Taylor, συνίστατο στη μελέτη και οργάνωση των τεχνικών, των εξωτερικών συνθηκών. Πρόοδο σημείωσαν οι έρευνες ώρισμένων φυσιολόγων, όπως του Marey, του Imbert, του Chauveau κ.ά., που μελέτησαν την ανθρώπινη μηχανή από τη φυσιολογική της πλευρά. Εκείνο όμως που προώθησε πολύ, όπως είδαμε και παραπάνω, τα σχετικά ζητήματα είναι η δημιουργία καινούργιων κλάδων στην ψυχολογία, της Πειραματικής ψυχολογίας και της ψυχολογίας των ατομικών διαφορών. Έτσι σήμερα χρησιμοποιούνται από τους μελετητές της εργασίας σε πλατειά κλίμακα και οι μέθοδοι και τα πορίσματα των επιστημών αυτών και έχει δημιουργηθεί και ιδιαίτερος κλάδος, η ψυχοφυσιολογία της εργασίας, που αναλύει και μελετά την εργασία σε όλες της τις λεπτομέρειες. Παράλληλα μελετάται η ψυχοβιολογική θέση του ατόμου στην εργασία, καθώς και τα προβλήματα που αφορούν τον άνθρωπο στην εργασία, όπως η κόπωση, τα διαλείμματα, τα ατυχήματα, ο ρυθμός του εργαζομένου, η άσκηση, η μονοτονία, ο αυτοματισμός κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Σήμερα, αντίθετα από τους πρώτους ρασιοναλιστές που ενδιαφέρονταν μόνο για την αύξηση της παραγωγής, οι προσπάθειες τείνουν στο να προσαρμοσθή η εργασία στον άνθρωπο και τις δυνατότητές του. Υποβάλλονται σε έρευνα και πλατειά ανάλυση οι κινήσεις που απαιτούνται για μία εργασία με σκοπό να βρεθούν οι πιο κατάλληλες επαγγελματικές κινήσεις που προσαρμόζονται στον ψυχοφυσικό οργανισμό του εργάτη και να καθοριστή η χρονική διάρκεια που ταιριάζει στην ατομικότητα και το φυσικό του ρυθμό. Για το σκοπό αυτό οι κινήσεις αναλύονται. Οι περιττές άχρηστεύονται, άλλες τροποποιούνται. Έτσι κατορθώνεται να αυξηθή η παραγωγή πολλές φορές στο διπλό και στο τριπλό χωρίς να αυξηθή και η κόπωση και χωρίς να επιταχύνεται ο ρυθμός της εργασίας¹². Επίσης καταβάλλεται ιδιαίτερη προσπάθεια για την κατάλληλη διαρρύθμιση των χώρων εργασίας, του υλικού, των καθισμάτων και γενικά του κάθε πράγματος που αποτελεί το περιβάλλον του εργαζομένου. Για το σκοπό αυτό γίνονται υποκείμενα μελέτης ο αερισμός, η υγραμετρική κατάσταση, ο φωτισμός, η θερμοκρασία, οι κρότοι κ.τ.λ., γιατί όλα αυτά ασκούν μεγάλη επίδραση στον εργαζόμενο.

Από την άπλη απειρίθμηση, που παραπάνω επιχειρήσαμε, μερικών από τα προβλήματα που καλούνται να λύσουν οι οργανωτές της εργασίας γίνεται νομίζω φανερό η σημασία της ψυχολογίας και ο ρόλος που καλείται να παίξει μαζί με τη φυσιολογία και την υγιεινή στο σημαντικώτατο

¹² Ενδιαφέρουσες είναι σχετικές εφαρμογές που έγιναν στην 'Ελβετία σε ένα έργοστάσιο γραφικών τεχνών στα 1921-24 από τον L. Walthier. Βλ. το βιβλίο του, Psychologie du Travail, σ. 141 κ.έ.

καί έντελῶς θεμελιώδες ζήτημα τῆς ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας. Γι' αὐτὸ καί οἱ μεγάλες ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκτός ἀπὸ τοὺς τεχνικοὺς συμβούλους ἔχουν καί ψυχοτεχνικοὺς καί γιατρούς, ποὺ μελετοῦν τὸν ἐργάτη ἀπάνω στὴν ἐργασία καί ἀντιμετωπίζουν ὅλα τὰ πολὺπλοκα προβλήματα ποὺ προκύπτουν καί ποὺ μόνη ἡ διοίκηση τῶν ἐπιχειρήσεων δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ τοὺς δώσῃ τὴν κατάλληλη λύση¹³. Ἡ ξένη σχετικὴ βιβλιογραφία παρέχει πολλὰ διδασκτικὰ παραδείγματα ποὺ μᾶς δείχνουν τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴ δραστηριότητα τῶν ψυχοτεχνικῶν μέσα στὰ ἐργοστάσια γιὰ τὴν ὀρθολογιστικὴ καί ψυχολογικὴ ὀργάνωση τῆς ἐργασίας¹⁴.

5. Οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντος.

Τὰ τελευταῖα χρόνια στίς κατευθύνσεις ποὺ εἶδαμε παραπάνω προστίθεται καί ἡ μελέτη τῆς ἐργασίας ὄχι μόνον ἀπὸ καθαρὰ ἀτομιστικὴ ἀποψη, ἀλλὰ καί ἀπὸ κοινωνικοψυχολογικὴ. Καταβάλλεται δηλαδὴ προσπάθεια παράλληλα μὲ τοὺς ἄλλους παράγοντες νὰ ἐξετάζονται καί οἱ ἐπιδράσεις ποὺ ἀσκοῦν στὸν ἐργαζόμενον καί φυσικὰ στὴν ἀπόδοση τῆς ἐργασίας οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντος¹⁵. Ἔτσι, ὅπως εἶδαμε, ἐνῶ στὴν ἀρχὴ οἱ ὀργανωτὲς τῆς ἐργασίας ἐνδιαφέρθηκαν ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν τεχνικὸ παράγοντα, ἀρχίζουν νὰ ἐξετάζονται μὲ τὴ σειρά ὁ φυσιολογικὸς καί βιολογικὸς, ὁ ψυχολογικὸς καί τέλος ὁ κοινωνικὸς.

Ἀπὸ τὸ 1930 παρατηρεῖται μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τίς «industrial relations» καί ψυχολόγοι, ὅπως ὁ Elton Mayo, ὁ Laha κ. ἄ. πιστεύουν ὅτι ἡ ὀρθολογιστικὴ ὀργάνωση δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται στὴν παραγωγή, ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτείνεται στίς σχέσεις ἀνάμεσα σὲ ἐργοδότες καί ἐργάτες, προϊσταμένους καί ὑφισταμένους καί γενικὰ νὰ καταβάλλεται φροντίδα γιὰ τὴ δημιουργία καταλλήλων ψυχολογικῶν συνθηκῶν στὴν ἐργασία. Ἔτσι τὸ ἄτομο πρέπει νὰ μελετᾶται στὴν ὁλότητά του, δηλαδὴ πᾶν στὴν ἐργασία μὲ τὰ ἐνδιαφέροντά του, τοὺς δεσμούς του μὲ τὸ περιβάλλον καί γενικὰ τίς ἀντιδράσεις του μέσα στὴ ζωὴ τοῦ ἐργαστηρίου. Προστίθεται δηλαδὴ στὸ τεχνικὸ, τὸ φυσιολογικὸ, τὸ ψυχολογικὸ καί τὸ

¹³ Γιὰ τὸ ἔργο τοῦ ψυχοτεχνικοῦ καί γιὰ τὴ σύσταση εἰδικῶν ψυχολογικῶν ἐργαστηρίων μέσα στὰ ἐργοστάσια παραπέμπω τὸν ἀναγνώστη στὸ βιβλίον τοῦ Dr R. Bonnardel, L'adaptation de l'homme à son métier. Presses Universitaires de France, 1946.

¹⁴ Σημειῶνω μερικὰ νεώτερα βασικὰ βιβλία, ὅπου βρῖσκει κανεὶς πλούσια σχετικὰ στοιχεῖα: L. Walther, La Psychologie du Travail (βλ. ἐδῶ ἐκτενὴ σχετικὴ βιβλιογραφία).— M. S. Viteles, Industrial Psychology. W. W. Norton and Company, Inc. 1932.— G. Friedman, Problèmes humains du machinisme industriel.— J. Tiffin, Industrial Psychology, Prentice-Hall, Inc., 1947.

¹⁵ Βλ. σχετικὰ G. Friedman, ἔ. ἀ. σελ. 245—338.

κοινωνικό στοιχείο. Θά μπορούσαμε νά φέρουμε ἀπό τήν ἱστορία τῆς ἐργασίας πλῆθος παραδείγματα πού δείχνουν περιπτώσεις πού μολονότι ἡ μέθοδος καί ἡ τεχνική τῆς ἐργασίας εἶχαν κατὰ τόν καλύτερο τρόπο ὀργανωθῆ, ὅμως ἡ ἀπόδοση δέν ἦταν ἱκανοποιητική καί ἡ φθορά τοῦ ἐργάτη (ἀσθένειες νευρικές, ἀτυχήματα, συχνές ἀπουσίες, κόπωση κ.τ.λ.) ἦταν μεγάλη. Τέτοιες διαπιστώσεις ὠδήγησαν τοὺς μελετητὲς τῆς ἐργασίας νά ζητήσουν τὰ αἷτια καί νά μελετήσουν τοὺς παράγοντες πού ὀρίζουν τίς ἀντιδράσεις τοῦ ἐργάτη στήν ἐργασία εἰδικότερα καί στή ζωὴ μέσα στοῦ ἐργοστάσιο. Ἰδιαιτέρα μελέτησαν οἱ ψυχοτεχνικοὶ τίς ἀντιδράσεις τοῦ ἐργάτη στήν ὀρθολογιστικὴ ὀργάνωση τῆς ἐργασίας, στή μηχανοποίηση καί στὸν τεμαχισμό τῆς καί ἐρεύνησαν τὰ αἷτια πού προκαλοῦν τίς ἀντιδράσεις αὐτές, πού συχνὰ φαίνονται σκοτεινά. Ὅπως ὑπάρχουν διάφοροι ψυχολογικοὶ τύποι ἀνθρώπων, ἔτσι ὑπάρχουν καί διάφοροι τύποι ψυχολογικοὶ ἐργατῶν πού ἀντιδρῶν στήν ἐργασία κατὰ τρόπο διάφορο. Μιά ἐργασία μονότονη γιὰ τὸν ἕνα ἐργάτη, γιὰτὶ δέν τοῦ ἀφίνει καμμιὰ πρωτοβουλία ἢ γιὰτὶ συνίσταται σὲ ἀπλές, μηχανικὲς καί μονότονες κινήσεις πού ἐπαναλαμβάνονται, γιὰ τὸν ἄλλον ἐργάτη εἶναι εὐχάριστη, γιὰτὶ τοῦ ἐπιτρέπει νά ἀφαιρῆται καί νά σκέπτεται ἄλλα πράγματα ἢ γιὰτὶ δέν τὸν κουράζει πνευματικά. Εἶναι ἐπίσης παρατηρημένο ὅτι στὶς ἐργασίες τίς ἀπόλυτα τεμαχισμένες καί μηχανοποιημένες παίξει ρόλο ἂν ὁ ἐργάτης ξέρη τὸν ἀπώτερο σκοπὸ πού ἐπιδιώκουν οἱ μηχανικὲς κινήσεις πού ἐκτελεῖ, ἂν ἔχη κάποια ἐποπτεία τῆς συνολικῆς ἐργασίας, ἂν τοῦ δίνεται πρωτοβουλία, ἂν ἔχη συντρόφους στήν ἐργασία εὐχάριστους κ.τ.λ., ἢ ἀντίθετα ἂν ἐργάζεται μηχανικὰ χωρὶς καμμιὰ γενικότερη προοπτικὴ γιὰ τὴν ἐργασία πού ἐκτελεῖ, ἂν ἡ ἐργασία καί οἱ συνθήκες πού τὴν συνοδεοῦν προκαλοῦν συναισθήματα κατωτέρητας, ἂν ἔχη τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀδικεῖται, ὅτι γίνεται ὑποκειμενο ἐκμετάλλευσης κ.τ.λ. Στίς διάφορες αὐτὲς περιπτώσεις καί οἱ ἀντιδράσεις του εἶναι διαφορετικὲς.

Ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα πειράματα καί τίς μελέτες πού ἔγιναν σχετικὰ μὲ τίς «βιομηχανικὲς σχέσεις» στήν Ἀμερική, τὴ Γαλλία, τὴν Τσεχοσλοβακία, τὴν Ἀγγλία κ.ά. θά περιοριστοῦμε νά σημειώσωμε ἐδῶ μερικὲς δοκιμές, ὅπως οἱ ἐρευνες πού ἔγιναν μέσα σὲ μιὰ δωδεκαετία μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ διεύθυνση τοῦ Elton Mayo, καθηγητῆ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Harvard, στὰ ἐργαστήρια Hawthorne τῆς Western Electric Co¹⁶. Οἱ ἐρευνες αὐτὲς ἔδειξαν κοντὰ σ' ἄλλα πολὺ ἐνδιαφέροντα πορίσματα καί τὴ σημασία πού ἔχει ὁ προσωπικὸς—κοινωνικὸς παράγων γιὰ τὴν ἐνσωμάτωση τοῦ ἐργάτη στήν ἐπιχείρηση καί γιὰ τὴ σύσφιξη τῶν ψυχολογικῶν δεσμῶν πού τὸν

¹⁶ Elton Mayo, The human effect of mechanization (Papers and Proceedings of the American Economic Association, τόμ. XX, ἀρ. 1 [1930].

—T o u Ἰ δ ι ο υ : The human problems of an industrial civilization. New York, 1933.

συνδέουν μ' αυτή. Και από άλλες προσπάθειες όπως του W. A. Patterson, διευθυντή της μεγαλύτερης αμερικανικής εταιρείας έναερίων συγκοινωνιών «United Air Lines», των εργοστασίων Bat' a (στη Μοραβία), του Γάλλου βιομηχάνου Bardet, που πρόσεξαν ιδιαίτερα τόν παράγοντα των σχέσεων ανάμεσα στη διοίκηση και τους εργατές—σάν υποκείμενα πιά και όχι σάν αντικείμενα— και φρόντισαν να τονώσουν τὸ ἠθικὸ τῶν εργατῶν καὶ νὰ κάνουν συνειδητὴ καὶ ὑπεύθυνη τὴν συμμετοχὴ τους στὴν ἐπιχείρηση, δίνοντάς τους πρωτοβουλία σὲ ζητήματα ὀργανωτικὰ, οἰκονομικὰ, διοικητικὰ καὶ δημιουργώντας σὸ ἐργοστάσιο κάθε εἶδους ἔργα κοινωνικὰ γιὰ τοὺς ἴδιους καὶ τὶς οἰκογένειές τους (λέσχες, βιβλιοθήκες, θεάματα, σπὸρ, ἰατρικὴ περίθαλψη κ.τ.λ.), βλέπομε ὅτι ὁ κοινωνικο-ψυχολογικὸς παράγων παίζει μὲγάλον ρόλον στὶς ἀντιδράσεις τῶν εργατῶν¹⁷. Μολονότι ὁ παράγων αὐτὸς δὲν ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ αἷτιον καὶ τὸ μόνον ρυθμιστὴ τῶν ἀντιδράσεων αὐτῶν, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι πολλὰς συγκρούσεις μέσα στὰ ἐργοστάσια μποροῦν νὰ ἀμβλυνοῦν ἢ καὶ νὰ λείψουν ἂν ρυθμίζονται κατάλληλα οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις τοῦ ἔμφυχου στοιχείου.

Ἀπὸ τὴ σύντομη ἀνάπτυξη τῶν βιομηχανικῶν σχέσεων ποὺ ἐπιχειρήσαμε παραπάνω φαίνεται, νομίζω, πόσο ἀπαραίτητος, σπουδαῖος καὶ λεπτός εἶναι ὁ ρόλος ποὺ καλεῖται νὰ παίξῃ ὁ ψυχοτεχνικὸς μέσα σὲ μιὰν ἐπιχείρηση. Τὸ ἔργο τοῦ ψυχοτεχνικοῦ μέσα στὸ ἐργοστάσιο δὲν περιορίζεται μόνον στὴ μελέτη τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἔρων ποὺ τὴν εὐνοοῦν καὶ στὴν τοποθέτηση τοῦ κάθε ἐργάτη στὸ ἔργο ποὺ περισσότερο τοῦ ταιριάζει. Ὁ ψυχοτεχνικὸς ἔχει καὶ ἓνα ἄλλο ἀκόμα ἔργο, ἐπίσης πολὺ λεπτό. Μελετᾷ τὶς ἀντιδράσεις τῶν εργατῶν ποὺ ὀφείλονται στὶς σχέσεις τους καὶ μεταξύ τους καὶ ἰδίως μὲ τοὺς προϊσταμένους—ἀρχιτεχνίτες καὶ τὴν διεύθυνση— καὶ φροντίζει σὲ συνεννόηση μὲ τὴν διοίκηση νὰ δημιουργῇ στὴ ζωὴ τοῦ ἐργοστασίου μὲ τὰ κατάλληλα μέτρα ἀτμόσφαιρα εὐνοϊκὴ γιὰ τὴ διευθέτηση συγκρούσεων, ἀντιθέσεων καὶ τὴν διάλυση παρεξηγήσεων ποὺ ὀφείλονται σὲ κοινωνικο-ψυχολογικὰ αἷτια.

Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἡ ὀργάνωση τῆς ἐργασίας, ὅπως τὴ συλλαμβάνει σήμερον ἡ ἐπιστήμη, παρουσιάζει μὲγάλην κοινωνικὴν σπουδαιότητα. Στηρίζεται σὲ μιὰ βαθειὰ συμπάθεια γιὰ τὸν ἄνθρωπον ποὺ καταβάλλει τὴν ἐνέργειαν καὶ συγχρόνως εὐνοεῖ τὴν κοινωνικο-οικονομικὴν πλευρὰ τῆς ἐργασίας. Ρυθμίζει τοὺς ἔρους τῆς ἐργασίας μὲ τρόπον ποὺ ἡ καταβολὴ τῆς ἐνεργείας καὶ οἱ ἄλλες συνθήκες τῆς ἐργασίας νὰ προκαλοῦν στὸν ἐργαζόμενον ὅσο τὸ δυνατόν μικρότερην σωματικὴν καὶ ψυχικὴν φθορὰν. Παράλληλα ὁμοῦς μὲ τὴν ἀνθρωπιστικὴν πλευρὰν παρουσιάζει καὶ μὲγάλαν οἰκονομικὰ ὠφελήματα, γιὰ τὴν μείωσιν τῆς φθορᾶς τοῦ ὕλικου καὶ σὲ μικρότερον σχετικὰ χρονικὸν

¹⁷ Πλατεῖα κριτικὴ ἀνάλυση τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν δίνει ὁ G. Friedmann ἔ. ἀ. σ. 287 κ. ἑ.

διάστημα πετυχαίνει μεγαλύτερη απόδοση και έπομένως εξασφαλίζει ανώτερο κέρδος και για τόν έργοδότη και για τόν εργατή.

* * *

Προσπαθήσαμε στη σύντομη αυτή μελέτη νά διαγράψουμε τόν ρόλο πού καλείται νά παίξει ή ψυχολογία στην επαγγελματική ζωή και ιδιαίτερα στην όργάνωση τής εργασίας. Ειδικά μās άπασχόλησε ή συμβολή τής ψυχολογίας στην αντιμετώπιση τών προβλημάτων τής βιομηχανικής εργασίας, πού αποτελεί ένα από τούς βασικούς στύλους και στην έθνική και στην παγκόσμια οικονομία.

Στή διαπραγμάτευση τού θέματος πού μās άπασχόλησε περιωριστήκαμε στις πλευρές τής επαγγελματικής ζωής πού έχουν μεγαλύτερη σημασία και αποτελούν κατά ένα τρόπο τή σπονδυλική στήλη τού ζητήματος, δηλαδή τή μελέτη τής ατομικότητας τού εργαζομένου, τήν έκλογή επαγγέλματος, τήν επαγγελματική μόρφωση, τή μελέτη τής ίδιας τής εργασίας και τή ρύθμιση τών σχέσεων τού ανθρώπινου παράγοντος.

Τά ζητήματα αυτά, αν και από τή φύση τους παρουσιάζουν έντελώς ιδιαίτερη σημασία, οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική, δέν τά έχομε ακόμα προσέξει στην Ελλάδα, αν εξαιρέση κανείς μεμονωμένες περιπτώσεις. Και οί λόγοι τού φαινομένου αυτού είναι πολλοί. Μιά πρόχειρη δικαιολογία, πού εύκολα μπορούμε νά επικαλεσθούμε, είναι ότι στην Ελλάδα δέν έχομε μεγάλη βιομηχανία. Μπορεί νά υποστηριχθή ότι οί συνθήκες τού τόπου μās και οί οικονομικές δυνατότητες τών επιχειρήσεων δέν επαρκούν ούτε εύνοούν τήν πολυτέλεια ψυχολόγων και εργατηρίων, έστω και στοιχειωδών, μέσα στα εργοστάσια. Τά επιχειρήματα αυτά δέν νομίζω πώς είναι ίκανά νά δικαιολογήσουν τήν έλλειψη πού σημειώσαμε σέ ένα ζήτημα τόσο θεμελιώδες. Γιατί αν δέν έχομε και ούτε είναι φυσικά δυνατό νά αποκτήσωμε τή βιομηχανία τών μεγάλων βιομηχανικών χωρών, όμως δέν έπεται ότι δέν έχομε γι' αυτό ανάγκη και δέν πρέπει με κάθε θυσία νά μελετήσωμε και νά οργανώσωμε τήν εργασία και όλα τά σχετικά ζητήματα (τεχνική εκπαίδευση, επαγγελματικό προσανατολισμό κ.τ.λ. κ.τ.λ.) με τρόπο πού και ή ευημερία τών ατόμων και ή έθνική μās οικονομία νά ένισχυθούν. Για όλα αυτά νομίζω ότι τήν καθυστέρησή μās στο πεδίο αυτό δέν πρέπει νά τή δικαιολογούμε με τούς παραπάνω λόγους, αλλά μάλλον νά τήν άναζητήσωμε στο ότι ούτε οί πλατύτεροι οικονομικοί και τεχνικοί κύκλοι ούτε ή κοινή γνώμη έχουν διαφωτιστή πάνω στη σημασία και στα ζητήματα τής ψυχολογίας τής εργασίας. Τό γεγονός αυτό πρέπει νά άποδοθή στο ότι δέν υπάρχουν άρκετοί ειδικοί έπιστήμονες πού νά ενδιαφέρονται για τά ζητήματα αυτά και ιδίως στο ότι τό κράτος δέν έδειξε ακόμα τό ένδιαφέρον πού χρειάζεται.

Άς μοϋ έπιτραπή, τελειώνοντας, νά σημειώσω ότι ή Άνωτέρα Σχολή Βιομηχανικών Σπουδών περιλαμβάνοντας στο πρόγραμμα τών μαθημάτων

της και τῆ διδασκαλία τῆς ψυχοτεχνικῆς και τῆς ψυχοφυσιολογίας τῆς ἐργασίας ἀσφαλῶς θὰ προωθῆσῃ τῆ μελέτη τῶν ζητημάτων αὐτῶν και θὰ συντελέσῃ στὴν κατανόησῃ τους ἀπὸ κύκλους πλατύτερους, ἂν ἐνισχυθῆ και ἀπὸ τὸ κράτος και ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους ὀργανισμοὺς μὲ τὰ ἀπαιτούμενα μέσα γιὰ τὴν ὀργάνωση ψυχοτεχνικοῦ ἐργαστηρίου. Σὲ ἓνα τέτοιο ἐργαστήριο, ποὺ μὲ τὸν καιρὸ μπορεῖ νὰ γίνῃ κέντρο ψυχολογικῶν ἐρευνῶν πάνω στὰ προβλήματα τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας, οἱ σπουδαστὲς θὰ συμπληρώνουν τὴ θεωρητικὴ ψυχολογικὴ τους κατάρτιση και μὲ πρακτικὲς ἀσκήσεις και ἐφαρμογές. Ἔτσι οἱ ἀπόφοιτοὶ τῆς Σχολῆς, κατάλληλα παρασκευασμένοι, θὰ φέρουν στίς διάφορες ἐπιχειρήσεις τὸ πνεῦμα και τίς ἀρχές και τίς μεθόδους και τὰ πορίσματα τῆς νεώτερης ἐρευνας και τεχνικῆς και—πραγματικοὶ στυλοβάτες μέσα στὰ ἐργοστάσια—θὰ γίνουν οἱ πυρῆνες και οἱ ἐμπυχωτὲς σὲ κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν πολυποίκιλων προβλημάτων ποὺ ἀνακύπτουν στὴν ἐργασία, ἐνῶ συγχρόνως θὰ στέκουν κοντὰ στοὺς ἐργάτες σύμβουλοι, βοηθοὶ και συμπαραστάτες.

ΠΗΓΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

Υπό ΣΤΑΥΡΟΥ Ν. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ διερεύνηση τῶν ἐνεργειακῶν φαινομένων, πού οἱ ἀρχές τῆς μόλις τῷ πρῶτῳ τέταρτῳ τοῦ 19 αἰῶνα παρουσιάζονται σέ συστηματική μορφή μὲ τίς ἐργασίες τοῦ Sadi Carnot*, μᾶς δίνει πολύτιμους προσανατολισμούς φυσικῆς φιλοσοφίας καί μᾶς ἀνοίγει εὐρύτατους ὁρίζοντες, ὅπου συναντᾶμε σέ κάθε στιγμή τήν αἰτιοκρατία—ὄχι βέβαια μὲ τήν ἀπλοϊκή μορφή τοῦ δύο καί δύο κάνουν τέσσερα πού τήν παρουσίαζε ὁ περασμένος αἰώνας παρά μὲ τὸ σχῆμα τοῦ πειθαναγκασμοῦ τῶν φαινομένων σέ κατευθύνσεις, στή διαμόρφωση τῶν ὁπίων τὰ ἴδια στοιχεία τοῦ φαινομένου παίρνουν μέρος—τήν ἀνοδική ἀνέλιξη τῆς ἐπαφῆς μας πρὸς τὰ πράγματα, τήν ἐνότητα τῶν ἀντιθέσεων καί τήν ἀνάδειξη τῶν φαινομένων ὡς ἀπορροϊῶν ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἀντιθέσεων αὐτῶν μεταξὺ τους.

Ἦδη ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Newton εἶχε διαπιστωθεῖ ὁ νόμος τῆς ἐνότητας τῶν ἀντιθέσεων στῆ Μηχανική. Τὸ δεῦτερο ἀξίωμα τοῦ Newton κατὰ

* Ἡ οἰκογένεια Carnot ἔχει ἀξιόλογη θέση στὴν ἱστορία τῆς μετεπαναστατικῆς Γαλλίας. Ὁ πατέρας, σοφὸς μαθηματικὸς, ὑπῆρξε μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Κοινῆς Σωτηρίας, ἀξίος στρατηγὸς καί κύριος ἐπιτελικὸς τῆς Δημοκρατίας· γι' αὐτὸ καὶ ὀνομάστηκε «ὀργανωτὴς τῆς νίκης». Ὁ γιὸς Ἰππόλυτος, δημοσιογράφος, πολιτευτὴς καί ὑπουργὸς τῆς δευτέρας Δημοκρατίας, ἦταν ὁ πατέρας τοῦ κατόπιν προέδρου τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας (πού δολοφονήθηκε στῆ Λυὸν τὸ 1894) λαμπροῦ μηχανικοῦ καί μαθηματικοῦ ὅπως ὁ πάππος του. Γιὸς τοῦ ὀργανωτῆ τῆς Νίκης καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἰππολύτου, ὑπῆρξε ὁ Νικόλαος Λεονάρδος Σαντί Καρνὸ (1796—1832), περιφημὸς στοχαστής. Στὶς ἐξαιρετές ἐργασίες του ὀφείλουμε τίς βάσεις τῆς θερμοδυναμικῆς. Ἀκόμη καί ἡ ἀρχὴ τοῦ Mayer διαφαίνεται στὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ σοφοῦ πού ἔσβησε τόσο νέος. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Carnot συνίσταται στὴν διαπίστωση πὼς ἡ ἀπόδοση μιᾶς θερμικῆς μηχανῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ καί τελικὴ θερμοκρασία καί τὸ διάγραμμα λειτουργίας πού μελέτησε, γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «κύκλος τοῦ Καρνὸ», εἶνε τὸ θερμοτροπικὸ διάγραμμα μὲ τὴ μέγιστη ἀπόδοση.

τὸ ὅποιο, ὅταν ἕνα ὕλικὸ σημεῖο ἀσκει ἐπὶ ἐνὸς ἄλλου μιὰ δύναμη τὸ δεύτερο σημεῖο ἀντιδρᾷ στὸ πρῶτο μὲ δύναμη ἴση καὶ ἀντίθετη, δὲν εἶνε τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀρχή: κάθε δρᾶση γεννάει ἀντίδραση.

Ἐπρεπε νὰ ἔρθει ὁ Hegel γιὰ νὰ ἀνασύρει τὴ φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου καὶ νὰ μᾶς κάνει νὰ ἰδοῦμε τὸν κόσμον, ἔχι πιά στατικά, σὰ ζωγραφιὰ πού διαγωνίζει τὴ στιγμή, παρὰ ἕνα ζωντανὸ σύνολο σὲ ἀκατάπαυτη κίνηση, σὲ ἀλληλεπίδραση τῶν στοιχείων τοῦ ἀνταγωνιστικῆ, σὲ «ἐναντιοδρομία», κατὰ τὸν Ἡρακλειτικὸ ὄρο.

Ἀπὸ τὴ ὥρα πού ὁ γνωσιολογικὸς χῶρος φωτίστηκε μὲ τὸν ἰσχυρὸ τοῦτον προβολέα, ἡ ἀρχὴ τοῦ Newton ἔγινε μερικὴ περίπτωσι μιᾶς γενικῆς ιδιότητος τοῦ «κοσμικοῦ πεδίου»: τῆς ἐνότητος τῶν ἀντιθέσεων. Καὶ μὲ τούτῃ τὴ θεώρησι, οἱ πρόοδοι μᾶς στὴ γνώσι τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου ἔγιναν καλπαστικῆς. Τὰ ὀγδόντα τελευταῖα χρόνια πλησιάσαμε τὴν οὐσία τοῦ σύμπαντος, διανύοντας γνωστικὴ ἀπόστασι πού ἀντίκρου τῆς ἡ διάνυσι τῶν περασμένων χιλιετιῶν εἶνε ὅσο ἴσως ἕνας μέτριος λόφος ἀπέναντι στὴ μᾶζα τῶν Ἴμαλαίων.

Σ' αὐτῇ μᾶς τὴν πρόδοσι εἰσδύουμε ὄλο καὶ πιὸ πολὺ σὲ ἀτμόσφαιρα ἐνεργειακῶν φαινομένων. Καὶ ἡ σπουδὴ τους γίνεται πηγὴ νέων γνώσεων ὄλο καὶ πιὸ γόνιμων, ὄλο καὶ πιὸ διαφωτιστικῶν.

Αὐτὴ ὅμως ἡ σπουδὴ μᾶς διδάσκει ἀκόμη πὼς ἡ ἐπιστημονικὴ ἀφαίρεσι, χρήσιμη γιὰ τὸν προσανατολισμὸ μᾶς πρὸς τὸν μηχανισμὸ τῶν φαινομένων, γίνεται στείρα δογματικὴ χωρὶς τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς μὲ τὰ λεπτομερειακὰ παραφαινόμενα, πού κάνουν σὲ κάθε στιγμή τίς μορφῆς νὰ ξεχωρίζουν μεταξὺ τους, νὰ παίρνουν φυσικὴ ὄντοτητα καὶ νὰ γίνονται αὐτότελες αἰτίες ἰδιαίτερων ἀποτελεσμάτων, πολὺ διαφορετικῶν ἀπὸ ἐκεῖνα πού ὁ καθαρὸς διανοητής, μὲ τὸ ὄπλο τῆς ἀφαιρεμένης ἐπιστημονικῆς λογικῆς, θὰ πρόδλεπε.

Ἡ προφύλαξι αὐτὴ ἀπὸ λαθεμένα συμπεράσματα, πού δὲν ὀφείλονται σὲ σφαιερὴ σειρὰ συλλογισμῶν παρὰ σὲ στατικὴ θεώρησι τῆς ἀρχικῆς ἐπιστημονικῆς ἀφαίρεσις, εἶνε περισσότερο χρήσιμη σήμερα πού οἱ ἰδέες—χάρη στὴν ἀνάπτυξι τοῦ πολιτισμοῦ—συγκλονίζουν μεγάλες ἀνθρώπινες μάζες καὶ κάθε πλάνη προσανατολισμοῦ συνεπιφέρει, πολλές φορές, καταστροφῆς. Αὐτὸ ἰσχύει στὴν οἰκονομικὴ ἐπιστήμη καὶ τὴν κοινωνιολογία ἀλλὰ καὶ στὴ βιολογία καὶ στὴν ἰατρικὴ καὶ στὴν τεχνικὴ. Ἰδιαίτερα ἡ ἀλληλένδεσι τῆς τεχνικῆς μὲ τὴν οἰκονομικὴ, τῆς τεχνικῆς πού ἡ πρόδοσι τῆς ἔγινε ἀφορμὴ τεράστιων κοινωνικῶν μετασχηματισμῶν, κάνει κάθε θεωρητικὸ τεχνικὸ λάθος νὰ ἔχει βαθιᾶς οἰκονομικῆς σημασίας ἐπιδράσεις σὲ μεγάλες μάζες ἀνθρώπων ἐνῶ ἀντίστροφα κάθε οἰκονομικὴ πλάνη ἀναστέλνει τὴν πρόδοσι τοῦ παράγοντα τεχνικῆς.

Ἡ σπουδὴ ὅμως τῶν ἐνεργειακῶν φαινομένων μᾶς διδάσκει καὶ μεθόδους καὶ τρόπους νὰ δεσμεύουμε τμήματα ἀπὸ τίς ἀπέραντες φυσικῆς δυνά-

μεις και να αντιμετωπιζουμε τή στενότητα, για τήν ευημερία του ανθρώπου. Αὐτή ἡ ἀποψη, ἡ καθαρά οικονομοτεχνική και μάλιστα σέ συνδυασμὸ με τις ἑλλαδικές δυνατότητες και τις ἑλληνικές πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση προοπτικές, θά μᾶς ἀπασχολήσει σέ τούτη δά τή μελέτη.

Ο ΖΩΙΚΟΣ ΚΙΝΗΤΗΡΑΣ

Ἡ ἐργασία του δούλου και ἀργότερα του δουλοπάροικου και ἡ ἐργασία του ζώου, χρησιμοποιήθηκαν πολλούς αἰῶνες για κύρια, ἀν ὄχι ἀποκλειστική, πηγὴ ἐνεργείας. Τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ἀρχαιότητας ἔγιναν μόνο με τὰ χέρια, τὰ πολλά χέρια και τὰ ζῶα. Πολὺ ἀνθρώπινο ἀγκομαχητὸ και ἰδρώτας και αἷμα ἔχουν ἀναμειχτεῖ στήν κατασκευὴ τῶν παλαιῶν μνημείων. Μιά ἀπὸ τις κύριες ἐπιδιώξεις τῶν τοτινῶν πολέμων ἦταν ἡ ζώγηση ἀντιπάλων για τήν αὐξηση του ἀριθμοῦ τῶν δούλων.

Μεγάλο κακὸ νομιζόταν ἡ ἐξέγερση τῶν δούλων· κάτι ἀνάλογο και χειρότερο ἀπὸ μιὰ σύγχρονη καταστροφικὴ ἔκρηξη σέ πετρελαιοπηγές! Τεράστιους ἀγῶνες κατέβαλαν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι για τήν κατάρρηση τῆς δουλείας και ἀκόμη—με ἄλλες βέβαια μορφές—τὸ πνεῦμα του διαχωρισμοῦ τῶν ἀνθρώπων σέ κυρίαρχους και ὑποταχτικούς σκιαζει με τὰ φτερά του τήν ἀνθρωπότητα. Οἱ ἀποικιακὲς ἐπιδιώξεις τῶν μεγάλων χωρῶν δὲν εἶνε μοναδικὴ ἀπόδειξη του ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ.

Ἡ κατὰ μονάδα ἀπόδοση σέ ἔργο, ὁμως, του ἀνθρώπου και του ζώου, εἶνε πολὺ μικρή. Ἐνας γερὸς ἄνθρωπος, δουλεύοντας ἀποδοτικά, ἔχει μέση ἰσχύ 8 χιλιογραμμόμετρα, δηλαδή 9,5 φορές λιγότερη ἀπὸ ἕναν ἵππο ἢ 13 φορές μικρότερη ἀπὸ ἕνα χιλιοβάτ*. Ὡστόσο δουλεύοντας ὀχτῶ ὥρες δὲν ἀποδίνει συνέχεια αὐτὴ τήν ἰσχύ.

Ἡ ὀχτάωρη ἀπόδοση τῆς ἡμέρας ἐργασίας του μέσου χειρῶνακα εἶναι μεταξὺ 17 300 και 28 300 χιλιογραμμόμετρων τήν ὥρα, εἴτε 0,064 ὡς 0,105 ὠρωλίπους ἢ 0,047 ὡς 0,077 ὠροχιλιοβάτ. Με ἄλλα λόγια, ἕνας ἐγκαταστημένος ὠφέλιμος ἵππος μηχανῆς ἀντικαθιστᾶ, μέσα στὸ ὀχτάωρο, τήν χειρωναχικὴν ἐργασία 9,5 ὡς 15,5 ἐργατῶν και ἕνα ἐγκαταστημένο

* Ἐργο, ὅπως εἶναι γνωστὸ, εἶνε τὸ γινόμενο ποῦ προκύπτει ἀν πολλαπλασιάσουμε τήν ἔνταση ποῦ ἔχει μιὰ δύναμη με τὸ δρόμο ποῦ διανύει κατὰ τὴ διεύθυνση τῆς. Τὸ ἔργο εἶνε φυσικὴ ὄντοτητα και μετράει κινητικὴ ἐνέργεια. Δύναμη σέ χιλιογράμματα μετρημένη ποῦ μετακινεῖ τὸ σημεῖο ἐφαρμογῆς τῆς σέ τόσο μῆκος, μετρημένο σέ μέτρα, ὥστε τὸ γινόμενο τῶν δύο ποσῶν νὰ ἰσοῦται με 1, παράγει ἔργο ἑνὸς χιλιογραμμόμετρου. Τὸ ἔργο ποῦ παρᾶγεται στή μονάδα του χρόνου τὸ λέμε ἰσχύ. Βιομηχανικὲς μονάδες ἰσχύος εἶνε ὁ ἵππος (75 χιλιογραμμόμετρα σέ ἕνα δευτερόλεπτο) και τὸ χιλιοβάτ (102 χιλιογραμμόμετρα τὸ δευτερόλεπτο). Ἴσχύ ἑνὸς ἵππου ἐπὶ μία ὥρα μᾶς δίνει ἕναν ὠροῖππο (270 000 χιλιογραμμόμετρα) και ἑνὸς χιλιοβάτ ἐπὶ μία ὥρα ἕνα ὠροχιλιοβάτ (367 000 χιλιογραμμόμετρα). Ἐνα ὠροχιλιοβάτ εἶναι ἰσοδύναμο με 860 θερμίδες (θερμίδες χιλιογράμ.).

ωφέλιμο χιλιοβάτ 13 ως 21 έργατων. Ένα άλογο, δουλεύοντας σε κάρω ή σε μαγκανοπήγαδο με 5 ως 6 ώρων ήμερήσια εργασία, αποδίνει ίσχυ 72 ως 75 χιλιογραμμόμετρα*.

Με την πιό εκμεταλλευτική μορφή όμως κι αν χρησιμοποιηθεί ο «ζωικός κινητήρας» δηλαδή ο άνθρωπος και το ζώο, είναι πάντα κινητήρες αδύναμοι, κι από πάνω, υπόκεινται σε κούραση. Γιατί αν λογαριάσουμε πώς ένας μηχανικός κινητήρας μπορεί νά εργάζεται κάθε χρόνο 240 ημέρες από 24 ώρες την ημέρα, ενώ ένας άνθρωπος δίνει κανονικά 270 όχτάωρα το χρόνο κι ένα ζώο εργασίας 320 ημέρες των 5,5 ώρων βρίσκουμε πώς, κάθε εγκαταστημένο ωφέλιμο ωροχιλιοβάτ μηχανικού κινητήρα είναι σε θέση νά καλύψει τή μυϊκή εργασία 35 ως 56 ανθρώπων ή 4.5 άλόγων.

Η ΑΝΕΜΟΚΙΝΗΣΗ

Από τὰ παλιά χρόνια ο άνθρωπος έπεδίωξε νά υποκαταστήσει το «ζωικό κινητήρα» με μηχανές. Τά πανιά των πλοίων εινε ο άρχαιότερος γνωστός μηχανικός κινητήρας και έξυπερέτησαν πολλούς αιώνες τή ναυσιπλοΐα κι ακόμη τήν έξυπερετούν. Έπειδή όμως στήν πραχτική, κινητήρας εινε ή μηχανή που παράγει μηχανική ενέργεια για σκοπούς που έμεις θά καθορίσουμε ενώ στα πλοία τὰ πανιά χρησιμεύουν για πρόωση — δηλαδή για έναν άφραυτου καθορισμένο σκοπό — πιό αντιπροσωπευτικός τύπος «άνεμοκινητήρα» εινε ο άνεμόμυλος.

Πολλοί άνθρωποι, στήν εποχή μας, δε βλέπουν παρά τή γραφικότητα στους άνεμόμυλους της Όλλανδίας, της Κρήτης, της Μυκόνου και άλλων των άνεμόδαρων περιοχών που τους χρησιμοποιούν. Όστόσο υπάρχει στον άνεμοκινητήρα πολλή τεχνική δυνατότητα.

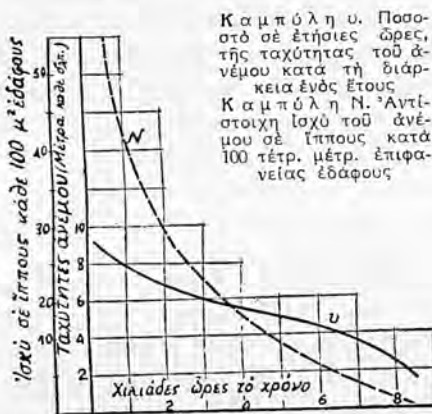
Οι άνεμοι που πνέουν στη Γερμανία — για τήν Ελλάδα δέν έχουμε στατιστικές — έχουν ταχύτητα κάτω από 5 μέτρα το δευτερόλεπτο κατά 71% του έτους, 5 μέτρα τὰ 20%, 10—15 μέτρα τὰ 8% και πάνω από 15 μέτρα τὸ 1%. Η ολική χρονιάτικη ενέργεια των ανέμων εινε 50 000 ωροχιλιοβάτ κάθε 100 τετρ. μέτρα άνεμόπληχτης έπιφανείας του εδάφους στη μέση Γερμανία. Με ταχύτητα άνέμου 5 μέτρων, ή ενέργεια που έχει ο άνεμος εινε 10 ίππων περίπου κάθε 100 τετρ. μέτρα.

Αν δεχτούμε στήν Ελλάδα 30 000 ωροχιλιοβάτ κάθε 100 τετρ. μέτρα θά έχουμε 300 000 κατά στρέμμα και για τὰ 130 εκατομμύρια στρέμματα

* Από δω προήλθε και ή όνομασία της μονάδας της μηχανικής ισχύος: εϊπώθηκε δυναμίσιπος ή ατμίσιπος ή και απλά ίππος, ή ισχύ των 75 χιλιογραμμόμετρων κατά δευτερόλεπτο, πριν καθοριστούν οι μονάδες βάτ και χιλιοβάτ. Η μέτρηση έγινε στα τότε ίπποκίνητα τράμ του Παρισιού, είχαν όμως προηγηθεί οι άποψεις της εποχής του Watt, που θέλοντας νά αντικαταστήσουν τὰ ζώα με μηχανές, βρισκανε πώς ή φυσικότερη έμπορική μονάδα ήταν ή εργασία ενός γερού άλόγου.

της ελλαδικής επιφάνειας 3 900 δισεκατομμύρια ώροχιλιοβάτ το χρόνο. Το ένα χιλιοστό αυτής της ενέργειας αν μπορούσαμε να δεσμεύσουμε ωφέλιμα, θα είχαμε 3,9 δισεκατομμύρια ώροχιλιοβάτ, είτε τὰ 80 % του όλικου ύδραυλικού μας δυναμικού.

Οι εγκαταστάσεις εξ άλλου ανεμοστρόβιλων συγχρονισμένων δεν είναι

Ποσοτικές αναλογίες της ανεμοπνοίας και της αντιστοιχίας ισχύος του ανέμου στη μέση Γερμανία. —(Z. f. Turbinenwesen 1920)

τητα ανέμου 12,5 μέτρων κατά δευτερόλεπτο. Και στην προπολεμική Γερμανία και στην Ρωσία και στην Γαλλία όμως, έχει δοθεί πολλή προσοχή στο ζήτημα και οι τεχνικοί ασχολούνται να βρουν τις πιο κατάλληλες αντιμετώπισεις.

Βέβαια, ελότεια κανονική λύση δεν έχει ακόμη δοθεί. Η ακανόνιστη πνοή των ανέμων, ή ανάγκη συνεργασίας τις περισσότερες φορές με άλλες ενεργειακές πηγές, ή πολύ ακανόνιστη έκμετάλλευση της ενέργειας στη φιλελεύθερη οικονομία, είναι παράγοντες που επηρεάζουν σημαντικά το ζήτημα. Ωστόσο, μπορούμε θετικά να αντιμετωπίσουμε, με τις ως την ώρα προόδους της τεχνικής, μερικές λύσεις που έχουν μεγάλη σοβαρότητα για το σύνολο της οικονομίας.

Στην Ελλάδα φρονώ πως διαγράφεται καλό μέλλον για την ανεμενέργεια. Η όρινη διαμόρφωση της επιφάνειας της επιτρέπει τη χρησιμοποίηση σοβαρότερων τιμών ταχύτητας του ανέμου και ποσοστού ανεμοπνοίας. Μπορούμε να μελετήσουμε το θέμα για τη χρησιμοποίηση αυτής της ενέργειας σε αξιόλογες ηλεκτροχημικές βιομηχανίες, που ή σταθερότητα της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος να μην παίζει πρωταρχικό ρόλο. Τέτοια λογοχάρη είναι ή παραγωγή υδρογόνου. Το υδρογόνο όμως είναι ό ένας πόλος

ακριβές. Και με όρισμένες προϋποθέσεις, οι μονάδες μπορούν να είναι αξιόλογες. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι κυρίως ή έκμετάλλευση των ύψηλότερων στρωμάτων που οι ταχείς άνεμοι είναι διαρκέστεροι και ή έκλογη περιοχών σταθερότερων ανέμων.

Το άμερικανικό όμοσπονδιακό συμβούλιο ενεργείας παρουσίασε πρό του 1945 τη μελέτη μιας μονάδας ανεμοκινητήρα αξίας ιδιαίτερης προσοχής. Στην κορυφή ενός ανεμοπύργου ύψους 145 μέτρων δύο τρίψτεροι ανεμοστρόβιλοι, με μάκρος φτερού 12 μέτρων, εξασφάλιζαν την ανάπτυξη ωφέλιμης ηλεκτρικής ισχύος 650 χιλιοβάτ με ταχύ-

τῆ παραγωγῆς τῆς συνθετικῆς ἀμμωνίας (λιπάσματα) καὶ τῶν συνθετικῶν βενζινῶν*.

Ἡ χρησιμοποίηση ἠλεκτρικοῦ ὕδρογόνου ἀπὸ τὸ νερὸ μὲ τόσο φτηνὸ ἠλεκτρισμὸ, κάνει τὴ μέθοδο νὰ εἶνε ἡ φτηνότερη δυνατὴ γιὰ τὴν παραγωγὴ τῆς ἀμμωνίας. Μὰ καὶ γιὰ τὴν παραγωγὴ τῆς συνθετικῆς βενζίνης μὲ χρησιμοποίηση ἀκόμη τοῦ ὕδρογόνου γιὰ ἀναγωγικὸ μέσο ἀντὶ τοῦ καρβόνου καὶ ἐξεύρεση τοῦ ἀναγκαίου, γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ μορίου, καρβόνου στὰ ἀπορρίμματα τῶν δασικῶν ἐκμεταλλεύσεων καὶ στὰ ξύλα δεύτερης ποιότητος ποὺ δὲν κάνουν γιὰ ἄλλο σκοπὸ, θὰ μπορούσε νὰ καλύψει τὸ μεγαλύτερο μέρος, ἂν ὄχι τὸ σύνολο, τῶν μελλοντικῶν, σὲ βενζίνα, ἔθνικῶν μας ἀναγκῶν, πολλαπλασίων ἀπὸ τίς προπολεμικῆς γιὰ μιὰ ὀρθολογικότερη κοινωνικὴ σύνθεση. Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀεροπορίας καὶ τῆς ὀδικῆς συγκοινωνίας δὲν εἶνε καθόλου μικρὸ πρᾶγμα νὰ βρῖσκει ἡ Χώρα τὰ ὑγρά της καύσιμα ἀπὸ μιὰ ἔθνικὴ βιομηχανία, κατὰ τρόπο ἀνεξάντλητο καὶ ἀνεπηρέαστο ἀπὸ γενικότερες διεθνικῆς περιπλοκῆς καὶ σὲ τιμὴ κόστους ὄχι μεγαλύτερη ἀπὸ ὅ,τι στοιχίζει ἡ παραγωγὴ βενζινῶν μὲ τὴν ἀπόσταξη τοῦ πετρελαίου.

Αὐτὸ τὸ παράδειγμα εἶνε μιὰ περίπτωσις Δείχνει ὅμως πῶς, ὀργανώνοντας τὴν ἀνεμοδυναμικὴ ἐκμετάλλευση τῆς Χώρας, μπορούμε μὲ χρησιμοποίηση ὀρισμένων ἠλεκτροχημικῶν βιομηχανικῶν ὡς ταμπονιῶν πλέον καὶ ὄχι ὡς κύριων ἐκμεταλλεύσεων, νὰ ἔχουμε ἀπὸ τὸν ἄνεμο μιὰ ποσότητα ἠλεκτρισμοῦ γιὰ γενικότερες χρήσεις ποὺ δὲν εἶναι καθόλου ἄξια νὰ περιφρονηθεῖ καὶ ποὺ μπορεῖ μιὰ χαρὰ νὰ συνεργαστεῖ μὲ ἐνέργεια ἀπὸ ἄλλες πηγές, ὑδραυλικῆς ἢ θερμικῆς. Καὶ τοῦτο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς μικροεκμεταλλεύσεις (ἀγροτικῆς ἀντλήσεις κλπ) ὅπου καὶ σήμερα, σὲ ἄλλες χώρες, ἀρκετὰ χρησιμοποιεῖται ἡ ἀτομικὴ ἀνεμοκίνηση.

Η ΘΕΡΜΟΤΗΤΑ

* Ἄλλη πηγὴ ἐνεργείας εἶνε τὰ καύσιμα. Τὸ ξύλο, τὸ οἰνόπνευμα, τὰ ὀρυκτὰ καύσιμα ὅπως ὁ γαιάνθραξ, ὁ λιγνίτης, τὸ πετρέλαιο. Ἡ χρησιμοποίηση τους στηρίζεται στὴν ιδιότητά τους νὰ ἀποδίδουν θερμότητα ὅταν ἐνώνονται μὲ τὸ ὀξυγόνο. Τὴ θερμότητα αὐτὴ τὴ μετατρέπουμε μὲ τοὺς «θερμοκίνητες» σὲ κινητικὴ ἐνέργεια κι ἂν γίνει παραπέρα χρεια, σὲ ἠλεκτρισμὸ. Τὰ βασικὰ θερμοκινῆτα συστατικὰ τῶν βιομηχανικῶν καυσίμων εἶνε ὁ ἄνθραξ καὶ τὸ ὕδρογόνο**.

* Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν παραγωγὴ «βαριοῦ νεροῦ» ποὺ σχηματίζεται στίς μεγάλες ἐγκαταστάσεις ἠλεκτρολυτικοῦ ὕδρογόνου καὶ ποὺ εἶναι χρήσιμο στίς στήλες ἀτομικῆς ἐνεργείας γιὰ ἐπιβραδυντὴς τῶν νετρονιῶν.

** Ἐνα κιλὸ ὕδρογόνο ποὺ καίγεται πρὸς νερό, ἀποδίνει ὀλίκα 34 000 θερμίδες καὶ ἕνα κιλὸ ἄνθρακα ποὺ μισοκαίγεται σὲ μονοξείδιο 2440 θερμίδες ἢ ἂν καεῖ ὀλότελα πρὸς διοξείδιο 8150 θερμίδες.

Ἡ ὑπαρξὴ ἀδρανῶν συστατικῶν σὲ ἓνα καύσιμο (σκουριά, στάχτη) δὲν ἐλαττώνει τὴν ἱκανότητά του μόνο κατὰ τὴν ἀναλογία τοῦ βάρους πού περιέχονται αὐτὰ τὰ συστατικά παρὰ ἐπιηράζει δυσάρεστα καὶ τὴν ἀπόδοση τῆς καύσης, ἀνάλογα μὲ τὴν ἔστια πού χρησιμοποιεῖται καὶ τὴν περιεκτικότητα σὲ στάχτες καὶ σκουριές.

Ἐξυγνόνον ἐνωμένο στό μόριο, ἐκτός τῆς ἀναλογίας τοῦ βάρους του ἀχρηστεύει ἀντίστοιχα καὶ τὴ θερμαντικότητα τοῦ ποσοστοῦ τῶν καυσίμων οὐσιῶν μὲ τὸ ὅποιο ἔχει ἐνωθεῖ.

Ἡ ὑγρασία δὲν εἶνε ἀπλῶς ἓνα συστατικὸ ἀδρανές. Στὶς ἐστίες τὰ ἀέρια διαίνονται μὲ θερμοκρασία πάνω ἀπὸ 100° C. Ὅ,τι ὑγρασία ἔχουν λοιπὸν καθὼς καὶ οἱ ὕδατμοι ἀπὸ τὸ κάψιμο τοῦ ὑδρογόνου ἢ τὸ μοριακὸ νερὸ, κρατοῦν μέσα τους ἐκτός τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἀτμοποιητικὴ τους θερμότητα ἴση πρὸς 540 θερμίδες κατὰ γγρ. *, πού τὴν ἀφαιροῦν ἀπὸ τὰ καύσιμα συστατικά **.

Ἀνάλογα μὲ τὴ σύνθεση τοῦ μορίου καὶ τὸ περιεχόμενο σὲ ὑγρασία καὶ ἀδρανῆ συστατικά, κάθε βιομηχανικὸ καύσιμο ἔχει διαφορετικὴ θερμαντικὴ ἱκανότητα ***.

Μὲ τὴν προϋπόθεση πὼς ἔχουμε κατάλληλες ἐγκαταστάσεις γιὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν καυσίμων, ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν παραγωγή ἑνὸς χρήσιμου ὠροχιλιοβάτ ἠλεκτρισμοῦ μὲ θερμικὴ δόσ :

Πετρέλαιο σὲ πετρελαιομηχανές	γρ.μ.	280
Βενζίνα σὲ βενζινομηχανές	»	400
Μαζούτ σὲ καζάνια ἀτμοστροβίλων	»	400
Γαιάνθρακες σὲ καζάνια ἀτμοστροβίλων	»	500
Λιγνίτες αὐτούσιοι σὲ καζάνια ἀτμοστροβίλων	»	1600
Λιγνίτες καλοί, μὲ φυσικὴ ἀποξήρανση σὲ καζάνια ἀτμοστρ.		1000

* Πού πρέπει νὰ τὴ λογαριάσουμε $540 + 0,5 \times 100 = 590$ θερμίδες ἂν θέλουμε νὰ ὑπολογίζουμε κατόπιν στό σύνολο τὴ θερμότητα τῶν καυσιασίων πού φεύγουν μὲ μέση εἰδικὴ θερμότητα μισῆς θερμίδας κατὰ βαθμὸ καὶ χιλιόγραμμα.

** Αὐτὴ τὴ σημασία ἔχουν οἱ δύο ἀριθμοὶ πού δίνουν οἱ χημικὲς ἀναλύσεις καυσίμων : «ἀνώτερη θερμαντικὴ ἱκανότητα» καὶ «κατώτερη θερμαντικὴ ἱκανότητα». Σ' αὐτὸ τὸ δεύτερο ἀριθμὸ—πού εἶνε καὶ ὁ βιομηχανικὸς χρήσιμος— λογαριάσουμε τὸ περιεχόμενο νερὸ σὲ κατάσταση ἀτμοῦ καὶ ἐκκλίπτουμε τὴν ἀντίστοιχη θερμότητα.

*** Μέσες τιμὲς «κατώτερης θερμαντικῆς ἱκανότητος» τῶν διαφόρων καυσίμων μποροῦν νὰ λογαριάζονται οἱ παρακάτω, σὲ θερμίδες κατὰ χιλιόγραμμα.

Καυσόξυλα ἄγρια, ξερά	4500	Βενζίνες	10500
Ξυλοκάρβουνα ἄγρια, στεγνά	7500	Οινόπνευμα	6400
Ἀνθρακίτης πρῶτος	8300	Λιγνίτες πρῶτης ποιότητος	5500
Λιθάνθραξ ναυαρχείου	8050	Λιγνίτες μὲ 50% ὡς 60% ὑγρασία	1900
Τροχούμενος λιθάνθραξ	7800	Λιγνιτόπλιθες	4500—5200
Κόκ καὶ μικρικέτες	7500—7800	Φωταέριο κατὰ M ³	4200
Πετρέλαιο	10000	Ἀσετυλίνη κατὰ M ³	13400

*
**

Ὁ 18ος αἰώνας εἶνε ὁ αἰώνας πού παρουσιάστηκε ἡ ἀτμομηχανή. Στις ἀρχές του οἱ Newcomen καὶ Cowly, ἀπλοὶ σιδηρουργοί, ἔδωσαν τὴν πρώτη εὐχρηστή κατασκευὴ ἀπάνω στὰ πρότυπα τοῦ Savery πού στηρίχτηκε κι αὐτὸς στὶς ἰδέες τοῦ Papin. Στὰ μέσα του ὁ μεγάλος Watt ἔδωσε τὶς γενικὲς κατασκευαστικὲς γραμμὲς τῆς ἀτμομηχανῆς μὲ κυλίνδρους. Στὸ τέλος τοῦ αἰώνα ἐγίνε ἡ γαλλικὴ Ἐπανάσταση πού καθιέρωσε τὴν πολιτικὴ ἐπικράτηση τοῦ ἀστισμοῦ ἀπέναντι στῆ φεουδαρχία.

Δὲν εἶνε καθόλου ἀνεξήγητη ἡ ἱστορικὴ σειρά τῶν γεγονότων. Ἡ μηχανή ὑπῆρξε ὁ προάγγελος τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος μὲ τὴ διαταραχὴ πού ἔφερε στὶς παραγωγικὲς σχέσεις.

Πραγματικά, πρὸ τῆς μηχανῆς παραγωγῆς κινητικῆς ἐνεργείας, ἡ παραγωγὴ στηριζόταν κυρίως στῆ χειρωναχικὴ ἐργασία καὶ στὴν ἐργασία τῶν ζώων. Ἡ ναυτιλία μόνο χρησιμοποιοῦσε τὴ δύναμη τοῦ ἀνέμου, μὲ πληρώματα ὅμως μεγάλα σὲ σχέση πρὸς τὰ τονομῆλια πού πραγματοποιοῦσε ἡ θαλασσινὴ μεταφορὰ. Οἱ ὀδικὲς συγκοινωνίες γινόντουσαν μὲ καρότσες καὶ ἄλογα. Ἡ γυναίκα τοῦ 1948 εἶνε ζήτημα ἂν δέχεται νὰ τραβῆξει τοὺς κόπους πού ὑπόφεραν οἱ βασίλισσες τῆς Γαλλίας γιὰ νὰ πᾶνε μιὰ ἐπίσκεψη στὶς ἐπαρχίες τοῦ βασιλείου τους τὸ 17 αἰώνα. Οἱ βιομηχανίες ἦταν μεγάλες βιοτεχνίες, ὅπου ὁ ζωϊκὸς κινητήρας ἔπαιζε τὸν πρωτεύοντα ρόλο. Τὰ ἀργαλεῖα, τοὺς τόνους στὰ μηχανουργεῖα, τὰ φουσερὰ στὰ σιδηρουργεῖα, τὰ δούλευαν κατὰ κανόνα οἱ ἴδιοι οἱ τεχνίτες μὲ τὸ πόδι ἢ οἱ βοηθοὶ τους μὲ τὸ χέρι.

Μιὰ φυσικὴ κρέμαση νεροῦ σὲ κατάλληλη θέση, ἦτανε δῶρο θεοῦ. Τὰ εὐρωπαϊκὰ ὄρυχεια ἔβγαζαν κάρβουνο γιὰ τὶς μεταλλουργίες — πολὺ περιορισμένες τότε — καὶ γιὰ τὴ θέρμανση τῶν σπιτιῶν σὲ μέτρια ἀκτίνα γύρω ἀπὸ τὰ ὄρυχεια. Φυσικὸ ἦταν τοῦτος ὁ νέος παράγοντας, πού παρουσιάστηκε ἀπὸ τὴν πίεση τῶν ἀναγκῶν, νὰ γίνε μὲ τὴ σειρά του κύριο μέσο τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς τροπῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ 19 αἰώνα καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς αἰτίες τῆς.

Οἱ μελέτες τοῦ Carnot, οἱ πρόοδοι στὶς θετικὲς ἐπιστῆμες, οἱ πρόοδοι στῆ μεταλλουργία, προώθησαν τὶς κατασκευὲς θερμοκινητῶν ὄλο καὶ πρὸς τελειότερους τύπους. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἀτμομηχανῆς στῆ ναυτιλία καὶ μάλιστα στὰ πολεμικὰ σκάφη, ὑπῆρξε ἰδιαίτερης ἀξίας παράγοντας γιὰ τὴν τελειοποίησίν τῆς.

Ἡ βιομηχανία, μὲ τὸ νὰ ἀποχτήσῃ ἓνα τόσο γερὸ ἐνεργειακὸ ὄπλο, πῆρε πρωτόφαντη ἀνθήση. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀτμοῦ στῆ μεταφορὰ — μὲ τοὺς σιδηροδρόμους — καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ θερμοκινητήρα ἀπὸ γεωγραφικὲς ταποθετήσεις, ἀνεξαρτησία πού δὲν τὴν εἶχαν οἱ νερόμυλοι λογουχάρη, συντέλεσαν ἰδιαίτερα σ-ὸν μετασχηματισμὸ τῆς οἰκονομίας ὄλων τῶν πολιτισμένων λαῶν.

Κατά μυριάδες όμως οι βιοτεχνικοί εργάτες βρέθηκαν στο δρόμο, έκτοπισιμένοι από τις μηχανές. Οι οικονομικές μελέτες των μέσων του περασμένου αιώνα είνε γεμάτες από τη θλιβερή διαπίστωση της δημιουργίας της προλεταριάς· του στρατού των άκτημόνων, άνεργων θυμάτων της μηχανής. Μά ακριβώς αυτός ο στρατός των εξαθλιωμένων έθρεψε τον πολιτισμό. Προσέφερε τὰ χέρια για τις νέες βιομηχανίες που άνοιγαν, για τους νέους δρόμους που χαραζόντουσαν να αξιοποιήσουν καθυστερημένες περιοχές, για τους σιδηροδρόμους. Ο ίδιος έτροφοδότησε τη μετανάστευση προς τη νέα "Ηπειρο, όπου άπέραντες έκτάσεις παρθένες περίμεναν χέρια να καλλιεργηθούν. Πολύς ματωμένος ιδρώτας ξανά, πολλές τρώγλες, πολλά στεγνωμένα πρόσωπα το 14ο αιώνα με το θερμοκινητήρα όπως και τον καιρό των Φαραών χωρίς τις μηχανές. Η νέα σύνθεση που περιείχε τη μηχανή πρόσβαλλε την αντίθεσή της· τον έκπρολεταρισμό μεγάλων μαζών.

Η ανθρωπότητα όμως είχε άνέδει τὰ σκαλοπάτια της. Ακόμη περισσότερο· είχε άνοιχτεί διάπλατος ο δρόμος προς τη γνώση. Ο κόσμος άρχισε να ξέρει. Για πρώτη φορά διαπίστωνε πως ή άπαλλαγή των ανθρώπων από τὰ υλικά δεινά δέν μπορούσε να αντιμετωπιστεί ούτε με τις ύποδείξεις του Μάλλθου ούτε με μεταβολές στην κυκλοφορία των αγαθών παρά με πρόοδο στην παραγωγή. Κι αυτή την πρόοδο έταζε ή μηχανή, άρκει ο άνθρωπος να ένωθε τη σημασία του μυνήματος που έφερε το νέο τουτο μέσο.

Η ανακάλυψη της άυτεπαγωγικής ήλεκτρογεννήτριας και των μηχανών έσωτερικής καύσης, ήταν μιὰ νέα ώθηση στην πρόοδο. Η πρώτη έδαλε τον ήλεκτρισμό στη δούλεψη των ανθρώπων. Ένα σύστημα άγωγών που θά έμπαινε σε κίνηση μέσα σε ένα μαγνητικό πεδίο παρήγε ήλεκτρισμό. Αντίστροφα, ή διαβίβαση του ήλεκτρισμού στο ίδιο σύστημα παρήγε κίνηση. Μαζί με την ήλεκτρογεννήτρια είχε ανακαλυφθεί κι ο ήλεκτροκινητήρας. Καθώς όμως ο ήλεκτρισμός μπορούσε να μεταφερθεί μακριά με σύρματα, το νέο αυτό ενεργειακό ζευγάρι έλυνε ένα τεράστιο πρόβλημα: τη μεταφορά της ενεργείας. Μά έτσι, από τη μιὰ μεριά οι υδραυλικές δυνάμεις έπαυαν να είνε στενά δεμένες με το τοπίο κι από την άλλη ή κατασκευή μεγάλων, βελτιωμένων κεντρικών μονάδων θερμοκίνης παραγωγής ήλεκτρισμού γινόταν δυνατή κι αυτό άνέβαζε την άπόδοση και συνεπόμενα μείωνε το κόστος παραγωγής της ενεργείας.

Η μηχανή έσωτερικής καύσης παρουσιάστηκε το 1876 από το Γερμανό μηχανικό Otto στην έκθεση του Παρισιού. Ήταν ή βιομηχανική πραγματοποίηση των πρò του 1862 προσπαθειών του Γάλλου Beau de Rochas και χρησιμοποιούσε φωταέριο. Στην προσπάθεια να τελειοποιήσουν το θερμοκινητήρα οι θερμολόγοι μηχανικοί, είχαν στραφεί προς τύπους μηχανών που δέ θά χρειαζόντουσαν άτμοπαραγωγική εγκατάσταση. Οι έμβολοφόρες μηχανές θερμοού άέρα τους ύποδείχνανε τη λύση μά οι ίδιες ήταν πολύ άσθενικές για να έπιβληθούν βιομηχανικά. Και ή λύση συνίστατο στίς

υποδείξεις του de Rochas· αντί να θερμαίνεται απ' έξω ο κύλινδρος με φωταέριο, να καεί το φωταέριο μέσα στον κύλινδρο.

Ἡ βελτίωση στην απόσταξη του πετρελαίου και ἡ παραγωγή πτητικῶν προϊόντων ἐπικίνδυνων γιὰ τὸ φωτισμό, ὅπου χρησιμοποιεῖται πετρέλαιο (σημεῖο ἀποστακτικὸ κάτω ἀπὸ 150°), γεννοῦσε ζητήματα οικονομικὰ γιὰ τὴν χρησιμοποίηση τῶν, ἀνεπιθύμητων τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, προϊόντων αὐτῶν. Ἀπὸ τὴν ἀερομηχανή στη βενζινομηχανή πού θὰ τὰ χρησιμοποιοῦσε τὸ ἔθνος δὲν ἦταν μεγάλο καὶ ἔγινε σύντομα*.

Πολὺ ἀργότερα φάνηκε ὁ ἄλλος τύπος μηχανῆς ἐσωτερικῆς καύσης, ὁ τύπος Diesel. Ἡ νεωτεριστικὴ πρόταση δὲν ἔγινε μὲ εὐμένεια δεκτὴ, μὲ μόλο πού μὲ πολλή σαφήνεια τὴν ἐξέθεσε ὁ ἐφευρέτης ἀπὸ τὸ 1893, ὅχι μόνο γιὰτὶ ἦταν ἀντίθετη πρὸς δημιουργημένα πιά συμφέροντα παρὰ καὶ γιὰτὶ ἀπαιτοῦσε ἐπιμελημένα μεταλλουργικὰ προϊόντα γιὰ νὰ ἀνθέξουν στὶς ὑψηλότερες θερμοκρασίες τοῦ νέου κινητήρα. Ἡ χρησιμοποίησή του ὥστόσο μετὰ τὸ 1897 ἀπλώθηκε ραγδαῖα καὶ παράλληλα μὲ τὶς μεταλλουργικὲς προόδους πού ἄρχισαν νὰ παίρουν ἐξαιρετικὴ μορφή, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἀκόμη τοῦ αἰῶνα μας· παρασκευαζόταν ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος.

* * *

Ἡ σημερινὴ ἐξέλιξη τῶν θερμοκινητῶν ἀποτελεῖ τιμὴ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα.

Στὸν τομέα τῶν ἀτμοκινητῶν ἐπικρατεῖ ὁ ἀτμοστρόβιλος. Ἀφοῦ λύθηκαν λεπτότατα κατασκευαστικὰ καὶ μεταλλουργικὰ προβλήματα, προσφέρει πιά ἡ τεχνικὴ στρόβιλος ὑψηλῶν πιέσεων καὶ ὑψηλοῦ κενοῦ, πού λειτουργοῦν μὲ πλήρη σιγουριά. Ἡ ἐπέκτασις τοῦ ἡλεκτρισμοῦ ἔλυσε τὸ ζήτημα τῶν μικρῶν ἐγκαταστάσεων μὲ ἡλεκτροκινητήρες, πού ἔχουν πάρα πολλὰ πλεονεχτήματα. Κι ὅπου δὲν ὑπάρχει ἡλεκτρισμός, τὴ λύση γιὰ μικρὲς ἰσχύες τὴ δίνει ὁ πετρελαιοκινητήρας. Ὁ ἀτμός ἔμεινε γιὰ τὶς μεγάλες κεντρικὲς, τὰ πλοῖα καὶ τοὺς σιδηροδρόμους. Ἡ ἐμβολοφόρα ἀτμομηχανή σχεδὸν μόνο γιὰ σιδηροδρόμους κατασκευάζεται πιά.

Στὸ μεσοπόλεμο δοκιμάστηκαν οἱ πολὺ ὑψηλὲς πιέσεις ἀτμοῦ. Παρὰ τὰ θεωρητικὰ τοὺς πλεονεχτήματα δὲν ἔδειξαν ἀκόμη σὴν πράξη πὼς μποροῦν νὰ ἐπιβληθοῦν. Σήμερα ἡ πίεσις γύρω στὶς 45 ἀτμοσφαιρὲς θεωρεῖται ἡ βιομηχανικὰ καταλληλότερη. Καλὸς ἀτμοστρόβιλος 42 ἀτμοσφαιρῶν καταναλίσκει 3,27 κιλά ἀτμοῦ τὴν ὥρα γιὰ κάθε ὄροχιλιοδᾶτ χρέσιμο πού θὰ βγεῖ

* Μέσα στὸ 1948 ἔγινε γνωστὴ μιὰ προσπάθεια ἐπανόδου στὸν κλασικὸ ἀεροκινητήρα ἀπο μηχανικοῦ τοῦ οἴκου Philips τῆς Ὁλλανδίας, μὲ σύγχρονα ὕλικά καὶ βελτιωμένες ἀποδόσεις. Ἡ τεχνικὴ κριτικὴ ὑποδέχθηκε μὲ πολλὴ εὐνοία τὰ πρῶτα δείγματα, γιὰ ὀρισμένες τουλάχιστον χρήσεις. Ὁ ἀνανεωμένος αὐτὸς κινητήρας χρησιμοποιεῖ καὶ στερεὰ καύσιμα καὶ μιλοῦν γιὰ ἀποδόσεις ἐφάμιλλες μὲ τῶν ντιζελ μηχανῶν.

ἀπὸ τῆν ἠλεκτρογεννήτρια. Στὶς 82 ἀτμόσφαιρες ἢ κατανάλωση κατεβαίνει στὰ 3,15 κιλά, δηλαδὴ κατὰ 4%, ἢ συντήρηση ὅμως γίνεται πολὺ δαπανηρότερη*.

Τελειοποιήσεις μεγάλες ἔγιναν καὶ στὶς ἐγκαταστάσεις ἀτμοπαραγωγῆς, ἰδίως γιὰ τὴν ἀποδοτικὴν χρησιμοποίησιν κακῆς ποιότητος καυσίμων. Μὲ τίς μυλεστίες ὅπου τρέβεται ψιλὸ τὸ καύσιμον καὶ φυσιέται μέσα στὴν ἐστία, μπόρεις νὰ χρησιμοποιοῦσιν μὲ ὑψηλὰς ἀποδόσεις, τὰ πιὸ κακῆς ποιότητος καύσιμα, ἐκεῖνα ποῦ, δὲν πᾶνε πολλὰς δεκαετίες, τὰ πετοῦσε γιὰ ἄχρηστα. Τοῦτο ὅμως ἀνοίγει μεγάλην προοπτικὴν, τόσο στὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἀπορριμμάτων τῶν ὀρυχείων ὅσο καὶ στὴν ἐκμετάλλευσιν ὀρυχείων, ἀνάξιων πρὶν, ἐξαιτίας τῆς ποιότητος.

Ἡ χρησιμοποίησιν τῶν καταλοίπων τῆς βιομηχανίας πετρελαίου. τοῦ μαζοῦτ, γιὰ τὴν λειτουργίαν τῶν ἐστιῶν τῶν ἀτμοκαζανίων — σὲ συνδυασμὸν ἢ ὄχι μὲ στερεὰ καύσιμα — ἔδωκε ὡραιότατες λύσεις οἰκονομίας καυσίμου καὶ ἔλυσε στὰ πλοῖα σοβαρότατα ζητήματα χώρου. Σήμερα εἶνε στάνταρτ κατασκευὴ ἢ χρησιμοποίησιν ἀτμοστρόβιλων μὲ πετρελαιοκάξανα, στὰ πλοῖα μεγάλου τονάζ ποῦ προορίζονται γιὰ μακρινὰ δρομολόγια.

Ὁ ἀτμοστρόβιλος δοκιμάστηκε καὶ στοὺς σιδηροδρόμους· τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν καλὰ ὄχι ὅμως ἱκανὰ νὰ ἐκτοπίσουν τοὺς κύλινδρους ἀπὸ τὴν σιδηροδρομικὴν ἠλοκομοτιῖα ἀτμοῦ. Τὰ προβλήματα σιδηροδρομικῆς ἐκμετάλλευσιν εἶναι εἰδικὰ καὶ ὁ κύλινδρος μὲ τὴν ἐλαστικότητα τῆς λειτουργίας του τὰ ἱκανοποιεῖ τόσο, ὥστε τελικὰ νὰ μὴν ἔχεις οἰκονομία—ἢ νὰ μὴν ἔχεις ἀξία λόγου οἰκονομία — ἀπὸ τίς θεωρητικὰ ὀρθὰς μὰ στὴν ἐφαρμογὴ πολὺ περίτεχες γιὰ νὰ εἶνε ἀξιοπρόσεχτες, τέτοιες λύσεις.

Καὶ οἱ κινητήρες ἐσωτερικῆς καύσης ἔχουν πάρει τεράστια ἐξέλιξιν. Τὸ αὐτοκίνητον καὶ τὸ ἀεροπλάνον βρῆκαν ὅ,τι τοὺς χρειαζόταν γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τους, στὸν κινητήρα αὐτόν. Ἐλαφρότητα, μικροὺς ὀγκοὺς, μικροὺς χώρους ἐφοδίων, ἄμεση ἐκκίνηση. Οἱ δύο πρῶτες ἰδιότητες ἰσχύουν ἰδίως στοὺς βενζινοκινητήρες. Προβλήματα λειτουργίας σὲ ἀραιωμένον ἀέρα—γιὰ τίς ψηλὰς πτήσεις— προβλήματα ταχύτητος, προβλήματα ἀσφαλείας στὴν λειτουργίαν, ἀντιμετωπίστηκαν καὶ λύθηκαν μὲ βελτιώσεις στὴν κατασκευὴ, στὰ ὑλικά, στὸ καύσιμον.

Σήμερα ἢ μεταφορὰ μὲ τὸ ἀεροπλάνον ἔγινε—κατὰ τίς βεβαιώσεις τῶν στατιστικῶν— ἢ πιὸ σίγουρη μεταφορὰ. Ἡ ἱκανότητα τοῦ ἀεροπλάνου νὰ πετάει κατευθεῖαν καὶ νὰ ἀναζητεῖ στὰ μεγάλα ὕψη μικρὰς ἀντιστάσεις πορείας, ἔκαναν τὴν ἀεροπορικὴν μεταφορὰ μεγάλων ἀποστάσεων νὰ μὴ στοιχίζει πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν μεταφορὰ μὲ τὸ πλοῖον καὶ ἀπομένει περί-

* Ὡστόσο ἐγκαταστάσεις ἀτμοστρόβιλων μὲ ὑψηλὰς πιέσεις (60 ὡς 140.ἀτμ.) λειτουργοῦν ἀρκετὰς σὲ ὅλον τὸν κόσμον καὶ πρὸ τοῦ πολέμου εἶχαν κατασκευάσει μονάδες 169 ἀτμ. καὶ ἀκόμη ἓνα δοκιμαστικὸν στρόβιλον 200 ἀτμ. δηλαδὴ μόλις 11% κάτω ἀπὸ τὴν κριτικὴν πίεσιν τοῦ ἀτμοῦ (225 ἀτμ.).

που καθαρὸ τὸ κέρδος χρόνου στὸν κάθε ἐπιβάτη καὶ ἡ εὐχέρεια νὰ κινηθοῦν εὐπαθῆ ἐμπορεύματα, σὲ ἀκτίνα πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς προτινὲς τους δυνατότητες.

Ὁ κινητήρας Diesel ἐπίσης ἔδωσε ἐξαιρετικὲς λύσεις γιὰ μικρὲς καὶ μέσες ἰσχύες παγίων ἐγκαταστάσεων. Ὁ ὑψηλὸς του θερμοτρεπτικὸς βαθμὸς καὶ ἡ ἀπλότητα λειτουργίας του τὸν κάνουν πολὺτιμο συνεργάτη ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει εὐχέρεια νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὁ ἠλεκτροκινητήρας. Οἱ τρεχούμενες ἐνεργειακὲς διαστάσεις μηχανῶν Diesel εἶνε ὡς 3000 χιλιοβάτ. Οἱ κατασκευαστὲς δίνουν μονάδες καὶ 15000 χιλιοβάτ μὰ εἶνε τόσο ἀκριβές, σχετικὰ μὲ ἰσοδύναμες ἀτμομηχανές, ὥστε νὰ μὴ συμφέρει ἡ ἐγκατάστασή τους παρὰ σὲ ἐξαιρετικὰ εἰδικὲς περιπτώσεις.

Στὰ μέτριας χωρητικότητας πλοῖα, στὶς αὐτοκινητάμαξες, στὰ τρακτέρ καὶ στὰ ἰσχυρὰ φορτηγὰ αὐτοκίνητα, ἡ χρησιμοποίηση τοῦ κινητήρα Diesel ἔδωσε λαμπρὰ ἀποτελέσματα, ὅπως καὶ στὶς μέσες κεντρικὲς παραγωγῆς ἠλεκτρισμοῦ γιὰ τὴν κάλυψη τῶν αἰχμῶν. Κεντρικὲς ἠλεκτροπαραγωγῆς μικρῶν πόλεων βρίσκουν σ' αὐτὸν τὴν ἰδανικὴ λύση ἀπλότητος καὶ οἰκονομίας.

*
* *

Πολὺ νέος θερμοκινητήρας, μὲ λαμπρὲς ὅμως ὑποσχέσεις, εἶνε ὁ ἀεριοστρόβιλος. Ἡ λειτουργία του εἶνε ἀπλή: ἕνας ἀεροσυμπιεστὴς στέλνει ἕνα τμήμα τοῦ ἀέρα του μέσα ἀπὸ ἕνα θάλαμο ὅπου λειτουργοῦν καυτῆρες πετρελαίου καὶ τὸ ὑπόλοιπο γύρω ἀπὸ τὸ θάλαμο αὐτό, ὥστε νὰ μὴν ὑπερθερμανθοῦν περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἐπιτρέπεται τὰ τοιχώματα τοῦ θαλάμου· ἔτσι ὁ ἀέρας αὐτὸς θερμαίνεται ἰσχυρὰ καὶ πηγαίνει καὶ λειτουργεῖ τὸν ἀεριοστρόβιλο.

Ἡ ἀπόδοση εἶνε ἐξαιρετικὴ, τὸ βάρος καὶ ὁ ὄγκος τῆς μηχανῆς μικρά, πόσα ὅμως προβλήματα μεταλλουργικὰ ἔπρεπε νὰ λυθοῦν πρῶτα, γιὰ νὰ φτάσουμε στὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο! Γιατὶ οἱ ὑψηλὲς θερμοκρασίαι στὶς ὁποῖες ἐργάζονται τὰ φτεράκια τῶν δίσκων τοῦ στρόβιλου ἀπαιτοῦν τύπους θερμάντοχων μετάλλων πού ἦταν ἀγνωστοὶ ὡς πρὸ λίγον καιρῶ.

Ὡστόσο οἱ μεταλλουργοὶ ἔλυσαν ἱκανοποιητικὰ πιά τὸ πρόβλημα καὶ τὰ φτεράκια τῶν δίσκων ἔγιναν φτεροῦγες, γιὰ νὰ πετάξει ὁ νέος τύπος κινητήρα πρὸς ὄλα τὰ πεδία τῆς τεχνικῆς παραγωγῆς ἐνεργείας καὶ νὰ τὰ καταχτήσει! Μὲ τὸ συνδυασμὸ του ὁ πύραυλος ἔγινε κινητήρας βιομηχανικῆς ἀξίας, πού νὰ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ θεωροῦμε δυνατότητα τοῦ ὀλότελα ἀμέσου μέλλοντος, τὰ ἀεροπλάνα πού θὰ πετοῦν γληγορότερα ἀπὸ τὸν ἥχο. Στὴ ἔλξη τῶν σιδηροδρόμων φαίνεται νὰ προπαρασκευάζει μιὰ μικρὴ ἐπανάσταση. Καὶ ὅταν θὰ ἀποδειχτεῖ μηχανὴ διάρκειας καὶ μικρῶν ἀναγκῶν σὲ συντήρηση, μόνον ὁ ἀτμὸς πού θὰ παράγεται ἀπὸ τὴ θερμότητα τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας θὰ μπορεῖ νὰ τὸν συναγωνιστεῖ στὶς μεγάλες πάγιες ἐγκαταστάσεις.

Ἡ τελευταία λέξη στοὺς ἀεριοστροβίλους εἶνε ὁ στροβίλος μὲ καύσιμο στερεό. Ὅπως στὶς μυλεστίες ἔτσι κι ἐδῶ, τὸ κάρβουνο γίνεται σκόνη ἀλλὰ πολὺ λεπτή καὶ καίγεται σὲ ἀτμόσφαιρα ἀέρα συμπιεσμένου. Τὰ θερμὰ ἀέρια περνοῦν ἕνα φυγοκεντρικὸ διαχωριστὴ καὶ ἀφίρουν σκουριές, στάχτες καὶ ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ εἶνε βλαβερὸ στὰ εὐαίσθητα φτεράκια τοῦ στροβίλου. Στὸν ἀεριοστροβίλο πηγαίνουν ἀέρια ὀλότελα καθαρισμένα καὶ τὸν λειτουργοῦν. Ἡ ἐφεύρεση ἀνήκει στὴ δεκαετία μας καὶ οἱ πρῶτες δοκιμαστικὲς μονάδες κατασκευάζονται στὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς. Οἱ προβλέψεις εἶνε ἀριστες καὶ οἱ ἐλπίδες τῶν χωρῶν, ὅπως ἡ δική μας, ποὺ δὲ διαθέτουν καύσιμα πρῶτης ποιότητος ἢ πετρέλαια, στρέφονται δικαιολογημένα πρὸς τὴν πολύτιμη τούτη μηχανή.

Η ΥΔΡΑΥΛΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Ἄλλη ἀξιόλογη πηγὴ ἐνεργείας εἶναι ἡ φυσικὴ κίνηση τῶν νερῶν. Ἐνα κυβικὸ μέτρο νεροῦ, πέφτοντας σὲ ἕνα δευτερόλεπτο, μᾶς δίνει ὠφέλιμη ἐνέργεια ὅχτῳ περίπου χιλιοβάτ, γιὰ κάθε μέτρο ὕψους πτώσης του. Καθὼς τὸ νερὸ ἀκολουθεῖ σταθερὸ φυσικὸ κύκλο, ἐξατμίζεται δηλαδὴ τὸ καλοκαίρι ἀπὸ τίς θάλασσες καὶ τίς λίμνες καὶ πέφτει τὸ χειμῶνα μὲ τὴ μορφὴ τῆς βροχῆς ἢ τοῦ χιονιοῦ γιὰ νὰ τροφοδοτήσῃ τὰ ποτάμια καὶ τὰ κεφαλόδροσα, εἶνε ἀνεξάντλητη πηγὴ ἐνεργείας. Οὐσιαστικά, μὲ τίς ὑδροπτώσεις, δὲν κάνουμε τίποτα ἄλλο ἀπὸ ἐκμετάλλευση τῆς ἡλιακῆς θερμότητος ποὺ ἐξατμίζει τὸ νερὸ τῶν θαλασσῶν.

Τὸ νερὸ, σὰν ἐνεργειακὸ παράγοντα, τὸ κάλεσαν «λευκὸ κάρβουνο» ἂν πρόκειται γιὰ ποτάμια, πηγές, ψηλές λίμνες καὶ «γαλάζιο κάρβουνο» ἂν πρόκειται νὰ δώσῃ τὴν ἐνέργειά ποὺ κλείνει μέσα της ἢ κίνηση τῶν θαλασσινῶν ρευμάτων στὶς παλίρροιες.

Τὸ γαλάζιο κάρβουνο ἄλλοῦ ἔχει σοβαρότερη σημασία. Λογαριάζουν λογουχάρη πὼς ἡ παλίρροια τῆς Μάγχης μπορούσε νὰ τροφοδοτήσῃ μὲ ἡλεκτρισμό, ὅλη τὴ Γαλλία στὴν προπολεμικὴ τῆς ἐνεργειακῆ στάθμη. Σὲ μᾶς ὅμως μόνον τὸ στενὸ τῆς Χαλκίδας, ὁ Εὐρίπος, ἔχει κάποιες δυνατότητες μὰ τὸ ὀλικὸ του δυναμικὸ δὲ θὰ δώσῃ περισσότερα ἀπὸ 1000 ἐγκαταστημένα χιλιοβάτ. Γιὰ τοῦτο μπορούμε νὰ μὴν ὑπολογίζουμε τὸ γαλάζιο κάρβουνο στὴν Ἑλλάδα, παρεχτὸς γιὰ ὀλότελα ἀσήμαντες τοπικὲς μικροεγκαταστάσεις. Τὸ λευκὸ κάρβουνο εἶνε ὁ σοβαρὸς παράγοντας.

Ἀρχικά οἱ ἄνθρωποι ἐκμεταλλεύτηκαν τίς φυσικὲς πτώσεις τοῦ νεροῦ — τοὺς καταρράχτες — καὶ τίς ἀκροποταμιές μὲ δυνατὸ ρεῦμα νεροῦ. Ἀργότερα σκέφτηκαν νὰ δημιουργήσουν τεχνητὲς πτώσεις. Αὐτὲς γίνονται εἴτε μὲ ἐκτροπὴ τοῦ τρεχομένου νεροῦ ἀπὸ τὴν κοίτη του μὲ κανάλια ἢ σήραγγες πρὸς περιοχὲς ὅπου μπορεῖ ἐξαιτίας τῆς ἀποτομότητος τοῦ τοπίου νὰ σχηματιστεῖ μιὰ κρέμαση εἴτε μὲ κατασκευὴ «φραγμάτων» ποὺ εἶνε ἄλλοτε ὀγκώδεις τοῖχοι κι ἄλλοτε μεγάλοι χωματένιοι φράχτες μέσα στὴν κοίτη τοῦ

ποταμού κι ἀναστέλλουν τή ροή τοῦ νεροῦ, γιά νά τὸ κάνουν νά μαζεύεται ἀπὸ πίσω τους καὶ νά ξεχύνεται μὲ ἄχετους πού θρῖσκονται κοντὰ στὸ κεφαλάρι τοῦ φράγματος, δημιουργώντας κρέμαση πρὸς τὰ κατάντη.

Τὰ φράγματα τὰ βάζουν σὲ στενέματα τῆς ρεματίας, πού στὸ βάθος τῆς τρέχει ὁ ποταμός, μὲ ψηλὲς δεξιὰ κι ἀριστερὰ παρειές, ὥστε νά σχηματίζεται μιὰ ἐναποθηκευτικὴ λίμνη — ὅπως μὲ τὸ φράγμα Μαραθῶνα γιά τὴν ὕδρευση Ἀθηνῶν.

Ἡ πρόοδος στὴν κατασκευὴ φραγμάτων κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια εἶνε θαυμαστή. Τὸ φράγμα Μπόουλντερ στὸν ποταμὸ Κολοράντο—τὸ ψηλότερο φράγμα τοῦ κόσμου—μὲ τὸ ὕψος του τῶν 208 μέτρων, τὸ φράγμα Δνειπέρου στὴν Οὐκρανία, τὸ φράγμα τῆς λίμνης Πλήξεντ τῆς Ἀριζόνας, εἶνε μιὰ καταπληχτικὴ τὸ καθένα νίκη, τῆς ἀνθρώπινης τεχνικῆς. Τὸ ἴδιο μὲ μιὰ σειρά φράγματα πού μελετᾶνε οἱ Ἀμερικανοὶ μηχανικοὶ γιά τὸ Γιάνγκ-Τσέ-Κιάνγκ, τὸν περίφημο «γαλάζιο ποταμὸ» τῆς Κίνας.

Ὅλα τὰ παραπάνω εἶνε χτιστὰ φράγματα. Μὰ καὶ στὴν κατασκευὴ χωματένιων φραγμάτων—ὅπως τὸ δικό μας Φασίδερι στὶς Κουκουδάουνες—πού εἶνε φτηνά, παρατηρήθηκε μεγάλῃ πρόοδος. Μὲ τεράστιες σκαφτικὲς—προσχωστικὲς μηχανές, οἱ Ἀμερικανοὶ κατασκευάζουν σήμερα, σὲ συντομώτατα χρονικὰ διαστήματα, φράγματα χωματένια μεγάλου ὕψους· τὸ φράγμα Ἀλκόδα εἶνε 85 μέτρα ψηλό.

Βέβαια ὁ τύπος τῶν ἰσχυρῶν αὐτῶν χωματένιων φραγμάτων δὲν εἶνε μὲ ἀπλὸ σχηματισμὸ ἐνὸς λόφου χωμάτων. Ἰπάρχει μιὰ ἀδιάδροχη χτιστὴ ψυχὴ καὶ γίνονται θεμελιώσεις ἀδιαπέραστες, ὥστε τὸ νερὸ νά μὴν μπορέσει νά ὑποσκάψει τὸ φράγμα. Ὡστόσο ἡ οἰκονομία σὲ ὕλικά πολυτιμότερα, ὅπως τὰ τσιμέντα καὶ τὸ σίδηρο, σὲ ἐργασία καὶ σὲ χρόνον, κοντολογίᾳ σὲ ἐξοδα κατασκευῆς, εἶνε τεράστια.

Μὲ τὰ φράγματα πετυχαίνουμε δυὸ πράγματα : τὴ δημιουργία τῆς κρέμασης πού θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νά μετασχηματίσουμε τὴν κινητικὴ ἐνέργεια τοῦ νεροῦ σὲ μηχανικὸ ἔργο· καὶ τὴν ἐναποθήκευση νεροῦ πίσω ἀπὸ τὸ φράγμα πού νά ἐπιτρέπει τὴν ἀντιμετώπιση τῶν μεταβολῶν στὴν κατανάλωση καὶ νά ἐξισώνει τίς διαφορὰς παροχῆς τοῦ ποταμοῦ κατὰ τίς διάφορες ἐποχὲς τοῦ ἔτους.

Πραγματικά, ἡ ἐνέργεια πού ἀποζητᾶμε ἀπὸ μιὰ μεγάλη ἐνεργειακὴ πηγὴ δὲν εἶνε σταθερὴ οὔτε κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ εἰκοσιτετραῶρου οὔτε κατὰ τίς διάφορες ἐποχὲς. Ἄν πάρουμε λογουχάρη τὴν κατανάλωση σὲ ἡλεκτρισμὸ των μεγάλων πόλεων θὰ ἴδουμε πὼς ἡ ζήτησις εἶνε μεταβλητὴ στὸ εἰκοσιτετραῶρο. Ἐχει ὀρισμένες ὥρες ἐξάρσεις καὶ ἄλλες ὥρες ὑφέσεις. Τὸ χειμῶνα χρειάζεται πολὺ περισσότερο ρεῦμα παρὰ τὸ καλοκαίρι. Ἄν συγκρίνουμε τὴ ζήτησις ρεύματος κατὰ τίς τρεῖς τὸ πρῶτ' μιᾶς ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου πρὸς τὴ ζήτησις στὶς 7 τὸ βράδυ μιᾶς ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου, μποροῦμε νά βροῦμε τὴ δευτέρη 10—12 φορές μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν πρώτη. Ἄν τὴν

πόλη αυτή τήν τροφοδοτούσαμε αποκλειστικά από μιὰ ὑδροηλεκτρική ἐγκατάσταση, θα μπορούσαμε νὰ καλύψουμε αὐτὲς τὲς διαφορὲς μὲ τὸ ἀποθηκευμένο νερό, στὸ μέτρο ποὺ ὁ ὄγκος του θὰ τὸ ἐπέτρεπε.

Ἐξάλλου ἡ ὑδατική δίαιτα τοῦ ποταμοῦ εἶνε μεταβλητὴ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους. Σὲ ποτάμια ποὺ τροφοδοτοῦνται ἀπὸ τὸ λιώσιμο τῶν χιονιῶν, ἡ μέγιστη παροχὴ εἶνε τὸ καλοκαίρι. Αὐτὸ συμβαίνει στὶς βορινότερες χῶρες ἢ ἐκεῖ ὅπου οἱ πηγὲς θρίσκονται σὲ πολὺ ψηλὰ βουνὰ ποὺ βαστοῦν χιόνι ὅλον τὸ χρόνο. Σὲ μᾶς, ποὺ τὰ χιόνια λιώνουν ἐνωρίς, ἡ μέγιστη παροχὴ εἶνε βολικότερα προσαρμοσμένη στὴν κατανάλωση, γιατί παρουσιάζεται τὸ χειμῶνα. Τὸ κακὸ μόνο εἶνε πῶς οἱ διαφορὲς μεταξὺ μέγιστης καὶ ἐλάχιστης παροχῆς εἶνε πολὺ μεγάλες, συγκριτικὰ μὲ ποτάμια βορινότερων περιοχῶν, ἐξαιτίας ἀκριβῶς τοῦ γλήγορου λιώσιματος τῶν χιονιῶν.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνο στὴ διάρκεια ἑνὸς χρόνου ποὺ παρουσιάζονται αὐτὲς οἱ μεταβολές. Ἔχουμε τὲς ὑπερετήσιες μεταβολὲς ποὺ ἀκολουθοῦν τοὺς ἡλιακοὺς κύκλους (περίοδος κάπου 12 ἔτων). Μέσα σὲ ἕναν τέτοιο κύκλο παρουσιάζονται ἐποχὲς μέγιστης παροχῆς καὶ ἐποχὲς ξηρασίας. Ἡ μέση παροχὴ τοῦ Ἀλιάκμονα λογουχάρη, φτάνει ἐποχῆ μέσα στὸν ἡλιακὸ κύκλο ποὺ γίνεται ἑπτὰ φορὲς λιγότερη ἀπὸ τὴ μέγιστη τῆς τιμῆ!

Τέτοιες διαφορὲς ποτὲ δὲν μποροῦν νὰ ἀντιμετωπιστοῦν μὲ φράγματα ὅσο κι ἂν τὰ κάνουμε ψηλά, ἀδιαφορώντας γιὰ τὲς δαπάνες καὶ ἐξαντλώντας ὅλα τὰ μέσα ποὺ μᾶς παρέχει ἡ τεχνικὴ καὶ τὰ ὄρια ἀντοχῆς τοῦ ἐδάφους.

Γιὰ τοῦτο—ἀνάλογα μὲ τὸ ὑπέδαφος στὴ θέση τοῦ φράγματος καὶ μὲ τὴ φυσικὴ ὑδατικὴ δίαιτα τοῦ ποταμοῦ— ἄλλοτε μποροῦμε νὰ πετύχουμε φράγματα γιὰ ἐναποθήκευση ὑπερετήσια ἄλλοτε—κι αὐτὸ εἶνε τὸ συχνότερο—οὔτε τὴ χρονιάτικη μεταβλητότητα δὲν μποροῦμε νὰ ἀντιμετωπίσουμε, μὲ τὴ ποσότητα τοῦ νεροῦ ποὺ θὰ ἀποθηκεύσουμε στὴν τεχνικὴ μας λίμνη πίσω ἀπὸ τὸ φράγμα.

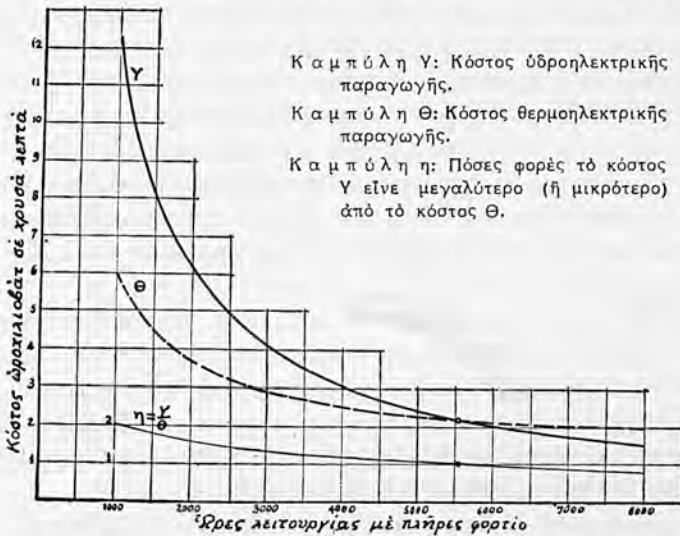
Ὅλες αὐτὲς οἱ δυσχέρειες μεταπράζονται στὸ κάτω τῆς γραφῆς, σὲ ἀδυναμία νὰ ἐκμεταλλευτεῖς τὸ σύνολο τοῦ ὑδραυλικοῦ δυναμικοῦ μιᾶς πηγῆς ἐκτός ἂν τὴν ἔχεις ἐντάξει σὲ ἐνεργειακὸ σύνολο, πολὺ μεγάλο σχετικὰ μὲ τὴν πηγὴ, ποὺ νὰ μπορεῖς ρυθμίζοντας τὰ ἄλλα του στοιχεῖα νὰ σκεπάζεις τὲς ἐλλείψεις ποὺ θὰ παρουσιάζει περιοδικὰ ἢ πηγῆ. Κι αὐτὸ ὅμως τὸ «νὰ μπορεῖς νὰ ρυθμίσεις τὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ ἐνεργειακοῦ συνόλου» εἶνε, τὲς περισσότερες φορὲς, ζήτημα ἂν μπορεῖ νὰ τὸ πετύχεις στὸ ἀκέραιο.

*
* *

Μὴ νομῖσεις ὥστόσο πῶς ἐπειδὴ τὸ νερὸ τῶν ὑδροπτώσεων μᾶς τὸ ἐξασφαλίζει ὁ καλὸς ἥλιος, δὲ στοιχίζει τίποτα ἢ ὑδραυλικὴ ἐνέργεια. Ὅπου ὑπάρχουν φυσικὲς κρεμάσεις ὅπως στὸ Νιαγάρα ἢ φράγματα καλωμένα γιὰ

Άλλους σκοπούς όπως στο νελοφράχτη του Άσουάν στην Άνω Αίγυπτο ή όπου το τοπίο και ή διαίτα των νερών επιτρέπουν μεγάλες απολήψεις με μικρά φράγματα όπως στη Νορβηγία και σε πολλές θέσεις των Άλπεων, ή υδρηνέργεια είναι πραγματικά φτηνή. Μά όταν χρειάζεται να κατασκευαστούν μεγάλα φράγματα ή ενέργεια στοιχίζει, γιατί τα τέτοια φράγματα είναι έργα ακριβά.

Μεγάλος συντελεστής στο κόστος της ενέργειας είνε ο χρόνος που θα χρησιμοποιηθεί στο μέγιστο βαθμό της. Και είνε φυσικό. Όπως σε κάθε κοντούλι κόστους υπάρχει το αναλογικό μέρος και το πάγιο μέρος, έτσι κι

Σύγκριση κόστους παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας με υδροκινητήρες και θερμοκινητήρες, ανάλογα προς τη χρονιάτικη πλήρη φόρτιση των εγκαταστάσεων.

έδω. Μόνο που στην υδραυλική ενέργεια οι αναλογικές δαπάνες είνε μικρές αντίκρυ στις πάγιες και ή εξυπερέτηση των τελευταίων γίνεται τόσο δυσμενέστερη, όσο λιγότερες μονάδες αποτραβάει ή κατανάλωση.

Στο άνω σχήμα, βγαλμένο από τή μελέτη Γερμανού τεχνικού * φαίνεται μιá χαρά ή επίδραση που έχει στο κόστος του ηλεκτρικού ρεύματος ο χρόνος που θα ζητηθεί το σύνολο της παραγωγής. Έξετάζεται ή χρονιάτικη πλήρης παραγωγή και θεωρείται διαμοιρασμένη στο σύνολο των ώρων του έτους (8760). Έξετάζεται κατόπιν ή χρονιάτικη ζήτηση και το πηλίκο της διαίρεσης της με τήν όλική παραγωγή πολλαπλασιάζεται με το

* H. Witte. Die Konzentration in der deutschen Elektrizitätswirtschaft—Βερολίνο 1932.

8760. Έτσι έχουμε μια παραστατική εικόνα του βαθμού που χρησιμοποιείται ή εγκαταστημένη ισχύ. Είναι δηλαδή, σαν ελξη ή κατανάλωση να συγκεντρώθηκε σε τόσο χρόνο, όσος χρειάζεται για να αποτραβούσε το μέγιστο της παραγωγής ενώ ελο τον υπόλοιπο χρόνο του έτους θεωρείται πως δεν υπάρχει καμιά ζήτηση.

Οι τεταγμένες, στο σχήμα, παρασταίνουν χιλιάδες ώρες το χρόνο και οι τετμημένες κόστος του ωροχilioβάτ σε χρυσά λεπτά. Η γεμάτη γραμμή (Γ) αντιπροσωπεύει κόστος παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από υδραυλική πηγή και η διακομμένη (Θ) από θερμικό εργοστάσιο που χρησιμοποιεί καλό λιθάνθρακα. Η λεπτή γραμμή (υ) κάτω κάτω δείχνει πόσες φορές ακριβότερο ή φτηνότερο είναι το κόστος με την υδροηλεκτρική παραγωγή παρά με τη θερμοηλεκτρική. Το διάγραμμα αυτό έχει γίνει με όρισμένες προϋποθέσεις, ωστόσο διατηρεί στις χοντρές του γραμμές γενικότερη αξία.

Έτσι βλέπουμε πως με 1000 ώρες κατανάλωση ή υδροηλεκτρική ενέργεια είχε δυο φορές ακριβότερη παρά ή θερμοηλεκτρική, σε 2500 ώρες μιάμιση φορά, σε 4000 ώρες 1,2 φορές και μόλις μετά τις 5500 ώρες γίνονται οι δυο τρόποι ίσοι για να γίνει ή υδραυλική μέθοδος τα 0,775 της θερμικής στις 8000 ώρες.

Μια μελέτη για την Ελλάδα θα μας έδινε διαφορετικότερες σχέσεις, μάλλον σε όφελος της υδραυλικής παραγωγής ηλεκτρισμού, εξαιτίας των ακριβότερων καυσίμων. Η έμπορική όμως υπεροχή των θερμικών εγκαταστάσεων αντίκρυ στις υδραυλικές, για τις μετριάσμενες ζητήσεις ενέργειας, θα έμινε αναμφισβήτητη, κατά τό χρόνο τουλάχιστον που θα χρειαζόταν να αποσβηστούν οι εγκαταστάσεις για τη δέσμευση των νερών.

Τήν οικονομική σημασία που μπορεί να έχει ή τελευταία παρατήρηση θα την εξετάσουμε πιδ πέρα και θα δρούμε ποιές προϋποθέσεις είναι ικανές να την παραμερίσουν.

Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Και ή ατομική ενέργεια; Τι μπορούν να αξίζουν όλες οι άλλες ενεργειακές πηγές απέναντι στην υπερτεράστια που αποτελεί ή πυρηνική διάσπαση; Τι δεν έχει γραφτεί και ειπωθεί γύρω από τις αφάνταστες δυνατότητες που μας ανοίγει ή ατομική ενέργεια;

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως, σαν οι άνθρωποι γίνουν κύριοι—πραγματικά κύριοι—της ατομικής ενέργειας θα αλλάξει ή όψη του πλανήτη. Οικονομικά και παραγωγικά προβλήματα τρισμέγιστα θα πάψουν να είναι προβλήματα. Η στενότητα, ή βάση της σύγχρονης Οικονομικής, θα μπορεί να ξεπεραστεί, με την έπιστημονική δραστηριότητα δοηθμένη από την τεράστια αυτή ενεργειακή δυνατότητα. Και τα αγαθά, τα περισσότερα τουλάχιστον, θα καταντήσουν προσιτά σε όλους, στην όλοτετα πια βιομηχανισμένη μορφή που ή παραγωγή — γιατί όχι και πολλά από τα προϊόντα —

θά έχει πάρει τότε. Πάμπολλα όνειρα θά μπορούν νά πραγματοποιηθοῦν. Σήμερα όμως δέν είμαστε, όσο απαιτείται, κύριοι τῆς ατομικῆς ἐνεργείας. Καί δέν ξέρουμε πόσα χρόνια θά χρειαστεῖ νά περάσουν, γιά νά γίνουμε.

Πραγματικά, τί κατέχουμε ἀπό τά μυστικά τοῦ ατόμου; Ἐχουμε σχηματίσει μιὰ εἰκόνα γιά τήν ἐσωτερική του σύτταση. Διαπιστώνουμε, μέ τίς ὡς τώρα μεθόδους μας παρατηρήσεων, πῶς υπάρχουν ἀπειρόμικρα σωματάκια πολύ μεγάλης μάζας, πού ἄλλοτε ἔχουν θετικό ἠλεκτρικό φορτίο καί τά ὀνομάζουμε «πρωτόνια» καί ἄλλοτε δέν ἔχουν κανένα ἠλεκτρικό φορτίο καί τά ὀνομάζουμε «νετρόνια» (ἢ οὐδετερόνια). Ἀπό τέτοια σωματάκια ἀποτελεῖται ὁ «πυρήνας» τοῦ ατόμου. (Ὁ πυρήνας τοῦ ὕδρογόνου — τοῦ ἐλαφρύτερου στοιχείου — ἔχει ἕνα πρωτόνι, τοῦ βαριοῦ ὕδρογόνου ἕνα πρωτόνι καί ἕνα νετρόνι, ἢ ὅπως τό λέμε ἀλλιῶς, ἕνα «δευτερόνι», τοῦ στοιχείου ἥλιο ἕνα σωματάκι α δηλαδή δύο πρωτόνια καί δύο νετρόνια κ.ο.κ ὡς τό οὐράνιο 238, τό βαρύτερο φυσικό στοιχείο, πού ἔχει 92 πρωτόνια καί 146 νετρόνια στόν πυρήνα του).

Ὁ ἀριθμός τῶν πρωτονιῶν χαρακτηρίζει τίς χημικές ιδιότητες κάθε στοιχείου (καί τή θέση του στο περιοδικό σύστημα τῶν στοιχείων). Τό ἄθροισμα τῶν πρωτονιῶν καί νετρονιῶν καθορίζει τό ατομικό του βάρος, δηλαδή πόσες φορές εἶναι βαρύτερο τό ἄτομο τοῦ στοιχείου ἀπό τό ἄτομο τοῦ ὕδρογόνου. Δύο στοιχεία πού ἔχουν τόν ἴδιο ἀριθμό πρωτονιῶν ἔχουν τίς ἴδιες χημικές ιδιότητες (ἐκτός μικροδιαφορῶν πού ἀφοροῦν τίς ταχύτητες χημικῶν ἀντιδράσεων κλπ) ἀλλά ἡ διαφορά νετρονιῶν στόν πυρήνα τους, ἐκτός τῆς διαφορᾶς βάρους τά κάνει καί νά συμπεριφέρονται διαφορετικά στό πεδίο τῶν πυρηνικῶν ἀντιδράσεων. Τά σώματα αὐτά λέγονται «ισότοπα». Τό βαρῦ ὕδρογόνο εἶναι ἰσότοπο τοῦ ὕδρογόνου. Τοῦ δευτερίου ξέρουμε τρία φυσικά ἰσότοπα, μέ 8,9 καί 10 νετρόνια ἀπέναντι 8 πρωτονιῶν.

Ὅλα σχεδόν τά χημικά στοιχεία, ὅπως τά γνωρίσαμε στό παρελθόν, ἀποτελοῦνται ἀπό ἰσότοπα* γιαυτό καί τό ατομικό τους βάρος, δέν εἶναι σωστό πολλαπλάσιο τοῦ 1)16 τοῦ δευτερίου πού παίρνουμε μονάδα. Τό οὐράνιο ἀποτελεῖται κατὰ 99,3% ἀπό οὐράνιο 238 (μέ 146 νετρόνια) καί κατὰ 0,7% ἀπό οὐράνιο 235 (μέ 143 νετρόνια)*. Ἐκτός τῶν φυσικῶν ἰσοτόπων υπάρχουν καί ἄλλα πού δημιουργοῦνται κατὰ τίς πυρηνικές ἀντιδράσεις τεχνητά, νά εἰποῦμε, ἰσότοπα. Ὁ χωρισμός τῶν ἰσοτόπων εἶνε γενικά μιὰ δουλειά βιομηχανικά δύσκολη· στά ἐργαστήρια γίνεται μέ διάφορες μεθόδους πού μᾶς διδάξε ἡ σπουδῆ τῆς δομῆς τῶν πυρήνων.

Ὁ πυρήνας εἶνε συγκεντρωμένη μάζα στό μέσο τοῦ ατόμου. Μέσα όμως σέ ἕνα στοιχείο ἡ ἀπόσταση τῶν πυρήνων δύο γειτονικῶν ατόμων, σέ σχέση μέ τήν ἔκταση τῶν πυρήνων, εἶνε τεράστια. Ἄν φανταστοῦμε τό

* Ὑπάρχει καί μιὰ ἀσημαντότατη ποσότητα, 0,008%, ἀπό οὐράνιο 234 πού δέν ἔχει πρακτική σημασία.

άτομο να μεγαλώνει τόσο, ώστε να γίνει μια σφαίρα με διάμετρο ενός μέτρου, ό πυρήνας, μέσα σ' αυτό τόν όγκο, θα έμενε ακόμη ένα σχεδόν αδιόρατο στίγμα, με διάμετρο ενός δεκάτου του χιλιοστού του μέτρου. Περισσότερο χώρο κατέχει ό ήλιος στό ήλιακό σύστημα παρά ό πυρήνας μέσα στό άτομο.

Γύρω από τόν πυρήνα υπάρχουν τ ό σ ε ς μ ο ν ά δ ε ς ά ρ ν η τ ι κ ή ς ή λ ε κ τ ρ ι κ ή ς μ ά ζ α ς δ ο ς α π ρ ω τ ό ν ι α έ χ ε ι ό π υ ρ ή ν α ς. Αυτές είναι τά «ήλεκτρόνια». Τά ήλεκτρόνια έχουν κι αυτά βάρος, μά πολύ μικρό. Η βαριά τους μάζα είνε 1850 φορές περίπου μικρότερη από του πρωτονίου, τó ήλεκτρικό τους όμως φορτίο είνε ίσο με ένόρ πρωτονίου (μόνο πού τά δύο φορτία είναι αντίθετα όπως είπαμε, του πρωτονίου θετικό και του ήλεκτρονίου άρνητικό). Τό συγκρότημα πρωτόνια-νετρόνια όρίζεται σέ κίνηση γύρω από τόν έαυτό του και τά ήλεκτρόνια κινούνται, κατά στρώματα, γύρω από τόν πυρήνα.

Οί ήλεκτρικές (ήλεκτροστατικές) δυνάμεις ανάμεσα στα πρωτόνια και τά ήλεκτρόνια άλληλααναιρούνται και τó άτομο παρουσιάζεται ήλεκτρικά ούδέτερο. Μεταξύ τών πρωτονίων του πυρήνα οί στατικές ήλεκτρικές δυνάμεις είνε ώστικές άφού είναι όμώνυμες. Όστόσο ό πυρήνας είνε πολύ συνεκτικός. Υπάρχουν συνεπόμενα κι άλλες δυνάμεις πού όχι μόνο υπερνικάνε τίς στατικές πρωτονικές παρά και δένουν τά πρωτόνια μεταξύ τους. Οί δυνάμεις αυτές εκδηλώνονται μόνο στήν περιοχή του πυρήνα, από τó κέντρο του ώς τήν έξωτερική του έπιφάνεια, δηλαδή σέ μια άκτίνα πού για τόν πιό χοντρό πυρήνα, πού είνε του ουρανίου, δέν περνάει τó ένα δεκάκις χιλιοστό του ώγκοστρεμ*.

Όξάλλου παρατηρείται πώς ή μάζα ένόρ άτόμου, είνε πάντα μικρότερη από ότι δίνει τó άθροισμα τών μαζών τών πρωτονίων, νετρονίων και ήλεκτρονίων πού τó συνιστούν. Η διαφορά είναι γύρω στα 8% και άποτελεί εκείνο πού όνομάζεται «έλλειμμα μάζας». Τό έλλειμμα αυτό είνε μάζα πού μετατράπηκε σέ ένέργεια κατά τή θεωρία τής σχετικότητας και ή ένέργεια τούτη δένει τά πυρηνικά στοιχεία μεταξύ τους. Αν τή λογαριάσουμε θα τή βρούμε τεράστια. Για τó δέσιμο ένόρ γραμμαρίου του στοιχείου ήλιο, λογουχάρη, είνε 160. έκατομμύρια θερμίδες· όση δίνουν, αν καούν, 20 τόνοι γαιάνθρακες.

Αν θέλουμε συνακόλουθα να διαλύσουμε έλοκληρωτικά έναν πυρήνα στα συστατικά του, θα πρέπει να προσφέρουμε ένέργεια. Τότε πώς, αντίστροφα, ή ραδιένέργεια άποδίνει θερμότητα; Τούτο τó χρωστάμε στό ότι τó έλλειμμα μάζας παίζει λίγο, από είδος σέ είδος πυρήνα. Και στή ραδιένέργεια, δηλαδή στήν αυτόματη διάσπαση πού παθαίνουν τά ραδιενεργά στοιχεία, γίνεται μερικ ή διάσπαση τών πυρήνων σέ κομμάτια πού έχουν με γ α λ ύ τ ε ρ ο σ υ γ ο λ ι κ ό έλλειμμα μάζας από

* Δηλαδή, τó ένα έκατοστό του δισεκατομμυριοστού του χιλιοστού του μέτρου.

τὸ ἀρχικὸ σῶμα. Αὐτὴ ἡ διαφορὰ ἐλλείμματος μετατρέπεται σὲ ἐνέργεια ποὺ ἐκδηλώνεται πρὸς τὸν περίγυρο· καὶ τὴν ἀπελευθερὴ τούτῃ ἐνέργεια παίμε νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε, μὲ τὶς τεχνικὰς διασπάσεις τῶν πυρήνων τοῦ ατόμου.

Οἱ πυρηνικὰς ἀντιδράσεις ποὺ ἔχουν ὡς τῶρα πετύχει οἱ ἐπιστήμονες ξεπερνᾶνε τὶς ἐξαιρέσεις. Μιὰ ἀξιολογὴ εἶναι ἡ προσβολὴ τοῦ πυρήνα τοῦ λιθίου μὲ πρωτόνι· παράγονται σωματάκια α^* καὶ ἡ ἀπώλεια μάζας εἶναι σοδαρὴ ὥστε νὰ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάνουμε ἀμέσως ἐπαλήθευση τοῦ νόμου μετατροπῆς τῆς μάζας σὲ ἐνέργεια. Ἐφ'αὐτὰ γραμμάρια λιθίου κί ἓνα γραμμάριο ὕδρογόνου δίνουν ὀχθῶ γραμμάρια ἡλίου καὶ 400 ἑκατομμύρια θερμίδες. Ἡ «πυρηνικὴ καύση» τοῦ λιθίου μὲ ὕδρογόνο, δηλαδὴ, ἀποδίνει κατὰ γραμμάριο λιθίου ἐνέργεια, ὅση ἡ κοινὴ καύση ἑπτὰ τόνων γαιάνθρακα. Ἀντίθετα, ἡ διάσπαση μὲ ἀκτίνες γ τοῦ βαριοῦ ὕδρογόνου σὲ πρωτόνι καὶ νετρόνι εἶνε ἐνδόθερμη· ἀπορροφᾶει ἐνέργεια ἀντὶ νὰ ἀποδίνει.

Γιὰ νὰ παραχθεῖ λοιπὸν ὠφέλιμη ἀτομικὴ ἐνέργεια πρέπει τελικὰ νὰ ἐξαφανιστεῖ ἓνα ποσὸ ὕλης, νὰ αὐξηθεῖ δηλαδὴ, μὲ τὶς πυρηνικὰς ἀντιδράσεις ποὺ θὰ πετύχουμε, τὸ ἔλλειμμα μάζας· καὶ τὸ ποσὸ τοῦτο νὰ εἶνε τόσο, ὥστε ἡ μετουσίωση του σὲ ἐνέργεια νὰ καλύψει ὅλες τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ μετασχηματισμοῦ καὶ νὰ ἀφήσει κί ἓνα ἐνεργητικὸ ὑπόλοιπο. Κατὰ τὶς ὡς τῶρα προσπάθειες ἡ ἐλευθερὴ ἐνέργεια ποὺ πετυχαίνουμε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο εἶνε κάπου δύο ἑκατομμύρια φορές περισσότερη ἀπὸ ὅ,τι μᾶς δίνει ἡ κοινὴ καύση. Ἐνα γραμμάριο «πυρηνικοῦ καυσίμου» ἀντὶ δύο τόνων κοινοῦ καυσίμου! Σὲ αὐτὴ τὴν καταπληχτικὴν διαφορὰ συνίσταται ἡ βιομηχανικὴ σπουδαιότητα τῶν ἐξωθέρμων πυρηνικῶν ἀντιδράσεων.

*
* *

Γιὰ νὰ γίνῃ τεχνητὴ διάσπαση, πρέπει ἓνα «βλήμα» μὲ ταχύτητα, νὰ χτυπήσῃ στὸν πυρήνα τοῦ ατόμου. Καὶ μὲ τὸ χτύπημα αὐτὸ νὰ γίνῃ ἓνας μετασχηματισμὸς ποὺ νὰ μεταβάλλῃ τὴν ὕψῃ τοῦ πυρήνα.

Τὰ βλήματα ποὺ ξέρουμε πῶς μποροῦν νὰ προκαλέσουν τέτοιο ἀποτέλεσμα εἶνε : τὸ πρωτόνι (σωματάκι p), τὸ δευτερόνι (σωματάκι d), ὁ πυρήνας ἡλίου (σωματάκι α), τὸ νετρόνι (σωματάκι n) καὶ τὸ φωτόνι τῆς ἀκτινοβολίας γ^{**} . Τὰ τρία πρῶτα εἶδη βλημάτων εἶναι ἠλεκτρισμένα· τὸ νετρόνι καὶ τὸ φωτόνι εἶνε οὐδέτερα.

* Κάτω ἀπὸ ἄλλες συνθήκες ἐνσωματώνεται τὸ πρωτόνι στὸ λίθιο, σχηματίζοντας τὸ ἰσότοπο τοῦ βηρυλλίου, βηρύλλιο 8, μὲ ταυτόχρονη παραγωγὴ ἀκτίνων γ .

** Οἱ ἐκπομπὲς τοῦ ραδίου περιέχουν τὰ ἠλεκτροθετικὰ σωματάκια α (ἀκτίνες α) καὶ τὶς ἠλεκτραρνητικὰς ἀκτίνες β (ποὺ εἶνε ἀκριβῶς ἠλεκτρόνια μὲ ταχύτητες ὅμως μεγαλύτερες ἀπὸ τῶν καθοδικῶν ἀκτίνων). Οἱ ἀκτίνες β , ἐπειδὴ ὁ πυρήνας δὲν ἔχει ἠλεκτρόνια, προέρχονται κατὰ κάθε πιθανότητα ἀπὸ μετασχηματισμὸ τῶν νετρονίων σὲ πρωτόνια, ἠλεκτρόνια καὶ «νετρίνα», χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ἀκριβῶς διάσπαση

Διάσπαση με νετρόνια πετυχαίνουμε συνήθως κατά την εξέλιξη αρχι-νημένης πυρηνικής διάσπασης, με τὰ νετρόνια πού ἐλευθερώνονται καὶ κατὰ τὸ μικρὸ χρόνον πού μένουν ἐλεύθερα. Θεμελιακὴ σημασία γιὰ τὴν πυρηνικὴ ἀντίδραση ἔχει καὶ ἡ ταχύτητα τοῦ νετρονιοῦ. Γὰ γλήγορα νετρόνια, γενικά, δὲν προκαλοῦν διασπάσεις. Πρέπει νὰ μείνει περισσότερο χρόνον κοντὰ στὸν πυρήνα τὸ νετρόνι, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὸν σπάσει. Συνακόλουθα μόνο ὅταν θὰ χάσει ταχύτητα θὰ ἀποκτήσει διασπαστικὴ ἱκανότητα. Ἐπάνω ἀπ' αὐτὸ τὸ ὅριο ταχύτητας ἡ πυρηνικὴ διάσπαση δὲν πραγματοποιεῖται. Μὰ κι ὁ πυρήνας πρέπει νὰ εἶνε διασπᾶσιμος κάτω ἀπὸ τὴν κριτικὴ ταχύτητα. Ἐν εἶνε πυρήνας εὐσταθέστερος δεσμεύει ἀπλῶς τὸ νετρόνι πού πέφτει ἀπάνω του καὶ πραγματοποιοῦνται, γενικά, ἄλλου εἶδους μετασχηματισμοί.

Τὰ ἠλεκτρισμένα βλήματα p , d καὶ α πρέπει νὰ τὰ ἐνισχύσουμε σὲ ἐνέργεια, ἐπιταχύνοντας τα. Μὲ θερμότητα εἶνε δυνατὴ αὐτὴ ἡ ἀύξηση ταχύτητας μὰ, γιὰ νὰ εἶνε ἀποτελεσματικὴ, πρέπει, ὅπως μᾶς δίνει ὁ λογαριασμός, ἡ θερμοκρασία νὰ εἶνε μερικὰ ἑκατομμύρια βαθμοί. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνεταί: στὸ ἐσωτερικὸ τῶν θερμῶν ἄστρων μᾶζι μὲ κάποια ἄλλα πράγματα * δὲ γίνεται: ὁμοίως στὰ ἀνθρώπινα ἐργαστήρια. Καταφεύγουμε στὴν ἠλεκτρικὴ ἐπιτάχυνση μὲ τὰ κύκλωτρα.

Τὸ κύκλωτρο εἶνε ἕνας τεράστιος ἠλεκτρομαγνήτης πού τὸ σωματάκι-βλῆμα κινεῖται στὸ μαγνητικὸ τοῦ πεδίου, ἀκολουθώντας μιὰ ἐπίπεδη ἑλικοειδῆ τροχιά, ὥσπου νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν περιφέρεια τοῦ κυκλότρου μὲ τὴν χρει-

τοῦ νετρονιοῦ σὲ ἀπλούστερα συστατικά, γιὰτὶ ὑπάρχει καὶ ὁ μετασχηματισμὸς τοῦ πρωτονιοῦ σὲ νετρόνι, «ποσιτρόνι» (δηλαδὴ θετικὸ ἠλεκτρόνι) καὶ νετρίνο.

* Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀκτίνων α καὶ β ὑπάρχουν στὴν ἐκπομπὴ τοῦ ραδίου καὶ οἱ ἀκτίνες γ πού δὲν τις ἐπηρεάζει τὸ μαγνητικὸ ἢ ἠλεκτρικὸ ἐξωτερικὸ πεδίο. Εἶνε λοιπὸν οἱ ἀκτίνες γ ἠλεκτρομαγνητικοῦ τύπου, ὅπως οἱ φωτεινὲς ἀκτίνες καὶ οἱ ἀκτίνες Röntgen, μὲ μῆκος ὅμως κύματος πολὺ μικρὸ. Ἡ σύγχρονη φυσικὴ παραδέχεται πὸς οἱ ἠλεκτρομαγνητικὲς ἐκπομπὲς γενικά, γίνονται κατὰ ἀκέραια πολλαπλάσια βάντου ἐνεργείας καὶ πὸς ἔχουν ιδιότητες ἀδραναίας, χωρὶς νὰ ἔχουν μᾶζα ἢ ἡρεμίας ὅπως τὰ ὑλικά σωματάκια. Κάθε τέτοιο ἐνεργειακὸ $\kappa \alpha \kappa \alpha$ τὸν ὀνομάζει «φωτόνι».

Ἡ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ φωτονιοῦ, ὥστόσο, δὲν εἶνε ἀπλή, ὅπως δὲν εἶνε ἀπλή καὶ ὅλων τῶν ἀπειρελάξιμων κομματιῶν πού συνιστοῦν τὰ στοιχεῖα τοῦ γύρω μας κόσμου· νεώτερες μορφές, ὅπως τὸ σωματάκι—κύμα, τὰ κύματα ὕλης κλπ. προσπαθοῦν νὰ πλησιάσουν τίς μεθόδους ἀντίληψης μας πρὸς τὴν ἐνκρινέστερη καὶ πραγματικότερη κατανόηση τοῦ μικροκόσμου τοῦ μικροκόσμου. Οἱ ἀκτίνες γ προέρχονται κι αὐτὲς ἀπὸ τὸν πυρήνα. Σύγκρουση ἐνὸς ποσιτρονιοῦ πρὸς ἕνα ἠλεκτρόνι δίνει γέννηση σὲ ἀκτινοβολία γ , δηλαδὴ πρόκειται κι ἐδῶ γιὰ μετατροπὴ ὕλης σὲ ἐνέργεια.

* Στὸ κέντρο τοῦ ἡλίου κατὰ τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ Eddington ἐπικρατεῖ θερμοκρασία 20 ἑκατομμυρίων βαθμῶν Κελσίου, μὰ τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἄτομα ἔχουν συνεχῶς τὴν κινήτικὴ ἐνέργεια πού ὀφείλεται σ' αὐτὴ τὴ θερμοκρασία (ἐνῶ στὶς δικές μας ἐφαρμογὲς τὸ βλῆμα διατηρεῖ τὴν ἰσχυρὴν τοῦ ἐνέργεια μόλις ἐπὶ ἕνα δισεκατομμυριοστὸ τοῦ δλη) καὶ τὸ ὅτι εἶνε ἀφάνταστα πολλὰ τὰ βλήματα, κάνουν τίς συνθήκες γιὰ τὴ διάσπαση ἀκόμη πιὸ πολὺ εὐνοϊκότερες ἀπὸ τίς συνθήκες πού ἐπικρατοῦν στὰ ἐργαστήρια μας.

ζούμενη ταχύτητα. Το τελευταίο κατασκευασμένο κύκλωτρο Berkeley* έχει μαγνητικούς πόλους με διάμετρο 4,67 μέτρα, που ζυγίζουν 4900 τόνους. Δίνει 3 φορές περισσότερη ενέργεια στο σωματάκι από ό,τι το ως τα 1939 μεγαλύτερο κύκλωτρο και 10 ως 25 φορές πιο μεγάλη από ό,τι έχουν τα σωματάκια α της φυσικής ραδιενέργειας.

Οι ακτίνες γ, όπως ιδίως παράγονται** στην τεχνική ραδιενέργεια έχουν μεγάλη ενέργεια· οι πυρηνικές τους αντιδράσεις δίνουν πάντοτε νετρόνια.

Για να μπορέσουμε να πετύχουμε διάσπαση, απαιτούνται για κάθε πυρήνα του στοιχείου που διασπάται βλήματα κι όχι ένα—αν λογαριάσουμε την αραιότητα μεταξύ των πυρήνων. Τελικά θα πρέπει να δαπανάμε ενέργεια, για να ηλεκτρίζουμε τα βλήματα, αντί να κερδίσουμε ενέργεια από την πυρηνική διάσπαση.

Χρειάζεται να θρούμε έναν τρόπο ώστε μιά και θα αρχίσουμε διασπώντας τους πρώτους πυρήνες, να παράγονται βλήματα από το ίδιο το στοιχείο που διασπάμε, που να συνεχίσουν την αντίδραση· και τα βλήματα αυτά να μην είναι ηλεκτρισμένα ώστε να έχουν ανάγκη να επιταχυνθούν με δαπάνη ενέργειας παρά να είνε ουδέτερα βλήματα δηλαδή νετρόνια· κι ακόμη, να είνε αρκετά ώστε να μη ανακόβεται ή πυρηνική αντίδραση από ανεπάρκεια βλημάτων. Κάτι ανάλογο δηλαδή με εκείνο που γίνεται στη κοινή καύση όπου η θερμοότητα των αναμμένων μορίων δημιουργεί συνθήκες δυνατότητας να οξειδωθούν και τα γειτονικά και έτσι η καύση προχωρεί. Αυτός ο τύπος πυρηνικών αντιδράσεων υπάρχει και λέγεται «άλυσωτή πυρηνική αντίδραση»***.

Η αναζήτηση αρκετού αριθμού νετρονίων, που να συνεχίσουν την αρχινημένη πυρηνική αντίδραση, μας φέρνει στους βαριούς πυρήνες. Πραγματικά, ενώ το άτομο του υδρογόνου δεν έχει κανένα νετρόνιο και το άτομο του ήλιου έχει σχέση νετρονίων προς πρωτόνια ίση με τη μονάδα, ή ίδια σχέση στη μέση του περιοδικού συστήματος των στοιχείων είνε 1,3 και στους βαρύτατους πυρήνες 1,55.

* Η αμερικανική προφορά του ονόματος είνε Μπέρκλη.

** Οι ακτίνες γ έχουν το μικρότερο μήκος από τις ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες. Όσο πιο ενεργητικές, τόσο πιο διεισδυτικές είναι ή όπως λέμε πιο σκληρές. Στη φυσική ραδιενέργεια, ή πιο σκληρή ακτινοβολία είναι αυτή που δίνει το θόριο C" με κβάντο 2.62 MeV (ηλεκτρονικά μεγαβόλτ). Με την έσσωμάτωση πρωτονίου στο λίθιο πετυχαίνουμε ωστόσο υπέρσκληρες ακτίνες γ με κβάντο 6,5 φορές μεγαλύτερο (17 MeV).

*** Στην αντίδραση λιθίου—υδρογόνου που αναφέραμε πιο πριν, δεν υπάρχει περίπτωση άλυσωτης προόδου. Χρειάζεται βλήμα για κάθε πυρήνα. Κι αν λογαριαστεί ή αραιότητα μεταξύ των πυρήνων, χρειάζονται ένα εκατομμύριο βλήματα για να πετύχει το ένα, κάποιο πυρήνα. Δεν είνε λοιπόν—με τα σημερινά μας μέσα—να υπολογίζουμε στην βιομηχανική πράξη τις μη άλυσωτές αντιδράσεις, όσο κι αν είνε εξώθερμες καθεαυτές.

Εξάλλου παρατηρήθηκε πώς το Ισότοπο του ούρανίου U_{235} —που βρίσκεται καθώς είδαμε σε αναλογία $0,7\%$ μέσα στο καθαρό ούρανιο—ξεχωρίζει με τον όγκώδη πυρήνα του και τη μικρή συνοχή που έχουν τα σωματίκια που τον αποτελούν. Σ' αυτόν εισδύει εύκολα το νετρόνι με τη μικρή ταχύτητα και τον σπάζει σε δύο ίσα περίπου κομμάτια, ενώ το νετρόνι μεγάλη ταχύτητας δέν τον επηρεάζει. Τα κομμάτια αυτά έχουν μεγάλη ενέργεια ενώ ταυτόχρονα δυο με τρία νετρόνια ελευθερώνονται και χρησιμεύουν για βλήματα που θα προσβάλουν άλλους πυρήνες. Ἡ διάσπαση είναι ἐξώθερμη και ἀποδίνει μεγάλο ποσό θερμότητας.

Ἀπ' αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις συνάγονται δύο πράγματα Πρῶτα πὼς τὸ οὐράνιο U_{235} πού θά διασπαστεῖ πρέπει νά εἶνε πολὺ καθαρὸ ὥστε οἱ πυρήνες τῶν προσμείξεων νά μὴν ἀπορροφῶν τὰ νετρόνια πού ἐλευθερώνονται καὶ ἀναστῆλνουν τὴν ἄλυσωτὴ ἀντίδραση τῶν πυρήνων τοῦ οὐρανίου. Καὶ δεῦτερο πὼς χρειάζεται μιὰ ὀρισμένη ποσότητα οὐρανίου (μερικὰ κιλά) γιὰ νά μπορέσουν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ νά ἐπιβραδύνονται, διατρέχοντας τὴ μάζα τοῦ οὐρανίου, τὰ νετρόνια ὡς τὴν ταχύτητα ἀντίδρασης καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ νετρόνια τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας πού συμβαίνει νά ἐκτοξεύονται πρὸς τὰ ἔξω νά μὴν εἶνε παραπολλὰ σὲ σχέση μὲ ἐκεῖνα πού κινοῦνται πρὸς τὸν ὄγκο τοῦ ὕλικου γιὰτὶ ἂν ἡ ἀπώλεια αὐτὴ εἶνε σοβαρὴ πάλι ἀνακόβεται ἢ ἀντίδραση. Ὅρισκός λοιπὸν βαθμὸς καθαρότητος καὶ ὀρισκός ὄγκος ἀπαιτοῦνται γιὰ νά συντελεστεῖ ἄλυσωτὰ ἢ διάσπαση τοῦ U_{235} .

Ἐὰν αὐτὸ κατορθωθεῖ, μέσα σὲ μικρὸ χρόνο ὁ ἀριθμὸς τῶν πυρήνων πού διασπῶνται αὐξάνεται σὲ ἀπάνταστη ποσότητα, ἢ θερμοκρασία ἀνεβαίνει γλῆγορα σὲ τεράστια στάθμη (ἀπάνω ἀπὸ τὰ 20 ἑκατομμύρια βαθμοὺς πού ὑπάρχει στὸ κέντρο τοῦ ἥλιου) ἐνῶ καταρράχτες ἀπὸ ἠλεκτρόνια, ποσιτρόνια ἢ πρωτόνια, ἀκτίνες φωτεινές, θερμικές. Ραϊντγκεν, γ, ἐξορμοῦν καὶ ἡ πίεση φτάνει σὲ πολλὰ ἑκατομμύρια ἀτμόσφαιρες, σκορπίζοντας πρὸς ὅλες τὶς διευθύνσεις τὸ μικροσκοπικὸ αὐτὸ ἄστρο πού ἐξεράγη. Εἶνε ἡ ἀτομικὴ μπόμπα.

Ὁ τρόπος πού πραγματοποιεῖται ἢ ἐκρηξῆ—κατὰ τὶς ὑποθέσεις τῶν ἐπιστημόνων, γιὰτὶ ἐπίσημη ἀνακοίνωση δέν ὑπάρχει—εἶνε ὁ ἑξῆς: Τὸ γέμισμα οὐρανίου ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κομμάτια πού τὸ καθένα τους εἶνε κάτω ἀπὸ τὸ ὀρισκὸ μέγεθος ἀλλὰ τὰ δύο μαζί τὸ ξεπερνᾶνε. Ἔτσι ἡ μπόμπα μεταφέρεται ἀκίνδυνα. Μιὰ πηγὴ νετρονίων (ἐπίδραση λ.χ. ἀκτίνων α πολωνίου ἀπάνω σὲ θηρύλλιο) προσβάλλει ἕνα περιορισμένο τμήμα τῆς ἐπιφανείας

* Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἔγιναν τὶς παραμονὲς τοῦ πολέμου καὶ συγκεκριμένα κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1939 ἀπὸ τοὺς Hahn καὶ Stassmann κατὰ ἕνα μέρος καὶ τὸ Μάη τοῦ 1939 ἀπὸ τὸ ζευγάρι Joliot—Curie γιὰ τὰ ἀπελευθερωμένα νετρόνια. Τὸ Σεπτέμβρη ἦρθε ὁ πόλεμος καὶ ἀνέστειλε τὴ διεθνὴ συνεργασία, κυνήγησε τοὺς ἔρευνητὲς τῶν χωρῶν πού οἱ Γερμανοὶ ἔμπαιναν κατακτητὲς καὶ σκέπασε κάτω ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ πολεμικοῦ μυστικοῦ τὶς παραπέρα ἔρευνες τῶν ἐπιστημόνων τῶν ἄλλων χωρῶν.

του ενός κομματιού. Τα νετρόνια μπορούν να περνάνε ακίνδυνα τή μάζα του κομματιού. Την ώρα που πρέπει να γίνει ή ατομική έκρηξη, μιὰ έκρηκτική γόμωση έκτοξεύει ταχύτατα τὸ ἓνα κομμάτι ουρανίου ἀπέναντι στοῦ ἄλλο δεσμεύοντας μερικὰ ἐλεύθερα νετρόνια πού, καθώς κινούνται σὲ μεγαλύτερη πιὰ μάζα, κατορθώνουν νὰ χάσουν ταχύτητα καὶ φτάνουν σὲ ταχύτητα κάτω ἀπὸ τὴν ὀρικὴ. Τότε ἀρχίζει ἡ πυρηνικὴ ἀντίδραση καὶ ἐξελίσσεται ὅπως τὴν περιγράψαμε.

*
* *

Μποροῦμε ὅμως νὰ πετύχουμε καὶ ἐπιβραδυμένη πυρηνικὴ διάσπαση κι ὄχι έκρηκτικὴ ὅπως τῆς μπόμπας. Αὐτὴ εἶνε πού μας ἐνδιαφέρει βιομηχανικά. Σ' αὐτὴ δὲ χρειάζεται καθαρὸ U235 πού ἡ παραγωγή του ἀπὸ τὸ κοινὸ οὐράνιο μὲ διαχωρισμὸ εἶνε δυσκολώτατη καὶ δαπανηρότατη. Χρησιμοποιοῦμε οὐράνιο χημικὰ καθαρὸ (99,3% U238 καὶ 0,7% U235 ὅπως εἶπαμε) καὶ παρεμβάλλουμε «ἐπιβραδυντὲς» —δηλαδὴ σῶματα πού δὲν ἀπορροποῦν νετρόνια—ὅπως εἶνε τὸ βαρὺ νερὸ ἢ ὁ γραφίτης. Τὸ ἐνεργὸ σῶμα—δηλ. τὸ οὐράνιο—εἶνε σὲ ποσότητες κάτω ἀπὸ τὴν ὀρικὴ. Τα νετρόνια διέρχονται τὴ μάζα τοῦ ἐπιβραδυντῆ καὶ χάνουν ταχύτητα ἀνάμεσα στὰ μόρια του ὥσπου νὰ συναντήσουν, μὲ ταχύτητα κάτω ἀπὸ τὴν ὀρικὴ, πυρῆνα U235 καὶ νὰ τὸν διασπάσουν

“Ἄλλα νετρόνια συναντοῦν πυρῆνες U238 καὶ αἰχμαλωτίζονται ἀπ' αὐτοὺς, σχηματίζοντας οὐράνιο 239 μὲ ἐκπομπὴ ἀκτίνων γ. Τὸ οὐράνιο 239 εἶνε τεχνητὸ ἰσότοπο. Τὸ ἓνα νετρόνι τοῦ U239 μετασχηματίζεται σὲ πρωτόνι μὲ ἐκπομπὴ ἡλεκτρονίου. Τὸ νέο σῶμα ὅμως ἔχει ἀριθμὸ πρωτονίων 93 καὶ ἀτομικὸ βάρος 239. Δὲν ὑπάρχει τέτοιο στοιχεῖο σὲ φυσικὴ κατάσταση. Εἶνε τεχνητὸ στοιχεῖο πού κάνουμε στὰ ἐργαστήρια μας. Τὸ ὄνομασαν ποσειδώνιο, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ποσειδώνα —προτελευταίου πλανήτη τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος. Τὸ ποσειδώνιο μετασχηματίζεται σὲ νέο τεχνητὸ στοιχεῖο, μὲ μετατροπὴ ἑνὸς νετρονίου σὲ πρωτόνι καὶ ἐκπομπὴ ἡλεκτρονίου καὶ ἀκτίνων γ. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ πῆρε τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου πλανήτη τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος καὶ ὀνομάστηκε πλουτώνιο (Pu239). Ἔχει 94 πρωτόνια καὶ ἀτομικὸ βάρος 239. Εἶνε στοιχεῖο σταθερότερο, σὲ παραβολὴ πρὸς τὰ μὴ σταθερά, οὐράνιο 239 καὶ ποσειδώνιο πού αὐτομετασχηματίζονται, καὶ ἔχει τὸ μεγάλο πλεονέκτημα νὰ συμπεριφέρεται ὅπως τὸ U235 στὴν πυρηνικὴ ἀντίδραση. Δηλαδὴ, ὅταν βληθεῖ, διασπᾶται μὲ εὐκολία ἀλυσωτά, ἀποδίδοντας ἐνέργεια. Ὁ χωρισμὸς του ἀπὸ τὸ οὐράνιο εἶνε πολὺ εὐχερέστερος παρὰ ὁ χωρισμὸς τῶν ἰσοτόπων, καὶ φυσικὰ φτηνότερος*.

* Ὁ χωρισμὸς τῶν ἰσοτόπων ἀποτελέσει σοβαρότατο πρόβλημα, ἐξαιτίας τῶν πολὺ προσομοίων ἰδιοτήτων πού ἔχουν μεταξύ τους. Χρησιμοποιήθηκε τὸ κύκλοτρο γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος «φασματογράφου μάζας», δηλαδὴ γιὰ ἐκμετάλλευση τῆς ἰδιότητος τῶν ἰσοτόπων νὰ παθαίνουν διαφορετικὰ ἐκτροπὲς μέσα σὲ ἡλε-

Τὸ συγκρότημα αὐτό, ἐπιβραδυντικοῦ ὕλικου, μὲ ἔνταξη μέσα του κατὰ ὀρισμένη διάταξη τῶν ποσοτήτων τοῦ οὐρανίου, ὀνομάστηκε «ἀτομικὴ στήλη». Χρησιμοποιώντας καὶ ἄλλα ὕλικά που ἀπορροφοῦν νετρόνια κατὰ τρόπο ἀκίνδυνο (λχ. θόριο) καὶ κανονίζοντας τὴν ποσότητα τους στὸ χῶρο τῆς ἄλυσωτης ἀντίδρασης, μπορούμε νὰ ἀξομειώσουμε τὴν ἔνταση τῆς γ καὶ νὰ τὴ σταματήσουμε ὁλότελα.

Μέσα στὴ στήλη παράγουμε πλουτώνιο, ρυθμίζοντας κατάλληλα τὴν ἔνταση τῆς ἄλυσωτης διάσπασης. Ἡ στήλη καταναλίσκει τὸ U235 τοῦ οὐρανίου καὶ ἕνα μέρος ἀπὸ τὸ πλουτώνιο ποὺ παράγεται. Τελικὰ ὅμως τὸ ὕλικὸ ποὺ ἀπομένει, μετὰ τὴ λήξη τῆς ἀντίδρασης, εἶνε ἐμπλουτισμένο σὲ Pu239, κατὰ ἀρκετὰ μεγαλύτερο ποσοστὸ ἀπὸ ὅσο περιεῖχε U235, τὸ ἀρχικὸ οὐράνιο.

Ἔτσι ἀπολαμβάνουμε πυρηνικὸ καύσιμο ποὺ προέρχεται ἀπὸ μετατροπὴ τοῦ U238 καὶ χωρίζεται πιά εὐκόλα ἀπὸ τὸ οὐράνιο. Κατὰ τὴ διαδικασία τούτη παράγονται καὶ μεγάλα ποσὰ θερμότητας ποὺ ὡς τὰ σήμερα πηγαίνουν χαμένα, ἐφόσον ἀντικειμενικὸς σκοπὸς εἶνε ἡ παρασκευὴ τοῦ πλουτωνίου γιὰ στρατιωτικὰς ἀνάγκες, μπορούν ὅμως νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὠφέλιμα λειτουργώντας θερμοκινητήρες, ἀφοῦ φυσικὰ ταχτοποιηθεῖ πρῶτα τὸ ζήτημα τῆς ἀπορρόφησης τῶν ἐπικίνδυνων, στὴν ὑγεία τῶν χειριστῶν, ἀκτινοβολιῶν.

Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ θόριο φτάνουμε σὲ ἕνα ἄλλο τεχνητὸ ἰσότοπο τοῦ οὐρανίου, τὸ U233 ποὺ συμπεριφέρεται ἐπίσης ὅπως τὸ U235 μόνον ποὺ ἡ $\epsilon \nu \alpha \rho \xi \eta$ τῆς λειτουργίας γίνεται μὲ ἐλήγηματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἄλλη

κτρικὰ ἢ μαγνητικὰ πεδία· ὁ φασματογράφος ὅμως ξεχωρίζει ἀσήμαντες ποσότητες.

Ἡ διάχυση τῶν ἀερίων ἔδωσε πολὺ καλύτερα ἀποτελέσματα. Ὅταν σὲ κατάλληλα πορώδη, μὲ διάμετρο πόρων μικρότερη ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη πάλμωση τῶν ἀτόμων (ἕνα δεκάκις χιλιοστὸ τοῦ χιλιοστοῦ) περνοῦν ἀέρια, τὰ ἐλαφρύτερα κινοῦνται μὲ μεγαλύτερη ταχύτητα, ὥστε, ἡ συγκέντρωση τους μετὰ τὴ διάβαση τῶν πόρων γίνεται πιὸ πυκνὴ· καὶ ἔτσι χωρίζεται τὸ ἐλαφρύτερο ἀέριο ἀπὸ τὸ βαρύτερο. Μετατρέποντας λογονχάρη τὸ οὐράνιο σὲ ἐξαφθοριούχο, παίρνομε ἀέριο ποὺ παρουσιάζει αὐτὲς τὶς ιδιότητες. Ἀπομάκρυνση κατόπιν τοῦ φθορίου, θὰ ἀφήσει χωρισμένα τὰ δύο ἰσότοπα.

Ἄλλοι τρόποι εἶνε ἡ φυγοκέντρωση τῶν ἀερίων, μὲ βάση τὴ διαφορά τοῦ εἶδ. βάρους, ἢ ἀπόσταξη, γιὰ τὰ ὑγρά, μὲ ἐκμετάλλευση τῆς διαφορᾶς τοῦ σημείου βρασμοῦ, ἢ θερμικὴ διάχυση (περίπτωση ἰσοτόπων χλωρίου), ἢ ἠλεκτρόλυση ὅταν τὸ ἕνα ἰσότοπο ἠλεκτρολύεται εὐκολότερα ἀπὸ τὸ ἄλλο (περίπτωση παραγωγῆς βαρίου νεροῦ στὶς ἐγκαταστάσεις ἠλεκτρολυτικοῦ ὕδρογόνου).

Οἱ τέτοιες μέθοδοι εἶνε λεπτότατες καὶ πανάκριβες, οἱ περισσότερες, προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὲ βιομηχανικὴ κλίμακα. Ὅταν ὅμως πρόκειται γιὰ δυνὸ ξεχωριστὰ χημικὰ στοιχεῖα, ὅπως τὸ οὐράνιο 238 καὶ τὸ πλουτώνιο ἢ τὸ θόριο καὶ τὸ οὐράνιο 233, τότε τὰ πράγματα γίνονται πολὺ ἀπλούστερα καὶ οἰκονομικότερα, μὲ χρῆση τῶν καταλλήλων ἀπὸ τὶς γνωστὲς χημικὲς μεθόδους διαχωρισμοῦ, ποὺ χρησιμοποιεῖ ἡ βιομηχανία.

πηγή παραγωγής βλημάτων κι όχι, όπως στο ούράνιο, από το ίδιο το υλικό που βρίσκεται στη στήλη.

Αυτά τὰ τρία στοιχεία, U235, Pu239 και U233 είνε οι πηγές ατομικής ενέργειας που κατέχουμε ως τήν ώρα, γιατί αυτά παθαίνουν αλυσωτή διάσπαση· και γύρω απ' αυτά περιστρέφονται οι ένεστωτικές μας δυνατότητες για παραγωγή βιομηχανικής ενέργειας από τή διάσπαση του πυρήνα. Θά ήταν δυνατό, μέσα στην πρωτογενή στήλη τής παραγωγής του πλουτωνίου, νά συνεχίσουμε τήν αντίδραση με καύση πλουτωνίου πιά, ώσπου νά εξαντληθεί όλη ή ποσότητα του U238 και νά χρησιμοποιήσουμε τή στήλη προπάντων για παραγωγή ενέργειας ; Θά μπορούσαμε νά κάνουμε τό ίδιο στη στήλη του U233 ;

Έτσι θά κατάλληγε νά χρησιμοποιηθεί όλο τό ούράνιο ή όλο τό θόριο ώφέλιμα κι όχι 2% ως 4% που λέγεται πως παίρνουμε τελικά από όλη τή μάζα του ούρανίου ή του θορίου με τίς ως πρό καιρού μεθόδους.

Τό έρώτημα δηλαδή είνε, αν μπορούμε νά διακανονίσουμε έτσι τὰ πράγματα, ώστε και μετά τήν εξάντληση του U235 νά συνεχίσει τό πλουτωνίο τή βομβαρδιστική δράση στη μάζα του U238, κατά τρόπο ρυθμιζόμενο κι' έτσι που στο τέλος, αν είνε νά απομείνει υλικό στη στήλη, τό υλικό αυτό νά είνε ενεργό Pu239 αντί του αδρανούς U238 (ή U233 αντί θορίου στη περίπτωση του θορίου). Με τούτο θά κερδίζαμε, όλη τήν ενέργεια που ελευθερώνεται κατά τή μετατροπή και τό τελικό υλικό θά κάναμε δηλαδή «πυρηνικό καύσιμο» τό σύνολο του ούρανίου ή του θορίου κι όχι μόνο ένα μικρό ποσοστό τους. Δυστυχώς ή μυστικότητα που επικρατεί γύρω από τίς ατομικές έρευνες είνε τόση, ώστε νά μήν ξέρουμε μέχρι ποιού σημείου οι έρευνητές έχουν προχωρήσει στη λύση αυτού του προβλήματος.

* * *

Η αναγκαία, για τό μή ειδικό αναγνώστη, τεχνική αυτή εισαγωγή μάς όδήγησε στο συμπέρασμα πως, ό,τι μπορούμε νά κάνουμε σήμερα με τήν ατομική ενέργεια για βιομηχανικούς σκοπούς, είνε νά τήν παράγουμε από ούράνιο και από θόριο, χωρίς νά ξέρουμε αν είνε δυνατόν όλο τό ούράνιο και όλο τό θόριο νά τό μετασχηματίσουμε σε ενεργά στοιχεία που νά μπορούν νά συντηρήσουν αλυσωτή διάσπαση. Αυτά καθεατά τὰ δύο τούτα στοιχεία ανήκουν στην κατηγορία των σπανίων.

Τό ούράνιο είνε αφθονότερα από τό χρυσάφι διασκορπισμένο στη γή. Τὰ πετρώματα όμως που περιέχουν τὰ όρυκτά του — όπως ό γρανίτης — είνε πολύ φτωχά σε ούράνιο. Με τίς ως τώρα μεθόδους μεταλλείας είνε άσύμφορη ή παραγωγή του από δαυτά. Τὰ πλουσιότερα κοιτάσματα που γνωρίζουμε — πισσουρανίτες, καρνοτίτες κλπ. — είνε πολύ περιορισμένα. Και στην άμερικανική ήπειρο και στη ρωσική περιοχή, σίγουρα έχουν ανακαλυφθεί νέα, μα λεπτομέρειες για τή σοβαρότητά τους δέν μπορείς νά έχεις

καί ἡ ὑπερξή τους ἀκόμη, ἀνάγεται σὰ στρατιωτικά μυστικά. Τὰ πιό φημισμένα κοιτάσματα πρὸ τοῦ πολέμου ἦταν τοῦ Βελγικοῦ Κογκό καί τοῦ Καναδά (περιοχή λίμνης τῆς Μεγάλης Ἐρπυλίας)*. Ἡ προπολεμική παγκόσμια παραγωγή οὐρανίου ἦταν γύρω στούς 1000 τόνους.

Τὸ θόριο εἶνε ἀφθονώτερο ἀπὸ τὸ οὐράνιο. Τὸ ὄρυκτό του μοναζίτης σχηματίζει μεγάλα στρώματα ἄμμου στίς ἀκτὲς τῆς Βραζιλίας. Τὸ ὄρυκτό θορίτης θρίσκειται μέτα σὲ πηγματικές φλέβες στή Νορβηγία. Τὸ ὄρυκτό εὐξεινίτης θρίσκειται στή Ρωσία. Καί στήν Αὐστραλία καί στήν Κεϋλάνη ὑπάρχουν ὄρυκτὰ θορίου. Ἡ προπολεμική του παραγωγή ἦταν 500 ὠς 800 τόνοι ἐπειδὴ ἡ χρῆση του ἦταν περιορισμένη· κυρίως χρησιμοποιοῦσε ἡ βιομηχανία τὰ ἄλατά του γιὰ κατασκευή ἀμιάντων φωτισμοῦ. Κατὰ τὴ φυσική του ραδιοαποσύνθεση δίνει — ὅπως καί οἱ ἄλλες δύο ραδιενεργές οἰκογένειες τοῦ οὐρανίου καί τοῦ ἀκτινίου — κατώτερους ἀριθμοὺς πρωτονίων γιὰ νὰ καταλήξει κι αὐτὸ σὲ ὕψος τοῦ μολύβδου. Ἡ μετατροπὴ του σὲ U²³³ εἶνε κατόρθωμα τοῦ ἐργαστηρίου ἀπὸ τὰ πρόσφατα.

Ἄν ζητήσουμε νὰ κάνουμε ἕνα συλλογισμό προσανατολισμοῦ καί στηριχτοῦμε στήν προπολεμική παραγωγή οὐρανίου καί θορίου καί σὲ ποσοστὸ παραγωγῆς ἐνεργῶν οὐσιῶν 3¹/₁₀, θὰ βροῦμε πὼς μποροῦμε νὰ ἔχουμε 50 τόνους πυρηνικῶν καυσίμων τὸ χρόνο, εἴτε ἐνέργεια 100 ἑκατομμυρίων τόνων γαιανθράκων. Ἡ παγκόσμια χρονάτικη κατανάλωση σὲ γαιάνθρακα ἦταν, πρὸ τοῦ πολέμου, πολλαπλάσια.

Ἡ ἀνακάλυψη νέων ὄρυχείων, ἡ βελτίωση τῶν ἐκμεταλλεύσεων, ἡ ἀξιοποίηση τῶν φτωχῶν μεταλλευμάτων, θὰ πολλαπλασιάσουν τὴν παραγωγή ἐνεργείας καί θὰ δώσουν ἴσως δυνατότητες νὰ ὑπερβληθεῖ ἡ προπολεμική ἀνάληψη μερικὲς φορές. Προφανῶς δὲν εἶνε αὐτὸ πού ζητάει ἡ ἀνθρωπότητα. Δὲν μετριοῦνται οἱ ἐλπίδες τῆς μὲ τόσο πενιχρὰ μέτρα. Καί μόνο ἂν ἐπιθυμοῦσαμε νὰ ἀνεβάσουμε τὴ στάθμη ζωῆς ὅλου τοῦ τωρινοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς σὲ ἕνα, κατὰ τίς σύγχρονες ἀντιλήψεις, μέσο ἀνεκτὸ ἐπίπεδο, θὰ βρισκόμαστε σὲ ἀδυναμία νὰ ἐξυπηρετηθοῦμε μὲ τίς ποσότητες αὐτὲς ἐνεργείας.

Ἡ λύση τοῦ προβλήματος εἶνε ἄλλοῦ. Σὲ πρῶτο μελλοντικὸ στάδιο θὰ χρειαστεῖ νὰ ἐπαυξηθεῖ ἡ ἀπόδοση τῶν ἀκτινενεργῶν στοιχείων σὲ πυρηνικά καύσιμα. Καί σὲ κατοπινὸ θὰ πρέπει νὰ κατορθωθεῖ ἡ βιομηχανική, δηλαδὴ ἡ συνεχῆς σὲ μεγάλη κλίμακα, διάσπαση πυρήνων ἀπὸ στοιχεῖα ἀφθονώτερα διαχυμένα στή γῆ. Τοῦτο σημαίνει ἴσως ἀλλαγὴ μεθόδων ἢ μεταβολὴ κατευθύνσεων στίς ἀναζητήσεις. Θὰ γίνουν καί τὸ ἕνα καί τὸ ἄλλο. Ὅπως ἀπὸ τίς παρατηρήσεις τῆς φυσικῆς ραδιενεργείας καί τίς ὁλοτελεῖα ἐρ-

* Ἡ ἄλλα γνωστά πρὸ τοῦ πολέμου κοιτάσματα εἶνε, τοῦ Κολοράντο, τοῦ Γιόχανσμπαλ στήν Τσεχοσλοβακία, τοῦ Μουρμάνσκ καί τοῦ Τουρκεστάν στήν ΕΣΣΔ, τῆς Ἰαπωνίας κ.ἄ.

γαστηριακές αντιδράσεις του πυρήνα του λιθίου πήγαμε στη στήλη του πλουτωνίου, έτσι θα φτάσουμε και σε λύσεις άλλες, πλατύτερες και πραγματικά συγκλονιστικές των τωρινών μορφών της οικονομίας*.

* *

Ἡ άτομικὴ ἐνέργεια, ὅπως μπορεῖ νὰ παράγεται σήμερα, δὲν εἶνε φτηνότερη ἀπὸ τὴν ἐνέργεια ποὺ μᾶς δίνουν τὰ καύσιμα.

Πρὶν πολὺ λίγο καιρὸς, ὁ κυβερνητικὸς ἐπίτροπος γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἐνέργεια τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας κ. Σάμνερ Πάικ ἐδήλωνε στὴ Νέα Ὑόρκη: «Ἀπὸ τὰ λίγα ποὺ ξέρουμε ὡς τώρα κι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε, πιστεύουμε πῶς ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ παρὰ μόνο ἐκεῖ ποὺ ἡ παραγωγὴ ὁποιασδήποτε ἄλλης ἐνεργείας εἶνε πολὺ δαπανηρὴ ἢ σὲ περιπτώσεις ποὺ τὸ κόστος παραγωγῆς δὲ λογαριάζεται». Καὶ λίγο παρακάτω: «Ἐγὼ πιστεύω πῶς, γιὰ πολλὰ ἀκόμη χρόνια, ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια δὲ θὰ κάνει τίποτα παραπάνω παρὰ νὰ συμπληρώνει ἄλλες ἐνεργειακὲς πηγές, γιὰ νὰ ἐκανοποιήσει τὴν παγκόσμια ζήτηση ποὺ διαρκῶς θ' αὐξάνει».

Καὶ ὁ πρόεδρος τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς κ. Λίλιενθαλ δὲν εἶνε πολὺ αἰσιοδοξότερος: «Δὲν μποροῦμε θέβαια — εἶπε σὲ πρόσφατες δηλώσεις — νὰ διατεινόμεσθε πῶς, ἡ χρησιμοποίηση τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας γιὰ βιομηχανικοὺς σκοποὺς εἶνε πράγμα τελειωμένο». Καὶ παρακάτω: «Θὰ χρειαστοῦν πέντε δέκα ἀκόμη χρόνια ἐντατικῶν προσπαθειῶν γιὰ νὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ πρώτη ἐπίδειξις ἐργοστασίου ποὺ νὰ

* Ἐνα δείγμα τῶν δυνατοτήτων πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις, εἶνε ἡ σπουδὴ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ μεσονίου. Τὸ μεσόνι ἢ μεσοτρόνι εἶνε ἓνα σωματάκι ποὺ ἡ μάζα του τὸ κατστάσει σὲ διάμεση θέση, μεταξὺ τῶν βαριῶν συστατικῶν τοῦ πυρήνα καὶ τῶν ἠλεκτρονιῶν εἶνε 200 ὡς 400 φορὲς βαρύτερο ἀπὸ τὸ ἠλεκτρόνι. Ἡ διάρκεια ζωῆς του εἶναι ἓνα ἢ δύο ἑκατομμυριοστὰ τοῦ δευτερολέπτου, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι δυσκολώτατη ἢ σπουδὴ του. Μᾶλλον ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο εἶδη μάζας* ἓνα πολὺ βαρὺ κι ἓνα ἕλαφρό. Ἡ βαριά του μάζα διασπᾶται σὲ ἓνα δέκατο ὡς ἓνα ἑκατοστὸ τοῦ δισεκατομμυριοστοῦ τοῦ δευτερολέπτου γιὰ νὰ δώσει γέννηση σ' ἓνα συνηθισμένο καὶ ἴσως ἓνα οὐδέτερο μεσόνι. Ἡ ὑπαρξὴ του εἶχε προβλεφθεῖ θεωρητικὰ ἀπὸ τὸν Ἰάπωνά φυσικὸ Yukawa τὸ 1935 καὶ πρωτοπαρατηρήθηκε στὴν κοσμικὴ ἀκτινοβολία. Φαίνεται πῶς μπορεῖ νὰ εἶνε ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῶν συστατικῶν τῶν πυρήνων. Ἡ ἐνέργεια του — ἰδίως ὅταν προέρχεται ἀπὸ κοσμικὲς ἀκτίνες — εἶνε πολὺ μεγάλῃ κάπου 200 ἠλεκτρονικά μεγαβόλτ, ὅση περίπου ἔχει καὶ τὸ φθαῦσμα τοῦ οὐρανίου 235 στὴ πυρηνικὴ διάσπαση. Ὅποιον πυρήνα χτυπήσει, πρὶν διαλυθεῖ, τὸν σπάζει.

Θὰ εἶνε τὸ μεσόνι τὸ μελλοντικὸ ὄπλο τῆς τεχνικῆς γιὰ τὴ διάσπαση τῶν πυρήνων; Ποιὸς ξέρει! Πάντως, ἂν εἶνε, δὲ θὰ τὸ ζητήσουμε στὴν κοσμικὴ ἀκτινοβολία ὅπως ὁραματίστηκαν μερικοὶ ὄνειροπόλοι. Ὁ Βραζιλιανὸς φυσικὸς Λαττές, τοῦ πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας, παράγει μὲ τὸ κύκλωτρο Berkeley δεκατρία ἑκατομμύρια φορὲς περισσότερα μεσόνια ἀπὸ κείνα μὲ τὰ ὅποια στὸν ἴδιο χρόνον πολυβολοῦν τὴν ἴδια ἐπιφάνεια οἱ κοσμικὲς ἀκτίνες στὴν κορυφὴ Ἐβερεστ κι ὠστόσο ἡ ποσότητα δὲν εἶναι ἀκόμη ἀρκετὴ γιὰ συστηματικότερες ἐπιστημονικὲς ἐρευνες.

λειτουργεί με άτομική ενέργεια. Μά και πάλι δε θα μπορείς να πανηγυρίσεις την επικράτηση της απέναντι στους άλλους τρόπους παραγωγής ενέργειας, γιατί δεν υπάρχει, για την ώρα, καμιά βάση εμπορικού υπολογισμού, του κόστους της ατομικής ενέργειας» *.

Τι είναι εκείνο που κάνει την ατομική ενέργεια τόσο ακριβή; Υπάρχουν δύο λόγοι. Ο ένας είναι η σπανιότητα των πρώτων ύλων και τα μεγάλα κόστη παραγωγής τους. Από τεράστιους όγκους ορυκτών θα βγάλεις λίγο ούρανο, για να χρησιμοποιήσεις το ένα εικοστό πέμπτο του. Ο άλλος είναι το μέγεθος των εγκαταστάσεων για να αποφύγεις τις επικίνδυνες ακτινοβολίες που συνοδεύουν τη διάσπαση του πυρήνα.

Πραγματικά, ο μόνος τρόπος να χρησιμοποιήσουμε την ατομική ενέργεια, με τις σημερινές μας γνώσεις, είναι να την αντιμετωπίσουμε ως θερμότητα με την οποία να παραγάγουμε ατμό για να κινήσουμε θερμοκινητήρες. Παραλαμβάνοντας τη θερμότητα από τη στήλη, πρέπει τελικά να φτάσουμε σε ένα σημείο που ο ατμός να εινε απαλλαγμένος από τις ατομικές ακτινοβολίες, τις τόσο φοβερές, όπως απόδειξαν οι δύο πρόμπες κατά της Ιαπωνίας και ή δοκιμή του Μπικίνι.

Φαίνεται, μόλο που κρατείται απόλυτη μυστικότητα στο σημείο αυτό, πως τελικά κατορθώνεται αυτό, μά με πολύπλοκες και πολυσύνθετες και όγκώδεις εγκαταστάσεις, που επιβαρύνουν πολύ το κόστος της παραγωγής.

Η ανάγκη αυτή άμυνας κατά των ακτινοβολιών είναι και ο λόγος που δεν μπορείς να υπολογίζεις σε μικρές μονάδες ατομοκινητήρα, εκτός βέβαια αν, αδιαφορώντας για τις δαπάνες, κάνεις όλα εκείνα τα όγκώδη και ακριβά που χρειάζονται. Μάλλον μεγάλες ατομοκεντρικές θα πρέπει να λογαριάζουμε, όπου ή κίνηση να γίνεται ηλεκτρισμός και να μεταφέρεται στους τόπους που θα καταναλωθεί.

Ότι, για τα μεγάλα καράβια, ο λογαριασμός έδειξε πως μπορεί το ζήτημα των δαπανών προστασίας του πληρώματος να αντιμετωπιστεί με επιτυχία, από τους χώρους που θα κερδίσεις καταργώντας τη μεταφορά κάρβουνο ή πετρελαίου του κινητήρα και διαθέτοντας τους σε μεταφορά ωφέλιμου φορτίου.

Υπάρχει και ένας άλλος λόγος που καθυστερεί το άπλωμα της εφαρμογής της ατομικής μεθόδου στη βιομηχανία, λόγος αποκρουστικός βέβαια αλλά πραγματικός. Ότι, για την ώρα, το πλουτώνιο που παρασκευάζεται προορίζεται για έφοδιασμούς πολεμικούς. Η αίτια αυτή, που επιβάλλει μυστικότητα, εμποδίζει και την πρόοδο των έρευνών για καλύτερες τεχνικές

* Ός τόσο ο κ. Λίλιενθαλ θεωρεί βέβαιη τη χρησιμοποίηση στο μέλλον της ατομικής ενεργείας για βιομηχανικούς σκοπούς κι από τη μιὰ ζητεί σχεδόν διπλασιασμό των πιστώσεων για εργασίες έρευνών, από την άλλη καλεί τους επιχειρηματίες και τους τεχνικούς να προσοικειωθούν με την ιδέα αυτής της χρησιμοποίησης και συνιστά στις Αρχές να τους τηρούν ενήμερους των προόδων των έρευνών, εκτός των περιπτώσεων που λόγοι στρατιωτικοί θα επέβαλλαν μυστικότητα.

λύσεις, αφού έχει καταργήσει τή διεθνική έπιστημονική συνεργασία, πού τόσο καλούς καρπούς έδωσε στο παρελθόν.

Για όλες αυτές τις αιτίες δέν μπορεί, αν δέ θέλεις νά είσαι έξω από τήν πραγματικότητα, νά βλέπεις τήν άτομική ενέργεια στή διάθεση της παραγωγής, στο άμεσο μέλλον. Και δέν εινε καθόλου όρθό νά ισχυρίζεσαι πώς μπορούν νά παραμεριστούν από τώρα οι γνωστές μέθοδοι παραγωγής ενέργειας. Θά απαιτηθούν κάποιες δεκαετίες ώσπου νά μπορούμε νά μιλάμε άνενδοίαστα για τήν άτομική ενέργεια· και στο διάστημα αυτό θά έχουν αποσβηστεί όλες οι μελετημένες έγκαταστάσεις θερμικής ή υδραυλικής παραγωγής πού θά γίνουν από τώρα.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

Η στάθμη παραγωγής ενέργειας τόν Τόπο μας εινε πολύ χαμηλά, συγκριτικά με άλλες χώρες. Μια ιδέα του πράγματος μπορείς νά πάρεις από

Συγκριτικός Πίνακας
χροιάτικης παραγωγής ηλεκτρισμού, σε όροχιλιοβάτ
κατά κάτοικο και στρέμμα, για διάφορες χώρες

Αν. Αριθ.	Χρονολογία στατιστικής	Χώρες	Έκταση χιλιάδες τετρ. χιλιόμετρα	Πληθυσμός εκατομύρια	Όλική ήλε- κτροαγωγή Δισεκατ.ΩΧΒ	Ειδική παραγωγή σε χιλιοβάτ	
						Κατά κάτοικο	Κατά στρέμμα
1	1937	Νορβηγία	325	2,8	9,27	3260	28,61
2	1937	Καναδάς	9569	11,2	27,58	2644	3
3	1943	Σουηδία	448	6,3	11,20	1780	25
4	1938	Έλβετία	41,3	4,2	7,09	1685	173
5	1937	Ένωμ. Πολιτείες Αμερ.	7839	129,5	160	1235	20
6	1943	Άγγλία	242	46,1	45	975	186
7	1938	Γερμανία	471	68,3	57	837	121
8	1937	Φινλανδία	388,5	3,6	2,79	770	7,16
9	1938	Βέλγιο	29,5	8,3	5,55	672	188
10	1942	Ίταλία	312,9	44,1	21	475	67
11	1938	Γαλλία	551	41,6	18,78	458	34,40
12	1942	Δανία	43	3,7	1,60	433	37
13	1934	Αύστρια	83,9	6,5	2,60	398	31
14	1937	Ευρωπαϊκή Ρωσία	—	106,3	38	356	—
15	1935	Όλλανδία	33	7,9	2,5	316	76
16	1937	Τσεχοσλοβακία	140	14,7	4	272	28,60
17	1937	Σύνολο ΕΣΣΔ	1268	170,5	40	235	3
18	1944	Ίσπανία	505,2	24,6	5,1	208	10,10
19	1937	Ούγγαρία	93	8,7	1,26	148	13,50
20	1938	Πολωνία	389	41	5	122	12,90
21	1939	ΗΠΕΙΡ. ΕΛΛΑΔΑ	111,3	6,2	0,53	85	4,75
22	1940	Πορτογαλία	92,2	6,8	0,54	79	5,80
23	1937	Ίρλανδία	82,4	4,2	0,28	67	3,46
24	1941	Ρουμανία	295	19	1,17	61	4
25	1937	Γιουγκοσλαβία	249	13,9	0,82	58	3,30
26	1939	Βουλγαρία	103,1	6,2	0,23	38	2,24
27	1937	Τουρκία	776	17	0,17	10	0,22
28	1939	Άλβανία	28,7	1,1	—	5	0,18

τὸ συγκριτικὸ πῖνακα τῆς πιδὸ πρὶν σελίδας, στὴν προτελευταία στήλη τοῦ ὀποίου ἀναφέρεται ἡ κατὰ κάτοικο χρονιάτικη παραγωγή ὠροχλιοδάτ ἡλεκτρισμοῦ σὲ διάφορες χῶρες καὶ στὴν τελευταία ἡ κατὰ στρέμμα ἐπιφανείας ἐδάφους. Σ' αὐτόν, ἡ Χώρα μας, ἂν καὶ προηγεῖται ἀπὸ τὰ Κράτη τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Ἀνατ. Μεσογείου, κατέχει τὴν 21 θέση. Λογαριάζοντας τὴν προπολεμικὴ ὑπὴ τῆς οἰκονομίας τῶν Χωρῶν ποῦ στέκουν παρακάτω ἀπὸ μᾶς στὸν πῖνακα, δὲν μποροῦμε νὰ εἶμαστε ὑπερήφανοι, ἂν μάλιστα πάρουμε ὑπόψη τὰ ποσοστὰ κατανομῆς τῆς ἡλεκτρικῆς ἐνεργείας μεταξὺ βιομηχανίας καὶ ἀστικῶν ἀναγκῶν*.

Τὸ ἀληθινὸ εἶνε πῶς ἀνῆκουμε στοὺς πιδὸ καθυστερημένους λαοὺς ἀπὸ ἀποψη παραγωγῆς ἐνεργείας καὶ ἡ διαπίστωση αὐτὴ συνδέεται μὲ τὸ ὄλο ζήτημα τῆς χαμηλῆς παραγωγικότητος στὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία. Ὡστόσο ὁ Τόπος μας, ὅπως θὰ ἴδουμε, ἔχει ἀξίολογες δυνατότητες γιὰ ἀνάπτυξη σοβαρῆς ἐνεργειακῆς παραγωγῆς ἀρκεῖ ἡ ἔλλη διαρρύθμιση τοῦ παραγωγικοῦ μας προβλήματος νὰ ἐπιφυλάξει στὴν ἐνέργεια τὴν τοποθέτηση ποῦ τῆς ταιριάζει.

Ἐρευνα σωστὴ τῶν σημείων στηρίγματος τῆς ἐνεργειακῆς οἰκονομίας ἐνὸς τόπου γίνεται καλύτερα μὲ τὴν ἀναζήτηση τῶν ποσῶν θερμότητος ποῦ καταναλίσκονται, ἐκτὸς τῶν ὑδραυλικῶν πηγῶν ποῦ θὰ τίς μετρήσεις σὲ μηχανικὸ ἔργο.

Φυσικὰ πρέπει νὰ ἀναχθεῖς στὴν προπολεμικὴ περίοδο γιὰ νὰ σχηματίσεις συμπεράσματα σίγουρα. Ὁ παρακάτω πῖνακας δίνει τίς καταναλώσεις σὲ καύσιμα κατὰ τὸ τελευταῖο ὁμαλὸ προπολεμικὸ ἔτος 1938 (ἀριθμοὶ

Εἶδος Καυσίμου	Ποσότητες ποῦ καταναλώθηκαν (χιλιάδες τόνοι)			Μεγαθεμίδες (χιλιάδες θερμίδες) κατὰ τόνο	Ὀλικὴ ἀπόδοση σὲ ἑκατομύρια μεγαθεμίδες	Ποσοτικὴ συμμετοχὴ κατὰ εἶδος %
	Προέλευση		Σύνολο			
	Ἐξωτερικοῦ	Ἐσωτερικοῦ				
Λιθάνθρακες	846	—	846	7500	6340	30,40
Ἀνθρακίτης	41	—	41	8250	338	1,62
Κόκ	78	—	78	6800	530	2,53
Λιγνίτης ἐμπορίου	—	96	96	3500	336	1,61
Μαζοῦτ	128	—	128	9750	1248	5,95
Πετρέλαιο ντῆζελ	135	—	135	10000	1350	6,45
Βενζίνα	71	—	71	10500	745	3,56
Πετρέλαιο φωτισμοῦ	21	—	21	10000	210	1,01
Οἰνόπνευμα	—	10	10	6500	65	0,31
Ξυλοκάρβουνα	8	142	150	6500	975	4,66
Καυσόξυλα	2	2498	2500	3500	8750	41,90
Ὀλικά	1330	2746	4076		20887	100,—

* Βουλγαρία 3,3 : 1 καὶ Ἑλλάς 1,9 : 1. Οἱ Ἀγγλοὶ ἔχουν τίς ἴδιες ἀναλογίες.

στρογγυλεμένοι), με αναγωγή τους σε θερμίδες (οί αριθμοί θερμίδων κατά τόνο, είνε οι μέσοι έμπορικοί).

Από τό συνολικό αριθμό τών 20 887 δισεκατομμυρίων θερμίδων προκύπτει, πώς κατά κάτοικο άντιστοιχοϋν 2,94 χιλιάδες θερμίδες, ποσό αυτό καθαυτό πολύ μικρό και ένδειχτικό χαμηλής διαβιωτικής στάθμης.

Η συμμετοχή τής ύδρευεργείας στο έργο ενεργειακό ίσοζύγιο ύπηρξε άσήμαντη. Η θερμότητα έκάλυψε τά 95,65 % τών αναλώσεων, ή ύδροκίνηση τά 0,3% και ή άνεμοκίνηση τά 0,05 %.

Η διάθεση τής ενεργείας έγινε, σε ποσοστά, ως εξής :

Κίνηση στή γεωργία	τά	1,2 %
Κίνηση στή βιομηχανία	»	7,3 %
Θέρμανση στή βιομηχανία	»	10,7 %
Ναυτιλία	»	14,5 %
Σιδηρόδρομοι με άτμό και αυτοκινήτάμαξες	»	6,5 %
Σιδηρόδρομοι και τράμ με ήλεκτρική έλξη	»	0,7 %
Αυτοκίνητα	»	3,3 %
Δημόσιος και δημοτικός φωτισμός	»	0,2 %
Ίδιωτικός φωτισμός	»	1,8 %
Μαγέρεμα	»	18, - %
Θέρμανση οικιακή κι άλλες χρήσεις νοικοκυριού	»	33,5 %
Φούρνοι ψωμιού άστικών κέντρων	»	2,3 %

Στόν κατάλογο αυτόν ή κατανομή έγινε λογιστικά, χωρίς να λογαριαστεί ή ιδιαίτερη απόδοση κάθε είδους χρήσης * τής ενεργείας.

Αν συμπύξουμε τόν πίνακα θά μπορούσαμε να έχουμε τήν εξής κατανομή παροχής ενεργείας :

Κίνηση στή γεωργία	1,2 %
Βιομηχανία	18, - %
Συγκοινωνία	25, - %
Φωτισμός	2, - %
* Άλλες άστικές χρήσεις	53,8 %

* *

Έκείνο πού θά παρατηρήσεις, εϋθός άμέσως, είνε ή συμμετοχή του καυσοξύλου και ξυλοκάρβουνου στήν κατανομή καυσίμων.

Απ' αυτά έχουμε τά 46,56% τών θερμίδων πού χρησιμοποιούμε.

με μās, έχον όμως 11,5 φορές μεγαλύτερη κατά κεφαλή παραγωγή, κατευθείαν χρησιμοποίηση τής άτμομηχανής αξιόλογη, πού δέν προσμετρείται στόν πίνακα και άλλη διάρθρωση του συστήματος οικονομίας τής Κοινοπολιτείας.

* Απώλειες στους σιδηροδρόμους άτμού τά 92 %, στις οικιακές θερμαντικές χρήσεις τά 13 % ως 65 %, στις βιομηχανικές θερμάνσεις τά 10 % ως 15 %, από τά άντίστοιχα ποσά κ.ο.κ.

Όλη σχεδόν τήν ποσότητα τήν ἀναζητούμε στό ἑλληνικό ἔδαφος· οἱ εἰσαγωγές ἀπό τό Ἐξωτερικό εἶνε ἀσήμαντες, ὅπως δείχνει ὁ πίνακας.

Οἱ 150 χιλιάδες τόνοι ξυλοκάρβουνα τοῦ πίνακα, σημαίνουν 600 χιλιάδες τόνους ξύλα. Προσθέτοντας αὐτά στά ἄλλα καυσόξυλα, παίρνομε 3 100 χιλιάδες τόνους εἴτε ὁ ἑκατομμύρια κυβικά μέτρα καυσοξυλείας. Εἶνε ποσό ὑπερβολικό γιά τή σημερινή δασοκάλυψη τῆς Χώρας μας*.

Μέ ὀρθολογική ὀργάνωση τοῦ δάσους, συστηματική ἀναδάσωση καί ἐπέκταση τοῦ δάσους στά 19% τῆς Χώρας (2,5 ἑκατ. ἑκτάρια δάση), μόλις θά μπορούμε νά παίρνομε 4 μέ ὁ ἑκατ. κυβ. μέτρα καυσοξυλείας**. Δέν εἶνε ὅμως καθόλου σωστό νά χρησιμοποιεῖται τό ξύλο αὐτό στά τζάκια τῶν χωριῶν, κατὰ τρόπο σπάταλο χωρίς νά εἶνε ἀποδοτικός, ἐνῶ μπορούσε νά χρησιμοποιηθεῖ, κατὰ τό σοβαρότερο μέρος, σέ πολυτιμότερες τοποθετήσεις. Ἐπέκταση τοῦ ἠλεκτρισμοῦ στίς ἐπαρχιακές πόλεις καί ὀργάνωση τῶν λιγνιτικῶν ἐκμεταλλεύσεων, αὐτόματα θά περιορίζε τήν χρησιμοποίηση καυσοξύλου καί ξυλοκάρβουνο ἀπό τίς οἰκιακές χρήσεις καί θά προστάτευε τό δάσος ἀπό τοὺς ἐμπρησμούς.

Ἡ χρησιμοποίηση τῶν λιγνιτῶν μας θά ἀξιοποιήσῃ ἓνα, οἰκονομικά τώρα νεκρό, ἀπόθεμα τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπεδάφους. Καί δέν εἶναι ἀσχημα πλουτισμένη ἡ Χώρα μας μέ ὀρυκτά καύσιμα. Οἱ ἄλλες βαλκανικές Χῶρες καί ἡ Τουρκία ἔχουν βέβαια κι αὐτές, πλούσια ἀποθέματα.

Ἡ Ρουμανία ἔχει πιθανά ἀποθέματα 3 δισεκατομμυρίων τόνων λιγνιτῶν (ἀνώτερης ποιότητας τό πιό πολύ), κάπου 50 ἑκατομ. τόνους λιθάνθρακα καί περί τὰ 100 ἑκατομμύρια τόνους πετρέλαια.

Ἡ Γιουγκοσλαβία εἶχε ὀργανωμένη παραγωγή 4,5 ἑκατομ. τόνων φαιανθράκων καί λιγνιτῶν τό χρόνο, μέ πιθανά ἀποθέματα 2 δισεκατομμυρίων τόνων φαιανθράκων. Ἐχει πηγές φυσικῶν ἀερίων, κοιτάσματα ἄριστων πετρελαιοσχιστῶν καί εὐνοϊκότερες ἐνδείξεις πετρελαίου.

Ἡ Βουλγαρία ἔχει σχεδόν καταργήσει τήν εἰσαγωγή ξένων καυσίμων, μέ χρονιάτικη παραγωγή 1,5 ἑκατ. τόνων ντόπιων λιγνιτῶν καί γαιανθράκων. Τὰ ἀποθέματα τῶν λιγνιτῶν ἀνεβάζονται σέ ἓνα ὡς δύο δισεκατομμύρια τόνους.

* Μετά τίς πολεμικές καταστροφές ἡ ἑλληνική δασοκάλυψη εἶνε ζήτημα ἀνέκτεινεται στό 13% τῆς ἐπιφανείας ἐδάφους ἔναντι ἐλάχιστου ἀναγκαίου, γιά τήν ὅλη κλιματική καί γεωργική διαίτα τῆς Χώρας, 18%. Ἡ δασοκάλυψη στή Γιουγκοσλαβία εἶνε 42%, στή Ρουμανία 22% (μέ ἀτέραντες ὅμως καλλιεργημένες πεδιάδες), στή Βουλγαρία 32%.

** Στήν προπολεμική Γερμανία ἐπὶ 4 μ. κ. κατὰ ἑκτάρη τὰ 2 μ. κ. ἦταν τεχνικό ξύλο καί τὰ 2 μ. κ. καυσόξυλα. Στή Γαλλία ἐπὶ 2,4 μ. κ. κατὰ ἑκτάρη τὰ 0,7 ἦταν τεχνικό ξύλο καί τὰ 1,4 μ. κ. καυσόξυλα. Στήν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ὑψηλῶν δασῶν ἦταν ὑποτυπώδης ἀπό ἔλλειψη συγκοινωνίας, ὅλη ἡ ποσότητα ξυλείας καί ξυλανθράκων ἔβγαине ἀπό τὰ χαμηλότερα δάση μέ καταστροφική τους ἐκμετάλλευση καί μέ πυρκαϊές ἡ ποσότητα τοῦ τεχνικοῦ ξύλου ἦταν ἀσήμαντη.

Ἡ Τουρκία ἔχει τὰ λαμπρά της ὄρυχια γαιανθράκων Ποντοηρακλείας μὲ χρονιάτικη παραγωγή 1 ἑκατομ. τόνους καὶ ἐνδείξεις γιὰ κοιτάσματα λιγνιτῶν σὲ διάφορα σημεῖα τῆς Χώρας.

Ἡ Ἀλβανία ἔχει τὶς πετρελαιοπηγές της, μὲ δυνατότητες παραγωγῆς 200 000 τόνων πετρελαίου τὸ χρόνο.

Στὴν Ἑλλάδα, οἱ λιγότερο αἰσιόδοξοι δέχονται ὡς ἓνα δισεκατομμύριο τόνους τὰ βέβαια λιγνιτικά ἀποθέματα (400 ἑκατ. ἔχουν διαπιστωθεῖ) ἐνῶ οἱ εὐνοϊκότερες προβλέψεις ἀνεβάζουν τὰ πιθανὰ ἀποθέματα σὲ 7 δισ. τόνους*.

Τὰ πλουσιότερα κοιτάσματα εἶνε στὴ Μακεδονία. Ἡ περιοχή κατὰ μῆκος τοῦ ἄξονα, Κοζάνη — Πτολεμαῖδα — Φλώρινα ὡς τὰ ἑλληνογιουγκοσλαβικά σύνορα, κλείνει τὶς σοβαρότερες ποσότητες. Μέσο πάχος κοιτάσματος 15 μέτρα καὶ μικρὸ βάθος, ἀσφαλίζουν φτηνὴ ἐξόρυξη. Εἶνε οἱ λιγνίτες δυτικῆς Μακεδονίας. Ἡ περιοχή Σερρών — Παγγαίου περιλαμβάνει τοὺς λιγνίτες τῆς Ἄνατ. Μακεδονίας. Ἡ νήσος Εὐβοία εἶνε ἡ τρίτη περιοχή μὲ ἀξιόλογα ἀποθέματα. Καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη ὑπάρχουν κοιτάσματα λιγνιτῶν καὶ ξυλιτῶν.

Ὁ λιγνίτης δυτικῆς Μακεδονίας ἔχει πολὺ ὑγρασία, μέσα στὸ ὄρυχειο, ποὺ κυμαίνεται μεταξὺ 40 ο/ο καὶ 60 ο/ο *. Κατὰ μέσον ὄρο, ἀπέναντι ἐνὸς τόνου γαιάνθρακα 7800 θερμίδων ἔρχεται ὁ λιγνίτης δυτικῆς Μακεδονίας ὅπως 4 πρὸς 1. Ἄν θέλαμε νὰ καλύψουμε ὅλες τὶς ἀνάγκες μας τοῦ 1938 μὲ λιγνίτη Πτολεμαῖδας, θὰ χρειαζόμαστε 10,5 ἑκατομμύρια τόνους (ἀπ' αὐτοὺς 4,9 ἑκατομμύρια ἀντὶ ξυλοκάρβουνα καὶ καυσόξυλα), πράγμα ποὺ σημαίνει πὼς οἱ ἐκεῖ διαπιστωμένοι μὲ γεωτρήσεις 300 ἑκατομμύρια τόνοι, θὰ φτάνανε τουλάχιστον γιὰ 30 χρόνια. Ἡ παραβολὴ εἶνε ὑπερβολικὰ δυσμενῆς καὶ γιατί ἔχουμε κι ἄλλες πηγές ἐνεργείας — ὅπως οἱ ὑδραυλικές — καὶ γιατί δὲν μποροῦμε νὰ ἐγκαταλείψουμε ὁλότελα τὸ ἀνώτερης ποιότητας καύσιμο ποὺ εἶνε τὸ ξενικὸ (γιὰ ὀρισμένες χρήσεις εἶνε ἀπαραίτητο) καὶ γιατί δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζουμε μόνον 300 ἑκατ. τόνους ἀποθεμάτων. Εἶνε μᾶλλον βέβαιο ὅτι, μὲ καλὴ ἐκμετάλλευση, τὰ ἑλληνικὰ λιγνιτωρυχεῖα μποροῦν νὰ ἐξυπερετήσουν ἀριστα, ἀνώτερους βαθμοὺς οἰκονομίας, τουλάχιστον γιὰ ἓνα δυὸ αἰῶνες.

* Καθηγητῆς κ. Kegel σὲ 7 200 ἑκατομμύρια τόνους

** Ἀνάλυση λιγνιτῶν Δυτικῆς Μακεδονίας, δίνει τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα :

	Λιγνίτης Προαστείου	Λιγνίτης Βεύης
Ὑγρασία φυσικὴ	60, - %	40, - %
Τέφρα	5,7 >	9,7 >
Ἀέρια καὶ ἀπώλειες	6,9 >	9, - >
Νερὸ ἀπόσταξης	3,4 >	5,3 >
Πίσσες	2,2 >	5,6 >
Κόκ	20,3 >	30, - >
Θειάφι	1,7 >	0,4 >
Θερμίδες ὀφέλιμες	1545	2317

* *

Ἐκτός ὁμως τῶν καυσίμων, ἡ Ἑλλάδα εἶνε πλουτισμένη καὶ με ἀρκε-
τὲς ὑδραυλικὲς δυνατότητες ποῦ ἀκόμη εἶνε ἀνεκμετάλλευτες, σχεδὸν στὸ
σύνολο τους *. Τὸ ὑδραυλικὸ δυναμικὸ τῆς ἡπειρωτικῆς χώρας λογαριάζεται
σὲ 5 δισεκατομμύρια ὠροχιλιοβάτ τὸ χρόνο ** καὶ κατανέμεται γεωγραφικὰ,
ὡς ἑξῆς :

Ρούμελη	τὰ	34 ^ο / _ο
Δυτικὴ Μακεδονία	»	32 ^ο / _ο
Ἀνατολικὴ Μακεδονία	»	14 ^ο / _ο
Πελοπόννησος	»	12 ^ο / _ο
Ἡπειρος	»	4 ^ο / _ο
Θεσσαλία	»	4 ^ο / _ο

Ἡ βορειοδυτικὴ, δηλαδὴ, χώρα περιλαμβάνει τὰ 70^ο/_ο τῆς ὀλικῆς
ὑδραυλικῆς ἱκανότητος τοῦ τόπου. Τὰ κύρια στηρίγματα τῶν ὑδραυλικῶν
μας δυνατοτήτων εἶνε οἱ ποταμοὶ Ἀχελῷος καὶ Ἀλιάκμονας.

Οἱ βαλκανικὲς ὑδραυλικὲς ἱκανότητες, ἂν πάρουμε μονάδα τὴν ἡπει-
ρωτικὴ Ἑλλάδα, εἶνε :

Γιουγκοσλαβία :	συνολικὰ 6πλάσιες ἢ κατὰ κάτοικο 2,7 φορές μεγαλύτερες
Ρουμανία :	» 4πλάσιες » » » 1,3 » »
Βουλγαρία :	» οἱ ἴδιες » » » 1,1 » »
Ἀλβανία :	» ¹ / ₃ τῶν ἑλλην. » » » 1,7 » »
Ἀλβανία (μαζὶ με τὶς λίμνες Δασσαρητίας) » ⁹ / ₁₀ » » » » 4,1 » »	

Οἱ δυναμικότητες αὐτὲς ὑπολείπονται κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴ δυναμικό-
τητα τῆς Νορβηγίας ἢ τοῦ Καναδά, πλησιάζουν ὁμως πρὸς τὶς ὑδραυλικὲς
ἱκανότητες χωρῶν ὅπως ἡ Ἰταλία ἢ ἡ Γαλλία. Πραγματικὰ, με μέτρο τὴν
κατὰ κάτοικο ὑδραυλικὴν δυνατότητα τῆς Χώρας μας, μπορεῖς νὰ ἐκτιμήσεις
τὴν ἀντίστοιχη ἱκανότητα ἄλλων χωρῶν, ὡς ἑξῆς :

Νορβηγίας	29 φορές	μεγαλύτερη
Καναδά	21 »	»
Σουηδίας	7 »	»
Ἑλβετίας	5,5 »	»
Ἐνωμένων Πολιτειῶν	2,8 »	»
Ἰταλίας	1,6 »	»
Γαλλίας	1,3 »	»

* Ὑφίσταται ἡ ἐκμετάλλευση τῶν νερῶν τοῦ ποταμοῦ Γλαύκου καὶ μικροεγκα-
ταστάσεις στὸ Βόδα καὶ ἀλλοῦ, ὁλότελα ἀσήμαντες αὐτὲς οἱ τελευταῖες συγκριτικὰ με
τὸ δυναμικὸ τῶν πηγῶν ἐργοληφίας τους.

** Τὸ ποσό τοῦτο εἶνε σοβαρὸ εἶνε 9,5 φορές μεγαλύτερο, ἀπὸ τὴν ὀλικὴ μας
παραγωγή ἡλεκτρισμοῦ τοῦ 1938. Ἄν ἠθέλαμε νὰ ἀναζητήσουμε ἴση ἐνέργεια ἀπὸ
κάρβουνο, θὰ χρειάζομαστε 2,5 ἑκατομμύρια τόνους καλοῦ γαιάνθρακα, προπολεμικῆς

* *

Ἡ δέσμευση ὄλων τῶν ἑλληνικῶν ποταμῶν καὶ ἡ κατασκευὴ ἑνὸς διασυνδευτικοῦ ἠλεκτρικοῦ δίχτυοῦ σὲ ὑψηλὴ τάση καὶ τῶν δίχτυῶν κατανομῆς καὶ διανομῆς τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, προϋπολογίζεται σὲ 22 ἑκατομμύρια λίρες χρυσές*.

Ἀπὸ τὴν ὀλικὴ δαπάνη, ἕνα ποσὸ ἀφορᾷ ἔργα σχεδὸν ἀπεριόριστη μονιμότητος. Τὰ φράγματα, οἱ ὄχετοί, οἱ τσιμεντένιοι στύλοι, εἶνε πράγματα ποῦ γίνονται μιὰ φορά. Γιὰ τέτοιες κατασκευές θὰ διατεθεῖ περίπου ἡμισὴ δαπάνη. Μετὰ ἕνα λογικὸ χρόνον ἀπόσβεσης λοιπόν, θὰ πρέπει νὰ ὑπολογίζεις σὲ ὑποβιβασμὸ τοῦ κόστους τῆς ἐνεργείας, ἀξιόλογο. Καὶ εἶνε ἀξιόλογο, γιατί σὲ κανονικὴ ἐκμετάλλευση, τὰ 70% τοῦ κόστους στὴν κατανάλωση ἀφοροῦν ἐξυπηρέτηση τῶν κεφαλαίων κατασκευῆς καὶ τὰ 30% ἔξοδα γιὰ τὴν ἐπίβλεψη, λειτουργία καὶ συντήρηση τῶν ἐγκαταστάσεων. Ὡστόσο ὑποβιβασμὸς τῶν ἐξυπηρετήσεων κατασκευῆς στὸ μισό, σημαίνει ὑποβιβασμὸ τοῦ ὀλικοῦ κόστους κατὰ 35% εἴτε περίπου στὰ 2)β. Κατὰ τὸν τρόπο δμως αὐτὸ μεταβάλλονται τὰ δεδομένα μὲ τὰ ὁποῖα συνήθως συγκρίνεται ἡ θερμικὴ καὶ ἡ ὑδραυλικὴ παραγωγὴ ἠλεκτρισμοῦ, σὲ ὄφελος τῆς τελευταίας.

Μιὰ ἄλλη, τεράστια, ὠφέλεια ἀπὸ τὴν ἐνεργειακὴ δέσμευση τῶν νερῶν, ἰδίως σὲ χώρες ποῦ οἱ ποταμοὶ εἶνε χειμαρρῶδεις ὅπως στὴν Ἑλλάδα, εἶνε ἡ ρύθμιση τῆς ὀρεινῆς ὑδρονομίας, ἡ ἀποφυγὴ κατακλυσμοῦ γαιῶν καὶ ἡ μεταβολὴ ξερικῶν ἐκτάσεων σὲ ποτιστικές. Τοῦτο μεταφράζεται σὲ σημαντικώτατη βελτίωση τοῦ γεωργικοῦ εἰσοδήματος καὶ γιὰ τίς δικές μας συνθήκες, ὁ δευτερώτερος αὐτὸς παράγοντας στὴν ἐκτέλεση τῶν ὑδρνεργειακῶν ἔργων εἶνε τόσο σημαντικὸς, ὅσο καὶ ἡ παραγωγὴ ἐνεργείας—ἂν ὄχι σημαντικώτερος—καὶ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ὑδραυλικῆς παραγωγῆς ἐνεργείας ἀντίκρου στὴ θερμικὴ.

ἀξίας ἴσης πρὸς τὰ 12% τοῦ ὀλικοῦ εἰσαγωγικοῦ μας ἐμπορίου ἢ πρὸς τὸ 1/3 τῆς ἀξίας ὄλου τοῦ σίτου, ποῦ κατανάλωνε τὸ χρόνον ὁ ἑλληνικὸς λαός.

* Τὸ ποσὸ αὐτὸ ἀναλύεται ὡς ἑξῆς :

α) Γιὰ τοὺς ὑδροηλεκτρικοὺς σταθμοὺς παραγωγῆς :		
Δαπάνη σὲ ἐργασία καὶ ὕλικά στὴν Ἑλλάδα	6 200 000	λ. χρ.
» » μηχανήματα καὶ εἰσαγωγές ἀπὸ τὸ Ἐξωτερικὸ	3 000 000	>
	ὄλικό	9 200 000 >
β) Γιὰ τοὺς ὑποσταθμοὺς μετασχηματισμοῦ :		
Δαπάνη σὲ ἐργασία καὶ ὕλικά στὴν Ἑλλάδα	300 000	>
» » μηχανήματα καὶ εἰσαγωγές ἀπὸ τὸ Ἐξωτερικὸ	2 500 000	>
	ὄλικό	2 800 000 >
γ) Γιὰ τὰ δίχτυα :		
Γιὰ τὸ δίχτυ ὑψηλῆς	1 600 000	>
Γιὰ τὰ δίχτυα κατανομῆς καὶ διανομῆς	8 400 000	>
	ὄλικό	10 000 000 >

Βασικό όμως οικονομικό στοιχείο, για την ενεργειακή αξιοποίηση των υδραυλικών δυνατοτήτων ενός τόπου, είναι ο χρόνος χρησιμοποίησης του συνόλου της παραγωγής. Μικρό ποσοστό χρησιμοποίησης, σημαίνει μεγάλο κόστος, γιατί η επίπτωση των αποσβέσεων για τις εγκαταστάσεις γίνεται σε μικρότερο αριθμό μονάδων. Χρήσεις άστικές και συγκοινωνίες αποτελούν δυσμενείς παράγοντες στο ζήτημα του κόστους. Και για το λόγο των κυμαινόμενων φορτίσεων που προκαλούν στην παραγωγή και για το ότι, με την απόσταση των καταναλώσεων από την παραγωγή, συνεπάγονται απώλειες στη μεταφορά του ρεύματος, επιβαρυντικές για το κόστος. Η έλαφρή βιομηχανία και η βιοτεχνία είχε γενικά πελάτες της υδροηλεκτρικής παραγωγής όχι από τους καλύτερους.

Αντίθετα, η βαριά βιομηχανία, η ηλεκτροχημική βιομηχανία και η ηλεκτρομεταλλουργία είχε άριστοι πελάτες, για τρεις λόγους :

α) Απορροφούν μεγάλα ποσά ενέργειας.

β) Έχουν μεγάλο συντελεστή χρονικής απασχόλησης της ενέργειας.

γ) Μπορούν, πολλές φορές, να εγκατασταθούν κοντά στην παραγωγή και κερδίζουν σημαντικό ποσοστό από τις απώλειες μεταφοράς του ρεύματος.

Γι' αυτούς τους λόγους, καθολική αξιοποίηση των υδρευνησιακών δυνατοτήτων ενός τόπου, συνήθως δένεται με ανάπτυξη ηλεκτροχημικών και ηλεκτρομεταλλουργικών βιομηχανιών στον τόπο αυτόν.

*
*
*

Η αξιοποίηση των ενεργειακών πηγών μιας Χώρας, έχει σχέση συναρτησιακή με την καθόλου ανάπτυξη της. Οι ενεργειακές πηγές δημιουργούν εισόδημα, υπάρχει όμως ανάγκη εισοδήματος για να κεφαλαιοδοτήσεις, αντικερδοσκοπικά, τα έργα.

Σε χώρες ώστόσο χαμηλού λαϊκού εισοδήματος παρουσιάζεται το φαινόμενο καθολικής εξωτερικής κεφαλαιοδότησης των ενεργειακών έργων, με το σκοπό της επικερδείας όλων των όφελιμάτων από τους χρηματοδότες. Είναι η άποιικιακή εκμετάλλευση των ζωικών πηγών της οικονομίας των καθυστερημένων περιοχών. Με το πνεύμα τούτο έγιναν και άλλων μορφών παραγωγικά έργα, σε απολίτιστες χώρες, στο παρελθόν. Η μέθοδος όμως, σε ύστατη ανάλυση, συνιστά πλήρη απεμπόληση σοβαρού εθνικού πλούτου και δεν ξέρεις κατά τί διαφέρουν οι τέτοιες προς ξένους εκχωρήσεις από την παραχώρηση εθνικών εδαφών, που χαρακτηρίζεται ρητά από το νόμο, προδοσία.

Ίδιαίτερα για τα υδρευνησιακά έργα, όπου η μισή απάνω κάτω δαπάνη καλύπτεται από εθνική εργασία, είναι έγκληματικό, άκόμη κι όταν όφειλεται σε άνοησία, να λύνει μια χώρα το ζήτημα της με άποιικιακούς συνδυασμούς.

Για τούτο, οι πολιτισμένοι λαοί ακολούθησαν στην αξιοποίηση του ενεργειακού τους πλούτου, προοδευτικό δρόμο. Με εγκατάσταση θερμικών κεντρικών που απαιτούν πολύ λιγότερα εγκαταστατικά κεφάλαια από τις

υδραυλικές, επέτυχαν ανάπτυξη βιομηχανική και αύξηση του εθνικού εισοδήματος με την όποια εβοήθησαν την κεφαλαιουχική τροφοδότηση των υδραυλικών έργων. Έδημιούργησαν — για να χρησιμοποιήσουμε μιὰ παραστατική έκφραση — πελατεία για έργα υδρνεργειακά και κεφαλαιοδοτική δυνατότητα τῆς ἐγχώριας ἀγορᾶς. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὁμως ἔδωσαν, με τὶς θερμικὲς ἐγκαταστάσεις, στὴν υδρνεργειακὴ παραγωγή κάποιο κάλυμμα, γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν διαφορῶν στὴ ζήτηση καὶ συνακόλουθα γιὰ καλύτερη ἐκμετάλλευση τοῦ υδραυλικοῦ δυναμικοῦ.

Στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει δημιουργουμένη ζήτηση ἐνεργείας σοβαρῆ. Εἶνε λοιπὸν ὄριμη ἡ ἔναρξη υδρνεργειακῶν ἐργῶν ἰδίως ἐκεῖ ὅπου αὐτὰ δέγονται με ἔργα ἐγγειοβελτιωτικά. Παράλληλα ὁμως, ἂν ὄχι πρὶν, πρέπει νὰ γίνῃ μελετημένη ἀξιοποίηση τῶν λιγνιτωρυχείων, ὥστε τὸ προϊόν τους νὰ ἐκτοπίσει, ἀπὸ τὶς μεγάλες θερμοηλεκτρικὲς κεντρικὲς, τὸ ξένο καύσιμο. Ἔτσι θὰ περισέψει συνάλλαγμα γιὰ νὰ ἐξυπερετήσῃ τὸ τμήμα κεφαλαίων ποῦ θὰ χρειαστοῦν γιὰ τὴν προμήθεια εἰδῶν ἀπὸ τὸ Ἐξωτερικό.

Ἀπαραίτητη ἐπίσης εἶναι ἡ σύνδεση τῶν υδρνεργειακῶν ἐργῶν με ἠλεκτρομεταλλουργικὲς καὶ ἠλεκτροχημικὲς βιομηχανίες ποῦ νὰ ἐγκατασταθοῦν παράλληλα καὶ νὰ βοηθήσουν στὴν καλύτερη χρησιμοποίηση τῆς ἐνεργείας καὶ στὸν ὑποβίθασμό τοῦ κόστους τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος.

Εἶνε φυσικὸ πὼς ὅλα τοῦτα ἀπαιτοῦν μιὰ προσεδίαση, ἓνα πλάνο, ὅπου χρονικὰ νὰ πάρουν τὴ θέτη τους τὰ διάφορα ἔργα καὶ ὅπου ἡ μεγάλη γραμμὴ νὰ μὴν παραλύει τὴν ἐθνικὴ οἰκονομία ἐμποδίζοντας τὶς πρόσκαιρες ἔστω ἐκεῖνες, ἐνεργειακὲς ἐγκαταστάσεις ποῦ εἶνε ἀναγκαῖες στὸν ὄργανισμό τῆς παραγωγῆς. Ὑπάρχει ὄχι ἀπλῶς δυνατότητα παρὰ ἀναγκαιότητα λογουχάρη, μαζὶ με τὰ μεγάλα υδρνεργειακὰ ἔργα, νὰ ξεκινήσουν καὶ ἐργοστάσια κατασκευῆς θερμοκινητῆρων γιὰ νὰ δώσουν στὴν οἰκονομία τῆς Χώρας τὶς ἐνεργειακὲς μονάδες ποῦ θὰ χρειαστοῦν, κατὰ τόπους, τὸν ἐνδιάμεσο χρόνο ποῦ θὰ ἀπαιτηθεῖ ὥσπου νὰ ολοκληρωθοῦν τὰ υδρνεργειακὰ ἔργα. Καὶ τὰ ἐργοστάσια αὐτὰ δὲν πρόκειται νὰ στήσουν κατόπιν. Τὸ ἀνέδασμα τῆς πολιτιστικῆς στάθμης θὰ κάνει ἀναγκαῖα τὴ λειτουργία τους καὶ μετὰ τὴν ἀξιοποίηση τοῦ ὕδατικοῦ μας πλοῦτου.

Ἡ οἰκονομία ἐνὸς λαοῦ ποτὲ δὲν εἶνε στατική. Ἔχει συνεχῶς ἀνοδικὴ πορεία καὶ πάντα θὰ παρουσιάζεται — ἔστω καὶ σὲ λανθάνουσα μορφή — ζήτηση ἐνεργείας, ὥσπου νὰ ρθεῖ ἡ ἐποχὴ ποῦ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τεχνικὴ θὰ δωρήσουν στὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἀφθονία τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας σὲ μορφὴ ἀμονοπωλιακὴ. Μὰ ὡς τότε, πολὺ νερὸ θὰ ἔχει περάσει τοὺς ὑδροστρόβιλους καὶ τεράστιο ἀριθμὸ φορῆς θὰ ἔχουν χτυπήσει τὰ ἀτμόσφουρα τῶν ἐργοστασίων κατασκευῆς κινητῆρων συνηθισμένης μορφῆς.

ΜΕΘΟΔΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΛΙΠΟΥΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΙΑΟΥΡΤΗΝ

Υπό ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Ε. ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ

Γ'Ανεκρινώθη εις 'Ακαδημίαν 'Αθηνῶν ὑπὸ 'Ακαδημαϊκοῦ κ. 'Α λ ε ξ. Β ο υ ρ ν ά ζ ο υ και ἐνεκρίθη ὡς ἐπίσημος μέθοδος προσδιορισμοῦ λίπους εἰς τὴν γιούρτην, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 55/1945 ἀποφάσεως τοῦ 'Ανωτάτου Χημικοῦ Συμβουλίου. (Ε.Γ.Χ.Κ. 2/1946)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γιαούρτη, συμφώνως πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Κώδικα Τροφίμων, εἶναι γάλα πηχθὲν τῇ ἐπιδράσει εἰδικῆς ζύμης, καθαρᾶς καλλιεργείας ἢ μὴ, προκαλούσης εἰδικὴν γαλακτικὴν ζύμωσιν.

Ἡ παρασκευὴ καὶ χρησιμοποίησις τῆς γιαούρτης ἦτο γνωστὴ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ ταῖς Βαλκανικαῖς χώραις καλουμένη ἐν μὲν τῇ Τουρκίᾳ *yaurte* ἐν δὲ τῇ Βουλγαρίᾳ *Kisselo mleko*. Παρ' ἡμῶν εἰσήχθη ἐκ Τουρκίας, ἢ κατανάλωσις δὲ αὐτῆς εἶναι σημαντικὴ.

Παρασκευάζεται ἐν Ἑλλάδι ἐξ ἀγνοῦ γάλακτος προβάτου, αἰγός, βουβάλου, ἀγελάδος ἢ καὶ ἐκ-μίγματος ἐκ τούτων καὶ δὴ ἀγελάδος καὶ προβάτου, προβάτου καὶ αἰγός, βουβάλου καὶ αἰγός. Ὡσαύτως δύναται νὰ παρασκευασθῇ καὶ ἐξ ἀποβουτυρωμένου γάλακτος, ἢ τοιαύτη δμως ἀποβουτυρωμένη γιαούρτη δέον νὰ δηλοῦται.

Ἡ καλυτέρα ποιότης γιαούρτης λαμβάνεται διὰ πήξεως προβείου γάλακτος, προηγούμενως συμπυκνωθέντος διὰ βρασμοῦ.

Ἡ κανονικὴ παρασκευὴ τῆς γιαούρτης δὲν εἶναι δυσχερής· θερμαίνεται τὸ γάλα μέχρι βρασμοῦ, ἀφίεται ἀναδευόμενον ἐν τῷ μεταξῦ νὰ κατέλθῃ ἢ θερμοκρασία του εἰς 40—45ο Κ. ὅτε προστίθεται μικρὰ ποσότης γιαούρτης ἐκ προηγούμενης παρασκευῆς (2—3 γρμ. κατὰ λίτρον γάλακτος) προδιαλυθεῖσα εἰς μικρὰν ποσότητα γάλακτος, (κ. μαγιὰ) ἢ προστίθεται φύραμα ἐκλογῆς συγκείμενον ἐκ τριῶν εἰδῶν μικροοργανισμῶν τῶν α) *Thermobacterium bulgaricum*. β) *Th. Joghurth*. γ) *Streptococum thermophilis*

ἀφίεται ἐν θερμῷ χώρῳ 35—40°C. ἐπὶ 3—5 ὥρας μέχρι πήξεως, ὅτε τοποθετεῖται εἰς ψυγεῖον. Κατ' ἀρχὴν ἡ γιαιούρτη εἶναι γλυκεῖα, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁμῶς καθίσταται ὀξινοσ ἐνεκὸν τῆς ζυμώσεως τοῦ γαλακτοσακχαροῦ αὐτῆς πρὸς γαλακτικὸν ὀξύ.

Ἡ μεγάλη περιεκτικότης τῆς γιαιούρτης εἰς γαλακτικὸν ὀξύ μέχρι 2,5% ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ *Thermobacterium bulgaricum*, καθ' ὅσον ἐνῶ διὰ τῶν βακτηρίων τῆς γαλακτικῆς ζυμώσεως παράγεται γαλακτικὸν ὀξύ, μόνον μέχρις 0,8% διὰ τούτου φθάνει τὰ 2,5%. Κατὰ τοὺς Bertrand καὶ Weissweiler παράγονται ἔτι μικραὶ ποσότητες ἠλεκτρικοῦ καὶ ὀξικοῦ ὀξέος πιθανώτατα ἐπίσης μηρμυκικὸν ὀξύ. Ἡ γιαιούρτη ἀποτελεῖ μεγίστην σημασίας τροφίμον αἱ δὲ ἰδιότητες αὐτῆς ἐξυμνήθησαν ὑπὸ τοῦ E. Metschnikoff ὅστις παραδέχεται τὴν ἐπὶ τῆς ἐντερικῆς χλωρίδος ἐπίδρασιν αὐτῆς.

Ὁ Metschnikoff παραδέχεται ὅτι τὰ εἰς τὴν γιαιούρτην γαλακτικὰ βακτηρίδια παρακωλύουσι τὰς ἐν τοῖς ἐντέροις ἐπιτελουμένας ἀποσυνθέσεις καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν ἀπορρόφησιν τῶν προϊόντων αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ἰνδολίου, συντελοῦντα οὕτω εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας καὶ παράτασιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Βέβαιον τυγχάνει ὅτι ἡ γιαιούρτη πλὴν τῆς θρεπτικῆς αὐτῆς ἀξίας συντελεῖ καὶ εἰς τὴν ἴασιν τῶν δυσπεπτικῶν καὶ ἐντερικῶν παθήσεων.

Ἐξ ἄλλου εἶναι τροφὴ λίαν εὐπεπτος καθ' ὅσον τὰ γαλακτικὰ βακτηρίδια ἔχουσι τὴν ἱκανότητα νὰ διαλυτοποιῶσι μέχρι 38% τὴν περιεχομένην εἰς αὐτὴν καζεΐνην, μεταβάλλουσι ταύτην εἰς λευκοματόζας καὶ πεπτᾶς, πρὸς δὲ καὶ μέχρις 68% τὸ φωσφορικὸν ἀσβέστιον. Ὡσαύτως εἶναι διουρητικὴ καὶ πολύτιμος τροφὴ ἐπὶ περιπτώσεων διαρροίας καθ' ὅσον ὡς προεῖπομεν ἀντικαθιστᾷ πολλοὺς μικροοργανισμοὺς ἐν τῇ ἐντερικῇ σωλῆνι ἐκ τῶν προκαλούντων ἐπιβλαβεῖς ζυμώσεις.

Τούτου ἕνεκα τὸ σπυδαῖον τοῦτο τροφίμον χρησιμοποιεῖται τόσο ἐυρέως οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ὑγείων ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀναρρωγόντων, οὐ μικρὰ δὲ τυγχάνει ἡ κατανάλωσις του εἰς τὸ κοινόν, ὡς καὶ εἰς τὰ Νοσοκομεῖα καὶ ἐν γένει τὰ εὐαγῆ ἰδρύματα. Διὰ ταῦτα ἀποβαίνει ἐπιβεβλημένος ὁ ἔλεγχος τῆς ἀγνότητος αὐτοῦ, κυρίᾳ νοθείᾳ τοῦ ὁποῦ εἶναι ἢ ἐν μέρει ἢ καὶ ἐν ὅλῳ ἐνίοτε ἀποβουτύρωσις τοῦ ἐξ οὗ παρήχθη γάλακτος.

Ἡ σημασία ἀπὸ βιολογικῆς ἀπόψεως τῆς ἀποβουτυρωμένης γιαιούρτης εἶναι γνωστὴ, καθ' ὅσον οὐ μόνον τυγχάνει αὕτη τροφίμον μειωμένης θρεπτικῆς ἱκανότητος ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον ἐξ οὗ ἐλλείπει ἱκανὸν ποσὸν βιταμινῶν, ἰδίᾳ A. ὡς λιποδιαλυτοῦ παράγοντος.

Κύριος ὅθεν ἔλεγχος εἰς τὴν γιαιούρτην εἶναι ὁ προσδιορισμὸς τοῦ λίπους, ὅστις ἐπετελεῖτο ἄχρι τοῦδε παρ' ἡμῶν διὰ μιᾶς ἐκ τῶν διὰ τὸ γάλα ἐφαρμοζομένων μεθόδων. Ἐξ ὅσων δὲ ἔχομεν ὑπ' ὄψει, μέθοδος εἰδικὴ διὰ

τὸν προσδιορισμὸν λίπους εἰς τὴν γιαιούρτην, δὲν ἀναγράφεται εἰς οὐδέν, οὔτε τῶν παρ' ἡμῖν οὔτε τῶν ξένων συγγραμμάτων ἢ περιοδικῶν.

Οἱ κυριώτεροι τῶν χημικῶν κωδίκων ὡς π.χ. ὁ Ἑλβετικός, ὁ Αὐστριακὸς κλπ. τὰ εἰδικὰ συγγράμματα Bömer, König, Teichert, Funke κλπ. ὡς καὶ τὰ περιοδικὰ ὡς τὰ Zeitschrift der Nahrungsmittel, Annales des Falsifications, δὲν ἀναγράφουσι εἰδικὴν τινα μέθοδον διὰ τὸν προσδιορισμὸν λίπους εἰς τὴν γιαιούρτην.

Παρ' ἡμῖν ὁ τοιοῦτος προσδιορισμὸς ἐπετελεῖτο συνήθως, μόνον διὰ τῆς μεθόδου Schmidt—Bontzynski καθ' ὅσον ἢ ἐτέρα διὰ τὸ γάλα ἐπίσης ἐφαρμοζομένη κατὰ Gerber μέθοδος ἀποβαίνει ἀνέφικτος διὰ τὴν γιαιούρτην ἔνεκεν τῆς πηκτωματώδους συστάσεως ταύτης.

Ἡ κατὰ Schmidt—Bontzynski μέθοδος μολονότι ἀκριβής, δὲν ἀποβαίνει εὐχερῆς διὰ τὴν γιαιούρτην καθ' ὅσον ἀπαιτεῖ ἱκανὸν χρονικὸν διάστημα, δυσχεραينوμένης ἔτι μᾶλλον τῆς ἐργασίας προκειμένης ἰδίᾳ ἐξετάσεως ἱκανοῦ ἀριθμοῦ δειγμάτων, ὡς παρὰ τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Γεν. Χημ. τοῦ Κράτους, εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ ὁποίου ἢ παροῦσα ἐργασία ἐξετελέσθη.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἀνωτέρω, προήλθομεν εἰς τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος ἐξευρέσεως νέας μεθόδου διὰ τὸν προσδιορισμὸν λίπους εἰς τὴν γιαιούρτην, ἢ ἐφαρμογὴ τῆς ὁποίας θὰ ἔδει νὰ ἴητο εὐχερῆς ὑφ' ὄψων τῶν χημικῶν, πρὸς δὲ νὰ εἶναι ἀπλή, ταχεῖα καὶ ἀκριβής, καὶ νὰ δύναται νὰ ἐκτελεθῆται ὄχι μόνον διὰ τῆς παρ' ἡμῶν ὑποδεικνυομένης συσκευῆς, ἀλλὰ ἐλλείψει τῆς τοιαύτης καὶ ὑπὸ τῶν ἐν χρήσει τοιούτων τῶν χρησιμοποιουμένων διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ λίπους εἰς τὸ γάλα, ὀξυβουτυρικῶς κατὰ Gerber.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Θ Ε Ω Ρ Η Τ Ι Κ Ο Ν Μ Ε Ρ Ο Σ

Πρὸς τοῦτο ἐσκέφθημεν τὴν ἐφαρμογὴν δύο μεθόδων, μιᾶς ἐμμέσου καὶ ἐτέρας ἀμέσου.

Κατὰ τὴν ἔμμεσον μέθοδον, ἢ ἀκριβῶς ζυγισθεῖσα ποσότης γιαιούρτης κατεργάζεται δι' ἀμμωνίας καὶ μετὰ τὴν διαλυτοποίησιν προσδιορίζεται τὸ λίπος διὰ τῆς ὀξυβουτυρικῆς μεθόδου κατὰ Gerber καὶ μὲ τὸ ὑπάρχον ὁμόνυμον βουτυρόμετρον, τοῦ τελικοῦ ὑπολογισμοῦ διὰ τὸν ἐπὶ ταῖς ἑκατὸν καθορισμὸν τοῦ λίπους, ἐξευρισκομένου διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως ἀπλοῦ τύπου ἢ συντελεστοῦ.

Κατὰ τὴν ἐτέραν τὴν ἄμεσον μέθοδον, προσδιορίζεται τὸ λίπος ἀπ' εὐθείας ὀξυβουτυρικῶς εἰς τὸ παρ' ἡμῶν τροποποιηθὲν τυροβουτυρόμετρον τοῦ Dr Hammerschmidt ἐλλείψει δὲ τοιοῦτου ὑποδεικνύομεν καὶ ἀπλοῦν τρόπον προκατεργασίας τῆς ζυγισθείσης ποσότητος γιαιούρτης ὅτε περαιτέρω δύναται νὰ χρησιμοποιηθῆ τὸ ἐν χρήσει βουτυρόμετρον Gerber.

Ἄμφότεραι, αἱ ὡς ἄνω μέθοδοι μετὰ περισσῆς εὐχερείας ἐκτελούμεναι

δὲν ἀπαιτοῦσι ἢ ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα, σχεδὸν ὅσον καὶ διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ λίπους εἰς τὸ γάλα ὀξυβουτυρικῶς κατὰ Gerber καὶ πάντως πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ κατὰ τὴν μέθοδον Schmidt - Bontzynski ἀπαιτουμένου. Ἐξ ἄλλου αἱ μέθοδοι ἡμῶν αὐταὶ ἀπαιτοῦσιν εὖνα ὑλικά πρὸς δὲ παρέχουσι ἀποτελέσματα ἀκριβῆ ὡς κατωτέρω διαλαμβάνομεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

Πρὸς θεβαίωσιν καὶ ἀπόδειξιν τῆς ἀκριβείας τῶν μεθόδων ἡμῶν προήλθομεν, κατόπιν ἱκανῶν πειραμάτων ὅσον ἀφορᾷ τὴν σταθεροποίησιν τῶν διαλυμάτων καὶ ἐν γένει πορείαν τῆς ἐργασίας εἰς τὸν ἐκ παραλλήλλου προσδιορισμὸν λίπους εἰς δείγματα γιασούρτης τόσον διὰ τῶν μεθόδων ἡμῶν ὅσον καὶ διὰ τῆς μεθόδου Schmidt - Bontzynski.

1. Μέθοδος Α΄. Ἐμμεσος

Ἀπαιτούμενα διαλύματα :

α) διάλυμα ἀμμωνίας 12,5% (τοῦτο παρασκευάζεται δι' ἀναμίξεως 20 κ. ἐκ. ἀμμωνίας 25% μετὰ 50 κ. ἐκ. ὕδατος).

β) Θεικὸν ὀξὺ εἶδ. ἑάρ. 1.820—1.825.

γ) Ἀμυλικὴ ἀλκοόλη, Εἶδ. ἑάρ. 0,815 (σημ. ζέσεως 128—130°K.).

Πρὸς τοῦτο ἐντὸς μικροῦ ποτηρίου ζέσεως ζυγίζονται ἀκριβῶς 20 γρμ. τῆς πρὸς ἐξέτασιν γιασούρτης, προστίθενται διὰ σιφωνίου 5 κ. ἐκ. ἀμμωνίας 12,5% καὶ τὸ ὅλον ἀναδεύεται καλῶς καὶ προσεκτικῶς διὰ μικρᾶς ὑαλίνης ράβδου ὀλίγον κατὰ τὸ ἄκρον κεκαμμένης ἐπὶ τινα λεπτὰ τῆς ὥρας, ὅτε ἡ γιασούρτη λαμβάνει τὴν σύστασιν τοῦ γάλακτος. Εἶτα φέρονται ἐκ ταύτης διὰ σιφωνίου 11 κ. ἐκ. ἐν βουτυρομέτρῳ Gerber ἐνῷ προηγουμένως προσετέθησαν 10 κ. ἐκ. θεικοῦ ὀξέος εἶδ. ἑάρ. 1,820—1,825 καὶ εἶτα 1 κ. ἐκ. ἀμυλικῆς ἀλκοόλης, γίνεται προσεκτικὴ ἀνάμιξις ἐν τῷ βουτυρομέτρῳ διὰ λεπτῆς ὑαλίνης ράβδου ὀλίγον κατὰ τὸ ἐν ἄκρον ἐπίσης κεκαμμένης καὶ κατόπιν ἀφίεται τὸ βουτυρόμετρον ἐπὶ τινα λεπτὰ πρὸς ψύξιν. Πωματίζεται εἶτα τοῦτο διὰ τοῦ ἐξ ἐλαστικοῦ πώματος, ἀνακινεῖται μετὰ προσοχῆς φέρεται ἐπὶ 10' τῆς ὥρας ἐν ὑδρολούτρῳ θερμοκρασίας 65°—70° καὶ εἶτα φυγοκεντρεῖται μετὰ ταχύτητα 900—1000 στροφῶν κατὰ λεπτόν.

Μετὰ τὴν ἐκ τῆς φυγοκεντρικῆς συσκευῆς ἐξαγωγήν του, φέρεται πάλιν τοῦτο ἐν τῷ αὐτῷ ὑδρολούτρῳ ἐπὶ 10' τῆς ὥρας, λαμβανομένης μερίμνης ὥστε ἡ λιπαρὰ στιβὰς τοῦ βουτυρομέτρου νὰ εὑρίσκηται ἐντὸς τοῦ ὕδατος, μεθ' ἧ ἀναγιγνώσκεται ἡ στιβὰς τοῦ λίπους.

Ἵπολογισμός :

Ἐάν X = τὸ ζητούμενον λίπος τῆς γιασούρτης ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. λ = ἡ

ἀναγνωσθεῖσα στιβάς λίπους ἐν τῇ βουτυρομέτρῳ (ἔστω αὕτη ἐν προκειμένῳ 2,2).

β = τὸ ἕαρος τῆς ζυγισθείσης ποσότητος γιούρτης, τότε τὸ λίπος ταύτης ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐξευρίσκειται διὰ τοῦ τύπου.

$$X = \frac{\lambda \cdot (\beta + 5)}{6} \quad \text{καὶ} \quad X = \frac{2,2(20 + 5)}{20} = 2,75\%$$

Ἦτοι λίπος = 2,75 %.

Τοῦτο δύναται ὡσαύτως γὰ ἐξευρεθῆ διὰ πολλαπλασιασμοῦ τῆς ἀναγνωσθείσης στιβάδος τοῦ λίπους ἐπὶ τὸν συντελεστὴν $F = 1,250$.

Ἦτοι

$X = \lambda \cdot 1,250$ καὶ ἐν προκειμένῳ

$X = 2,20 \times 1,250 = 2,75\%$.

2. Μέθοδος Β'. Ἀμεσος

Ἀπαιτούμενα διαλύματα :

α) Θεϊκὸν ὀξύ εἶδ. βάρ. 1.785 (63, 5° Βέ). (Τοῦτο παρασκευάζεται δι' ἀναμίξεως 81,5 κ. ἐκ. θεϊκοῦ ὀξέος εἶδ. ἕαρ. 1,84 μετὰ 15,5 κ. ἐκ. ὕδατος).

β) Ἀμυλικὴ ἀλκοόλη εἶδ. βάρ. 0,815.

Πρὸς τοῦτο ζυγίζονται 5,5 γραμ. γιούρτης εἰς τὸ δοχεῖον τοῦ παρ' ἡμῶν τροποποιηθέντος τυροβουτυρομέτρου τοῦ Dr. Hammerschmidt (Σχ. 1), καλύπτεται διὰ τοῦ σώματος τοῦ βουτυρομέτρου καὶ διὰ τοῦ ἐτέρου ἀνοικτοῦ ἄκρου τούτου προστίθενται 10 κ. ἐκ. θεϊκοῦ ὀξέος 63,50 Βέ, 1 κ. ἐκ. ἀμυλαλκοόλης πωματίζεται καὶ τὸ στόμιον τοῦτο τοῦ βουτυρομέτρου καὶ ἀνακινεῖται καλῶς μέχρι διαλυτοποιήσεως τῆς γιούρτης· εἶτα προστίθενται 5,5 κ. ἐκ. ὕδατος, πωματίζεται πάλιν τὸ βουτυρομέτρον ἀναμιγνύεται τὸ ὅλον καλῶς, φέρεται εἶτα ἐν ὑδρολούτρῳ μὲ τὴν κλίμακα πρὸς τὰ ἄνω καὶ φυγοκεντρεῖται ὡς κατὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ τρόπου Α'.

Σημειώσεις :

Ἐλλείψει ὁμοῦ τοῦ παρ' ἡμῶν ὡς ἄνω ὑποδεικνυομένου βουτυρομέτρου, δύναται γὰ γίνῃ ὁ προσδιορισμὸς διὰ τοῦ ἐν χρήσει βουτυρομέτρου Gerber διὰ ζυγίσεως ἐν μικρῷ ὑαλίῳ καψιδίῳ 11,33 γραμ. γιούρτης κατεργασίας τούτων διὰ 7 κ. ἐκ. θεϊκοῦ ὀξέος 63,50 Βέ μέχρις διαλυτοποιήσεως, μεταφορᾶς τοῦ κατεργάσματος ἐν τῇ βουτυρομέτρῳ καὶ περαιτέρω προστικῆς παραλαβῆς διὰ τῶν ὑπολοίπων 4 κ. ἐκ. θεϊκοῦ ὀξέος 63, 5° Βέ, εἶτα προστίθενται ἐν τῇ βουτυρομέτρῳ 1 κ. ἐκ. ἀμυλικῆς ἀλκοόλης καὶ προσδιορίζεται τὸ λίπος περαιτέρω κατὰ τὰ γνωστά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α

Εἰς τὸν συνημμένον πίνακα παρατίθενται τὰ ἀποτελέσματα ἐξετάσεως πλείονων δειγμάτων γιαούρτης, προσδιορισθέντος τοῦ λίπους τούτων κατὰ

Αὑξ.ἀρ. δειγμ.	Λίπος %/ο προσ- διορισθὲν κατὰ Schmidt - Bon- tzynski	Λίπος %/ο προσδιορισθὲν διὰ τῆς μεθόδου Α'.		Λίπος %/ο προσδιορισθὲν διὰ τῆς μεθόδου Β'.	
		Ἵπολογισμὸς διὰ τοῦ τύπου	Ἵπολογισμὸς διὰ τοῦ Συντελεστοῦ	Ἵπολογισμὸς διὰ τοῦ τύπου	Ἵπολογισμὸς διὰ τοῦ Συντελεστοῦ
1.	4.00	4.0	4.0	3.90	3.90
2.	3.80	3.90	3.90	3.80	3.80
3.	3.00	3.10	3.10	3.10	3.10
4.	1.80	1.75	1.75	1.80	1.80
5.	1.80	1.80	1.80	1.80	1.80
6.	1.80	1.85	1.85	1.80	1.80
7.	1.60	1.60	1.60	1.70	1.70
8.	5.70	5.75	5.75	5.60	5.60
9.	4.00	4.10	4.10	4.0	4.00
10.	1.80	1.75	1.75	1.80	1.80
11.	3.90	4.00	4.00	4.00	4.00
12.	2.50	2.50	2.50	2.40	2.40
13.	9.90	9.80	9.80	9.90	9.90
14.	2.30	2.40	2.40	2.40	2.40
15.	4.80	4.75	4.75	4.80	4.80
16.	5.30	5.40	5.4	5.40	5.30
17.	3.10	3.05	3.05	3.10	3.10
18.	3.00	3.05	3.05	3.00	3.00
19.	4.20	4.20	4.20	4.30	4.30
20.	4.40	4.40	4.40	4.50	4.50
21.	3.80	3.85	3.85	3.80	3.80
22.	4.30	4.40	4.40	4.40	4.40

τὴν μέθοδον 1) Schmitdt—Bontzynski καὶ 2) διὰ τῆς ἡμετέρας μεθόδου Α καὶ Β μετὰ συγκριτικῶν ἀριθμῶν τοῦ ὑπολογισμοῦ μεταξύ τύπου κα συντελεστοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν μεταξύ τύπου καὶ συντελεστοῦ τοιαύτη δὲν ὑπάρχει. Ὡς πρὸς τὰς παρατηρουμένας διαφορὰς περιεκτικότητος λίπους ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, μεταξύ τῆς μεθόδου Schmidt—Bontzynski καὶ τῶν ἡμετέρων Α καὶ Β, αὐταὶ κυμαίνονται μεταξύ 0 ἕως $\pm 0,05-0,1\%$. Αἱ παρατηρούμεναι ἔμως αὐταὶ διαφοραὶ δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσι ὑπ' ὄψιν καθ' ἕσπον οὐ μόνον πρακτικῶς δὲν ἔχουσι σημασίαν, ἀλλ' αὐταὶ αὐταὶ εὐρίσκονται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν σφαλμάτων ἀναλύσεως τῶν διδομένων ὑπὸ τῶν συσκευῶν τούτων.

Οὕτω κατὰ τὸν Funke¹ τὰ μὲν νεώτερα βουτυρομέτρα δίδουν ἀκριβειαν προσδιορισμοῦ $\pm 0,05\%$ τὰ δὲ παλαιότερα $\pm 0,10\%$. Τοῦτ' αὐτὸ ἀναγράφει καὶ ὁ Αὐστριακὸς Κώδιξ².

Φρονούμεν ὅθεν ὅτι οἱ μέθοδοι ἡμῶν αὐταὶ ἐξυπηρετοῦσαι ταχέως ἄγουν συγχρόνως καὶ εἰς ἀκριβῆ ἀποτελέσματα.

R e s u m é

Pour doser la matière grasse du lait caillé au moyen de la methode proposée on opère des façons suivantes :

1. On melange dans un verre 20 gr. de lait caillé et 5 c. cm. d' ammoniaque liquide 12,5 p. 100.

On en fait ecouler ensuite 11 c. cm. dans le butyromètre Gerber ou l' on ajoute 10 c. cm. d' acide sulfurique (p. sp. 1.820—1.825) et 1 c. cm. alcool amylique (p.sp. 0.815, p. eb. 126—130° C).

Après quoi on agite le contenu au moyen d' un bâton en verre, on bouche le butyromètre en le laissant refroidir. On obtient ensuite une couche de la matière grasse en soumettant le butyromètre à la force centrifuge.

Si l' on apelle :

x = le pourcentage de la matière grasse.

f = la couche de la matière trouvée par la lecture.

g = le poid du lait caillé,

on pent poser l' equation suivante :

$$x = \frac{f(g+5)}{g}$$

On obtient tout de même ce calcul avec precision en multipliant la couche lue de la matière grasse avec le coefficient F=1, 250.

2. On pèse 5,5 gr. de lait caillé dans le plateau du fromage butyromètre du Dr. Hammerschmidt modifié par nous.

On le fait ensuite écouler dans le butyromètre en ajoutant de l' autre orifice 10 c. cm. d' acide sulfurique 63,5° Bé et 1 c. cm d' alcool amylique.

Le cube étant fermé avec un bon bouchon, on agite rapidement et attentivement jusqu' à la dissolution de la matière grasse.

Au reste on laisse écouler 5 c. cm. d' eau dans le butyromètre qu' on agite de nouveau, on le place dans un bain=marie et enfin on le centrifuge.

La couche de la matière grasse doublée donne le pourcentage du beurre dans le lait caillé.

Faute de butyromètre cité ci—dessus on opère le dosage au moyen du butyromètre Gerber.

D' après cette methode on pèse dans une petite capsule en verre 11,33 gr. de lait caillé en ajoutant 6 c. cm. d' acide sulfurique 63,5° Bé.

On melange d' ailleurs avec un baton en verre jusqu' à ce que la dissolution soit achevée.

On fait écouler ensuite le contenu de la capsule dans le butyromètre en retirant ce qui reste quantitativement au moyen de l' acide sulfurique 63,5° Bé.

Aussi on ajoute dans le butyromètre 1 c. cm. d' alcool amylique et on dose la matiere grasse d' après les principes cités ci—dessus.

Cette methode a pour but de donner d' une façon simple et rapide des resultats precis.

¹ A. B. C. des Molkerei. Laboratoriums der Paul Funke und Cie G. M. B. H. Seite 80.

² Das Österreichische Lebensmittelbuch 11 Auflage 1939 : Heft X. L. V-Milch und Milcherzeugnisse.—Seite 46.

ΠΕΡΙ ΕΛΕΓΧΩΝ

(ΑΠΟ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΠΛΕΥΡΑΣ)

Υπό ΙΩΑΝΝΟΥ Α. ΧΡΥΣΟΧΟΥ

Η ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

Ἡ ἔννοια τοῦ ἐλέγχου εἶναι ἀρχαιοτάτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πάσης ἱεραρχίας καὶ πειθαρχίας. Εἶναι παγκόσμιος εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς καὶ ἔχει τὴν προέλευσίν τῆς εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν.

Τὸ πλεῖστον τῶν ὀργάνων τῶν ζώντων ὄντων, εἰς οἰοδήποτε γένος καὶ εἶδος ἀνήκουν ταῦτα, εἶναι ὄργανα ἐλέγχου.

Ἐλέγχου προΐσταμένου ἐπὶ ὑφισταμένου, ὡς λ. χ. τὸ νευρικὸν σύστημα κατευθύνει τὴν μυϊκὴν ἐνέργειαν, προκειμένου περὶ τῶν ἀνωτέρων βαθμίδων τῆς ἱεραρχίας τῆς ζωῆς. Ἀντιθέτως πολλοὶ ἔλεγχοι ἐνεργοῦνται ἐν ἰσοτιμίᾳ, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἔκκρισις τοῦ γαστρικοῦ ὑγροῦ πρὸς ἀφομοίωσιν τῶν τροφῶν ἢ ὁ διακανονισμὸς τῆς λειτουργίας τῆς χολῆς ὑπὸ τοῦ ἥπατος. Τέλος ἀντιδράσεις τοῦ σώματος εἶναι εἶδη ἐλέγχων τοῦ κατωτέρου ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου: Ἡ ἐφίδρωσις, σημεῖον ὑπερβολικῆς προσπάθειας, διὰ τῆς ἐξαερώσεως μέσῳ τῶν πόρων ἐπηρεάζει τὴν θερμοκρασίαν τοῦ σώματος, ὁ δὲ πονοκέφαλος εἶναι προάγγελος σωματικῆς διαταραχῆς ἢ ἀρχομένης πνευματικῆς κοπώσεως.

Τὸν ἔλεγχον ἀπαντῶμεν εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας, ὑπὸ τὰς πλέον ποικίλας μορφάς.

Οὕτω ἔχομεν τοὺς διοικητικοὺς καὶ δικαστικοὺς ἐλέγχους τῆς Κρατικῆς μηχανῆς, τοὺς μαθηματικοὺς καὶ φυσικοὺς ἐλέγχους ἀκριβείας, τοὺς μαθητικοὺς ἐλέγχους προσόδου καὶ διαγωγῆς, τὸν παντοδύναμον ἔλεγχον τῆς κοινῆς γνώμης, τὸν ἔλεγχον τῶν ἀντιτιθεμένων συμφερόντων, τοὺς πολυδαίδαλους κοινοδουλευτικούς ἐλέγχους, τὸν τόσον ἀπαραίτητον πρὸς βελτίωσιν

καὶ τελειοποιήσιν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως, ὡς καὶ τὰς διαφόρους ἀποχρώσεις τῆς ἐννοίας τοῦ ἐλέγχου εἰς τὰ συστήματα τῶν φιλοσόφων.

Ἰδιαίτατα θμως ἡ ἐννοια τοῦ ἐλέγχου εἶναι στενώτατα συνυφασμένη μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ὀργανώσεως.

Ἐκ τῶν θεμελιωτῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ὀργανώσεως ὁ Η. Fayol, θεωρεῖ τὸν ἔλεγχον ὡς ἓνα τῶν πέντε συστατικῶν στοιχείων τῆς διοικητικῆς λειτουργίας (πρόβλεψις, ὀργάνωσις, διεύθυνσις, συντονισμός, ἔλεγχος). Ὁ δὲ Taylor ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ συστήματός του νοεῖ τὸν ἔλεγχον ὡς ἀναποσπάστως συνδεδεμένον πρὸς τὴν ὀργάνωσιν καὶ ἰδίως διὰ τὴν διατήρησιν τῶν καθορισθέντων προτύπων.

Ἐν τῇ ἐξελιξεί τῆς ὀργανωτικῆς ἰδεολογίας αἱ περὶ ἐλέγχου ἀντιλήψεις ἠδρύνθησαν. Καὶ χωρὶς ν' ἀσπαζόμεθα τὴν γνώμην ἐκείνων, οἷτινες ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ ἔλεγχος εἶναι ἡ πεμπτοῦσία πάσης ὀργανώσεως, παραδεχόμεθα ὅτι ἀποτελεῖ μίαν τῶν κυριωτέρων ἐκφάνσεων τοῦ πολυπύχου αὐτῆς.

Ἰπὸ εὐρείαν ἐννοίαν ὁ ἔλεγχος περιλαμβάνει πάσας τὰς ἐνεργείας τὰς ἀποσκοπούσας εἰς τὴν ἐξέτασιν, ἐπίβλεψιν καὶ πιστοποίησιν περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ληφθεισῶν ἀποφάσεων, τῆς πραγματοποιήσεως τῶν διαμορφωθεισῶν σκέψεων, τῆς ἀκριβείας τῶν προβλέψεων καὶ τῆς συμφωνίας τῶν ἀποτελεσμάτων.

Δι' ὅσους δὲ πιστεύουν καὶ εἰς τὴν δημιουργικὴν ἀποστολὴν τοῦ ἐλέγχου, οὗτος εἶναι οὐχὶ μόνον ἡ σύγκρισις τῶν ἀποτελεσμάτων πρὸς τὰς προβλέψεις, ἀλλὰ καὶ ἡ προσαρμογὴ τῶν προβλέψεων πρὸς τὴν πραγματικότητα.

ΜΟΡΦΑΙ ΕΛΕΓΧΟΥ

Προκειμένου περὶ τῶν ἐλέγχων μιᾶς ἐπιχειρήσεως, οὗτοι ἀποτελοῦν μίαν συγκριτικὴν καὶ κριτικὴν συνάμα μελέτην τῶν ἀποτελεσμάτων, ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὰς προβλέψεις, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς μεγαλυτέρας ὁμοιογενείας, ὑπὸ τὰς εὐνοϊκωτέρας τῶν συνθηκῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς καθορισμὸν τῶν σχετικῶν ἀρμοδιοτήτων καὶ τῶν συναφῶν εὐθυνῶν.

Προϋποθέτει ὅθεν ὁ ἔλεγχος μίαν σύγκρισιν ἑνὸς γεγονότος, ὡς τοῦτο πραγματοποιεῖται καὶ τοῦ προτύπου τούτου τῆς ἰδέας ἢ τῆς εἰκόνας, ἣν προκαταβολικῶς ἐσχηματίσαμεν καθαρῶς ἢ συγκεχυμένως, διατετυπωμένως ἢ οὐχί. Ἐνίοτε ὁ ὅρος ἔλεγχος χρησιμοποιεῖται καὶ ὑπὸ πλέον περιωρισμένης μορφᾶς. Ἰσοδυναμεῖ πολλάκις ἀπλῶς πρὸς τὴν πιστοποίησιν ἑνὸς γεγονότος, τοῦ ὁποίου ὅεν εἶχομεν συλλάβει προηγουμένως τὴν εἰκόνα. Ἀ.χ. ὁ ἔλεγχος τῆς διελεύσεως ἐξ ὤρισμένου σημείου ἑνὸς δρομέως ἢ ὁ ἔλεγχος παραλαβῆς ἑνὸς δέματος.

Ἄλλοι πάλιν ἔλεγχοι—καὶ οὗτοι περιωρισμένης ὑφῆς—εἶναι ἰσοδύναμοι πρὸς τὴν ἐπίβλεψιν καὶ ἐπιθεώρησιν. Ὡς λ.χ. ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἐπι-

στάτου ἐργοστασίου ἢ γραφείου, ὅστις ἐξακριβώνει τὴν τήρησιν τῆς πειθαρχίας καὶ ὁμαλὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας, ἢ ἡ ἐξέτασις ἐμπορευμάτων ὑπὸ πραγματογνωμόνων, πρὸς πιστοποίησιν τῆς ἐμπορευσίμου ποιότητος αὐτῶν καὶ ἀνακάλυψιν ἐμφανῶν ἐλαττωμάτων. Ἐνταῦθα γίγνεται θεθαίως μία σύγκρισις. Αὕτη ὁμως λαμβάνει χώραν μεταξὺ πραγματικότητος καὶ τῶν ὑποκειμενικῶν, αὐθαιρέτων καὶ ἐνίοτε μεταβλητῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἐλεγκτοῦ.

Πραγματικὸς ἔλεγχος λαμβάνει χώραν, ὅταν καὶ ἡ προηγουμένη ἰδέα περὶ τοῦ γενησομένου εἶναι σαφῶς καθωρισμένη καὶ διατυπωμένη καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ γενομένου ἀπεικονίζεται ἐγγράφως.

Ἐφίστανται δηλαδὴ δύο ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ἰδίου φαινομένου, εἰς δύο διαφόρους στιγμὰς.

Δύο εἶδη εὐρέως γνωστῶν ἰδιοτύπων ἐλέγχων, ἀξίζουσι ἰδιαίτερας ἐπεξηγήσεως.

Προκειμένου περὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν Κρατικῶν Ἰγηρεσιῶν, ἡ ἔννοια τούτου βασίζεται εἰς ἓν πραγματικὸν πνεῦμα φιλοποψίας ἔναντι τῶν ὑπαλλήλων. Εἰδικαὶ συνθήκαι καὶ ἡ παράδοσις ἐπιβάλλουσι ὅπως οὗτος εἶναι πλήρης καὶ ἀσφαλής, μὲ ἐπακόλουθον μειονέκτημα ὅτι εἶναι ἐκτενής, βαρὺς καὶ ὑπεράγαν τυπικός. Θυσιάζει τὰ πάντα, περιλαμβανομένου καὶ τοῦ κόστους τῆς λειτουργίας του, εἰς τὴν μόνην ἐπιθυμίαν τῆς ἀσφαλείας.

Εἰς τὴν ἐξελιγμένην ἀφ' ἑτέρου οἰκονομίαν τῶν συγχρόνων ἐπιχειρήσεων, ἀπαντᾶται ἐπίσης καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ ἐλέγχου μίᾳ ἐπιχειρήσεως ἐπὶ τῆς ἐτέρας ἢ ἐτέρων. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς προεχούσης γνώμης, ἣν ἀπέκτησεν εἰς τὴν διακυβέρνησιν μίᾳς ἐπιχειρήσεως εἰς ὁμιλος κεφαλαιούχων. Ἡ ἐπέμβασις αὕτη δίδει δικαίωμα εἰς ἐλέγχους τῆς πλέον ἐκτεταμένης μορφῆς, δύνανται ὁμως νὰ περιορισθῇ καὶ εἰς γενικὰς κατευθύνσεις ἢ καὶ ἀπλῶς εἰς τὴν ἐπωφελεστέραν διὰ τοὺς ἐνδιαφερομένους διάθεσιν τῶν κερδῶν.

Ὁ ἔλεγχος ἀποτελεῖ ἐξ ἄλλου βασικὸν σημεῖον ἐφαρμογῆς τῆς πειραματικῆς μεθόδου, ἣτις ἔχει εὐρυτάτην ἐφαρμογὴν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ μικροτέραν εἰς τὰς κοινωνικὰς.

Ὁ πειραματιζόμενος θάσει διαφόρων διασκορπισμένων στοιχείων, πρώτων ἐντυπώσεων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπακριβῶν, ἐπαγωγικῶν καὶ ἀπαγωγικῶν συμπερασμάτων, χαράσσει τὴν ὑποθετικὴν εἰκόνα ἐνὸς φαινομένου. Ἐπειτα ὑποβάλλει εἰς νέαν θάσανον τὸ γεγονός, εἴτε θεωρῶν τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν (παρατήρησις), εἴτε προκαλῶν τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ ὑπὸ ὀρισμένας συνθήκας (πειραματισμός). Οὕτω ἐπιτυγχάνει νὰ καταγράψῃ καὶ συλλάβῃ μίαν δευτέραν εἰκόνα, ἕως ὅτου καταλήξῃ εἰς τὴν πλήρη κατανόησιν, διὰ τῆς μορφώσεως σαφοῦς καὶ ἀκριβοῦς ἰδέας περὶ τοῦ πράγματος ἢ τοῦ γεγονότος.

ENNOIA TOY ELEΓXΟΥ

Ἐμβαθύνοντες ἔτι περισσότερον εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐλέγχου, παρατη-

ροῦμεν ὅτι ὅπως δὲν ὑφίσταται εὐθύνη ἄνευ ἐνδεχομένης κυρώσεως, οὕτω δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ κύρωσις, ἄνευ προηγουμένου ἐλέγχου.

Εἶναι ὅθεν ἀναγκαῖον ὅπως ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι αἱ ὁδηγίαι του ἐξετελέσθησαν ἐπακριθῶς καὶ ἀφ' ἑτέρου βεβαιοῦται ὅτι δὲν διέπραξεν οὐδὲν λάθος εἰς τὴν ἐκπόνησιν τῶν διαταγῶν του, τὰ δὲ ἀποτελέσματα εἶναι σύμφωνα πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐπιχειρήσεως, τὴν ὁποῖαν διευθύνει.

Ἐν συνεχείᾳ παρατηροῦμεν ὅτι ἐν πάσῃ ἐπιχειρήσει ὑπάρχουν πράξεις ἄνευ μετρησίμου ἀφ' ἑαυτῶν θάσεως καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν δύναται νὰ κριθῶσιν ποσοτικῶς, ἀλλὰ μόνον κατ' ἐκτίμησιν, ὡς καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν πράξεων τούτων, ἅτινα εἶναι φύσεως κατ' ἐξοχὴν μετρητῆς.

Προκειμένου περὶ τοῦ ὅρου συγκρίσεως, ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὸν ἔλεγχον τῶν πράξεων, οὗτος εἶναι ὡς καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς κρίσεως, ὑποκειμενικῆς φύσεως. Ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν ἀποτελεσμάτων, ἡ σύγκρισις εἶναι φύσεως καθαρῶς ἀντικειμενικῆς, γιγνομένης πρὸς τὸ πρότυπον (standard), ὅπερ εἶναι τὸσον περισσότερον ἀσφαλές, ὅσον ἐπιστημονικώτερον ὑπελογίσθη.

Ἡ συνηθετέρα μορφή τοῦ ἐλέγχου τῶν πράξεων εἶναι ὁ ἱεραρχικὸς ἔλεγχος, ὁ κατευθυνόμενος ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω.

Ὁ Thiers ἔλεγεν «Πᾶσα διαταγή δοθεῖσα, τῆς ὁποίας δὲν ἠλέγχθη ἢ ἐκτέλεσις, δέον νὰ θεωρῆται ὡς ματαία».

Ὁ ἱεραρχικὸς ὅμως ἔλεγχος, ἰδίᾳ εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας, δὲν δύναται νὰ γίνεται συνεχῶς, ἀλλὰ μόνον διὰ περιοδικῶν βολιδοσκοπήσεων. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ ἔλεγχος οὗτος τῆς ἐκτελέσεως τῶν διαταγῶν, ὡς καὶ ὁ συναφῆς τῆς ἐκτιμήσεως τῶν προβλέψεων τῶν κατωτέρων δὲν κρίνεται οὔτε ἐπαρκῆς, οὔτε ἀσφαλῆς, διότι βασίζεται ἐπὶ τῆς ὑποκειμενικῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἐντεταλμένων, ἐνῶ κατὰ τὸν Ἐμμερσον μᾶς ἀναγκαιοῦν στοιχεῖα ἄμεσα, ἀλάνθαστα, ἀκριβῆ καὶ διαρκῆ.

Ἀπαιτεῖται ὅπως ὁ διευθύνων μίαν ἐπιχείρησιν διαθέτῃ μέσα προειδοποιήσεως τούτου ταχέως καὶ αὐτομάτως, ὡσάκις αἱ συνέπειαι τῶν παραλείψεων ἢ τῶν λιποψυχιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος ἢ κακῆς χρήσεως τοῦ ἀψύχου ὕλικου του κινδυνεύουν νὰ ὁδηγήσουν εἰς ἀποτελέσματα ἀπέχοντα τῶν κατευθύνσεων, τὰς ὁποίας ἐχάραξε. Πρέπει ὁ υἱοθετηθεὶς ἔλεγχος νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ οὐδεμίαν αὐθαιρεσίαν ἐκ μέρους τῶν ἐντεταλμένων τὴν ἐφαρμογὴν του. Νὰ στηρίζεται οὐχὶ εἰς ὑποκειμενικὰς κρίσεις, ἀλλ' εἰς στοιχεῖα ἀντικειμενικά, σαφῆ καὶ ἀμερόληπτα, τὰ ὁποῖα θὰ κρίνουν μίαν πράξιν πρὸς ἔπαινον ἢ μομφὴν, ἀνεξαρτήτως προσώπων καὶ συναισθημάτων, ἀλλὰ θάσει τῆς ψυχρᾶς καὶ δικαίας πραγματικότητος.

Οὕτω ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ὀργανώσει ἡ ἔννοια τοῦ ἐλέγχου ἐξελισσεται συνεχῶς ἐκ τῆς ποιοτικῆς ἐκτιμήσεως πρὸς τὴν ποσοτικὴν μέτρησιν,

χωρίς να δυνάμεθα να προβλέψωμεν πότε και εάν θα ολοκληρωθῇ ἡ ἀντίληψις αὕτη

Πάντως ἡ ἰδέα τῆς προσωπικῆς ἐπιθέψεως τοῦ κατωτέρου ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου, πρὸς ἣν πλησιάζει ἡ ἔννοια τοῦ ἐλέγχου, ὡς ταύτην διετύπωσεν ὁ Fayol ὑποκαθίσταται ὑπὸ ἑτέρας μορφῆς ἐλέγχου, ὅστις σκοπὸν ἔχει τὴν διαπίστωσιν τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος τὸ δυνατόν ὑπὸ μορφὴν ποσοτικὴν, ἐπιτρέπουσαν τὴν ἀσφαλεστέραν κριτικὴν ταύτης. Πρόκειται περὶ ἐλέγχου τῆς ἐπιχειρηματικῆς διαχειρίσεως, μορφῆς αὐθυπάρκτου και ὅστις λειτουργεῖ παραλλήλως πρὸς τὴν διεύθυνσιν, εἰς ἣν ἀναφέρεται. Κάτι παραπλήσιον πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἥς τὴν ἰδέαν ἐκπροσωπεῖ ἐν τῇ ἐπιχειρήσει ὁ ἔλεγχος ὑπὸ τὴν κατασταλτικὴν ἰδιότητα.

ΕΚΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

Ὁ ἔλεγχος δύναται και δέον να παρακολουθῇ ὅλας τὰς φάσεις τῆς ἐπιχειρηματικῆς ζωῆς. Τὴς ἐνεργείας τρεχούσης φύσεως, ὡς και τὰς πράξεις προβλέψεως και μακροχρονίου ἐξελίξεως.

Εἰς τὰς τεχνικὰς ὑπηρεσίας ἀνευρίσκομεν τοὺς ἐλέγχους τῶν ἀγορῶν, πρώτων ὑλῶν ἢ κατεργασμένων προϊόντων, τῆς βιομηχανοποιήσεως εἰς τὰ διάφορα στάδια (ἐκτελέσεως, ροῦ ἐργασίας, ποσοτικῆς και ποιοτικῆς ἀποδόσεως, βιομηχανικοῦ τιμήματος), τῆς συντηρήσεως τῶν μηχανῶν, ἐναποθηκεύσεως, μεταφορᾶς και τῶν προθεσμίων παραδόσεως. Οἱ ἔλεγχοι οὗτοι ἐφαρμόζονται κυρίως μὲν ἐπὶ πραγμάτων, ἐμμέσως ὅμως και ἐπὶ προσώπων.

Ἐν τῇ ἐμπορικῇ ὑπηρεσίᾳ οἱ ἔλεγχοι ἀφοροῦν τὰ κέντρα καταναλώσεως, ἐκλογὴν και ἐφαρμογὴν τῶν μεθόδων πωλήσεως, ἐξέλιξιν τῆς πελατείας ἀπὸ ἀπόψεως ἀγοραστικῆς δυνάμεως, συχνότητος ἀγορῶν ἢ πιστωτικῆς ἐπιφανείας, ἐμμέσως δὲ τὴν παραγωγικὴν ἱκανότητα τῶν τεχνικῶν ὑπηρεσιῶν, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς πελατείας. Ἐφαρμόζεται δὲ ἐπὶ προσώπων πραγμάτων και ἰδεῶν.

Ἀρμοδιότητος τῶν οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν εἶναι οἱ ἔλεγχοι οἱ ἀναγόμενοι εἰς τὸν χειρισμὸν τῶν διαθεσιμότητων, ἀκίνητοποιήσεων και ἀποσβέσεων, τὰ προγράμματα και τὰς προβλέψεις χρηματοδοτήσεως, τὰ γενικὰ ἔξοδα, τὰ κέρδη και τὰς ἐπενδύσεις.

Τέλος εἰς τὴν διοικητικὴν ὑπηρεσίαν ἀνάγονται οἱ ἔλεγχοι ἐπιλογῆς, ἀποδόσεως και προαγωγῆς τοῦ προσωπικοῦ, τῶν γραφείων και τῶν λεγομένων ἐσωτερικῶν ὑπηρεσιῶν, ὡς και οἱ τῆς ἀκριβείας τῶν προβλέψεων και τῆς ἐπιχειρηματικῆς πολιτικῆς τῆς Διευθύνσεως.

ΤΥΠΟΙ ΕΛΕΓΧΩΝ

Ὅπως ὁ ἔλεγχος ἀπαντᾶται εἰς ὅλας τὰς λειτουργίας μιᾶς ἐπιχειρήσεως, οὕτως ἐνυπάρχει εἰς ὅλα τὰ στάδια και διαβαθμίσεις τῆς ἱεραρχίας.

Ἡ ἱεραρχικὸς ἔλεγχος εἶναι ἡ πλέον καθιερωμένη καὶ γνωστὴ μορφή, προκειμένου περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος, δὲν ἐφαρμόζεται ὁμοίως ὁμοιομόρφως καὶ εἰς τὸ ἀνώτερον καὶ εἰς τὸ κατώτερον προσωπικόν. Μία μορφή ἐλέγχου εὐχερῶς ἀνεκτὴ εἰς μίαν βαθμίδα τῆς ἱεραρχίας, θεωρεῖται ὡς καταπιεστικὴ ἢ ἐξευτελιστικὴ ὑπὸ ἄλλης.

Λόγω διαφορᾶς ἀρμοδιότητων, ἡλικίας καὶ γοήτρου, εἰς τὸ πρῶτον συνάδει καλύτερον ὁ ἔλεγχος ἀποδόσεως, ἐνῶ εἰς τὸ δεύτερον ὁ ἔλεγχος ἀκριβείας, ὑποκείμενος ἀσφαλέστερον εἰς ποσοτικὴν μέτρησιν.

Ἐνταῦθα δέον νὰ θιγῆ καὶ ἡ ἔννοια τῆς περιοχῆς τοῦ ἐλέγχου (span of control).

Διὰ τοῦ ὄρου τούτου νοεῖται τὸ ὄριον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἕκαστος προϊστάμενος δύναται νὰ ἀσκήσῃ ἄμεσον ἐπίδωξιν, χωρὶς νὰ μεταβιβάσῃ ἐξουσίαν εἰς ὑφισταμένους ἢ διαμέτους.

ὑπὸ τῶν ἐγκυψάντων συνήχθη τὸ συμπέρασμα ὅτι εἰς προϊστάμενος δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ ἄμεσον ἐπαφήν μὲ πλείονας τῶν 3—6 ἀμέσων συνεργατῶν. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο εἶναι μᾶλλον θεωρητικὴ ἀποψις, ἢ δὲ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἐκάστοτε συνθηκῶν ἐργασίας.

Ἡ θεωρία τοῦ ἱεραρχικοῦ ἐλέγχου, ἐὰν ἀχθῆ εἰς τὰ ἀκρότατα λογικὰ ὄρια τῆς, ἀφίνει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐπιχειρήσεως ἀνεξέλεγκτον, ἐνῶ εἶναι φανερόν ὅτι οἰαδήποτε καὶ ἂν ὦσι τὰ προσόντα του, οὗτος δὲν εἶναι ἄμιαιρος λαθῶν ἢ σφαλμάτων λεπτομερειῶν, κρίσεως, ἀδυναμίας ἢ καὶ προθέσεως.

ὑπάρχει βεβαίως ὡς ἀνώτατος κριτῆς ὁ ἀμείλικτος ἔλεγχος τῆς πραγματικότητος καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων. Οὗτος ὁμοίως καὶ συνήθως ἐρχεται λίαν ἀργὰ καὶ δὲν ἀποκαλύπτει, λόγῳ τῆς γενικότητός του, τὰ βαθύτερα αἴτια.

Ὅταν λ. χ. μία ἐπιχειρήσις ἀποτύχῃ, τοῦτο ἀντανακλᾷ ἀσφαλῶς κατὰ δυσμενῆ τρόπον ἐπὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς. Δυνατὸν ὁμοίως ἢ ἀποτυχία νὰ ὀφείλεται εἰς αἴτια, ἐκτὸς τῆς δικαιοδοσίας καὶ εὐθύνης του κείμενα, τὰ ὁποῖα μόνον μία ἐξονυχιστικὴ ἀνάλυσις δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ.

Ἀπομένει ὅθεν ἡ μέθοδος τοῦ «αὐτοελέγχου», ἣτις ὁμοίως ἀπαιτεῖ ἀρκετὸν θάρρος, ἀμεροληψίαν, αὐστηρότητα πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἀνωτερότητα χαρακτῆρος. Πρόκειται νὰ κρίνωμεν ἡμεῖς τὸν ἑαυτὸν μας καὶ ὡς γνωστὸν εἶμεθα αὐστηροὶ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ λίαν ἐπιεικεῖς πρὸς ἡμᾶς.

Ἡ αὐτοέλεγχος ἐνεργεῖται πρὸς δύο κατευθύνσεις: Ἐλεγχος τῆς προσωπικότητός μας, ὡς καὶ τοῦ τρόπου σκέπτεσθαι καὶ δοῦν, λίαν ἀναγκαῖος διότι οὐδὲν ἄλλο θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ ἐγκαιρῶς τὰ λάθη ἢ σφάλματα. αἴτινα διεπράξαμεν ἐν στιγμῇ, βεβιασμένης ἢ ἐπηρεασμένης ἀποφάσεως. Μετέλεγχος τῶν πράξεών μας, ἀπασχόλησις λίαν ἀπορροφητικὴ ἀλλ' ἐξ ἴσου ἀναγκαῖα, διότι συνήθως αἱ ἀποφάσεις εἶναι ἀνέκκλητοι καὶ ἀνεξέλεγκτοι, τὸ δὲ ἄμεσον περιβάλλον, εἴτε λόγῳ ἐλλείψεως θάρρους, εἴτε λόγῳ συμφέροντος καὶ κολακείας, συνηθέστερον ἐπικροτεῖ καὶ σπανίως ὑποδεικνύει τὰ διαπραχθέντα σφάλματα.

Και ἐπειδὴ οὐδεὶς εἶναι ἀλάνθαστος, εἶναι σωτηρία ἢ περιοδικὴ αὐτὴ ἀναδιπλωσις εἰς τὸν ἑαυτὸν μας, τόσον ἀναγκαιοτέρα ὅσον ὑψηλότερόν τις ἴσταται.

Ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ὀργανώσει εἰς τὸν ἔλεγχον ἱεραρχίας ἀντιτίθεται ὁ ἔλεγχος τῶν εἰδικοτήτων. Ἐνταῦθα ἡ ἐπιβολὴ ἀντλεῖται οὐχὶ ἐκ τῆς θέσεως ἢ τοῦ βαθμοῦ, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀρμοδιότητος, τῆς ἀξίας τοῦ ἀτόμου καὶ ἐπεκτείνεται περισσότερο εἰς πλάτος καὶ ὀλιγώτερον εἰς ὕψος.

Ἄλλος τρόπος ἐλέγχου εἶναι ὁ ἐνεργούμενος ἐν ἰσοτιμίᾳ βαθμοῦ, ὅπου τοῦτο ἐφικτόν. Πρὸς ἐπιτυχίαν ὅμως ἀπαιτεῖται ἔλλειψις φιλαυτίας, καλὴ πρόθεσις καὶ τὸ συναίσθημα συνεργασίας, ἵνα ἀποφευχθῶν προστριβᾷ καὶ ἀλληλοεπιβλέψεις. Δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀφετηρίαν γονίμου ἀμίλλης καὶ ἀλληλοσυμπληρώσεως. Παράδειγμα τοιούτων ἐλέγχων ἔχομεν ὅταν δύο ἢ πλείονες διευθύνοντες ἢ συνεταῖροι συνεργάζονται ἐν πλήρῃ ἀρμογῇ καὶ κατανοήσει, ὥστε νὰ ἀποφεύγονται τὰ θεινὰ τῆς πολυκοιρανύης καὶ ἡ ἔλλειψις ἐνότητος εἰς τὴν διοίκησιν.

Τέλος ἔχομεν τὸν ἔλεγχον τοῦ κατωτέρου ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου, ὅστις παρουσιάζει ἐνίοτε ἀξιόλογα ἀποτελέσματα, ὅταν ἐφαρμόζεται ὑπὸ μορφήν μὴ διασαλεύουσαν τὴν ἐπιβολὴν καὶ κλονίζουσαν τὸν πειθαρχίαν.

Ἡ πλέον πρακτικὴ καὶ ἐπιτυχὴς ἐφαρμογὴ τοῦ ἐλέγχου τούτου ἐπιτυγχάνεται, ὅταν αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπιχειρήσεως συνδυάσῃ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὴν ὀργανώσιν του, ὥστε αὐταὶ αἱ πράξεις τῶν ἐκτελεστικῶν του ἐργάνων νὰ τῷ ἀποκαλύπτουν τὰ λάθη, τὰ ὅποια διέπραξεν οὗτος κατὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν διαταγῶν καὶ κατευθύνσεών του.

Τὸ ν' ἀναγνωρίζῃ τις παρρησίᾳ τὰς ἔλλειψεις του καὶ νὰ δέχεται ὑποδεικνυομένας βελτιώσεις, κατ' οὐδὲν μειώνει τὸ κύρος καὶ τὸ γόητρον τοῦ ἀνωτέρου, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐμπεδώνει τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ κατακτᾷ τὴν ἀφοσίωσιν τῶν ὑφισταμένων του.

Ὁ Μολιέρους ἔλεγεν ὅτι δὲν ἐνετρέπετο νὰ ἀναγινώσκῃ, πρὶν παραδόσῃ εἰς τὴν δημοσιότητα τὰς ἀθανάτους κωμωδίας του, εἰς τὴν ὑπερήτριάν του καὶ νὰ ἐξετάζῃ πρεσβετικῶς τὰς ἀφελεῖς κρίσεις τῆς.

ΟΙ ΕΛΕΓΧΟΙ ΑΠΟ ΑΠΟΨΕΩΣ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ

Ἀπὸ ἀπόψεως χρόνου ἐφαρμογῆς, διακρίνομεν δύο βασικὰς κατηγορίας ἐλέγχων :

Τοὺς συνεχεῖς, ἧτοι ἐκείνους, οἵτινες ἐπαναλαμβάνονται ἀνεξαιρέτως ἐκάστην φοράν, καθ' ἣν πρόκειται νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ αὐτὴ πρᾶξις καὶ τοὺς διαλείποντας ἢ περιοδικούς, οἵτινες ὑποδιαίρουσιν εἰς τοὺς τακτικούς, λαμβάνοντας χώραν εἰς τακτὴν προθεσμίαν (λ.χ. ἀπογραφή τέλος τοῦ ἔτους) καὶ τοὺς ἐκτάκτους, οἵτινες ἔχουσιν ὡς κύριον γνώρισμα τὸν αἰφνιδιαστικὸν χαρακτήρα.

Ὁ συνεχὴς ἔλεγχος μας παρέχει τὴν βεβαιότητα ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ

διαφύγη και ότι πάσα παράλειψις, σφάλμα ή κατάχρησις θα ανακαλυφθούν εγκαίρως.

Ήσκει σοβαράν προληπτικήν επίδρασιν επί του προσωπικού, διότι ο άνθρωπος εργάζεται προσεκτικώτερον όταν γνωρίζη ότι και αι ελλείψεις του παρακολουθούνται και αι προσπάθειαι του δεν παραμένουν άπαρατήρητοι. Το έδαφος όμως της εφαρμογής του είναι περιορισμένον, λόγω του πολυπλόκου του, του χρόνου και των δαπανών, άτινα απαιτούνται προς ολοκλήρωσίν του.

Οί περιοδικοί έλεγχοι είναι πλέον ελαστικοί εις την χρήσιν και όλιγώτερον δαπανηροί. Αντιθέτως το δίκτυον επιδιέψεως είναι πλέον χαλαρόν και εάν τα χρονικά διαστήματα εφαρμογής είναι άραιά, υπάρχει κίνδυνος όπως ελλείψεις και άπάται όλοσχερώς διαφύγουν ή ανακαλυφθούν πολύ άργά. Πάντως και ή εκ των ύστερων ανακάλυψις είναι ένιοτε πολύτιμος, διότι δύνανται να εξαχθώσι συμπεράσματα λίαν χρήσιμα δια το μέλλον.

Ο τακτικός περιοδικός έλεγχος δημιουργεί μίαν συνήθειαν, επιβάλλει μίαν πειθαρχίαν, λόγω του καθωρισμένου χρόνου, καθ' όν πρόκειται να εκτελεσθῆ. Είμεθα βέβαιοι ότι εις ώρισμένον χρόνον, ώρισμένοι ουσιώδεις έλεγχοι θα λάβουν άπαραιτήτως χώραν. Ύστερεί όμως σοβαρώς κατά το ότι ο χρόνος της ένεργείας του είναι έπακριβώς ή περίπου γνωστός και από τον έλεγχόμενον, όστις έχει ούτω καιρόν και άνεσιν έν τῆ μεταξύ να τακτοποιηθῆ. Το νευραλγικόν σημείον έν προκειμένῳ είναι ο καθορισμός της χρονικής περιόδου. Εάν αυτη είναι μικρά ο περιοδικός έλεγχος μετέχει των μειονεκτημάτων, χωρίς να αποκτῆ και τα πλεονεκτήματα του συνεχούς έλέγχου, εις όν προτιμώτερον να μετατραπῆ.

Εάν πάλιν γίνεται κατά άραιά διαστήματα, αι πιθανότητες διαφυγής αυξάνουν και πολλάκις δημιουργείται μιá έντύπωσις έπιφανειακής κανονικότητος, ήτις μάς άποκοιμίζει και μάς καθησυχάζει.

Οί αίφνιδιαστικοί έλεγχοι ένεργούνται συνήθως υπό μορφήν βολιδοσκοπήσεων, μικρᾶς ή μεγάλης εκτάσεως. Έχουν ως προσόν, έν αντιθέσει προς τους τακτικούς, την έξ άπίγης διαπίπτωσιν του γεγονότος. Λόγω του άπροόπτου της ένεργείας των κρατούν τον έλεγχόμενον έν διαρκῆ άναμονῆ. Δέν πρέπει όμως να ένεργώνται άνευ μεθόδου, αλλά κατά σύστημα τοιούτον, ώστε οί κυριώτεροι έλεγχοι μιᾶς έπιχειρήσεως να ένεργώνται έστω και αίφνιδιαστικῶς.

Οί έλεγχοι ούτοι αποτελούν το άπαραίτητον συμπλήρωμα των λοιπών τε ειοτέρων μεθόδων τακτής περιοδικῆς μορφῆς, ακόμη και των συνεχών, ότε δέον να ένεργώνται υπό προσώπων ξένων προς την έπιχείρησιν.

ΟΙ ΕΛΕΓΧΟΙ ΥΠΟ ΑΠΟΨΕΩΣ ΥΨΗΣ

Οί έλεγχοι από άπόψεως ύψης και τρόπου έκδηλώσεως, δύνανται να υπαχθώσιν εις μίαν των κάτωθι κατηγοριών :

α) Ποιοτικοί ή ποσοτικοί. Αί δύο έννοιαι δέν αποκλείονται, αλλά τούναντίον άλληλοσυμπληρουνται. Είναι όμως δυσχερές νά εύρεθῆ τὸ ἴδιον στοιχεῖον ἐλέγχου συνδυάζον καί τὰ δύο χαρακτηριστικά. Συνηθέστερον πρόκειται περὶ δύο διαφόρων ἐλέγχων υπερτιθεμένων.

β) Ὁ ἔλεγχος δύναται νά εἶναι μορφῆς προληπτικῆς ἢ μετελέγχου. Ὁ μετέλεγχος ἀρκεῖται εἰς τὴν πιστοποίησιν τῶν γενομένων, τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων καὶ ἐπάγεται ὡς συνέπειαν τὴν ἐπιβολὴν κυρώσεων, ὅπου παραβάσεις.

Ὁ προέλεγχος εἶναι πλέον ἐνδιαφέρων, διότι παρακολουθεῖ τὴν ἐκτέλεσιν ἐν αὐτῇ τῇ ἐξελιξεί τῆς, δύναται τὰ προσαρμοσθῆ εἰς τὰς μεταβαλλομένας συνθήκας, νά προλάβῃ καὶ νά δώσῃ λαβὴν εἰς ἐγκαίρους διορθώσεις.

Προτιμότερα εἶναι ἡ προφύλαξις τῆς θεραπείας καὶ αἱ θεραπευτικαὶ μέθοδοι ὁμῶς διατηροῦν τὴν χρησιμότητά των.

γ) Ἀμεσοὶ καὶ ἔμμεσοι. Ἄν καὶ πᾶς ἔλεγχος εἶναι κατὰ βάσιν μία σύγκρισις, ἐν τούτοις ἀρχίζει ἀπὸ μίαν ἄμεσον παρατήρησιν καὶ βαθμηδὸν τελειοποιούμενος καθιστᾷ δυνατὴν τὴν δημιουργίαν προτύπου πρὸς μελλοντικὴν σύγκρισιν.

Οἱ προϋπολογιστικοὶ ἢ προγραμματισμένοι ἔλεγχοι, τὸ πρότυπον βιομηχανικὸν τίμημα, οἱ δεῖκται ἀναλογιῶν καὶ τὰ διαγράμματα τύπου Gantt, ὅπου σὺν τῇ ἐκτελέσει παρατίθεται καὶ ἡ πρόβλεψις, ἀποτελοῦν ἐπιτυχημένα βελτιουμένων ἐλέγχων, στηριζομένων εἰς συγκρίσεις.

Ἐτερον εἶδος ἐμμέτου ἐλέγχου εἶναι καὶ ὁ βασισόμενος εἰς ἐνδείξεις συναγομένας ἐξ ἐλέγχου, ἐνεργηθέντος εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς ἐπιχειρήσεως, πολλάκις ἐπιφανειακῶς ἄσχετον.

δ) Συγκεντρωτικοὶ καὶ ἀποκεντρωτικοί. Ὁ συγκεντρωτικὸς ἔλεγχος ἔχει τὸ προσὸν τῆς ἐνότητος μεθόδων, τελειοποιήσεως αὐτοῦ εἰς τὰς γενικὰς του γραμμὰς λόγῳ εἰδικεύσεως, μεγαλύτερας ἐπιβολῆς λόγῳ ἀποφυγῆς οἰκειότητος, ὡς καὶ πληρεστέρας ἀνεξαρτησίας κρίσεως. Μειονεκτεῖ ὁμῶς εἰς γνῶσιν τῶν εἰδικῶν λεπτομερειῶν τοῦ ὑπὸ ἔλεγχον ἀντικειμένου, ὡς καὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ περιβάλλοντος, ὅπου ὁ ἔλεγχος πρόκειται νά ἐνεργηθῆ.

Ὁ συγκεντρωτικὸς ἔλεγχος ἐνεργεῖται συνεχῶς μὲν μέσῳ τῶν ποικίλων λογιστικῶν καὶ στατιστικῶν στοιχείων, κατ' ἀνάγκην δὲ περιοδικῶς ὑπὸ μορφήν ἐπιτοπίων πιστοποιήσεων.

Ὁ ἀποκεντρωτικὸς ἔλεγχος ἐνεργούμενος διὰ προσώπων ἀπεσπασμένων παρὰ τῇ ὑπηρεσίᾳ ἢ Καταστήματι, εἶναι ταχύτερος καὶ λεπτομερέστερος.

Ὁ ἐλεγκτῆς προσοικειοῦται εὐχερῶς τὰς τεχνικὰς λεπτομερείας, δύναται νά κρίνῃ ἀσφαλέστερον, ὡς κατέχων ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐκ πρώτης πηγῆς καὶ νά δράσῃ ἀποτελεσματικώτερον.

Ἐξ ἀντιθέτου ὁμῶς ἀφομοιοῦται ταχέως πρὸς τὸ περιβάλλον, ὅπου πρόκειται νά ἐλέγχῃ καὶ λόγῳ δεσμῶν συνηθείας ἢ ἐπιβάλλοντος τῶν προ-

σταμένων του, χάνει μέρος της ανεξαρτησίας του, πολλάκις άσυνειδήτως.

Μία εϋτυχής μέση λύσις είναι ή μικτή μέθοδος. Ίδρύνονται άποκεντρωτικοί έλεγχοι, αί μέθοδοι όμως ένεργείας και ή έν γένει δράσις, υπόκεινται εις τήν έποπτεϊαν και τάς κατευθύνσεις της κεντρικής Έλεγκτικής Ύπηρεσίας.

ε) Ο έλεγχος τέλος δύναται νά νοηθῆ ως έλεγχος έπιθολῆς ή έλεγχος συνεργασίας.

Βεβαίως μέχρις ένός σημείου ο έλεγχος είναι άπόρροια έπιβολῆς του έλέγχοντος έπί του έλεγχομένου. Η ουσιώδης διάκρισις αναφαίνεται άν ένεργήσωμεν οϋτως, ωστε εις τόν έλεγχον νά ενδιαφερθῆ και ο έλεγχόμενος.

Κλασικόν παράδειγμα της πρώτης μορφῆς είναι οί κρατικοί και στρατιωτικοί έλεγχοι, οἵτινες επιβάλλονται άκάμπτως, χωρίς νά ληφθῆ υπ'όψιν ή συγκατάθεσις του προσωπικού και μάλιστα παρά ένδεχομένην αντίδρασιν του.

Αϋται είναι περιπτώσεις δικαιολογημένοι έν μέρει και υπό ειδικών αναγκών, συμφώνως πρός τάς ύπηρεσίας, αἵτινες υφίστανται τόν έλεγχον. Πάντως άπαιτοϋν λεπτομερή προπαρασκευήν και ένσωματοϋνται έπιτυχώς εις οργανώσεις, όπου είναι ισχυρόν τό αίσθημα της πειθαρχίας. Σπανίως παρέχονται έξηγήσεις, ή δέ έφαρμογή των στηρίζεται εις εύρέα δικαιώματα πειθαναγκασμοϋ.

Εις τάς ιδιωτικάς έπιχειρήσεις, ή μορφή έλέγχου ή στηριζομένη έπί της συνεργασίας, είναι συνηθεστέρα. Εις μίαν καλήν οργανώσιν ένδεικνυται ψυχολογικώς οπως εις τόν έλεγχον εύρίσκει συμφέρον και ο έλεγχόμενος Οϋτω ο Taylor επέτυχε νά διαδόσῃ τό σύστημά του, παρά τήν αντίδρασιν λόγω νεωτερισμοϋ και έν τισι τήν σκληρότητά του, διότι χάρις εις τόν διαφορικόν μισθόν κατώρθωσε νά κάμῃ τόν έργάτην νά ενδιαφερθῆ εις τήν αύξησιν της άποδόσεως, έξ τῆς έξηρητάτο και ή μεγαλυτέρα άμοιβή του. Έδέχθη ο έργάτης σύστημα έξαντλητικοϋ έλέγχου, διότι έπέισθη οτι οϋτος δέν άντετίθετο εις τά συμφέροντά του. Η αντίδρασις των έργατικών οργανώσεων, ώφείλετο μάλλον εις λόγους γενικωτέρας έργατικῆς πολιτικῆς και έν τισιν εις φιλυποψίαν εκ της άγνοίας.

Συμφέρι πάντοτε νά επιτύχωμεν τήν εκθυμον συνεργασίαν του έλεγχομένου, έστω και μέ τινας θυσίας. Οϋτως οϋτος θα υποστῆ εύχερέτερον τόν έλεγχον, ως άνέχεται τις μίαν πειθαρχίαν έλευθέρως γενομένην άποδεκτῆν και έπομένως ολιγώτερον καταθλιπτικῆν.

Πᾶσα προσπάθεια πρέπει νά καταβάλλεται οπως ή έφαρμογή των έλέγχων μή χαλαροϋται σϋν τῇ παρόδῳ του χρόνου. Τό σύστημα των έλέγχων ομοιάζει μέ δίκτυον, του όποίου όταν αρχίζουσι νά διαφεύγουσι αί θηλαί προβλέπεται ταχεϊα ή έξάρθρωσις. Είναι γνωστόν τό φυσικόν φαινόμενον της βαθμιαίας έγκλιματίσεως των φυτῶν και των ζώων, τά όποια αποβάλλουσι έν τέλει τάς αρχικάς ιδιότητάς των. άφομοιωνόμενα πρός τό νέον περιβάλλον. Η άνθρωπίνη φύσις δέν άνέχεται τήν συνεχή προσπάθειαν. Ένίοτε

κάμνει ἄλλατα, μετέπειτα στάσιν καὶ οὐχὶ σπανίως παλινδρομεῖ. Ἐρχικῶς αὐστηρὰ μέτρα, μετὰ τὴν πάροδον χρόνου τείνουν νὰ ἐκφυλισθοῦν. Δι' αὐτὸ εἶναι προτιμότερα ἢ παραδοχὴ ἀπλουστεύων ἄρα ἴσως ἀτελεστεύων μέσων ἐλέγχου, δυναμένων ὅμως νὰ τύχουν συνεχοῦς καὶ πλήρους ἐφαρμογῆς, ἀπὸ τελειότερα, περιπλοκώτερα, ἐξαρτώμενα ἐξ ἐξαιρετικῶν προσπαθειῶν ἢ εἰδικῶν συνθηκῶν, ἅτινα ὅμως προβλέπεται ὅτι θάττον ἢ θράδουον θὰ ἀτονήσουν.

Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΩΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

Στρεφόμενοι ἤδη πρὸς τὴν ψυχολογικὴν πλευρὰν τοῦ ἐλέγχου διακρίνομεν :

Τὰς ψυχολογικὰς θάσεις τοῦ ἐλέγχου, τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἐλεγχόντος, ἐλεγχομένων καὶ τρίτων, τέλος τὰ ψυχολογικὰ κίνητρα καὶ ἐκδηλώσεις τῶν διαπραττόντων τὰς ἀπάτας, ἅτινα ἀποτελοῦν περιπτώσεις τῆς παθολογικῆς ψυχολογίας.

Ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη διατυπώσεως μιᾶς ψυχολογίας τοῦ ἐλέγχου ἐπιβάλλεται ἐκ πολλῶν λόγων :

Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ ἔλεγχος ἐνεργεῖται ἐπὶ πραγμάτων ὁ ἀνθρώπινος παράγων δὲν παραμένει ἀμέτοχος. Ὡς γνωστὸν ὁ ἀνθρώπος κέκτηται μεγάλην δόσιν ἐγωϊσμοῦ. Ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον λαμβάνει συναίσθησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας του, ὁ δὲ ἔλεγχος ἀναντιρρήτως περιορίζει ταῦτα. Ἡ πρώτη ὑποσυνείδητος πολλακίς ἐκδήλωσις τοῦ ἐλεγχομένου εἶναι ἡ ἀντίδρασις.

Καὶ ἢ θὰ εἶναι αὕτη παθητικῆς μορφῆς, τοῦ ἐλεγχόμενου περιοριζομένου εἰς δυσαρέτους σκέψεις καὶ συναίσθηματα, ἅτινα βοηθοῦσης τῆς πειθαρχίας ἐπιφανειακῶς καταστρέλλονται, οὐχὶ ὅμως ἄνευ ἐπιδρασῶν συνεπειῶν ὡς λ. χ. μαρασμοῦ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἢ μειώσεως τῆς ἀποδόσεως.

Ἐνίοτε ὅμως λαμβάνουν ἐνεργὸν μορφήν, ὡς εἶδος ἀτομικῆς ἢ ὁμαδικῆς ἀνταρσίας τοῦ προσωπικοῦ. Εἰς τὰς ὁξείας ταύτας φάσεις, κίνητρα τῶν ὁποίων εἶναι περισσότερον τὸ συναίσθημα καὶ ἡ πρόληψις παρὰ τὴν λογικὴν, δύο μᾶς παρουσιάζονται λύσεις.

Ἡ νὰ ὑποχωρήσωμεν, ἐγκαταλείποντες ἐπὶ θυσίᾳ τοῦ γοήτρου προσωρινῶς ἢ ὀριστικῶς τὸν ἐγκαθηδρυσθέντα ἀνεπιθύμητον ἔλεγχον.

Ἡ νὰ ἐπιμεινῶμεν συσφιγγόντες τὸ δίκτυον, ἵνα ἐξουδετερώσωμεν τὴν ἀντίδρασιν, τὴν ὑπεκφυγὴν, τὴν προσποίησιν καὶ τὸν δόλον.

Δὲν δύναται νὰ ἐκριζωθῇ ὅμως οὕτω καὶ ἡ ἐχθρότης, ἥτις εἶναι ἱκανὴ ἐν τέλει νὰ ἐξαρθρώσῃ ἐν σύστημα, ὅπερ ἐπιβληθὲν ἐναντίον τῆς θελήσεως ἢ τῆς ἀνοχῆς τοῦ ἐλεγχομένου, οὐδέποτε γίνεται τελικῶς ἀποδεκτόν.

Διὰ τὴν ἐπίτευξιν διαρκῶν καὶ ἐπιτυχῶν ἐλέγχων, ἐπιβάλλεται ἡ λήψις ψυχολογικῶν προφυλάξεων κατὰ δύο στιγμὰς.

Πρῶτον ὅτε ὁ ἔλεγχος ἀρχικῶς ἐγκαθίσταται καὶ δεύτερον κατὰ τὴν

ἐποχήν τῆς ἐφαρμογῆς του. Ἀμφότεραι δὲ πρέπει νὰ προβλεφθοῦν ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς ἐκπονήσεως τοῦ σχεδίου τοῦ ἐλέγχου.

Διαφοροτρόπως παρουσιάζεται ἕμως τὸ πρόβλημα ἐὰν ὁ ἐλεγχος ἐφαρμόζεται ἐπὶ νέου πράγματος ἢ ὑπηρεσίας καὶ ἄλλως ἐὰν πρόκειται νὰ προστεθῇ νέα μορφή ἐλέγχου εἰς ἐνυπάρχουσαν ἤδη σχετικὴν ὀργάνωσιν.

Εἶναι πολὺ εὐκολωτέρα ἡ εἰσαγωγή τοῦ ἐλέγχου εἰς νεοῖδρυομένην ὑπηρεσίαν, διότι οὗτος ἐνσωματοῦται εἰς τὴν ὀργάνωσιν ταύτης.

Κατὰ τὴν πρόσληψιν τοῦ προσωπικοῦ ἢ ἀπαρίθμησις τῶν ὑποχρεώσεων καὶ ὄρων ἐργασίας, θὰ περιλάβῃ ὡς φυσικὴν συνέπειαν καὶ τὰς ἀναγκαίας πράξεις καὶ λειτουργίας τοῦ ἐλέγχου. Ἡ προσφερομένη ἐργασία θὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἢ θὰ ἀπορριφθῇ, καὶ ἐὰν γίνῃ ἀποδεκτὴ ἢ προσωρινῆ μορφῇ τοῦ ἐλέγχου θὰ ἐπιτευχθῇ ἀνευ ἀντικτύπου.

Λεπτότερον τὸ ζήτημα εἶναι ὅταν πρόκειται νὰ εἰσαχθῇ ἢ ἐπεκταθῇ ὁ ἐλεγχος εἰς ἐνυπάρχουσαν ἀπὸ καιροῦ ὑπηρεσίαν. Τὸ προσωπικὸν ἔχει ἤδη ἀποκτήσει ὠρισμένας συνηθείας, βλέπει δυσαρέστως πᾶσαν ἀλλαγὴν, τὴν ἐκλαμβάνει ἐνίοτε καὶ ὡς ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης. Ἐνα ἐλεγχον, τὸν ὅποιον θὰ ἐδέχετο ἀδιαμαρτυρήτως εἰς τὰς ἀρχάς, θεωρεῖ πιεστικὸν ἢ ἄσκοπον ἐὰν ἐφαρμοσθῇ μεταγενεστέρως.

Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι κατὰ θάσιν ὀκνηρά, ὥστε δυσαρέστως νὰ δέχεται πᾶσαν ἀλλαγὴν καὶ νεωτερισμὸν, θεωρεῖ δὲ τὴν κρατοῦσαν κακὴν κατάστασιν ἐνίοτε ὡς κεκτημένον δικαίωμα.

Μία εὐφυῆς μέθοδος, ἣτις παρακάμπτει τὰς ψυχολογικὰς ταύτας δυσκολίας, συνίσταται εἰς τὴν ἐντεχρον καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος ἐκείνων, οἵτινες μέλλουν νὰ ὑποστοῦν τὸν ἐλεγχον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν χρησιμότητά του, πρὶν ἔτι γίνῃ λόγος περὶ αὐτοῦ.

Ἡ μεγαλύτερα μάλιστα ἐπιτυχία κατορθοῦται ὅταν υποβάλλωμεν εἰς τὸν ἐλεγχόμενον τὴν ἰδέαν, ὅπως οὗτος ὑποδείξῃ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐλέγχου. Πρὸς τοῦτο θὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὸν κάμωμεν νὰ διῶδῃ τὰς ὠφελείας, ἃς δύναται νὰ παρουσιάσῃ δι' αὐτὸν ὁ ἐλεγχος. Αὗται εἶναι διαφόρων κατηγοριῶν: Διὰ τὸν ἕνα αὐξήσις τῆς ἀποδόσεως μὲ ἀντίστοιχον αὐξησιν τῶν ἀπολαυῶν, διὰ τὸν ἄλλον ἀπλοποίησις ἢ εὐχέρεια τῆς ἐργασίας, διὰ τὸν τρίτον μείωσις τῶν εὐθυνῶν. Ἐκαστον δὲ τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων ἔχει βαρῦτητα ἀνάλογον πρὸς τὴν κατηγορίαν ἀτόμων, πρὸς τὰ ὅποια ἀπευθύνεται.

Γενικῶς εἶναι πάντοτε σκόπιμον ὅπως προκειμένου, νὰ ἐπιβάλωμεν τί ἐπὶ τινος, κάμνομεν τοῦτον νὰ πιστεῦσῃ ὅτι τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ἰδίας του πρωτοβουλίας.

Τὸ τέχνασμα τοῦτο συχνάκις χρησιμοποιεῖται, ὅταν θέλωμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὴν συγκατάθεσιν ἄλλου προσώπου. Παρουσιάζομεν τὴν προτεινομένην λύσιν ὡς γνωστὴν καὶ μάλιστα ἐκφρασθεῖσαν ὑπὸ τούτου.

Πολλάκις ἕμως ὁ φερόμενος ὡς παράδειγμα οὔτε ἰδέαν ἔχει τοῦ πράγματος, οὔτε γνώμην περὶ αὐτοῦ. Τὴν ἀνάγκην ἕμως φιλοτιμίαν ποιούμενος

καὶ ἵνα μὴ ἀποδειχθῇ ἀγνοῶν δὲν ἐκφέρει ἀντιρρήσεις, πολλάκις δὲ καὶ πιστεύει ὅτι τὸ εἶπεν. Ὁ σκοπὸς κάποτε ἀγιάζει τὰ μέσα.

Ὅταν ἔχομεν ἀποκτήσει τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ προσωπικοῦ, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τοῦ ἀνωτέρου, δὲν διστάζομεν νὰ ἐκθέσωμεν εἰλικρινῶς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, αἰτοῦντες τὰς ὑποδείξεις τοῦ ἐπὶ τοῦ τρόπου ὀργανώσεως τοῦ ἐλέγχου.

Πολλάκις θεθαίως κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν σκοπῶν, δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν παρεμπιπτόντως καὶ τὰ μέσα πραγματοποιήσεως, εἰς τρόπον ὥστε αἱ ἀπαντήσεις νὰ εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὸ σχέδιον, ὡς τοῦτο συνελάβομεν. Παρὰ ταῦτα δὲν παύει νὰ εἶναι ἀληθὲς ὅτι τοῦτο ὠρίμασεν εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἐλεγχομένου καὶ οὗτος δὲν δύναται μεταγενεστέρως νὰ ἀποδοκιμᾷ μέτρα ἐκτελέσεως, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑποκρίσεων συνειργάσθη. Ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἀποτελεσματικὴ μόνον προκειμένου περὶ προσωπικοῦ, ἀνεπτυγμένου σχετικῶς διανοητικοῦ ἐπιπέδου.

Μία ἐνδιαφέρουσα παραλλαγή συνίσταται εἰς τὴν ἐκπόνησιν πλήρους σχεδίου ὀργανώσεως ἐλέγχου, ὑπερ τίθεται ὑπὸ τὴν ἐλευθέρην κρίσιν τοῦ δυναμένου νὰ ἔχη γνώμην προσωπικοῦ, οὐχὶ ὡς διαταγὴ ἀλλ' ὑπὸ τύπον ὑποδείξεως, μετὰ διασαφήσεων καὶ περὶ τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ καὶ τοῦ συμφέροντος, ὑπερ ἔχει τὸ προσωπικὸν ἐκ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ ἐλέγχου.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ἐξετάζει προσεκτικῶς τὰς ὑποβληθείσας ἀντιρρήσεις καὶ ὑποδείξεις τῶν ἐνδιαφερομένων. Τινὲς τούτων δύναται νὰ παρουσιάξουν πραγματικὸν ἐνδιαφέρον, ὅτε καὶ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν. Ἄλλαι πάλιν ἀπορρίπτονται, ἀφοῦ ἐξηγηθῶν, ἔπου δυνατόν, εἰς τὸν ὑποβάλλοντα αἱ λόγοι, δι' οὓς δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν αἱ ὑποδείξεις του. Ἴνα δὲ μὴ μαραίνεται ὁ ζήλος τῆς πρωτοβουλίας τοῦ προσωπικοῦ, ψυχολογημένον εἶναι ὅπως μὴ γελοιοποιεῖται ἢ κρίνεται ἀνευ ἀξίας οὐδεμίᾳ ὑποδείξει, ἀλλὰ ὅτι παρουσιάζει ὠρισμένα πλεονεκτήματα ἢ ἀπόψεις, μὴ συμμιβαζόμενα πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν.

Προκειμένου περὶ διαλείποντος ἐλέγχου, ἡ ἐφαρμογὴ του λόγῳ τῆς περιοδικότητος γίνεται μὲν εὐχερεστέρως, παρουσιάζει ὅμως τὸ ἐλάττωμα ὅτι δὲν δημιουργεῖται ἡ παντοδύναμος συνήθεια ἢ ἀποκτωμένη ἐκ τοῦ διαρκοῦς ἐλέγχου, ὅστις μετὰ χρόνον ἀρκετὸν παρέρχεται σχεδὸν ἀπαρατήρητος. Θεωρεῖται οὗτος ὡς μία φυσικὴ συνέπεια ἐκτελέσεως τῆς ὑπηρεσίας.

Αἱ ψυχολογικαὶ προφυλάξεις, αἵτινες ἐλήφθησαν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ διαρκοῦς ἐλέγχου, μετατοπίζονται ἤδη κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ περιοδικοῦ.

Δι' ὃ πρέπει νὰ ἐνσωματοῦνται ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον αἱ πράξεις, ἅς ἐπιβάλλει ὁ ἔλεγχος ἐπὶ τοῦ ἐλεγχομένου, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν κανονικῶν ἀπασχολήσεών του.

Ο ΕΛΕΓΚΤΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣΟΝΤΑ ΤΟΥ

Τὸ ἔργον τοῦ ἐλεγκτοῦ ψυχολογικῶς ἐξεταζόμενον, παρουσιάζεται με ἐντονον τὸ ἐνδιαφέρον, εἶναι ὅμως κατὰ κανόνα ἄχαρι. Ἐκτός τοῦ ὅτι εἰς τὴν ἀντίληψιν πολλῶν ὁ ἐλεγχος συνδυάζεται με τὴν ἰδέαν τῆς ὑποβλέψεως καὶ ἀνακρίσεως, ἢ ἐπίδοσις εἰς αὐτὸν ἀπαιτεῖ ἰδιαιτέραν κλίσιν, ὡς ἢ τοῦ ἰχνηλάτου κυνὸς καὶ ψυχικὴν ἀνοχήν οὐ τὴν τυχοῦσαν.

Ἐλεγκτὴς θὰ ἔλθῃ συχνάκις εἰς συγκρούσεις πρὸς πρόσωπα, συμφέροντα, αἰσθήματα, πεποιθήσεις. Θὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐσωτερικὰς ἠθικὰς κρίσεις, προκειμένου νὰ δειχθῇ αὐστηρὸς, ἀλλὰ δίκαιος. Δέον νὰ ἐπιδείξῃ ἠθικὸν σθένος, ὅταν κατ' ἀνάγκην θὰ φανῇ σκληρὸς.

Πρέπει νὰ κατέχῃ τὴν ἐγκληματικὴν νοστροπίαν, ἣτις δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μετὰ τῆς ἐγκληματικῆς διαθέσεως. Νὰ κατανοῇ, με φιλοσοφικὴν διάθεσιν, τὴν ἀνθρώπινην φύσιν με τὰς ποικίλας ἀδυναμίας τῆς, νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν βελτιώσιν τῆς, μὴ παραβλέπων πάντως ὅτι παραστράτημα εἶναι ἐξασθένησις τῆς ἠθικῆς ἀνοχῆς τοῦ ὑποκειμένου εἰς πειρασμόν. Ἀντιμετωπιζὼν ὁ ἐλεγκτὴς τὴν ἀνθρώπινην ἐλαφρότητα, ἀδιαφορίαν καὶ διαφθοράν δὲν πρέπει νὰ ἀπογοητεύεται ἢ νὰ ἀηδιάζῃ. Προτοῦ δειχθῇ αὐστηρὸς πρὸς τοὺς ἄλλους, δέον νὰ συνηθίτῃ νὰ εἶναι αὐστηρὸς πρὸς ἑαυτὸν, καὶ νὰ μὴ παραλείπῃ, εὐκαιρίαν ὅπως ἐπαινῇ, ὅπου τοῦτο δικαιολογεῖται.

Ἐπάρχει ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ὀργανώσει ἐν χρήσει ἐν ρητόν, τοῦ ὁποίου ὀλίγα γνωρίζω σοφώτερα. Εἶναι τὸ ἀρχαῖον «μὴδὲν ἄγαν ἢ πᾶν μέτρον ἄριστον».

Δὲν πρέπει οὐδέποτε νὰ λητμονώμεν ὅτι ὁ ἐλεγχος δὲν εἶναι σκοπὸς καθ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ μέσον πρὸς σκοπὸν. Δι' αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ἀνάλογος πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ τὸ ἐπιδικώμενον ἀποτελεσμα.

Χάριν τῆς τηρήσεως τῶν τύπων δὲν πρέπει νὰ καταπνίγεται ἡ οὐσία. Δὲν εἶναι ἔρθὸν καὶ τὸ χειρότερον δὲν εἶναι συμφέρον διὰ πρακτικὸς ἀνθρώπους, νὰ διυλίζεται ὁ κώνωψ καὶ νὰ καταπίνεται ἢ κάμηλος. Δὲν εἶναι τέλος δίκαιον ἐπὶ τῇ προφάσει αὐστηρότητος νὰ ἐξουτελιζέται ἡ ἀνθρωπίνη ἀξιοπρέπεια καὶ νὰ θίγεται ἡ εὐαισθησία.

Ἐλεγκτὴς πρέπει νὰ διαθέτῃ ἄνεσιν σκέψεως, νὰ μὴ σπεύδῃ εἰς τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων καὶ νὰ μὴν παρασύρεται ὑπὸ τῶν φαινομένων, πολλὰ τῶν ὁποίων σκηνοθετοῦνται ἀκριβῶς ὅπως τὸν παραπλανήσουν.

Καὶ πρὸ παντὸς νὰ μὴ παύσῃ νὰ εἶναι ἀνθρώπος. Εἰς βετεράνος τῆς ἐλεγκτικῆς ἔλεγεν: «ὁ ἐλεγκτὴς δέον πάντοτε νὰ πονηρεῖται, σπανίως νὰ ὑποπτεύεται καὶ οὐδέποτε νὰ σπεύδῃ εἰς ἐξαγωγὴν βεβιασμένων συμπερασμάτων».

Ἐλεγχος ἀποκαλύπτει πολλάκις πληγὰς καὶ ἀπαιτεῖ ἄμεσον ἀντιδοτὸν θεραπείας. Ἡ λήψις τῶν μέτρων τούτων δὲν εἶναι τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ ἐλέγχου, ἀλλὰ τῆς Διοικήσεως, ἣτις ἀποφασίζει κατὰ τὴν ἰδίαν καὶ ἀνεξάρτητον κρίσιν. Ἐλεγκτὴς εἶναι ὁ εἰσαγγελεὺς τῆς ποινικῆς δίκης.

ἄνευ δικαϊώματος ψήφου. Ὁ ἐλεγχόμενος ἔχει δικαϊωμα νὰ ὑπερασπισθῆ ἑαυτὸν, ἢ δὲ Διοίκησις νὰ μορφώσῃ γνώμην καὶ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων.

Δι' ὃ τὰ συμπεράσματα δέον νὰ συνάγονται, χωρὶς νὰ φαίνεται ὡς αἷτιος τούτων ὁ ἐλεγκτής. Εἶναι καταστρεπτικὴ ἢ συνήθεια ἐνίων προϊσταμένων ἐπιχειρήσεων, οἵτινες δι' ἔλλειψιν θάρρους ἢ λόγῳ κακῶς ἐννοουμένης πολιτικῆς, ὀχυρώνονται εἰς τὰς ἀποφάσεις των ὀπισθεν τοῦ ἐλέγχου.

Εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἐλεγχόμενου προσωπικοῦ, ὁ ἐλεγκτής δέον νὰ παραμένῃ ἀμερόληπτος καὶ παρὰ τὸ ἄχαρι ἔργον του συμπαθῆς, ὡς ἐκτελῶν τὸ καθήκον του ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἀρμοδιότητός του, ἴσως σκληρός, δίκαιος ὅμως καὶ πάντως οὐχὶ παντοδύναμος.

ΑΙ ΠΡΟΚΑΛΟΥΜΕΝΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ

Εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ ἐλέγχου ἀνάγεται καὶ ἡ μελέτη τῶν προκαλουμένων ὑπ' αὐτοῦ ἀντιδράσεων. Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ πράγματα ἀντιδρῶν, ἕκαστον κατ' ἴδιον τρόπον, εἰς ἀδίκως ἢ κακῶς ἐκδοθεῖσαν διαταγὴν.

Δὲν δυνάμεθα ἀτιμωρητῆ νὰ ὑποχρεώσωμεν μίαν μηχανήν, ὅπως ἀποδόσῃ ἔργον ἀνώτερον ἐκείνου, δι' ὃ προορίζεται. Ὑπερβολικὴ φθορὰ ἢ καταστροφή θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα.

Προκειμένου εἰδικώτερον περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος, δέον νὰ ἀποδίδεται μεγάλη σημασία εἰς τὴν εὐσυνείδητον μελέτην τῶν ἀντιδράσεων, ἔστω καὶ φαινομενικῶς παραλόγων, ἅς προκαλεῖ συχνάκις μία διαταγὴ ἢ ἐν μέτρον.

Ἡ ψύχραιμος καὶ ἀπροκατάληπτος μελέτη, ἀποτελεῖ ἐξαίρετον μέσον ἐλέγχου τῆς ποιότητος τῆς διαταγῆς.

Ἐνίοτε παρατηροῦμεν ἐλάττωσιν ἀποδόσεως, μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἐνὸς μέτρου. Ἐὰν μετ' ἀνάλυσιν διαπιστώσωμεν ὅτι οἱ ἄλλοι ὄροι παραμένουν ἀμετάβλητοι, δέον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ σφάλμα ἔγκειται εἰς τὴν διαταγὴν.

Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ διαταγὴ αὕτη εἶναι κακὴ καθ' ἑαυτήν. Πιθανὸν κακῶς νὰ διευτυπώθῃ, ἀτελῶς νὰ κατενοήθῃ ἢ νὰ διήγειρε συναισθήματα προκαταλήψεως.

Ἡ μελέτη τῶν ἀντιδράσεων ἀποτελεῖ εὐπλαστον καὶ ἀποδοτικὸν μέσον διαφωτίσεως εἰς χεῖρας τῆς Διευθύνσεως, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ ἀσχέτως τῆς ὀργανώσεως συστήματος λοιπῶν ἐλέγχων.

Ἡ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

Ἡ ἀποστολὴ τῶν ἐλέγχων, ἐν τῇ καθόλου ὀργανώσει, δύναται νὰ νοηθῇ ὑπὸ τρεῖς μορφάς :

α) Κανονιστικὴ, β) κυρωτικὴ καὶ γ) δημιουργικὴ.

Ἡ κανονιστικὴ ἐπίδρασις τοῦ ἐλέγχου εἶναι ἢ προληπτικῆς φύσεως ἢ διορθωτικῆς.

Είναι βέβαιον ότι όταν εις μίαν επιχείρησιν λειτουργεί σοβαρός και συνεχής έλεγχος, προλαμβάνονται κατά τὸ δυνατόν τὰ δυσάρεστα ἀπρόοπτα.

Ἡ ἐξέλεγχξις λ. χ. τοῦ βιβλίου παραγγελιῶν ἐπιτρέπει τὴν ἔγκαιρον διαπίστωσιν τῆς κάμψεως τῆς ζητήσεως ὀρισμένων εἰδῶν. Λαμβάνονται ὅθεν ἔγκαιρος μέτρα πρὸς πρόληψιν ἀνεπιθυμητῶν συνεπειῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ παρακολούθησις τῆς κινήσεως τῶν ὑλικῶν καὶ ἡ γνώσις τῶν ἐκάστοτε ἀποθεμάτων αὐτῶν, ἀποφεύγει ἐπωδύτους διὰ τὴν ἐπιχείρησιν ἐλλείψεις πρώτων ὕλων ἢ δαπανηρὰς ἀκίνητοποιήσεις.

Ἡ ἐξακριβωσις τῆς τηρήσεως προθεσιμῶν παραδόσεως, ὄχι μόνον προλαμβάνει τὰ δίκαια παράπονα τῆς πελατείας, ἀλλὰ καὶ γίνεται ἀφορμὴ διαπιστώσεως τῶν αἰτίων θραδύτητος τῆς παραγωγῆς.

Ἡ ρυθμιστικὴ ἐνέργεια τοῦ ἐλέγχου δὲν εἶναι ὀλιγωτέρας σημασίας διὰ τὴν εὐρυθμον ἀπόδοσιν τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος. Μία ἐπιστημονικὴ ὀργάνωσις διαθέτει τὰ κατάλληλα μέσα πρὸς ὑπολογισμὸν τῆς πραγματικῆς ἀποδόσεως, ἣν δεόν νὰ ἀναμεινῶμεν ἀπὸ κάθε ἐργάτην ἢ ὑπάλληλον.

Ἡ γνώσις αὕτη μᾶς διευκολύνει εἰς τὴν κατάλληλον ἐπιλογὴν τοῦ ἀρμοδίου προσωπικοῦ καὶ εἰς τὴν προσφορωτέραν χρησιμοποίησίν του.

Ἡ διορθωτικὴ ἐπίδρασις τοῦ ἐλέγχου εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς νοητή. Ἡ πιστοποιήσις μιᾶς ἀτελείας ἢ ἐλλείψεως ἐὰν δὲν συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τῆς ἀμέσου διορθώσεως αὐτῆς, καθιστᾷ τὸν ἔλεγχον οὐχὶ μόνον ἄχρηστον ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἐπικίνδυνον, διότι γεννᾷ τὸ αἰσθημα τῆς ἀδιαφορίας ἢ ἀτιμωρησίας ἢ ἐνοσπεῖρει τὴν ἀπαγοήτευσιν.

Ἀπαιτεῖ ὅμως διονοχιστικὴν ἐξακριβωσιν, ἔνα ἀνευρεθῆ ἢ ρίζα τοῦ κακοῦ καὶ μὴ περιορίζεται ὁ ἔλεγχος εἰς ἐπιφανειακὰ αἷτια ὀδηγοῦντα εἰς ἐσφαλμένας κατευθύνσεις.

Πολλοὶ ὑπολαμβάνουν ὅτι ἡ ἔγνοια τοῦ ἐλέγχου εἶναι ἀναποσπᾶστος συνδεδεμένη μὲ κυρώσεις. Ἀναπαριστῶσιν αὐτὴν ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ὡς συνώνυμον πρὸς τὴν μομφὴν καὶ τὴν ποινὴν.

Ἄν καὶ πολλάκις ἡ ποινὴ ἐπιβάλλεται καὶ ὡς μέτρον δικαιοσύνης καὶ ὡς μέσον τόνωσεως ἐκ λιποψυχίας, ἐν τούτοις ὁ ἔλεγχος δὲν ἀποκλείει καὶ τὸν ἔπαινον μιᾶς καλῆς πράξεως.

Ἀποστολὴ ὅμως τοῦ ἐλέγχου δὲν εἶναι μόνον νὰ πιστοποιῇ, διορθώσῃ, ἢ προκαλῆ τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ προλαμβάνῃ, ἔτι δὲ καλύτερον καὶ νὰ δημιουργῇ.

Ἡ δημιουργικὴ ἐπίδρασις τοῦ ἐλέγχου δὲν ἐκδηλοῦται κατὰ τρόπον ἄμεσον, ἀλλὰ ὡς ἔμμεσος συνέπεια. Ὁ ἔλεγχος φυσικὰ εἶναι φύσεως παθητικῆς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν δράσιν, ἣτις εἶναι ἐνεργητικῆς. Ὁ ἔλεγχων δὲν δύναται νὰ εἶναι καὶ ὁ ἐλεγχόμενος. Ἡ κριτικὴ ὅμως ἐξέτασις τῶν πορισμάτων αὐτοῦ δύναται νὰ ὑποδείξῃ βελτιώσεις, ἐπιτρεπούσας τὴν πλήρωσιν ὀρισμένων κενῶν τῆς δράσεως.

Παρατηρήσεις τοῦ ἐλέγχου δύναται νὰ καταστῶσιν ἀφετηρία ἀνακινήσεως

ἰδεῶν παρὰ τῆ διευθύνσει, αἵτινες νὰ ἀπολήξουν εἰς δημιουργίας, τὰς ὁποίας τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ ἐλέγχου οὐδὲ κἂν ἐφαντάζετο.

Ἐλεγχος ἀνάγεται εἰς τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρόν, ἐνῶ ἡ δημιουργία ἰδίως εἰς τὸ μέλλον. Ἡ ἐξέλιξις ὁμῶς εἶναι μία ἀνελλιπὴς συνέχεια, τὰ δὲ παρελθόντα καὶ παρόντα ἀπεργάζονται ἐν τινι μέτρῳ τὰ μέλλοντα. Οὐδὲν ἐκ τοῦ μηδενὸς γεννᾶται. Ἡ ἀναλαμπὴ τῆς ἐφευρέσεως, τῆς κατ' ἐξοχὴν δημιουργικῆς προσπάθειας, ὑφείλεται πολλάκις εἰς μίαν ἄσχετον ἐπιφανειακῶς παρατήρησιν

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΙΣ ΠΕΡΙ ΕΛΕΓΧΟΥ

Καὶ ἤδη φθάνομεν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἐλέγχου.

Ἐπὶ τοῦ φυσιολογικοῦ καὶ βιολογικοῦ ἐπιπέδου, ὁ ἔλεγχος ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν συντονισμόν τῶν διαφόρων ἐνεργειῶν. Ἐστὶ δὲ συντονισμός, ἡ ἀμοιβαία ἀλληλοεξάρτησις ὄλων τῶν παραγόντων τῶν ἀναγομένων εἰς μίαν κατὰστασιν.

Πλησιάζομεν οὕτω εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς σχετικότητος, ἣν διετύπωσεν ἐπὶ ἄλλου πεδίου γνώσεων ὁ πολὺ Einstein, τῆς ὁλοκληρωτικῆς σχετικότητος, καθ' ἣν τὸ ὅλον θεωρεῖται οὐχὶ ὡς ἀπλοῦν ἄθροισμα τῶν ἐπὶ μέρους ἀλλὰ σύνοψις—σύνολον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἕκαστον μέρος ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὑπολοίπων μερῶν.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ ὑφ' ἣν τοῦ συντονισμοῦ εἶναι εἶδος ἀλληλοεπιδύσεως, λογικῶς ἔπεται ὅτι οὗτος δὲν ἐπιβάλλεται ἔξωθεν, ἀλλ' εἶναι εἶδος αὐτοελέγχου, ἀμέσου ἐλέγχου ἐκ μέρους αὐτῶν τῶν ἐνδιαφερομένων.

Ὁ ἔλεγχος δημιουργεῖται ἐκ τῆς συνυφάνσεως τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ὅλου καὶ ὁ βαθμὸς τῆς συσχετίσεώς των εἶναι τὸ μέτρον ἐκτάσεως τοῦ ἐλέγχου. Ὅσον πληρεστέρα εἶναι ἡ ἀμοιβαία προσαρμογὴ, τόσον τελειότερος εἶναι ὁ ἔλεγχος. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνότητος εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐλέγχου, ὀργάνωσις δὲ ἰσοῦται μὲ τὸν ἔλεγχον, κατὰ τὴν M. Follett ἢ μὲ τὸν ἔλεγχον τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος, κατὰ τὸν Marshall.

Αἱ νεώτεραι αὗται ὀργανωτικαὶ περὶ ἐλέγχου ἀντιλήψεις κατ' ἀρχὰς ἐκλόμισαν καὶ ἤδη ἀρχίζουσιν νὰ φωτίζουσιν μὲ νέον φῶς μερικὰς ἐκ τῶν βασικῶν ἀρχῶν του.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας, ἀφ' ἧς ἐθεμελιώθη χάρις εἰς τὸν Taylor εἰς ἐπιστήμηγ, ἐπεξήτησε τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς καὶ μίαν δικαιοτέραν διανομήν, θέτουσα τὸν ἐπιστημονικὸν ἔλεγχον ὡς κριτήν, εἰς ὃν τὸ ἄτομον ἔδει νὰ ὑποταγῆ. Καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποίησεν ἐξαντλητικὸς ἐλέγχους, ἵνα διαπιστώσῃ τί γίνεται καὶ πῶς δεόν νὰ γίνεται. Τοῦτο ἐθεωρήθη, ὡς ἀρμοδιότης τῆς διοικήσεως καὶ μόνης.

Ἡ ἐργατικὴ τάξις ἀφ' ἐτέρου, ὡς σύνολον, πολλάκις ὠρθώθη ἀντιμέτωπος εἰς τὰς μεθόδους ταύτας, ἄς ἐθεώρει αἰσθηματικῶς ὡς ταπεινωτικὰς καὶ κοινωνικῶς ὡς ἀποληγούσας εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀσθενεστέρων.

Δὲν ἔκαμε διάκρισιν μεταξύ τοῦ ἐργάτου ὡς φορέως τῆς ἐργασίας καὶ τῆς παρεχομένης ἐργασίας, ὡς ἀποδόσεως ὠφελίμου ἔργου.

Εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀτομικῆς ἀποδόσεως ἀντέταξε τὴν συλλογικὴν διαπραγματεύειν τῶν ὄρων ἐργασίας.

Ἡ συλλογικὴ ὁμως αὕτη διαπραγματεύεισι, ὡς ἀγνοοῦσα τὰς μεταξὺ τῶν ἀτόμων διαφορὰς καὶ ἰσοπεδοῦσα τὰ πάντα, δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν καλυτέραν ἀπόδοσιν.

Καὶ τοῦτο δὲν ἤργησε νὰ ἀντιληφθῇ ἢ ἰθύνουσα ἐργατικὴ τάξις, ὅτε μορφωθεῖσα κατενόησεν ὅτι διοικήσεις δὲν σημαίνει μόνον πλεονεκτήματα ἀλλὰ καὶ εὐθύναις.

Καὶ οἱ ἐπὶ κεφαλῆς ὁμως τῆς ἐπιστημονικῆς ὀργανώσεως κατενόησαν ὅτι ἐπιτυχῆς ὀργάνωσις δὲν δύναται νὰ ἐπιβληθῇ, ἀλλὰ δεόν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ. Δὲν ὑπάρχει ἐπιτυχῆς ἡγέτης, ἐὰν δὲν ὑπάρχουν ἡγούμενοι πρόθυμοι νὰ ἀκολουθοῦν. Ἀνεγνώρισαν ὅτι παρὰ τῇ ἀτομικῇ ψυχολογίᾳ, δεόν νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ψυχολογία τῶν μαζῶν.

Ἡ αἰτιοκρατία τοῦ ψυχροῦ καὶ ἀμερολήπτου Νόμου τῆς Ἐπιστήμης θὰ παραμείνῃ ὁ ὑπέρτατος κριτής. Οἱ ὄροι ὁμως τῆς ἐργασίας καὶ οἱ τρόποι ἐλέγχου τῆς ἀποδόσεως, δεόν νὰ καθορισθοῦν τῇ κοινῇ συμμετοχῇ διευθύνσεως καὶ ἐργατῶν.

Ὁ ἔλεγχος ἐν τῇ ἐξελίξει του τείνει ἀπὸ ἐλέγχου προσώπων νὰ καταστῇ ἔλεγχος πραγμάτων, γεγονότων

Εἰς τὴν αὐθαίρετον ὑποκειμενικὴν κρίσιν, ὑποκαθίστανται ἀντικειμενικὰ κριτήρια, τὸ δυνατόν μετρήσιμα.

Ὁ συνολικὸς ἔλεγχος λαμβάνει τὴν μορφήν τοῦ συνολικοῦ αὐτοελέγχου. Οὕτω δὲν θεωρεῖται πλέον ὁ ἔλεγχος ὡς περιορισμὸς τῆς ἀτομικότητος καὶ χάνει τὸν ἱεροεξεταστικὸν χαρακτήρα του. Δὲν εἶναι πλέον, ὡς τινὲς νομίζουσιν, ἔργον καταθλίψεως, ἀλλὰ προόδου γενόμενον ἐλευθέρως ἀποδεκτόν. Καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἐθίζεται ὅπως, εἴτε ὡς ἄτομα, εἴτε ὡς σύνολον, ἀτενίζῃ κατὰ πρόσωπον τὴν πραγματικότητα, ἐν ἐπιγνώσει τοῦ τί ἐπιζητεῖ καὶ πῶς δύναται τοῦτο νὰ πραγματοποιήσει.

Η ΥΠΕΡΗΜΕΡΙΑ ΤΟΥ ΜΙΣΘΩΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΠΟΔΟΧΗΝ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΚΜΙΣΘΩΤΟΥ ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Υπό ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗ

1. Μεταξύ των υποχρεώσεων αίτινες ανακύπτουσιν ως προς τούς συμβαλλομένους ἐν τῷ συναλλάγματι τῆς μισθώσεως ἐργασίας (locatio conductio operatum)¹, εἶναι καὶ ἡ τοιαύτη τοῦ μὲν ἐκμισθωτοῦ ὅπως παρέχει μετ' ἐπιμελείας τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, τοῦ δὲ μισθωτοῦ ὅπως καταβάλλῃ τὸν συμπεφωνημένον ἢ εἰθιζόμενον μισθὸν (ἄρθ. 652 καὶ 653 Α. Κ.).

Ἡ αὐτονομία τῆς βουλήσεως τῶν συμβαλλομένων ἐν τῷ ἄνω συναλλάγματι ἐπιβάλλει ὅπως καὶ ὁ ἐκμισθωτὴς τῆς ἐργασίας δύναται ἐλευθέρως νὰ διαπραγματευθῇ τὸν μισθὸν τοῦ ὅστις ἀποτελεῖ τὸ κύριον μέσον τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ. Ἡ σημασία ἀκριβῶς αὕτη τοῦ μισθοῦ διὰ τὸν ἐργαζόμενον ἐπέβαλεν ὅπως ἡ τύχη αὐτοῦ κατοχυροῦται διὰ διαφορῶν διατάξεων αίτινες θὰ ἐπέτρεπον εἰς τὸν ἐκμισθωτὴν νὰ διατηρῇ τὴν ἐπὶ τὸν μισθὸν ἀξίωσίν του ἀκόμῃ καὶ ὅταν οὐχὶ ἐξ ὑπαιτιότητος αὐτοῦ ἀλλὰ λόγῳ μὴ ἀποδοχῆς τοῦ μισθωτοῦ δὲν παρέχει τὰς ἐργασίας του πρὸς αὐτόν².

1. Ὁ Ἄστικὸς Κώδιξ διετήρησεν τὴν παλαιὰν ὁρολογίαν ὡς πρὸς τὰ συμβαλλόμενα μέρη καὶ ἥλλαξεν ταύτην ὡς πρὸς τὴν ὀνομασίαν τῆς συμβάσεως. Μᾶλλον συμφωνοτέρα πρὸς τὰς κρατούσας ἀντιλήψεις φαίνεται ἡ ὁρολογία τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίησεν ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ α. ν. 445 τοῦ 1945. Κατ' αὐτὴν ἡ μὲν σύμβασις ἐκλήθη σύμβασις ἐργασίας, οἱ δὲ συμβαλλόμενοι μισθωτὸς (ἐκμισθωτὴς) καὶ μισθοδότης (μισθωτὴς). Ἡδὲ ἐν τῇ πράξει κρατεῖ μᾶλλον ἡ γενικωτέρα ὁρολογία, σύμβασις ἐργασίας, ἐργοδότης (ὁ μισθωτὴς) καὶ ἐργαζόμενος (ὁ ἐκμισθωτὴς). Πρβλ. σχετικῶς αἰτιολογ. Ἐκθεσιν Εἰσηγητοῦ. Ἐκδ. Ὑπουργ. Δικαιοσ. Ἐνοχικὸν σελ. 224, Κ. Τριανταφυλλοπούλου, Τὸ ζήτημα τῶν δύο Ἄστ. Κωδίκων. ἐν Ν. Δικαίῳ τ. Β'. σελ. 174, Γ. Διοβουνιώτην. Τὸ Παλλάδιον τοῦ Ἐργασιακοῦ θεσμοῦ. ἐν Ἐφ. Ἑλλ. Νομ. τ. ΣΤ' σελ. 657, καὶ Λιτζερόπουλον Νομικὰ ζητήματα ἐκ τοῦ Ἄστικοῦ Κώδικος ἐν Ἐφημ. Ἑλλήνων Νομικῶν τ. ΙΔ σελ. 49.

² Ἡ συμφωνία διὰ τὴν καταβληθὴν μισθοῦ εἶναι οὐσιώδης στοιχεῖον διὰ τὴν

Μία ἐκ τῶν διατάξεων αὐτῶν διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀνω προσπάθεια τοῦ νομοθέτου εἶναι καὶ ἡ τοῦ ἄρθρου 656 Α.Κ.

Τὸ ἄρθρον 656 Α.Κ. εἰς τὴν ἔρευαν τοῦ ὁποίου θέλομεν χωρήσῃ κατωτέρω, ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἐὰν ὁ μισθωτὴς κατέστη ὑπερήμερος περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας, ἢ ἐὰν ἔνεκα λόγων ἀφορώντων αὐτὸν καὶ μὴ ὀφειλομένων εἰς ἀνωτέραν βίαν εἶναι ἀδύνατος ἢ ἀποδοχὴ τῆς ἐργασίας, ὁ ἐκμισθωτὴς δικαιούται νὰ ἀπαιτήσῃ τὸν μισθόν, μὴ ὑποχρεούμενος εἰς παροχὴν τῆς ἐργασίας ἐν ἄλλῳ χρόνῳ. Δικαιούται ὁμοίως ὁ μισθωτὴς νὰ ἐκπέσῃ ἐκ τοῦ μισθοῦ πᾶν ὅτι ὁ ἐκμισθωτὴς ὠφελήθη ἐκ τῆς ματαιώσεως τῆς ἐργασίας ἢ τῆς ἀλλαγῆς παροχῆς αὐτῆς».

Ἡ εἰς ἴδιον ἄρθρον ἀποτύπωσις τῶν συνεπειῶν τῆς ὑπερημερίας τοῦ μισθωτοῦ περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς προσφερομένης ἐργασίας, ἐκρίθη ἀναγκαῖα διότι ὁ νομοθέτης ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ταύτῃ περιπτώσει ἐξέφυγεν ὡς πρὸς τινὰ σημεῖα τῶν γενικῶν διδασκαλιῶν περὶ ἀνωμάλου ἐξελίξεως τῆς ἐνοχῆς καὶ τῶν ἀμφοτεροβαρῶν συμβάσεων. Οὕτω καίτοι οὐσιαστικῶς ὁ ἐκμισθωτὴς δὲν προσφέρει τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἐργασίας, παρὰ τὸν γενικὸν κανόνα τὸν θεσπιζόμενον ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 374 Α.Κ., ὁ μισθωτὴς τελῶν ἐν ὑπερημερίᾳ περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας, δὲν δύναται νὰ προτείνῃ τὴν *exceptio non adimpleti contractus*. Ἐπίσης ἐν ᾧ κατὰ τὰ ἄρθρα 380 καὶ 381 Α.Κ. ἔταν ἡ παροχὴ τοῦ ἑνὸς τῶν συμβαλλομένων κατέστη ἀδύνατος ἐκ τυχηρῶν γεγονότων ἀπαλλάσσεται τῆς παροχῆς ὄχι μόνον αὐτὸς ἀλλὰ καὶ ὁ ἀντισυμβαλλόμενος, κατὰ τὸ ἄρθρον 656 Α.Κ. ἐκρίθη ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἰσχύσῃ καὶ ὅτι ὁ μισθωτὴς ὅστις κατὰ τεκμήριον εἶναι οἰκονομικῶς ἰσχυρότερος τοῦ ἐκμισθωτοῦ πρέπει αὐτὸς νὰ φέρῃ τὸν κίνδυνον τὸν ἐπαγγελματικόν, καὶ συνεπῶς γεγονότα τυχηρὰ καθιστῶντα ἀδύνατον τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας νὰ μὴν ἀποστερῶσιν τὸν ἐργαζόμενον τοῦ μισθοῦ. Ὡσαύτως ἐκρίθη ὅτι, ἐν ᾧ τὸ ἄρθρον 656 Α.Κ. δέον νὰ συνερμηνεύηται μετὰ τῶν ἄρθρων 349 κ. ἐπ. Α.Κ., πάντως ἡ ἐρμηνεῖα αὕτη δέον νὰ συντελήται μετὰ προσοχῆς διότι καὶ τῶν διατάξεων αὐτῶν σημεῖοι ἀπόκλισιν τὸ ἄρθρον 656 Α.Κ., καθ' ὅσον ἐν ᾧ ἐπὶ πάσης ὑπερημερίας δανειστοῦ δὲν ἐπέρχεται ἄριστι τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ὀφειλέτου πρὸς περαιτέρω παροχὴν, κατὰ τὸ ἄρθρον 656 Α.Κ. ὁ ἐκμισθωτὴς ὑπερημέρου καθισταμένου τοῦ μισθωτοῦ περὶ

σύμβασιν μισθώσεως ἐργασίας. Ἡ ἔλλειψις τοιαύτης συμφωνίας μετατρέπει τὴν σύμβασιν εἰς ἐντολὴν ἢ διοίκησιν ἀλλοτρίων. Α. Π. 358 τοῦ 1938. Ε.Ε.Ν. τ. Ε'. σελ. 778, Κ. Φοῦ κ. ι. ὡ. τ. η. Ἐνοχικὸν Δίκαιον 1948, σελ. 261, H u g o K r e s s. Lehrdes Besonderen Schuldrechts § 28. 1. Α. α.

Γενικωτέραν προστασίαν τῆς αὐτονομίας τῶν ἐκατέρωθεν βουλήσεων τῶν συμβαλλομένων παρέχει καὶ τὸ ἄρθρ. 179 Α.Κ. Πρβλ. καὶ P. D u r a n d et R. J a u s s a u d Traité de droit du Travail. Paris. 1947, τ. 1. σελ. 90.

² Πρβλ. P l a n k Kommentar zum B. G. B. ἔκδοσ. 4 ὑπὸ § 615. 2, L o t m a r. Arbeitsvertrag τ. 2. 277.

τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας, δὲν ὑποχρεοῦται εἰς παροχὴν τοιαύτης ἐν ἄλλῳ χρόνῳ.

2. Τὸ ἄρθρον 656 Α. Κ. ἀποτυποῖ κυρίως τὸ προϊσχύσαν αὐτοῦ Βυζαντινορωμαϊκὸν δίκαιον, τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁποίου ὡς πρὸς τὴν *mora accipiendi* τοῦ μισθωτοῦ πληρέστερον διεμόρφωσεν⁴.

Πράγματι ἔασει τῶν διατάξεων τοῦ Παπυριανοῦ Π (1—22) ν 4 «*Diem functo legato Caesaris salarium comitibus residui temporis, quod a legatis praestitutum est debetur, modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt diversum in eo servatur qui succesorem ante tempus accepit*» καὶ τοῦ Παύλου Π(19—2) ν 38 «*Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quo minus operas praestet § i Advocati quoque, si per eos non steterit, quo minus causam agant, honoraria reddere non debet*»⁵, ἐδιδάσκετο ὅτι ἐὰν ἢ μὴ ἀποδοχὴ τῶν νομίμως προσφερομένων ὑπηρεσιῶν τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἀπὸ τὸν μισθωτῆν δὲν ὀφείλετο εἰς λόγον ἐγκείμενον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ πρώτου, τότε ὁ μισθωτῆς ὑπεχρεοῦτο ὅπως καθ' ἑλλην τὴν διάρκειαν τῆς μισθωτικῆς σχέσεως καταβάλλῃ τὸν μισθὸν εἰς τὸν ἐκμισθωτῆν, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν ὑφίστατο ὑπαιτιότης αὐτοῦ περὶ τὴν μὴ ἀποδοχὴν, δικαιούμενος μόνον γὰρ συμψηφίσῃ πᾶν τὸ ὅποσον ἐκτίησατο ὁ ἐκμισθωτῆς προσφέρων ἀλλαχού τὰς ὑπηρετίας του⁶.

Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ ἄρθρου 656 Α. Κ. δὲν εἶχεν ἀρχικῶς τὴν αὐτὴν διατύπωσιν ἢν σήμερον ἔχει ἐν τῷ Ἀστικῷ Κώδικι. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὡς πρότυπον τῶν διατάξεων περὶ μισθώσεως τῆς ἐργασίας ἐν τῷ Κώδικι οἱ Συντάκται αὐτοῦ ἐχρησιμοποίησαν κυρίως μὲν τὸν Ἑλβετικὸν Κώδικα περὶ Ἑνοχῶν καὶ τὸ Προσχέδιον τοῦ νόμου περὶ συμβάσεως ἐργασίας τὸ ὅποσον ἐν ἔτει 1913 εἶχεν ἐκπονῆσει τὸ τότε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἑθνικῆς Οἰκονομίας λειτουργοῦν Ἀνώτατον Συμβούλιον Ἐργασίας, παρεπομένως δὲ τὸν Γερμανικὸν Ἀστικὸν Κώδικα.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸ σημερινὸν ἄρθρον 656 Α. Κ. ἠκολουθήθη παρὰ τῶν Συντακτικῶν τὸ προσχῶν μὲν Βυζαντινορωμαϊκὸν Δίκαιον, ὡς ρητῶς ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ εἰσηγητοῦ⁷, ἀλλὰ ἡ ἀρχικὴ διατύπωσις αὐτοῦ

⁴ Ἰδ. Αἰτιολογικὴν ἔκθεσιν Εἰσηγητοῦ ἐνθ. ἀν. σελ. 228.

⁵ Ἐτεροι σχετικαὶ διατάξεις τῶν Πηγῶν εἶναι καὶ αἱ ἐξῆς: Π (19—2) ν 19 § 9 καὶ 10, Π (12—2) ν 30, Βασ. (20—1) 19, 37.

⁶ Σχετικῶς πρὸς τὴν προγενεστέραν διδασκαλίαν πρβλ. Π α π α ρ η γ ο π ο ὕ λ ο υ—Φ ο υ ρ ζ ι ὠ τ η. Ἑνοχικὸν § (356) 70, Dernburg—Δυοβονιώτη. Ἑνοχικὸν § 112 σημ. 7, Καλλιγᾶ. Ἑνοχικὸν § 320, 321. Windscheid—Πολυγένοους Ἑνοχικὸν § 401 σελ. 196, V a n g e r o w. Lehrb. der Pandekten. ἐκδ. 7 τόμ. 3. § 591, I, Καποδίστρια. Ἐσμ. Ἐργατικὸν Δικαίου § 344, C. P a t r o n i c o l a s. Das Betriebsrisiko im geltenden griech. Recht und im Eutw. eines griech. ZGB mit besonderer Berücksichtigung des deuts. Rechts. 1939, σελ. 19 κ. ἐπ.

⁷ Ἰδ. ταύτην ἐνθ. ἀν. σελ. 228 Ν^ο 85.

ὡς αὕτη ἐνεφανίσθη διὰ τῶν ἄρθρων 313 τοῦ προσχεδίου τοῦ Εἰσηγητοῦ καὶ 312 τοῦ σχεδίου τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς συνεφώνη πρὸς τὸ Ἑλβετικὸν (ἄρθρ. 332) καὶ τὸ Γερμανικὸν πρότυπον (§ 615), μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι δὲν περιελήφθη εἰς τὸ ἡμέτερον ἢ εἰς τὰ πρότυπα ταῦτα περιεχομένη διάταξις καθ' ἣν ὁ ἐκμισθωτὴς δὲν εἶναι ὑπόχρεως νὰ ἐργασθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων μετὰ τὸν τερματισμὸν τῆς μισθωτικῆς σχέσεως, κριθέντος τούτου ὡς οἴκοθεν νοουμένου* Συνεπῶς ἡ ἀρχικὴ διατύπωσις τοῦ σημερινοῦ ἄρθρου 656 Α. Κ. περιείχεν ἀπλῶς διατήρησιν τῆς ἀξιώσεως τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἐπὶ τὸν μισθὸν ἐὰν ὁ μισθωτὴς καθίστατο ὑπερήμερος περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς προσφερομένης ἐργασίας, ἀναγνωριζομένου ἅμα δικαιώματος συμψηφισμοῦ πρὸς τὸν μισθὸν τῶν ἀλλαχού παρὰ τοῦ ἐκμισθωτοῦ κερδιθέντων. Περὶ τοῦ πότε ὁ μισθωτὴς περιήρχετο εἰς *mora accipiendi*, ὡς καὶ περὶ τοῦ ποῖαν ἐπίδρασιν ἔσκει ἐπὶ τῆς ἀξιώσεως τοῦ ἐκμισθωτοῦ τὸ γεγονός τῆς ἀναιτίου ἀδυναμίας περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας τοῦ ἀπὸ τὸν μισθωτῆν, οὐδὲν ἀνεφέρετο εἰς τὸ ἀρχικὸν ἄρθρον, ἀλλ' ἀφῆνοντο νὰ κριθῶσιν πάντα ταῦτα ἐν ἐκάστη συγκριμένῃ περιπτώσει βάσει τῶν γενικῶν ἀρχῶν.

Τῶν ἀρχικῶν τούτων κειμένων διάφορον ὑπῆρξεν τὸ ἐν τῇ Ἀστικῇ Κώδικι τελικῶς διαμορφωθὲν ἄρθρον 656. Ἐκτὸς τῆς φραστικῆς παραλλαγῆς τοῦ ἄρθρου ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνα τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κώδικος, περιελήφθησαν ἐν αὐτῷ τὸ μὲν αἰ περιπτώσεις καθ' ἃς ὁ μισθωτὴς καθίσταται ὑπερήμερος ὡς καὶ ἐκεῖναι αἵτινες ἐπιφέρουσιν τὴν ἄρσιν τῆς ὑπερημερίας περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς προσφερομένης ἐργασίας καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς.

Ἡ τοιαύτη μεταβολὴ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἄρθρου ἐγέννησεν σοβαρὰς ἐπικρίσεις ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο κατὰ τὸ ὅποιον αἴρεται ἡ πρὸς παροχὴν τοῦ μισθοῦ ὑποχρέωσις ὑφισταμένης ἀνωτέρας βίας, ὑποστηριζομένου ὅτι ἡ διάταξις αὕτη ἢ ὁποῖα λύει κατὰ γενικὸν τρόπον ἕνα τόσοσὸν σοβαρὸν ζήτημα οἷον τὸ τοῦ κινδύνου τῆς λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως (*Betriebsrisiko*), θὰ ἔδει νὰ ἔχη θέσιν εἰς εἰδικὸν ἐργατικὸν νόμον^α. Αἱ ἐπικρίσεις ὁμῶς αὐταὶ κατὰ τῆς τοιαύτης διατυπώσεως τοῦ ἄρθρου 656 δὲν φαίνονται τόσοσὸν πειστικαὶ ὥστε ν' ἀναγκασθῇ τις ν' ἀνομολογήσῃ τὸ σφαλερὸν τῆς διατυπώσεως ταύτης.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐπιθυμία τῶν συντακτῶν τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος

* Αἰτιολ. Ἐκθέσις Εἰσηγητοῦ ἐνθ. ἀν. σελ. 228 Ν^ο 85.

^α Πρὸβλ. Κ. Τριανταφυλλόπουλον ἐνθ. ἀν. σελ. 174, Χ. Ἀγαλόπουλον. Λύσις τῆς συμβάσεως ἐργασίας ἐν περιπτώσει ἀδυναμίας παροχῆς, ἐν Ἑπιθ. Κοιν. καὶ Πολιτ. νομοθεσίας Κασσιμάτη τευχ. Α',—Β', σελ. 43 σημ. 14 in. f. Κ. Δημάκη ν. Ἑπιθ. Ἐργατ. Δικαίον. 4 σελ. 488, Α. Σακελλ. Λαρόπουλον. Ἀξιώσις μισθοῦ ἐπὶ μερικῆς ἀπεργίας. Ε. Ε. Δ. 6. σελ. 487. Αἰτξερόπουλον. Ἡ καταγγελία τῆς συμβάσεως ἐργασίας μετὰ τὸ Ν. Δ. 424)41 σελ. 36.

τουλάχιστον ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς μισθώσεως ἐργασίας, συνίστατο εἰς τὴν θέσπισιν διατάξεων ὅσον τὸ δυνατὸν γενικωτέρων, ὥστε νὰ δύναται μετὰ ταῦτα ὁ νομοθέτης προσαρμοζόμενος πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἀπαιτήσεις νὰ ρυθμίσῃ τὰς λεπτομερείας. Τῆς ἀρχῆς ὁμοῦ ταύτης οὐδόλως ἐξέφυγεν ὡς πρὸς τὸ ἐπικρινόμενον σημεῖον τὸ ἄρθρον 656. Εἶναι φανερόν ὅτι διὰ τοῦ ἁρθρου 656 δημιουργεῖται ἀπόκλισις ἀπὸ τὰς σχετικὰς διατάξεις τῶν ἁρθρων 380 καὶ 381 Α.Κ. ¹⁰ Κατὰ τὰ ἄρθρα λοιπὸν ταῦτα ἐπὶ ἀμφοτεροβαρῶν συμβάσεων ὅταν ἡ παροχὴ τοῦ ἐνὸς καθίσταται ἀδύνατος ἀνυπαίτιως, τότε ὅχι μόνον οὗτος ἀπαλλάσσεται τῆς πρὸς παροχὴν ὑποχρέωσης, ἀλλὰ καὶ ὁ ἕτερος τῆς πρὸς τὴν ἀντιπαροχὴν τοιαύτης ¹¹. Ἡ διάταξις ὁμοῦ αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἰσχύσῃ ἐπὶ τῆς μισθώσεως ἐργασίας δι' οὓς λόγους ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν. Ἐπ' ἐτέρου ἐκτὸς τῆς ἀνω σημειωθείσης διαφορᾶς ὁ συντάκτης τοῦ ἁρθρου 656 εὐρέθη καὶ πρὸ τῆς ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ προῖσχύοντος δικαίου ὑφισταμένης διαμφισθητήσεως περὶ τοῦ ἐὰν γεγονότα συνιστῶντα ἀνωτέραν βίαν ἐπέφερον ἅρσιν τῆς πρὸς μισθοδοσίαν ὑποχρέωσης τοῦ μισθωτοῦ ¹² τὴν ὁποῖαν διαμφισθητήσιν ὤφειλεν ὁπωσδήποτε νὰ λύσῃ καὶ νὰ μὴν ἀφῆθῃ καὶ αὕτη εἰς μελλοντικὴν νομοθετικὴν ρύθμισιν ἢ ὅποια τουλάχιστον τὸ γε νῦν ἔχον δὲν διακρίνεται δι' ἀκριβολογίαν ἀλλὰ τὸναντίον διὰ τῶν οὐχὶ σπανίων ἀσφειῶν τῆς καὶ τῆς πολυπραγμοσύνης τῆς πολλάκις δημιουργεῖ παγίδας διὰ τε τὸν ἐργαζόμενον καὶ τὸν ἐργοδότην αἱ ὁποῖαι ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀποτελέσματος πάντοτε σχεδὸν ἀποβαίνουν εἰς βάρος τοῦ ἐκμισθωτοῦ τῆς ἐργασίας τοῦ καὶ οἰκονομικῶς ἀνισχύρου. Οὐδὲ εἶναι νομίζομεν ὀρθὸν νὰ λεχθῇ ὅτι ἐὰν ἡ περίπτωσις αὕτη ἀφίετο νὰ ρυθμισθῇ δι' εἰδικοῦ νόμου θὰ ἐρρυθμίζετο λεπτομερέστερον, καθ' ὅσον οὔτε τί εἶναι ἀνωτέρα βία οὔτε πότε ὑφίσταται τοιαύτη ἡδύνατο δι' αὐτοῦ νὰ καθορισθῇ. Ἐπὶ πλέον διαλαβὸν τὸ ἄρθρον 656 τὴν ἀνω διάταξιν, οὐ μόνον δὲν ἀπέστη τῶν ἀλλαγῶν περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀνωτέρας βίας ἐπὶ τῆς ἐργασιακῆς σχέσεως διαλαμβανο-

¹⁰ Γ. Μπαλῆ. Γενικαὶ Ἀρχαὶ σελ. 375 κ. ἐπ., P l a n k. ἐνθ. ἀν. ὑπὸ § 615.1, E n n e c e r u s — L e h m a n n. Lehrb. des Bürgerlichen Rechts τόμ. 2, Recht der Schuldverhältnisse ἐκδ. 12 σελ. 525.

¹¹ Ἐντὶ ἄλλων πρβλ. J. F r a g o s. Die Unmöglichkeit der Leistung nach dem griech. Entwurf eines B. R. 1937.

¹² Πρβλ. Γνωμοδότησιν Νομικοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους ὑπ' ἀριθ. 12 τοῦ 1946 ἐν τῇ ὁποίᾳ κατὰ πλειοψηφίαν κρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ προῖσχύοντος δικαίου ὑφισταμένης ἀνωτέρας βίας παύει ἡ ὑποχρέωσις τοῦ μισθωτοῦ πρὸς παροχὴν μισθοῦ. Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη ἐπέβαλεν εἰς τὸν συντάκτην τοῦ 656 τὴν διατύπωσιν ἣν προτιμήσεν καὶ οὐχὶ ἡ διάταξις τοῦ ἁρθρου 155 τοῦ Αὐστριακοῦ Κώδικος ἣτις ὀρίζει, ὅτι ὁ ἐκμισθωτὴς δικαιούται νὰ λάβῃ μισθὸν ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν παρέχῃ τὰς ἐργασίας του «Wenn er zur Leistung bereit war und durch Umstände die auf Seiten des Dienstgebers liegen, daran verhindert worden ist», ἣτις εἶναι διάφορος τῆς τοῦ ἁρθρου 656 τὸ ὅποιον εἶναι ἀκριβέστερον. Ἐντὶθετος. Σακελλαρόπουλος ἐνθ. ἀν. σελ. 487.

μένων (άρθ. 6 § 2 του ν. 2112 του 1920 ως τροποποιήθη υπό του ν. 4558 του 1930), αλλά και την γενικώς παραδεδειγμένη θεωρητικήν κατεύθυνσιν ηκολούθησεν, απαλλάξαν ούτω την πρακτικήν ἀμφισβητήσεων αἱ ὁποῖαι θὰ ἐδημιούργουν δυσάρεστα ἀποτελέσματα¹³. Συνεπῶς ὀρθότερα κρίνεται ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ σημερινή διατύπωσις τοῦ ἀρθρου 656.

Ἐν ᾧ ἕμως ἐπιτυχῶς συνεπληρώθη ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὸ ἀρχικὸν κείμενον τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, οὐχ ἦττον ἀδικαιολογήτως ἀπεμακρόνθη τὸ ἀρθρον 656 τοῦ κειμένου τούτου καὶ τῶν κειμένων τοῦ Ἑλβετικοῦ καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Κώδικος ὡς πρὸς τὴν διάταξιν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μισθωτῆς δικαιούται νὰ ἐκπέσῃ τοῦ μισθοῦ οὐ μόνον πᾶν ὅτι ὁ ἐκμισθωτῆς ἐξοικονόμησεν ἐκ τῆς ἐργασίας του ἢ ἀπέκτησεν ἐργασθεῖς ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐκ προθέσεως παρέλειψε ν' ἀποκτήσῃ. Ἡ διάταξις αὕτη ἦτις παρέχει δικαίωμα συμπῆφισμοῦ ἐπὶ τὸ τεκμαρτὸν κέρδος τοῦ ἐκμισθωτοῦ ὅταν ἐκ προθέσεως παρέλειψεν νὰ ἐργασθῇ, εἶναι δικαία διότι δὲν παρέχει ἐνθάρρυνσιν εἰς τὴν ὀκνηρίαν τοῦ ἐκμισθωτοῦ ὅστις ἔχων ἐξασφαλίζει τὴν ἀπόληψιν τοῦ μισθοῦ παραλείπει νὰ ἐργασθῇ¹⁴.

Ἡ ἐν τῷ ἀρθρῳ τούτῳ ἔλλειψις δύναται νομιζομεν ἐπιτυχῶς νὰ ἀναπληρωθῇ σήμερον¹⁵ διὰ τῶν γενικῶν διατάξεων τοῦ ἀρθρου 281 A.K., διότι ὄντως ὁ ἐκμισθωτῆς καταχρᾶται τῶν δικαιωμάτων του ἀπαιτῶν μισθοῦς τοὺς ὁποίους ἐκ προθέσεως παραλείπει ν' ἀποκτήσῃ ἐργαζόμενος.

3. Ἡ διάταξις τοῦ ἀρθρου 656 ἐτέθη ἀκριδῶς πρὸς προστασίαν τῶν συμφερόντων τοῦ ἐκμισθωτοῦ, συνεπῶς ἐν περιπτώσει ἀμφιβολίας πρέπει νὰ ἐρμηνεύηται κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ ὑφίσταται πραγματικὴ προστασία τῶν συμφερόντων αὐτοῦ¹⁶. Λόγω ἀκριδῶς τοῦ περιεχομένου τούτου δεόν νὰ καθορισθῇ ἡ θέσις τοῦ ἀρθρου 656 ἐναντι τῶν λοιπῶν διατάξεων τοῦ κώδικος τῶν σχετικῶν μὲ ἀνώμαλον τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐνοχῆς.

Ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω ὅτι ἡ διάταξις τοῦ ἀρθρου 656 ἀποτελεῖ ἐξαιρέσιν τῶν γενικῶν διατάξεων τῶν ἀρθρων 380 καὶ 381 A.K. πρὸς τὰ ὁποῖα συνεπῶς δὲν δύνασθαι νὰ συμπορεύηται. Οὕτω κατὰ τ' ἀρθρα 380 καὶ 381 ἐπὶ ἀμφοτεροβαρῶν συμβάσεων ὅταν ἡ παροχὴ ἐνὸς τῶν συμβαλλομένων καταστῇ ἀδύνατος συνεπεία γεγονότων δι' ἃ οὗτος δὲν εὐθύνεται ἀπαλλάσσεται ὅχι μόνον οὗτος τῆς παροχῆς ἀλλὰ καὶ ὁ ἕτερος οὔτε πρὸς ἀντιπαροχὴν ὑποχρέωσως.

¹³ P l a n k. ἐνθ. ἀν. ὑπὸ § 615. 1, B. G. B. mitbesonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichts. ἐκδ. 9 τ. 2 § 615. 2, H. B e c k e r. Obligationenrecht (kommentär zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch) τομ. 2 ἀρθ. 332. 1, σελ. 364.

¹⁴ Πρβλ. καὶ Λιτζερόπουλον ἐνθ. ἀν. Νομικὰ ζητήματα E.E.N. τ. ΙΑ. σελ. 50.

¹⁵ Ἡ παλαιότερα νομολογία δὲν ἀναγνωρίζει τοιαύτην περίπτωσιν A. II. 295 τοῦ 1880 καὶ 35 τοῦ 1881 ἐν Μπαλάνου—Γκίνη Β. σελ. 437.

¹⁶ N i p p e r d e y ἐν Staudingers. Kommentar zum B.G.B. ἐκδ. 10. 1939, ὑπὸ § 615. I. 3.

Ἐναντιθέτως κατὰ τὸ ἄρθρον 656 ἐκρίθη ὅτι ὁ ἐργοδότης ὡς κατὰ τεκμήριον οἰκονομικῶς ἰσχυρότερος τοῦ ἐργαζομένου πρέπει αὐτὸς νὰ φέρῃ τὸν κίνδυνον τῶν τυχηρῶν (ἐπαγγελματικὸς κίνδυνος), ὥστε ταῦτα νὰ μὴν ἐπηρρεάζωσι τὴν ἀξίωσιν τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἐργασίας διὰ τὴν ἀπόληψιν τοῦ μισθοῦ του, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ μισθωτὴς λόγῳ τῶν ἄνω γεγονότων δὲν δύναται νὰ δεχθῇ, τὴν προσφερομένην ἐργασίαν¹⁷. Συνεπῶς ἀποκλείεται ἡ ἐν συσχετισμῷ ἐφαρμογὴ τῶν ἄρθρων 380 καὶ 381 πρὸς τὸ ἄρθρον 656.

Ἐπίσης μερικὴν ἀπόκλισιν σημειοῖ τὸ ἄρθρον 656 πρὸς τὰ περὶ ὑπερημερίας τοῦ δανειστοῦ ὁμιλοῦντα ἄρθρα (349 κ. ἐπ.) τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος. Οὕτω (α) ἐν ᾧ ἐπὶ ὑπερημερίας τοῦ δανειστοῦ ὁ ὑπελότης ἐξακολουθεῖ νὰ ὑποχρεῶται εἰς παροχὴν, ἐν προκειμένῳ ὑπερημέρου καθισταμένου τοῦ μισθωτοῦ ὁ ἐκμισθωτὴς δὲν ὑποχρεοῦται νὰ παράσχωι τὰς ἐργασίας αὐτοῦ ἐν ἄλλῳ χρόνῳ, καὶ β) ὑπερημέρου καταστάντος τοῦ μισθωτοῦ οὗτος διατηρεῖ ἀξίωσιν συμψηφισμοῦ πρὸς τὸν μισθὸν τῶν ἀλλαχού ὑπὸ τοῦ ἐκμισθωτοῦ κερδιθέντων. Ἐκτὸς τῆς διττῆς ταύτης διαφορᾶς τὸ ἄρθρον 656 δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὰ λοιπὰ περὶ ὑπερημερίας τοῦ δανειστοῦ διδασκόμενα¹⁸.

4. Εἰσερχόμεθα ἤδη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καθ' ἕκαστα προϋποθέσεων τοῦ ἄρθρου 656 Α. Κ.

Διὰ νὰ τύχῃ ἐφαρμογῆς τὸ ἄρθρον 656 ἀπαιτοῦνται τὸ μὲν ὑπαρξίς συμβάσεως μισθώσεως ἐργασίας, τὸ δὲ μὴ ἀποδοχῆν, τῆς προσφερομένης ὑπὸ τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἐργασίας.

Α. Σὺ μ β α σ ι ς μ ι σ θ ῶ σ ε ω ς ἐ ρ γ α σ ί α ς. Ἡ ὑπαρξίς τοιαύτης συμβάσεως εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἄνω διατάξεως. Ἐὰν πρόκειται περὶ συμβάσεως μισθώσεως ἐργασίας ρυθμιζομένης ὑπὸ ἄλλου κλάδου τοῦ Δικαίου π.χ. τοῦ Ἐμπορικοῦ Δικαίου τότε καθισταμένου τοῦ μισθωτοῦ ὑπερημέρου περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας δὲν ἐφαρμόζεται τὸ ἄρθρον 656¹⁹. Ἐπίσης δὲν ἔχει ἐφαρμογὴν ἡ διάταξις αὕτη ἐὰν συνήφθῃ ἀπλῶς προσύμφωνον περὶ μελλούσης νὰ συναφθῇ μισθώσεως ἐργασίας, ἄτε μὴ ὑφισταμένης ὀριστικῆς συμβάσεως.

Τὸ ἄρθρον 656 ἐφαρμόζεται τόσον ἐπὶ μισθώσεως ἐργασίας ὀρισμένης χρονικῆς διάρκειας, ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς ἀορίστου τοιαύτης. Ὡς ἐπίσης εἶναι ἀδιάφορον διὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, ἐὰν πρόκηται περὶ ἐξηρητημένης ἢ οὐ ἐργασίας καθ' ὅσον τοῦτο, μὴ ὑφισταμένης σχετικῆς διακρίσεως ἐν αὐτῷ, ἐφαρμόζεται γενικῶς ἐπὶ πάσης μισθώσεως ἐργασίας²⁰. Ἐὰν ἡ μίσθωσις ἐργα-

¹⁷ Γ. Μπαλιῆ Γεν. Ἀρχαί σελ. 376. Plank. ἐνθ. ἀν. ὑπὸ § 615. 1, Nipperdey ἐνθ. ἀν. § 615. II. 2.

¹⁸ H. Becker. ἐνθ. ἀν. ὑπὸ ἀρθρ. 332... I. 1. 3 καὶ 3. 8.

¹⁹ Ὑπαρχουσῶν ἰδίων διατάξεων, ἄλλως ἐφαρμόζεται τὸ ἄνω ἄρθρον. Περὶ Α. Π. 193 τοῦ 1947. Ε.Ε.Ν. τ. ΙΔ. σελ. 379.

²⁰ Κ. Φουρκιώτης. ἐνθ. ἀν. σελ. 262, X. Ἀγαλόπουλος ἐνθ. ἀν. σελ. 39.

σίας συνεφωνήθη ὑπὸ ἀναβλητικὴν ἀῖρεσιν ἢ προθεσίαν, προσφορά ἐργασίας γενομένη ὑπὸ τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἠρημένης τῆς αἰρέσεως ἢ μὴ πληρωθείσης τῆς προθεσμίας καὶ μὴ γενομένη ἀποδεκτὴ δὲν περιάγει τὸν μισθωτὴν εἰς ὑπερημερίαν. Τὸ περιεχόμενον τῆς μισθώσεως ἐργασίας δύναται νὰ εἶναι διάφορον. Οὕτω δύναται νὰ συμφωνηθῇ ἢ παροχὴ ἐργασίας σωματικῆς, χειρονακτικῆς, πνευματικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς, ὡς ἐπίσης δύναται νὰ ἔχῃ ὡς ἀντικείμενον ἐργασίας ἐλευθερίας ἢ μὴ, ἀπλὰς ἢ συνθέτους, ἐμπιστευτικὰς, ἐπικινδύνους ἢ ὄχι διὰ τὸν ἐκμισθωτὴν.

Ἐπὶ ὄλων τῶν ἄνω περιπτώσεων ἔχει ἐφαρμογὴν, ὑφισταμένων καὶ τῶν λοιπῶν προϋποθέσεων, τὸ ἄρθρον 656, ἀρκεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς συμβάσεως νὰ μὴν εἶναι ἀνῆθικον ἢ παράνομον.

Β. Μὴ ἀποδοχὴ τῆς προσφερομένης ἐργασίας. Προϋποθέσεις τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς προσφερομένης ὑπὸ τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἐργασίας εἶναι α) προσφορά τῆς ἐργασίας ἐκ μέρους τοῦ ὑποχρέου καὶ β) μὴ ἀποδοχὴ τῆς προσφερομένης ἐργασίας ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ.

1. Ὡς ἐπὶ πάσης συμβάσεως οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς μισθώσεως ἐργασίας διὰ νὰ περιαχθῇ ὁ ἀντισυμβαλλόμενος πιστωτῆς εἰς ὑπερημερίαν ἀπαιτεῖται προσφορά παρὰ τοῦ ἀφειλέτου τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐνοχῆς. Συνεπῶς τότε ἐπέρχονται αἱ συνέπειαι τοῦ ἀρθρου 656 ὅταν ὁ μισθωτῆς δὲν ἀποδέχεται τὴν προσφερομένην ἐργασίαν.

Ἡ προσφερομένη ἐργασία κατὰ τὸ ἄρθρον 651 Α. Κ. δέον ν' ἀνήκῃ εἰς αὐτὸν τὸν ἐκμισθωτὴν, μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς ὑποκαταστάσεως αὐτοῦ παρ' ἑτέρου, ἐκτὸς ἐὰν συνεφωνήθῃ τὸ ἀντίθετον ἢ τὸ ἐπιτρεπτόν τῆς ὑποκαταστάσεως προκύπτει ἐκ τῶν περιστάσεων. Συνεπῶς ἄρνησις ἀποδοχῆς ἐργασίας ἑτέρου καὶ ὄχι τοῦ ἐκμισθωτοῦ δὲν δημιουργεῖ προϋπὸθεσιν ἐφαρμογῆς τοῦ ἀρθρου 656²¹.

Ἐπίσης δὲν περιάγεται εἰς ὑπερημερίαν ὁ μισθωτῆς ἐὰν ἢ προσφερομένη ἐργασία δὲν γίνεται πρὸς τὸν ἴδιον τὸν μισθωτὴν ἀλλὰ πρὸς ἕτερον. Ἐὰν ὅμως ὁ ἄλλος πρὸς ὃν γίνεται ἢ προσφορά εἶναι νόμιμος ἢ δικαστικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ μισθωτοῦ εἰς τὸν ὅποιον δὲν ἔχει δοθῆ ἢ ἐντολὴ πρὸς ἐνέργειαν μεμωνομένης πράξεως ἀσχέτου πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας, τότε νομίμως γίνεται πρὸς αὐτὸν ἢ προσφορά καὶ ὑποχρεοῖ αὐτὴ τὸν ἀντιπροσωπεύμενον μισθωτὴν, ὅστις ἐκ τῆς ἀρνήσεως τοῦ ἀντιπροσώπου καθίσταται ὑπερήμερος²². Τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ἔχει καὶ ἢ προσφορά τῆς ἐργασίας εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ ἀρχικοῦ μισθωτοῦ, δεδομένου ὅτι κατὰ ἄρθρον 675 Α. Κ. κατ' ἀρχὴν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ μισθωτοῦ δὲν λύεται ἢ σύμβασις μισθώσεως ἐργασίας.

21. Π. Ζέπος ἐν Ἑρμ. Α. Κ. ἀρθ. 317 ἀρ. 13 καὶ 14.

22. Πρβλ. καὶ ἀρθ. 417 § 1 Α. Κ. καὶ M o m m s e n Beiträge zum Obligationenrecht. III Περί Ὑπερημερίας μεταφ. Κ. Φουρκιώτη σελ. 301 κ. ἐπ., Windscheid - Πολυγένης ἐνθ. ἀν § 342.5 Κ. Φουρκιώτη ἐνθ. ἀν. σελ. 146.

Περισσότεραν δυσκολίαν έμφρανίζε: ή λύσις του ζήτηματος, εις ποιον δέον να γίνη ή προσφορά της εργασίας του έκμισθωτου όταν είναι πλείονες οι μισθωταί ταύτης. Έάν μόν παρά πάντων των μισθωτών ώρισθη εις οστις κατέστη άρμόδιος προς άποδοχήν της εργασίας, τότε ή παρά του έκμισθωτου προσφορά εις αυτον της εργασίας και ή μη άποδοχή ταύτης ύφισταμένων και των λοιπών προϋποθέσεων του άρθρου 656 καθιστά άπαντας υπεργημέρους, εάν όμως τοιούτον τι δέν συμβαίγη τό όλον ζήτημα θα κριθη εκ της μορφής της παροχής του εκμισθωτου, ήτις εάν θεωρηθη ως άδιαίρετος τότε ή εις ένα εκ των πλείονων μισθωτών προσφορά της εργασίας ως και ή μη άποδοχή ταύτης παρ' αυτου ούδέν άποτέλεσμα συνεπάγεται δια τους λοιπούς, καθ' όσον ή μόν προσφορά δέον να γίνηται προς πάντας, τό δέ βλαπτικόν γεγονός έπελθόν εις τό πρόσωπον ενός δέν επηρραάζει τους έτέρους (άρθρ, 495 Α. Κ. ²³).

Διά να θεωρηθη ότι ή γενομένη προσφορά εργασίας είναι τοιαύτη ώστε ή μη άποδοχή αυτής παρά του μισθωτου να καθιστά αυτον υπεργημερον απαιτείται έτι ό εκμισθωτής να είναι πράγματι έτοιμος όπως προσφέρη τήν συμφωνηθεισαν ή εν έλλείψει συμφωνίας τήν ειθίζομένην ή εκ των περιστάσεων επιβαλλομένην εργασίαν, και συγχρόνως να δηλοι εις τον μισθωτήν ότι θέλει να παράσχη ταύτην. Έλλειπούσης προσφοράς (oblatio) υπό τήν άνω έννοιαν, είναι φανερόν, ότι ό μισθωτής άρνούμενος ν' άποδεχθη ταύτην δέν καθίσταται υπεργημερος. Πότε ύφίσταται πραγματική προσφορά είναι ζήτημα τό όποιον θα κριθη εν έκάστη συγκεκριμένη περιπτώσει, πάντως ή προσφορά αυτη δέον να γίνηται εν τω δέοντι τόπω και χρόνω. Έάν πρόκειται περι εξηρητημένης εργασίας ό εκμισθωτής ύποχρεούται να μεταβη εις αυτήν τήν επιχείρησιν και εκει να προσφέρη τήν εργασίαν, ώστε μετά ταυτα εν άρνήσει του εκμισθωτου ²⁴ να δύναται ν' άσκήση τά εκ του άρθρου 656 δικαιώματά του. Προσφορά γενομένη υπό όρον δέον να μη θεωρηθη πλήρης.

Έριστόν είναι τό ζήτημα, τό πότε θεωρείται πραγματική ή προσφορά όταν δια τήν πραγματοποίησιν αυτής απαιτείται ή σύμπραξις του μισθωτου. Έπό τήν έννοιαν της συμπράξεως του μισθωτου δέον να θεωρήσωμεν τήν ύπ' αυτου ένέργειαν πάσης ύφειλομένης πράξεως ώστε να καταστή δυνατή ή πραγματική προσφορά της εργασίας π.χ. διάθεσις του χώρου προς εργασίαν, των πρώτων ύλών, της κινητηρίου δυνάμεως, των εργαλείων, της τηρήσεως των νομίμων διατάξεων των επιβαλλομένων προς προστασίαν του εργαζομένου ²⁵ κλπ.. Κατά μόν τήν μίαν γνώμην ²⁶ ύπετηρήχθη ότι εάν

²³ Ποβλ. θεωρητικόν ανάπτυξιν του ζητήματος παρὰ M o m m s e n Beitrage. III. σελ. 304, M a d a i. Mora σελ. 472 γ. έπ.

²⁴ N i p p e r d e y. ένθ. άν. § 615 II. 1. α.

²⁵ Ό εργαζόμενος δέν θεωρείται μη προσφέρων τήν εργασίαν του εάν δέν έξασφαλίζονται αυτω αι κατά τους νόμους επιβαλλόμεναι ύγιεινά συνθήκαι στίτινες

διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἀπαιτεῖται σύμπραξις καὶ τοῦ μισθωτοῦ, μόνη ἢ προσφορά τῆς ἐργασίας παρὰ τοῦ πρώτου δὲν ἐπιφέρει, ἐν ἀρνήσει ἀποδοχῆς ταύτης παρὰ τοῦ δευτέρου, τὴν ὑπερήμεριαν αὐτοῦ, διότι δεδομένου ὅτι προϋπόθεσις τῆς ὑπερμερίας τοῦ μισθωτοῦ εἶναι ἢ πλήρης προσφορά τῆς παροχῆς, ἐν προκειμένῳ λόγῳ ἀκριβῶς τῆς μὴ συμπράξεως τοῦ μισθωτοῦ δὲν ὑφίσταται τοιαύτη. Κατὰ τὴν ἐτέραν γνώμην²⁷ πρέπει σαφῶς νὰ διαστελέηται τῆς ἀρχικῆς ὑποχρεώσεως τοῦ μισθωτοῦ ἢ τοιαύτη τοῦ ἐκμισθωτοῦ, καθ' ὅσον ἄλλο προσφορά ἐργασίας καὶ ἄλλο ἐκπλήρωσις ταύτης. Ὁ ἐκμισθωτὴς κατ' ἀκολουθίαν τῆς συμβάσεως ὑποχρεοῦται νὰ προσφέρῃ τὴν ἐργασίαν του, ἐὰν δὲ ἢ μὴ πραγματοποιήσῃ τῆς προσφορᾶς ταύτης ἐπέρχεται ἐξ αἰτίας τοῦ μισθωτοῦ, τοῦτο οὐδὲν αἶρει τὴν ὑπερήμεριαν αὐτοῦ. Ἡ τελευταία αὕτη γνώμη εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἄρθρου 656 ἐρμηνευομένου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ἄρθρον 351 A. K., τὸ ὅποιον δὲν ἀξιοῖ, ὡς ἐλέχθη παλαιὰ διὰ τὴν ὑπερήμεριαν τοῦ μισθωτοῦ, ἀρκούσης καὶ τῆς ἀναιτίου τῆς μὴ ὀφειλομένης ὁμῶς εἰς ἀνωτέραν βίαν καταστάσεως αὐτοῦ²⁸. Περαιτέρω ἐθεωρήθη ὅτι ἡ προσφορά τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι πραγματικὴ καὶ δὲν ἐπιφέρει τὰς συνεπείας τοῦ ἄρθρου 656 ἐν μὴ ἀποδοχῇ ταύτης ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ, ὅταν δὲν περιέχῃ ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια κατὰ τὴν συμφωνίαν εἶναι ἀπαραίτητα ὥστε ὁ μισθωτὴς νὰ καρπωθῇ πλήρως ταύτης π.χ. τμηματικὴ καταβολὴ τῆς ἐργασίας ἧτις εἶχεν συμφωνηθῆ ἢ ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ὤφειλε νὰ καταβληθῆ ἐξ ὀλοκλήρου, ὅταν ἡ προσφορά γίνεται δι' ἐπιστολῆς, ἐν ᾧ ἔδει νὰ γίνῃ διὰ τῆς προσσελεύσεως τοῦ ἐκμισθωτοῦ εἰς τὸν τόπον τῆς ἐργασίας ἢ ἐν ᾧ εἶτε συνεπεία συμφωνίας εἶτε ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐργασίας ὁ ἐκμισθωτὴς ἔδει νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν τόπον τῆς ἐργασίας μετ' ἐργαλείων προσέρχεται ἄνευ αὐτῶν²⁹.

Ἡ προσφορά τῆς ἐργασίας δύναται νὰ συνίσταται εἰς μόνην τὴν προφορικὴν δῆλωσιν τοῦ ἐκμισθωτοῦ χωρὶς ν' ἀπαιτῆται καὶ πραγματικὴ προσφορά, ὅταν ὁ μισθωτὴς ἐδήλωσεν ἤδη ὅτι δὲν θ' ἀποδειχθῇ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἢ ὅταν διὰ νὰ ἐπιτραπῇ ἢ ἐκπλήρωσις τῆς ὑποχρεώσεως

εἶναι προϋπόθεσις τῆς παροχῆς τῆς ἐργασίας του. Πρβλ. Nipperdey. ἐνθ. ἀν. § 615. II. 1. β, Lotmar ἐνθ. ἀν. τ. 2. 289.

²⁶ Ἐκπρόσωπος ταύτης, ὅστις ὁμῶς μεταγενεστέρως τὴν ἐτροποποίησεν εἶναι ὁ Titz. Unmöglichkeit der Leistung nach B. G. B. 1900. σελ. 22 κ. ἐπ.

²⁷ Trautmann. Unmöglichkeit der Leistung und Annahmeverzug beim Arbeitsvertrag ἐν Grucholts Beiträge zur Erläut. des D. R., Jahrg. 59, (1915) σελ. 450.

²⁸ Πρβλ. X. Ἀγαλόπουλον ἐνθ. ἀν. σελ. 45 καὶ 46.

²⁹ H. Becker. ἐνθ. ἀν. ἀρθ. 332. I. 2, Mommsen. Beiträge. III. σελ. 144, Windscheid—Polugénous. ἐνθ. ἀν. § 401 σελ. 193 καὶ σημ. 3, Nipperdey. ἐνθ. ἀν. § 615. II. 1. β.

τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἀπαιτεῖται προηγουμένη ἄδεια τοῦ μισθωτοῦ³⁰.

Ἐάν μετὰ τὴν γενομένην προσφορὰν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἐπακολούθησάν ταύτην ἀρνησιν, ἢ λειτουργία τῆς ἐπιχειρήσεως διεκόπη καὶ μετὰ τινα χρόνον ἐπανήρχισεν, δέον καὶ αὐτῆς ὁ ἐκμισθωτῆς νὰ προβῆ εἰς νέαν προσφορὰν τῆς ἐργασίας του³¹.

Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὁμοῦ τῆς πραγματικῆς προσφορᾶς περιέχεται ὡς εἶναι φανερόν, καὶ τὸ ὅτι ὁ ἐκμισθωτῆς δύναται ὄντως νὰ προσφέρῃ τὴν ἐργασίαν του. Ἐάν ἡ ἀδυναμία παροχῆς τῆς ἐργασίας δὲν ὑφείλεται εἰς πταίσμα τοῦ ἐκμισθωτοῦ τότε, ἐκτὸς εἰδικῶν τινῶν περιπτώσεων π.χ. τῶν ἀρθρῶν 657 καὶ 658 Α.Κ. ἢ εἰδικῆς συμφωνίας, ἀπαλλάσσεται μὲν οὗτος τῆς πρὸς παροχὴν ὑποχρεώσεώς του, στερεῖται ὁμοῦ τῆς ἀξιώσεως αὐτοῦ πρὸς ἀπόληψιν τοῦ μισθοῦ (ἀρθρ. 380 Α.Κ.). Ἡ ἀδυναμία αὕτη τῆς παροχῆς ἐργασίας ἐπελθούσα μετὰ τὴν μὴ ἀποδοχὴν ταύτης ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ δὲν ἀφρὶ τὴν ὑποχρέωσιν αὐτοῦ ὅπως καταβάλλῃ μισθόν, ἐκτὸς ἐάν καλούμενος ὁ ἐκμισθωτῆς μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ ὅπως ἀναλάβῃ ἐργασίαν (ἄρσις ὑπερημερίας) οὗτος δὲν δυνήθη νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ³².

Ἡ ἀπόδειξις, τόσον ὅτι ἡ γενομένη προσφορὰ ἦτο πλήρης καὶ πραγματικῆ, ὅσον καὶ τοῦ ὅτι ὁ ἐκμισθωτῆς δὲν ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του, βαρύνει τὸν ἐκμισθωτὴν³³.

II. Μὴ ἀποδοχὴ τῆς προσφερομένης ἐργασίας. Ὁ μισθωτῆς διὰ νὰ ὑποχρεωθῇ εἰς καταβολὴν μισθοῦ δέον κατὰ τὸ ἀρθρον 656 νὰ «κατέστη ὑπερήμερος περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας ἢ ἂν ἔνεκεν λόγων ἀφορώντων αὐτὸν καὶ μὴ ὑφειλομένων εἰς ἀνωτέραν βίαν εἶναι ἀδύνατος ἢ ἀποδοχὴ τῆς ἐργασίας».

Κατὰ ταῦτα δικαιοῦται ὁ ἐκμισθωτῆς ν' ἀπαιτήσῃ τὸν μισθόν: α) Ἐάν ὁ μισθωτῆς ἠρνήθη ν' ἀποδεχθῇ τὴν προσηκόντως προσφερομένην ἐργασίαν καὶ β) Ἐάν ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἐργασίας εἶναι ἀδύνατος ἐκ λόγων τυχηρῶν ἀφορώντων τὸν μισθωτὴν καὶ μὴ ὑφειλομένων εἰς ἀνωτέραν βίαν³⁴. Ἡ ἔκφρασις

³⁰ H. Becker. ἐνθ. ἀν. ἀρθρ. 332. I. 2, Nipperdey. ἐνθ. ἀν. § 615 II. 1. c.

³¹ R. G. R. ὑπὸ τὴν § 612. 2, Nipperdey ἐνθ. ἀν. § 615. II. 1. β.

³² Nipperdey. ἐνθ. ἀν. § 615 III. 1.

³³ Πρὸς τὴν λύσιν ταύτην στηριζομένην εἰς τὸ ἀρθρ. 248 Πολ. Δικον. δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὴν ἀντίθετον ἥτις παρέχεται ὑπὸ τοῦ ἀρθρου 418 Α.Κ. διότι πρόκειται περὶ διαφόρων θεμάτων. Εἰς τὸ ἀρθρ. 418 ὁ δανειστῆς ἀπεδέχθη τὴν καταβολὴν, συνεπῶς μετὰ ταῦτα προβάλλων ὅτι αὕτη δὲν ἦτο ἡ προσήκουσα ἐπίσταται καὶ δέον ν' ἀποδείξῃ τὴν ἔνστασιν του, ἐν ᾧ ἐν προκειμένῳ ἀξιῶν τις τὴν καταβολὴν μισθοῦ πρέπει ν' ἀποδείξῃ τὴν προσφορὰν ἥτις εἶναι προϋπόθεσις τῆς ἀξιώσεως πρὸς λήψιν μισθοῦ. Πρβλ. Nipperdey ἐνθ. ἀν. § 615 II. 1. d, 2. in f.

³⁴ Α.Π. 114 τοῦ 1914 Θεμ. τ. ΚΕ. σελ. 339, Ε. Α. 1052 τοῦ 1926 Θεμ. τ. ΔΗ. σελ. 475, Α. Π. 499 τοῦ 1936. Ε. Ε. Ν. τ. Δ. σελ. 292.

αὕτη τοῦ ἄρθρου φαίνεται μᾶλλον πλεοναστική, καθ' ὅσον ἐφ' ὅσον ἐτέθη ὁ περιορισμὸς «καὶ μὴ ὀφειλομένων εἰς ἀνωτέραν εἰαν», θὰ ἠδύνατο νὰ ἐλλείπῃ τὸ ἐμφαντικῶς τεθὲν «ἢ ἂν ἔνεκα λόγων ἀφορώντων αὐτόν», χωρὶς νὰ δύνηται νὰ δημιουργηθῇ σύγχυσις τις. Καὶ εἰς τὸ σχέδιον τῆς ἐπιτροπῆς καὶ εἰς τὸν Ἑλβετικὸν καὶ τὸν Γερμανικὸν κώδικα δὲν ὑπάρχει τοιαύτη διαστολή καὶ μάλιστα ἐκεῖ μὲ τὸν κίνδυνον τῆς συγχύσεως τυχηρῶν καὶ ἀνωτέρας εἰας³⁵.

³⁵ Ἡ περὶ μὴ ἀποδοχῆς τῆς προσφερομένης ἐργασίας δῆλωσις δύναται νὰ γίνῃ διὰ ρητῆς δηλώσεως ἢ καὶ σιωπηρῶς διὰ πράξεων ἐμφαινουσῶν τὴν τοιαύτην πρὸς μὴ ἀποδοχὴν θέλησιν τοῦ μισθωτοῦ (facta concludentia). Σιωπηρὰ ἄρνησις τῆς προσφερομένης ἐργασίας θεωρεῖται καὶ ἡ μὴ πραγματοποίησις ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ ὄλων ἐκείνων τῶν ἀντικειμενικῶν προϋποθέσεων αἰτινες εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν παρά τοῦ ἐκμισθωτοῦ παροχὴν τῆς ἐργασίας, ὡς ἐπίσης καὶ ὅταν προσκαλούμενος ὁ μισθωτὴς παρά τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἀρνεῖται νὰ συμπράξῃ ἢ καθυστερεῖ τὴν σύμπραξιν ἣτις εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἐργασίας (ἄρθρ. 351 Α. Κ.). Τοιαύτη πρόσκλησις δὲν ἀπαιτεῖται ὅταν διὰ τὴν σύμπραξιν τοῦ μισθωτοῦ ἔχει ὀρισθῇ ὠρισμένη ἡμέρα ἢ ὠρισμένη προθεσμία³⁶.

³⁶ Ἐὰν ὁ χρόνος τῆς παροχῆς τῆς ἐργασίας δὲν ἔχει ἀκριβῶς ὀρισθῇ τότε ὁ μισθωτὴς κωλυόμενος προσωρινῶς νὰ δεχθῇ τὴν προσφερομένην ἐργασίαν δὲν καθίσταται ὑπερήμερος καὶ δὲν ὑποχρεοῦται εἰς καταβολὴν τοῦ μισθοῦ, ἐκτός ἐὰν εἰδοποιήθῃ ἐγκαίρως ὑπὸ τοῦ ἐκμισθωτοῦ ὅτι ἐπίκειται ἢ προσφορὰ ταύτης καὶ παρά ταῦτα δὲν ἀπεδέχθῃ τὴν ἐργασίαν³⁷. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουσιν καὶ ὅταν ὁ ἐκμισθωτὴς ὑποχρεοῦται νὰ προσφέρῃ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἐντός ὠρισμένου χρόνου π.χ. ἐντός δύο μηνῶν ἀπὸ τῆς καταρτίσεως τῆς

³⁵ Τὸ κείμενον τοῦ Ἑλβετικοῦ Κώδικος περὶ Ἑνοχῶν ἔχει οὕτω: Ἄρθρον 332. «Kommt der Dienstherr mit der Annahme der Dienstleistung in Verzug, so Kann der Dienstpflichtige den vereinbarten Lohn fordern, ohne Zur Nachleistung verpflichtet zu sein, muss sich jedoch anrechnen lassen. Was erinfolge des Unterbleibens der Dienstleistung erspart oder durch anderweitige Arbeit erworben oder zu erwerben absichtlich unterlassen hat».

Τὸ κείμενον τοῦ Β.Γ.Β. ἔχει οὕτω: § 615 «Kommt der Dienstberechtigte mit der Annahme der Dienste in verzug, so Kann der verpflichtete für die infolge des Verzugs nicht geleisteten Dienste die vereinbarte Vergütung verlangen, ohne zur Nachleistung verpflichtet zu sein. Er muss sich jedoch den Wert desjenigen anrechnen lassen, was er infolge des Unterbleibens der Dienstleistung erspart oder durch anderweitige verwendung seiner Dienste erwirbt oder zu erwerben böswillig unterlässt».

³⁶ Πρὸβλ. Κ. Φοορκιώτην ἔνθ. ἀν. σελ. 138, Παπαρηγόπουλον—Φοορκιώτην ἔνθ. ἀν. § 1025, Windscheid—Πολυγένην ἔνθ. ἀν. § 345. 3 Der n b u r g—Διοβουριώτην ἔνθ. ἀν. § 43, 2.

³⁷ H. Becker. ἔνθ. ἀν. ἄρθρ. 332. I, I, P l a n k. ἔνθ. ἀν. § 615. 3 ἐδ. 1. β.

συμφωνίας, ὅποτε διὰ τὴν καταστάσιν ὁ μισθωτὴς ὑπερήμερος περὶ τὴν ἀποδοχὴν ἔδει νὰ εἶχεν ἐγκαίρως εἰδοποιήσῃ περὶ τῆς ἐπικειμένης ἐκπληρώσεως τῆς ὑποχρέωσός τοῦ ἐκμισθωτοῦ. Πότε θεωρεῖται ὅτι ἐγκαίρως γίνεται ἡ εἰδοποίησις εἶναι ζήτημα πραγματικόν τὸ ὁποῖον θὰ κριθῇ βάσει τῶν γενικῶν ἀρχῶν τοῦ ἄρθρου 200 Α. Κ.

Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἄρθρου 656 δὲν ἐξετάζεται ἐὰν ἡ ἄρνησις ἐνεφανίσθῃ ἀρξαμένης τῆς ἐργασίας τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἢ πρὶν ἢ αὕτη ἀρξῆται, ἀρκεῖ νὰ ὑφίσταται, ὡς ἐλέχθη, τελεία σύμβασις μισθώσεως ἐργασίας³⁸. Ἐὰν ὁ μισθωτὴς κατὰ τὴν σύναψιν τῆς συμβάσεως ἐπεφύλαξεν εἰς ἑαυτὸν τὸ δικαίωμα τῆς ἀποδοχῆς ἢ οὐ τῆς προσφερομένης ἐργασίας τότε, ἀρνούμενος νὰ δεχθῇ τὴν προσφορὰν δὲν καθίσταται ὑπερήμερος³⁹.

Ἄρνησιν ἀποδοχῆς τῆς προσφερομένης παρὰ τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἐργασίας ὑποδηλοῖ καὶ ἡ ἀπόλυσις αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ μὴ δημιουργία ὄλων ἐκείνων τῶν ὑπὸ τῶν νόμων ἐπιβαλλομένων ὑγεινῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς δέον νὰ διεξάγῃται ἡ προσφερομένη ἐργασία⁴⁰.

Ἡ περὶ τὴν προσφορὰν ἀδυναμία τοῦ ἐκμισθωτοῦ, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐξετέθη, ἀφρεῖ τὴν δυνατότητα ὅπως ὁ μισθωτὴς περιαχθῇ εἰς ὑπερημερίαν. Πότε ὑφίσταται ἀδυναμία ὡς πρὸς τὸν ἐκμισθωτὴν, θὰ κριθῇ βάσει τῶν γενικῶν περὶ ἀδυναμίας παροχῆς διατάξεων. Οὕτω π.χ. ἐκρίθη ὅτι ὑφίσταται ἀδυναμία ὡς πρὸς τὸν ἐκμισθωτὴν, ἔταν δὲν δύναται νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ἐργασίαν του συνεπεῖα διακοπῆς τῆς συγκοινωνίας, ἢ ἔταν συνεπεῖα μερικῆς ἀπεργίας, οἱ μὴ ἀπεργήσαντες ἐργάται δὲν δύνανται νὰ προσφέρωσιν τὰς ὑπηρεσίας των λόγῳ τῆς ἀλληλοεξαρτήσεως τῆς ἐργασίας των ἐξ ἐκείνης τῶν ἀπεργησάντων⁴¹. Ὁ χρόνος τῆς διαρκείας τῆς παρὰ τοῦ μισθωτοῦ μὴ ἀποδοχῆς τῆς προσφερομένης ἐργασίας δὲν κέκτηται σημασίαν τινα διὰ τὴν ἐπέλευσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἄρθρου 656. Ἐὰν ἀμφισβητῆται ἡ ὡς πρὸς τὸν ἐκμισθωτὴν ὑφισταμένη ἀδυναμία παροχῆς αὕτη δέον ν' ἀποδειχθῇ παρὰ αὐτοῦ τοῦ ἐκμισθωτοῦ.

III. Ποῖον τὸ αἷτιον τὸ ὁποῖον προὐκάλεσεν τὴν μὴ ἀποδοχὴν τῆς

³⁸ Πρβλ. P l a n k. ἔνθ. ἀν. § 615. 1.

³⁹ Π. Πατρῶν 1723 τοῦ 1903 Θέμ. τ. ΣΤ'. σελ. 446.

⁴⁰ Ἡ ἔλλειψις αὕτη πρέπει νὰ ἔχῃ σοβαρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐργασίας, ἄλλως εἶναι εὐνόητον ὅτι ἀσήμαντοι ἐλλείψεις π.χ. ἔλλειψις ἰδίου ἐστιατορίου τῶν ἐργατῶν δὲν δικαιολογεῖ ἀξίωσιν πρὸς μισθοδότησιν καίπερ μὴ ἐργαζομένου τοῦ ἐκμισθωτοῦ. Πρβλ. N i p p e r d e y ἔνθ. ἀν. § 615. II. 2, P l a n k. ἔνθ. ἀν. § 615. 4 ἐδ. 2 β, Α.Π. 268 τοῦ 1939 Ε. Ε. Ν. τ. ΣΤ' σελ. 499 Ε. Θεσσαλονίκης 253 τοῦ 1947 Ε. Ε. Ν. τ. ΙΑ σελ. 274.

⁴¹ Πρβλ. H. B e e k e r ἔνθ. ἀν. ἀρθ. 332. I. 1. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς μερικῆς ἀπεργίας πρβλ. ἀπόφασιν τοῦ Reichsarbeitsgericht (7,1) ἐν R.G.R. § 615. 2. σύμφωνον πρὸς τὴν ἐν τῷ κειμένῳ λύσιν. Ἀντιθέτως Α. Σακελλαρόπουλος. Ἀξίωσις μισθοῦ ἐπὶ μερικῆς ἀπεργίας ἐν Ε. Ε. Δ. τ. 6 σελ. 484 κ. ἐπ.

προσφερομένης εργασίας δὲν ἐνδιαφέρει νὰ ἐρευνηθῆ κατὰ τὸ ἄρθρον 656, ἐκτὸς ἐὰν τὸ αἷτιον τοῦτο συνιστᾷ ἀνωτέραν βίαν, ὁπότε, ὡς ἐλέχθη, αἴρεται ἢ ὑποχρέωσις τοῦ μισθωτοῦ ὅπως καταβάλλῃ μισθόν.

Ἐπὶ τὸ κράτος τοῦ προϊσχύσαντος Βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου ἡμφισθητεῖτο ἐὰν διὰ τὴν ὑπαρξίν ὑπερημερίας τοῦ δανειστοῦ ἀπηρετεῖτο ὑπατιότης αὐτοῦ περὶ τὴν μὴ ἀποδοχὴν ἢ ὄχι.⁴² Πάντως ἡ ἔρευνα τοῦ θέματος τούτου οὐδεμίαν ὡς ἐλέχθη σημασίαν ἔχει σήμερον, ἀδιαφόρου ὄντος ἐπίσης ἐὰν ἢ μὴ ἀποδοχὴ ὀφείλεται εἰς ἀπλήν ἄρνησιν τοῦ μισθωτοῦ ἢ εἰς ἀδυναμίαν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐὰν ἢ ἀδυναμία εἶναι ἀντικειμενικὴ ἢ ὑποκειμενικὴ, ἀρχικὴ ἢ ἐπιγενομένη, ἔχοντος μόνον σημασίαν ἐὰν ἢ μὴ ἀποδοχὴ ὀφείλεται εἰς ἀνωτέραν βίαν.

Συνεπῶς ἀναγκαῖον κρίνεται νὰ ἐρευνηθῆ ποία ἡ ἔννοια τῆς ἀνωτέρας βίας καὶ ποία τὰ διακριτικὰ αὐτῆς γνωρίσματα ἔναντι τῶν τυχηρῶν. Ἐν τῇ Ἀστικῇ Κώδικι δὲν εὑρηται ὁρισμὸς τῆς ἀνωτέρας βίας (vis major) καίτοι εἰς διάφορα αὐτοῦ ἄρθρα ποιεῖται οὗτος χρῆσιν τῆς ἔννομιας ταύτης (π.χ. ἄρθρ. 255, 627, 834 κ. ἄ.). Ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ προϊσχύσαν τοῦ κώδικος δίκαιον κατεβάλετο προσπάθεια ὅπως ἡ ἔννοια τῆς ἀνωτέρας βίας προσδιορισθῆ ἐκ διαφόρων νόμων. Οὕτω θάσει τῶν νόμων Π (42—1) ν 60, Π (13—6) ν 5 § 4, Π (17—2) ν 52 § 3, Π (50—8) ν 2 § 7, Π (39—2) ν 4 καὶ Κ (4—24) 6, ἐκρίνετο ὅτι ὑφίσταται ἀνωτέρα βία ὅταν ὑπάρχῃ ἀπόλυτος ἀδυναμία ἐγκαίρου ἐνεργείας προκύπτουσα ἐκ γεγονότων φυσικῶν ἢ προερχομένων ἐξ ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ὅπως ἐξαιρετικῆς φύσεως μὴ προσδοκωμένης κατὰ τὴν συνήθη τῶν πραγμάτων πορείαν τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν καὶ ἄτινα δὲν δύναται ἡ πρόνοια τοῦ ἀνθρώπου νὰ παρεμποδίσῃ.⁴³

Ἡ παρ' ἡμῶν πρακτικὴ ἐξ ἧς ἐξήχθη ὁ ἀνωτέρω προσδιορισμὸς τῆς ἔννομιας τῆς ἀνωτέρας βίας δὲν ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ τῆς ἀντικειμενικῆς (ἀπολύτου) θεωρίας καθ' ἣν ὑφίσταται ἀνωτέρα βία ὅταν ὑπάρχῃ γεγονὸς τυχαῖον καὶ ἀπρόβλεπτον, ἐξωτερικόν καὶ μὴ ἀναγόμενον εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν τοῦ ὀφειλέτου κύκλον τοῦ ὁποίου ἦτο ἀναπότρεπτος ἢ ἐπιλευσις, καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς (σχετικῆς) τοιαύτης καθ' ἣν ἢ ἐπέλευσις τοῦ ἀπροβλέπτου τυχηροῦ γεγονότος ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποτραπῆ παρὰ τοῦ ὀφειλέτου ἐνεργούντος ὡς bonus pater familias, ἢ δύνάτο ἕμως ν' ἀποτραπῆ παρ' ἐτέρου μᾶλλον ἰσχυροτέρας θελήσεως.⁴⁴

⁴² Πρβλ. Windscheid—Πολυγένους ἔνθ. ἀν. § 345. 3 καὶ σημ. 8 Π α πα ρ η γ ο π ο ὕ λ ο υ—Φ ο υ ρ κ ι ὶ ὄ τ η ἔνθ' ἀν. § 1025.

⁴³ Ἡ κατ' ἄλλον ὁρισμὸν ὃν ἰδὲ εἰς Colin - Capitant. Cours Él. de droit Civil français. Ἐκδ. 8, τομ. 2, σελ. 73 «La force majeure ce serait l'impossibilité absolue provenant d'un obstacle irrésistible, imprévu et imprévisible. Πρβλ. καὶ Α. Π. 41 τοῦ 1943 Ε. Ε. Ν. τ. 1 σελ. 164, Α. Π. 105 τοῦ 1945. Ν. Δ. Β. σελ. 89, Α. Π. 370 τοῦ 1938 Ε. Ε. Ν. τ. ΣΤ σελ. 8, Α. Π. 448 τοῦ 1939. Δ.—κη' τ. 12 σελ. 289, Π. Α. 9438 τοῦ 1910 Θεμ. τ. Κ Δ. σελ. 439.

⁴⁴ Πρβλ. Begelsberger Γεν. Ἀρχαί τ. 2 μετ. Πράγματα σελ. 339 καὶ σημ. 4,

Ἰπὸ τὴν εὐρυτάτην ταύτην ἔννοιαν χρησιμοποιοῦν καὶ ὁ Ἑσπερικός Κώδικς τὴν ἀνωτέραν βίαν καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν θέλει ληφθῆ αὕτη καὶ ἐν τῷ ἄρθρῳ 656⁴⁵. Συνεπῶς διὰ τὸ ἀπαλλαγῆ τῆς πρὸς καταβολὴν μισθοῦ ὑποχρεώσεως ὁ μὴ ἀποδεχθεὶς τὴν προσφερομένην ἐργασίαν μισθωτῆς, ἀπαιτεῖται α) ἀπόλυτος ἀδυναμία, δηλ. τὸ ἐμφανισθὲν γεγονὸς νὰ ἐμποδίσῃ ἀπολύτως τὴν ἀποδοχὴν τῆς προσφερομένης ἐργασίας καὶ οὐχὶ ἀπλῶς νὰ καθιστᾷ δύσκολον ἢ δαπανηρὰν τὴν ἀποδοχὴν ταύτης⁴⁶, καὶ β) τὸ ἐπικαλούμενον ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ κώλυμα νὰ μὴν προέρχεται ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ ἰδίου.

Ἐν τῇ ἀνωτέραν βίαν δέον νὰ διαστέλλωμεν τοῦ τυχηροῦ (casus). Ὡς τυχηρὸν συνήθως νοεῖται τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόδιον τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀπὸ αὐτὸ τοῦτο τὸ πρόσωπον ἢ ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ὀφειλέτου, ἐν προκειμένῳ τοῦ μισθωτοῦ⁴⁷. Ἐὰν ἡ μὴ ἀποδοχὴ τῆς ἐργασίας τοῦ ἐκμισθωτοῦ ὀφείλεται εἰς τυχηρὸν, τότε οὐδόλως ἀπαλλάσσεται τῆς πρὸς καταβολὴν τοῦ μισθοῦ ὑποχρεώσεως ὁ μισθωτῆς.

Πότε γεγονὸς τι φέρει τὸν χαρακτήρα τῆς ἀνωτέρας βίας ἢ τοῦ τυχηροῦ εἶναι ζήτημα τὸ ὁποῖον θὰ κριθῆ ἐν ἐκάστη συγκεκριμένῃ περιπτώσει⁴⁸.

Aubry et Rau. Cours de droit Civil Français έκδ. 5, τ. 4 § 308 σελ. 167³
L. Kühlenbeck. Von den Pandekten zum B. G. B. τ. 2 σελ. 91 κ. ἐπ.

⁴⁵ Μπαλῆ. Γεν. Ἀρχαί σελ. 375.

⁴⁶ Πρβλ. PlanioI. Droit Civil français τ. 2. N° 458. Ἐν τούτοις ἐκρίθη ὅτι διὰ τῆς ἐργασιακῆς σχέσεως ὁ ἐργαζόμενος δὲν συνάπτει μόνον μίσθωσιν ἐργασίας, ἀλλὰ καθίσταται τρόπον τινὰ μέλος αὐτῆς τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἐκπρόσωπος ἐν αὐτῇ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου χάριν τοῦ ὁποίου λειτουργεῖ ἢ ἐπιχειρεῖ, συνεπῶς ἐὰν διὰ τῆς καταβολῆς τοῦ μισθοῦ, ἄνευ ὑπαιτιότητος τοῦ ἐργοδότη, κινδυνεύει αὐτὴ ἢ ὑπαρξίς τῆς ἐπιχειρήσεως, δὲν καθίσταται ὑπερήμερος ὁ μισθωτῆς ἀρνούμενος ν' ἀποδεχθῆ τὰς προσφερομένας ἐργασίας. Σχετικῶς ἰδ. R. G. R. § 615, 2 σελ. 352 καὶ 353 ἐνθα καὶ ἀποφάσεις τοῦ Reichsarbeitsgerichts καὶ σελ. 354 ὅπου καταχωροῦνται σχετικαὶ διατάξεις σχεδίου νόμου über das Arbeitsverhältnis.

⁴⁷ Μπαλῆ. Γεν. Ἀρχαί σελ. 374, Παπαρηγοπούλου - Φουρκιώτη ἐνθ. ἀν. σελ. 317 καὶ 1000 Kühlenbeck ἐνθ. ἀν. σελ. 91 κ. ἐπ. Colin - Capitant ἐνθ. ἀν. τ. 2. σελ. 73.

⁴⁸ Τὰ κάτωθι γεγονότα ἐκρίθησαν ὡς συνιστῶντα ἀνωτέραν βίαν :

Ὁ πόλεμος, ἐὰν αἱ ἐξ αὐτοῦ προελθούσαι συνθήκαι κατέστησαν ὄχι μόνον ἐπαχθεστέραν ἢ δυσκολωτέραν ἀλλ' ἀπολύτως ἀδύνατον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑποχρεώσεως (σχετικῶς ἰδὲ καὶ ἄρθρ. 388 Α. Κ.). Πρβλ. Π. Πειρ. 826 τοῦ 1941 Ε. Ε. Ν. τ. α. σελ. 75, Ε. Α. 1898 τοῦ 1902. Θεμ. τ. ΙΑ. σελ. 425, Ε. Ν. 591 τοῦ 1903. Θεμ. τ. ΙΕ. σελ. 139 Κ. Δημητρακάκη Ε. Ε. Ν. τ. Η σελ. 57. Ἰδ. ὅμως καὶ Ν. Θηβαῖον Ε. Ε. Ν. τ. ε. σελ. 352. Δὲν θεωρεῖται ὅμως ὡς ἀνωτέρα βία διὰ τὰς μετὰ τὴν ἐναρξιν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν διάρκειάν του συνομολογηθείσας συμβάσεις. Θέμις τ. Η. σελ. 286 Ε. Α. 17 τοῦ 1919 Θεμ. τ. Λ. σελ. 455. Χ. Οἰκονόμον ἐν Θεμ. τ. ΔΒ σελ. 430 καὶ 446.

Ἡ ἐπίταξις. Π. Α. 2140 τοῦ 1941. Ε. Ε. Δ. τ. α. σελ. 74, Π. Α. 445 τοῦ 1942 Ε. Ε. Δ. τ. α. σελ. 816, Π. Α. 936 τοῦ 1941 Ε. Ε. Δ. α. σελ. 53, καὶ Ε. Ε. Δ. τ. Δ. σελ. 672.

Ἡ ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως ὡς καὶ τοῦ χαρακτηῆρος τοῦ κωλύματος ὑπερ-
 ἠγάγκασεν τὸν μισθωτὴν νὰ μὴν ἀποδεχθῆ τὴν προσφερομένην ἐργασίαν,
 βαρύνει αὐτὸν τὸν ἴδιον.

Κλείσιμον τοῦ καταστήματος παρὰ τῶν ἀρχῶν Κατοχῆς. Π. Α. 261 τοῦ 1943 Ε. Ε. Δ. τ. Β. σελ. 107.

Βαρεία ἀσθένεια τοῦ ἐργοδότη Α. Π. 117 τοῦ 1937 Ε. Ε. Ν. τ. Δ. σελ. 494.

Ἀπεργία Ε. Α. 1713 τοῦ 1935 Ε. Ε. Ν. τ. Γ. σελ. 783 διὰ τὴν μερικὴν ἀπεργίαν ἰδὲ ἀνωτέρω σημ. 41 καὶ τὰς ἐκεῖ παραμπομπάς.

Γενικὸν ἐπαναστατικὸν προαξικὸν πρᾶγμα εἰς ὃ περιληπτεὰ καὶ ἡ ἀνταρσία Ε. Α. 61 τοῦ 1931 Θεμ. τ. ΜΒ σελ. 396. Becker ἐνθ. ἀν. ἀρθρ. 332. 1 in. f.

Πυρκαϊὰ δι' ἣν ὁ μισθωτὴς δὲν εὐθύνεται Α. Π. 183 τοῦ 1911 Θεμ. ΚΒ. σελ. 484.

Σεισμὸς καὶ κεραινοσ. Ε. Θ. 22 τοῦ 1933 Θεμ. τ. ΜΔ σελ. 339. Kuhlendek ἐνθ. ἀν. τ. 2, σελ. 94.

Ἡ διαταγὴ τῆς νομίμου ἀρχῆς ἧς ἔνεκεν ἐκωλύθη ν' ἀποδεχθῆ τὴν προσφερομένην ἐργασίαν (fait du prince) Ε. Α. 453 τοῦ 1924 Δ—νη' τ. Γ' σελ. 178. Σφοδρὸτάτη θύελλα καὶ θαλασσοταραχὴ, Π. Ἡλείας 725 τοῦ 1929 Θεμ. τ. Μ. σελ. 813.

Φυσικὰ ἐν γένει φαινόμενα. Χ. Οἰκονόμου Γνωμ. Ε. Ε. Δ. τ. Δ. σελ. 84.

Μὴ παροχὴ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος, δι' ἣν δὲν ἐγένετο προειδοποίησις. Γνωμ. Νομ. Συμβουλίου τοῦ Κράτους Ε. Ε. Δ. τ. Ε'. σελ. 386 Α. Π. 555 τοῦ 1939 Δ—κή' τ. 12 σελ. 406 καὶ Ε. Ε. Δ. τ. ΣΤ'. σελ. 576.

Ἀντιθέτως δὲν ἐκρίθησαν ὡς συνιστῶντα ἀνωτέραν βίαν τὰ κάτωθι γεγονότα : Ἡ ἔξωσις Π. Α. 20813 τοῦ 1941 Ε. Ε. Δ. τ. Α. σελ. 76. Α. Π. 377 τοῦ 1927. Θεμ. τ. ΛΗ'. σελ. 451.

Ἡ σφράγισις τοῦ καταστήματος. Π. Α. 5231 τοῦ 1941, Ε. Ε. Δ. α. 429.

Ἡ μὴ ἀποδοχὴ τῆς ἐργασίας ἀξιῶσει τῆς Γερμανικῆς Ἀρχῆς Π. Α. 1567 τοῦ 1941 Ε. Ε. Δ. τ. Α. σελ. 401.

Ἡ φυλάξις Α. Π. 237 τοῦ 1939 Ε. Ε. Ν. τ. ΣΤ'. σελ. 487.

Ἡ μὴ ἔγκρισις τοῦ καταστατικοῦ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ. Ε. Π. 201 τοῦ 1937 Ε. Ε. Ν. τ. Ε'. σελ. 182.

Ἡ ἔνεκεν ἀνεπαρκείας ἐργατικῶν χειρῶν ἢ ἐν γένει συνε-
 πείᾳ ἐργατικῶν δυσχερειῶν Ε. Α. 1713 τοῦ 1935. Ε. Ε. Ν. τ. Γ'. σελ. 783, Π. Α. 1905
 τοῦ 1941 Ε. Ε. Δ. τ. Α'. σελ. 47, Π. Α. 707 τοῦ 1944 Ε. Ε. Δ. τ. 3 σελ. 396.

Ἡ μὴ χορήγησις δανείου ἐκ μέρους τοῦ Κράτους ὥστε νὰ ἀγορα-
 σθῶσιν αἱ πρῶται ἕλαι. Α. Π. 185 τοῦ 1945. Ν. Δ. σελ. 89.

Τὸ Λόκ-αουτ τῶν ἐργοδοτῶν. Π. Α. 6375 τοῦ 1945 Θεμ. τ. ΝΖ'. σελ. 448. Ἐὰν τοῦ Λόκ-αουτ προηγήθῃ ἀπεργία. Πρβλ. Καποδίστριαν Θεμ. τ. ΝΖ. σελ. 449.

Ἡ ἐπιστράτευσις διότι γενομένη ἐν καιρῷ πολέμου δὲν θεωρεῖται ἀπρόβλεπτος Ε. Α. 1144 τοῦ 1928 Θεμ. Μ. σελ. 327.

Ἡ ἀδυναμία γενικῆς ἐξευρέσεως χρημάτων. Ε. Α. 409 τοῦ 1924. Δ—νη' τ. Γ'. σελ. 128.

Ἡ διὰ πολιτικοῦς λόγους ἐξορία σχετικὴ Ε. Α. 639 τοῦ 1928 Θεμ. τ. Μ. σελ. 73.

Ὁ μισθωτῆς δύναται ἐγκύρως νὰ παραιτηθῆ τῆς τοιαύτης ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 656 παρεχομένης αὐτῷ εὐχερείας ὅπως ὑφισταμένης ἀνωτέρας βίας μὴ ἀποδεχθῆ τὰς προσφερομένας ἐργασίας καὶ συνεπῶς μὴ καταβάλλῃ τοὺς μισθοὺς. Ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 656 κρινομένη ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 679 Α.Κ. δὲν ἀπαγορεύει εἰς τὸν μισθωτὴν τὴν παραίτησιν ταύτην, δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ παραίτησις νὰ προσβληθῆ βάσει τῶν γενικῶν διατάξεων⁴⁹.

5. Μεταξὺ τῶν ζητημάτων τὰ ὅποια ἐγέννησαν σοβαρὰν ἀμφισβήτησιν ἐν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πρακτικῇ εἶναι, ποῖα ἢ τύχη τοῦ μισθοῦ ἐν περιπτώσει «κινδύνου λειτουργίας» τῆς ἐπιχειρήσεως (Betriebsrisiko)⁵⁰.

Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ κινδύνου λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως περιλαμβάνονται γεγονότα ἅτινα δὲν ἀναφέρονται εἰς ὑπαιτιότητα τῶν συμβαλλομένων καὶ τὰ ὅποια ἐπιφέρουσιν τὴν διακοπὴν ἐπὶ βραχὺ ἢ καὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα τῆς λειτουργίας ὁλοκλήρου ἢ καὶ μέρους τῆς ἐπιχειρήσεως. Τὰ γεγονότα ταῦτα δύναται νὰ ἔχωσιν ποικίλην τὴν προέλευσιν τῶν ἀναφερόμενα ἢ εἰς τὸν οἰκονομικὸν κίνδυνον τῆς λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως π.χ. ἔλλειψις ἐργασιῶν, δυσχέρεια πληρωμῶν κλπ. ἢ εἰς τὸν τεχνικὸν κίνδυνον π.χ. βλάβη μηχανῆς, ἔλλειψις καυσίμου ὕλης κλπ.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη (ἰδὲ σημ.12) κατὰ τὸ προῖσχον τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικου δίκαιον διημφισθητεῖτο ποῖα εἶναι ἡ τύχη τοῦ μισθοῦ ὑφισταμένου κινδύνου λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως. Οὕτω οἱ μὲν ἀπαιτοῦντες τὴν ὑπαρξίν πταίσματος διὰ τὴν ὑπερημερίαν τοῦ δανειστοῦ δὲν ἀνεγνώριζον ὑποχρέωσιν διὰ τὴν καταβολὴν μισθοῦ ἐὰν ἔνεκεν τυχηρῶν δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἢ προσφερομένη ἐργασία, τουναντίον οἱ ἕτεροι οἱ μὴ ἀπαιτοῦντες τὴν ὑπαρξίν πταίσματος ἐθεώρουν τὸν μισθωτὴν ὑπόχρεον διὰ τὴν καταβολὴν τοῦ μισθοῦ ἔστω καὶ ἐὰν ἐκ τυχαίου γεγονότος ἐκωλύθη οὕτως εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς προσφερομένης ἐργασίας⁵¹.

Ἡ ἀμφισβήτησις πλέον αὕτη οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν διὰ τὸ ἰσχύον δίκαιον. Ποῖος θὰ φέρῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιχειρήσεως θὰ κριθῆ βάσει τῶν ἀνωτέρω γενικῶν ἀρχῶν τὰς ὁποίας καθιεροὶ τὸ ἄρθρον 656, καὶ κατὰ τὰς ὁποίας μόνον ἐὰν συνεπέα γεγονότων ἀνωτέρας βίας δὲν ἀπεδέχθη τὴν προσηκόντως προσφερομένην ἐργασίαν ἀπαλλάσσεται τῆς ὑποχρέωσος πρὸς

⁴⁹ Π.χ. ἐὰν ὁ ἐκμισθωτῆς ἐξεμεταλεύθη, τὴν ἀνάγκην καὶ ὑποχρέωσιν, τὸν μισθωτὴν ὅπως συμφωνήσῃ ὅτι καὶ ἐν περιπτώσει ἀνωτέρας βίας θὰ καταβάλλονται οἱ μισθοὶ (ἄρθρ. 179 Α.Κ.).

⁵⁰ Περὶ μεταφράσεως τοῦ γερμανικοῦ ὄρου Betriebsrisiko πρβλ. Σ. Ἀ γ α λ ὀ π ο υ λ ο ν, ἔνθ. ἀν. σελ. 41 σημ. 11 καὶ Λ ι τ ξ ε ρ ὀ π ο υ λ ο ν. Ἡ καταγγελλία τῆς συμβάσεως ἐργασίας κλπ. σελ. 37 κ. ἐπ.

⁵¹ Πρβλ. W i n d s c h e i d—Π ο λ υ γ ἔ ν ο υ ς § 401, Κ α λ λ ι γ ᾶ ἔνθ. ἀν. § 321. P a t r o n i k o l a s ἔνθ. ἀν. σελ. 54 κ. ἐπ. S p i l i o p o u l o s. Die Voraussetzungen des Annahmeverzuges. 1940, H u e c k - N i p p e r d e y. Lehrbuch. I § 42. IV.

καταβολήν τοῦ μισθοῦ. Συνεπῶς ἐὰν ἡ λειτουργία τῆς ἐπιχειρήσεως διεκόπη συνεπεία τοιοῦτων γεγονότων (δηλ. ἀνωτέρας βίας) τότε ὁ μισθωτῆς δὲν καταβάλλει τὸν μισθόν, ἀλλῶς φέρει οὗτος τὸν κίνδυνον τῆς μὴ λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως συνεπεία γεγονότων ἄλλης μορφῆς καὶ τῶν τυχηρῶν ἔτι⁵².

6. Αἴρονται αἱ συνέπειαι τοῦ ἄρθρου 656 ἐν μὴ ἀποδοχῇ τῆς προσφερομένης ἐργασίας παρὰ τοῦ μισθωτοῦ α) Ἐὰν ὁ μισθωτῆς καλέσῃ τὸν

⁵² Τὸ ζήτημα τίς φέρει τὸν κίνδυνον τῆς λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως ἐν Γερμανίᾳ ἠρενήθη ἐκτενῶς χωρὶς καὶ ἐκεῖ νὰ καταλήξωσιν εἰς σαφῆ ἀποτελέσματα Ἐν τῇ δογματικῇ ἐρευνῇ τοῦ ζητήματος ἀνεπτύχθησαν διάφοροι θεωρίαι, ἀλλὰ μὲν στηριζόμεναι ἐπὶ τῶν δεδομένων τὰ ὅποια παρέχει ὁ Γερμανικὸς Ἀστικὸς Κώδιξ, ἀλλὰ δὲ στηριζόμεναι ἐπὶ τῆς σημερινῆς μορφῆς τῆς ἐργασιακῆς σχέσεως, Οὗτω διευτυπώθησαν τρεῖς κυρίως γνώμαι : α) Ὅτι ὁ μισθωτῆς ἐν περιπτώσει βλάβης τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ διακοπῆς τῆς λειτουργίας αὐτῆς καθίσταται ὑπερήμερος καθ' ὅσον ὁ ἐκμισθωτῆς ἐξεπλήρωσεν διὰ τῆς προσφορᾶς τὸ περιεχόμενον τῆς ὑποχρεώσεώς του καὶ συνεπῶς ὑποχρεοῦται νὰ λάβῃ τὸν μισθόν (O e r t m a n n, T i t z e, T r a u t m a n n, H u e c k). β) Ὅτι ἐὰν ἡ μὴ λειτουργία τῆς ἐπιχειρήσεως δὲν προέρχεται ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ μισθωτοῦ τότε οὗτος δὲν ὑποχρεοῦται εἰς καταβολὴν μισθοῦ καθ' ὅσον θεωρεῖται ὅτι δὲν ἐξετελέσθη ἡ ὑπόχρεωσις τοῦ ἐκμισθωτοῦ καὶ γ) Ὅτι δέον νὰ γίνεται διάκρισις μεταξὺ τῶν περιστατικῶν τὰ ὅποια ἐπέφερον τὸ κώλυμα, μὴ ὑποχρεομένου τοῦ μισθωτοῦ νὰ καταβάλλῃ τὸν μισθόν ἐὰν ταῦτα εἰσὶν ἐξωτερικὰ καὶ δὲν ἦτο δυνατόν ἐκ τῶν προτέρων ν' ἀρθῶσιν. Ἐκτὸς τῶν γνωμῶν αὐτῶν ἀνεπτύχθησαν καὶ ἕτεροι. Οὕτω ὁ N i k i s c h θεωρῶν ὅτι ὁ μισθός εἶναι ἀνταπόδοσις τῆς καταβαλλομένης ἐργασίας ἄγεται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἐπιχειρηματίας βαρεῖται πάντοτε μὲ τὸν κίνδυνον τῆς λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἡ ἐργασιακὴ σχέση, ἀλλοὶ δὲ (L e h m a n n) προσεπάθησαν ἐπὶ ἄλλων βάσεω^v νὰ περιορίσωσι τὰς ἀκρότητας τῶν νεωτέρων θεωριῶν. Ἡ πρακτικὴ τῶν Δικαστηρίων ἐν Γερμανίᾳ μετὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Reichsgericht τῆς 6-2-1923 καὶ διὰ τὴν ὁμοίαν τοῦ Reichsarbeitsgericht τῆς 20-6-1928 κατέληξεν εἰς τὴν ἐξῆς λύσιν ἣτις καὶ διὰ τὸ ἡμέτερον δίκαιον δέον νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ἵνα ὑπὸ τὰς ἄνω προϋποθέσεις ἀγόμεθα εἰς ὁρθὰς λύσεις

Κατ' αὐτὴν λοιπὸν κατ' ἀρχὰς δέον νὰ σκοπῆται τί συμφωνήθη μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων καὶ ἐν ἐλλείψει τοιαύτης συμφωνίας νὰ καθορίζεται ἐὰν ἡ βλάβη τῆς ἐπιχειρήσεως προῆλθεν ἐκ πταίσματος τοῦ ἐπιχειρηματίου ἢ τοῦ ἐργαζομένου. Μετὰ ταῦτα α) ἐὰν ὑφίσταται πταίσμα τῶν ἐργαζομένων δὲν δικαιοῦνται οὔτοι εἰς ἀπώλημιν μισθοῦ β) ἐὰν πρόκειται περὶ γεγονότων τὰ ὅποια ἐπηρεάζουν ὄχι μόνον τὴν λειτουργίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαοξιν αὐτῆς, τότε οἱ ἐργαζόμενοι δὲν ἔχουσιν ἀξίωσιν ἐπὶ τοῦ μισθοῦ (π.χ. ἐπὶ φυσικῶν γεγονότων πολέμου κλπ.) καὶ γ) ἐὰν τὰ γεγονότα δὲν ἀφοροῦν σὺτὴν τὴν ἐπιχείρησιν ἀλλὰ προέρχονται ἐκ τοῦ προσώπου τοῦ ἐπιχειρηματίου π.χ. μὴ προμήθεια πρώτων ὑλών, χρημάτων, βλάβην μηχανημάτων κλπ., οἱ ἐργαζόμενοι διατηροῦσιν τὴν ἐπὶ τὸν μισθὸν ἀξίωσίν των. Ἀντίθετος παρέχεται λύσις ὅταν διὰ ν' ἀρθῶν αἱ βλάβαι ἀπαιτεῖται σοβαρὰ οἰκονομικὴ ζημία εἰς ἣν δὲν δύναται νὰ ὑποβληθῇ ἡ ἐπιχείρησις ἀνεκκίνδυνον τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. Πληρέστερον περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω, καὶ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα περιπτώσεων ἴδ. P a t r o n i k o l a s ἐνθ. ἀν. σελ. 88 καὶ ἐπ. N i p p e r d e y ἐν S t a u d i n g e r K o m m. z u m B. G. B. § 615. V I I καὶ R. G. R. § 615, H. B e c k e r ἐνθ. ἀν. ἀρθρ. 332, 1. I. 5.

ἐκμισθωτῶν ὅπως προσφέρῃ τὰς κατὰ τὴν σύμβασιν ἐργασίας του. Διὰ τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῶν προσηκόντως προσφερομένων ἐργασιῶν δὲν λύεται ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ μισθωτοῦ καὶ ἐκμισθωνοῦ σύμβασις ἐργασίας, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ὑφισταμένη μέχρις οὗ ἢ παρέλθῃ ὁ χρόνος δι' ὃν συνήφθη ἢ ἕτερόν τι γεγονός διακόψῃ τὸν ἐργασιακὸν δεσμόν. Συνεπῶς ἐὰν μετὰ τὴν μὴ ἀποδοχὴν τῶν προσφερθεισῶν ἐργασιῶν ὁ μισθωτὴς δέχεται ταύτας, παύει μὲν πλέον διὰ τὸ μέλλον ἢ ὑπερημερία αὐτοῦ, οὐχὶ ὁμως καὶ διὰ τὸ παρελθόν, ὁ δὲ ἐκμισθωτὴς δὲν θεωρεῖται ὅτι συνῆψεν νέαν μίσθωσιν ἐργασίας, ἀλλὰ ὅτι συνεχίζει τὴν παλαιὰν τοιαύτην, ἣτις διεκόπη διὰ τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς ἐργασίας παρὰ τοῦ μισθωτοῦ⁵³. Ἐὰν διαρκούσης τῆς συμβάσεως μισθώσεως ἐργασίας ὁ μισθωτὴς μεταγνώσας καλῶ τὸν ἐκμισθωτὴν πρὸς παροχὴν τῶν συμφωνημένων ἐργασιῶν, ὁ ἐκμισθωτὴς ὑποχρεοῦται νὰ παράσχω ταύτας αἰρομένης οὕτω τῆς ὑπερημερίας τοῦ μισθωτοῦ⁵⁴. Ἡ περὶ τοῦτου βούλησις τοῦ μισθωτοῦ δύναται νὰ εἶναι ρητὴ ἢ σιωπηρὰ π.χ. διὰ τῆς δημιουργίας τῶν ἀντικειμενικῶν προϋποθέσεων τῆς ἐργασίας ἄς ἄλλοτε ἴρνευτο νὰ δημιουργήσῃ· πάντως πρέπει νὰ περιέρχεται εἰς γνῶσιν τοῦ ἐκμισθωτοῦ αὐτῆ.

6) Ἐὰν ὁ μισθωτὴς προβῇ εἰς νόμιμον ἀπόλυσιν τοῦ ἐκμισθωτοῦ διαρκούσης τῆς ὑπερημερίας⁵⁵.

γ) Ἐὰν παρέλθῃ ὁ χρόνος δι' ὃν συνήφθη ἡ ἐργασιακὴ σχέσις ἢ ἐὰν περατωθῇ ἡ ἐργασία δι' ἣν ἐγένετο ἡ μίσθωσις, καὶ

δ) Ἐὰν γίνῃ ἀποδεκτὴ συμφωνία καθ' ἣν ὁ μισθωτὴς παραιτεῖται τῆς ὑποχρέωσιν τοῦ ἐκμισθωτοῦ ὅπως προσφέρῃ τὰς ἐργασίας του δεχόμενος ὅπως ἐξακολουθῇ διὰ τὸν χρόνον τῆς μισθώσεως νὰ καταβάλλῃ τὸν μισθόν, ὅποτε θεωρεῖται λυθεῖσα ἡ μίσθωσις ἐργασίας, τὸ δὲ καταβαλλόμενον ποσὸν θεωρεῖται ὡς ἀποζημίωσις⁵⁶.

7. Κατὰ τὸ ἄρθρον 656 ὁ ἐκμισθωτὴς τῆς ἐργασίας τοῦ ὁποίου δὲν γίνονται δεκταὶ αἱ προσηκόντως προσφερόμεναι ἐργασίαι ἀπὸ τὸν μισθωτὴν

⁵³ Α. Π. 211 τοῦ 1939 Δ—κη' τ, 12. σελ. 53. Α. Π. 499 τοῦ 1936 Ε.Ε.Ν. τ. Δ'. σελ. 292.

⁵⁴ Ὁ ἐκμισθωτὴς δέον πάντοτε, διαρκούσης τῆς μισθώσεως ἐργασίας νὰ εἶναι πρόθυμος διὰ τὴν προσφορὰν τῶν ἐργασιῶν του. Ἡ φράσις τοῦ ἀρθρου 656 «μὴ ὑποχρεούμενος εἰς παροχὴν τῆς ἐργασίας ἐν ἄλλῳ χρόνῳ» ἔχει τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν δύναται ὁ μισθωτὴς ν' ἀξιώσῃ τὴν παροχὴν τῆς ἐργασίας τοῦ Αὐγουστοῦ κατὰ Σεπτέμβριον ἢ τῆς πρωϊνῆς κατὰ τὸ ἀπόγευμα. Ἰδ. ἐκθεσιν Εἰσηγητοῦ ἔνθ. ἀν. σελ. 228 Νο 85. Οὐδὲ προσήκει ἐν προκειμένῳ ἡ ἀλλαγὴ διδομένη λύσις (πρβλ. Καποδίστρια, ἔνθ. ἀν. § 409) καθ' ὅσον αὕτη ἔχει ὡς προϋπόθεσιν τὴν κλῆσιν πρὸς ἐργασίαν μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἐργασιακῆς σχέσεως καὶ P l a n k ἔνθ. ἀν. § 615. 3. ἐδ. 1 α, β.

⁵⁵ N i p p e r d e y ἔνθ. ἀν. § 615. IV. 2.

⁵⁶ P l a n k ἔνθ. ἀν. § 615. ἐδ. 1 α καὶ β, N i p p e r d e y ἔνθ. ἀν. § 615. III.

διὰ τινα αἰτίαν μὴ συνιστῶσαν ἀνωτέραν βίαν, δικαιούται ν' ἀξιώσῃ διὰ τῆς ἐκ τῆς συμβάσεως μισθώσεως ἐργασίας ἀγωγῆς ^{60α} (actio locati) τὴν πληρωμὴν τῶν μισθῶν του καὶ δὴ ἐντόκως ἐπὶ τὸν ἐκάστοτε νόμιμον τόκον τῆς ὑπερμερίας. Ἡ ἀγωγή αὕτη θεωρεῖται γεγεννημένη ἀπὸ τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῶν προσηκόντως προσφερθεισῶν ἐργασιῶν, μὴ ἀπαιτουμένης ἐτέρας τινος ὀχλήσεως.

Ἐμφισβήτησις εἶχε δημιουργηθῆ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου περὶ τῆς φύσεως τῆς ἀξιώσεως τοῦ ἐκμισθωτοῦ, ἐὰν τουτέστιν ἦτο ἀξίωσις πρὸς καταβολὴν μισθοῦ ἢ πρὸς ἀπόληψιν διαφέροντος ⁶⁷. Ἡ ἀμφισβήτησις αὕτη οὐδεμίαν ἤδη ἔχει σημασίαν καθ' ὅσον ὄητῶς τὸ ἄρθρον 656 δημιουργεῖ ἀξίωσιν ἐπὶ τὸν μισθόν ⁶⁸. Συνεπῶς δεδομένου ὅτι ἡ ἀξίωσις τοῦ ἐκμισθωτοῦ εἶναι μισθὸς ἔπεται ὅτι κατὰ βάσιν δὲν κατὰσχεταί, δὲν συμψηφίζεται (ἄρθρ. 664 Α.Κ.) καὶ δὲν ἐκχωρεῖται (ἄρθρ. 664 καὶ 464 Α.Κ.).

Ἡ πρὸς λῆψιν τοῦ μισθοῦ ἀγωγή δέον ἀπαιρητῆτως νὰ περιέχῃ τὰ ἐξῆς στοιχεῖα. α) τὴν κατάρτιν τῆς μισθώσεως ἐργασίας καὶ β) ὅτι ὁ ἐκμισθωτὴς προσέφερε κατὰ τρόπον πλήρη καὶ προσήκοντα τὴν ἐργασίαν του ἥτις δὲν ἐγένεν ἀποδεκτὴ. Ἐν τῇ ἀγωγῇ δὲν ἀπαιτεῖται ν' ἀναφέρηται ὅτι κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα δι' ὃ ἀξιοῦνται οἱ μισθοί, ὁ ἐκμισθωτὴς δὲν παρεῖχεν ἀλλαχού τὰς ἐργασίας του, καθ' ὅσον ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος προβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ ἀποτελεῖ ἐνστασιν καταλυτικὴν τῆς ἀγωγῆς καὶ οὐχὶ ἄρνησιν, ἣν ἐνστασιν ὀφείλει κατὰ τὸ ἄρθρον 245 Πολ. Δικονομίας ν'

^{60α} Α.Π. 73 τοῦ 1939. Ε.Ε.Ν. ΣΤ'. σελ. 300, Α.Π. 7 τοῦ 1937 Ε.Ε.Ν. Δ. σελ. 329 καὶ Kress ἐνθ. ἀν. σελ. 176.

⁶⁷ Ὁ τοιοῦτος ἢ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς εἶχεν, ὡς εἶναι φανερὸν πρακτικὰς συνεπείας. Ἐὰν ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μισθοῦ τότε τὰ χάριν αὐτοῦ διδόμενα κατὰ βάσιν δὲν θὰ ὑπέκειντο οὔτε εἰς συμψηφισμὸν, οὔτε εἰς κατάσχεσιν, οὔτε εἰς ἐκχώρησιν, κατατασσομένης τῆς σχετικῆς ἀξιώσεως κατὰ τ' ἄρθρα 940 § 4 καὶ 991 § 1 Πολ. Δικον. προνοσιακῶς ἐναντι τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἄλλων πιστωτῶν, καὶ ἰσχύουσης τῆς εἰδικῆς διατετοῦς παραγραφῆς. Ἐὰν ὅμως ἐθεωρεῖτο ὅτι πρόκειται περὶ διαφέροντος, ἐκτός τῆς μὴ ὑπάρξεως τῶν ἀνωτέρω προνομίων, ἐπὶ πλέον ὁ ἐκμισθωτὴς μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ἐργασιῶν του μὴ μερμινῶν ὅπως ἐκμισθώσῃ ταύτας ἀλλαχοῦ, ἐθεωρεῖτο ὡς ζημιούμενος ἐξ οὐκείου ἁμαρτήματος. Παρ' ἡμῖν ὡς πρὸς τὸ ἄνω ζήτημα αἱ γνώμαι ἐδιχάζοντο, ἄλλαι μὲν θεωροῦσαι τὸ διδόμενον ὡς διαφέρον (Mompfen Reitträge I. Ἄδυναμία παραχῆς. μεταφ. Κ. Φουρζιώτη σελ. 402, Καλημερόπουλος. Δ—κ' τ. Δ, σελ. 259 Γ. Βάληνδας ἐν Ε.Ε.Ν. τ. Α σελ. 18 καὶ 508 Ε.Α. 423 τοῦ 1906 Θεμ. 1Ζ. σελ. 451, Ε.Α. 423 τοῦ 1934 Ε.Ε.Ν. Α. σελ. 400) καὶ ἄλλαι ὡς μισθὸν (Μπαλῆς Μελ. Ἀστικ. Δικαίου σελ. 5, Παπαρηγοπούλου—Φουρζιώτη ἐνθ. ἀν. § (971) 74 καὶ σημ. 4, Α.Π. 499 τοῦ 1936 Ε.Ε.Ν. Δ. σελ. 292, Α.Π. 157 τοῦ 1934. Ε.Ε.Ν. Α. 360, Α.Π. 416 τοῦ 1937 Θεμ. ΜΔ σελ. 808 καὶ Α.Π. 139 τοῦ 1909. Θεμ. Κ. σελ. 547). Ἡ τελευταία ὅμως αὕτη γνώμη θεωρεῖται ὡς κρατήσασα.

⁶⁸ Πρβλ. P l a n k. ἐνθ. ἀν. § 615. 2, L o t m a r ἐνθ. ἀν. Π. 309, H. B e c k e r ἐνθ. ἀν. ἀρθρ. 332. Π. 1, 9.

ἀποδείξει ὁ ἐνιστάμενος⁵⁹. Κατὰ συνέπειαν τῆς ἄνω γνώμης, τὸ περιεχόμενον τῆς ἐνστάσεως δέον νὰ εἶναι ὠρισμένον ν' ἀναφέρει δηλ. τὸν χρόνον καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐργασιῶν, ὡς καὶ τὸν μισθὸν ἢ ἀποζημίωσιν τὴν ὁποίαν ἀπεκόμισεν ἐξ αὐτῶν ὁ ἐκμισθωτής, ἄλλως αὕτη εἶναι ἀπορριπτέα ὡς ἀόριστος καὶ ἀνεπίδεκτος δικαστικῆς ἐρεύνης καὶ ἐκτιμῆσεως⁶⁰. Ὡς ἐνστασις κατὰ τὸ ἄρθρον 160 Πολιτικῆς Δικονομίας δέον νὰ προτείνηται κατὰ τὴν πρώτην ἐπ' ἀκρατηρίῳ συζήτησιν, δυναμένη ὅμως νὰ προταθῇ καὶ μετ' αὐτὴν καὶ ἐν τῇ ἐκκλήτῳ δίκῃ ἐὰν εἶναι ὀψιγενής, πάντως ὅμως δέον νὰ προταθῇ εἰς τὴν πρώτην μετὰ τὴν γέννησιν τῆς ἐνστάσεως συζήτησιν⁶¹. Αἱ διακρίσεις αὗται δὲν ἔχουσιν πλήρη σημασίαν νῦν ὑπο τὸ κρατοῦν δικονομικὸν σύστημα ἐκδικάσεως τῶν ἐργατικῶν διαφορῶν τοῦ ν. Γ.Ο.Δ, εἰς ἣν διαδικασίαν ὑπάγεται καὶ ἡ ἄνω ἀξίωσις, καὶ καθ' ἣν τόσον τὸ πρωτοβάθμιον δικαστήριον ὅσον καὶ τὸ ἐκκλήτων δὲν δεσμεύεται ὑπὸ διαδικαστικῶν τύπων (ἄρθρ. 12 τοῦ ν. Γ.Ο.Δ ὡς ἐτροποποιήθη ὑπὸ τοῦ νόμου 4032 τοῦ 1927). Ἡ ἀπόδειξις τῶν ἐκατέρωθεν πραγματικῶν ἰσχυρισμῶν δύναται νὰ γίνῃ ἀνεξαρτήτως τοῦ ποσοῦ καὶ διὰ μαρτύρων.

Ὁ ἐκμισθωτής διὰ τῆς ἄνω ἀγωγῆς δικαιούται ν' ἀξιῶσῃ τὴν πληρωμὴν τῶν μισθῶν ὀλοκλήρου τοῦ χρόνου τῆς συμβάσεως ἐργασίας ἀπὸ τοῦδε (ex nunc) πρὶν δηλαδὴ οὗτος παρέλθει καὶ δὴ ἐντόκως ἐπὶ τὸν νόμιμον τόκον τῆς ὑπερημερίας⁶². Ἡ ἀνωτέρω διαδικασία τηρεῖται ὄχι μόνον ἐὰν ὁ μισθὸς καταβάλληται εἰς χρήματα, ἀλλὰ καὶ ἐὰν καταβάλληται εἰς εἶδος π.χ. τρόφιμα, ἢ ἀκόμη καὶ ἐὰν καταβάλληται ἐν μέρει εἰς εἶδος καὶ ἐν μέρει εἰς χρήματα. Ἐπίσης τ' ἀνωτέρω ἐφαρμόζονται καὶ ἐὰν ὁ μισθὸς δὲν ἔχει ἐπακριβῶς καθορισθῇ ἀλλὰ θὰ καθορίζετο ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν αἰτινες δὲν ἤρξαντο συνεπεῖα τῆς μὴ ἀποδοχῆς παρὰ τοῦ μισθωτοῦ τῶν προσφερομένων ἐργασιῶν. Καθ' ἀπάσας τὰς περιπτώσεις εἶναι ζήτημα πραγματικῶν κατὰ τὸ ὅποιον θὰ κριθῇ ποῖος θὰ εἶναι ὁ μισθὸς ἐὰν εἰργάζετο ὁ ἐνάγων ἐκμισθωτής⁶³.

⁵⁹ Ὑπὲρ τῆς ἐν τῷ κειμένῳ γνώμης Α. Π. 499 τοῦ 1936 Ε. Ε. Ν. Δ. σελ. 292, Π. Πειραιῶς 3193 τοῦ 1934. Ε.Ε.Ν. Β. σελ. 307 καὶ Η. Becker ἐνθ. ἀν. ἄρθρ. 332. Π. 1. 9, ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι πρόκειται περὶ ἀρνήσεως Ε. Α. 751 τοῦ 1924. Θεμ. ΛΣΤ. σελ. 486 καὶ Ε. Ε. Ν. ΙΔ. σελ. 290.

⁶⁰ Ε. Α. 344 τοῦ 1920. Θεμ. Α Α. σελ. 536. Οἱ ὑπὲρ τῆς ἀντιθέτου γνώμης δὲν ἀπαιτοῦσιν τὰ στοιχεῖα ταῦτα. Ε.Α. 751 τοῦ 1924. Θεμ. ΛΣΤ. σελ. 486.

⁶¹ Α. Π. 411 τοῦ 1907. Θεμ. ΙΘ. σελ. 411, Α. Π. 145 τοῦ 1898 Θεμ. σελ. 419, Ε. Α. 90 τοῦ 1901. Θεμ. ΙΒ. σελ. 598.

⁶² Η. Becker ἐνθ. ἀν. ἄρθρ. 332. Π. 2. 11, Kress ἐνθ. ἀν. σελ. 175. Καποδίστρια ἐνθ. ἀν. § 401, 402 Α. Π. 368 τοῦ 1936. Ε. Ε. Ν. Δ. σελ. 94, Α. Π. 411 τοῦ 1907. Θεμ. ΙΘ. σελ. 411, Α. Π. 157 τοῦ 1935. Ε. Ε. Ν. Η. σελ. 360.

⁶³ Η. Becker ἐνθ. ἀν. ἄρθρ. 332. Π. 2. 10, Ε. Π. 441 τοῦ 1907. Θεμ. ΙΘ. σελ. 411.

Ἡ ἀγωγή πρὸς λήψιν μισθοῦ κατὰ τὸ ἄρθρον 250 Α. Κ. ὑπόκειται εἰς πενταετὴ παραγραφὴν.

Τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ ἐκμισθωτοῦ πρὸς λήψιν τοῦ μισθοῦ ὑφίσταται χωρὶς οὗτος νὰ ὑποχρεῖται κατὰ τὸ ἄρθρον 656 ὅπως παράσχη τὴν ἐργασίαν του εἰς ἄλλον χρόνον. Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἡ ἐννοια τῆς διατάξεως ταύτης εἶναι ὅτι ὁ μισθωτὴς καταβάλλων τὸν μισθὸν δὲν δικαιούται ν' ἀξιῶσιν ἀπὸ τὸν ἐκμισθωτὴν ὅπως καὶ οὗτος προσφέρῃ τὴν ἐργασίαν του εἰς ἄλλον χρόνον ἢ τὸν συμφωνηθέντα π.χ. συνήφθη ἡ μίσθωσις ἐργασίας διὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ Μαΐου μέχρις Αὐγούστου δὲν δύναται ὁ μισθωτὴς, μὴ ἀποδεχόμενος τὰς ἐργασίας τοῦ ἐκμισθωτοῦ διὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα, ν' ἀξιῶσιν τὴν προσφορὰν αὐτῶν διὰ τὸ μετὰ τὸν Αὐγούστου χρόνον, καθ' ὅσον ἐὰν στέρξῃ εἰς αὐτὸ ὁ ἐκμισθωτὴς τότε πρόκειται περὶ νέας συμβάσεως ἐργασίας ἀνεξαρτήτου τῆς πρώτης. Ἡ διάταξις αὕτη, ὡς ἐξετέθη, δὲν περιέχεται εἰς τὸ σχέδιον τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦτο διότι ἐκρίθη περιττή, ἀφ' οὗ ὁ μισθωτὴς εὐρισκόμενος ἐν ὑπερῆμερᾳ περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας καὶ καταβάλλων τὸν μισθὸν οὐδὲν ἄλλο πράττει παρὰ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτελῇ τὴν ὑποχρέωσίν του, τῆς ἐργασίας θεωρουμένης ὡς καταβληθείσης ἀφοῦ αὕτη προσηκόντως προσεφέρθη.

Τὸ μόνον ζήτημα τὸ ὅποιον ἀπομένει πρὸς ἔρευναν εἶναι ἐὰν ὁ ἐκμισθωτὴς δύναται νὰ παραιτηθῇ τοῦ δικαιώματος τὸ ὅποιον παρέχει εἰς αὐτὸν τὸ ἄρθρον 656 πρὸς λήψιν τοῦ μισθοῦ ἢ παρὰ τῆς δύναται νὰ γίνῃ ὡς ἢ καὶ σιωπηρῶς ἢ καὶ διὰ τῆς συνήθως εἰς τὰς τοιαύτας συμβάσεις περιλαμβανομένης ρήτρας «θὰ μοὶ πληρῶνται μόνον ἢ πραγματικῶς ἐκτελεσθεῖσα ἐργασία».

Ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ διάταξις τῆς § 615 τοῦ Β.Γ.Β. καὶ τοῦ ἄρθρου 332 τοῦ Ἑλβετικοῦ κώδικος δημιουργῶσιν δι' ἀμφοτέρους τοὺς συμβαλλομένους ἐπιτρεπτικὸν δίκαιον καὶ συνεπῶς δύεσται νὰ καταργηθῇ διὰ συμφωνίας ἢ ἐιδικῆς προσταΐα ἣτις παρέχεται εἰς τὸν ἐκμισθωτὴν πρὸς λήψιν τοῦ μισθοῦ. Τὸ τοιοῦτον συνάγουσιν οὐ μόνον δάτει τῶν γενικῶν διατάξεων περὶ ἐλευθερίας τῶν συμβάσεων ἀλλὰ καὶ κυρίως ἐκ τῆς § 619 τοῦ Β.Γ.Β. ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐνῆ κηρύσσεται ἄκυρος πᾶσα συμφωνία ἀντικειμένη εἰς τὰς § § 617 καὶ 618 οὐδὲν ἀναφέρεται περὶ τῆς § 615⁶⁴.

Τὴν τοιαύτην γνώμην οἱ συγγραφεῖς δέχονται μετὰ δυσφορίας⁶⁵ καθ' ὅσον τὸ ἐπιτρεπτικὸν τῆς ἀντιθέτου συμφωνίας καταργεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν

⁶⁴ Πρὸβλ. Plank ἐνθ. ἀν. § 615. 2., Nipperdey ἐνθ. ἀν. § 615. VI., Achilles—Greiff. Β.Γ.Β. ἔκδ. 17ῆ ὑπὸ § 615 σελ. 260 Ennecerus—Lemann ἐνθ. ἀν. 2 σελ. 525 κ. ἐπ. Hueck—Nipperdey, ἐνθ. ἀν. I § 42. II. 4.

⁶⁵ Πρὸβλ. Heinrich. Titzel. Recht der Schuldverhältnisse, ἔκδ. 4 σελ. 132.

προστασίαν τοῦ μισθοῦ ἧτις ἐπιχειρεῖται διὰ τῆς § 615, ἐρμηνεύουσιν δὲ τὴν ρήτραν «θὰ μοὶ πληρώνηται μόνον ἢ πραγματικῶς ἐκτελεσθεῖσα ἐργασία» ὡς συνιστώσα παραίτησιν ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς § 616 παρεχομένης προστασίας καὶ οὐχὶ τοιαύτην ἐκ τῆς προστασίας τῆς παρεχομένης ὑπὸ τῆς » 615.

Παρ' ἡμῖν τοιαύτη παραίτησις ἐκ μέρους τοῦ ἐκμισθωτοῦ τῶν δικαιωμάτων τὰ ὅποια παρέχονται εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 656, κατὰ τὸ ἄρθρον 679 Α.Κ. εἶναι ἄκυρος, ὑπὸ οἰανδῆποτε μορφῆν καὶ ἐὰν γίνηται αὕτη. Τὸ ἄρθρον ἔμως 679 Α.Κ. δὲν ἔχει ἀναδρομικὴν ἰσχὺν (ἄρθρον 38 τοῦ Εἰσαγ. Νόμου) καὶ ἐφαρμόζεται μόνον ἐπὶ τῶν ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος καὶ ἐντεῦθεν συμβάσεων μισθώσεως ἐργασίας, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται περὶ τοιούτων αἰτινες συνήφθησαν μὲν πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Κώδικος ἀνενεώθησαν ὁμῶς σιωπηρῶς ἢ συνέστη ἀναμίσθωσις αὐτῶν μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν αὐτοῦ (ἄρθρ. 36 τοῦ Εἰσ. Νόμου) ὅτε καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐφαρμόζεται τὸ ἄρθρον 679 ⁶⁰

8. Ἡ ἐκ τοῦ ἄρθρου 656 ἀπορρέουσα ἀξίωσις τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἐπὶ τὸν μισθὸν ὑπόκειται εἰς περιορισμὸν κατὰ τὸ πρῶτον τὸ «ὅποσον ὁ ἐκμισθωτῆς ὠφελήθη ἐκ τῆς ματαιώσεως τῆς ἐργασίας ἢ τῆς ἀλλαγῆς παροχῆς αὐτοῦ». Ἐσημειώθη ἀνωτέρω ἢ παράλειψις τοῦ ἄρθρου τούτου, ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἐκπίπτειται ἐκ τοῦ μισθοῦ καὶ πᾶν τὸ ὅποσον ὁ ἐκμισθωτῆς ἐκ προθέσεως ἐνεργῶν παρέλειψεν ν' ἀποκτήσῃ ⁶¹. Ὁ σκοπὸς τῆς διατάξεως ταύτης εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν γενικὸν σκοπὸν τοῦ ἄρθρου 656. Ὅπως ὁ ἐκμισθωτῆς δὲν πρέπει νὰ φέρῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἀπωλείας τοῦ μισθοῦ ἐν μὴ ἀποδοχῇ τῆς ἐργασίας του παρὰ τοῦ μισθωτοῦ, οὕτω ἐπίσης δὲν ἐπιτρέπεται τὸ γεγονὸς τοῦτο ν' ἀποτελέσῃ αἰτιον πλουτισμοῦ του εἰς βάρος τοῦ ὑποχρέου πρὸς καταβολὴν τοῦ μισθοῦ παρ' οὗ εἶναι δίκαιον νὰ λαμβάνῃ μόνον ὅτι ἐξημιώθη.

Ὁ ἐνάγων πρὸς ἀπόληψιν τοῦ μισθοῦ τοῦ ἐκμισθωτῆς, δὲν ὑποχρεοῦται οἰκοθεν νὰ ποιήσῃται ἀφαίρεσιν τῶν ἀλλαγῶν κερδιθέντων, καθ' ὅσον ὁ ἐναγόμενος μισθωτῆς ἔχει συμφέρον νὰ προτείνῃ τὴν σχετικὴν πρὸς συμψηφισμὸν ἔνστασιν καὶ ἐν ἀμφισβήτησει ν' ἀποδείξῃ ταύτην.

Ἐν τῇ ἐνστάσει του ὁ μισθωτῆς δέον ν' ἀναφέρῃ ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀλλαγῶν ἐργασίας, ἦτοι τὸν χρόνον ταύτης, τὸν ἐργοδότην καὶ τὴν ἀμοιβὴν

⁶⁰ Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ προϊσχύσαντος δικαίου δὲν εἶναι ἀναμφίβολον τὸ ὅτι ἢ παραίτησις ἀπὸ τοῦ μισθοῦ—διότι εἰς τοῦτο κυρίως ἄγει ἢ παραίτησις ἀπὸ τὰς συνεπειὰς ἃς ἔχει ὁ ὑπερήμερος μισθωτῆς—εἶναι ἄκυρος, Πρὸβλ. Α.Π. 198 τοῦ 1911-Θεμ. Κ Β, σελ. 545, Ν. Θηβαίων ἐν Ε.Ε.Ν. Γ'. σελ. 494 Π)κου. Α. 1111 τοῦ 1945' Ε.Ε.Δ. 4. σελ. 376. Ὑπὲρ τῆς ἀκυρότητος τῆς παραίτησεως καὶ τοῦ ἀνισχύρου τῆς συμβάσεως ταύτης. Ε.Ε.Δ. 4. σελ. 375, Ε.Ε.Δ. 2. σελ. 212 καὶ Π. Α. 214 τοῦ 1943. Ε.Ε.Δ. 2. σελ. 212.

⁶¹ Ἡ διάκρισις αὕτη ὑφίσταται εἰς τὸ σχέδιον τῆς Συντ. Ἐπιτροπῆς. Ἰδ. Α. Λιτσερόπουλον Νομικὰ ζητήματα κτλ. ἐν Ε.Ε.Ν. τ. ΙΑ, σελ. 50.

ἦν ἔλαβεν ὁ ἐργαζόμενος. Ἐν τῇ ἐνστάσει δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀναφέρῃ καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀλλαχοῦ προσφερθεῖσων ὑπηρεσιῶν καθ' ὅσον τὸ ἄρθρον 656 εἶναι τόσον γενικῶς διατυπωμένον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὥστε νὰ μὴν συγχωρηταὶ ἢ διάκρισις ὅτι δὲν ἐκπίπτωνται τὰ κερδιθέντα εἰς ἐργασίαν μᾶλλον ἐπίπονον ἐκείνης ἢν προσέφερον εἰς τὸν ὑπερήμερον μισθωτῆν. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα ν' ἀξιῶσωμεν, οὔτε νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὁ ἐκμισθωτὴς ἐκ προθέσεως ἀπέρριψεν μᾶλλον ἐπίπονον ἐργασίαν, ἀλλ' ἀπαξ εἰργάσθη εἰς αὐτὴν καὶ ἐξ αὐτῆς ἀπεκόμισεν κέρδος δέον καὶ τοῦτο νὰ ἐκπέσῃ τοῦ μισθοῦ⁶⁸. Ἡ ἐνστασις αὕτη προτείνεται καὶ μετὰ τὴν πρώτην ἐπ' ἀκροατηρίῳ συζήτησιν καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίῳ δίκῃ ἐὰν εἶναι ὀψιγενής, ἐὰν δαλαδῆ ὁ ἐκμισθωτὴς παρέσχεν ἀλλαχοῦ τὰς ἐργασίας του μετὰ καιρὸν ἀπὸ τῆς μὴ ἀποδοχῆς ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ αὐτῶν. Πάντως ἢ ὀψιγενής αὕτη ἐνστασις δέον νὰ προτεινηταὶ κατὰ τὴν πρώτην συζήτησιν ἥτις ἐπηκολούθησεν μετὰ τὴν γέννησίν της. Νῦν, ὡς ἄνω ἐξετέθη, ὡς πρὸς τὰ δικονομικὰ ταῦτα ζητήματα ἰσχύει ὁ ν. Γ.Ο.Δ. Τὸ βᾶρος τῆς ἀποδείξεως τῆς ἐνστάσεως ταύτης φέρει ὁ μισθωτὴς⁶⁹. Ἐὰν ὁ μισθωτὴς ὑποχρεωθείς εἰς παροχὴν τοῦ μισθοῦ μετὰ ταῦτα πληροφορηταὶ ὅτι ὁ ἐκμισθωτὴς ἐργάζεται ἢ εἰργάσθη ἀλλαχοῦ, δύναται διὰ τῆς ἐκ τοῦ ἀδικαιολογήτου πλουτισμοῦ ἀγωγῆς ν' ἀναζητήσῃ τὰ καταβληθέντα ἢ ἀντίστοιχον ποσόν⁷⁰.

Οὐχὶ πᾶν ὅτι ἀποκτᾷ ὁ ἐκμισθωτὴς ἐκπίπτειται ἐκ τοῦ μισθοῦ ἀλλὰ μόνον ὅτι ἀποκτᾷ κατόπιν τῆς ἀλλαχοῦ χρησιμοποίησεως τοῦ μέρους ἐκείνου τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων τὸ ὅποιον ἐπήρκεσεν εἰς αὐτὸν λόγῳ τῆς μὴ ἀποδοχῆς αὐτῶν παρὰ τοῦ μισθωτοῦ. Ἐὰν τ' ἀλλαχοῦ κερδιθέντα καλύπτουσιν ἐξ ὀλοκλήρου τὸν μισθὸν τὸν ὅποιον ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλῃ ὁ ὑπερήμερος μισθωτὴς, τότε οὐδὲν καταβάλλει οὗτος, ἐὰν καλύπτουσιν μόνον ποσοστὸν τοῦ μισθοῦ τότε καταβάλλει τὸ ὑπόλοιπον⁷¹.

Ἡ ἀλλαχοῦ προσφερθεῖσα ἐργασία δέον νὰ προσεφέρῃ ἐντὸς τῆς διαρκείας τῆς μισθώσεως ἐργασίας, εἶναι δὲ ἀδιάφορον ἐὰν ἤρξατο μετὰ τὸ χρονικὸν σημεῖον τῆς μὴ ἀποδοχῆς ἢ μεταγενεστέρως, ὡς καὶ ἐὰν διήρκησεν καθ' ὅλην τὴν χρονικὴν περίοδον τῆς κυρίας μισθώσεως ἐργασίας ἢ ὄχι, καθ' ὅσον θὰ ἐκπέσῃ τις τοῦ μισθοῦ τόσον ποσόν ὅσον ἐκερδίθη⁷². Εἶναι αὐτονόητον ὅτι οὐ μόνον τὸ ἀποκομιζόμενον ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ἐργασίαν τοῦ ἐκμισθωτοῦ

⁶⁸ Ὑπὲρ τῆς ἐν τῷ κειμένῳ γνώμης Α.Π. 346 τοῦ 1938 Ε.Ε.Ν. Ε. σελ. 769, Α.Π. 368 τοῦ 1936. Ε.Ε.Ν. Δ, σελ. 94, L o t m a r ἐνθ. ἀν. I, 269, N i p p e r d e y ἐνθ. ἀν. § 615. V. 2 d, H. B e c k e r ἐνθ. ἀν. ἀρθρ. 332. III. 12, ὑπὲρ τῆς ἀντιθέτου γνώμης D e r n b u r g ἐνθ. ἀν. § 112, K α π ο δ ῖ σ τ ρ ι α ς ἐνθ. ἀν. § 346 Ε.Α. 344 τοῦ 1920. Θεμ. ΛΑ. σελ. 536, Ε. Θρ. 52 τοῦ 1929 Δ—κη. Β. II. σελ. 80.

⁶⁹ P l a n k ἐνθ. ἀν. § 615. 4 ἐδ. 2.

⁷⁰ P l a n k. ἐνθ. ἀν. § 615. 4 ἐδ. 2. N i p p e r d e y ἐνθ. ἀν. § 615 V. 3.

⁷¹ Πρὸβλ. καὶ νόμους Π (19-2) ν. 19 § 9, ν. 30 Π.(19-2) ν. 19 § 2, ν. 10 Π (1-22) ν. 4 καὶ Π (19-2) ν. 38 Α. Π. 113 τοῦ 1943, Ε. Ε. Ν. I, σελ. 337,

⁷² Α.Π. 54 του 1910. Θεμ. ΚΑ. σελ. 482.

ἀφαιρείται ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλοθὲν ποθεν προερχόμενον ἀρκεῖ ἢ προέλευσις αὐτοῦ νὰ ἔχη αἰτίαν τὴν ματαίωσιν τῆς παροχῆς τῆς ἐργασίας⁷³. (Πρβλ. καὶ ἄρθρ. 381 Α.Κ.). Συνεπῶς ἐὰν καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπασχολούμενος εἰς τὴν ἐργασίαν εἰς ἣν κατέστη ὁ μισθωτὴς ὑπερήμερος περὶ τὴν μὴ ἀποδοχὴν, ἠσχολεῖτο κατὰ τὸν εὐκαιρὸν χρόνον καὶ εἰς ἄλλην ἐργασίαν, τὰ ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης κέρδη δὲν θὰ ἐκπεσθῶσιν τοῦ μισθοῦ διότι δὲν ἐκερδίθησαν ἐκ τῶν συνεπείᾳ τῆς μὴ ἀποδοχῆς κερδιθεισῶν δυνάμεων. Εἶναι ἀδιάφορον ἐὰν αἱ ἐξηκονομηθεῖσαι αὐταὶ δυνάμεις ἐξεμισθώθησαν ἀλλαχοῦ ἢ διετέθησαν χάριν τῆς ἰδίας τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἐργασίας π.χ. ἤνοιξεν ἴδιον κατάστημα, καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ κέρδος ἐκπίπτει ἐκ τοῦ μισθοῦ⁷⁴.

Ἐὰν ὁ ἐκμισθωτὴς ἐκ προθέσεως παραμέλησεν ν' ἀποκτήσῃ ὅτι ἀσφαλῶς θ' ἀπέκτα προσφέρων ἀλλαχοῦ τὰς ὑπηρεσίας του, καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην το ποσὸν τοῦτο καίπερ μὴ ἀποκτηθὲν ἐκπίπτει τοῦ μισθοῦ. Περὶ αὐτοῦ δὲν εὔρηται ἰδίᾳ διατάξεις, ὡς ἀναφέρομεν, ἐν τῷ ἄρθρῳ 656, ἢ λύσις ὁμοῦς αὕτη δέον νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τοῦ ἄρθρου 281 Α.Κ.⁷⁵ διότι ὄντως κατάχρησιν δικαιώματος, συνιστᾷ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἐκμισθωτὴς δὲν ἀποκτᾷ ἐκεῖνα τὰ ὅποια διὰ τῆς προσφορᾶς τῆς ἐργασίας του ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ ὥστε νὰ μὴ ζημιωθῇ τὸν ἕτερον διὰ τῆς ἀπολήψεως τοῦ μισθοῦ. Διὰ νὰ δυνηθῇ ὁμοῦς ὁ μισθωτὴς νὰ προβῇ εἰς τὸν καταλογισμὸν αὐτῶν τῶν πιθανῶν κερδῶν ἀπαιτεῖται ν' ἀποδείξῃ τὴν πρόθεσιν δηλ. τὸν δόλον τοῦ ἐκμισθωτοῦ μὴ ἀρκουμένης ἀμελείας, καθ' ὅσον οὗτος δὲν ὑποχρεοῦται νὰ προσφέρῃ ἀλλαχοῦ τὰς ἐργασίας του, ἀλλὰ καὶ δὲν δικαιούται ν' ἀποκρούῃ ταύτας μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως ζημιώσῃ τὸν μισθωτὴν⁷⁶. Πότε τοῦτο συμβαίνει εἶναι ζήτημα πραγματικόν. Πάντως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἐκ προθέσεως ἀποκρούει ὁ ἐκμισθωτὴς τὴν ἐργασίαν, ἐὰν αὕτη εἶναι μᾶλλον ἐπίπονος ἐκείνης χάριν τῆς ὁποίας ἔχει ἀξίωσιν ἐπὶ τὸν μισθὸν ἢ ἐὰν δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ἱκανότητα, ἐπιδεξιότητα, τὰς γνώσεις του καὶ τὴν ἐν γένει ἐπαγγελματικὴν καὶ κοινωνικὴν του θέσιν⁷⁷.

9. Τὸ ἄρθρον 656 δὲν ἔχει ἀνδρομικὴν δύναμιν ὡς πιστοῦται ἐκ τῆς σαφοῦς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 38 τοῦ Εἰσαγωγικοῦ Νόμου, συνεπῶς ἐφαρμόζεται μόνον ἐπὶ τῶν συμβάσεων μισθώσεως ἐργασίας αἰτινες σηνήφθησαν εἰς χρόνον μεταγενέστερον τῆς ἰσχύος τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος ἢ ἐπὶ συμβάσεων αἰτινες προϋπήρχον μὲν αὐτοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν του ἀνευθῆσαν σιωπηρῶς ἢ συνέστη ἀναμίσθωσις τῶν ἐργασιῶν (ἄρθρ. 36, Εἰσαγ. Νόμου).

⁷³ Ἀφαιρείται ἢ οἰκονομία ἣν ἔσχεν ὁ ἐργαζόμενος ἐκ τῆς μὴ πραγματοποιήσεως τῆς ἐργασίας π.χ. τῶν σιδηροδρομικῶν εἰσιτηρίων. Πρβλ. Nipperdey. ἐνθ. ἀν. § 6 15. V. 1a καὶ H. Becker ἐνθ. ἀν. ἄρθρ. 332 III.

⁷⁴ Nipperdey. ἐνθ. ἀν. § 615. V. d, Lotmar ἐνθ. ἀν. 1. 269.

⁷⁵ Ἰδ. σχετικὴν διατάξιν ἐν ἄρθρῳ 381 Α. Κ.

⁷⁶ Nipperdey ἐνθ. ἀν. § 615. V. 1e. H. Becker. ἐνθ. ἀν. ἄρθρ. 332, III. 2.

⁷⁷ H. Becker. ἐνθ. ἀν. ἄρθρ. 332. III. 2.

ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΟΥ ΚΑΙ ΚΑΛΗ ΠΙΣΤΙΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΑΡΘΡΑ 281 & 288 ΑΣΤΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ

ὑπό Π. Α. ΠΕΡΔΙΚΑ

§ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αἱ κωδικοποιήσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου συμπίπτουν τὴν πρώτην περίοδον μιᾶς νέας ἐποχῆς. Διαμορφοῦται ὁ τύπος τοῦ συγχρόνου εὐρωπαϊκοῦ κράτους, μία δὲ ἐκδήλωσις τῆς προσπαθείας του νὰ ἀσφαλίση ἰσότητα καὶ δικαιοσύνην εἰς τοὺς πολίτας του εἶνε τὸ γραπτὸν δίκαιον, κοινὸν δι' ὅλους. Κάθε νέα ἐποχὴ φέρει ἔμως νέα προβλήματα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Διὰ νὰ ἐπιτύχουν τοὺς σκοποὺς των αἱ κωδικοποιήσεις ἔπρεπε νὰ εἶνε ἀρτιαί. Ἐθνικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ φιλαυτία ὠθοῦν τοὺς Νομικοὺς εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ ἰδεώδους τούτου. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1900 δοκιμάζονται διάφορα συστήματα καὶ ἐπικρατεῖ, τελειοποιηθὲν εἰς τὸν Γερμανικὸν Ἀστικόν, τὸ σχῆμα τοῦ Γαλλικοῦ Κώδικος τοῦ 1804. Λιτότης διατυπώσεως καὶ λογικῶς διαρθρωμένον σύμπλεγμα γενικῶν διατάξεων, ἐξασφαλίζει εὐρύτητα, εὐκαμψίαν, πληρότητα καὶ εὐχερῆ χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ δικαίου. Ἐντεῦθεν ὡς ἐπιθυμία ἀριότητος τῆς κωδικοποιήσεως ἀρχικῶς ἐξεπήγασε τὸ δόγμα τῆς πληρότητος τοῦ γραπτοῦ δικαίου.

Τὸ δόγμα, καίτοι κίνητρον ἔσχε τὴν φιλαυτίαν καὶ τὴν ἀέναον προσπάθειαν πρὸς τὸ τέλειον, προσηρμόσθη εἰς ἀναπόσπαστον στοιχεῖον τῆς θεωρίας τοῦ δικαίου. Πολλοὶ οἱ λόγοι. Πρώτιστος καὶ κύριος ὁ βασικὸς νόμος τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν εἰς τὸ σύγχρονον Κράτος. Νομοθετικὴ καὶ δικαστικὴ λειτουργία εἶνε διάφοροι. Δὲν συγχωρεῖται ἐπομένως εἰς τὸν δικαστὴν ἄλλη ἐκτὸς τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐξουσίας, διότι ἢ ὑπὲρ τὸ γράμμα τοῦ νόμου δραστηριότης θὰ ἐσήμαινε ἐπέμβασιν εἰς ἀλλότρια, τὰ νομοθετικὰ ἔργα. Ὡς κυριωτέρα συνέπεια τῆς βασικῆς ταύτης θέσεως ἀνέκυψε τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως τοῦ δικαίου τὸ ὁποῖον προσέλαβε τεραστίως διαστά-

σεις εις τὴν ἐπιστήμην ἐνωρίς κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα¹. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιστήμη τοῦ Δημοσίου δικαίου ἰδίᾳ ἠρνήθη καὶ ἀρνεῖται ἀκόμη σήμερον πολλὰ ἄλλως εἰς τὸ ἔθιμον τὴν ιδιότητα πηγῆς τοῦ δικαίου, ἀναγνωρίζουσα ταύτην μόνον εἰς τὸν νόμον εἶνε δυσχερὲς νὰ παραχωρηθῇ ἐξουσία εἰς τὸν δικαστὴν, ὅπως δημιουργῇ νέους ἢ τροποποιῇ κατὰ βούλησιν θετειμένους κανόνας δικαίου².

Ἐκτὸς τούτου ἐπιστεύετο πολὺ καὶ πιστεύεται ἀκόμη ὅτι τὸ γραπτὸν δίκαιον ἀσφαλίζει ἰσότητα καὶ ὁμοιομορφίαν καὶ ἀπαλλάττει τοὺς πολίτας ἀπὸ τὸν κίνδυνον αὐθαιρεσίας τοῦ δικαστοῦ, ἧς πικροτάτην πείραν ἔσχον κατὰ τοὺς παλαιότερους αἰῶνας. Πληρότης τοῦ θετειμένου δικαίου καὶ περιορισμὸς τοῦ δικαστοῦ εἰς τὰ ὅριά του ἦτο συνεπῶς ἀνάγκη τὴν ὁποῖαν γενικώτεροι θεμελιώδεις σκέψεις ἐπέβαλλον.

Τὰνωτέρω δεδομένα ἀπετέλεσαν μὲν ἰσχυρὰ ἐρείσματα διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς θεωρίας, δὲν ἠδυνήθησαν ὁμως νὰ καλύψουν τὰ μειονεκτήματα τοῦ δόγματος τῆς πληρότητος Ὅ κατὰ γεωμετρικὸν συντελεστὴν ρυθμὸς τῆς προόδου τὸν 19ον αἰῶνα ἔθεσε τὸ δίκαιον πρὸ ἀφαντάστου πλήθους ζητημάτων εἰς ἕκτασιν, ἧν δὲν εἶχον κἂν ὀνειρευθῆ οἱ Συντάκται τῶν Κωδίκων. Ἐπρεπε συνεπῶς νὰ πληρωθοῦν τὰ κενὰ καὶ νὰ σφυρηλατηθῇ νέον δίκαιον. Μέγιστον μέρος τοῦ σοβαροῦ τούτου λειτουργήματος ἐπέπεσεν εἰς τοὺς ὄμους τῶν δικαστῶν. Ὁ Νομοθέτης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπέμβῃ ἀμέσως καὶ ἀποτελεσματικῶς. Μοχλοὶ τῆς προόδου κατέστησαν οὕτω μοιραίως οἱ Δικασταί. Ἐνῶ παρέμενον ἀσάλευτον τὸ δόγμα τῆς πληρότητος θεωρία καὶ δικαστήρια ἠγοιγον ρωγμὰς εἰς τὰ πλευρά του καὶ ἐνεστάλαζον εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦ δικαίου τὰς νέας ἰδέας καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν καὶ τῶν νέων ἀναγκῶν ἀπαραιτήτους συμπληρώσεις ἢ τροποποιήσεις. Ἡ διατήρησις κυκλοφορίας εἰς τὸν ὄργανισμὸν τοῦ δικαίου ἀπεμάκρυνε τὸν κίνδυνον τῆς ἀποστεώσεως καὶ ἐνηρμόνισε τὰ νέα στοιχεῖα πρὸς τὰ παλαιὰ ἀποσοδήσατα κατακλυσμὸν, ὅστις θὰ παρέσυρε τὰ πάντα.

Βραδέως ἀλλ' ἀσφαλῶς συνετελέσθη κατὰ τὸν διαρρέυσαντα αἰῶνα ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα, ἡ ἔξαρσις τοῦ ἐπαγγελματίου Δικαστοῦ εἰς πρώτης σειρᾶς συντελεστὴν τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου. Ἐντὶ νὰ φοβοῦνται τὴν αὐθαιρεσίαν πάντες ἐμπιστεύονται εἰς τὴν κρίσιν του, διότι δὲν δουλεύει οὔτε εἰς ἰδέας, οὔτε εἰς πολιτικὰς καταστάσεις, ἀλλ' εἰς τὴν δικαιοσύνην, ἀμερόληπτος κριτής, κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, τῶν καθημερινῶν συγκρούσεων. Ἡ διατήρησις τοῦ ἀγαθοῦ αὐτοῦ, ἐν μέσῳ τῶν σημερινῶν κλυδωνισμῶν φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ εἶνε μέλημα βασικὸν πάντων ὅσοι ἐνδιαφέρονται διὰ τὸ δίκαιον.

¹ Βλ. τὴν μελέτην μου: Τὸ ἔθιμον εἰς τὸν ἀστικὸν κώδικα καὶ τὴν ἐμπορικὴν συναλλαγὴν § 8, 1.

² Βλ. πλείονα εἰς τὴν ὡς ἄνω μελέτην μου «τὸ ἔθιμον» σελ. 67 ἐπ.

Τάνωτέρω ἀποκτῆματα δὲν ἐπετεύχθησαν κατὰ τὸν πλέον ιδεώδη τρόπον. Διὰ τὴν διασώσασιν τὸ πρόσχημα τῆς πληρότητος τοῦ γραπτοῦ δικαίου τὰ δικαστήρια ἐγενίκευσαν τοὺς ὀρίσμοὺς τῶν ἤδη γενικῶν διατάξεων, συνεδύσαν ταύτας πρὸς ἀλλήλας διὰ τὴν ἀντλήσασιν νέα ἀξιώματα, μετεχειρίσθησαν κατὰ κόρον τὴν ἐπαγωγὴν ἢ τὴν μέθοδον συναγωγῆς καὶ βοηθοῦσης τῆς ἐπιστήμης συνετέθη τελικῶς ἐννοιοκρατικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἐκ πρώτης ὄψεως εἶνε ξέγον πρὸς τὸ δίκαιον ὑπὸ τὴν τρέχουσαν καθημερινὴν ἐννοιαν³. Τὰ μειονεκτήματα τῆς ἐννοιοκρατίας ὑπέπεσαν εἰς τὴν κοινὴν ἀντιλήψιν, νομικοὶ δὲ φωτισμένοι ἀντεπεξῆλθον καὶ ἠξίωσαν ἐπάνοδον εἰς καλλιτέρας μεθόδους κρίσεως.

Οὕτω τὸ πρόβλημα τοῦ τρόπου καὶ τῶν μεθόδων ἐρμηνείας τοῦ δικαίου προσέλαβε κυρίως ἀπὸ τῶν Jhering καὶ Gény τεραστίαν ἔκτασιν, συναγωνιζομένην εἰς βάθος καὶ πλάτος τὴν εἰς τὸ δίδυμον θέμα περὶ τῆς γενέσεως τοῦ δικαίου ἀπαντῶσαν.

Εἰς τὸν κύκλον τοῦ Γερμανικοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ Γερμανικοῦ Κώδικος τὰ δύο προβλήματα καταλαμβάνουν ἔκτασιν πρὸ τῆς ὁποίας ἰλιγγιᾶ ἢ κοινὴ σκέψις. Τὰ θεωρῶ ἀρρήκτως συνδεδεμένα πρὸς ἀλλήλα καίτοι δὲν ἐνεφανίσθη ἀκόμη ὁ νοῦς, ὅστις θὰ συζεύξῃ ἀμφότερα, ἀπλουστεύων οὕτω τὸ ζήτημα διὰ τὴν πρακτικὴν τοῦ δικαίου.

Αἱ δυσχέρειαι τοῦ δικαστοῦ ἐν μέσῳ τῆς πληθυσμονῆς τῶν ἀφηρημένων θεωρημάτων, ἅτινα ἐκ πάσης πλευρᾶς ἔχουν ἐκπηδήσει, εἶνε ὅθεν προφανεῖς. Διὰ τοὺς δικαστὰς μας τὸ σημεῖον αὐτὸ θ' ἀποτελέσῃ ἀληθὴ δοκιμασίαν. Ἄσυνήθιστοι εἰς τὴν τακτικὴν τῆς ἐφαρμογῆς κωδικοποιημένου δικαίου θ' ἀντικρύσουν εἰς τὰς νεφελώδεις περὶ ἐρμηνείας θεωρητικὰς δοξασίας ἀληθεῖς γρίφους. Δὲν θὰ εἶνε εὐκόλον γὰρ κατατοπισθῶν περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐξουσίας των καὶ κινδυνεύουν γὰρ παρασυρθῶν εἰς ἀστοχίματα ἐκ παρεξηγήσεως ἢ ἀτελοῦς κατανοήσεως, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὰ γενικώτατα ἀξιώματα τοῦ δικαίου.

Πιστεύω ὅτι τὸ ὅλον πρόβλημα εἶνε ἀπλούστερον, ἀφ' ὅτι ἐμφανίζεται. Ἡ ὀξύτης τῆς νομικῆς διαλεκτικῆς, προσέδωκε μὲν φιλοσοφικὰ ἐρείσματα καὶ βάθος εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας, πλὴν ἡ ὀξυτήτης κινεῖται εἰς χῶρον κενὸν πρακτικῆς χρησιμότητος. Ἡ προκειμένη προσπάθεια θὰ τεῖνῃ εἰς τὴν κατεδάφισιν δογματικῶν δυσχερειῶν, ἐπὶ σκοπῇ εὐχεράνσεως τοῦ ἔργου τῶν δικαστηρίων εἰς ἀστικὰς καὶ ἐμπορικὰς διαφορὰς. Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας ἔστω ἡ μελέτη αὕτη συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ χρῆσιν τῶν ἀρθρῶν 281 καὶ 288 Ὑστ. Κώδικος πρωτίστως, καὶ τῶν ἀρθρῶν 200 καὶ 388 κατὰ δευτέρον λόγον.

³ Δεπτομερείας εἰς Λιτξερόπουλον, ἡ νομολογία. ἀριθ. 16 ἐπ.

§ 2

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Τὸ πρόβλημα ἐν ἀπλούστει μὲν διατυπώσεται ἔχει δύο ὄψεις : πρῶτον ὅτι εἰς τὰ ἀρθρ. 281 καὶ 288 δὲν περιέχονται κανόνες συγκεκριμένοι ἀλλὰ κανόνες γενικοὶ καὶ ἀφηρημένοι. Δεύτερον, ὅτι διὰ τὴν ἑρμηνείαν γενικῶν καὶ ἀφηρημένων κανόνων ἡ ἐπιστήμη τῆς Δύσεως καὶ κυρίως οἱ δύο πρωταγωνιστὰς τῆς Γάλλοι καὶ Γερμανοί, ἔχουν διατυπώσει πλῆθος ἀμέτρητον γνωμῶν, σκέψεων καὶ ὀλοκλήρων συστημάτων. Τὰς δυσχερείας τοῦ ἐγχειρήματος διὰ τὴν δικαστικὴν πράξιν δύνανται τις ν' ἀντιληφθῆ ἀμέσως.

Ἐρωτᾶται, ποῖον περιεχόμενον θὰ δώσῃ εἰς τὰς γενικὰς καὶ ἀφηρημένας ἐπιταγὰς καὶ ποῖαν ἐξ ἄλλων τῶν γνωμῶν ἢ κατευθύνσεων περὶ ἑρμηνείας τῶν θὰ ἀκολουθήσῃ.

1. Περὶ ἑρμηνευτικῆς μεθόδου

Τὸ πρόβλημα τῆς ἑρμηνείας καὶ τῆς δυνατῆς ἐπιδράσεώς του εἰς τὴν πρακτικὴν τοῦ δικαίου θίγω ὡς γενικώτερον πρῶτον: Δὲν πρόκειται βεβαίως οὔτε τὰ συστήματα οὔτε τὴν λογικὴν θεμελίωσιν ἐκάστου αὐτῶν νὰ κρίνω⁴. Ἐπάρχει μία συγκεκριμένη καὶ ἐνδιαφέρουσα ὄψις τῶν ἡ ὁποία ἀφορᾷ τὸν Δικαστὴν. Συγκεντρῶνται εἰς τὸ ἐρώτημα: μέχρι ποίου σημείου δικαιούται ἢ ὑποχρεοῦται νὰ ἐπηρεασθῆ κατὰ τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου ἀπὸ τὰ κρατοῦντα ἑρμηνευτικὰ συστήματα. Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο φρονῶ ὅτι προσήκει μία μόνον ἀπάντησις, ἡ ἀρνητικὴ. Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν Ἕλληνα Δικαστὴν νὰ ἀπνείμῃ δίκαιον, προσαρμοζὼν τὴν κρίσιν του εἰς τὸ α' ἢ τὸ β' σύστημα ἑρμηνείας. Ἐπὶ τὸ κράτος τοῦ ρωμαϊκοβυζαντινοῦ δικαίου ἢ νομολογία εἶχε τηρήσει ἀνεξάρτητον μᾶλλον στάσιν ἔναντι τῶν δογμάτων τῆς ἐπιστήμης. Διετύπωσε κρίσεις ἐμπειρικὰς ἢ συμπτωματικὰς ἐπὶ οὐσιωδῶν θεμάτων, διαμορφώσασα μίαν κατάστασιν, ἡ ὁποία συνιστᾷ τὸ δίκαιον ὀλοκλήρου αἰῶνος ἐθνικῆς ζωῆς⁵. Οὐδεὶς λόγος συντρέχει ἵνα μεταβάλῃ μέθοδον σήμερον καὶ ν' ἀρχίσῃ κρίνουσα διαφορὰς κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐλευθέρας ἑρμηνείας ἢ ἄλλης τινος σχολῆς ἑρμηνείας τοῦ δικαίου. Δὲν βλέπω πιθανότητος ἐκτροπῆς πρὸς τὴν κατευθύνσιν ταύτην, τοῦτο ὅμως δὲν ἀποκλείει νὰ ὑποδείξω τὸν κίνδυνον. Αἱ ἀφηρημένοι μέθοδοι καὶ τὰ συστήματα ἀσκοῦν σήμερον παράδοξον γοητείαν. Ἡ μετάπτωσις ἀπὸ τὴν ἀνυ-

⁴ Πλείονα εἰς Κ. Τ σ ά τ ο ν, τὸ πρόβλημα τῆς ἑρμηνείας τοῦ δικαίου. Βλ. Λιτξερὸπουλον, ἡ νομολογία: κυρίως ἀριθ. 1-30, ὅπου πλείστα θέματα καὶ βιβλιογραφία. Ὁ Τριανταφυλλόπουλος εἰς Πολιτικὴν Ἐπιθεώρησιν Δραγοῦμη, 1916 σελ. 280 ἐπ. ἐκ τῶν πρώτων ἀσχοληθεὶς μὲ τὸ θέμα. Περβ. Σ ο ῦ ρ - λ α ν, ἀτομιστικαὶ καὶ κοινωνιστικαὶ ἀντιλήψεις ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ. Ἰδιάζουσιν ἀνάπτυξιν εἰς τὸν W. Sa ñ e r, Juristische Methodenlehre 1940, Anhang § 64 σελ. 560 ἐπ.

⁵ Βλ. τὴν μελέτην μου, ὁ Ἄστικὸς Κώδιξ σελ. 9 ἐπ.

παρξίαν γραπτοῦ δικαίου εἰς σύστημα κωδικοποιημένου τοιούτου ἴσως δημιουργήσῃ κρίσιν, ἢ ὁποῖα νὰ ἐκδηλωθῇ πρὸς τὴν ὡς ἄνω κατεύθυνσιν. Προληπτικῶς λοιπὸν ὑποδεικνύεται ὁ κίνδυνος. Ἡ ἐξήγησις τῆς ἀπόψεώς μου δέον ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι τὰ μὲν δικαστήρια ἐπέτελεσαν τὸ ἔργον των καλῶς κατὰ τὸν διατρέξαντα αἰῶνα, οἱ δὲ φόβοι τῶν θεωρητικῶν τῆς ἐρμηνεύσεως ὑπῆρξαν μᾶλλον πλατωνικοί. Τὸ δόγμα τῆς πληρότητος τοῦ γραπτοῦ δικαίου τὸ ὁποῖον ἐπεκράτησεν ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Γαλλικοῦ Κώδικος καὶ τὸ ὁποῖον τοσοῦτον κατεκρίθη διὰ τὴν ἐννοιοκρατικὴν του ἐξέλιξιν δὲν ἠμποδίσεν τὴν πρόοδον, τὴν ριζικὴν πολλακίς ἀναμόρφωσιν ὁλοκληρῶν θεσμῶν, πρὸ πάσης ἐκδηλώσεως τῶν νεωτέρων σχολῶν περὶ ἐλευθέρως ἐρμηνεύσεως τοῦ δικαίου. "Ανέφερα ἤδη τὸ παράδειγμα τῆς Γαλλικῆς νομολογίας, ἢ ὁποῖα εἰς θεωρητικὸν περιβάλλον ἐχθρικὸν πρὸς τὸ ἔθιμον καὶ ὑπὸ τὸ δόγμα ὅτι τὸ ἔθιμον εἶνε ἐχθρὸς τοῦ δικαίου προήγαγεν ἐν τούτοις ἐθιμικῶς οὐχὶ ἀπλῶς θεσμοὺς ἀλλὰ συμπλέγματα αὐτῶν κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα". "Ἄλλο χαρακτηριστικὸν σημεῖον εἶνε ἡ παρατήρησις ὅτι σπανίως αἱ νεώτεροι σχολαὶ ἐρμηνεύσεως ἔχουν λόγους νὰ ἐπικρίνουν τὴν οὐσίαν τῆς ἀπονομῆς τοῦ δικαίου". Ἡ κριτικὴ των στρέφεται κατὰ τῆς μεθόδου ἐξευρέσεως νομικῆς λύσεως, οὐχὶ δὲ κατὰ τῆς λύσεως, ὡς τιοιαύτης. Μία σύγχυσις πνευμάτων καὶ γνώμων ἐπικρατεῖ ἀκόμη εἰς τὸ πεδῖον τοῦτο. Ὁ Rümelin π. χ. ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων ἐκπροσώπων τῆς ἐννοιοκρατικῆς κατασκευῆς εἰς τὴν Γερμανικὴν ἐπιστήμην κατ' ἐμὲ δὲν κωλύεται νὰ διακηρύξῃ ὡς πόρισμα ἐργασίας του, χωρὶς τοῦτο νὰ τὸν σκανδαλίξῃ, ὅτι οἱ Γερμανοὶ δικασταὶ δὲν ἀπέχουν τοῦ δόγματος τοῦ Huber, καθ' ὃ δασάκις ὁ νόμος καὶ τὸ ἔθιμον δὲν λύουν τὴν διαφορὰν, αὕτη θὰ λυθῇ ὑπὸ τῶν δικαστῶν, ὡς ἂν ἦσαν οὗτοι νομοθέται".

Πάγκοινος ἐπίσης ἡ ὁμολογία ὅτι τὸ ἐργατικὸν δίκαιον διεμορφώθη νομολογιακῶς ἐν Γερμανίᾳ μὲ ἀφετηρίαν τὰς ἀντιστοιχίους πρὸς τὰ ἀρθρ. 200 καὶ 288 διατάξεις τοῦ Γερμανικοῦ Κώδικος".

Μεμονωμένον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα εἶνε τοῦ Lambert, ὅστις ἀρνεῖται κατηγορηματικῶς ἰσχύον εἰς τὸ ἔθιμον¹⁰, δὲν διστάζει ὁμως κατωτέρω νὰ δεχθῇ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ νομολογιακοῦ δικαίου — Richterrecht κατὰ τὸν Γερμανικὸν ὄρον ἢ judicial law κατὰ τὸν Ἀγγλικόν¹¹ — παραβλέπων ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ ἐθιμικὸν περιβεβλημένον τὸ χρῖσμα δικαστικῆς ἀποφάσεως.

⁹ Βλ. τὴν μελέτην μου, Τὸ ἔθιμον σελ. 97 ἐπ.

⁷ Σπάνιά τινα θέματα καὶ περιπτώσεις εἰς Λι τ ξ ε ρ ὀ π ο υ λ ο ν, νομολογία ὡς ἄνω ἀριθ. 1-30.

⁸ Βλ. τὴν μελέτην του εἰς Arch. f. Ziv. Praxis. τομ. 122 σελ. 293.

⁹ Βλ. Κα π ο δ ἰ σ τ ρ ι α ν, σελ. 45.

¹⁰ Βλ. Études de droit comparé, 1902 σελ. 3 ἐπ.

¹¹ Βλ. A u s t i n, lectures on Jurisprudence, or the philosophy of positive law σελ. 655 ἐπ.

Τέλος ἂν μελετήσῃ κανεῖς τὴν βᾶσιν τοῦ δλου προβλήματος τῆς ἐρμηνείας θὰ παρατηρήσῃ τὴν ἄμεσον δέσμευσίν του πρὸς τὸ γενικώτερον, τοῦ τρόπου, καθ' ὃν γίνεταί τὸ δίκαιον καὶ τοῦ βαθμοῦ μέχρι τοῦ ὁποίου κηρύσσεται ὑποχρεωτικὸν τὸ γράμμα τοῦ νόμου. Αἱ ρίζαι του εἶνε παλαιαί. Τὴν λογικὴν συνοχὴν τοῦ δικαίου, ὡς κύκλου ἀμέσως συνηρτημένων ἐννοιῶν εἶχεν ἤδη ὁ Savigny διακηρύξει ¹², ἐνῶ οἱ Ἄγγλοσάξωνες ἀγνοοῦν τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐφαρμόζοντες τὸν νόμον, ὡς ἔχει, προσανατολισμένοι ἐπομένως ἀνεκαθεν εἰς σύστημα ἐλευθέρως ἀνευρέσεως δικαίου—*freie Rechtsfindung*—. Ἄν γίνῃ δεκτὴ ἡ ἄποψις ὅτι τὸ πρόβλημα εἰς τὴν βᾶσιν καὶ τὴν οὐσίαν του εἶνε μόνον ἡ φιλοσοφικὴ τοποθέτησις τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ τῆς ὑποχρεωτικότητός του ¹³, καὶ ὅτι ὁ Jhering ἤδη εἶχεν ἀνυταχθῆ κατὰ τῆς λογικῆς κατασκευῆς, τότε θὰ συνομολογήσῃ ὅτι τὰ θεωρητικὰ συστήματα περὶ μεθόδων ἐρμηνείας τοῦ δικαίου διώκουν γενικωτέρους σκοπούς, μὴ ταυτιζομένους ἀμέσως πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου. Δύνανται συνεπῶς ἄνευ τύψεως οἱ Ἕλληνες Δικασταὶ νὰ θεωρήσουν ταῦτα ὡς τμῆμα τοῦ γενικωτέρου των ἐξοπλισμοῦ, χωρὶς νὰ ὑπέχουν τὴν ὑποχρέωσιν προσαρμογῆς των εἰς συγκεκριμένον ἐρμηνευτικὸν σύστημα. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινε δέσμευσιν τῆς κρίσεώς των, ἀσυμβίβαστον πρὸς τοὺς ἐπιδιωκομένους σκοπούς. Ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ἐννοιοκρατισμοῦ εἶνε προσπάθεια, ὡς διατείνονται πολλοί, ἀπαλλαγῆς τῆς δικαστικῆς κρίσεως ἐκ τῶν δεσμῶν νεκροῦ τύπου. Κάθε νέον ἐρμηνευτικὸν σύστημα ἔχει ὁμοίως τοὺς κανόνας του πολλοὺς ἢ ὀλίγους. Ἐπομένως ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἐννοιοκρατίαν δὲν δύναται νὰ σημαίνῃ μετὰπτωσιν ἀπὸ τὸ ἐν σύστημα τυπικῶν δεσμῶν εἰς ἕτερον, ἔστω καὶ καλλίτερον. Καταλήγω συνεπῶς νὰ θεωρήσω πλεονέκτημα, ἂν ἡ δικαστηριακὴ πράξις δὲν δεσμευθῇ εἰς μεθόδους ἢ συστήματα ἐρμηνείας, ἀλλὰ χωρήσῃ ἀδέσμευτος εἰς κρίσιν περὶ τοῦ τρόπου ἐφαρμογῆς τῶν κειμένων τοῦ νόμου.

2. Ἐκτασις τῶν γενικῶν διατάξεων

Τὸ θέμα δλης τῆς ἐρεύνης καὶ ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος συγκεντρῶνται οὕτω εἰς τὸ ἐρώτημα: ποίαν ἐννοιαν θὰ δώσῃ ὁ Δικαστὴς εἰς τὰς γενικὰς ἐπιταγὰς τῶν ἀρθρ. 281 καὶ 288 τοῦ Κώδικος; Ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος συσσωρεύονται ἄπειροι δυσκολίαι. Διότι ναὶ μὲν καθωρίσθη ἀνωτέρω ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀκολουθήσουν οἱ δικασταὶ ὑποχρεωτικῶς τὴν α' ἢ β' μέθοδον ἐρμηνείας, ἐν τούτοις ἡ ἄρνησις τῆς μεθόδου δὲν λύει τὸ θέμα τοῦ δυνατοῦ περιεχομένου τοῦ ὁποῖον τελικῶς θὰ προσλάβῃ ἡ γενικὴ ἐπιταγὴ τοῦ νόμου. Τὸ δύσκολον σημεῖον εἶνε ἡ μετουσίωσις τῆς γενικῆς ἐπιταγῆς εἰς συγκεκριμένην λύσιν. Ὁ νόμος παραγγέλλει εἰς τὸν δικαστὴν πῶς θὰ κρίνῃ, οὗτος δὲ ἐφαρμόζει τὴν παραγγελίαν εἰς ὅσας περιπτώσεις θεωρεῖ ἐμπιπτούσας εἰς

¹² System des Röm. Rechts. I σελ. 213 ἐπ. § 33.

¹³ Hans M o k r e, Theorie des Gewohnheitsrechts. 1942 σελ. 88 ἐπ.

αυτήν. Ἐνάγκη συνεπῶς νὰ ἐρευνηθῆ τὸ σημεῖον τοῦτο. Παρατηροῦμεν ἐν πρώτοις ὅτι εἰς τὰς ὡς ἄνω γενικὰς διατάξεις ὑπάρχει κοινὸς συνδετικὸς κρίκος. Τοῦτον ἀποτελοῦν : «ἡ καλὴ πίστις κατὰ κύριον λόγον καὶ τὰ συναλλακτικὰ ἢ τὰ χρηστὰ ἦθη κατὰ δεύτερον». Κατὰ καλὴν πίστιν καὶ χρηστὰ ἢ συναλλακτικὰ ἦθη κρίνεται ἡ ἄσκησις τοῦ δικαιώματος — ἄρθρ. 281 — ἢ ἐκτέλεισις τῆς παροχῆς ὀφειλέτου — ἄρθρ. 288 — ἢ σύμβασις — ἄρθρ. 200 — καὶ τροποποιεῖται τέλος ἢ ἀνάγεται εἰς τὸ προσήκον μέτρον ἢ σύμβασις — ἄρθρ. 388. Πρόδηλον ὅτι αἱ δύο πρῶται διατάξεις περιέχουν ἐπιταγὴν ἐπιβάλλουσαν ὁμοιομόρφως κρίσιν κατὰ τὴν καλὴν πίστιν εἰς θέματα διαλαμβάνοντα τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Διότι τὸ σύνολον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἐξαντλεῖται εἰς ἄσκησιν δικαιωμάτων ἢ ἐκτέλεισιν παροχῶν. Τὸ ἄρθρ. 200 ἐξ ἄλλου ἀποτελεῖ προφανῶς εἰδικὴν περίπτωσιν ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρθρ. 288, ἐνῶ τὸ ἄρθρ. 388 εἰδικὴν ὑποκατηγορίαν ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρθρ. 200 καὶ εἰς ἀπωτέραν ἀναγωγὴν τοῦ ἄρθρ. 288. Κατὰ ταῦτα αἱ πλεῖσται τῶν δυσχερειῶν θὰ ἀρθοῦν, ἂν ἐκκαθαρισθῆ τὸ ἔδαφος τῶν σχέσεων πρὸς ἄλληλας καὶ ὁ κύκλος ἐφαρμογῆς τῶν ἄρθρ. 281 καὶ 288.

Θεωρῶ ὀρθὴν τὴν ἀκόλουθον τάξιν :

α. — Εὐρύτερον ὄλων εἰς ἔκτασιν τὸ ἄρθρ. 288. Περικλείει πᾶσαν ἐξουσίαν, ἣν αἱ λοιπαὶ διατάξεις ἐν τῇ συνόλῳ τῶν ἐκχωροῦν.

β. — Τὸ ἄρθρ. 281 δὲν ἔχει σαφῆ κύκλον ἐφαρμογῆς. Εἴτε θὰ ἐρμηνευθῆ ὡς εἰδικωτέρα περίπτωσις τοῦ ἄρθρ. 288, εἴτε πρέπει ν' ἀναζητηθῆ ὁ ἰδιαιτερός κύκλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ ἰσχύτῃ πέραν ἢ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἄρθρ. 288.

γ. — Ἡ χρῆσις τοῦ ἄρθρ. 281 εἶνε καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως ἀκόμη ἐπικίνδυνος, διὰ τοῦτο ἐνδείκνυται ἡ αὐστηρὰ ἐκκαθάρισις τῶν ὄρων ἐφαρμογῆς του.

δ. — Τέλος τὸ ἄρθρ. 200 καὶ τὸ ἄρθρ. 388 ἀφορῶσιν εἰδικῶς τὴν σύμβασιν καὶ ἐκ τούτου παρουσιάζωσι ὅλως ἰδιαιτερον κύκλον ἐνδιαφέροντος. Ὡς εἰκὸς δὲν δύνανται νὰ ἐξαντληθῶσι εἰς μίαν μελέτην πάντα τὰν ἄνωτέρω ὑπ' ἀριθ. α'—δ' θέματα. Ἐκρίνα ὅθεν σκόπιμον νὰ πραγματευθῶ ἐναυθὰ μόνον τὰ ζητήματα, ἅτινα ἀνακύπτουν ἐκ τῆς σχέσεως καὶ ἐφαρμογῆς τῶν δύο βασικῶν διατάξεων τῶν ἄρθρ. 281)288 καὶ εἰς ἴδιον θέμα νὰ περιλάβω τὰ ἐκ τῆς ἰσχύος τῶν ἄρθρ. 200)388 προκύπτοντα ¹⁴.

§ 3

ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΟΥ ΚΥΚΛΟΥ ΙΣΧΥΟΣ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ 281 ΚΑΙ 288

1. Λόγοι ἐπιβάλλοντες διάκρισιν μεταξὺ ἄρθρ. 281 καὶ 288

Θὰ διερωτηθῶν πολλοὶ κατόπιν τῶν ἄνω μὴπως προτείνεται κατάργησις ἢ ἀχρηστία γενικῶν τινῶν ἐκ τῶν ἄνωτέρω ἀξιωμάτων. Διότι ἂν

¹⁴ Λόγῳ τοῦ περιορισμένου χώρου εἰς τὴν Ἐπετηρίδα ταύτην θὰ ἀναπτύξω εὐρύτερον εἰς τὴν ἐπὶ τῶν διατάξεων τούτων μελέτην διάφορα οὐσιώδη σημεῖα.

εις τὸ ἀρθρ. 281 περιέχεται πᾶσα ἐξουσιοδότησις, ἣν τὸ ἀρθρ. 288 παραχωρεῖ εἰς τὸν Δικαστὴν, διατι τότε νὰ ὑπάρχουν δύο ἀντὶ μιᾶς διατάξεις; Φρονῶ ὅτι καὶ ἂν συμπίπτουν τὰ ὅρια τῶν διατάξεων καλῶς ἔπραξεν ὁ Νομοθέτης νὰ περιλάβῃ καὶ τὰς δύο, διότι πιθανὸν νὰ συμπίπτουν σήμερον ἐνῷ ἴσως αὔριον ἀπρόοπτοι ἐξελίξεις τοῦ συναλλακτικοῦ βίου καταστήσουν δυνατὴν τὴν χρησιμοποίησιν ἀμφοτέρων εἰς διαφόρους περιπτώσεις.

Διαφέρει ἡ θέσις τοῦ Νομοθέτου καὶ δὴ ὀλοκλήρου κωδικοποιήσεως ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ Δικαστοῦ. Ὁ Νομοθέτης δὲν προβλέπει μόνον τὰ σύγχρονά του ἐρμηνευτικὰ προβλήματα. Ἡ κωδικοποίησις του θὰ εἶνε ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιτυχής, ἂν κατορθώσῃ νὰ ἀρθῇ ὑπεράνω τῶν συγχρόνων του ἐρμηνευτικῶν προβλημάτων. Ἄν ἡ φαντασία του προῖδῃ τὰ μέλλοντα καὶ προτρέξῃ τῆς ἐποχῆς του. Οἱ Συντάκται τοῦ Κώδικός μας ἔγραψαν εἰς λίαν ἀνήσυχον περίοδον. Διαρκῆς κοινωνικὴ κρίσις ἐπηκολούθησε τὸν πρῶτον Πόλεμον. Εἶχεν ἀρχίσει ὁ δεῦτερος, ὅταν ἐτελείωνεν ὁ Κώδιξ. Εἰς τὸ κατώφλιον μιᾶς τιτανείου συρράξεως καὶ ὑπὸ τὴν ὀμαδικὴν παράκρουσιν ὅτι ὑπέφωσκε νέα ἐποχὴ διὰ τὸ δίκαιον ὁ Νομοθέτης ἔπρεπε νὰ εἶνε ἀνήσυχος καὶ νὰ λάβῃ τὰ μέτρα του. Δὲν περιορίσθη εἰς τὰ γενικὰ καὶ ἀφηρημένα ἀξιώματα τοῦ Γερμανικοῦ Κώδικος, ἀλλ' ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν του, ὅτι ἄλλο προσέφερον ἡ νομοθετικὴ πείρα εἰς τὴν Εὐρώπῃν. Ἐντεῦθεν πληθωρισμὸς γενικῶν ἀξιωμάτων εἰς τὸν Κώδικα.

Ὁ Δικαστὴς δὲν ἔχει λόγον νὰ ἐφαρμόσῃ ὅπωςδήποτε τὰ γενικὰ ἀξιώματα καὶ δὴ ὄλα. Μόνον εἰς στιγμὰς ἀνάγκης καὶ ὅταν σοβαροὶ λόγοι συνηγοροῦν πρέπει νὰ προσφύγῃ εἰς ταῦτα καὶ νὰ ἀντλήσῃ ἐκεῖθεν τὴν δύναμιν, ἣτις τοῦ παρέχεται. Εἰς συνήθεις καθημερινὰς περιστάσεις πρέπει νὰ ἀρκεῖται εἰς τὸ θετικὸν δίκαιον, διὰ νὰ ἀποφύγῃ ἄλλωστε τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ γενικοῦ ἀξιώματος, ὅστις μοιραίως θὰ κλονίσῃ καὶ τὸ κύρος τοῦ Δικαστοῦ. Ἡ ὡς ἄνω διάκρισις νομίζω ὅτι τοποθετεῖ τὸ ζήτημα εἰς τὴν ἀκριβεῆ του θέσιν. Ὁ Νομοθέτης εἰς πλησιμονὴν ἀφηρημένων διατάξεων ἐπέδωξε νὰ δώσῃ εἰς τὴν κωδικοποίησιν τὰ ἐφόδια ἐκεῖνα εὐκαμψίας καὶ εὐρύτητος, τὰ ὅποια ἢ τόσον ἀνήσυχος καὶ ταχέως ἐναλλασσομένη εἰς φάσεις ἐποχὴ μας ἴσως καταστήσῃ ἀπαραίτητα διὰ τὸ μέλλον. Δὲν δύναται νὰ τὸν ἐπικρίνῃ κανεὶς σήμερον. Οὔτε νὰ τὸν ἐπαινέσῃ. Ἴσως ἡ ἐπομένῃ ἢ μεθεπομένῃ γενεὰ Νομικῶν εἶνε εἰς θέσιν νὰ πράξῃ τοῦτο. Ἡ τακτικὴ του ἐν τούτοις ὑπῆρξεν ἔργον φρονήσεως.

Ἀπέναντι τῶν γενικῶν διατάξεων τοῦ δικαίου ὁ Δικαστὴς εἶνε ἐξ ἄλλου ὑπόχρεως εἰς προσοχὴν. Πρέπει ν' ἀποκρούῃ τὴν χρῆσιν τῶν ἂν δὲν τὸ ἐπιβάλλουν σοβαρὰ συμφέροντα καὶ ἀδυναμία ἐπιλύσεως τῆς διαφορᾶς ἐξ ἄλλων κειμένων. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο δέον νὰ κριθῇ ἡ πλησιμονὴ τῶν γενικῶν διατάξεων εἰς τὸν Κώδικα καὶ ἡ ἐκ πρώτης ἐντυπώσεως σύμπτωσις τοῦ κύκλου ἐφαρμογῆς των. Φρονῶ συνεπῶς ὅτι ἡ ἐρμηνεία δὲν ἔχει ν' ἀποφανθῇ, ἂν μία ἢ πλείονες ἐκ τῶν γενικῶν διατάξεων εἶνε περιτταὶ ἀλλὰ νὰ κρίνῃ

ποίας ἐξ αὐτῶν συμφέρει ἢ ἄμεσος χρησιμοποίησις, καθορίζουσα συγχρόνως τὸν πιθανὸν κύκλον ἐφαρμογῆς τῆς ἄλλης.

2. Περιορισμὸς εἰς τὰ ἐμπράγματα ἢ τὰ ἐνοχικὰ δίκαια

Πρὸ πάσης ἄλλης ἐπιδιώξεως ἐνδείκνυται νὰ κριθῇ μήπως μεταξὺ ἄρθ. 281 καὶ 288 χωρεῖ διαχωρισμὸς κύκλου ἐφαρμογῆς. Ἐν δηλαδὴ εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ἰσχύοντος συναλλακτικοῦ δικαίου χωρεῖ ἢ διαχάραξις ἰδίου κύκλου περιπτώσεων χρήσεως ἑκατέρας τῶν ὑπὸ κρίσιν διατάξεων. Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ κείμενον ἀμφοτέρων συνηγορεῖ ὑπὲρ τοιαύτης ἐρμηνείας. Διότι τὸ μὲν ἄρθ. 281 ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀσκησιν δικαιώματος, ἐνῶ τὸ ἄρθ. 288 εἰς τὴν ἐκτέλεσιν παροχῆς. Δύναται συνεπῶς νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι τὸ δεύτερον, — ἄρθ. 288 — προϋποθέτει ἐνοχικὸν δεσμὸν ἐν δράσει, διότι ἡ γενικὴ ἐπιταγὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ὀφειλέτην, ὃν ὑποχρεοῖ νὰ ἐκτελέσῃ, ὡς ἀπαιτεῖ ἢ καλῇ πίστις. Ἀντιθέτως τὸ ἄρθ. 281 ἀποκρούει τὴν ὑπαρξιν ἐνοχικοῦ δεσμοῦ καὶ τρόπον τινα ἐπὶ τῆς ἀνυπαρξίας του στηρίζεται. Ἡ ἐπιταγὴ δὲν στρέφεται κατὰ τοῦ ὀφειλέτου, ἀλλὰ τοῦ οἰουδήποτε πιστωτοῦ, ἢ, διότι ὁ ὄρος πιστωτῆς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ λυσιτελῶς, τοῦ κατὰ τὸ δίκαιον νομιμοποιουμένου εἰς τὴν ἀσκησιν. Ὅσάκις λοιπὸν ὑφίσταται σύμβασις, ἢ ἄλλη τις γενεσιουργὸς κατὰ τὸν νόμον αἰτία ἐνοχῆς συνέπεια τῆς ὁποίας εἶνε ὑποχρέωσις πρὸς παροχὴν, ὑπάρχει κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην περιπτώσις ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρθ. 288 Ἄστ. Κώδικος, ἐνῶ ἀντιθέτως ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐνοχικὸς δεσμὸς ἢ δὲ πράξις τοῦ βλάπτοντος ὁρμάται ἐκ τῆς ἀσκήσεως οἰασδήποτε ἐξουσίας, ἢν τῷ παρεχώρησε τὸ δίκαιον, τότε ἐφαρμοστέον τυγχάνει τὸ ἄρθ. 281.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω διαστολὴν τὸ ἄρθ. 281 θὰ ἐφηρμοζέτο, ὡσάκις πρόκειται ἀσκήσις ἀπολύτου τινος δικαιώματος, ἰδίως τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῶν πρὸς αὐτὴν ἐξομοιουμένων, διπλώματος εὐρεσιτεχνίας, ἐπωνυμίας, βιομηχανικοῦ σήματος, ἐμβλήματος, κ.λ.π.

Π.χ. ἰδιοκτῆτης οἰκίας χρησιμοποιεῖ αὐτὴν καθημερινῶς μέχρι βαθείας νυκτός, ὡς ἐντευκτήριον τῶν φίλων του, οἴτινες, θορυβοῦντες ἐνοχλοῦν τοὺς γείτονας. Θέμα ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρθ. 281 Ἄστ. Κώδικος.

Ἐν Ἀθῆναις ἰδιοκτῆτης τῆς ἐπωνυμίας «Καφενεῖον Ζαχαράτου» ἐνάγει τὸν ποιούμενον κακὴν χρῆσιν τῆς ἰδίας ἐπωνυμίας ἐν Θεσσνίκῃ. Θέμα ἐπίσης τοῦ ἄρθ. 281.

Ἐν ἀγοραστῆς οἰκίας ἀξιοῖ τὴν εἰς αὐτὸν μεταδίβασιν αὐτῆς, καίτοι, λόγῳ ἀπροβλέπτων συμβάντων ἢ τιμῆ τῆς ἑδεκαπλασιάσθη. Ὁ πωλητῆς ἀντιτίθεται. Θέμα κρίσεως κατὰ τὸ ἄρθ. 288.

3. Κριτικὴ Συμπεράσματα

Ἡ ἀνωτέρω τακτικὴ τῆς «μοιρασιάς» θὰ ἄφηγε ἕδαφος πρακτικῆς ἐφαρμογῆς ἀμφοτέρων τῶν κειμένων. Τὴν ἀποκρούω ἐν τούτοις ἀδιστακτικῶς.

Πρώτον διότι οὐδείς λόγος «μοιρασιάς» συντρέχει, ὡς προκύπτει ἐξ ὅσων ἀνωτέρω, ὑπ' ἀριθ. 1 ἐξέθηκα. Ὡς ἐλέχθη αἱ γενικαὶ διατάξεις ἐπιδρῶν ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑπάρξεώς των, δύνανται δὲ ν' ἀναμείνουν καὶ δεκαετηρίδας μέχρις ὅτου ἡ ἀνάγκη καλέσῃ νὰ χρησιμοποιηθοῦν. Διὰ νὰ φέρω πάλιν παράδειγμα τὴν Γερμανικὴν πρακτικὴν. Ἡ § 242 — ἄρθ. 288 Ἀστ. Κώδικος — Γερμ. Κώδικος ἐλάχιστα ἐφημερόσθη καὶ εἰς ἐπουσιώδη θέματα μέχρι τοῦ 1910. Μέχρι τοῦ 1914 θὰ ἠδύνατο πολλοὶ νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι ἡ ἀξία τῆς ἡτο ὅλως ἀσήμαντος. Κατὰ τὴν κρίσιν τῆς συναλλαγῆς μετὰ τὸν Πόλεμον τοῦ 1914 ἀνεδείχθη εἰς πρώτης σειρᾶς συντελεστὴν ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου. Οὐδείς θὰ ἠδύνατο νὰ μαντεύσῃ τὸ 1900 ἢ 1905 ἢ 1910 τὴν ἀπρόοπτον αὐτὴν ἐξέλιξιν. Ἄν ἐπομένως ἡ δικαστηριακὴ πράξις ἀναμείνηθῃ βραδύτερον τὴν δημιουργίαν σαφοῦς κύκλου ἰσχύος τοῦ ἄρθ. 281 εἰς οὐδὲν τοῦτο θὰ βλάβῃ τὸ δίκαιον ἢ τὸν Κώδικα. Τὴν στάσιν αὐτὴν τῆς ἀναμονῆς καὶ τὴν ἀποφυγὴν «μοιρασιάς» ἐπιβάλλουν καὶ ἄλλοι σοβαροὶ λόγοι, καὶ δὴ :

α. — Ἡ ἱστορία ἀμφοτέρων ἀποκρούει πᾶσαν σκέψιν περιορισμοῦ των. Ἡ ὁδηγήσασα εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς καταχρήσεως δικαιώματος ἐπιστημονικὴ συζήτησις καὶ νομολογιακὴ πρακτικὴ ἐν Γαλλίᾳ ἀπωτέραν μὲν ἀφετηρίαν ἔσχε τὴν ἀσκησιν δικαίων ἐκ τῆς κυριότητος, πλὴν κατὰ μέγιστον μέρος ἐφημερόσθη εἰς τὸ δίκαιον τῶν συμβάσεων καὶ τῶν ἐνοχῶν ἐν γένει. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἀποτελεῖ εὐπαθεστάτην πλευρὰν ἀδυναμίας τῆς Γαλλικῆς θεωρίας τοῦ δικαίου. Ἦσαν οἱ λόγοι εἶνε ψυχολογικοί. Ἡ Γαλλία ἡ ὁποία διετύπωσε καὶ ἀνήγαγεν εἰς δόγμα τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου, ἔδειξε τὴν μεγαλύτεραν ἀκαμψίαν εἰς τὴν παραδοχὴν δεσμεύσεως τοῦ ἀτομικοῦ δικαιώματος. Διότι ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου καὶ περιορισμὸς εἰς τὴν ἀσκησιν δικαίων ἀνεγνωρισμένων ὑπὸ τῆς ἐγγόμου τάξεως εἶνε, ἦσαν δὲ πολὺ περισσότερον κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, λογικῶς ἀσυμβίβαστοι καταστάσεις.

β. — Ἐκτὸς τῶν ψυχολογικῶν καὶ τεχνικῶν νομικῶν λόγων, πηγὴν ἔχοντες ἀτελείας τινος τοῦ Γαλλικοῦ Κώδικος, ἐπέδρασαν δυσμενῶς. Ἄς ὑποθεθῇ ὅτι τὸ δικαστήριον ἐφθάνεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀσκησις τῆς κυριότητος ἦτο καταχρηστικὴ. Ἐπρεπε νὰ τὴν ἀπαγορεύσῃ ἢ τουλάχιστον νὰ ἐπιδικάσῃ ἀποζημίωσιν εἰς τὸν ἐκ τῆς ἀσκήσεως ζημιωθέντα. Τοῦτο ἦτο ἀδύνατον ὁμῶς, ἐφ' ὅσον ἡ καταδίκη προϋποθέτει κατὰ τὸν Γαλλικὸν Κώδικα νόμιμον λόγον. Τοιοῦτος λόγος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ἄλλος ἀπὸ τὸ πταῖσμα τοῦ βλάβσαντος κατὰ τὴν ἐνάσκησιν δικαιώματος. Τὸ σύστημα τῆς εὐθύνης δι' ἀδικήματα ὑπῆρξεν ὁμῶς εἰς τὸν Γαλλικὸν Κώδικα ἀσθενές. Μόνον μέσῳ τοῦ ἄρθρ. 1382 c.c. ἦτο ἐφικτὴ ἡ πρακτικὴ ἀντιμετώπισις τῶν συνεπειῶν καταχρήσεως δικαιώματος. Πλὴν ἐδῶ ἀνέκυπτε νέα ψυχολογικὴ δυσχέρεια. Ὁφειλον τὰ δικαστήρια οὐ μόνον ν' ἀντιταχθοῦν εἰς τὴν ἀσκησιν δικαιώματος, ἀλλὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὴν ἀσκησιν ταύτην ἀδίκημα, προσερχόμενον ἐκ «faute délictuelle» Τὰς δυσχερείας ταύτας δὲν ἐγνώρισεν κἀν ἡ πανδεκτιστικὴ θεωρία καὶ πράξις, διότι ἐν τῇ πληθώρα τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων

άστικου αδικήματος ταχέως αντιμετωπίσθη ή καταχρηστική άσκησις δικαιώματος, ενή αντιθέτως ή Γαλλική νομολογία περιήλθεν εις την άμηχανίαν να διακηρύξη ως άδίκημα την άσκησιν δικαιώματος, ήτις ανήκει εις τας βασικάς ελευθερίας του ατόμου.

Τας δυσχερείας εις το πεδίοιον της άσκήσεως απολύτου δικαιώματος, ως ή ιδιοκτησία, επέτεινεν ακόμη περισσότερο εις τον χώρον του συναλλακτικού δικαίου ή ύπαρξις του άρθ. 1134 c.c. Η διάταξις αυτή αναγορεύει την εκ της συμβάσεως δέσμευσιν των συμβαλλομένων ισοδύναμον προς την υποχρεωτικότητα νόμου. Διά να εισδύσγη και έπηρεάσγη την άσκησιν των εκ της συμβάσεως δικαίων ή καλή πίστις έπρεπε να ύπερπηδήσγη τον ως άνω σοβαρόν φραγμόν. Ένθ' εις την πανδεκτιστικήν πράξιν ή δλη φύσις του ρωμαϊκού δικαίου τδ επέτρεψεν εύχερωσ, εις τδ ειδικόν τουτο σημειον έν Γαλλία έστάθη αδύνατον να ύπερνικηθγ ή προκατάληψις.

Τρεις σειραι έπαλλήλων επάλλξεων ώρθώθησαν ούτω. Οί ψυχολογικοί λόγοι, ή διάταξις του άρθ. 1134 c. c. και ή τεχνική δυσχέρεια να χαρακτηρισθγ άδίκημα ή άσκησις εξουσίας, εις ήν ρητή διάταξις προσέειδε την υποχρεωτικότητα νόμου. Η «*équité*» της Γαλλικής δικαστηριακής πράξεως, εις ήν ο ίδιος ο Gény¹⁵ αναγνωρίζγη δικαιοπλαστικήν δύναμιν έχρειάσθη μακρούς αγώνας διά να φθάσγη μέχρι της αποτελεσματικής αντιστάσεως εις την άσκησιν δικαιώματος, σκοπούντος μόνον την βλάβην άλλου. Αποφεύγων επέκτασιν περαιτέρω εις την ουσίαν του θέματος καταλήγω, ότι ή ιστορία του άρθ. 281 κατά το Γαλλικόν δίκαιον κατέβαλε απεγνωσμένας προσπάθειας (να επιτύχη την επίτευξιν αποτελέσματος, αντιστοίχου προς την του άρθ. 226 Γερμ. Κώδικος, εκτεινομένου εις τδ δίκαιον της συναλλαγής "Αν συνεπώς νυν περιορίσωμεν τδ άρθ 281 εις τά απόλυτα δίκαια μόνον, τουτο θα σημάνη στραγγαλισμόν της γενικής αρχής, αντίθετον προς τδ πνεύμα και τον σκοπόν της. .

γ.— Ούχι τδ ελάχιστον των επιχειρημάτων ότι ή Γαλλική θεωρία δέν γνωρίζει ούτε έγνώρισε, ως θεσμόν ισχύοντα την *exceptio doli generalis*. Αί περί του θεσμού τουτου συζητήσεις εις την πανδεκτιστικήν επιστήμην πρό της συντάξεως του Γερμανικού Κώδικος επέδρασαν εις την νομολογιακήν επικράτησιν του. Ούτω κατέστη εκ πρώτης στιγμής ανεπίδεκτον άμφιβολίας εις την πανδεκτιστικήν πράξιν ότι ή καλή πίστις και ή κατά την καλήν πίστιν κρίσις αποτελούν κανόνας αναμφισβητήτου νομικής ισχύος. Παρόμοιον καθεστώς ούδέποτε επεδλήθη εις την Γαλλικήν νομολογίαν. Η *équité* εινε παράγων ούσιώδης μέν πλήν ούχι νομικόν αξίωμα με ύποχρεωτηκότητα δυναμένην ν' αντιμετωπίσγη συγκεκριμένας διατάξεις του Γαλλικού Κώδικος. Και ή εκ της πλευράς ταύτης αδυναμία επέδρασε κατ' ακολουθίαν δυσμενώς εις την δλην εξέλιξιν της Γαλλικής νομολογίας.

¹⁵ Βλ. Gény Méthode d' interprétation et sources en droit privé positif, 1919 I, άριθ. 26)27.

δ.—Θεωρώ τέλος οὐχί ἀνάξιον μνείας τὴν ἐννοιολογικὴν ἀδυναμίαν τῆς Γαλλικῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦ δικαιώματος (droit). Ἐνῶ εἶχεν ἐπίγνωσιν καὶ ὑπεστήριξε τὴν ἐννοιαν καὶ τὴν ἀσκησιν τοῦ δικαιώματος ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ πεδίου εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον πλήρης ἄγνοια ἐπεκράτησε περὶ τὸ τί ἐστὶ δικαίωμα καὶ ποῖον τὸ ἐννομον περιεχόμενον του. Ἡ πανδεκτιστικὴ θεωρία ἀντιθέτως προσέβη ἐνωρὶς εἰς τὴν διαστολὴν δικαίου ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐξ ἀντικειμένου, τὸ δὲ πρῶτον συνεπεῖα τῆς διαμάχης μεταξὺ Windscheid καὶ Jhering ἀπέκτιψε σαφῶς καθωρισμένον διὰ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον περιεχόμενον

Ἡ Γαλλικὴ θεωρία ἀντιθέτως ἀντίκρουσε τὴν ἀσάφειαν εἰς τὸ ὑπὸ κρίσιν θέμα. Ἐξηγεῖτο συνεπῶς περιορισμὸς τῆς ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος, ἐνῶ οὐδεὶς ἐγνώριζε τί τοῦτο περιεῖχε καὶ μέχρι ποίου σημείου ἐξικνεῖτο ἢ ἐξουσία πρὸς δράσιν τοῦ δικαιοῦχου¹⁶.

Συνήθως ἐπιτιμᾶται ἡ Γερμανικὴ τακτικὴ τῆς δογματικῆς ἐπεξεργασίας ἀφρηρημένων ἐννοιῶν. Ἴδου ἐν τούτοις μία ἀγαθὴ πλευρὰ τῆς. Ἡ πανδεκτιστικὴ πρᾶξις ἐγνώριζεν ὅτι δικαίωμα εἶνε δύναμις ἢ ἐννόμως προστατευόμενον συμφέρον. Ὑπέβαλε τὴν ἀσκησιν τούτου εἰς τοὺς περιορισμοὺς τῆς καλῆς πίστεως. Ἡ Γαλλικὴ θεωρία ἤργησε κατὰ τρεῖς δεκαετηρίδας ἢ ἀντιληφθῆ, ἢ μᾶλλον νὰ προσανατολισθῆ πρὸς τὴν ἐννοιαν τοῦ δικαιώματος. Ἀπότοκος τῆς καθυστερήσεως ταύτης ἡ ἀρχικὴ ἐπικράτησις τῆς ἀπόψεως Josserand, ἢ ὅποια ὥριζε τὸ δικαίωμα ὡς fonction¹⁷. Βραδύτερον, ὁ Duguit, ἐξέθετε διὰ μακρῶν τὴν πανδεκτιστικὴν ἀποψιν περὶ δικαιώματος ὡς δυνάμειος πρὸς προστασίαν ἐννόμου συμφέροντος¹⁸. Ὁ ἀντίκτυπος τῆς θεωρητικῆς ταύτης ἀποκαλύψεως συνετέλεσεν εἰς τὴν καταπολέμησιν τῆς θεωρίας τοῦ Josserand, αὐτὸς δὲ ἀκόμη ὁ Ripert, ὅστις πρὸς στιγμὴν ἐφάνη καμπτόμενος, ἀπέρριψε αὐτὴν εὐθέως ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Duguit καὶ ἀπώτερον ἀκόμη τὸν Windscheid¹⁹.

Διὰ νὰ καταλήξω ἐπομένως : ἔλλειψις ἐπιγνώσεως τοῦ ἀκριβοῦς περιεχομένου τοῦ δικαιώματος προεκάλεσε τοὺς δισταγμοὺς τῆς Γαλλικῆς νομολογίας ἀρχικῶς. Ὁ Josserand ὑπεραμυνθεὶς τῆς ἐννοίας τῆς καταχρήσεως ἠκολούθησεν ἐσφαλμένην ὁδόν, διότι δὲν ἐσκέφθη νὰ ἐρευνήσῃ ποῖα ἢ φύσις τοῦ δικαιώματος εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον καὶ συνεπῶς τὰ βρια τῆς ἐξουσίας, ἦν ἐν αὐτῷ παραχωρεῖ ἡ ἐννομος τάξις, ἀλλ' ἔταμε τὴν σχολιὰν ὁδὸν τῆς ἐξακριβώσεως, τότε ἡ ἀσκήσις τοῦ δικαιώματος ἀντιστρατεύεται τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ τοὺς ἐν τῷ δικαίωματι τεταγμένους ἀντικειμενικοὺς σκο-

¹⁶ Ἡ ἀμφιβολία πλανᾶται ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὰς σκέψεις τοῦ Mazeaud, Traité de la responsabilité civile, 1947, τόμ. I ἀριθ. 553 ἐπ.

¹⁷ Κυρίως εἰς : esprit des droits, et de leur relativité, ἀριθ. 292.

¹⁸ Βλ. Droit Constitutionnel, τόμ. I. ἔκδ. 1927 § 25 ἐπ.

¹⁹ Βλ. Ripert, Rev. crit. lég. juris. 1929 σελ. 33; «le droit n'est pas une fonction c'est un pouvoir», ἀπαρνούμενος ἑαυτὸν εἰς : règle morale, ἀριθ. 103)104.

πούς. Προφανές ὅτι θὰ ἀπετύγγανεν ἢ προσπάθειά του ὑπὸ τοιούτους ἔρους καὶ ὅτι συνεπῶς θὰ ἐγκατελείπετο ἀπὸ τοὺς ἀρχικούς του ὁπαδούς, μόλις κατέστη ἀντιληπτὸν ὅτι μακρὰν κοινωνικῆς σκοπιμότητος τὸ δικαίωμα ἔχει πεπερασμένην ἔκτασιν, ὡς θεσμὸς τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Δι' ὃ καὶ αὐτὸς ὁ Duguit μέμφεται μᾶλλον τὴν ἑλλην θεωρητικὴν κατασκευὴν τῆς καταχρήσεως δικαίωματος ²⁰.

Μετὰ τινὰς ταλαντεύσεις ἡ Γαλλικὴ θεωρία σήμερον πρὸς τὴν ὑποκειμενικὴν λεγομένην κατάχρησιν εἶνε ἐστραμμένη ²¹. Ἡ ἀντικειμενικὴ ἔννοια τῆς καταχρήσεως δικαίωματος δὲν ἔχει ἀκόμη δοκιμασθῆ πλήρως οὔτε ἐπικρατήσῃ εἰς τὴν Γαλλικὴν νομολογίαν.

Ἡ νομολογία ἐπὶ τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸ θέμα ἄρθρ. 1 τοῦ Νομοδικίου Κώδικος δὲν δύναται, λόγῳ πλήρους διαφορᾶς ἀπόψεων καὶ νοστροπίας νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν.

Τέλος δικαίωμα καὶ κατάχρησις αὐτοῦ εἶνε ἔννοια ἀκόμη λίαν συγκεχυμένα εἰς τὴν Γαλλικὴν θεωρίαν καὶ νομολογίαν.

Συμπεραίνω οὕτως ἐν ὄψει τῆς ἀσαφείας ταύτης, ὅτι ὀρθότερον εἶνε νὰ μὴ ἀναμίξῃ τὸ ἄρθ. 281 εἰς τὰς σκέψεις τῆς πρὸς τὸ παρὸν ἡ νομολογία, οὔτε διαστέλλουσα, ἰδίως ὅμως μὴ περιορίζουσα τὸν κύκλον ἐφαρμογῆς του, προτοῦ ἢ ἀποσαφήνις τοῦ θέματος ἐν Γαλλίᾳ δώσῃ θετικώτερα στοιχεία κρίσεως.

ε.— Ὁ ὀρίζων εἶνε ἀντιθέτως αἰθριώτερος πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ ἄρθ. 288 Ἀστικοῦ Κώδικος. Καίτοι τὸ γράμμα τοῦ ἄρθ. 288 δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὸν ὀφειλέτην, ἢ ἐν αὐτῷ ἐπιβίωσις ²² τῆς exceptio doli generalis διηύρυνεν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν τὰ ἔρια ἰσχύος του. Ἡ κρατοῦσα σήμερον ἐρμηνεία ἐν Γερμανίᾳ διαβλέπει ἐν τῇ ἀντιστοίχῳ § 242 Γερμ. Κώδικος ὑπερτάτην ἐπιταγὴν τοῦ δικαίου, ὑποχρεοῦσαν, οὐ μόνον τὸν ὀφειλέτην καὶ τὸν πιστωτὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν Δικαστὴν νὰ κρίνῃ κατὰ τὴν καλὴν πίστιν ²³. Ἡ ἐπιταγὴ πρὸς τὸν Δικαστὴν ἀνατρέπει τὸν περιορισμὸν καταρρίπτει τοὺς φραγμοὺς καὶ ἐπεκτείνει τὴν ἰσχὺν τῆς διατάξεως εἰς ὁανδήποτε διαφορὰν, οὐχὶ μόνον ἐξ ἐνοχικῶν ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐμπραγ-

²⁰ Dr. Constitutionnel § 24 σελ. 266 ἐπ. Ἐν συνεχείᾳ γεννῶνται διαταγμοὶ εἰς τὸν ἀναγνώστην ἐκ τῶν § § 25 - 28.

²¹ Βλ. Mazeaud, ὡς ἄνω ἀριθ. 573)583, Griollet - Vergé, εἰς Répertoire Dalloz, 1947, τόμ. I λέξεις abus de droit, ἀριθ. 4 ἐπ.

²² Καίτοι λίαν ἀμφίβολον ἂν πράγματι εἰς τὴν διάταξιν ταύτην ἐπέζησεν ἡ exceptio ἐν τούτοις ἡ ρωμανιστικὴ προδιάθεσις ἰσχυρῶν φυσιογνωμιῶν ἐν τῇ Γερμανικῇ ἐπιστήμῃ ἐπέβαλε τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Βλ. Mugdan Gesamte Materialien tom. I σελ. 791 καὶ II σελ. 521 καὶ 1310 ἐπ. Wendt, die exceptio doli generalis εἰς Arch. f. Ziv. Praxis, tom. 100]1906 σελ. 3 ἐπ. καὶ § § 5 καὶ 6.

²³ Βλ. Plank-Siber εἰς § 242, σκόλιον 2, Stammler, Lehre von dem richtigen Rechte σελ. 348, ἀριθ. 3, Enneccerus tom. I § 38 tom. II § 228.

μάτων, οικογενειακῶν καὶ κληρονομικῶν σχέσεων²⁴. Ἀρχικῶς περιωρισμένη ἠδύρυνθη ὕστερον ἢ χρήσις τῆς γενικῆς διατάξεως. Κατὰ συνέπειαν δὲν δύναται ν' ἀποτελέσῃ ὀρθὴν τακτικὴν παρ' ἡμῖν ὁ περιορισμὸς τοῦ ἄρθ. 288 μόνον εἰς τὰς ἐνοχικὰς σχέσεις, δταν ἀντίθετος ροπή ἐκρίθη ἐπιβεβλημένη ἐν Γερμανίᾳ. Τὸ ἄρθ. 288 θὰ ἐπεκταθῆ συνεπῶς καὶ εἰς θέματα πέραν τῶν ἐνοχικῶν σχέσεων, ἐνῶ τὸ ἄρθ. 281 θὰ περιλάβῃ τὸ δίκαιον τῆς συναλλαγῆς ἰδίως δὲ τῶν συμβάσεων, ὡς ἐγένετο εἰς τὰ πρωτότυπα²⁵.

στ.—Ἀποκρούω λοιπὸν τὸν διαχωρισμὸν τῶν πιθανῶν περιπτώσεων ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρθ. 281 καὶ 288 ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ εἰς δύο κύκλους ὡς ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορικὴν προέλευσιν ἐκατέρας διατάξεως καὶ ἐπὶ πλέον διότι δὲν ἐξυπηρετεῖ σοβαρὰν τινα σκοπιμότητα. Χωρισμὸς θὰ ἐπεβάλλετο ἂν ἐπρόκειτο νὰ προαχθοῦν ἀξία λόγου συμφέροντα. Τίποτε ὅμως δὲν διαφαίνεται εἰς τὸν ὀρίζοντα πρὸς τὸ παρὸν. Ἀποτελεῖ πάντως σημεῖον ἀδυναμίας τοῦ ἄρθ. 281 ὅτι ἡ θεωρία τῆς καταχρήσεως ἐξεπῆδησεν ἀπὸ τὰ ἀπόλυτα δικαιώματα διὰ νὰ κατακτήσῃ κατόπιν μόχθων τὰ ἐνοχικά, ὡς ἀντίδρασις τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ ἀτελὲς ἐννοιολογικὸν καὶ τεχνικὸν συγκρότημα τοῦ Γαλλικοῦ Κώδικος. Πρόκειται νῦν νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς κύκλον δικαίου μὴ γνωρίσαντα ποτὲ τὰς ἀτελείας ταύτας. Δηλαδὴ εἰς σύστημα δικαίου, ἔπερ ἠρκέσθη μόνον εἰς τὴν γενικὴν ἀρχὴν τοῦ ἄρθ. 288. Τὰ γενικά λοιπὸν ταῦτα ἀξιώματα ἐξ ἰδιοσυγκρασίας ἀπωθοῦνται, ἐνῶ πρέπει νὰ συνυπάρξουν εἰς τὸν Κώδικα. Καλλιτέρα τακτικὴ διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ συμβιβασμὸς δὲν εἶνε ἐπομένως ὁ χωρισμὸς τῶν ἀρμοδιοτήτων. Ἀποτελεῖ βεβιασμένην καὶ ἐκζεζήτημένην λύσιν. Θὰ ὀδηγήσῃ ἴσως εἰς τὴν διάσπασιν τοῦ κριτηρίου τῆς καλῆς πίστεως, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ διαμορφωθῆ ἐνιαίως εἰς ὀλόκληρον τὸν Κώδικα.

Τέλος φρονῶ ὅτι ἀντίκειται καὶ εἰς τὰς προθέσεις τῶν Συντακτῶν τοῦ Κώδικος. Ἐφ' ὅσον πηγὴ τῆς πληθώρας γενικῶν ἀξιωμάτων εἶνε αἱ ἀνησυχίαι των διὰ τὸ μέλλον καὶ ἡ διασφάλιτις τῆς εὐκαμψίας τῆς Κωδικοποιήσεως, δὲν ἀπέβλεψαν εἰς προχειρότητα. Οὕτε ἐσκέφθησαν ὅτι σκοπὸς τῆς ἀναγραφῆς γενικῶν ἀξιωμάτων εἶνε νὰ κολοβωθῆ ἢ ἔκτασις των διὰ νὰ συμβιβασθοῦν πρὸς ἄλληλα. Καταλήγω συνεπῶς : ἡ νομολογία θὰ ἔχῃ πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ ἄρθ. 281 καὶ 288 διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ρύθμισιν τῆς πρακτικῆς τοῦ δικαίου συμφῶνως πρὸς τὸ ἀξίωμα τῆς καλῆς πίστεως. Ἀπομένει νὰ ἐξακριβωθῆ ποία ἐκ τῶν δύο διατάξεων προσφέρει μείζονα πλεονεκτήματα πρὸς τοῦτο.

²⁴ Συμφωνεῖ ῥητῶς ὁ Ζέπος ἐνοχ. σελ. 169|170.

²⁵ Ἄν γίνῃ δεκτὸς ὁ περιορισμὸς ἐκάστου εἰς τὸν ἴδιον κύκλον τότε τὸ ἄρθ. 281 δὲν τυγχάνει ἐφαρμογῆς εἰς ἐργατικὰς διαφορὰς, συνεπῶς ἡ σχετικὴ νομολογία ἐφ' ἧς ἡ ἐργασία τοῦ Καποδίστρια θὰ παρέμενον, ἐκτὸς ἀντικειμένου.

§ 4

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 281 ΑΣΤ. ΚΩΔΙΚΟΣ

Δὲν ἀπέκρουσα ἀνωτέρω τὰς ἐπιφυλάξεις μου ἐναντι τοῦ ἄρθ. 281 Ἀστ. Κώδικος. Εἰσέρχομαι νῦν εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν λόγων, οἵτινες μὲ πείθουν περὶ τούτου. Πολλοὶ αἱ αἰτίαι δι' ἃς ἀποκλίνω πρὸς τὸ ἄρθ. 288, τὸ ὁποῖον θὰ ἀναλύσω ἐν τέλει. Τὰ κατωτέρω ἐκτιθέμενα μειονεκτήματα τοῦ ἄρθ. 281 ἀντισταθμίζονται ἀπὸ ἀντίστοιχα πλεονεκτήματα τοῦ ἄρθ. 288 καὶ δῆ:

1. Ἡ ἀκαμψία

Τὸ ἄρθ. 281 λόγω τῆς εἰδικῆς του φύσεως ἔχει ἀπαγορευτικὴν μορφήν καὶ περιεγόμενον. Πρόδηλον ὅτι μία μόνον συνέπεια τῆς ἀπαγορεύσεως εἶνε δυνατή, ἢ ἀκυρότης. Ἀπαγορεύσεις καὶ ἀκυρότης εἶνε νομικαὶ καταστάσεις, αἵτινες προϋποθέτουν σταθερὸν ἔδαφος ἐφαρμογῆς. Ἄλλως θὰ ἐμφανισθῆ τὸ φαινόμενον νὰ δύναται ὁ Δικαστὴς κατὰ βούλησιν νὰ μεταθέτῃ τὰ ὄρια τῆς ἀκυρότητος διαστέλλων ἢ συστέλλων τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως. Ἡ ἀκυρότης τότε μόνον ἐπενεργεῖ εὐεργετικῶς, ὅταν τὰ ὄρια τοῦ ἐπιτρεπομένου εἶνε σαφῆ ἢ τὰ ὄρια τοῦ ἀπηγορευμένου εὐδιάκριτα. Εἰς τὸ ἄρθ. 281 δὲν συμβαίνει οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἕτερον. Θὰ κρίνῃ ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ Δικαστὴς, ἂν ἢ ἀσκησις τοῦ δικαιώματος, ὡς ἐγένετο, εἶνε, ἢ οὐ, ἀντίθετος πρὸς τὴν καλὴν πίστιν ἢ τὰ χρηστά ἦθη. Ἄν ἀποφανθῆ καταφατικῶς θὰ ἀνατρέψῃ τὰ γενόμενα, ἀπαγγέλλων τὴν ἀκυρότητα.

Δύο δυσάρεστα ἐντεῦθεν, εἴτε θὰ ὀρρωδῆται ὁ δικαστὴς πρὸ τῶν συνεπειῶν τῆς ἀκυρώσεως, εἴτε θὰ ἀψηφῆται ταύτας, ὅποτε θὰ προέλθῃ ἡ δυσκολος ἐκείνη κατάστασις, ἢ ὁποία παρακολουθεῖ τὴν ἀνατροπὴν τετελεσμένης ἐνεργείας. Δύναται θεβαίως νὰ παρακαμφθῆ ἢ δυσκολία, ἂν θεωρηθῆ ὅτι ἢ ἀπαγορεύσεις ἀφορᾷ τὸ μέλλον. Τοῦτο θὰ συνέβαινε π.χ. εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ θορυβοῦντος μὲ τοὺς φίλους του εἰς θάρος τῶν γειτόνων ἰδιοκτήτου. Ἡ ἀπαγορεύσεις θὰ ἰσχύσῃ κυρίως διὰ τὸ μέλλον, διότι αἱ γενόμενα ἐνοχλήσεις δὲν δύνανται ν' ἀνακληθῶσι.

Εἰς τὴν περίπτωσιν καταχρηστικῆς ἀσκήσεως δικαιώματος καταγγελίας συμβάσεως ἐργασίας δὲν ἐφαρμόζεται τὸ ὡς ἄνω σχῆμα. Διότι, ὅταν γίνῃ καταγγελία, σημασίαν ἔχει κατὰ τὸ ἄρθρ. 271 ἢ ἀνάκλησις αὐτῆς καὶ ἢ ἀνατροπὴ τῶν νομικῶν συνεπειῶν τῆς διαλύσεως τῆς ἐργασιακῆς σχέσεως. Ἐν γένει, εἰς τὸ συναλλακτικὸν δίκαιον δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ἐφαρμογὴ τοῦ ἄρθρ. 281, ἐὰν ἢ ἀκυρότης δὲν ἀνατρέξῃ εἰς τὸ παρελθόν.

Τὸ σύστημα τοῦτο συνιστᾷ τὴν ἀκαμψίαν τοῦ ἐν ἄρθρ. 281 νομικοῦ κανόνος. Εἰς ἐλάχιστα θέματα θὰ ἀποδώσῃ πλήρως καὶ ἱκανοποιητικῶς. Φρονῶ ὅτι οἱ Δικασταί, ὑποχρεωμένοι νὰ ἀνατάμουν τὸ περιεχόμενον τοῦ δικαιώματος καὶ νὰ προσδιορίσουν τὴν ἔκτασιν τῆς κανονικῆς του ἀσκήσεως μὲ ἀρτηρίαν γενικὰ κριτήρια, ὡς ἢ καλὴ πίστις καὶ τὰ χρηστά ἦθη

δυσκόλως θὰ καταλήξουν εἰς κατηγορηματικὴν ἀρνητικὴν, οἷαν σημαίνει ἡ ἀπαγόρευσις. Ἐκτὸς βεβαίως, ἂν οἱ λόγοι εἶνε σοβαρώτατοι καὶ ἐπιβάλλεται ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπαγόρευσις. Τοῦτο ὁμως θὰ συμβῆ, ὡς προβλέπω, σπανιώτατα.

Κατεβλήθη προσπάθεια κάμψως τῆς ἀπολύτου ἀπαγορευτικῆς διατυπώσεως τοῦ ἄρθρ. 281. Ἡ πρώτη μὲν λίαν ἔντεχνος καὶ πειστικὴ²⁶, ἐνῶ ἡ δευτέρα μὲ ἤσσονα ἀποτελέσματα²⁷. Δὲν συμφωνῶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Ἄμβλυσις τῆς ἀπαγορεύσεως μεταβάλλει τὴν φύσιν τῆς διατάξεως εἰς σημεῖον λίαν οὐσιῶδες. Ὅταν ὁ νόμος ἀπαγορεύει ἡ δὲ ἐρμηνεῖα παρακάμπτει τὴν ἀπαγόρευσιν, τότε δὲν ἐρμηνεύεται ὁ νόμος ἀλλὰ διορθώνεται τὸ κείμενον αὐτοῦ. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εἶνε ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπαράδεκτον. Αἱ γενικαὶ διατάξεις σκοπὸν ἔχουν νὰ βοηθοῦν εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ δικαίου καὶ ν' ἀναπροσαρμόζουν τὸ θεμιμένον δίκαιον πρὸς τὸ ὄρθον δίκαιον. Ἄν λοιπὸν ἡ ἐρμηνεῖα ἀντὶ νὰ διορθώσῃ μέρῃ τῶν γενικῶν διατάξεων τὸ θεμιμένον δίκαιον ἀρχίσῃ νὰ διορθώσῃ τὰς γενικὰς διατάξεις τότε ἐκπίπτουν αὐτομάτως ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν βαθμίδα τοῦ ρυθμιστοῦ τῆς δικαστικῆς κρίσεως συμφώνως πρὸς τὸ ὄρθον δίκαιον. Εἶνε συνεπῶς ἀπαράδεκτος ἡ ἐρμηνεῖα αὕτη.

Πιστεύω ὅτι δὲν χωρεῖ τρόπος διὰ νὰ ἀμβλυθῆ ἡ ἀκαμψία τοῦ ἄρθρ. 281. Μόνον δύο ἄκρως ἀντίθετοι λύσεις εἶνε νοηταί, ἢ ὑπάρχει κατάχρησις δικαιώματος, ἢ ὀφείλουν ν' ἀπαγορευθοῦν τὰ δικαστήρια, ἢ δὲν ὑπάρχει πεδῖον ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρθρ. 281 Ἄστ. Κώδικος.

Τέλος τὸ κείμενον τοῦ ἄρθρ. 281 ἀποκρούει ὡς ἄσκοπον πᾶσαν προσπάθειαν μαλάξεως τῆς ἀπαγορευτικῆς του φύσεως. Τὸ δικαστήριον θ' ἀποφανθῆ ὑπὲρ τῆς ἀπαγορεύσεως ἀσκήσεως δικαιώματος, ὅταν αὕτη ὑπερβαίνει προφανῶς τὰ ὅρια τῆς καλῆς πίστεως ἢ τῶν χρηστικῶν ἡθῶν. Πλὴν προτοῦ ἡ κατάχρησις, ὑπερβῆ προφανῶς τὰ ὅρια τῆς καλῆς πίστεως δύναται νὰ παρέμβῃ ὁ Δικαστὴς ἐφαρμόζων τὸ ἄρθρ. 288 Ἄστ. Κώδικος. Διότι κατὰ τὴν διάταξιν ταύτην ὑπερτάτη ἐξουσία καὶ ὑποχρέωσις τοῦ δικαστοῦ εἶνε νὰ κρίνῃ τὴν διαφορὰν κατὰ τὴν καλὴν πίστιν. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν πεισθῆ, ὅτι δύναται νὰ παρέμβῃ εἰς τινὰ διαφορὰν, ἔστω καὶ ἂν δὲν συντρέχῃ προφανῆς ὑπέρβασις τῶν ὁρίων ἀσκήσεως δικαιώματος θὰ ἐφαρμόσῃ εὐχερέστερον τὸ ἄρθρ. 288, χωρὶς ν' ἀναμείνῃ τὴν δημιουργίαν προϋποθέσεων πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ ἄρθρ. 281.

2. Ἡ ἔννοια τοῦ «δικαιώματος»

Περαιτέρω θεωρητικαὶ καὶ δὴ δογματικαὶ δυσχέρειαι ἀνακύπτουν ἐκ

²⁶ Βλ. Καποδίστριαν, ἡ κατάχρησις τοῦ δικαιώματος εἰς τὴν καταγγελίαν συμβάσεως ἐργασίας, 1947. σελ. 51 - 55

²⁷ Θερόπος, ἀπαγορεύσεις καταχρήσεως δικαιώματος, 1947 ἀριθ. 24 σελ. 58 ἑπ.

της ἐγγυτέρας προσπαθείας νὰ ἐφαρμοσθῆ τὸ ἄρθρ. 281. Πρώτη ἢ ἔγνοια τοῦ δικαιώματος. Ἐνάλλοις ταύτης εἶνε ἀπαραίτητος. Ἐν δεχθῶμεν τὴν προέλευσιν τοῦ ἄρθρ. 281 ἐκ τῆς Γαλλικῆς πρακτικῆς ἐρωτᾶται κατὰ πόσον ἢ μεταφύτευσις του εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς δίκαιον σημαίνει ὑπαγωγὴν τοῦ γενικοῦ κανόνος εἰς τὴν παρ' ἡμῶν ἰσχύουσαν ἔγνοιαν τοῦ δικαιώματος. Τὶ ἀκριδῶς περιλαμβάνεται εἰς τὸν Γαλλικὸν ὅρον «droit» δὲν εἶνε ἀκόμη ἀποσαφηνισμένον²⁸. Νομίζω ἐπομένως ὅτι ἀναδρομὴ εἰς τὰ Γαλλικὰ πρότυπα θὰ ἐπιφέρῃ σύγχυσιν εἰς τὴν καθιερωμένην εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς ἰδιωτικὸν δίκαιον τάξιν. Προϋπὸθεσις ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρθρ. 281 εἶνε οὕτω μόνον ἄσκησις δικαιώματος ὡς τοῦτο νοεῖται εἰς τὸ ἀστικὸν δίκαιον²⁹. Ἀποκλείεται ἔθεν ἐπέκτασις εἰς ἄλλα θέματα, ἰδίως εἰς τὸν κύκλον δικαίων ἢ ἐξουσιῶν τὰς ὁποίας παραχωροῦσι γενικώτεροι κοινωνικοπολιτικοὶ λόγοι ἢ νόμοι δημοσίου δικαίου³⁰.

Ἡ ἄσκησις π.χ. τοῦ δικαιώματος τῆς ἀπεργίας ἐργατῶν, ἢ τοῦ lock-out δὲν θὰ ὑπαχθῆ εἰς τὴν κατάχρησιν τοῦ ἄρθρ. 281, διότι τὰ δικαιώματα ταῦτα πόρρω ἀπέχουν τοῦ νὰ εἶνε ἰδιωτικὰ δίκαια³¹.

Μεγάλη συζήτησις διεξάγεται ἐπίσης ἐν Γαλλίᾳ ἂν ὑπόκειται εἰς τὰ περὶ καταχρήσεως δικαιώματος θεσπισμένα τὸ «δικαίωμα ἀπαντήσεως» —droit de reponse³²—. Εἰδικὸς νόμος χορηγεῖ ἀξίωσιν ἀπαντήσεως εἰς τὸν θιγόμενον ἐκ δημοσιευμάτων εἰς τὸν τύπον. Προφανῆς ὅτι τοιοῦτον δικαίωμα ἀφορῶν τὴν γενικωτέραν κοινωνικὴν θέσιν καὶ ὑπόληψιν τοῦ ἀτόμου δὲν ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν ἰδιωτικῶν δικαίων, ἐνῶ οἱ Γάλλοι τὸ κατατάσσουσιν εἰς τὰ ἀπόλυτα ἰδιωτικὰ δίκαια, ἰσοδύναμον πρὸς τὴν συναίνεσιν τοῦ γονέως εἰς τὸν γάμον τοῦ τέκνου του.

Ζήτημα ἐπίσης κατ' ἐμὲ ἂν ἢ χρητὶς ἐνδίκων μέσων καὶ ἄλλων δικονομικῶν βοηθημάτων, στηριζομένη εἰς τὸ Δημόσιον Δικονομικὸν δίκαιον δύναται νὰ ἐρευνηθῆ ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς καταχρήσεως τοῦ ἄρθ. 281 Ἀστ. Κώδ.³³ Ἡ Γαλλικὴ θεωρία καὶ πρακτικὴ δὲν διστάζουν ἐν τούτοις νὰ ὑπαγάγουν καὶ τοῦτο εἰς τὰ «droits» ἐπὶ τῶν ὁποίων χωρεῖ κατάχρησις³⁴, καὶ δὴ εἰς σημεῖα ὅπου οὐδὲ ἴχνος οὐσιαστικοῦ δικαίου δύναται νὰ ὑποτεθῆ ὑπάρχον. Ἐκ τῶν ἐλίγων αὐτῶν παραδειγμάτων συνάγω ὅτι θὰ εἶνε ζήτημα

²⁸ Mazeaud, ὡς ἄνω ἀριθ. 549/551, Ripert - Boulangier ἀριθ. 355/365 Répert. Dalloz ἀριθ. 2-4 καὶ τοὺς παρ' αὐτῶ, Josseland, Esprit, 1929 ἀριθ. 306.

²⁹ Βλ. Μπαλῆν § 166 καὶ §§ 22 - 30.

³⁰ Νομίζω ὅτι τελικῶς οὕτως ἀποφαίνεται καὶ ὁ Μπαλῆς, Γεν. Ἄρχ. § 166.

³¹ Πολυπληθῆς Γαλλικὴ νομολογία φάσκει καταφατικῶς. Βλ. Codes Annotés Dalloz Additions, 1921, εἰς ἄρθρ. 1382, appendice ἀριθ. 48 ἐπ. Θεωρητικοί, πολέμιοι τῆς θεωρίας τοῦ «abus de droit» δὲν διστάζουν νὰ ἀσπασθοῦν τὴν ἀπομν ταύτην. Βλ. Planioi - Ripert Tr. elem. 3η ἔκδ., τόμ. II ἀριθ. 872.

³² Βλ. Mazeaud ὡς ἄνω ἀριθ. 549, δις καὶ 515, 6 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

³³ Βλ. Μπαλῆν § 166 σελ. 343. Περβ. Ράμμον, στοιχ. Πολ. Δικ. § 1

³⁴ Βλ. Répert. Dalloz, ὡς ἄνω ἀριθ. 5. Πλήθος ἀποφάσεων εἰς Codes Annotés ὡς ἄνω ἀριθ. 53-135.

οὐσιώδες διὰ τὴν νομολογίαν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὀφείλει νὰ λάβῃ θέσιν, ἢ ἔκτασις τῆς ἐννοίας τοῦ δικαιώματος. Θὰ περιορίσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀρθ. 281 εἰς τὸν κύκλον τῶν οὐσιαστικῶν δικαίων ἐν τῇ γνωστῇ εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἐννοίᾳ, ἣ θὰ ἐξέλθῃ ἐκτὸς αὐτοῦ :

Τὸ θέμα εἶνε δυσχερές. Παρατηρῶ ὅτι τὰ γενικὰ ἀξιώματα τοῦ δικαίου ἔχουν τὴν ἀκατανίκητον ροπὴν νὰ διαστέλλωνται, καταλαμβάνοντα διαρκῶς νέον χῶρον. Ὁ ἴδιος ὁ πατήρ τῆς σχετικότητος τοῦ «droit» συνομολογεῖ τὴν ὑπαρξίν τῶν ἀπολύτων δικαίων, ὅπου οἰαδήποτε ἄσκησις ἐπιτρέπεται, μὴ δυναμένη ν' ἀποδῇ καταχρηστικὴ³⁵. Ἐν τούτοις ὁ χῶρος τῶν ἀπολύτων αὐτῶν δικαίων διαρκῶς στενεύει, ἐνῶ σημειοῦται ἐπέκτασις τῆς νομολογιακῆς δραστηριότητος εἰς θέματα πάσης φύσεως, πέραν τῶν ὀρίων τοῦ ἀστικοῦ δικαιώματος³⁶. Ἐρωτᾶται συνεπῶς, ἂν πρέπη ἢ καθ' ἡμᾶς νομολογία ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν ἐπεκτατικὴν ταύτην ροπὴν ἢ νὰ ἀφήσῃ τὸ πεδίον ἐλεύθερον. Καταλήγω εἰς τὴν σκέψιν τῆς αὐστηρᾶς προσηλώσεως εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀστικοῦ δικαιώματος, πρὸς ἣν ἀποκλίνει καὶ ὁ Μπαλῆς διὰ δύο λόγους.

Πρῶτον, διότι σκοπὸς τοῦ ἀρθ. 281 ὡς πολλαχῶς τονίζεται εἶνε ἡ διακλήρυξις τῆς σχετικότητος τῶν ἀστικῶν δικαίων. Ἡ ἐξουσία ἦν παρεχώρησε ἢ ἐννομος τάξις εἰς τὸ ἄτομον δὲν εἶνε ἀπόλυτος ἀλλὰ σχετικὴ. Ἐπομένως οἱ νομικοπολιτικοὶ σκοποὶ καὶ ἡ σχετικότης τῶν δικαιωμάτων ἀφοροῦν τὸν κύκλον τῶν ἀστικῶν δικαίων, οὐχὶ δὲ πέραν αὐτοῦ. Ἄν ἡ ἐννομος τάξις ἀνεγνώρισε προσφάτως δικαίωμα ἀπεργίας εἰς τοὺς ἐργάτας αἱ συνέπειαι τῆς ἀσκήσεως τούτου θὰ κριθῶσι ἀπὸ διαφόρου σκοπιᾶς. Τὸ ἀρθ. 281, τὸ ὅποσον σκοπεύει τὴν κάμψιν τῆς παντοδυναμίας τῆς βουλήσεως εἰς τὸν χῶρον τῶν ἀστικῶν καὶ περιουσιακῶν σχέσεων δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἐπιρροὴν τινα εἰς τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας. Ἐπέκτασις τοῦ ἀρθρου 281 πέραν τοῦ χῶρου τοῦ ἀστικοῦ δικαιώματος σημαίνει κατὰ συνέπειαν ἄρνησιν θεμελιώδους λόγου τῆς ὑποστάσεώς του

Δεύτερον, διότι προβλέπω ὅτι ἡ κατάρριψις τοῦ φραγμοῦ τὸν ὅποσον προβάλλει ἢ ἐννοία τοῦ δικαιώματος εἰς τὸ ἀρθ. 281 θὰ προκαλέσῃ ἀναρχίαν πλήρη εἰς τὴν νομολογίαν. Ἡ ροπὴ τῆς Γαλλικῆς πρακτικῆς νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν κατάχρησιν εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἐξουσίας, ἦν τὸ δίκαιον ἐκχωρεῖ εἰς τὸ ἄτομον, ἢ νὰ ὑποβάλλῃ πᾶσαν ἐκδήλωσιν ἀτομικῆς δραστηριότητος καὶ πρωτοβουλίας εἰς τὴν καθαρτήριον διαδικασίαν τῆς καταχρήσεως θὰ δυσχεράνη τὴν συναλλαγὴν καὶ θὰ πολλαπλασιάσῃ παραλόγους ἀγωγὰς, ὅπου αὐταὶ οὐδένα σκοπὸν ἐξυπηρετοῦν. Εἶνε τολμηρὸν διὰ τὸ καθ' ἡμᾶς δίκαιον τουλάχιστον, νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἄσκησις δικαίου ἢ λειτουργήματος ἢ προνομίου δύναται ν' ἀποδῇ καταχρηστικὴ καὶ ν' ἀπαγορευθῇ ὑπὸ τοῦ

³⁵ J o s s e r a n d, ὡς ἄνω ἀριθ. 306 ἐπ.

³⁶ Ἀπλῆ σύγκρισις τῶν νομολογιακῶν κειμένων εἰς τοὺς Codes Annotés, 1903 καὶ τὴν Addition τοῦ 1921, πρὸς M a z e a u d, ἀριθ. 582)583 ἐπ. πεῖθει περὶ τούτου.

δικαστηρίου, είτε κατ' ἔνστασιν είτε συνεπιείχ' ἀγωγῆς. Θὰ ἐκλονίζετο πρόρριζα τὸ ὄλον κοινωνικὸν οἰκοδόμημα. Ἐπί πλέον εἶνε τελείως ἄσκοπος. Διότι ἂν ἡ ἀπεργία ἐξετράπη εἰς κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας, ἦν ἐκχωρεῖ τὸ δίκαιον εἰς τοὺς ἐργάτας, τὸ δικαστήριον, τῇ ἀγωγῇ τῶν βλαβέντων, δύναται νὰ ἐπιδικάσῃ ἀποζημίωσιν, ἐφαρμόζον κατὰ τὸ ἄρθρ. 288 τὸν ὑπέρτατον νόμον τῆς καλῆς πίστεως. Νὰ ἐπέμβῃ ὁμοῦς αὐτεπαγγέλτως καὶ νὰ κρίνῃ περὶ ὑπερβάσεως τοῦ κοινωνικοοικονομικοῦ προορισμοῦ τῆς ἀπεργίας, ἀπαγορευθὼν μάλιστα αὐτῇν εἶνε ἔργον ὑπερακοντίζον τὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς δίκης. Ἐγγίης ἀνυλίγηψις καὶ κρίσις ἐπιβάλλον συνεπῶς νὰ μὴ γίνῃ ὑπερβάσις τῆς ἐννοίας τοῦ ἀστικοῦ δικαιώματος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ἄρθρ. 281 Ἄστ. Κώδικος³⁷.

3. Ἡ ἄσκησις τοῦ δικαιώματος

Δὲν ἀρκεῖ ἡ διαπίστωσις δικαιώματος, πρέπει νὰ θεβαιωθῇ ἄσκησις αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἡ κρίσις εἶνε δυσχερής. Τὸ δίκαιον καθορίζει μὲν τὴν οὐσίαν τῶν ἰδιωτικῶν δικαίων δὲν ἀσχολεῖται ἐν τούτοις μὲ κάθε λεπτομέρειαν τῆς ἀσκήσεως αὐτῶν. Προκειμένου περὶ ἐνοχικῶν δικαίων τὸ πρᾶγμα εἶνε εὐκολώτερον, διότι ἡ ἄσκησις δὲν διαρκεῖ, ἀναλίσκεται δὲ ἀμέτῳς ἐπὶ τῇ ἐκδηλώσει τῆς. Ἐπὶ ὁμαλᾶς συνθήκας ὁ δανειστὴς ἀσκεῖ τὸ ἐκ τοῦ δανείου δικαίωμά του, ἀξιών τὴν ἐπιστροφὴν τῆς δανειοθείσης ποσότητος. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει μὲ τὰ ἐμπράγματα δίκαια, ὅπου ἡ ἄσκησις εἶνε πολυσχιδῆς καὶ παρουσιάζει ἀπροβλέπτους πτυχώσεις. Μύριοι τρόποι ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος κυριότητος ἐνὸς ἀκινήτου ὑπάρχουν. Τὰ δικαιώματα ταῦτα ἔχουν ἐξ ἄλλου χρονικὴν διάρκειαν μεγάλην καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν εἶνε εὐχερὲς νὰ προβλεφθῇ ὑπὸ ποίας συνθήκας θὰ εὑρεθῇ ὁ δικαιούχος ἠναγκασμένος νὰ ἀσκήσῃ τὰς ἐξουσίας του. Ἡ ἄσκησις τοῦ δικαιώματος εἶνε μὲν ἐνέργεια μὲ γενικώτερον στήριγμα τὸν νόμον, αἱ λεπτομέρειαι ἐν τούτοις οὐδέποτε προβλέπονται σαφῶς. Κατὰ τὸ πλεῖστον θ' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον πραγματικῆς ἐκτιμῆσεως ἢ ἐξακριβώσεως, ἂν ἡσκήθῃ δικαίωμα καὶ ἂν συγκεκριμένη ἐνέργεια ἐμπίπτει εἰς τὴν κατὰ γενικώτερα γνωρίσματα θεσπισμένην οὐσίαν αὐτοῦ. Τὸ σημεῖον τοῦτο συνιστᾷ σοβαρὸν μειογέννημα τοῦ ἄρθρου 281. Διότι ὅσον περισσότερα στάδια ἐλευθέρως ἐκτιμῆσεως καὶ κατὰ συνέπειαν ἀβεβαιότητος διέρχεται ἡ κρίσις κατὰ τινα διατάξιν ἐπὶ τοσοῦτον δυσχεραίνεται ἡ ἐφαρμογὴ καὶ ἐξασθενίζει ἡ θέσις τῆς.

Εἰς πίστωσιν τῆς ἀκριβείας τῆς ἄνω παρατηρήσεως συντρέχει ἡ σχετικὴ πρὸς τὴν δυνατότητα καταχρήσεως ἕρις εἰς τὴν Γαλλικὴν θεωρίαν. Ἐτελεύτητοι συζητήσεις ἔγιναν, ἂν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ νόμου χωρεῖ κατάχρησις δικαιώματος ἢ ὑπερβάσις δικαίου. Οἱ πολέμοι τῆς θεωρίας τῆς κατα-

³⁷ Ἀποκρούω συνεπῶς τὰς ἀντιθέτους σκέψεις τοῦ Θεράπου, ἀριθ. 9, 15 καὶ 38 καὶ ὡς τολημῶς, κυρίως ὁμοῦς διότι στεροῦνται ἐπαρκῶν ἐρεισμάτων.

χρήσεως ἠρνήθησαν αὐτὴν ταύτην τὴν ὀρθότητα τοῦ ὅρου, ἰσχυρισθέντες ὅτι μόνον ὑπέρβασις ὑπάρχει⁸⁸. Τὸ ἄρθρ. 281 τέμνει τὴν ἀμφισβήτησιν καὶ παραδέχεται ὅτι χωρεῖ κατάχρησις ἐν τῇ ἐνασκήσει δικαιώματος, πλὴν δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἐξηλείφθησαν αἱ παλαιαὶ ἀμφιβολαὶ πλήρως. Θὰ τίθεται πάντοτε τὸ ἐρώτημα, μήπως πρόκειται ὑπέρβασις δικαίου; Οὐσιώδες στοιχεῖον τοῦ νόμου εἶνε ὅπωςδῆποτε ἄσκησις δικαιώματος.

Δύο θέματα γεννῶνται περαιτέρω πρῶτον εἰς τί συνίσταται ἡ ἄσκησις καὶ δευτέρον ἂν πρέπη ἢ πράξις τῆς ἀσκήσεως νὰ στηρίζεται εἰς ρητὴν διατάξιν νόμου ἢ νὰ συμπεραίνεται μόνον.

Πρῶτον τί συνιστᾷ τὴν ἄσκησιν. Φρονῶ ὅτι τόσοσιν θετικῆς πράξις ὅσον καὶ παράλειψις. Ἡ μὲν θετικὴ ἐνέργεια, διότι ἀποδεικνύει ἀναμφισβήτητως τὴν πρόθεσιν τῆς ἀσκήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ παράλειψις ἀποτελεῖ ἄσκησιν, ὅταν δι' αὐτῆς ἐκδηλοῦται σαφῶς ἡ ἐξουσία ἢ εἰς τὸ δικαίωμα περιεχομένη. Ἄν κατὰ τὴν σύμβασιν μισθώσεως ὁ ἰδιοκτῆτης παρέλειψε νὰ ὑποδείξῃ μειονεκτήματά τινα τοῦ ἀκινήτου δικαιολογούμενος μὲ σοφιστικὰς τινας προφάσεις ἢ παράλειψις τῆς διαφωτίσεως τοῦ μισθωτοῦ δύναται ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας ν' ἀποτελῇ κατάχρησιν.

Εἰς ἕτερον παράδειγμα, εἰλημμένον ἐκ τῆς Γαλλικῆς πρακτικῆς τὰ πράγματα εἶνε ὀλιγώτερον σαφῆ. Ἰδιοκτῆτης μεγάλου γηπέδου γειτονεύοντος πρὸς μέγα ἐργοστάσιον μὲ γήπεδον προσγειώσεως ἀεροστάτων, ἐμπήγει καθέτως ἐπὶ τοῦ ἀκινήτου τοῦ ὑψηλοῦς σιδηροῦς πασσάλου. Τὰ ἀερόστατα περιπλέκονται ἐκεῖ καὶ καταστρέφονται. Ἡ Γαλλικὴ νομολογία ἀπεφάνθη ὀρθῶς ὅτι πρόκειται κατάχρησις δικαιώματος, ἐφ' ὅσον ἡ ἐνέργεια τῆς ἐμπήξεως πασσάλων δὲν ἔχει κανένα σκοπὸν, εἰμὴ τὴν βλάβην τοῦ γείτονος. Ἄν ὅμως οἱ πάσσαλοι προϋπήρχον τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ἐργοστασίου ἀεροστάτων, δύναται νὰ ἐναχθῇ ὁ ἰδιοκτῆτης πρὸς ἀφαίρεσίν των. Ἡ πρώτη — ὡς ἐκρίθη ἐν Γαλλίᾳ — εἶνε κατάχρησις δυνάμει θετικῆς ἐνεργείας. Ἡ δευτέρα εἶνε κατάχρησις διὰ παραλείψεως; Ἀμφιβάλλω σφόδρα. Ἡ μὲν θετικὴ ἐνέργεια εὐκόλως δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ, ἀλλ' ἡ παράλειψις δυσκόλως. Ὁ ἰδιοκτῆτης θὰ ἀπαντήσῃ ἐναγόμενος, ὅτι δὲν εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἐξοδα καὶ νὰ μεταβάλλῃ τὸ ἀκίνητόν του, ἔστω καὶ ἂν οἱ πάσσαλοι δὲν τοῦ χρησιμεύουν πλέον, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι τὸ ἐργοστάσιον ἐξέλεξε τὸν γειτονεύοντα χώρον, ἵνα ἐγκατασταθῇ.

Εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ ἰδιοκτῆτου ὅστις ἐκμισθώνει τίθεται ἐξ ἄλλου ζήτημα προβαδίσματος τοῦ ἀρθ. 919 Ἀστικοῦ Κώδικος. Ἐπιτυχῶς διατυπώνει τὸν κύκλον ἐκάστης διατάξεως ὁ Μπαλῆς⁸⁹. Ἀμφιβολαὶ καὶ ἀμφισβητήσεις δὲν θὰ λείψουν ἐν τούτοις. Εἶνε πολὺ πιθανὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι

⁸⁸ Βλ. περὶ «abus de droit καὶ défaut de droit» εἰς Mazeaud, ἐνθ. ἀν. ἀριθ. 550, Planiol, II. ἀριθ. 871, Duguit, ὡς ἄνω I § 23. Baudry—Lacantinerie. τόμ. IV. ἀριθ. 2855.

⁸⁹ Γεν. Ἀρχ. ὡς ἄνω σελ. 341.

οὐδόλως ἀποτελεῖ ἄσκησιν δικαιώματος κυριότητος ἢ παραλείψεις ὑποδείξεως ἐλαττωμάτων τοῦ ἀκινήτου εἰς τὸν ὑποψήφιον μισθωτῆν καὶ συνεπῶς γ' ἀποκρουσθῆ ἢ ἐφαρμογῇ τοῦ ἄρθ. 281.

Προβαδίζουσι ἐπίσης αἱ διατάξεις τοῦ δικαίου τῶν ἐνοχῶν. Ὁ ἰδιοκτήτης θὰ ὑποστῇ ὅπωςδήποτε τὰς συνεπειὰς τοῦ δόλου του. Ὁφειλέτης ὁ ἴδιος ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς συμβάσεως δὲν ἐτήρησε τὴν ἐπιβαλλομένην κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παροχῆς καλόπιστον στάσιν ἔναντι τοῦ μισθωτοῦ. Θὰ κατεδικάζετο ἐπομένως εἰς ἀποζημίωσιν κατὰ τὸ ἄρθ. 288 Ἐστ. Κώδικος ἂν ἢ καταδίκη του δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπαχθῆ εἰς εἰδικωτέραν τινα ἄλλην διάταξιν τοῦ δικαίου τῶν ἐνοχῶν.

Δ ε ὑ τ ε ρ ο γ. Τὰνωτέρω μὲ ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἀποψιν ὅτι προκειμένου μὲν περὶ θετικῆς ἐνεργείας τὸ δικαστήριον δύναται νὰ συμπεράνη ἄσκησιν δικαιώματος, ἔττω καὶ ἂν αὕτη δὲν προκύπτει ἐκ ρητῆς διατάξεως. Π. χ. οὐδεὶς νόμος ὀρίζει, ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης γηπέδου δύναται νὰ ἐμπήγη εἰς αὐτὸ σιδηροδὸς πασσάλους, πλὴν τεκμαίρεται, ὅτι ἢ πρᾶξις συνιστᾷ ἄσκησιν τοῦ δικαίου τῆς κυριότητος. Ἀντιθέτως προκειμένου περὶ παραλείψεως δὲν συγχωρεῖται συμπεράσμα. Διότι παραλείψεις σημαίνει ἤδη ἄφ' ἑαυτῆς μὴ τήρησιν ὑποχρέωσως συναγομένης ἐκ ρητοῦ κειμένου, ἐπομένως πρέπει νὰ ὑπάρχῃ νόμος. Ἐξ ἄλλου εἰς θέματα παραλείψεων ἀρμοδιότητα ἔχουν κυρίως οἱ κανόνες τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου. Συνεπῶς, ὁ ἐκμισθωνὸν τὸ ἀκίνητον, ἢ ὁ μὴ ἀφαιρῶν τοὺς πασσάλους ἰδιοκτήτης δὲν θὰ ὑπαχθῶν εἰς τὸ ἄρθ. 281 Ἐστ. Κώδικος. Καταλήγω ἐπομένως τελικῶς εἰς αὐστηράν λύσιν⁴⁰, περιορίζουσιν τὸν κύκλον ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρθ. 281 εἰς θέματα τελείως ἐκκαθαρισμένα οὐσιαστικῶς δὲ ἀποκλείων τὴν χρῆσιν του ὁσάκις ἢ κατάχρησις θὰ ἐγίνετο διὰ παραλείψεως, ἐφ' ὅσον δὲν προκύπτει ἐκ ρητοῦ κειμένου νόμου ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ ἄσκησιν δικαιώματος.

4. Ἡ ὑπέρβασις τῆς ἀσκήσεως

Μετὰ τὴν ἐξακρίβωσιν ὑπάρξεως δικαιώματος καὶ πράξεως ἀσκήσεως αὐτοῦ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν νόμων γεννᾶται τὸ πρόβλημα, ἂν ἢ ἄσκησις συνιστᾷ ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων καλῆς πίστεως, τῶν χρηστῶν ἠθῶν ἢ τοῦ οἰκονομικοκοινωνικοῦ σκοποῦ τοῦ δικαιώματος. Τὸ δυσκολώτερον σημεῖον τοῦ βλοῦ προβλήματος εἶνε τοῦτο. Διότι στοιχεῖον οὐσιώδης τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἄρθ. 281 εἶνε ἢ ἀντικειμενικότης τῆς ἐν αὐτῷ νομοθετικῆς ἐπιταγῆς. Διὰ νὰ καθορισθῶν τὰ ἀντικειμενικὰ αὐτὰ ἔρια θὰ γεννηθῶν μεγάλαι δυσκολίαι. Εἰς τὸ κρατήσαν δίκαιον εἶχον ἐπιπλεύσει δύο κριτήρια εὐχερῆ καὶ εὐδιάκριτα. Ὅταν ἢ ἄσκησις δικαιώματος ἐγίνετο μόνον μὲ τὴν πρόθεσιν βλάβης τοῦ καθ' οὗ αὕτη ἐστρέφετο καὶ ὅταν — ὁσάκις ὁ δόλος δὲν ἦτο εὐδιάκριτος — ἀπεδεικνύετο ὅτι ἢ ἄσκησις ἐγίνετο ἄνευ συμφέροντος τὸ παρά-

⁴⁰ Φρονῶ ὅτι εἰς τοῦτο συμπίπτει ἡ γνώμη Μπαλῆ σελ. 342]44 βλ. καὶ § 166.

παν. Εἰς τὰ θρια ταῦτα περιωρίζετο ἡ ὑποκειμενικὴ ἔννοια τῆς καταχρήσεως. Διὰ τὴν ὑπερβῆ τὸν ὑποκειμενικὸν αὐτὸν κύκλον καταχρήσεως πρέπει, ἀσχετῶς προθέσεως τοῦ ἀσκούντος, ν' ἀναζητήσῃ καὶ βεβαιώσῃ ὁ δικαστὴς ὑπέρβασιν τῶν ὀρίων τῆς καλῆς πίστεως ἢ τῶν χρηστῶν ἡθῶν, ἢ τοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίωματος⁴¹. Οὕτως ἡ κρίσις περὶ καταχρήσεως θὰ θεμελιωθῇ εἰς ἀντικειμενικὰ κριτήρια.

Δὲν βλέπω ἐν προκειμένῳ μεγάλας διαφορὰς πρὸς τὸ παλαιὸν δίκαιον.

Προκειμένου περὶ ἀσκήσεως πέραν τῶν ὀρίων τῆς καλῆς πίστεως καὶ τῶν χρηστῶν ἡθῶν τὰ θέματα ὑποκειμενικῆς συμπίπτουν πλήρως πρὸς τὰ τῆς ἀντικειμενικῆς ἐννοίας τῆς καταχρήσεως. Τὸ ἀρθ. 281 δὲν μεταβάλλει τίποτε εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἢ ὅλη δὲ ἔρις εἶνε ὑπόθεσις παιγνιδίου λέξεων⁴². Ἡ ἐξήγησις εἶνε ἀπλή. Εἰς τὰς περιπτώσεις ὑποκειμενικῆς καταχρήσεως ἢ κακοβουλίας κατὰ τὸν γνωστὸν ὄρον ἢ νομολογία τοῦ πρὸ τοῦ Κώδικος δικαίου ἐφήρμοζε κατ' οὐσίαν ἀντικειμενικὰ κριτήρια. Προτοῦ κηρύξουν τὴν ἀσκήσιν δικαίωμάτος τινος κακόβουλον τὰ δικαστήρια ἡρεῶνων, ἂν αὕτη εἶνε δοξία κατὰ τὰ γενικὰ κριτήρια τῆς καλῆς πίστεως. Ναι μὲν τὸ ρωμ. δίκαιον ἀπήγει τὴν ἀπόδειξιν τοῦ «animus alii nocendi» ἐν τούτοις τοῦτο ἐκρίνετο οὐχὶ δι' ἀνιχνεύσεως τῶν ἐσωτέρων ἐλατηρίων τῆς βουλήσεως τοῦ πράττοντος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀσκήσαντος τὸ δικαίωμα. Δὲν πιστεύω συνεπῶς ὅτι δύναται νὰ προσαχθῇ παράδειγμα εἰς τὸ ὅποῖον ὁ δικαστὴς θὰ ἠρνεῖτο προστασίαν κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον ἐνῶ δύναται νὰ παράσχη ἀποτελεσματικὴν τοιαύτην κατὰ τὸ ἀρθ. 281 Ἰ.Α.σ. Κώδικος μὲ ἀφετηρίαν τὴν καλὴν πίστιν ἢ τὰ χρηστά ἡθη. Περὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν σκοπῶν γενήσεται ἰδιαιτέρως λόγος κατωτέρω. Δηλαδὴ παράδειγμα ἀρνήσεως δικαίου, διότι ὁ δικαστὴς διέγνωσε ἔλλειψιν προθέσεως βλάβης εἰς τὸν χρώμενον δικαίωματι.

Διὰ τὴν οὐσιαστικοποιήσῃ τὸ θέμα εἰς παραδείγματα : κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον θὰ ἐκρίνοντο ἀσφαλῶς κατὰ τὸ ρωμ. δίκαιον αἱ περιπτώσεις τοῦ ἀρνούμενου εἰς τὸν ἐκμισθωτὴν τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὸ μίσθιον μισθωτοῦ, ἢ τοῦ ἀρνούμενου νὰ παραδώσῃ τὰς κλεῖδας τῆς οἰκίας⁴³.

Κατὰ ἀντικειμενικὰ κριτήρια καλῆς πίστεως ἢ χρηστῶν ἡθῶν ἐκρινεν ἤδη καὶ ἐφήρμοσεν ἡ παλαιὰ νομολογία τὸ ἀξίωμα «ὁ ἐνυπόθηκος ὀφείλει τηρεῖν καλὴν πίστιν ἐν τῇ πράσει τῶν ἐνεχύρων⁴⁴». Δὲν ἡσυχολήθῃ μὲ

⁴¹ Παρὰ τὴν δεινὴν ἔριδα μεταξὺ J o s s e r a n d καὶ τῶν ἀντιπάλων του ἡ κρίσις καὶ τὰ κριτήρια τῆς ὑπερβάσεως ὑπῆρξαν πάντοτε ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐννοίᾳ ἀντικειμενικά. Βλ. νομολογίαν εἰς Codes, Addition ἐνθ. ἀν. ἀριθ. 29 ἐπ. M a z e a u d ἀριθ. 582 ἐπ.

⁴² Βλ. ἐκθεσιν τῆς διαφορᾶς εἰς Μ π α λ ῆ ν σελ. 340|341.

⁴³ Μ π α λ ῆ ς ὡς ἄνω αὐτόθι.

⁴⁴ Βλ. Ἐφ. Ἀθ. 1192/1890, Θεμ. Α' σελ. 440, Ἐφ. Ναυ. 165/1898 Ι' σελ. 217 Ἐφ. Ἀθ. 939/1904, ἐν ΚΣτ' σελ. 119.

τάς προθέσεις τοῦ ἐνυποθήκου δανειστοῦ ἀλλ' ἔκρινε, ἂν ἐκ τῆς ἐκποιήσεως τοῦ ἐνός ἐκ τῶν εἰς ὑποθήκην ἀκινήτων θίγονται καιρίως τὰ συμφέροντα τῶν ἐπὶ τούτου δευτέρων καὶ τρίτων τὴν σειράν ἐνυποθήκων, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ δεῦτεροι καὶ τρίτοι ἐνυπόθηκοι τῶν μὴ ἐκπλειστηριασθέντων ἀκινήτων εὐνοοῦνται ὑπερμέτρως. Κριτήρια δηλαδὴ ἀντικειμενικά —ἐὰν τοῦτο ἐπιτρέπεται ὡς ἔκφρασις— καὶ οὐχὶ ὑποκειμενικά. Διότι κατὰ τὰ εἰς τὸν κοινὸν νοῦν κρατοῦντα καὶ τὸν μέσον ὄρον κρίσεως τῶν συναλλασσομένων σκεφθὲν τὸ δικαστήριον ἀπεφάνητο ὅτι ἡ καλὴ πίστις ἐπέβαλε τὴν πρᾶσιν πάντων τῶν ἐνεχύρων καὶ οὐχὶ τοῦ ἐνός ἐξ αὐτῶν. Δὲν ἐπεζήτησε νὰ ἐξιχνιάσῃ πῶς καὶ ἐκ ποίων ἐλατηρίων ὠρμήθη ὁ ἐκπλειστηριαζίας ἐν μόνον καὶ οὐχὶ πάντα τὰ ἀκίνητα.

Τὰ ἴδια ἀκριβῶς δεῖν νὰ λεχθῶν διὰ τὴν νομολογίαν, ἦτις ἐφῆρμωσε τὸ ἀξίωμα «δόλον ποιεῖ ὁ αἰτούμενος τὴν παράδοσιν πράγματος, ὅπερ ἐξ ἄλλης αἰτίας ὑπόχρεως ἐστὶν ἀποδιδόναι»⁴⁵.

Ἰδια συμπεράσματα ἀποκομίζει τις καὶ ἐκ τῆς Γαλλικῆς νομολογίας. Εἰς τὸ σύγχρονον δίκαιον τὰ κριτήρια τῆς καλῆς πίστεως καὶ τῶν χρηστῶν ἡθῶν—ἡ *équité* τῶν Γάλλων—εἶνε ἀπὸ αἰῶνος ἀντικειμενικά. Ἀντικειμενικότης πρέπει νὰ νοηθῇ ἐν τούτῳ ὅτι οἱ Δικασταὶ μορφώνουν ἰδίαν κρίσιν περὶ τοῦ ὀρθοῦ ἢ ἀδίκου τῆς πράξεως. Ἡ κρίσις τῶν αὐτῆ ἐπηρεάζεται μοιραίως ἀπὸ τὰς κρατούσας κοινωνικὰς, συναλλακτικὰς, βιοτικὰς ἢ ἠθικὰς ἀντιλήψεις. Κατ' ἀκολουθίαν εἶνε ἀντικειμενικὴ κρίσις, διότι δὲν προσαρμόζεται εἰς τὰς ἀτομικὰς ἀντιλήψεις διαδίκου τινος, οὔτε δεσμεύεται ἢ ἐδεσμεύθη ποτὲ ἐξ αὐτῶν διὰ νὰ κρίνῃ τὸ καλόπιστον ἢ μὴ τῆς πράξεως. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν θεβαιούται τὸ *animus nocendi*, οὐχὶ ἐκ τῶν ὑποκειμενικῶν ἀντιλήψεων τοῦ διαδίκου, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας κρίσεως τοῦ Δικαστηρίου, τὸ ὅποσον ἐξετίμησε πάντα τὰ εἰς τὸ θέμα ἀνήκοντα περιστατικὰ καὶ τὰς ἀπόψεις τῶν διαδίκων μορφῶσαν τελικῶς ἰδίαν ἐπὶ τοῦ θέματος γνώμην αὐτῆ εἶνε ἀντικειμενικὴ, καὶ οὐχὶ ὑποκειμενικὴ⁴⁶.

Ἡ θεβαίωσις καταχρήσεως ὑπὸ τὰς ἄνω συνθήκας καλύπτει τελείως τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρθ. 281. Δὲν ἐπῆλθε συνεπῶς μεταβολὴ τις εἰς τὸ κρατοῦν δίκαιον, τὸ δὲ ἀρθ. 281 συμπίπτει εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο πλήρως πρὸς τὴν διάταξιν τῆς § 226 Γερμ. Κώδικος καὶ τὰ παρ' ἡμῖν κρατήσαντα εἰς τὴν νομολογίαν πρὸ τοῦ Κώδικος.

Ἀναφέρω χαρακτηριστικὰ τινὰ παραδείγματα ἐκ τῆς Γαλλικῆς νομολογίας. Ὁ συνδρομητὴς τηλεφώνου ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τὴν συσκευὴν του διὰ νὰ ἐνοχλῇ ἄλλους συνδρομητάς, Ὁ ἰδιοκτῆτης γηπέδου, ὁ ὁποῖος γειτονεύων μὲ ἐργοστάσιον ἀεροστάτων ἐμπήγει εἰς τὸ ἀκίνητόν του ὑψη-

⁴⁵ Βλ. Α.Π. 7/1932 ἐν ΜΓ' 177, Α.Π. 410/1902, ΙΔ' 276, Α.Π. 319/1903, ΙΕ', 85, Ἐφ Αἰγ. 45/1929, Μ' 383, Α.Π. 53/1935, ΕΕΝ. β' σελ. 536. Ἐφ. Κερκ. 106/1928, Μ' 232.

⁴⁶ Κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἀντίληψιν τουλάχιστον. Βλ. κατωτέρω § 5 ἀριθ. 2 καὶ 3.

λους πασσάλους εις τούς όποιους καταστρέφονται τὰ ἀερόστατα. Ὁ γειτονεύων μὲ κατάστημα ραδιοφώνων, ὅστις χρησιμοποιεῖ εἰδικὰς συσκευὰς δημιουργούσας παράσιτα ⁴⁷, διὰ τὴν καθιστᾶ ἀδύνατον τὴν δοκιμὴν καὶ ἀκρόασιν τῶν ραδιοφώνων. Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας οὐδεὶς θὰ διεννοεῖτο νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι χωρεῖ διάκρισις ὑποκειμενικῶν καὶ ἀντικειμενικῶν κριτηρίων πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς καταχρήσεως. Θὰ ἐκρίνοντο ἐνιαίως ἀπὸ σύγχρονον δικαστήν.

Ἡ μόνη διαφορὰ μεταξὺ παλαιοῦ δικαίου καὶ ἄρθ. 281 Ἀστ. Κώδ. εἶνε⁴⁸ κατὰ ταῦτα ἡ βεβαιότης, ἣν σήμερον θεμελιοῖ ἡ ὑπαρξις τῆς διατάξεως ταύτης. Ἐνθὺ πρὶν λόγῳ ἀσφαλείας τῶν ρωμαϊκῶν κειμένων τὰ δικαστήρια ἴσως ἐδίστασαν πολλὰκις νὰ δεχθῶν κατάχρησιν δικαιώματος σήμερον θὰ προβοῦν θαρραλεώτερον εἰς τοῦτο. Ἐν τῇ οὐσίᾳ ὁμοῦ δὲν θὰ μεταβληθῇ τίποτε, διότι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ μέθοδον σκέψεως θὰ ὀρμηθῶν αἱ περὶ ὑπερβάσεως τῶν ὑπὸ τῆς καλῆς πίστεως καὶ τῶν χρηστῶν ἡθῶν τεθειμένων ὀρίων κρίσεις ἐν τῇ ἀσκήσει δικαιώματος. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο χρεῖζει ἀκόμη συμπληρώσεως, ἣν θὰ παράσχη αὐτομάτως ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐννοίας τῆς καλῆς πίστεως καὶ τῶν χρηστῶν ἡθῶν κατωτέρω.

5. Οἱ οἰκονομικοὶ καὶ κοινωνικοὶ σκοποὶ

Ἡ μεγάλη μεταρρυθμίσις τοῦ ἄρθ. 281 εἶνε οἱ οἰκονομικοὶ καὶ κοινωνικοὶ σκοποὶ τοῦ δικαιώματος, ὅτινες τίθενται ὡς ἀντικειμενικὰ κριτήρια ὑπερβάσεως τῆς ἀσκήσεως τοῦτου. Ἄν τὸ κριτήριον τῆς καλῆς πίστεως καὶ τῶν χρηστῶν ἡθῶν ὑπῆρξεν εἰς τὸ παλαιὸν δίκαιον οἷον ζητεῖται νὰ εἶνε σήμερον, ἢ παλαιότερα νομολογία εὐδέποτε ἐσκέψθη νὰ θέσῃ ὑπὸ ἔλεγχον τὴν ἄσκησιν δικαιώματος μὲ ἀφετηρίαν τοὺς οἰκονομικοὺς ἢ κοινωνικοὺς του σκοποὺς. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διατάξεως ταύτης θὰ γεννήσῃ μεγάλας δυσχερείας.

Τὸ πρῶτον ζήτημα τὸ ὅποῖον τίθεται εἶνε, ἂν δύνανται νὰ ἀναζητηθῶσι εἰς τὸν νόμον οἱ οἰκονομικοὶ καὶ κοινωνικοὶ σκοποί. Ἀσφαλῶς οὐχί. Ὁ νόμος δίδει μὲν εἰς γενικὰ χαρακτηριστικὰ εἰκόνα τοῦ περιεχομένου τοῦ δικαιώματος δὲν δύναται ὁμοῦ νὰ προσδιορίσῃ τὰς λεπτοπερείας. Ἐλέχθη ἤδη, προκειμένου περὶ ἀσκήσεως δικαιώματος, ὅτι τὰ ὄρια ταύτης δυσκόλως ἀνευρίσκονται εἰς τὰ κείμενα. Ἀκόμη δυσκολώτερον συνεπῶς νὰ ἐξιχνιάσῃ κανεὶς ἐκ τῶν κειμένων τοὺς οἰκονομικοὺς ἢ κοινωνικοὺς σκοποὺς τοῦ δικαιώματος ⁴⁸

Π. χ. ἡ ἀγοραπωλησία εἶνε θεσμὸς εἰς ὃν παρέχεται πρᾶγμα ἔναντι τιμῆματος κατὰ τὰ ἐν ἄρθ. 513 ὀριζόμενα. Ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἐννοίας

⁴⁷ Βλ. M a z e a u d. ὡς ἄνω ἀριθ. 565.

⁴⁸ Ὁρθῆ εἶνε οὕτω ἐν τῇ γενικότητι τῆς ἡ διατύπωσις τοῦ Μ π α λ ῆ, σελ. 342, ἀπομένει ἐν τούτοις θέμα εἰδικωτέρας ἐξακριβώσεως ἐκάστοτε ποῖον τὸ «γενικώτερον συμφέρον τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου».

ρυθμίζουν τὰ ἄρθρα 514 - 573 Ὑποχρεώσεις τῶν συμβαλλομένων. Ἡ ἄσκησης τῶν ἐκ πώλησεως ἢ ἀγορᾶς δικαίων κινεῖται εἰς τὰ πλαίσια, τὰ ὁποῖα ἐντεῦθεν δημιουργοῦνται. Πέραν αὐτῶν ὅμως διάφοροι θὰ εἶνε οἱ οικονομικοὶ ἢ κοινωνικοὶ σκοποὶ μιᾶς ἀγοραπωλησίας ἀκινήτου ἀπὸ τοὺς ἀντιστοιχοῦς εἰς ἀγοραπωλησίαν ἕξ χιλιάδων τόννων φορτίου ἄνθρακος ἐν πλῆ, ἢ τὴν πώλησιν χιλίων τόννων γλεύκευς εἰς ἀποθήκην. Αἱ ἀποχρώσεις καὶ αἱ πτωχώσεις εἰς τὴν ἀναζήτησιν οικονομικῶν ἢ κοινωνικῶν σκοπῶν θὰ εἶνε ἄπειροι καὶ θὰ παραλλάσσουσιν ἀναλόγως τῆς εἰδικωτέρας μορφῆς τοῦ ἀσκουμένου δικαιώματος.

Τὸ ἄρθρ. 281 ἐπιβάλλει οὕτως εἰς τὴν δικαστηριακὴν πράξιν δυσθεώρητον ἄθλον, ἢ ἀνεύρη καὶ ἐξιχνιάση εἰς ἐκάστην περίπτωσιν τοὺς ἰδιαιτέρους οικονομικοὺς ἢ κοινωνικοὺς σκοποὺς τοῦ ἀσκουμένου δικαιώματος. Μέχρι τοῦδε ἢ παραπομπή εἰς τοὺς οικονομικοὺς ἢ κοινωνικοὺς σκοποὺς ἦτο προσφιλέης μέθοδος τῶν Νομικῶν, ἢ ὁποῖα τοὺς ἀπήλλασσε πολλοῦ κόπου. Ἐφ' ὅσον ὅμως οἱ σκοποὶ οὗτοι προήχθησαν εἰς στοιχεῖα τοῦ νόμου τὰ δικαστήρια πρέπει νὰ λάβουν σοβαρώτερον ὑπὸ σημείωσιν τὸ ζήτημα. Αἱ δυσχέρειαι τοῦ ἐγχειρήματος συνέτεινον ἴσως εἰς τὴν ἀπροθυμίαν τῆς θεωρίας νὰ ἐρευνησῆ ἐγγύτερον τὸ θέμα ⁴⁹.

Τρεῖς τρόπους πρακτικῆς του ἀντιμετωπίσεως βλέπω. Ὁ πρῶτος ἐστὶν οἱ κοινωνικοὶ ἢ οικονομικοὶ σκοποὶ ἐρευνῶνται ἐν τῇ πλαίσιῳ τῆς καλῆς πίστεως ἢ τῶν χρηστῶν ἠθῶν. Ὁ δεῦτερος ἐστὶν θὰ παρακαμφθῆ οὐσιαστικῶς τὸ πρόβλημα. Τὰ δικαστήρια θὰ ἀρκεσθῶν εἰς τετριμμένας τινας γενικότητας ἀποφεύγοντα νὰ ἐκτεθῶν εἰς λεπτομερείας. Ὁ τρίτος θὰ εἶνε ἢ τραχέια καὶ ἐπίπονος ὁδὸς τῆς συνθέσεως σὺν τῇ χρόνῳ ἐκ πείρας καὶ παρατηρήσεως τῶν δικαστῶν πλαίσιου οικονομικῶν καὶ κοινωνικῶν σκοπῶν δι' ἕνα-στον κύκλον δικαιωμάτων.

Οἱ δύο πρῶτοι τρόποι δὲν λύουσιν τὸ ζήτημα, ματαιώνουσιν τὴν λύσιν. Διότι οὐδεὶς λόγος συντρέχει νὰ σημειοῦται ἰδιαιτέρως ὁ οικονομικὸς καὶ κοινωνικὸς σκοπὸς τοῦ δικαιώματος, ὅταν τοῦτο ἔχει ἐπιφανειακὴν σημασίαν ἄνευ οὐσίας. Ἐκτὸς ἐὰν δοθῆ ἢ ἐρμηνεῖα ἐστὶν οἱ οικονομικοὶ καὶ κοινωνικοὶ σκοποὶ τοῦ δικαιώματος μνημονεύονται εἰς τὸ ἄρθρ. 281 ὡς βοηθητικὸν στοιχεῖον καὶ ὡς ὑπόδειξις πρὸς τὸν δικαστὴν περὶ τοῦ τρόπου ἀναζητήσεως ἀντικειμενικῶν κριτηρίων πρὸς πιστοποίησιν τῆς καταχρήσεως ⁵⁰. Καὶ πάλιν ὅμως μετατίθεται τὸ ζήτημα εἰς ἐπίπεδον μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς τὸ γράμμα τοῦ ἄρθ. 281, ματαιοῦν δὲ τὴν αὐτοτελῆ κρίσιν περὶ τῆς ὑπερβάσεως κατὰ τοὺς οικονομικοὺς καὶ κοινωνικοὺς σκοποὺς.

⁴⁹ Ἡ δευτέρα λύσις σημαίνει ἐκφυλισμὸν τῆς δικαστηριακῆς κρίσεως καὶ

⁴⁹ Βλ. Καποδίστριαν ἐνθ. ἀν. σελ. 49, Θεράπον, ὡς ἄνω σελ. 49 ἐπ.

⁵⁰ Πρὸς τὴν ἀποψιν ταύτην μᾶλλον κλίνει ὁ Παλιῆς, σελ. 342. Βλ. Κσποδίστριαν, ὡς ἄνω σελ. 49 καὶ Θεράπον σελ. 49 ἐπ.

ἐμπαιγμὸν διὰ τὸ γενικὸν ἀξίωμα. Ἡ ροπή αὕτη παρατηρήθη συχνάκις εἰς τὴν νομολογίαν μας⁵¹. Ὅσάκις πρόκειται νὰ θεβαιωθῆ γενικὴ τις ἔννοια τὰ δικαστήρια καλύπτονται μὲ ἀυρίστους τινὰς φράσεις, αἵτινες ὑποκρύπτουν κατὰ κανόνα ἀτελῶς θεμελιωμένην ὑποκειμενικὴν ἐκτίμησιν τοῦ περικομένου της. Ἡ τακτικὴ αὕτη εἶνε θεβαίως ἀποκρουστέα.

Τέλος ἡ τρίτη μέθοδος εἶνε ἡ ἰδεώδης πλὴν θὰ σημάνη διὰ τὰ δικαστήρια τὸ μαρτύριον τοῦ Σισύφου. Δὲν εἶνε μόνον τὸ ἐμπόδιον τῆς ἀφαντάστου πλησμονῆς τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν σκοπῶν εἰς τὴν σύγχρονον συναλλαγὴν οὐδ' ἡ ταχέως ἐναλλασσομένη ποικιλία τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων. Τὸ δυσχερέστερον εἶνε ἡ ἔλλειψις σαφοῦς καὶ θεβαίας ἐπιστημονικῆς ἀφετηρίας κρίσεως.

Τὰ κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἐρευνῶνται ἀπὸ τὰς ἐμονόμους ἐπιστήμας. Πλὴν ἀμφότεραι αἱ ἐπιστήμαι, αἵτινες ἐν προκειμένῳ ἀφείλουν νὰ παίξουν ρόλον ἐνισχυτοῦ τῆς νομικῆς κρίσεως διέρχονται ἀκόμη τὸ κρίσιμον στάδιον τῆς βρεφικῆς ἡλικίας. Μόλις προσεγγίσῃ κανεὶς θ' ἀντικρύσῃ ἀφάνταστον γυμνότητα ὑλικοῦ. Τὸ μέγεθος τῶν προβλημάτων δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὰς ἐπιστήμας ταύτας νὰ προχωρήσουν εἰς λεπτομερείας. Ἡ μεταβολὴ ἰδεῶν καὶ ἀπόψεων εἶνε ἄλλωστε ταχυτάτη εἰς τοὺς κόλπους των. Οἱ θεωρητικοὶ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν σαρκάζουν σήμερον σχολιάζοντες τὴν πληρότητα τῶν προπολεμικῶν θεωρητικῶν συστημάτων. Πάντες ἐξ ἄλλου γνωρίζουν ὅτι εἰς τὸν κύκλον τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν νέα συστήματα καὶ νέαι αἰρέσεις φυτρῶνουν καθημερινῶς, ὅπως τὸ χόρτον εἰς τοὺς ἀγρούς κατὰ τὴν ἀνοιξιν. Εἰς τὴν ἀδιάλειπτον πάλην μεταξὺ ἀτομικισμοῦ καὶ κοινωνισμοῦ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἡ προσπάθεια ἀναζητήσεως κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν σκοπῶν εἰς ἕκαστον θεσμὸν τῆς ἀστικῆς συναλλαγῆς παρημελήθη, ὡς δευτερευούσης σημασίας ζήτημα⁵². Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας ἀναζητήσις ἐρσιμάτων δι' ἐμπεριστατωμένην δικανικὴν κρίσιν εἰς τὰς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐπιστήμας ἀποτελεῖ ματαιοπονίαν.

Τὸ ἔργον τῶν Δικαστηρίων θὰ καταλήξῃ συνεπῶς εἰς νέας μορφῆς μαρτύριον Σισύφου, διότι μόλις τυχὸν ἐπιτύχουν σοβαρῶς θεμελιωμένην κρίσιν τινὰ, εἴτε ἡ ἐπιστήμη, εἴτε ἡ μεταβολὴ τῶν γενικωτέρων συνθηκῶν θ' ἀνατρέπη τὸ πόρισμά των. Θ' ἀπομείνῃ τελικῶς μία μόνη λύσις: νὰ ἀποφαίνονται τὰ δικαστήρια ἐκ τῆς ἰδίας των πείρας καὶ ἐμπειρίας περὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν σκοπῶν. Ἀποκρούω ὡς ὄλως ἀσύμφορον τὴν τε-

⁵¹ Κλασσικὸν παράδειγμα εἶνε ἡ ἐπὶ ἐθίμου νομολογία, ἣτις διεπίστωνε μὲ πολλὴν εὐχέριαν ὅτι « ὁμόφωνος λαϊκὴ συνείδησις » ἐπέβαλε τὴν ἰσχὺν κανόνος τινος. Βλ. Π. Π. ε' ρ δ ι κ α, τὸ ἔθιμον, σελ. 44 ἐπ.

⁵² Ἄκρως ἐνδιαφερούσας διὰ τὸ θέμα ἀπόψεις καὶ εἰκὼν τις τῶν δυσχερειῶν αὐτοῦ εἰς πρόσφατον μελέτην τοῦ C e s a r e D a m i : *economia collettivista ed economia individualista*. 1947 σελ. 33, ἐπ. 45 ἐπ. 53 ἐπ. καὶ 79 ἐπ.

λευταίαν έκδοχήν. Διότι τὸ ν^ο ἀνατεθῆ κρίσις ἐπὶ νομικῶν θεμάτων εἰς τὰ δικαστήρια εἶνε ἀπολύτως φυσικόν. Ἐνεκτὸν εἶνε ἐπίσης ν^ο ἀνατίθεται εἰς τὰ δικαστήρια κρίσις περὶ γενικῶν καὶ ἀφηρημένων ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας θὰ πληρώσουν νοήματος, ἀντλοῦντα ἐκ τῶν διδαγμάτων τῆς πείρας των. Ἐπαράδεκτον θεωρῶ ὅμως νὰ δογματίζουσι τὰ δικαστήρια ἐπὶ οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν θεμάτων. Εἶνε ἐκτὸς τῆς ἀρμοδιότητός των καὶ ἐκτὸς τοῦ πιθανοῦ κύκλου τῶν γνώσεών των. Προτιμώτερον νὰ στηριχθῆ ἡ κρίσις ἐπὶ τῆς ὑποκειμενικῆς ἐκτιμήσεως τοῦ πραγματικοῦ ὕλικου παρὰ νὰ ἐπιδοθῆ τὸ δικαστήριον εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν οἰκονομικῶν σκοπῶν κατὰ τῆς ὁποίας θὰ ἠδύναντο νὰ προβληθῶσι πλεῖσται ἀντιρρήσεις.

Αἱ ὡς ἄνω δυσχέρειαι μὲ πείθουν νὰ συστήσω ἐκθύμως ὅπως ἡ τελευταία αὕτη περίπτωσις τοῦ ἄρθρ. 281 παραμεινῆ τελείως ἐκτὸς χρήσεως. Αἱ οἰκονομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἐπιστήμαι δὲν βοηθοῦν. Οἱ δικασταὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὰς ὑποκαταστήσουν. Οἰαδήποτε δικαστικὴ κρίσις κινδυνεύει ν^ο ἀνατραπῆ ἀμέσως ἀπὸ τὴν καλπάζουσαν σύγχρονον ἐξέλιξιν. Ἡ σύνεσις ἐπιβάλλει συνεπῶς ἀναμονὴν μέχρις ἐκκαθαρίσεως τοῦ ὀρίζοντος.

6. Ἡ προφανὴς ὑπέρβασις

Τὸ ἄρθρ. 281 ἀπαιτεῖ τέλος προφανῆ ὑπέρβασιν τῶν ὀρίων τῆς καλῆς πίστεως ἢ τῶν χρηστῶν ἠθῶν. Νομικὸν περιεχόμενον τοῦ βρου τούτου δὲν δύναται νὰ ἐξευρεθῆ. Ἄν ἡ ἀσκῆσις ἀποτελεῖ ὑπέρβασιν θὰ κριθῆ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου. Ἡδὴ ὅμως προστίθεται νέον στοιχείον, ὅτι δὲν ἀρκεῖ ἀπλῶς ἡ ὑπέρβασις, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ὅπως εἶνε προφανῆς. Πιθανὸν λοιπὸν νὰ μὴ ἐφαρμοσθῆ ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρ. 281 διότι, μολονδὲ διεπιστώθη ὑπέρβασις ἀσκήσεως, ἐκρίθη ἐν τούτοις ὅτι αὕτη δὲν ἔψθασεν τὰ ὅρια τοῦ προφανοῦς. Ὁ Μπαλῆς⁵³ διαβλέπει εἰς τὴν ἔλλειψιν συμφέροντος ἢ τὸ εὐτελὲς τοῦ συμφέροντος τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς προϋποθέσεως ταύτης τοῦ νόμου. Τὸ κριτήριον τῆς ἐλλείψεως συμφέροντος καθιστᾷ ἐν τούτοις καὶ ὑποκειμενικῶς ἀποκρουστὴν τὴν ὑπέρβασιν. Εἶνε συνεπῶς πολὺ αὐστηρόν. Ἀφήνει ἐλάχιστον ἔδαφος διὰ τὴν ἐκδήλωσιν ἀντικειμενικότητος τοῦ κριτηρίου τῆς καταχρήσεως. Χωρὶς νὰ τὸ ἀποκρούω θὰ συνίστων χαλάρωσιν αὐτοῦ. Παραμένει πάντως τελικῶς ζήτημα ὑποκειμενικῆς κρίσεως τοῦ δικαστηρίου καὶ τοῦτο, ἂν δηλαδὴ ἡ ὑπέρβασις τῶν ὀρίων τῆς ἀσκήσεως εἶνε προφανῆς. Προστίθεται ὅμως κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νέον στοιχείον ἀβεβαιότητος εἰς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἄρθρ. 281, τὸ τρίτον ἤδη σημεῖον εἰς τὸ ὅποιον θὰ ἐκδηλωθῆ ἐλευθέρως ἐκτίμησις τοῦ δικαστηρίου καὶ συνεπῶς κρίσις οὐχὶ βεβαία ἀλλ' ἠρτημένῃ ἐκ παραγόντων ρευστῶν μὴ ἐπιδεχομένων ἐκ τῶν προτέρων προσδιορισμόν.

⁵³ Γεν. Ἀρχ. ὡς ἄνω σελ. 343.

7. Παραδείγματα

Αί δυσχέρειαι τὰς ὁποίας ἀνωτέρω προσεπάθησα ν' ἀναπτύξω θὰ καταστούν πλέον ἀπαιτά, ἂν ἐκτεθοῦν εἰς πρακτικὰ παραδείγματα. Ἐναφέρω τὰ ἀκόλουθα :

α.—Ἰδιοκτῆτης μεγάλου κεντρικοῦ ἀκινήτου ἐνοικιάζει τὰ δύο κατώτερα πατώματα εἰς κατάστημα ραδιοφώνων. Μεταγενεστέρως τὰ δύο ἀνώτερα εἰς μηχανουργικὸν συνεργεῖον. Τὸ κατάστημα ραδιοφώνων ἀδυνατεῖ νὰ λειτουργήσῃ. Ἐνάγει τὸν ἰδιοκτῆτην κατὰ τὸ ἀρθ. 281 ὡς ὑπερβάντα τὰ δρια ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος ἰδιοκτησίας του.

Ἡ ἰδιοκτῆτης μικρᾶς οἰκίας ἐνοικιάζει τὸν α' ὄροφον εἰς τὸν ὀδοντίατρον Α καὶ τὸν β' εἰς τὸν ὀδοντίατρον Β. Οἱ πελάται ἀμφοτέρων συμπλέκονται οὕτω δὲ οἱ ἰατροὶ ἐνάγουν ἐπὶ ὑπερβάσει κατὰ τὸ ἀρθ. 281.

Φρονῶ δτι ἡ διάταξις αὕτη καὶ κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν τῆς μορφῆν δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ. Πρῶτον διότι ὁ ἰδιοκτῆτης θ' ἀντιτείνῃ δτι σκοπὸς του ἦτο τὸ ἴδιόν του συμφέρον καὶ ἐπομένως δὲν ἐπροτίθετο νὰ βλάψῃ τοὺς μισθωτάς του. Δὲν ὑπάρχει οὔτε κακόβουλος πρόθεσις, οὔτε ἔλλειψις συμφέροντος. Διὰ νὰ ἰσχύσῃ τὸ ἀρθ. 281 πάντως πρέπει νὰ βεβαιωθῇ ἀστικὸν δικαίωμα. Ἐπάρχει ἀναμφιβόλως. Νὰ ἀποδειχθῇ ἄσκησις δικαιώματος. Τὸ μισθῶναι ἀσφαλῶς ἀποτελεῖ ἄσκησιν τοῦ δικαιώματος κυριότητος. Ἐρωτᾶται ὁμως ἀποτελεῖ ὑπέρβασιν ἀσκήσεως ἢ μίσθωσις εἰς δύο ὀδοντιάτρον, ἢ εἰς μηχανουργεῖον καὶ ραδιοφωνικὸν κατάστημα, καὶ δὴ ὑπερβαίνουσαν προφανῶς τὰ δρια τῆς καλῆς πίστεως ἢ τῶν χρηστῶν ἡθῶν ; Ἀμφιβάλλω σφόδρα, διότι ἡ κυριώτερα ἀντίρρηση εἰς τὸ ἴδιοκτῆτου θὰ εἴνε: Ὁφείλον οἱ μισθωταὶ του, ἂν ἐπεθύμουν νὰ τοῦ ἐπιβάλλουν περιορισμοὺς εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ υπολοίπου ἀκινήτου, νὰ συνομολογήσουν τούτους εὐθέως εἰς τὸ μισθωτήριον, ὁπότε ἀσφαλῶς τὸ μίσθωμα θὰ ἦτο μείζον. Ἐξ ἰδίου πταίσματος ζημιούμενοι ἀδίκως παραπονοῦνται.

Κατὰ τὸ ἀρθρ. 288 ἀντιθέτως τὸ δικαστήριον θὰ ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ περισσότερον. Θ' ἀπεφαίνετο δτι ὁ ἰδιοκτῆτης, ὀφειλέτης ἐν τῇ μισθωτικῇ σχέσει δὲν ἐτήρησε τὴν κατὰ τὰ χρηστά ἡθῆ καὶ τὴν καλὴν πίστιν ἀρμόζουσαν στάσιν. Ἐχει οὕτως ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης μείζονα ἐλευθερίαν ἐπιβολῆς κρίσεως κατὰ τὸ ἄρθρον δίκαιον καὶ τὸ ἐπιεικὲς συναίσθημα. Κατὰ τὸ ἀρθρ. 281 ἡ κρίσις του πρέπει νὰ ὑπερβῇ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων δυσκολιῶν τὸν τυπικὸν φραγμὸν τῆς ἀποδείξεως ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος, ὅστις δὲν ὑφίσταται εἰς τὸ ἀρθρον 288.

β.—Ὁ κάτοχος τῆς ἐπωνυμίας «Καφενεῖον Ζαχαράτου» ἐν Ἀθήναις μανθάνει δτι ὁ χρωμένον τῇ ἰδίᾳ ἐπωνυμίᾳ ἐν Θ)νίκῃ ἀπέκτησε κακὴν φήμην Φρονῶν δτι μέγας κύκλος πελατῶν του ἐκ Θ)νίκης διαρρέει ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης, ἐνάγει ἐπὶ ἀποζημιώσει. Ὁ ἐναγόμενος Θεσσαλονικεὺς προβάλλει κατ' ἔνστασιν κατάχρησιν δικαιώματος. Ἐρωτᾶται: πρόκειται ἐνταῦθα ἄσκησις τοῦ δικαιώματος ἐκ τῆς ἐπωνυμίας ; Ἐξικνεῖται ἢ εἰς τὴν ἐπωνυ-

μίαν χορηγούμενη προστασία τόσον μακράν, ὥστε νά νομιμοποιῇ τήν ἀγωγὴν; Ὑψίσταται προφανῆς ὑπέρβασις ὀρίων τῆς καλῆς πίστεως ἢ τῶν χρηστών ἠθῶν; Ποιοὶ ἐνδεχομένως οἱ οἰκονομικοὶ σκοποὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐπωνυμίας διὰ νά κριθῆ ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῶν τῶ θέμα τῆς ὑπερβάσεως; Τὰ ζητήματα ταῦτα πάντα ἀνακύπτουν ἐκ τῆς ὑπαγωγῆς εἰς τὸ ἄρθ. 281 ἐνῶ παρακάπτονται, ἂν γίνῃ προσφυγὴ εἰς τὸ γενικὸν ἀξίωμα τοῦ ἄρθ. 288.

Ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρον τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα: Ἐπιχειρήματα Ἐταιρεία γενικοῦ ἐμπορίου λειτουργεῖ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Β... Ἰδρύεται καὶ νέα ἀν. ἐπιχειρήματα βιομηχανίας ζαχαρωδῶν μετὰ τὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν Β... ἐκ παραδρομῆς ἐκλεγετοσαν. Δύναται ἡ πρώτη ἀν. ἐπιχειρήματα νά ἐναγάγῃ ἐπὶ παραλείψει κατὰ τὸ ἄρθ. 281; Ἡ ἴδια δυσχέρεια γεννᾶται καὶ ἐδῶ. Τὸ δικαστήριον πρέπει νά δογματίσῃ περὶ τοῦ ἀν. ἐπιχειρήματος ἐμπορίου καὶ ἡ ἀσκήσις τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς πρώτης ἀν. ἐπιχειρήματα παραβιάζονται ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς δευτέρας ἐνῶ κατὰ τὸ ἄρθ. 288 εἶνε πλέον ἐλεύθερα εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγματικῶν περιστατικῶν.

γ.—Εἰς τὸ ναυτικὸν δίκαιον ἡ διάταξις τοῦ ἄρθ. 308 ἐδ. 1 Ε. Ν. ἐπιφέρει εἰς τὸν κατὰ τὰ 50 % συμπλοιοκτήτην πλοίου νά καταγγείλῃ τὴν συμπλοιοκτησίαν, διαλύων αὐτὴν δι' ἐκπλειστηριάσεως τοῦ πλοίου. Ὁ καθ' οὗ ἢ αἰτησις συμπλοιοκτήτης τῶν ἑτέρων 50 % ἀντιτάσσεται, προβάλλων ὅτι πρόκειται προφανῆς ὑπέρβασις δικαιώματος. Τὸ δικαίωμα εἶνε ἐν προκειμένῳ καθαρῶς προσωπικόν. Ἀποτελεῖ περίπτωσιν ἐφαρμογῆς τοῦ γενικοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐταιρικοῦ δικαίου: «οὐδεὶς ἀκὼν κοινωνός». Ἡ ἀσκήσις τοῦ δικαιώματος γίνεται ἐντὸς τῶν ὀρίων τοῦ νόμου καὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν του σκοπῶν. Ὅτι βλάπτεται ὁ ἕτερος συμπλοιοκτήτης δὲν συνίσταται προφανῆ ὑπέρβασιν τοῦ δικαιώματος, διότι εἶνε ἴδιον εἰς τὴν φύσιν τοῦ δικαιώματος καταγγελίας συμπλοιοκτησίας νά βλάπτεται ὁ συμπλοιοκτήτης. Τὸν κίνδυνον τοῦτον ἀποδέχεται κατ' ἀνάγκην, ὡς μειονέκτημα τοῦ ὅλου συνεταιρικοῦ δεσμοῦ, ὁ συμμετέχων μετ' ἄλλου εἰς συμπλοιοκτησίαν. Ἐάν, ἔστω καὶ ἐξ ἀφορμῶν ἀσημάντων οἱ συμπλοιοκτῆται ἔπαυσαν νά ἔχουν ἐμπιστοσύνην πρὸς ἀλλήλους, ἢ διάλυσις τῆς συμπλοιοκτησίας εἶνε ἡ προσηγορευτέρα λύσις. Δὲν δύναται νά ἐπικρατήσῃ συνεπῶς ἡ κατὰ τὸ ἄρθ. 281 κρίσις.

δ.—Κατὰ τὸ ἄρθ. 1494 Ἐστ. Κώδ. τὰ τέκνα ὑποχρεοῦνται εἰς παροχὴν ὑπηρεσιῶν ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν γονέων των. Δικαιοῦνται ν' ἀρνηθοῦν τὴν παροχὴν ταύτην, προβάλλοντα ὅτι δύναται ν' ἀξιοποιήσων ἀλλαχοῦ ἐπωφελέστερον τὴν ἐργασίαν των; Ἀποτελεῖ κατάχρησιν δικαιώματος τῶν γονέων ἢ ὑποχρέωσις τῶν τέκνων πρὸς παροχὴν ὑπηρεσιῶν; Ἡ ἀποτελεῖ ἀντιθέτως κατάχρησιν ἢ ὑπὸ τῶν τέκνων ἀρνήσις τῆς παροχῆς τῶν ὑπηρεσιῶν των; Φανερά καὶ ἐν προκειμένῳ ἢ δυσχέρεια τοῦ δικαστηρίου νά υπερβῆ τὸ θέμα: Ποῖα τὰ κατὰ νόμον ὄρια τῆς ἀσκήσεως, καὶ πότε ἀρχεται ἡ προφανῆς ὑπέρβασις τῶν ὀρίων ἀσκήσεως.

ε.—Σαρξές τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ ρωμ. ἀξιώματος ; «ὁ ἐνυπόθηκος ὀφείλει τηρεῖν καλὴν πίστιν ἐν τῇ πράξει ἐνεχύρων». Δανειστής ἔχει πρώτην ὑποθήκην δι' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ χρέος ἐπὶ δύο ἀκινήτων. Ἐκρινον τὰ δικαστήρια⁵⁴ ὅτι πρέπει νὰ ἐκποιήσῃ ἀμφοτέρα, οὕτως ὥστε οἱ δεῦτεροι καὶ τρίτοι ἐνυπόθηκοι εἰς τὰ δύο ἀκίνητα νὰ λάβουν κάτι. Ἄν ἐκπλειστηριάσῃ μόνον τὸ ἓν, τότε οἱ μὲν ἐπὶ τούτου δευτέραν ὑποθήκην ἔχοντες θὰ φύγουν μὲ κενὰς χεῖρας, ἐνῶ οἱ ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἀκινήτου δεῦτεροι καὶ τρίτοι εἰς σειρὰν θὰ εὐνογηθοῦν ὑπερμέτρως ἀπαλλασσόμενοι τοῦ θάρους τῆς πρώτης ὑποθήκης ὀλοσχερῶς. Κατὰ τὸ ἄρθ. 281 τὸ Δικαστήριον δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ. Διότι νομίμως καὶ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ οἰκονομικοῦ σκοποῦ του ἀσκεῖται ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐνυποθήκου τὸ ἐκ τῆς ὑποθήκης δικαίωμα. Ἡ ἀσκῆσις ἔχει ὑπὲρ αὐτῆς ὅτι ἀποφεύγει περιττὰ ἐξοδα δευτέρου πλειστηριασμοῦ, καὶ ἀπαλλάσσει τὸν ἰδιοκτῆτην τούτων. Οἰκονομικὸς σκοπὸς ὑποθήκης ἐπὶ δύο ἀκινήτων εἶνε ἀκριβῶς οὗτος, νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸν πιστωτὴν δικαίωμα ἐπιλογῆς, ὅταν ἀρκεῖ πρὸς ἱκανοποίησίν του ἐν ἀκινήτων. Διατί λοιπὸν θὰ χαρακτηρίσῃ προφανῆ ὑπέρβατιν μίαν καθ' ἕλα νόμιμον ἀσκῆσιν δικαίωματος τὸ Δικαστήριον ; Διατί θὰ ἀποφανθῇ ὅτι ἐν τῷ ὅριῳ τῶν ἀνεγνωρισμένων ὑπὸ τοῦ νόμου οἰκονομικῶν τῆς σκοπῶν ἢ ὑποθήκη ἀσκουμένη ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς καλῆς πίστεως ; Θὰ ἦτο ἄστοχον καὶ παράλογον νὰ ἔκρινε δυσμενῶς τὰ θέματα ταῦτα. Ἀντιθέτως κατὰ τὸ ἄρθ. 288 τὸ δικαστήριον ἔχει νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν γενικὴν ἐπιταγὴν, ὅπως κρίνῃ κατὰ τὴν καλὴν πίστιν. Χωρὶς νὰ ὑπεσέλθῃ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐννοίας τῆς ἀσκῆσεως καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ τῆς σκοποῦ θὰ ζυγίσῃ τὰ ἐκατέρωθεν συμφέροντα καὶ ἂν προσγίγνεται εἰς τοὺς δευτέρους ἐνυποθήκους τοῦ ἐκπλειστηριαζομένου ἀκινήτου δυσανάλογος ζημία θὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐνδεδειγμένην λύσιν. Οὕτω δύναται ἢ κρίσις νὰ παραλλάσῃ ἐκάστοτε χωρὶς δέσμευσιν τῆς νομολογίας εἰς τὸ προηγούμενον, ὅτι οὕτω καθωρίσθη ἢ ἀσκῆσις τοῦ α' ἢ β' δικαίωματος. Οἰκονομικοὶ σκοποὶ δὲν ταυτίζονται συνεπῶς πρὸς τὴν καλὴν πίστιν.

ζ.—Ἀσχέτως συγκεκριμένων παραδειγμάτων εἶνε προφανές ὅτι εἰς τὰ πλεῖστα δικαίωματα τοῦ συναλλακτικοῦ δικαίου ἢ νομολογία θὰ εὑρεθῇ εἰς ἀμηχανίαν νὰ καθορίσῃ ἕρια ἐπιτρεπτῆς ἀσκῆσεως. Εἰς ὀλόκληρον τὸ συναλλακτικὸν δίκαιον, ὅπου οἱ συμβαλλόμενοι ἀμιλλῶνται εἰς τὴν ἐπικράτησιν συμφερόντων, ἢ φύσις καὶ ἢ διατύπωσις τῶν ἐκατέρωθεν δικαίων ἐπιβάλλει ἐλευθερίαν καὶ ἀδέσμευτον ἀσκῆσιν ἄλλως κινδυνεύει τὸ σύστημα τῆς ἐλευθερίας συναλλαγῶν. Τὰ ἐκ συμβάσεων δικαίωματα εἶνε ἄλλωστε τοσοῦτον διαφανῆ, ὥστε περιορισμὸς ἀσκῆσεως θὰ ἰσοδυναμῇ πρὸς ματαίωσιν ἢ κατάργησιν αὐτῶν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Γάλλοι ὑπῆρξαν διστακτικοὶ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν καταχρήσεως δικαίωματος εἰς θέματα οἰκογενειακοῦ ἢ κληρονομι-

⁵⁴ Βλ. Ἐφ. Ἀθ. 1192)1890, Θεμ. Α' σελ. 440, Ἐφ. Ναυπλ. 165)1898, Γ', 217 Ἐφ. Ἀθ. 934)1904, ΚΕ' σελ. 119.

κοῦ δικαίου, δὲν βλέπω συνεπῶς λόγους νὰ προτρέξωμεν ἡμεῖς εἰσάγοντες εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον κριτήρια κοινωνικά ἢ οἰκονομικά τὰ ὅποια μοιραίως θὰ διαταράξουν τὴν λειτουργίαν του.

8. Ἐργατικαὶ διαφοραί.

Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω ἰδιαιτέρως τὸ κεφάλαιον τοῦτο, διότι φρονῶ ὅτι, καίτοι ἀρμοδιώτατον τὸ ἄρθρ. 281, περισσότερο οἰασθήποτε ἄλλης διατάξεως, θὰ προσφέρῃ ἐν τούτοις πολὺ κακὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν πρακτικὴν ⁵⁶ Ἡ ἀρμοδιότης τοῦ ἄρθ. 281 ὀφείλεται πρῶτον εἰς τὴν ἀπαγορευτικὴν του φύσιν, ἣτις ἐπιτρέπει νὰ ἀκυροῦνται αἱ συνέπειαι τῆς μονομεροῦς καταγγελίας συμβάσεως ἐργασίας. Δεύτερον εἰς τὸ μοναδικὸν ἐν τῇ δικαίῳ φαινόμενον νὰ εἴνε κάπως ἐκκαθαρισμένοι οἱ οἰκονομικοὶ καὶ κοινωνικοὶ σκοποὶ τῶν ἐν τῇ ἐργατικῇ δικαίῳ δικαιωμάτων. Κυρίως εἰς τὸ θέμα τῆς καταγγελίας συμβάσεως ἐργασίας. Τοῦτο ὀφείλομεν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς. Ὁ κλάδος οὗτος ἔφερε εἰς φῶς πλείστας πτυχὰς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς σκοπιμότητος τῶν ἐργατικῶν νόμων. Κατ' ἀκολουθίαν χωρεῖ ἀκίνδυνος χρῆσις τοῦ ἄρθ. 281 ὑπὸ πάσας τὰς περιπτώσεις του. Ἐχω παρ' ὅλα ταῦτα σοβαροὺς δισταγμοὺς νὰ προκρίνω τὸ ἄρθ. 281 τοῦ ἄρθ. 288 καὶ εἰς τὸ θέμα τοῦτο. Οἱ λόγοι εἴνε ψυχολογικοί, κάπως μακρὰν τῆς αὐστηρᾶς νομικῆς ἐπιχειρηματολογίας, ἢ φύσις καὶ ἡ σημασία τοῦ θέματος ἐπιβάλλουν ὁμῶς νὰ ἐκτεθοῦν ἐν πλάτει.

Φοβοῦμαι οὖτως ὅτι ἡ φύσις τοῦ ἄρθ. 281 θὰ παρασύρῃ τὰ Δικαστήρια εἰς τὴν πολιτικὴν ἀποψιν τοῦ θέματος ἢ τὴν κοινωνικὴν του σκοπιμότητα, ἐπηρεάζουσα σοβαρῶς τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ ἀμεροληψίαν τῆς τῆς κρίσεως των. Εἴνε κοινὴ συνειδήσις εἰς εὐρύτατον κύκλον τῆς συναλλαγῆς ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐργατικῶν νόμων εἴνε μονόπλευρος. Ὅτι τὰ δικαστήρια, ἰδίως τὰ κατώτερα, παρασύρονται ἀπὸ ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπικὴν διάθεσιν καὶ ὅτι σπανίως ἀποφάσεις κρίνουν ἐν πνεύματι ἰσότητος ἀντικρουόμενα ἐπιχειρήματα. Ἡ τακτικὴ αὕτη ἔφερε δύο, ἐξ ὧν γνωρίζω ὀλέθρια ἀποτελέσματα.

Τὸ πρῶτον εἰς ἑάρος τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας. Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἐν Πειραιεὶ βιομηχανία ἀγωγῶν τῶν ἀπολυομένων ναυτικῶν δι' ἀσθενείας φανταστικὰς ἐν ὑπηρεσίᾳ. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς φιλανθρώπου προδιαθέσεως τῶν δικαστηρίων τὰ ὅποια ἐπεδίκαζον ἀποζημιώσεις ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, μὴ ἀρνούμενα σχεδὸν ποτέ, ἐξεδηλώθησαν ἐντόνως μεταπολεμικῶς. Ἐπασφάλιστρα εἰς εὐρείαν κλίμακα, ἢ πλήρης ἀρνήσις, ἀσφαλίσεως τῶν ἑλληνικῶν πλοίων διὰ κινδύνους ζωῆς πληρωμάτων. Ἀπὸ τοῦ 1937 εἶχε καταστῆ τὸ ζήτημα ὀξύ, μεθεῖξα δὲ νομοθετικῆς ἐπιτροπῆς ἢ ὅποια ἐπεζήτησε βελτίωσιν τοῦ κακοῦ.

⁵⁶ Βλ. Καποδίστριαν ὡς ἄνω εὐρέως τὸ θέμα πραγματευόμενον.

Τίποτε δὲν ἔγινε. Σοβαρὸς λόγος ἀποβολῆς τῆς ἐλληνικῆς ὑπηκοότητος διὰ πολλὰ πλοῖα καὶ μείωσις τῆς ἱκανότητος τῆς ναυτιλίας μας πρὸς συναγωνισμὸν εἰς τὸν διεθνή στίβον. Ἰσοῦ τὰ συμπεράσματα εὐθυγῆς ἐκ πρώτης ὄψεως φιλανθρωπίας, ἢ ὁποῖα ἐν τούτοις ἀπέβη πληγῆ ἐθνική. Αἱ συνέπειαι ἐκσποῦν κατὰ πρῶτον εἰς βάρος τῶν ναυτεργατῶν, εἰς τοὺς ὁποίους προκαλοῦν ἀνεργίαν. Κατὰ δεύτερον πλήττουν τὸ σύνολον τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, διότι μειώνουν καὶ τὰ ἐμβάσματα τοῦ ναυτιλιακοῦ κεφαλαίου καὶ τῶν ἀπασχολουμένων ναυτεργατῶν.

Τὸ δεύτερον παράδειγμα εἶνε ἡ στατιστικὴ παρατήρησις. Ἐξ ὄσων δεδομένων ἔχω ὑπ' ὄψιν ἡ χαλαρὰ τακτικὴ τῶν δικαστηρίων εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς καταγγελίας συμβάσεως ἐργασίας ἐπιβαρύνει τὸ σύνολον τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κεφαλαίου ἐν Ἑλλάδι μὲ περιττὸν βάρος 10 μέχρι 15 % τοῦ συνόλου τῶν γενικῶν τῶν ἐξόδων. Ἡ δαπάνη εἶνε τεραστία τὴν φέρει δὲ κατ' ἀντανάκλασιν ὀλόκληρον τὸ κοινωνικὸν σύνολον. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι παραλλήλως πρὸς τὰ παραδείγματα σκληρότητος καὶ κουφότητος τῶν ἐπιχειρηματιῶν ὑπάρχουν μύρια ἄλλα, ὅπου ἡ καταγγελία εἶνε δικαιολογημένη. Ἐπὶ χιλίων περιπτώσεων ζήτημα ἂν εἰς μίαν καὶ μόνον ἡ καταγγελία εἶνε ἀδικαιολόγητος, ἐνῶ εἰς τὰς ἄλλας εἶνε ἀπὸ πάσης πλευρᾶς δικαιολογημένη. Γνωρίζω ἐν τούτοις ἀπειρίαν περιπτώσεων, ὅπου αἱ ἐπιχειρήσεις τὸ ἐπῆραν ἀπόφασιν καὶ θεωροῦν πλῆθος ὑπαλλήλων τῶν περιττὸν ἔαρως, χωρὶς νὰ πειρῶνται κἄν καταγγεῖλαι. Ἐπιστήμη καὶ πρακτικὴ τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὴν μίαν καὶ ἀποσιωποῦν τὰς ὑπολοίπους 999 περιπτώσεις τῆς στατιστικῆς, τοῦτο δὲ ἐδημιούργησεν ἀτμοσφαιραν τῆς ὁποίας τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα δὲν ἔχομεν ἀκόμη ἀντιληφθῆ.

Τὸ κακὸν ὀφείλεται εἰς τὴν πλήρη παρανόησιν τῆς ἐννοίας «ἐπιχειρήσεις». Ἡ ἐπιστημονικὴ ἄποψις τοῦ κρατοῦντος εἰς τὸ ἐργατικὸν δίκαιον πνεύματος διερμηνεύεται ἀπὸ τὸν Καποδίστριαν⁵⁶. Διαβλέπει εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν δύο μόνον ομάδας συμφερόντων, προτάσσει δὲ τὸ συμφέρον τοῦ παράγοντος «ἐργασία» ἀπὸ τὸ συμφέρον τῆς ομάδος «κεφάλαιον». Οὐδὲν τὸ βλαδερώτερον τῆς τοποθετήσεως ταύτης. Πρωτεύον συμφέρον εἶνε τὸ συμφέρον τῆς ἐπιχειρήσεως λαμβανομένης ἀπρὸς ὅπως ὡς οἰκονομικῆς μονάδας⁵⁷. Συμπίπτει πολλάκις πρὸς τὸ συμφέρον τοῦτο τὸ συμφέρον τοῦ παράγοντος κεφάλαιον, οὐχὶ ὅμως πάντοτε. Εἰς τὸ συμφέρον τῆς οἰκονομικῆς μονάδας ἐπιχειρήσις ὑποτάσσονται τὰ δύο ἄλλα «ἐργασία καὶ κεφάλαιον».

⁵⁶ Ὡς ἄνω σελ. 76 καὶ Θεμ. ΝΗ' σελ. 51 ὑπὸ τὴν ΑΠ 395/1946, ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς τὴν Γαλλικὴν θεωρίαν.

⁵⁷ Βλ. τὴν ἐκτάκτως ἐνδιαφέρουσαν ἀνάλυσιν τοῦ θέματος ὑπὸ τοῦ Μ. Τσιμᾶρα, Γεν. Ἀρχ. Λογιστικῆς, 1946 σελ. 7 ἐπ. καὶ 67 ἐπ. Τὴν ἀνάγκωσιν τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν ἰδιωτικὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην θεωρῶ ἀπαραίτητον προσὸν τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰ ζητήματα ταῦτα.

Ἡ λειτουργία τῆς ἐπιχειρήσεως προϋποθέτει ὑψίστην οἰκονομικὴν ἀπόδοσιν ἔναντι ἐλαχίστου δυνατοῦ κόστους. Προϋποθέτει ἐπίσης ἀστρονομικὴν ἀκρίθειαν λειτουργίας καὶ πειθαρχίαν. Ἡ μέχρι καταργήσεως χαλάρωσις τοῦ θεσμοῦ τῆς καταγγελίας νομολογιακῶς κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν ἔχει χαλαρώσει καὶ τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Δὲν τολμῶ νὰ ὑπολογίσω πόση ἐντεῦθεν εἶνε ἡ περιττὴ ἐπιβάρυνσις πέραν τοῦ 15% ἂν μεταφρασθῆ εἰς χρήμα. Διότι ἄς μὴ πλανώμεθα: ἐλευθέρᾳ καὶ πραγματικῇ λειτουργίᾳ τοῦ θεσμοῦ τῆς καταγγελίας θὰ ἔχη ἄμεσον εὐεργετικὸν ἀντίκτυπον εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ παράγοντος «ἐργασία», ὃ ὁποῖος σήμερον πλειστάκις —οὐχὶ θεθαίως πάντοτε— πεπεισμένος ὅτι οὐδὲν κινδυνεύει, ἔχει χαλαρώσει κατὰ πολὺ τὸν ζήλον του.

Εἰς τὴν μεταπολεμικὴν Ἑλλάδα τίθεται ἓν ἀμείλικτον δίλημμα Ἄν δὲν δημιουργήσῃ βιώσιμον βιομηχανίαν, ἀξιοποιούσαν τὴν εὐφυΐαν καὶ ἐπιδεξιότητα τῶν κατοίκων τῆς, ὥστε νὰ κερδίσῃ ἀγοράς τινὰς εἰς τὴν Μεσόγειον ἢ ἀποθάνῃ ἐκ πείνης, ἢ θὰ παραμείνῃ ἑσᾶει οἰκονομικῶς ἀνάπηρος ἔρμαιος τῆς φιλανθρωπίας τῶν ἰσχυρῶν λαῶν τῆς Γῆς. Βιομηχανία τοιαύτης ὀλκῆς δὲν ἔῃ ἀναπτυχθῆ ποτὲ μὲ τὰς κρατούσας περὶ καταγγελίας ἀντιλήψεις. Μειζων αὐστηρότης ἐκ μέρους τῆς νομολογίας εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶνε οὐχὶ ἀπλῶς ἐνδεδειγμένη ἀλλὰ κεφάλαιον ζωτικῆς σημασίας δι' ὀλόκληρον τὸ ἔθνικόν σύνολον.

Ἴσως θεωρηθῶ ὑπερβολικός. Ἐὰ πρακτικὰ παραδείγματα ὅμως εἶνε ἀναμφισβήτητα. Φοβοῦμαι συνεπῶς βασίμως ὅτι τὸ ἄρθρον 281 θὰ ἐπιτείνῃ τὴν κίνησιν πρὸς τὴν ἐσφαλισμένην ὡς ἄνω κατεύθυνσιν. Εἶνε εὐχερέστερον νὰ ἐπικρατήσῃ ὑπὸ τὴν σφαλερὰν ἐντύπωσιν γενικῶν τινῶν φράσεων, ὡς «ἡ σχετικότης τῶν δικαιωμάτων, ἡ ἀποφυγὴ καταχρήσεως ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν κλπ.», ἢ ἄποψις ὅτι ἡ καταγγελία ἠτόνισεν εἰς τὸ δίκαιον. Διότι ὁμολογουμένως ἡ καταγγελία πλήττει πάντοτε σκληρῶς τοὺς ἐργαζομένους. Ἐφηρημέναι τινὲς γενικότητες⁶⁸ ἐγγίζουσι ταχύτερον τὴν καλοκάγαθον καὶ εὐαίσθητον χορδὴν εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων Δικαστῶν, ἢ ἡ φρόνιμος ἐπιφυλακτικότης τοῦ Καποδίστρια. Ἐφ' ὅσον ὅμως οἱ οἰκονομικοὶ καὶ κοινωνικοὶ σκοποὶ τῆς καταγγελίας συμβάσεως ἐργασίας δὲν εἶνε μόνον ἐκείνοι εἰς τοὺς ὁποίους πιστεύει ἡ θεωρία τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἀλλ' ἐκτείνονται πέραν αὐτῶν εἰς θέματα κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς πολιτικῆς τοῦ Συνόλου, φρόνιμον εἶνε νὰ ἀποφευχθῆ ἢ χρήσις τοῦ ἄρθρ. 281 Ἄστικ. Κώδικος καὶ εἰς τὸ θέμα τοῦτο. Διότι ἀναμειγνύει πολιτικὰς ἀπόψεις εἰς τὴν ἐρμηγείαν τῶν ἐργατικῶν νόμων καὶ κινδυνεύει νὰ διχάσῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν κρίσιν τῶν δικαστηρίων μὲ γνώμονα τὴν πολιτικοκοινωνικὴν σκοπιμότητα. Προτιμῶ συνεπῶς χιλιάκις ὅσονδήποτε μεροληπτικὴν φιλεργατικὴν νομολογίαν, σθηριζομένην

⁶⁸ Ὁ Θ ε ρ ἄ π ο ς, ὡς ἄνω ἀριθ. 24 καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸ ἔργον τοῦ παρασύρεται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην.

εις ἀνεξέλεγκτον δικαστικὴν πεποιθήσιν κατὰ τὸ ἄρθ. 288, ἀπὸ τὴν κατὰ τὸ ἄρθ. 281 ἐπαπειλουμένην θεωρητικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς σχετικότητος τῶν ἐργατικῶν νόμων.

§ 5

1. Η ΕΚΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΘ. 288 ΑΣΤΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ

1.—Αἱ κατωτέρω παρατηρήσεις σκοπεύουν νὰ ἐξάρουν τὴν πλεονεκτικὴν θέσιν τοῦ ἄρθρου 288 ἔναντι τοῦ ἄρθρου 281 Προκειμένου περὶ γενικῶν διατάξεων ἰσχύει θεσπάζων ὁ κανὼν ὅτι τὰ ὅρια ἐφαρμογῆς τῶν δυνάμει νὰ χαραχθοῦν εὐρύτερα ἢ στενότερα. Ἡ προσπάθεια εὐρυτέρας διαμορφώσεως τῶν ὁρίων τοῦ ἄρθ. 288 στηρίζεται εἰς τοῦτο σημαίνει δὲ προτίμησιν πρὸς ἀξίωμα δοκιμασμένον ἤδη παρ' ἡμῖν. Δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τρία στάδια ἢ βαθμίδας ἐρμηνευτικῶν δυνατοτήτων τοῦ ἄρθρου 288.

Ἡ πρώτη βαθμὶς ἀναγορεύει ἀπλῶς τὴν καλὴν πίστιν καὶ τὰ συναλλακτικὰ εἰς ἡθὴ περιεχόμενον τῆς ἐνοχῆς⁵⁹. Κατὰ τὴν ἀποψιν ταύτην τὸ ἄρθ. 288 θὰ εἶχε ἐρμηνευτικὸν χαρακτήρα, συμπληρωτικὸν τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου μόνον. Τὸ ἄρθ. 288 ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην δὲν θὰ ἐπεκράτει ἀναγκαστικῶν νόμων καὶ δὲν θὰ ἔφερε χαρακτήρα αὐτοτελοῦς νομοθετικῆς ἐπιταγῆς. Πρὸς τὴν ἀποψιν ταύτην ἐλάχιστοι προσαρμόζονται ἀπολύτως⁶⁰.

Ἡ δευτέρα βαθμὶς ἀναγορεύει τὸ ἄρθ. 288 εἰς κανονιστικὸν καὶ οὐχὶ ἐρμηνευτικὸν κανόνα⁶¹. Ἰπὸ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην φέρει χαρακτήρα αὐτοτελοῦς νομοθετικῆς ἐπιταγῆς, ἐπιβιβλίουσης εἰς τὸν ὀφειλέτην καὶ κατὰ συνεκδοχὴν εἰς τὸν πιστωτὴν τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ παρέχειν ὡς ὀρίζει, καὶ ὅτι ὀρίζει ἢ καλὴ πίστις. Κατὰ τὴν πλέον κρατούσαν ἀποψιν τὸ ἄρθ. 288 ἐπικρατεῖ ὡς ρυθμιστῆς τῆς παροχῆς παντὸς νόμου εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, καὶ ἀναγκαστικῶν ἀκόμη τοῦ οἰκογενειακοῦ ἢ κληρονομικοῦ δικαίου⁶². Οἱ πλείστοι τῶν ἐρμηνευτῶν κινουῦνται εἰς τὴν τροχίαν ταύτην, μὲ παρεκκλίσεις τότε πρὸς τὴν πρώτην, πότε πρὸς τὴν κατωτέρω τρίτην πιθανότητα. Εἰς τὰ πλαίσια ταύτης πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν ἐπίσης αἱ γινώμαι τῶν Ρωμαϊστῶν παρ' ἡμῖν οἱ ὅποιοι, δέον νὰ τονισθῇ, παρέσχον ἐξόχως ἐνδιαφε-

⁵⁹ Βλ. Τσιριντάνην εἰς ἐρμηνεῖαν Ἄστ. Κώδ. ἄρθ. 288 σχόλιον 1 καὶ σχόλιον 5, Π. Ζέπον, Ἐνοχ. § 2, I. Αὕτη ἦτο ἡ ἀφετηρία τῆς Γερμ. νομολογίας μεταξὺ 1900—1910.

⁶⁰ Ἀναγνωρίσασα τὴν ἀναίρεσιν διὰ παράβασιν τῆς § 242 τὸ R. G. διέσπασε τὴν ὡς ἄνω ἀρχήν. Βλ. καὶ Μιχελάκη σελ. 155]157.

⁶¹ Βλ. Ζέπον, Ἐνοχ. σελ. 168 § 7, I, Καποδίστριαν σελ. 43 Παρβ. ἐπίσης Τσιριντάνην Α.Ι.Δ. 1942 σελ. 1 ἐπ. Πουλίτσαν ἐν ΜΑ' 173, Σιμωνέτον, Θεμ. ΝΑ' σελ. 641, III. Πόρτολον ἐν ΑΙΔ', Τόμ. γ' σελ. 694 ἐπ. Βουζίκαν, ΕΕΑΝ, 1942 σελ. 397 ἐπ.

⁶² Ζέπος σελ. 169, 2, α.

ρούσας συμβολάς εις τὴν γνῶσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς καλῆς πίστεως καὶ τῆς *exceptio doli generalis* ⁸³.

Ἡ τρίτη καὶ τελευταία βαθμὶς διαδέχεται εἰς τὸ ἀρθ. 288 ὑπερτάτην ἐπιταγὴν τοῦ δικαίου. Ἡ καλὴ πίστις εἶνε ὁ ὑπέρτατος νόμος ὁ ὁποῖος κρατεῖ εἰς τὴν ρύθμισιν πάσης, ἐξ οἰαζθήποτε αἰτίας, παροχής. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι εἶνε ὑποχρέωσις διὰ τὸν Δικαστήν, συνεπάγουσα δικαίωμα τοῦ ὑφειλέτου νὰ ἀξιῶσῃ προσαρμογὴν τῆς ὑφειλῆς του, εἰς ὅ,τι ἀξιοὶ ἢ καλὴ πίστις. Ὡς ὑπέρτατος νόμος δὲν γνωρίζει ὑπὸ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην περιορισμούς. Εἰς τὴν ἐπιταγὴν τοῦ ἀρθ. 288 κάμπτονται οὕτω καὶ νόμοι δημοσίας τάξεως καὶ δημοσίου δικαίου ἀκόμη ⁸⁴.

Τὸ δυσκολώτερον πρόβλημα κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος διὰ θεωρίαν καὶ πρακτικὴν θὰ εἶνε νὰ χαράξῃ τὰ ὄρια τῆς ἐξουσίας τοῦ Δικαστοῦ εἰς τὸ πλαίσιον τῶν τριῶν ὡς ἄνω βαθμίδων. Πρῶτον μὲν διότι τὸ θέμα ἀποτελεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν τοῦ προβλήματος τῆς ἐρμηνείας, ἢ δὲ θεωρητικὴ ἐπεξεργασία του εἶνε ἀπέραντος εἰς τὴν Γερμανικὴν θεωρίαν καὶ δεύτερον, διότι ἡ ἀφηρημένη καὶ γενικὴ φύσις τῶν ἀξιωμάτων ἀνέτως ἐπιτρέπει διαστολὰς τῆς ἐννοίας των ὡς αἱ ἀνωτέρω ἐκτιθέμενοι. Εἰς βραχύτατον χρονικὸν διάστημα ἄλλωστε αἱ συμβουλαὶ τῆς παρ' ἡμῖν θεωρίας εἰς τὸ θέμα τοῦτο ὑπῆρξαν πολυπληθέστατοι ⁸⁵.

Στηρίζω τὴν γνώμην μου εἰς τὴν νομολογικὴν παρατήρησιν καὶ δὲν διστάζω νὰ δεχθῶ ἀνεπιφυλάκτως ὅτι τὸ ἀρθ. 288 ἐκτείνεται εἰς τὰ ὄρια καὶ τῆς τρίτης βαθμίδος ἐρμηνείας του. Ἡ νομολογιακὴ παρατήρησις εἶνε πλέον ἢ εἰς ἄλλο σημεῖον ἢ κατάλληλος μέθοδος. Διότι ἀντανακλᾷ τὰς ἐπιρροὰς τῆς θεωρίας, αἵτινες ἄνευ τοῦ ἐρείσματος τούτου θὰ παραμείνουν κεναὶ λέξεις. Διότι ἐνσαρκώνουν εἰς συγκεκριμένα θέματα τὰς γενικότητας τοῦ κειμένου τοῦ νόμου. Τὴν εὐρύτητα ταύτην τῆς οὐσίας τοῦ ἀρθ. 288 συνομολογῶ ὁμοῦς ὡς ἐξουσίαν σχετικὴν καὶ εἰς ἀπεριόριστα χρονικὰ ὄρια.

Σχετικὴ εἶνε διότι ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι παραχωρεῖται δὲν προκύπτει ὅτι εἶνε παντοῦ καὶ πάντοτε χρησιμοποίητέα. Θὰ κρίνῃ ὁ δικαστὴς—ἴσως τοῦτο εἶνε τὸ δυσχερέστερον κεφάλαιον τῆς δράσεώς του—τὰς περιπτώσεις

⁸³ Ὁ Τριανταφυλλόπουλος, Ἐνοχ. εἰς β' ἐκδ. σελ. 42 § 2 δίδει μίαν ἐκ τῶν πιστοτέρων εἰκόνων τοῦ θεσμοῦ εἰς τὴν πανδεκτικτὴν θεωρίαν. Ὁ Μπαλῆς, Μελέται Ἀστ. δικ. σελ. 433 ἐπ. ἐθεμελίωσε τὴν ἰσχύν των εἰς τὸ παρ' ἡμῖν δίκαιον, ὁ δὲ Πετρόπουλος, Εἰσ. σελ. 477 ἐπ. τὴν θέσιν τῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου.

⁸⁴ *Ennecerus*. II § 264, α' *Lehmann, Grundriss*, § 39, I. Κατ' οὐσίαν ὁ *Hedemann*, *Schuldrecht*, 1921 σελ. 285. Ἐπεβλήθη κυρίως νομολογιακῶς, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς περιφήμου *R.G.* 28-9-1923 καὶ *J. Woch.* 1924, τόμ. 1 σελ. 38 ἐπηρέασαν πάντα τὰ ἐρμηνευτικὰ τῆς περιόδου ταύτης.

⁸⁵ Βλ. τοὺς ἀνωτέρω ἀριθ. 1 σημ. 1 καὶ 3 ἀναφερομένους καὶ Μαριδάκην εἰς *Σχ. Γεν. Ἀρχῆ Κώδικος* σελ. 122 ἐπ. *Τσιριντάνην* εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀρθ. 288. *Σούρλαν*, αἱ γενικαὶ ρῆτραι ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ, 1939.

και αναλόγως τῆς σοβαρότητος των, τὸν βαθμὸν τῆς ἐξουσίας, ἦν τοῦ ἐπιβάλλεται νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ ἀρθ. 288.

Τὰ ἀπερίοριστα χρονικὰ ὅρια ἔχουν τὴν ἐννοίαν ὅτι εἰς τὴν ζωὴν μιᾶς κωδικοποιήσεως, διήκουσαν ἐπὶ πολλὰς γενεάς, ἰδιάζουσαι συνθῆκαι θὰ ἐπιβάλλουν τὴν χρῆσιν τῆς ἐξουσίας ἐκ τοῦ ἀρθ. 288 ἐν ὄλῃ τῆς τῆ ἐκτάσει, ἐνῶ ἄλλοτε ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἴσως δὲν παραστῆ τοιαύτη ἀνάγκη. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἔπαυσε νὰ ἰσχύῃ ὡς ὑπέρτατον ἀξίωμα τὸ ἀρθ. 288 ἢ ὅτι ἰσχυρεν ἐπὶ χρόνον τινα μόνον. Τὸ νόημα τῶν γενικῶν αὐτῶν ἀξιωματίων τοῦ δικαίου κατὰ χρόνον, ἐγκεῖται εἰς τὸ ὅτι θὰ ἀξιοποιηθοῦν ἐν ὄλῃ των τῆ ἐκτάσει ὡσάκις αἱ περιστάσεις τὸ ἐπιβάλλουν. Δὲν παύουν ποτὲ νὰ ἰσχύουν. Ἦὰ κατωτέρω θεμελιῶν τὰς σκέψεις μου ταύτας.

2. Ἡ νομολογιακὴ παρατήρησις

Ἐσχημάτισα γνώμην τόσον ἐκ τῆς ἰδικῆς μας νομολογίας ὅσον και ἐκ τῆς Πανδεκτιστικῆς Γερμανικῆς και τῆς νομολογίας τοῦ Γερμανικοῦ Κώδικος τοῦ 1900. Ἴδου τί πρὸς ἐκύβηεν ἐκ τῆς ἐρῆνης ταύτης:

α. — Ὅτι εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1900 πανδεκτιστικὴν νομολογίαν εἰς ἐλάχιστα θέματα ἢ κρίσις ἐξήρθη εἰς ἀνάλογον πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν *exceptio* ἔκτασιν. Καίτοι πολλαχῶς γίνεται μνεία τοῦ ὅρου «*exceptio*» ἢ χρῆσις του εἶνε κατ' οὐσίαν περιωρισμένη, και πολλάκις ἄνευ ἀντικειμένου⁶⁶.

β. — Ἡ ὑπὸ τὸ Κράτος τοῦ Κώδικος τοῦ 1900 Γερμανικὴ νομολογία διακρίνεται εἰς δύο περιόδους.

Ἡ πρῶτη μέχρι τοῦ 1916 περίπου εἶνε ἐποχὴ ἰδεῶδους ἀντιστοιχίας γραπτῶ δικαίου και πρακτικῆς αὐτοῦ ἐφαρμογῆς. Θριαμβεῦσι τὸ δόγμα τῆς πληρότητος ἀνεπιφυλάκτως. Σπανίως εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου αἱ συναλλασσόμενοι εἶνε τόσον ἐνήμεροι τῶν νόμων και προσαρμόζονται εἰς αὐτούς, ὅσον κατὰ τὴν περίδον ταύτην. Ἡ συναλλαγή λειτουργεῖ μὲ ἀκρίβειαν ὡρολογιακοῦ μηχανισμοῦ. Δὲν ὑπάρχουν σχεδὸν ἀπρόοπτα διὰ τὴν δικαστηριακὴν κρίσιν. Τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον διὰ τὴν περίδον αὐτὴν εἶνε τεθειμένον δίκαιον. Δὲν ὑπάρχει διαφορὰ ἢ ὅποια νὰ μὴ δύναται νὰ λυθῆ ἐν τῇ πλαίσιῳ τῶν διατάξεων τοῦ Κώδικος διὰ συνθέσεως λογικῆς λύσεως. Ἡ τελευταία τάσις ἐκδηλοῦται μέχρις ὑπερβολῆς. Προλαμβάνει μορφήν φυγῆς τῆς προσωπικότητος τοῦ Δικαστοῦ πρὸ τοῦ κειμένου τοῦ νόμου. Ὁ Κώδιξ εἶνε τρόπον τινὰ ἢ μηχανὴν ἢ ὅποια αὐτομάτως παράγει τὸ δίκαιον, ὃ δὲ Δικαστῆς τὸ ὄργανον τὸ ὅποσον θέτει εἰς κίνησιν τὴν μηχανὴν ταύτην. Ἐν-

⁶⁶ Ἡ νομολογία τοῦ R.O.H.G. ἐπὶ τῆς ρωμ. *exceptio doli generalis* εἶνε ὁ πρόδρομος τῆς § 242 Γερμανικοῦ Κώδικος. Βλ. εἰς ὁμόνυμον συλλογὴν ἀποφάσεων, R.O.H.G. τόμ. XIV ἀριθ. 75, III σελ. 313, XI, ἀριθ. 40 σελ. 111/112, XIII ἀριθ. 91, XXV σελ. 67. I ἀριθ. 60 σελ. 202, XIV ἀριθ. 136 και ἀριθ. 45 σελ. 147, XVIII ἀριθ. 5 σελ. 22, XVI ἀριθ. 30, XVII ἀριθ. 36 σελ. 160. Εἰς τὴν *Hanseatische Gerichtszeitung* τὸ *Hans. O.L.G. 8. I. 1883* ἀριθ. 19 και *L.G. Hbg* αὐτόθι ἀριθ. 30.

τεῦθεν σπανιωτάτη ἢ προσφυγὴ καὶ θεμελίωσις λύσεως εἰς τὰ ἄρθ. 200 καὶ 288 τοῦ Κώδικος ἐν σχέσει ἰδίᾳ πρὸς τὸ σύνολον τοῦ νομολογιακοῦ ὄγκου⁶⁷.

Ἐκδηλοῦνται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ κυριώτεραι τάσεις τῶν νέων σχολῶν ἐρμηνείας. Τοῦτο ὁμῶς ὡς ἀντίδρασις κατὰ τοῦ συστήματος καὶ οὐχὶ διότι πράγματι χωλαίνει ἡ πρακτικὴ τοῦ δικαίου⁶⁸.

Ἡ δευτέρα περίοδος διήκει μέχρι τοῦ 1926 περίπου. Ὁ πόλεμος τοῦ 1914 ἀνέτρεψε τὸν μηχανισμόν τῶν συναλλαγῶν καὶ τὴν ἀρμονίαν τοῦ προπολεμικοῦ οικονομικοῦ συστήματος.

Ἡ συνθετικὴ διαλεκτικὴ ἀπέδειξε τὴν γυμνότητά της μὴ δυναθεῖσα ἢ ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς νέας συνθήκας. Ἡ Γερμανικὴ νομολογία δὲν ἐδίστασε τότε νὰ χρησιμοποιοῦν τὰς εἰς τὰ ἄρθ. 200 καὶ 288 ἐξουσίας. Δύο τὰ κύρια ἀντικείμενα ἐφαρμογῆς, αἱ προμηθευτικαὶ συμβάσεις⁶⁹ καὶ τὰ θέματα ἀνατιμήσεως χρηματικῶν χρεῶν. Πολυπληθῆς καὶ παγία νομολογία ἀνέδειξε τὸ ἄρθρ. 288, § 242 Γερμανικοῦ Κώδικος, εἰς ὑπέρτατον κανόνα ἐν τῷ δικαίῳ πρὸ τοῦ ὁποῦο κάμπτεται ὁ νόμος, εἰς οἰονδήποτε καὶ ἂν ἀνήκει κύκλον⁷⁰. Διότι ἡ καλὴ πίστις εἶνε ἡ ἀνωτέρα δύναμις ἢ διέπουσα τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου πέραν οἰουδήποτε κειμένου. Οὕτως ἡ κατὰ τὴν καλὴν πίστιν κρίσις ἀποτελεῖ ἀξίωμα οὐσιαστικοῦ δικαίου, ὑπεράνω παντὸς γραπτοῦ κειμένου, μία ἐκ τῶν πλέον ἰδιορρυθμῶν κατακτήσεων τῆς Γερμανικῆς νομικῆς σκέψεως.

⁶⁷ Βλ. χαρακτηριστικὰ τινὰ παραδείγματα: Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὴν *Hanseatische Gerichtszeitung* καὶ τὴν *Juristische Wochenschrift*. Βλ. *Hans. O.L.G.* 8.2. 1904 εἰς 1904 ἀριθ. 86. *R.G.* 4.1. 1904, *J.W.* 1904 σελ. 139^a τὸ ἴδιον 26-10-1906 *J.W.* 1906 σελ. 734. ἀριθ. 1, τὸ ἴδιον 17-12-1903. *J.W.* 1904 σελ. 89 ἀριθ. 7. *R.G.* 30-6-1904. *J.W.* 1904 σελ. 482 ἀριθ. 3. *R.G.* 10-11-1910. *J.W.* 1911 σελ. 90 ἀριθ. 8. *R.G.* 11-1-1912, *J.W.* 1912 σελ. 345 ἀριθ. 10. *R.G.* 27-2-1912, *J.W.* σελ. 457 ἀριθ. 4. *R.G.* 8-11-1912, *J.W.* 1913 σελ. 129 ἀριθ. 4.

⁶⁸ Βλ. χαρακτηριστικὰ τινὰ σχόλια τοῦ *Veit-Simon*, *J.W.* 1914 σελ. 725 ἐπ. καὶ *Danz* *J.W.* 1912 σελ. 5 ἐπ.

⁶⁹ Χαρακτηριστικὴ ἡ προσπάθεια διατηρήσεως τοῦ κύρους τῆς συμβάσεως. Βλ. *Hans O.L.G.* 21-11-1919 εἰς *Hans. G.Z.* 1920. H. ἀριθ. 35. *L.G. Hamburg* 4-2-1920 αὐτόθι 1920, H. ἀριθ. 46, 12-6-1920, *ib.* ἀριθ. 80, *O.L.G.* 8-4-1920, τόμ. 1920 H. ἀριθ. 85. *R.G.* 12-3-1920, τόμ. 1920 H. ἀριθ. 111. *Hans O.L.G.* εἰς 1919 ἀριθ. 96. *O.L.G.* 15-10-1920 εἰς 1921 H. ἀριθ. 4. *R.G.* 30-9-1921 εἰς 1922 H. ἀριθ. 6. *R.G.* 5-10-1922 ὡς 1923 H. ἀριθ. 89.

⁷⁰ Βλ. *R.G.* 28-9-1923, εἰς *J.W.* 1924 τόμ. 1 σελ. 38 *O.L.G.* *Lübeck* εἰς *Hans R.G.Z.* 1921 B. ἀριθ. 7. *R.G.* 112333 εἰς *Hans. R.G.Z.* 1921. B. σελ. 124, *Hans. O.L.G.* 13 7. 1926 εἰς 1926 B. ἀριθ. 121. *O.L.G. Bremen* 5. 5. 1922, εἰς 1922. B. ἀριθ. 92. *O.L.G. Hbg* 4-9-1923, εἰς 1923 H. ἀριθ. 122. *Hans O.L.G.* 24-11-1924 εἰς 1925 H. ἀριθ. 9. *O.L.G. Kiel* 31-3-1925 εἰς 1925. H. ἀριθ. 66 *O.L.G.* 18-11-1924 εἰς 1925 B. ἀριθ. 15, *O.L.G.* 30-5-1927, εἰς 1927. B' ἀριθ. 146, *R. G.* εἰς *Hans R.G.Z.* 1928 B. σελ. 533. *O.L.G. Bremen* 11-4-1929 αὐτόθι 1930 ἀριθ. 86. *Hans. O.L.G.* εἰς 1928 B. ἀριθ. 232 καὶ *R.G.* 23-9-1929 εἰς 1930 B. ἀριθ. 89. Ἀπειρὸν τὸ πλῆθος τῶν ἀποφάσεων εἰς τὴν *J. W.* ὅπερ παοαλείπω ἐλλείψει χώρου.

γ — Τελευταία φάσις εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐξέλιξιν ὅτι ἡ κατὰ τὸ ἀρθ. 288 ἐξουσία τοῦ δικαστοῦ διετηρήθη εἰς τὴν νομολογίαν τόσον, ὅσον ἦτο ἀπαραίτητον πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἐκτάκτων συνθηκῶν τοῦ πολέμου, βραδέως δὲ μὲ τὴν ἐπάνοδον τῆς ὀμαλότητος εἰς τὴν συναλλαγὴν ὑπεχώρησεν ἡ χρῆσις τῆς περιορισθεῖσα τελικῶς εἰς τὰς πρὸ τοῦ 1916 ἀναλογίας, καὶ

δ.—“Ὅτι εἰς τὴν καθ’ ἡμᾶς νομολογίαν παρατηρεῖται μᾶλλον προσαρμογὴ εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ Regelsberger. Κατεβλήθη προσπάθεια ἀξιοποίησεως τῆς excerptio εἰς τὸ ἀστικὸν οὐσιαστικὸν δίκαιον. Αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις εἶνε πάντως ἄνευ συνοχῆς, μὴ προδίδουσαι γενικωτέραν συνείδησιν ἐπιβολῆς τοῦ θεσμοῦ τούτου εἰς τὸ δίκαιον, ὡς γενικοῦ ἀξιώματος. Εἰς ἑκτασιν καὶ θαυμάσια δὲν ὑπερέβη ἡ ἑλληνικὴ νομολογία τὰ ἐπιτευχθέντα εἰς τὴν Πανδεκτιστικὴν πρὸ τοῦ 1900.

ε.—Τὸ πόρισμα ἐκ τῆς ἄνω ἐκθέσεως πηγάζει ἀφ’ ἑαυτοῦ. Ἡ Γερμανικὴ νομολογία ἀντίκρουσε περιστάσεις ἐκτάκτους καὶ ὀλως ἐξαιρετικὰς. Ἐνεζήτησε καὶ ἀνεύρεν ὁ δικαστὴς τὴν ἐξουσίαν ἢ ὅποια ἐφώλευε εἰς τὸ ἀρθ. 288. Μόλις σχετικὴ ὀμαλότης ἐπανήλθεν ἔπαυσεν ἡ χρῆσις τῆς ἐξουσίας ἐν ὄλῃ τῆς τῆ ἐκτάσει. Ἡ νομολογιακὴ παρατήρησις βεβαίως συνεπῶς τὴν ὀρθότητα τῆς ἀπόψεώς μου ἐν τῇ ὡς ἄνω διατυπώσει. Εἰς τὸ καθ’ ἡμᾶς δίκαιον δὲν ἐνεφανίσθησαν αἱ ἐξαιρετικαὶ συνθήκαι, αἷτινες ἐπέβαλλον διάφορον λύσιν εἰς τὸ Γερμανικόν. Ἐν τούτοις μία ἐκ τῶν σοβαρωτέρων τάσεων τῆς θεωρίας μεταξὺ 1920—1930 εἶχε συστήσει τὴν παραχώρησιν βάσει τῶν Ρωμ. κειμένων ἐξουσίας εἰς τὸν δικαστὴν ἀναλόγου πρὸς τὴν ἐν τῇ Γερμ. νομολογίᾳ ἐπιτευχθεῖσαν⁷¹.

3. Φραγμοὶ

Ἐρωτᾶται, εἶνε παντοδύναμος ὁ δικαστὴς κατὰ τὴν ὡς ἄνω ἀποψίν μου; Ἐναντιβόλως ὄχι. Ὑπάρχουν φραγμοὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν του, τοὺς ὁποίους κατατάσσω εἰς ἐξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς.

Ἐξωτερικοὶ φραγμοὶ εἶνε οἱ πηγάζοντες ἐκ τῆς ἀναγκαστικῆς ἢ ἐξαιρετικῆς φύσεως συγκεκριμένης διατάξεως εἰς ἣν στηρίζεται ὁ πιστωτὴς ἀξιών τὴν παροχὴν.

Ἡ ἀναγκαστικὴ ἢ ἐξαιρετικὴ φύσις διατάξεώς τινος τοῦ νόμου ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ ὑποχρέωσις πρὸς παροχὴν ἀποτελεῖ ἰσχυρὸν φραγμὸν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἀξιώματος τῆς καλοπίστου ἐκτελέσεως. Ὅσον σημαντικωτέρα εἶνε ἡ διάταξις ἐπὶ τοσοῦτον δυσχεραίνεται ἡ κάμψις τῆς ἀπὸ τὸν δικαστὴν. Τότε μόνον θὰ τολμήσῃ οὗτος νὰ ἀψηφήσῃ τὸν νόμον, ὅταν ἡ τήρησις του ἀποτελεῖ κατάφωρον παραβίασιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἔρθου

⁷¹ Βλ. Μπαλιῆν Μελ. Ἄστ. δικ. 1938 σελ. 432 ἐπ. Μαριδάκη ν, ἡ ὑποτίμησις τοῦ χαρτονομίσματος ἐν τῷ ἄστ. δικ. Ἄφ. Μάτεσιν, ὑποτίμησις τοῦ χαρτονομίσματος. Γενικωτέρα κριτικὴ εἰς Λιτξερὸπουλον, ἡ νομολογία ἀριθ. 76 ἐπ.

καὶ δικαίου ἢ δὲ ἀντίθεσις τοῦ πρὸς τὸ περὶ δικαίου συναίσθημα τοῦ ὑγιῶς σκεπτομένου πολίτου ἀνεπίδεκτος ἀμφιβολίας.

Ἐκ πολλῶν πλευρῶν ἐκστομίζονται σήμερον μύδροι κατὰ τῆς παντοδυναμίας τοῦ ἀτομικοῦ δικαιώματος. Ἐν τούτοις πρόκειται περὶ θέματος πεπαλαιωμένου. Ἡ σύγχρονος πληγὴ εἶνε ἢ ἀφορήτως ἐκδηλουμένη, πολύπλευρος καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀβασανίτως παρεμβαίνουσα δραστηριότης τοῦ νόμου. Δημιουργεῖ καταστάσεις τὰς ὁποίας οἱ συντάκται του δὲν ἐφαντάσθησαν κἄν καὶ πολλάκις ὑποχρεώσεις ἄκρως ἀντιθέτους ἢ κατὰ παρανόησιν ἢ καθ' ὑπέρβασιν τῶν σκοπῶν του. Τέλος ὄργανισμοὶ ἰσχυροὶ ἐν τῇ συναλλαγῇ ἐπωφελοῦνται τῶν δεσμῶν των μὲ τὸ κράτος διὰ νὰ ἐπιβάλλουν νομοθετικῶς τὴν θεραπείαν συμπερόντων των εἰς βάρος τῆς συνόλου οἰκονομίας κατὰ παράβασιν παντὸς ἠθικοῦ φραγμοῦ, ὃν ἡ ὑγιῆς σκέψις ἐπιβάλλει. Τοῦτο ἀποτελεῖ κατ' ἐμὲ κατὰ χρῆσιν τῆς δυνάμεως τοῦ νόμου. Τὸ ἀξίωμα τῆς καλῆς πίστεως ὀφείλει νῆ ὀρθωθῆ ἀμείλικτον ἔναντι τῶν ὑπερβάσεων αὐτῶν. Ὁ δικαστὴς θὰ σταθμίσῃ τὰ πράγματα καὶ θὰ σκεφθῆ πολὺ προτοῦ ρίψῃ τὸ βάρος τῆς δυνάμεως του κατὰ τοῦ νόμου καὶ ὑπὲρ τῆς καλῆς πίστεως. Διαβλέπω πάντως ἄμεσον ἔδαφος ἐφαρμογῆς τῆς ἀπόψεως ταύτης πρῶτον εἰς τὰς συναλλαγὰς καὶ τὴν νομοθεσίαν ὠρισμένων ὀργανισμῶν κοινῆς ὠφελείας —ἐταιρεῖαι ὑδάτων, ἠλεκτρισμοῦ, τηλεφῶνων κλπ. Δεύτερον εἰς τὴν νομοθεσίαν ὠρισμένων Ταμείων καὶ τῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος —συναλλαγματικοὶ νόμοι—. Τέλος εἰς τὸν ὄλον κύκλον τοῦ φορολογικοῦ δικαίου πρὸς προσδιορισμὸν τῆς ἐκάστοτε φορολογικῆς ὀφειλῆς.

Οἱ ἐσωτερικοὶ φραγμοὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐφαρμογῆς τῶν ἀρθρ. 200)288 Ἄστ. Κώδικος μειώνουσιν ἔτι περαιτέρω τὴν πιθανότητα ὅτι καθιεροῦται παντοδυναμία ἀπόλυτος τοῦ δικαστοῦ. Ἡ δύναμις αὐτοῦ εἶνε σχετικὴ. Τότε μόνον θὰ κρίνῃ ἐπικρατοῦσαν τὴν ἐκ τοῦ ἀρθρου 288 ἐξουσίαν του ἔναντι τοῦ κειμένου ἄλλου νόμου, ὅταν πράγματι συντρέχουν λόγοι ἐπεμβάσεως τοῦ ἀξιώματος τῆς καλῆς πίστεως. Οἱ ἐσωτερικοὶ φραγμοὶ θὰ προέλθουν κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς ἰδίας κρίσεως τοῦ δικαστοῦ, ἀλλὰ κατὰ δεῦτερον καὶ κυριώτερον λόγον ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς καλῆς πίστεως καὶ τῶν συναλλακτικῶν ἠθῶν τοῦ ἀρθρ. 288. Τὰ κριτήρια διὰ τὴν διακρίβωσιν τοῦ δευτέρου τούτου στοιχείου εἶνε ἀντικειμενικά, ὡς ἐκ τῆς πείρας τῆς Γερμανικῆς νομολογίας προκύπτει. Διὰ νὰ τεθῇ ἐκποδῶν νόμος δημοσίας τάξεως πρέπει νὰ πιστοποιήσῃ ὁ δικαστὴς, οὐχὶ μόνον ὅτι προσβάλλει ἢ ἐφαρμογὴ του τὴν ἐννοίαν τοῦ ὀρθοῦ καὶ δικαίου, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ συναλλακτικὰ ἠθῆ θεωροῦν τὴν ἐκτέλεσιν οὐχὶ δικαίαν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο οὐχὶ ἢ ἀτομικὴ κρίσις τοῦ δικαστοῦ θὰ ὑπερισχύσῃ, ἀλλ' ἢ κρίσις τῆς ὁλόκληρης ὁ μέσος ὅρος τῆς σκέψεως τῶν πολλῶν, ὃν ὑποχρεοῦται ν' ἀναζητήσῃ καὶ ἀνεύρη ὁ δικαστὴς καὶ σταθμήσῃ αὐτὸν ὡς παράγοντα, ἐπιτάσσοντα τὴν ἐπικράτησιν τῆς καλῆς πίστεως ἔναντι τοῦ κειμένου τοῦ νόμου. Δὲν δικαιοῦ-

ται δηλαδή να θέσῃ ὁ δικαστὴς ἑαυτὸν καὶ τὴν ὑποκειμενικὴν του κρίσιν ὑπὲρ τὸν νόμον καὶ νὰ συγχύσῃ τὰ ὄρια ἠθικῆς καὶ δικαίου¹², δύναται ὁμως νὰ ἔχῃ δεσπάζουσαν γνώμην ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν κανόνων οὓς θέτει ἡ κοινωνικὴ συμβίωσις.

¹² Ἀκολουθῶν τοιαύτην τακτικὴν θὰ φθάσῃ μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις καὶ ὅλως εἰδικὰς συνθήκας εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸν νόμον ἢ τὴν σύμβασιν. Οὐσιώδες στοιχεῖον τοῦ νόμου εἶνε συνεπῶς ὁ καθορισμὸς τῆς ἔννοιας τῆς καλῆς πίστεως, εἰς ὃν ἀρκοῦν αἱ ἀνωτέρω σκέψεις ἀνταποκρινόμεναι πρὸς τὰ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κρατοῦντα¹³.

4.— Ἡ καλὴ πίστις ὡς ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον

Ἐπιπέσει ἡ καλὴ πίστις εἶνε ἀντικειμενικὴ ἔννοια καθωρίσθη ἀνωτέρω. Αἱ κἀτωθὶ σκέψεις σκοπὸν ἔχουν νὰ διαφωτίσουν τὸ θέμα διότι οὐδὲν μεταβάλλουν ὡς φρονῶ εἰς τὴν οὐσίαν. Δὲν μὲ ὠθεῖ πρόθεσις διαφωνίας πρὸς τὴν ἀρχουσαν γνώμην, ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία νὰ καταδείξω πόσον τὸ ὅλον θέμα εἶνε πρωτίστως ζητήμα διατυπώσεως, τὰ πάντα δὲ ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν θὰ γίνῃ χρήσις τῶν λέξεων.

Ὁὕτω: Ἡ ἀντικειμενικότης σκοπεῖ νὰ διασφαλίσῃ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς καλῆς πίστεως συγκεκριμένην ὑπόστασιν, ἣτις θὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν οὐσιαστικοποίησιν αὐτῆς εἰς ἴδιον κανόνα δικαίου. Συνίσταται εἰς τὴν ἐξεύρεσιν ἀντικειμενικοῦ κριτηρίου πρὸς τὸ ὁποῖον νὰ τελεῖ ἐν ἀρμονίᾳ, ὥστε νὰ καθίσταται ὁ ἔλεγχος τῆς ἀποφάσεως δυνατός. Θεωρῶ τὴν ἐπιχειρηματολογίαν μὲν ὀρθὴν τὸ ἀποτέλεσμα ὁμως ἀμφίβολον. Θεμελιώδες στοιχεῖον τῆς καλῆς πίστεως εἶνε τὸ ἀτομικὸν περὶ δικαίου συναίσθημα τοῦ δικαστοῦ, ἢ ἀντίδρασις τοῦ ἠθικοῦ τοῦ Ἐγὼ εἰς τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν συγκεκριμένην διαφορὰν πραγματικὰ περιστατικά. Ἀφηρημέναι ἔννοιαι, ὡς «ἡ εὐθύτης, ἡ ἐντιμότης, ἡ ἀποφυγὴ δόλου ἢ παγουργίας, τὸ τηρεῖν τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ καιλαμδάνειν ὑπ' ὄψιν τὰ συμφέροντα ἑτέρου», καὶ ἄλλοι εἰς τὸ πλάσιον τοῦτο ἀνήκοντες ὄροι κατὰ δύο τρόπους δύνανται μόνον νὰ ἔχουν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν, εἴτε διότι ἐκρίθησαν καὶ ἐφηρμόσθησαν ἤδη καθ' ὁμοίαν μέθοδον εἰς παρομοίαν ἀκριβῶς δικαστικὴν κρίσιν, εἴτε διότι εἰς συγκεκριμένα παραδείγματα οὕτως ἀκριβῶς κρίνονται εἰς τὴν συναλλαγὴν. Ἐπομένως τὸ ἀντι-

¹² Ἐφοβήθη μήπως συμβῆ τοῦτο ὁ Schneider Arch. Brgrl. Recht, τόμ. 25 σελ. 314 ἐπ.

¹³ Εἰς τὰς σκέψεις ταύτας συγκεντροῦται ἡ ἀντικειμενικότης τῆς ἐννοίας τῆς «καλῆς πίστεως» ὡς διδάσκειται ὑπὸ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐρμηνείας. Βλ. Τριανταφυλλόπουλον σελ. 53. Παλιῶν, Γεν. Ἀρχ. § 166 καὶ § 88. Μαργαρίτου, Σχεδ. Γεν. Ἀρχ. σελ. 122. Τσιριντάνην, Ἐρμ. ἀρθ. 288 σχολ. 5. Καποδίστριαν σελ. 43)44, Μιχαλάκη σελ. 120. Πόρτολον ΑΙΔ γ' σελ. 694)697. Θεράπον σελ. 44.

κειμενικὸν κριτήριον τὸ παρέχει τὸ πρακτικὸν παράδειγμα ὑπὸ τὰς μόνας δυνατὰς δύο ὡς ἄνω μορφάς. Ἐφ' ὅσον τὰ πιθανὰ ἀντικειμενικὰ κριτήρια περιορίζονται εἰς γνώμας μαρτύρων, ἢ ἀκόμη καὶ πραγματογνωμοσύνην ἐδικῶν, ἢ δικαστικὴ κρίσις δὲν ἔχει συγκεκριμένον καὶ ὠλοκληρωμένον προηγούμενον πρὸ ὀφθαλμῶν. Θὰ ὑπερισχύσῃ κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὴν ζύμωσιν πρὸς σχηματισμὸν δικανικῆς πεποιθήσεως ἢ ἀτομικὴ προδιάθεσις τοῦ δικαστοῦ, ἢ κατὰ τὸν λογικὸν του κόσμον ἐκτίμησις στοιχείων πραγματικῶν ἢ δευτερευόντων μέσῳ τῶν ὁποίων θὰ ἐξειδικεύσῃ ἐν τῇ κρινόμενῃ περιπτώσει, τί θεωρεῖ ὀρθὸν καὶ δίκαιον, τί ἐστὶν εὐθύτης ἢ ἐντιμότης, τί ὀφείλει νὰ σκεφθῇ ὁ ἐνάγων περὶ τῶν δικαιωμάτων του ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τοῦ ἀντιδίκου του, κλπ. Τὸ ὑποκείμενον τοῦ δικαστοῦ εἶνε συνεπῶς τὸ μαγικὸν φίλτρον, τὸ ὅποιον προσδίδει εἰς τὰς ἄνω ἀφηρημένας καὶ γενικὰς ἐννοίας «εὐθύτης, ἐντιμότης, μακρὰν πανουργίας ἢ δόλου κλπ.» σάρκα καὶ ὀστά».

Καλὴ πίστις δὲν εἶνε συνεπῶς ἄλλο τι εἰμὴ ἢ διαδικασία σχηματισμοῦ κρίσεως ἐν τῇ πλαίσιῳ τοῦ ἠθικοῦ καὶ λογικοῦ κόσμου τοῦ Δικαστοῦ. Ἡ διατύπωσις τῆς εἰς συγκεκριμένην ἀπόφασιν προσλαμβάνει ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν καὶ συνιστᾷ τὸ προηγούμενον. Αὕτη αὕτη ἢ κατὰ τὴν καλὴν πίστιν κρίσις εἶνε διαδικασία ὑποκειμενικῆ, δι' ἣν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀρμόδιος καὶ ὑπεύθυνος τυγχάνει ὁ δικαστής.

Νομίζω μόνην ὀρθὴν τὴν ἀποψιν ταύτην. Ἐναγγωνρίζει καὶ ἀπονέμει εἰς τὸν δικαστὴν εὐθύνας τὰς ὁποίας εἶνε ἀδύνατον ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ ἀποσείσῃ, φρονῶ δὲ ὅτι ἡ εὐθεία ὁδὸς εἶνε ὀρθοτέρα. Δημιουργοῦσα συναίσθησιν τῶν εὐθυνῶν εἰς τὸν δικαστὴν δὲν ἀποκρύπτει πίσω ἀπὸ λέξεις, ὡς μὴ ὀφείλει, τὸ θέμα ἢ τὸ πρόβλημα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του.

Ἐκτὸς ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς θεωρίας τοῦ Stein¹⁴ περὶ τῶν διδαγμάτων τῆς πείρας» ἂν ἐρευνησώμεν τὸ θέμα τὸ συμπέρασμα παραμένει ἀναλλοίωτον. Διότι ἡ ἀφηρημένη γενικὴ ἐννοία ὀρίζεται κατὰ τὰ διδάγματα τῆς πείρας. Πείραν καὶ διδάγματα αὐτῆς θὰ ἀναζητήσῃ ὁ δικαστής εἰς προηγούμενας δικαστικὰς ἀποφάσεις ἢ παλῖαν πρακτικὴν ἐν τῇ συναλλαγῇ. Πέραν τούτων ἕτερα στοιχεῖα θ' ἀναγκασθῇ νὰ ἐκτιμήσῃ καὶ ἀξιοποιήσῃ μόνος του ἐκ τοῦ ἐσωτέρου του ὀπλισμοῦ εἰς γνώσεις καὶ πείραν διὰ τὴν ζωὴν. Ἐπομένως μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως ἢ διαδικασία παραμένει εἰς τὸ πάλαιον τῆς ὑποκειμενικῆς του ἐκτιμήσεως. Διὰ τὸν δικαστὴν συνεπῶς ἢ καλὴ πίστις εἶνε ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον κατὰ τὸ μέγιστον μέρος. Διὰ τοὺς διαδίκους εἶνε ἀντικειμενικόν, διότι, οὐχὶ ὡς οὗτοι ἀντιλαμβάνονται τὸ ζήτημα, ἀλλ' ὡς τὸ δικαστήριον θὰ κρίνῃ τελικῶς ἀποφασίζεται τὸ ὀρθὸν καὶ δίκαιον τῆς πρὸς παροχὴν ὑποχρέωσεως. Διὰ τὸ δίκαιον τέλος εἶνε ζήτημα συνειδήσεως τοῦ δικαστοῦ ποίαν μορφήν θὰ προσλάβῃ εἰς τὸ συγκεκριμένον θέμα ὁ νομικὸς κανὼν περὶ κρίσεως κατὰ τὴν καλὴν πίστιν. Ἡ ἀντικειμενικότης

¹⁴ Πρὸς αὐτὴν πρόκειται ὁ Μιχαήλ σελ. 153 ἑπ.

της καλής πίστεως εἶνε συνεπῶς ἔννοια σχετική καὶ ρευστή τοῦτο δὲ ὀφείλουν νὰ λάβουν ὑπὸ σημείωσιν δικασταὶ καὶ ἑρμηνεῖα.

5. Τὰ συναλλακτικὰ ἦθη

Τὰ συναλλακτικὰ ἦθη εἶνε ἀντιθέτως στοιχεῖον ἀντικειμενικόν. Θὰ ἔλεγον μάλιστα ὅτι ὁ ἔρος «ἦθη» καίτοι πιστῶς μεταφράζει τὸν Γερμανικὸν «Verkehrssitte» δὲν ἀποδίδει ἐπαρκῶς τὸ πραγματικόν του νόημα. Διότι ὁ Γερμ. ἔρος διωλίσθησε πρὸς τὴν ἔννοιαν «συναλλακτικαὶ συνήθειαι» τὸ δὲ στοιχεῖον τῆς «Sitte» εἰς τὴν § 242 Γερμ. Κωδ. ἔπαυσε νὰ ἔχη κοινόν τι μὲ τὰ ἦθη ἢ τὴν ἠθικὴν. Κατὰ συνέπειαν τὰ συναλλακτικὰ ἦθη εἶνε ὁ μέσος ἔρος τῆς κρίσεως τῶν πολλῶν ἢ τῆς ὁλότητος, ἢ ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ κοινωνικῇ συμβιώσει ἀντίληψις.

Ἐμφότερα τ' ἀνωτέρω στοιχεῖα συνδυάζονται κατὰ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀρθρ. 288 οὐχὶ ὁμῶς ὑποχρεωτικῶς κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν καὶ ἀναλογίαν. Προκειμένου νὰ κρίνῃ π. χ. ὁ Δικαστής, ἂν συνεπέα καθυστερήσεως καταβολῆς προχείρου δανείου ἐμπόρου πρὸς ἔμπορον ὁ ὀφειλέτης πρέπει νὰ καταβάλλῃ τόκους δύναται νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὴν ὑποκειμενικὴν περὶ ὀρθοῦ καὶ δικαίου κρίσιν του χωρὶς νὰ παραβῆ τὸν νόμον. Διότι τὸ θέμα εἶνε ἐπουσιῶδες, δύναται δὲ νὰ ἀρκέσῃ ἵνα κριθῇ τί εἶνε δίκαιον καὶ μόνῃ ἢ κρίσει τοῦ δικαστοῦ, ἔστω καὶ ὑποκειμενικῇ. Ἐὰν πρόκειται νὰ κριθῇ τὸ κύρος συναλλαγματικῆς, τοῦ ἀποδέκτου προβάλλοντος ἀκρότητα τῆς δηλώσεώς του, δὲν δύναται νὰ ἀγνοήσῃ ὁ δικαστής τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος γενικωτέραν ἀντίληψιν τῶν συναλλασσομένων, δι' ἣν ἄλλωστε ὀφείλει νὰ τάξῃ ἀποδείξεις.

Τέλος ἡ ἰδία ὑποχρέωσις εἰς πολὺ μείζονα κλίμακα τὸν βαρύνει, ἂν πρόκειται νὰ κριθῇ ἢ μὴ ἐφαρμογὴ ἀναγκαστικοῦ τινος νόμου, δημοσίου ἢ οἰκογενειακοῦ δικαίου. Εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν ὁ δικαστής δὲν δύναται νὰ καινοτομήσῃ, ἂν δὲν εἶνε σύμφωνος κατὰ μέγα μέρος τουλάχιστον καὶ ἡ ἐπιστήμη. Τὸ R. G. ἐδέχθη τὸ περὶ ἀνατιμήσεως αἴτημα τῷ 1923 ἀφοῦ τοῦτο εἶχε ζητηθῇ ἀπὸ πάσης πάσης πλευρᾶς καὶ ὑπεστηρίχθῃ εἰς τὴν ἐπιστήμην μὲ βαρύνοντα ἐπιχειρήματα.

Συμπεραίνω ἐπομένως ὅτι καὶ ἡ ἔννοια τῶν συναλλακτικῶν ἠθῶν εἶνε ρευστή καὶ σχετική. Ἀναλόγως τοῦ θέματος καὶ τῆς ἐκτάσεως ἦν θὰ δώσωμεν εἰς τὴν καλὴν πίστιν δύναται νὰ μὴ ἀπομείνῃ τίποτε διὰ τὰ συναλλακτικὰ ἦθη. Ἐξαιρέσει ἐκείνων τῶν περιπτώσεων, ὅπου ὑφίστανται παγίως θεμελιωμέναι συναλλακτικαὶ συνήθειαι—τοῦτο συμβαίνει κυρίως εἰς τὸν χώρον τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου—ἀλλαχοῦ θὰ εἶνε δύσκολον νὰ χαραχθοῦν εὐδιάκριτα ὅρια μεταξὺ καλῆς πίστεως καὶ συναλλακτικῶν ἠθῶν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον θεωρῶ ἄσκοπον, καίτοι κατὰ βάσιν ὀρθήν, τὴν διαστολὴν χρηστών ἀφ' ἑνός, καὶ συναλλακτικῶν ἠθῶν ἀφ' ἑτέρου⁷⁵. Ἄσκοποι ἐπίσης, ἄνευ

⁷⁵ Βλ. Κ α πο δ ί σ τ ρ ι α ν, ὡς ἄνω § 11.

ουσιαστικού δάθρου αὶ διακρίσεις τοῦ Oertmann, Rechtsordnung und Verkehrssitte, ἄς ἐγκολποῦται μὲ ἐνθουσιασμόν ὁ Pinner εἰς Staub, 12η τομ. I, σελ. 10, σχολ. 30)35.

§ 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τὸ συμπέρασμα ἐκ τῆς ὅλης μελέτης γυμνὸν καὶ ἀπηλλαγμένον τοῦ φόρτου τῶν λέξεων ἐγκείται εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι τὰ γενικὰ ἀξιώματα τοῦ δικαίου, ἰδίως τὰ ἀρθ. 281 καὶ 288 καὶ ἐκ τούτων μᾶλλον τὸ δεύτερον, παρέχουσι τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν δικαστὴν νὰ ἀρθῇ ὑπὲρ τὸ γράμμα τοῦ νόμου καὶ νὰ προσδώσῃ ἰδιάζουσαν βαρῦτητα εἰς τὴν κρίσιν του. Τοῦτο δύναται νὰ γίνῃ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἀμφοτέρων καὶ κατὰ τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν, ἀδιάφορον ποῖαν. Ἐξῶν τῆς παντοδυναμίας ταύτης εἶνε ἡ εὐρύτης τοῦ νομικοῦ κανόνος τῆς καλῆς πίστεως. Ὡς ἐξέθηκα, ἡ ὑποκειμενικὴ πεποίθησις τοῦ δικαστοῦ δεσπόζει τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νομικοῦ τούτου κανόνος. Φραγμοὶ ἀπὸ λέξεις δὲν θὰ ἀρκέσουν διὰ νὰ συγκρατήσουν τὴν κρίσιν ταύτην, ὅπου θὰ θελήσῃ νὰ ἐκδηλωθῇ. Ὅπως δὲν τὴν συνεκράτησαν εἰς βλαβερὰν παρέκκλισιν εἰς τὸ πεδῖον τῆς ἐργατικῆς νομολογίας, καθ' ἃ ἀνωτέρω ἐξέθηκα.

Ἐρωτᾶται λοιπόν, τί συμφέρει νὰ γίνῃ. Φρονῶ ὅτι πρέπει ἀδιστακτικῶς νὰ ἐμπιστευθῶμεν τὴν δικαστηριακὴν κρίσιν. Αὐστηρὰ παράδοσις αἰῶνος θὰ τὴν βοηθήσῃ ν' ἀνεύρῃ τὸν ὀρθὸν δρόμον. Θὰ βοηθήσῃ καὶ ἡ ἐπιστήμη εἰς τὴν εὐχερῆ χάραξιν κατευθύνσεων.

Ἡ λύσις αὕτη εἶνε ἀνάγκη ἀναπόδρατος. Δὲν τὴν καθιστᾶ μόνον ἀπαραίτητον ἡ ταχεῖα ἐναλλαγὴ καταστάσεων καὶ οικονομικῶν ὁρων, ἀλλὰ καὶ ἡ σπουδὴ καὶ τὸ μέγεθος τῆς νομοθετικῆς παρεμβάσεως. Ἄλλοτε ὁ νόμος ἦτο σπανώτερος καὶ δὲν ἠνείχετο τὸν ἔλεγχον τοῦ δικαστοῦ. Σήμερον εἶνε συχνότερος, πολλάκις ἀτυχῆς, πλέον τρωτὸς εἰς τὴν κριτικὴν. Εἶνε ἀπείρως δυσκολώτερος καὶ σοβαρότερος ὁ ἔλεγχος οικονομικῶν καὶ κοινωνικῶν κανόνων, οὓς ἐμπιστεύονται σήμερον πολλοὶ εἰς τὸν δικαστὴν ἐλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ. Ἄσυγκρίτως εὐχερέστερος ὁ ἔλεγχος τῆς σκοπιμότητος, τῆς εὐστοχίας τοῦ νόμου καὶ τῆς συμφωνίας ἢ ἀσυμφωνίας του πρὸς τὸ ὀρθὸν καὶ ὑγιὲς περὶ δικαίου συναίσθημα. Ἄφου λοιπὸν παραχωρεῖται τὸ μείζον κατὰ τὸ ἀρθ. 281, πολὺ περισσότερον δέον ν' ἀναγνωρισθῇ τὸ ἔλασσον κατὰ τὸ ἀρθ. 288. Ἐκτὸς ἂν μεταβληθῇ ἄρδην ὁ ρυθμὸς τῆς σημερινῆς ἐξιλέξεως ἢ παραχώρησις τῆς ἀνωτέρω ἐξουσίας πρὸς τὸν δικαστὴν εἶνε ἀναπόφευκτος.

Μόνον διὰ νὰ ἀποφευχθοῦν τινὲς τῶν κινδύνων τοὺς ὁποίους συνεπάγεται θεωρῶ ἐν καταλήξει προτιμωτέραν τὴν χρῆσιν τοῦ ἀρθρου 288 ἀντὶ τοῦ ἀρθρου 281.

Πρωτίστως, διότι ἀποτρέπει ἐπικίνδυνον δογματισμόν, ὡς π.χ. περὶ τὰ θέματα : «τί εἶνε δικαίωμα, πότε ὑπάρχει ἄσκησις αὐτοῦ. πότε ὑπέρ-

θασις και δὴ ἐμφανῆς, ποιοὶ τέλος οἱ κοινωνικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ σκοποὶ τοῦ δικαιώματος». Δεύτερον, διότι παρκατάμπει τὸν σκόπελον ὑπερβάλλοντος ἐπηρρασμοῦ τῆς δικανικῆς κρίσεως ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς πέραν τῆς αὐστηρᾶς νομικῆς σκοπιμότητος. Τέλος, διότι ἢ κατὰ τὸ ἄρθρον 288 κρίσις πλέον εὐέλκτικος εἶνε ἐγγύτερον πρὸς τὰς τάσεις καὶ τὰ δεδομένα τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου.

Ἐν τῇ οὐσίᾳ ὁμοῦς τὸ πρόβλημα εἶνε τὸ ἴδιον ὅτι πρέπει νὰ ἐμπιστευθῶμεν εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Δικαστοῦ, ἔναντι τῆς ὁποίας τόσον αἱ ἐγγυήσεις τοῦ ἄρθρ. 281 ὅσον καὶ αἱ τοῦ ἄρθρου 288 εἶνε ἀνίσχυροι. Ἡ φιλοσοφικὴ καλλιέργεια τοῦ προβλήματος τῆς ἐρμηνείας ἐγνώρισε νὰ περιβάλλῃ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν μὲ πολλοὺς ὠραίους πέπλους ὥστε νὰ μὴ διεγείρῃ ἀνησυχίας ἢ γυμνότητος, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἢ συνθετικὴ διαλεκτικὴ προσπαθεῖ μὲ τὰ τεχνάσματά της νὰ πείσῃ ὅτι ὁ νόμος ἐφαρμόζεται ἐκεῖ ὅπου κατ' οὐσίαν ἀποφαίνεται ὁ Δικαστής. Φρονῶ ἀντιθέτως ὅτι ἡ συναίσθησις τῆς εὐθύνης τῶν πραττομένων θὰ οἰστρολατήσῃ τὴν δικαστηριακὴν κρίσιν ὅπως τὰμνη τὴν ὀρθὴν ὁδόν. Οὐδέποτε ἄλλοτε τὸ δόγμα τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν καὶ ἡ αὐτοτέλεια τῆς δικαστικῆς θὰ ἔχουν μεγαλυτέραν ἀξίαν ἐκείνης ἢν δύνανται ν' ἀποδείξουν κατὰ τὸν χειρισμὸν τῆς δυνάμεως, ἢν παρέχουν αἱ ὡς ἄνω γενικαὶ διατάξεις. Εἰς τὴν τόσον χαώδη ἐποχὴν μας, μακρὰν τῶν συγκρούσεων συμφερόντων καὶ ἰδεῶν, ἡ δικαστικὴ ἐξουσία δύναται ν' ἀναδειχθῇ εἰς ὑπέρτατον διαιτητὴν καὶ παράγοντα ἐπιτεύξεως κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς εἰρήνης. Ἄν ἀποτύχῃ θὰ εἶνε μοιραῖον τὸ πλῆγμα διὰ τὰ κλονιζόμενα ἄθρα τοῦ πολιτισμοῦ μας.

ΤΟ ΟΥΔΕΤΕΡΟΝ (ἢ ΑΔΡΑΝΕΣ) ΣΗΜΕΙΟΝ
ΤΟΥ ΚΥΚΛΟΥ ΕΡΓΑΣΙΩΝ
(Break even point, point mort, kritische Punkt)

ὑπὸ ΜΑΡΙΟΥ Ν. ΤΣΙΜΑΡΑ

Ἐννοια. Μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερόντων ζητημάτων τὰ ὅποια ἀνακινεῖ ἢ ἀνάλυσις καὶ κριτικὴ μελέτη τοῦ κύκλου ἐργασιῶν εἶναι καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ἐλαχίστου ὅριου συναλλαγῶν, ὅριον τὸ ἑποῖον ἐπεκράτησε νὰ καλεῖται εἰς τὴν διεθνή φιλολογοῖαν: οὐδέτερον, ἀδρανὲς ἢ νεκρὸν σημεῖον τῆς κυκλοφορίας.

Τὸ σημεῖον τοῦτο συνιστᾷ ἀξιόλογον ἀριθμοδείκτην (ratio, Kennziffern) τοῦ ὁποῖου ἡ σημειολογικὴ ἀξία διὰ τὴν ὀρθολογικὴν διοίκησιν τῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι καταφανής. Πράγματι διὰ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ νεκροῦ σημείου παρέχεται ἀπάντησις εἰς τὸ ἀκόλουθον ἐρώτημα, τὸ ὅποῖον οὐδεὶς διαχειριστὴς δύναται νὰ παρίδῃ:

Ποῖον τὸ ἐλάχιστον ὅριον συναλλαγῶν (ὑπὸ δοθείσας συνθήκας κόστους—τιμῆς πωλήσεως) τὸ ὅποῖον πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ πραγματοποιήσῃ ἢ ἐπιχειρήσῃ ὥστε, καλύπτουσα τὰς ἐτησίαις σταθερὰς αὐτῆς δαπάνας καθὼς καὶ τὰς μεταβλητὰς (αναλογικὰς) τὰς ἀπαιτουμένας μέχρι τῆς στιγμῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἐλαχίστου ὅριου συναλλαγῶν, νὰ χωρήσῃ πρὸς τὰς τελικῶς κερδοφόρους πλέον συναλλαγὰς, ἢ, ἀντιθέτως, μέχρι ποίου

Εἰδικὴ βιβλιογραφία

1) F. LEGER: Le point mort dans les entreprises industrielles et commerciales. Bulletin S. C. F. No 4 Paris 1929. E. SCHEPPLER et VEBRE: Etude sur le point mort. Revue «Experta» No 42)1928 Paris. E. LIAUBRAY: Le point mort des entreprises. Rev. Experta No 49)1928. C. MUTTELET: Le point mort des entreprises. Experta No 58—59—62)1929. I. SEU: La détermination du point mort. Experta No 70)1930. Εἰς γενικὰ ἔργα: H. FINNEY: Principles of Accounting (Intermediate) 3 ἔκδ. N. York 1946. M PAUWELS: Analyse de l'Exploitation Bruxelles 1944. M. BOURQUIN: Traité de Comptabilité industrielle Paris 1947. K. MELLEROWICZ: Kosten und Kostenrechnung, Tom. I. Berlin 1933. E. GRECO: Spunti di Ragioneria e di tecnica commerciale, Milano 1946. Cost Accountants Handbook. New York 1947.

σημείου δύναται νὰ ἐλαττωθῆ ὁ κύκλος ἐργασιῶν, χωρὶς ἢ ἐπιχειρήσεις νὰ ὑποστῇ ζημίας.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ὀρισμοῦ προκύπτει ὅτι τὸ οὐδέτερον σημεῖον τοῦ κύκλου ἐργασιῶν εἶναι ἀκριβῶς τὸ ποσὸν ἐκείνο τῶν συναλλαγῶν εἰς τὸ ὅποιον ἢ ἐπιχειρήσεις δὲν ἀποκομίζει οὔτε κέρδη οὔτε ζημίας. Ἐξ οὗ καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ ὡς: νεκροῦ, ἀδρανοῦς, οὐδετέρου, ἢ κρίσιμου σημείου (point critique).

Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἐκάστοτε ἐλαχίστου ἐα θ μ ο ὁ σ υ ν α λ λ α κ τ ι κ ῆ ς δ ρ α σ τ η ρ ι ὄ τ η τ ο ς.

Ὡς γνωστὸν ἢ συναλλακτικὴ δραστηριότης στηρίζεται ἐπὶ τῆς τεχνικῆς ἀπασχολήσεως, ὑποκειμένης καὶ αὐτῆς εἰς διαφόρους διακυμάνσεις. Αἱ ἀξομειώσεις τῶν δύο λειτουργιῶν—τεχνικῆς καὶ συναλλακτικῆς—ἄλλοτε μὲν συμπίπτουν (λ. χ. παγοποιεῖον=συγχρονισμὸς παραγωγῆς καὶ πωλήσεων, ἐκμετάλλευσις συγκοινωνιακοῦ μέσου, χειμερινὰ τουριστικὰ ξενοδοχεῖα κτλ.) ἄλλοτε δὲ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἑτερόχρονοι. Εἰς τὰ ἐπόμενα παραδείγματα ὑποτίθεται ὅτι ποσότης παραγωγῆς=ποσότης πωλήσεων, δηλ. πλήρης συγχρονισμὸς τεχνικοῦ καὶ συναλλακτικοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως.

2. Π ρ ο σ δ ι ο ρ ι σ μ ὁ ς. Τὸ νεκρὸν σημεῖον προσδιορίζεται κατὰ δύο τρόπους: διὰ μαθηματικοῦ τύπου καὶ διὰ γραφικῆς παραστάσεως. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις χρησιμοποιοῦνται βεβαίως τὰ αὐτὰ ἀριθμητικά, λογιστικά, δεδομένα.

Μ α θ η μ α τ ι κ ῶ ς.

Ἔστωσαν:

Κύκλος ἐργασιῶν	10.000.000
Κόστος	9.500.000
Κ. Κέρδος	500.000

Τὸ κόστος ἀνέρχεται ἐνταῦθα εἰς τὰ 95% τῶν πωλήσεων. Τὰ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ κόστος ἔξοδα διακρίνονται, ὡς γνωστὸν, εἰς σταθερὰ¹ (δηλαδὴ μὴ ἐπηρεαζόμενα ἀπὸ τὰς ἀξομειώσεις τοῦ κύκλου ἐργασιῶν, π. χ. ἐνοίκιον) καὶ ἀναλογικὰ (δηλαδὴ ἔξοδα ἀξομειούμενα συμμέτρως πρὸς τὸν κύκλον ἐργασιῶν π. χ. πρῶται ὑλαί, ἡμερομίσθια, συσκευασία, κλπ.), Ἔστωσαν:

¹ Εἰς τὴν πραγματικότητα διαπιστοῦνται καὶ ἔξοδα ἡμι-σταθερὰ (frais semi fixes) τὰ ὅποια ὅμως κατανέμονται μεταξὺ σταθερῶν καὶ ἀναλογικῶν. Ἄλλὰ καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα δὲν εἶναι πάντοτε ἀπολύτως ἀναλογικά. Περὶ τούτου ἀσχολούμεθα περαιτέρω. Πρβλ. Κ. ΜΕΛΛΕΡΟΒΙΤΣ: Kosten und Kostenrechnung. Τόμ. I, σελ. 387.

Ἔξοδα σταθερὰ	4.000.000
1. Παραγωγῆς	
2. Διαθέσεως	
3. Διοικήσεως	
4. Χρηματικά ²	
<hr style="width: 100%;"/>	4.000.000
Ἔξοδα ἀναλογικά	5.500.000
1. Παραγωγῆς	
2. Διαθέσεως	
3. Διοικήσεως	
4. Χρηματικά	
<hr style="width: 100%;"/>	5.500.000

Συνολικὸν Κόστος 9.500.000

Τὸ οὐδέτερον σημεῖον ὑπολογίζεται ὡς ἑξῆς: 1. Τὰ ἀναλογικά ἔξοδα ἀνέρχονται ἐνταῦθα εἰς $\frac{5.500.000}{10.000.000} = 55\%$ τῶν πωλήσεων. Τοῦτο δὲ οἰοῦν ἢ ποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ ποσὸν τῶν πωλήσεων, ἀφοῦ ἀμφοτέρω συμβαδίζουσιν. 2. Τὸ νεκρὸν σημεῖον ἰσοῦται ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὰ σταθερὰ + τὰ μεταβλητὰ ἔξοδα:

$$X = 4.000.000 + \frac{55}{100} X = 4.000.000$$

$$X - 0,55 X = 4.000.000$$

$$0,45 X = 4.000.000$$

$$X = \frac{4.000.000}{0,45} = 8.888.888$$

Διὰ γραφικῆς παραστάσεως. 1. Εἰς τὴν τετμημένην (ὀριζοντίως) σημειοῦται ὁ βαθμὸς ἀπασχολήσεως εἰς ἑκατοστά. 2. Εἰς τὴν τεταγμένην (καθέτως) σημειοῦται ὁ κύκλος ἐργασιῶν (εἰς ἑκατομμύρια), 3. Σύρεται ἢ εὐθεία γ—δ παριστάνουσα τὰ σταθερὰ ἔξοδα, εἰς τὸ ἀντίστοιχον ὕψος (ἑκατομμύρια). 4. Σύρεται ἢ διαγώνιος α—β δεικνύουσα τὸ ποσὸν τῶν πωλήσεων ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς τεχνικῆς ἀπασχολήσεως. 5. Τέλος σύρεται ἢ διαγώνιος γ—ε, λαμβανομένη ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν σταθερῶν ἐξόδων (γ) ἐμφαίνουσα τὸ κόστος (ἔξοδα σταθερὰ + ἀναλογικά) ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως ³.

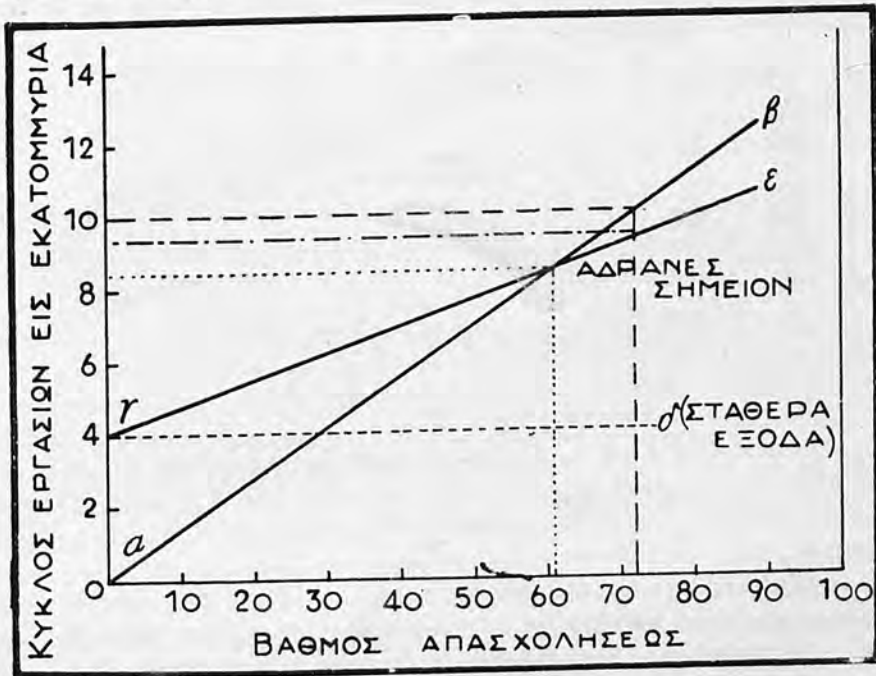
Εἰς τὸ σημεῖον διασταυρώσεως τῶν δύο διαγωνίων α—β καὶ γ—ε εὐρίσκειται τὸ νεκρὸν σημεῖον τοῦ κύκλου ἐργασιῶν.

² Ἰδού, κατωτέρω, ἡ γραφικὴ παράστασις ἢ ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τοῦ προηγουμένου παραδείγματος.

² Χρηματο-οικονομικά (frais financiers).

³ Κατὰ τινὰς ἀντιλήψεις καὶ προκειμένου περὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὰ ἀναλογικά ἔξοδα δὲν περιλαμβάνεται ἡ ἀρχικὴ ἀξία τῶν ἀγορῶν, ἀλλὰ μόνον τὰ περαιτέρω ἔξοδα διατηρήσεως, διαθέσεως, διαχειρίσεως κτλ. (ἐφ' ὅσον εἶναι ἀναλογικά).

Τὸ νεκρὸν σημεῖον (διασταύρωσις αβ—γε) εὑρίσκεται καὶ ἐνταῦθα εἰς τὸ ὕψος τῶν 8 500.000 περίπου. Πραγματοποιεῖται δὲ ἐπὶ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως 61% περίπου.

Ἴδου ἕτερον παράδειγμα ἐμπειρικῆς κατανοήσεως τοῦ νεκροῦ σημείου. Ἐστω ἐπιχειρήσις δημοσίων θεαμάτων ἔχουσα σταθερὰ ἐτήσια ἔξοδα 50.000.000. Δι' ἐκάστην παράστασιν ἀπαιτοῦνται ἔξοδα μεταβλητὰ (ἀμοιβὴ καλλιτεχνῶν, ἐνοίκιον κινηματ. ταινιῶν, κτλ) ἐξαρτώμενα ἐκ τῆς συχνότητος τῶν παραστάσεων. (βαθμὸς ἀπασχολήσεως). Ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐξόδων καὶ τοῦ κύκλου ἐργασιῶν διαρκούσης τῆς χρήσεως ἐμφανίζεται ὡς ἑξῆς:

Μὴν	Ἐτήσια σταθερὰ ἔξοδα	Μηνιαῖα μεταβλητ. ἔξοδα	Σύνολον	Κύκλος ἐργασιῶν	Ἀποτελέσματα	
I	50.000.000	+ 25.000.000	= 75.000.000	40.000.000	- 35.000.000	Ζώνη ζημιῶν
II	75.000.000	+ 30.000.000	= 105.000.000	78.000.000	- 27.000.000	
III	105.000.000	+ 15.000.000	= 120.000.000	100.000.000	- 20.000.000	
VI	120.000.000	+ 20.000.000	= 140.000.000	132.000.000	- 8.000.000	
V	140.000.000	+ 18.000.000	= 158.000.000	158.000.000	0	Νεκρὸν σημεῖον
VI	158.000.000	+ 12.000.000	= 170.000.000	165.000.000	+ 5.000.000	Ζώνη κερδῶν
VII	170.000.000	+ 20.000.000	= 190.000.000	200.000.000	+ 10.000.000	

3. Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐδόθη μία γενική εἰκὼν τοῦ προβλήματος τοῦ ἀδρανοῦς σημείου κυκλοφορίας. Ὁφείλομεν, ἐν τούτοις, νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἀπαντῶνται διάφοροι παραλλαγαί: Π. χ. ποῖος ὁ ἀπαιτούμενος κύκλος ἐργασιῶν πρὸς πραγματοποίησιν ὁρισμένου ποσοῦ κέρδους, ὑπὸ δοθείσας ἀριθμητικὰς προϋποθέσεις.

$$\text{Μαθηματικὸς τύπος } ^1: \frac{\text{Σταθερὰ ἔξοδα} + \text{ζητούμενον κέρδος}}{1 - K}$$

$$\text{ἐνθα } K = \text{σχέσις} \cdot \frac{\text{Ἀναλογικὰ ἔξοδα}}{\text{Κύκλος ἐργασιῶν παρελ. χρήσεως}}$$

Ἐστωσαν:

Κύκλος ἐργασιῶν παρελθούσης χρήσεως	7.200.000
Ἀναλογικὰ ἔξοδα	4.800.000
Σταθερὰ ἔξοδα	3.780.000
Ζητούμενον κέρδος	1.200.000

Ἐχομεν:

$$X = \frac{3.780.000 + 1.200.000}{1 - \frac{2}{3}} \quad \text{διότι} \quad \frac{4.800.000}{7.200.000} = \frac{2}{3}$$

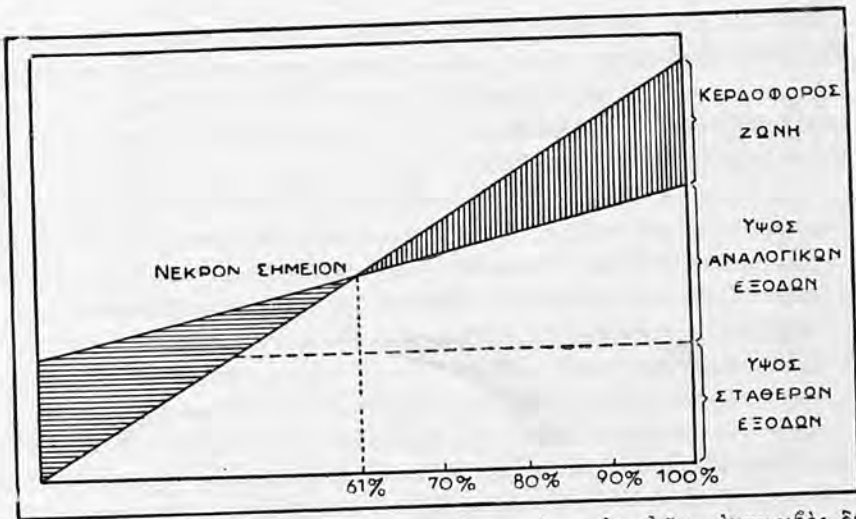
$$X = \frac{4.980.000}{\frac{1}{3}} = 14.940.000$$

Ἐπὶ τὰς δοθείσας ἀνωτέρω ἀριθμητικὰς προϋποθέσεις ἀπαιτεῖται κύκλος ἐργασιῶν 14.940.000 διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ κέρδος 1.200.000.

Ἡ περίπτωσις αὕτη παρουσιάζει γενικὸν ἐνδιαφέρον: 1. Προκειμένου περὶ ἰδρύσεως ἢ συγχωνεύσεως ἐπιχειρήσεων, ὅποτε ἐξετάζεται διὰ ποίου κύκλου ἐργασιῶν θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀμειψθοῦν τὰ εἰσφερόμενα κεφάλαια, 2. Κατὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ ἐτησίου προγράμματος δράσεως, ὅποτε ἡ μελέτη τῶν συνθηκῶν τῆς ἀγορᾶς [Marketing, Marktanalyse] ἐπιτρέπει τὴν πιθανολόγησιν τοῦ ἐλαχίστου ὁρίου κερδοφόρου κυκλοφορίας ἐκ τῆς ὁποίας θὰ καθορισθοῦν καὶ τὰ λοιπὰ προγράμματα: χρηματοοικονομικόν, ἀνεφοδιασμὸν, παραγωγῆς, κλπ. Ἐπίσης ἡ πολιτικὴ ἐπενδύσεως τῶν ἀποθεματικῶν διὰ τεχνικὴν ἐπέκτασιν προϋποθέτει ἀναλόγους ἀναζητήσεις ἐπαρκοῦς καὶ ἀποδοτικῆς κυκλοφορίας.

4. Τὸ ἀδρανὲς σημεῖον τῆς κυκλοφορίας, ὡς πρόβλημα τοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως, εἶναι ἐπιδεικτικὸν περαιτέρω ἐμβαθύνσεως. Ἡ προσεκτικὴ ἐξέτασις τοῦ ἀνωτέρω σχεδιαγράμματος ἀφίνει νὰ νοηθῇ ὅτι πέραν τοῦ νεκροῦ σημείου τὸ ὅποσον ἐπετεύχθη εἰς τὰ 61% τοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως, ἡ αὐξήσις τῆς δραστηριότητος ἀποβαίνει συνεχῶς κερδοφόρος. Καὶ ὅτι τὸ ἀνώτατον δυνατόν κέρδος συμπίπτει πρὸς τὴν ἀνωτάτην ἀπασχόλησιν 100%.

¹ Κατὰ τὸν E. GRECO: Spunti di Ragioneria e di Tecnica commerciale - σελ. 152, Milano 1936 καὶ Cost Accountants Handbook σελ. 96 ἑπ.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἶναι—κατὰ κανόνα—ἐντελῶς ἀνακριβές διὰ πολλοὺς λόγους :

α. Εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα ὑπεθέσαμεν ὅτι ἡ ἐπιχείρησις ἀποτελεῖ ἀδιαίρετόν τι, ἐνιαῖον, σύνολον. Τοῦτο τυγχάνει ἀνακριβές εἰς τὰς ἔστω καὶ ὀλίγον συνθέτους βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἡ τεχνικὴ αὐτῶν συγγρότησις περιλαμβάνει περισσότερα τμήματα μεταξὺ τῶν ὁποίων πολὺ σπανίως ὑπάρχει ἀπόλυτος ἀρμονία λειτουργίας. Τοῦτο δὲ διότι εἴτε ἡ ἐπιχείρησις ἀνεπτύχθη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐναρμονίσει ἐκάστοτε τὰς ἐγκαταστάσεις τῆς [π.χ. δυσαναλογία μεταξὺ κλωστικῶν μηχανῶν καὶ ἀργαλειῶν, μεταξὺ ἠλεκτροπαραγωγῆς καὶ συνολικῆς δυνάμεως κινήτρων] ἢ εἴτε καὶ διότι ὑπαρχούσης ἀκόμη τοιαύτης ἀρμονίας, ἀναλαμβάνονται παραγγελίαι καὶ παράγονται προϊόντα τὰ ὅποια δὲν κινοῦν συμμετρῶς ὅλα τὰ τμήματα [λ.χ. παραγγελίαι χαλαρώνουσαι τὸν βαθμὸν ἀπασχολήσεως τοῦ χυτηρίου καὶ ὑπεραπασχολοῦσαι τὸ μηχανουργεῖον].

Συνεπῶς ὁ ἀνωτέρω βαθμὸς ἀπασχολήσεως 61% εἰς τὸ ὅποῖον ἀντιστοιχεῖ τὸ νεκρὸν σημεῖον, συνιστᾷ μᾶλλον τὸν μέσον ὅρον ἀφηρημένης τινὸς συνολικῆς δραστηριότητος καὶ ὀλιγώτερον τὰς συγκεκριμένης συνθήκας τῆς παραγωγῆς, ἢ δὲ τοὺς ἐπὶ μέρους βαθμοὺς ἀπασχολήσεως τῶν διαφόρων τεχνικῶν τμημάτων, ἐκ τῆς πραγματικῆς δραστηριότητος τῶν ὁποίων τελικῶς ἐξαρτᾶται ἡ διαμόρφωσις τῶν ἐξόδων (behavior of manufacturing expenses).

β. Εἰς τὰ προηγούμενα ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ ἀναλογικὰ ἐξόδα παραμένουν τοιαῦτα συνεχῶς ἢ μέχρις ἐξαντλήσεως τοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως

⁶ Πρὸβλ. Κ. SCHMALTZ: Betriebsanalyse σελ. 133. Stuttgart 1929.

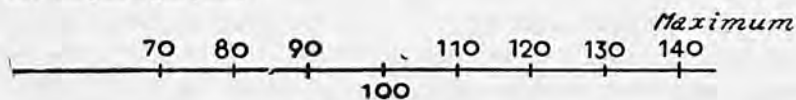
⁷ Ἡ ὑπόθεσις αὕτη κατ' οὐδὲν ἀλλοιῶνεί τὰ ἐξαχθέντα πορίσματα, διότι προηγουμένως μᾶς ἐνδιέφερον ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἀδρανοῦς σημείου, καὶ οὐχὶ πῶς διαμορφοῦται περαιτέρω ἢ κερδοφόρος ζώνη, περὶ τῆς ὁποίας ἀσχολούμεθα τώρα.

100% δηλαδή και πέραν του καλουμένου άριστου βαθμού (κυμαινομένου εις τὰ 60—70—80%) επί του οποίου στηρίζεται κυρίως τὸ παραγωγικὸν πρόγραμμα καὶ ἡ κοστολόγησις⁷. Ἐστὼ ἐπιχειρήσις δυναμένη νὰ κατασκευάσῃ κατ' ἀνώτατον ὄριον 10.000 ἀντικείμενα ἑτησίως καὶ παράγουσα ὁμαλῶς 8.000. Μεταξὺ 5—7.000 εὐρίσκεται εἰς τὴν ζώνην τῆς ὑποπασχολήσεως μὲ προφανῶς ἀσύμφορον κόστος, λόγω τῆς δυσμενοῦς ἐπιδράσεως τῶν σταθερῶν ἐξόδων. Μεταξὺ 9—10.000 εὐρίσκεται εἰς τὴν ζώνην τῆς ὑπεραπασχολήσεως ὅσον ὁ βαθμὸς μετατοπίζεται πρὸς τὴν ὑπεραπασχολήσιν, τόσον αἱ ἀναλογικαὶ δαπάναι μετατρέπονται θαυμασίως εἰς ἀξούσας καὶ καθίστανται ἐπικρατέστεραι τῶν σταθερῶν.⁸ Οὕτω λ.χ. ἐπὶ ὑπεραπασχολήσεως παρατηρεῖται δυσανάλογος φθορὰ ἐγκαταστάσεων, ὀργάνων μετρήσεως καὶ λεπτῶν μηχανημάτων, μεγαλύτερα φύρα ὑλικῶν, αὐξήσις ποσοστοῦ ἀκαταλλήλων ἡμιτεχνημάτων καὶ προϊόντων ἀπορριπτέων κατὰ τὸν ἔλεγχον, μείωσις ὠριαίας ἀποδόσεως ἐργατῶν ἐν συνδυασμῷ πρὸς παροχὴν ὑπερωριῶν, αὐξήσις κινδύνων ἀτυχημάτων (νυκτερινὴ ἐργασία) κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν παρατηρήσεων α καὶ β συνάγεται ὅτι πέραν τοῦ «ἀριστοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως» εἰς τὸν ὁποῖον ἐπιτυγχάνεται τὸ εὐνοϊκώτερον κόστος (ἐνταῦθα καθ' ὑπόθεσιν περὶ τὰ 8.000 ἀντικείμενα), ἡ ὑπεραπασχολήσις συνεπάγεται ἀσύμφορον μετατόπισιν ὠρισμένων ἀναλογικῶν ἐξόδων παραγωγῆς, τὰ ὁποῖα μεταβάλλονται εἰς ἀξέοντα, εἴτε λόγω ἀσυμμέτρου ἀπασχολήσεως τῶν τμημάτων, εἴτε διὰ τοὺς ἐκτεθέντας εἰδικούς λόγους

Ἄλλὰ καὶ τὰ ἀναλογικὰ ἔξοδα τῆς συναλλακτικῆς σφαίρας ὑποκείνται σημήτως εἰς παρομοίαν διαμόρφωσιν. Ἡ ὑπερνίκησις τῶν δυσχερειῶν διαθέσεως μεγάλου ὄγκου παραγωγῆς ἀπαιτεῖ δυσανάλογους θυσίας (ἐντασίαν

⁷ Πολλάκις ὁ ὁμαλὸς βαθμὸς ἀπασχολήσεως ὁ ὁποῖος προϋπολογίζεται βάσει τοῦ προγράμματος δράσεως (ὅτι θὰ πραγματοποιηθῇ συνολικῶς ἐντὸς τῆς χρήσεως) βαθμολογεῖται διὰ 100. Κατόπιν δὲ καθορίζονται τὰ ἐκάστοτε κλιμάκια τῆς ὑπὸ καὶ ὑπεραπασχολήσεως :

Ἄνεφοδιασμός, ἡ κοστολόγησις, κτλ. κανονίζονται βάσει τοῦ βαθμοῦ τούτου. Περαιτέρω δὲ ἀναζητῶνται αἱ ἐπερχόμεναι εἰς τὸ κόστος διαφοραὶ συνεπεῖα τῆς ὑπὸ καὶ ὑπεραπασχολήσεως.

Βλ. Περί «Average capacity» ἐν Cost Accountants Handbook, σελ. 303. N. York 1947.

⁸ Σχετικῶς ἀναπτύσσονται καὶ ἄλλαι ἀπόψεις καταλήγουσαι εἰς ἀνάλογα πορίσματα. Βλ. W. WEIGMANN: Grundlagen des Betriebsvergleichs, σελ. 75 Stuttgart 1932.

διαφημιστικού προγράμματος, νέε πρατήρια κτλ.) δηλ. μετά υποκείμενα και αυτά εις τόν νόμον τής μη αναλόγου αποδόσεως.

Τέλος ως παρατηρηθή ότι και από τής σκοπιάς τής Πολιτικής Οικονομίας, ή τιμή διαθέσεως του προϊόντος δεν δύναται να είναι ή αυτή, επί συνεχώς αύξουσης παραγωγής και προσφοράς".

Συνοψίζοντες τά προηγούμενα αγόμεθα εις τό συμπέρασμα ότι :

1. Συνεπεία τής τροπής αναλογικῶν ἐξόδων εις αὐξόντα και
2. Συνεπεία μειώσεως τής τιμῆς διαθέσεως τῶν προϊόντων, ή μετά τό νεκρόν σημεῖον διανοιγομένη κερδοφόρος ζώνη ἀπασχολήσεως (τεχνικῆς και συναλλακτικῆς) δέν ὀδηγεῖ πρὸς συνεχῶς διευρυνόμενον ὄγκον τελικοῦ κέρδους, ὅπως ἀφίνου νά νοηθῆ τά ἀνωτέρω διαγράμματα.

Ἡ περαιτέρω σχέσις (δηλαδή, μετά τό νεκρόν σημεῖον) μεταξύ ἀφ' ἑνὸς τής καμπύλης τοῦ κόστους και τής καμπύλης τοῦ κύκλου ἐργασιῶν (ὄγκος παραγωγῆς \times τιμή πωλήσεως) ἐπιτρέπει κέρδη συνεχῶς διευρυνόμενα μέχρι τοῦ βαθμοῦ ἀρίστης ἀπασχολήσεως, τά ὅποια ὁμοῦς βαίνουν ὀλιγον κατ' ὀλίγον μειούμενα μέχρις, ἐνδεχομένης, ἐκμηδενίσεως, ὅσον χωροῦμεν πρὸς τήν ὑπεραπασχόλησιν.

Τὸ σημεῖον τής ἐκμηδενίσεως ἀποτελεῖ τό δεύτερον νεκρόν σημεῖον τοῦ κύκλου ἐργασιῶν. Ἡ σημασία αὐτοῦ εἶναι πράγματι ἐξαιρετική διότι δεικνύει ποῖον δυναμικὸν μέγεθος . . . δέν πρέπει νά φθάσῃ ή ἐπιχειρήσις, ἀν δέν μεταβάλλῃ τήν ὄλην τῆς στατικῆς συγκρότησιν¹⁰ Τοιουτοτρόπως ἀγόμεθα πρὸς τό πρόβλημα τοῦ εὐνοϊκωτέρου μεγέθους τῶν ἐπιχειρήσεων¹¹ (optimale Betriebsgrösse).

Τήν σχέσιν ταύτην μεταξύ κέρδους και βαθμοῦ ἀπασχολήσεως οἱ βορειοαμερικανοὶ συγγραφεῖς ἀποδίδου διὰ τοῦ ὄρου «P/V Ratio» δηλαδή Profit · Volume Ratio.

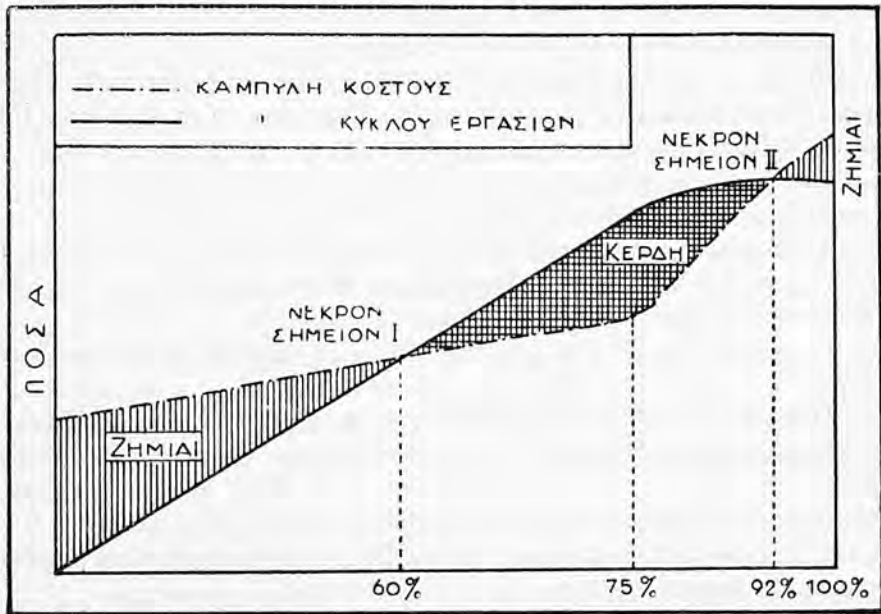
Εἰς τό ἀκόλουθον διάγραμμα ἐμφανίζεται σαφῶς πῶς διαμορφοῦται ή κερδοφόρος ζώνη.

Μέχρι τοῦ ἀδρανοῦς σημείου I ή ἐπιχειρήσις ὑφίσταται ζημίας. Προβοῦσα τόν βαθμόν ἀπασχολήσεως πέραν τούτου (60%) εἰσέρχεται εις τήν κερδοφόρον ζώνην ή ὅποια, ὑφ' ὠρισμένης πάντοτε προϋποθέσεως, διευρύνεται συνεχῶς μέχρι τοῦ σημείου τής ἀρίστης ἀπασχολήσεως (75%) πέραν τοῦ ὁποίου ή κυκλοφορία καθίσταται συνεχῶς ὀλιγότερον κερδοφόρος, μέχρι τοῦ νεκροῦ σημείου II, ὅπου κόστος και ἔσοδα ἐξισοροποῦνται. Πέραν αὐτοῦ ή προώθησις πρὸς τό maximum ἐκθέτει εις ζημίας. Διότι αἱ ἐπιχειρήσεις ὅπως

¹⁰ Ἐπί μονοπωλιακῆς περιπτώσεως βλ. K Mellerowicz : op. cit. σελ. 388.

¹¹ Σχ. βλ. W. AULER : Optimalokulation, Stuttgart, 1933, και M. ΤΣΙΜΑΡΑ : Θεωρία τοῦ Κόστους, Ἀθήναι, 1944.

¹² Βλ. M. ΤΣΙΜΑΡΑ : Τὸ πρόβλημα τής ἀρίστης ἐπιχειρηματικῆς συγκροτήσεως, Θεσσαλονίκη 1939.

και οι άνθρωποι δέν πρέπει νά προχωρούν έντός τής ζώνης τής υπερεντάσεως και συνεπώς τής υπερκοπώσεως.

Ἐπιχειρήσεις τελοῦσα ὑπό τās συνθήκας ταύτας και ἐπιδιώκουσα ἀκόμη μεγαλύτεραν πρόσοδον, θά τήν πραγματοποιήσῃ οὐχι διὰ τής ἐξαντλήσεως τοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως, ἀλλά διὰ τής μεταβολῆς τοῦ στατικῆς τῆς μεγέθους ¹².

Εἰς κάθε διάφορον στατικὸν μέγεθος, ἐξαρτώμενον ἀπὸ παράγοντας τεχνικούς, ὀργανώσεως, περιβαλλοντος, κυρίως δὲ τιμῶν, ἀντιστοιχεῖ και ἓνα optimum κυκλοφορίας. Αἱ ἀυξομειώσεις τοῦ κύκλου ἐργασιῶν ἀποτελοῦν τήν δυναμικὴν προσαρμογὴν τῆς ἐπιχειρήσεως πρὸς τήν ἀγοράν, ἐνῶ τὸ στατικὸν μέγεθος ἐμφανίζει τοὺς ἐκάστοτε βιωσίμους τύπους ἐντός τῆς αὐτῆς ἀγορᾶς. Ἡ συνύπαρξις περισσοτέρων βιωσίμων στατικῶν τύπων εἶναι συνήθης και ὀφείλεται εἰς διάφορα αἷτια, ὡς εἶναι ἡ ἐντόπισις (standort) π.χ. εἰς τās σιτοπαραγωγικὰς περιφερείας ἐπικρατοῦν οἱ μικροὶ ἀλευρόμυλοι ἐναντι τῶν μεγάλων οἱ ἐποιοὶ εὐδοκιμοῦν εἰς τοὺς λιμένας ¹³.

Ὁ Bourquin ¹⁴ ἀναφέρει ὅτι εἰς ὠρισμένον βιομηχανικὸν κλάδον οἱ μόνοι ἀποδοτικοὶ τύποι ὀργανώσεως εἶναι :

¹² Καὶ ἐφ' ὅσον δέν μεταβάλλονται αἱ τιμαὶ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς.

¹³ Βλ. Th. BESTE: Die optimale Betriebsgrösse als betriebswirtschaftliches Problem Leipzig 1933.

¹⁴ Βλ. M. BOURQUIN: Traité de Comptabilité industrielle, σελ. 201, Paris 1947.

1. Ὁ αὐτοτελὴς μικροεπιτηδευματίας μὲ 2 - 3 βοηθοὺς,
2. Τὸ μικρὸν βιοτεχνικὸν ἐργαστήριον μὲ 15 - 20 ἐργάτας, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ βιοτέχου
3. Τὸ μεγάλον σχετικῶς ἐργαστάσιον μὲ 100 - 120 ἐργάτας καὶ μὲ ἐπιστημονικὴν ὀργάνωσιν.

Οἱ ἐνδιάμεσοι τύποι δὲν φαίνονται, ὑπὸ τὰς κρατούσας συνθήκας, βιώσιμοι. Ἐργαστήριον π.χ. 70 ἐργατῶν δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀποδοτικόν. Εἶναι πολὺ μικρὸν διὰ νὰ ἔχει συγχρονισμένον τεχνικὸν ἐξοπλισμὸν καὶ νὰ φέρῃ τὰ βάρη ἐπιστημονικῆς ὀργανώσεως, εἶναι δὲ ἀφ' ἑτέρου παλὺ μέγαλον διὰ νὰ διοικεῖται κατ' ἐμπειρικὸν τρόπον, ὅπως τὸ βιοτεχνικὸν ἐργαστήριον.
